ISBN: 973-9296-33-5
Bucureşti - 2002
ARHETIP
e-mail arhetip a rol.ro

Tipărit : Tipografia SEMNE

Această ediţie este o reproducere în facsmil a lucrării

Dacia Preistorică de Nicolae Densuşianu

apărută pentru prima dată în

BUCUREŞTI
Institutul de Arte Grafice „CAROL OÖBL", S-sor Ioan St. Rasidescu
16, STRADA PARIS, (fostă Doamnei), 16
1913.

NIC. DENSUSIANU

?

VIEAŢA SI OPERA

SA-

însemnătatea Daciei Preistorice.

In revista *«Căminul Nostru»* delà l Aprilie 1!)11 (1), primul său articol începea cu următoarele cuvinte:

«i/a *sfârşitul săptămânii trecute ăiarele publicau,* probabil după informaţiile poliţiei, o *notiţă cu caractere mici câni în această cuprindere: S'a găsit mort, la locuinţa sa din str. Sfinţilor, Nic. Densuşianu, bibliotecarul Stalului-Major al Armatei. Cam tot atâta ar fi spus si rubrica decesurilor delà Ofiţerul Stării Civile, si ca conclnsiune,* Nic. uensnşiann se despărţia de lume tot a§a do modest, precum trăise în eu. Nu pleca din lumea aceasta cu sgo-luot şi alaiu, jientrucă ziua de îiuuiormiintare nu era — ca pentru numeroşi alţii— singura • în care i se mai pomenia numele».

Aceste puţine cuvinte, cari lasă să se vadă, aşa do limpede şi cine era N. Densuşianu, şi oare este soarta — să zic şi la noi, dacă nu mai mult la noi ca în altă parte—a celor modeşti, corecţi., muncitori şi demni, J'ac cea mai mare cinste d-1 ui O. Lu-goşianu. De sigur că Domnia-sa le-a scris, cum Ic-arn citit şi eu de altfel, cu inima plină do durere.

Da, Niculae Densuşianu nu mai era; el murise la 24 Martie 1911 orele l şi jumătate după amiază!

Sufletul acestuia, care părăsia valea plângerilor, după o vieaţă plină de resemnaţiune si muncă, era sufletul unuia clin coi mai de seamă fii ai neamului românesc.

Am credinţa şi curajul a spune că neamul românesc nu a avut mulţi fii destoinici ca Densuşianu şi că în Panteonul nostru va fi el, do sigur, fruntaş între fruntaşi.

Rar s'a văzut un om mai hotărî t în a-şi sacrifica vieaţă lui—căci el do 40 do ani nu mai trăia decât pentru un anumit scop, — care sa părăsească toate plăcerile vieţii, să so izoleze de lume, să renunţe la familie, să se despartă voit şi hotărît do tot şi toate, pentru a-şi consacra toata activitatea de care era capabil, realizării numai unui vis frumos ce ducea la dosmormântarea unui trecut de aur al neamului său.

(1) Anul I, No. 21. Bucureşti.

valuià iirea lui bună şi pe omul care cugetă; modestia lui nu prea cunoscută ori mai ales apreciata la noi şi care-1 făcea sfios, te surprindeau plăcut delà prima sa înfăţişare.

Căutătura lui limpede, ca şi cugetul său curat; vorbirea sa rară, desluşită, aşezată din toate punctele do vedere, îţi arătau îndată o fire de seamă şi un om simţitor.

Deşertăciune nu era în el; goliciunea, caro ameţeşte pe atâţia la noi, era străină firii lui. Puţin pretenţios, natural, fără metehne, fără dorinţe cari c'hinuesc omul şi strică societăţii, el căuta liniştea, seriozitatea şi relaţiile sănătoase.

Se mulţumia cu puţin; toată vieaţa lui stă dovadă.

O astfel ele fire cumpănită şi bine îngrădita nu putea însă sa nu aibă şi partea ei pasionată, în care furtuna să bantué fără rezervă şi care să robească firea cea mai aleasă.

Donsuşianu era un patriot adevărat, nu încrezut, nu închipuit, cu atât mai puţin un înşelător. Tot focul de care era capabilă o astfel de fire aleasă servià să încălzească, în inima lui, iubirea de neam şi contribuia a-1 face să renunţe la tot, să se sacrifice cu desăvârşire pe el pentru a mai adaogă ceva la înălţarea neamului său.

Şi ce iubire aleasă, curată, fu aceasta; dornică numai de a pune in lumină, cât mai mult, părţile bune ale neamului românesc, şi a-i arăta trecutul cât mai înalt, pentru a-i asigura urcarea mai sigur in viitor!

El închină astfel toată suflarea lui neamului din care a ieşit.

Densuşianu era dintre Transilvănenii aceia cari nu voesc a mai şti nici de Transilvania lor iubită şi martira, nici de România, pe care aşa de mulţi dintre ei o critică pe nedrept, nici de Macedonia, pe care pare că am uitat-o cei dinţară liberă, după ce i-am pricinuit atâta râu, nici de Basarabia, care a împlinit un secol de letargie, nici de Bucovina cu comorile ei din trecut, nimic din toate ace stea.. dar cari iubesc, iubesc cu patima toată ţara locuita de Români, fără anume hotare decât acelea ale graiului nostru iubit, pământ care a fost roşit de sângele eroilor şi martirilor noştri, patria vecinică a doinei fermecătoare şi a cosânzenelor cu feţi frumoşi, cari fac să ne sboare gândul înălţându-se tot mai sus.

Dacia, Dacia Felix, era patria lui Densuşianu.

Dacia protolatină, Dacia pelasgă, iată idealul său, iată ce do-riâ inima lui şi pentru a cărei înălţare a muncit şi s'a sacrificat.

Să nu fie nimeni sceptic. Se vor convinge toţi, sunt sigur, ca şi mine, cetind această lucrare de preţ.

Do Dacia se leagă pe viitor două nume; apropierea lor să nu ni se pară nici curioasă şi mai puţin încă nepotrivită: Traian, Densuşianu !

Traian cuceri Dacia istorică, cu armata romana şi cu puterea e-eniulni său.

Iciest, inteligent, foarte cult, cunoscător profund al limbii la-si eline, a germanei, francezei, italienci şi ungarei ; înzestrat voinţă, de fier şi cu o răbdare şi perseverenţă extraordi-omul acesta te uimeşte prin ceeace a făcut si prin chipul a făcut.

mulţumit în vieaţa sa abia cu strictul necesar, din care b a reuşit a-şi aduna un material bogat de documente, de si publicaţiuni, de care a avut necesitate, strâns îndeajuns însă ca să lase o bibliotecă de seamă danie Ului major al armatei, şi ceva—-o adevărată amintire pioasă — iei din Transilvania.

o t, ceeace a făcut, se vede uşor din ce a publicat şi mai din notele sale extraordinar de numeroase, de bogate şi :ise. El a urmărit un singur ţel, acela de a desmormântà tro-Lil nostru măreţ şi a pune în lumină faptele glorioase ale nea-lui românesc.

iaţiunile ca şi religiile au preoţii lor, dintre cari unii Irăesc xdesea se schingiuesc, numai pentru înălţarea lor. f. uensuşianu a fost un preot; mai mult: un apostol. Acei cari junosc, acei cari îi vor afla activitatea sa, nu vor putea să ia decât admiraţie şi recunoştinţă pentru el. Viitorul va înscrie pe Densuşianu printre acei Români cari au itribuit cu ceva la deslegarea chestiunilor ce interesează o-mirea.

Am cunoscut personal de mult dar prea puţin pe acest om. studiat însă de curând opera sa. împrejurări fericite m'au s în poziţiune a-mi da de aproape seamă, consultând notele şi rierilo lui inedite şi de a fi fericit văzând prin mine însumi, de lucrare de seamă a fost capabil un Român ! Din munca şi suferinţa lui, se înalţă mândria de neam, care iicereste inimile si întăreşte cugetele.

Le mulţumesc acelora graţie cărora pot să vă desvelesc pe n Densuşianu, pe care puţini îl cunosc la noi.

Aduc mulţumiri cu această ocaziune d-lor A. Henţiescu, executo-al testamentar al lui N. Densuşianu şi d-lor C. Gobi şi I. Ra-idescu, cari au meritul, cum se va vedea mai în urmă, de a ii ontribuit la realizarea unei opere mari.

Adresându-se la mine, Domniile-lor au ghicit că vor găsi o inimă are bate cu uşurinţă şi cu toată căldura pentru o faptă bună. •lunca ce am desfăşurat, de mai bine de un an, va fi din par-e-mi o slabă răsplată numai faţă cu memoria aceluia care m'a ncântat prin opera sa şi m'a înălţat mai mult în mândria ce am le a fi de neam românesc.

• ^ j - t y _K „„„„rv, a fa.c-,6 cu un om.

Densuşianu cuceri Dacia preistorică, prin aceasta monumentală acrare postumă, numai cu munca lui aprigă si geniala lui divi-aţiune.

Armatele romane, pentru a pătrunde în inima Daciei si a cuceri apitala ei, urmară mai multe căi. Carpaţii, aceşti veciniei buni "rátöri ái acelor ce au ştiut să se umbrească sub coamele lor ătătoare de vieaţă, formau însă un zid contra năvălitorilor.

Legiunile cari se ridicaseră, mai de-a dreptul delà Severin spre Sar misele t uza, urmară cursul Jiului. Ceeace însă putù l'ace teh- ica moderna cu inginerii noştri, pe frumoasa dar sălbatica vale Lainicilor, pe care s'a aşternut nu de mult o admirabilă cale, nu ară în stare să o facă, mai ales grăbiţi curn erau, specialiştii .rmatei romane. Iată do ce delà Bumbeşti, unde-şi făcu ultimul au castru în vale, armata romană apucă direct peste munţi prin >asql massivului Vulcan şi peste munţii Haţegului spre a se co- >orî pe clinul lor de miază-noapte în îngusta dar fertila şi mai îles poetica vale a Streiului, ce-şi duce apele în Mureş.

In acest centru pur românesc se află nu departe de «Poarta le fier transilvana», *Grădiştea,,* acum o mică comună rurală, dar :are fu de două ori mândră şi impunătoare, mai întâiu ca Sarmi- segetuza şi apoi ca *Ulpia-Traianci,* foasta capitală a Daciei. Ea e situată pe malurile *Haţegului* în o vale admirabilă, încunjurată 3e înalte şi frumoase catene de munţi.

Ceva mai din sus de Grădiştea, se află mica comună Densus, lumită Densus, fosta reşedinţă a lui Claussius Longinus, care-şi construise acolo un mausoleu pentru familia sa, care există şi până icum, servind ca biserică greco-catolică română sătenilor.

Acolo se născu N. Densuşianu la 18 Aprilie 1846. In acest leagăn al latinităţii Daciei, în acest cuib de raiu pământesc, în acest colţ de pământ sfânt nouă, dar cam uitat, plin de urmele şi amintirile marilor popoare, cel dac şi cel roman, văzu lumina

soarelui şi crescu acel care nu putea să fie, făcut în urmă *şi*
mai conştient prin o cultură aleasă, decât un mare patriot român.
Astăzi *Ulpia-Traiană* se numeşte *Várhely* si acest nume spune
mai mult decât orice, care e soarta de acum a vechiului principat
^ransilvaniei Şi ∘e SG Petrece cu fra^ii noştri dinspre nord-est.
Mausoleul lui Longinus, acest admirabil monument, scăpat de
vitregia timpilor ca şi închinătorii lui, este cea mai vie dovada
Şi cel mai deplin protest al drepturilor ginţilor cari nu se pot
calcă în picioare. '

Varhely nu va triumfa nici când de *Ulpia-Trafona*
! m actul de naştere al lui Densuşianu se vede
că el era co-l Probului Densuşului, *Bisantius*
Densuşianu şi al soţiei sale

El a avut ca frate mai mare pe Áron, poet şi critic, născut tot acolo Ia 1838, fost profesor de limba latină la Universitatea din Iaşi, autorul Neijriadei, al istoriei limbii şi literaturii române.

Mausoleul lui Longinus din Liensus

(Transilvania). şi a numeroase alte publicatiuni de valoare. Fiul acestuia e me-

Venit pe lume, cu puţin înainte de anul 1848, care ridica vieaţa te 40 mii Români, în genere fára cultură, dar conştienţi şi

• ndri de originea lor, îngrijit de o mamă iubitoare şi în casa i nreot transilvănean cult şi patriot, Densuşianu a crescut în ta modesta dar curată.

Copilări în mijlocul unoi naturi admirabile în o localitate care la fiecare moment îi vorbià de trecutul glorios al neamului românesc şi în o epocă în care Românii renăşteau la o vieaţă ceva mai liberă.

Aceştia, încrezători în «dră-o-utul lor de împărat», alături de armata căruia şi pentru care sân-Serase din adânc, erau acum siguri că şi ei au dreptul la o vieaţă omenească după secoli de adevărat martiriu.

El începu să-şi dea seamă despre ale lumii, tocmai atunci când Românii ieşiau cu încetul din o lungă vale a plângerilor în care voinicia nu cunoscuse margini.

Nu cu mult înainte, administraţia centrală trebuise să dea ordine să se mai cureţe drumurile de numeroasele ţepi, pădure de leşuri româneşti victime ale Ungurilor, pentru a nu jigni văzul acelui mare suflet şi rar protector al elementului român, fie-i binecuvântată memoria, împăratul losif al Il-lea.

Un scriitor ungur n'a scris oare: «Niciodată furcile, temniţele, securile, cârligele, ştreangurile şi colţurile stâncilor n'au omorît mai mulţi criminali ca Români». (1)

Cum putea oare un atare copil, crescut cu astfel de amintiri şi văzând mizeria din jurul său, să nu devie un mare patriot, atunci când prin cultură el îşi deto mai bine seamă de sui'erin-ţele neamului său, care totuş avea pentru el atâtea drepturi.

Familia din care se trăgea Densuşianu era o veche familie românească *Pop de Haţeg.*

Numele de Densuşianu se dădu copiilor, mai întâiu lui Aron la gimnaziul din Blaj, de către profesori pentru a-i deosebi de mulţi alţi Pop ce erau în şcoală.

Numele acesta le rămăsese şi ei îl înnobilară la rândul .lor prin munca ce desfăşurară în urmă.

Clasele primare le-a făcut el la Haţeg, de sigur tot la Franciscani, la care fusese dat încă din 1846 fratele său Aron.

In actele sale aşa de bine păstrate, nu găsesc decât pe cele lela 1862 înainte, când N. Densuşianu la vârsta de 17 ani se afla la gimnaziul din Blaj, în clasa a Vl-a.

Din testimoniul său scolastic pe semestrul al Il-loa al acestui m, dat la l Iulie 1862, se vede că acest adolescent, cuminte, simpatic şi frumos, obţinuse cele mai bune note.

) Wolfgangi Bethlen, *História de rebus Transili-unicis.* Ed. II, Tom. IV, 428. Vezi -[1]- "l din *Horia,* de

Testimoniu de clasea prima cu eminentia

No. loc. l între 55 şcolari csaniinaii.

Forţarea morale.................................... cu lauda
Atenţiunea!...bune
Diligenţi a J

Preslatiuni de in singulariele obiecte do invetiainentu

De...in religiune forte m ulti u mi tori a
» Limb'a latina........................forte multiumitoria
» Limb'a greca........................ forte multiumitoria
» Limb'a materna (româna) . . . . forte multiumitoria
» Limb'a germana...................forte multiumitoria
» Limb'a maghiara . •...........forte multiumitoria
» Istoria şi geografia..............forte multiumitoria
» Matematica..........................forte multiumitoria
„ . . , ..) Istori'a nat. . forte multiumitoria
, » Scientiele naturali J Phisica > . . . , »
» Propedeutica
» Cantu
Forma esterua a ocupatiuniloru scripturistecc . . f. buna'
Numerulu oreloru neglese.................6 escusate

In capul acestui gimnaziu se afla nemuritorul Cipariu, po când Alexandru Micu era profesor de matematica şi fizica. Ioane Antoneli profesor de limba latină, Ioane Popescu de cea maghiara, Olimpiu Blasianu profesor de limba greacă şi germană şi Ioane Molclo-vanu profesor de limba latină şi filozofie.

Tot primul dintre 50 colegi trecu el examenul de iarnă, după cum se vede din testimoniul şcolar dat la 7 Fevruarie 1803.

Dar munca sa aprigă nu putea să aibă loc fára o gravă atingere a acestei naturi alese şi delicate, ceeace se vede din certificatul de absolvire al anului al VI-lea dat la 13 Semptemvrie 18GB, în care găsim la: numerulu oreloru neglese, 2 luni si una diume-tato escusate», iar profesorul de clasă A. Micu notează: *„depuşii esamenu privat u dein toate studiale în 3 Sept. a. c., fiind-11 că dein caus'a morbului n'a put ut n depune la tempuluseu".*

N'am necesitate a adaogă că la toate studiile căpătă

tot: *forte multiumitoria.*

Astfel merse el înainte, în acest mic oraş al Blajului, impunător prin amintirea delà 1848, prin marele număr de Români ce au luptat pentru existenţa neamului şi prin munca depusă de micul număr al *inteligenţei,* cum se zice pe acolo, a micului pumn de oameni cari căutau să urmeze calea deschisă de Clain, de Sin-

La 5 şi 6 luliu 1865 trecu el maturitatea : *laudabiliter val de bonum-,* la toate obiectele afară de *lingua alia (f/ermana)* la caro avea *bonmn.*

Scoli superioare nu aveau Românii din nord-ostul nostru nici la 1861, cum nu au nici în prezent.

Când văd goana ce se pune spre a opri în ridicarea sa culturală mai ales pe acest popor, înţeleg mai bine ca ori şi ce groaza ce au de puterea elementului românesc cei ce pentru moment pot comite astfel de volnicii.

Dar cel ce are încredere în triumful adevărului şi dreptului si col ce cunoaşte evoluţia neamului nostru, nu se va îndoi un moment de viitorul întrevăzut de Bolintineanu, pe care-1 are a-cest popor. Cei din România liberă au însă şi sarcini mari şi mai grele şi am nădejdea că-şi vor da seamă de ce trebue sa făptu-ească faţă cu neamul întreg din acest punct de vedere!

La 10 Octomvrie 1865, vedem din un: *AkademiscJier Annahm-scliein,* iscălit de *Dr. Mutter, k. 7c. Direktor,* că *Nicolaiis Densuşianu* s'a înscris la Sibiiu la *Rechtsakademie.*

Iată-1 într'un oraş german, cu deosebire pe atuncea, dar In un admirabil centru românesc, mai departe de Ulpia-Traiană care-i vorbià de trecutul măreţ, dar în coastele *Şei ember gtilui,* care-i reamintia fapta, gloria şi gândul lui Mihaiu Viteazul.

Nu ştiu cum era organizată facultatea juridică din Sibiiu la acea dată, dar din nişte *Prufunysscugniss,* păstrate de Densuşianu, putem vedea că el a fost scutit de taxe, din cauza asiduităţii sale exemplare şi din faptul că a fost clasificat *întâiul* la următoarele studii, din anul prim chiar:

Istoria austriacă, cinci ore pe săptămână, cu Dr. Pfaff.

Pandectele, zece ore pe săptămână.

Istoria şi instituţiile dreptului roman, nouă ore pe săptămână.

Istoria imperiului şi dreptului german, 6 ore pe săptămână.

Ceeace făcea o medie de cinci ore de clasă'pe zi, la anul prim de facultate.

Aceasta e o medie naturală pentru un student universitar, când studentul vrea să înveţe şi profesorul să-si facă datoria. Ar ii bme să se iea cunoştinţă da anumite facultăţi de drept, cari când ajung la 2 ore pe zi în program — cu dreptul larg do absentare mai ales pentru profesor— se consideră că au făcut ceva excepţional de laudă.

Densuşianu urmă astfel timp de 4 ani cursurile

acestei şcoli oe drept, şi în *absolutorium* ce i s'a dat la 20 Iulie 1869 de *vr*- ^G *ott fried Müller, consiUariu r. si director,* vedem, cu a-Jeasa. mulţumire, că în toţi *anii si la toate materiile* i se puno menţiunea *„fréquentât cu mare diligentă".* In toţi anii la ru-

„Clasa tWnnrflfm.llt.i." t>] **oaf o mu** ***ni***
n n an

Materiile urmate erau numeroase şi variate. El urmă etica î anul al II-lea şi dreptul canonic sau cel eclesiastic protestant, pan la dreptul penal civil austriac, şi până la economia politică, sta tisiica şi procedura civilă şi penală pentru a încheia cu ştiinţ politică administrativă, ştiinţa legilor financiare şi administrativ' şi cu dreptul comercial şi cambial si cel montan. Pentru o fa cultate săsească din Sibiiu si la 1869, trebue să recunoaştem c; este destul de lămurit că lucrul era sănătos înjghebat.

Şi la toate acestea el fu printre primii cu distincţiune.

Să nu credem însă că tânărul Densuşianu trăia pe trandafiri că avea vieaţa asigurata şi liniştită, putând să so consacre ci totul numai studiilor sale.

Do aceşti studenţi sunt rari peste tot, dar mai ales în ţărili locuite de Români acest fel de fericiţi nici nu se cunosc.

Cine a fost la Blaj ştie în ce lipsuri trăesc bieţii băieţi. Adq şea ei se hrănesc, sărmanii, pentru a învăţa, numai cu *pila* ci H se dă gratuit pe mai multe zile! Mai toţi îşi consumă merin dele pe cari le aduc chinuiţii lor părinţi, în traista, în fiecare Dq minică.

Doamne, câte suferinţe şi ce vieaţa de robi ! Şi câţi nu ca< în drum din aceşti copii şi câţi sărmanii nu rămân infirmi săi nu îngraşă pământul!

Martiri ai neamului ne închinam în faţa voastră! Măcar atât

In timpul studiilor sale, pierdu Densuşianu pe tatăl său şi ăst fel rămase fără mai nici un mijloc de vieaţa!

In luna lui August 1867, când trecuse cu succes examenul ami lui al II-lea de drept, el veni în ţară, după cum se vede din > petiţiune ce adresă în ziua de 15 August *Societăţii literare,* Aca demiei noastre, abia înfiinţată.

Prin aceasta cerea « *pe temeiul stării mele de orfan... şi lipsei totale de mijloace* », zice el, un ajutor pentru a pu tea studia.

Din fericire Academia avea la dispoziţia sa o fundaţiune patrie; tică a municipiului urbei Brăila, pentru ajutorarea tinerilor re mâni de peste hotar.

De ce oare astfel de ajutoare nu se mai dau, de ce oare m lionarii transilvăneni din ţară nu se

gândesc mai mult la amăra ciunea lacrimilor vărsate de cei rămaşi la postul lor de onoare î ţara mumă, unde sufer toate greutăţile ?!

Iată răspunsul din 6 Septemvrie, cei se dete de Heliade-Răclu lescu, care era preşedinte al Academiei.

«Luându în considerare suplica D-Tale şi atestatele cu cari é instruit;: societatea academica romana a aflatu de bine a te alege pentru de a

«Ce pe lângă restituirea atestateloru D-Tale ţi se aduce Ia cuuoscinţia. «Delà societatea academica romana».
«Bucuresci, G Septembre 18G7. «Preş. I. Ileliade R.»

Cu aceasta ocaziune la 10 Sept. 1867, Densusianu se grăbeşte a mulţumi şi municipalităţii de Brăila.

Acolo găsim :

«Patriotismulu şi amorea de naţiune a fostu şi este caracterismulii tradiţionalii alu Romaniloru şi chiaru în anulu acesta de persecotare şi tirania asupra fiiloru romani dein Transilvania. Urbea Brăila fu aceea ce tresari îndată, la plângerile şi vaetele noastre în contra jugului magiam şi cu generositate nespusa ne tinsa mana de ajutoriu. Urbea Brăila croâ stipendia ca sii mergem în Italia la tiera mamei noastră ca asia se ne salvam nu numai limba şi naţionalitatea ci se aducem amonte că, *Italia a fostu leganulu nostru şi ca o Italia nouă avem de a ridica pre malurile Danubiîilui.»*

Iar mai departe aflăm tot de acolo şi cauza morţii tatălui său:

«3 Milioane şi jumătate Romani dein Austria, unde părinţii noştri în 1848 (de unde se trage si mortea tatălui mieii) şi varsára sângele pentru libertate si tronu; totu acela Domnu ne dete astadi sub biciulu si teroria aceluia în contra cărui noi ne-amu luptatu. Astadi nu numai că n'a vem libertate, dera chiaru lijnba, ce s-a păstraţii pana acumu cu atâta sanctitate de stremosii noştri, se afla nimicită».

Şi în fine mărturiseşte că:

..........«sub scutulu onorabilului consiliu municipalii alu Brăilei mi s-a usioratu astadi cariera ce era se o întrerupu, mi s'a înlesnită calea cătra *ooelica Italia ce-am visat-o decandu am apucatu lira poetica in mana»-*

Fapta bună are totdauna răsplata sa. De numele lui Densu-?ianu se va afla legat pentru totdauna ceeace a i'ăcut rnunicipa-itaţea din Brăila. Cine ştie dacă fără acest modest ajutor Den-iuşianu ar ii putut produce ceeace a făcut în urmă.

O, voi, mecenaţi români, aruncaţi măcar o fărâmiţă celor buni !

Bată inima voastră pentru suferinţele neamului ! Contribuiţi cu eva spre a întreţinea lumina, pe care vor vrăjmaşii să o stine-ă u orice preţ.

Stroescu Basarabeanii, Strooscu ce s'a înălţat *aşa*

de sus prin nceperea şi perspicacitatea lui, Stroescu, care dă aşa do mult, •"nd aşa de modest, fie-vă, de se poate, vouă pildă!

e se făcu Densusianu în urmă, după terminarea studiilor salei

p Î ' Ia2o Iulie 1869> Şi până în Ianuarie 1870 nu putem şti.

[1] etrecut-a el aceste luni nonf.m **<*r^.-u_3 . . .

ir, -:

Cunoaştem numai ca fratele său mai mare Aron, care fac aceleaşi studii în aceleaşi şcoli, terminase studiiledreptului la 18

Insurându-se, el se stabilise ca avocat la Făgăraş, unde a c dus opoziţia româna până la 1875, în care timp fu şi închis luna în temniţă!

Iară în hârtiile lui Densuşianu găsesc o adresa către el < 20 Ianuarie 1870 iscălita « *G. Făcjăreseanu, Praesidiulw mag traiului urbanii".*

Iată conţinutul ei, pe care-1 dau pentru a se vedea progi sole ce s'au făcut din punctul de vedere al curăţeniei limbii v< bite si scrise, de Românii de pretutindeni, delà acea dată încoac

i

«Devenindu vacantu postula de notariu supremii la magistratulu i bici Fogarasiu, me amu aflata indemnatu de a Te substitua proviso^ pré spectatu D-ta în acestu posta cu ana léfa anuale de 400 fr. v. a. i

«Despre acesta me onorediu a Te incunoscieatia cu acea rugare, se bine voesci, spre intrarea în serviciu şi depunerea jurământului, â 1 insinua la mine catu mai curindu».

N. Densuşianu avea cu ce să nu moară de foame! Poate chii pentru starea materială a inteligenţei române de acolo, nu nt mai din 1870, dar chiar din 1912, acest început pare bunişor!,

Mă tem că acum nu mai pot ei căpăta nici atât!...

Dar nu pot să, nu mă gândesc cu fericire sufletească, că p acea vreme la Făgăraş, micul oraş din ţara muntoasă a Bas rabilor si a lui Mircea cu deosebire, funcţiona un *notariit prime rin* şi se afla un *avocat,* cari ambii au ajuns, mai în urmă la no glorii ale culturii neamului!

Iată de ce în ţerile acelea adevărata democraţie româna se ridic conştientă şi temeinică. Iată ce oameni ar trebui să întrebuinţăr şi la noi, dacă voim a ne ridica din starea urîtă în care ne sb tem de mai bine de 50 ani!...

Dar Densuşianu trebuia să-şi treacă examenul de stat pentri avocatură.

Pentru aceasta găsim următoarea lui cerere către:

«Onorabile Presidiu alu Magistratului urbanii!

«Avendu a depune în dilele aceste esamenulu judicialu de statu la Academia de drepturi în Sabiniu, am onore a rogá pré On. Presidia a-mi concede spre scopula acesta unu terminu do 10 dile si adecă inccpandu cu *1* luniu 1870, si totu odată a me dispensa pre tempulu acesta de afacerile mie incredintiate».

La 6 Iunie 1870, se făcu cererea lui către *Jlochyeehrtes Praesidium* din Hermanstadt.

din ştiinţele de stat a fost *declarat de apt* cu calculul de *„distinc-tiune"*, în economia naţională, tot astfel la dreptul german şi roman şi cu «Ausgezeichnet» sau «precelentia», cum spune tra-ductia română, pentru procedura judecătorească civilă.

Tot ca document de limbă şi privitor şi la activitatea ulterioara a lui Densuşianu voiu cita şi următoarea adresă, făcută de fratele său mai mare, avocatul Arone Densuşianu:

Onorabile judecătoria districtuale !

«D-lu Nicolau Densuşianu nasőutu in Dunsusiu in cömitatulu Hunedó-rei legitimandu-se înaintea Subscrisului eu testimoniele sub A-/. B-/. C-/. D'/-în őopia legalisate, despre absolvarea studieloru juridiőe 'si—despre depunerea ou suceesu a eăameneloru teoretiőe de stătu, l'am primiţii în diua subscrisa in őancelaria mea advoőatiale <5á éonőipiente respective őandi-datu de advoőatura.

«Açésta 'mi-permitu a aduőe la őimoséiintia onorabilei judeőatorio ou acea rugare c'a, se bine-voésca a luá acesta spre ăoiintia si-totu odat-a a aşterne aőésta insinuare la inciita tabla regio judiciară spre luare la cuno-sőiintia a susőeperé d-lui Niőolau Densuşianu în praoăa advoőatiale.

Fagarasiu în 28-a luliu 1870».

Cererea-i fu admisă, spunându-i: *«Totodată venim de a vă exprima cea mai mare* recunoştinţă *pentru serviciile ce aţi prestat acestei urbe, in timp* de....»

La fratele său el a fost mai înlâiu ca practicant şi îri urmă candidat şi concipient.

In fine dreptul de avocatura al avocatului *Densuşianu Miklós,* de astădată, şi Ia Curtea de Apel, este recunoscut prin diploma de la 1872, Octomvrie 23: *„A maros-vásárhelyi Királyi Itélö-Tábla",* adecă *„din partea Tablei regie la curtea de Apel din Murcsiu",* că: *„a susţinut înaintea acestei curţi de Apel censura de avocat şi a depus jurământul de avocat".*

Şederea sa, cum de altfel era natural, nu a fost tocmai lungă la Făgăraş. Acolo a scos el din iniţiativa lui Aron şi cu colaborarea lui Teof. Francii şi L Lăpădat: *Orientul latin.*

Dar deşi latin, aflându-se însă în orient, a sucombat în curând, odată cu închisoarea lui Aron Densuşianu, pe o lună, în temniţă, pentru a se adeveri, odată mai mult, dreptul libertăţii de con-ştiinţă în Ungaria.

Fraţii plecară pe rând delà Făgăraş la Braşov, Nicolae mai mtâiu la 1873, Aron la 1875.

' El se stabili ca advocat în Târgu-peştilor No. 100, cum se vede dm cererea către *«Onorabilul Tribunal regesc»* din 6 Faur 1873. Acolo a funcţionat el ca

avocat până la 13 Aprilie 1877, «cându
« abdJSU dft huna vnAtt p. n m «PI f.nnsfiaha
Ho /-.of^n T3».^c,o^;»italo

Odată cu trecerea trupelor noastre în Turcia la 1877, N. Den-suşianu intră în ţară, de data asta în mod definitiv.

îmi închipuiu ce trebuia să se petreacă in sufletul acestui mare patriot, când se răspândi ca fulgerul printre Români faima primelor noastre izbânde.

Nu cunosc până acuma precis data sosirii sale, dar ea poate fi fixată după o adresă ce a primit delà «*Agence diplomatique et consulat general d'Autriche-Hongrie n* din Bucureşti, cu data de 7 Ianuarie 1878, în care i se face cunoscut că Ministerul de Interne ungar, cu data de 27 Dec. 1877 îi *acordă dreptul de emigrare.*

De altfel, din fericire, în 1877—78 lucrurile mergeau mai bine şi mai repede şi în ţară ca şi la Plevna.

Constatam cu mulţumire, că în şedinţa Camerei delà 18 Fevrua-rie 1878, raportor al comisiunii de indigenate fiind G. Misail, acel mare muncitor şi ales patriot, se propune indigenarea lui N. Densuşianu. Intre altele Misail zice: «Va aduceţi aminte de acea operă intitulata Orientul latin, care a atras multe laude din partea presei occidentului».

Densuşianu obţinu 60 voturi din 62 votanţi, iar în şedinţa Senatului delà 6 Maiu acelaş an, trece cu 29 bile albe din 80 votanţi.

La 25 Oct. al aceluiaş an «Nicolae Densuşianu equivalent lie, în drept din Sibiiu» este înscris *stagiar* în tabloul avocaţilor, decan al ordinului fiind V. Boerescu.

Tot astfel se constată prin un certificat al grefei respective că la 25 Fevruarie 1880, Densuşianu depusese jurământul înaintea Curţii de Apel, secţia I, pentru a putea exercita profesiunea de avocat.

Ca avocat, la Braşov şi Bucureşti, nu avem a spune nimic deo sobit despre Densuşianu.

Intre actele rămase delà el, se văd numeroase dosare ale pri cinilor ce a apărat Ia Braşov.

Dar nu aceasta era menirea unui om superior ca el. Avocaţi aveam deja destui de pe atunci, oameni însă în adevăr superior avem puţini chiar în prezent. Densuşianu era făcut din o altă ştofă decât aceea a unui avocat oarecare. El avea o altă menire o altă misiune, mare, aş putea adaogă.

Iată de ce în hârtiile sale se găseşte o cerere, scrisă curat şi timbrata chiar, către Decanul corpului de avocaţi din Ilfov prin care după un stagiu de 5 ani cerea el înscrierea definitivă Deşi făcută, el nu a găsit însă cu cale a o mai depune. Din a ceasta se vede lămurit calea ce voia el să o

urmeze.

Şi oare puţinul timp cât a şezut la noi până la împământeni'

L'élément latin eu orient.

Les Roumains (lu Sud, Macédoine, Thessalie, Epire, Thrace, Alba-ie avec une carte ethnographique par N. Densuşianu et Frédéric Damé, din 1877.

Cartea e opera lui şi e tradusă de Damé, şi era dedicată: *A Monsieur U Comte de Chaudordy, ambassadeur de France, plénipotentiaire à la Conférence de Constantinople.*

Această lucrare, bazată pe scrierile anterioare şi cercetări personale, este una din cele mai serioase relative la Macedonia.

Deoarece chestiunea e mai mult ca ori când la ordinea zilei, cred necesar a vă pune în vedere următoarele pasage din ea:

«Au Heu de maintenir la Dacie comme un fort avancé, d'une importance stratégique indiscutable, qui arrêterait le torrent, Aurélien ouvrait la porte toute grande au flot qui allait couvrir pour un temps l'Europe toute entière, emporter Rome et l'Empire, et menacer la civilisation».

Din această scurtime de vedere a lui Aurelian a suferit aşa le mult nu numai neamul nostru în urmă, dar întreaga latinitate.

E cazul de a zice ca acel om politic francez: *„On ne se douerait jamais par quels imbéciles le monde est souvent gouverné".*

La ce bun oamenii mari, când după Traiani vin Aurelianü...

Şi cugetarea sa iese mai clar când scrie:

«Enfin, en 1856, après dix-sept cents ans, l'Europe commença à corn-^rendre la haute portée de l'oeuvre de Tfajan et à se convaincre que i paix et la tranquillité du continent réclame, aujourd'hui plus 'haute-lent que jamais, la création *d'un Etat latin aux Bouches du Danube, 'un Etat homogène et non polyglotte.»*

Cine dintre oamenii nostru politici a pus chestiunea mai lim-' ede şi mai hotărît. Onoare memoriei lui!

Discutând drepturile fraţilor macedoneni, el face cunoscut lurnii olitice europene, că:

«A partir du X-e siècle, on les voit apparaître dans l'histoire comme i peuple compact et indépendant. C'est à cette époque que remontent s grandes luttes qu'ils livrèrent à l'empire byzantin et à cet élément •*GC* corrompu jusqu'aux moelles qui est connu sous le faux nom de wfiatoi» et qui voulait s'emparer de la partie orientale de l'empire ro-

ain. Ces luttes furent couronnées de succès et dès lors les Roumains

Macédoine *devinrent complètement autonomes».*

i ca să arate care trebue să fie situaţia lor în Turcia, el de-
m puterea dreptului faptelor istorice:

„ŢI est donc constaté que les Macédo-Roumains ont été liés à la Tur-
Sur y* *base de capitulation précise, qui leur assurait protection en*
'ange d'un tribut annuel de 1.400 piastres et qu'ils sont resté aufono-
« *et* -

Nu sunt ei fraţii noştri? Do ce oare să ne mai mirăm când tratatele noastre fusese călcate la fel ?

Câtă dreptate e în părerea că *un tratat valorează numai atât cât puterea celui ce-l apără.*

Forţa, forţa, se vede că e fata] să strivească sau să apere dreptul. Ea e arma cu două tăişuri. Când oare va fi întrebuinţată numai în bine? !

In ce priveşte calităţile rassei acestui popor macedo-român, Den-suşianu scrie :

K Les Macédo-Roumains ou Tzintzares sont reconnus par tous lex écrivains comme le peuple le plus susceptible de culture et présentement le plus avancé de la Turquie d'Europe».

El reproduce părerile lui *PouqueviUe, William Martin Leake* şi *Kanite,* în această privinţă, cari sunt aşa de elogioase pentru fraţii noştri.

In fine, în ce priveşte cu deosebire chestiunea autonomiei ecle-siastice a Macedo-Românilor, el arată aşa de luminos, când ne spune :

«Vers l'an 1200 Ies Macédo-Roumains, qui jusqu'alors n'avaient eu avec les patriarches do Constantinople que des rapports dogmatiques, mais non hiérarchiques, se séparèrent entièrement de Constantinople au point de vue politique. Sous leur roi Johannice, *ils déclarèrent l'église roumaine de Macédoine indépendante de Constantinople et B asile archevêque roumain de Zagorie devint primat national ayant son siège à Târnovft avec deux métropolitains suffragants* (1).

«Cette indépendance hiérarchique dura jusqu'à la chute complète de l'Empire byzantin et l'établissement définitif des Osmanlis sur les rives du Bosphore. *Sous les Sultans le clergé grec reprit l'influence qu'il avait per due. Employant tous les moyens et le plus souvent, les moins honnêtes, pour rétablir son pouvoir religieux sur les Roumains, les Bulgares et les Serbes, il s'efforçait de représenter à la Porte que plus ces populations seraient soumises aux Patriarches byzantins plus elles, seraient sous la dépendance des Sultans.* La Sublime Porte laissa faire et prêta son appui à toutes les usurpations, jusqu'au jour où les Macédo-Roumains furent complètement dépossédés de toute autonomie religieuse et retombèrent sous le joug accablant du clergé grec».

Ar fi bine ca aceste rânduri să pătrundă până la locul cuvenit, pentru ca în tratativele ce fatal vor urma în aceasta privinţă să se invoace *da capo* şi dreptul istoric.

Chiar cultul la acest popor avea loc tot în limba naţională, ceea-ce ne-a deosebit pe Români totdeauna, spre lauda noastră, de alte popoare :

«M- B. P. Hajdeu soutient, dans son *Histoire critique des Roumains* que *vers l'année 400, les exercices du culte se faisaient, dans les églises nIacédoroumaines,dans le dialecte macédo-roumain.* Cette assertion est vérifiée par d'autres écrivains étrangers».

Ce fericit am fost acum un an, când în puţinele biserici ce au fraţii noştri auziam, tot în limba română, invocări pentru sănătatea şi fericirea M. S. Regelui Carol şi a poporului român.

Si cu drept cuvânt Densuşianu propune singura soluţie posibilă demna şi urgentă în această privinţa :

«Pour nous, Je meilleur moyen d'arriver à ce lut, sérail de placer les Macédo-Roumains sous la subordination hiérarchique de l'église ortodoxe roumaine, sous l'autorité directe du Primat de la Roumanie. Cette solution serait conforme à leur langue et à leur caractère, à leur nationalité et à leurs aspirations.»

Este aproape anul de când îmi permiteam să spun acelaş lucru Academiei române! Dar Românul ştie să aştepte!..

Şi sa nu uităm că de organizaţiunea lor religioasă este legată fiinţa neamului românesc în acea ţară, unde neiiind Oficiul stării civile, delà botez, cununie, divorţ, teslaţie şi îrnmormântaro, toate se fac prin preot!

Astfel că în prezent cea mai mare parte din fraţii noştri rămaşi credincioşi ideii sănătoase şi cari au rupt cu organizaţia veche grecomană, trăesc de fapt afară din lege !

Să sperăm în fine că vom deschide odată ochii. De nJar fi însă prea târziu, astfel cum merg lucrurile în Peninsula Balcanică. Densuşianu mai adaoge la urmă:

«Ce peuple a donc le droit *d'espérer, après une si longue attente, des souffrances si fermement supportées, une patience à toute épreuve, que l'Eu-ropes* dans sa justice, ne permettra plus désormais qu'on le sacrifie à des intérêts qui n'osent pas s'avouer».

Dar pentru ca Eurupa să-şi facă datoria, trebue să ne o facem noi mai întâiu.

El rezumă, în o notă de autobiografie, cuprinsul total al acestei importante scrieri în următoarele cuvinte :

«In aceasta scriere destinata a face cunoscută chestiunea Macedonie i-ro-manc, bărbaţilor de stat şi oamenilor politici din Europa, dânsul punea ln ev1denţă importanţa etnică şi politică a elementului român din peninsula

Balcanică *si fu cel de întâiu care susţinu cu argumente istorice si wndice drept^^l Românilor din Macedonia, Tesalia, Epir,* etc., *de a forma*

provincie autonomă naţională în sânul imperiului otoman • *cerea exem-iunea acestor Români de sub supremaţia eclesiastică a Patriarhului gre-*;esc *din*

Dar, acum, Turcia permite totul şi noi nu facem nimic ! E trist, dar noi lucrăm acum faţă de Macedonia ca şi Aurelian, pe vreme, faţă de Dacia. Cine oare va mai reclădi podul ce ne lega şi va face ceeaca se poate, ceeaco trebue însă în această împrejurare şi pentru noi şi pentru Turcia !...

Fraţii noştri aşteaptă prea mult, şi aşteptarea fraţilor va să zică *durere ;* durere crudă, durere neiertată pentru noi cari am pro-vocat-o de fapt si cari am putea-o alina măcar în parte.

Să sperăm si să trecem!

La acea dată se începuse o vădită mişcare economică în România. Comerţul şi industria mai ales, nu mai erau considerate ca ceva bun numai pentru Bulgari şi Ovrei.

Un om de seamă care a făcut mult pe aceea vreme, C. Porumbarii, şi care în casa sa din Sfinţii Apostoli, organizase prima expoziţie industrială la noi, constituise societatea *((Concordia Română».* Hasdeu veriià des la întrunirile cu caracter intim şi fără poză şi sgomot, cari aveau loc acolo. L-am şi cunoscut la una din aceste întruniri.

N. Densuşianu fu ales şi el membru în şedinţa delà 16 Martie 1878. Ori unde era deci o mişcare serioasa naţională îl găsim de faţa.

Ajungem la un moment decizi v în vieaţa lui N. Densuşianu, delà care se alege cu hotărîre şi cariera sa ulterioară.

Academia Româna, care joacă un rol aşa do mare în prima fază a vieţii acestui om, îl alege membrul său corespondent. Preşedinte era I. Ghica, secretar general Hasdou.

Cu aşa naşi, finul nu putea să nu fie de seamă.

I se face cunoscut aceasta în modul următor :

«Academia Română, apreţiand înaltele D-v. calităţi şi activitatea ce aţi arătat pentru desvoltarea culturii între Români, v'a ales, în şodinţia din 15/27 Aprilie 1880, *Membru Corespondent* al ei în Secţiunea istorică.»

Se poate spune că în aceea zi, Academia avusese mâna fericită! Răspunsul său era scurt şi demn. Densuşianu zicea :

«Distincţiunea arătata cu această ocaziune o primesc mai mult de o sarcina plăcută pentru a persevera şi mai departe pe cariera studiilor istorice. Mă voiţi sili astfel a corespunde şi de aici înainte frumoaselor D-Voastre intenţiuni şi votului cu caro am fost onorat»,

El s'a ţinut larg de cuvânt ! (1)

(1) Din o cai-te do alegător, de sigur singura ce şi-a luat, delà 15 Martie 1881

In anul acela, la 9 Octomvrie, Academia îi mai comunică, că-1 'nsărcinează a ţinea locul d-lui Bianu ca Bibliotecar-arhivar, pe tot timpul cât acesta urma să lipsească din ţară.

Această înlocuirea durat în destul, deoarece d-1 D. Sturdza, ca preşedinte îl însărcinează a continua înlocuirea prin o adresă delà 28 iunie 1883.

Sunt fericit a constata, că Academia Română, care ajutase pe studentul N. Densuşianu în momentul cel mai greu al vieţii sale, la 1867, cu bursa Brăilei, tot ea, îndată ce acesta deveni cetăţean român, căută a-1 utiliza pentru scopurile sale culturale.

Astfel N. Densuşianu fu însărcinat cu o misiune pentru cule-fere de documente.

In volumul *Cercetări istorice în arhivele şi bibliotecile Un-qariei si ale Transilvaniei,* Raport înaintat Academiei Romano de Densuşianu, din 1880, găsim următoarele :

«Reîntorcandu-mă din misiunea istorică, întreprinsă, în Ungaria şi Transilvania, ce aţi binevoit a mi-o încredinţa în sesiunea anului 1878, am onoare a vă prezenta aici o dare de seamă, generală despre cercetările şi descoperirile făcute în bibliotecile şi arhivele de peste Carpaţi.

«In *timpul de 15 luni, cât a ţinut misiunea aceasta, am cercetat peste tot J2 biblioteci si 10 arhive. Am studiat peste tot locul diferitele colec-ţiuni de manuscrise si documente, ce pot se reverse o lumină nouă, sau să deschisă perspective inai vaste în domeniul istoriei noastre naţionale.*

«Am urmărit mai cu seamă mişcările şi actele Romanilor delà 1690 încoace. *Caracterul celor mai însemnate fapte din epoca rjceasla se alterase aproape cu totul, fie din lipsa unei cunoştinţe solide a împrejurărilor, fie că scriitorii străini începuse a subordină evenimentele la propriile lor opiniuni, şi cu modul acesta se depărtase de terenul ştiinţific al istoriei.'»*

«In cât priveşte *Revoluţiunea lui Horia* din anul 1784, am fost fericit a găsi în Biblioteca Academiei şi a Muzeului naţional din Pesta, precum şi în bibliotecile din Cluj, Alba-Iulia şt Braşov *un număr însemnai de relaţiuni contemporane, ce până astădi rămăsese necunoscute istoricilor străini».*

«Dar cel mai preţios material istoric cu privire la epoca aceasta 1-am anat m *arhiva cancelariei aulice şi în arhiva comisiuni Jancouiciane. Actele descoperite aici ne desvelesc înaintea ochilor o lume cu totul necunoscută din suferinţele si faptele părinţilor noştri; ele răstoarnă în mod decisiv rătăcirile scriitorilor străin>, ce apucase în literatura modernă* se *hnbrace costumul veritâţii istorice.»*

Multe din aceste aşa de importante acte pentru noi *«...până 'tn şina de astăzi nu au fost de loc scrutate» .* cum ne spune D-sa.

«Aşa am allât în bibliotecile din Posta, Orade, Cluj şi Braşov, *20 manuscrise* ce conţin diferite *cronice de ale Ţerii-Românesli şi Moldovei,* din cari unelo sunt în limba româna, iar altele traduse în limba latină şi g-ermană».

In 17 din acestea „ *conţinutul lor istoric este mai lung si mai complet decât în cronicele româneşti cari s'aü publicat până astăzi....*" ne spune acest cunoscător.

El studia cu această ocaziune şi *„manuscrisele nepublicate ale literaţilor români"* si ne desvălui astfel pe mai mulţi, printre cari voiu cila pe: *Petru Dobra* jurisconsult la 1772 şi care scrise : *Regula Legis ; si pe : Aureliu Autoninio Praedetis,* caro făcu la 1792 un *Dicţionar român, latin si german.*

In biblioteca Universităţii din Pesta află el primul dicţionar românesc cu litere latine : *Dictionarium Valachico-latinum,* din 1741—42; *găsi 41 tomuri manuscrise ale lui G. Şincai* în bibliotecile din Orade şi Cluj, între cari de tot puţin cunoscuta *Chronicon Daco-romanorum et plurium aliorum nationum,* delà anii 86—1186, pe care află, ceeace se ştia numai prin tradiţie, şi anume critica lui Mârtonfi: «An de aliquid brevibus gyaris et carcere dignum! Juvenalis et Sinkay»,—adică: «Este ceva demn de exil şi de închisoare».

In fine ceeace interesă si lumea ştiinţifică delà noi în special, mai află: «Un vocabular In limba română, latină, magbiară şi germana despre *numirile animalelor, plantelor si mineralelor intitulat: Vocabularium pertinens ad tria Régna Naturae;*

Un manuscris cu inscripţiunea: Istoria Naturii sau a *Firii,* aflate la biblioteca episcopiei din Orade,

Dar oamenii doritori de a cunoaşte cât spicuise el nu pot să nu cetească tot ce a scris el şi în această direcţiune.

Voiu cita numai pasagiul următor:

«In decursul misiunii mele în Ungaria şi Transilvania mi-a succes să aflu şi câteva *tractate originale* din secolul al XVII-lea încbeiate între riomniî României şi ai Moldovei cu principii Transilvaniei. Aşa am găsit în biblioteca universităţii din Pesta un tractat de alianţă între Radul Mih-nea şi principele Transilvaniei Gavril Bethlen din anul 1617; în arhivele statului din Buda un tractat de alianţă între Ion Mihaiu Radu şi Gheorghe Racoţi din anul 1659, şi alt tractat între Constantin Basarab cu princi-Pele G. Racoţi, fără an».

In fine adaog că cu această ocaziune dânsul descoperi în Budapesta, între manuscrisele iezuitului

Hevenesi, importantul act original: Manifestul de unire cu biserica Romei a Mitropoliei române din Alba-Iulia, dimpreună cu condiţiunile unirii, date şi sub-

Si in fine pentru a se vedea cât muncise acest om în timp P'15 luni, iată cu ce se încheie raportul sau către Academie:

«am onoare a înainta aici întréga colecţiunoa făcută în timpul acesta imâr de *38 volumuri manuscrise,* unul fotografiat, două tablouri vechi oleiu mai multe portrete, desemne şi facsimile împreuna cu troi copii 3 pa medalia lui Horia».

Pentru a termina cu analiza acestei lucrări, voiu spune că el adunat astfel şi analizat:

783 documente relative numai la istoria Revoluţiunii lui Horia in anul 1784.

125 manuscrise şi alte documente cu caracter diferit delà 1290 i până în secolul trecut.

Din acestea so mai poate vedea de ce material a dispus N. Den-uşianu, când a scris *Istoria llevoluţiunii Ini floria* şi de ce această icrare, bazată pe 783 documente, a fost ultimul cuvânt, în ce riveştc cumplita tragedie a acestei părţi a neamului nostru, care procedat marea revoluţie franceză.

Cât credeţi însă că acosiat pe Academie aceasta misiune de 15 ini, a unui om silit a sta în oteluri, a călători în atâtea oraşe, plăti de sigur copişti pentru a-1 ajuta să facă 38 volumuri de lanuscrise, In o muncă aşa de încordată!..

3.500 lei a luat Densuşianu, adecă şapte lei pe zi!!... N'am e adăogat nimic mai mult!...

Atât de puţin pentru aşa comoară de fapte, pentru aşa activi-iţe încordată!..

Steio deci această muncă cinstită şi rodnică pilda nuineroşi->r trimişi în misiuni, la băi sau în călătorie de nuntă, cu sume rase, mai importante decât se poate crede, plătite din sudoarea îlor desculţi şi inculţi delà ţara. Fie ca odată cei cari dau şi cei iri primesc, aşa de des şi de mult, în această ţară, să se ruşi-cze dacă o cu putinţă — faţă cu munca de laudă a unui ro-•râns număr de oameni de ispravă, în fruntea cărora stă N. ensuşianu.

e când N. Densuşianu lucra din răsputeri, uitând că are drepţi de a profesa avocatura, pe când aducea atâtea servicii terii neamului său, el ducea aproape mizeria în capitala în caro

* lncepuse} do pe atunci, stropirea cu noroiu de către toate spe-

• Q de bugetivori, alăturea cu altă caracudă şi mai puţin sim-

ahcă şi cu mânuitorii de afaceri zise politice.
L n om cu inimă, un bun Român, care la un moment decizi v, B Canc^ eram şi eu jucăria intrigii, a hotărît şi de soarta mea,
an^Brătianu, mai făcu o faptă bună. Lui se datoreşte numirea 11 ^- Densuşianu ca *Translator* pe lângă Marele Stat major al

Şi, vorba Iui Caragiale, avea el leafa: «200 lei mensual salariu după buget şi 100 lei mensual ca diurnă pentru serviciul de translator".

Această sumă codaşă în budgetul terii noastre, bogat în alte chiverniseli, era paradisul pentru acest om modest şi pentru acest ales muncitor. Avea el cel puţin de aici înainte vieaţa asigurată, putea el să dispună de o bibliotecă şi va avea de aci înainte o masă de scris, a lui, în o camera caldă!.. Ce putea ol visa mai mult!

EI, care văzuse ca şi mine cum mizeria dusese la groapă pe atâţia, între cari pe acel N. Scurtescu, om cult şi cu rari sentimente, cu care ne întâlniaru, în acel sâmbure al vieţii intelectuale române de pe vreme, delà cafeneaua Fialcowski.

Câtă asemănare între aceşti doi oameni, amândoi cu inima de aur, cu cugetele curate şi cu dorul nestins de a lucra pentru neamul lor !

Vad încă pe acest N. Scurtescu, în o odăiţă mizeră şi rece ce se afla pe locul unde se încheie în vale Bulevardul Măgureanu, fără foc, cu haina groasa pe el, la masa de brad, scriind, slab şi fiert de văpaia ofticei, cu nişte mănuşi ce fusese albe, rupte şi înnegrite, pe cari Ie pusese pentru a nu-i îngheţa degetele când ţinea condeiul!.

Doamne câtă suferinţă pe cei buni ai acestui neam!..

Toate acestea le ştia şi Densuşianu. Toate aceste lipsuri muşcau adânc şi din sufletul şi firea lui!

De sigur că îndelunga vieaţa de martir şi de mizerie a acestui om de seamă era să devie de acum tolerabilă, deşi era mai mult decât modestă. Dar era totuş ceva sigur : putea duce o vieaţa liniştită, putea nebătut de valuri să liniştească, prin muncă, dorul ce-i ardea inima de a face cât mai mult pentru neamul său. Şi'n adevăr el munci cum nu cunosc mulţi în această ţară!

Eu, care am pătruns de aproape în inima şi sufletul acestui apostol al neamului, mă închin cu evlavie şi adâncă recunoştinţă în faţa vieţii sale.

Am credinţa că după un Şincai şi Klain, posteritatea vapune şi pe N. Densuşianu.

Ajungem acum la momentul când el a publicat cea mai importantă din lucrările sale, pe care n'a văzut-o gata de sub tipar, căci soarta i-a fost vitregă şi în această privinţă.

A- murit fără ca să fi dat cel puţin bunul do imprimat şi ultimei părţi a lucrării sale, care devine

postuma, postumă pentru a-1 ridica sus de tot în panteonul neamului.

'unea jn[Horia în Transilvania şi Ungaria. *1784 — 1785, scrisă lasă documentelor oficiale"*)ar câţi cunosc această carte?

* ruşine fac mărturisirea, că si eu am
c cetit-o acum în urmă ! deosebire după
'' • 1907, nu ar fi trebuit să o cetească!
revoluţia lui Horia şi cea din 1907, diferenţa stă în timp loc dar este aceeaş în cauze : *Volnici a clasei domnitoare,* sa *'de dreptate şi de bună rânduealā.* Durerea, mai mare pen-noi,' stă numai' în aceea, ca rolul nobilimii ungureşti şi admi-traţiei străine, la noi a fost jucat de fraţi '. — fraţi? până la un net oarecare !

Cetiţi aş zice oamenilor noştri conducători ai terii, cetiţi acea-
L carte care e cartea suferinţei seculare a unui neam ; cetiţi şi
deti ce vă rămâne să faceţi pentru ca 1907 să nu aibă a doua
! Cetiţi voi bogătaşilor, cari aţi stors un neam întreg pentru
.nitatea şi goliciunea voastră, şi tremuraţi în faţa răspunderii ce
L stă în faţă ; cetiţi-o voi cari vă amestecaţi nepregătiţi la cârma
rii, şi dacă mai aveţi cuget, daţi-vă de-oparte ; cetiţi-o în fine
)i cari doriţi a vedea o Românie mare şi frumoasa între surori
gândiţi ce este de făcut. Cetiţi-o toţi câţi desperaţi de puterea
camului românesc ; cetiţi-o toţi câţi voiţi să va bată inima la fapte
atriotice, alături cu scrierea loan Vodă cel Cumplit, a neuitatului
tasdeu, pentru a deveni şi mai buni Români !

Şi să nu credeţi că Densuşianu s'a lăsat condus numai de do-ul înălţării neamului, sau de dorinţa de a face cevà ce se cheamă i lucrare cu temă !

Nu. Departe de el astfel de faptă. El a urinat ca adevărat isto-ic cu metoda riguros ştiinţifică, căutând numai adevărul şi a ost de sigur el cel mai fericit când a văzut la ce rezultat a a-uns. De alt-fel el ne-o spune clar în prefaţa :

«Istoria având nobila misiune de a hi făţişa binele si răul din vieaţa [topoarelor, astfel tsinyuml principiu, de, care am font conduşi în descrierea acestor evenimente, a fost căutarea si expunerea adevărului-».

Din cercetarea sa rezultă matematiceşte că :

«Poporul român se ridicase la 1781 în contra servitutii feudale, nu PentrucS. ar fi voit să obţină numai o simplă, uşurare a sarcinilor iobă- geştr, dar fiindcă *simţia în inima sa că e născut pentru o soarte mai una.* El doria pământul ocupat de nobili, *fiindcă avea cunoştinţă că a l°st odată proprietatea sa, doriă domnia Transilvaniei, fiind-câ se credea singurul moştenitor legitim al acestei patrie, doria în fine expul-* "“' ...... ' *ÎM'Ï'VÏ. *-numai sinyur se considera naţiune*

«Pe lângă libertatea din servitutea feudală, *revoluţiunea delà 1784 tindea in linia primă la liberarea poporului ronián din servitutea politică, în liberarea Transilvaniei de domnia altei rasse.* In scurt rovoluţiu-nea delà 1784 voia să distrugă sistemul politic al celor trei naţiuni privilegiate din Transilvania, *si pe ruinele sale să se întemeieze un sistem politic român.»*

El consideră această revoluţiune ca un inel numai din un lanţ de fapte măreţe, cari trebue să ducă la acelaş re7Ailtat :

«Deşi manifestaţiunile acestea întâmplate în diferite locuri, în Balcani, în Olt, la Prut şi în munţii Abrudului, s'ar piirea la prima vedcro a fi numai nişte fenomene cu totul izolate, dar cercetând mai adânc natura şi misteriul lor, *vom afla în ele o intimă conexitate morală, aceleaşi idei* .şi *aspiratiuni, aceeas luptă înverşunată* în contra dominaţiunii străine, aceleaşi convulsumi în toate membrele corpului, pentru reconstruirea unei domnii române.

«Aceasta era faţa revoluţiunii delà 1784».

Se ocupă pe larg de drepturile poporului român din acele părţi, de trecutul militar — prin organizarea lui specială — a întregului neam românesc, de neştiinţa în care se aflau străinii faţă cu acest element asuprit, pe care duşmanii credeau că-1 înge-nunchiase, ori unde mai era o suflare românească :

«Această analiză istorică ne este indispensabilă, — zice dânsul —căci *numai cu ajutorul trecutului ne putem explica ideile şi diferitele fenomene din vieaţa unui popor».*

Apasă mult asupra faptului, pe care-1 dovedeşte pe larg că :

.....*Kvecliea organizaţiune socială si politică a Românilor era bazată pe un sistem militar».*

Şi în fine ne spune că :

«Atrebuit ca revoluţiunea delà 1784 să scoată la lumină pe acest popor ascuns al feudalităţii transilvane, să proclame pentru întâia oară în faţa Europei romanitatea acestei teri, română încă din cele mai vechi timpuri istorice».

Pentru a justifica revoluţia Românilor, el care scotocise tot ce s'a scris în această privinţă, reproduce din : *Seconde Lettre d'un Défenseur du Peuple à l'Empereur loseph II,* sur un règlement

concernant l'émigration et principalement *sur la réuolte des va-laques,* ou l'on discute à fond le droit de révolte du peuple, Dublin 1785 :

_ gunt cel dintàiu, care apàr încă *causa Românilor cari au fost*
• ^ / *forţei' î>n* «ceas^ *insurecţiune, si re.pe.lez* că *Românii au M*
l să se revolteze, până când vor fi sclavi si nefericiţi. A-i pe-
>C^- eutru exercitarea acestui drept, însemnează a-i pedepsi fiindcă
nit oameni».

[aţă cum vorbià un om cu suflet !

Marele împărat, deşi rău impresionat do crimele Românilor iri'au fost de altfel aşa de mult depăşite în urmă de ceeace a tout nobilimea ungara, spune in o scrisoare către cancelarul Esz-îrhazy :

«Poale că tot cu acclaş succes s'ar putea transforma fierele aceste săi bace *dacă cel puţin domnii pământeşti ai acestor Români ar căpăta prin coală nişte principii mai bune».*

Iar în altă, împrejurare împăratul spune ritos că: *«Cât de rea este con-tituliunea Ungariei,* zice împăratul în alt bilet către contele Eszterházy, at *de rele sunt inslituţiunile, ce există acum în comitate, nimic nu* joa/c *să convingă mai bine nici chiar si pe omul cu prejudiţiile cele nai înrădăcinate, decât aceea ce să întâmplă astăzi».*

Nu se poate o justificare mai lămurită, mai sinceră şi mai ca-ogorică a revoluţiei sătenilor. — Şi îri fino tot ol adaugă scriind jaronului Brukenthal, care lăsă în urma sa un muzeu săsesc la îibiiu şi aşa de multe morminte cu leşuri româneşti, poame ale •opresiunii prin nepriceperea sa :

«Acest trist exemplu ar trebui să convingă pe nobili şi pe posesori, ;ă vieaţa şi averile lor sunt în mâna mulţimii mari, adecă a poporuluii pi poporul numai tratându-1 cu echitate, cu iubire şi încredere poate să ie ţinut în frâu într'un mod stabil. Excesul de severitate poate să supună :>e un timp oarecare, dar oamenii cari n'au nimic ce se piearza, cari nu sunt legaţi de casă şi de curte, *fiindcă si aşa deabiumaipot trăi după île,* aceştia vor folosi cea de întâi ocaziune, ca să comită excesele cele mai mari».

Dar ajungem la desnodământul dureros al acestei cumplite tragedii. Densuşianu ne spune tot, absolut tot. E de necrezut cum a putut aduna atâta material, după care zi cu zi descrie totul Şi indică şi numele celor închişi în beciuri sau martirizaţi pe pie-ţele publice.

Voiu reproduce ceva din ultimele minute ale marilor eroi :

«Mai întaiu frânseră cu roata pe Cloşca, începând delà picioare către cap, Ş', după cum ne spune un martur ocular, i deleră cel puţin 20 de lovituri pânâ-şi dete sufletul.

«m timpul acesta Horia, primul căpitan, trebuia să privească cu ochii

«Dupa Cloşca fu aşezat Horia pe şafot.

«Horia, ne spune un alt martur, *merse f ară nici o schimbare, cu inima îndrăzneaţă la locul destinat pentru ora cea amară a vieţii sale....* Dar cu dânsul tratară cu mai multa graţie, după o lovitură care-i frânse fluerul drept, îi deteră numai decât olovitura.de graţie asupra pieptului».

E cazul dea zice: mulţumim pentru bunăvoinţă!... Faţă cu Horia şi Crişanu, Densuşianu spune :

«Toţi trei însă fură victimele sentimentului naţional, toţi trei îşi sacrificară vieaţa pentru fericirea poporului. *Crima lor fu crima libertăţii la care tindea poporul romanţ.*

Poporul însă zeifică, ca în timpurile preistorice ale Daciei, pe martirii săi. Ce este mai viu în inima fraţilor îndureraţi, de peste munţi, ca numele lui Horia şilancu?!...

«Asupra lui, — vorbind de Horia, zice Densuşianu—erau ţintiţi la 1784 ochii tuturor ţăranilor. *Căzut în planurile sale, părăsit de împăratul losif,* stima lui publică nu încetă ; *în lanţuri, în nefericire, el fit iubit de popor.* Cu firmitate antică, el nu ceru graţie împăratului, nu tremură dinaintea ororilor supliciului, din contra, cu acelaş nobil devotament precum luptase în vieaţă, cu aceeaş convicţiune puternică de sfinţenia cauzei, el merse pe Golgota despotismului, şi făcu, ca şi în ultimele sale momente să fie admirat de adversari.

K Alătur ea cu Petru si Asan, cu Mihaiu şi Galu Românul, el îşi câştigă un loc nepieritor în pleiada acelor inimi nobile, cari au luptat pentru liberarea Românilor subjugaţi».

Şi când în lucrarea sa ajunge la partea finală, el pune în vedere care a fost rezultatul bun la care a dat loc această revoluţie, pentru care au suferit şi sângerat aţâţi eroi anonimi ai neamului.

Densuşianu ne spuno :

«Servitutea personală, legarea iobagiului de glie, interdicţiunea de a se strămuta delà un domn la altul, ce fu decretată de camera Ungariei asupra ţăranilor în urma revoluţiunii delà 1514, fu ştearsă după 270 ani, cu sângele poporului român din Transilania».

Şi că :

«Desfiinţarea legării de glie, fu cea mai mare şi cea mai glorioasă binefacere, ce o făcu împăratul losif poporului român».

In urma revoluţiunii, bine înţeles ! —Astfel

zice D-sa : «Cea *mai puternică armă a*

feudalităţii fu distrusă.*

Nu pot să nu citez şi alăturata frază, care face cinste memoriei lui Densusianu.

***•ă se ridice,* era lipsa de moderaţiune, lipsa principiilor de umanitate u sînul nobilimii şi la guvern».**

«I aintea lui Dumnezeu şi a oamenilor este cu mult mai imoral şi de a lâncezi în fiarele sclaviei şi a face din legea moralei egea servitutii».

Facă-se ca aceste crudo zile să fie ultimele, în lungul marti-
1 *cr* 'af neamului !— Fie ca domnitori ca losif al II-lea, dar mai lotărîti, să mai aibă fraţii noştri; Tic ca acest neam să poată, unit sufleteşte şi pe calea culturală cel puţin, contribui şi el cu ceva a mersul înainte al omenirii!

A face astfel este nu numai un drept dar o datorie pentru
;ei liberi.

Cetind această admirabilă lucrarea lui Densuşianu, nădejdea laste tot mai mult în sufletul nostru, că suntem în zorile unor *u|o* mai fericite, cari nu pot să nu aducă după ele lumina soarelui cald şi binefăcător al dreptăţi omeneşti!

Amintim acum o faptă de laudă.

Academia Română acorda un premiu de *5.000 lei* celui ce scrisese *Istoria EevoluUunii lui Horia.* Răsplăti ea astfel o muncă de seamă şi înlesni mijloacele necesare lui Densuşianu, pentru lunga lui călătorie, ce o făcu pentru pregătirea operei sale monumentale: *Dacia preistorică.*

Dar despre aceasta vom vo_rbi mai la urmă.

O carte ca *Revoluţia lui Horia* nu putea însă să rămână fără răsunet în Ungaria.

Mai întâiu.... ca de regulă, ea fu oprită.

Iar la Aprilie 1886, în *Budapesti Ssernle,* No. 112, redactat de Pavel Gyulai, *Pavel Hunfalvij,* publică un studiu: *Densusian Miklós legújabb mwikái,* care fu scos şi în o broşura -de 52 pagine. Tot acesta, cu un an mai înainte, scrisese în contra direcţiunii ideilor sale istorice, studiul : Hogyan csinálodik némely história ?

Densuşianu protestă contra opririi lucrării sale, şi sfida guvernul ungar de a putea să-i indice un singur pasaj din lucrarea sa, care să nu fie bazat pe citaţiuni din documente aflătoare în bibliotecile din Ungaria.

^ I/a *3 Ianuarie 1885 primeşte o adresă din partea «Légation I. et R. d'Autriche-Hongrie à Bucarest», in care i se spunea:*

«Je m'empresse de vous informer que votre ouvrage

intitulé *„Revoluţiu-nea lui Horia în Transilvania şi Ungaria"* ayant été examiné, l'interdiction dont son importation en Hongrie avait été frappée vient d'être levée».

privitoare la Istoria Românilor, 1199 —1345, *culese* ş* *însoţite de iwte şi variante.*

Primul volum al acestor documente, pe cari Io numeşte: *„fântâni externe",* are o mică prefaţă, în care ne spune:

«Documentele noastre indigene, arhivele domestice ale ţorilor române, înainte de secolul al XIV-lea au pierii.

«In timpurile acele pline de calamităţi ale evului de mijloc prin cari au trecut ţerile române, au fost lovite de fier şi de foc nu numai altarele, nu numai oraşele şi satele noastre, dar ce avem se deplângem mai mult, chiar şi monumentele interne ale istoriei noastre naţionale».

Aceste şase volume conţin un admirabil material în cele 4822 pagine format mare.

Publicarea acestor documente începute la anul 1887 se fine-ste la 1897.

Iată succesiunea lor :

1887...............Tomul I,	cu	XXX	-f" 701pagine
1890...............Tomul If	cu	XLVIII	-j- 889 »
1891............• Tomul II,	»	XLII	+ 729 »
1892...............Tomul II3	»	XL	-f 747 '>
1894..............Tomul II,	»	XXXIII	+ 756 »
1897...............Tomul II,	»	XXXII	+ 770 »

Cercetând volumele mijlocii, nimic nu-ţi spune ceva despre această activitate a lui Densuşianu.

Numai în ultimul volum din 1897, în care el pare a-şi lua rămas bun delà acest fel de publicaţiuni, ho târî t a da tot timpul său de aci înainte lucrării lui monumentale *Dacia preistorică,* găsim o *prefaţă.*

In aceasta se arată lămurit scopul urmărit de Densuşianu în publicarea cu care fusese el însărcinat si în care adunase din toate părţile şi mai ales din Fejér, Pesty, Theiner, Engel, Do-giel, etc., tot ce interesa completarea planului ce-şi trăsese.

Acolo găsim deci că:

«In ce priveşte în fine planul general ce I-am avut în vedere Ia alegerea şi reunirea materialelor istorice din epoca delà anul 1199—1575, publicate în cele 6 volume de până, acum, noi am fost conduşi do următorul principiu :

„De a nu uita pe nimeni, de a nu sacrifica pe nime, do a înfăţişa in această colecţiune flecare parte din teritoriul locuit de Români, precum si faptele şi evenimentele ce le aparţin.

«Sau cu alte cuvinte: am avut totdeauna în vedere *istoria întregului clement românesc,* în orice teri s'a aflat el in vechime, fio constituit în state mai mari, fie organizat

numai în districte, provincii şi bănate naţionale, fie în fine răsnândit în insule mai mici si mai depărtate prin mii-

Si făcu el astfel, căci după cum ne-o spune cu atât de mare dreptate :

In istoria veche a unui popor chiar şi vieaţa celei mai mici insule etnice fie ea cât de depărtată, prezintă un deosebit interes pentru a putea explica multe chestiuni confuse din labirintul secolelor trecute".

Iar în ce priveşte epoca ce şi-a ales pentru a aduna materialul publicat, el arată că:

«Timpul delà puternica colonizare a Daciei Traiane şi până la finele secuiului al XVI-lea conţine *epoca fundamentală a istoriei noastre naţionale.*

«Această epocă stă în strânsă legătură cu originea latină a poporului român, cu legile şi instituţiunile noastre politico, cu noua formaţiune a statelor române în secuiul al XlII-lea şi al XIV-lea, şi în fine cu tractatele încheiate de statele române cu Poarta Otomană pentru a asigura frontierele noastre de invaziunile musulmane.

«De aceea documentele istorice, cari se refer la această epocă depărtată, ocupă *locul cel dintâiu* între tezaurele noastre istorice.

«Aceste documente conţin fapte şi date, cari ne servesc nu numai pentru luminarea *timpurilor depărtate,* în cari au fost scrise, dar constitue totodată şi un material foarte preţios spre a putea pătrunde şi pricepe bine condiţiunile vieţii publice şi evenimentele *istoriei mai nouă.*

«Această *îndoită importanţă,* ce o au documentele vechi pentru istorie, este foarte explicabilă.

„Societatea veche, ce e drept, a dispărut, insă ea a lăsat urme a-dânci în legile, în moravurile si in ideile societăţii mai nouă, si chiar in principiile vieţii noastre de stat".

Şi mai în urmă, el, bunul cunoscător al trecutului nostru, afirma că:

«Examinând şi aprofundând cu toata atenţiunea aceste resturi scrise ale vechimii, *istoricul imparţial se va convinge că poporul român nu numai că este cel mai vechiu popor intre naţiunile ce locuesc astăzi la Carpaţi si în nordul Dunărei de fos, dar că a fost în evul de mijloc un popor cu im rol foarte însemnat* cultural, *chiar si în ţinuturile ce* se *întind în părţile meridionale (de Dunărei, delà Adrialica* ss/ *până la Marea-neagră».*

Aceasta prefaţă, admirabilă de claritate şi plină de învăţăminte, se termină cu următoarea indicaţiune:

«IS e rămâne astfel totdeauna *o sarcină şi o datorie,* către posteritate şi către ştiinţa istorică, de a aduna şi codifică pe fiecare zi monumentele [13] orice vechi externe şi a reconstitui astfel arhivele seculelor noastre de-Pàrtate».

căci pe cât mijloacele i-au permis, a adunat şi publicat chiar, un bogat material, care începe sa dea roade în toate lucrările do seamă apărute în timpul din urmă.

Dar să ne întoarcem la 1885 unde am lăsat (irul depanării acestei vieţi do muncă şi abnegaţie.

Tot în acest an publică el un volum: *Monumente pentru istoria terii Făgăraşului,* lucrare care a precedat cu 15 ani publi-caţiunea încununată de Academie, a lui loan Mihályi de Apşa, clin 1900 : «Diplome Maramureşene», din secolul XIV şi XV pu-b i cată în *Maramures-Ssigel.*

In lucrarea sa *Densuşianu,* care cu o altă ocaziuno scrise.se relativ la erorile admise ca fapte sigure în istorie:

«Că atunci când *falsitatea* se introduce odată, în istorie, este foarte greu de a o desrădăcina, şi chiar de a o pricepe (1)».

lea la descusut următorul pasaj datorit istoriografului ungur Antoniu Veranţiu, scris între 1538 — 1540:

«Românii (Transilvaniei) nu se bucură de nici o libertate, nu au nici o nobilime, nu posedă nici un drept al lor propriu, ca excepţiune de puţini Români ce locuesc în districtul Haţegului, unde se crede că a existat capitala lui Decebal. Românii aceştia (din districtul Haţegului) au câştigat no-bilitatea pe timpul lui loan Huniadi, care era născut acolo, fiindcă-1 ajutase cu vitejie, în luptele lui continue cu Turcii. Ceilalţi sunt toţi plebei, iobagi ai Ungurilor, nici nu au districtele lor proprii, ci trăesc răslăţiţi pe ici şi colea în toată ţara».

El sdrobeşte aceste afirmaţiuni neadevărate şi poate chiar tendenţioase cu numeroasele acte ce publică şi dovedeşte că:

«Anume ştim astăzi cu o perfectă certitudine, că ţinuturile Haţegului, al Hunedoarei şi Devei, formau în vechime un complex de districte româneşti cari se numiau în diplome *distridus olacfiales.* ştim că întreagă nobilimea de acolo era o nobilime *românească,* înţelegem românească în sensul etnic şi politic. Ştim că nobilimea aceasta era o clasă socială diferita de nobilimea ungurească, distinsă de ea prin originea, prin istoria şi natura privilegiilor sale. Ştim că această nobilime nu a fost creată de loan Huniadi (Corvinul), nici do regii Ungariei ; că din contra, eră o nobilime veche, al cărei trecut se pierde în întunericul evului mediu. Această nobilime eră numita în diplomele regilor ungureşti : *„Nobiles ut dicilur Va-lachorum"* sau *«Nobiles Olachi (Valaclii)"* spre distincţiune de: «Nobiles

Hungari» sau «veri nobites regni noştri». Şi pe lângă districtele româneşti (districtus olachales), pe lângă nobilimea naţională, mai exista în ţara Haţegului un *drept particular românesc.* Românul nu putea fi lipsit do proprietatea sa, nici în caz de înaltă trădare decât numai dacă eră judecat de semenii săi : de nobilii, chinezii şi bătrânii romani. Donaţiunile de

el un fel de Hasdou, dar cu tot cultul ce-1 port acestei fenomenale inteligenţe, sclipitoare de geniu, farmec şi de intuiţiune "l cred însă mai pozitiv, mai precis peDensuşianu, în partea istorică, "ci avu pare mai multa răbdare. Tocmai iiindcă nu avea ge-.1 juj Hasdeu, el era nevoit a descurca mai adânc şi a se avânta mai puţin pe aripile imaginaţiunii, cari sunt utile în orice ştiinţă în atât'numai cât le poţi stăpâni, pentru a nu fi cuprins de ameţeala orizonturilor prea vaste!

' Iată de ce vedem pe Densuşianu cel calm şi rece, pară de foc contra D-lui A. Xenopol în o scriere de 66 pagine, apăruta mai întâiu în *Bevista ştiinţifică şi literară „ŢeraNoue",* No. 2 şi 3 din 1885.

Acolo ol se înalţă mândru şi triumfător întocmai ca şi ma-role Hasdeu în neuitatele sale discuţiuni şi replice.

Aflu în notele sale biografice următoarele şiruri, relativ la acest răspuns la *Teoria lui Roesler* a d-lui Xenopol:

« . . .combate—Densuşianu — cu deplin succes părerile istorico ale d-lui Xenopol: că Bulgarii în vechime ar fi domnit timp îndelungat peste Ţara- ' Românească, Moldova şi Transilvania, şi ca ţerile acestea s'ar fi numit o-dată «Bulgaria dincoace de Dunăre», *temă pe care ă-l Xenopol a si pă-răsit-o mai târziu».*

In aceste cuvinte scrise de el în 1898, după cum se constată de pe data poştei cu care fusese trimise *Enciclopediei* la Sibiiu, se vede iar liniştitul care, după focul luptei, redevine calm şi stăpân pe el.

Dar ce admirabile pagine a scris el cu această ocaziune şi ce puternică dovadă dă el de profunda lui erudiţiune.

«Educaţiunea naţională la toate popoarele o formează istoria. Ea singură, are sa facă a pătrunde în inimile tinerimii iubirea de strămoşi şi datoriile patriotice. Istoria are să ne arate principilie, pe cari să se bazeze legile fundamentale ale societăţii noastre».

î?i prin urmare, când scriem istorie pentru un neam, indicăm de fapt aptitudinea lui în lume şi rostul acestuia în viitor.

Aici este timpul a adaogă, că încă din 1884 societatea istorica din Berlin se adresează Academiei noastre spre a i se tri-mete rapoarte anuale despre progresele literaturii istorice la Ro-mani ca să fie publicate în: *Jahresberichte (1er GeschicMswis-senscliaft.* Academia rugă pe

Densuşianu să primească aceasta însărcinare, pe care dânsul o îndeplini în modul cel mai conştiin-Clos, publicând în timpul delà 1885 — 1904 în volumele acestor ar>i sub titlul *Humănien* o serie de rapoarte despre activitatea 'storică şi filologică a Românilor din toate ţerile.

Bumanien (1897—1903) pag. 136—153. In acest studia so află 207 citato şi regret că cineva, bun cunoscător al limbii germane nu traduce în un volum aceste adevărate studii ale lui Den-suşianu, căci am avea cea mai desăvârşită sinteză a celor ce s'au publicat în româneşte sau despre Români în acest răstimp.

Chiar din 1885, îndată ce publică volumul relativ la Revoluţiu-nea lui Horia, despre care colegul nostru d-1 N. lorga a scris la 3 Aprilie 1911, că este: «o monografie extraordinar de bine informată, care va rămânea şi ar merilà să fie retipărită», a început să lucreze la marea sa operă: *Dacia preistorică.*

A pus deci pentru realizarea acesteia 26 ani ! Anii maturităţii sale depline, tot vastul arsenal al adâncilor sale cunoştinţe, toată judecata sa rece şi senină.

In scurta sa autobiografie, pentru Enciclopedia din Sibiiu, unde a fost mult trunchiată, găsesc în aceasta privinţă următoarele desluşiri:

« . . . dânsul deplin convins că sub vălul cel întunecat al secolelor înnainte de a. 1290 zace ascunsă una din cele mai importante părţi ale istoriei române, formarea naţionalităţii şi constituirea diferitelor state române din orientul Europei, se hotărî a se devota cu tot zelul studiilor relative la această epoca obscură din Istoria poporului roman. Pentru a-cest scop întreprinse în a. 1887 o călătorie ştiinţifică în Italia. Trecu prin o ţară unde studia în biblioteca Academiei croate din *Agr am* toate colec-ţiunile de manuscrise inedite cu privire la *Vlachii* sau Românii din partea meridională a Croaţiei, călători prin satele acestor Români aşezaţi lângă râul Culpa, însă astăzi slavizaţi. Trecu de aci în *Istria* unde cerceta prin satele Românilor de acolo, delà cari adună un material important de limbă şi tradiţiuni. Călători în *Dalmaţia,* pentru mai mult timp la Ragusa, unde studia (şi copia documente) din arhiva cea veche a republicei ragusane, ale cărei acte încep încă în sec. al XH-lea. Delà Rug usa calatori apoi la Roma, unde petrecu în curs de 7 luni studiând în Biblioteca şi Arhiva Vaticanului *Regestele* Pontificilor romani, cari încep încă în sec. al VII, apoi spre a se convinge din propria experienţă, despre obiceiurile şi modul de vieaţăal poporului *ţăran* din Italia, călători prin campania neapolitana, Apulia, Calabria şi Sicilia întorcandu-se în ţară cu un însemnat material istorio şi etnografic».

Iată cum proceda acest om care fiind profund erudit ştia ce a-nume să cerceteze, cum să observe si ce să mănţină din datele ce culegea.

Iată la ce a servit premiul Academiei dat pentru

Horia. Iată cum Academia a dat mijloace şi cum am mai spus-o, s'a făcut de atâtea ori părtaşă, prin înlesnirile ce i-a acordat, la opera mare a lui Densuşianu.

lin r rlf»ai-ipn ar-no^5 nnor-ă mnnil mprt hala. r,are înCUnună

puternic vieaţa sa doveditoare do cultură, bun simt, pricopcro si patriotism luminat, mulţi totuş se cain îndoesc.

Chiar marele muncitor care e colegul nostru d-1 N. lorga scrie în pagina ce-a consacrat memoriei lui Densuşianu :

«Poate se va vedea *ce ipoteze, de sigur mai mult decât odată curioase,* se cuprind în cartea de muncă îndelungată în care pretindea se explice altfel decât toţi ceilalţi vremile s ta vechi ale acestor teri locuite şi astăzi de Români» (1).

Densuşianu însă nu face hipoteze în studiul său, el dovedeşte ! Dar cu această operă care va satisface pe mulţi şi caro am convingerea că odată cunoscută în străinătate, ceeace e o datorie de onoare pentru noi, va servi ca punct de plecare la o nouă cercetare şi îndrumare în ce priveşte geneza popoarelor europene, mă voi u ocupa în partea ultimă a acestui studiu, căci să nu uităm că de fapt ne aflăm cu biografia lui Densuşianu abia ia 1885.

Să trăim deci şi noi câteva clipe din vieaţa acestuia şi urmărin-du-1 zilnic să ne dăm seama despre activitatea lui şi modul vieţii sale.

Să fim sgârciţi în altele. Căci nici un moment nu e pierdut, nici pontru biograf, nici pentru cetitor, când e vorba despre o glorie a neamului, despe o icoană curată pe care trebue să o facem cunoscută cât, mai bine, cât mai mult pentru a întări şi înalta inimile şi cugetele.

N. Densuşianu începuse într'un caiet, cu data anului 1893, sa scrie *Memoriile Mele.* Sunt acolo, până la 1899, multe tăieturi din ziare asupra chestiunilor mari la ordinea zilei şi multe refle-xiuni ale sale din cari atât de puţine se pot spune în prezent.

Acolo găsim la 13 Ianuarie 1894 ca :

«Fratele meu Beni, canonic în Lugoş, îmi scrie că iubita noastră soră Lisca (lulia), preoteasă rămasa văduvă după preotul Demetriu Dariu din Rechitova, a încetat din vieaţa şi a fost îmmormântată în 10 (22) Ianuarie».

Dar asta nu o decât o notă palida, urmează însă fraza din care se vede omul :

«Lacrimile îrni curg, când mi-aduc aminte că delà 1879, de când n'am mai fost pe la Densnş şi pe la Rechitova, au trecut pe cealaltă lume, prea iubita mea mamă Sofia, scumpul meu frato George, preot în Densuşiu, Şi prea iubita mea soră Lisca !»

«Să le fio ţărâna uşoară !»

Ce trista soartă e aceea a unora din fraţii noştri, cari sunt

îl) Oameni cnri nn fncf A™;-^;-; -•• — . _ . - - •

nevoiţi adesea a părăsi totul şi a nu mai revedea locurile natale, decât atunci când ei sunt istoviţi, şi când toţi cei scumpi ai lor nu mai sunt pe pământ; aşa s'a întâmplat cu deosebire cu cei ce au venit sa facă, începând cu răsboiul, armata în ţara noastră.

In un dosar al său se aflâ epistole delà fraţii săi.

Astfel să vede cum, cu deosebire fratele său canonicul Venia-min îi scrie în 1904, că : «Puterile mole împreună cu sănătatea
progresează în scădare, » şi rugându-1 sa vie să-1 mai vadă
odată şi să-i facă testamentul. Şi ce figură senină are acest om, si ce de ispravă pare a fi şi el ! Nicolae îi dă sfaturi pentru a-ceastă îngrijorare şi-1 încurajează.

In fine după *Drapelul* din Lugoş delà 24 Ianuarie 1904, vedem că el s'a repezit în fine pe lângă fratele său iubit pe care nu-1 văzuse de 16 ani !

La începutul lui 1898 obosit de muncă şi lipsuri scrie lui Aron la Iaşi:

«A trecut încă un an de greutate peste noi. Să ne felicităm că Dumnezeu ne-a dat tăria sufletească sa putem lupta cu aceste valuri ale vieţii. *Timpurile sunt grele, obstacule sunt multe pe ţoale cărările. Luptăm de regulă singuri şi adeseori chiar pentru a putea face literatură şi de wulte ori pentru împlinirea datoriilor celor mai nobile trebue să luptăm cliiar cu ai noştri».*

Cu ai noştri!.. Câte conţin aceste trei vorbe!..

Iar Áron, de *Sf. Niculae* îi răspunde în 1899, spunându-i între altele:... «şi să ne înălţăm sufletele în această epocă de îngheţ şi stârpiciune, ce ne-a cuprins».

Stârpiciune, da, pentru fapte bune; îngheţ, da, pentru orice ideal. Boala societăţii noastre are în adevăr două mari pricini : una sufletească, lipsa de ideal; una morală, creşterea fanfaroanâ şi ciocoească, aşa do generală în ţară.

Să fii fanfaron, lipsit şi de ideal, în o ţară cu tradiţii bizantine !.. iată mai mult decât trebue pentru a opri cel puţin, dacă nu a pierde chiar, un popor în desvoltarea sa.

Donsuşenii aveau mare dreptate !

Tot în anul 1893 Nic. Densuşianu, care scrise în mai multe rânduri în *Gazeta, Transilvaniei,* după cum se vedo din corespondenţa sa cu Mureşianu, publică interesantul său studiu :

v Independenţa bisericeasca a Mitropoliei române

de Alba-Iulia.

«Conciliilo provinciale din 1872 şi 1882. Manifestul de unire cu biserica Romei din 7 Oct. 1698. Textul original român şi traduc-ţiunea latina falsă. Istoricii români despre unirea bisericeasca cu Roma şi foloasele unirei.

«Cercetare istorică-critică despre relaţiunile bisericii române din Mitropolia Albei-Iulie cu Biserica Romei». (1).

Aceasta do tot importanta scriere a fost scoasa şi în broşură la Braşov, în 1893.

Ea conţine numai 44 pagine eu duble coloane, dar are adunat si condensat în ea tot ce priveşte această aşa de arzătoare chestiune a fraţilor din Transilvania.

Am cetit această lucrare tocmai în zilele când atâtea zeci de mii (unii susţin că s'au aflat 60.000) de Români s'au întrunit pentru à protesta la Alba-Iulia în decursul lunii Maiu 1912.

Regret că un patriot român sau o instituţie culturală nu tipăreşte din nou această broşura pentru a ii răspândită cât mai larg în sînul populaţiunii române de peste hotare şi mai ales la cei uniţi.

Câte adevăruri sunt în ea pe deplin restabilite şi câtă mişelie se constată din partea iezuiţilor, ca să nu zic mai mult.

De cunoaşterea exactă a faptelor cuprinse încă în ea, din dreapta judecată a *unitului* Nic. Densuşianu, Român insă cu suflet curat si cinstit, se va putea uşor vedea ce trebue să facă Românii pe viitor, şi în special uniţii, pentru a-şi scăpa naţionalitatea lor.

Vai cât a mai avut să sufere acest nenorocit neam românesc, sub toate formele, pretutindeni şi în toate împrejurările! Toţi s'au năpustit ca lupii asupra lui!..

Nic. Densuşianu ne arată presiunile ce s'au exercitat asupra Românilor, şi nevoia mare a catolicilor, sub imperiul dorinţei nu numai aPapei, dar şi a Curţii catolice din Viena, faţă cu reformaţii şi unitarii.

(1) In *Numărul Jubilat-,* al **Gazetei Transilvaniei** din lunio 1908, scos de regretatul *Muresianu,* este pus şi portretul lui Nicolae Densuşianu, care e numit *„vechili colaborator"* al gazetei.

Acolo găsim că: *La începutul luî Aprilie 1893 „Gazeta" publică un ciclu de arii-coli din peana distinsului nostru istoric N. Densuşianu, care pe bază istorică, epură independenţa bisericii române unite,...* **Aceşti articol! au stârnit mare nemulţumire îu sinul clericalilor din Blaj** şi ***au*** *dat naştere unei nouă şi vehemente polemici cu „Gazeta" şi cu N. Densuşianu. Găsesc că clericii din Blaj ar fi trebuit se* fie recunoscători lui Densuşianu. **Locul lor era de a sta alături cu neamul lor şl cu adevărul, ear nu alături cu falşiflcatorii şl înşelătorii, mai ales când sunt şl Iezuiţi !** tred ca actualmente **la Blaj se judecă lucrările altfel!**

lin •'" aCel număr se Publică Ş' ° epistolă şi lui Densuşianu din 20 Decembrie > m care după ce laudă Redacţia ziarului pentru munca neobosită de 70 ani spune:

••• „Gestiunile naţionale sunt mult mai serioase, griji nouă ocupă ţoale popoarele ?' ev'onimentele se desfăşură în jurul nostru cu o precipitare neaşteptată".

. *titorul aşteaptă astăzi delà noi o energie şi o constantă mult mai mare în con-lucrări şi sacrificii* ***mai mari,*** *progrese* ***supreme,*** **fi** ***în*** *deosebi se nu uităm, n vieafă politică fără vieaţă literară nu poate se existe, că literatura face popoa-* mari .* ; <

Pentru ca actul dola 7 Oct. 1698 — actul Unirii Românilor — să o poată desăvârşi, împăratul declara:

«Caro preot românesc va face mărturisirea credinţei: cil rămâne a so ţinea şi mai departe de legea grecească, *însă face o legătură cu catolicii,* recunoscând pe pontificele din Roma ca pe cel mai înalt patriarh, acela se va bucura de privilegiile preoţilor catolici».

Deci urma ca preoţii români să nu mai fio iobagi, ci să-şi aibă reprezentanţi în dieta şi autorităţi, religiunea română să lie reli-giunc admisă în ţară şi episcopul romånca şi cel catolic să fie membru al guvernului.

Se vede, de ademenea, cât a luptai, cu îndărătnicie şi cu teama omului păţit, mitropolitul *Atanasie* pentru a salva tot ce mai putea si a salvat nenorocitul mult. E de mirat cbiar cât a putut a-si apăra drepturile în actul fundamental al Unirii.

Dar nu buna credinţă şi cinstea însufleţiâ pe catolici şi în special pe iezuiţi, această ruşine a creştinătăţii catolice.

Ei falsificară în traducere totul, în mod revoltător şi neruşinat. Noroc că Atanasie nu puse pecetea. El ignorantul, dar cinstitul creştin, simţi cu ce vipere avea de a face.

Nicolae Densuşianu, care descoperi la Pesta, cum am văzut, actul autentic al Unirii, le pune în paralel şi le arată pe largmişelia.

Dar ceeace ne revoltă ca Români, e atitudinea mizerabilă a Mitropolitului Vancea, fie-i grea lespedea, căci sufletu-i a fost negru ca păcatul, şi care în nişte *concilii* improvizate şi absolut *nclcgale* prin modul cum au fost făcute, în taină, sub jurământ, hoţeşte, la 1872 şi 1882 a căutat să lege din fundamente biserica uniţilor, astfel ca ea să devie pur catolică — cu nuanţa cea mai rea a iezuitismului— în loc de unită aproape de formă, cum era delà început.

Dumnezeule, de ce ai lăsat să se nască trădători şi încă aşa de josnici şi ticăloşi, până şi în capul credincioşilor tăi!

De aici : mişelia unora, trădarea altora, de undo decurg toate relele asupra Albei-Iulie.

Mitropolitul deveni Episcop, un iezuit insă era mentorul său şi factotum, clerul superior luă direcţiunea nenorocita de a se considera mai întâiu catolic şi apoi român, interesele române fură astfel periclitate, pentru a le face jertfă duşmanilor neamului!

Densuşianu uneşte la un loc şi părerile lui Clain, Şincai, Bâr-^{n}uţ, Laurian, Papiu Ilarian şi Hurmuzacbi, pentru a arăta istoriceşte şi în mod analitic şi critic cum s'a făcut aceasta mişelie, şi râul ce va decurge pentru neamul nostru.

Această broşură-i face cea mai mare cinste. Sfântă să-i fie memoria şi în lumea sufletelor unde se află, întorcând umbra în mer-

Sili Sîl11 ÎiC!nVM'»a lnî \7onor»o c?î r«n1r\r» rlo fulni lni nf»of r»-i V*lfiGfOm111

încă odată, facă-se ca cineva delà noi, dacă nu e chip altfel, să înlesnească retipărirea acestei broşuri peste hotar, complectându-o cu tot ce s'a mai petrecut delà 1892 şi până în prezent.

Românii îi vor fi recunoscători.

Dar să continuăm. In notele sale mai aflăm :

«IO *Aprilie 1894.* D-l I. Kalenderu, administratorul Domeniului Coroanei îmi face astăzi cunoscut ca fundaţiunea universitară Carol I se va deschide la 10 Maiu sau ceva mai târziu şi după, înţelegerea ce a avut-o cu d-1 Sturdza, autorizat şi de M. S. Regele, mă roagă ca să primesc conducerea Bibliotecii acestei fundaţiuni, deoarece sunt mulţi competenţi pentru acest post, dorinţa însă este ca s'o primesc eu.

«Am răspuns d-lui Kalenderu că cunosc foarte bine intenţiunile salutare cu cari s'a înfiinţat această instituţiune, pentru a putcca însă corespunde sarcinilor împreunate cu această conducere, fiind mai mult în atingere cu studenţii universităţii, ar trebui să fiu profesor universitar, titlu ce nu-1 am, *fiindcă mulţumit să pot lucra în retragere mi am umblat după tillul de profesor de universitate, pentru care de altminterea am mai multe calităţi decât alţi profesori.* Dânsul regretă că refuz de a veni în atingere mai multă cu M. S. Regele, că va vorbi din nou cu d-1 Sturdza, zicând totodată, atunci să fac să vă numească profesor de universitate, deoarece între profesorii actuali de universitate nu există nici unul ca să întrunească calităţile spre a putea lua conducerea acestei Biblioteci.»

Cine nu ar fi primit această propunere în locul lui Densuşianu ? Câţi nu ar fi alergat după această situaţie, de cinste. Cino mai bine ca Densuşianu însă, care era un om, un caracter şi un puternic stâlp al ştiinţei, putea să fie mai indicat pentru acel loc, totdauna do cinste pentru numele marelui nostru Rege, unde cată să se formeze odată cu creierul şi inima caracterul tinerimii u-niversitare î

Dar el renunţase la tot, se retrăsese voluntar delà toate, se mulţumiâ cu minimum posibil traiului unui om pentru a putea căuta în linişte să-şi termine lucrarea de care-şi va lega pe vecie numele.

In fine tot din aceste note avem desluşirea genezei unei opere ce se va publica, sper, în curând, care nu are caracterul de cercetare, dar pe cel de vulgarizare şi educaţie cetăţenească.

Casa şcoalelor, care are aşa de puţine cereri serioase spre a publica lucrări cum ar dori şi cum trebue să se facă, are în a-ceastă lucrare a lui Densuşianu o operă demnă de toată atenţiunea ei.

In notele sale, găsirn în această privinţă

următoarele :

«In toamna anului 1895 rugat de Ministerul de răsboiu prin o adresă specială să-i prezint un tablou despre căpitanii iluştri ai terilor române •Vi în MTV»

am compus o scriere destul de voluminoasă sub titlul : *Domnii glorii şi Căpitanii celebri ai terilor române.* Breviarul istoric despre răsboaic mari şi învingerile strălucite ale oştilor române. Partea I, Regatul Rom nici (ŢaraRomânească şi Moldova).

«Această scriere am înaintat-o Ministerului de răsboiu. Generalul < divizie Budişteanu a pus rezoluţia pe raportul Şefului marelui stat majc că mă felicită şi-mi mulţumeşte pentru această lucrare, totodată îmi pui la dispoziţiune suma de 500 lei în caz dacă o voi u tipări».

Din nenorocire, manuscrisul a rămas netipărit, şi cât a suf rit hârtia la tipar în acest timp, irnprirnându-se pe ea câte p; rascovenii toate, dar *Domnii glorioşi* n'au ajuns încă să se r dice din fundul indiferenţei noastre generale.

Se va afla, doresc, un om cu suflet care să o facă.

In introducerea la această lucrare, el pleacă delà o cuvântai a Maiestăţii Sale Regelui, din B Ianuarie 1885, în care zicea:

« *Virtutea militară este cea mai scumpă si nobilă moşteniră a naţii mi române.*

K A o păstra întreagă este cea mai mare dorinţă a inimii Mele, la cai cuget neadormit».

Nu pot rezista a nu reproduce din această lucrare nepublicat următorul pasaj :

«Istoria poporului român din cele mai vechi timpuri şi până în zilei noastre este numai o lungă serie de lupte uriaşe răsboinice, ce a trebu să le susţină cu multă vitejie şi devotament poporul român pentru api rărea terilor române, a naţionalităţii, limbii, religiunii şi libertăţilor sal*

«In tot cursul evului de mijloc invaziunile la Carpaţi şi la Dunărea d jos s'au continuat, s'au reînnoit şi s'au preschimbat cu aceeaş rapiditate i vehemenţă ca şi în epoca imperiului roman.

«Şi dacă poporul român a ieşit victorios din aceste răsboaie gigantice dacă ţerile române n'au fost subjugate de popoare străine, dacă nation; litatea română n'a fost distrusă, dacă şi azi ţerile acestea sunt latine, pr< cum au fost latine înainte aproape cu 1800 de ani, aceasta are s'o mulţi: mească geniului său naţional, virtuţilor sale militare, moştenite delà strí moşi, încrederii ce au avut-o totdeauna Românii în drepturile şi în forţei lor, iubirii de ţară şi de naţionalitate, unirii şi înţelepciunii lor politice.

«Din nefericire însă, în mijlocul răsboaielor continue şi a greutăţilo enorme, de cari suferiau ţerile acestea, cele mai multe fapte de arme al Românilor au rămas nescrise, şi noi suntem astăzi siliţi să reconstruia[1] pe cât se poate,

istoria veche a poporului román dia micile fragment ale unor acte contemporane, sau din relatările scurte ale unor cronicat străini, de multe ori parţiali sau rău informaţi.

«Insă chiar şi din aceste puţine fragmentes ce ne-au mai rămas di,

Primele Secole ale statelor rrvmAnfV ist.nrimil imrvirHnl an vn r>r>nvinrr« *c,1*

invaziiinilor continue ale Cumanilor, Tătarilor şi Musulmanilor spre centrul Europei, răsboaiele şi sacrificiile enorme de sânge şi avere ale Românilor au fost totodată *răsboaie şi sacrificii în folosul civHiza\iunii europene».*

Lucrarea are 358 pagine.

Ea începe cu : Radu Negru, fundatorul principatului Ţerii-Româneşti şi învingătorul Cumanilor, şi fineşte cu Mateiu Ba-sarab ; iar în Moldova începe cu Bogdan I, fundatorul statului Moldovei şi învingătorul regelui Ludovic cel Mare din Ungaria, si inerte pana Ia Constantin Cantemir. Termină în urmă cu *România ca Regat.*

In această lucrare se află descrişi, la părţile respective, şi *16 Căpitani celebri,* delà Dragomir Comisul, comandantul armaloi a doua a lui Vlaicu Basarab şi până la Pârvul Pârcălabul, general brav al lui Petru Şchiopul.

Adaug, în urma studierii manuscrisului, care c copiat la maşină, că în acel, la fel, care se află în dosarul său, se mai găsesc încă oarecari adao.se cari ar trebui luate in seamă Ia imprimarea lucrării.

Dar Densuşianu pregătiâ şi volumul al doilea relativ la *Domnii glorioşi* şi *Căpitanii celebri* ai neamului nostru do peste hotar. Se şi vede aceasta din două capitole, mici dar delinitiv lucrate şi cari se vor putea uşor publica, întitulate :

Menomorut — *Ducele Bihorului* (an. 903).

Gelu — *Ducele Transilvaniei* (an. 903).

Pe primul îl descrie pe larg, cu deosebire după *Magistri P. Belae reg/s nótárius Gesta Hungarorum,* în care se constată în mod limpede aflarea Românilor în acele părţi la sosirea lui Atila şi în urmă a lui Arpad. Numeroase note adunase încă pentru aceasta lucrare.

Se întâmplă însă, că pe lângă marile şi multiplele lui ocupa-ţiuni la statul maior şi la pregătirea studiului ce făcea, să aibă loc ceva cu totul neprevăzut.

Cu ocaziunea marei manifestaţiuni culturale, economice şi naţionale din 1906, Densuşianu, în urma dispoziţiunii luate de Generalul Brătianu, voia să facă o lucrare specială pentru armata, română cu această ocaziune.

Um nenorocire, timpul era aşa de scurt şi materialul aşa de a undent, încât cu toată priceperea şi puterea lui de muncă nu i euşi^ termina, în aşa de scurt timp, ceeace concepuse. (1)

^ata însă ceeace a rămas din această împrejurare,, ca o puternica dovadă a întinderii

cuprinsului gândirii şi voinţei lui.
adevăr, în voluminoasele dosare cu note alcătuite de răpo-

ûn • '!CUse c'llap "ii dosar: Lucrări istorice pontru expoziţiunea naţionala, 1900
'- Je n)u]lo

satul, pentru lucrările sale, neterminate din nenorocire în marc parte, aflai ceva din studiul său relativ la: Istoria militară a poporala! român *începând din cele mai vechi timpuri, până în secolul al XVIII.*

lata tabla de materie a acestui manuscris reprodus curat la maşina de scris, şi care prin urmare se va putea uşor tipări :

Istoria militară a poporului român,
începând din cele mai vechi timpuri
până în secolul XVIII.

Pnjjina

Nu pot a nu reproduce partea primă, fără notele numeroase pe cari se bazează aceasta parte, pentru a dovedi în : *începuturile artei militare la Carpaţi* M *Dunărea de jos»* că: Arta militară se considera în timpurile vechi că-şi avuse începuturile sale la Carpaţi şi la Dunărea de jos.

«Pe teritoriul locuit de *Ge(i* şi *Daci,* ne spun legendele vechi, se născuse zeul *Mărie,* pcrsoniilcarea forţei şi a curagiului de răsboiu. Aici se aflu reşedinţa sa: aici era el adorat ca apărătorul câmpiilor getice.

«Din punct de vedere arheologic, pământul Daciei este, intre toate tenie Europei, cel mai avut dn *nnflr.hiiii.n* ™ /.n*,../i/., „•-/-—•-•

rate tezaure de *arme* şi instrumente de diferite materiale, de cari s'a servit omul delà Carpaţi şi delà Dunărea de jos pentru atac şi apărare cum «i pentru trebuinţele sale economice, încă începând din cele mai primitive timpuri ale istoriei.

«Muzeele de peste Carpaţi, înţelegem aici cele din Transilvania, Ungaria Bucovina, Galiţia, Bohemia şi Viena, sunt pline de colecţiuni de arme de diferite forme, începând delà cele mai primitive până Ia cele mai perfecţionate, descoperite în regiunile acestea şi din cari unele aparţin epo-coi neolitice, iar altele timpurilor preistorice ale metalelor, în deosebire epocei de bronz.

«Lucrarea minelor de metal începuse aici încă cu mult înainte de timpurile homerice.

«Intre toate ţerile Europei, Dacia veche este singura regiune, unde a existat o puternică *ciuilizaţiune metalurgică,* după cum aceasta rezultă din mulţimea enormă de monumente arheologice, din tradiţiunile autorilor vechi, şi în line după cum se constata din nenumăratele urme de lucrări de mine vechi, ce le întâmpinăm aproape peste tot locul în regiunile cele muntoase ale Daciei.

«Cei dintâiu lucrători cunoscuţi ai fierului au fost, după tradiţiunile greceşti, Chalybii din regiunea cea muntoasă a Scyţiei, numită şi «Scytia
mama fierului.»

«Vulcan, maistrul cel divin al fabricaţiunii metalelor, după cum ne spune Homer, a lucrat 9 ani într'o peşteră de lângă Oceeanos potamos, cum se numià Istrul în legendele cele vechi».

Pot face cunoscut, cu această ocaziune, că un tânăr chimist român, d-1 Dr.Nicolescu—Otm, face, din punctul de vedere chimic, cercetări asupra armelor şi obiectelor de bronz aflate în diferite părţi ale României şi Transilvaniei, la Ispalanca cu deosebire, pentru a vedea dacă nu se va găsi un mijloc spre a se stabili, dacă curentul acesta metalurgic a plecat delà noi sau dacă a venit aici şi anume de unde.

Ca urmare la această primă parte scrisa deja, Densuşianu are mai multe dosare pline cu notiţe relative la următoarele capitole, ce trebuiau să urmeze şi pe cari din nenorocire nu a avut timpul de a le aşterne definitiv.

Primul pachet conţine:

I. Istoria milit. a popor,
român a. 274—1300 Materiale şi notife.
//• » » » » » » 274—1300 » » »
j"' » » » » »
» '274—1300 » » »
y- M » » » » » 274—1300 » » »
" » » » » » 274—1300 Supl-» » »

Ai doilea pachet conţine:

I- Istoria milit. a popor, român a. 1300-1700 Mat. si notiţe.

Hj " » » » » » 1300—1700 » •" » Tactica Trans.
IV ' ," M " M » » 1300—1700 » » «Trausil. şi Ungaria.
V " " " B " «1400 — 1700 » » «Castrclc şi miliţia lor.
w

So mai află altele separat, relative la :

Istoria militară : Artilerie, sabia încruntată, etc., precum şi un dosar voluminos: *Note istorice din documente şi autori* tot relativ la *Istoria militară,* ai mai multe alte dosare cu *material şi notiţe.*

Exista un volum cu bibliografii în regulă relativ la Mircea Vodă şi altul, la fel, relativ la revoluţia din Transilvania, delà
1848. '

Era deci o întreagă lucrare studiată, pregătita, gata de a o aşterne pe hârtie!

Să sperăm că un specialist tânăr va căuta să pue în valoare această muncă adunată, şi care aşteaptă numai un om cu suflet şi pricepere, care inspirându-se de idea conducătoare a dispărutului si de datele adunate de acesta, să dea la lumină această lucrare de preţ a trecutului nostru. In orice caz ar trebui ca Academia să le publice ca indicii bibliografice. Adaog că prima parte terminată are un carton special cu toate figurile armelor şi tot co priveşte ilustraţiunea părţii prime a lucrării indicate.

Pentru a se vedea cât omul acesta a lurcat pentru armată, specialiştii cu deosebire n'au decât a studia arhivele statului major, unde a alcătuit el o bibliotecă foarte bogată şi de mare preţ din punctul de vedere special al armatei.

Se va vedea acolo la câte chestiuni de detaliu a răspuns el, la câte afaceri serioase a fost el consultat, de ce vază se bucura printre ofiţerii noştri, atât de laudă prin pregătirea şi pornirea lor sufletească.

Se va vedea uşor de câtă valoare sunt *referatele şl lucrările lui pentru* fiiurou! istoric şi *Referatele asupra lucrărilor istorice trimise pentru Biuroi.il piiblicaţiunii* România Militară.

Când văd studiind veaţa acestui fruntaş, de ce este capabil un Român, mândru sunt, dar cu durere-mi zic, de ce Doamne ai fost aşa de econom cu astfel de oameni în preajma nevoilor acestui neam chinuit !

Munca aşa de încordată a lui Densuşianu la Statul major al armatei nu a putut să dea loc decât la naşterea unei atmosfere de stimă şi respect pentru el. De fapt era el respectat şi iubit de toţi cu cari ajungea în legături de serviciu.

Iată de ce pe ziua de l Aprilie 1897 i se face cunoscut că este înaintat *Şef de Murou* Clasa II, la vacanţa creată prin bugetul a. c. la acelaş serviciu.

N. Densuşianu.... şef de biurou ! Este de ce să ne mândrim !

In fine la începutul Iui 1899, obosit, bolnav chiar şi doritor a-şi consacra tot timpul ultimei sale lucrări, se retrage până şi delà publicarea documentelor istorice, înaintând Academiei o adresă în ziua do 22 Fovrunrio, în care el

«Dc mai mult timp şi cu deosebire în anul trecut starea sănătăţii melc nu a fost de loc favorabilă, pe când de altă parte sarcina încredinţată mie cere o muncă neîntreruptă zi şi noapte, investigări continue cu studiarea diferitelor colecţiuni istorice, cu alegerea documentelor, cari stabilesc fapte şi împrejurări momentoase pentru istoria noastră şi totodată cu îngrijirea publicării acelor documente.

«Chiar şi astăzi împrejurările sănătăţii mele sunt astfel, încât nu pot de loc apreţiâ dacă-mi vor permite cel puţin în viitor se continuu această lucrare.

«De altă parte aş dori ca puţinul timp ce-mi mai *rămâne liber să-l pot întrebuinţa spre a redacta un material întins adunat în curs de mai mulţi ani pentru o lucrare foarte grea, cu privire la istoria poporului român înainte de sec. al XV-lea».*

Totuş el continuă a mai publica, scurte dar admirabile studii relative la diferite chestiuni.

Ajungem astfel la 1901 când publica în *Romania Militant,* şi separat, un studiu do 44 pagine asupra: Originea şi importanţa istorică a cavaleriei române, *Călăraşi si Roşiori,* în caro sunt citate din Ovidiu, Thucydides, Herodot, Corpus inscriptionum latinarum, Notitia dignitatum, Arnmian Marcelin, Arrian, Anonymus Belaerégis Nótárius, Frochner, Lachmann, Cantù, etc., etc.

Şi ce instructivă şi admirabilă monografie. El leagă originea cavaleriei române de obiceiurile marelui popor pelasg.

Această mică lucrare e, cum ar zice Francezul, un «avant goût» al *Daciei preistorice.*

«Prima lor patrie în Europa, centrul cel mare etnic, politic şi militar al acestor Pelasgi, încă înainte de a trece în peninsula Balcanică, a fost la Garpaţi şi la Dunărea de jos.

«Grecii cei vechi nu aveau trupe călăreţe, lliada lui Homer nu aminteşte nimic despre ele.

«Insă locuitorii din partea de nord a Greciei, anume *Tesalienii* ne apar ca cea dintâi naţiune în Europa, care a avut o cavalerie de răsboiu bine organizată, întreg poporul Tesaliei erà de naţionalitate pelasgă şi ţara lor se numià odată Pelasgia».

Şi precizează de altfel :

«Ca *instituţie militară* înfiinţarea şi organizarea cavaleriei de răsboiu atât la Greci, la Români cât şi la Egipteni era de *origine pelasgă».*

Iar în ce priveşte pe Romani şi filologia chiar a cuvântului Călăraş, găsim că:

«La poporul *roman,* cea dintàiu trupă de cavalerie erà compusă din 300 ostaşi aleşi din cei mai avuţi cetăţeni (patricieni) şi aceşti oşteni se numiau «Ce/eres».

«De asemenea instituţiunea cavaleriei pelasge a fost introdusă *n* epocă foarte depărtata şi în Egipet.

«Cea dintâi clasă a ostaşilor Egipteni, ne spune Herodot, so numià *lasiries* şi o mie din aceşti ostaşi *Calasiries* se aflau în garda persoi a regilor egipteni.

«Cuvântul *Calasiries* ce ni s'a transmis prin o fântână grecească, > de asemenea o expresiune veche pelasgă, co corespunde la latinul ari *Celeres* şi la o formă antică română de «CdZwşert» sau «CăZăraş/».

Dar o Colores» se pronunţa aproape «Keleres», căci: «încă in t pul regilor — ne spune el — litera O la Romani reprezente sunetul K.

Arata ce forţă constituia cavaleria româna până în secolul XVI-lea şi ce importanţa are instituţia Călăraşilor în istoria n tară română. Cu drept cuvânt, faţă cu obiceiurile altor popo de pe vreme, el ne spune că :

«Românii din contră, în loc de a ridica înaintea Tătarilor şi a 1 cilor nişte obstacole artificiale, în loc de a face construcţiuni de păm ori de zid, ei le opuséra în prima linie săgeţile şi săbiile cavaleriei».

Descrie îmbrăcămintea acestora şi ne spune că :

«Arhiepiscopul *Varenţiu* încă aminteşte de o *uniformă albă* part Iară a ostaşilor români din Moldova. «Fiecare militar, — zice acest a şi aici dânsul înţelege pe călăraşi — poartă drept armătură *o haină sci de in,* umpluta cu bumbac în grosime de trei, patru degete, mai ale partea umerilor şi până la coate, şi *cusută cu şireturi dese* la fie distanţă de un deget şi jumătate şi prin această îmbrăcăminte sabia poate pătrunde».

«Această haină a cavaleriei moldovene era aşa dar o tunică de boiu cusută cu ceprazuri, şi ea ne înfăţişează acelaş gen de îmbrăcăm cum sunt tunicile cele vechi ale Domnilor români».

Delà Polasgi ar 11 trecut acest obiceiu până în vechiul Eg şi reproduce pe Herodot. care spune că :

«Egiptenii (şi aici dânsul înţelege clasa cea mai avută) poartă *minte de in* ornate cu şireturi pe şolduri şi acestea se numesc *Calaşi* iar peste aceste vestminte ei poartă o *mantie de lână albăn.*

Arată în fine importanţa cailor noştri de rasboiu şi ne sp» între altele în concluziune :

«Constituţiunea veche, socială şi politică a poporului român era ba pe un sistem *militar.*

«Toţi Românii erau sau *arcaşi* sau *călăraşi.*

«In particular cavaleria română, sau călăraşii, formau în evul do loc o clasă militară, clasa cea mai avută şi mai distinsă a societăţii, c pusă din *boieri si ţărani nronrietari de vământ.*

«Caracterul acestei instituţiuiii este foarte vecliiu şi nu derivă din dreptul feudal.

«Românii, după situaţiunea geografică a terilor lor fiind aşezaţi la oarta cea mare a invaziunilor, a trebuit, în interesul existenţei lor etnice -i politice, să păstreze în tot cursul evului de mijloc instituţiunile militare ale civilizaţiunii antice, şi să dea o deosebită desvoltare cavaleriei.

«Astfel cuvintele lui Paul Joviu, că la Români s'au păstrat anumite

moravuri şi legi din vieaţa publică şi privată a Romanilor, sunt numai m adevăr istoric.

«In secolul al XVI-lea, cavaleria terilor române era cunoscută în Germania în Ungaria, în Polonia şi Turcia, ca o instituţiune militară puternică

«Chemaţi delà plug la lagăr pe câmpul de răsboiu şi de aici la fron-,iere, *Roşiorii* şi *Călăraşii* români au adus jertfe enorme pe altarul pa» ,riei. Ei au excelat prin o bravură extraordinară, prin o artă admirabilă le răsboiu; ei au avut un rol activ foarte important în soarta răsboaielor ;e le-au purtat ţerile române, şi au lăsat după sine drept moştenire cele nai glorioase tradiţiuni».

Dar fiindcă suntem în cursul activităţii scrierilor militare ale ui DensuşianUj să mergem ceva mai departe pentru a termina cu a-:estea.

Astfel în anul 1909 el publica în *Buletinul Armatei şi Ma-"inei* două studii foarte importante.

Unul în No. 5 din luna Maiu, despre:

Băsboiul din 1330 între Carol Robert Regele Ungariei şi Ba-sarab Voeuodul Ţerii-Romăneşti.

In acest studiu nimic nu e lăsat avântului iubirii de ţară sau iborului fantaziei, totul e scris rece şi bazat numai pe date po-itive. Descrie pe larg stările lucrurilor delà noi şi Unguri, cari -u dus la luptă cu arma în mână, dă harta poziţiunii delà *Mă-'ăseşti* unde oastea Craiului fu împresurată şi distrusa la 10—13 ioemvrie 1330 şi ne spune că:

«Voevoduî Basarab, care se luptase în anul 1330 cu puternicul RegeCarol lobért, ne apare *ca unul din cei mai glorioşi domni ai Terii-Române-ti, din prima jumătate a secolului al XIV-lea.*

«El întinde, organizează si consolidează în mod puternic stalul romă-esc întemeiat de Negru Vodă si a fost norocos în ţoale războaiele sale. lu a suferit nici o înfrângere».

Cintra în o mulţime de detalii interesante din toate punctele , \e<jler6, dovedeşte eroarea comisă de unii, care-1 uneşte în

a istoriei pe acest Basarab cu fiul său Alexandru, şi termină •canei:

i el Un°5'ştem numai rezultatele domniei sale binefăcătoare, din
care vedem a fost un domn cu un spirit mare
politic, că a trebuit să des-

volte multă activitate şi multă înţelepciune, ca si domnească Iu apus pesto *Banatul Sevcrinului, iar la răsărit să extindă frontierele Munteniei până la Mare şi în acelaş timp să dea o putere militară acestei teri si să-i asigure, din punct de vedere internaţional, o sif naţiune politică independentă».*

A doua monografie a fost publicata la Septemvrie acelaş an în No. 9, relativa la:

Jîăsboiul delà 1360—1370 între Ludovic I Regele Ungariei KÍ Vladislav Basarab Domnul Ţerii-Româneşti.

Scrierea aceasta are în totul caracterul celeilalte şi ambele ar putea fi publicate pentru şcolile noastre, drept cărţi de cetire cu caracter istoric şi patriotic pentru copiii noştri. Ce admirabile descrieri, cât face el să ne bată inima, cu toate că, încă odată, o vorbă nu e mai rnult decât trebue, un cuvânt de laudă nu e de prisos sau riscat.

Dă iarăş patru hărţi, ca sa indice localităţile unde s'au purtat răsboaiele şi dovedeşte amănunţit ce întindere şi rost avea atunci Ţara-Românească. Din citatsle străine se vede şi de astădată ce îndemânateci arcaşi aveam de pe atunci, deoarece *„săgeţile ce le trăgeau ostaşii Voevodului Vlaicit, cădeau ca ploaia asupra trupelor ungureşti",* după cum spune *M. lohan de Thor-rocs* în *Cronica Hungarorum.*

După o puzderie de citate, cari întăresc toi. ccoace înaintează, el ne spune că:

«Este un fapt pozitiv istoric, cil Basarabii, pe baza unor drepturi antice, *au stăpânit în diferite timpuri o mare parle a Bulgariei".*

Iar de altă parte adaoge că:

«Constatăm aşa dar, ca un fapt pozitiv istoric ca, în timpurile lui Vladislav, autoritatea spirituală şi drepturile administrative ale Bisericii române se întindeau peste *Banat, Omlas, Făgăraş* şi peste *toată Ungaria,* după cum aceasta rezultă în mod neîndoios din titlul ce-1 avea primul Mitropolit al Ţerii-Româneşti».

Ceeace e mai de seamă, pentru noi cari nu ne prea cunoaştem trecutul, e că:

«In analele călugărilor minoriţi, el figurează sub numele de *„Regele Ba-sarab", Eex Bassarath,* iar în analele Ragusei, scrise de Giaccomo P. Luc-cari, este numit *Vlaico Re di Valachia",*

Ceeace reiese şi din un pasaj publicat în *Magyar töri. tár,* comentat cum urmează de *Fessier şi Klein:*

«Vlaicu merse şi mai departe şi fără ştirea Domnului său suzeran luă titlul de rege».

«Mai notăm aici.— adaoge Dnnsiisiarm—*e>** ín nit*
j;^i^«^x „ -,~ ^:«

ül 1376, regele Ludovic numeşte pe Vladislav *noster emiilus,* adică *"ralul noslru politic,",* sau concurent la regatul terilor noastre.

De fapt ţerile române figurează cu numele de *reyate* încă, înainte do imnurile lui Vladislav.

«In «Istoria imperiilor şi reg-ateloi[1]», scrisă şi publicata de Georgina lornius la anul 1GG6, se spune: «Pe la anul 1300, *Tar a-Românească* şi *Moldova* figurează de *Regale.* Cel dintâiu *Rege al Tcru-Romănesti* se miriteşte Ia anul 1320 şi *Vlaicu* pe la 1340».

Vedem dur cu mulţumire că *Vlaicu Basarab,* ca şi *Ştefan el Mare* numit *Ţar* al Moldovei, dovedesc prestigiul de care s'au lucurat străbunii nostru cu şase secole în urmă !

Să urmăm firul vieţii sale.

In acest timp Societatea Geografica Română alese pe N. Den-usianu ca membru *corespondent,* la 21 Septemvrie 1902, ceeace iară a-1 mulţumi mult.

In răspunsul său delà 9 Octomvrie 1902 el spune :

«Din parte-mi mă voiu considera fericit, dacă prin cunoştinţele şi acuitatea mea voiu putea contribui la măreţele scopuri ştiinţifice,' ce le rmăreşte acest înalt institut naţional, pentru studiarea şi ridicarea însem-ătăţii geografice şi economice a acestei teri, renumite în toate timpurile, i care în o epocă depărtată ante-istorică a fost centrul unei mari civiliza-uni europene, morale şi materiale».

Ajungem in fine la 1904.

Academia e clin nou în frigurile ortografiei. Densuşianu, ci-torul hrisoavelor şi cronicelor, el cunoscătorul deplin al limbilor lasice şi a literaturii populare române, intervine in discuţiune.

Răpeşte din somnul său, căci odihnă nu are în acest timp and deja începuse publicaţiunea *Daciei preistorice,* ca să-şi spună ărerea şi să arate greşelile ce credo el că se comit în această iscuţiune.

Scrie un admirabil studiu, pe care aş dori să-1 văd cetit în -irsul superior al liceelor noastre, în revista «România Militară» septemvrie 1903—Ianuarie 1904) şi tras si în broşura de 78 agine.

Ce admirabilă scriere, ce adânci cunoştinţe, câtă logica, cât ' ' bun mţ !

W ne spune delà început că:

"0rt°S'ratia nu poate să aibă de bază alto consideraţiuni decât geniul p8 Istorice ale limbii. Ea trebue să fie astfel *raţională,* să oglin-imba nu numai în spiritul, dar totodată în formele şi structura ei. 1 nU P0ate să fie arbitrară, fără principiu şi fără sistemă.')

r u a   nu da loc   la interpretări greşite din atitudinea   sa t* de Academie, el spune :

«Dacă însă câte odată noi vom exprima şi alte păreri, dacă vom cerca *síi* punem în lumină şi alte consideraţiuni decât acele ce par a rezulta din deciziunile Academiei, aceasta o facem numai conduşi de dorinţa de a păstra *caracterul esenţial al limbii române ca o limbă poporală latină,* de a nu rupe cu religiunea ce am avut-o totdeauna pentru înalta origine a limbii noastre, de a-i da şi în viitor o desvoltare conformă cu legile salo istorice, fiindcă **limba** este naţiunea, *şi când o limbă se distruge, se dis-truge si poporul».*

Când discuta dacă trebue să pronunţăm şi să scriem *AcJiisi-tiime* sau Achiziţie, *Echilaţiune* sau Echitaţie, etc. etc., cl adauge îndată:

«Fără îndoeală, avem aici un mod vicios nu numai de scriere dar şi de pronunţare. *Limba română îşi are legile sale fixe şi cari nu se potrivesc cu legile de pronunţare ale limbii franceze».*

Căci:

«Preţuind limba româna ca cel mai scump tezaur, ce ne-a rămas delà strămoşi, va trebui tot astfel să preţuim şi să respectăm în scriere legile ei istorice »

Discutând toate feţele chestiunii, el ne spune:

«Când însă cu ajutorul etimologiei în sfera limbii române nu putem afla care este vocala originală pentru sunetul *&,* atunci vom căuta rădăcina cuvântului în limba latină, ori în limbile neolatine. Vom scrie astfel: An-geri (Angélus), ântâiu (antaneus), blând (blandus), etc., etc».

Căci adaugo el :

«Căci oricât de deficile vor ii, noi nu vom putea niciodată sacrifica caracterul general al limbii poporului român, numai simplu pentru a înlesni cetirea şi scrierea acelora cari nu au pregătirile necesare. Fiecare este liber să scrie pentru sine cum îi place, însă *aceia cari publică studii, tipo-grafiile cari imprimează cărţi, vor trebui se urmeze odată legile ortografice ale limbii române*.*

Deoarece:

«Deilinaţiunea ortografiei nu este de a face pe cineva să poată [ceti limba română, dar ca s'o înţelear/ă.*

Şi pentru faptul ca:

«In limba română literară trebue să alegem *cuvintele cele mai bune* şi să urmăm totodată *formele cele mai bune.* Numai astfel vom ajunge la o limbă frumoasa în cxpresiuni şi dulce, care va putea odată să ocupe cu demnitate un loc alăturea cu celelalte limbi neolatine».

Se plânge bine înţeles de modul cum scriem :

«Scrierea astfel cum ne-o înfăţişează mai cu seamă presa noastră perio-Tcă *nu mai este imaginea cuvintelor, ci denaturarea lor.»*

Insista în urmă asupra rolului *Gramaticei* si *Istoriei limbii,* în stabilirea ortografiei române, care: *d formează adevăratul fundament al unităţii de limbă».*

«Ortografia, zice el, formează o parte integrantă a gramaticei..»

Şi mai în urmă :

«Gramatica determină mai departe formele şi pronunţarea adevărată a cuvintelor. Ea susţine firul istoric al limbii între trecut şi prezent, ea constata şi stabileşte în definitiv *legile ce constiluesc si guvernează limba.*

«Gramaticei aparţine aşa dar *limba scrisă* şi *limba vorbită, ortografia şi ortologia».*

Si se desluşeşte în modul următor :

«Această gramatică raţională a limbii române ne lipseşte astăzi, şi noi înţelegem aici nu o gramatică pentru clasele elementare, ci o gramatica *care să constate, să precizeze si să stabilească legile limbii, formele ce au fost şi sunt în uz, şi care după cum zice Quintilian să ne arate modul de a vorbi si de a scrie corecta.*

Sa ridica cu toată vehemenţa contra modului de a scrio «cum se vorbeşte» şi nu abusez de sigur reproducând acest temeinic pasaj :

«Principiul *«scrie precum vorbeşti»,—*şi acesta este *fonetismul,* —nu are un scop şi o ţintă definitivă. Direcţiunea sa este totdeauna nesigură. El nu face deosebire între uzul bun şi uzul rău al vorbirii. El nu are în védőre unitatea şi unificarea limbii, ci duce necondiţionat la diferenţiarca si. Dar ce este mai periculos, *e că acest pretins fonetism ne impune să scriem şi să vorbim nu limba cărţilor noastre bisericeşti, nu limba ponorului,* ci o *idiomă coruptă şi variabilă a unor centre politice si corner cutie, limba unor autori anonimi, mare parte străini, ce scriu în wesa de toate silele.*

«Acest principiu de a scrie fiecare cum i place, ne va duce cu o de-îlina^siguranţă la o perturbaţiune în mersul şi desvoltarea normală ;t imbii ; el ne va face mai mult rău decât bine. Fiindcă *ce bine poale să ie acela, de a scoate la lumină pe flecare ei cuvinte şi forme domestice lecunoscule celorlalţi Români, locuţiuni străine, pronunţări aspre, cxpre-tun; si termini cari mai ales in centrele mari politice şi comerciale se rase şi se sting cu fiecare generaţiune.*

«^ *jjrinii fonetismul ca bază a scrierii si a vorbirii corecte, înscm-*

~ a, aelătura o limbă românească comună, a cărei cronologie, for-
ţiune şi unitate se pierde în noaptea timpurilor, o limbă ce are aulo-
iea~^ Căr ^or noasir ^ religioase şi a autorilor noştri mai buni ; însem-
~ a ne arunca în vârtejul unei idiome nestabile, a unei confuziuni
'e cuvinte, de fn™, «i „. --...............

Şi susţine aceasta po faptul potrivit că :

«O mulţime întru adevăr enormă do elemente străine, de forme corupte, de barbarisme în fraze, au intrat în timpurile clin urmă în limba noastră, cari cu toţii ne grăbim să Ic îmbrăţişem, le introducem în scrierile noastre, le încorporăm în dicţionarele noastre şi cercăm să le încetăţenim în limba vorbită şi în limba scrisă sau literară, încât *aslâzi ne aflăm 'în faţa nu a unui torent, ci a unui adevărat diluviu de cuvinte si de forme străine, cari vor duce vechea limbă românească la un cataclism.*

«Se poate că astăzi aceste nuanţe se vor părea unora mici, neînsemnate, însă cu timpul diferenţele vor creşte şi se vor îmmulţi si noi vom ajunge la o limbă mixtă, sau mai bine zis haotica, ca material, ca forme, ca fraze şi ca mod de pronunţare».

Si el vede aşa de limpede şi aşa de sus când iineşte merituoasa sa lucrare cu cuvintele:

«A avea o gramatică şi o ortogralie bazată pe regulele gramaticei, este una din chestiunile naţionale ce astăzi nu mai sufere întârziere.

<(Limba unui popor nu se poate considera numai ca un Instrument pnrticiilar *pentru exprimarea f/ăndirilor diferiţilor indivizi, ea este o* avere naţională *si statut prin institiiţiunile ci, iar mi individul prin capriciul ori ignoranţa sa, are dreptul să dispună cum trebue să fie limba scrisă».*

Ajung acum la marea lucrare a lui Densu.şianu, *Dacia preistorică.*

Pus-a el în total spre a o face patruzeci de ani ! Numai tiparul îi lua 11 ani, cei de pe urma ai vieţii salo chinuite, clar plină de munca! Lucrarea aceasta cumplit de obositoare îl si sdrobi înainte de a o termina desăvârşit. (1)

Am văzut marea călătorie ce a făcut el prin Italia, Istria şi Dalmaţia, precum şi cercetările numeroase pentru a-şi aduna materialul necesar acestei opere.

Tot o astfel de călătorie, în mai multe rânduri şi mai ales Ia 18!)!!, a făcut el în judeţele de munte alo ferii delà Buzău şi până în Mehedinţi, pentru a-şi da seama personal de ceeace i se ra-

(1) Din copia unei adrese a sa eătro Excel, sa marchizul I. de Pallavicini, ministrul Austro-ungar la Bucureşti, din 2 Iulie 1900 se constată că la acea data, ac ocupa cu aceste chestiuni de 15 ani.

'l ot de acolo se vede că studiase in Bibliotecile şi muzeele din Budapesta, Viena, Koma, Agram, Orşova şi Lembcrg tot ce priveşte trecutul preistoric al ţărilor delà Dunăre.

Cere să i se acorde dreptul—"l caro nu face politică şi literatură politică—da a putea să studieze pietrele sculnf.ntn «; cm-:=Q ••>

portásé şi a constata de fapt starea şi valoarea unor resturi preistorice de o însemnătate excepţională.

Ca în toate însă procedă tot cu metoda ştiinţifică, aşa de riguros urmată do Densuşianu în tot ce a făcut.

încă delà 1893, redacta ol, tipări şi împrăştia larg, po chol-tueala lui, acest om care abia avea ce-i trebuia pentru a trăi, extrem de importantul său Cestionarin despre *tradiţiunile istorice si antichităţile terilor locuite de Români.* Partea I-a, epoca până fa a. 600 d.' Hr. Bucureşti, 54 pagine.

In această broşură se află o admirabilă introducere; el ne spune că:

cin casa ţăranului român exista încă până astăzi o mulţime de suve-niri istorice din secole depărtate, un fel de *istorie nescrisă* despre originea sa, despre vechile sale credinţe şi institution!, cum şi despre evenimentele prin cari a trecut poporul român.

«Fiecare *sat,* fiecare *munte,* fiecare *vale,* fiecare *cetate* îşi are *legendele* şi *tradiţiunile sale istorice.*

»Şi în special am aflat în poporul nostru ţăran tradiţiuni importante istorice despre *poporul Dacilor* şi despre soarta lor definitivă; tradiţiuni despre *podul său de peste Dunăre,* despre *luptele sale cu Dacii* şi despre *colonizarea acestor teri.*

«Mai mult, am aflat în poporul ţăran tradiţiuni vechi, cari se refer nu numai la ţerile acestea, dar cari se rapoartii şi la *ţerile-mame de unde au venit coloniile romane ;* tradiţiuni cari merg mai departe de epoca colonizării Daciei, şi pot zice chiar până în *epoca primilor regi ai Romei».*

Şi importanţa acestor amintiri el o pune în adevărata lumină prin faptul că :

«De alta parte însă, cercetarea tradiţiunilor noastre istorice ni se impune cu atât mai mult, cu cât epoca vieţii noastre istorice până la 1290 a rămas fără scriitori. Mulţime imensa de evenimente petrecute pe teritoriul Daciei Traiane delà primul contact al Romanilor cu Dacii şi până la 1290 au rămas nescrise. Ne lipsesc cronicele, ne lipsesc hrisoavele. Au pierit şi s'au distrus monumentele ridicate, au pierit chiar şi popoarele ce le-au distrus, şi cari trecuse cu o furie sălbatică peste câmpiile lucrate şi semănate de colonul roman».

El dă indicaţiuni precise, cum să se procedeze la culegere Şi arată lămurit ceeaco voeşte să afle. Acest Gestionar poate servi pe viitor de pildă la orice astfel de întreprindere.

Răspunsuri a primit el, din fericire, din toate părţile locuite de Români şi mai ales delà

învăţătorii noştri, printre cari constatăm şi de astădată cu mulţumire, că se află aşa de mulţi destoinici.

ho
rlnnS.

cel urmărit de Densuşianu, o adevărată comoară de date utile multor specialişti. Sperăm că acestea vor intra în colecţiunile Academiei.

Dacia preistorică a lui Densuşianu conţine o dublă revelatiune. Ni se arată în ea, mai întâiu un om extraordinar de cult, de Iar[01] văzător, şi urmărind cu o hotărîre de fier idea pentru dovedirea căreia şi-a dat el liniştea şi vieaţa.

In al doilea rând ni se descopere un trecut, aproape de tot necunoscut, trecut de falǎ pentru Dacia, timp de glorie nemăr-"•inită pentru cei ce au stăpânit aceste locuri şi pe cari Densuşianu ni-i arată, ni-i dovedeşte, ca străbunii noştri direcţi.

Nu sunt istoric, nu sunt om de litere, dar nici nu sunt omul cu totul nepregătit pentru o cetire de aşa fel. Ei bine, declar că în vieaţa mea nu am cetit — şi am cetit şi eu mult şi multe — ceva mai temeinic argumentat, ceva mai superior conceput şi dat

Am studiat cu amănunţime *Dacia mainte de Romani* a lui Tocilescu, din 1880. Ei bine, faptele adunate acolo sunt puse ca obiectele delà un colecţionar, care adună fără să fie bine orientálj

La Densuşianu, este un cadru măreţ, în care cele mai mari fap ale primei impunătoare civilizaţiuni a omenirii, cele mai mici d importante fapte din clasicii şi legendele noastre neobservate neînţelese încă, intră regulat ca în un calapod, la locul- lor.

Cât a cetit omul acesta este de necrezut. Sunt peste o su dosarele si caietele cu mii şi mii de note adunate. Clasicii îi c noştoâ adânc, pe Ovidiu în mare parte pe de rost, în ce priv şte Dacia, el îi studiase nu cu pagina, dar cu rândul, şi adese roda pentru anumite expresiuni adevăratul înţeles ce 1-a avut gândul său autorul şi nu cum stă redat adeseori prin neştiin traducătorului sau interpretului nepregătit, cu alt înţeles.

Densuşianu deschide cercetătorilor o lume nouă. Geneza p poarelor europene va ii de sigur altfel văzută şi explicată cu mu mai precis pe viitor.

Mai rămâi uimit să vezi un fapt extraordinar, care arată co tinuitatca arhimilenarâ a populaţiunii Daciei şi puterea conserv; toare a neamului nostru. Luând ca bază textele scriitorilor vech începând cu Homer, cari pe vreme au lăsat urmaşilor ceeace ştiau despre începuturile omenirii, în aceste părţi, rămâi uimit vezi cum, până la detaliu, toate acestea se afla cuprinse şi în l gendele şi baladele române.

E de necrezut şi depăşeşte închipt rea aceea ce desgroapă Densuşianu din acest punct de vedere.

Atunci, cât cetiam la început *Dacia preistorică,* în Iulie — Se temvrie anul 1911 când am studiat-o şi când, recunosc cu r şine, nu-mi dădusem adânc seamă ca în urmă de modul de a

se rătăciă în întunericul în care mă conducea autorul şi mă întrebam cu groază, oare nu a pierdut el cărarea, oare să iîe aevea ceeace ne face să vedem, de altfel adesea aşa de lămurit! Şi când credinţa mea se clătina puţin, urmam restul argumentării sale aşa de puternice, aşa de luminoase, încât fericit mă ridicam şi prea-măriam, în inima mea, pe cel ce mă făcea să .mi se umple sufletul de fericire, iar prin cele ce scria să mi so înalţe încă mai mare mândria mea do Român, văzând că dintre noi se ridica aşa oameni şi că trecutul nostru este aşa de extraordinar do luminos.

Sa nu se creadă că exagerez, ori că sunt prada unui entuziasm care nu ar avea ce căuta aici. Sunt om întreg, şi pricep şi eu lucrurile şi modul de a le vedea şi interpreta. Am destulă cultură nădăjduesc, ca să nu fiu nici naiv nici superlicial. Declar însă că *Dacia preistorică* e una din cele mai mari opere, dacă nu cea mai importanta, pe care a scris-o o pană ţinută do mâna unui Român.

Dar înainte de a intra în analiza detaliata a acestei scrieri, ială în câteva cuvinte planul ei general.

Densuşianu începe delà omul preistoric, considerai în perioada neolitică, şi ajunge treptat la reconstituirea celui mai mare imperiu ce a cunoscut lumea, *Imperiul pelasgîc.*

Arată rolul extraordinar pe care 1-a avut în civilizaţiunea omenirii acest imperiu şi ce se clatoreşto împăraţilor zeilicaţi, Uran şi Saturn cu deosebire şi reginelor zeificate Gaea şi Rhea.

Dovedeşte,—căci nu pot spune altfel — că toată, dar absolut toată mitologia zisă greacă, cu caro se făleşte poporul elin, s'a născut în munţii Daciei, între Buzău şi Porţile de (ier. — Templul cel mai mare al lumii, prin importanţa lui extraordinară, a fost pe Bucegi, la Omul.

Dovedeşte că o ramură principală a acestor Pelasgi vorbiâ o limbă, pe care o numeşte proto-latină, şi care a dat naştere latinei şj limbilor neo-latine ! Arată cum acest imperiu, pe care-1 cred mai mult cu bază religioasa, alcătuit cu deosebire din păstori, şi în urmă din ciclopi şi metalurgi, s'a scoborît şi a înfiinţat Troia, Micena şi Roma.

Caută a reconstitui obiceiurile, credinţa şi limba acestor popoare şi reuşeşte a explica nenumărate fapte istorice cari până acum nu-şi aveau rostul lor limpezit.

J)acă noi Românii am rezistat puhoiului invaziunilor, dacă existam din Rusia, dincolo mult de Nistru, şi până în Istria, Şviţera Şi până în Mica Valahie din Boemia, iar la nord până în sudul

Poloniei, şi la sud până la Atena şi în insulele Arhipelagului, nu e numai fiindcă coloniştii romani au fost aduşi pe alocurea

ŞI CU dfin.QfiKinu HO TVo ion] ^ v^rtî A «
^rtfio onan vJ KY-V. „A~ -i _ i

principalele lor triburi, de unde *Rimii* ce au înfiinţat Roma, *A-romănii* de astăzi, existau deja şi de aici au pătruns departe până în fundul Asiei, în nordul Africei, şi până în Spania şi Dania, căci în toate aceste regiuni se constata ca erau ramuri ale acoluiaş popor, cari locuiau cu deosebire şi îşi aveau inima în Transilvania şi Oltenia.

Atâta abundenţă de dovezi, scoase de unde nu crezi, adunate cu linişte şi pricepere te uimesc. Acum înţelegem de ce Densu-şianu se retrăsese din lumea actuală : el trăia sub povara unei măreţe lumi, cu totul însă necunoscută nouă.

Să ne închinăm memoriei lui !

înaintea morţii sale, N. Densuşianu văzu tipărite 1120 pagine. De atunci după şpalturile tipografiei şi după notele ce am găsit, am mai publicat uHimelo 2 coaie. Lucrarea complecta are I 1.52 pagine. Cu toată dorinţa mea nu a mai fost chip însă a mai desface din notele răsleţe, nici introducerea, nici partea iinală, un fel de vedere generală asupra celor apuse. Ce ani mai putut desluşi vor fi cuprinse Insă în o notă specială ce voi publica în curând.

Acest monument al muncii şi al gloriei trecute, datorit lui Densuşianu, nu ar fi putut să ne rămână, dacă nişte oameni cu suflet nu ar fi făcut larg sacrificiul bănesc necesar.

Tipografului C. Gobi, care a lucrat cu C. Rosetli, şi ginerelui său I. Rasidescu datorim aceasta. Ei au -făcut creditul de peste 20.000 lei. Ei au tipărit această lucrare şi au păstrat închişi banii delà 1900 până acum şi cine ştie cât încă.

La moartea lui Densuşianu ei si cu A. Henţiescu, executorul testamentului, ştiind că mă ocup puţin, în orele mele de odihna, cu cele preistorice, îmi încredinţară lucrarea aceasta spre a vedea ce se mai poate face.

Ceeace am făcut în această, privinţa este fructul muncii mele aduse prinos memorie unui om care a reuşit să mai înalţe neamul.

Am făcut-o cu fericire şi cu inima plină de mulţumire,

Să trecem acum în o scurtă revistă această lucrare.

Autorul începe lucrarea sa cu *Era quaternanl — Periodul Paleolitic.* Primul său capitol e relativ la : *Primii locuitori ai Daciei.* El începe în modul următor :

«Dacia ne prezentă întru toate o extrema antichitate.

«Studiind timpurile preistorice ale terilor delà Carpaţi şi Dunărea de jos, o lume veche dispărută, *leagănul civilizaţiunii ante-clcne,* se înfăţişează înaintea ochilor noştri.

«înapoia populaţiunilor cunoscute în antichitatea greco-rornană sub numele de *Geţi şi Daci* se întinde o lunga serie de mai multe mii de ani, o istorie îmmormântată a unor mari evenimente, a căror importanţă a

puternice şi glorioase care, cu mult înainte de timpurile troiane, fundase cel clintâiu Imperiu vast al lumii, întemeiase prima unitate de cultura în Europa şi pusese totodată bazele progresului moral si material în Asia de apus şi în Africa de nord».

Iar mai departe îşi completează idea prin cele ce urmează: «Dacia, în istoria acestor timpuri întunecate, apare ca prima metropolă ecografica, ce a fost destinată, prin poziţiunea sa particulară, prin abun-danţa populaţiunii şi prin diversitatea avuţiilor sale, a-şi extinde în epoca preistorică influenţa sa etnică si culturală, de o parte spre sud în peninsula Balcanică şi până dincolo de marea Egeă, de altă parte spre apus pe calea cea mare şi lungă do comunicaţie a Dunărei.

«Acţiunea civilizatoare ce a exercitat-o populaţiunea preistorică ante-dacă delà Carpaţi şi Dunărea do jos, asupra lumii ante-elcne, a fost mult mai mare decum ne putem închipui astăzi pe baza fragmentelor de monumente şi a tradiţiunilor istorice şi poporale, ce Ic avem din această
epocă extrem de depărtată.

«in *această privinţă noi ne aflăm numai în aurora ştiinţei preistorice».*

Face în urmă clasificaţiunea epocelor preistorice şi descrie primele instrumente de piatră cioplită. Pace cunoscută tradiţiunea poporului român că pământul la început a fost plan întocmai cu ceeace se află în Theogonia lui Hesiod. Arată că locuitorii acestor regiuni au cunoscut leul de vizuini (Felis spelae), pe care-1 numeşte nu numai Leu dar şi *Samca cu Savncoaia,* după numele indic de *Simlia.QQ* ocupă de *Bos urns —Bos primi-cjeniiis,* Bourul, din care ultimul, după cum mi-aduc aminte., a fost ucis după 1700 în Transilvania.

Arată că acesta e pe monedele moldoveneşti, iar nu Bizonul cu coamă, care însă am dovezi, între altele după un corn aflat la Suceava, la un plăieş, că a existat şi el la noi.

Arată că ei au cunoscut *Cerous megacerus,* numit în colinde *Cerbul sur,* găsit înţelenit în picioare în malurile Tisei si în ghiolurile mlăştinoase ale Irlandei unde se afla cu zeci de mii do ani înainte.

Ei bine, poporul nostru spune :

.... Ploaia că dedea,
Pământul se muia,
Cerb se 'nămolia,
Şi-atunci mi-1
vâna,.,..»

Dar nu-i numai aceasta amintirea ce se păstrează în poporul nostru : Aşa avem ceeace e de necrezut :

O venit o mu
mare Delà
pădurea mare,

Cu manile *păroasă*
ŞL cu picioarele *păroasă,*
Cu *ochii înholbaţi,*
Cu dinţii mari *collati*
Cu obrazu mare,
Cu căutătura *înfiorătoare...*

Cine nu recunoaşte aproape Gorilul, şi Densuşianu o leagă de amintirea rassei umane primitive, a populaţiunii locale prime, absolut primitive, cunoscuta în autorii vechi Hesiod, Pliniu, etc., ca *satiri* ai *Europei, Asiei* şi *Africei.*

Descrie craniurile aflate la Neanderthal şi Cro-Magnon si fi-neşte în modul următor:

«Periodul uman în Dacia, întocmai ca şi în celelalte părţi ale Europei, se întinde înapoi cu mai multe zeci de mii de ani, cel puţin până în prima jumătate a epocei quaternare.

«Ori cu alte cuvinte înainte de Albii şi Agavii, de cari ne face amintire lliada lui Horner, înainte de Titanii, de cari ne vorbeşte Hesiod, au trăit în ţerile Europei şi în particular în Dacia, două rasse de oameni, cu tipuri şi moravuri diferite, una pe gradul cel mai inferior al desvol-tării fizice şi intelectuale, aceasta este rassa de Neanderthal, un gen de oameni fără societate, fără moravuri şi fără legi, şi a cărui origine noi nu o cunoaştem ; şi altă rassă umană invazionară, cu totul distinctă, de cea precedentă, având o constituţiune organică superioară şi ajunsă pe un grad însemnat de semi civilizaţiune, o populaţ'mnc faunică, ale cărei migraţiuni şi începuturi ele cultură trec departe dincolo de timpurile quaternare.

«Ambele aceste rasse umane quaternare au fost apoi copleşite, învinse şi distruse, şi poate în mică parte asimilate, de noii invazori ai epocei neolitice.

«Istoria lor morală şi putem zice naturală se încheie cu era quaternară».

Urmând mersul faptelor în scurgerea timpurilor, el ajunge la epoca neolitică şi o caracteriza prin:

«Această nouă imigraţiune etnică în Europa constitue aşa numita *in-vastune neolitică,* cea mai expansivă din câte Io cunoaşte istoria».

Se ocupă pe larg cu *iiidustria neolitică în Dacia,* cu tot ce arheologia ne pune la dispoziţie şi cu tot ce textele vechi păstrează ca amintire şi ne spune:

^ *Aici la Dunărea de jos şi în special în ţerile Daciei —*

faptul este cer t— s a format şi îndiegat centrul cel mare şi puternic al populaţiunii neolitice în Europa; centrul unei rasse nouă de oameni, de o statură înaltă Şi viguroasa, cu o veche organizaţiune patriarhală, cu idei- severe religioase şi cu o pasiune adusă probabil din Asia, de a sculpta în stâncă vie

«Aceşti noi cuceritori ai lumii vechi aduseră şi răspândiră, în Europa nouăle elemente de civilizaţiune, fundară aici cele dintâi state organizate pi dederă o nouă direcţiune pentru destinele omenirii.

«In curs apoi de mai multe sute de ani, această rassa activă ci laborioasă, dotată cu o putere miraculoasă de creştere şi expansiune, îşi continuă delà Dunărea de jos migraţiunile sale către părţile meridionale. De pe culmile, de pe văile şi de pe câmpiile Carpatilor, necontenite roiuri nouă de triburi pastorale trecură peste râul cel mare al lumii vechi, şi se revărsară în grupe compacte şi organizate peste întreaga peninsulă Balcanică.

«Acesta este curentul cel mare meridional, sau *Cctrpalo-Myccnic,* curent care venind din Asia centrală îşi formă la Carpaţi prima sa patrie europeană şi puse cele dintâi baze morale ale nouăi civilizaţiuni, care se dcsvoltă mai târziu atât de puternic în Grecia şi po ţărmurile Asiei mici».

Se ocupă pe larg şi cu o rară competenţa de *ceramicii preistorica a Daciei* şi arată că:

«Olăria acestei epoce în Dacia începe a avea caracterele luxului. Ea depăşise limitele cele strimte ale unei simple meserii, şi ne relevează începuturile unei arte pline de avânt, o artă însă, care fără do a putea ajunge la apogeul său, o vedem deodată încetată, ca şi când o mare perturbaţiune -economică şi socială s'ar fi deslănţuit pe pământul Daciei si ar ii pus deodată capăt desvoltării mai departe a acestei fabricaţiuni artistice înfloritoare în nordul Dunărei de jos».

Arată importanţa ornamentelor ce se alia pe ele, caracteristice pelasgice şi cu deosebire semnul misterios al *Svasticei,* care nu e altceva decât crucea cu ramurile frânte în unghiu drept pe care a pus-o acum la modă Alteţa Sa Regală Principesa Măria.

Alături cu Virchow, Krőnjavi, Schliomann, etc., arată nu numai identitatea dar prioritatea acestor ornamente la noi faţă cu Troia, Micena, etc.

Densuşianu lămureşte în studiul său această chestiune pe deplin.

In raportul său delà 1911, cl-1 Dr. Hubert Schmidt în urma săpăturilor făcute la Cucuteni, în anul morţii lui Densuşianu chiar, spune şi el lămurit:

«Aceste săpături în ţinutul Dunărei de jos ne oferă noua legătură între Europa centrală şi cercul cultural egeic (Creta)».

Tot în acel an, pot adaogă încă, că cercelărilo făcute de Soc. Arheologică delà Atena sub eforul

Sotiriadis, în Focida, constată după obiecte găsite la Hagia Marina că:

«... Celle de la Grèce du nord qui rapelle plutôt la civilisation de la pen-ninsule balcanique» (1).

Dar aceasta prioritate şi superioritate în acelaş timp a cultu-rei poporului care a locuit în regiunea aflătoare în jurul cârpa-ţilor este susţinută astăzi do mulţi alţi oameni de valoare ca Trudy, Ed. Meyer, P. Kretschmer, şi alţii.

întâmplarea i'ace că acum de curând a apărut o lucrare de mare valoare prin importantele indicaţiuni bibliografice, cu deosebire, datorită tot unui român :

Contribuţie la Dacia înainte de Romani (1) de d-1 loan *G. An-drieşescu.*

D-sa ai adunat ca o harnică albină, tot ce priveşte scrierelo relative la această chestiune până în prezent — deci posterioare morţei lui Densuşianu— şi ajunge la aceleaşi concluziunicu toate că nu cunoştea, de loc, lucrarea de faţă. Astfel găsim : *«Pelasgii fii, Thracii (iu în realitate multe drepturi să SG privească ca tiducăturii civilisaţiei cpocei de pealră în Tesalia, Beotia şi PJwcis»* şi după *Tsountas : u Tradiţia intemeierei Athénéi de a acropoliloi' Argolidei de Cyclopii Thraciei, dacă nu sunt adevărate întru totul, simt zice Tsountas, de sigur, răsunetul unei realităţi.* (2.)

Astfel că în ce priveşte cultura eoliticâ Carpato-balcanice : *«.Thracii vin în rândul întâi în considerarea etnologică a acestei culturi.»* (3.)

In capitolul următor autorul se ocupă de *Monumentele preistorice ale Daciei,* si în special de *Tumulele eroice pelasge.*

Stabileşte legătura între *Gorgan* şi *Garganus* găsit în Vi r-giliu si între Gruie, Gruniu şi cuvântul vechiu latin *Grumus* săi: cu *Grijnium* din Strabo, şi arată importanţa acestor movile, morminte vechi, căci: *«Aici* era locul sfânt de hnmormântare al eroi' lor pelasgi ante-homerici».

In fine se ocupă pe larg cu: *Tumulul sau mormântul lui Achik din insula Albă (Leuce).*

In această insulă, care nu e alta decât Insula Şerpilor, aflând acum 20 ani trecuţi că stă acolo mormântul lui Achile, m'am dus şi eu pentru a mai aduna ceva din cioburile vechi ce se mai găsesc încă. Ruşii făcuseră săpături deja, dar nu ştiinţiiiceşte.

Densuşianu dă figura templului după Tabula Peutingeriană s te minunezi de toate izvoarele ce cunoaşte.

Cu această ocaziune descrie pe larg acest *Templu,* zis şi a *Hyperboreilor* din această insulă. Stabileşte patria lui *Apollo* ş a zeiţei *Latona,* iar din legendele Apolinice desvălue mai mul pe *Hyperborci,* cari nu erau altceva decât Pelasgii din

aceste teri

Pe aceşti Hyperborei, în genere păstori, îi descrie astfel:

(1) Ou 8 planşe originale şi o hartă. Iaşi, 124 pag. 1912.

«Ei sunt blânzi şi ospilali, religioşi, superstiţioşi, iubitori de profeţii (oracule) şi de descântece. La ceremoniile religioase în onoarea zeilor, ei cântă din fluere, din cimpoi şi din cobze. *Melodiile lor sunt dulci si armonioase».*

Dovedeşte ca:

«Apollo din Delos, din Delphi, din Atena şi din ţinuturile Troici, nu este nici zeu grecesc, nici egiptean, ci o divinitate cu legende, cu dogme şi cu rituri naţionale pelasge-, în fine cu o patrie pelasgă. Apollo este cu deosebire venerat în ţinuturile pelasge, în Tesalia, în Phocis, în Beotia, în Atica, în Arcadia, in Creta şi în ţinuturile Troiei».

«El este zeul apărator al turmelor şi al păstorilor vio|.u;».

Şi iată de ce:

«Pe vechile monumente de sculptură şi pictură ale Greciei, Apolló col *arhaic* ne apare cu bucle şi cu pletele cole frumoase pelasgc, întocmai precum poarta şi astăzi păstorii şi ţăranii români de lângă muntele Retezatului. Din această cauză, cl are la Ilomcr şi epitetul de a-/.epaex.6|iTjj ţintonsus)».

Dovedeşte că insula Leuce era închinată zeului Apollo, iar când cultul acestuia suferise o mare înfrângere, ea fu consacrata umbrei lui Achile.

Avuţiile ce se vărsau la altarele acestui templu, erau de neînchipuit. Iată de ce:

«Din o insulă a Mării Negre, numită Apolonia, situată spre sud de gurile Istrului, Romanii luară una din cele mai venerate imagini a zeului A-pollo, o statue colosală înaltă de 80 de coţi, şi o aşezară în Capitoliu sub numele de Apollo Capitolinus. Cheltuelile acestei antice şi magnifice opere de sculptură au fost, după cum ne spune Pliniu, de 500 talenţi sau 2.4GO.OOO lei, adică mai mult decât adunase Grecii (300 talenţi) pentru reconstituirea templului din Delphi, incendiat în a. 548».

Şi după ce fixează exact aceasta insula şi o descrie, se rezuma în modul următor :

«Insula Leuce delà Gurile Dunărei avuse aşa dar două cpoce de cult şi renume. Cea dintâi a fost înainte de căderea Troiei, când această insulă a fost leagănul roligiunii primitive a lui Apollo, din caro epocă derivă şi numele său de Leuce sau Albă. Iar a doua epocă începe după răs-boiul troian, când insula Leuce a fost consacrată umbrei eroului Achile, păstrând însă şi mai departe vechea organizaţiune a cultului lui Apollo, a-nume instituţiunea oracolului, privilegiu excluziv al preoţilor apolinici, precum şi dreptul la ofrande pioase, la rugăciuni, voturi şi sacrificii şi peste tot tradiţiunea unei insule sfinte şi

salutare».

şi *„Biserica cea mare cu O altare".* Rămâi mai mult decât uimit faţă cu detaliile ce se păstrează în neamul nostru pentru fapte aşa de vechi în istorie, pe care o pun:

„Intr'al Mării negre prund, La dalbele mănăstiri"

descriind-o cu 9 altare şi cu jeţuri scrise pe cari şeade bunul Dumnezeu (Apollo), cu bătrânul (Saturnug senex), cu maica sfânta (La-tona) şi cu Sfânta Măria cea mare (Gaea, Rhea), cu Sfânta Măria mică (lâna, Diana, Luna) si cu Siva Vasilcuţa (Consiva sau Ops-Consiva, divinitatea semănăturilor).

Deci tot sfatul ceresc al mitologiei, alterat cu numele eroilor cristianismului, păstrat de acest chinuit popor tot aşa de bine ca si în tradiţiunile culese şi aflate în texte de acum mai bine de 2000 ani !

Este ceva care, depăşeşte orice închipuire, şi sunt pagine multe cu aceste legende. Este şi o *legendă română despre originea divină a Mănăstirii Albe.*

Când vedem marea importanţa ce capătă legendele române, constatăm câtă dreptate avea Winckelmann, când încă delà 1764 (Histoire de l'art chesles anciens) spunea că:

...«De plus, au dels' de l'histoire positive, existe pour tous les pays une Instoire légendaire destinée, avec le temps â sortir, plus ou moins vite, delà pénombre pour entrer en pleine lumière, grâce aux efforts persévérants des linguistes et des mythographes. *Personne, aujourd'hui n'a plus le droit de considérer les légendes comme des fables.* Les légendes suit la forme primitive <le l'histoire, chez presque tous les peuples à la uaissauce des sociétés. *Le langage des légendes et obscur;* il n'est pas îndéchi-fraMe. *L'histoire légendaire d'un pai/s fait donc partie intégrante de l'histoire de ce pays.* C'est de l'histoire .en préparation-, si l'on vent, do l'histoire non encore dégagé de l'enveloppe mythique qui la dissimule. *Il n'y a là rien de véritablement préhistorique* ».

Această legendă arată cum *puternicul Soare* (Apollo) a vrut să se însoare şi n'a găsit «d'albă soţie» decât pe sora sa (lâna Sânziana, Ileana Consinziana), caro nu este decât Helena (Troiana) care după o tradiţiune greco-romană s'ar fi măritat în insula Leuce după Achile..

Consinziana i-ar fi pus soarelui condiţie să-i facă: *pod peste mare. . . .* Za *Mănăstirea Albă.*

Cu această ocaziune arată el cum numele *Latonei* (Leto, Avjtco) se păstrează în ostrovul *Lelea,* iar Luna (Selina) în *Salina* din apropiere şi despre care aminteşte Hecateu.

«Inprejuriirea că numirea de *Pontos* s'a dat un numai Marii Negre, dai' si la o parte din *{armurii* de nord-ost ai Asiei-mici, pe unde sa făcea comunicarea peste maro între părţile de sus ale Eufratului şi între Sciţia, confirmă pe deplin că originea acestui termin geografic de Pontos se reduce la numele ce s'a dat în vechimea preistorică *staţiunilor,* de unde se făcea îmbarcarea cu luntrile numite *ponto* (rom. pod).»

Dar ceeace e mai curios, sunt *tradiţiunile române* despre templul lui Apollo din insula Delos.

Densuşianu, după ce scormoneşte adânc toate izvoarele, ne spune cu :

__«Delos a fost în antichitatea preistorică insula cea sfântă a tuturor po-
pulaţiunilor pelasge meridionale, iar mai târziu a Grecilor.

«Intr'o epocă depărtată istorică, insula Delos a fost numită *Pelasfria,* a-decâ pământul locuit de Pelasgi. Această insulă a mai fost numită şi *Schylias,* spre caracterizare că după origine acei Pelasgi erau o migraţiune din Nordul Dunărei de jos. Chiar şi numele de *Delos,* care nu se poate explica din limba grecească, este de origine pelasg. El însemnează *deal* sau *colină* (fără, pădure)».

Voiu cita una dintre legendele române ce a adunat :

. . . Una 'n deal (Dél) spre
răsărit, Că acolo-i loc sfinţit,
Una 'n jos către apus, Că
acolo-i loc ascuns. . . .

aceasta a fost publicată mai întâiu de Dr. Mcltzl Hugó şi Brassai Samuel în 1886, şi prin ea se înţelege Templul delà *Delos* şi Italia sau Laţiu.

Paginele sunt cuprinse jumătate cu citaţiunişi indicări de scrieri doveditoare, cari arată că :

«Acest ilustru templu al lui Apollo delà gurile Dunărei de jos a avut un rol imens în istoria civilizaţiunii Europei orientale. El a fost templul mamă al celebrelor locuri de adoraţiune a lui Apollo ca zeu al soarelui din Delos şi din Delphi. Influenţa sa culturală s'a extins peste toată Grecia continentală şi insulară, peste părţile de apus ale Asiei mici, în A-i'rica, peste Egipet, iar la nord şi la apus peste Scytia, Dacia şi ţinuturile Germaniei numite în antichitatea preistorică Celtica».

Tot de aci dovedeşte că au fost profeţii şi poeţii *Olen* şi *Aba ris,* propagatori ai religiunii apolinice şi cari au introdus în Grecia : «cele dintâi începuturi alo poeziei literare, sentinţele oraculelor şi forma hexametrică a versurilor".

Astfel că templul lui Apolo Hyperboreul sau mănăstirea albă delà şurile Dunărei a avut destine mari în lume căci :

Ca dovadă dospre cultul Soarelui — Apollo — voiu mai adăuga ceeace nu cunoscuse Densuşianu, că o admirabilă piatră s'a găsit în Dobrogea, cu ocaziunea Expoziţiunii din 1906, şi care se află acum în palatul artelor. Ea ar trebui adăugată la această lucrare.

Autorul ajunge în fine a se ocupa şi cu *Movilele comemora-live ale lui Osiris si cu erpediţiunea lui Osiris la Istrit.*

«Intr'o epocă preistorică foarte depărtată, — zice d-sa — cel puţin cu 3.000 de ani înainte de era creştină, un important eveniment s'a petrecut în ţerile Dacici, eveniment care a avut o mare influenţa asupra civilizaţiu-nii crescânde a Europei, şi care a sdruncinat totodată din fundamente primul imperiu lumesc al rassei pelasge.

«Această mare transformaţiune politică şi culturală în istoria Europei a produs-o expediţiunea lui *Osiris* în părţile Istrului, şi luptele sale cu *Typhon* în Oltenia de astăzi, iar drept consecinţă a acestui răsboiu a fost întemeiarea supremaţiei egiptene peste Europa.

«*Osiris,* regele Egiptenilor, adorat după moartea sa ca divinitate şi identificat cu Soarele din religiunea pelasgo-greacă, a fost unul din cei mai mari eroi ai antichităţii preistorice, şi a cărui memorie se mai păstrează până astăzi în ţerile noastre».

Faptul, se petrece astfel : Marele Imperiu pelasgic, în culmea sa sub Saturn, se desface la moartea acestuia în două: partea de sus, cu noi, are pe Tiphon ca împărat, partea de jos pe Osiris ca împărat, frate de pe tata cu Tiphon, cu sediul in vechiul Egipet. De aici rivalităţi, dorinţa de preponderenţa mutuală şi răsboiul.

Reproduce, după *Diodor Şicul,* identificarea lui Osiris după in-scripţiuneade pe columna înălţată la *Nysa* în Arabia, unde fusese îmmormântat:

«Tatăl meu — se zice acolo — a fost *Saturn,* cel mai tânăr dintre toţi i zeii. Iar eu sunt *Osiris,* regele acela care-a condus ostile prin toate ţerile, până în ţinuturile cele nelocuite ale Indienilor şi până în ţinuturile cari se închină spre nord, până la *izvoarele râului Islru,* şi *înapoi* în celelalte părţi până la *Ocean...* Nici nu există loc pe pământ pe unde să nu| ii umblat eu, şi prin bunătatea mea am distribuit tuturor oamenilor! crurile aflate de mine» (1).

Acum se va înţelege uşor importanţa obiectelor denotând cultul isiac la noi şi pe cari le-am comunicat în una din sedinţeh din anul 1912 ale Academiei.

(1) In: *La Grande Encyclopédie,* găsim că Osiris «A rógmí sur la torre ou ii a laisst| un tel souvenir de ses hircnfaits qu'il est devenu le type nu" m c du bien sons le non *d'Ounofra.»*

Sau numele de *Onufrie* e unul din cele mai răspândite la ţara afari de cate-vi specifice române.

de oarece în Alchimie
Osiris =j

După. ce dă, seamă do tot ce află în izvoarele străine şi in legendele române, el trage concluzia că :

«Aceleaşi elemente istorice ni le prezentă tradiţiunile române. Eroul învingător este *Oslrea* sau Osiria (în forma grecească Ostris), ori lovan Iorgovan (Hercule lovio) comandantul militar «îl lui Osiris peste Egipet îu timpul expediţiunii sale».

Acest răsboiu fu fatal Pelasgilorde aici, numiţi pe atunci si Arinii.

«Insă deodată cu răsboiul cel mare dintre Osiris şi Typhon încetează şi rolul politic al Arimilor. Numele lor dispare cu totul din literatura helenică».

Arată cum prima luptă cu Typhon fu lângă muntele *Ca-siii-,* astăzi *Coşiii,* şi locul unde închise pe Joe adversarul său în peştera *Coryciu,* astăzi *Curecea* clin Mehedinţii, căci la început triumfase Typhon.

El ne spune următoarele ce trebuesc cunoscute :

«Intr'o antichitate preistorica foarte îndepărtată, epocă care coincide cvi începutul desmembrării imperiului celui mare pelasg, doi regi puternici, ambii fiii lui Saturn, născuţi din două mame diferite, după patrie, după naţionalitate şi educaţiune, unul domnind la sud, cu reşedinţa în Egipet, şi altul la nord, cu centrul de putere în Dacia, se luptă pentru domi-naţiunea lumii vechi. Imperiul lui Typhon eră de o imensă vastitate. Puterea sa se întindea, după cum scrie Apollodor, delà apus până la răsărit şi acest legendar monarh al preistoriei voia să domnească nu numai peste oameni dar şi peste cer. El aspira la onori divine, întocmai după cum le avuse şi Uran moşul şi Saturn tatăl său. Răsboiul este lung şi de o extrema violenţă. Expediţiunea lui Osiris peste Etiopia, Arabia şi până în părţile celo extreme ale Indiei, apoi întoarcerea lui peste platoul iranic şi trecerea lui peste Helespont în Tracia, avù de consecinţă stabilirea unei puternice coaliţiuni formate din Egipteni, Greci, Arabi, Indieni şi alţi barbari asiatici pentru înfrângerea dominaţiunii Pelasgilor delà Nord, a Arii milor, şi cucerirea munţilor Riphaei. Acţiunea cea mare de răsboiu a lu-Osiris are în vedere *Istrul,* iar teatrul luptelor principale este pe teritorul vechei Dacie în apropierea Porţilor-de-fier. Cumpăna victoriei alternează. In primul răsboiu Typhon este învingător, el prinde pe Joe sau pe Osiris şi-1 închide în peştera delà Coryciu (Curecea). In al doilea răsboiu, Typhon se razimă şi se apără cu o extremă energie pe poziţiunile cele tari de lângă culmile Cernci (Hem). In fine. el este învins de puterile aliate ale Egiptenilor, Grecilor, Arabilor si Indienilor, şi silit a se

retrage spre Italia, ultima ţară unde-şi caută refugiul triburile pelasge, de lângă Marea Neagră şi Marea Egeă, când destinele sorţii încep a-5 persecuta».

Movilele lui *Oslrea* sunt numeroasa şi «perpetuă memoria ex-

Se ocupă pe larg şi amănunţit de brazda lui Novac = Ostrea — Novatus la Suetoniu Augustus.

Arata că sub Osiris «se prezentă pentru prima oară tn istoria omenirii *chestiunea cea mare agrară a lumii vechi»,* şi care : «deschise lupta în contra situaţiunii teritoriale a triburilor pastorale pelasge»,

Brazda lui Novac indică, de fapt ţărmurirea drepturilor lor faţa cu pământurile lăsate agriculturii.

«Şi rezumând — zice D-sa — noi constatăm aici, că această, brazdă, căreia toate tradiţiunile vechi şi nouă îi atribue un caracter agricol, constitue, atât dupá vechimea cât şi dupa importanţa sa particulară, *unul din cele mai memorabile monumente preistorice ale Europei».*

Ca mici adăogiri la cele spuse do Densuşianu voi aminti cele conţinute în o comunicaţie a mea făcuta Academiei în şedinţa de la 13 Aprilie 1912 :

Despre căte-va chipuri reprezentând divinităţi egipţiene a-flate în România.

In acea comunicare am arătat că idoli egipteni în bronz, reprezentând pe Osiris, s'au găsit mai mulţi dintre care unul chear la Cucuteni.

Dar ceia ce arata mai mult câtă dreptate avea Densuşianu (vezipg. 157) e că o corabioară la fel, dar în pământ, a fost găsită şi la noi.

Dau figurile principalelelor obiecte aflate.

Fig. I. 2, 4, 5, 7, 8, 9, 10.

Studiază în urmă *monumentele megalitice ale Daciei* in comparaţie cu cele de până în apusul Europei şi termină spunând

«In fine semnele şi figurile gravate pe diferite monumente megalitic ale apusului şi cari consista din spirale, din linii serpentine, linii arcua sau semisferice, roate ale soarelui şi puncte diseminate, ce imitează cer cu stelele, ne prezentă o afinitate remarcabilă cu sistemul de ornamе taţiune şi cu semnele simbolice ale Pelasgilor orientali.

«Aceste caractere mistice de pe monumentele funerare megalitice a apusului ne înfăţişează, urmele aspiraţiunilor religioase pelasge, cultul c rului, al soarelui şi al stelelor, şi peste tot o credinţă firmă în o viea' dincolo de mormânt, în regiunile luminii sau ale lumii superioare.

«Mai observăm totodată aici, ca formele cele colosale ale acestor mo numente ne spun că ele aparţin unui popor eroic şi cu o ambiţiune normă de a transmite posterităţii memoria şi gloria celui decedat».

Cu această ocaziune se ocupă pe larg cu *Termini liberi Po tris — Calea cea admirabilă a*

Jlyperboreilor, din care nu există o parte însemnată, *Cheile Bacului,* in Basarabia:

Bacului viteazului,
Ce-a pus *straja drumului..,.*

«Calea cea miraculoasa a Hyperboreilor, de care ne vorbeşte Pindar, şi pe lângă care erau înşirate o mulţime nenumărată de stâlpi itinerar!, ni se prezentă atât pe baza situaţiunii geografice a Hyperboreilor, cât şi după caracterul şi destinaţiunea acestor monumente ca una şi aceeaşi construc-tiunc megalitică, cu linia cea lungă de pietroaie împlântate în pământ do care face amintire Cantemir şi Quint Curtiu».

Bine înţeles că arată si *simulacrele megalitice ala divinuuţtlor pelasf/e,* ocupându-ne şi de *Vârful Ceahlăului-* spunâridu-no în a-ceastă privinţă:

Fig. 2.—La stânga: Osiris găsit in comuna Perişori.
In dreapta: Toartă ou caracter egipţian, găsi la
la Romula.

«încă din cele mai neguroase timpuri ale preistoriei, existau în părţile de răsăritale Europei şi ale Asiei de apus un gen de monumente megalitice, nişte *simulacre arhaice,* u-nele sculptate în stâncă vie pe vârfurile ori pe coastele munţilor şi ale dealurilor, iar altele împlântate în pământ ca menhiro,sau columne Fig. î.-Osiris găsit la Constanţa, brute, pe lângă temple şi alte locuri sfinte, monumente cari după credinţa religioasă a poporului din acele timpuri repré-sentait *anumite dmnităti.*

«Multe din aceste simulacre megalitice erau de o vechime extrem de depărtată, încât se pierduse memoria origirii şi a cultului lor încă înainte de începuturile istoriei greceşti, iar de altă parte timpul ştersese de pe a-ceste pietri aproape toate formele măiestriei omeneşti, cum erau de exemplu statuele Niobei şi Ariadnei, şi tot ce se mai păstrase în tradiţiunile oamenilor era numai o reminiscenţă confuză, o simplă legendă mitică».

ci ei ca Kerus (Cerul), Cerus manus(Caraiman), duonus Ccrus (cerul domnul).

«Monumentele megalitice alo Daciei, cari ne înfăţişează în forme atât de

Fig, 3. — Idol fenecian (?) găsit in comuna Perişori.

Fig. 4. — Idol egipţian găsit la Cucutcni.

primitive imaginile divinităţilor ante-homerice, fac parte din istoria pozitiva a acestor teri.

«Caracterul acestor imagini este sacral delà origine şi până la dispari-ţiunea acestui cult ante-elenic.

«Cerul pe care Grecii într'o epocă preistorică, altcum destul de târzie, îl personifică sub numele de Uranos şi Pământul sau Gaea (IV), Tata,) formează începuturile cele mai arhaice ale religiunii europene». Grecii au primit acestea toate delà .Pelasgi.

Acest *Caeln-s....* La cer se ruga...

apare ca, părintele lui *Dohius,* unul din civilizatorii lumii vechi, identic cu munteanul — Uranus al grecilor. De aceea Densusianu termină spunând că:

(.(Prima apoteoză in Europa a fost u lui Urau. Poporul grecesc, încă delà începutul religiunii sale, a identificat divinitatea cerului cu o personalitate politică, care se ilustrase prin înţelepciunea, activitatea şi prin binefacerile sale prodigioase, numita de ei *Uranos* adecă *Munteanul».*

Se ocupă în fine de *Gaea,* Tellus sau *Terra,* care se numeşte şi Mă, Mater şi *Paretis,* după diferitele dialecte ale triburilor pastorale şi agricole.

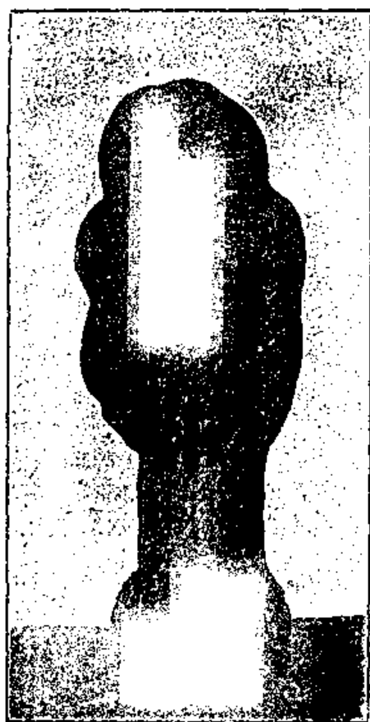

Fig. 5. — Idol găsit la Cucuteni îa o oalX

Fig. 6. — Idol egipţian gâsit la Vidin în 1877.

In ce priveşte pe *Saturn, Dens Manus, Tartaros,* identic cu latinul arhaic *Tatăl,* pe care Geţii îl numiau şi *Zamolxis,* Densusianu stabileşte că:

«Zamolxiss=SaturnuH senex = Zeul-moş, căci :

«ZaA în limba Dacilor, după sens şi formă ni se prezentă astfel ca identici cu terminul «seu» în limba română, iar *pot* este *cuvântul noxtru*«moş»

mai există la triburile pelasge din Italia şi o formă poporală (antero-tnană) de „moş" cu înţelesul de memoria veterani».

Jar :

«Din punctul de vedere al etimologiei şi al sensului cuvântul *Zal-mox-is* în limba Dacilor nu însemna altceva decât *Zeul-moq.* Finalul t£ reprezenta, aici ca şi în alte cazuri analoage numai un simplu sufix grecesc.

«De fapt limba Geţilor şi a Dacilor avea un caracter *proto-latin;* ea forma numai un ram sau un dialect particular rustic al limbii pelasge».

Fig. 7. — Idol egipţian găsit la Constanţa.

Fig. 8.— Osiris găsit sub muntele Cozia.

Găseşte *simulacrul* lui *Zamolxis* lângă *Porţile-de-fier* numit Moş, caro pe vreme era încunjurat de nouă *Babe* din cari a mai rămas numai una.

«Etatea acestui monument, ne spune d-sa, odată atât de religios, delà Porţile-de-fier şi delà Cataractele Dunărei, se reduce după legendele de *f.,,-i* ,m,,, vr™.ii; .«ni târvin l.-i. *ti* m ni i rilf» anterioare Argonauţilor».

Pe Saturn îl identilică cu *Dokius Cădi f iii us* şi arată că în cultul arhaic e onorat cu *«Oinolos»* adecă *Omul,* căci după faptole ce invocă:

«Este un íapt pozitiv, ca sub această numire misterioasa de 'OfioXoc, şi care reprezenta o divinitate ante-homericâ, literatura veche grecească şi romana înţelegea pe *Saturn».*

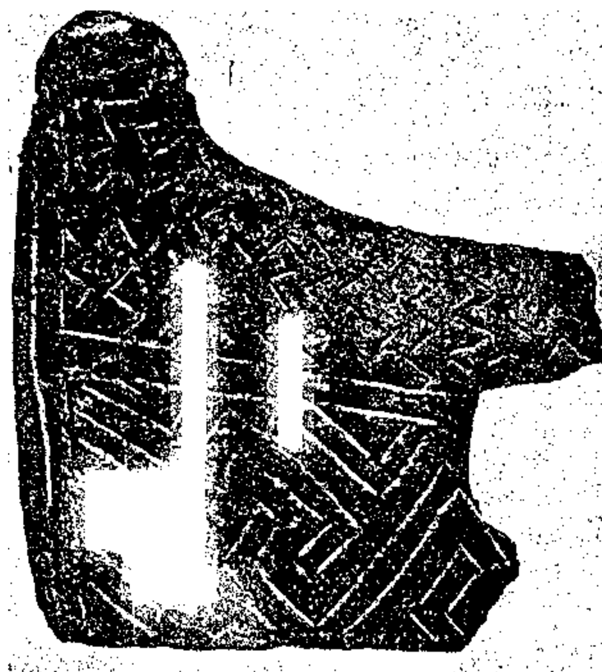

Fig.9. —Partea anterioară dinir'o corîibioară in teracotă, pentru cultul lui Izis, găsită in Comuna Bărzca (Oltenia).

Sub această denumire, Densusianu îl găseşte facut pe vârful zis al *« Omului»,* care după toate datele ce invoca:

«... a fost în antichitatea preistoricii *muntele cel sfânt* al triburilor pastorale pelasge, pentru cari şi şesurile cele întinse delà nordul Istrului erau tot atât de importante ca şi văile şi culmile Cârpacilor.

«Această maiestoasă figură a religiunü energice pelasgice domineuza, şi astăzi pe punctul cel mai însemnat al Carpaţilor, se distinge prin două particularităţi remarcabile, particularităţi ce ne pun în evidenţă că acest, simulacru a fost considerat în antichitatea homerică ca imaginea cou mai

De aci, dovedeşte el, s'au resfrâns în lumea voche şi mai ales asupra Greciei credinţele religioase, cari au constituit tot panteonul Mitologiei eline.

«După cum civilizaţiunea şi moravurile cele dulci ale Pelasgilor au avut o influenţa enorma asupra poporului grecesc, tot astfel şi credinţele lor. Delà Carpati au emigrat spre sud, de odată, cu triburile pelasge, religiunea lui Uran şi a Gaei, a lui Saturn şi a Rheei, a Soarelui şi a Lunii) ori cu alte cuvinte întreg sistemul doctrinelor pelasge, cu numele, cu legendele despre originea zeilor şi cu formele cultului, aşa după. cum se desvoltase în centrul principal şi puternic delà Istrul de jos, pe teritoriul Hyperboroilor celor sfinţi».

J'Mg. 10. — Acelaş obiect, văzut pe din liuntru.

In ce priveşte imporlanla pentru Dacia a acestui zeu, şi a mo numentului al cărui urme se mai află pe vârful Ikicegilor, Den suşianu spune :

«După Caelus sau Urau, Saturn a fost divinitatea cea mare adorat pe teritoriul Daciei până în timpul când armele romane iidroăuseră nu

«Vechimea acestui monument se reduce la timpurile cele mari de des-voltare etnica şi politica a Pelasgilor orientali, şi când o parte însemnată din triburile latine încă nu emigrase în Italia.»

, *Prin mărirea sa cea colosală, acest simulacru ne exprimă tot odată^ cal de fericite, cât de glorioase erau timpurile acelea, şi cât de vastă era puterea lumească a aceluia a cărui figură sa eternizat prin stânca de pe muntele Omul".*

Iar în urma dovedeşte că :

„Jupiter Optimus Maximus *era seul naţional al Daciei. Aceasta o constata chiar monumentele epigrafice ale administraţiunii romane".*

Faţa cu *Saturn, Rhea* reprezenta,, în o formă mai nouă, divinitatea pământului, *Rhea*—Regină fiind un simplu apelativ in vechea limbă pelasgă.

„ Cit deosebire pe teritoriul Daciei, Rhea sau Cybelc asimilată cu Gaca a fost o divinitate de prima ordine".

De aceea nicăieri, mai mult ca la noi, nu s'au găsit rosturi ale statuelor acestei zeiţe, din cari unele de o mărime foarte maro şi admirabile, după cum am avut ocaziunea a spune în o cuvântare specială ţinută la Academia Română în ziua de 10 Februarie 1911.

Şi lucrul se înţelege, căci ea era adorata sub numele de *Dacia, Terra Dacia* şi *Dacia Augusta,* de unde a rămas în popor ca *Dochia* sau *Dochiana.*

«După cum *Saturn* în legendele vechi'—spune Densuşianu — era mi-mit *Dokius Caeli filius,* tot astfel sora şi soţia sa, Rhea, ne apare adorată în cultul public al Provinciei sub numele de Jccxia. *Dacia, Terra Dacia* şi *Dacia Augusta.* Ea era una din cele mai importante divinităţi topice ale Europei orientale».

Iar mai departe:

«Cele dintâi zile ale lunii lui Marte (de l—;12) simt numite la poporul român *„eilele Babei Dochie"* ori *„zilele Babelor".* O probă evidentă că în vechea religiune a triburilor pelasge delà Istru, sărbătorile cele mai mari ale divinităţii pământului se celebrau în primele zile ale lunii lui Marte, iar nu delà începutul lunii lui Aprilie, tocmai după cum la Romani *Matranalele* sau Saturnalele femenine erau sărbătorite în calendele lui Marte».

In ce priveşte chipul Rheei precum şi găsirea acestuea la noi pot adaogă la cele arătate de Densuşianu, următoarele date noi care ar ii făcut de sigur bucuria lui dacă le cunoştea:

In colecţiunea *Măria Istrati-Capşa* se aflä, din fericire, o statuetă a acestei zeiţe, dar care cu

multa mâhnire constatăm că

Se poalo însă uşor vedeà, delà prima ochire, că această statue este aceeaş cu aceea aflata !a Pireu, în 1855.

Are la fol speteaza înalta a scaunului, acelaş vestmânt, şi forma totala şi până şi absolut aceeaş înălţime, de 0.33 cm. Ea diferă numai prin faptul că are şi la stânga un leu, ca şi în partea dreaptă a tronului. (Fig. 11, 12 şi 13).

O transiţie deci, între tronul cu un leu şi carul tri-umfal tras de doi lei, pe care a fost uneori reprezentată sezând.

Fig. 11.

Importanţa, pentru noi, consistă în aceea că această statue a fost găsită la Ilomula, deci tocmai în judeţul Romanaţi, şi a trebuit, cu siguranţă, să a-parţie templului strălucitor—după cum sunt convins — ce a existat în această localitate.

Pentru a o identifica mai bine, m'am adresat la autorul delà care şi V. Duruy îşi trase descrierea sa. E vorba de W.Frőhner, «conservateur-adjoint du départ tement des antiques et de la sculpture moderne», în lucrarea sa: *Notice de la sculptare antique,* premier volume, Paris 1869.

In această lucrare găsim la capitolul XXVI:

540.—Divinités Étrangères.

Cybèle, adică Mater üci.

Iată descrierea ce face :

«Coiffée d'un *polos,* la mère dos dieux est assise sur un trône ù dossiei très-élève. Ses vêtements se composent d'un chiton talaire, retenu au-dessous du sein par une bandelette, et d'un manteau étendu sur les ge noux. Quatre longues boucles de cheveux encadrent sa figure et

retom bent, deux de chaque côté, sur sa poitrine. Ses pieds sont chaussés d< souliers.

«Quant aux attributs de la déesse, ils sont malheureusement brisés, mais on voit que sa main gauche a dû reposer sur un tambourin. On lion est assis à sa droite.

«Ce motif a été imité tant de fois qu'il doit remonter à un original célèbre peut-être à la Cybèle de Phidias».

Ca detalii mai adaogă :

Fig. 12.

(Parties brisées : L'extrémité du nez et du pied droit; la main gauche, le bras droit de Cybèle. La patte droitte de devant du lion).

şi o caracteriza :

«Charmante sculpture en marbre pentélique. l'-poque il'A" lexandre le grand. Trouvée au Pirée, dans les ruines du Temple de Cybèle (Metroon), pendant la guerre de 1855. Donnée par M. le comte de Nieu-werkerke, Surintendant des Beaux-Arts, Hauteur 0,33 m.».

Tot din importanta des criere a lui Fröhner, se constată că la muzeul dola Louvre mai sunt încă două Cybèle, înalte una de 0,75 m., dintre cari cea de sub No. 541 «est assise sur un trône, dont les bras sont supportés par deux lions»... deci întocmai ca a noastră. Cine ştie dacă si aceasta din urmă, ca şi cea descrisă de Fröhner, nu avea aceleaşi atribute : a Coiffée de la couronne murale (mater turrita, terrigera. Elle tient de la main droite étendue un rameau do pin ou de cyprès, arbres qui lui étaient consacré, de la gauche un tambourin», (pag. 478).

Câte odată leul, mai mic, era culcat pe genunchilo sale, cum descrie una sub (No. 543).

Notez, de asemenea, că în un «bas-relief» delà muzeul *Mar-ciana* din Veneţia, Mater Dei e reprezentată în picioare, cu un teu alături, iar lângă ea se ailă Altis (1).

(1) Victor Duruy, 1. c., pag. 300.

Complectând această statuă, ea capătă o formă definită care no arată mai mult perfecta sa asemănare cu acea delà Pireu descrisă de Densuşianu.

Dacă statua noastră nu are capul păstrat, găsim totuş in a-ceeaş localitate, cu siguranţă din acelaş templu, lucrat în cea mai frumoasă marmoră, mai mare puţin ca în natură, un cap coronat cu acelaş *polos* sau *modius* şi care a constituit, probabil, o admirabilă statue a aceleiaş zeiţe.

Ca mărime ea a trebuit să fie impunătoare. Ca lucrare e de o artă desăvârşi ta (Fig. 14).

Această bucata aparţine aceleiaşi colecţiuni.

Această splendida statue, căci nu e o cariatida, dacă aşa a fost, e cu totul locală ca factură, în ce pri-voşte ornamentaţia capului. Totuş o mai găsim la fel, in un exemplar din colec-ţiunea de *Terres cuites Grecques funèbres,* făcută de *Prosper Biadort,* pl. XVI, din frumoasa sa lucrare din 1872.

Această cunună primă, comănăcel, «cârpă», cum se zice astăzi, se potriviâ foarte bine pentru O cariatidă. Tată a avea a face cu o cariatida, m ce priveşte marele cap delà Romula. Dar aceasta ar deferi aşa de mult, în căzu acesta, do cele grece clasice, cum se poate vedea, spre exemplu la admirabilele cariatide delà «Erechteion» delà Pireu, din lucrare lui Victor

n-, io. Fig. 11, 12 şi 13 reprezintă pe;Rhea, Cibe^, sau de ce Credeam mai întâitl Dochîa, văzuta de faţă şi de laturi. — Găsită l R°'™la-Reşc$_a$, J^{ud}- Romanaii.-Se află in colec j-.iv „ . liunea Măria Istruti-Canşa.

Duruy (1).

Acolo, se vede uşor că avem a face cu un obiect susţinut p cap, ca motiv arhitectural, dar nu ca un ornament al capului

Pe urmă, o cariatidă nu putea fi aşa înaltă, şi urmele orna montelor superioare, ce se pot constata încă, dovedesc în deajun că avem a face cu capul unei mari şi admirabile statui.

Daca nu reprezenta pe Mater Dei, ea nu putea li decât Zeiţa protectoare a urbei Romula ! Viitorul sper, va lumina această chestiune.

Cred că tot delà această Zeiţa s'a inspirat artistul care a făcut frumoasa statue a Zeiţei, care personica oraşul Lutetia, descoperita la Paris şi care se află la Biblioteca Naţională din Capitala Franţei (3).

Reconstituită ea se prezintă sub forma alăturată (lîg. 15) caro ne arată perfecta ei asemănare ca cea delà Lutetia, care cu siguranţă după forma coafurei e destinată ./eiţoi protectoare a Cetăţci vechi a Parisului.

Aici este cazul să a-daog, că adeseori şi alte zeităţi, ca de pildă liera •sau Junô, poartă pe cap aceeaş coroană.

Aceasta se vede bino în figura B, din tabla 20, din lucrarea :

Tabele pentru exerciţii arheologice, culese ie Gr. Tocilescu, Bucureşti 1897.

Acolo se reprezintă

Fig. 14. — Rhea găsită la Romula.

Hera, la judecata lui Paris, după o pictură colorată în roşu si a-flatâ pe un vas.

Ornamentul capului este semnificativ şi în totul se aseamănă cu acel al marei statui delà Romula.

Să nu uităm însă, că şi Hera era regina zeilor, că era sora şi soţia lui Jupiter, copii deci ai lui Saturn şi Rheei. Prin urmare trebuia să aibă aceleaşi insemne ca şi mama sa.

Capul despre care vorbim a fost găsit tot la Romula, localitate de o extraordinară importanţa pentru trecutul nostru. De sigur că aparţinea templului ce exista, în acea parte, ridicat ca şi la Pireu în onoarea ei şi despre care am atras mai de mult atenţiunea Academiei, pentru a se face

exproprierea locului.

ţaai[y l'^O — *'Îl* '

Un particular, iubitor al trecutului, a cumpărat în urmă acest important teren, şi-i dorim din inimă să facă săpături sistematice.

Probabil că se vor găsi acolo resturile acestei frumoase podoabe din vechime.

S'a mai aflat la noi, şi se găsesc încă Ia Muzeul Naţional din Bucureşti, şi faptul acesta merita osebilă atenţiune pentru noi, mai multe pietre ce reprezintă tot pe *Ci/behi,,* pe Mater Dei, pe Dacia Augusta.

Toate însă, din nenorocire, sunt foarte mult stricate şi nici una nu are capul. Cea mai bine conservata e înaltă de 0,25 m., lată de faţă de 0,12 m. şi groasă, la bază, de 0,10 m. Ea are puiul de leu în braţe, şi trebueşte notat că e găsită tot la Romula.

Alta, mai mică, găsită la Constanţa, e de o factură cu mult mai neîngrijită, şi este făcută tot cu un leu mic pe braţe.

Mai sunt două mai mici, tot cu leul pe braţe, şi alta, înaltă de 0,25 m., cu leul la dreapta, ca şi cea delà Paris.

In fine se mai află una, care are soclul destul de înalt, astfel că avea aproape l m. înălţime, şi Cybela purlà iarăş puiul de leu tot pe braţe.

Nici una dintre aceste din urmă nu are indicat locul unde au fost găsite în ţară.

Toato aceste rosturi importante stau strânse fără a fi expuse lămurit. Când oare nefericitul de Muzeu, naţional încă, care are acum un director tânăr, priceput şi plin de voinţă, şi un personal de seamă, va avea localul necesar şi mijloacele indispensabile pentru a putea să corespunda, cât de puţin, dacă nu necesităţii momentului, cel pulin de a nu jigni simţul nostru de demnitate naţională.

Dintre toate aceste statuete, una numai a fost descrisă de To-cilescu în lucrarea sa: *Monumente epiyrafice si sculpturale* din 1908. Iată ce aflăm la pag. 514-517:

Descripţiiinea.

«Pe un tron cu rezemătoare (care lipseşte) stă zeiţa, mamă a zeilor, cu piciorul drept scos înainte, având în poală un leu lungit cu capul spre stânga. E îmbrăcată cu chiton şi cu himation aşezat pe picioare; la stânga zeiţei se vede semidiscul, pe care probabil îl ţinea cu mâna».

Monumente de ale Kybèlei tronând.

«Acelaş chip de reprezentare, încă în proporţiuni

ceva mai mari, ni-1 prezentă o Kybelă tronând, găsită Ia Constanţa şi aflătoare acum în colectiunea Muzeului».

Provenienţa.

«Nu so ştie unde a fost găsit; a făcut parte din colocţiun Generalului Mavros (No. 67 inv. gerier. cu indicaţiunea : «O \ stală pe tron)».

Natura.

«Marmura, lipseşte capul, care de sigur purtà un modius s o coroană murală; de asemenea braţul drept şi rezemătoarea ti nului : pentru rest, conservarea este bună».

Epoca. «Lucrare mijlocie; secolul al doilea d. Hr».

Dar muzeul nostru mai poseda o piesă, de o extrema imp< tanţă pentru noi. E o Cybelă călare pe un leu şi însoţită de Att legendarul ei prieten. Această piesă e făcută în alamă, e bi conservată, şi e de o mare vechime, după toate caracterele artistice (1).

E demn de observat ca a fost găsită la Năeni, judeţul Buza lui, nu departe de Pietroasa, unde s'a aflat şi marea comoa de artă pelasgică, Cloşca cu pui. (Fig. 16.)

Aceste numeroase statuete ale Rheei, şi marea statue d< Romula, ne dau ceamaidesăvârşitâdovadă, nu numai despre ex tenta, de pe vreme, a acestui cult in ţara noastră, dar după ci o dovedeşte N. Densuşianu, despre naşterea chiar a acestui c în Dacia, unde femeile, chiar acum, nu numai în Romanaţi, c pretutindeni unde se afla de-ai noştri, după atâtea mii de a mai poartă pe capul lor o podoabă la fel (2).

(1) A fost publicata de Tocilescu în *Revista pentru Istorie,* No. 8.

(2) Tot aice trebucşte adăogat, pentru lâmur rea celor spuse de Densuşianu rd tiv la Rhea (pag. 2â5) că *«.Sabia recurbată Dacă»* ce se vede pe moneda lui I'| Arabul a fost găsită la Maglavit şi la Mehedinţi.

Iată descripţia lor făcută in o notă prezentata Academiei la 13 Aprilie 1912 : *A^ dace şi o nouă staţiune romană, la Maglavit, districtul Dolj.*

«Sabia Dacă, găsită la Maglavit, (Fig. 17 şi 18.) are o lungime— in linie dreaptj de 39,5 cm. din care mănunchiul ocupă 12 cm. Arma este deci mai mult un c] lung. E de observat mărimea mânerului propriu zis, care nu e mai mare de 8 Marea îndoitură are 42,5 cm. Lăţimea maximă 3 cm., grosimea maximă 4 mm-a fost lucrată din oţel şi cu multă îngrijire după chenarul ce are pe partea convd

«O altă armă de această natură, mai mică puţin, o am In colecţiune, cu indica] nea numai că a fost găsită în judeţul

Mehedinţi. Făptura exterioară e la fel, pare a fi fost mai puţin îngrijită. Mânerul e tot de 12 cm., cu două plasele later Lungimea totală e numai de 32 cm. şi de 35 cm. pe curbura mare. Lăţimea max: tot 3 cm., grosimea maximă 3 mm. Are acelaş chenar, dar mai puţin bine lucra

«Aceste două arme dacice sunt singurele ce cunosc, până acum la noi.

«Muzeul naţional are o lance îndoită şi cred că este copia unei lănci romane, daptată obiceiului dac de a se servi de arme îndoite.

«Iată descrierea ce mi-a procurat d-1 Teodorescu, asistentul Muzeului:...«cste un de suliţă lungă, încovoiată uşor la vârf, cu două tăişuri. Este prevăzută cu un mâ

Fig. 16. — Cibela cu Attis, găsită la Năeni, Jud. Buzău.

íg. 18. — Moneda lui Filip Arabul, pe care se vede sabia dacică.

Fig. 17.— De sus in jos:
Lance romană găsită la Maglavit.
Sabie Dacă » » »
» in Mehedinţi.

Dar ceeace arată mai mult, nu numai cultul primelor faze, la noi, ale acestor credinţe devenite mitologice mai în urmă, dar până la un punct dovedeşte, cred, chiar geneza sa la noi, e că în aceeaş colecţiune şi tot din Romula, avem încă o nepreţuită statuetă, care reprezintă pe *Matei* Găea,* sau soţia lui *Urunus,* primul mare fondator al vastului imperiu pelasgic, cunoscută şi până astăzi, în legendele noastre na-ţionsle, sub numele de *Baba Cala.*

Fig. 19. -• Mater Gaea, găsiţi la Romula.

Nu avem decât a observa aceasta statuetă, pentru a ne da seama că ea reprezintă *Geneza,* naşterea omenirii. Se vede uşor cum, din organul sexual al Zeiţei, iese copilul, ceeace reprezintă geneza neamului omenesc.

Alăturata fotografie a acestei statuete, mai lămurit ca orice alta descriere, dă seamă cum ea este lucrată (Fig. 19).

Statueta e făcută din calcar (1.) şi are o înălţime de 9Va Gm< Ea pare a fi fost vopsită prin imersiune (?) în o substanţa verzuie.

Dar nu numai în acest chip paro a fi fost reprezentata *Găca* căci tot în colecţiunea citată mai sus se mai află şi alăturata statuetă, făcută în teracotă, şi care reprezintă de sigur tot pe Mater Gáea, ceeace reiese, atât din dimensiunile speciale ale abdomenului, indicând starea de graviditate, şi asupra căruia ca indicaţiune specială se

«Demensiunile armei sunt:
«Lungimea lamei : 0,49 m.
» mânerul 0,135 m.
«Lăţimea lamei la bază: 0.048 m. Ea merge îngustându-se către vârf, care este rotunjit, având o lăţime de 0,010-0,012 m.
«Diametrul mânerului la bază: 0.038 m.
a » la împreunarea cu lama: 0,022.
«Arma este de f 1er şi se conservă foarte bine. Ea nu seamănă cu săbiile dace de pe columna lui Traian, ci mai de grabă cu arma

barbarului de pe *Metopa No. 20* a Monumentului delà Adamclissi, (publicată in «Monumentul delà Adamclissi» de Tocile-scu, la pag. 73) şi ca atare foarte interesantă. Din nefericire, nu ştim nimica asupra provenienţei ei».

(1) Puţină substanţă din ea, calcinată pe o lamă. de platin, ne da o cenuse foarte M„aiir,;> PSrtilp. «imnpinare se innettresc mai intàiu, dovadă că ele conţin puţinăsvib-

afla pusa mâna stângă, cât şi din J'aptul că corpul ei este go purtând o draperie numai pe picioare (Fig. 20). (1.)

(1) Dau aici, în privinţa ornamentului delà noi, mai multa date ce am putut să-n procur:

Oraţie acestora, se poate foarte bine vedea, în ce consistă acest ornament rai acum e pe cale de a dispărea (Fig. 21, 22 şi 23).

Si dacă se păstrează încă, cam identic din punctul de vedere al aspectului exterior, cum se poate observa in alăturatele două fotografii, el însă es ie schimbat cu totul, căci femeile poartă acum sub maramă un fes roşu, de o formă ceva particulară.

înainte *se* purta un conciu făcut ca *Cârpa,* de care vom vorbi mai în urmă şi prin urmare originea şi tradiţia erau aceleaşi şi iată ce am aflat, delà d-1 Marin Lăpădat, primarul comunei Osica de sus din lîomanaţi, in ce priveşte portul fesului (Fig. 24 şi 25).

«Am întrebat, ne spune d-sa, în privinţa portului fesului de unde se trage, pe locuitorul *Ilin Mustaţă, din Osica de sus, Romanaţi, în elate de 08 de ani, care mi-a spus că: pe când era copil cu oile, se purtă în locul fesului de ostăşi im conciu făcut din o nuia subţire şi moale, astfel ca să se poată face cerc, măsurat pe capul femeii care îl purta. Pe această nuia o înfăşoară cu cârpă cum sunt oblamnicele cari le poartă co-vrigarii în cap peste cari pune tava.* După aceasta *un Grec, anume Tanasaclte, a adus din Ttircia un fes pe care l-a dat la o femeie din Cioroiu, în altă parte nu se pomeniri asemenea fesuri. Delà Cioroiu s'a împrumutat pnrtul si în comu-nele vecine la noi. In Osica prima care a pus acest fes a fost Ilinca Nicolae Mustaţă, cumnata mai marea celui de sus Ilin Mustafa».*

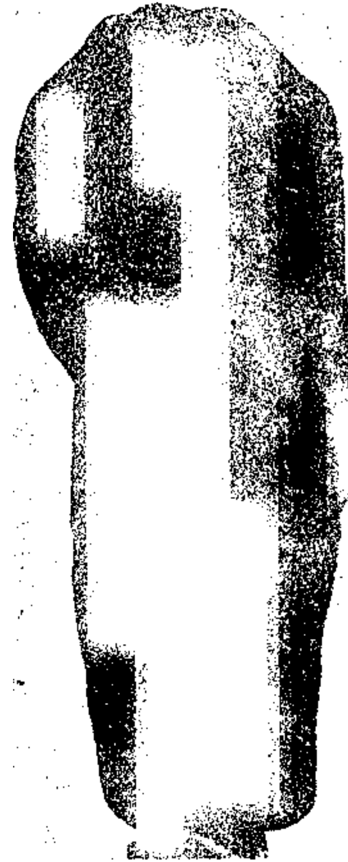

Fig. 20. —Mater Gilea, provenienţă ne-j cunoscută,

Iată cum obiceiurile noastre cele mai bune sunt zădărnicite si înlocuite prin alte] cari n'au nici un înţeles.

Cercul vechiu, făcut din o nuia sau, ca în părţile de nord, din o bucăţică de lem subţire, întoarsă circular, reprezenta noţiunea coroanei, pe cară au purtat-o impar; lesele zeificate, acelea tocmai cari erau zeificate ca născătoare ale omenirii. De ace(ornamentul se pune pe cap numai a doua zi de cununie (Fig. 20).

Acest ornament de lemn, prin faptul că este învelit prin o eârpă colorată sau n| ornamentată adesea *în* diferite moduri, poartă chiar numele de *cârpă. Am* fost suj prins a găsi acest ornament, îmbrăcat cu roşu, cum cred că au fost la început la i noştri, la Rutenii din nordul Basarabiei, de lângă Hotin; după cum se poate vedd din un eşanulion. pe care mi l'am procurat acolo, şi pe care ei ii numesc *Kerp*|

Fig. 21.

Fis;. 21,22 şi 23, reprezintă, după un taWou al lui Grigorescn, trei admirabile tipuri de sutcnoe, cu «cűrpa» din RomannlJ datorite jDarclui nostru Grigorescu, făcute după 3870, in R.omanaţi.

Fig. 25.

Fig. 26.

Fig. *21* ÍM şi 25 reprezintă aeeiaş ornaincnv ai capuUvi, fonnál. <li:i Ki g. 2fi. — Oiirpa, fára ícs, oui ri se

Dar Uochiana, Dociana = Cybele, avea pe Attis, pe care-1 identifica cu *Caloian* din legendele noastre.

Si la noi In ţară, acest obiceiu se afla foarte răspândit, după cum 11 reprezintă alăturata fotografie din comuna Buda, judeţul Râmnicul-Sarat (Fig. 27).

Fig. 27.

In partea sudică a jud. Vlaşca, dar nu în mod general, se poartă până In prezent o roată, do fier sau lemn, învelită cu o cârpă. Numirea locală, este *Cheme-leţ,* după cum am a-flat'o delà d-1 Kemus N. Bcgnescu, învăţător din comuna Pietrele.

«Acest ornament ce-1 poartă femeile pe cap— îmi scrie D-sa — esto făcut dintr'un cerc de fler sau de lemn învăluit cu cârpe, ce-I poartă numai femeile măritate— fetele nu—In co-munele Târnava de sus, Târnava de jos, cătunul Comoara, comuna Uăsuceni, etc., dinju-deţul-Vlaşca».

Ornamentul acesta se poartă şi In Moldova, unde a trecut şi la Ţigani, şi eh ar la o bună parte din popu-laţiunea ungară.

Nicăeri însă nu s'a păstrat mai bine ca in acea frumoasă şi scumpă regiune numită Bucovina.

Populaţiunea de a-colo, mai aproape de obârşia vechilov capitale ale Moldovei şi a monumeutelor scumpe, prin trecutul lor şi prin rămăşiţele sfinte neamului, ce păstrează in ele, a mănţinut mai bine obiceiurile cele mai vechi, le-a păstrat cu sentimentul artistic ce o caracteriza, şi cu înălţimea sufletească, prin care se impun atât de mult atenţiunii noastră.

Cum am aflat despre cele ce se petrec acolo, m'am adresat alesului şl simpaticului meu coleg de Academie, părintelui Dan de Straja, care roi-a dat cele mai bune lămuriri pe cari ţin a le transcrie in întregul lor, mulţumindu-i cu această ocaziune, atât pentru aceste date cât şi pentru mostrele trimise.

«La RomAnii din Bucovina, dară şi din alte teri—zice d-sa—există obiceiul că mireasa a doua zi după cununie se Imbrobode cu ştergar sau si cu o basma de mă-tasă. Luni adecă, se adună nuntaşii la casa celor însuraţi şi nuna cea mare desple-

Dar de unde acest nume? Dcnsuşianu arată că *Attis* e lini lui

Tin cele mai multe comune clin districtul Rădăuţului, cârpa constă din o bucăţi

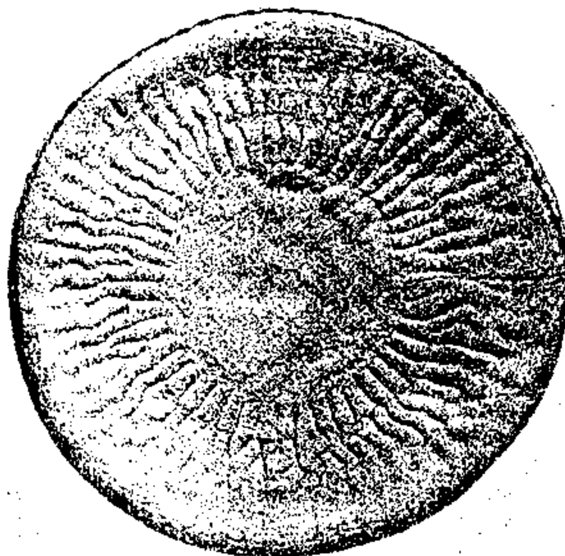

Fig. 28.

l'ig. ^8 şi 29. — «Cârpele» lucrate cu lâna văpsită, pe pânză, puse po un **cerc** de lemn, purtate la Straja în Bucovina.

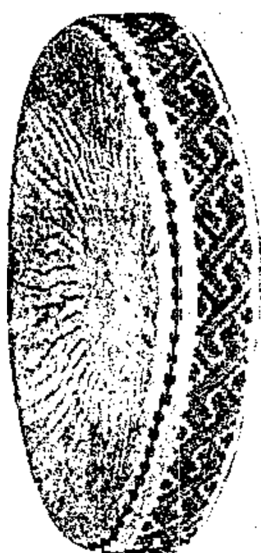

Fig. 30.

ng. L'D.

do pânză albă, care se întinde astfel pe un corcurel de lemn, că ea dimpreună cu

, si ca chiar Cybela ne apare în inscripţiuni greceşti cu numele de *Kovî.ar$_t$y* adecă *Caloiaiia.*

cercul formează un fel de scufie, in forma unui cerevis do al studenţilor burşicoşi din Austria şi Germania. Margina acestei cârpe este frumos cusuta cu roşu şi negru, de care sunt atârnate două aţe lungi, cari se împletesc in cozile părului tinerei neveste, cari atârnă în două sau în una pp spate : aţele aslfr-l împletite ţin cârpa pe

l''ig. ai. Fig. 32.

Fig. 31 şi 32. — Sus în dreapta, femeie din Straja Bucovina, cu cârpa pe cap.

creştetul capului nevestei, ca să nu cadă jos. Innegrindu-se, cârpa se desprinde de pe cerc, şi se înlocueşle imediat cu alta curată, iar prima se spală. Fiecare femeie îşi face mai multe cârpe pentru a le putea schimba cât de des. (Fig. 28 şi 29).

«Femeia măritată umblă în casă şi pe lângă casă in cârpă, peste drum iese c'o basma pe deasupra oi, iară in sat numai o'un ştergar alb ca omătul, cu care se im-brobode pe deasudra cârpei. (Fig. 30, 31 şi 32).

«In părţile Strajinetului, Sucevei, Şiretului, ba şi ale Câmpulungului, tânăra nevastă îşi împleteşte părul capului ci aşa, că face din el o cunună deasupra creştetului, iară deasupra poată, în casă şi pe lângă casă, *un fes* rojit *însă fără de canaf.* Ieşind ea peste drum la o vecină, iea deasupra fesului o basma de lână sau şi de aţă, iară când iese in sat, se imbrobodc peste fes cu ştergarul».

Trcbuo să adaog că fesul, chiar roşu, fără canaf, se purta, după anumiţi cercetători, în aceste părţi ale Europei, cu mult înainte de sosirea Turcilor. D-lDan continuă:

«Murind bărbatul unei femei măritate, ea depune pe loc cârpa, fie ea scufie sau din păr, îşi despleteşte părul capului lăsându-lsă cadă despletit pe spa'te şi se îmbrobodo cu ştergariul. Ea cu capul gol nu umblă nici când.

«După ce au trecut şase săptămâni de doliu, văduva iarâş îşi pune sau face cârpa, care apoi o poartă până la moarte (1).

UHn o^ epistolă, ulterioară, colegul păr. Dan îmi mai scrie:

...«in alăturare 2 fotografii pe cari se vede, pe una *cârpa* purtată pe creştetul capului si pe alta cârpa acoperită cu ştergarul. Femeia fotografiată este o văduvă tânăra clin Straja şi este îmbrăcată in portul local caro măsurat cu starea ei de văduvă este cam săracuţ. De altfel femeile poartă cămăşi cu mânecile cusute cu negru, tot aşà şi gulerul sau cum îi zic pe aici *Ciupagul* (Fig. 31 şi 32).

«Partea de jos a corpului este învelită cu catrinţă, care numai ca se poartă prin Straja, iar picioarele sunt încălţate cu opinci. Femeile mai avute poartă papuci de sau

u şi ^ciubote destul de elegante. Mijlocul este legat cu frânghie-cingătoare ţesută din lână, in felurite colori şi desemne. Pieptul se investează cu un picptăraş, leasupra SG poartă un pieptar mai lung şi deasupra lui un suman negru».

Dar în urnită, ceeace-i mai surprinzător, dovedeşte că această *Sibylla Eryfhrea* sau *Dacica* este născută în munţii noştri, şi indică precis şi localitatea :

«Originea geografică, a Sibyllci Erythrée este astfel pe deplin stabilit;!.

«Pe baza acestor dale geografice şi genealogice, cum şi pe baza mărci

«Cârpa este uzitată şi la nevestele ruténé (ruşte) din Bucovina, însă ea so face in totdeauna din părul nevestei adaos cu buciu, dacă-1 are, iar dacă nu, apoi din nişte petece de pânză sau cu buciu împletite cu cât păr are şi deasupra se aşează o basma colorată sau fesul cel roşu, care îl poartă numai în sau lângă casă; ieşind insă în sat, atunci se îmbrobodesc peste cârpă şi fes cu ştergarul, ca şi Româncele, sau cu un tulpan mărişor, de regulă în colori intensive roşu şi galben. Ştergare poartă elo in părţile Căţmanului şi pe şesul Cerencuşului/iară în părţile Nistrului tulpane colorate

«Huţancele de pria munţii Bucovinei îşi învălcso capul acasă cu câte o basma, ieşind ele în sau plecând spre oraş, atunci se îmbrobodesc c'o mulţime de tulpane, aşa însă că părul capului de deasupra frunţii, format în zulufi, cât şi urechile trcbue să fie văzute. Capul astfel îrnbrobotat al unei Huţance are dimensiuni foarte mari, cari îi cam diformă, faţa altfel destul de frumoasă. Se înţelege că toate tulpanele Huţan-celor excelează prin colori intensive, mai ales însă roşii şi cu flori. Tulpanul do deasupra se aşează aşa pe cap, că capetele lui atârnă, fără să fie legate, pe spate deasupra pieptarulului sau scurtului sumăcş.

Iluţani, Uţi, Huţuli, sunt mai multe sate Romano-slave ca limbă. Au cai mici. Sunt la munte.

Zic : grwari#=vas do tinichea >/4 oca, *Lengura* în loc de *Loşca. Topor* in loc de So-chera, mai zic: Am venit *pedestru.*

Poarta Korpa. Au haine roşii. Nu se ocupă decât cu creşterea vitelor şi facerea vaselor de lemn, ca moţii. (După o comunicare a d-lui V. Mironescu, originar din Bucovina).

Dar se continuăm cu citatul din epistola păr. Dan:

«liipovencele din Bucovina poartă şi ele subt basmaua de lână sau mătase colorată un fel de cârpă, care o formează ele din păr şi petece de pânză şi care cârpă, se numeşte : oopyrnua. (obrucînic)=ccîrc sau kurka (chicica)=riJicălură.

«Ţigăncile din Bucovina se acomodează în acoperământul capului dătinei locului în care se află».

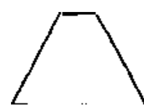
Dar chiar in Bucovina, cârpa nu se poartă la fel, de altmintrelea ca şi in cuprinsul ţării noastre.

Iată datele ce-mi mai dă d-1 V. Mironescu, bun cunoscător al împrejurărilor poporului român:

«In alte părţi ale Bucovinei, cârpa e cu mult mai înaltă, şi se apropie de forma exterioară a coperişurilor capului din Homanaţi, zugrăvite de Grigorescu şi reprezentate prin statueta delà Pergam.

«Kerpa {aşa numită de locuitorii de peste Prut) este o anexă la coafura femeilor din satele: Revna, Mamăeşti, Lujani, Stănceni, Berhomctelc, Sipeniţul şi a. Forma *cârpei* este cea următoare :

în faţă

in
profil

făcuta din câlţi sau buci, cum ii zio Bucovinenii, şi acoperită deasupra cu pânză do cânepă cusută.

«Această *cârpă* femeile o aşează drept deasupra creştetului, o fixează de păr şi o

mişcări etnice şi religioase pornite delii nord spre sud în aceste timpuri polasge, noi putem constata aici, ca un adevăr absolut istoric, că Sibylla Erythroa, cea mai glorioasă din câte au purtat numele de Sibylla, a fost originară din comuna *Roşia,* a petrecut mai mult timp în satul *Mărme-sti,* de lângă muntele *Mama* sau *Moma,* şi prin cătunele de pe valea *Iadului,* localităţi situate în comitatele *Zarand-Bihor.* Ea a fost fiica u-j nui cultivator do pământ, iar mama sa erà de origine *Hodisiană.*

îmbracă pe deasupra cu ştergarul sau broboada, care se prezintă ca in figura alăturată» (Fig. 33).

Ceeace osto curios, e c;'i în anumite părţi alo Bucovinei cârpa este purtată şi de fete. Iată datele ce irni procură tot d-1 W. Mironcscu :

«Cârpa de toate zilele, purtată de femeile clin Bucovina, prin excepţie numai de cele măritate, se transformă cu totul la fete. Pe când femeile măritate, poartă «cârpa» acoperită cu un ştergar, fetele o poartă în formă de coroană aşezată numai pe cap, cu părul despletit şi împodobită cu pene de păun, panglici colorate, monete, etc., [ic când la gât poartă ele un gherdan bogat împletit cu mărgele mici şi multicolore» (1) (Fig. 34).

Fig. 33.—Cârpa naltă din Bucovina.

Fig. 34. — Cârpa, !a fete in Bucovina.

înainte de a termina această notiţă, ţin să rnai adaog că dacă Comanacul, până la Mitra Papală, sau acea a Patriarhului Constantinopolului, este ultima fază a coroanei împăraţilor, cari erau şi capii religioşi ai statelor lor, micul comanac al maicc-lor noastre, aşa de aproape de cârpa mirencelor, şi care se păstrează numai la mai-cele bisericii ortodoxe răsăritene, este ultima reminiscenţă a coroanei şi gătelii *Găeiei* ?» *Rheei,* marile împărătese zeificate de omenire, la începutul civilizaţiunii şi a servitoarelor primelor altare păgâne.

«Din toate acestea se vede lămurit câtă dreptate a avut Densuşianu in cele ce susţine şi ce bine s'au păstrat la noi cultul acesta din un trecut de câte-va mii de ani».

UJ O cămaşă de in cu râuri şi o fotă lila sau verzuie, cu dungi roşii sau altele, desăvârşesc acest costum foarte pitoresc. Ghetele sunt şi ele cu totul deosebite de °file de toate zilele şi sunt de coloare sau galbenă («ocre erőmet) ?au roşie şi de iormă următoare : (Fig. 35).

Acestea reies cu deosebire din un fragment grecesc din irnnul

Sibyllci.

Atâta erudiţiune, atâtea date, atâta discernământ uimeşte po cel ce studiază serios lucrarea lui Densuşianu.

Descrie in urma *altarele cyclop ice de pe, muntele Caraitnan,* legând fiinţa *Vârfului Dorului* de Cwîiorcs *Doripa^is.*

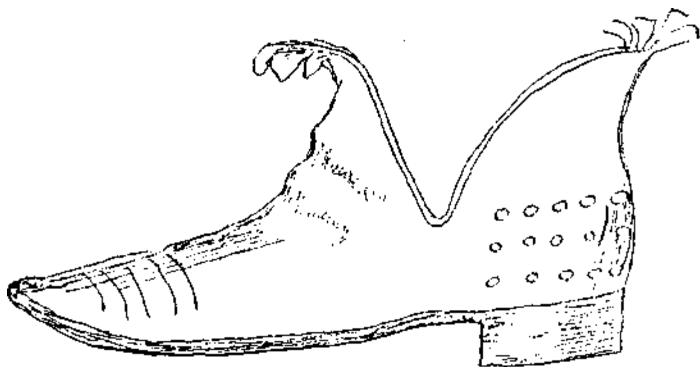

Fig. 35. — încălţămintea de sărbătoare a îomoilor din Bucovina..

Dovedeşte că în adevăr poporul care a lăsat astfel de monumente gigantice, putea ii cleiinit în *Marţial,* în timpul lui Domi-ţian, *„Giganteus Triuiupnus",* căci el ridicase acest tornplu, despre care tradiţia noastră spune că:

. . . . Sus la *munţi* Ia *cer* gureâ
(urcă), La mijloc de fugi şedea, *La*
masa mare de piaira Scan Novacii,
nu se'nbată» . . . .

sau *Coluniiut Carului,* nu este alta., după cum o dovedeşte- el, decât *Vârful Ginului.*

Ne arată în urmă ca *Atlas=* /l/«ÎMS = Oltul? adică •*munţii Oltului,* căci :

«Ko aflfun cu legendele lui Atlas în periodul al doilea ui preistoriei, când vechile tradiţiuni despro locurile cele sfinte din nordul Istrului su pierduse îu ţinuturile meridionale, când simulacrul cel miraculos al lui Saturn, ca ZEU; ev>púoTc«, «UTÎOXOÇ, de pe munţii Oltului, a fost considerat ca figura cea împietrită a titanului Atlas. Este acclaş monument al timpurilor anto-homerice, însă cu nume şi cu legende diferite».

Deoarece :

«lucii îţi secolul al doilea înainte de era creştina, gramaticul Apolodor din Atena stabilise pe baza unor texte mai vechi, că maiestosnl munte Atlas, care susţinea polul nordic al cerului, se alia nu în Libya sau în Africa do nord-vest, ci în ţara llypcrboreilor, o populaţiuiu; întinsă pelasgă din nordu! 'Tracici sau a Istrului de jos».

Şi e natural că ajunge la *Prometheu,* geniul cel mai superior al lumii pelasge şi care a fost pus în lanţuri legat de Columna Cerului, de pe Bucegi, lanţuri cari s'au păstrat, cred, până la noi in brâul special al bisericilor noastre.

Arată că în sculptura megalitica ce se află acolo se reprezenta foarte exact vulturul lui Prometheu, care ar fi opera lui Vulcan. Că unii numesc *Caucus* acest munto, el dovedeşte pe larg după o inscripţie delà Colonia, din timpul lui Traian chiar *K...ud alU'tnm ftumensecus montem Caiicasi»* şi bine înţeles a-ceasta între multe altele mai vechi.

Te minunezi de câte date invoacă până la Nestor din 1056 după Hr., care în cronica sa rusească numeşte Carpaţii tot Caucas. Astfel că poate conchide :

«Caucasul lui Prometheu, sau Caucasul cel legendar al Scytiei,este astfel, din punct do vedere al geografiei preistorice, unul şi acelaş cu Catena meridională a Carpaţilor numită la Apollodor, Atlas din ţara Hyper-borcilor, iar în inscripţiunea delà Köln, Caucasus ad Al u tu m fiúmén».

S'a vorbit aşa de multe ori că civilizaţiunea proto-greacă din Mycena are un caracter cu totul străin. Mulţi au arătat că modul de zidire de acolo e special. Densuşianu dovedeşte că primele stabilimente alo Pelasgilor din Micena sunt din epoca neolitică, sunt cu totul identice celor ciclopice. Tot astfel s'a dovedit în urmă, cu Densuşianu în frunte, legătura ce există între cera-mica din acele timpuri şi cea din Dacia, care ajunsese aşa de înfloritoare până la un moment dat. Singura deosebire e, că din punctul de vedere tehnic vasele de lut, clin Mycena şi Tyrint, sunt inferioare celor din Dacia.

Descoperirile făcute la Mycena au dat loc la o *civflisnţie •/>/•//-celtica* pe care Densuşianu o dovedeşte pelasgo-dacică. Perről, -spune :

«Aceste descoperiri no-au oferit mijloacele spre a putea delini ucoastă civilizaţiunc, *spre a o distinge de* **civili/aţiunea Kţţipetului si ii Asiei (lin care nu derivă** şi de **civilizaţiunea** *propriu zisă* greceasca, *pentru care formează numai o prefaţă* Fără să uitam rezervele de cari tre ime să ne înconjurăm, noi ne vom considera fericiţi *dacă vom putea de termina cu mai multă preciziune, de. cian s'a făcut până astăzi, carac terele principale ale acestei stări de cultură, pe care noi*

continuai» *'«

o numim **«civilizaţiunc mycenică».**

Se mai ocupă pe larg cu construcţiunile pulasgice, în raport cu cele delà Mycena şi alte părţi.

«Originea construcţiunilor de apărare, pe can autorii greceşti le numesc *cyclopice,* a acelor fortificaţiuni murale, ce încoronau coastele stâncoasc ;i!e dealurilor şi munţilor, se reduce atât după nume, după principiile de

apărare, cum şi dupa sistemul do construcţiune la *faiM* KoxXwuwv, sau la regiunea pastorilor pelasgi din nordul Istrului de jos» şi ne spune cà :

«Cyclopii au fost după poetul ionic un *popor* prin exelenţă, *pastoral.* Ei locuiau pe munţii cei înalţi din nordul Thraciei, se distingeau prin statura lor cea înalta, gigantică, aveau turme numeroase de oi şi de capre; tara lor era extraordinar de fertila întru toate, şi ei nu făceau nici o întrebuinţare de agricultură, nici de riavigaţiune».

Aceşti cyclopi ai Daciei au fost primii ce au ridicat ziduri, făcând aceasta în mod colosal de impunător din punctul do vedere al materialului întrebuinţat.

Adauf că sunt convins că zidul găsit la Iaşi de curând, în Valea-Bahluiului şi despre caro s'a şi scris o broşură, nu este roman dar cu mult mai vechiu. Din descrierea ce i s'a dat reiese că are elemente la fel cu cel din Mycena. (1)

Densuşianuarată că chiar emblema Mycenei reprezenta *Columna cerului* din Bucegi şi încheie zicând :

«Aceasta columnă figurata de pe vârful Omului a fost aşa dar foarte bine cunoscută artiştilor din antichitatea greco-romană. Ea era considerată ca cel mai sacru monument al lumii vechi, simbol al tronului divin, model tradiţional al picturii hieratico).

Dar ceeace ar părea extraordinar, deşi legătura istorică e aşa de bine stabilită, e că aceeaş columna reprezenta simbolul trinităţii egiptene.

El stabileşte, cu texte vechi şi comentarii moderne, că între regii etiopieni poartă unii până târziu numele de *Ramhăs, Letcm, Rêma, Armait* şi că unul din cei mai vechi *Amnion* sau *Hanimon,* numit şi *Atlaika,* formă derivata delà Alutus, grec Atyac, adecă originar delà Olt — Oltean —, se mai nurnia : *Remrem,* adecă *Râmîean.* Dar câte cuvinte găseşte el, în tehnologia veche a cultului isiac ? Dar câte texte vechi şi moderne nu citează, ca să dovedească că : «Pelasgii au fost creatorii şi organizatorii celor dintâi mistere, cunoscute în antichitate».

Se ne mai mirăm dar că Doina noastră se cântă la fel, de autoch-tonii ele pe malurile Nilului !

Găseşte, de asemenea, Columna cerului delà noi ca simbol religios pe cutiile mumiilor şi termina a^est excepţional de important capitol, plângându-se că monumentul de pe Bucegi este lăsat a fi distrus, cum a făcut-o în parte Societatea Carpatină din Braşov, care 1-a stricat, întru câtva, pentru a-şt face un adăpost şi încheie cu cugetarea aşa de justă :

(1) lezătura laşului Roman— *Aquarium*— de pe Bahlui. laşul Cetate romană—*Cas-tru.ni laşi.* Origina şi semnificaţia numelui laşi. Studiu original de *V. Cocuz.* 44 pagini, Iaşi. 1011,

«Pare cà există, un spirit rău, *care persecută* toate monumentele mari istorice ale omenirei».

Dar această columna a corului caro constituia în vechime covà identic cu Ierusalimul pentru creştini, în ce priveşte religiuriea Pelasgilor, s'a răspândit şi în altă direcţie. Densuşianu dovedeşte ca tot ea a fost simbolul vieţii eterne în religiunea etruscă, precum şi la Pelasgii din Sicilia, găsind-o şi pe monumentele funerare ale Cartagenei ; iar pe titanul Atlas îl află ca strămoş al *Ausonilor.*

Densuşianu îl indică primul pe mormintele delà *Ar/'a,* (astăzi : Castel d'Asso) în vechea Etrurie şi ne spune :

«Acest semn mistic, pe care arheologia preistorică până astăzi nu I-a putut explica, reprezenta în partea sa inferioară columna cerului în forma unei piramide trunchiate (trapez), iar deasupra acestei columne se afla figurat Cerul în aceeaş formă ca şi pe monumentele hieroyl i uce ale Kgipetului, prin o linie orizontala cu două, toarte la margini în forma / \ ».

Iar în ce priveşte stela funerară din Carthagena, reprezentând columna cerului, el ne arată că:

«Populaţiunea cea întinsă a Lybiei o formau dintr'o vechime foarte depărtată *Getulii,* ale căror locuinţe după vechii geografi erau între Maurc-tania, Numidia, Cyrenaica şi între marginile de nord ale deşertului celui mare. *Ei erau imigraţi acolo din ţinuturile Geţilor.* Aşa spuneau despre dânşii tradiţiunile».

Face loc, încă pe larg, la variantele ce se mai află în poporul nostru relativ la Prometeu, între altele bunăoară:

. . . . Vulturii ce sboară'n vânt,
Cu penele zugrăvite,
Cu boturi de pietre scumpe,
! Cu picioare gălbioare . . . .
Ei po mine s'or lăsa, Cu
carnea-rni s'or sătura Cu
sânge s'or adapă . . . .

• • şi zice cu drept cuvânt:

«Două columne grandioase marchează originile poporului român. Una este columna cerului de pe arcul sud-estic al Carpaţilor, şi alta columna din forul lui Traian. Din aceste două monumente celebre ale vechimii, cea mai glorioasă este fără îndoeală columna ce domineazâ şi astăzi pe Carpaţi, simbol maiestos al unităţii naţionale şi religioase a

tuturor Pelasgilor».

Dar delà Prometheu ajunge la *Mithras yenilor luminiş,* sau *Dens Arimanius* şi constatând că:

«Originea şi istoria cultului Iui Mithra în părţile acestea a rama? o enigmă, până în zilele noastre»,

arată, ca Prometheu —Mithra şi după o adâncire specială a subiectului, ne spune:

«Istoria cultului lui Mithra aparţine delà originea sa rassei şi tori loriului pelasg de lângă Istru. Aici mai răsună şi astăzi cântecele tradiţionale despre suferinţele lui Prometheu ca erou, *şi* imnele religioase ale lui Mithra ca zeu».

Acum înţelegem de ce resturile cultului lui Mithra sunt aşa de numeroase la noi.

Fineşte acest admirabil capitol în modul următor :

„După tradifainile antichităţii, Prometheu este reprezentantul întregei Ktări de, cultură din epoca de piatră si delà începutul epocei metalelor.

„El este omul de cea mai adâncă gândire şi fericită combinaţiune.

, Prometheu învăţa pe oameni să construească locuinţe la lumina soarelui. El pune forţa animalelor în serviciul omului. El face din elemen-lul divin al focului agentul cel mai puternic al ciuilizaţiunii omeneşti. Iii află modul de a putea învinge obstacolele apelor, dând curs corăbiilor cu pansa pe suprafaţa cea întinsă a mărilor. El introduce cunoştinţa şi uzul metalelor. El pune mâna pe o mulţime de secrete ale naturii. El află puterile oculte ale plantelor spre a combate relele ce atacă organismul omului. El a cercat prin arta divinităţii să poală cunoaşte fainele viitorului si hotărîrile destinului.

«Aici la Carpaţi şi la Dunărea de jos, ne apare patria acestui geniu titanic martir tot odată al ştiinţei şi al cugetărilor sale adânci. Aici după toate fragmentele, ce au mai rămas până astăzi, *din Biblia cea mare a păgânălăţii ante-ixlorice, ni se prezentă leagănul străvechiu al civiliza-ţiunii omeneşti, înainte de timpurile asiriene şi egiptene».*

Un alt capitol important e acul relativ la *columnele lui Hercule.* Adună, un preţios material spre a dovedi că ele erau lângă, insula Ruşava= Orşova, numită *Eri/thia.* Arată cum Grecii au denaturat totul, mai ales în ce priveşte istoria răpirii girezilor lui Oeryon de către Hercule.

«Astfel din o frumoasă poemă eroică a timpurilor pelasge, dânşii au creat numai o confi.i7.iune din cele mai bizare imaginaţiuni, după cum tot în mod nenatural ei au reprezentat pe Giganţi, pe Cyclopi, pe Centimani, pe Typhon şi pe alţi eroi nordici».

Dovedeşte că: Cerna, Cerne = Kepvr; din vechime, sau *Tierna* din epoca romană.

Numiri vechi, ca insula *Gacllra,* o identifică cu

actualul *Grad,* Şi le derivă delà *Gradiis,* cuvânt arhaic latin, cu înţeles de po-ziţiune tare. A doua columnă a Iui Hercule (Abyla) o găseşte în *Piatra' ln,i loraovan,* ne drumul ce duce la Tismana.

Hercule = Iorgovan e descris minunat în:

'

. . . . lovan iorgovan (delà Herciili lovio),
. . . . . Braţ de
Buzduaan Şi se
preumbla
Şi se prepurtà
La *vadul Dunărei,*
La podul lîusăvei i

Arată că tradiţiile române spun că în Cerna se află un chi] colosal al lui Hercule şi adaoge că:

«Despre ultimele evenimente din vieaţa lui Hercule, nici Homer, nici Hesiod mi amintesc nimic. Insă dupá naraţiunile post-homerice culese di; Apollodor, adevărata cauză a morţii lui Hercule a fost trecerea peste ut râu periculos de munte. In fond este aceeaş tradiţiune, pe care ne-o înfăţişează şi legendele române»

şi fineşte spunând:

«Examinând fondul acestor naraţiuni cu privire la ultimele momente ale eroului, tradiţiunea română ne apare ca fântână originala a mitului grecesc anume că râul Cerna este acela caro a cauzat moartea mareluj erou pelasg».

Ocupându-so de columnele lui Hercule, şi în urma călătoriei ce făcu în Oltenia, autorul descrie obeliscul delà Polovraci. Despre acesta ne spune că :

«După calitatea pietrei de unde este tăiat, după arta cu care este lucrat şi după poziţiunca maiestoasă pe care a fost aşezat, acest *obelisc* se vede că a fost ridicat pe tumulul unui vechiu şi avut domnitor din această regiune, sau că a fost destinat să eternizeze memoria unui însemnat eveniment».

Arată legătura ce există între *Pharanxnl* lui *Escliţfl* si *Paranfj-iit* nostru. Caută a identifica epoca ridicării acestui obelisc cu timpul în care trăiau renumiţii *CUalybi,* lucrători ai fierului şi aramei în Scythia de sus, şi în o notă găsim că:

«•Carpaţii Daciei formează o regiune arheologică de o extremă importanţă pentru timpurile ante-istorice. Afară de simulacrele şi altarele primitive ale divinităţilor, săpate în stâncă, afară de columnele votive şi comemorative de pe vârfurile piscurilor, mai există în Carpaţi încă o mulţime infinită de alte *sculpturi megalitice,* reprezentând unele «Scaunele» divinităţilor, unele *urmele* unor eroi sau uriaşi, *altele figuri si wine de animale cu deosebire chipul «.Calului albii, consacrat Soarelui,* rămăşiţe de sub imperiul religiunii urano-saturnice. De asemenea regiunea

Carpaţilor se mai caracterizează prin o mulţime extraordinară de *peşteri* şi *caverne, ce* ne prezentă în partea din afară nişte admirabile *portare*

uri *colibata,* lucrate de mâna omului, rosturi ale o pocni când ceste peşteri serviau de capele pentru ceremoniile lui, ori ca reşedinţe Io oraculelor.»

Cu aceasta ajunge Densuşianu la studiul originii metalurgiei. El cornioneste, la rândul sau, toate textele vechi în această privinţă, e<>ând studiul său istoric de fapte precise, ca felul obiectelor de notai găsite în Dacia, natura minelor de cari puteau dispune ei i legendele locale, aşa de înseninate prin trăinicia şi preciziu-

ica lor.

Lucrarea minelor de aramă în ferile Dac/ei se reduce la /impuri preistorice foarte depărtate. Aici s'au descoperit şi se -•ăsesc în continuu adevărate tezaure, de obiecte, *de arme* ,şi *in-\lrumente economice, lucrate din aramă pură, mai multe ca în •)rice altă tară a Europei.* Aici industria acestui moţai era in-:1 i ere na. *Arama era unul din metalele prin excelentă ale Da-yiei.* Aici a existat o *epocă preistorică,* numită din punct de vo-pfire arheologic *de aramă, pe care n'au avut-o nici terile me-diterane, nici cele de nord, nici cele din apusul Europei".*

Personal afirm acelaş lucru, bazat pe numeroase obiecte ce cunosc, făcute în aramă, găsite la noi sau în apropiere, în Serbia.

Arată legătura între numele de *Chalybi,* dat de Greci fabricanţilor de fier din Scytia şi vechiul cuvânt pelasg *Colibă,* de unde şi termenul metalurgic *Hutte;* de asemenea legătura între *Telcliini,* lucrători de metale, şi localitatea *Teici* de lângă *Rodna-veche.* Celebrele mine de argint *Alijbe* ale lui Homer nu sunt decât *Albiile* \n Moldova, nu departe de localităţile Piciorul) Pârâul şi Piatra... argintăriei (1).

Când în Odisoa,'Minerva spune către Telemach: *«Am fost cu corabia peste Marea Neagră la Temesa după aramă,-a* aceasta era ţara numită în urmă *Castrum Temes,* unde se află cel puţin *Glialcis*--Baia de aramă a lui Ştefan Bizantinul.

Arată cât aur era în Dacia, unde între altele aflăm în legende că:

. . . . nouă mori în
rímről, de macină *aurel* ;
• ••'• • nouă mori pe sub pământ,
da macină la *argint* . . . .

şi merge până la epoca lui Traian, care a dus din Dacia la Roma 5.000.000 libre aur (peste 5 miliarde) şi 10.000.000 libre argint (900.000.000) lei, afară bine înţeles de alto obiecte uzuale făcuto din metale preţioase.

(1) Această chestiune însă urmoază a fi studiată şi elucidată. După incîicaţiunelo ce am acolo sunt *tnicci-sahisturi,* sclipitoare, caro au putut da naştere la numiri cu *l latră,, pârâul... argintăriei,* fără poate, ca să fi fost chiar acolo vre-o mină în care

Să SO fi o-^fnno nnrrintnl

Arată comorile de juvaeruri găsite în Dacia şi termină spunând:

«Civilizaţiunea metalurgică care deschide o nouă eră do prosperitate în istoria omenirii, începe, după cum vedem, în nordul Dunărei de jos pe teiritoriul *Dacici.*

«Aici se aflau în timpurile preistorice centrele cele mari de producţiuni metalifere. Aici ne apare prima fază a fabricaţiunii obiectelor de metal, a armelor, instrumentelor şi ornamentelor, o industrie caro face din ce în ce progrese tot mai însemnate. De aici aceste fabricate, cu deosebire cele de aramă, de bronz şi de fior iau o extensiune prodigioasă. Transportate cu migraţiunile preistorice, şi răspândite prin comerciu în toate părţile Europei, în Asia şi Africa de nord, ele ne prezentă prin formele, prin semnele simbolice şi uneori prin inscripţiunile lor, un:i şi uceeaş *origine,* unul şi acelaş *tip,* caracteristic al industriei metalice delà Curpaţi».

Prin aceasta metalurgie primă în Dacia so explică şi originea *Tablelor de aramă ale Ilyperboreilor,* trimise ca clar templului lui Apollo din Delos, precum şi *columna cea înaltă de aramă din munţii Oltului,* de care vorbesc Dionysiu, Apollodor, Herodot şi alţii, precum şi *craterul* de o capacitate, după Herodot, de 16.000 litri, ce se afla pe columna cerului din Bucegi şi despre care se ocupă şi lămureşte chestiunea Densuşianu.

Tot în această ordine de idei, studiază afacerea *Columnei celei mari de aur,* închinată lui Uran, Saturn şi Joe.

Se ocupă cu această ocaziune pe larg de Arpii lui Ptolomeu, *Arabia* lui Ammian Marcelin, Kara-V7ac/i/a lui Bersonov, *Arabia fericită a lui* Erhemer, cari toate duc la *Lada Felix,* şi stabileşte tot ce poate şti despre insula *PaucUea* din delta Dunărei, unde era *Scaunul lui Uran* şi mai în urmă *Ol y mp ui Tripliilin.*

.... Era stâlpul de aur
Cu aria de argint,
Ca şi care nu mai sunt....

Ajunge astfel la faimoasele *mere de aur ale Găei,* cari erau un dar nupţial al Gaei, nepoţilor săi Joe şi Junona, obiceiu care se păstrează şi azi în popor ca : «Măr do aur Junilor».

. . . . Două mere într'aurcle,
Ca să te tot joci cu ele...

şi ajunge aslfel la Lâna de aur consacrată zeului Marto în regiunea muntoasa numită Colchi (Colţi), cu alte cuvinte se ocupă mai întâiu cu legenda greacă despre *Phrixus* şi *Halle.*

Suntem dar în urmarea Argonauţilor.

Stabileşte legătura ce exista între *Colţi* şi satul *Maţărea* din Plaiul Buzăului şi *Colchi, Metereaque turba, a* lui Ovidiu.

NIC. DENSUŞIANU

....Colo 'n vale la Buzcu Este un mândru feredeu Şi se scaldă Dumnezeu...

Dovedeşte legătura între B'jocoţ (Buxios) şi Buzău precum şi faptul că, capitala Regelui Aiete, tatăl Medusei, vestita l'ermecatoaro, osto Tirighina de lângă Galaţi, Terrigenae după Ovidiu, care după inscripţia monetară găsită de Săulescu dovedeşte a fi metropola pontului Euxin, unde legenda spune că se află :

. . . . Curţi de piatră întărite
Cu podele poleite (aurite)...

Arată cum *lasou-* răpeşte lâna de aur, cum iea, pe Medea şi cum pleacă pe corabia *Argo* spre Elada, apucând însă în susul Dunărei, pe unde credinţete vechi le arăta pe atunci drum deschis spre sud.

....Si te iau doamnă să-mi fii,
Doamnă mie, curţilor,
Nor' bună părinţilor,
Stăpână *argaţilor....*
... Să fii doamna doamnelor..
Stăpâna Argaţilor....

T n literatura populară se află la noi o întreagă serie de legende relative la acest epizod.

«Aceasta confuziuno geografică despre cele două braţe ale Dunărei, unul cu direcţiunea spre *Adrian* şi altul spre pontul Euxin, s'a putut, forma numai pe baza unei vechi harţe topografice a preoţilor din Teba Egiptului, o hartă pe care *Streini* sau Istrul cel mic din Ardeal era înfăţişat din eroare numai ca o simplă ramillcaţiune a Istrului celui mare».

Regele Aieto ridică un număr mare de locuitori cari urmăresc Argonauţii cu înverşunare până la Adriatica. Ei rămân acolo, se constitue un popor aparte, din care, mulţumită slavismului apărat de guvernele monarhiei vecine, ne mai rămân numai câteva odrasle ale Istrienilor.

«Gintea M-rienilor», scrie Trog Pompciu, îşi trage originea sa delà *Col*-pe cari-i trimisese regele Aiete, ca să persecute pe Argonauţi şi pe răpitorii fiicei sale. Aceşti *Colcliii* trecură din Pont în apele Istrului, apoi luând urmele Argonauţilor, ei înaintară pe albia râului Sava, până aproape do izvoarele sale, iar din Sava îşi transportară corăbiile lor peste culmile munţilor până la ţărmurile Mării Adriatice, aflând că tot astfel făcuse mai înainte şi

Argonauţii din cauza corăbiei lor celei mari. Insă aceşti Col-chi, ne mai putând să găsească pe Argonauţi, şi fie că Ie era frică de mânia regelui Aiete dacă se vor întoarce înapoi fără rezultat, fie că li se unso de o călătorie atât de lungă şi dificilă, ei se aşezară lângă Aquileia

şi au fost numiţi *Istri,* după numele râului pe care navigase dola marc încoace».

Descrie po larg, cu documente, această expediţie, şi ajuns în Istria se ocupă el, care i-a vizitat la faţa locului, de trecutul, de limba şi de obiceiurile lor. Dar ce material adunat, ce erudiţiunc profundă, ce cunoştinţă de izvoare !

«In ce priveşte naţionalitatea sau filiaţiunea etnica a acestor Istrieni d(la Adriatica, ei ne apar încâ în timpul ropublicei romano ca un ram al familiei latine extra-italice».

«Din cele expuse până aici rezultă aşa dar, că vechea populaţiune *t* Istriei era de origine extra-italică, că ca aparţinea la trupina cea puternicii şi extinsă a Pelasgilor orientali, la naţionalitatea *Arimilor* delà Istm ; în firu că Românii aşa numiţi Istrieni trebuesc consideraţi din punct de vedere istoric numai ca descendenţi din vechile triburi, ce în timpuri îndepăr tute emigrase delà Carpati şi cucerise Istria cu insulele vecine».

Studiază adâncit vorbirea Istricnilor şi pune *Parabola fiulii pierdut* în dialectul vorbit la Bardo, Şuşneviţa, Jeiani, faţă cu aco al lui Coresi din 1560—61 şi termină spunând :

«Limba românească delà Istru si Carpati a ieşit de mult din perioa său de formaţiune. Ea a ajuns la forme regulate, la un grad de *conso dare şi stabilitate, cu mult mai înainte de limbile romanice apusene,* ca faţă de limba română sunt în adevăr limbi nouă. *O probă în* accas *privinţă ne este că pe teritorul vccliei Dacie, începând delà sasurile ce, mai deschise invaziunilor şi până în şanurile cele mai nestrăbătute a Carpatilor, noi nu aflăm nici o variafiune de limba românească. Ea pare uniformă hi toate regiunile, dda Moldova şi din pustele Ungar* până departe prin stepele meridionale ale Rusiei europene, însă cu i dialect rotacizat al aceloras limbi.»*

Din momentul când Densuşianu studiază chestiunea mctalurgi dacice, şi cele petrecute in preajma munţilor CoHii din Buzău, n putea să 'nu atingă, ba încă foarte pe larg, chestiunea Tezaurul delà Pietroasa, şi lucrarea lui Vulcan şi a tagmei salo în acos părţi.

Şi era natural să facă astfel, căci :

«Regiunea delà Dunărea de jos *a format în toate timpurile pământi cel ci asie al producţiunilor metalifere. Aici începe metalurgia, aici an de a fabrica metalele. Aici mai mult întâmplările decât cercetările a licologice au făcui şi fac a se descoperi nenumărate lesaure de obiecte i aramă, de brom, aur si argint, cele mai mulle de o tehnică admirabil mărturii ale unei puternice civilizaţii/M i dispărute, ale unei arte care t\ eră nici grecească nici*

etruscă. De altă parte *pământid Eladei şi al Aşi mici a fost totdeauna sărac de mine şi sărac de f auri.* Chalybii, Dactyl

Cureţii şi Telchinii, măiestri în topirea şi în lucrarea metalelor, ne apar Ia dânşii numai ca colonii sau migraţiuni scythe, de multo ori ca un fel de alchimişti şi vrăjitori.

«Pe când la noi avem între altoie :

.,. Cum s'a bucurat Troian împărat
De clopot vărsat,
Drept delà Dumnezeu lăsat....»

Iată de ce studiul chimic al acestor obiecte rămase delà acelo epoce e de o extremă importanţă. Am arătat mai înainte ceeaco urmărim şi lucrarea ce o face cl-1 Dr. Niculescu-Otin.

Densuşianu tratează in măiestru şi această parte, arată însemnătatea cuvântului *Vulcan* delà noi şi ne spune că :

«Un fiu al lui Vulcan era cunoscut în vechile tradiţiuni greceşti *sub numele de Ardalos (Ardalus).* Avem aici o numire etnică, care, după cum vom vedea mai la vale, corespunde la *eponimul de* Ardelean, sau din Ardeal».

....Şi se 'nvata *bun*
faur, De mi-şi *lucra*
la d'aur....

Descrie pe larg şi amănunţit tezaurul delà Pietroasa, precum şi acea admirabilă Mamă mare (Cibelă) cu Caloian (Attis fiul lui Calaus) ce se află la muzeu, găsită la Naieni tot lângă Pietroasa, si dovedeşte că :

«întreaga decoraţiune a acestui vas ne înfăţişează o mare sărbătoare religioasă în onoarea divinităţii Guea, Tcra Maler, ce dă roade pământului.»

Cu această ocaziune ajunge a studia pe *J anus >* care ca divinitate a mărilor era reprezentat prin un delfin care era sărbătorit ca *Ioni* sau *laoni* la Dolos, foarte popular în legendele noastre, confundat în urmă cu Sfântul loan:

...O Ioane arcaş mare

Lângă bunul Dumnezeu
(Apollo) Sade sfintele Ion
(lanus)

Cu d'Iuon, cu sfânt luon....

do unde a rămas până în milele noastre, cum dovedeşte mai în urmă, ca Io la începutul actelor noastre publice :

«Rezultă aşa dar din vechile tradiţiuni şi din legendele religioase ale Romanilor, că *lanus,* primul rege al Italiei, avea origine pelasgâ orientală ; el era un fiu al lui Apolo, al zeului luminii, pe care-1 adora cu deosebita nietate si cu

un cult magnific, gintea cea sfântă a Hyperboreilor ;

că, acest lanus emigrase în Italia din regiunea situată, sub cele d o u îl Urse, undo după, ideile vechi geografice şi astronomice se învartiâ polul cerului, adecă din ţara Hyperboreilor sau a Geţilor; că lanus era considerat de triburile latine ca părinte al zeilor şi strămoş al întregei rasse umane (pclasge), era invocat în rugăciuni cel dintâiu între divinităţile romane, chiar şi înaintea lui Joc ; că lanus era o personificaţiune a Soarelui, a a-notimpurilor şi totodată im zeu răsboinic ; atributele sale *principale erau arcul si delfinül]* că în vechile sale imagini era figurat lângă dânsul un copil purtând un coş cu fructe pe cap, simbol al anului nou cu toate darurile sale, pe cari le aducea lanus. Tot astfel ne apare reprezentat regele Hyperboreilor şi pe patera delà Pietroasa.»

Tezaurul delà Pietroasa e descris în numeroase pagine si cu această, ocaziune se ocupă si de Phoenixul din emblema terii, po care-1 găseşte şi pe vechea pecctie a Buzăului, care reprezenta, un templu pe care se lasă pasărea.

Fineşte acest studiu spunându-ne că:

«Putem aşa dar stabili aici cu o deplină siguranţa, că a doua pasăre simbolică din emblemele cele vechi ale Ţerii-Romaaeşti no înfăţişează aceleaşi caractere, pe cari cei vechi le atribuiau phoenixului, şi că ea reprezenta întru adevăr tin phoenix, încă o probă aşa dar, că patria adevărată a acestei pasări consacrate soarelui a fost în ţerile delà Dunărea de jos, după cum aceasta o confirmă şi tradiţiunile pe carile-am examinat mai sus».

Partea cea mai importanta din acest studiu e acea relativă la veriga scrisă din Tezaurul delà Pietroasa. La 1836, Wilholn Grimm citeşte po ea:

-f-utan nothi haila-f-

La 1857, Mossmann: gut annôm hailag, şi în fino mulţi alţi cari toţi o declară de *liunicâ* sau posterioară epocei *Geţilor.*

Pentru unii se vede limpede dorinţa de a ii *unicul monument* runio german, ca pentru Henning, în 1884—1889, profesor la Strassburg. Arată Densusianu ce valoare are studiul lui Odobescu, despre care spune:

«Odobescu nu s'a distins niciodată prin studiile sale istorice şi arheologice. Pentru dânsul istoria antică, istoria artelor, arheologia, epigráfia au fost totdeauna numai simple ocupaţiuni de distracţiune. Lipsit de cunoştinţe mai intensive, şi peste tot lipsit de darul de a putea pătrunde în misterele ştiinţelor istorice şi arheologice, asupra sa făcuse o deosebită imprcsiune părerile păstorului evangelic din Bucureşti, Neumeistor, că textul inscripţiunii de pe veriga delà Pietroasa ar fi «gutani owi hailag».

O ipoteză pe care apoi Odobescu in toate

scrierile sale a cercat, după cum singur mărturiseşte, numai să o desvolte şi s'o completeze (Une nouvelle interprétation proposée par M. H. Neu-

«Dorind cu orice preta scoate la lumină cuvinte gotice clin inscripţiunea delà Pietroasa, literaţii germani *s'ait pierdut, în timp aproape de ~>0 ani, numai în etimologii arbitrare asupra unor cuvinte într'adevăr imaginare, fără să aibă în vedere că cele mai vechi inscripţiiini de pe monumentele şi obiectele de artă nu conţin formule de consacrare, ci de regulă ele ne arată numele maeştrilor cari au executat aceste lucrări, cum aflăm d. e. : Duenos med fcced,* pe cea mai veche inscripţiune latină, *Novios Phmtios med Roma feced,* pe o lamina din Roma. *C. Ovio (s) Ou (feutina) fecit,* pe un bust de aramă al Medusei clin Roma, pan pe monumentele greceşti : MTjvócpavToi *ÍT.OÍSI;* 'Ercayatoc *ir.oiti;* Xiepóv ezoceaev, etc».

Astfel că după o discuţie lungă şi foarte instructivă, în care dovedeşte o erudiţiune filologică profundă, el stabileşte că acel obiect poartă scris : *Vulcatios ficet,* arată că Vulcatios eră foarte răspândit şi la Etrusci şi la Romani şi că legenda reprezenta : *Vulcatios o ficet;* earn pe româneşte *Vulcatios o făcut-o.* Dai-ce nu citează el, cu această ocaziune, în acest capitol care e unul din cele mai excepţional de importante din cartea sa ?

Pe la jumătatea operei sale, după ce Densuşianu stabileşte faptele principale relative la imperiul pelasgic, el întruneşte în un capitol special : *Pelasgii sau Proto-latmii,* începuturile şi civilizaţia Pelasgilor şi descrie toate seminţiile principale ale acestui neam. Iată cum pune el chestiunea :

«încă înainte de emigraţiunea Grecilor, Colţilor şi a Germanilor în ţinuturile Europei, cea mai mare parte a acestui continent era ocupată de o rassă de oameni veniţi din Asia, pe cari autori greceşti îi numiau în general *Pelasgi şi Tur seni.*

«Aceşti Pelasgi formase în timpurile antc-olcno cel mai întins, mai puternic şi mai remarcabil popor, o naţiune care din punct de vedere moral şi material a schimbat faţa Europei archaice.

„Pelasgii ne apar în fruntea, tuturor tradiliunilor istorice, nu numai in Elada si în Italia, dar si în regiunile din nordul Dunărei si ale Mării Negre, în Asia «zică, *in Asyria şi în Egipt. Ei reprezenta tipul originar al popoarelor aşa mi m iţe Arice, care a introdus în Europa-cele dintâi beneficii ale civîlizaliuni.*

«Urmele extensiunii lor ctnogralice, precum şi ale activităţii lor industriale, le mai aflăm şi astăzi pe cele trei continente ale lumii vechi ; începând din munţii Norvegiei până în Pustiurile Saharei, delà izvoarele râurilor Araxe şi Oxus până la oceanul Atlantic.

«Puţinele dale ce ne-au rămas asupra PëlasyUor, ne înfăţişează, pe a-cest mare şi admirabil popor numai în ultimul period al istoriei sale, atunci când independenţa sa politică eră distrusă aproape peste tot locul şi când numele său începe să dispară. Din nefericire însă, chiar şi

aceste puţine date, fragmentare, ce ne-au rămas despre Pelasgi, ne sunt transmise de cei cari i-au cucerit, i-au distrus, i-au persecutat, i-au.im-

prăşliat, şi in urmă i-au calomniat. Astfel că istoria epocei lor de florire, de putere si extensiune teritorială, în Europa, Asia şi Afri istoria imperiilor si instituliunilor sale, a artelor şi industriei lor, a răn, înimormântată. Cu deosebire istoria politică a Pelasgilor meridionali încheie cu căderea Troici».

Şi finoşte în modul următor:

«Din punct de vedere istoric aşa dar faptul este pozitiv : «înainte de civilizaţiunea greacă şi egipteană, o civilizaţiune mult n veche se revărsase asupra Europei. *Aceasta a fost civilizaţiunea morc şi materială a rassei pelasge, şi care a deschis tin vast câmp de acti tale geniului omenesc.* Influenţele acestei culturi pelasge au fost decizi pentru soarta muritorilor pe acest pământ.

«Pelasgii au fost adevăraţii fondatori ai stării noastre actuale».

Studiază po cei meridionali mai î n tiu u, din peninsula Hemuli cu *Tesalia* cea românească si în prezent şi undo se află *Dodon* metropola lor religioasă din epoca homericii, închinată lui X al Pelasgilor (Zsóí IlêXaoyiy.ôç).

Urmează descrierea celor din insulele Mării Egeo şi Asia mi până în Arabia, unde se găsiau încă pe timpul lui Ptolemeu or şele: Istriana, Sătula, Rhado (sat), Carna, Latha, Albana, Amoii Draga, Săraca, Deva, Petra, Suratha, Aurana, Sora, etc... iar Pliniu : Nasaudum, Rhcrnnia, etc... toate în Africa!—Rămâi uim uluit, şi te închini în faţa aceluia ce a descoperit până şi în rabia aşa numiri române, cu peste 2000 ani mai înainte.— Cit numai din Arabia, căci Densuşianu ni le indică peste tot, şi ncşte spunând:

«După cum vedem, Pelasgii într'o epocă depărtată, după ce copies: cu triburile şi cu turmele lor întreg teritoriul Asiei mici, făcură o m caro de expansiune moi departe. Din Asia mică ei străbătură în Syr Assyria, Palestina, până în regiunile cele mai fertile ale Arabici de lan Oceanul meridional, întemeind peste tot locul diferite centre mari vieţii lor pastorale, agricole *şi* comerciale».

Trece la Pelasgii din Egipt şi Libya, citează po lângă cei ci sici pe Cantù care încă in 18G5 scria:

«II faut dire cependant, que la *civilisation pélasgique, commune à l'. sie occidentale et à la Thrace,* aux *îles* et à *l'Italie, était antérieure l'influence égyptienne».*

Ibid., p. 399:

«Malgré l'antiquité prétendue des *Egyptiens,* tout démontre que le pays reçut du *dehors ses habitants et*

sa civilisation».

Citează şi aici numirile: Aquis Dacicis, Arimantis viens, Arin

Aripa, Baba, Badea, Curca, Capsa, Caput vada-- Capul Vadului — Măgura, Vacca, Mândrus, Cârna, Gaia, Buzenses, Soral, etc., etc.

Iar în Lybia ; Annu, Berbex şi Berbece, Cămara, Casse, Socra, vetranus, mamura, tata, baba, oaia, vacca, etc.

Este, cred, de ce să so mulţumească şi coi mai greoi.

Trece în fino la Pelasgii din Italia, unde găseşte pe *Dédales* cei răsboinici, numire grecizată delà *Deciani,* şi localitatea Ari-mmium, azi: *Arimini.*

Pliniu arata ca Liguria trimetea la Roma *Codbatiiim caseum,* iar ca oraşe aveau Luna, Alba, etc., şi erau numiţi *Comaţi,* pen-trucă erau plctoşi.

Natural că nu putea uita *Gallia* şi *Iberia* şi astfel graţie lui Densuşianu avem lămurită asemănarea limbii noastre cu aceea a Filibrilor. Limba lor vulgară până târziu în evul do mijloc a fost numită *limba romană.*

Acolo unele triburi se numiau *Datis, Sarmasi, Deciates,* şi găsim numiri ca Ardelay, Ardelles, Ardelu, Ardeuil, Ardillat, Ar-dilleux, etc...; localităţi miniere mai importante ca Rhoda — toate acestea după Pliniu, Strabone, etc. — Boxs(ani), Albioeici şi chiar nemuritorul Tarascon (Tarasco) îşi au omonimele în Ruda, Bocşa, Trăscau (ung. Toroczkó) şi Albaci.

Limba aremorică, care derivă delà Arimani, Armâni, indică localităţi ca:

Alba, Bocsani, Rhoda, Ursulae, Vadum Sabatium, Aurani, Oltis, Albia, Gaura, etc., etc.

Astfel ne putem explica asemănarea mare a dialectului illibru cu limba noastră. Se cunosc atâtea cuvinte comune care însă nu sunt cunoscute în latina clasică, dar care erau desigur comune în *proto-latina* pelasgică. Avem astfel:

Licadă—Livade. «A[T]os Lu-acîes» *sunt cântate pentru frumuseţea lor*
Riulel=RiuUts.
Caţeveică— Gazabo.

Stufal=Estoufat.
Tindă=Tyn(toulij, în Avcyron pentru a indica intrarea în peşteri (A-vens *in gard). Arman— Armas.*
Culă=CouIe şi în forma *Cularo* (vechiul Grenoble)
Coiúumier, ele. (1). Boul—Li booul.

(1) La noi mai putem adaogă cuvântul *Ma.rt.oaya* dispărut la Italieni, s'a găsit totuşi in o ocaziune la Cunstanlinopol un fel do sigil reprezentând un leu Heraldic slab de tot, şi sub el era însemnat *marzognio.*

Filologiştii au acnm, in. această direcţiune, graţie lui Densuşianu, câmp liber, şi astfel se vor vedea multe cuvinte ce crediîin slave, că sunt pur şi simplu Proto-latine.

Astfel mi se pure şi cuvântul Elan (valea Elanului in jucl. Falciului) expresiuncpe

Şi în Spania găsim triburi ca : Albocensos, Aurienses, Coma-nascigi, Dociani, Griiii, Letani, Lunarii, Turdetani, Yaccaci, Vloqui, etc., etc. Şi erau aceştia fruntaşi, căci:

«Turdetanii, scrie Strabo, sunt cei mai învăţaţi dintre toţi Ilispanii. Ei so folosesc de gramaticii ; ;ui o descriere a tradiţiunilor sn.le istorice ; au poeme şi legi scrise în *versuri veclii, după cum spun • tlămii de OOOOani».*

Astfel că:

«Ca o concluziuiu: istorică putem altfel stabili, că originea geografică a celor mai multe triburi de pe teritoriul Galliei meridionale se reduce la munţii şi la şesunle Daciei vechi».

Şi că:

«... este pozitiv că pe teritoriul Ilispaniei există o veche populaliuuo de origine *daco-gctică* şi *illyrică.* Aceasta o probează şi numele orasulu' *Deci o na* de lângă poalele Pyreneilor, numele familiare *f)ecianus, Dnvns* şi *Docius* din inscripţiunile hispane si în fine un alt trib cu numele *Da-gcnces* sau *Dagenses,* formă identică cu *Dac/ae,* numele Dacilor orientali de pe Tabula Peutingeriană».

Pliniu adauge chiar numiri ca :

Galena = Galiţă — oxid de fier.
Palacras (Palacra)= Părăclău = în Transilvania ciocan déminer, în Spania bucăţi de aur massiv.

Casa = Casă
Gata re = a
căută (Jusire =
a coase Iisca =
iascâ Lancia =
Lance
Porca = poarca, prima, brazdă; a doua, groapă la jocul copiilor, şi aşa mai departe.

Trece în urmă la *Pclasyii clin părţiledenoi'd al<îDunărei* .şi *Mării Negre.* Descrie pe Titani, ca cel mai glorios dinire triburi, numiţi si Tătani, şi mai ales Teutares, Tătari, cuvânt ce exista înainte de venirea Tătarilor în Europa. Herodot spune că Hercul a învăţat să tragă cu arcul delà un Scit *Tentants* şi în toogoniile grece chiar Saturn era numit *Tarlaros.*

Descrie în urmă pe giganţi, născuţi din Terra şi Urán, ca şi Titanii, deci constituind nobleţă în stat.

Nu pot a nu menţiona de-ascmonia numele de *Galiua,* aţ'a iii' răspândit la femei in Dàmbovila şi Prahova (satul Şotârlc) cu deosebire.

Tot aşa e şi cu cuvântul *Furcă,* care indică spintecatnra in două, doi craci. — Astfol pasul din apropierea izvoarelor Rinului, in «Alpes fini-mises» se nunuş'o *furca.*

Se ocupă în special de *Arimi* (Arimani, Râmi), cea mai civilizată si răsboinică populaţiune pelasgă, cari apar si ca Rohmani, Rocmani, Rogmani şi Rachmani. Cecace e curios, e că în Basarabia şi Bucovina se serbează şi acum *Pastile Rahmauilor,* a 7-a /i după Paşii.

Un capitol din cele mai importante e relativ la monedele arhaice ale Daciei, seria Armis.

Aşa se explică si numele de Hermes, zeul cel vechia pelas-gic al păstorilor, pe care Romanii îl asimilară cu Mcrcuriu şi din care se găsesc,, chiar în bronz, atâtea statuete la noi !

Se ocupă cu originea monetelor şi ne spune că:

«După tratliţiunile istorice ale Romanilor şi ale Grecilor, lanus a fost cel dintâiu care a bàtut monete ele aramă ; iar poetul Lucan (Phars. VI. 405) scrie că Iton, (înţelege Ion), care domnise peste pământul tessalic (sau al Pelasgilor), a fost cel dinlâiu care a pus argintul în flăcări, (ţâre a bătut monete de aur şi a topit arama în cuptoarele sale cele imense».

Găseşte atributele lui Hermes în însemnele Domnilor Ţerii-Ro-mâneşti identice unele si cu forma cârjei ce se poarta de păstorii din Macedonia şi descifra mai multe inscripţiuni de pe monete necitite până la el.

Descrie pe Arimi = Ariiriani, Herimani, Alamanni, Alemani, clin *Germania magna.*

Enumără o mulţime de cuvinte cari denota la originea lor OK-presiunea *Ram* şi arată că : «Cei mai vechi locuitori ai Germaniei au fost, clin *rassa pelasyă,* în mare parte Râmi sau Arimi ». Despre unul clin căpeteniile lor se vorbeşte şi în Niebelungen.

-EJtvJw'mfS = Armeri, care după manuscriptele din Cambrigia se mai numeşte şi *Tioerînus* şi clin care se trag după legende Saşii, Saxonii, etc., a avut ca Iii şi pe un *Dacns.*

Se ocupă de migraţiunile Arimilor în Gallia şi arată că :

«•O probă în această privinţă ne suni diferite fabricate ale indiis-iri.ei neolitice descoperite pe teritoriul Galliei, cari după f orma, după tehnica si ornamentaţiunea lor, aparţin civilizaţiiinn arhaice pelasye».

Reims nu e decât *Remi* şi avem încă localităţile Roumens, Ri* mon, Rumigny, Ramwille, Rimoy, etc , etc.

De altfel Strabo spune lămurit că *Galii* surit *popor ari manie.* Arimii migrară cu deosebire în Italia, unde Densuşianu găseşte în tradiţiunile etrusce, Ramnes, Ramnenses. Un vechiu oraş în Umbria purta numele de Ariminum. In Eneicla lui Virgil Tibrul

o numit Rumon sau rotacizat Rumor. Vechii Arimi în Etruriaerau numiţi *Ramnes;* in Umbria Armini ; în părţile Tibrului RumonesşiRu-mores ; în Latiu: Rumi, Romi, iar teritoriul Umbriei a purtat până târziu numele de România, Romaniola. înţelegem astfel originea

In fine descrie migrafiunea Arimilor prin peninsula Balcanică până ín Asia mică şi Armenia, Siria şi Palestina şi ei pătrund până în India chiar, de undo probabil plecase în epoca neolitică, şi undo aflăm :

Unu = unu
tri=trii nu très,
şaş — saşii nu sex
sap tan = şapte nu septem
tâtas = tata nu pater
ap = apă nu aqua
Sarpos = şarpe nu serpens
Saros — zară nu serum,

şi aşa mai departe cu apropiere de limba noastră mai mult ca do cea latină care He formă după aceasta.

Natural că trebuia să se ocupe pe larg şi cu vechea genealogie a triburilor latine.

So ocupă pe larg cu filologia cuvântului Vlah, şi stabileşte fapte foarte importante.

Dar ceeace surprinde e când găseşte un *gnurtt Dauketes,* a-decă un *Negru Dacianul,* ca rege al Sciţilor şi care a fost tatăl lui *Anacltarsis.*

Face un studiu special şi foarte amănunţit asupra legilor vechi ale Daciei : Citează delà *Leges Bèllafjines* până la *antiqua Vala-c,h(»'x/in lex* şi cele «numite valahice» din Serbia şi alte părţi. Dovedeşte că *Lex Romana Utinensis* a fo=st scrisă în limba ro-mană barbară.

Susţine că :

«Cele dintâi legi politice, civile, religioase şi militare aparţin aşa dar familiei pelasge din nordul Dunărei de jos. Cele XII table ale decemvirilor erau o compilaţiune din legile şi consultaţiunilc vechi ale triburilor pelasge.»

El le stabileşte lămurit şi se rezumă în modul următor :

«Rezumăm aşa dar, că legile cele vechi ale Grecilor şi ale Romanilor precum şi legile aşa numite barbare din părţile de apus ale Europei, se întemeiază în fond pe una şi aceeaş legislaţiune arhaică, modificată in cursul scculelor, în diferite teri, după trebuinţele vieţii sociale şi politice însă păstrând peste tot locul numele comun de «lex anticjua» şi «lex romana».

«Cu deosebire însă vechiul codico de legi politico, *civile .ş/ rcliyioase ale Daciei, numite «leges Bellagines», iii se prezentă după resturile ce n'au mai păstrat si după principiile ce le conţinea, ca tipul cel mai ve-cliiu si mai puţin alterat al acestei legislaţiuni anterowa-ne».*

i ~| „ ^~ ^«:: ,1 „ t _ ^ : ._ u » i w i ° „,-. rt w , i —
„'i-*..4-î..»i; A o |

fel so dovedeşte de ce mai în urmă la noi moşiile nu trecură, la femei, căsătoriile străinilor cu femeia română erau prohibite, și că acestea nu puteau stăpâni averi, şi de co Sâmbăta era ziua legală pentru audienţă la tribunale şi aşa mai departe.

°Face un studiu larg în ce priveşte patria celor dintâi regi las°-i, descriind această regiune în raport amănunţit cu condi-tiunile în cari era marea internă din centrul Europei înainte de spargerea Porţilor do fier. —-Arată că:

a Imperiul pelasg, întemeiat la Dunărea de jos, avuse încă în timpurile lui Uran o extensiune geografică considerabilă». Şi că a fost cel mai mare din câte au existat în lume; că Uran era numit Pelasg.

Caracteristica acestor regi zeificaţi o l'ace în modul următor:

«Cei dintâi regi ai rassci pelasge au excelat cu deosebire prin virtuţile loi- personale, prin meritele lor politico şi peste tot prin binefacerile lor faţă de genul uman. Ei au fost cei dintâi cari au adunat în societate familiile şi triburile răspândite prin caverne, prin munţi şi păduri, au întemeiat sate şi oraşe, au format cele dintâi state, au dat supuşilor sui legi şi au introdus în modul lor de vieaţă moravuri mai blânde ; peste tot au îndreptat întreaga activitate a lor spre o existenţă mai bună, fizică şi intelectuală, şi astfel au deschis o nouă cale pentru destinele omenirii pe acest pământ».

Sfinxul Egiptului arată pe Uran. Dar ceeace este iarăş surprinzător e că Uran există şi în legendele noastre; astfel între altele:

. . . . Gând s'a
coborît Domnul pe
pământ, Sate a răsărit
Hotare a împărţit —

Dar ceeace o extraordinar e că legenda cu

. . . . Toma cel bogat
Cu biciu de foc înfocat

Se refera tot la Uran, care in cultul străvechii!, aflâ Densu-şianu că se numià *Toma,* iar preoţii delà *Dodona* se numiau Totioopoi şi dealul vecin templului *Tomaros.*

Tot astfel în ce priveşte pe *Toma Alimos,* adică *Toma al lui s,* identic cu tradiţiunea egipteană *Thum'tis, Turn* şi *Moş.*

Pagine întregi sunt pline cu text, legende şi citaţii,'pentru a dovedi aceste, *nu sic apropieri,* dar adevăruri, uitate, sau necunoscute până acum.

Tot astfel studiază ei pe urmaşul lui Uran, pe marele împă-

Arată ceva ce deja e cunoscut în ştiinţă, că pe vasele noastre de ceramică preistorice sunt însemnări cari duc la înscrierea faptelor astronomice observate de ei.

Arată, ceeace este extraordinar de important, *că nomenclatura astronomică a cer ui. n-i- este de origine pclasyica* şi afirmă cu dreptul că:

«.Di» *punctul de vedere isloric, leagănul ştiinţelor astronomice a fost in regiunile Barbarilor clin nordul Islruluh.*

Si după pagine pline de exemple de aceste numiri, el rezumă :

«După cum vedem din exemplele ce le reproducem aici, numirile stelelor şi ale constelaţiunilor, aşa cum le aflăm la poporul român delà Car-paţi, sunt anterioare antichităţii clasice ; şi aceste numiri ne mai probează tot odată, *că terminológia astronomică greco-romană se întemeiază pe o nomenclatură poporală mult mai vedic».*

Dar numai cetind se va putea să-şi dea cineva seama de extraordinara erudiţiune a lui Densusianu, de fenomenala adunare de dovezi, de unde nu crezi şi de pe unde alţii au trecut alături.

Cauza stă în aceea că el proceda riguros ştiinţificeşte, după un plan hotărît, astfel că tot ce cetià era limpede pus unde trebue.

Nu voiu mai zice nimic do *liăsboiul lui Saturn cu Joe* (Tita-nomachia), nici de domnia lui Typhon şi resbelul cu Osiris pe care îl descrie amănunţit. Ceeace e curios, e că Typhon e numit do Egipteni *Set nehcs,* adică *Set Negrul,* caro avea lângă el un corb, şi că pe un papir gnostic din Leida stă scris, fără îndo-eală, *Seth Volchul* sau Valahul.

Dar chiar *Set* la ei era cunoscut si ca *Sutex,* pe caro-1 află ca *justul,* mai corect *Judex,* adică *„judeţu", judices* la consulii romani.

Se ocupă in urmă cu numele şi personalitatea lui Saturn în poemele tradiţionale române şi găseşte aceleaşi elemente, şi chiar pe larg do tot întemeierea Tebci din Egipt. In ele se vede şi în-irângerea şi moartea lui Osiris. Rămâi uimit să vezi aceleaşi elemente la scriitorii vechii ca şi îu poemele noastre.

Ceeace e curios, e că dovedeşte cu această ocaziune că Saturn = Cronos=Carnubutas —Vodă, din Yedius = Vediovis = Vezovis, de unde şi Woda şi Vorlan al Germanilor.

De domnia lui Hermes (Armis) leagă originea Sarmis-etget-usa adică reşedinţa lui (S) *Armis-egetas.* Iar din studiul răsboiului lui Marcu viteazu cu Iov împăratul stabileşte, dar cu câte fapte, că:

«Marte, yjărintelc lui Romnl şi Rem, pe care Romanii îl adorau cu atâta onoare, a fost aşa dar originar din Dacia. El este unul din reprezentanţii cei mai iluştri Hin linia a doua a dinastiei divine».

Se ocupă de domnia lui Hercule, a lui Apollo=Deus luconi, iar po monedele Dace L(u)cu.

«Atributele salo caracteristice erau: grifonul, simbol al domniei sule peste munţii de aur ai Hyperboreilor, corbul lui Novac (Saturn) şi şoimul iui Montii (Uran)».

Din dinastia divină se mai ocupă ou Vulcan care se mai nu-mia si *Ardalus* şi care inventase fluerul, caracteristic al Pela.sgilor. II urmăreşte până în tradiţiile poporului germanic şi bine înţeles şi la noi.

. . . . Am avut de
căpitan Pe viteazul de
Vâlcan Junior de o r to m
an

Cu barba, ce'n brâu o înoadă

. . . . Ca şi în oarecari statui vechi.

Studiază pe Neptun, Dárdán (Dardamis, Draganes) = *Uragan din Bărăgan,* pe Danaus, şi termină această parte do descriere a regilor, aceşti titani :

. . . Puternicii
timpului Cu stâlpii
pământului....

cu durata *imperiului pelasy.*

«In timpurile preistorice, gin tea pelasgă avuse o extensiune vastă geografică.

«Ea formase totodată şi o mare unitate politică şi un imperiu enorm.

«Reşedinţa principală a acestor regi se afla iri nordul Dunărei de jos pe pământul Daciei vechi. Aceasta o confirmă iradiţiunile geografice ce le allăm la Homer şi llosiod, şi aceasta rezultă din istoria cea sacră a K-gipteriilor, Fenicienilor, Assyricnilor şi Perşilor".

Fineşte în fine, cu o largă parte consacrată limbii polasge, luând-o delà Herodot încoace.

«Cuvintele numite de autorii romani ((barbare» erau aşa dar cuvinte de origine latină, însă forma lor era mai lungă ori mai scurtă ; uneori literele erau dislocate, ori PC pronunţau cu alte sunete».

Studiază limba barbară care diferă de limba peregrină. Grecii nu erau consideraţi ca barbari, iar limba lor era peregrină. Limba latină barbară = limba priscă.

«Cea mai veche limbă latină, ne spune Isidor. a fost numită de unii autori şi *lingua prisca., adică limba*

bătrână» Şi dovedeşte că :

«Limba priscă aşa dar, care se vorbise, după tradiţiunile vechi, în tim-

pnrile Iui lanus şi Saturn, nu se formase în Italia. Ea a fost limba triburilor pastorale, arimice şi latine, ce se vorbise în timpurile marelui imperiu pclasg, şi era astfel identica cu limba barbară veche.»

Ro ocupă bine înţeles de limba Coţilor şi Dacilor :

((Limba Geţilor era, după Ovidiu, o limbă birbară, însă o limbă barbară latină».

Pentru a dovedi că fondul era acelaş, aduce între altele şi faptul când o imensă deputaţiune de pilofoin şi comaţi se prezentă împăratului pentru a se supune fără mijlocirea vreunui interpret :

«Această scenă din urmă se ilustrează în mod şi mai clar prin următorul pasagiu din istoria lui l)io Cassiu. După terminarea primului răsboiu, scrie dânsul, Traian trimise pe câţiva reprezentanţi ai Dacilor la senat ca să confirme pacea. Ambasadorii lui Decebal fura, introduşi în senat, unde după ce déposera armele, împreunară manile după modul captivilor, rostiră oarecari cuvinte, precum şi rugarea ce o filceui, apoi consimţirii la pace şi îşi ridicară armele de jos.

Şi senatul înţelese cuvântarea lor.

Studiază limba sarmată si pe cea barbară macedonică.

Când, la 196 a. C., Romanii învinse pe Filip pe poetica vale a Vodenei, se celebrară cu mare solemnitate jocurile isthmice, unde se adunară mulţime din toate ţinuturile. In faţa proconsulului Titu Quintu Flaminiu, heroldul făcu cunoscut că senatul roman ordona să fie liberi, scutiţi de dări şi să trăească după legile lor :

«Auzind vocea heraldului, o bucurie extraordinară cuprinse întreagă mulţimea. Ei nu puteau crede dacă au înţeles bine cele ce li se spuneau şi se priviau unii pe alţii cu mirare, ca şi cum toate acestea ar (i numai iluziunile unui vis deşert».

Ei înţelegeau deci limba latină, căci a lor nu era îndepărtată. Faptul e foarte important şi iată de co Densuşianu spune :

«In cercetarea originii unei limbi, precum şi în aprecierea elementelor si a formelor sale, nu se poate proceda decât în mod istoric ; ori ce alia sistemă, fiind lipsită de fundament, nu poate duce la adevăr».

Dar acelaş lucru se petrece la cucerirea Iberiei şi terilor germanice. Peste tot se constată că Romanii se puteau înţelege cu e-roicii învinşi cari erau Armâni.

Urmează un adevărat dicţionar al limbii pelasgice, voiu cita:

«Diferite cuvinte şi forme, ce ne-au rămas din limba veche barbară, cum *simt Anxurus,* înger ; *Apssorhus,* apşoară ; *Arius,* râu ; *AsaratJi,* sărat ; *Buba* şi *Ababa,* Babă ; *Bakn,* taur ; *Brathu,* brad ; *Celer es,* călăraşi ; *Cents,* cer; *Copte,* coaptă; *Domnus* .?i *Domna; Daspletis,* despletit; *De-*

Ins deal; *Dia,* zi; *Medusa,* mătuşă ; *Minthc,* munto ; *Mossulox,* moş, art.
no^ul • *Mossun* pi. *Moasuna,* moşină, moşie ; Moa;(is) moş; -Yep (astus) şi
7Va« (astus cZ'/eo'), năpastă; JVo//, noi; *Ocolon,* ocol; Ocr, oier; O i'e, picidé
j() . Oj>as si *Tlcpli-aisloN,* opaiţ şi hopaiţ ; *Oslasos,* oslaş ; *Roşia,* ros-
fpjn ' Ser, fier; *Sehkti* şeică ; *Sphinx,* siinţi ; *Şir,* soare; *Suni,* sinon;
Çnarte sparta; *Sulek* şi *Sulcx,* judec şi judeţ; *Zaralha,* sărată; *Zer ani i,*
ţăranii etc., — ne arată că limba veche romană (arimică, rustică), *nu cea*
latină'trecuse peste periodul său de l rana formaţiune tucă cu mii şl cu
•sule de ani Înainte de era creştină.

Fineste cu *Cântecele Saliare* (Carmina Saliaria), cu *descântecele barbare,* cu *Cântecul Fratrum arvalium* şi cu inscripţia pelasgă din insula Lemnos, pe care el primul o desleagă.

Se ocupă cu colo două dialecte pelasge, latin şi arimic şi cu *coruperea* dialectului latin şi arimic în Italia.

Adao"[1] că numai cel ce va ceti amănunţit această carte va vedea uimit profunzimea acestei scrieri şi comorile necrezute de ştiinţă şi judecată ce sunt adunate acolo.

Mintearomânească, după părerea mea, nu s'a ridicat încă maisus.

Opera în sine e de o valoare ştiinţifică şi naţională extraordinar de mare pentru noi!

Şi acum când, foarte pe scurt de sigur, dar în fine ne putem da seama de vieaţa si opera lui Densusianu, acum când *Dacia preistorică,* graţie lui, va căpăta dreptul de cetăţenie, în comoara faptelor adunate de munca specialiştilor, în ce priveşte trecutul o-menirii, să ne întrebăm caro este şi datoria noastră?

O datorie de recunoştinţă mai întâiu către acest martir al neamului. Am propus academiei care a lipsit la îmmormântarea lui că ar face bine, cu ocaziunoa îndeplinirei anului delà pierderea lui, să meargă în corpore la mormântul lui Densusianu sau să-i depună o coroană, prin o delegaţi une. Prin ea, ziceam că, cu această ocaziune, românismul, Dacia viitoare, vor aduce prinos muncitorului fără seamăn, care a desmormântat din înlunerec şi necunoscut *Dacia preistorică.*

Să ne înălţăm astfel inima noastră pentru a întări

conştiinţa naţiunii în spiritul de datorie şi sacrificii chiar, al nouălor gene-raţiuni.

Academia română va face aceasla, cu siguranţă, dar mai lâr-*>u. Aşteaptă şi alţii, de alâla timp!..

Upera lui Densusianu însă nelîiind numai un fruct ulii nouă, [0] podoabă naţională, deoarece prin el trecem cu deosebire la o pera utilă ştiinţei, adevărului, omenirii, trebue să o facem cunoscută tuturor, peste hotarul terii.

Academia ar putea să iea iniţiativa. Institutească ca ocomisiune de specialişti, care ţinând scama şi de cclece-i voiu comunica, relativ la oarecari complectări, schimbări şi îndreptări, pe cari le-ar lî făcut însuş autorul dacă trăia, după cum se constată din notele sale, si având în vedere şi restul materialului adunat ele el, să o traducă în urmă în limba franceză. Se vor comenta şi multe din legendele ce invoacă Densuşianu, ceeace pentru noi nu c necesar, dar e indispensabil pentru oamenii de ştiinţă străini ; se vor da indicaţii rnai precise, necesare acestora si pentru uncie localităţi sau persoane; se vor adaogă toato elementele nouă, şi sunt numeroase, cari dovedesc larg justeţa vederilor lui Densuşianu, aflate în ţară şi în străinătate de trei ani de zile încoace.

Se va face astfel o operă demnă de Densuşianu, utilă terii noastre, înălţătoare pentru neamul nostru, utilă ştiinţei.

Banii cheltuiţi nu vor constitui un sacrificiu, dar ca şi cei daţi cu toată inima bună şi curată, pentru miresmele ce se ard pe altare, ei vor servi pentru ridicarea cugetelor noastre, pentru întărirea în viitor a sufletului nostru, pentru redeşteptarea ho-tărî ta a conştiinţei naţionale şi pentru făurirea idealului, de care sunt lipsiţi atâţia la noi.

Finisem de cetit, această neîntrecută lucrare, prin luna lui August anul 1911. Capul meu, inima mea erau pline de încântătoarele vedenii ce mi se arătase. Mă înălţasem mai mult în credinţele mele; idealul mau şi încrederea neţărmurita ce am în nea-mul din care mă cinstesc aşa do mult de a face parte, căpătase puteri nouă.

Sburam cu imaginaţia mea în acele timpuri de glorie necunoscută, pe cari ni le arata Densuşianu, şi a căror ur/ire şi făptuire s'au petrecut în jurul Carpaţilor şi cu deosebire in Uucegi.

Eram îri Castelul Peleş. Ziua aceea era minunată, din acelea cu soare, lumină şi căldură. Totul eră împodobit cu flori ce rns-pândiau un parfum îmbătător. Ferestrele larg deschise spre Váriul cu Dor, spre Bucegii cu culmea sfântă a Pelasgilor, ne lăsau priveliştea neţărmurită, pe când ţintuit de frumuseţea celor ce vedeam, cu capul plin de ce cetisem, ascultam o arie îngerească, cântată de o trupă de seamă.

Majestăţue lor Regele şi Kegina cu aureola de care se bucură pe dreptul, îmi apăreau în acel minut şi în acel feeric cadru, ca un nou Uran şi Saturn, ca o modernă Gaca ori Rhea!

Aceste clipo de atâta farmec, născătoare de atâtea năzuinţe in viitor, erau în adevăr dumnezcesti.

Văzui gloria măreaţă a trecutului scoasă din întuneric de Densuşianu, mă gândii la întunericul ce am văzut în copilăria mea şi din care am ieşit prin munca sfântă a părinţilor noştri, fie ei bine-

MON NUMENTELE PREISTOKIC
t AL*.

« . «- ti ra şi nrin a acelor voinici ce am văzut murind la Plevna, uvântaţi, ca 9^ pnn a ., nostrij cucernici, patriot, mun-

l de ţara şi neam, ca 9I cei zeificaţi din vechie, se arătau privirii mele.

şi Densuşianu.

A / îflio **Dr. C. I.**

ISTKATI

Bucureşti, August WU.

<titlu> TABLA DE MATERIE

Dacia

PREISTORIC A

ERA QUATERNARÀ — PERIODUL PALEOLITIC ')

I. PRIMII LOCUITORI AÏ DACIEÏ.

CIVILISAŢIUNEA PRIMITIVĂ MATERIALA ŞI MORALĂ

„s ÎN EUROPA.

Dacia ne presintă întru tóté o extremă anticitate.

Studiând timpurile preistorice ale terilor de la Carpaţî şi Dunărea de jos o lume vechia dispărută, legănul civilisaţiuneî ante-elene, se înfaţişeză înaintea ochilor noştri.

In apoia populaţiunilor cunoscute în anticitatea greco-romană sub numele de Geţî şi Dacî se întinde o lungă serie de mal multe miï de anï,

') Epocele preistorice. Periodul acel lung şi lipsit de lumină, care se referă la esis-tcnţa genului omenesc pe suprafaţa globului nostru, începând de la primele urme materiale de industrie ale omului şi până în timpul, când el a ajuns în stare se transmită posterităţii prin scriere faptele mai importante şi demne de memoria, se numesce epoca p r e i s t o r i c ă s é ü ante-i s t o r i c ă.

Acesta eră mare preistorică se subdivide din punct de vedere archéologie în urmă-tórele trei cpoce mai mici:

I. Epoca petrei, care este primul period marc al preistoriei, când omul se afla pe un grad de cultură încă cu totul inferior, când el nu cunoscea usul metalelor şi î-şî fabrica instrumentele şi armele sale ofensive şi defensive numaî din lemn, din petră, din ose şi din corne de animale.

Acesta epocă de petră cu privire la progresul general al industriei omenesc! conţine în sine doue période maï micî:

!• Periodul p e t r e i vechi (archeolitic, paleolitic), numit altmintrelea şi al p e-* r e î t ă i a t e séû c i o p l i t e (pierre taillée),

şi

NIC. DEKSUŞIANU.

o istorie inmormentată 3 unor mari evenimente, a căror importanţă a trecut departe peste orizontul acestei teri, — istoria uneï naţiuni geniale, puternice si aloriόse, care cu mult înainte de timpurile troiane, fundase cel d'ântâiu imperiu vast al lumeî, înterneiase prima unitate de cultură în Europa şi pusese tot-o dată basele progresului moral şi material în Asia de apus şi în Africa de nord.

Dacia, acesta ţeră miraculos dotată de la natură cu tóté bunătăţile climei si ale solului, — opera unor timpuri depărtate geologice, a format pe drumul cel mare dintre Asia şi Europa primul păment bine-cuvêntat pentru descă-

2. Periodul petrii noué (neolitic) séü al petrei poleite, (pierre polie).

Primul period, paleolitic, se caracter! seză prin arme şi instrumente de petră, lucrateîn-tr'un mod brut şi în o iormă cu totul primitivă; *ér* periodul neolitic ne presintă din tóté punctele de vedere un progres mult maî însemnat, o technică. superioră şi o varietate de forme mult maî abundentă ca în epoca precedentă; armele şi instrumentele de petră şi de os din acest period sunt lucrate cu maî multa îngrijire şi ele de regulă sunt poleite.

Din punct de vedere cronologic periodul paleolitic corespunde cu era quaternară a geologilor, şi cu acea parte din epoca terţiară, în ale cărei deposite noi aflăm obiecte de petră presupuse a fi luate de o fiinţă inteligentă (pierre éclatée).

Ér începutul periodului neolitic corespunde cu dispariţiunea cerbului târând din părţile centrale şi occidentale ale Europei.

După epoca de petră urmeză în ţerile veche! Dacie, epoca intermediară de aramă.

Ea se caracterizeză prin instrumente şi arme fabricate din aramă pură. Cele maî multe din aceste artcfacte de aramă aű forma instrumentelor de petră. (A se vede Pnls/ky, Die Kupferzcit in Ungarn. Budapest, 1884. — Correspondeiiy.bl.itt d. deutschen Gescll-schaft fur Anthropologie. Jahrgang, 1894 p. 128).

Kr după epoca de aramă succedoză în ţerile Dacici, periodul preistoric al bronzului, când acesta composiţiunc metalică (de aramă şi staniu) a fost întrebuinţată pentru fabricarea a tot telul de arme şi instrumente ascuţite.

Urmeză, în fine, epoca ferului, în care acest metal a ocupat locul bronzului, pentru fabricarea de arme, de securi, cuţite, etc. Insă epoca ferului se consideră ca an-te-istorică numai în ce privcscc începutul întrebuinţării acestui metal.

Transiţiunea din epoca de petră în epoca metalelor, s'a operat însă numai în mod progresiv şi forte lent.

Omenii aű continuat a se folosi şi mai departe cu arme şi instrumente de petră în totă epoca bronzului şi chiar în etatea ferului.

Celebrul naturalist francos G. de Mortillet (f 1898) a împărţit epoca paleolitică, din punct de vedere archéologie, în următorele période, ce

se caracterizeză, în general, prin anumite tipuri de instrumente de petră, cu deosebire de silex.

Acesta subdivisiune a epocel paleolitice este următorea:

1. Epoca Chelleenă, care represintă quaternarul inferior, şi cate, din punct de

' ' ' * --'----:-»»l/> marnluî urs de cnufţrnp si aii: «In-

lecarea, şi desvoltarea vieţeî morale si industriale, a naţiunilor migrătore. Dacia, în istoria acestor timpuri întunecate, apare ca prima metropolă geografică, ce a fost destinată prin posiţiunea sa particulară, prin abundanţia populaţiuniî şi prin diversitatea avuţiilor sale, a-şî estinde în epoca preistorică influenţa sa etnică si culturală, de o parte spre sud, în peninsula Balcanică si până dincolo de marea Egeă, de altă parte spre apus, pe calea cea mare si lun^ă de comunicaţiune a Dunărei.

Acţiunea civilisatóre, ce a esercitat'o populaţiunea preistorică ante-dacă de la Carpatî si Dunărea de jos, asupra lumeï ante-elene, a fost mult mal mare de cum ne putem închipui astă-di pe basa fragmentelor de monu- mente si a tradiţiunilor istorice şi poporale, ce le avem din acesta epoca extrem de depărtată.

In acesta privinţă noî ne aflăm numai în aurora sciinţel preistorice.

fantuluî antic. Tipul caracteristic al instrumentelor de silex din acesta epocă este aşa numitul «coup de poing» avênd o formă maï mult orîmaî puţin migdaloidă, un capët mai ascuţit şi altul maï rotundit.

2. Epoca M u s t e r i a n ă, care reprcsintă quaternarul de mijloc şi corespunde epoccî mamutului. Instrumentele de petră din acest period, ne presintă două forme tipice: una din aceste forme este o simplă continuare a tipului caracteristic din epoca precedentă, «coup de poing» avênd un capèt ascuţit, ér la cel-I'alt cu o basa plană brută, spre a servi de muche. Tipul al doilea Mustcrian se caracterizezi prin instrumentele destinate a servi în acest period ca rădetori de lemne şi de pieî (racloirs).

.1. Epoca Solutreană, care a fost numai de o scurtă durată, şi cu un caracter mai mult local. Ea coincide cu finele cpocci mamututuî şi începutul epoceï cerbului târând. Tipul caracteristic al instrumentelor de silex din acostă epocă este în forma foilor de dafin ori de salce.

In fine:

4. Epoca M n g d a l c n ă, seu quaternaru! superior, care corespunde cu periodul cerbului târând, şi se caracterizo/ă cu deosebire prin o marc desvoltare a fabricatelor din ose şi din corne de cerb.

Aceste patru subdivisiunî archeologicc ale erei quaternare, şi-au primit numele lor după celebrele staţiuni paleolitice din Francia: Chellcs, Le Moustiers, Solutree şi Madeleine. (Diferite tipuri archeologice din tóté aceste epoce preistorice a se vede la **De Mor-tillet,** Musée préhistorique, Paris 1883).

Insă clasificarea archeologică a ercî quaternare, aşa după cum a fixat'o G. de Mor-tillet, este încă supusă la unele controverse, şi în realitate, ca nicî nu corespunde pe deplin la tóté faptele şi nicî nu se póté aplica la tóté ţerile Europei. Spre a ne pute ua soma însă de resultatele archéologie! preistorice este absolut necesar, se cunoscem

acostă clasiflcaţiunc, care este astădî cea mai adoptată.
urmatúrca tabelă ne va pune şi mai mult în evidenţă raporturile, ce există între cpo-

		QUATERNARĂ s. PLEISTOCENĂ				RECENTA							
miocenă	pliocena	inferioară	intermediară		superioară								
EPOCA PETREI							EPOCA METALELOR						
eolitică s. aurora epoceî petră.		archeolitică s. paleolitică						bronzului		ferului			
										proto-istorică			
	Ep. Otta (Portugalia). Silexe tăiate cu intenţiune.	telles (Seine-et-Marne) s. St. Achcul Silexe tăiate în formă migdaloidă	Ep. Moustiers (Dordogne). Silexe tăiate cu un singur vîrf asci începuturile artei.		Ep. Magdalenă (Dordogne). Instrumente simultane de petră şi	Ep. Robenhausen (Elveţia). Petră poleită. Monumente megalitic Cetăţi lacustre	Ep. de transiţiune în ţerile vechii D Apariţiunea secerei în Dacia.	Ep. Morges (Elveţia), ima introducere a bronzului. Obiecte	Ep. Larnaud (Jura). Bronz fin. Artă mai progresată. Obiecte bătute.	Ep. Hallstadt (Austria de sus), ima întrebuinţare a ferului. Săbii mari Vîrlurî diagonale.			

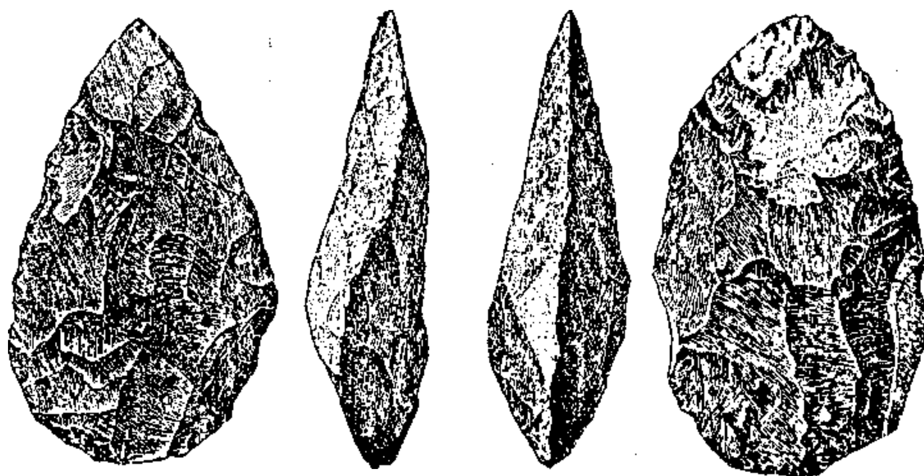
<titlu> CELOR PREISTORICE

FENOMENE fisice	DATE faunice şi vegetale	DATE antropologice
[illegible]		
[illegible]	Rase domestice. Cultura cerealelor şi	Invasiunea neolitică. Noue tipuri etnice.
In occident temperatura rece şi secă.	Ep. cerbului târând. (Cervus tarandus.) Semi-domesticirea unor animale.	Rasa umană de Cro-Magnon (Francia) super, raseï de Neanderth;
	începutul ep. taranduluî. Finele ep. mamutului.	
[illegible]	Ep. mamutului. Elephas primigenius. Rhinoceros tichorhinus.	Rasa primitiva Neanderthal s. Germ.) şi de Spy (Belgi
	Elephas antiquus. Rhinoceros Merckii.	
Climă caldă şi umedă. Marî precipitSrî atmosferice.	Elephas meridionalis Rhinoceros leptorhinus. Mastodon arvernensis	
Ridicarea Alpilor, Carpaţilor Şi a mareî catene asiatice.	Dinotherium giganteum	

începem aici studiul acestor timpuri primitive şi misteriose •— pe o cale si forte dificilă — cu privire la primele începuturi ale civilisaţiuniî în Dacia.

Prima cestiune, ce ni se presintă aici, este, în care epocă se ivesc în ţorile Daciei cele de ântâiu urme ale esistenţeî omenesc! ?

Astàdî, mulţamită neobositelor investigaţiunî, ce le-aü făcut în timpii din armă cele trei sciinţe surori : geologia, paleontologia si archeológia prcisto--ică faptul este cert si incontestabil, că omul era reslăţit peste o mare parte din suprafaţa globului nostru încă în cele de ântâiu timpuri ale erei quater-nare[1]); că el a fost contemporan aprópe în tóté ţerile Europei: în Belgia, în Francia, Germania, Austria, Anglia, Italia şî Rusia cu marile si puternicele mamifere stinse din epoca diluviulul *-);* că omul din acesta epocă, nu cu-noscea nicî usul metalelor şi nu avea alte instrumente mal perfecţionate de cât din petră tăiată în mod brut şi din oseminte de animale prelucrate în o formă cu totul primitivă.

2. 3. 4.

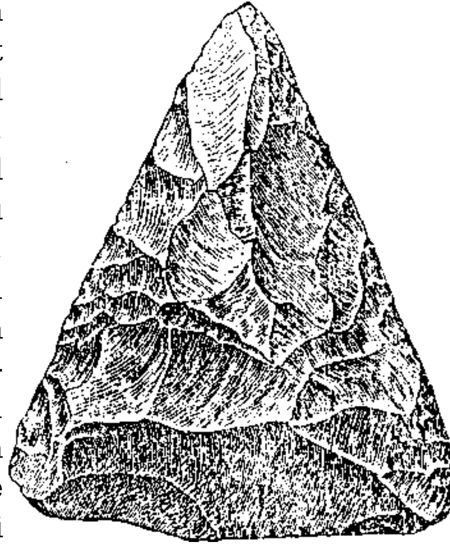
Instrumente de silex (tipul Chellcs). Francia, — dcp. Somme.
1. faţa, 2. profilul, — 4. faţa, 3. profilul. »/i mărime naturală. — De Mortillct, Musée préhistorique, fig.'.37, 37 bis,' 38, 38 bis.

') Cartailhiic, La France préhistorique Paris. 1889 pag. 34.

') llnruta epoccl **qnutoruare.** Sciinţa încă nu a ajuns ca se potă fixa prin o crono-ogie cel puţin aproximativă durata epocclor geologice.

<-a elemente de apreţiare pot servi numaï doue base. Seu că fenomenele generale geo- ogice s'au produs într'un timp relativ scurt şi anume prin o intensitate extremă (re- Pede) a forţelor active ale naturel, seu că efectele acestor forţe au căpătat o formă reală numai mtr'un mod gradat şi în cursul unul timp forte îndelungat. Doctrina acesta din urmă espre o acţiune lentă şi regulată a forţelor si agenţilor fisicî prevaleză astădî în sciintă.

Orî, cu alte cuvinte : sciinţa preistorică a stabilit adí pe deplin, că omul a trăit şi asistat în Europa la fenomenele, ce au caractérisât întréga epocă quaternară. El a vëdut acţiunile violente ale naturel în aceste timpuri depărtate, el a fost martor ocular, când mase mari de gheţari acoperiaü munţii cei înalţi, văile şi o parte chiar din şesurile Europei; cl a contemplat inundaţiunile diluviuluî şi a asistat la ultima acţiune orogenică a pământului, când diferite catene de munţi se înălţau şi se prelungiau [J]).

5 — Instrument triangular "de silex (tipul Chelies). Francia, dcp. Corzère. J/2 mărime naturală. Musée

In aceste timpuri depărtate geologice încep primele pagini ale istoriei omului în Dacia.

Ce e drept, că pînă astădî, în depositele diluviale ale Daciei încă nu s'aű aflat osemintele omului quaternar, însă s'aű descoperit alte urme importante ale esistenţeî si activităţii séle, şi carî ne formeză o convingere nestrămutată, că omul a trăit

In acostă privinţă, C a r t a i l h a c (La France préhistorique, pa;,'. 51) [su] exprimă ast-fcl: On est . . . oblige de s'en rapporter aux impressions des naturalistes qui sont unanimes pour attribuer un i m m e n s e l a p s de temps aux événements du quaternaire ancien.

') 0 tnulUiniiG geologică româna. In poveştile poporale române ni se prcsintă forte adesc-orî o vagă amintire despre accidentele orogcnice întemplate pe suprafaţa globului nostru în epocele depărtate geologice, când catenele de munţi se prelungiau şi se loviaű unele cu altele. Acest fenomen se caracterizezi în vechile tradiţiuni ale poporului român prin cuvintele: «c and se băteau munţii în capete--, «unde se băteau nru n ţ i î în c a p e t e*. (I s p i r c s c u, Legende, 18S2, p. 126. - - F u n de s c u, Basme 1875 p. 35. — S b i e r a, Poveşti, 18S6 p. 26. — R c t c g anul, Poveşti, III p. 37. — F r an c u, Românii din munţii apuseni, p. 286. — Gazeta Trans. Nr. 71 din 1886).

Sciinţa geologică a constatat astădi, că diferitele catene de munţi, ba chiar unul şi acelaşi munte, nu s'au format de odată, ci sunt numai opera, maî multor sforţări re-petite orogenice, aşa că bătaia munţilor în capete ne amintesce ridicările, ciocnirile şi svircoliriîe

consecutive ale scorfei solide a pămintulul, întâmplate în epocele geologice.

1 o parte din ţerile Daciei, atuncî, când miserele sale condiţiunî de iată, îl făceau se se lupte cu ursul cel gigantic şi cu leul cel feroce *),

\cesta tradiţiune, că munţii constitue o formaţiune posterioră, pe scorţa pământului aflăm exprimată şi în Theogonia lui He s io d v. 126 — 129: IV.Ïa 8É TOI npuiioy jilv è-j-eivaxo Isov

IVivaTO S' O'upea jj.axfià, 3-sdiv ^a Ia poporul român mal există si astăcjî o tradiţiune fórte respândită, că p ă-êntul la început a fost plan, fără délurï şi fără munţî. Acesta tradiţiune ire o formă semi-rcligiosă. Ea este cântată în colinde şi carî atribue ridicarea délurilor j a munţilor S-tuluî Ion seu luî Moş-

Că Dumne4eu ca prea-nalt
El pe mine (Ion Sânt-Ion)
m'o lăsat
Se mësur pămentu,
Pămentu cu umbletu
Şi ceru cu stânjenu . . .
Aflaî păment

Că-î maï mult, M'am
păzit L'am îmbulzit
Făcui délurï, făcui
văi, Făcui munţii
minunaţi Cu zăpadă
'ncunjuraţi.

(Comunicată **de Gr.** Crăciunaş, **Ciubanca, Transilvania).**

Suntem doî îngeraşi
Trimişi de la Dumnedeű
Se mesurăm pămontul,
Şi-am găsit păment mai
mult.

Ne mirăm ce să-i
facem ? Atuncî grăi
Moş-Ajun : Munţî
înalţi întunecaţi Văî
adîncî, isvóre recî!

(Cora. Bălţaţl, jud. Ruranicul-SSrat).

') Leul de caverne (Felis spelaea) **îa parţile orientale ale Europei.** Diferite resturi fosile ale l e u l u i de caverne s'aű aflat în Transilvania în pescerea delà Almaş lângă rîul Homoroduluî în districtul Odorheiului. Ér Sir J o h n Lubbock în celebra sa operă «L'homme préhistorique, 1876 p. 267, ne spune, că D-rul John Hains a publicat în a. 1672 desemuul unui os al leului de caverne aflat înmunţiî Carpaţilor. Alte resturi quateruare din acesta specie de leu s'aü aflat în timpul mai nou In pescerea de la Poracs in comitatul Zips din Carpaţîî de nord- aï Ungariei, **(Nyáry,** Az Aggteleki barlang. 6. 71).

Ér museul de istorie naturală din Viena, posedă scheletul cel maï complet al acestuï puternic animal răpitor, şi care a fost aflat în pescerea Sloup din Moravia, aşa că zona sa geografică în regiunile nóstre se întindea-până in ţinuturile din nordul Carpaţilor.

Leul de caverne a trăit în părţile orientale ale Europei până târdiu în timpurile isterice. H e r o d ot, părintele istoriei grecesc! (VII. c. 125. 126) ne relateză curiósa în-têmplare, cum pe la a. 482 a. Chr. când Xerxe, fiul lui Dariû Hystaspe, trecea prin Tracia şi Macedonia cu formidabila sa oştire, ca se supună Grecia, maï multe cârduri de lei, coborându-se din munţî, se aruncară nóptea asupra cămilelor, ce transportau ba-bagajele trupei, lăsâod însă neatinşi pe omenî şi pe ccle-1'alte animale de transport. Zona fTpnm-afirîs *r,* ipunr Hîn n^niirsnla RiVanirS era în timpul acesta, după cum ne spune

pentru stăpânirea cavernelor; când el, pentru îmbunătăţirea sorţii sale materiale, era silit se persecute calul cel sclbatic, se prindă boul cel

tamos din Acarnania, adică în munţii Rodopuluî şiaî P i n d u I u î, şi Ilerodot a-daoge tot-o-dată, că numaî în aceste ţinuturi se nasc lot în Europa.

Diferite tradiţium despre l e u l european mai există şi astădî în vechia nusiră pocsiă poporală eroică.

Ast-fel în colindele române, unul din genurile cele raeî antice ale poesicï nóstre poporale, se celebrcză si astădî, în togma ca în timpul

Ducu-më sus la parëu, Că s'arată un câne-reu, Muscă, sfârtecă, omora

Ori pe cine de sub sőre . . . Nu e câne, ce a aflat Ci un l e u bëtrân culcat.

Marîencscu, Colinde, p. i36.

Luă Miler(= Ler Miler) se ducea Minuni mari că ci făcea, După munte a oilor El cu leul se'ntâlnia . . . Şi la luptă se prindea . . . Da Miler din graiű grăia: O voî slugî dragi încred uţî, Aduceţi voî lancea mea,

De lungă de nouă coţi Şi de lată câtă poţî, Şi slugii că i-o aducea Şi în leu că o împroptea Aşa răgnia de cu jale Érba 'î mare totă pere Apa stă 'n Ioc şi nu mere.

D a u l, ColindT, pag. 42.

Ca 'n mijlocul codrului ::

Este un l e u de c â n e - r ë u ,

De mi-a ajuta Dumnedcu, Duce-m'oï, aduce-1'oï.

Comunicată de Gr. Crăcîunaş în Ciubancu.

Tradiţiunea leului antic ni s'a păstrat şi în descântecele poporale:

Pe miez de cale De
L'a întâmpinat
Leu cu Leóica . . .

Maria n. Descântece, **pag.** 201, 207.

Si când o fost
La mijloc de cale
De cărare
Tălnitu-1'o
Opritu-1'o
Lupu cu

Leu cu l e ó i c a ,
Samca cu samcóica,
Samca 'n braţe prinsu-1'o
De pămCnt iabitu-1'o
Carnea morsocatu-i'o
Sîngele beutu-i'o

L u p a ş c u, Medicina Balelor, p. r6.

In vechia limbă indică simhá este leul La poporul roman samca este numele dat in timpurile preistorice leopardului.

De asemenea se face amintire în cântecele nóstre eroice despre ieiï, ce au existat o-dată în ţinuturile N i s t r u l u i , cu deosebire în p u s t i e t a t e a Basarabiei do jos, care în epoca romană se numia desertul Geţilor. Aşa în balada «Român Gruie

furios *) şi se se mesure eu mamutul şi cu atâtea alte animale puternice si feroce, fără alte arme de cât acelea, pe cari le-a putut afla în inteligenţa sa.

Sus pe c am pul N i s t r u l u i , Sub pólele ceriului La coda lalpêului,

Unde făt smeóicele
Şi s'adun zernoicele,
Şi s'adap l e ó i c e l e.

Alexandri, Poesiî pop. **77.**

Ér în «Blestemul mamei»: . «Sugî măicuţă sugî, «Sugî să nu mai plângi «Sugete-ar câinii, «Câinii şi şerpii, «.Şi balaurii,

«Câinii Nistrului «Ş'aî pustiului «Şerpii

In o colindă :

Eşit'a la venfitóre

Sub cel mer mare înflorit Zări l e u l d'aromit.

La venat p e s t e B â r l a d . .
Când fu sorclc 'n de-seră . .

') Acest bou primitiv, (bos primigenius) contemporan al omuluî quatcrnar avea o talie i<i«antică aprópe de doué ori maî mare ca boul nostru domestic şi făcea parte din rasa sură de vite, care trăesce astădî în Ţerile românescî, Transilvania, Ungaria, Stiria şi Rusia. Rasa b o i l o r s è l b a t i c Î aü trăit în părţile nostre până în timpurile istorice.

H e r o d o t, ne relateză următorele: Se află în părţile acestea ale Macedoniei (adecă în Rhodop şi în Find) forte mulţi leî şi boi sălbatici (Bdsţâypioi). Cornele acestor boi sunt de o mărime uriaşă şi ele se importeză în Grecia ca un articul de comerciü (1. VII. 126).

Acest bou sëlbatic, despre care ne vorbesce Herodot, se vede représentât eu deosebită frumuseţă şi viyore naturală pe vasele de aur descoperite la Vaphio lângă Sparta şi pe picturile murale din Tirynt din timpul dinastiilor pclasge ale l'eloponesului (Bulletin de Correspondance hellénique, An. XV (1892) pl. XV. — **llevue** encicloitédiquc, 1891, p. 250).

Genialul Cesar, care în interesul vastelor sale planuri pentru extensiunea domina-ţiuneî romane, studiase cel d'ântâiu, din punct de vedere militar, ţinuturile din nordul Uunăreî, ne comunică în Comentariile sale următorele : «Mai există în Germania, dice dînsul, o alta specie de boi (sëlbaticï), cari se numesc Uri. Aceşti boi (urii), sunt cu puţin mai mici de cât elefanţii, însă după formă, după colore şi tip ei scmenă cu taurii. Puterea lor este mare şi mare este şi velocitatea lor. Eî nu cruţă nici pe om, nici ferele sălbatice, pe cari le-aù vëdut odată. Omenii, ca se-i potă prinde sapă nisce gropi in pâment după un anumit sistem, şi apoi tot în aceste gropi i şi ucid >. (B. G. VI. 28).

De asemenea scrie I si d o r, episcopul din Sevilla (f 636): «Urii sunt o specie de boi sëlbaticï (uri, agrestes boves) din Germania, avond nisce corne enorme şi cari se întrebuinţeză spre a se face din ele pahare de beut pentru mesele regale, capacitatea lor internă fiind forte mare (Etym. XII. 1. 34.) — Geţiî, după cum seim, întrebuinţau

Probele materiale în acesta privinţă ni le oferă resturile industriei primitive a omului din acesta epocă.

de asemanea cornele de bou ca pahare pentru beut vin. (Diodori Şicul i. lib. XXX. c. 12.)

Ér naturalistul F I i n i u (VIII. 15) ne transmite următorca notiţă despre fauna S c i t i c i şi Germaniei: «Sciţia, dice dînsul, produce forte puţine animale şi acesta din causa, că aici lipsesc tufişurile. Tot asemenea, puţine animale se află şi în Germania, ţcră, care este vecină cu Sciţia. Insă în Germania sunt importante speciile de b *a î* s fi 1-b a t i c î (bourn ferorum genera), anume b i s o n i i (bisontcs) cu come, şi u r i i (uri) dotaţi cu o forţă şi cu o velocitate extra-ordinară şi pe cari poporul ignorant i nu-mescc b i v o l i s e l b a t i c i (bubali).

După cum seim Germania mare seu Germania «barbară» a autorilor latini era vecină cu Dacia. M aï mult, pădurea H c r c i n i c & a l u i Cesar si Germania etnografică a l u î Tacit, se estindcaü şi peste Carpaţiî de nord ai Ungariei şi Transilvaniei. Ast-fel, că aria geografică a urilor şi bisonilor din epoca romană cuprindea regiunile muntóse nu numai ale Germaniei, dar şi ale Daciei,

O probă despre acesta avem în istoria resbelului Dacic.

Suidas (v. Kcbiov) scrie : Joe mai are şi numele Casius (după muntele Casius) si dînsuluî i dedică Trăia» niscc cupe de argint şi un corn de bou, de o mărime extraordinară, poleit cu aur, drept dar (pârgă) a primelor sale învingeri asupra Geţilor. Pe aceste daruri se alia scrisă următorea epigramă compusă de Adrian : Lui Joe C a s i u dedică aceste daruri T'raian, din némul lui Enea, împăratul omc-nilor împăratului ceresc.»

Ér Seb as t. Munsterus (Cosmographiuc univ. Basiliac 1550 p. 920) scrie: In sylvis (Transsyluanitc) i u b a t i boves et uri ac sylvestres ctiam e q u i, utrisque co-rum mira pernicitas: at equis iuba sunt ad terram usque dimissa.

Boul urus, al autorilor latini era, dupa părerile unanime ale naturalistilor de astădf, unul şi acelaşi cu boul primitiv seu diluvial (bos primigeniiis).

In monumentele cele mai vechi ale literature! nóstrc poporale, anume în colinde şi balade, boul primitiv (boş primigenius, boş urus) apare sub numirea de boul sur.

Vine marea cât de mare,
Da de mare margini n'are . . .
Aduce-şi bradî încetinaţi

Impungu-se Domne împung Impungu-se doi b o i - s u r i

Cu molifţi alăturaţi
Notă-şî notă şi b o ű sur.

M â n d r e s c u Liter, pop. 212.

Pan' cununa sorelui.

D a u l, ColiuJi p. 41.

Aci epitetul de «sur» este un archaism românesc din aceiaşi trupină cu urus al Cel-ţilor şi cu înţelesul de s ë l b a t i c séű de munte.

însemnele vechi ale Moldovei conţin figura unui cap de urus (bo-ur), dar nici de cum a bisonului cu comă. (A se vede si **Boliac,** Buciumul, An. I, 1862, p. 132.)

Ccrvus niegaccros **în trudiţiunile române.** — Intre diferitele specii ale faunei qua-
ternare. <--ir-r îr,,,-,™ .,K.-, ;„___.-

Pe teritoriul oraşului Mi se o l ţi, situat la pólele Carpaţilor de nord, în părţile de sus ale Tisei, în comitatul Borsod, de asemenea şi pe teritoriul României de astă-dî în judeţul Vlaşca, s'aü descoperit arme séű instrumente tăiate de silex (cremene) representând doue tipuri paleolitice —

numitul cervus megaceros. Acest cerb ante-duuvian, cel maî magnific animal al faunei lisoărute a trăit în Europa şi cu deosebire în Irlandia până în secuiul al Xll-lea al ereî nós-tre Cornele arcuate şi falnice, ce-i decorau capul, erau gigantice şi-î da un aspect imposant.

El este amintit în 11 i a d a şi în O d y s e a luî Homer. Ulise veneză în insula cea lată a nimfei Circe, un cerb mare cu corne înalte, un monstru gigantic u;jnxtpu>v "Xa-iov !«•(«''; ^'-^ KsAiup&v; №'['"• 8-f]pîov (Odys. X. 158 seqq. — Cf. Iliad XVI 158).

Diferite tradiţiunî despre cervus megaceros, s'aü conservat până astădî, în vechile monumente ale literature! nóstre poporale. Ast-fel, în colindele semi-religiose ale poporului român, se face adese-ori amintire de un cerb nobil şi falnic numit cerbul sur, cerbul runcului, fora câmpului şi a pămontului, care, după frumuseţa, mărimea şi calităţile, ce i-se atribue, nu póté să fie altul, de cât cerbul cel mai maiestos, ce a esistat vre-o-dată pe faţa pămentuluî, cervus megaceros.

Ler oi Leo,
Cerbul codrului .
. .
Cerbu mi se
'ngâmfa,
Cerbu se lăuda,
Fala bradului
Şi cu fuga lui
Sborul şoimului Şi
cu mersul lui
Fuga calului.

Teodorescu, Poesil pop. pag, 65.

Velocitatea acestui cerb uriaş fiind forte mare, venătorii din colindele române se rogă lui Dumnedeü, ca se dea o ploie, pămentul se se moic, şi cerbul se se înămolescă, ca se-1 potă prinde :

Domne
minunate! Dă
un nor de plóie,
Cerbul se se
'nmóie, Şi eü
se-1 venez . . .
El cum se ruga
Plóie că dedea,

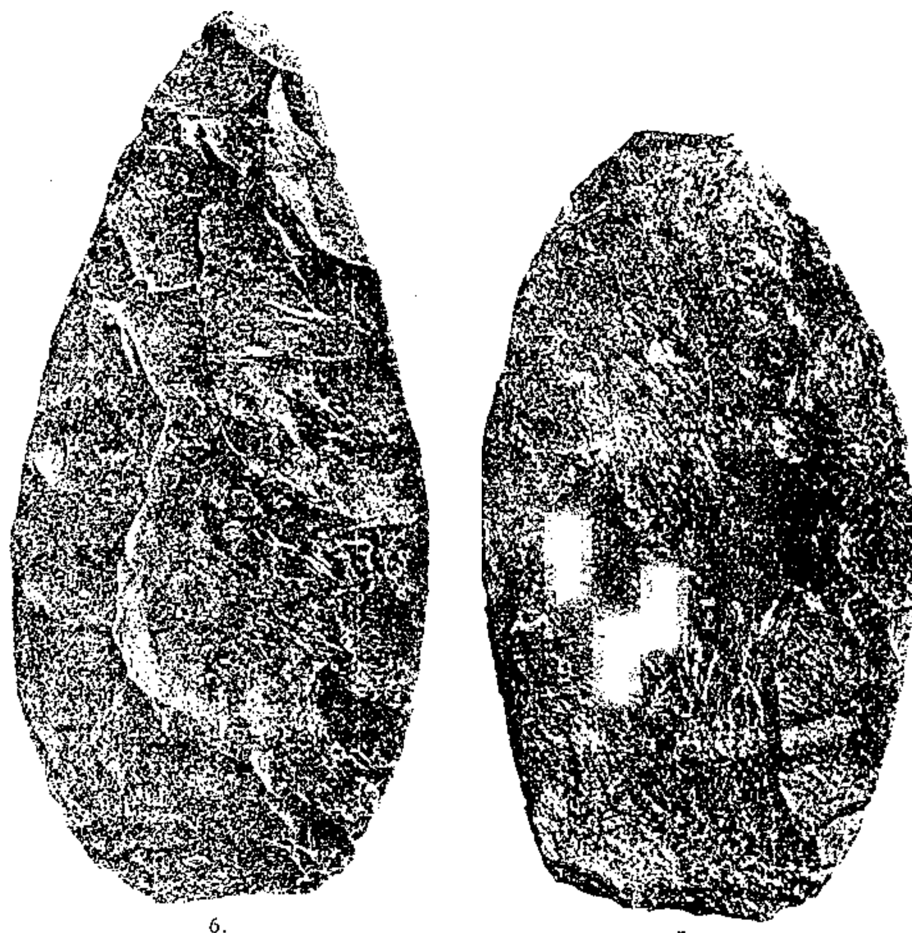
Pămentul se
muia. Cerb se
'nămolia,
Ş'atuncî mi-1
vena Şi-a casă-1
ducea . . . Si 'n
corne că-i puse
Legăn de
mătase.

Ibid. p. 66.

Acesta traJiţiune română despre modul cum se vena cerbul cel gigantic ne servesce spre a lămuri o împrejurare forte curiosă, pe care paleontologii până astădî nu şi-au pu-tut'o esplica. In Ungaria, cele mai multe schelete de cervus megaceros, s'aü aflat în straturile cele lutóse de lângă malurile Tisei. Ér în I r l a n d i a , după cum ne spune tiguier (La terre avant le déluge. 1863 pag. 321), scheletele acestui animal antic se găsesc în depositele mlăştinose din apropiere de Curragh, şi este de remarcat, dice dînsul, că aprópe tóté aceste schelete se găsesc in aceeaşi atitudine, cu capul ridicat în sus, gâtul întins, cornele aruncate pe spate, ca şi când animalul s'ar fi î n ă m o l i t într'un teren mlăştinos şi ar fi cercat până în ultimul moment al morţii séle se potă găsi aer de respirat.

Epitetul de «sur» care se aplică adese-orî la acest cerb antic, se întrcbuinţeză de re-

J
o

Instrumente de silex (tipul Chclles), Miscolţi, comit. Bodrog. Ungaria. V. mărime lineară. — A r c h a e l *o* g i á i li r t c R i t 6. Uj foly. XIII. pa». 11 şi

8. — Instrument triangular de silex (tipul Chclles). Miscolţi, corn. Bodrog, Ungaria. '/ mărime lineară. A r c h a e o-

9. — Instrument de silex (tipul Chcilcsj România, Crivedia marc, distr. Vlaşca Mărimea reala 7 cm. lung., 5 cm. lâiJ

Chelles séü Saint-Acheul din Francia, — şi caii instrumente sunt caracteristice ale epoceî quaternare interglaciare ').

Insă afară de aceste vestigii positive ale esistcnţeî şi locuinţei omului quaternar în ţerile Daciei [2]) mal esistă si motive puternice etnologice, motive basate pe estensiunea geografică a omului european din acesta epocă, şi cari se résuma prin cuvintele, că omul în timpurile quaternail, periodul in-terglaciar, era aclimatisat în totă Europa.

---

tice şi năsdrăvane, aşa d. e. boul sur, taurul sur, vulturul sur sóü sur-vultur (T e o d o-rescu Poesiî, p. 68. — M ariene s cu, Colinde, p. 26. — Marian, Înmormenta-rci la români, p. 217. — S ă i n e a n u, lîasme, p. 375, 388). Acest calificativ aparţine Hmbeî romane archaice şi este nu numaî sinonim, dar identic cu celticul u rus, adău-gându-i-se la început aspiraţiunea pelasgă *s.* Aşa. Servius (în Virg. Georg. II. 374) uri «no toi v *aţuv s.* e. a montibus. Din punct de vedere al înţelesului, aşa dar, c e r b u l s u r nu esprimà alt-ceva de cât : cerbul codrului, runculuî, muscelului.

') Studiând colecţiunile preistorice ale M u s e u l u T d e a n t i c i t ă ţ î d i n l i u c u - r e s c î am observat sub Nr. 66 un instrument de silex tăiat cu tipul caracteristic Chelles, depus la un loc cu mal multe aşchii de cremene, indicate în dulap, sub numirea generală: Periodul de petră, judeţul Vlaşca. Am fotografiat acest preţios specimen pentru ar-cheológia quaternară, şi-1 reproducem aci pentru prima oră. In ce privesce provenienţa acestui instrument quaternar de cremene, adresându-ne d-luî Director al Museuluï, G r. G. T o cil e s cu, am primit de la D-sa următurea informaţiunc: «Silexul fotografiat, a fost găsit într'o localitate din jud. Vlaşca, în malul NejlovuluI lângă Crivedia mare, în p u n c t u l n u m i t C e t a t e a F e t e i.»

Mărimea instrumentelor de silex, tipul Chelles, este în general forte varială. Ast-fcl Mortillet în Musée préhistorique sub fig. 35, 44 .şi 56 ne inlăţişeză uncie specimene de silexe tăiate din acesta epocă cu dimensiuni numaî de câte 4 cm. 8 mm., 5 cm., 6 cm. *1* mm. în lungime, adecă mult mal mici de cum e silexul tăiat (fig. 9) din România. — Ér Cartailhac (La France préhistorique pag. 50), scrie, că a vedut silexc tăiate, tipul Chelles, unele atât de voluminosc şi altele din contră, atât de minime, în cât a trei mit se se întrebe, dacă mâna omului Ic putea întrebuinţa cu succes.

Aceste silexe quaternare, caracterisate ca tipul Chelles, se găsesc nu numai în aluviuni, dar şi pe suprafaţa pămEntului şi anume pe posiţiunî mal ridicate, mestecate cu diferite alte resturi ale tuturor cpocelor. (/nborowsky, L'homme préhistorique, p. 49 Mais ce n'est pas seulement dans les alluvions anciennes . . . mais encore à ciel ouvert sur les plateaux, dans les endroits mêmes où l'homme s'en est servi, qu'on a découvert des haches du type du Saint-Acheul.)

[2]) A l t e d i f e r i t e e l e m e n t e a r c h e o l o g i c c si p a l e o n t o g i c e cu privire Ia cocsistenţa omului în ţorile Dacici, cu marile mamifere din epoca quaternară, sunt amintite şi apreciate în : Arclii? d. Vcreines f. siebcnbiirg Landcskunde N. l[1]". XIII. 411 —414. — (îooss, Chronik der archaeologischen Funde Siebenbiirgens. pag. 10—55. ICrtekc/csek a tört. tud. köréből. XII. nr. 8, p. 52—*53.* — Ortra.v,

A Pozsony város története. I. 18. — Ortyay, Temesmegye és Tcmesvárváros története. Őskor. p. 44 c^iiM — PiilQvVv. T nhhnrk A tört. elloti idők. IT.naí*. XV. — llr. Vv.ii.i- *Át* A .-.„i^i^i.:

Nu putem, aşa dar, din nici un punct de vedere, nicî paleontologic, nici chiar archéologie, ca se limităm zona geografică a omului din epoca quater-nară la pólele de nord-vest ale Carpaţilor, si se separăm din punct de vedere antropologic ţerile Dacieî de Europa centrală şi apusană *).

barlang, pag. 86. 138. 140. — Areliaeologiiii Értesítő. Uj foly. XIII. 19. ••- Mucii, AU teste Besiedlung der Lander d. osterr. Monarchie, p. 44 —45.—Erdélyi Mnzeumcgylct liVkönjTCl, T. (1S74) p. 117. 158.—IV. p. 131. 135. -V. p. 125. 154. 158.-VI, 8. 198.-VII. 150-160.

«Fără îndoială, — dice distinsul archcolog al Transilvaniei Dr. Ant. Koch — omul preistoric, a trăit în epoca mamutului pe pământul Transilvaniei.» Erdélyi Mu/.eum-cgylet évkönyvei, Uj foly. I. 1884. p. 146.

Ér decedatul C. G o o s s, un alt erudit archeolog şi istoric din Transilvania se esprimă ast-fel: «Es unterliegt Ueinem Zweifel mehr dass bereits zurZcit desDiluviums dcr West- und Nordrand der mittleren Donaugegenden, ja wohl auch Siebenburgcn vomMcnschen bewohnt war.r> (Gooss, Skizzen zer vorrömischen Culturgesehichte dcr mittleren Donaugegenden. Arcliiv d. Vereines f. siebenb. Ldkde, N. F. XIII p. 409.) In ce privesce România, Cesar Boliac, pe basa cercetărilor sale archeologicc preistorice, se esprimă ast-fel: au fost si în Dacia epoca p e t r e i l u s t r u i t e şi epoca petrei numai c i o p l i t e, că s'a atins pe ici colea epoca b r o n z u l u i şi că ceea ce n'ar pute dice póté altă ţeră, după cunoscinţele preistorice, ce le avem pună astădi «o epocă de aramă r o ş i e nativă». Autorul constată, tot odată, că între obiectele găsite de dânsul numai de vre-o patru cinci ani încoce sunt 250 silexuri şi obiecte de alte petre, între cari un topor de p e t r o - s i l e x c u totul primitiv, din epoca petrei b rut e. (Tromp. Carpaţ. An. 1872 No. 1010. Cf. ibid. An. 1870. No. 846.) Cu privire la ţerile Austriei a st: vedé: Szombathy, Bemerkungen über den gcge-wiirtigen Stand der prahistorischcn Forschung in Oestcrreich. (Corrcspondenz-Tîlatt d. deutschen Gesellschaft fur Anthropologie XXV (1894) Jahrgg p, 97. Cf. M. *Krii* Ubcr die Glcichzcitigkeit das Menschen mit dem Mamuthe in Miihren. Ibid. p. 139—144. — Idem in «L'Anthropologie». T. X (1889) p. 257—280.

[1]) Mnrea internii iu ţprllo Dacici în ultimele timpuri geologice. Când noi constatăm aicï din punct de vedere paleontologic şi archéologie csistenţa genului uman în ţerile Dacici încă în epoca quaternară, prin acesta, nu voim se susţinem, că într'adever toţi; regiunile acestei teri, ast-fel după cum ni se presintă astădi, aü putut fi locuite de om în acesta epocă depărtată.

Fisionomia terilor Dacieî nu a fost tot-de-una aceeaşi, după cum ni se presintă în e-poca istorică.

Cu deosebire, o parte însemnată din sosurile cele întinse şi aşedatc ale Ungariei, se aflau chiar până la începutul epocei neolitice acoperite cu mase mari de apă dulce, cari apoi încet încet, în curs de mai multe mii de ani, s'aü retras pe la cataractele Dunărei şi póté

chiar prin comunicaţiuni suterane. Chiar şi astăc)Îun district însemnat din partea de nord-ost a Ungariei portă numele de Maramureş, adecă marc m ó r t ă. (M o r i-m ar u s a m, hoc est mortuum mare numiaű Cimbrii oceanul septentrional. Plinii, H. N. IV. 27. 4). De altă parte, documentele istorice ale Ungariei din evul de mijloc, fac

Insă, care era posiţiunea în natura, moravurile şi condiţiunile de viaţă ale raselor umane paleolitice din Europa ?

Aici ni se presintă una din cele maî importante şi tot odată maî complicate cestiunî ale etnologiei primitive europene.

adese-orî amintire de diferite mlaştini, lacuri şi bâlţî în basinul Tiso-danubian şi cari în aceste timpuri purtau numele de Mortua, Mortva şi Mortua magna, adecă. apa mortă.

Chiar şi numele de Mureş, ce-1 portă riul principal al Transilvaniei, şi care apare în documentele istorice medievale sub forma de M o r i s i u s (Cod. Arpadianus, XVIII 62. 1291) M a r u s i u s (Kemény, Nititia, II. 41), M o r u s i u s (Schuller, Archiv. I. p, 680), ne pune în evidenţă., *ci* într'o vechime forte depărtată, basinul acestui rîu constituia numaî o apă mortă (Marusa).

De altă parte, maî esistă chiar şi astădi o tradiţiune vechia şi forte răspândită, că şe-surile Ţerei-românesci, ale Ungariei şi văile Transilvaniei, aü fost o-dată acoperite de o mare internă.

Ast-fel, Cronica luî George BrancovicT, scrisa pe Ia anii 1688 — 1690, conţine următorea tradiţiune despre marea din ţările Daciei.

«Acest Pombie (Pompeiü cel mare) a tăiat boazul la Bizantiea de aű intrat marca negră în marea albă, şi d i e se fi remas uscat, ţ éra Moldovei, ţ e r a M u n-tenescă şi ţera Ardeiului» (Ar. Densuşianu, Revista critică-literară 1893 p. 367).

Acesta tradiţiune, că marea negră într'o epocă depărtată nu ar fi avut eşire o aflăm esprimată şi la peripateticul Strato din Lampsac (f c. 270 a. Chr,), Marca negră, susţine densul, ar fi fost o-dată cu totul închisă, ér strímtórea de la Bizanţiu s'ar fi deschis în urma presiuneî enorme a maselor de apă, ce le versau rîutile cele mariin Pontul euxin. Tot asemenea, s'a întâmplat, d.'ce Strato, şi cu marea mediterană, care în urma unei mari acumulări a apelor de rîurî, ar fi frânt bariera de la apus, şi apoî reversându-se în marea esternă, s'aü scurs şi desecat locurile lacustre de maî înainte ale Europei, (Strabo, Geogr. I. 3. 4.)

O altă tradiţiune, în fond identică cu cea din cronica luî Brancovicî, ni se comunică din judeţul Prahova, comuna Habud:

Pămontul acestei teri, ne spune acesta tradiţiune, maî de mult era acoperit cu apă şi nici odată nu se putea scurge, fiind-că la Marea negră era un munte de petră. Turcii (Tracii, Troenii?) s'aü apucat, ca se taie acel munte, au săpat 24 de ani şi tot n'aü putut isprăvi, dar a venit un cutremur mare şi a rupt acel munte în doue şi îndată apa s'a scurs în mare.

In fine, o tradiţiune analogă ni se transmite din Canat, de către Păr. Sofr. Luiba şi Aur. lâna (corn. Maidan):

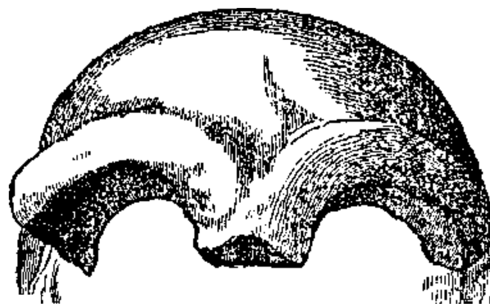
Am audit din betrâni, că pămintul, care l locuim noî, ar fi fost o mare de apă şi numai la munţi aü locuit nisce omeni sëlbaticî, pre cari i-aü bătut strămoşii noştri şi ne-aü aşedat pre noi aicea. Imperatul nostru Traian aü slobocjit apa de aici la Baba c a i a.

(Notăm, că în tradiţunile române şi Hercule apare adese-orî sub numele de Troian D.). Când a fost aici apă, omenii umblau cu vraniţe (luntrite) şi corăbii. Se cjice,

Resuhatele sciinţifice, ce ni le ofer numerósele cercetări paleontogice, făcute pînă astădî în terenele geologice ale epoceî quaternare ne presintă, în Europa, doue rase umane principale, însă ambele aceste rase pe grade diferite ale desvoltării fisice şi intelectuale.

Una din aceste doue rase fosile este representată prin o porţiune de craniu exhumât la Cannstadt lângă Stuttgart, în a. 1700, studiat în a-1835; —de asemenea şi prin un alt specimen important, prin craniul aflai în pescerea de la Neanderthal lângă Düsseldorf în a. 1856.

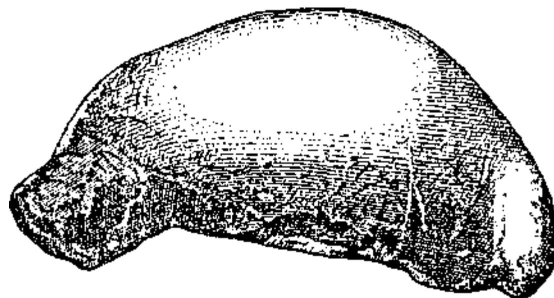
Ambele aceste fosile umane ne infăţişeză, din punct de vedere antropologic, aceleaşi caractere etnice, si ele figureză în sciinţa de astădî, sub numele în general adoptat de rasa de Neanderthal, şi care este considerată ca rasa umană euro-

\WK //•// \V / '

peana din epoca mamutului. Acesta rasă primitivă, umană, ni se presintă, în general, cu caractere dolicho-platy-cephale séü cu capul lungăreţ şi deprimat, fruntea îngusti

10. — Craniul de Neanderthal, vĕdut din faţă, după Bertrand, La Gaule, p. 72.

U. — Craniul de Neanderthal, profil, după Bertrand, La

şi oblică (aruncată înapoî), ş cu arcurile sprâncenelor e norm de desvoltate. Omeni de Neanderthal séü Can nstadl aveau o statură mai mu mică de cât înaltă; ei erau **ro** buşti si îndesaţi, cu mem brele scurte si musculóse însă în urma constituţiune lor osteologice, după părerii antropologilor de astădî, eî nu erau în stare de a se ţine în posiţiunevei ticăia, ci erau de jumĕtate plecaţi spre genunchi întogma ca antropoidii ').

culă de peste Dunăre şi la alta de peste Mureş; când venia vre-o

luntre duşmană, s fScea în vêrful culeï o lumină mare, ca se scie cel-1'altï fraţi, că au venit duşmanii în ţeră.

M aï notăm aid, că în Ungaria, încă esistă o tradiţiune poporală, că şesurile acelei ţer au fost odată acoperite de apă, care mai târdiu s'a scurs prin pasul de la Porţile-de-fei Értekezések a tört. tudom, köréből. XII. VIII. sz. p. 59.

[1]J **Cartailliac,** La France préhistorique, pag. 328. — **Fraipont,** Les cavernes et leur

NIC. DENSUSIANU.

«Din ori-ce punct de vedere, vom examina craniul acesta de Neander-tnaj — dice naturalistul engles prof, Huxley — el ne presintă întru tóté caracterele maimuţei, si este întru adevër craniul uman cel maï pitecoid, ce s'a descoperit până astădi» [1]).

Tot la acesta specia primitivă umană din epoca mamutuluï maï aparţin si osemintele fosile descoperite în a. 1866 în pescerea de la Spy în Belgia.

Scheletele exhumate la Spy sunt incontestabil din epoca mamutuluï si ele ne pvesintă aceleaşi particularităţi anatomice si osteologice întocmai ca si craniele de la Cannstadt si Neanderthal, Maï mult, craniul de la Spy exagcreză încă unele caractere fisice ale omului fosil de Neanderthal [4]).

Peste tot, tipul de la Spy, din punctul de vedere al desvoltàriï organice, ne înfătisieză pe omul european din epoca mamutului, în cele maï infime condiţiunl fisice şi intelectuale.

La aceşti locuitori primitivï aï Europeï, se raportă următorele cuvinte ale luî Lucreţiu:

Atuncî (în primele timpuri ale istoriei omenimeî) genul uman era mult maï dur, de cum trebuia se fie. In cursul maï multor miï de anï ale revoluţiunit sorelui pe cer, ei duseră peste tot locul o vieţă ca animalele sëlbatice. EÏ nu sciaü se facă us de foc, nicï se se folosésca de peï, orï se-şi acopere corpul cu blănî de fiere sălbatice, ci locuiau prin pădurî, prin găurile munţilor şi prin codriï ceï marï, ascundendu-st pe sub mărăcinî si tufe, membrele lor cele murdare, atunci când erau siliţî se se apere şi scutescă de intemperiile vêntuluï si ale ploii. Ei nu erau capabili să cugete la lucrările de interes comun, şi nu sciaü, nicï sö stabilósca între eï ore-carî moravuri, nicï să se folosésca de legi, ci fie-care punea mâna pe prada, pe care i-o scotea înainte norocul, şi apoi fugea cu ea, conduşi de instinctul propriu, că fiecare se îngrijescă de sine si se trăiescă pentru sine *).

Aceeaşi tradiţiune preistorică păstrată la vechiul popor latin, ne o comunică Virgil i).

O-dată, dice densul, locuiau în pădurile acestea, o rasă de omeni născuţi

habitants (1896), pag. 69.—Bertrand, La Gaule avant les Gaulois, pag. 70. — De Mor-tillct, Musée préhistorique. PI. XXX.

') Huxley, Man's place in nature, pag. 156, apud Lnbbock, L'homme préhistorique. Paris, 1876. pag. 308.

[2]) Cavtailhac, La France préhistorique, pag. 87. 329. — Fralpont, Les cavernes, P'g- 70.

») T.iifit-fitii De rer. nat. lib. V. 923 seqq.

din trunchiurile cele dure ale stejarilor (Faunii). Eî nu aveau nici moravuri nicï religiune. EÏ nu sciaü nicî se prindă boiî în jug, nici so adune avere pentru trebuinţele vieţeî, nicî se cruţe ceea ce aü câştigat, ci trăiau în mod selbattc numaî cu ramurî şi cu vênatul» [1]).

') Rasa umaua primitivă a **Satyrilor în** Europa, Asia şi Africa. Literatura antică grecă şi romană, ne-au transmis o lungă serie de relatări şi tradiţiunl etnografice, cu privire la o rasă primitivă umană numită a Satyrilor.

Ast-fcl, H e s i o d (circa a. 850 a. Chr.) în unul din fragmentele sale ne amintesce de un gen de omeni făcători de rele, numiţi S a t y r î, şi cari erau i n c a p a b i l i de a î n v e ţ a v r c-o l u c r a r e o menesc ă.

xai yivoc oàtiottvcùy Hatúfüjv y.al afj.Yj^'y.veiîpyoiv. (Frag. XCI).

Figura acestor Satyrî, ni se înfăţişeză, în general, ca umană, însă selbatică şi dură, perul mistreţ, nasul tèmpit si aruncat în sus, urechile în partea de deasupra ascuţite, la gât cu un fel de noduri, ér în partea de jos a spinării, avcnd un smoc de peri lungi, (mal mult o esagerare a artiştilor grecesc!). Aceşti Satyrî, locuiau prin păduri şi munţi, şi sunt înfăţişaţi ca iubitori pasionaţi (lascivi) de femei.

Din punct de vedere etnic insă, tipul acestor Satyrî în picturile vechi, are mal mult un caracter semitic.

Satyril, de cari ne vorbescc Hesiod, se mal numiaü şi EÎ'.XYJVO'., sing. ïït),T|Vcç, cuvent, care în ce privesce etimologia sa este identic cu S i l v a n u s. Româncsce s i l h a = pădure. In locurile acestea, — scrie Lucreţiu (De rer. r.at. IV. 582 seqq.) — aü locuit o-dată, după cum spun vecinii, Satyriî, cari cu sgomotele şi cu jocurile lor turburau tăcerea cea liniştită a nopţii.»

Acesta rasă umană primitivă a Satyrilor, este amintită şi în vechile descrieri geografie ale Asiei.

«în munţii despre resărit al Indici, scrie Pliniu (H. N. VII. 2. 17.), în ţinutul numit al C a t a r c l u d i l o r, se află şi Satyrî. Aceşti Satyrî, sunt nisce a n i m a l e forte stri-căciose, el umblă şi alergă atât pe patru cât şi pe doue picióre. Faţa lor este ca la omeni. Insă, din causa agilitate! lor, nu se pot prinde de cât numai când sunt bëtrânî séü bolnavi. Tauron spune, că Coromandil sunt un pen de omeni selbatici, cari nu sciu să vorbescă; espresiunilc lor fiind numaî nisce urlete oribile. Corpul lor este pêros, el au ochii albaştrii şi dinţi! canini colţaţl.» Acesta relatare a lui Pliniü. despre rasa Satyrică din Asia, se confirmă, putem d. ice, pe deplin, prin nouelc descoperiri ale sciinţel antropologice. Naturalistul A. de Mort ii let, publică în «Revue encyclopédique» din a. 1895 pag. *jş,* sub titlul «Un ê t r e i n t e r m é d i a i r e e n t r e l'homme et le s i n g e> o notiţă despre craniul descoperit în insula Java în a. 1891 de medicul militar Eug. Dubois. «Ce crâne — dice A. de Mortillet — est visiblement plus voisin de celui de l'homme, que de celui de chimpanzé . . . D'après la voussure du crâne, d'après la forme fuyante du front et la proéminence des arcs sourcilliers, ce fossile ne devait pas être beaucoup plus bas dans l'échelle animale, que l'homme paléolithique

européen dont les^ ossements ont été retrouvés à Neanderthal et à Spy.»

In fine, geograful roman Pomponiû Mêla (I. 4. si 8) ne spune, că în teritoriul

A doua rasă umană fosilă, din epoca quaternară, este representată prin craniele si osemintele descoperite maï an t ai ü în staţiunea Cro-Magnon din valea Vezeruluî în Francia.

Acesta rasă umană, căreia

în sciinţa antropologică i s'a aplicat numele de Cro-Ma-gnon, după staţiunea paleo-litică, în care a fost exhumată, domineză cu siguranţă în părţile de apus ale Europei pe la finele epoceî quaternare, şi ea ni se presintă din punct de vedere fisic şi intelectual, cu mult maï superi oră rascî de Neanderthal.

12. Craniul de Cro-Magnon, după F r a i p on t, omenii de Cro-Magnon,

Les cavernes, p. 133. ... . ~ , ,, . ,..,

1

constituiau, după studiile pa-leontologice, o rasă frumosă dolichocefală, puternică şi inteligentă. In particular, eï se deosibéu de rasa de Neandcrthal-Cannstadt-Spy, prin o frunte

Africel, lângâ Etiopil occidentali, între alte tribun barbare şi nomade se află şi Saty rî, cari nu aü nici acoperise, nici locuinţe stabile, carî de abia semenă cu omenii, şi sunt de jumEtatc fere sălbatice, (vix jam homines — prater effigiem nihil humani).

Pliniu, după cum am vedut, amintesce în Asia, afară de genul Satyrilor, şi o specia umana perosă cu dinţi canini colţaţî.

Omul în mare parte peros pe corpul seu, ne apare şi în Europa, représentât pe unele specimene de gravuri de la finele epoceî

quaternare (l)fi MovtMlet. Musée préhistorique. Pl. XXVII, fig. 202. 203.)

Despre omenii peroşî (p i l o s i), ne vorbesc maï departe tradiţiunile cpocei romane (Isidnd Etym. VIII. 11. 103. - Profetul Isaia în textul Vulgatcï XIII. 21: et pilosi sal-sabunt ibi).

In fine, despre omenii sëlbaticï şi peroşî ne relateză H a n n o n, ducele Cartaginenilor, care, m epoca de înflorire a patriei sale, întreprinsese o expediţiune navală dincolo de Columnele luï Hercule, ér după ce se întorse la Cartagena densul depuse în templul lui Saturn, orî al Junoneî, peile a doue femeï sêlbatice şi porosé, ce le prinsese. **(Hannoids** Carthaginenshnii régis Periplus, în Geographi graeci minores. I. Ed. Didot. p. 13.) Acesta împrejurare, o confirmă şi Pliniû, în . Istoria sa naturală (VI. 36.) spunând, că Hannon a espus ca o dovadă şi ca o minune în templul Junoneî din Cartagena peile pë-rose a doue femeï, ce le-a prins în cspediţiunea sa şi carî s'a ű putut vede în a c e s t t e m p l u până la căderea Cartagcneî.

La poporul roman, mai esistă şi astăcji o scrie de tradiţiunî despre o rasă primitivă

lată şi puţin oblică, prin dimensiunile craniuluï seu, prin lipsa arcadelor la sprâncene, prin o faţă de asemenea lată şi prin o statură înaltă de 178—185 cm. la bărbaţi ').

Peste tot, rasa fosilă de Cro-Magnon, judecând'o după tipul seu inteligent, după resturile industriei sale şi după condiţiunile sale de vieţă, poseda un însemnat grad de semi-civilisaţiune.

umana perosă şi colţată. Ast-fel în Dsscânteccle române, cari conţin pruţiose elemente pentru timpurile preistorice, se face adese-orî amintire de o fiinţă necunoscută cpocelor postcriore, de un om sëlbatic, de regulă marc, păros, şi inimic constant al omului de ad,'.

O venit omu mare,
De la pădurea mare,
Om p e r o s
Şi spcrios,
Cu manile p e r ó s e
Şi cu picioarele p ê r ó s e,
Cu o c h i i î n h o l b a ţ î,
Cu d i n ţ i i î m a r i c o l ţ a ţ î,
Cu obrazu mare,
Cu căutătura în fi o r a t o r e.
Şi-o venit asupra nopţii . . . .
Şi-o venit prin nevoie
Pe N. se-1 înspăimânte,
.Dîlele se-î scurte,
Vieţa së-ï ciunte.

Marian, Descântece,
pag". 242.

Acest om pêros, cu dinţii mari colţaţî, şi căutătura înfiorătorc, şi care locuia în păduri, mai porta în tradiftunilc române şi numele de «moş».

Ese m o ş u dintr'o casă Cu mânurî p ă r ó s e, Cu picióre p ë r ó s e,

Cu unghii p 6 r ó s e,
Cu degete p *&* r ó s e, etc.

SezStórea. An. III (1894) p. 119-

Şi este de notat, că în ritualul acestor descântece se întrcbuinţeză de regulă instrumente de petră. Probă evidentă, că acest om përos aparţinea epocei ante-metalice (Şc-zătorea, An. 1892 p. 83.)

In părţile de sud-ost ale Germaniei esistă de asemenea diferite tradiţiunî despre «w i l d c L eu t e» numiţi şi «W a I d I eu t e», I l o l z l e u t e şi Moosleute (Grlmm, Deutsche Mythologie, I 451). Tradiţiunea germană însă este împrumutată de Ia triburile vechi pelasge (neolitice), cari locuise odată în ţinuturile acestea. Holzleute nu sunt de cât : gens virum truncis et duro robore riata, de care amintesce Virgil, Aen. VIII, 315. Tot ast-fel Homer în Odiseă, *XIX. 160. Ér* «M o o s l e u te» sunt -moşii» cu mânurî peróse, din descântecul românesc de mai sus.

în tot caşul, genul Satyrilor si al p i l os i -lor, ale căror reminiscenţe s'aű păstrat până în timpurile istorice, constituiau aceeaşi familia primitivă cu rasa quaternară de Neanderthal, de Cannstadt si de Spy.

») Cartailliac, La France préhistorique, pag. 105. 330. — De Mortillet, Musée préhistorique. Pl. XXX.—Bertrand, La Gaule avant les Gaulois, pag. 69. 267. — Frnipoiit, Les cavernes et leurs habitants, pag. 131.

Pe lângă tăierea petrei, industria, care ne presintă o serie de forme variate, civilisaţiunea primitivă a rasei de Cro-Magnon, se maî caracterizeză prin o desvoltare întinsă a fabricatelor din ose şi corne de animale. Maî mult, unele triburî ale acestei rase posedau un sentiment forte desvoltat de gravură şi sculptură.

In fine, omenii de Cro-Magnon, cunosceaü într'un mod rudimentar arta de a fabrica vase de lut [J]), si esistă chiar unele indiciî, ca eî începuse a cu-nósce şi importanţa unor cereale, cum este a orzului şi a grâuluî.

Insă, una din trăsurile cele maî caracteristice ale acesteî rase quaternare era aplicaţiunca şi tendinţa sa manifestată sub diferite forme, de a pune sub imperiul omului, ore-carî specii de animale.

In staţiunile paleolitice ale acesteî populaţiunî ni se presintă cele de ântâiti urme de semi-domesticire a unor animale, anume a calului, a boului şi a cerbului târând [2]).

Acesta rasă fosilă de Cro-Magnon, care ne apare încă în epoca qua-ternară într'o desvoltare fisică remarcabilă, nu póté în nici un cas se fie considerată ca o ameliorare a tipului pithecoid european de Neanderthal.

Din contră, tóté calităţile fisice si morale ne înfâţişeză pe omenii Cro-Magnon, maî mult ca o rasă invasionară.

In tot caşul însă, apariţiunea acesteî rase preistorice în Europa — ni se presintă mult maî vechia de cum a fost considerată până acum.

Grupele fosile de Cro-Magnon, ne apar încă în epoca quaternară rës-pândite în diferite părţî ale Galici vechî, de asemenea în peninsula iberică, în o parte a Africeî de nord-vest şi până în insulele Canarii.

Chiar şi primele instrumente de silex, si pe carî archeológia preistorică le constată a fi de la începutul epoceî quaternare (tipul Chelles), şi cari ne presintâ o formă destul regulată şi adese-orî elegantă, nu par a fi fa-bricatele raseî indocile de Neanderthal, ci opera unuî gen de omenî mult maî superiori.

') Fraipont, Les cavernes et leurs habitants, p. 102, — Bertrand, La Gaule avant les Gaulois, p. 112.

') Calul apare domesticit încă în epoca Solutrée. Pe diferite gravuri quaternare el este représentât cu frêul în gură. Pe un fragment de corn descoperit în Francia la Tur-sac (Dordogne) se vede gravată figura unul om cu bâta pe umër ca păditor de cal. De asemenea ni se presintă pe la finele epoceî quaternare cerbul târând şi boul în condi-ţiunl de semidomesticire. — Bertrand, La Gaule avant les Gaulois, p. 262 seqq — De Morullet, Musée préhistorique, pi.

XXVII. — Zaborowsky, L'homme préhistorique, Pag- 74.

Peste tot tipul, si gradul de maturitate al raseï de Cro-Magnon, aplica-ţiunile sale pentru domesticirea animalelor, coincidenţa locuinţelor acestor triburi cu staţiunile populaţiuniî neolitice, în fine, ornamentica industrială a acesteï rase *), — tóté acestea ne înfăţişeză omeniï de Cro Magnón mal mult ca un ram desfăcut încă în timpurile cele misterióse ale ereî terţiare din trupina cea mare paleochtonă, a cărei invasiune în mase se opereză în Europa pe la începutul epoceï neolitice.

Stabilim aşa dar :

Periodul uman în Dacia, întocmaî ca şi în cele-1'alte părţi ale Europei, se întinde înapoï eu maî multe deci de miï de anï, cel puţin până în prima jumëtate a epoceï quaternare.

Ori cu alte cuvinte, înainte de Abil si Agavtf, de cari ne face amintire Iliada lui Homer, înainte de Titanii, de cari ne vorbesce Hesiod, aü trăit în ţe-rile Europei şi în particular în Dacia, doue rase de omeni, cu tipuri si moravuri diferite, una pe gradul cel mal inferior al desvoltăriî fisice si intelectuale, acesta este rasa de Neanderthal, un gen de omeni fără societate, fără moravuri şi iară legi, şi a cărui origine noi nu o cunóscem; — şi altă rasă umană invasionară, cu totul distinctă de cea precedentă, avênd o constitufiune organică superioră şi ajunsă pe un grad însemnat de semi-civilisaţiune, o populaţiune faunică, ale cărei migraţiunî şi începuturi de cultură trec departe dincolo de timpurile quaternare.

Ambele aceste rase umane quaternare, aű fost apoî copleşite, învinse si distruse, şi póté în mică parte asimilate, de noiï invasorï aï epoceï neolitice.

Istoria lor morală si putem dice naturală se încheia cu era quaternară. Ei nu mal avură nici o influenţă asupra epocelor următore.

f!artailliac. La France nréhistoriaue. naţr. 66.

<titlu> **PERIODUL** PETREI NOUE SEU POLEITE

II. 1NVASIUNEA. NEOLITICA.
CURENTUL PALEOCHTON SÉÜ YECHIŰ PELASG.

Timpurile diluviane aü trecut, şi noî intrăm în al doilea period preistoric, numit al petrei nóue séü al petrei poleite.

Acesta epocă, constitue o nouă eră de transformaţiune fundamentală morală si socială a lumeî vechi. O civilisaţiune nouă şi neaşteptată, se revarsă asupra Europei.

In particular, epoca neolitică se caracteriseză prin introducerea animalelor domestice, prin cultura cerealelor şi a plantelor textile, prin arta de navi-gaţiune, prin o abilitate mult maî mare în fabricarea instrumentelor de petră; în fine, prin cele de ântâiu dogme religiose, prin tumulele funerarii, prin monumentele megalitice, şi prin o organisaţiune socială puternică.

Insă, întrega acesta civilisaţiune materială si morală a epoceî neolitice aparţine în Europa unuî nou popor imigrat în aceste părţi din alt continent şi nici de cum raselor primitive indigene.

Acesta nouă imigraţiune etnică în Europa, constitue aşa numita i n vasi un e neolitică, cea maî expansivă din câte le cunósce istoria.

încă pe la începutul epoceî neolitice, apar în Europa noue tipuri etnice, doue rase de omenï, dintre cari una maî ales, dolichocefală, dotată cu o inteligenţă maî superioră, cu ideî mari, cu acţiuni puternice, si cu instincte sociale maî desvoltate.

Aceşti omenï, după patrimoniul moral, ce-1 aduceau cu denşiî, şi după constatările sciinţei archeologice, veniaü în Europa din ţinuturile centrale ale Asieî.

Primele mase neolitice, compuse din triburi imense pastorale şi agricole, după ce plecară din Asia centrală, de lângă munfil Altai, probabil încă in

epoca paleolitică, şi după ce făcură o staţiune de maï multe sute de anî lângă marea Gaspicăşi Uraliïdejos, ele î-şl continuară încet drumul lor de migraţiune către apus, pe lângă termuriï de nord aï mareï negre, apoî a-trase în partea meridională de o climă maï dulce şi de o vegetaţiune maï abundentă, aceste populaţiunî belicóse şi în mare parte pastorale, se rever-sară cu turmele lor nesfârşite peste câmpiile şi văile cele fertile ale Moldovei şi Tëréï-românescï.

Aicï la Dunărea de jos şi în special în ţerile Dacieï — faptul este cert — s'a format si închiegat centrul cel mare şi puternic al populaţiuneî neolitice în Europa; — centrul uneï rase noue de omenî, de o statură înaltă si vigurosă, cu o vechia organisaţiune patriar-chală, cu idei severe religiose şi cu o pasiune, adusă probabil din Asia, de a sculpta în stâncă via statuele enorme ale divinităţilor sale.

Aceşti noî cuceritori aï lutneï vechï, aduseră şi răspândiră în Europa nóuele elemente de civilisaţiune, fundară aid cele de ântâîu state organisate, şt dederă o nouă direcţiune pentru destinele omenimeí.

In curs apoï de maï multe sute de anî, acesta rasă activă şi laboriosă, dotată cu o putere miraculosă de crescere şi expansiune, î-şî continuă de la Dunărea de jos migraţiunile sale către părţile meridionale. De pe culmile, de pe văile şi de pe câmpiile Carpaţilor, necontenite roiuri nóue de triburi pastorale trecură peste rîul cel mare al lumeî vechi, şi se reversară în grupe compacte si organisate peste întréga peninsulă balcanica.

Acesta este curentul cel mare meridional, seu Carpato-Mycenic, curent, care venind din Asia centrală î-sî formă la CarpaţÎ prima sa patria europenă şi puse cele de ântâiu base morale aie noueï civilisaţiunî, care se desvoltă mai târdiu atât de puternic în Grecia şi pe ţermuriî Asieî micî[1]);

') Memorabila imigraţiune, care se estinse şi revărsă asupra Greci eî continent a l e şi insulare, noî o numim curent Carpato-Mycenic. Acesta este singura numire, care corespunde acestei mişcări din punct de vedere geografic şî cultural, şi a-ccstâ numire este cu atât raaî mult justificată, cu cât M y c e n a, legendară metropolă a culturel ante-elene, avea drept emblemă sântă un monument preistoric din ţerile Daciei. (A se vedé capitulele următore). Mycena î-şi reducea aşa dar vechile sale origini la o populaţiune descălecată în Argos de pe văile şi comele Carpaţilor.

Ţinuturile Greciei ne apar cucerite de noul curent încă în timpurile neolitice. Industria paleolitică pe pămentul vechii Elade nu se aflâ representată. Din contră, se găsesc urmele civilisatiuniî neolitice în

cele maï antice centre pelasge ale Greciei, laTy-rint, la Mycena, la O r eh o me n, de şi nu în mesura aşa mare ca la Hissarlik, (de lângă Troia) în Asia mică. In acesta privinţă. P e r r o t scrie: en Asie Mineure dans Ies î l e s ct dans l[1] H e 11 a d e, sur l'emplacement des cités les plus anciennes des

• esprirnându-ne cu alte cuvinte, acesta este curentul vechiii pelasg séü leochton, al vechilor pămentenî, seu al ómenilor născuţi de-a-eptul din păment (ŢVJYSVSÎC), după cum se numiaű dânşii >).

iules que l'on a poussées jusqu'à la terre vierge ou à la roche vive, on a trouvé si us restes de constructions qui témoignent d'une industrie déjà fort avancée et de puis-its moyens d'action, les vestiges d'une âge beaucoup plus grossier, les traces hommes dont tous les outils étaient d'os ou pi erre et dont les teries, mal cuites, n'étaient pas préparées au tour. (Pcrrot, La Grèce primitive, p-
115).
\cesta popubţiune neolitică a Grecieï însă era pel a sg â. (La population primitive la Grèce, eorame celle d'Italie était pélasgique. Keinach, Les origines des Aryens. *. 113). D'après les traditions et les probabilités historiques … on peut dire que les
Pé1asges helléniques descendirent des régions du Nord dans la èce. Après avoir traversé la Thrace et la Macédoine, ils occupèrent l'Épire la Thessalie ; de là ils gagnèrent, de proche en proche, la Grèce centrale le Péloponnèse. (Dnruy, Histoire des Grecs, Tome I. 1S87, p. 44). \cest puternic curent etnic al epoceï neolitice se reversa din peninsula balcanică nu nai asupra Grecieï şi a Asieï mici dar şi asupra Siriei şi EgipetuluT. [n Africa de nord, şi în particular în Egipetul de sus, scrie eruditul ar-îolog Morgan, civilisaţiunea neolitică ne presintă un caracter european. A-eaşî tipuri ale industriei ncSue de petră, sunt comune Egipetuluî, Europei centrale şi iice şi Siriei. Chiar şi forma vîrfurilor de săgeţi este identica în Egipet şi în Europa.
când de altă parte esistă o completă diferenţă între săgeţile neolitice şi faraonice
Egipetuluî. (Morgan, Recherches sur les origines de l'Egypte. L'âge de la pierre les métaux. Paris. 1896—1897).
') Pelasgii, aveau o vechia tradiţiune, ca genul lor era născut de a dreptul n păment (T^eveît). Ast-fel Eschyl ne înfăţişeză pe Pelasg, patriarchul na-nal acestei" ginţi, rostind către Danau următorele cuvinte: «Eu sunt Pelasg, fiul 'chiulul Pământean, a celui născut din păment». (Toü •(•VJYEVOŰC f «p •' *ffà* IIaXafy»ovoî Ivtç IMao-jit. Aeschyli Supplices, v. 250.)
Er Asiu scrie : cpe Pelasg, cel asemenea d. eilor, l'a născut Pămontul cel ;gr.u pe comele munţilor celor înalţi, ca se fie începătoriul
şei muritorilor. (Pausaniae Descriptio Graeciae. VIII. 1. 4. — Cf. DIonysii Llicarn. Antiq. Rom. I. 36. - Quintilliani Inst. III. 77.)
Acesta archaică tradiţiune s'a păstrat în fond până astădi la poporul român. Legen-6 romane- ne spun, că locuitorii acestei tërï sunt un gen nou de omeni «eşit» pe m "t, după nimicirea prin potop a primei rase de omeni. Ër într'un descântec romă-sc, bolnavului i se da numele de «pămentean», cuvent, care din punct

de vedere înţelesului, este identic cu P"*?.

Maică prea-
curată,
p ă m â n t e
a n

Mi-1 dăruesce
De boia mi-1 curăţesce.

("L u p a f c u, Medicina babelor, p. 13).

Insă, acesta imigraţiune puternică neolitică forma numaî o parte din marea invasiune etnică, care caracteriseză acesta epocă.

Alte triburi pastorale, alte grupe sociale, carî de asemenea veniau din Asia, spre Europa pe urmele primului curent neolitic, ne mal putênd străbate spre Dunărea de jos, înaintară peste Basarabia şi Moldova de sus şi luând di-recţiunea arcului nordic al Carpaţilor se reversară peste Bucovina, Galiţia, Silesia şi Moravia [x]). O parte însemnată din aceste noue mase neolitice, făcu o diversiune spre ţinuturile de medâ-di. Unele triburî trecură peste Carpaţiî de nord şi se stabiliră în părţile de sus ale Tiseî, ér altele coborând pe valea Marchuluî în jos se respândiră peste Panonia, Noric, peste Dalmaţia de sus şi înaintară către Alpï şi Italia; — în fine restul maselor, împins de noue colane, ce veniau în urmă, 'sî continuă maî departe migra-ţiunea sa spre apus pe lângă malul nordic al Dunăreî, şi trecând peste Bo-nemia şi'Germania, înainta către Galia, Pireneî, Belgia şi Britania, lăsând peste tot locul în drumul seu remăşiţe de triburî şi urme ale industriel şi cultului seu primitiv. Acesta este curentul aldoilea neolitic seu central, care ne presintă în Europa doue ramurï bine constatate, unul Carpato-Pa-nonic-Alpin şi altul Carpato-Galic.

[l]) In Austria, linia principala a resturilor industriei neolitice se întinde peste Bucovina, Moravia, Bohemia şi Austria de jos. (Szombatliy : Bemerkungen über den ge-genwàrtigen Stand der pràhistorischen Forschung in Oesterreich, în Correspondenzblatt der deutschen Gesellschaft fur Anthropologie. XXV. Jahrg. 1894, pag. 98-99. — Cf. Much, Aelteste Besiedlung der Lander dér ös'terr.' Monarchie.)

«) Bertrand, La Gaule avant les Gaulois, p. 256: Si le monde septentrional ou hy-perboréen, inconnu des historiens anciens avant l'époque romaine, et révélé de nos jours par l'archéologie . . . nous cachait des tribus d'une grande vitalité, le monde thraco-danubien et danubien-alpestre se montre à nous plus de mille ans avant notre ère comme un foyer de civilisation bien autrement rayonnant. — Ibid. p. 206: A l'âge de la pierre polie deux courants puissants avaient concouru au peuplement de la Gaule, un courant hyperboréen, et un courant danubien. De ces deux courants, le second ne s'est jamais ralenti. Derrière les néolithiques et de très bonne heure . . de nouvelles tribus s'étaient avancées peu à peu, se poussant les unes les autres. Elles avaient pris possession de la Thrace, de l'Illyrie, de la Germanie méridionale, pénétrant jusqu'en Italie . . laissant des essaims, chemin faisant, au sein de montagnes (Carpathes, Bal-cans, Alpes noriques), sur les hauts plateaux de la Bohême et dans les vallées adjacentes.

In Transilvania, invasiunea curentului neolitic s'a operat pe doue c aï diferite, de o parte prin păsurile naturale ale Carpaţilor de resărit, de altă parte prin diferite triburî neolitice, cari, după ce trecură peste Carpaţiî de nord, si descălecări în

Acest curent introduse în Europa centrală şi apusană, — în Panonia, Noric, Dalmaţia superioră, Reţia, de altă parte în Bohemia, Germania, Galia, Pt-renel, Belgia şi Britania, — aceeaşi cultură uniformă neolitică ca şi în CarpaţiÎ Daciei, acelaşi progres industrial, aceeaşi viaţă pastorală, aceeaşi practică a agriculture!, aceleaşi doctrine religiose, aceeaşi organisaţiune a cultului şi a societăţii, şi în fine, aceeaşî idiomă séü limbă comună primelor curente neolitice.

Insă mişcarea etnică în mase pornită din Asia spre Europa se continuă în tot cursul acestei epoce.

Afară de primele doue curente mari neolitice, cari aduseră si revărsară a-supra Europei o imensă populaţiune *1),* alte cete noue, însă mal puţin considerabile, cari de asemenea din împrejurări necunoscute părăsise ţinuturile vechil Asie, se ivesc la porţile de resărit ale Europei.

părţile de sus ale Tisei, se cstinscră încet pe valea Someşului şi a Grisului repede şi în regiunile de apus ale Transilvaniei. A se vedé şi charta preistorică a Ungariei şi Transilvaniei Ia Kouicr, Résultats généraux du mouvement archéologique en Hongrie, pag. 42, reprodusă de Pulszky, ín Magyarország Archaeologiája, I. 1897, p. 242.

Aceste drumuri de invasiune neolitică în Transilvania sunt indicate într'un mod forte clar, prin tipul şi prin natura materialulului diferitelor fabricate neolitice din aceste regiuni.

J) Despre acesta extra-ordinară mulţime de omeni a timpurilor preistorice, scrie scholiastul lui Homer :

«Se spune, că pamêntul apësat de mulţimea cea imensă a ómenüor lipsiţi de pietate, s'a adresat către Joe cu rugăciunea, ca se o uşureze de acesta sarcină. Pentru acest scop Joe aţîţă mal ântâiu resboiul Tebaic şi în care mulţi au périt. In urma însă, cu tóté că Joe ar ii putut se nimicéscâ pe toţi omenii aceştia cu fulgerile şl cu diluviile, dar fiind-că la acest expedient se opuse Momus (im fiu al nopţii), Joe, după sfaturile lui Momus, puse la cale rësboiul dintre Greci şl Barbari (Troieni), şi prin care resboiű pămentul se uşura, de ore-ce mulţi aü fost ucişi.» Acesta tradiţiune, ne spune scholiastul lui Homer, era cuprinsă în Cântările ciprice ale poetului Stasin. (Homed Carmina, Ed. Didót, pag. 591—592).

Er poetul Valeriű FI ac c u în Argonauticele sale (VI. 33 seqq.), vorbind despre ţinuturile de lângă munţii Riphei (Dacia şi Sciţia) se esprima ast-fel: Aceste ţerî, cari e întind sub constelaţiunile celor cloue urse şi a balaurului celui gigantic, sunt cele mai avute de populaţiunl, de cât orl-care altă regiune.

ne, H erődöt, (V. 3.) vorbind despre populaţiunile din nordul Greciei scrie: racilor formeză după Indieni naţiunea cea mal numerosă de pe suprafaţa '' î1 "acă eî ar fi guvernaţi de un singur om, şi dacă se ar pute uni între dên-», a unei ar fi neînvinsl şi cel mal puternici dintre tóté popórele.

Acestï noï invasorï, ne mat putênd străbate pe drumul cel vechiü de mi-graţiune, fură siliţî să apuce o direcţiune cu totul anormală pentru triburile, cariî-şî caută o patrie nouă si maî fericită. Eî înaintară pe ţermuriî Niprulul în sus către marea Baltică, ocupară ţinuturile Litvanieî, şi de aci o parte se estinse spre apus pe lângă cóstele Germaniei de nord, ér alte triburî trecură în Suedia şi Norvegia.

Acesta este curentul neolitic nordic, numit de uniï archeologî francesl hyperborean *).

Primele doue curente seu migraţiunr neolitice ne presintă întru tóté acelaşi fond comun de civilisaţiune, acelaşi mod de vieţă şi acelaşî cult, si ele a-părtineau după tipul lor etnic (dolichocefal) si după resturile idiome! lor la una şi aceeasï rasa de omeni, rasă, care într'o epocă preistorică depărtată trăise în ţinururile Asieï într'o comunitate socială si religiosă.

Pe când de altă parte, curentul nordic séü hyperborean ni se presintă în istoria acestor timpuri primitive maî mult ca o serie de diferite migraţiunÎ etnice şi carîniclnu plecase în unul şi acelaşî timp din interiorul Asiei; un curent compus în mare parte din doue rase distincte de omenï, una doli-licliocefală pastorală şi agricolă, din aceeaşi trupină cu cele doue curente

La poporul român, s'a păstrat până astădî amintirea dcspro acesta nenumărată mulţime de omenï, ce a esistat odată în ţinuturile Daciei.

Maî *de.* mult, ne spune o tradiţiune din corn. Zelisteanca, jud. Buzău, au fost pe locurile astea lumea desă şi pentru aceea se chema «Puc d ia»; omenii aceia au fost prăpădiţi din voia luî Dumnedeü. (înv. I. Voiculescu).

Er din comuna riăşescf, jud. Fálciü ni se relatcză: «Prin cuvântul P o e d i ă înţeleg bëtrâniï lume multă, în cât nu maî încăpea se mai stea la un K>c, si spun, că în timpul Poedieî aü fost multe sate pe teritoriul comunei Schiopenî. Ce s'iîfi făcut cu omenii din acele locuri? Bëtrâniï die, că i-o fi prăpădit Dumnedeü din causa, ea era prea mulţi înv. I. Ghibănescu). Aşa dar, în fond aceeaşi tradiţiune ca şi la poetul ciclic Stasin : intcrvenirea divinităţii pentru uşurarea pămontuluî de acesta sarcină de omeni.

In fine, «a r ă t u r i l e p ă r ă s i t e de prin munţi» ne spune o altă tradiţiune din comuna Călinescî, jud. Vâlcea, sunt făcute de când erau omeni prea mulţi pe pă-m ê n t şi nu le mai ajungeau locurile de ia câmp.

') Numirea de curent hyperborean aplicată la triburile neolitice de lângă Marea baltică nu corespunde nicî esactitâţiî geografice nici istorice. Hyperboreii (popor pelasg), cart au avut în timpurile preistorice un rol cultural atât de însemnat, ne apar în epoca lor de mărire cu locuinţele la nordul Dunărei de jos şi la

Carpaţt, (Riphaei). Maî tânjiu numele de Hyperborel din causa omogenităţii etnice fu aplicat de autorii grecescî şi alte diferite triburi pelasge, ale căror regiuni însă nici o dată nu au fost bine definite.

precedente *), şi alta brachycefală, cu capul rotund şi statura mal mult mică, omeni, cari nu cunosceaű nicî păstoria, nici agricultura, simpli venătorî si pescari, fără nicî o importanţă în istoria civilisaţiuneî acestei epoce.

Din tóté aceste migraţiunl neolitice însă, rolul cel mal important în istoria civilisaţiuneî europene l'a avut curentul meridional séü paleochton (Carpato-Mycenic).

Prima staţiune, pe care a ocupat'o în mod durabil acest curent neolitic, au fost ţerile vechii Dacie, înzestrate de la natura cu câmpii întinse şi rodi-tore, cu văl si pădurî magnifice traversate de nenumărate cursurî de ape. Aicî se formă centrul cel mare de aglomeraţiune al populaţiuniî neolitice, prima patrie adoptivă pentru masele cele mari de păstori, cari veniaü cu căpeteniile, cu triburile, cu deil şi cu turmele lor din Asia către Dunăre.

Noi am espus în aceste pagini originea, progresul si caracterul cucerire! neolitice, care supuse, împopulă şi civilisa vastele ţinuturi ale Europei.

Epoca neolitică, ni se presintă ast-fel în Europa, cu escepţiune de litoralul măre! baltice, omogenă si unitară din punctul de vedere etnic, omogenă, si unitară din punctul de vedere cultural.

Insă, când noî vorbim aici despre acesta întinsă şi puternică invasiune neolitica în Europa, nu înţelegem nici de cum migraţiunea anachronistă a aşa numiţilor «Arii»[8]), decari se ocupă filologia modernă, şi ale cărei con-clusiunî ipotetice nu se unesc nici cu resultatele investigaţiunilor archeolo-

*) In gorganele (tumulele) preistorice ale G al i ţ i e i ostice, în cele din ţinutul Moscovei, din Minsk şi din L i t v á n i a se găsesc cranii dolichocefale (pe când populaţiunea rutenă şi polonă de astădî c brachycefală). Aceste cranii dolichocciale preistorice se găsesc şi în Germania de sud şi în Laţiu. **(Correspondenzblatt d.** deulschen Gesellschaft f. Anthropologie Jahrgang 1876, p. 63). Tipul neolitic dolichocefal ni se pre-sintă. şi în palafitele din Elveţia (Fraipont, Les cavernes, p. 275. 176).—De asemenea şi craniile descoperite în staţiunea neolitică de la Lengyel, comitatul Tolna in Ungaria, sunt dolichocefale. (Pulszky, Magyarország archaeologiája, I. pag. 41.

') Aşa numiţii «Arii» (Indo-Iraniî, Armenii, Latinii, Grecii, Celţiî, Germanii, Slavii şi Albanesiï), de carî se ocupă representanţiî linguistics!, nu au c o n s t i t u i t nici o-dată o f a m i l i a e t n i c ă, pe cât ajung luminile istorice.

Anume se scie despre Greci, că el sunt o imigraţiune posterioră

Pelasgilor, şi ca aü împrumutat de la aceştia elementele civilisaţiunil preistorice. De altă parte, înşişi Greciî considerau pe Pelasgl de cel mal vechi omeni pe păment.

Tot asemenea şi Celţiî, ér după el Germanii, se au stabilit cu câte-va miî de ani în urmă peste substratul cel vast şi archaic pelasg din Europa centrală, nordică şi apu-sană. Din punct de vedere istoric nuesistă nici un criteriu suficient, **ci aşa** numitele limbi

gice, nici cu constatările sciinţeî antropologice; ci din contră, noi avem în vedere o mişcare mult mai vechiS de cât epoca metalelor (séü a pretinşilor Arieni), mişcare întemplată cu mult înainte de migraţiunea în Europa a Grecilor, a Celţilor şi Germanilor, şi care a lăsat urme reale despre cultura sa ante-elenică şi ante-celtică prin tóté ţerile, pe cari le-a ocupat ori le-a atins.

arianc ar deriva din o singură limbă primitivă. Atât materialul lexic, şi aicî înţelegem clementele cu forme identice orî analoge, cât şi particularităţile comune ale organismului gramatical, nu se reduc la o m o s c e n i r e p r i n d e s c e n d e n ţ ă g e n e t i c ă, ci la o simplă împrumutare din o limbă mult mai archaică, maî estinsă şi maî perfectă. Este incontestabil, că limba, ca un mod de esprcsiune a gândirilor, se schimbă mult maî uşor şi maî repede, de cât tipul şi facultăţile spiritului, şi aceste doue particularităţi din urmă, cari separeză într'un mod atât de fundamental, populaţiunile numite indo-europene, restornă tóté hipotesele linguisticeî despre omogenitatea lor etnică. Faptul este cert, că din epoca neolitica şi până astădî nu s'a produs nici o diierenţiare noua de tipuri. Ele sunt şi astădi tot ast-fel ca şi în timpurile preistorice. Ast-fcl, că teoria A-trilor, aşa după cum ni-o înfăţişeză linguistica, nu se póté susţine nici cu argumente istorice, nici antropologice. Peste tot, nu se póté admite !a aceste populaţiunî, o omogenitate, nici somatica, nici linguistica.

NOTE ADIŢIONALE.

I. Industrie neoliticii **în Dauln. Fabricatele** de petrii şi os. O mulţime considerabilă de arme si instrumente de patra, precum şi obiecte fabricate din ose şi corne de animale, se găsesc răspândite prin tóté regiunile vechil Dacie.

In unele din staţiunile neolitice de peste Carpaţî, ne spune archeologul R o m e r, se găsesc miî de bucăţi de aşchii (de silex, obsidian, etc.), numai pe o estensiune de câţî-va metrii pătraţi, — şi tot de asemenea sute şi miî de bucăţi de diferite fabricate din corne de cerb şi din ose de animale. (Mouvement archéologique, p. 9. — Discours, Congres international d'anthropologie à Budapest, 1876. p. 10).

Cu deosebire industria neolitică a instrumentelor de petră, ne apare în marc desvol-tare în Transilvania şi în părţile de nord ale Ungariei.

La congresul preistoric de la Paris, scrie tot archeologul Romer, am fost cel de Sn-taiû, care am présentât un nucleus de obsidian de provenienţă din Transilvania. Până atunci totă lumea credea, că obscdianul a fost importat în Europa din Mexic, fiind-că nu se cunosceaü de cât câte-va specimene aduse de acolo şi unele din Italia.

întreg comitatul Soînoc-Dobâca, scrie un alt archeolog de peste Carpaţi, este semănat şi încă în mod d e s cu anticităţî preistorice din epoca neolitică şi a bronzului. (Archaco-logiai Értesítő. Uj fol y. XVII. 97). Tot aceeaşi, se póté spune şi despre ccle-1'alte comitate ale Transilvaniei şi Ungariei de nord. (A se vedé Gooss, Chronik der archaco-logischen Funde Siebenbürgens. — Idem, Skizzcn zur

vorromischcn Culturgeschichte dermittleren Donaugegenden, in «Archiv d. Vereines für siebcnbürgische Landeskunde^. N. f. XIII. 407 seqq. — **Haiiipel,** Catalogue de l'exposition préhistorique de la Hongrie. Budapest, 1376).

Ér cu privire Ia Roma n i a, Cesar Boliac scrie: «La noi se găsesc mai multe obiecte de petră de cât de bronz prin localităţile dace (înţelege ante-ro-niane); seu pot dice mal mult, că bronzul se găsesce forte rar, in comparaţiune cu o-biectelo de petră (Trompeta Carpaţilor, Nr. 846, a. 1870, pag. 3).

In fine, cu privire la staţiunea preistorică Vădastra din jud. Romanaţî, Cesar Bo-r c scrie: «Ce ar cjice Lubbock . . când ar afla, că în doue due cu câţî-va omeni, din-tr'un ocol, pe suprafaţa căruia nu era nimic care se trade dcposítcle ascunse, s'au scos din adâncime de la un metru până la unu şi jumătate peste treimii de silexuri săgeţi, cuţite, rădctori (haches celtiques), topóre, ciocane găurite, petre de praştie de silex rotunjite, petrii de afundat plasa, bolduri, etc.;'mai multe petrii de frecat semînţa, mai multe gresii de ascuţit petra . . . matei (adecă nuclei. D.) din cari s'au scos aşchii de sîgeţî, cuţite, etc. . . mai bine de trei sute obiecte de lut frămeutat . . . . Apoi ca la vre-o trei sute obiecte lucrate de os, dintre cari vre-o şepte deci scose întregi . . bolduri, sule, undrcle cu gaură . . un ac cu gămălie . . şi diferite corne ascuţite, găurite . . Am făcut o mică colecţiune de fălci şi dinţi de diferite animale, corne mai ales de cerbi. Corne şi osc de un animal cu mult mai mare de cât bivolul actual, abundă în tóté părţile insulei. Cred, precum am *$'\|s'o,* că este de boş urus . . . Nimic de metal . . . Fcrestrac de silex cu colţi bine pronunţaţi, de cari am găsit anu, vrc-o şese-deci la un loc. Me hasardez se fac o conjectură: nu cum-va în acei timpi, atât de a-dâncaţi în vechime, erau specialităţi ? . . . cu meşteri speciali ? . . . . Vădastra şi până astădî rămâne pentru mine localitatea care conţine obiectele preistorice cele mai primitive, adecă din epoca petrei lustruite. (Analele Soc. acad. X. Sect. 2. p. 270 seqq.)

Acesta industria a omului neolitic în Dacia ni se presintă în mare parte indigenă

Aprópe întreg materialul din care sunt fabricate armele şi instrumentele de petră, ce s'au aflat pe teritoriul Dacici, ne presintă un caracter autochton. Acest material, (de silex, serpentin, amfibol, obsidian, tuf de trachit, marnă calcarosă, gresie, şist de quart, şist argilos, iaspis, porfirit, spat fosibil, heliotrop, marmoră roşie, gabro, etc.), este es-tras din stâncile cele mai apropiate ale Carpaţilor. Am put<5 dice aşa dar, că ne aflăm în faţa unui prim început de lucrări de mine în Dacia.

Chiar fără se mal avem în vedere descoperirile ce *se* vor face în viitoriŭ, noi putem, pe basa documentelor archeologice, ce le posedăm până astădî, se stabilim aici urmă, tórele fapte positive, anume :

lăerea petreiin Dacia, şi acesta judccând'o după colccţiunile archeologice ale museelor de peste Carpaţi, a fost în epoca neolitică în deosebită flore. In particular tăierea petrei a avut în regiunile Daciei o desvoltare mult mai întinsă şi mai progresată de cum acesta ni se presintă în părţile Austriei, Germanici, Franciéi şi Italiei.

In special, găsim în ţerile Daciei representate amêndoue jumătăţile epocei neolitice, începutul acestei ere, care se caractérisera prin daltele cele cu ascuţiş 'at, prin arme şi instrumente încă nepoleite şi nepcrforate, şi partea a doua

a acestei epoce, seu cea din urmă, care se manifestă prin arme şi instrumente lustruite, sfredelite, cu forme variate şi perfecţionate.

De asemenea, judecând după mulţimea enormă, şi după distribuţiunea geografică a acestor obiecte, résulta cu deplină certitudine, că în e p o c a n e o l i t i c ă t r ă i a î n P ă r ţ i l e Daciei o p o p u l a ţ i u n e dés ă şi laboriosă, rospândită pe tc5tc câmpiile,

In fine, diferitele centre de fabricaţiunc neolitica, ce s'aü descoperit în anumite puncte ale Daciei, Începend de la Dunăre şi pana Ia isvorele TiseT, ne probezi, că prelucrarea armelor şi instrumentelor de petră şi de os în acesta epocă nu era individuală, că se începuse în ţerile nóstre o confecţionare industrială şi un trafic material cu aceste fabricate trafic, care se întinsese departe peste frontierele acestei teri.

In Bucovina, cea maî însemnată staţiune neolitică este Şiretul. De asemenea s'aü descoperit diferite obiecte ale industriei neolitice în localităţile Bucovinei, numite: Zàmcescï, Sucëva, Oiudin, Cernăuţi, Lujani, lordănescl, lasloveţ, Coţîman, Onuth, Du-bautî, Sipeniţi, Dimcă (la Halbaca), Cuciur-mare, Gotica, Chirllibaba, Sviniaţe şi Babin. (Kainál, Geschichte der Bukowina, I (1896), pag. 6—10.

Noi reproducem aicî diferite tipuri caracteristice ale industriei de petră din acesta e-pocă în Dacia, precum şi unele specimine similari din Europa de apus şi din ţinuturile Troici.

Provenienţa acestor artefacte: Fig. 13. Topóra? de silex (cremene). România. Revista sciinţificâ. An. III. 1872—1873.

Stampa X. » 14. Topor neperforat de serpentină verde. Romania, Zidina Dacilor, lângă schitul Topolniţa. Colecţiunea C. lloliac. Trompeta Carpaţilor, Nr. 1010 din 1872. » 15. 16. Târnăcope neperforate, unul de granit, altul de serpentină. România jud, Vlaşca, găsite la un loc cu fragmente de olăriă primitivă. Col. Boliac. Ibid. » 17. 18. Topor neperforat de granit (faţă şi profil). România, Vădastra. Col. C. Boliac, Ibid.

» 19. Săgeta de silex cu dinţi. România. S'a găsit în năsipuri, între Craiova şi Calafat. Col. C. Boliac. Ibid.

» 20. Topor de granit. România, Hunia marc. Col. C, Boliac. Ibid.

» 21. Topor de petră găurit. România, Cetatea Latinilor, lungă satul Oreaviţa, jud. Mehedinţi. Col. C. Boliac. Ibid.

» 22. 23. Ciocan-topor de diorit (faţă, profil). România. Col. C. Boliac. Ibid. » 24. 25. Topor perforat lucrat în cute (faţă, profil). România. Cololccţiunea Cesar Boliac, Ibid. » 26. 27. Topor elegant (faţă, profil). România. Găsit la pólele muntelui Pescerea cu olcle, jud. Dâmboviţa. Col. C. Boliac. Ibid

» 28. Ciocan-topor elegant lucrat. România, Cetatea Dacilor. Col. C, Boliac. Ibid. » 29. Topor de serpentină cu doue ascuţişuri. Transilvania, Bistriţa. Gooss, in Archiv d. Vereines für sicbenbürgische Landeskur.de. N. F. XIII. Tab. I. » 30—33. România. Museul Tergul-Jiului. » *34.* Secure de serpentină. Transilvania, com. Netuş. Colecţiunea gimnasiului din Sighisora. Gooss, Archiv N. F. XIII. Tab. I. » 35. Instrument de serpentină pentru lustruit. Transilvania, Turnul-roşu. Col. gimnasiului din Sighisora, Gooss, Ibid. » 36. Târnăcop de serpentină. Transilvania. Colecţiunea gimnasiului din Sighisora. Gooss, Ibid.

» 37. Ciocan-secure de serpentină. Transilvania. Col. gimnasiului din Sighisora. Goosa, Ibid.

Fig. 38. Topor de tuf de trachyt cu vîrf ascuţit, neterminat. Col. gimnasiuluï din Sighisóra, Gooss, Ibid.

« 39. 40. Fragment de topor perforat (faţă şi profil). Transilvania, comitatul Híne-dôreï, comuna CrăciunescT, pesccrea Bârlog. Téglás, Ujabb barlangok, p. 62.

« 4t. Ciocan do amfibol, fragment. Transilvania, comuna Crăciuncscî, pesccrea Bârlog. Ttíg-Iás, Ibid. p. *62.*

« 42. Ciocan de amfibol, fragment. Transilvania, comuna Crăciunescî, pescerea Bârlog. Téglás, Ibid. p. 63.

« 43. Topor dû péíra. Transilvania, comuna Geoagiül-de-jos, pesccrea Sub-pétra. Tíglás, Ibid. p. 118.

« 44. Topor de petră. Ungaria, comitatul Taurin. Ipoly, Győr megye, p. 1)63.

« 45. Secure mare de petră de pe vîrful muntelui Muncel, comuna Ardeu, Transilvania. Tóglás, Ibid. p. 152.

« 46. Topor de petră. Ungaria, comitatul laurin. Ipoly, Győr megye. p. 118.

« 47. Tăbliţă triangulară de ipsos (amulet). Pescerea de la Godinescï, Transilvania. Téglás, Ibid. p. 19.

« 48. Bulă de cremene pentru prasciă. România, Vádastra. Col. C. Boliac. Trompeta Cârpacilor, Nr. 1010 din a. 1872.

« 49. Topor (hache) de silex. Francia. **De Mortillet,** Musée préhistorique. PI. XLVI.

« 50. Ciocan de amfibol cu început de perforaţiune. Francia. **De Morlillct,** Ibid. Pl. LIII.

« 51. Ciocan de petră. Francia (Morbihan). **Bortrnud,** La Gaule, p. 165.

« 52. Târnăcop de silex. Francia. **Do Jfortillet,** Ibid. pl. LIII.

« 53. Târnăcop naviform. Francia. **Do Morlillet,** Ibid. pl. LIV.

« 54. Topor de silex din ruinele primcî celaţî de la Hissarlik (Troia). **Sclilioujanii,** llios. p. 300.

« 55. Topor de diorit negru din ruinele primei cetăţi de ia Hissarlik (Troia). **Sclilic-inann,** Ibid. p. 299.

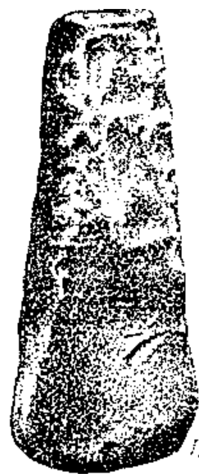
« 56. Topor clin ruinele primei cetăţi de la Hissarlik (Troia). **SchlU'inimn,** Ibid. pag. 306.

« 57. Ciocan de gabbro verde cu început de perforaţiune din ruinele cetăţii a doua de Ia Hissarlik. **Scliliemniin,** Jbid. p. 554.

« 58 Topor pentru luptă de diorit întunecat din prima cetate de la Hissarlik. **Sclilic-mani),** Ibid. p, 307.

« 59. Ciocan din Grecia de nord. **Per rot,** La Grèce primitive, p. 124.

Tóté aceste obiecte figurate reprcsintă diferite mărimi naturale.

13.

14.

15.

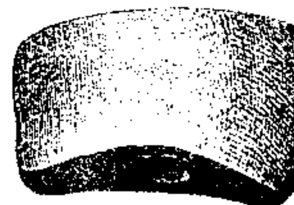

17.

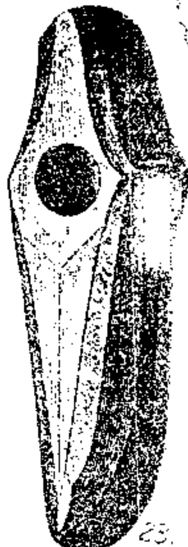

22.

23.

24.

D1KF. R

INDUSTRIA NEOLITICĂ IN DACIA.

SFECIMINF, INSTRUMENTE DE PETRĂ.
(P. OMA

II. Ceramica preistorica a l);icioi. Ceramica epocei neolitice se caracterisează prin doue c l a s e bine-distincte.

Prima c l a s ă o formeză olăria neolitică mai vechia. In aceste timpuri iniţiale neolitice, ceramica în general este grosolană, argila impură, mestecată cu grăunţe de quart si năsip, <5r vasele reü arse. De regulă, ele sunt numai la suprafaţă roşite de foc, ér restul e sur, negru, orî gălbin-sur. Forma vaselor din aceste prime timpuri ale epocei neolitice, este mai mult sferică seu semi-sferică. Ele nu aü basa séü fund lat, ci partea de desupt este curcubctosă, orî în forma oului. De asemenea vasele acestei clase sunt fără torte şi ele au nuniaî un fel de urechi găurite pentru a fi acăţate. In acesta claia a ceramicei neolitice se prcsintă şi uncie începuturi de ornamentică. Decorurile sunt formate din linii drepte ori şiruri punctate, esccutatc, în mod maî puţin regulat şi peste tot numai cu unghiile ori cu degetele.

A doua clasă a ceramicei n e o l i t i c e se caracterisează în general prin un material maî fin şi maî bine frământat. Fabricatele de olăria, ne presintă maî multă simetria în forme, o technică mai progresată şi peste tot o diversitate de tipuri.

In fine, ornamentica acestei clase este cu mult maî regulată. Decorurile sunt compuse maî mult din figuri; geometrice formate din l i n i i drepte — mai târdiu din l i n i i c u r b e — şi esecutate cu stilul, orî cu alte instrumente speciale. Peste tot însă, întréga olăria epocei neolitice este lucrată cu mâna, fără ajutorul unei rote, orî al unei procedări mecanice.

Cu privire la ceramica preistorică a României, Cesar 13 o l i a c scrie următorcle :

« In ceea ce sunt avute epoccle antc-metalicc este o l ă r i a şi la n o i . . . Pe unde nu se găsescc nici un metal, olăria este grosolană, rcü frămentati, făcută numai cu mâna şi rëu coptă, dacă nu şi numai uscată la soré, tóté ornamentele pe olăria primitivă . . sunt făcute cu degetul séü unghia . . . Dacă aşî lua diferita olăria, ce am adunat numai din marginea Şiretului până la Haţeg în Grădiştea (Sarmizegetusa) . . . negreşit că ar face o colecţiune forte variată şi eterogenă cu imprimate şi diferite genuri şi gra-durl de cultură, începcnd de la cea maî primitivă (neolitică. D.) din V â d a s t r a până la cea maî perfectă dacă (ante-romană) din Z imn ic e a, şi apoi până la cea maî perfectă daco-romană din S a v e r i n şi Reclca unde abundă olăria samică ornată cu figuri şi obiecte în reliefuri şi gravate.» (Analele Societăţii academice. Tom. X. Sect. II. pag. 271. 286).

încă în primele timpuri ale cpoceî de bronz, .ceramica Dacieî în părţile de peste Car-paţî ajunsese la un anumit grad de perfecţiune. Fabricatele olărieî din aceste timpuri se disting prin o eleganţă remarcabilă de forme, prin o diversitate de tipuri o r i g i n a l e şi m fine, prin un gen simplu, frumos, însă tradiţional, de ornamentaţiune.

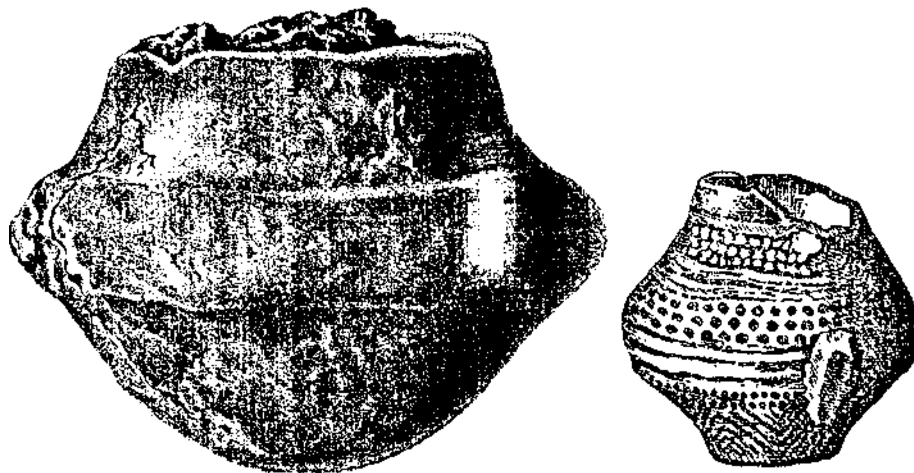
•l este tot noî ne aflăm în un period de bună stare materială şi de o civilisaţiune înaintată.

Olăria acestei cpoce în Dacia (Fig. 66 — 79) începe a avo. caracterele luxului. Ea depăşise limitele cele strimte ale unei simple meserii, şi .ne revelează începuturile unei arte pline e avent, o artă insă, care fără de a pute ajunge la apogeul síű, o

vedem de o-d;ită
•tata, ca şi când o mare pcrîurbaţiune economică şi socială se ar fi dcslănţuit pe
pameniu! Daciei, şi ar fi pus de o-dată capct desvoltăreî maî departe a acestei -fabrica-
î'uni artistice înfloritore în nordul Dunărei de jos.

[11] studiele sale archeologice asupra ceramicei preistorice din Dacia, Boliac *ne* pune
evidenţă ascmenarea, ori maî bine dis înrudirea cea mare, dintre olăria dacă (séü ante-

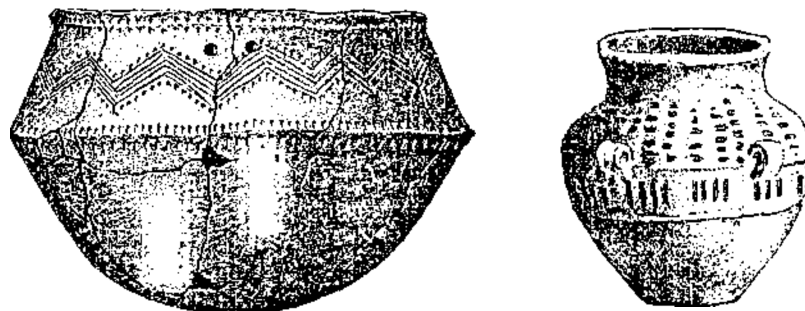
romană) şi cea apusană séű galică. «Precum esistă. o afinitate mare între istoria Gallo-Romanî şi istoria Daco-Romană, elice densul, tot ast-tcl afinitate marc este între olivia, eallică şi olăria dacă, p r e i s t o r i c ă maî ales.» (Analele Societăţii academice, tom. X. Sect. II. P- 280).

60. — Vas neolitic cu fund rotundit. România. După Revista sciinţifică. An. III. (1872-1373).

61. — Vas neolitic de la Vădastra în România. După Analele Societăţii academice, Tom. X. S. H. p. 282.

Insă zona geografică a ceramicei, caro portă caracterul Dacici, este mult maî întinsă.
Ceramica Dacieî, atât din epoca neolitică cât şi din epoca bronzului, ne prcsintă din
punct de vedere al genului seu artistic şi al caracterului sou etnic, aceleaşi forme tipice

62. — Vas neolitic cu lund rotundit
din Pircnct. După Cartai Ih ac, La France
préhistorique, pag. 260.

6 3. — Vas neolitic. Dop. Uelfoi-t
Francia. După C a r t a i l h a c,
La France préhistorique, p. 132.

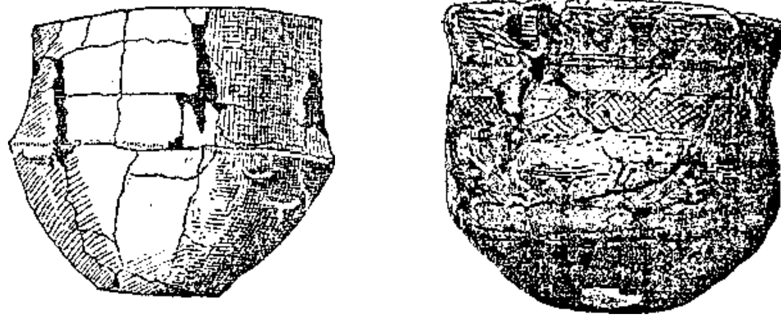
şi acelaşi sistem de ornamentaţiune ca şi vasele de lut ale peninsulei balcanice şi din in-suleîe archipelaguluî, ca şi ceramica din Austria, Germania centrală şi meridionala, din Ha-novera Francia, Belgia, Britania, Alpï, Pireneî, Apeninï, Portugalia şi Sicilia. **(Curtnilhac,** La France préhistorique, pag. 263. — Archaeologiai Értesítő. Új foly. XIX. p. 117 — 119.)

De asemenea csistă o omogenitate de tipuri şi de ornamentică între fabricatele ceramice ale Daciei şi ale Troieî. (Virchow et Schliemann ont découvert des a n a l o g i e s nombreuses e n t r e l e s a n t i q u i t é s h o n g r o i s e s et celles de Troie : mystère qui s'expliquerait peut-être naturellement, par le fait d'anciennes tribus thraccs ayant habité autrefois les bords de la Thciss comme ceux du Scamandre.

Ilios. p. 15')-

Orï csprimându-ne cu alte cuvinte, intrigă ceramica epoccî neolitice şi de bronz, este

conocncrâ. Ea portă caracterele unei u n i t ă ţ i , ala aceleeasî culturi şi aceluiaşi geniu etnic.

64. —• Urnă de lut din cimiteriul de la Novac, comitatul Nitra, Ungaria. După Hampel, A bronzkor. H.ʳTab. cxxxvi.

65. — Vas de lut din o criptă a Alpilor. După Cartailhac, La France préhistorique, pag. 261.

O deosebită importanţă pentru caracterul etnic al civilisaţiunoî primitive europene î-1 are studiul comparativ al ornam onticei industriale pe obiectele de ceramică, de bronz, şi chiar pe monumentele vechii architecture mycenice.

Diferitele motive ale acestei ornamcntice, începûnd de Ia ţcrmuriî de apus af Asiei micî şi piină în insulele britanice, ne prcsintă aceeaşi unitate de spirit, aceeaşi origine comună.

întreg sistem vi l acestei ornamcntice este pelasg, şi acest gen de decora-ţiune noi î-J găsim şi astădi représentât apropo ín tótc formele sale, iu industria casnică, pe ţesăturile şi cusăturile usitate în particular la poporul român. (Originea ornamcnticci Slavilor de sud este de asemenea romanică. A se vede Prof. Dr. I. Kr.siijavi, Über den Ursprung dcr sudslavischen Ornamentmotive, in Kroatische Revue. 1886. pag. 102 seqq.) Adese orî sub forme de ornamentică ni se presintâ pe obiectele de ceramică şi de bronz anurmte semne simbolice, ce au de basă ore-can representation! religiose prcantice, cum este cercul séü discul sórelui, semnul cruceï, figura unuï X, triunghiurile ?' somnul misterios însă favorabil al svasticcî IU, simbolul divinităţii supreme a Pe-

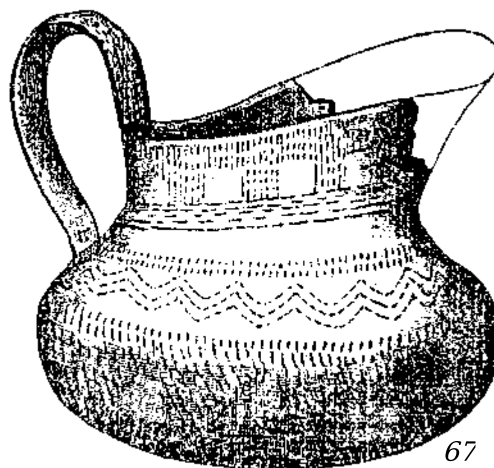
'asgilor, a lui Jupiter Tonans, reprosentând fulgerul, seu peste tot lumina, vieţa, sănătatea şi averea, semn, care s'a păstrat până astădi în cusăturile femeilor române din Transilvania.

Acest semn din urmă (svastica) este cu totul necunoscut Asiriei, Fcniciei şi Egipc-tl!'ui. El a trecut ast-fcl din Europa în Asia mică. (Schllcmann, Ilios. p. 526.)

Ca o conclusiune si tot-o-dată drept documente la aceste rcflesiunî, noi reproducem aie: diferite specimine din ceramica preistorică a Daciei, precum şi unele tipurî similari din ceramica britană şi mycenă. Am adaus in fine şi unele probe din sistemul ornamenticeî preistorice, aşa dup! Cum ni se prcsiută pe obiectele de ceramică, de bronz, de aur şi pe diferite fragmente ale architecture! myccnice. Provenienţa:

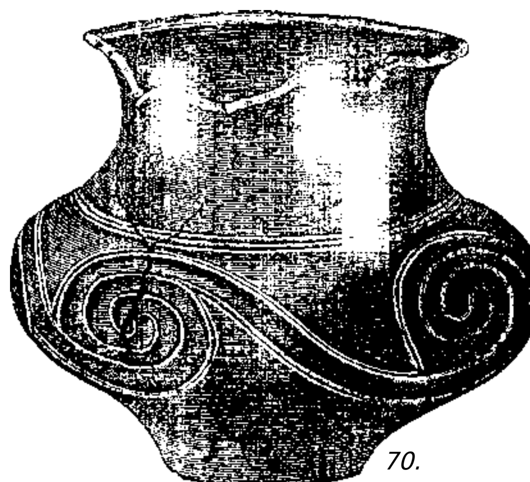
Fig. 66. 67. Transilvania, Geoagiul-de-jos, pescerea Sub-petră.
TégliSs, Ujabb barlangok, p, 115. 117.
» 68. Comitatul Solnoc. Fulszky, Magyarország archaeologiája. I. p. 30. » 69. Comitatul Bêches. Hampcl, A bronzkor. Tab. CXXXII. » 70. Transilvania. Moigrad. Hampcl, Ibid. Tab. LXXIf.
» 71. 73. 74. 75. 76, Comitatul Bihor. Hampcl, Ibid. Tab. LXXII. CXXXVIIÍ. » 72. Ţinutul Dobriţinului. Hanipel, Ibid. Tab. LXXIÍ. » 77. 78. Comitatul Zabold. Hampcl, Ibid. Tab. LXXIV. » 79. Urnă înaltă de 67 cm. România. Trompeta Carpaţilor, Nr. 1137. » 80. 81. Vase din tumule englese. Bcrthelot, Grande Encyclopédie. IX. p. 1179.
I)c Mortillcit, Musée préhistorique. Pl. XCIX. » 82. Din ruinele de la Troia. l'orrot, Grèce primitive, p. 901. » 83. Din necropola de la Jalysos în insula Rhodus. J'errot, Ibid. p. 91.4. » 84, Din insula Cypru. Perrot, Ibid. p, 917.
» 85 — 119. 122. 123. Diferite specirnine de ornamcntică de pe anticitătile preistorice ale Dacieî, Greciei şi Troici. (După publicaţiunile citate mai sus: Pulszky, Hampcl, Nyáry, Téglás, Archaeologiai Értesítő, SchKemann, Perrot etc.) » 120. 121. 126. 127. 129. 132, Sigile de argil, probabil pentru ornamcntică pe vase.
Ungaria. Hampel, Catalogue de l'exposition préhistorique p. 120. 121. » 124, Ornament pe o fibulă de aur din Muscul Vatican. Provenţia probii din Dacia.
De Mortillct, Le signe de la croix avant le christianisme, p. 146. » 125. Ornamente cu svastică şi alte figuri lineari pe un vas de lut. Ungaria, Hain-
pel, Catalogue, p. 17.
» 128. Disc de pâment rëû ars. Ungaria, pescerca de la Baráthegy. Hiimpc.l, Ibid. 17. » 130. Bulă de terracotă. Troia.' Ilios, p. 521. » 131. Fragment de ceramică dino serie de tumule, ce conţin şi obiecte preistorice.
Ungaria. Romcr, Mouvement archéologique, p. 119. 120. .
» 133. Semnul svasticeî pe cusăturile ţcranelor române din muntiîapusenT în Transilvania. Revista «Tinerimea Română» N. S, Voi. I. p. 418.

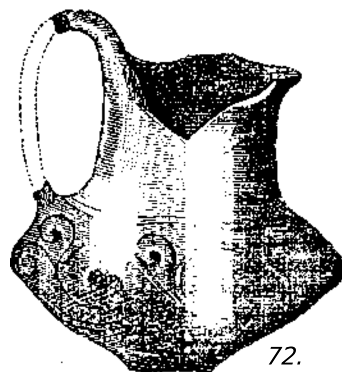

SPÉCIMINE DE CERAMICA PREISTORICĂ A DACIEI. (TRANSILVANIA şi ŢINUTURILE DE LÂNGĂ TISA).

MONUMENTELE PREISTORICE ALE DACIEI

Iii. T U MU LE L E EUOICE PEL AS G E ').

Populaţiunilc neolitice, cu deosebire curentul paleochton, umcnï a căror viefă publică şi privată era întemeiată pe religiune, maî aveau tot o-dată şi un deosebit cult pentru ceî decedaţî.

In credinţă că eî nu aü murit cu totul, si vor continua a trăi în o lume eternă, mai fericită şi mai superioră de cât lumea visibilă, eî depuneau în sînul pămentului corpurile celor decedaţî, adese-orî în caverne naturale orî artificiale (crypte).

') Movilele funerare portă la poporul român diferite numiri de: *HWHIÍHÍC, movile, gorgane, culmi, liolumpiirî, sililre, popiae, gruîe (gnuiic}* si *gniiele.*

Cuvântul *gorgan* î-1 aflăm întrebuinţat încâ într'o adâncă anticitate, nu numai în Europa, dar *şi* in diierite părţî ale Asiei, ca o numire generică pentru anumite coline orî munţi.

In Iliada lui Homer, vîrful cel maî înalt al muntelui Ida, de lângă Troia, se numia Gargaron (Iliad. VIII. 48; XIV. 292. 332; XV. 152.), şi după cum résulta din textul acestei poeme, tóté virfurile muntelui Ida dimpreună cu Gargaron erau neacoperite de pădure.

Un alt munte din părţile meridionale ale Italiei (Apulia) purta încă în anticitatea romana numele de Garganus. **(Vii-gilii** Aeneid. XI. 247. — Horatli Od. II. 987. — Hist. nat. III. 11. 11).

Pe lângă acest înalt sentiment religios pentru cei decedaţi, eî mai aveau tot o-dată si o inspiraţiune morală pentru posteritatea lor pe acest pământ.

In dorinţă, ca memoria eroilor s6î se fie transmisă şi la generaţiunilc viitóre eî ridicau pe mormintele acestora, tumule enorme de pământ, ér pe aceste tumule înălţau drept semn sfânt o columnă de petră brută.

Tumulcle funerare constitue ast-fel cel mat antic gen de monumente

preistorice, înhumarea în tumule, seu ridicarea de movile gigantice pe mormintele

Tot asemenea, aflam numirea de *gorgan* aplicată în România şi în Transilvania la o infinită mulţime de măguri, délurï şi munţi.

In documentele medievale ale Ungariei, cuvontul *gorgan* no apare adese-orî sub forma de Kurchan şi K o r h a n. (Cod. Andegav. II. 636. 1332. — **Pest)',** Krassó. III. 428 1471).

Sensul fundamental al acestui cuvent, atât după indicaţiunilc, ce ni le dă Iliada lui Homer, cât şi după modul cum acesta numire este întrebuinţată la poporul român, se pare a fi : o înălţime de pămont în forma unei cupole, ori în formă conică, însă de dimensiuni marî şi ncacoperită de pădure.

Cu înţelesul de movilă funerară zona geografică a cuvântului *gorgan* este de asemenea forte estinsă.

In Francia, uncle tumule sepulchrale din epoca neolitică portă şi astădî numele de Kerougant, K ergo n fals, ér un dolmen se numesce K or k o n n o, (IJertrnnd, La Gaule, pag. 124 —142). In I r l a n d i a anticul cimitcriu regal se numia Cruachan (Vergusson, Leş Monuments megalitiqucs, p. 198—212). Chiar şi aslădî în limba franccsă cuvêntul *galgal,* însemneză o movilă de petrii şi de pământ, şi aceste *gâlgâie* se cred a fi morminte antice ridicate in memoria luptătorilor gali şi romani căduţî în res-t»5ic.. (Liltré, v. galgal. — Bcrtrauu, La Gaule, p. 135).

Originea cuvêntuluï *gorgan* aparţine ast-fcl timpurilor preistorice seu epocei pelasgc.

In T r ins i l van i a, şi cu deosebire în Bănat, movilele funerare se mai numesc *gr/M,* séü *gr unic* (sing, *gruia, gruniu),* numire, care de asemenea se reduce la timpurile archaice. Pe teritoriul EolicÎ de pe ţermuriî Asiei mici şi u n de se a fl a u o - d a t ă o m u i ţ i m e nenumărată de movile f u n e r a r e p. c l a s g c, noï aflăm oraşul numit Grynium (Ppiviov, citesce Orunion. Strabo, XIII. 3. 5; 1, 59. VII, 7. 2). — Acelaşi oraş apare la Herodot (I. 149) cu forma plurală pclasgă de l"púve;«. Ér Cor-n e l i ü N epos (Alcib. 9.) amintesce castrum Grunium din Frigia probabil identic cu localitatea amintită mai sus.

o formă corespundetoriă pentru *gruia* séű *gruniii,* cu înţelesul de tumul funerar, noi nfiăm în limba vechia latină cuvêntul *griemiis.*

Hospes. résiste, et. hoc. ad. grvmvm. ad. laevam.

aspice. vbei: continentur. ossa. hominis. boni,
misericordis. amantis. pavpcris.

(Inscripţiune din Roma. C. I. L. I. 1027).

*n B.asarabia, movilele funerare se numesc şi *culmi* (sing. *cuí/n);* ér în părţile Bihorului de npst-o rnrnnl-i *],„7„,„-r,„,-J* /sîncr *l,nhtmf*>|.

eroilor şi ale pcrsónclor celebre, începe, ce e drept, în epoca neolitica, si ea se continuă si în epoca bronzului până târdiu în timpurile istorice.

înaintea cetăţii Troia, ne spune poetul Homer, se afla o măgură înaltă isolată, pe care o putea încunjura cine-va dia tóté părţile, movilă, pe care omenii o numiaü Batiea, ér deii nemuritori, mormentul eroinei Murina [3]).

Acesta grandiosă movilă, ce forma pe câmpul Troici pclasge un deal întreg, era după cum vedem, atât de străvcchiă, în cât ajunsese se fie mitică chiar în timpurile lui Homcr.

La mijlocul acestui vast şi frumos şes al Troici, ne spune tot Homer, se afla mormentul cel grandios al lui Ilu, fiul lui Dardan, un bëtrân ilustru din timpurile străvechi, şi pe care tumul era ridicată o columnă de petră [a]).

Tot pe acesta memorabilă câmpie a Troici, se afla tumulul seu mormentul unuia din fruntaşii vechi Troianî, al bctrânului Aesyete, şi pe care tumul în timpul resboiului luase posiţiunc Poliţe, fiul lui Priam, cu trupa sa, ca se observe, când Grecii de la corăbii vor încerca să facă o mişcare ofensivă asupra Troici [3]j. Acesta movilă funerară era aşa dar atât de gigantică în cât constituia între Porta Scheă şi între mare, cel mai înalt punct de observaţiune al Troianilor.

In cursul resbeluluî, ce-1 avură Troianiî cu Grecii, bëtrânul rege Priam, după cum ne spune Homer, depuse în o urnă de aur cenuşa fiului seu Hector, a celui de ântâiu între eroii Troianî, apoi acoperi urna cu un covor de purpură, o depuse în mormentul săpat în sîrml pămentului, aşcdă peste gropă lespedi mari de petră, ér de asupra Troianiî ridicară un tumul înalt de pământ «).

De asemenea, ne spune Odisca lui Ilomer, că Grecii, orï mai bine dis Mirmidonii, dupe ce arseră corpul eroului Achile, pe care-1 ucisese in rës-boiul Troian, Paris fiul lui Priam, i depuseră osemintele în o amforă de aur la un loc cu urna amicului seü Patroclu, ér peste ele ridicară un tumul enorm pe termurilï Helespontuluï, ca acest monnent se-1 pută vedé departe de pe mare, atât omenii, cari trăiau atunci, cât şi aceia, cari vor trăi în viitoriü [5]).

Andromache, admirabila soţia a lui Hector [c]),
presimţind şi plângond

') Homeri Ilias. II. 811 seqq.
[2]) Iliad. XXIV. 349; XI. 166. 371; X. 415.
') Iliad. II. 793.

<) Iliad. XXIV. 798.
•) Odyss. XXIV. 80. - Iliad. XXIII. 126.
«) Iliad. VI. 418.

tot o-clată sortea, ce are s'o aştepte, dacă soţul seu va cade pe câmpul de resboiu, se esprimă ast-fel despre părintele seu pelasg, Etion din Teba cea sfântă, care a fost ucis de Achile.

Achile, dice densa, nu a despoiat pe tatăl micii de armele sale, ci Ic.-a ars d'impreună cu corpul seu, şi peste cenuşa lui a ridicat o movilă, ér nimfele munţilor au plantat ulmi în jurul acestui mormont [1]).

In Arcadia, cel mai antic teritoriu pelasg din Pelopones, se aflau lângă oraşul Orchomen, după cum ne spune Pausania, mai multe movile de petrii acumulate, tumulc, ce aü fost ridicate *m* onórea ómenilor căduţi în resboiu, însă nu esistă nicî o inscripţiune, dice densul, si nicï locuitorii din Orchomen nu mai aü nici o tradiţiune, cu cine s'a purtat acest resboiu [2]).

Lângă vechiul oraş Delphi în apropiere de Parnas, după cum ne rela-teză tot Pausania, se mai vedeau încă în epoca sa movilele de petrii, în car! aii fost înmormentaţî Lai ii, legendarul rege al Tcbeî, si servitoriul şeii, ucişi améndoï de Oedip [3]).

Acelaşi rit religios de a ridica tumule urieşe pe mormintele regilor şi eroilor seï, î-1 continuară triburile pelasge şi după ce trecură în Italia.

La strămoşii noştri, scrie Ser viu, era obiceiul, ca nobilii se fie înmormentaţî sub munţi înalţi (movile grandiose), ori în sînul munţilor [4]).

') Usul de a planta u l m î pe lângă movilele funerare, a csistat o-dată şi în părţile Pacieî. Ast-fel, după o baladă română eroul Torna Ali m os simţind că morc, se a-dreseză către murgul seu cu

Te grăbesce, alergă, fugi, Şi ca gândul se me ducï Colo 'n zarea celor culmî La gropana cu cinci ulmi, Că cu murgule oî muri

Pe tine n'oî maî sări . . . Din copită sÊ-ml faci sapă Lângă u l m î se-mî facT o gropă Şi cu dinţii se m'apuci In tainiţă se m'aruncî.

Alccsandri, Tocsil pop. p. 74.

O movilă de pe teritoriul comunei Doicescî, jud. Brăila, portă de asemenea numele de Ulm. (Cf. Frunzescu, Diet. top. VIII. «Ulm», movilă pe teritoriul jud. BuzCű).

") Pausauiac Craeciae Descriptio, lib. VIII. 13. 3. — H o m c r, in Iliada (II. 604) maî face amintire şi de mormentul regelui Epyt din Arcadia. Ér Pausania, scrie despre acesta movilă: am mers de am contemplat cu totă atenţiunea mormentul luî Epyt, despre care face amintire Homcr în cântecele sale. Este o m o v i l ă de p ă m ô n t nu de t o t mare, încunjurată jur împrejur cu un parapet de petrii. (Dcscriptio Graeciae, VIII. 16. 3.)

') Pausaníac Descriptio Gracciae, Kb. X. 5. 4.

*) Servius, ad. Aen. X. 849: apud maiores nobiles aut sub montibus a l t i s aut in i p s i s m o n t i b u s sepelicbantur. — Cf. I s i d o r i H i s p a 1. Originum lib. XV. li. 4.

Mormőntut cel grandios de pâment al vechiului rege Dercén din Laurent, forma, după cum ne spune Virgil, un munte înalt acoperit cu stejari umbroşi >).

Pe şesul dintre Alba si Roma, ne spune istoricul Liviu *\, se vedeau încă în epoca sa, movilele, în carî aü fost înmormântaţi fraţii Curia ţi şi H o r a ţ î.

Ér în partea de sud a Romeï, lângă Porta Ostiensis, călătorul vede si asiădî Piramida cea grandiosâ a luï Cestiu, unul din cele maî importante monumente ale Romei, si care s'a conservat întreg până în diua de astădî Acesta piramidă consistă dintr'un enorm, tumul ascuţit, înalt de 155 de pi cióre, si avend patru feţe învelite pe de asupra cu lespedî quadrate de mar moră albă.

Insă cea mai magnifică movilă funerară din Roma era Mausoleul im përatulul August, care se considera cu deosebire ca descendent din fa miliile vechi troiane.

Acest mormont imposant construit în al doilea an al ereî creştine, era după cum ne spune Strabo [3]), un tumul enorm de păment ridicat pe câmpu lui Marte de lângă ţermurele Tibruluï. De desupt se afla o boltă de pétri albă, iar pe d'asupra acest tumul era acoperit până sus cu arbori verd;

Pe vîrful acestei movile funerare se înălţa statuă de bronz a împëra tuluî August, ér de desuptul eî se aflau depuse osemintele sale, ale rudelo şi ómenilor sëï de casă.

Caracteristica particulară a tumulclor eroice pelasgc era, ca ele să aib dimensiuni enorme *).

Pelasgiï ne apar în tradiţiunî şi în monumente ca omeni avic de gloria [5]). Ambiţiunea lor era să aibă morminte colosale memoria lor se fie celebrată în cântări la generaţiunilc viitóre °). A s că după morte omenii tel î-ţî cclcbreză gloria ta, era cea mal mare fericii pentru un erou din epoca pelasgă [r]).

') VlrgiHi Acncid. XF. v. 8'I9. *-)* **Livii** Hist. Rom. lib. I. 25. ') StraboiiU Gcograpliica, V. 3. 8. <) **Yirgrllli** Aen. lib. III. **62 :**
...........................ct ingens
Adgoritur tumulo tellus . . . .
») Iliad. VII. 86-91. «) Iliad. VI. 358. i) Odyss. V. 311.

In tumulele pelasge corpurile eroilor celebrii se depuneau în urne de aur si lângă urne armele şi o mulţime de alte daruri preţiose, adevërate tesaure.

Pelasgiî sunt omenii ceï avutï aï lumeï vechï *). Eî dispun de -antităţî enorme de aur şi de aramă [2]), şi tot o-dată de turme nenumărate de oî [8])> de ciredi de boi urieşî *) si de herghelii mari de caî minunaţi °)- Pelasgiî sunt în stare se răscumpere pe un prisonier de rësboiu cu preţuri infinit de mari [6]).

Oraşul Myccna al Pelasgilor din Peloponcs este oraşul cel avut de aur [7]).

înaintea tuturor omenilor, Troia pclasgă trecea ca avută de aur si de aramă [8]), şi Grecii trăgeau speranţă, că după ce vor cuceri Troia, ső se întorcă a casă cu tóté corăbiile lor pline de aur si de aramă °). Dárdán, patriarchul Troianilor şi al Romanilor, era după legende, cel maî avut om din toţî muritorii lumeï sale [10]).

In ruinele cetăţilor si ale mormintelor pelasge, archeológia găsesce as-tădi cele mai preţiose vase si ornamente de aur şi de argint, si cari ne deşteptă tot-o-dată o adevărată uimire de opulenţa acestuî popor.

O altă caracteristică particulară a vechilor tumule pelasge, era ca ele se fie de pâment [n]), un rit, care după cum vedem sta în strînsă legătură cu vechia lor credinţă religiosă, că autorii genului pelasg erau născuţi dc-a dreptul din pâment.

Pe vîrful movilelor funerare pelasge se aşeză de regulă o columnă de petră (atTjXr;). Acesta, dice Homer, este onórea morţilor '-).

Acelaşi us de a onora memoria eroilor decedaţi prin tumule enorme de pământ, vedem, că a esistat într'o epocă depărtată şi în ţerile vechii Dacie.

Aprópe în fie-carc judeţ al României se află una ori maî multe movile

') Iliad. V. 710. [s]) Hiad. H. 230.

[3]) IHad. H. 605. 705; IV. 476; VI. 25; IX. 296. 479; XI. 106. 678; XII. 319.

[4]) Hiad. I. 154. y. 313. XX. 91.

*) Hiad. I[. 230. III. 130; IV. 332; V. 102. 551. 641; XX. 221.

[6]) Hiad. I. 372.

') Hiad. VII. 180.

[8]) Hiad. XVIII. 289; X. 315.

') Hiad. IX. 137. [10]) Hiad. XX. 220. ' ") Hiad. VI. 464.

Cf. şi nota 4 p. 61. ") Hiad. XI. 371; XVI. 457. 674;
XVII. 374. - Odyss. XII. 14.

funerare, de dimensiuni colosale, şi carî porta numele de «Movilă mare» orî «Măgură mare» *).

Dacă aceste monumente sepulchrale ale terilor nóstre, ne apar si astădl în forme atât de uriese, ne putem face o idea despre aspectul lor înainte cu câte-va miî de ani, când ele nu erau micşorate orî aplanate nici de dintele timpului, nici de acţiunea economică a ţeranuluî român, şi nicï de căutătorii de comorc.

Aceste movile aşedate după ritul pelasg pe câmpurî, de-a lungul drumurilor, orî pe vîrfurilc colinelor, se pot vedé, în general, delà distanţe rnarî, întocmai după cum era idea timpurilor troiane, ca ele se potă fi vcdute

') Una din movilele funerari cele maî uriese, şi putem dice tot-o-dată şi cele mai vechi ale ţ£rei nostrc, este colina artificială numită. « R & b ă i a » de pe teritoriul comunei Răscsci, în judeţul Fălciu, situată pe malul drept al Prutului.

Despre acesta movilă, scrie Principele Dimitrie Cantcmir : Ilaud longe ab co loco (Husz) conspicitur c o l l i s i n g e n s mânu factus, Tartaris Chan t c p e s i i. e. Chani tumulus, incolis Mogila Rabuy dictus. De huius origine variae feruntur scn-tentiœ. Aliqui Tartorurum quendam Chanum cum toto executu a Moldavis ibi delctum tradunt, ac ipsius monumento hune tumulum impositum, alii reginam quandem Scytha-rum, R a b i e dictam, cum contra habitantes eo tempore in Moldavia Scythas, hucusquc exercitum duxisset, ibi cecidisse et a suis sepultam narrant. (Descriptio Moldáviáé, P. I. c. 4.)

După alte tradiţiunf, acesta movilă, înaltă de 18—23 metri, după cum ni se comunică, ar fi făcută din timpul «P o e d i e î» séu al lumeï multe, şi că in ea ar fi înmormântată o fată de impërat, orî o eroină căcjută în bătaia pe câmpul acela.

Nu seim dacă la acesta movilă, orî la alta, de pe lângă Nistru, se refer următorcle versiuni clintr'o balada română:

Cine-mî stă şi tăbărcsce, Cine-mî stă şi poposesce

La movila aşa mare Ce se 'nalţă la hotare?

A r b o r e , Basarabia in tec. XIX. Eucurcscl, 18^9, p 179.

Despre o rsiovilă archaică lângă JNistru vorbescc şi Herodot (IV. c. 11.)

Vornicul Grigorie Urechi ă, face de asemenea amintire de o movilă mare de lângă Şiret: «Şi acolo de asupra Şiretului, la movila cea marea Tecuciului (lângă comuna lonăşesci) aü odihnit trei dile» Ştefan cel Mare. (Kogălni-ceanu, Cronice, I. 161).

Decedatul Odobescu, membru al Academiei Române, publicase doue dări de séma despre movilele funerare din judeţele Dorohoiu şi Romanaţî. (Mon. Oficiul Kr. 152 din 1871 şi Analele Soc. acad. rom. X. Sect. II p. 173—339).

Insă datele sale cu privire la înălţimea şi perimetrul acestor movile, adunate de la învăţătorii sătescî, sunt în mare parte eronate şi din acesta causa nu am putut face nici o întrebuinţare de acest material.

, Departe, atât de omenii, cart trăiau atunci, cât şi de cei, cart vor trăi

[n viitoriü.

Cele m aï multe din aceste movile grandiose ale terilor nóstre aii con-. , jupă tradiţiunile poporului român tesaure preţiose. Unele mai portă . ast2iiï numele de «Movila comoreï», brï de «Movila săpată».

Insă astadï, acesta nenumetată mulţime de monticule funerare ale terilor nóstre sunt numai nisce monumente mute ale unor timpurî depărtate [1]).

i) România este una din ţările cele mai avute de t umule funerare. La noî, scrie Cesar Boliac, ţera este plină de aceste movile şi movilite din malurile Dunărei şi până î ti culmile Carpaţilor, şi că aceste movile şi movilite la noî se numeră cu deci-m i l e cu s u t i m i l c şi cu m i i l e , şi cari tóté conţin oseminte de un schelet, dacă nu de maî multe. (Trompeta Carpaţilor Nr. 846 din. 1870 şi Nr. 939 din 1871.)

De asemenea, sa esprimă archeologul R o m e r din Ungaria : Dacă este o ţeră avută de monumente în genul acesta (tumule), atunci de sigur este Ungaria. (Mouvement archéologique, p. 104).

Este incontestabil, că nu tóté tumulele din ţerile nóstre se raportă la una şi aceeaşi epocă. Ca în tóté ţerile Europei, aşa şi la noî, unele din movilele funerare aparţin fără îndoială la etatea petrei, ér altele timpurilor posteriore, preistorice ori istorice.

Ast-fel C. Boliac ne spune, ca în doue movile ce le-a spintecat, a aflat cadavrul aşedat şedend, cu şira spinăreî în liniă verticală, caracter al epocei neolité. (Trompeta Carpaţilor Nr. 939 p. 3). De asemenea s'a constatat esistenţa tumulelor neolitice şi în Bucovina la comuna Horodnicul-de-jos. (Kainál, Geschichte der Bukowina. I. 1896 p. 5 - 6).

In general, putem dice, că aparţin timpurilor preistorice acele movile funerare, cari se caracteriscză prin dimensiunile lor considerabile, prin figura lor conica, prin disposi-ţiunea lor în linii mai mult ori maî puţin drepte de a lungul drumurilor.

In aceste tumule preistorice, adese ori osemintele, ori urna cu cenuşă a celui decedat, se află depuse într'un sicriu format din lespedî brute (de regulă 4), peste cari este pusă o altă lespede ca acoperemént séü capac. Pe lângă vasul cu cenuşa se maî găsesc în aceste ciste şi bucSţî de cremene séù marmoră prelucrate în forma dălţii şi chfirburî de olană grosolană. Despre ast-fel de morminte ni se relateză din corn. Borlcsci, în judeţul Nemţii, şi dm com. Sotânga în judeţul Dâmboviţa. (Pentru Transilvania şi Ungaria con-foresee: Archív der Vereincs fur sicbenbürgische Landeskunde, N. K. XIV p. 156seqq. — Romcr, Mouvement archéologique, p. 113.)

In Transilvania tumule funerare se ailă în diferite părţi, însă în mimer considerabil ele ni se prcsintă în comitatele de lângă Tisa, Ung, Zabolţi, Bereg, Bihor, Bechcş,

longrad, Cénacle, Heveş, Arad şi Timisóra, (Homer, Mouvement archéologique, p. 150). -a aceste movile de lângă Tisa se raportă

următoriul fragment dintr'un cântec eroic poporal din Transilvania:

Murgule, comă rotată, Maî scote-me 'n clei o-dată Şi mo scote pan' la Tisa, C'acolo-î tabcră 'ntinsîi

Ş'acolo sub fagii mici Sunt morminte de voinicî, Care s'aú dus de p'aicï. lurnllt-IUi-keun, Dohie, p. 314.

Noï nü cunóscem nicï numele eroilor a căror cenuşă, ori oseminte, aü fost depuse în aceste morminte archaice, nici evenimentele la carï eï au participat. Aceste tumulc ne spun numai atât, că, în mare parle, ele aparţin la ceremoniile şi onorile funerare pelasge, şi că aceste ţinuturi aü format

In Bcsarabia numerul movilelor funerare este de asemenea forte considerabil, şi o amintire de sigur forte vechia despre aceste tumule o aflăm în poesia nostră eroică:

Pe câmpul Tinechieî (s. Tighineî) Pe zarele câmpiei. . . . S'au dus Costea oile

Sus pe malul Nistrului Pe pămontul Turcului

De aü aşeijat stânile Pe tóté movilele.

Alecsandri, Poeslî popnlare p. 54. Cf. N c go e s cu, Balade, p. 103.

Colo'n zarea celor culmi (movile) La grópa cu cincî ulmî.

Alccsandri, Poesil pop. p. 72.

Ér intr'o «Conăcariă» de la Românii de peste Nistru :

Noï am purces pe crângul ceriului, Pc semnele pîmôntuluï,

Pe zarea movilelor...

B u r a d a, O călătoria în satele moldovcncscl

din gubernia Clierson, p. 34.

Cu privire la tumulele din Rusia meridională cornițele Ouvaroff scrie urmă-torelc : Dans les contrées méridionales sur les côtes de la mère Noire, les tumuiua eurent . . . beaucoup a souffrir de la cupidité des étrangers. Les Génois et les Véné-tiens fouillèrent en Crimée une foule de tumulus, et s'approprièrent les trésors qu'ils y découvrirent. On sait que la plus part des tumulus de la Russie remontent aux Scythes et aux Grecs. . . . Les tumulus se trouvent en abondances dans le voisinage des principallcs villes de l'ancienne Russie ... Us (les tumulus) renferment presque tous un tombeau de pierres de forme carrée, formé de grandes dalles calcaires. (Recherches sur les antiquités de la Russie méridionale. Paris, 1855— 65 pag. 6. 7 şi 37).

In Bulgaria ne spune Kanitz (Donau-Bulgarien. I. p. 62. 149) tumule se află pe ambele latuil ale BalcnnuluT, şi maî cu séma în văile rîurilor Osma, lantra şi Tundza. Cu deosebire sunt memorabile tumulele aşcdate la distanţe regulate pe ţer-murelc Dunărei dinire Şiştov şi Nicopol. De la Rusciuc până la Samovoda în pasul lantrci, Kanitz a numerát ca la 40 de tumulc pe ambele laturi ale drumului. Ér despre tumulele din Macedonia şi Tesalia aflăm următorele notiţe la Bou ő (La Turquie d'Europe, Tome II, p. 352): Dans la Macédoine méridionale, il y en a (des tertres) surtout près de l'ancienne Pella et de Salonique ... On dirait que ces tertres ont été alignés le long d'une route, et non pas placés sans symétrie, comme ceux de Sophie et de Philippopoli. Ces tertres macédoniens sont delà plus grande dimension et sont tout-à-fait semblables à ceux de la Tro adcetala butte conique artifi cielle qui existe en Basse - Autriche entre le petit plateau au-dessus de Deutsch-Altenbourg entre Vienne et Presbourg .... Près de Larisse en Thessalie, il y a un bon nombre de Tepe (= tumuli) . . . dont l'un est le plus grand des environs. ... 11 y en a aussi près d 'Armyros et de

De asemenea şi Hcsiod, în poema sa epică *EpY<x x*î 'Hiiloai mai face o amintire, ca un ultim resunet.de generaţiunea cea divină a eroilor din timpurile străvechi, respândiţî pe totă suprafaţa cea imensă a globului, eroi, dia caii unii aű perit în rösboiul Thebcî, c r alţii ducendu-sc departe peste mare au cădut la Troia din causa Elenei. Acestora, dice densul, Joe, fiul lui Saturn, le-a destinat locuinţe în iiisulele cele fericite de la marginile pământului, unde eî duc o vieţă fără griji, şi unde pămentul de treî orî înfloresce şi de treî orî produce fructe dulci [1]).

Cei vechî nu s'aü îndoit nici o-dată de esistenţa reală terestră a câmpului numit Elysiu.

Hesiod, întocma ca Homer, cunoscea şi densul acest ţinut fericit şi locuit ele omeni, dar pe care densul î-1 reduce numai la insulele numite ale «Fericiţilor» — Makaron, — situate la Dunărea de jos [3]).

Insă cari erau marginile pa m on tuluï, de cari ne vorbescc aici Homer si Hesiod ?

Ele erau marginile orisontuluï geografic grecesc, după cum vom ave o-casiunc de a ne convinge de atâtea orî în cursul acestei istorii.

încă în epoca Homerică şi Hesiodică, zona cunoscinţelor teritoriale ale autorilor grccescî înceteză la nordul Tracici.

Homer nu cunosce în nordul Mysieî séü în ţerilc nóstre, de cât numaî doue grupe etnice, însă cu moravuri forte pure, pe Agavi şipcAbii, e>-meniï ceï mai juştî dintre toţi muritorii, după cum dice densul [8]).

Chiar şi în timpurile luî Herodot întunerecul geografic începe imediat în nordul Dunărei de jos.

«Ce fel de omeni locuesc la nordul Tracieï, dice acestautor, nime póté spune cu siguranţă. Atât însă se parc, că dincolo de Istru este o ţcră părăsită şi infinită . . . Locuitorii din Tracia, m aï spun, că ţinuturile dincolo de Istru sunt ocupate de albine şi din causa acestora omenii nu pot merge mai departe» [4]). O ţeră ocupată ele albine f Ceea ce în fond

') Hcsiodi Opera ét Dics, v. 159 —173.

') Arieni Dcscriplio orbis tcrrac, v. 723.

Lcuce cana jugum, Leuce s e d e s animarum.

Plinii IV. 27. i; Achillca est supra dicta (insula), cădem Leuce et Macaron appcllata.

") Iliad. XIII. 5. 6.

') Herodoti lib. V. c. 9-10. —Acostă tradiţiune istorică a lui Herodot are un fond leal. încă până acum doue sute de anî unul clin

articulele cele maî importante de esport [al] ţfinlor române, pentru Egipteni, Vcneţienî şi Ragusanï, era c é r a **(Canteinirii** Mol-daviae Dcscriptio. Ed. 1872 p. 22). — Tot-o-dată Principele Cantcmir vorbind de apicultura cea întinsă a Moldovei maî adaugi, că locuitorii acestei ţerî ar fi putut, în timpul

consună pe deplin cu tradiţiunea Hesiodică: unde pămentul de treî orî înflc reşce pe an şi de treî orî produce fructe dulcî ').

Aicî erau marginile pătnentuluî, orî m aï bine dis al lumeî cunoscute d Homer, aicî erau ţinuturile cele fericite, şi omenii ceijuştî aï legendelor gr« cescî. Aicî era locul sfânt de inmormentare al eroilor pclasgî ante-homeric

Aicî, în fine, după tradifiunile vechî pelasgo-grecescî, a fost adusă si înmoi mentată cenuşa luî A chile, a luî Patroclu, acelor doî Aiacî şi aiul An tiloc[8]), pentru ca sufletele acestor eroi să se bucure aci de o fericire eterna

seu se aibă un folos mult mai însemnat din acest ram do economia, de ore-ce cam purilcsunt pline de cele mai alese flori, ér de altă parte pădurile încă ofer ui material abundent pentru ceră si miere, însă prin legile tërcï s'a oprit, ca nimc sa ni ţină mai multï stupï de cât sufere locul SEU, ca nu cum-va prin mulţimea stu pilor să aducă supërare vecinilor şei. osebit do fagurii obicinuiţi do miere, ne spuni autorul, albinele moldovenesc! maî produc şi un fol de ceră cam negră, insă cu un miro: forte plăcut, şi pc care ele o întrcbuinţoză numai spre a împedica pctrundcrca luminc soreluî în cosniţoie lor. (Ibid, p. 33.). De asemenea scria Ragusanul Raiccvich îr secuiul trecut, că una din producţiunile cele mai preţiosc şi mai întinse ale provinciiloi române era cultura albinelor (Osservazioni. 1788 p. 87.)

Pentru completarea acestor date mai adăugem, că mai multe insule din Dunăre precum şi diferite sate, cătune, locuri isolate, delurï, piscuri, vîrfurî de munţî şi văi, de pc teritoriul României, mai portă şi astăciî numirea de Albină, Albinari, Prisăci, Prisăcani, I'risăcenT, Stupi, Stupăriă, Stupină, Stupine, Stiubeiu şi Stiubeieni, drept reminiscenţe ale unei estinse apiculturi a terilor nóstre în tim-i purile vechi. (A se vedé : Marele Dicţionar geografic al României. ~ **Frundescu,** Dicţionar topografic şi statistic al României). De asemenea se face amintire în Itinerarium Antonini Augusti (Ed. Parthey et Pinder p. 104) de o staţiune numită Appiaria (seu Stupini) situata spre răsărit de Transraarisca pe ţermurele drept al Dunărei.

In fine mai notăm aicî, că doué din judeţele României, anumo Mehedinţii şi Vaslui portă şi astădi imaginea albinei în marca lor districtuală.

') Fertilitatea cea adëvërat prodigua a terilor române a fost legendară până în cjilele nóstre. In acesta privinţă Cantemir scrie: campi Moldáviáé celebraţi sua fertilitate apud antiquos recentioresque scriptores . . . Arborum frugiferorum non po-maria reperies, şed sylvas. Fructus sua sponte crescunt in montibus. . . . Tanta praeterea illorum ubertas, ut pristinis tcmporibus in Moldáviám moţuri Poloni nullo commeatu se indigere putarent, arbitraţi sufficere sibi et exercitui fructus quos abunde süppedi ta t régió. (Descriptio Moldáviáé p. 27—28). Ér George do Reicherstorf, in «Moldáviáé Chorographia», (Viermae, 1541) scrie:

Terra armis opibusquc potens, belloque superba Faecundo semper gramine tccta vtrct,
Sponte sua multos geminata messe racemos Lactaque non cultus mu n ér a reddit ager.

') Pansaulnc, lib. III. 19. 13.

It. TUMULUL SÊU MORMÊNTUL LUÍ ACHILE DIN 1XSULA ALHĂ (LEUCE').

Unul din cele maî ilustre tumule preistorice, pe care Arctinos, cel mai însemnat poet ciclic, precum si geografii romani, M atribue terilor nóstre este mormântul lui Achile, primul erou al Iliadeî.

După Homer, cântăreţul resboiuluî troian, Achile era fiul lui Peleu si al dciţeî marine Thetis, a ficeî lui Nereu. Peleu, tatăl luî Achile, ne apare ca Domn peste poporul pelasg al Mirmidonilor, ér Achile este ducele curagioşilor ostasï Mirmidoni si al altor triburï pelasge învecinate, carî iau parte ca aliaţi aï Grecilor la rësboiul eroic în contra Troianilor [a]).

Despre împrejurările morţii lui Achile Iliada nu amintescc nimic. In Odiseă însă se spune numaï atât, că el a cădut la Troia [a]), că corpul seu a fost îmbrăcat în haine divine, şi ars pe rog, apoî osemintele sale asedate în o urnă de aur la un loc cu osemintele hu Patroclu, ér peste ele Grecii aü ridicat un tumul mare şi înalt pe ţermurele Helespontuluî, ca să potă fi vëdut departe de pe mare, atât de cei ce trăiau atuncï, cât şi de cei, cari vor trăi în viitoriü.

După Homer aşa dar Achile ar fi fost înmormêntat pe câmpul de la Troia nu departe de ţermurele Helespontuluî.

Insă în poema Aetiopida scrisă de Arctinos, poet epic din Milet, care *a* continuat si întregit Iliada, ni se spune, că Achile a fost ucis la Troia de Paris, fiul luî Priam, ajutat de deul Apollo, că, în fine, după multe lupte înverşunate a succes luî Ajax si luî Ulise, ca să-î răpescă corpul din ma-nile inimicilor troianï si së-1 aducă la corăbiile grecescï. Aci apoî veni mama luî Achile, Thetis, cu surorile sale şi cu muselé (cântăreţele séü bo-citórele bëtrâne), î-1 plânseră si-1 bociră, apoî în urmă Thetis ridică cenuşa fiului sëû de pe rog si-o aduse în insula Leucc (Albă), séü insula Şerpilor, de la gurile Dunăreî. Ér Acheii i ridicară un tumul şi-î celebrară jocuri funebre [4]).

Esistaü aşa dar încă în anticitatea clasică doue versiuni despre locul, unde se aflau depuse osemintele mareluï erou preistoric : una representată

') Astădî numită « I n s u l a Ş e r p i l o r » în marea negrâ, lângă gurile Dunărei, în faţă cu braţul C h i l i e i şi la o depărtare de 41 km. 60 m.

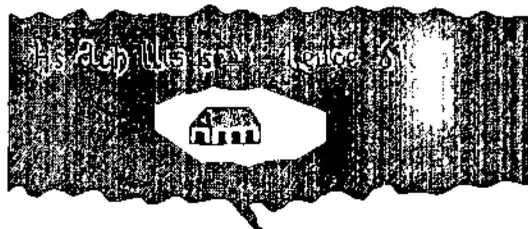
de acest canal. ') Hiad. U. 681; XVI. 168. ') Odyss. XXIV. 36 scqq. [4]) Homerl carmina et cycli epici reliquiae. Ed. Didót, p. 583.

prin Odisea lui Homer, că Achilo este înmormântat pe câmpul Troieî, şi altă tradiţiune, rectificată, representată prin cel m aï vechia poet ciclic, că Achile a cădut, ce e drept, la Troia, însă cenuşa sa a fost adusă si în-mormentată în insula Leuce.

Acesta părere din urmă a fost adoptată si susţinută de ceï maï competenţi autori romani.

Pliniu cel bëtrân, pe care Varro î-1 numesce cel marc erudit bărbat, pe care l'aíi avut vre-o dată Romanii, ne spune în mod forte clar, că tumulul séű mormêntul luï Achile se află în insula, ce este consecrată densului, numită «insula Achillis» séü Achillea» departe 50 mile romane de la Delta Dunărei (Peuce), şi că tot acolo se află construit şi un templu consecrat acestui eroii [J]).

De asemenea, ne spune geograful roman M e l a, care s'a folosit de cele mai bune isvóre ale anticităţiî, că A-chile este în m or mentát în insula nu m iţă Ac h i l -îea dintre Boristene şi Is-tru [2]).

134. — Insula şi templul luï Achile. După
Tabula Peutingeriană. Segm. IX. 3.

Ér geograful grecesc D i o-nisie Periegetul din Bi-tinia, care a trăit în timpul împëratuluï Domiţian, scrie următorele :

«De asupra părţii din stânga Pontului euxin în drept cu Borystene (înţelege aici braţul Dunărei numit Boreostoma) se ani în mare o insulă forte renumită consecrată eroilor, şi care insulă este numită Leuce, fiind-că ferele sëlbatice, ce se află acolo sunt albe. După cum se spune, continuă Periegetul, acolo în insula Leuce se află sufletele lui Achile si ale altor eroi, cari retăcesc prin văile lipsite de omeni ale acestei

') Plinii Hist. Nat. IV. 27. 1. Ante Borysthenem (înţelege: Boreostomum), Achillea (insula) est supra dicta, eadem Leuce et Macaron appellata. Hanc temporum ho-rum demonstratio . . . ponit . . . a Peuce insula quinquaginta M. — Ibid. IV. 20. Insula Achillis tumulo eius viri clara. — Ibid. X. 41.3: nee ulla avis in Ponto insula qua sepultus est Achilles, sacratam ei aedem (transvolat).

[a]) Melae De situ orbis, II. 7. Leuce (insula) Borysthenis ostio (înţelege Doreosloma, séü Boreum ostium) obiecta, parva admodum, ct

quod ibi Achilles situs est, Achillea cognomine. — De asemenea şi Marclnnus (.'apelln, care a trăit pe la an. 470 d. Chr., scrie: Achillis insulam eius sepulero consecratatn. (Apud Kiihler, Mémoire sur Ies ties et la course consacrées à Achille, in Mémoires de l'Accadémie de

le' acesta binefacere a acordat'o Joe bărbaţilor, carï s'aü ilustrat prin ' tutile lor, fiind-că prin virtute eï aü câştigat o onóre neperitoriă» »). *p* Arrian din Nicomedia, cel mai distins dintre istoricii espcdiţiunilor Y Alesandru cel Mare, ne dă următorele amënunte despre insula lui i-i$_e$ • «In apropriere de gura Istruluî numită Psilum, dacă vet naviga vêntul despre nord în apele cele deschise ale mării, se află o insulă, pe care unii o numesc insula luï Achile ('Ax^Xéuç vfjaoç), alţiî drumul lui Achille (Apojioç 'Ax'XXéwç), cr altiï după colore Aeuxig = insula Albă Acesta insulă, după cum se vorbesce, a scos'o din marc deiţa Thetis pentru fiul seu Achile, care locuesce acolo. Aci se află si templul lui Achile si statua sa, o lucrare archaică. Insula acesta c lipsită de omenî si prin ea pasc capre nu de tot multe, pe cari le ofere lui Achile acei cari se abat cu corăbiile acolo. In acest templu se mal află depuse şi o mulţime de alte daruri sfinte, cupe, inele şi petrii preţiose, consecrate luï Achile în semn de mulţămire. Se maî pot ceti şi inscripţiunî în limba «recescă şi latină compuse în diferite metre, şi prin cari se celebreză laudele lui Achile. Unele din aceste inscripţiunî sunt redactate în onórea luï Patroclu, fiind-că aceia, cart doresc, ca Achile să le fie favorabil, onoreză tot-o-dată şi pe Patroclu. De asemenea se mai află în acesta insulă o mulţime nenumerată de pasërï, porumbei de mare, fulice şi ciorc de mare, cari îngrijesc singure de templul lui Achile. In fie-carc dimineţă ele sboră la mare, î-şî udă aripele cu apă şi apoi întorcundu-se repede la templu î-1 stropesc. Ér după ce au terminat de ajuns cu stropirea, ele curăţă vatra templului cu aripele lor. Alţiî mai spun încă următorele, anume, că între omeniï, carï se abat la insula acesta sunt unii, cari vin aci cu intenţiune anumită. Aceştia aduc tot-o-dată cu denşiî în corăbii şi victime (şeii animale destinate) pentru sacrificiu. Pe unele din acestea le tain, ér pe altele le dimit libere prin insulă în onórea luï Achile. Sunt însă uniî, cari din causa furtunelor de pe mare sunt siliţi a se abate în acesta insulă. Aceştia ne avênd victime, ca să le taie şi dorind să le ceră de la însuşi deul in-suleï, eï consultă pe oracului lui Achile, că orc nu ar fi bine, ca în onórea deuluï, eï se taie victimele, ce vor alege dintre acele, carï pasc prin insulă,

S, Pétersbourg. Tome X din a. 1825, p. 550. 734). — Ér P a u s an i a (III. 19. 11), contemporanul luï Adrian, ne transmite următorca notiţă: «Se alia în Pontul cuxin Ungă gurile I s t r u l u î, o insulă consecrată

lui A c h i ! e, acoperită peste tot cu păduri şi P'ină de animale, parte sëlbatice, parte blânde. In acesta insulă se află şi templul lui Achile şi s t a t u a sa.»

***) DIonysll** Orbis. descriptio, v. 541 seqq. ,i.n.i;><:•••• *?•••;-• <:•:< n. l?*
;M . • . ,

ér pentru aceste victime se depună preţul, ce denşiî vor crede, că se cuvine. In caş însă când oraculul le denegă acesta permisiune, fiind-că csistă si un oracul aci, atuncî ci mal adăugă ceva la preţul, pe care-1 oferise, şi dacă oraculul refusa de nou, maî dau ceva pe de asupra, până când în fine oraculul se învoesce, cunoscend, că preţul este suficient. Atunci apoî victima nu maî fuge, ci stă de bună voia, ca să fie prinsă. Ast-fel se află acolo o cantitate mare de argint, ce e consecrată crouluî, ca preţ pentru victim le de sacrificiu. La unii din cei, can se abat în insula acesta, Achile le apare în vis, altora chiar în timpul navigaţiuneî, dacă nu sunt prea mult depăr-tatï si le face cunoscut, în ce parte anume a insulei e maî bine se tragă şi se ancoreze, corăbiile» [J]).

Cultul eroic al lui Achile din insula Lcuce a avut o marc cstcnsiunc în totă anticitatca grcco-romană nu numaî în centrele cele mari comerciale ale mărci negre, dar si în diferite porturi şi oraşe maritime ale Archipclaguluî şi Adria-ticeî, ale căror interes-e economice erau strîns legate de avuţiile mărci negre.

Cu deosebire Achile din insula Leuce a fost venerat până târdiu, în e-poca romană, ca Domnul si stăpânitoriul măre! negre (JlovtapXTjî [!]) şi protectorul special al navigaţiuneî din aceste părţî, — epitet al căruî sens din punct de vedere istoric, ni se pare la prima esaminare misterios, dar a căruî origine se reduce la timpurile, când Achile purta încă în viaţă titlul de rege al Scyţieî [s]).

In insula Leuce se abăteau corăbieriî măreî negre, unii ca să depună obolul lor benevol orî silit, drept vamă, pe altariul aceluia, care purta titlul de Pont-arch séü suveran al Pontului euxin, alţiî ca se scape de furtunile cele grósnice şi de cetele cele negre ale acestuî vast si adânc pelag, şi, în fine, uniî, ca se adreseze rugăciuni deuluî Achile, pentru întorcerea lor fericită din apele acesteî mărî inhospitale.

De asemenea luî Achile din insula Leuce i se dedicară maî multe centre principale comerciale din apele grecescî, cum au fost porturile numite Achil-l e i o n din Mesenia «}, A c hi 11 o i os din Laconia[5]) şi un alt emporiü înBeoţia [6]).

') Arrlani Periplus Ponţi euxini, § 32 şi 33.

1) Pe treî inscripţiunl din O l b i a Achile arc epitetul de IIovTápy.v^ (Köhler, Mémoire, p. 578, 634—643. — Cf. Ouvaroff, Recherches sur les antiquités de la Russie méridionale, II. p. 46).

') Lykophron apud Köhler, Ibid. p. 552.

<) Stcphanus Byz., v. 'A/íU«iot Spo^oţ.

') Fausaniac lib. III. 25. 4.

[1]) Pauly, Rcal-Encyclopădie, v. Achilleus portus. Era şi un *'A-/0-},f.'>í* niújj/f), sat lângă gurile lacului Meotie.avend şi un sanctuariu al luî Achile. (S t r a b o, XI. 2. 6; VII. 4. 5).

Töt ast-ícl un centru important comercial, pus sub protecţiunea particular.! a luï Achile, se vede a fi fost în anticitatea preistorică si oraşul ChiHa-vechiă de lângă braţul nordic al delteî Dunăreî, si care portă până astădî numele de braţul Chiliei (séü Achileiî). Chiar şi numirea de WtXov crcejia (în forma femcnină WUY;) dată acestuî braţ încă în epoca lui Alexandru cel Mare '), se vede a fi numai alteraţiune fonetică grccescă a formei poporale antice Chilleion stoma adecă gura (A)Chilieï. In fine chiar şi numele de Lykostomum sub care ne apare Chilia în evul de mijloc, are o origine mult maî vechia. Din punct de vedere istoric şi geografic Lykostomum nu este alt-ceva de cât Àeuv.ôv ciojta, adecă gura de lângă insula albă seu Leuce.

Chilia forma încă acum doue sute de ani cel mai important punct comercial de la gurile Dunăreî. Principele Dimitrie Cantemir scrie în acesta privinţă : Chilia, oraşul principal al districtului Chilieî, este un emporiu forte renumit, cercetat nu numaî de corăbiile oraşelor maritime din vecinătate, dar şi de vasele altor ţinuturi maî depărtate, din Egipct, din Veneţia si Ragusa, carî se ocupă cu esportarea de aicî a cerci şi a peilor crude de boî [2]).

Acesta este prima epocă preistorică a comerciuluï tot-dé-una viu de pe Marea ncgră, epocă, în care insula Leuce apare cu drepturi suverane asupra Pontuluî, domineză întrcgă navigaţiunea şi traficul pro-

') Arriani Periplus Ponţi euxini, c. 31. 3.5. — Anonymi Periplus Ponţi euxini c. 67.

[3]) Canternirii Descripţie Moldáviáé p. 21. Ager C i l i c n s i s. Huius urbs praecipua K i l i a, olim Lycostomon . . . emporium celebcrrimum, frequentatum ab omnibus non circumjacentiura solum maritimarum civitatum navibus şed ct remotio-ribup, Aegyptiis, V c n e t i i s et Ragusaeis, qui inde ceram et cruda boum coria soient abduccre — In timpurile mai vcchî depositele de nămol şi năsip de la gurile Dunăreî nefiind aşa întinse, C h i l i a - v c c h i ă forma apropo un port de mare. A se vedé charta «Moldavia et Valachia» a lui Vig no la din a. 1686, şi charta «Danubii pars infima» a lui H o m a u n u s (f 1724) reproduse în Analele Acad. rom. S îl. T. II, Memorii; de asemenea şi «Tabula geographica Moldáviáé» a Principelui Cantemir, din Descriptio Moldáviáé.

In vechia geografia grecescă ne maî apare la gurile Dunăreî încă o numire topică sub forma de 'AylXX^oc r.Xá;. Hesychiu crede, că se înţelege insula luï Achile, Lcuce. (Köhler, Ibid. p. 543. 729). Insă sensul cuvântului îu.a; (= şes, suprafaţă) neput6ndu-se aplica la o insulă mică si convexă, cum este Leuce, e probabil, că acesta denumire se referă la b r a ţ u l Chilieî.

Un alt port pe Dunăre dedicat Iui Achile, se pare a fi fost C é l é i u l din judeţul Romanaţî, o-dală un centru important comercial, unde se

găsesc astăd.Î ruine şi o mulţime de anticităţî romane, unde se afla un pod de petră peste Dunăre (construit de Constantin c e l Mare), pod, ale cărui piciore ruinate se mai vëd în timpul scădereî apeî, şi de unde pornia spre Transilvania un drum roman aşternut cu petră. Chiar şi

duetelor pe acesta mare si tot odată î-.şî estinde influenţa sa asupra principalelor emporiî din Archipelag [5]).

Pe lângă nimbul seu cel sfânt, insula Leuce de la gurile Dunărei, maî era tot o-dată renumită în anticitate şi ca o insulă salutară.

AicT, dup5 o vechia tradiţiune a oraculelor, î-şl căutau sănătatea lor a-ceia, cari în resbóie fusese greu răniţi. Ast-fel Leonym, ducele Crotonie-nilor din Bruţiu, care într'o luptă, ce-o avuse cu Locrienn, capelase o rană în piept, de care suferia forte mult, consulta mai ântaiu în privinţa sănătăţii sale pe oraculul din Delphi, însă profetesă de aici (Pythia), după cum ne spune Pausania, M trimise se-.şî caute vindecare în insula Leuce de la gurile DunăreT, de unde el s'a întors apoî sănătos [2]).

De asemenea, ne spune şi Ammian Marcelii n, că în insula Leuce se aflau şi ape salutare (aquae [8]).

Din cele espuse până aicï şi in particular din relatarea lui Arctinos, din datele precise, ce ni le-aü trasmis Pliniu şi Mela, si în fine, din cultul atât de sacru al lin Achile din insula Leuce, résulta în mod deplin convingă-toriü, că cenuşa acestuT mare erou al timpurilor troiane a fost adusă şi depusă în insula Leuce. Aci se cunoscea încă până târdiu tumulul séü mor-mêntul seu. Insula Achillis tumulo cius viri clara, dice Pliniu; ibi Achilles situs est, repetă Mela.

In ce privesce însă morméntul lui Achile de pe termurele Helespontuluï, de care ne vorbesce Homer, acesta se pare, că a fost numaï un simplu ce-notaf séü.monument comemorativ.

Un ast-fel de mormênt simbolic al luï Achile se afla, după cum ne spune Pausania, şi în oraşul Elis din Pelopones, şi care a fost construit si dedicat din ordinul oracululuî [4]).

In acesta privinţă sunt semnificative cuvintele geografului Strabo, care

o insulă din Dunăre situată din jos de acesta localitate si în faţă cu satul Dasova portă numele de C el c i u. — O insulă numită Achillea se află şi lângă litoralul Asieî rnicî. (Plinii Hist. nat. V. 37. 1).

[1]) Chiar şi A q u i l e i a ('AxuVrjta), port important al Adriaticeî, se pare după numirea sa, că o-dată a fost consecrat lui Achile. Acesta ai fi o probă, că relaţiunile comerciale între Adriatică şi Marea negră se reduc până în epoca preistorică, că încă mai înainte de stabilimentele Genovesilor, Veneţienilor şi Ragusanilor pe ţermurii Mareî negre, aü fost comercianţii din Aquileia protegiaţiî Pontarchuluî din Leuce.

[1]) Pansaniae lib. III. 19. 13.

») Aminlani lib. XXII. c. 8 : insula Leuce sine habitatoribus ullis AchilH est dedicata . . . Ibi et aquae sunt.

[4]) **Pansaniac** lib. VI. **23 3.**

amintcsce pe teritoriul Troieï — la Achilleion — numai monumentul luï Achile (tő 'AxiXXsw; fuvv^a), dar densul se feresce, ca se afirme, că Achile ar fi fost înmormentat acolo [1]).

Schliemann, activul exploratorii! al anticităţilor homerice, a cercat pe tërmuriï Helespontuluï se afle resturile mormêntuluï luï Achile.

La o depărtare de 250 de paşî de Helespont, scrie densul, la picióreIe promontoriuiui Sigeu, pe locul unde era vechiul Achileum, se află un tumul

135. — Cenotaful presupus al luï Achile de lângă Helcspont. (Schlicmanr, Ilios p. 855.)

de păment înalt de 4 metri spre sud si 12 metri spre nord, şi care a fost considerat din cea mai adâncă vechime ca mormântul luï Achile. In a. 1882 am esplorat acest tumul, însă n'am aflat în el nici o urmă de oseminte, nicî cenuşa, nicî cărbuni '-). Ast-fel Schliemann este de părere, că acest tumul presupus al luï Achile, întogma ca şi tumulul luï Patroclu şi alte şese movile funerare, pe cart le esplorase maî înainte, aii fost numaî simple cenotafe, un gen de monumente, carï în anticitatea ante-homerică erau într'un us general [3]).

') Strabo, XIII. 1. 32. 39. 46.

'} Solillemann, Ilios, p. 862: je n'ai trouvé dans le tumulus d'Achille (de la Troade) aucune trace d'os, de cendres, ou de charbon de bois — en somme aucune trace d'ensevelissement . . Nous ajouterons donc les tiimuli d'Achille et de Patrocle aux six autres tumuli, que mon exploration antérieure a prouvés n'être que de simples cénotaphes.

[s]) La poporul român mai csistă până astădî un ciclu întreg de balade poporale, în carî se cântă faptele distinsului erou al Iliadeî. Despre tradiţiunilcluî Achile la poporul român, şi în particular, despre patria şi naţionalitatea sa, vom vorbi la ultimul act din is-.toria

Pelasgilor, la evenimentul memorabil cunoscut sub numele de «Rësboiul troian».

V. TEMl'LUL HYPERBOREILOR IUN INSULA LKUCE (ALBA).

1. *Hecateu Abdcrita despre insula şi templul Iul Apollo*

din ţinutul Hyperborcilor.

Tumulul lui Achile din insula Lcuce séü Albă, ne faceső ne ocupăm aici şi cu anticitatea templului seu.

Intr'o epocă preistorică forte depărtată, esista în părţile de resărit ale Daciei un templu magnific, al cărui renume şi influenţă se estinsese departe peste ţinuturile sud-ostice ale Europeï, si a căruî memoria şi sfinţenia este celebrată şi astădî în colindele religiose române.

Despre acest templu, care ni se presintă ca una din minunile cele marï si sfinte ale lume! preistorice, aü scris maî mulţi autorï aï vechimel şi între aceştia istoricul Hecateu Abderita, care a trăit în timpul luï Alesandru cel Mare.

Noï vom reproduce aici aceste preţiose relatări ale lui Hecateu după puţinele fragmente, ce ni s'aü păstrat în scrierile lui Diodor Şicul şi Claudii Aelian.

Anume Diodor Şicul *) scrie :

«Acum după ce am descris părţile de medă-noptc ale Asiei, credem ca este de interes se menţionăm aici si cele ce se povestesc despre Hyper boréi. Anume între scriitorii anticităţiî Hecateu (Abderita) şi alţii reia-teză, că în faţă de ţinutul Celţilor în părţile Oceanului se află o insulă, care nu e mal mică de cât Sicilia, situată în regiunea nordică şi e locuită d Hyperborel, numiţi ast-fel, fiind-că sunt mai depărtaţi de vcntul Borca Aici pămentul este forte bun şi roditoriu, clima escelcntă, tem perată, si din acesta causa fructele se produc aici de douő ori pe an Se povestesce, că Latona (gr. AÏJTUJ), mama lui Apollo, a fost născuţi aici, şi din acesta causa Apollo este venerat aci mal mult de ca alţi del; şi fiind-că Hyperboreil din acesta insulă celebreză pe acest dei în fte-care di, cântând în continuu laudele sale şi făcându-I cele mal mar onorî, ast-fel se dice, că omenii aceştia sunt ca un fel de preoţi aï lu APollo. Se mal află în părţile acestei insule [3]) o pădure sfântă mag

') Diodoi-1 Slcull lib. U, 47. — Fragmenta Hist, grace. Ed.

Didót. II, p. 386. [2]) Cf. p. 68-69.

> " ce a t eu întrebuinţezi aicî preposiţiunea v.aTcţ cu acusativ (v.'/tà tùv 'Qnsa

a lui Apollo de o întindere considerabilă şi un templu renumit, cărui figură esteridră este în formă sferică, şi care templu e decorat cu uite darurî '). Acest deü, Apollo, maï are şi un oraş sfânt al seu, ér v ce locuesc în acest oraş sunt în mare parte cobzarî [2]), şi aceştia în t'mpul serviciului divin bat cobzele în chor şi cântă imne în onórea deu-1 T lăudând faptele sale. HyperboreiT aü un mod al lor propriu de vorbit /S'aAeyTOC) şi sunt cu o prietenie forte familiară (ocV.£tOT«Ta Staxcfccac) faţă de Greci, cu deosebire faţă de Atcnienî şi de locuitorii din Delos [3]); acesta bunăvoinţă a lor fiind stabilită şi confirmată încă din timpurile cele mai vechi. Se spune chiar, că unii din Grecï aü trecut la Hyperboreï şi at lăsat la ei darurî forte preţiose scrise cu litere grecescï; tot ast-fel şi Abariî a plecat de aici în Grecia şi-a reînoit prietenia si înrudirea cea vechia (airrreviav) cu Delenii̇̈. Se maï spune de asemenea, că din acesta insulă se póté vedé Selina (ZeÀrjvrj) întréga, fiind puţin depărtată de parvient şi se ved ín ea ore-can înălţimi de pâment. Mai departe se relateză, că deul Apollo vine în acesta insulă tot la 19 ani, în care timp constelaţiunile de pe ceriu î-sï îndeplinesc cercuitul lor periodic. In tot timpul acestei apariţiunî a deului în insula lor, eî cântă nóptea cu cobzele si fac într'una la jocuri seu hore (xoplustv) începênd de la equinocţiul de primăvară şi până la răsărirea Pleiadelor (Găinuşe!) în prima jumetate a luiMaiu [7]), bucurându-se omenii de aceste due frumóse. Domnia asupra oraşului şi administraţi unea supremă a templului, o au aşa numiţii Boreadi, cari sunt descendenţii lui Boreas, şi eî succed la domnia după neam.»

Până aici, fragmentul luî Hecateu Abderita, pe care ni-1 comunică Dio-dor Şicul.

De altă parte, sofistul CI aud iu Aelian, care a trăit sub împăratul Hadrian, ne comunică un alt fragment din scrierile lui Hecnteu, cu privire la acest important templu al preistoriei: «Nu numai poeţii, dice Aelian, dar Şi alţî scriitori celebreză pe poporul Hyperbore ilor şi onorile, cele fac denşiî luî Apollo. Intre alţii, Hecateu Abderita, însă nu cel din Milet, re-

'.'J.T.U. TY;V vrpov), forme, prin cari densul voescc se esprime o indicaţiune locală ncprc-:isă, adecă în părţile O c e a n u l u i, î n p ă r ţ i l e i n s u l e î, ori în apropie-'ea de ea.

[1]) Cf. pag. 72—73.

t «'.otouî îivae xî&apiataţ. Cithara (Ki&apoi), instrument cu córde din cea mai a-n "^ a«icitate. După un vechia baso relief conservat în

spitalul St. loan din Lateran >i u"13'- 8Ura acestu' instrument semăna întru tóté cu cobza română de astadî. (Vcdi a) V ^tl9nnaire des antiquités romaines et grecques, pag. loi). CC 1" Iocu'torî ai A t e n e T şi aï insulei Delos eraü pelasgr.

lateză, că preoţii lui Apollo sunt iii luî Boreas si aï Chioneï, treï fraţi la numër, omenï înalţi de câte 6 coţi. Când aceştia la timpul îndatinat fac serviciul divin solemn, şeii ruga (kpoup7fa), atunci sboră acolo stoluri nenumerate de lebede [1]) din munţii, pe care denşiî i numesc Ripae (TtTtaî); şi aceste lebede, după ce încunjură mal ântâiu templul cu sborul lor, ca şi când ar voi se-1 lustreze (purifice), se lasă apoi jos în curtea templului, ai cărei spaţiu e forte larg şi de cea mai mare frumuseţă. In timpul serviciului divin, pe când cântăreţii templului intoneză laude deuluî Apollo cu un fel de melodii ale lor propriï, şi pe când cobzarii acompaniază cu cobzele lor în cor melodia cea forte armoniosă a cântăreţilor, tot atunci şi lebedele (din curte) se asocieză şi ele la cântările lor guguind împreună; şi este de notat, că aceste lebede nu fac nici o greşelă, ca se cânte cu sunete dissonante ori neplăcute, ci întogma ca şi cum ele ar urma tonul si începutul dat de dascălul corului, ast-fel cântii şi ele împreună cu cântăreţii cei mai deprinşi în melodiile sfinte. Terminându-se apoi imnul, acest cor al paserilor se retrage, ca şi cum ele şi-ar fi îndeplinit datoria lor obicinuită pentru sărbătorirea deuluî, ar fi ascultat şi ele totă diua onorile, ce s'aü făcut deilor, au cântat împreună si au desfëtat şi pe alţii.»

Acestea sunt preţiosele fragmente, ce ne-aü remas din scrierea lui He-cateu, despre magnificul templu al lui Apollo din ţera Hyperboreilor.

Cultul Iui Apollo la Hyperboreï représenta epoca de aur a civilisaţiunil pelasge ante-elene. De o-dată cu migraţiunile pelasge de la Carpaţî spre sud, acest cult se estinde peste Grecia vechia, peste insulele Archipelaguluî şi pe ţermuril Asiei mici.

Noi vom esamina aici din punct de vedere istoric şi geografic, datele, ce ne-aù rëmas din scrierea lui Hecateu asupra Hyperboreilor.

Un nou capitul important din istoria lumeţ vechi pelasge se deschide înaintea nostră.

') Kuxvoc, c y gnu s, lebădă, consecrată luî Apollo maï mult pentru frumuseţă şi colorea s cea albă de cât pentru cântecul seu. care în general, i se atribue numai în momeutul morţii. O anumită specia (Cygnus musicus) arc un vers sonor şi plăcut.

In tradiţiunile române rolul mitic al lebedei se pare a-1 ave g r u i a seu coc or a (mase. cocorj. Inlr'o baladă poporală română, aflăm urmïtorele versuri despre eroul Corbac, care zăcea în închisore:

Şi prin gratii tot privesce Când la nori purtaţi de vent, Care plouă pe păment,

Când Ia cârduri de cucóre Ce mereu sbor către sore.

, Atecsanclri, Toesil populare p. 141.

2. *Latona şi Apollo. Profetil Ölen* ,r/' *Abaris din ţ era H y p érbor cilor.*

In anticitatca grecescă, patria adevărată a dculuï Apollo, era considerată la Hypcrboreï.

Chiar si]a locuitorii dm Croton, (Italia de jos), celebru oraş pentru puritatea moravurilor sale, Apollo, după cum scrie Aristotele, avea epitetul de Hyperboreu ').

136.—Apoi l o Hyper b o re u i, încălecat peuii grifon, ţincnd intr'o mâna lira şi în sita „n ram ele palmier, călătoresoc de la Ilyperborel către părţile meridionale (la Delos şi Delphi). Pictură pe un vas. După Lenormant ct de Wittc. Etudes des monuments cúramographiqucs. II. fil. V.

De altă parte Latona, deiţa cea amabilă, cu un caracter dulce şi blând, mama lui Apollo si a Diancî, atât după Heca-tcu, cât şi după alţi autori aï anticităţii, a-fost născută în ţ ér a Ily pcrbor e i l o r "}.

Anume, Latona, după cum ne spune legenda grecescă, fiind însărcinată de Joc, ea fu persecutată pe totă faţa pământului, de Junona, cea gclosă, în cât nici o ţeră nu voia se o primescă, ca se potă nascc. Respinsă din totC părţile, după rătăcirî încoce „; încol Latona ajunge, în fine, la De-Jos, o insulă mică, ncproductiva din Arclupelag, si stânci e cele solitare ale acestei insule, dederă deiţei persecutate un asii. Nouă dile şi nouă nopţi ţinură durerile nas-ccriî, şi aici pe érba verde, sub un palmier mirositoriü, deiţa Hypcrbo-i'că (de la Dunărea de jos) născu pe cleul cel mare al l u m ineî an ti c e [3]).

(Duruy, Hist, des Grecs. 1. 41).

') Aeli.lit. V. H. II. 26. 'Api3-oţ|}.r,î 't.í-;síí>itb lújv Kpijttuy'.atuJv Tív II»8-W('íf'«v AnóX/.uiva 'l-îp,3of,r.&v TtpoGa-fopîuîsa'a:. (Frag. Hist, grace. If. p.

175. frag. 233 b.). — Cicero, De nat. Deqr. III. 23: tertius (Apollo) Jove tertio natus, et Latona, quem ex Hyper-fa orei s Delphos ferunt advcnisse.

*") **Diodori** Sicull IL c. 47. — Paiisanlao Descriptio Graeciae. I 18. 5. — Aristotelis Hist. Anim. VI. 35. — D i a n a, fica Latoneî, încă era considerată do Hypcrboreă. (IHo-**<lori** Siculi iv. 5l).

[a]) Apoiluilori Uibliotheca, I. 4. 1.

Din acest timp insula Delos rőmase un păment sfânt pentru noul deü Hypcrboreu, şi relaţiunî strînse religiose între Hyperboreî şi templul lui Apollo din Delos se întemeiară şi continuară în tó ta anticitatca preistorică.

Anume Hero do t si Plutarcu, ne amintesc de un vechiü obicciű solemn al Hyperboreilor, de a trimite în fie-care an la templul luî Apollo din Delos, pârgă séű prinóse din cea de ântâiu recoltă a lor. Aceste daruri dênsiï le legau în paie de grâu si apoï le trimeteau la Delos cu o delegaţiune, care căletoria până la locul cel sfânt al destinaţiuneî în sunetul fluerelor, cimpóclor şi cobzelor 'j. Misiunea hyperboreă mergea mai ântâiu la Dodona din Epir (spre sud-vest de lanina de astă-dî), centrul cel vechiü religios al Pelasgilor din peninsula balcanică, c r de la Dodona trecea apoi peste Tesalia în insula Eubea şi de aicï î-şî continuă căletoria pe mare până la Delos.

Mai ântâiu, scrie Herodot [2]), Hyperboreiî trimiseră la Delos cu aceste daruri doue virgine, ale căror nume, după'cum spuneau Delcniî, au fost Hy-peroche si Laodicea. Pentru siguranţa acestor fete, Hyperboreiî trirni-seră cu densele, ca se le însoţescă, si cincî bărbaţî cetăţeni, omenî, pe carî după cum ne spune tot Herodot, Delieniî i nutniaü Perpheres (adecă aducătorî de daruri), şi pe cari dênsiï i ţineau în mare onore. Şi fîind-că se întâmplase, că delegaţiunea acesta trimisă la Delos nu se m aï întorse înapoi, Hyperboreilor le cădu acesta forte greu, şi temendu-se ca acesta întâmplare se nu se maî repete si în viitoriű, dênsiï introduseră usul, că aduceau darurile legate în paie de grâu până la frontiera ţinutului lor, apoi de aci rugau pe veciniî lor, ca se transmită darurile aceste sfinte din popor în popor până vor ajunge la Delos.

încă înainte de Hyperoche şi de Laodicea, continuă Herodot, Hyperboreiî trimisese la Delos pe alte doue virgine, pe una cu numele Arge şi pe alta Opis [3]), fete, cari căletorise acolo d'impreună cu Ilithyia, care

') riutarfjue, Oeuvres. Tome XIV (De la musique) p. 518.

[a]) Herodoti lib. IV. c. 33-35.

") Virginele trimise de Hyperboreî la Delos erau aşa dar după Herodot Arge şi Opis (IV. 35), ér cele trimise a doua oră Hyperoche şi Laodicea (IV. 33). Pausania numesce pe cele de ântâiu H c c a e r g e şi Opis (V. 7. 8.) şi pe una A c h aea trimisă maï târziu. Résulta aşa dar din aceste date, că Arge era identică cu Hccaerge Şi Hyperoche cu Achaea. Este însă afară de orî-ce îndoielă, că numele acestor virgine hyperboree aü fost grccisate. A r g (os) în limba pelasgă însemnă leră şi câmp (Strabo VIII. 6. 9). Homcr numesce ţera Pelasgilor ITsUTfixiiv *A?-;»î* (Iliad. II. 681). Pelopo-

nesul întreg se numia o-dată Ar go s (S t ral) o, VIII. 6. 9). Ast-fel, că A r g e în caşul de faţă nu pőte ave alt înţeles de cât de ţ S r a n ă séü d i n t é r ă ; cuvent identic în

apoi dat njutoriù Latonel la născarea deuluï Apollo.
Pe aceste doue

137. — Statuă de marmoră descoperită la Delos, presentând tipul archaic al femeilor venerate în acesta insulă (sec. VII a. Chr.). Costumul identic cu cel pelasg din Acropola Atenei Fig. 138 (Brunn, Denkmăler griech. und rom. Sculptur. Pi. LVII).

138. — Statuă de femcă din Acropola A-teneî presentând costumul femeilor pe-lasge, y.'<XAí;(uvoi yuvţiî/eţ, cu peptcraş de piele, cu vélnie, şi încinse peste mijloc cu bete, ale căror capete cu ciucuri erau lăsate dinainte în jos. (Brunn, Denkmăler, PI. LVII).

virgine şi pe Ilithya, femeile din Delos şi din insulele ionice Ie adorau ca

fond cu Opis, numele virginei a doua, care în limba vechia, pelasgo-latină, însemna Terra (V a r r o, L. *L.* V. 57. 64). La Pausania, după *cam* am vĕdut, numele de Argc ne apare în forma de Ilccaerge, adecă cu adverbiul grecesc év.ác de d eparte. Hc-cacrgc aşa dar ni se înfăţişeză ca o numire cu caracter t o p i c avênd înţelesul: Din ţ e r ă d e p ă r t a t ă .

Tot asemenea numai o simplă traducţiune grecesc?, este şi numele virginei Hyper-o c h e. In limba pelasgă O c h e însemncză apă mare stagnantă, cuvent identic cu latinul a q u a, cu rădăcina grccéscá *-j.-fi* şi cu germanul vechia O c h e, Ache séü Aachc. Tot la forma primitivă de a q u a se reduce şi etimologia cuvûnluluï Achaei cu înţelesul de locuitori riverani, germ. Uferbewohner (Wissowa, Pauly's Real-Ecncyclo-padie ad. v. Achaei). ÎNotărn tot-o-dată aici, că spre nord de gurile Istruluî se afla în-tr'adevîr o populaţiune numită Achaei. Pliniu (IV. 26. 2.) amintesce aci Por t u *s A*-chaeorum. Numirea de Hypcroche ni se prcsintă ast-fel ca un cuvent compus din Oche cu preposiţiunea grecescă 6;up, de peste, de d i n c o l o , si având înţelesul: K c p e s t e apa mar e.

pe divinităţi şi Ic invocau în imncle, ce le compusese poetul hieratic
OI en >).

Insă nu numai templul cel renumit al lui Apolló de la Delos (şi unde maî târdiu era depus tesaurul confederaţiuneî grecescl [!]), î-şî reducea istoria înfiinţare! sale la poporul Hyperboreilor, dar Hyperboreiï ne apar tot-o-dată şi ca întemeietorii oraculuiuï luï Apollo din Delphi lângă Parnas, unul din cele mai importante puncte centrale ale vieţeî grecescl.

După cum ne relateză Pausania, o séma de păstori, carî venise cu turmele lor până la locul, unde maî târdiu se afla oraculul din Delphi, aii fost ceî de ântâiu, carî aü început a se ocupa acolo cu divinaţiunea.

De altă parte Bœo o poétisa din provincia Phocis, ne spune într'un imn al seu, că oraculul lui Apollo din Delphi a fost întemeiat de nisce omeni veniţî din ţera Hyperboreilor [3]), şi între aceştia densa amintesce pe cel maî învăţat om al Hyperboreilor din aceste epocă, pe Olen, un profet al lui Apollo.

Acest Olen trăise, după cum susţin unii, înainte de Hesiod, ér după cum afirmă alţii, încă înainte de Orfeu.

El este cel mai vechio poet hieratic, pe care-1 cunosce literatura gre-

Constatăm aşa dar, că numele virginelor hyperboree de Arge, Hecaerge, Achaca, Hy-peroche (probabil şi Laodice) sunt numai simple designărî topico-etnice, şi nu aü de a face nimic cu adiectivul grecesc *CI-WT^,* alb, strălucitoriu, luminos, nicï cu verbul *í>r.zc,íy_(i>,* aescela, etc.

») Herodoti lib. IV. 35.—Pansaiiiae lib. I. 18. 5. — Strabo (V. 2. 8.) ne spune, că Pelasgiî din Etruria înfiinţase la portul de lungă oraşul Caere un templu 11ithyiei. Ea era aşa dar o divinitate pelasgă.

[!]) Thncyuidis lib. I. 36.

"I Pansanhic lib. X. 5. 7. —Geograful Mnaseas din Patrae, discipul al Iui Eratos-thene, ne spune, că locuitorii din Delphi erau de naţionalitate Hyperbon-i (Fragmenta Hist, grace. III. p. 153. frag. 24). — Clearch din Soli, discipul al luï Aristotele, scrie de asemenea, că Latona, după ce a născut pe Apollo şi pe Diana, a venit la Delphi (Fragmenta Hist, grace. Ed. Didót. Ií p. 318, frag. 46).— Cele maî celebre or a cul e ale lumeï antice aü fost cele de la Delphi şi de la Dodona, ambele întemeiate de Pelasgî. — Pliniu (IV. 4. 1): liberum oppidum Delphi, sub monte Par-nasso clarissimum in terris oraculo Apo11inis. — Ér la Ovid aflăm următoriul vers:

Haec mihi si Delphi, Dodonaque diceret ipsa. (Trist. IV. ci. 8. v. 43).

Delphi en i i adresau în fie-care an rugăciuni luî Apollo prin cântări festive, ca deul se vină în timpul vere! de la Hyperboreî la dânşii.

(Preller, Griech. Myth. I. 1854. p. 157-158). — Pelasgiî din oraşul S p in e turn, situat lângă gura rîuluî Pad, trimeteau la Delphi, după cum ne spune Dionysiu din Halicarnas (I. ÎS), d a r u r i d i n v e n i t u r i l e l o r maritime.

ccscă. Densul compusese mai multe imne sacre, în cari celebra peregrina-tiunilc Hypcrboreilor la insula Delos, şi în cart el amintea de unele fcmeî piosc, carî luase parte la căletoriile acestea. Lui Olen i-se atribue în special si aflarea hexametrului *).

Un alt propagatorii! devotat al cultului lui Apollo în ţinuturile grecescï, a fost Aba ris, de origine .de asemenea din ţinutul Hyperboreilor, un bărbat, care prin sentimentele sale cele marî ele dreptate şi prin vieţa sa extrem de frugală, desceptase o adeveîată sensaţiunc în ţinuturile grecescï.

Acest Abaris călătorise prin Grecia ca profet şi propagatoriű al cultului Apollo. El arătă ómenilor o săgeta, care spunea, că e simbolul lui Apollo. El compunea si distribuia diferite sentinţe profetice ale deuluî şeii şi vindeca prin descântece pe cei bolnavi '-').

Aceste legende şi imne religiose ne pun în evidenţă nu numai cultul cel puternic al lui Apollo la Hyperboreî, dar ele ne mai spun tot-o-dată, că înfiinţarea renumitelor temple ale deuluî Apollo din Delos şi Delphi, doue centre de cultură, carî aii luminat mult timp peste Grecia Orientului, se datoresc de asemenea unui popor forte religios, agricol şi pastoral, numit de autorii grecescï Hypcrboreï.

Dar cine sunt aceşti Hyperboreï admirabili prin sentimentele lor de dreptate, prin religiunea şi civilisaţiunea lor înaintată ?

Gestiune importantă pentru esplicarea mai multor probleme dificile din istoria lumeî vechi.

Este ast-fel de lipsă a ne da aici séma despre caracterul etnic şi de locuinţele acestui popor, représentant al etăţii de aur din timpurile preistorice.

') Autoi-iî vechî grecesc! au cercat se naţionaliseze si pe poetul epic Olen, după cum au făcut cu o mulţime de alţi eroi din epoca mitica. Aşa pe când unii susţin, că Olen era de origine Hyperboreü, şi după cum résulta chiar din imnele şi apostolatul seu pentru cultul luî Apollo Ilypcrborcul, alţii din contră, i atribue ca patria oraşul Dyme din Acliaia, ori oraşul Xanthus din Lycia. (Vedî Suidas ad v. 'L'Wjv).

Insă, numele de O l e n are un caracter cu totul pclasg. Acest nume ne apare Ia E. trusei şi la Romani. (Etruriae celcberrimus vales Olcnus Calenu s. (P l i n i i Hist, nat. XXVIII. 4. 1.). — La Tacit aflăm numele gentiliciü de O l c n n i u s (Ann. IV. 72).

P a u s a n i a scrie, că O l e n compusese un imn despre Hypcrboreï, în care densul celebra venirea la Delos a virginei A c h e a (V. 6. 8), şi un alt imn despre venirea la Delos allilhycï séù Lucineî (i. 18. 5.), şi că el a fost cel mai vechiü poet, care a compus imne P e n t r u Greci

(IX. 27. 2) şi primul care a introdus hexametrul (X. *5.* 7).

[J]) Timpul în care a trăit A b a r i s este incert. Hyppostrat î-1 pune în Olimpiada a a. adecă pe la a. 708 a. Chr. Suidas ia Olimpiada a 53-a, adecă pe la a. ,568 a. Chr.

3. *Hyperboreil din legendele Apolinice.*

In relatările luï Hecateu Abderita ni se prcsintă diferite cestiunï din geo-rrrafia si etnografia preistorică a Europei.

Dintre aceste cele maï principale sunt cu privire la individualitatea etnică si la locuinţele Hyperboreilor în aceste timpuri, şi în fine la noţiunea rreo^rafică că ce se înţelegea în timpurile primitive ale istoriei, sub numirea de "Qy.eavo;.

Geografia vecheî teologii egiptene st grecescï, nu mai corespunde geografiei din epoca post-troiană.

O lungă seria de triburî şi populaţiunî preistorice, mai află încă un slab resunet în poemele luï Homer şi ale luï Hesiod, apoi numele lor dispare din analele lumeî.

De asemenea, se întâmplă şi cu vechile numiri geografice. O mare parte din localităţile preistorice se confundă mai târdiu cu cele istorice, unele reman cu totul obscure si un vel mitic se întinde asupra lor, ér altele mi-grczä de la Dunăre si de la Pontul euxin, spre nord până sub polul arctic, în vest până la Oceanul atlantic, ér la sud până dincolo de isvórele Nilului, cu tóté că acestea erau necunoscute în epoca greco-romană.

In acesta confusiune geografică, produsă încă din timpurile lui Homer, apoi moşcenită şi transmisă din autori în autori, sarcina nostră de a precisa şi restabili adevërul geografic, cu privire la nisce timpuri atât de depărtate, nu este de loc usora.

Patria Hyperboreilor, si anume în epoca aceea, când religiunea lor începe a ave o influenţă decisivă asupra vieţeî grecescï, era, după cum ne spun cei mai însemnaţi autori, în părţile de nord ale Dunărei de jos si ale Măreî negre.

După Pindar, (sec. VI a. Chr.), cel maï erudit poet al anticităţiî gre-

Acest nume ne este de asemenea transmis în forma maï mult ori maï puţin altc; rată. In ţinuturile Moldovei şi în particular în judeţele Fălciu, Roman şi Neamţu, noî întîinpinăm 12 numiri topografice de Averesc Ï. Conumele Ave r e s e u este de asemenea forte usitat în părţile Moldovei.

In armata lui Turnus, Virgil ne presintă pe un ostaş cu numele de A ba r is (Virg. Aen. IX. 344.). Abaris ne apare ca Hyperboreu la Hcrodot (IV. 36) şi la Plato (Charmides, c. 6). Ér Suidas, ne spune, că Pythagora (ad vocem) a fost discipulul Hyper-t> orcului Abaris.

cescï, Hyperboreiï erau locuitorii de pe tërmuriï Istruluï seu aï Dunărei de jos.

Apollo, dcul cel mare şi popular al anticităţii, aï caruï preoţî, profeţi, descântători si peregrini cutrieraü tóté drumurile, ce duceau de la Hyper-boreî si până. la Delos, ale căruî imne resunaü în tóté templele, la tóté sacrificiile şi pe tóté căile cele sfinte; acest deü iubit şi puternic [1]) al lumeî vechi, după ce construesce împreună cu Neptun şi cu muritoriul Aeac zidurile cetăţii Troia, se întorce, după cum ne spune poetul Pindar, în patria sa de la Istru, adecă la Hyperboreî [3]). De altă parte Strabo:

«Cei de ântâiu, dice densul, cari au descris diferitele părţî ale lumeî, ne spun, că Hyperboreiï locuiau de asupra Pontului euxin, a Istruluï si a Adriéi [3])».

în fine, Clemente Alexandrinul, (dec. a. 211—218), care posedă cu-noscinţe vaste din filosofia şi teologia greco-păgână, numcsce pe Zamolxc filosoful Dacilor, Hyperboreu, adecă originar din ţera Hyperboreilor *). Amintirea despre locuinţele Hyperboreilor în nordul Dunărei de jos, se conservase în nomenclatura geografică a Daciei, până târdiu în epoca istorică.

Unul din oraşele cele mai importante ale Daciei orientale, situat în partea de jos a rîuluï Hierasus (adï Şiret), purta în timpurile romane numele de Piriboridava [c]), numire, ce ne indică, că acest oraş a format o-dată un centru principal al poporului, pe care autoriî grecescî î-Î numesc Hyperboreî.

Primele locuinţe ale Hyperboreilor în timpurile preistorice ni se presintă ast-fel, după cei mai importanţi scriitori aï anticităţî, în părţile de nord ale Dunărei de jos [6]).

*) Homer ne spune, că deiî se tem de Apollo. Când el merge în palatul lui Joe toţi deiî se ridică de pe scaune înaintea sa. (Hymn, in Apoll. v. 1-3). ') **Pindari** Olymp. VIII, 46:

" * o. >
CUC fj.ţrj. VZOC, ...

iávftüv ^TtE'.-f''' *TvA* 'Aij.aíóv«5 cu'.Tirtouç x et! st

"Icipov t/.auviuv. Ibiil. Olymp. III. 14—17.

[3]) Strabonis Geogr. XI. 6. 2.

[4]) Clemens Alex., Strom. IV. 213 (Apud Pauly, Real-Encyclopiidie. IV p. 1394).

[5]) Ptoleiuael Geogr. lib. III. io.

) După Be ss el 1 (De rebus Geticis, p. 39—40) Hyperboreu locuiau la început în re. gmnea Geţilor. După Papadopol-Calimach în Dacia (Columna luî Traian. [A]«. V. 1874 p. 172).

însă, care era originea etnică şi caracterul civilisatiuneï acestuï memorabil popor din anticitatea preistorică ?

După tradiţiunile şi datele istorice, ce le avem, Hyperbo reiï, carï figurezi în legendele cele sfinte ale luî Apolló, ni se presintă ca un ram al naţiune! celeî marî şi puternice pelasge.

Ocupaţiunile lor pastorales! agricole, instituţiunile lor sociale si religiose, sunt identice cu ale celor alte triburi pelasge din ţinuturile Eladeî, ale Asieî mici şi peninsulei italice.

Păstorii Hyperboreï, ne spune Pausania, —• adecă aceia, cart străbătuse cu turmele lor până în partea de sud a Pinduluî, — aceştia au întemeiat oraculul din Delphi[1]); de sigur la început cu un caracter destul de modest, amësurat necesităţilor vieţet pastorale.

Pe lângă păstoria, la Hyperboreï înfloresce tot-o-dată şi agricultura. EÏ trimit în tot anul daruri la Delos din fructele st prima lor recoltă de grâu [2]). Hyperboreiï au un organism de stat, politic şi religios. Constituţiunea lor este teocratică. Boreadiî, seu descendenţii luî Boreas, sunt capii guvernului politic şi tot-o-dată marii preoţi aï luî Apollo.

Hyperboreiï sunt consideraţi de autoriï grecescï ça un popor cu moravuri forte pure, si cu sentimente de justiţia superióre tuturor ómenilor a-cesteï epoce. Mêla numesce pe Hyperboreï «cultores justissimi» *s), ér Hellanic «popor care practică justiţia» [4]).

Hyperboreiï ne presintă întru tóté caracterul moravurilor şi credinţelor vechî latine.

Eî sunt blândî şi ospitalî, religioşî, superstiţioşi, iubitori de profeţii (ora-

') Pausaniae lib. X. 5. 7.

*) Ritul religios al Hyperboreilor do a face sacrificii deuluî Apollo din prima lor recoltă (frugum primitiae) avea un caracter latin. Ast-fel aflăm urmatorclc notiţe la Fes t us: Praemetium de spicis, quas primum messuissent sacrjfîcabant Caereri (Ad v. Sacrima). — Ibid.: Florifertum, quod eo die spicae feruntur ad sacrarium. De asemenea scrie O vi di u (Metam. X. 433): Primitias frugum dant spi-cea sorta. — Ér Tibullü (I. Elég. V. 24):

Illa "deo sciet agricolae pro vitibus
uvam Pro segete spicas, pro
grège ferre dapem.

(Cf. Dionysü Halk. II. c. 23).

¦J Méla caractérisez! ast-fel tdra şi poporul Hyperboreilor : Terra angusta (augusta?) aprica, per se fertilis. Cultores justissimi, et diutius quam ulli mortalium, et beatius vivunt. Quippe festő semper otio laeti, non bclla movere, non jurgia; sa-c ris operaţi,

maxime A p o 11 i n i s (III. c. 5).

[4]) lout 'rnspjJopeout àjy.sîv . . . Siv.ocoaúvfjv. (Fragmenta Hist, graec. I. 58. fragm. 96).

ᵤjₑ) si de descântece. La ceremoniile religiose ín onórea deilor, eï cântă ,. fluere, din cimpoï şi din cobze [1]). Melodiile lor sunt dulcï si armoniόse. T hecatombele scű prasnicele, ce le daü ín onórea luï Apollo, eï cântă în continuu laudele deului cu o voce plăcuta [3]).

Ér în timpul serbătorilor celor marî ale acestuî deü, (începênd de la uinoctiul de primăvară şi până la jumătatea lunci lui Maiii), ei jocă la hore *f* " noptea târdiu [8]). Peste tôt eï sunt omeni avuţî şi duc o vieţă fericită.

Hvperboreiî cultivă tot-o-dată şi sciinfele, cu deosebire teologia, filosofia si poesia. Eï trimit în Grecia pe ceî de ântâiu literaţi în trenealogia popórelor preistorice, Hyperboreiî sunt de asemenea înfăţişaţi ca un ram pelasg. Protopărintele lor este Hyperboreü (Trep^opeo;), fiul luï Pelasg *), al puternicului rege şi patriarch al întregeî ginte pelasge. însă nu numai caracterul lor naţional este latin, dar si deităţile lor portă nume archaice latine: Aplu (Alb [6]), Latona (séü Leta). Tot nume latine

i) La Hyperboreî maï aflăm tot-o-dată şi un colegiu al cântăreţilor cu cobza pentru ceremoniile religiose, şi care corespunde la collegium tibicinum al Romanilor. Despre aceşti din urmă se esprimă ast-fel Mommsen (Rom. Gesch. I. 203): Auch sie (die Flötenbláser) fehlten bei keinem Opfer, bei keiner Hochzeit, und bei keinem Begrăbniss.

'l.Pindari Pyth. X. 30.

[3]j Despre caracterul festivităţilor religiose latine, Mommsen scrie: Die lat i-nische Gottesverehrung beruht wesentlich auf dem Behagen des Menschen am Irdischen . . . sie bewegt sich darum auch vorvviegend in Aeusserungcn dér Freudé, in Liedern und Gesăngen, in Spiclen und Tiinzen, vor aliem aber in Schmăusen . . . Aber die Versehwendung wie allé Überschwanglichkeit des Jubels ist dem gehaltenen römischen Wesen zuwider (Rom. Gesch. I. (1856) p. 159).

[4]) Scholiastul Iui Pindar la Olymp. III. 28. (Fragmenta Hist, graec. II. p. 387).

*) Apollo o vechia divinitate a Lel egi Io r (trib pelasg) era numit de ei Aplun-De asemenea şi la Tcsali. (Tomaschek, Die altén Thraker, II. 48). - La Etrusci ApIu şi Apu 1 u (Wissowa, Pauly's Real-Encyclopădie .id. v. Apollo). Cu privire Ia etimologia acestei numiri sunt importante cuvintele Im Festus : Album quod nos dici-mus . . . Sabini tamen al pum dixerunt. — Românii numesc timpul de Ia Pascî până la Dumineca Tomeî săptămâna al bă seu a Albilor (Conv. lit. XXI p. 355) şi este de notat, că tot în acest timp începeau şi sărbătorile lui Apollo Ia Hyperboreî.

O legendă arcliaică romuua din ciclul Apolinic. — Ni se comunică următoreu
legendă poporală din comuna Florescî, judeţul Dolj: Un împërat a avut o fată fru-
mosă ca «lumea albă'*. La sore te uitai, dar la ea nu. Un smeü răpesce fata pe
an ea se plimba prin pădure, o pune pe cal, sboră cu ea şi se scufundă ^departe în-
tr o mare adâncă şi lată, unde erau n i see prunduri (insule) frumóse a-
copente cu erbă meruntă şi desă. Fata furată a fost însărcinată de smeü, care-şî avea
sCO în mare. Când era aprápe să nască, smeul a fost ucis de Fet-frumos, ér

aü profeţii Ölen şi Ab ari s, la cari putem adăuga si pe Orfeu. în fine, resturile de limbă, ce ne-auxemas de la eï, pe rphe res (ducători de daruri), Nereu (Negru), Heiixœa *séü* insula fericiţilor, sunt de asemenea latine.

Religiunea Hyperboreilor era prin escelenţă Apolinică. Apollo, ca divinitate a sdreluî era mult mai aprópe de necesităţile vieţei pelasge, de cât toţi ceï alaltï deî.

Pe Apollo, ne spune Hecateu Abderita, ei î-1 venerează mai mult de cât pe orî-care alt deu.

De altă parte întreg caracterul religiuneî apolinice, după cum se manifestă ea în ţinuturiie Greciei, ne înfâfişeză imaginea *vieţc!* şi credinţelor pelasge.

fata s'a pomenit cu palat cu tot în prundul cel frumos al mării. Aicî pe prund ea a născut doi copii atât de frumoşi, în cât se părea că e aur pe cî. Copiî cresccnd ceva maî mari, aű plecat o-dată tărîş de lângă mama lor, pe care o furase somnul. O slugă a împcratului (tatăl feteï) pasuninci vitele în apropiere do mare, a vëdut pe ceï doï copilaşi jucându-se în năsipul măreî cu nisce mere de aur. «S o r e l e a stătut în l o c si se u i t a la e î şi l u n a t o t asemene a». Sluga spunând împăratului despre vederea acestor copii, a venit şi însu-şî împăratul, ca se-I vadă, şi a rămas uimit de frumuseţea lor. Apoi apropiindu-se şi punênd mâna pe aceşti copii, unul a a l b i t , dr ccl-alt a înegrit de frică. Celui alb i-au dis A ! b u I, şi celui" negru, Negru. Cel alb pe când î-1 ţinea împăratul în braţe a săltat de o-dată în sus şi a plesnit. (Acesta legendă, comunicată de învăţătorul G. Scântcă, după spusele unui bètrân tëran, se continuă apoi numaî cu privire la al doilea fiu numit Negru).

Esaminând fondul mitic al acestei legende, ea ne prcşintă întru tóté caracterul legendelor apolinice. In tradiţiunea română, Albul, copilul cei frumos si aurit (Apolio), apare ca fiu al unei divinităţi mari ne (Ncptun). Tot ast-fel, ni se presi'.ită şi legenda cea maî archaică pdasgă, Aristotele scrie, că anticitatca grccescă cunoscea patru deî cu numele de Apollo, orî cu alte cuvinte, esistaü patru legende despre genealogia deuluî solar. Cel de. an t ai ü Apollo, cjice Aristotele, a f o s t fi u l l u î Ne p tun şi al Minerveï, al doilea, fiul luî Corybas din Creta, al treiiea fiul îuî Joc, şi *al patrulea* seu Apollo din Arcadia, era fiul lui Silen, .şi pe care Arcadienil î-1 numiau «deul păs-toriű.». (Fragjn. Hist, graec. II. p. 190). După Apollód o r (Bibi. I. 7. 4.), ceî de ântâiu doi fii aï luî Neptun, aveau numele, unul Oplcus şi altul Nercus. Este afară de ori-ce îndoială, că forma maî vechia a acestor doue numiri a fost A p l u s şi Nie-r u s, adecă Albul şi Negrul, întocma ca in legenda română. *Mai* adăugăm aici în ce pnvesce variaţiunea dialectală, că în limba română m e r i u séü m n e r i u are înţc-Jesul de vânăt, venăt-sur si azur, si că o fică a bătrânului marin N c r e u s, purta numele de Mă era (Homeri llias, XVIII. 48).

Ast-fel, legenda română, după care Albul ne apare ca fiul unei divinităţi marine, a-parţuie Ia cel maî vechiű ciclu al legendelor apolinice. In legenda română, fntocma ca m genealogia comunicată de

Apollodor, domineză p r i n c i p i u l d u a l i s t i c , cu doue caractere opuse; una din cele doue figuri legendare représentait lumina (Albul) şi alta întunerccul (Negru).

Apollo din Delos, din Delphi, din Atena şi din ţinuturile Troiel, nu este nici deu grecesc, nicï egiptean, ci o divinitare cu legende, cu dogme, şi cu riturï nationale pelasge;în fine cu o patria pelasgă. Apolló este cu deosebire venerat în ţinuturile pelasge, în Tesalia, în Phocis, în Beotia, în A-tica, în Arcadia, în Creta şi în ţinuturile Troieî.

139.—A p o 11 o (tip archaic), încoronat cu dafin şi aşedat pe tripodul seu profetic, ţine în o mână arcul seű, ér în alta o pateră. Pictură pe un vas. (După. E l i t e des Monuments c é r a -tnogr a

El este deul apărătoriu al turmelor, şi al pastorilor VGJICOC.

Pe şesurile Tesaliei, Apollo păzesce ciredile de vite ale regeluï Admet din Pherae *), ér în muntiï Troiel el servesce ca păstoriu la regele Laomedon, tatăl luï Priam [2]). El ajută împreună cu Neptun la construirea murilor Troeî pelasge [3]), si pe regele Alcatou la zidirea cetăţii pelasge Me-gara *}. El se luptă împreună cu Pe-lasgiî în contra inimicilor lor. îndemnă pe Troianï la luptă în contra Grecilor, şi doresce, ca victoria se fie pe partea lor [5]). El ajută adese-orî în luptă pe Enea si pe Hector [6]). Ér acest erou din urmă când plecă pe câmpul de luptă în contra Grecilor, face următoriul vot solemn înaintea Troienilor si a taberei inimice: că dacă deul Apollo i va da gloria, ca se uciclă pe cel ce va eşi

se se lupte cu densul, atunci va aduce armele aceluia în Iliul cel sfânt, şi le va suspenda ca trofee în templul lui Apollo departe-săgetătoriui [7]).

*) **Apollodori** Bibi. I. 9. 15; III, 10. 4.

[a]) IHad. XXI. 441—44.

[a]) Iliad. VII, 452 ; XXI, 515.

[4]) **Pansaiiiac lib. I. 42.** ***2.***

[6]) Iliad. IV, 507; VI [. 21. — O vid i u **(Trist. II. el. 2. 5) : Pro Trója stabat Apolló.**

[c]) Iliad. V. 344; XV. 249.

[7]) Iliad. VII. 51. seqq.

Tot în cursul acestui resbel Apollo îndrepteză săgeta luî Paris asupra lui Achile şi-1 ucide !).

Apollo apare ca dcul protector al Pelasgilor şi atuncî, când sortea pare a-ï persecuta peste tot locul, şi o parte din ei sunt siliţî se părăsescă vechile lor locuinţe din peninsula balcanică.

Pelastnî, scrie, Mă cro b i u, alungaţi din locuinţele lor din tóté părţile, se adunară cu toţii la Dodona şi consultară oraculul de acolo, în ce parte a lumei se se stabilescă; ér oraculul, le spuse se mergă în ţera consacrată luî Saturn si acolo se ofere dijme luî Apollo, etc. [2])

Apollo, la Pelasgl este deul lumineï fisice şi al luminci spirituale; deul păstoriei, al agriculture!, al sănătăţii, al resboielor, al cetăţilor si al divina-
ţiuneî [3]).

Ca tip, Apollo este de o frumseţă şi tinereţă eternă.

Pe vechile monumente de sculptură si pictură ale Grecieî, Apollo cel archaic ne apare cu bucle şi cu pletele cele frumóse pelasge, întocma precum portă si astădî păstorii şi ţeraniî români de lângă muntele Retezatului. Din acesta causa, el are la Homer şi epitetul de áxspasxójwjc (intonsus [4]j.

Tot asemenea, ne spun cântările nóstre poporale, că sórele are plete strălucite [6]).

4. *'Í2y.savóg (Oceanul) în tradiţiunile antice.*

Lângă Hyperboreiï ceï cuvioşr ne apare în legendele apolinice şi Oceanul cel archaic din nordul zoneî grecescî, şi care jocă un rol atât de important în teogonia urano-saturnică.

Insula luî Apollo din regiunea Hyperboreilor, ne spune Hecateu Abde-rita, se află în părţile Oceanuluï (xaià TGV 'Qxescvov).

') Arctiuus in Aethiopida (H o rn c r i, Carmina, Ed. Didót, p. 583.) [a]) Macrobii Saturn. I. 7.

[3]) Calchas, Cassandra, Helenus şi Sibylele aveau darul profeţiei de la Apollo.

[4]) **Homerl** Hymn, in Apoll. v. 134.

[5]) In o baladă română apolinică S ó r e l e dice către Lună:

C'amêndoï ne potrivim
Şi la plete şi la feţe
Şi la d a l b e tinereţe.
Eu am p l e t e s t r ă l u c i t e,
Tu al plete aurite.
Eu am faţa a r d S t ó r i ă,
Tu faţă mângăetoriă.

(Din Corn. Rêsvad, jud. Dfirobovija.)

Cuvântul Oceanos la început nu avea înţelesul, pe care i l'au dat maî târdiu autorii grecescî, séü cu alte cuvinte, Oceanul primitiv séü al vechilor legende, nu este Oceanul istoricilor şi al geografilor, începênd de la bë-trânul Herodot în cóce.

Grecii din timpurile luî Homer nu cunosceaü marea esternă, pe care noî o numim astădî Ocean. Eî nu străbătuse in aceste timpuri către apus nicî chiar întréga Marea mediterană. Ér în ce privesce părţile de nord ale Eu-ropeî, noţiunile lor geografice nu se estinseră în acesta epocă maî departe de Marea negră si de Dunărea de jos.

Lumea n'a fost tot-de-una cunoscută, după cum este astădî, şi chiar în timpul luî Herodot, o epocă de altmintrelea destul de tărdiă, orisontul geografic grecesc se închidea la Dunărea de jos. «La nord de Tracia, scrie Herodot, ce fel de omenî locuiesc, nimeni nu pote se scie; atât însă se pare, că dincolo de Istm esistă pament nelocuit şi infinit» [1]).

De altă parte cuventul'Qxeavfc; nicî nu este grecesc [2]). El aparţine lexiconului archaic pelasg, atât după forma sa originară (aqua), cât şi după terminaţiunea sa în av-o-;. După sensul seu primitiv, cuventul Oceanos însemna o apă mare stagnantă [3]).

La început, autorii anticităţiî întrebuinţară cuventul Oceanos, aşa după cum î-1 împrumutase de la Pelasgî, aplicându-1 esclusiv la Marea negră, care într'o epocă preistorică forte depărtată, forma numai un imens lac, ne-avênd nicî o eşire în Marea mediterană *).

Ast-fel geograful Strabo vorbind de navigaţiunea Argonauţilor către ţinutul cel avut de aur (Colchis), ne spune, că în acesta epocă, Marea negră era considerată ca un alt Ocean [5]), si cine naviga în Marea negră se considera, că a căletorit tot aşa departe de lumea locuită, ca si când s'ar fi dus dincolo de columnele luî Hercule, şi peste tot se credea, că acesta mare este cea maî vastă din mările nostre, din care causa i s'a Şi dat prin escelenţă numele de EOVTOÇ.

') Herodoli lib. V. c. 9.

; entru noţiunea de mare, Grecii aveau numai terminul general de S-aAc/.o-i. J In limba română cuvênul o c h i ü (maî corect o c i ü) are înţelesul de locus p a-uster (Lexicon ui de Buda), şi de « l a c » «étang» (C i h a c, Dictionnaire •tymologie Daco-romane. I. 184). Forma de O c e a n ni se presintă ast-fel numaî ca augmentaţiune din o c h i ü séü o c i ü, cu înţelesul de l a c m a r e. — Dupâ D i o d o r c u (I. 12. 5) cei vechi înţelegeau sub cuventul

Oceane umiditatea *(-b* 5-rpov). *) Strabonis Gcogr. I. 3. 4. [5])
Strabonis Gcogr. I. 2. 10.

Chiar si numirea archaică de "ÂCevoţ (Axenus [J]), ce s'a dat la început MăreÎ negre, era numai *o* simplă formă de pronunciare grecescă a vechiului cuvent pelasg Ocean (Oceanos).

în Galia de altă parte noî aflăm încă în secuiul al IV-lea d. Chr. forma de A c ci o n (= Ocean), întrebuinţată ca o numire pentru lacurile cele vaste [2]).

Acest Ocean (séü lac imens) al geografiei preistorice,, cuprindea în sine nu numai basinul idrografic al Măreî negre, dar tot-o-dată şi cursul cel lat difus, adânc şi lin al Istruluî, séű DunăreÎ de jos.

Ast-fcl în Argonauticele lui Apolloniu Rhodiu, o operă ele însemnată eru-diţiune alexandrină, partea de jos a DunăreÎ séü Istrul cel «lat şi adânc» figu-rează sub numele de Golful seu Cornul Oceanului (Kapac 'Q'/.savoîo [3]).

Cu deosebire însă în legendele teogonice ale luî Homer şi Hesiod numirea de Oceanos fu aplicată esclusiv numai la Dunărea de jos ('Qy.eavo; ~ota|.ic; [4]), şi acesta probabil din causa, că acest mare fluviu al lumeî vechî se considera ca ultimul rest al maselor man de apă, ce acoperise în epo-cele geologice basinul Tëreï-românescï şi al Ungariei. Acesta ne esplică tot-o-dată causa, pentru care locuinţele Hyperboreilor ne apar la Hecateu lângă Ocean, ér la Pindar lângă Istru [6]), séü Dunărea de jos.

Constatăm aşa dar din punct de vedere geografic, că Oceanul Hyperboreilor, de care ne vorbesce Hecateu Abderita, nu este nicî Oceanul arctic, nicî Oceanul de apus, nicî altă mare necunoscută, ori fictivă, ci esclusiv marca de la nordul lumeî grecescî, aceea pe care şi Herodot o nu-rnesce «cea maî admirabilă din tóté mările»[6]), pe care Pornponiu

[1]) StraLoiiis Geogr. V. 3. 6. — Molae lib. I. c. 19: i n g e n s P o n t u s..olim Axenus clictus. — Etymologiilc antice, că terminul de 'fi/.savo; ar deriva de Ia adiectivul «"•/.u-, repede, şi Axenus ar fi cuvûntul grecesc «îîvoi, i n h o s p i t a l, nu aü nicî înţeles, nicî fundament istoric.

[2]) Rufus Avienus (sec, IV. d. Chr.) în poema sa geografică «Ora maritima» amintesce în părţile Galieî un vast lac şut) numele poporal de A c c i o n (adecă. Ocean) :

inscrit semeţ dchinc
v a s t a m in p a l u d e m, quam vetus moş
Gracciae vocitavit A c c i o n (at)que
praecipites aquas stagni per aequor cgerit.

După Müllerus in CI. Ptolemaei Geographia (Ed. Didót) p. 235.

[3]) ApoHonii Rhodii Argon. IV, 282.
[4]) Humori Odyss. XII. 1. — HcsioiH Theogoniu, v. 242. 959.
[5]) **Pimlari** Olymp. III.
17.
") **Herodoti** lib. IV.
85.

Mela şi Dionisiu Periegetul o numesc «mare imensă» *), ér tradiţiunile poporale române «Marea mărilor» [s]), şi care, în fine, pe chartele geografice medievale figureză sub numele de «Mare maj us.»

în acest Ocean aşa dar, de la marginile lumeî cunoscute Grecilor, se afla insula cea sfântă a lui Apollo, si care, după cum vom vede din ca-pitulele următore, ni se presintă întru tóté ca insula L eue e séü Albă, care maî târdiu a fost consacrată memoriei şi mormêntuluï M Achile.

5. *Celţil de lângă insula HyperborcUor.*

în crenesa apolinică ni se presintă încă doue cestiunï importante din geografia preistorică.

Insula cea sfântă a lui Apolló, ne spune Hecateu, se află în părţile de nord (înţelege ale zoneï grecescï), şi anume în faţă cu ţinutul Cel-ţilor [s]).

După tóté datele istorice şi geografice, Celţiî imigrase din Asia în Europa numai târdiu, în urma celor doue curente marî neolitice.

La început, acest popor belicos ocupase o parte însemnată din ţinuturile cele vaste de la nordul MăreÎ negre, împinsï apoï de nóuele curente etnice (germane), carî se reversai! din Asia spre Europa, eî se respândiră prin diterîte părţi ale Dacieî, ale Panoniel şi Germaniei, ér unele cete ale acestor noî invasorî petrunseră încă în timpurile pelasge spre medă-di, si se stabiliră în mod sporadic până în Beoţia.

Diferite fântânî istorice şi geografice ale vechimeî, amintesc de Celţiî de lângă Marea negră,

Ast-fel, renumitul sofist Asclepiade din Tracia, care a trăit în sec. IV a. Chr., ne înfăţiseză pe legendarul Boreas (din munţii Rhipae, Carpaţî) ca un rege al Ce l ţii o r [4]). La alţî autorî, acest Boreas apare ca rege al Sci-

') Mclae lib. I. c. 19. — **Dionysii** Orbis Descriptio, v. 165.

[2]) Ast-fel într'un descântec de «Dênselo se dice: «cu mâna Ic va lua şi in Marea egră le va arunca în Mă r e a Mar i l o r». (C o d r e s c u, Bucium, rom., III 139.)) **Inodori** Sicull lib. II. 47: *ïv* toî; àvtiitspav rrjc KÎ/.TIXYJÇ TO^OIÇ xatù tiv 'Qxíaviy eïva; vv]oov etc.

[4]) **Probus** ad Virgil. Georg. II, 84. Quidam putant, ut

Asclepiades ait, B or earn fuisse Cél darum regem (Fragmenta Hist, graec. Ed. Didót. III 306; fragm. 28).

ţilor, ér la Hecateu Abderita Boreadiï, séü descendenţii regeluï Boreas, sunt domnii si preoţii ceï marï aï Hyperb oreilor din insula cea sfântă a luî Apollo.

Agatyrşiî ceî renumiţi pentru avuţiile lor de aur,— o populaţiune Tur-senă (pclasgă), — carî în timpurile lui Hcrodot locuiau în Transilvania de astădî,— suntconsideraţî la uniï autorï grecascî ca Celţî ').

în fine, renumitul gramatic şi poet Lycophron din Eubca, care a trăit în sec. III. a. Chr. ne spune, că insula Leucc se află situată în faţă de gurile rîuluï numit Kel to s [2]), si sub acesta numire densul înţelege Istrul, care după cum scrie şi Herodot venia din ţinuturile Celţilor. Despre Celţî, ca locuitori în apropiere de Marea negră, ne maî amintesce si Diodor Şicul. «Ce!ţii, dice densul, carî locuiesc în regiunea nordică şi în ţinuturile de lângă Ocean şi de lângă munţiî Ercinicî, precum şi toţi aceia, carî sunt respândiţî până lângă Sciţia, se numesc Gali. Dintre aceştia, aceia carî lo-cuesc sub polul nordic şi cel carî se mărginesc cu Sciţiî sunt ceïmaïsël-baticî . . . . Puterea si sălbăticia lor ajunsese atât de cunoscută în lume, în cât se dice, că în timpurile vechi ei cutrierase si predase totă Asia, nu-mindu-se de pe atuncî Cimeriî» [s]).

Când Hecateu ne spune aşa dar, că insula cea sfântă a luî Apollo, se află în regiunea septentrionala (séü din nordul zonei grecesc!) şi în faţă de ţinutul Celţilor, el are aicî în vedere aceleasî fântâni istorice ca si Ascle-piade, la care Boreas de la munţiî Rhipae apare ca un rege al Celţilor, *ca si* Diodor Şicul, care ne presintă pe Cimeriî de lângă ţermuriî Nipruluî *co* Celţî, şi în fine, ca si Ştefan Byzantinul, care consideră de Celţî pe Agatyrşiî séü Tursenii pelasgï de lângă rîul Mureşului.

Vom esamina acum ultima cestiune geografică din legendele apolinice. Geografia este una din luminile principale ale istoriei

Din insula cea sfântă a luî Apollo, scrie Hecateu Abderita, se vedeau unele înălţimi de pâment de la S e lin a, şi care nu era mult depărtată.

Acesta Selină de lângă insula luî Apollo a avut darul se complice şi maî mult cestiunea geografică a Hyperboreilor celor piî şi virtuoşi, de carî ne vorbesce Hecateu. Anume comentatorii fragmentelor luî Hecateu Abderit?,

') Stephanas Byz. Tpaosol, itóV.? KsXTuiv. "EO-voţ o3ţ ui "E/.X-^e; 'Afa&opsouţ ovojxa-i. - Cf. Taciţi Germania c. XXVIII. XLIII. - Dicfenbncli, Origines Europaeae. p. 139 seqq.

') Licophvon Cassandr. v. 189 (Köhler, Mémoire, p. 544. 730).

") Diodori SIculi lib. V. c. 32.-De asemenea scrie Strabo (XI. 7. 2): Vechil auton grecesc! numiaü tóté populaţiunile nordice Scyţî şi Celtosciţî. (Cf. Ibid. VII. 1.

uniî din lipsă de cunoscinţe precise geografice, alţii în fine seduşi de textul outin alterat, după cum ni l'a transmis Diodor Şicul, au credut că sub a-estă enigmatică SsA^vrj de lângă insula lui Apollo Hypcrboreul, este de se înţelege luna de pe ceriu, interpretând ast-fel pasagiul lui Hecateu, nu în spiritul curat geografic al autorului, ci dàndu-ï un înţeles ca totu' fabulos.

însă Sclina din ţera Hyperboreilor era o realitate geografică. Insula Leuce séü Albă, care după resboiul troian fu consacrată mormêntuluï lui Achille, se află situată, după cum seim, în faţă cu cele doue guri de sus ale Dunărei una Chilia si alta Sulina. Acest braţ din urmă al Dunărei, care în secuiul al X-lea al erei nóstre se vede a fi fost cel mal navigabil, portă la Constantin Porfynogenitul numele de Salina [1]), si tot sub numele de Se-lina ne apare acest braţ în periplul catalan de la a. 1375 [<!]). In fine, sub numele de Sclina ni se înïăţişeză acesta parte din delta Dunărei în tóté cântările nóstre eroice [3]).

Când Hecatcu Abderita scrie ast-fcl, că din insula cea stanţă a lui A-pollo se vedeau ore-can înălţimi terestre de la Selina, el nu avea în vedere aspectul ceriului, ori depărtarea mal mică sou mat marc a lune! de acest colţ de pământ, ci esclusiv numai acea parte continentală din delta Dunărei, care şi în evul de mijloc era cunoscută navigatorilor din Marea, negră sub numele de Selina [4]).

Am esaminat aicî principalele părţi ale geografici positive din fragmentele lui Hecateu Abderita. Aceste date r.e vor permite de a fixa cu deplină siguranţă situaţiunea geografică a insulei, în care se află memorabilul templu al lui Apollo Hyperboreul.

') Constantini Porpliyrog'cniti De admin. Imp. c. 9: tiv no-'/.|i.ov tiv ïs),;vàv. Diferitele braţe ale deltei Dunărei se mai numiaü de geografii vechi şi rîurî, f l urni na (Plinii Hist. nat. IV. 22.)

[3]) Notices et Extraits de manuscrits de la Bibliothèque du roi et autres bibliothèques publics par l'Institut royal de France. T. XIV. 2-mc Partie. Paris, 1843. (Charta a 2-a)

[3]) Turcii 'n drciiă se plimba

Pe podmolul Dunării
. . . Vedea fete se li
ne ne c,. Găsia fete

Cu trei-patru
Brăilence, Cu cincl-
şesă Gălăţcnce Şi cu
decc S e l i n c n c c.

Cu ie şi cu zevelce.

u.id. P. r,43.

[1] eocl or eseu, Poesiî pop. p. 562.

impiejurare geografică analogă ni se prcsintă cu S c l i n a din Italia. L u n a, scrie l • [2]' 5), este un oraş şi port al Etrurieî, şi Grecii numesc oraşul şi portul

6. *Insula Ăevxr] (Leuce) consecrată tfeiifitl Apollo.*

Insula cea sfântă a luï Apollo, după cum am vëdut din datele geografice expuse până aicî, era una şi aceeaşî cu insula, care a fost consecrată umbrei luï Achile după rësboiul troian, atuncî, când cultul lui Apollo suferise o mare înfrângere,

însă renumele şi veneraţiunea, de care se bucura acesta insulă, pe când era consecrată lui Achile, şi anume autoritatea oraculuîuî de acolo, puterea cea salutara a insulei, tesaurele continue, ce se vërsau la altarele acestuï templu, erau numaî o simplă moscenire din tradiţiunile si institutele cele vechî ale religiuneï luï Apollo.

Asupra insuleï luï Achile maï rëmase chiar şi aureola divină, ce o avusese o-dată acesta mică bucată de pământ, când puternicul deft Apollo inspira de aicï întréga vieţă antică.

Pindar, în una din odele sale numesce insula lui Apollo <paevvàv vâoov *), adecă insula luminosă, lucitoriă, epitet, care convenia nurnaî reşedinţei Iul Apollo, deul soreluî.

Ér poetul Quintus din Smyrna, care a trăit pe la a. 470 d. Chr., o numesce insula divină*), încă mal înainte de ce acest păment ilustru ar fi ajuns în posesiunea Pontarchulul Achile.

1- Portul este înconjurat cu munţi înalţi, de unde se póté vedd marea şi Sard i n i a şi o mare parte a ţermureluî atât de dincóce (din Italia) cât şi de dincolo (din Sardinia). Esistaü aşa dar în timpurile vecin, oraşe şi porturi dedicate Luneï séü Se-leneT, şi cari purtau numele acestei divinitSţî. Se póté, ca astădi din Insula Şerpilor (Leuce) să nu se maï vodă punctele maï înalte din delta Dunărei, însă acesta nu este o probă, că în vechime relaţiunile geologice ar fi fost tot ast-fel. Maï notăm aici, că după tradiţiunile române, pe cari le publicăm maï la vale, templul din Leuce se distingea prin o înălţime considerabilă. ') **Pindari** Nemea IV. v. 48—50:

Ev 8'Eu£tlvu> TcÉXafst -.fatvvàv

VÜ30V . . .

') **Qnlntl Smyrnaci** Posthomericorum III. v. 775: *tooíí* víjsov. — Chiar şi legenda despre paserile albe, cari îngrijiau de templul luï Achile (pag. 72) este în fond una Şi aceeaşi cu legenda, pe care ne-o comunică Hecateu despre lebedele, ce veniaŭ in stoluri nenumérate din munţii Ripae şi carï maï ântâiu încunjurau cu sborul lor tem-Plul luï Apollo, ca şi când ar fi voit se-1 lustreze.

Ta fine, chiar si numele acestei insule de Leuce séü Albă, ne pune în idenţă sub o formă destul de transparentă, că ea a stat o-dată în strînse raporturi cu cultul lut Apollo, a deuluî celui alb, numit Aplun de Tcsali şi A piu de Etrusci ').

în apropierea acestei insule, noi găsim in anticitatea greco-romană un cult puternic şi estins al lui Apollo şi al Dianeî.

Sciţii, după cum ne spune Herodot, adorau dintre toţi detî lor mal mult Apollo [2]), cu escepţiune de supremele (si vechile) lor divinităţi, numite Istia (Vesta, focul), Papaeos (Moşul) si Apia (Pămentul).

La gurile rîului Borystene séü Nipru era situat vechiul oraş numit Ol-bia seu Olbiopolis [5]), cel mai important centru comercial al Scitici în timpul lui Herodot; ér partea cea mai mare din monetele vechi ale acestui emporiti portă efigia deuluî Apollo [4]). Probabil că acest oraş, după cum scrie corniţele Ouvaroff, a fost consecrat deuluî Apollo, ér numele de Olbia (cetatea Albă) încă parc a confirma acesta. Din o insulă a MăreÎ negre, numită Apollónia, situatei spre sud de gurile Istruluî, Romanii luară una din cele mai venerate imagini a deuluî Apollo, o statuă colosală înaltă de 30 de coţi, şi o asedară în Capitoliu sub numele de Apollo Capitolinus. Chcltue-lile acestei antice şi magnifice opere de sculptură aü fost, după cum ne spune Pliniu, de 500 talenţi séü 2.460.000 lei [6]), adecă mai mult de cât adunase Grecii (300 talenţî) pentru reconstruirea templului din Delphi, incendiat în a. 548.

In fine, diferite alte oraşe şi centre comerciale din apropierea acestei insule aii purtat, unele în vechime, ér altele până în diua de astăclî, numele de Alba. Ast-fel ni se presintă Olbia, Cetatca-albă séü Tyras [c]), Bol-

') InsulaDclosîncă avea epitetul de «albă» (candida Dclos.Ovid. Herokl. XXI. 82.)

[!]) llcrodoli lib. IV. 59.

[s]) Scyiunl Cliii v. 804. — Plinii Hist. nat. IV. 26.

[4]) Ouvarol'f, Recherches sur les antiquités de la Russie méridionale, p. 44—45: Dans les inscriptions d'Olbie, il est souvent question des sacrifices que l'on offrait à APollon...................La plus part des monnaies d'Olbie sont frappées à l'éff igc d'Apollon.....11 est probable qu'Olbie était consacrée à Apollon.

[6]) Plinii IV. 27. 1. Citra Istrum, A polloniatarura una, LXXX M. a Dosporo Thracio, ex qua M. Lucullus Capitolinum Apollinem

advcxit.— Ibid. XXXIV. 18. 1. Talis (colossea statua) est in Capitolio Apollo, translatus a M. Lucullo ex Apollónia, Ponti urbe, XXX cubitorum, quingentis talentis factus.

•) **Cuntemirii** Moldáviáé Descriptio, Ed. 1872, p. 20: Akierman, incolis Cze-tate

alba.................. Polonis Bielograd. — Importantul oraş A p uium (C. I. L. nr. 986) din

Dacia încă se vede după numele seu archaic, şi după numirea poporali de astădî,

gradul de Ia gurile rluluï lalpug în Besarabia si B el g a rod, una din gurile Dunăreî; numirT, ce ne atestă, că o-dată aceste ţinuturi aü stat sub patronagiul deuluî celui alb, a luî Aplu séíí Apolló.

însă un document forte preţios despre identitatea insuleî Leuce cu insula cea sfântă a Hypcrboreilor, î-1 aflăm la Hecateu şi la Pliniu. Insula Hyper-boreilor după cum ne spune Hecateu, într'un fragment al söü, maï avea si numele de Helixœa [1]), cuvent de origine incontestabilă pelasgă. Este Felicia seu insula Fericiţilor, si tot cu acesta numire, însă în traducţiunegre-cescă — de Macaron (a Fericiţilor) — ne apare insula Leuce la Pliniu: eadem Leuce et Macaron appellata[2]).

Belgrad (Cetate-albă), că intr'o epocă depărtată ante-romană, a fost dedicat deuluî Apollo. A p ui u m devenise cunoscut în lumea romană încă înainte de cucerirea Dacieî. In C o n s o l a t i o ad L i vi a m (O v i d e, Oeuvres complètes. Ed. Didót, 1881, p 841) cetim următorele versuri:

Danubiusque rapax et Dacius orbe
remoto Apulus; huic hosti perbreve
Pontus iter.

[1]) **Stephanus Byz.** : 'Elitoia, vïjcot 'ïttspJi&pÉa>v, oî>x tXacsov îliy-eXtaç, uitô roţajiib K«. pa(j."j5uxa, at 'Er.ataïoç i> 'Afiô-ijpirfj;. — In acest fragment Hecateu ne spune, că insula Helixœa se afla în faţa rîuluî numit Carambucas (forte probabil un braţ al Dunărei). Tcrminul geografic de Buci s, Buces şi Buca s, este unul şi acelaşi cu latinul bucea (ostium), In limba italiană b o c e a maï are înţelesul şi aplicaţiunea de «gură de rîu», ostium, *eiopa.* (Vocabolario della Crusca, I. Ed. 1741. p. 325). — De asemenea constatăm aicî, că gurile Dunăreî maî apar şi astăcjî sub numele B u h a z.

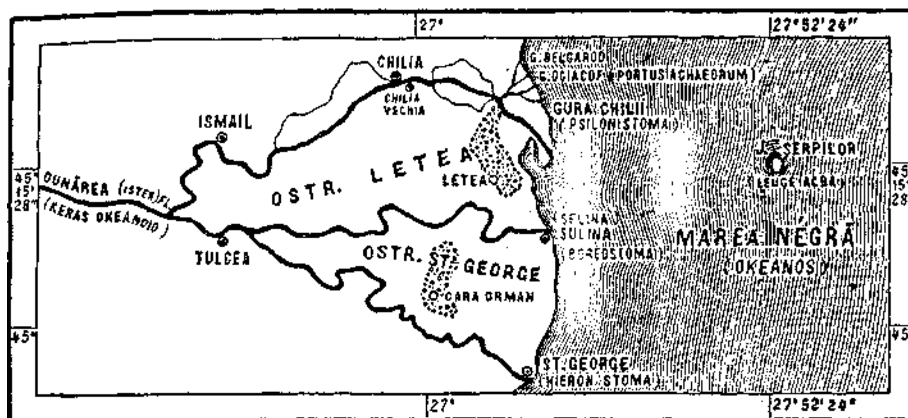
In ce privesce mărimea geografică a i n s u l e i l u î A p o l l o în anticitatea greco-romană, datele positive ne lipsesc. H c c at eu ne spune, că acesta insulă nu era maï mică de cat Sicilia, insă densul adauge îndată cuvintele «după cum se vorbesce>. După cum seim dimensiunile geografice ale autorilor din acesta epocă nu au nicî o preci-siune sciinţifică. Ele sunt numai simple indicaţiunî vage. Chiar şi Herodot, se uimesce prin neesactităţile sale geografice. Ast-fcl densul scrie despre lacul Meotic, că nu era cu mult maî mic de cât Marca negră (IV. 86.) De altă parte P l i n i u (IV. 27. 1), ne spune că cercuitu! insuleî Leuce era a p r o x i m a t i v de 10.000 paşî, adecă de 10 milurî romane, seu de 14 km. 792 m. După Pausania (111. 19. 11.) insula avea o circumferinţă de 20 stadii, seu de 3 km. 680 m. Ér Mêla se apropia şi maî mult de adevér, când ne spune, că insula Leuce era forte mică — parva admodum (lib. III. 7.) In fine după planul ridicat de ofiţerii ruşi în a. 1823 circumferinţa acestei insule era în acest timp de 925 sagcne, seu l km. 973 m. (Kochlcr, Mémoire p. 600).

Pe charta geografică a luî Fredutius de Ancona din a. 1497, acesta insulă mal apare şi sub numirea de F i d o n i x i, evident numire coruptă din Dufttuv şi víjooc, cu înţelesul de insula Balaurului,

astâdî a Şerpilor. (Cf. Comte Potocki, «Mémoire sur un nouveau périple du Pont euxin». Vienne, 1796 p. 7. — K o e h l e *r,* Mémoire, p. 611 613). Maï notăm, că Apollo mal avea şi epitetul de Pythios ca putere triumfătore asupra balaurului Python.

') **Plinii H. N. IV.** 27. 1—2.

Reminiscenţe preţiose despre raporturile religiose ale luî Apollo şi La-tonei cu insula Lcuce ne-aü rëmas chiar în epitetele acestor doue man divinităţi, încă în anticitatca Homerică, Apollo, deul pelasg, mat era adorat si sub numele de AUXECOÇ, Xú/tios, XUXTJVEVTJÇ, epitete mistcriose pentru gramaticii vechi, însă al căror caracter era curat geografic. Originea lor se reducea la o localitate óre-care numită AEUXTJ (Albă[3]). Latona, «Maica cea

140.— Delta Dunărei. Scara 1: 1.500,000 a lungime! naturale.

sfântă» a anticităţil preistorice, numită de Greci Leto (Aíjxcó,) ér în dialectul poporal pelasg Lete, Letea (Arjtrj [2]), era născută, după cum ne spune Hecateu, î ti insula cea sfântă aHyperboreilor [3]). în legendele vecht apolinice Latona mai apare cu epitetul de Xúxatva *), formă alterată din î.c-jxatva, adecă originară din insula Leuce. Chiar şi astădî o parte din delta Dunăveî, anume insula dintre braţul Chiliei şi al Sulineî mai portă numele de Ostrovul Lcteï, ér

') Maci-ólai Saturnaliorum I. 17. Antipater stoicus Lycium Apollinem nuncu-patum scribit, à™ TOO).tov.«ívsoS'ai návta cumíovrot -SiXtoo. — In ţinuturile Troici (la Colonac, Chrysa şi la Cilla) Apollo mal era venerat şi cu predicatul de xíXX'/ioí (Strabo, XIII. 1. 62; XIII. 2. 5. — Frag. Hist, grace. IV. 376). Epitetul este geografic, însâ cestiunea istorică, ce ni se presinlă este, dacă acest conume al luî Apollo este luat de la micul şi neînsemnatul sat (tiiro;) Cilla, ori din contră Cilla s'a numit ast-fel dupîl sanctuariul de acolo al lui Apollo xíX).a:oí, numire, a cărei origine se reduce pote la Achillea de la gurile Dunărei.

") Cf. Lete (A-fjr'r,) un oraş al Macedoniei, care după cum ne spune Stephanus Byz. i-Şi avea numele seu de Iu templul Latonei, ce era în apropiere.

') IModori SicuU II. 47. MuftoXofoüs-. g'èv a5-:ţ *tty* A-rjtc'u fífovsva'..

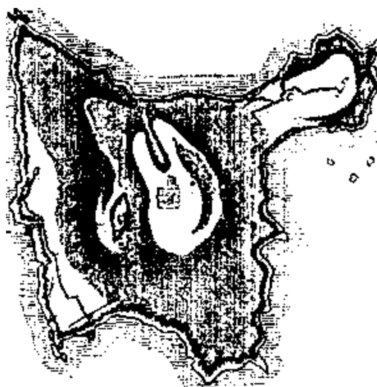
*) Aristotelles (Hist. Anira. VI. 35) si l'hilostephanus Cyrenaeus (Fragm. Hist, grace. III p. 33) amintesc de o vechia

tradiţiune, că Latona, persecutată de Juna, a venit de la Hyperboreî la Delos în 32 dile sub formă de lupoică (XtWva).

pădurea cea frumosă de stejari din acel ostrov, Pădurea Letci '); tot aci se maîaflă şi un sat cu numele Letca; urme geografice despre un cult antic al deiţeî Latona seu Leteï în aceste părţi.

Cercetările archcologice făcute în insula Leuce confirmă în fond aceste date istorice şi geografice. „v.

In mijlocul platoului acestei insule se aü găsit la a. 1823 ruinele unul templu de o întindere estra-ordinar de mare. în unele locurï zidurile acestei clădiri mai aveau încă o înălfime de o archină şi jumëtate (l m. 66'/2 c.m.). Construirea acestui templu, după cum ne spune Köhler, se reduce la epoca architecture! primitive, séü ciclopice. Murii erau for-maţî din blocuri forte mart de petră albă calcară, prea puţin cioplite, si aşedate unele peste altele, fără nici un ciment. Acest templu, din insula Leuce, ne apare chiar în puţinele sale resturi de la anul 1823 ca o operă monumentală de artă. El era bogat împodobit cu marmură albă, după cum se constata din numerósele fragmente de sculptură aflate aci *). Astădî însă, din tóté aceste ruine risipite la anul 1823 pe suprafaţa insulei, aprópe nu mal subsista nimic. Proporţiunile cele grandiose ale acestui edificiu sacru, de câte 14 sagene fie-care lăture (29 m. 76 c.m.), ne atestă în mod forte

141.—Insula Leuce (Albă, Şerpilor) de lângă gurile Dunărei. Rcducţiunc după charta din Mémoires de l'Académie imp.

') Pădurea Letca are o suprafaţă de 2.000 hectare.

•) **Koeliler,** Mémoire, p. 604: Le temple d'Achille ainsi que les restes des anciens édifices, que l'on voit à Leucé sont construits avec de très-grands blocs d'une pierre calcaire ordinaire de couleur blanche, rudement taillés et placés les uns sur les autres sans mortier. .le temple d'Achille de l'île de Leucë et les édifices que je viens de citer, sont d'une antiquité très reculée et d'une genre que l'on comprend sous la dénomination d'architecture cyclopéenne. Lorsqu'on examine les restes du temple d'Achille, on est frappé de la

grandeur de cet édifice, d'autant plus que les temples des divinités et des héros étoient ordinairement d'uno assez petite dimension.Dans l'antiquité le temple d'Achille étoit richement orné en marbre blanc. Ce fait est attesté par les nombreux fragmens d'une corniche bien travaillée dont quelques uns avaient plus de trois pieds; d'autres fragmens paroissent avoir fait partie du piédestal d'une statue. Les morceaux

evident, că destinaţiunea primitivă a acestui maiestos templu de construcţiune ciclopică, nu a fost. pentru cultul unuî simplu erou, ci pentru o divinitate de primul rang. Aci era templul uneî religiunî séü al uneï marï puteri divine.

Forma esterióra architectonică a acesteï constructiunï corespunde pe deplin la templele archaice ale deulul Apollo.

Poetul Homer, într'un imn al seu, amintesce de templul acestui deu de sub pólele Parnasuluî, séü de la Crissa, si ale cărui fundamente, erau late si forte lungi [1]).

Afară de murii templului se aü mai descoperit în partea de resărit si de apus a acestei insule şi resturile altor trei constructiunï de asemenea vaste, din acelasî material si de aceeaşi origine cu vechiul templu. Probabil că destinatiunea lor primitivă a fost de a servi, unele ca sanctuare şi locuinţe, ér altele ca portice. pentru scutirea peregrinilor. Lângă muriï templului în partea de nord-vest se mal vedeau pe la a. 1823, săpată în stâncă o fântână adâncă de 15 piciore cu deschiderea circulară, şi alte doue în partea de apus cu deschiderea rectangulară, fântâni, cari după ritul archaic aveaü de a servi, atât pentru trebuinţele templului, cum şi pentru lustrarea pe cap si pe mâni a credincioşilor [2]).

les plus considérables et un chapiteau de colonne aussi en marbre Wane, ont *été* enlèves en 1814 par le capitaine d'un navire italien.— Ibid. pag. 607: celte dernière (île) portóit dans l'antiquité le nom de Leucé ou île blanche, non pas à cause de la blancheur de ses bords escarpés, puisque ces bords sont plutôt d'une couleur brune et rougeâtre, mais à cause de la blancheur de ses grandes constructions. După ritul vechiû tóté templele lui Apollo erau construite din petră albă (Cf. Pausania, I. 42, *5).*

') Homari Hymn, in Apoi!, v. 295.

După Hecateu templul lui Apollo din insula Hyperborcilor avea o formă rotundă, insă este afară de orî-ce îndoielă, că disposiţiunea primitivă a acestui templu a fost modificată în cursul timpurilor. Forma sferică aparţine în general templelor primitive a!e lui Apollo Ast-fel Pausania (X. 5. 9.) *ne* spune, că cel mai vechiu templu al luî A-pollo de la Delphi avea forma unei colibe (xaX'ij3r,ţ S'ăv o^Yjjxa). Dar mal târdiu însă se introduse şi la templele luî Apollo sistemul architecture! rectangulare, după cum a fost construit si celebrul templu al luî Apollo de la Crissa, despre care ne vor-besce Homer.

) In planul insulei Leuce de sub Fig. 141, urmele de fundamente ale vechiului templu sunt indicate prin litera *A.* Interiorul acestui templu, după constatările făcute la a. 1823 o iceriî rusescî, era divisât prin un mur tras de Ia nord spre sud, ér partea despre

m<u era divisată încă în alte trei apartamente. Lângî laturea de nord a templului

^ alipită o mică atenenţă, ce conţinea o cisternă. Resturile celor alalte construc-

1 an se maî vedeau în a. 1823 sunt notate pe planii! insulei prin literele *a — a,*

Blom er lace de asemenea amintire de un isvor frumos curgătoriu lângă templul lui Apollo de la Crissa»), ér Pausania ne spune, că lângă ruinele templului luî Apollo de la Hysiae în Bcotia se vedea încă în timpul seu puţul cel sacru, despre care spuneau locuitorii din Beoţia, că în vechime cine bea de acolo căpeta darul profeţiei [2]).

Insula Leuce de la gurile Dunăreî, avuse aşa dar dóue epoce de cult şi renume. Cea de ântâiu a fost înainte de căderea Troici, când acesta insulă a fost léganul religiuneï primitive a lui Apollo, din care epocă derivă şi numele seu de Leuce seu Albă. Ér a doua epocă începe după resboiul troian, când insula Leuce a fost consecrată umbrei eroului Achile, păstrând însă şi mai departe vechia organisafiune a cultului luî Apollo, anume institu-ţtunea oracuîuluî, privilegiu esclusiv al preoţilor apolinici, precum si dreptul la ofrande piose, la rugăciuni, voturi si sacrificii si peste tot tradiţiunea unei insule sfinte si salutare.

b— i-şi c— c. Fântâna cu deschidere ccrculară, şi care se pare a fi cea mal vechil, este marcată în partea de răsărit a templului. Ér cu litera *e* este notată unu din fântâncle (posterióre) cu apertura pătrată. Ceea laltă *d* se aflä in partea de nord-vest a templului.

***) Homerl** Hymn, in Apoll. v. 300.

[2]) **Pansaiiino** lib. **IX. c.** ***2.*** **1.**

VI. MĂNĂSTIREA ALBĂ CU NOUĂ ALTARE.

TRADIŢIUNEA ROMÂNA DESPRE TEMPLUL PRIMITIV AL LUI APOLLO DIN INSULA LEUCE (ALBĂ).

1. *Vastitatea fi magnificenţa Mănăstireî albe.*

Am espus în capitalele precedente legendele anticităţil grecescî cu privire la insula şi templul Im Apollo din ţinutul Hypcrboreilor.

Păşim acum pe un nou câmp de cercetări, ce se deschide înaintea nostrà, la tradiţiunile şi legendele păstrate la poporul român despre acest templu primitiv al luî Apollo de lângă gurile Dunărei.

în colindele române, imne religiose poporale, a căror origine se reduce la cele mal obscure timpuri ante-creştine, se celebreză şi astâdl sfinţenia şi magnificenţa miraculosă a unul templu preistoric numit «Biserica cea mare cu 9 altare» seu «Mănăstirea albă sfântă».

După colindele române, acesta ilustră Mănăstire albă, mare si sfântă, se afla în părţile de rosărit ale terilor române: în prundul Mărci negre [1]),

') Intr'al Măreî negre prund La dalbele mănăstiri, Ler, Domne, Ler,

Ecă Domne 'n prundul m are î, Hoî Leronda Leruluî Domne, La mănăstirea cu nouă

Slujescu-mî nouă preoţi Şi cu nouă logofeţi . . . .

T cod or e s c u, Toesil popuUic, p. 43.

Lac de mir, parau de vin,
Se scaldă Bun Dumnedeü,
Se scaldă se iordania,

Aid sub cuvintele prund de mare se înţelege o insulă mica în mar e. Diferite insule din albia Dunărei încă portă numele de «[-"rund». (Fruncjescu, Dicţionariu topografic, p. 383).

După alte colinde române «Mănăstirea albă» se află situată intr'un ostrovcl dintre M a r e a a l b ă şi Marea negră:

altare Mî-ard noua luminări, Sus 'mî ard şi jos 'mï pică, Picătura ce pică
Ostrovel de mare,
Cam din Marea albă
Şi din Marea negră. . .

Cu bun mir se miruia,
In alt vestment se îmbrăca. . ..

(Comuna Bălţaţî, jud. RâmnîcuI-Sărat).

P r u n d u l e ţ u l Măreî dalbe
La dalbele mănăstiri
Sunt nouă preoţi bêtrânî . . .

(Comunii Băbeniî-nomânT, jud. Dâoiboviţa).   ,   (Comuna lanca, jud. Br3ila).

în ostrovul mărilor, — în ostrovul măreî,—seu într'un o s tr o vel de mare lină.

Păreţtf acestei mănăstiri suntfăcuţr din lemn de tămâia, uşile de a l ă-mâie, ér pragurile sunt de alămâie orî de marmură[1]). Ea arc 9 statue şi 9 altare >), e cu 9 uşî, cu 9 uşiţe, cu 9 ferestre, cu 9 ferestruţe, cu 9 pra-gurî, cu 9 prăgurele, cu 9 scaune, cu 9 scăunele, si în ea ard 9 luminări.

Acesta legendară Mănăstire, după un text de pes:e CarpaţT, maî are 9 stâlpi de ceră, 9 de tămâia şi 9 de făclia [3]*)*. Ea este forte vechia, pe din

Marea albă din aceste texte poporale este o numire antică aplicată la partea de nord-vest a Mărci negre. Reicherstorff, fost tesaurariü al l'ransilvanicî în secuiul al XVJ-lea, numescc acest sin al Măreî negre «Marc album" : qui quidcm fluvius (Ncs-ter) trajicitur aditu, atque in Mare album propc arcem Ncster Fcijcrwar munitiss-mam continuo suo cursu inHuit (Moldáviáé Chorographia, la llarianu, Tcsauru de monumente. III. p. 134). — Din punct de vedere istoric originea numire! de Marc albă se vede a se reduce la Insula albă (Lcuce), unde se afla Mănăstirea albă a cleului ccluî

') Colo'n sus şi maî în sus,
Domneî bune Domne! Unde sfinţii toţî s'aü dus,
E o dalba mănăstire
Şi-I gătită de sfinţire,
Cu păreţiî de tămâia,
Uşile de alămâie, Pe la praguri tot de marmuri
Si'n lăuntru-î plin de prapuri.
Dar în ea ore cine sunt ? La altar e Ion cel sfânt Cu vrc-o nouă popï bëfrânï;
Si pe-atâţia patriarcî
Cu o mulţime de di aci . . .
Dar ruga cine-o ascultă ?
Măicuţa luî Dmnnedeu
Pe braţe cu fiul seu . . .
Fiul ţipă-un mér în lună,
Face luna tocmai plină,
Cum e pjină pe ia cină,
Aitu-1 ţipă sus pe sdre,
Sus pe sc5re când rősare
Ş; când e la prâmiul marc . . .

Marienescu, Colinde p. 28.

Şopru (pi. şoprc) este cuvêntul unguresc

*) Face Domnu ce-şî mai face,
Li l i or şi a nost Domn! Face-şi Domnu mănăstire,
Si dc mare încă-î mare, Nouă *sió* pré, nouă altare, Cu fereşti decătrcsore . . .

(Comunicată d« Gr. CiSciunaş, Ciubanca, Transilvania).

Pe feţele munţilor,
Sus în ţeîia zorilor,
Nu e ţelia zorilor,
CM de-o d a l b ă mănăstire,
M a r e - i mare pe picióre,
Pe nouă stalpurî de ceră
Şi pe-aîâţia de t ă m â i a
Şi pe-a cincea (atâţia) de făclia.
Da-i purcesă de demult,
Din afară-î m u s c i u prins,
Pe din lontru-î zugrăvită,
Zugrăvită a u r i t ă ,
Da cu ce-î d'acoperită ?
Tot cu ţiglă mohorîtă . . . .

Al e x ici, Texte din literatura poporală română. I. 159-

fără e acoperită cu muschiü, ér pe din lăuntru aurită. Ferestrele sunt ÎÎi partea despre re'sărit către «sfântul sore». Uşile spre marc, us-
ïorii sunt de făclia, cr în partea de asupra biserica este «cu zebrele sus
. steie» [1]) Altariul, în care şede Maica Domnului este de margarint.
leturile sunt de aur. Scaunul cel maî mare are 9 «picături de sore> [2]).
Totă Mănăstirea şi jeţurile sunt scrise [3]), si în lăuntru *e* plină de pră-

i) Face b i s e r i c ă
marc Cu nouă altare
Către sfântul
sore, Cu nouă
zebrele Spre
sfi n t e l e stele.
In> zebreua mică

In ostrovul, mure î,
Florî dalbe dc'li de
mer! Scrisu-ï tare,
lucru-t mare, Mănăstiri
cu noue altare, Cu
fereşti s p r e r ő s ă r i t,

Cu 9 uşî cu 9 altare,
Cu ferestrele spre
sore,

") Şi s'a făcut o biserică
marc, Cu 9 altare, Cu 9
altarele, Cu 9 usî, Cu 9
uşiţc . . . . Cu 9 ferestri,
Cu 9 ferestrele, Cu 9
praguri, Cu 9 prăgurele,
Cu 9 scaune,

') Sus în dalba
mănăstire,
Mănăstiri şi versuri
scrise,

Ce-mÎ e 'n. cer şi pré
pâment ? S c r i s e
î n a l t e mănăstiri.

Sus mi-e luna, s ó r e l e,
Tos mi-e dalbe
mănăstiri

Şi mai frumoşică
Cine că-mi şedea,
La ce se gândia f
— Şede Maica Domnului
Ea tot cetesce şi
adeveresce . . .

«Familia» (Oradea-Mare) N'o. 14 din 1889
p- «W.

Cu zebrele sus la
stele. Slujba sfântă
cine-o cântă ? Cânt'o
nouă popi bCtrâtu Şi cu
noue dieceî . , . .

«Gazeta Transilvaniei» Nr. aSa
din tSgi.

Cu uşa în jos spre mare
. . . .

(Comunicată de Titu Budu, Vicar al
Maramureşului).

Cu 9 scăunele,
Şi în scaunul cel mare,
Cu 9 p i c ă t u r i de sőre,
Maica Prea-curată şedea
Şi din o carte cctia,
Cetia carte mare,
Carte mică,
Carte cu slove de aur,
Cu slove de argint . . . .

(Comunicată de G. C i t a n ă,
Valcadicnil, **Bănat).**

Este nisce mese 'nunse
Mese 'ntinse făclii aprinse
. . . .

(Comuna Plevna, jud. Ialomiţa),

Dar în ele cine şede?
Şede Bunul Dumnedeu
. . . .

(Comuna Bora, jud. Ialomiţa).

Iar în dalbe mănăstiri
Jeţuri de aur s c r i s e
. . . .

Marian, Sarbatorile la Romanţ, I.
p. 49.

pori. întregă Mănăstirea e ca un «mândru sore». Lângă Mănăstire se află un lac de mir si un pârâu de vin, în care se scaldă şi se iordănesce «Bunul Dumnedeű» şi «bëtrânul Crăciun», ér după scaldă şi după miruruire ei se îmbracă în alte vestminte. Calea de la malul ostrovului si până la mănăstire se numesce «Cărăruica raiuluî» [1]).

«Ruga sfântă» e «multă» si «lungă tare [2])(sera, nóptea şi în zori de diuă [3]), şi ea «se face de septămânî» de către 9 popi bëtrânï, de 9 patriarch! şi de 9 logofeţi (cântăreţi). Când este slujba cea mare de la a-cestă Mănăstire albă, atuncî vin aci toţi sfinţii, sosesc corăbii încărcate de ângerî, şi vine în corabia şi însuşi Dumnedcü [4]).

Scaunele, pe cari şed în Mănăstire «Bunul Dumnedeft» şi cei lalţî «sfinţî» se numesc «ver ï d e au r» [5]).

Sus în dalbe mănăstiri
La cel set de aur s c r i s . . .

Mănăstiri şi j e ţ u r i s c r i s e , Dar în jeţuri cine sade ?

') Teodorescu, Pocsiî pop. p. 43. [2]) Marienescn, C o l i n d e , p. 29.

Şcde Moş Crăciun betrân .Şi cu bunul DumncdcQ . . . .

(Comuna Găvăucscî, jud. Buz£Qţ.

Sade Bunul Dumncdcu . . . .

(Comuna Păn"aiîii, jud. Bu/CÎÎ).

[3]) De cu seră vecernie, De cu nóptc litrosie,

Er in zori mai fac o slujbă . , . .

H c c a t c u amintescc de r i t u l nocturn al Hypcrboreilor la sărbătorile cele mari ale lui Apollo de la începutul primăvcreî. Romanii aveau de asemenea priveghiî, p e r -v i g i l i a şi n o c t u r n a s a c r a (Cf. L i v i i Hist. Rom. lib. XXIII c. 38. — C i c e r o, De Icgibus II, 9. — Ovid. Fast. V. 421.)

[4]) l'e sub nouri, pe sub mare Risărit'a mândru sore. Da nu-î sőre resărit, Că-Î o s f â n t ă mănăstire; Mănăstirea slujba ţine. I a c ă v i n e-o c o r ă b i o r ă

încărcată d'ângereî,
In mijlocu ângerilor
S a d e b u n u l
D u m n e d e ű
Cu vestment
Până 'n păment . . . .

Bârstanu, Cincl-dccl de colinde, p.

Cf. Sevastos, PovescI p. 81: «Dumnedeû la noï sosesce».

') Sunt în dalbe mănăstiri Sunt verî aurite, Dar în veri aurite Şede Bunul

Mai in rond cu Dumnedeŭ
Şede Maica Precesta,
Mai în rend eu Dumnialor
Şede bëtrânul Crăciun....

(**Din** judeţul Constanţa).

Cu privire la averile de aur» scrie Prelier (Gr. Myth. I. 1854 p. 158): Wenn

Acest locaş sfânt, apare maiestos nu numaî prin splendórea sa incom-

) dar si prin dimensiunile colosale ale construcţiuniî sale. Mă-ăstirea albă este atât de vastă în cât «cuprinde o lume întregă» şi-î cu «turnul pan' la nori». Ea mai portă tot-o-dată şi numele de «Mănăstirea Domnilor» [J]), ce[ea] ce în fond consună pe deplin cu relatarea lui He-ateu că preoţii de la templul Hyperboreilor sunt fiiî şi descendenţii re-

geluï Boreas.

Aceste sunt preţiosele date, ce ni le prcsintă colindele religiose române despre miraculósa Mănăstire albă din ostrovul Mărcî negre. Este afară de orî-ce îndoielă, că acesta mănăstire sumptuosă si sfântă, «mândră ca un sorc», dintr'un ostrovel al MăreÎ negre, cu 9 altare şi cu ferestrile spre sfântul Sore, decorată într'un mod atât de uimitor şi de o architectură şi sculptură atât de incomparabilă, în care ruga sfântă se făcea di si nóptc, de soptămânî întregî, la care venia cu corabia pe marc si însuşî Dumuedeu, si care şedea aici în «vară de aur», şi unde tot-o-dată preotul cel mare observa resărirea sóreluí[2]), dicem acesta monumentală si principală basilica este incontestabil templul cel faimos al anticităţil preistorice, al luî Apollo séü al Soreluî de la Hyperborel, din insula Mareî negre, numită în anticitatea grecescă Leuce, adecă Albă.

După aceste importante tradiţiunî archaice, ce s'aü păstrat în mod hieratic în colindele séü imnele nóstre religiose poporale, Mănăstirea albă din ostrovul MăreÎ negre, aparţinea doctrinelor teologice ante-olimpicc seu sistemului de 9 deî principali [3]). Ea avea 9 altare pentru 9 divinităţî puternice

Apoll von den Hyperborccrn komrnt bringt cr den goldnen Sommer, •3-î'ooç) d. h. die Erntc, derén Erstlingc also ihra gcbührcn.

') In ostrovu mărilor
Mănăstirea Domnilor,
Mănăstire dalbă sfântă.

Bârieanu, Ibid. p. 7,

') Venitu-ne-au nouă scire, Florile dalbe,
Că la dalba mănăstire Nouă preuţî preuţesc, Nouă diaconi citesc In locaş Dumnedeesc;

In ostrovul mărilor
Mănăstirea
Domnilor.,

(Comuna Tămşanl, jud. Prahova).

Ér când popa cel maî mare
Zări eşind sfântu sore
Se bucură forte tare
Şi la el case uita
Şi din gură aşa grăia . . . .

Burada, O căletorie în Dobrogea, p. 47.

[3]) In anticitatea greco-romană templele cele mari şi celebre, cu tóté că erau dedicate unuî anumit deü, ele însă mai aveau altare şi pentru cèle-laite divinităţî principale.

ceresc! séu de prima ordine, şi ruga sfântă se făcea de 9 preoţi şi de *9* patriarch! (preoţi superiori) ai fic-căreî divinităţi [J]).

Acesta credinţă religiosă în 9 deï principali, era dogma fundamentală a religiuneî vechi pelasge *).

însă cui erau consecrate în vechimea preistoiică aceste 9 altare, si pe cine représentai! cele 9 statue din interiorul acestui grandios şi admirabil locaş sfânt.

După colindele nóstre religiose, influenţate în cât-va de spiritul religiuneî creştine, în acesta ilustră Mănăstire siântă albă şedeau:

Bunul Dumnedcü (Apollo [3]).

«Bětrânul» orĭ «Moş» «Crăciun» (Saturnus senex)'.

Maica Preccsta, séü Maica sfântă, Maica Domnului (Latona-'[4]).

Sânta-M a r i a cea Mare (Gaca, Rhea *).

') După vechile dogme religiose fie-care divinitate î-şî avea sacerdoţi! şei particulari, Divisque aliis alii sac erdo ţes, omnibus pontifices, s inguli s flarnines sunto. (Cicero, De legibus II. c. 8.)

[a]; Vechiul cult Alban, religiunea Etruscilor şi a Sabinilor, erau întemeiate pe sistemul de 9 del principali. «Novensiles Du» era numele unei clase de divinităţi ar-chaice latine, pe cari înveţaţii din Roma nu le mal puteau precisa. Arnob. III. 38: Novensiles, Piso D e os csse credit novem in S a b i n is apud Trcbiam constitutos.— Ér Pl in i u (Hist. nat. II. 53): Tu s co rum litterue novem deos emittere fulmina existimant. — Doctrina de 12 deï olimpici fu introdusă la Romani numai prin literatura grecescă.

[8]) Sus în dalbe mănăstiri (Şede) Bunul Dumnedeu, Lângă Dunul Dumnedeu Şede Maica Precesta, Lângă Maica Preccsta, Şede bêtrânul Crăciun, Lângă bêtrânul Crăciun Şcdc I o n Sânt-Ion, Lângă Ion Sânt-Ion Şed toţi sfinţii de-a rendül Si-mï judecă pe S i v o -11 i o Vasileo-Ilio. . . .

(Comuna Oltina, jud. Constanţa).

In templul l uî Apollo din Amyclae (Laconia), statua deulul era asedată pe tronul, séü scaunul seu (Duruy, Hist. d. Grecs, I. 331). Tot ast-fel sunt de a se înţelege textele colindelor române despre divinităţile, cari şed în «dalba mănăstire» pe scaunele lor.

[4]) In templele lui Apollo erau de regulă asediate şi statuele Latonel şi Diane I. (Pausaniae lib. IX. 22. 1; IX. 24. 4). După II c rod o t (II c. 156.) Latona era una din cele opt divinităţi, pe cari le adorau la început Egiptenii (adecă vechile triburi pelasge stabilite lângă tërmuriï Nilului în primele timpuri ale istorici egiptene).

[E]) S â n t a Măria mare corespunde la Magna Dea séü [is-f *)-•<] ^'"í (Catull. 63 v. 91. ~ Pausan. I. 31. 4), numire, sub care cel vechi înţelegeau pe Gaea (seu PămCntuI),

Ion Sân t-I on (lanus '). S â n t a - M a r ia cea m i c ă,

(lâna, Diana, Luna).

Sfânt Sfântul-Vasile (Tro- Siva V as i Ic uţa (Consiva séü

phonius, divinitate chtonică, şi pro- Ops-Consivia, divinitatea semănă-

fetitóre şi care avea epitetul deturilor [s]).

Ér a noua divinitate ne-a rernas necunoscută *).

In textul acestor colinde «Bunul Dumnedeü» se amintesce adese-orî ca fiu «fi u ţ» séü «fiu mic» în braţele Matceî Prea-curate, ér locul «Maiceï Prea-curate*-, este de regulă imediat lângă «Bunul Dumnedeü».

Din punct de vedere istoric al credinţelor religiose, acesta divinitate poporală numită «Bunul Dumnedeü fiu» este una si aceeaşi cu «Bonus deus puer» séű Bonus deus puer p(h)osphorus (aducătoriul de lumină), epitete date deuluî Apollo, al caruï cult î-1 aflăm rospândit în ţerile Dacieî şi în epoca romana cu deosebire la Apulum, marele oraş, ce portă numele lui Apollo [5]).

identificată mai târdiu cu Rhca séù Cybelc. După una din legendele romane Sânta Măria mare şedea în altariul cel mare, Sânta Măria mică în altarul cel mic, ér Maica Domnului în altariul de mărgăritariu (Şezătoarea, Fălticeni, An. I. 177; II. 143).

') In imnele cele vechî latine lanus, după. cum ne spune Macrobiu, maî era numit şi lunonius (In sacris quoque invocamus lanum I u n o n i u m. Sat. I. I. 9). O formă evident coruptă de spiritul literar. lunonius nu se póté reduce de cat Ia un prototip de I o n u s.

[2]) In alte variante (din jud. Dâmboviţa şi Buzèii), în rond după Sfântul Crăciun, se amintesce Sfântul Vasile, identic cu Trop honi us al anticităţii.

[a]) S i v a din colindele române, este atât după nume, cât şi după simbolisarea. ce i se dă, identică cu Ops Consiva a Latinilor, protectória agriculture! (Varró, L. L. VI. *21,*— Macrob: Saturn. 111. 9).

*) Este de notat, că în seria acestor divinităţi ale cultului apolinic nu figureză nicî Joc, nici Juna.

[5]) C. I. L. IU. nr. 1133.

DEO BONo
PVERO POS
PHORoAPO
L LINI 'P YT
H l O T- FL-
T1TVS ET T-

FL· PHILETVS
P· S· S·

Cf. Ibid. nr. 1132 : Bono Deo Puero Posphoro. — Despre « fi u l » Maiccî-Domnuluî

Atât în tradiţiunile vechî pelasge, cât şi în tradifiunile latine, Apolló era identificat cu Sórele ').

în una din colindele nostre, ce se refer la Mănăstirea albă, acesta divinitate preistorică este invocată sub numele de «II io n» [2]), cuvent identic cu "HXiOî al Grecilor, adecă Sórele.

întocma ca în legendele vechî pelasge, acesta divinitate a Soreluî maî apare în colindele nóstre poporale tot-o-dată ca «Dumnedeu păstoriţi» şi

colindele române maî spun:

în faţă-î luce s ó r e
l c Cu radele,

Că pe faţa
fi u l u î Scrisă-î
rada s o r e l u î

în dos Juna
Cu lumina.....

»Famîlia» (Oradea-mare An. 1889. **p. 163.)**

Şi pe fruntea lui plină
Luna plină cu lumină..

Colec(!un<ra Reteganu), Partea I. (Academia Românu).

') **Macrobll** Saturn. I. c. 17: l.atinitas eum (Apollinem) . . . . solem vocavit.— Sunt importante aceste cuvinte ale lui Macrobiu, că Latinii numiaü pe Apollo, Sore. Tot < u acesta numire ne apare acesta archaică divinitate pelasgă şi in colindele române.

Identificarea Soreluî şi a Luneî cu Apollo şi Diana o vedem espri-mata si pe o inscripţiune din Roma:

SOLI • LVNAE
APOLLINI •
DIANÁÉ TI - CLA
VDIVS • • •

(Ephemeris Epigr. IV. p. 269.)

Colo 'n jos maî în jos
11 i o n şi-a nost D o m n !
Fac o dalbă mănăstire
Cu păreţiî de-alămâie, Cu
praguri de marmurî mari, Cu
poduri de sfântă cdră;
Nici de largă nu-î prea larg-ă,
Far cuprinde lumea
'ntrégà; Nicî de naltă nu-î
prea naltă, Far cu turnul
s u s la norî; Sus la turnu-î
î n t r a u r i t ă ,
Jos Ia polă-f zugrăvită
Tot cu s picul
grâului Şi cu ra^a
soreiuî, De cu sera-I
vccerneiă, Med de
napte itros sfânt, Pori
de diuă slujbă sfântă.
Slujba sfântă, cine-o
cântă? — Nouă popi,
nouă diecî Şi pe-atâţia
patricrchî. Patriarchul
cel maî mare Clopot
sfânt că clătina ....

«Gazeta Transilvan'cT» Nr. z8t din 1899,

Cu numele de I e if o n ne apare numit S ó r e l e ale istoriei. Macrobii Saturn I. c. 17: Apollodorum solem scribit appellari Apollinem.

séü A p o l l ó în timpurile primitive in libro quarto Jecimo itef/î fl-siv 't-rj'iov

cântăreţ «cu flue ru l î n veri gat» [J]). Ér în altele este înfăţişat cu plete s trălu c it e [!]), ort ca un «dalb călăreţ cu perul galbin» vorvo-rând» după cum ni se presintă tipul seu in picturile anticităţiî [s]). Apollo, scrie Plato are epitetul «Cu perul de aur», xpuooxojirjc, după strălucirea radelor sale, cari se numesc pletele soreluî «).

De o-dată cu tradiţiunile preistorice despre magnificenţa mănăstire! albe ni s'aü transmis prin colindele române si o parte din legendele despre rătăcirile şi suferinţele Latoneî.

Deiţa hyperboreă Latona, persecutată de Junona, spuneau legendele pe-lasgo-grecescî, rătăci timp îndelungat prin lume, şi nici o ţeră nu voia se o primescă ca se potă nasce, temêndu-se de rësbunareajunoneï, a puternicei deiţe-regine.

Si memoria acestei legende despre pribegirea Maiceî Domnului, carc-şî caută un adăpost, pentru nasccrea deuluî lumineî, este cântată si astădi în colindele nóstre apolinice [6]).

') Colo'n jos maî în jos Nu sciu ceţă-î o verdeţă, Ba 4eu ceea că nu-î cetă,

Ci-î turma luî Dumne4eu Pecurariü i Sfântu Sore Cu soru-sa cea maî mare . . .

(Comunicata <!e Gr. Crăciunaţ din corn. Ciubanca, Transilvania.)

Pe cel rit cu flori frumdsc,
Florile dalbe,
Mândra turmă de oî pasce. Da la turma cine umblă ? — Umblă, umblă Sfântul Sorc Cu soru-sa cea maî marc,

') A se vedé pag. 91, nota 5.

*) Caută 'n sus, caută 'n jos, Caută 'n sus la rcsătit,

Cu flueru 'nverigat, Cu toporu 'ncolţurat. ('n) Fluer dice, turma 'ntórce, Turma 'ntórce pe ogore, Ca se pască tămâio'ră . . . .

«Gazeta Transilvaniei» Nr, 287 n. 1890.

Vede-un dalb de călăreţ Cu per galbin vorvorând . ,

Daul, Colind!, p. 68.

[4]) MncroMi Saturn. I.e. 17: Plato solem 'AicóXW/a cognominatum scibit. . . Apollo Chrysocomes cognominatur a fulgore radiorum quas vocant comas a u rea s solis. De asemenea e numit Chrysocomes la Pindar (Olymp. VI. 41; VII. 32).

Coborît'a, coborît, Maica sfântă pe pămont, I-a venit vremea se nască Şi umbla din casă 'n casă, Nime 'n lume n'o lăsa.

Până fu Joî de cu seră S'aşedă într'o poicioră Şi-şÎ aşternu fên uscat Şi născu mândru 'mpërat...

• Gazeta Transilvaniei. Nr. 387 a. 1890.— Cf. Ibid. Nr. 377 a. 1897.

2. *Legenda română, despre originea divină a Mănăstirel albe.*

Despre întemeierea Mănăstircî albe esistă la poporul român un însemnat ciclu de legende, si al căror fond archaic ne este cunoscut.

După conţinutul acestor legende, miraculósa Mănăstire albă din ostrovul Măreî negre, nu era construită de mână omenescă. Ea avea o origine divină, era făcută de Sfântul Sore.

Anume legenda română spune, că «P u-ternicul Sore»voind s£ se căsătorescă «a colindat ceriul si pămentul», a umblat «prin lume şi prin stele», 9 anî pe 9 caï [1]), dar n'a putut găsi nicî o dînă de potriva sa, care së-ï fie «dalbă soţia», de cât numaî pe soru-sa lâna Sândiana, şefi Iléna Cosindiana[3]), Terminându-.şî acesta lungă càlëtoria de 9 anî, Sórele

142.—S o r e l c , deul lumineî, încălecat, eşind pe Porta dileî şi întindond cu energia mâna dreptă înainte, face semn cailor solari se percurgă universul[a]). Mctopă din templul Atenei de Ia noul Ilion. (După Duruy,

') După alte variante S o r c l e a umblat 18 anî (9X2) pe 18 caï, ca se-şî afle soţia. (A Hunyadmegyci tört. és nígész. társ. évkkönyve. HL köt. p. 74. — Alcxicï, Texte, I. p. 51). — Despre ciclul apolinic de 19 ani vedî p. 78.

[a]) La H es iod, Luna (EsX-fjvv)) încă apare ca sora Sorcluï ('IltX-.oţ). (Thcog. v. 371).

") Ceî patru caî, al căror nume după O v i d (Métám. II. 153) era Pyroeis, Eous, Acthon şi Phlegon. rcprescntad cele patru anutimpurï (I s i d or i Orig. lib. XVIIÍ. 36).

se întorce în urmă la lâna Sandiana, «Dómna florilor», care locuia pe ţer-muriî Măreî negre, — în prundul măriî, — într'o verde pocnită [1]), şi unde se aflau 9 argele. In una din aceste argele, care era de marmură *) şi învelită cu alamă [3]), ér pe jos pardosită, şedea lâna, sora Sorcluî [4]). Ea teşea si chindisia. Rësboiul si vetalale eï erau de argint, cu aur poleit, ér suveica de aur [6]X Apoi Sorclc adrcsându-sc surorcî sale i dice, so termine o-dată cu

---

i) La Buhazul mărilor La gura argelelor, La cea verde pocnită

Este o mică argeluţă, Care ţese lâna 'n ea ...

(Comuna Glârubocals, jud. Darnboviţa).

Acesta «verde pocnită» corespunde de la Delta Dunărei. — Talerii FlnccL Argonau-ticon, lib. VIII. 292: v i r i d c m q u e -vident ante ostia P e u c e n.

[1]) Ostrovel v e r d e în mare, Pruntu M ă r i e i Sale, Esc nouă argele, La mijloc de argeluşe E argea mare de m a r m u r S, In ca cine ţese ? — l a n a G h i u z u I é n a, S o r i ó r a S ó r e l u î . .

Dar sora sa ce mi-şî
grăia?
Alcü! Söre luminate,
Trup fără păcate,
Tu mări së-mï facT,
Peste mare că se-mi facî
Pod së-mï facî peste
mare
La capëtul podului
Dalbă
m ă n ă s t i r e . . .

(Comuna Colica. jiH. **Brăila).**

[a]) Comuna Pctrari jud. Dâmboviţa (Colccţiunea nostră «Răspunsuri la Cestionariul istoric»).

f'ăl buh a z de mare Sorele-mï rësave, Colea 'n rcchiţcle Sunt nouă argele, Este o argea mică,

Cu fereşti de sticlii, Cu uşî de sipică, Pe jos pardosită, Ţese lâna 'n ca, Sora Soreluî , . .

(Coiiuna Tatarcàcï, jud. Tel:onn n),

Argea în limba română însemnczä o cămară rectangulară săpată de jumëtate ïn pâment, în care femeile ţeranc ţes pânză. Cuvôntul este archaic. Ephor, ne spune, că Ci m m cri i (din peninsula taurică) aveau un fel de locuinţe suteranc, pe carï eï le nii-.miaü ăp-(-.).)>-i, şi comunicau între donşiî printr'un fel de gàrliciurï, of/u-fl"-[1]* (Strabo V. 4. 5), — Acest înţeles de cămară semi-sutcrană cu gàrliciurï î-1 are cuvântul argea din textele poporale române. Intr'o variantă din judeţul Constanţa se maî dice:

La nouă argcle,
La nouă vâlcele

*) Comuna Parachioi, jud Constanţa (Colccţiunea noslrà).

ţesutul şi ső se gătescă de nuntă, ca *së-ï* fie mircsă. Insă lâna sfiiciosă şi

144. — Sorcle, deul lumineî, încunjurat de un cerc radiat. Pictură pe un vas. Cele 36 rade maî marî si 36 maî micT, ce încunjură discul solar, par a corespunde la 360 c^ile, ciclul anual al soreluî după calculul celor vcchï. (Din Monument! dell' Instit. archeolog, II, lav LV.).

143. — lâna séü Luna, una din cele ţermurcle mă- treî feţe ale Hccateî din museul Bru- c'xenthal în Sibiu (Transilvania >). După unde ese so- Archacol.-Epigr. Mitth. V. pi. 1. së-ï facă

pià i rëspunde, că unde s'a vëdut şi s'a pomenit, ca se iee în căsătoria soră pe frate şi frate pe soră ? In fine, lâna vëdênd, că nu póté scăpa de multele insistenţe ale Soreluï, i pune condiţiunea, ca el së-ï facă maî ântâiu un pod de metal, orî un pod de ceră peste mare [2]), orî de la reï Până la Ostrovul de rde ^ &f la capul poduluï,

o «mănăstire albă» cu popă de ceră, séû o «biserică de ceră cu

') Hecate, ca divinilate lunară représenta în forma *sa.* triplă pe Diana, pe Luna şi Proserpina (Hecate, Diana putabatur et L.una et Proserpina. Fest u s, P. l'O). Tipul laneïséu al Luneï, ce-I reproducem aicï, formiza figura principală a Hecateï eu trcï feţe, una din rele maî originale statue, descoperită la Apulum, orî la Salinae, în

popă de ceră şi cu tóté de cérà[4])» şi acolo số se cunune,— ort së-ï facă doue mănăstiri, la amêndouë capetele podulut. «Puternicul şi lumi-

Transilvania. Aicî lâna seu Luna are o f a ţ ă calmă « m an g ă i e t ó r i ă» si «plete» lăsate pe umerî, după cum o descriu şi cântecele mistre poporale (Ve<}î pag. 91) Costumul Jancî ne apare ca o lucrare remarcabilă în arta de ţesut, orî de cusut Din sus de brâu vestmântul ne înfăţisdză la mijlocul pieptului bustul S o r c l u î , şi alte doue figuri, ce întind câte o făclia către radele Sorcluî (Phosphorus şi Hesperus), în partea de sus a pieptului costumul lănci se pare ornat cu o s a l b ă de monete, orî cu patru şiruri de flori cusute, ce simboliscză ceriul cu stelele, orî câmpul cu florile. Er partea vestmântului din jos de brâu ne înfăţişeză în patru zone diferite scene dinistericlc Luncî şi o horă de cline. Scmi-luna, ca simbol al divinităţii, e representată de asemenea pe statua originală, fiind pusă în spate după ccTa figureï, ce-o reproducem aici (Arch.-Kpigr. Mitth. V. 68). Tot ast-fel e descris costumul laneî în unul din cântecele nó.stre poporale. lâna dorescc ca

Ér în u m c r c Î
Doî luceferel.
Sore nu şedea,
Hainele făcea Pe
cum Ie cerea. . .

fComuna Colţea, j,id. BiSila).

Figura lănci, după cum ne-o înfăţişizâ statua cea triplă a Hccateî clin Sibiu, are un caracter original. Tót c ne arată aici, că sculptorul a cercat se represénte imaginea divinităţii venerate în Dacia numai după tipul, după costumul şi tradiţiunile indigene, dar nu după modele exotice.

înainte de cununia, Sórele së-ï facă haine de miresă, şi acest costum se reprcsinte:

Cumpul cu fi o r i l e ,
C e r i u l cu s t e l e l e ;
în p i e p t sc-mî pui s ó r e l e

Un pod mândru peste marc, Cum nimcne nu mai arc . . .

Bura d a, Călătorie în l^brogea, p. 171.

Fă-mi un pod de ceră, Cu stâlpii de c i r ă, Cu urşii de ceră, Cu blănile de

Dar la capul podului
Së-mï faci Dumnia-ta
Doue dalbe
mănăstiri

(Comuna TătărcscT, jud.

Teleorman.)

• F o d d e c e r ă p c s t e m a r e » cerc lâna Surelui şi în alt cântec poporal din comuna Dracşăneî, jud. Teleorman.

[3]) Fóia de cicóre,
'" prundul de mare Iute că-mi r es arc

') Daca tu vcî face
Un pod peste mări,

Puternicul Sorc, Dar cl nu-mi rësare Ci va se se 'nsóre . . .

Teodorcscu, Toesil pop. p. <

Şi popa de cérà,
Biserici de ceră . . .

A 1 e x î c I, Texle, f. p. 53.
* legenda din comuna Socet, judeţul Teleorman, lâna Sândjana puse condiţiune

natul Sore» indeplinesce tóté cererile laneï. Podul de ceră şi Mănăstirea albă sunt construite şi popa de ceră încă este gata. Apoi amôndoï plecă pe podul de ceră către mănăstirea albă din ostrov, ca so se cunune [1]| Insă, pe când treceau, podul de ceră se topesce de puterea radelor soreluï [2]) si amêndoï cad si se înecă în mare [3]). Dumnedeü însă i scóse îndată din apă, si-î puse pe

---

Soreluï së-ï faci pod peste mare, biserică de ceră, cu popî de ceră. cu tóté de c 6 r ă.—

') Sórele pleca Cu
gândul gândia
Pre loc se făcea
Ce luna poftia;

io că te-oî lua,
Cum dicî dumne-ta,
Vitéz dacă-î fi
Şi te-î bizui
De mi-î isprăvi
Pod pe marea
neagră..
De fier, de oţel;

A pot se 'ntorcea
A se cununa ...
La Mănăstirea
a l b ă
Cu popă de ceră..

Comunicată de S. Liuba, Maidan, fîS

Er la cap de pod
Cam d'o mănăstire
Chip de
pomenire,
C h i p de cununie,
Së-mï placă şi mie.
Cu scară de fer
Pan la naltul cer.

Tcodorcscu, Poc.iiî pop. p. 411.

[2]) Cântecele laneï din comunele Drăcşăneî şi Tătărescî jud. Teleorman. (Colecţiunea nostvă).

Dar amédï
venia Sórele
pripia Géra
se topi a.

în colccţiunea Reteganul «Cântece bătrânesc!» (Academia română):

Rëu se necăjesce
Şi de-aturicia ernă
El nu mai pripesce. .

ceriu, pe unul la resărit si pe altul la sfinţit: cu ochii se se zărcscă, dar vecînic se fie despărţiţi, arşi de foc nestîngătoriu eï vecînic se se alunge, însă nicï o-dată se nu se întâlnescă, când unul va fi Ia resărit, cel alalt se fie la apus.

Legenda română atribue aşa dar Mănăstireî albe o origine divină. Ea a fost construita de însuşî deul sórelui (séü de Apollo), ca ea so fie «chip de pomenire», séü monument pentru căsătoria sa cu soru-sa lâna.

Acesta preţiosă legendă preistorică despre întemeierea bisericeî apolinice a Hyperboreilor de către însuşi deul Soreku seu de Apollo, era cunoscută şi respânclită în ţinuturile grecescî până târdiu în epoca romană. Locuitorii de la Delphi, după cum ne spune Pa uşa n i a, povestiaű, că A-pol l o a trimis la Hyp e rb orei o biserică, pe care o făcuse albinele din ceră şi din planta numită mac, TC-ápic, lat. fi l i x *).

Acest templu al Hyperboreilor, era aşa dar atât de vecliiu încât începuturile sale ajunsese se fie mitice în timpurile grecescî, cr de altă parte, magnificenţa si sfinţenia sa rămăsese legendară, chiar şi la locuitorii din Delphi.

Acesta legendă română stabilesce ast-fcl cu deplină certitudine, că renumitul templu al deuluî Apollo seu al Soreluï de lu Hypcrboreï, care a strălucit cu atâta gloria în lumea preistorică, se afla situat într'o insulă a Mărel negre de lângă gurile Dunărei.

lâna Sândiana, după cum spun legendele române, î-sî avea locuinţa sa într'o verde pocnită de la ţermurele orï din ostrovul măreî, si aci se afla argéua ei cea frumosă de marmoră, în care teşea şi chindisia [s]).

XV. 11); A r a r u s, aflucnt al Dunărei (H e r o d. IV. 48.); Ara u r i s, fluviu al Galici Narbonense (Mêla, II 5.)

') Pausnniae lib. X. 5. 9. -D i a n c i i erau consecrate a l b in ele. Simbolul Dianeï din Efes era o a l b i n ă (Fauly, Real-Encyclopădic. ad v. Diana p. 994.) — într'o inscrip-ţiune delà Apulum, Diana póttá epitetul de «mellifica» (C I. L. III. nr. 1002).

*) lâna, acostă divinitate archaică danubiană, ne mai apare în legendele poporale române şi sub numele de 11 *é* n a (Heléna.) De asemenea esista în anticitatea greco-ro-mană o tradiţiune, că Elena (TroianS) se afla măritată în insula Leuce după Achile eroul, care ducea aci o vieţă eternă semidivină (Pausan. III. 19. 11). Kr după alte legende grecescî, soţia lui Achile din insula Leucc era I p h i g e n i a seu Diana taurică (Anton i n. Liberal. Mctam. c. 37. — Colcbatur ibi [in Leuce insula] cum Achille I p h i g e n i a ....quae . . . dea Luna fuisse vtdcatur etc. D o e c k h i u s, Pindari

Opera, Tomus II. 2. p. 385.) Simple confusiunî cu legenda forte vechia de la Dunărea de jos despre căsătoria laneî séü Iléneï Cosincjicneï cu Sórcle, şi cultul lor comun în insula de la gurile Dunărei.

încă în anticitatea romană «lâna» era considerată de identică cu Diana si cu Luna.

Macrobiu, unu! din ceî maî distinsî scrutători aï credinţelor archaice latine, ne spune, că lâna în sacrele vechî era una si aceeaşi cu Diana [J]); ér Varró maî adauge, că lâna ca divinitate reprcsintă «Luna» [2]).

Delta DunăreÎ în nemijlocită apropiere de insula Leuce a avut în timpurile preistorice şi până în epoca lut Alesandru cel Marc, caracterul unui pământ sfânt.

Aci se afla reşedinţa şi imperiul Dianeï, chiar şi după vechile legende grccescî.

Eruditul poet Pindar în una din fruaiosele sale ode, ne spune, că Hercule fiind trimis de regele Eurystheu, ca se prindă si së-ï aducă via cer-bóica cu cornele de aur, pe care nimfa Taygota o dedicase Dianeï, densul a persecutat pe acest sprinten animal din Arcadia şi până în ţinuturile Hyperboreilor în ţera numită «Istria». Aici densul a venit la reşedinţa Dianeï, fica Latoneï, care l'a primit cu bună-voinţă [3]).

O deosebită importanţă istorică ne presintă acest pasagiu al luî Pindar, care pe basa vechilor tradiţiunî religiose ale vechimeï, ne spune, că reşedinţa Dianeï era în ţera Hyperboreilor, în ţinutul numit Istria, sub care Istria în particular este de a se înţelege regiunea de]a gurile DunăreÎ, care

') **Macrobli** Saturn. I. c. 9: Pronunciavit Nigidius Apollincm lanum csse Dianam-que lanam, apposita literra tfquaesaepe 2 litterae decoris causa apponitur. Ér Varró
(R.R.I, c. 37) scrie: Numquam rurc audisti octavo l a n a m (l una m) et
crcscetitem, et contra sencscentem, et quae cresccntc luna fieri oportcret.

s) In uncie cântece poporale române, cari se refer la acest ciclu, lâna maï este numită Ana şi Dana. Despre A n a, considerată ca divinitate a lunci, amintcsce O v id (Fast. HI. v. 657.) Ér Dana ne apare în următoriul text poporal:

Colo 'n jos maî în jos,
Sede Dana, fată dalbă, Cu junelui lângă ea, Jos pe mare se uita . . . Dană, Dană, fată dalbă

Nici mi frate nice ver,
Da mi mire tinerel,
Mi l'a trimis Durnnecleü
Se facem o m ă n ă s t i r e
S'o cheme Dumnedeirc.
. .

Comuiiicnll de Gr. C r 5 c i u h a ţ, co:u. Ciubani.i i Transilvani.!,

') **Piiidni-i** Olymp. III. 26-28:

î^i îiv1 sc y-uocv Koieos'.v 0-ojj.o;
(up.jj.aiv' Istf/'.civ v.v. *ív&v.* Aacoûî
tnnoaóa o'uyat ov-ţ' 'Apv.'/.?;.i(;
. , . ,

si alt-cum era maï mult cunoscută comercianţilor greci si unde maï târdiu noî aflăm un oraş însemnat numit Istria si Istros [1]).

Tot în delta Dunăreî era adorată fica Latoncî în epoca romană sub numele de «Diana regina» [3]). In fine, aicï maï aflăm şi ostrovul numit Le tea după numele Latoneî (Leto, ATJTCO) şi portul numit S el ina (sett Luna), de care amintesce si Hecateu *[3])*.

') La Hcrodot (II. 33) oraşul "la-:oo; de lângă gurile Dunăreî ne apare în forma fcmc-nină de 'Ictpïv], ér la Arrian (§ 35) 'Jotf,:*.

2) O inscripţiune din a. 223 ci. Gir. aflată în ruinele castelului roman de la mănăstirea Taiţa între Isaccea şi Tulcea (C. L L. III. nr. 7497):

DIANÁÉ R E G I N *(a f)*
S A C R V M •
P R O
S A L V T • **IMP.** *(M) (A u)* R . S *(e V)* ***E*** R *(i)* A
***(lextindri)*.....**

') Orig-inea nnmlroî IJovtoţ yentru Marea nugră Tradiţiunca despre podul Só-r e l u i pe Marea negră, orî pe Dunăre, după cum ne spun alte legende române, ascunde în sine, incontestabil, ore-carl importante elemente istorice. Vechile legende grcccscl amintiaü de asemenea, că Sórele avea o barcă de aur, y_truooOv Ssnaţ (Pherecydis Fragm. 33; A p o l l ó d o r i lib. I. 5. 10. 5) cu care densul se întorcea în timpul nopţii pe Ocean (Dunăre şi Marca negră) orăşî la reşedinţa sa din insulă. Aceeaşi tradiţiune o aveau şi Egiptenii. După credinţele acestora, barca Soreliiï se afla pe rîul divin numit Nun, Dunăre, după cum vom vedé în capitule despre divinităţile primitive ale Egiptenilor. La Romani cel mai înalt ministru al cultului religios se numia pontifex, adecă f ă c ă t o r i u de poduri, şi întru adever, după cum no spune Varro şi Plutarch (Numa, c. 9) în atribuţiunile vechilor Pontifici romani maï era construirea şi restaurarea podurilor. (P o n t i fi c e s . . . ego a p o n t e arbitror, nam ab his sublicius est f act u s primum, et restitutus sacpe. Varro, L. L. V. 83). JNumirea de pontifex se basa aşa dar pe ore-can tradiţiunî şi usurî antice ale preoţimeî latine. De fapt vechia religiune a Latinilor era apolinică. I a n u s ca divinitate représenta cultul Sorelui. Tot asemenea şi sărbătorile numite L a t i n á é ícriac, carï se ţineau ia fie-care an la Alba longa, ne presintă intru tótc acelaşi caracter al rituluî şi instituţiunjjor apolinice, ca şi hecatombele seu prasnicele Hyperbureilor (Pelasgilor) de [a] Istru, ca şi festivităţile cele mari comune ale Pelasgilor insulari la Delos. în particular tradiţiunea română despre podul construit de Sore pe Marea negră, orî pe Dunăre, presintă o lumină neaşteptată cu privire la originea numireî Pontos dată Mărci

negre timpurile ante-helene. Grecii numiaü cu deosebire Marea nt-gră Pontos, însă ru ce, şi care era sensul fundamental al acestui cuvent, nici un autor nu nc-a putut .PUne- Dc faPt '"să acesta numire de Pontos dată Măreî negre devenise învechită "i timpurile Iui Homer şi Hesiod. în literatura istorică modernă s'a esprimat de

Peste tot cultul şi religiunea cea severă a Dianeî seu Luneî, ca o virgină piă şi nemăritată, *î-si* avea originea sa, după cum recunósce si Hero-dot la poporul Hyperboreilor, de lângă Marea negră. Peste tot locul, pe unde era adorat Apollo, Diana ca divinitate a luneî î-şî avea templele si sacrificiele sale. De asemenea şi Latona.

unii scriitori părerea, că probabil numirea de Pontos se reduce la un cuvent archaic de n s (punte séü pod), ce ar fi csistat în timpurile preistorice la strîmtorile dintre Asia mică si Europa. Din punct de vedere istoric insa nu la p o n s, ci la ponto (onis) se reduce originea acestei numiri archaice. în limba cea vechia a populaţiunilor de oriu'me pelasgă, cari se estiudeau de la Marea negră până la Oceanul atlantic, cuvântul n ont o maî avea încă în epoca romană însemnarea de luntre sííű pod umblă-t o r i u pe rîurî. (Caesar B. civ. iu. 29: p o n t o n c s, quod est genus navium. — Apulejus: et si vacio non poterunf, p o n t o n i (3 u s transibunt.— Papinianus: flumen, in quo pontonibus trajiciatur. írt grtíca media: ttovtoY^fUf>c<, pod de luntrii. Cf. Diefenbach, Origines, p. 402). Podul Sdrclui de pe Marea negră, orï de pe Dunăre, de care ne fac amintire legendele *române, şi care ne* apare în tradiţiunilc gre-cesc! ca o barcă pe Oceanul din nordul Tracieï, ér în legendele egiptene ca o barcă pe rîul Nun, se numia aşa dar ponto încă in primul period al dominaţiuneî pelasgc la Dunăre şi Marca negră. în acesta epocă depărtată preistorică, comunicaţiunea pe Marea negră, ori pe Islrul de jos, ni se înfâţişeză ast-fel ca un privilegiu particular al templului lui Apollo Hypcrboreul din insula de la gurile Dunărei, Hercule, după cum ne spun legendele grecesc!, voind se vină din ţinuturile sud-vestice ale Asiei la Hyperborcl, a trecut pestc mare cu barca Soréiul (Apollodori lib. II. 5. 11. 11). Partea de jos a Dunărei de lunga deltă (sőú a Eri-danuluî, vedi nota 2 pag. 117), mal purta încă, în epoca română, numele geografic de Pad-os (Diodori lib. V. 23. 3) adecă tPod». Ér íornandcs, care probabil a fost născut în Mesia du jos, ne spune, că regina Geţilor, Thamiris, după o luptS, ce o avuse cu regele Cyr, a trecut în Scythia mică şi aci în locul numit * podul Mesiel> (pons Mocsiae) a întemeiat oraşul numit Thamiris, unde era şi adorată (De rcb. Get. c. 10. Ed. Didót p. 431). împrejurarea, că numirea de Pontos s'a dat nu numai Mărci negre, dar şi la o parte din ţermuril de nord-ost al Asiei mici, pe unde se făcea comunicarea peste mare între părţile de sus ale Eufratului Şi intre Sciţia, confirmă pe deplin, că originea acestui termin geografic de Pontos se reduce ia numele, ce s'a dat in vechimea preistorică staţiunilor, de unde se făcea îmbarcarea cu luntrile numite p o n t o (rom pod).

3. *Tradiţiunile române despre templul Iul Apollo din ifisula D e Io s.*

Afară de sfinţenia Mănăstire! albe ele la gurile Dunărei, colindele şi cântecele poporale române mai celcbrczâ şi astădî memoria strălucitului templu al lui Apollo din insula Dclos (Af^Xo;, astădî Dili), situată în mijlocul Cicladclor din Archipelag.

Delos a fost în anticitatea preistorică insula cea sfântă a tuturor popu-laţiunilor pelasge meridionale, ér mai târdiu a Grecilor.

Intr'o epocă depărtată istorică insula Dclos a fost numită Pelasgia, adecă păment locuit de Pelasgî. Acesta insulă a mai fost numită şi Scythias J), spre caracterisare, că după origine, acei Pelasgî erau o migraţiune din nordul Dunărei de jos. Chiar şi numele de DcT-os, care nu se póté esplica din limba grecescă [3]), este de origine pelasg. El înscmneză dói séü colină (fără pădure).

In centrul acestei insule se ridica muntele séu délül numit Cynthos, ne acoperit de pădure după cum ne spune Strabo [8]), şi pe care Latona ré-dimată a născut pe «Domnul Apolló* ('A-íXXwva avaxra [4]). Ér pe şes la pólele déluluï se afla oraşul Dclos si templele cele magnifice dedicate luî Apollo şi Latoneî. La piciorcle acestui del se arată în anticitatea greco-romană palmierul (cpoiviC), sub care Latona, virgina pribegită de la Hy-pcrborel, séü de la Dunărea de jos, a născut pe marele deu Apollo.

Aicî, în Delos, Apollo avea o statuă de o mărime colosală, care esista încă pe la anul 1420 cădută jos, şi după cum ne spune Bondelmonte, care vi-sitase insula Delos în acesta epocă, aü fost acolo o mia de omeni si n'aü putut se o ridice în picióre '•>}. Kr lângă templu, după cum scrie Herodot, se afla un Iac decorat frumos cu margini de petră, numit «lacul rotund» [6]).

') 8t«p]ianiis lijz.,

) O amintire despre etimologia rudimentară grecescă a cuvenluluî Del-os o aflăm la l i n i u (II. N. IV. 22): Hanc (De I o s) Aristoteles iţa appellatam prodidit, quoniara r e P c n t e a p p a r u e r i t enata. — Cf. I si d or i li i s p. Orig. XIV. 6. 21.

[3]) Stnvbonis Geogr. lib. X. c. 5. 2.

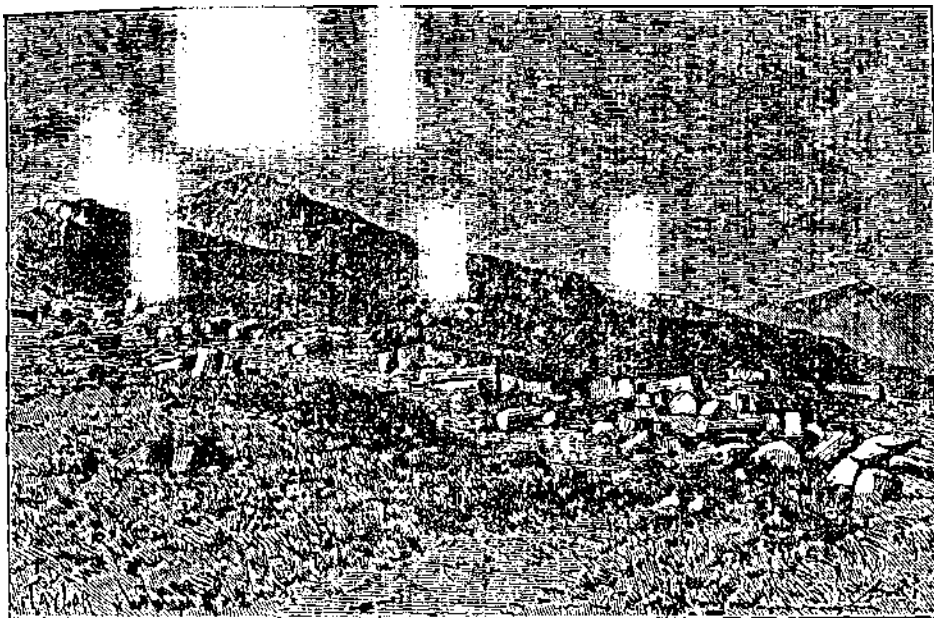
[4]) Homerl Hymn, in Apoll. v. 17.

[5]) Balletin de Corrcspondanco liellC'iiwiue, XVII. (1893) p. 134.

') Hei-odoli Jib. II. c. 170.

v.

Apollo, marea divinitate *a* raseï pelasge din insulele Archipelagului̇, era celebrat aici prin o lungă serie de serbătorî, de petreceri, jocurî, cântări si spectacule [1]). La festivităţile ceie marï, cari se celebrau aci, tóté oraşele din Cyclade trimeteau delegaţiunî cu daruri si corurï de virgine [2]). Ër feteie Delenilor, după ce serbătoriau maî ântâiu pe Apollo, apoï cântau laudele

142 —Vederea insulei Delos de la o mică distanţă din port. în faţă se véd ruinele templului iuî Apollo, în fund la stânga acropola seu muntele Cyntl), la drept a ruinele teatrului. (După Expédition scientifique de Morëe. T. III. pl. 2 , la Duruy, Hist. d. Grecs, II. 159).

Latoneï si Dianeï, şi în fine imne despre bărbaţii si femeile străvechi [3]).

Aci se făceau adunările solemne ale confedcraţiunii Pelasgilor maritimi (loanilor), cari veniau la aceste serbătorî, cu femeile lor cele caste şi frumos încinse *')*. Aicî, după cum spune Pliniu, era tcrgul ce! mare al intregeî lurnî [6].

') Cultul Iuî Apollo şi al Dianeï in insula Delos, avea un caracter archaic pela s g. Aceste divinităţi erau adorate aci întocmai ca în nordul Dunărei de jos şi în Laţiu, ca personificarea celor doue astre mari şi birie-fácatóre. a Soreluî şi L u n e î. (Strabonis Geogr. XIV. i. 6.)

[s]) Strabonis Gcogr. lib. X. 5. 2.

[3]) **Homeri** Hymn, in A poll. v. 157. 160.

[4]) **Homeri** Hymn in Apoll. *v.* 147. 154.

') FHnli II. N XXXIV. 4. 1: mcrcatus in Delo concélébrante toto *orbe.*

Oraşul Delos avut şi magnific, de şi era deschis şi ne întărit cu murî, . să nime n'a cutezat se-1 atace în vechime, nicî chiar Perş'iî din timpul luî Darie *)• Acest oraş, după cum ne spune Pausania, şi-a aporat pe locuitorii ëï în contra tuturor injuriclor numaî prin religiune [2]).

Ia traditiunile cele vechi ale poesicî poporale române, insula Delos ne nare sub numele de «Dél» séü «Délül mare din marea mare».

Aici după cum ne spun legendele române, Maica DomnuluÎ avea o «B i-serică de aur» întocma după cum era faima şi în epoca greccscă [3]), — aci se afla o «mănăstire înaltă», *în* care se făceau rugăciuni de 9 popî, 9 died si 9 patriarchî, si acesta rugă multă o asculta Maica DomnuluÎ cu fiul seu în braţe *)•

') Hcrodoii lib. VI. c. 97. [2]) Pausanlae lib. III. 23. 3. »)

în délül (D é l ü l) mare,
în Mări mare,

(Maica Domnului)
Avea biserică de aur .,

Marian, Descântece, p. i76— Cf. Ibid. p. «88.

<) După délül (Délül) cel mare Resărit'au sfântul sore Totă lumea luminând
Şi mană 'n ea reversând; Er pe del într'o l ă r g i r e
Este o naltă mănăstire;
Da într'însa cine şedc ? —
Nouă popî, nouă diecî

Si pe-atâţia patriarşt,
Carii sta şi se ruga
Si lui D-cleu cânta.
Dar aceslă rugă multă
Orc cine o ascultă?
— Măicuţa lui D-deü
în braţe cu fiul seu. . . .

S b i e r a, Colinde, p. 9.

După délül (D é l ü l) cela marc, Resărit'au sfântul sore, Acela nu-î sfântul sőre
Ci-ï û s f â n t ă mănăstire,

Cu părcţiî de tămâia,
Cu uşorii de f ă c l i e
ŞL cu praguiï d'alămâie. . . .

Pe délül (Délül) mare

Martán, Scrbaiimle la

Spre sorc-resare
Este un dél (D é l) mare.
După dclul mare
Este-un mer de aur. . . .
Sub mërul de aur

Templul archaic al lui Apollo din insula Delos, a fost pe muntele Cynth după cum résulta din Homer (Hymn, in Apollo v. 141 scqq) şi din Aencida lui V i r g i l (111. 85 seqq)., ér tomplul posterior dé marmoră pe şes, la o mică depărtare de munte — in colindele

marc Este-o
m ă n ă s t i r e tare,

Românî, I. p. 15.

în mănăstire cine şedc?
— Maică-sa cu fiul seu. . . .

S b i e r a, Colinde, p. 11.

Este un scaun de aur. . . .
Acolo cin' se vede?
— Sédé şi se vede
Sântă M ă r i a - m a r e . . .

M a r i a n,« Desciimece, p. 18

Hyperboreiï, după cum ne spune Herodot, trimisese la început doue virgine însoţite de cincî cetăţenî, ca se ducă Ia templul lui Apollo din Delos darurile din prima lor recoltă. Dar s'a întêmplat, că aceste fete nu s'au mai întors înapoi, din care causa Hyperboreiï supërându-se, introduseră usul, că aduceau darurile numaî până la frontiera lor, şi de aci rugau pe vecinii lor se le transmită din popor în popor, până vor sosi la destinaţiunea lor în Delos >)•

Reminiscenţa despre trimiterea acestor fete la Delos, cum şi despre întristarea, de care erau ele cuprinse, că nu se vor mai întorce înapoi, au remas până astădî în tradiţiunile nóstre.

Reproducem aicT următorele versuri elegiace dintr'un cântec poporal din Transilvania:

Cum soruţă io n'oî plânge,
Că maica s'a lăudat,
Ca pe noî să ne despartă,
Una 'n dél (Dél) spre resărit,
: ' Că acolo-î loc sfinţit,
Una 'n jos către apus, Că
acolo-î loc ascuns[5]). . . .

Pretióse amintirt despre doue locuri celebre ale anticităţiî preistorice. Una despre «Délül cel depărtat de la rosârit şi unde era loc sfinţit» seu despre insula cea sfântă Delos, atât de cunoscută în lumea antică, şi cnre întogma ca insula M Apollo de la gurile Dunărei a dat un lustru atât de mare poporului Uypcrboreu, şi o altă amintire istorică, despre un loc depărtat de la apus numit «locul ascuns», — Italia seu Laţiu,—

templu, de care face amintire şi Herodut:

După délül (Délül) cel maï mare,	Colo 'n dél (Dél),
	După dél,
unde söreié rësarc	Florile dalbe
Este un mândru fere de ü	Este-un teu
Şi se scaldă Dumncdeű . . .	Ş'-UI1 fercdeu
	Si se scaldă Dumnndcu. . , .
Marian, Sfrbătorile U Români, I. p. 17.	Ibid. p. 19.

') Hcrodoti lib. IV. c. 33.

") Publicat maï ăntâiu în «Összehasonlító iradalomtörtínelmi lapok» Nr. din 31 Oct 1881 (Vol. VI nr. V—VI), revistă literară-istorică, ce apărea în Cluş sub n-.dacţiunea luï Dr. Meltzl Hugó şi Brassai Samuel. De aici acest cântec a fost reprodus in «A Hunyadmegyei tört. és régész, társ. Évkönyve», lit (1886) pag.

78.

de retragere a triburilor pelasge în cursul mai multor seculc de calamităţi politice ')•

Onórea cea mare a insulei Dclos, a fost în timpurile eroice seu ante-homerice.

T a acesta epocă depărtată se reduc tradiţiunile istorice române despre ' -ula Dclos, când religiunea lui Apollo devenise religiune universală în l ea tn-ecescă, când magnificul templu din Delos avea relaţiunî strînse limóse cu Hyperboreit de la nordul Dunărcî de jos, şi când acesta insulă purta numele de Pelasgia si Scythias.

4. *Conclusiune despre templul lui Apollo Hyperboreul din tnsula Leuce séü Alba.*

Am esaminat aici vechile relatări ale autorilor grecescî cu privire la templul lui Apolló din părţile Hyperboreilor.

Cunoscem de asemenea "si legendele române despre sfinţenia, magnificenţa si originea miraculosă a MănăstireÎ albe din ostrovul Măreî negre. Ca resultate positive pentru sciinţa preistorică, putem résuma aici urmă-torelc:

Pe o insulă a Măreî Negre, situată în nemijlocită apropiere de gurile Du-năreî, insulă, căreia în literatura grecescă L s'a dat numele de Leuce, a-decă Albă, a esistat într'o epocă depărtată ante-troiană, cel maïimportant monument religios al luinei vechî, templul lut Apollo Hyperboreul séü al Sorcluî.

Originea acestui templu este pclasgă.

Hyperboreiï diu nordul Dunărei de jos şi din partea de nord-vest a Măreî negre, constituiau în acesta epocă, cel mai religios, cel mai avut şi cel mai progresat popor al lurnei vechi.

'•) YirgiHi Aen. VIII. 322—323:

(Saturnus) Latiumque vocari

Maluit, liis quoniam l a t u i s s c t

tutus in oris. **Ovidil** Fast. I, 238:

Dicta quoquo est L a t i urn terra, l a t e n t e Deo (Saturno).

Ér la I si ci o rus, Orig. XIV. 4. 18: Italia olim. . . . L a t i u m

dicta, eo quod **idem** Saturnus, a Iove sedibus suiş pulsus ibi l a t u e r i t.

Epoca de înflorire a acestui templu cade în timpurile ante-troiane si a-nurne în era primitivă a religiuneî apolinice.

Acest ilustru templu al luî Apollo de la gurile Dunăreî de jos a avut un rol imens în istoria civilisaţiuneî Europeï orientale. El a fost tcmplul-mamă al celebrelor locurî de adora-ţiune al lui Apollo (ca deű al Sórelui) din Delos si din Delphi. Influenţa sa culturală s'a estins peste totă Grecia continentală şi insulară, peste părţile de apus ale Asiei mici, în Africa, peste Egipct, ér la nord şi la apus peste Scythia, Dacia şi ţinuturile de ju- Germanieî numite in anticitatca preistorică Celtica.

146_ _ Monctă de argint (tetradrachinâ)j bătută în Dacia, representând pe revers imaginea deuluî Apollo (figură mëtate) încălecat pe calul solar. In jur legenda AÏIAYC. Pe avers tipul unuî rege, mare-preot al M Apollo. (După Archív d. Vereines f. siebenb. Landes-

De la acest templu peregrinau în continuu spre ţerile de medă-di a-postolî si profeţi de aï luï Apollo. La el vcniaü din oraşele meridionale căpeteniile cultului apolinic si alte cete de credincioşi inspiraţi de acesta reli-giune, ceea ce se esprimă în mod simbolic prin legendele vechï de càlë-

*) O mare parte din monetele de argint ante-romane, ce s'aă găsit pe teritoriul Dacieî, ne înfăţişeză pe revers imaginea deuluî Apollo pe calul sëû solar. Prcţiose documente contemporane istorice pentru imperiul religiuneî apolinice în nordul şi la sudul Dunăreî de jos. O specia din aceste monete descoperite in Bănat la an. 1840 ne presintă pe revers legenda cu litere archaice AOAYC (Aplus), ér în partea de jos figura unuî altar. Forma de AitX&ùç era cunoscută şi luî Plato (Cratyl. Ed. Didót, p. 299). Este aceeaşi numire archaică a deuluî Apollo, pe care o aflăm şi Ia Etruscî sub forma de Aplu şi Apulu (Wissowa, Paulys Real-Encydopădie, v. Apolló), ér Ia Tesalî ca A pi un şi Aplon (Plato, Cratyl. p. 299.) Legenda Aplus de pe acesta monetâ, ce o reproducem maî sus, a remas până asladî «neceteţiă». Suntem cei de ântâio, cari o descifrăm. Modul de scriere este aşa numitul Boustrophcdon, de la drcpta spre stânga şi de la stânga spre drépta, formă, care era considerată în tompul luî Pausania ca apar-ţinend uneï anticităţî depărtate. Inscripţiunea nu este în limba grecescă, ci într'un d i a-l e c t p e l a s g o - l a t i n . Din punct de vedere geografie şi istoric acesta importantă monetă aparţine incontestabil Daciei şi probabil, că ea a fost bătută în A p ui u m seu A pi u m. Pe alte monete dace, capul călăreţului, séü al luî (Apolló), este radiat, ér pe unele în locul figurcî luî Apollo ni se înfăţişczä de asupra calului, numai simbolul Soreluî, o iotă cu 8 spiţe. (Cf. A r c h í v des Vereines für siebenb.

Landeskunde, N. F. Band XIII, Taf. IV, şi Band XIV, p. 76 seqq.) — Tipul de pe avers nu représenta capul luï Joc, după cum din crore s'a credut de unii, ci figura unuî rege, mare-Preot al luî Apollo, avênd pe cap o mică căciulă flaminică, semi-sferică (apex, tiara), 'egală jur împrejur cu o baieră de lână (sacra vitta). în jurul templelor o cunună de

toria luï Apollo la Hyperboreï, ér prin colindele seu imnele poporale române, că Dumnedeü împreună cu ângeriî şi sfinţiî, veniaü cu corabia pe mare la serbătorile cele mari ale acestei Mănăstiri.

Acesta metropolă religiosă de la gurile Dunăreî, a fost tot-odată şi un centru de cultură teologică şi literară.

De aci aü fost profeţii si poeţii O len si A ba r is, can pe lângă propagarea religiunil apolinice, au introdus tot-o-dată în Grecia, cele de ântâiii începuturi ale poesieï literare, sentenţcle oraculelor şi forma hexametrică a versurilor.

Tot din aceste ţinuturi, se pare a fi fost şi cântăreţul divin cu flucrul, Lin (Linos[1]), fiul luï Apollo[2]), care a descris faptele luï Bach în limba pelasgă [8]), şi aï caruï discipulï aü fost Hercule, Thamyris şi Orfeu *).

La radele de lumină ale templului lui Apollo Hyperboreul se pare, că a fost inspirat si preotul, profetul şi cântăreţul peregrinatoriü Musaeu (Mouaaîbc) din timpurile ante-homerice. El ne apare ca un fiii al luï Linos, ori al Seleneî (Lunei), şi în particular ca un favorit al regelui Boreas de la Hyperboreï [c]). Patria sa, după cum scrie Aristoxcn, a fost Tracia "),

foî de dafin, ér partea din apoi a capului acoperită cu un vel (velato căpiţe), ornament pontifical. Confcrescc următorele versuri ale luï Virgil (Acn. III. 80—82) despre Anius, regele preistoric şi marcle-preot al luï Apollo din insula D e l o s :

Rcx Anius, r c x idem hominum P h o e b i q u c
s a c c r d o s V i t t i s ct s a c r a redimitus tempóra
l a u r o Occurrit; vetercm Ancliiscn adgnoscit
amicum.

') Virgilii Eclog. VI. 67. Linus. . . . di vino carmine pastor etc.

») Pausanine lib. II. 19. 8. ') Dlodori Siculi lib. III. c. 67. 4: Tiv S'oJv Aivov şa-l tot; lUXac-fixo:? Ypáfijiaa! suv-

[4]) Diodori Siculi lib. III. 67. 2. — Pausania (IX. 29. 8.) scrie, ca Pamphos, cel mai vechiu poet imnic al Atcnienilor şi poctisa S a p h o aü cântat în imnele lor pe ti i n sub numele de OixiV.vo;. La Eschyl (Agamemnon, v. 121) aceste cuvinte sacramentale ne apar sub forma de aîX-.vov, de asemenea la Sophocle (Ajax, 2. 627). în colindele române, ce ni se presintă ca imne antice religiose, se mai repeţi şi astădî invo-caţiunea «Haidă Lin, eră L i n » (după comunicarea d-lui T. Bud u, vicariul Maramureşului). OÎTOXîv-o; şi cHaidă Lin» este una şi aceeaşi rugare adresată geniului Jui Lin.

[3]) Pausnniae lib. I. 22. 7.

[c]) Aristoxcrii fragm. 51,in Frag. Hist, grace. IL p. 284.— în ţinuturile Atenei, Musaeu se pare a fi fost numai un simplu peregrin, după cum

au fost Olen, Abaris, Lin şi. Anacharsis.

séu ţinuturile dintre Macedonia si Istru ; însă, după cum résulta din numele seu, acest celebru représentant al literature! preistorice se vede a fi fost originar din Mesia (Muaioc, lat. Moesia).

Probabil că un discipul al acesteî şcole apolinice a fost şi Anacharsis, contemporanul luî Solon, unul din cei 7 înţelepţi aï lumeï vechi, si care, după cum ne spun autorii vcchimeî, era după origine din Sciţii păstori [1]), însă nu din ccî de la nordul Măreî negre [2]). In fine, chiar şi teologia luîOr-feu se basa pe dogmele lui Apollo Hyperborcul.

Aici începe primul period al literature! europene, deşi productele acesteî literaturi unele aü perit, cr altele aii căpetat m aï târdiu forrne grccescî, după cum s'a întêmplat cu imncle cele vechi ale deilor şi cu cântările eroice, carï mai conţin şi astădî o mare mulţime de elemente din limba pelasgă.

Templul lui Apollo Hyperboreul seu Mănăstirea albă de la gurile Dunărei a avut destine marî în lume. Cu tóté că în realitate sórele nu rë-săria din acesta mică insulă a Măreî negre, — după cum afirmă poeţii e-picï aï Greciei, şi după cum ne spun colindele române, — însă aci a fost cu drept cuvent locaşul cel sfânt ale primelor zorî de civilisaţiune morală în Europa.

Imaginea sfântă a accstuï templu a rëmas până astădî în memoria şi ad-miraţiunea religiosă a poporului român [3]),

Mănăstirea albă de la gurile Dunărei nu are rivală în tradiţiunile altor popóre europene.

') Strabonis Gcogr. VII. 3. 9.

") Herodoti lib. IV. c. 76.

') Cuvêntul «Mănăstire» (monastcrium), a cărui etimologia după Isidor (Orig. XV. 4. 5) ar fi de la monos şi sterium, id est habitatio solitarii, aparţine unei epoce ante-creştine. în Laţiu, la marginile Campaniei, aprópe de gurile rîului Liris, se afla un vechiü oraş al Ausonilor numit în limba oficială romană Minturnae, localitate celebră pentru templul şi pădurea sfântă a nimfei Marica, una din vechile divinităţi latine. După formă, putem dice şi după sens, numirea de Min-turnae ni se presintă numai ca o transformaţiune din monasterium, rom. mănăstire, în care silaba a doua neaccentuată a fost contrasă, ca şi în franc, moustier, moûtier = nionastcrium.

YII. MOVILELE COMEMORATIVE ALE LUÏ OSIRIS.

LUÏ OSIRIS LA ISTRU. - TRAD1T1UNILE Şl LEGENDELE DESPRE LUI'TA SA CU TYPHON DIN TÉHA A1UM1LOR.

într'o epocă preistorică forte depărtată, cel puţin cu 3.000 de ani înainte de era creştină, un important eveniment s'a petrecut în ţorilc Daciei, eveniment, care a avut o mare influenţă asupra civilisaţiuniî născânde a EuropeT, si care a sdruncinat tot o-dată din fundamente primul imperiu lumesc al rasei pelasge.

Acesta mare transformaţiune politică şi culturală în istoria Europei a pro-dus'o espediţiunea lui Osiris în părţile Istruluî si luptele sale cu Typhon în Oltenia de astădî, ér drept consecinţă a acestuï rësboiu a fost întemeierea supremaţiei egiptene peste Europa.

Osiris, regele Egiptenilor, adorat după mórtea sa ca divinitate şi identificat cu Sorcle din religiunca pclasgo-grecă, a fost unul din ceï mai marî eroï aï anticităţiî preistorice, şi a căruî memoria se maî păstreză până astădî în ţerile nostre.

Tradiţiunile egiptene, grecescî si române despre Osiris sunt însă acoperite de vëlul credinţelor religiose antice.

Noi vom cerc'a a estrage din aceste tradiţiunî si povestiri figurate adevë-ratul înţeles pentru sciinţă, şi a restabili caracterul real istoric al unor importante evenimente petrecute în ţCrilc Dacieî în niscc timpuri atât de obscure.

In judeţul Teleorman din România, pe délül de lângă comuna Liţa, se înalţă o măgură mare, care portă şi astădî numele de Ostrea.

Despre acesta măgură legendele poporale române ne spun următorele :

La resărit de comuna Viişora din judeţul Olt se află un dél ascuţit numit Piscul lui Şerpe. Aici se vede o cavernă, în care, după cum se spune, se ascundea în vechime un şerpe uriaş (balaur). Pe acest şerpe l'a ucis un vitéz cu numele Ostrea, care a făcut o măgură marc pe délül comunei Liţa din judeţul Teleorman, lângă Turnul Măgurele, de unde a tras cu săgeta asupra acestuï balaur. Şerpele rănit se întorce asupra lui Ostrea. Dar acesta trece Dunărea, ceea ce voind s'o facă si şerpele, i se reci rana si

se înecă. Din acest loc ese şi astădî un fel de grăsime din care se formeză ţînţarî[1]).

— Dunfi o trrulitiunfi din comuna

în altă variantă a acestei vechi legende vitézül Ostrea ne apare sub numele de Stroe Novac.

în timpurile vcchî, ne spune acesta tradiţiune, era un balaur mare, care locuia într'o pesceră aprópe de comuna Almas din judeţul Dolj. Acest sérpe înspăimentase prin grozăveniile sale pe toţî locuitorii din ţinuturile aceste, si ororile sale aű mişcat chiar şi pe un mare vitéz din timpul acela pe Stroe Novac. Acest vitéz a hotărît, că séü se pieră el, seu so ucidă balaurul. Ast-fel Stroe Novac vine Ia Craiova, în apropierea căreia se afla o mare pădure şi unde se arăta adese orî acel balaur. Novac vődónd sérpele încolăcit de asupra pădureî, trage cu săgeta asupra lui; balaurul se repede atuncî spre Craiova; Stroe Novac însă trage a doua săgeta şi-1 lo-vesce în frunte. Atunci acest sérpe se aruncă cu şuerăturî înfîorătore prin judeţul Romanaţî, îndreptându-se spre Olt, ér când ajunse în malul Oltului, Novac trage de nou cu săgeta şi-î reteză coda. Balaurul trece Oltul şi apucă spre Ialomiţa, ér Novac î-1 gonesce mereu tot retezându-î câte o parte din corp, până când i rëmase numai capul, care a intrat în Marea negră, de unde apoi es nisce musce veninose, cari muşcă vitele la nărî şi la ţîţe şi le causeză rănî '). Mai esistă în fine încă o altă variantă a acesteî legende. După acesta tradiţiune a timpurilor eroice, «balaurul cel mare», care a îngrozit întregă lumea antică, locuia în munţiî de apus aï Românieï. El a fost ucis de lovan Iorgovan «Braţ-dc-buzdugan» (Hercule al vechi meï), care dimpreună cu Stroe Novac aü fost întreprins acesta espe-diţiune, ér capul şerpeluî fugind pe Cerna în jos s'a ascuns în «Pescerca cea rea» de la Porţiic-de-fcr [2]).

Slobodia-Mândra (jud. Teleorman) Măgura Os t r ci se afla in partea de resărit a acestei comune pe muchea déluluï, ce portă acesta numire. — De pe acesta măgură de la Slobodia-Mândra, vitézül Ostrca ar fi tras cu săgeta asupra şerpeluî (Legenda din corn. VispescT, jud. Olt). Culcuşul accstuî balaur se afla în o cavernă de Ia comuna Şo-pârliţa (jud. Romanaţî).

') Legenda din comuna Prisaca, jud. Olt.

[!]) Legenda din comuna Florcscî, jud Dolj.—De asemenea după o altă tradiţiune, din corn. Costcscî, jud. Vâlcea, acest balaur locuia in munţi. Voinicul numit Novac, călare pe un cal negru, s'a dus în munţî, ca se-1 urmărescă, şi aci s'a început o luptă gróz-[n i]că între ci. Novac a persecutat balaurul până la Porţile-de-fcr, retczându-I capul, care a intrat într'o vezuină din munţii, ce sugrumă Dunărea. — Acest balaur, după o legendă din comuna Pleniţa, jud. Dolj, ar fi avut 9 capete, din can 8 i s'aü tăiat, ér al [9]" ea a scăpat într'o crepătură de la Porţile-de-fer. — Pe unde fugea acest balaur gi-

Eant, ci lăsa urmă prin pămont, numită dâra ş e r p e l u î (Legendă din corn. Scă-[ics]d, iud. Dnin

Preoţii îndeplinîră întocmai, ce li se ordonase; de o parte fiind-că ei î-şî aduceau aminte de binefacerile luî Osiris, ér de altă parte, ca se îndepli-nescă mandatul reginei, si în fine, fiind-că aşa cereau şi interesele lor proprii.

Din aceste cause — scrie Diodor Şicul — fic-care preot egiptean mai susţine si astădî, că la reşedinţa sa se află înmormfintat corpul lui Osiris. Tot o-dată Egiptenii maî consideră de sfinţî şi pe taurii dedicaţi luï Osiris, cu numele de Apis şi Mnevis, de ore ce cu ajutoriul acestor animale, Isis si Osiris, descoperitorii cerealelor, au introdus beneficiele agriculture! [J]).

După ce ast-fel divinitatea şi cultul luî Osiris au fost stabilite, vechia teologia egiptenă înfăţişă pe Typhon, puternicul inimic al luî Osiris, ca principiul cel rèïi, ca un spirit demonic, ca un balaur [2]), din care s'au născut

') Ibid. I. c. *21.*

[a]) în vechile papire manuscrise depuse lângă mumiele din mormintele egiptene, Ty-p h o n, adversariul luî Osiris, portă diferite numiri, de A p a p, de S a t i ş. a. El este înfăţişat ca un balaur de la m a r g i n i l e pământului, seu din hemisferul nordic, lung de 70 de coţî, şi care î-şî avea culcuşul seu pe un munte înalt, ér şanţul, în care zăcea acest şerpe, « fi u al pământului» era săpat în p e t r ă dură, larg de 10 coţî şi înalt de 3 coţî la suprafaţă. — Reproducem aicî următorele texte din aceste monumente ale teologiei egiptene după traducţiunea francesă publicată de Pierret sub titlul de: «Le L i v r e des morts des a n c i e n s É g y p t i e n s » (Paris, Edit. Leroux, 1882):

Ch. LXXXV1I. 1. 2 : Je suis le serpent, fi l s de la terre, aux c o n fi n s de la terre . . . .

Ch. CXLIX. 13. 14: O cette montagne t r è s h a u t e . . . Sur elle un serpent nommé S a t i qui a soixante-dix coudées d'étendue . . . .

Ch. CVIII. 2. 3. Sebek est le seigneur de cette montagne Il y a un serpent
au front de c e t t e montagne, il a 30 coudées de long et 10 de large et 3 coudées a sa partie antérieure qui est en p i e r r e dure. Je connaisse nom de ce serpent qui est s u r sa montagne: «Celui qui est dans sa flamme» est son nom.

Ch. AAXIX. 5 — 9: A pap est renversé, lié, enchaîné, garroté par les dieux du Sud, du Nord, de l'Ouest et de l'Est . . . Apap, l'ennemi de lia (al Sorcluï) est à terre, renversé, le grand Apap est tombé . . . O (Apap), détesté de Ra, toi qui regardes derrière toi, on tranche ta tête, on la coupe en la divisant en deux partie . . . O s i r i s b r i s e [te]s os, coupe tes chaires sous le contrôle d'Aker.

-ot ast-fel ne spun si legendele romane, că acest balaur încunjurasc cu lungimea cor-pului seu muntele O s l c a, séü vre-o şese vîrfurî de munţi (anume Pestişanul, Stâna Şerbului, Stâna Ursului, Oslea, Osliţa şi Gropclc din jud. Mehedinţi şi Górj), ér urma
u dara şerpeluî se cuncJsce prin p ă mo n t şi prin petră pe coma

munţilor, cu eosebire Ia muntele Oslea, unde se numcsce Troianul Şerpeluî, că însuşi riul erna ar curge pe şanţul, ce a fost tăiat prin păment de acest uricş balaur când ge«- (Legendele din com. Busescî, Hirisesci Tismana şi Isvcrnea.)

tóté relele fisicc şi morale pe lume, în particular totc animalele şi plantele vcninosc si tóté vênturile periculóse [l]).

De asemenea în monumentele istorice egiptene, Typhon portă şi numele Sjiu, adecă Smeu [s]), cuvent de origine pelasg, avênd în caşul de fa f â acelaşi înţeles cu terminul de balaur [3]).

în mitologia antică grecescă care adoptase tute divinităţile şi credinţele religiose parte de la Egipteni, parte de la Pelasgî, Osiris, puternicul regc-deü al vechimeî, este identificat cu Joe, ér regina Isis cu Juna. Chiar şi genealogia acestor doi monarch! divinisât! este una şi aceeaşi. La Egipteni Osiris şi Isis, ér la Greci Joe şi Juna sunt fiii bëtrânuluï şi legendarului rege Saturn [4]), care domnise în aceste timpuri primitive ale istoriei peste partea cea mai mare a Europei, peste Asia de apus şi Africa de nord.

Cu tóté că legendele grecescî, ca monumente scrise, sunt mult mal pos-teriorc de cât cele egiptene, însă noi aflăm în versiunea grecescă dctaiurî forte preţiose despre decursul acestuî memorabil resboiu preistoric întemplat între Osiris seu Joc şt Typhon.

«După ce Joc alungă din ceriu pe Titanî, ne spune Hesiod în Teogonia sa, Pămentul cel gigantic (Gaea, Terra, Ţera) născu pe fiul seu cel mai mic, pe Typhon. El avea mâni robuste, capabile de lucru, întocmai ca şi omul, şi picióre întocmaîca un cîeii puternic şi neobosit, însă din umerii Mse ridicau în sus o sută capete îniîorătore de balaur, cu limbi negre licăritore, şi focul strălucia din toţi ochiî acestor capete de balaur. Tóté aceste capete înfiorătoi'e aveau voci şi produceau fel de fel de sunete, ce nu se pot de-

') Plutiirque, Oeuvres. Tome XI (1784) p. 346. — **l)iipuis,** L'origine de tous les cultes. Tome I. p. 477; II. p. 300. 351. — întocma ca în legendele romfine csista şi în anticitate credinţa, câ din Typhon s'aű născut tóté animalele, cari rănesc prin muşcăturile lor (Acusilai frag. 4, in Fragmenta Hist, grace. I. p. 100).

[l]) Manethonis Sebcnnytac, frag. 77 in Fragm. Hist. gr. II. p. 613.

») Lexiconul de Buda, şi C i hac, Dictionnaire, v. s m eu. Epitetul de s mc u si de balaur, î-1 aflăm şi în pocsia nostră poporală ca un predicat simbolic dat eroilor distinşi pentru curagiul lor intrepid.

Radul din Calomnrcsci,
Zmeul terii Românesc). . . .

A înviat ghiaurul (eroul Vâlcan) Este el balaurul....

AUcsandri , Pocsit pop. 196. Teodorescu, Pocsil pop. p. 557-

Ér despre Iorgovan:

Este el
balaurul.... Este
Iorgovan copilul. . . .
Ibid. p.

5«s. ') **Diodori** Siculi lib. I. c. 13.

. c o-dată vocile sale sunau ast-fel, ca si le potă înţelege dcil [J]), altă dată ele semenau cu mugetul unui taur puternic si neîmblânzit, ori cu urletul
nuî leu teribil, ori cu lătratul cânilor -), ér altă dată se audiaü ca un şuer
' fiorătoriu, încât resunaü munţii ceî înalţi [3]). Si întru adevőr s'ar fi întomplat
lucru fatal în diua, când el ar fi ajuns se domnescă peste muritori şi
este deî, dacă nu cum-va părintele ómenilor şi al dcilor (Joe) ar fi înţeles forte bine gravitatea acestei situaţiunî. Ast-fel Joe adunându-şî tóté puterile sale. luă armele, tunetele şt fulgerele cele roşii, şi dând năvală din Olimp lovi şi arse tóté capetele cele gigantice ale acestui monstru înfiorătorii! ér după ce-1 învinse şi-I aplică în continu la lovituri, el cădu mutilat. Apoi Joe întristat în sufletul sőü î-1 aruncă în Tartarul cel vast. Din Typhon s'aű născut furtunile cele penculose, fiind-că esistă unele vênturï, cari suflă pe marc fără nici un folos si cari deslănţuindu-se asupra mării întunecate, causeză ómenilor man calamităţi, produc volburc înfiorătore, risipesc corăbiile şi prăpădesc pe navigatori. De asemenea esistă unele vênturï rele, cari suflă pe suprafaţa pămentulul celui vast acoperit de flori, şi aceste vênturï ruinéza munca ómenilor celor născuţi din păment *).

*) Homer amintescc la diferite ocasiunî de limba dcilor, care era limba antică religioşi (pelasgă).

") Alusiune la o limbă poporală negrecascâ (barbară).

[s]) Legenda Hesiodicâ pare a ne indica prin aceste cuvinte, că Typhon era şi un mare cântăreţ. Era o nobilă mândria pentru eroii vechime!, ca eî se csceleze tot-o-dată şi prin cântecele lor voinicescî. Achile, supcrat de nedreptatea, ce i-o făcuse Grecii, î-şî petrece timpul pe ţermuriî Helespontclm lângă trupele sale, cântând faptele bărbaţilor iluştri. Acest nobil şi înălţătoriu sentiment î-1 au şi eroii din cântecele nóstre bêtrânoscï.

La délül Bărbat Pe
drumul săpat
Merge hăulind
Merge chiuind
Mihu copilaş,
Mândru Păunaş.
Merge el
cântând Din
cobuz sunând
Codrii
desmierdând. . . .

Un cântec duios,
Atât de frumos,
Munţii că răsun,
Şoimii se adun,
Codrii se trezesc,
Frundele şoptesc,
Stelele sclipesc Şi
'n calc s'opresc. . . .

Alegsandrt, PoesH pop. p. 62— 66.

***) Hesiodl** Theog. v. 890-880. — După H es i o d, Typhon, balaurul cel mare
-,[1] puternic, era tot-o-dată şi p ă r i n t e l e f u r t u n e l o r . Acesta tradiţiunc maî esistă
qi la poporul român. ^OmeniT, carî au trăit înaintea nostră pe aici (ni so comu-
m corn. Orbie, jud. Nemţu) descântau ş e r p i i şi mergeau cu ei la bătălia.
Pu a c e i a erau puiî « v o i n i c u l u i » , un b a l a u r mare, c a r e merge

Alte date caracteristice despre acest puternic regc-bălaur al preistorici, le aflăm la Apollodor.

După ce deiî învinseră pe Giganţi, — ne spune acest autor, — Pămentul (Gaea) indignându-se şi mai mult, avu relaţiunî de dragoste cu Tartarul, si născu în Cilicia pe Typhon, care avea o natură mixtă de fiinţă ome-ncscă si de monstru, si care întrecea cu mărimea şi cu puterea corpului seu pe toţi pe câţi i născuse până aci Pămentul. Anume corpul soţi avea o formă umană până la piciore, însă era de o mărime imensă şi mai înalt de cât orl-care munte. EI atingea adese orî cu capul seu stelele, cu o mână el ajungea la apus, şi cu alta la résarit, ér din umeri i se ridicau în sus o sută de capete de balaur. Corpul seu de la mâni şi până la piciore avea spirale de viperă (curele), şi aceste spirale întindendu-i-se până la capete produceau şuierături înfiorătore. Peste tot corpul el era acoperit cu pene, cr pletele sale cele aspre si sbârlite, şi barba, ce-o avea pe fălci, fâlfâiau în aer la suflarea vântului. Din ochii sëï stralucia focul, ér din gură el versa o văpaia mare de foc. Când dcil vedură, că el dă asalt asupra ceriului, se grăbiră cu toţii se fugă în Egipet, şi ca se potă române acolo ascunşi dinaintea furiei acestui balaur, care i urmăria, el se transformară în diferite forme de animale [1]). Insă Joe când vëclu că Typhon e încă departe, î-1 lovi cu fulgerele sale, ér când Typhon se apropia, Joc î-1 înspăimântă cu toporul seu de oţel şi-1 persecută până la muntele Casiu din Siria de dincolo. Aci Joe ajungênd pe Typhon si vëdèndu-1 ostenit puse manile pe el, însă Typhon prinse pe Joe, şi-1 legă cu spiralele (curelele) sale, apoî luându-1 pe umeri trecu cu el peste marc în Cilicia, aci undc-1 închise în

şuierând înaintea puhoiului. Omenii se temeau de furtună side puii oie, cari ascultau de «voinicul», şi de aceea descântau eî şerpii şi-î luau cu dcnşiî la bătaia ca se nu dea puhoiű peste denşiî (apă mare turbure torenţială, ce vine în urmă ploilor).

Conferescc: Alccsandri, Poesiî pop. 196.

Doî Căplcscî şi trei Buzescî
Zmeii ţeriî Românesc!
Purtătorii oştilor. ...

O deosebită importanţă ne presintă legenda din Orbie cu privire Ia numele de Typhon şi Typhoon s, dat acestui erou-bălaur al anticităţii preistorice. În limba vechia grecescă T-jşW înscmnczä o furtună distrug S tori ă, un puhoî ü (séü povoïû) de ploe, şi de ore-ce în dialectul colic şi doric - se schimba, adese-orî cu T, cuventu!

românesc puhoîu ni se înfăţişeză, atât după înţeles, cât şi după etimologia sa, ca identic cu grecescul Tuşwv şi TUŞIUSUÎ.

pesccrea numită Coryciu si puse pe fata sălbatică, de jumătate şer-poică, cu numele Delphina, ca so-1 pădescă. Insă Joe scapă din pcscere cu ajutoriul luT Mercuriü si dede de nou asalt asupra luï Typhon, pe care-1 persecută cu fulgerile sale până la muntele Nysa. Atuncï Typhon vëdênd, că Joe vine de noü asupra sa, se retrase în Tracia şi lupta se în-templă la muntele Hem, de unde el arunca cu munţi întregi asupra lui Joe, ér Joc î-1 isbia cu fulgerele sale si întorcea asupra luï munţii, pe cari i asvêrlia. Mult sânge (aîjia) s'a versat la muntele acesta, ele unde, după cum se spune, acest munte si-a capelat numele seu de Haemos. De la Hem apoi Typhon fugi peste marea Sicilieï, ér Joe aruncă asupra luï muntele cel mare Etna, de unde şi adï es flacarï de foc, acesta după cum se spune, din causa multelor fulgere, ce s'aü aruncat aci [1]*).*

Aceste sunt reminiscenţele antice, ce ni s'aü păstrat sub vëlul religiuneî osirice despre marele resboiu al preistoriei, întâmplat între Osiris din Egipct si Typhon de la Istru, doi rcgî tradiţionali, ambii fiiï luï Saturn, unul divinisât, ér altul condcmnat de teologia cgiptenS şi grecescă.

Aceleaşi elemente istorice ni le prcsintă tradiţiunile române. Eroul în-vingătoriu este Ostrea séü Osiris (în forma grecescă Ostris [2]), orî lovan Iorgovan (Hercule), comandantul militar al luï Osiris peste Egipetîn timpul espediţfuniî sale.

Ér eroul învins este puternicul rege-bălaur al anticităţiî preistorice.

Arnbiî adversari se luptă pentru dominaţiunca lumeï vcchï, şi în particular pentru succesiunea în imperiul cel vast al luï Saturn, însă în fine regele-titan de la Istru e silit a se retrage spre munţî, unde el este învins, mutilat si închis într'o pcscere adâncă si întunecosă.

în legendele române, eroul Ostrea-Novac, care s'a luptat cu balaurul, este înfăţişat ca un «împérat al Jidovilor», seu al raseî semitice. El avea, după tradiţiunilc romane, curţi forte mart în părţile despre Ţarigrad, séü de mcdă-di, în carî curţi se aflau sfeşnice de petră, luminări de petră şi câni încolăciţi de petră (sfinxî egipteni); că peste tot el a fost un mare craiü, «t toţi se închinau luï ca la D-deu» şi se supuneau la poruncile lui [3]).

Legenda luï Osiris despre lupta sa cu Typhon, este o legendă cu multă

') Apollodori Ulbl. I. 5. 3.

") Pnuly, Real-EncyclopHdie, V. Bând. (1848) p. 1011.

') Tradiţumî din comunele: Maldăr (Olt), Ciocănesc! (Ialomiţa) şi Vertop (Dolj), în colccţiunea nostră.

autoritate. Ea a format cea maî gloridsă tradiţiune a lumeï egiptene şi ebraice, un fel de istoria religiosă poporală, care a aprins miï de anî spiritele şi care a întemeiat pe şesurile Niluluî autoritatea imperiului lumesc şi divJn a Im Osiris, ér în ţinuturile çrccescï puterea autocraţii a luï Joe, fie că acesta a fost una şi aceeaşî persona cu Osiris, fie că i-a dat numaî ajutoriü.

Gestiunea, ce ni se presintă acum din punct de vedere al sciinţeî este de a cunósce fondul positiv al acestei legende, de a restabili adevërul istoric în acesta sintesă teologică, şi în particular a ne da semă, că unde s'a în-têmplat acest grandios resboiíí, care a decis sortea lumeï vechï, şi a căruî memoria, o repetăm încă o-dată, ni s'a transmis numaî sub forma unor descrieri figurate, redactate şi propagate de preoţii egiptenî [J]).

Iliada luï Homer, cel maî antic monument al literature! grccescï ne spune, că patria luï Typhon séü Typhoeu, după cum M numesce densul, se afla în ţera Arimilor, şi anume lângă muntele Typhoeu, unde era şi patul séü culcuşul acestuî vitcz şi legendar balaur [!]).

Acestï Arimï, după cum ne spune Hesiod, locuiau la marginea de medă-nópte a pămentuluî cunoscut de Greci [3]), acolo, unde se afla şi sutcrana cea vastă, în care a fost înfundat acest vechiü şi puternic monarch al Istruluï *)•

însă de o-dată cu rësboiul cel mare dintre Osiris şi Typhon înceteză şi rolul politic al Arimilor. Numele lor dispare cu totul din literatura hclenică. Eî aparţineau unei lumî străvechi si amintirea lor chiar şi în poemele luï Homer şi Hesiod ni se presintă numai ca un rősunet depărtat.

') Lepsliis, Ober den ersten aegyptichcn Göttcrkrcis (Berlin, 1851 p. 55): Es schcint mir dahcr fast unabwcislich, dass wir d i c s e Erzählung fur den symbolic h en Ausdruck der g r o s s e n g e s c h i c h t ! i c h c n E r e i g n i s s e zu haltén habén, welchc das Reich . . . . durch die endliche wiedcrhoite Besiegung der nord] ic h en Erbfeindc auf dcm Gipfelpunkt seines Ruhmes erhoben und die nationalen Gefiihle der Aegyptier im Innersten aufrcgen mussten.

[a]) **Hoincri** Ilias, II. *v.* 782—783:

ŐTS t'anti Tu'flUÉÏ -jUia-/ íjJlácG'jJ

e'.v ',ApíļjiG'.í, 88". spatl Tucpcuáoí Sjtjisva: ΕΊνόc.

Forma de A r ira i corespunde Ia R i m i. Grecii (Jiceaű "Aparesţ în loc de 'Pure;, Ia o populaţiune din Achaia (Phercydis frag. 114 in I'Vagm. Hist grace. I. P- 98).

*) Ifesiodi Theog. v. 304—306; 731.

') Localisarea A r i m i l o r în Asia mică (Cf. Strabo, XII. 8. 19; XIII. 4. 6) este cu totul nesciinţifică şi stă în cea maî evidentă contradicere cu geografia homerică, he-siodică şi cu legendele egiptene.

Accstï Arimï, după importanţa, ce li-o da încă Homer si llesiod, con. tituiaü *m* prima epocă eroică cea maî întinsă populaţiune pelasgă din ţi-
turilc Tracici, de la Dunărea de jos şi din Sciţia, ér spre apus urmele de tabilimente etnice ale Arimilor noï le aflăm până lângă Alpiï Coticï şi ,ână dincolo de valea Renuluî.

Tvphon este de naţionalitate un Arim séű Ariman, si clementul do-ninant în imperiul seu erau Ari mi î.

Sub numele de Ariman, Typhon este înfăţişat ca părintele séíí princi-)iul rculuî si în religiunea naţională a vechiului Iran.

Marele eveniment petrecut la Lstru avuse un adânc rcsunet în tó t ă lumea preistorică până lângă ţermuriî rîuluî Gange. Se ruinase un imperiu marc ;i unitar, cel m aï vast, ce a esistat vre o-dată pe lume,, întemeiat de Saturn, :atăl lui Typhon si Osiris, —• imperiu, în a căruî orbită cădea o mare parte a Europei, a Africeî de nord şi a Asieï de apus, ceea ce ni-o indică Apollodor prin cuvintele, că Typhon ajungea cu capul seu până la stele, ér cu o mână la apus si cu alta la rosărit.

Acest Ariinan, ne spun doctrinele luï Zoroastru, cercă sub formă de balaur, se se mesure cu ceriul. Nouă-decî de dile si nouă-dccî de nopţi, toţi deiî se bătură în contra luï, în fme el fu alungat de Ormazd, deul lumineî, si precipitat în infern.

în fond şi în formă, teologia lui Zoroastru nu conţinea nimic nou.

Personalitatea lui Ariman din Zcndavesta este una si aceeaşi cu personalitatea lui Typhon din teologia egiptenu si grecescă [1]).

Zoroastru, întemeiătoriul vechiî religiunî a Perşilor, trăise cu o lungă serie de secule, putem dice mii de ani, în urma memorabilului eveniment petrecut la Dunărea de jos, si el resumase numai vechile tradiţiunÎ, credinţe şi legende ale apusului, transmise în Media şi în Parthia prin imigrăţiunile şi peregrinăţiunile Sciţilor *).

') Dupuis, Origine de tous les cultes. Tome II, 285: Osiris et Typhon, qui comme a très bien observé Plutarque répondent à l'Ormusd et à, l'Ahriman des Perses.— Ibid. IV. 410: Typhon est incontestablement l'Ahriman des Perses.

*) Isitlori Origines XIV. 3. 0 : Parthiam Parthia Scythia

v c n i c n t c s occu-
paverunt. — ibid. IX, 2. 43 : Bactriani Scythiae fuerunt, qui suorum factionc a
sms sedibus pulsi iuxta Bactron Orientis fluvium consederunt. . . . Huius gentis rex fuit
Or oastes, inventor magicáé artis. — Ibid. IX. 2. 44: Parthi quoquo et ipsi ex
Y in i s originem trahmit. Fucrunt enim exules eorum. . . . Nam Scythico sermone
és Parthi üicuntur. Hi similiter üt Bactriani domesticis seditionibus pulsi
î ^ i a solitudine ïiiKtn. ïlircaniam orimum . . . occupaverunt etc.

însă numele etnic al Arimilor ne dispăru cu ruina lor politică.

Diferite urme omonime şi geografice despre locuinfele lor la Dunăre **şi** în nordul Pontului euxin le găsim încă amintite ?n aceste regiunî până-târdiu in timpurile istorice.

în lista diferitelor seminţii etnice stabilite lângă ţermuril Măreî negre, Pliniu cel bëtrân face amintire de populnţiunca numită Ari m(ph)aei, o naţionalitate cu aceleaşi moravuri şi pe acelaşi grad de civilisaţiune ca şi Hypcrborcii, şi ale căror locuinţe, după cum ne spune acest autor, erau lângă munţii Riphaci, legănul cel vechiu al ómenilor celor juştî [1]), şi cari munţi, din punct de vedere geografic, formau frontiera de apus a şesurilor numite Scythia, erau ast-fel idcnticî cu CarpaţiÎ [2]).

147.— Typhon din ţi5ra Arimilor, fiul lut Saturn, înfăţişat după doctrinele teologici egiptene in figură de jumetate om, de jumëtate balaur, în mâna dreptă ci ţine cârja pastorală, emblema autorităţii imperiale la Pclasgiî de nord, în mâna stângă un toiag, simbolul puterii mo-narchicc peste ţerile d<: sud[1]). După Planisfcrul egiptean

Tot PJiniu, acest ilustru bărbat al Romei, care cu spiritul şi cu sciinţa sa cea vastă, a voit se îmbrăţişeze în-trcgă lumea, ne mai spune, că într'o vechime depărtată, diferitele triburi etnice ale Sciţilor purtau numele na-ţionnl de Áramáéi [s]).

Aceste numin etnice ele Arim(ph)aei şi de Áramáéi, pe

cari din fericire *ni* le-au păstrat isvórcle geografice ale !uî Pliniu, ne presintă una si acceaşî

') riinii Hist. Nat. Vi. 7.1. A r i m p h a e i, qui ad R i p a e o s pertinent montes.— Ibid. c. 14. *2:* fiuvius Ca ram b uc i s, ubi lassata cum siderum vi Ripaeorum monlium defi-ciunt juga. Ibique Arimphaeos quosdam accepimus, haud dissimilem Hyperborcis gcntcm.

[J]) .Tnstinl Historiarum Philippicarum lib. II, c. *2:* S c y t h i a autcm ....inclu-ditur ab uno latcrc Ponto, ab altero mon t i bus Rhipaeis, a tergo Asia et Phasi flumine.

') riiuii Hist. nat. VI. 19. 1: Ultra sunt Scytharum populi ....antiqui (illos)
Aramaeos (appellavere).

[4]) Costumul lui Typhon, după cum résulta din acesta figurare simbolică, se compunea din o cămeşă cu mâneci largi şi iţarî lungî cusuţi cu florî, nviiid în partea de jos forma

f rmă grecisată a numelui de Arimî séü Arimanî, după cum Grecii au . trebuintat tot-de-una espresiunile de Tcojiafoc şi Tu^alc:, drept corespondente pentru terminiî de Rom anus şi Romani.

O preţiosă revelaţiune etnică cu privire la Arimï, o aflăm Ia înveţatul geo-raf alexandrin Ptolemeu, care trăise în timpul lui Adrian şi al luî Marc Aurel. Singur dintre toţi geografii acestei epoce, .densul ne amintesce de un vcchiű oraş ante-roman în Dacia, numit Ramidava [J]), adecă cetatea Râmilor, localitate, care cădea în zona meridională a acestei provincii si anume în apropiere de nul numit astădî Buzeü.

O altă CTVupă însemnată de Ramî seu Râmi preistorici se afla în timpurile aceste cu locuinţele lângă lacul Meotic *), ér dincolo de Ren espe-diţiunea lui Cesar ne-a făcut cunoscuţi pe Remi séü Rhemi ('P^tot), una din cele maî mari, cele mai nobile şi maî puternice populaţiunî ale Galieî Belgice, amici şi aliaţî aï poporului roman [8]).

De asemenea si Iliada lui Homer ni-a păstrat memoria unui duce pelasg cu numele de Rig m-o s, fiiul lui Pirou din Thracia «cea cu pămentul gras*, erou, care luase parte ca aliat al Troianilor la rësboiul cu Grecii *).

între Drava si Sava ne apare în epoca romană o localitate cu numele de Ramista [6]) séü Remista[6]), în Mesia de sus Remisiana[11]) séü Rome-si an a [8]); spre resărit de Filipopole Ramlum [s]) şi Rhamis [T0]) ér la piciórele Alpilor Coticî în Galia Narbonensă oraşul Ramae [n]), — numirï geografice

de doue aripî la fie-care picior, cum sunt şalvarii oltenescî; or peste mijloc Typhon era încins cu o curea, i— Preoţii egipteni aü maî atribuit luï Typhon şi un caracter sideral. Pe Planisferul egiptean, întreg emisfcrul nordic portă numele de «Statio Typhonia» seu «Statio Typhonis». Ér P] u t ar eh (Oeuvres, XI, p. 308)ₛ ne spune, că preoţii egipteni considerau constclaţiunea Ursei ca simbolul astronomic al lui Typhon. Sub «Ursa cea mare», după ideile geografice ale celor vechi, locuiau Sarmaţiîşi Geţii (Ovid., Trist. III. 11. 8; V. 3. 7 — 8).

') Ptolemaei Geogr. III. c. 8.

*) Plinii H. N. VI. 7. 2; Sunt qui circa Maeotin ad Ceraunios montes has tradant gentes: .... Rhyraozolos ... Ramos.

') Cacsaris B. G. II, 3; III, 5; VII, 90. — Plinii lib. IV. 31: Remi foederati.

*) Homeri Ilias, XX. v. 484-5.

[5]) Itinerarium Hiorosolymitanum, Ed. Parthey, p. 266.

[6]) Die Pcutingcr'scHc Tivfcl, Segm. V. 3 (EU. Miller, 1888).

') Itiuer. Antonini (Ed. Parthey) p. 63.
• [8]) Die Peuting. Tafcl, Segm. VII. 5. [8]) Ibid. Segm. VIII. 2.
[10]) Itin. Hierosol. p. 269.
[11]) Ibid. D. 2fi3.

a căror origine se reduce la populaţiunea cea vechia, întinsă şi omogenă a Rîmilor séü Arimilor, care devenise atât de celebră în timpurile preistorice.

Noue elemente geografice cu privire la patria luï Typhon şi la centrul de putere al vechilor Arimî, le aflăm în importanta descriere, ce ne-a conservar'o Apollódon

Prima luptă cu Typhon, după cum ne spune acest autor, s'a întêmplat la muntele numit Casiu, Káatov 5poc, şi de astă-dată succesul armelor a fost pe partea lui Typhon. Titanul rege de la Istru, prinse pe adversariul seu Joe şi-1 închise în pesccrea numită Coryciu.

Acest munte Casiu, care devenise atât de celebru în rësboiul luï Osiris (Jőe) cu Typhon, a avut un rol istoric si în primul rèsboiu al luï Traïan cu Daciï.

Ţraian, ne spune Suida, a dedicat luï Joe din muntele Casiu (adecă unuï sanctuariû de acolo) niscc cratere de argint şi un corn enorm aurit de bou, drept pârgă séü darurï pentru învingerea sa asupra Geţilor *).

Incontestabil că acest «Casion oros> a căruî amintire ni se presintă în dóue resbóie mari întâmplate lângă Istru, nu putea să fie în Siria Antio-chenă, unde autorii grecesc! aii cercat so localiseze şi. primele lupte ale lui Joe eu Typhon şi sacrificiile solemne făcute de Ţraian pentru învingerile sale asupra Dacilor [2]).

După vechile dogrne şi rituri religiose ale Romanilor sacrificiile de mul-ţămire pentru succesul fericit al armelor nu se puteau face de cât numai dcilor principali aï religiuneï statuluï român, şi în casurï extra-ordinare, seu de resboiü, deilor străini, sub a căror protecfiunc se afla cetatea, ţera şi poporul inimic.

Istoria acestui rësboiu legendar dintre Joe şi Typhon se petrece la Dunărea-de-jos, unde de altmintrelea memoria acestui important eveniment o aflăm atât de adânc imprimată în tradiţiunile poporale.

') **Suidas v.** Kaaio'. iïpoç.

') Muntele Casiu se afla după Apollodor (i. 6. 3) in «Siria de dincolo» (xcti síú-fúvtcí. $.y_p: ~r,i> K<t3'/>ţ> c?o|>- ;uv£Oíu>Í=. TOÛTO î î ú ^Ip-«it'*! E'jv>ic). — Care era însă acesta Siria de din colo? Terminul de 5-sp ... pe care-1 întrebuinţeză în caşul de faţî isvorcle lui Apoliodor, ne indică în mod destul de precis, că aici nu e vorba de o Siria asiatică, ci de o Siria din nordul ţinuturilor grecesc! (Cf. oi uitEpxsijiavoi rrjţ MotxsS&vîaţ °"p£ctpcn. Polyb. IV. 29. 1.) Stephan Byzantinul amintesce în Tracia un oraş ori un ţinut (si).:;) cu numele Síppá, a cărui situaţiune geografică însă ne-a rëmas necunoscută. Ér sub Tracia în timpurile vechi se înţelegea întreg nordul Eu-r°peï din sus

de Grecia (Steph. Byz. v. Sv.ufl-at).

O parte însemnata, din culmea Carpaţilor, ce se întinde de îa Porţile-dc-fer în sus către Retezatul a purtat într'o vechime depărtată *si* ca mai portă si astădî numele de Coşiu, numire în fond şi în formă identică cu Kácricv Scoc, de care ne face amintire Apollodor.

în sînul acestuî vast semi-cerc al Carpaţilor, care închide şesurile de apus al României, şi anume la punctul de origine al văii numite Topolniţa, ni se presintă una din cele mai importante posiţiunî naturale ele apărare ale acestei regiuni, anume muntele numit Grădcţ, cr la basa acestuî munte o altă culme abruptă numită. Coşuri, termin, ce aparţine la acelasî cen de numiri ca şi Kaa'.ov si Coşiu[1]).

Pe vîrful acestuî pisc înalt al Grădeţuluî se maï vëd şi astădî ruinele unei întinse zidării uricse numite «Zidina Dachilo.r».

Resturile acestei puternice şi colosale fortificaţiunÎ aparţin unuî sistem archaic de apărare. Este o vastă incinta fortificată a cărei destinaţiune primitivă a fost de a protegia pe locuitorii de apus aï Olteniei în contra inva-siunilor inimice din părţile de jos seu ale DunăreÎ.

«Nu am întîmpinat până astădî, scrie Cesar Boliac, nicî o altă cetate. Dacă cu aşa întindere si tărie si pe o aşa înălţime. Aicî ne spune acest distins archcolog, petra este ruptă din munţii vecini si aruncată pe acest pisc cu o forţă de titan, apoi asedată prin grămădire şi încleştată prin un ciment ca şi petra» [a]).

în împrejmuirile acestuî puternic centru de apărare întărit de natură şi de mâna omuluî se mai găsesc şi astădî diferite instrumente de petră si de olăriă neolitică. Aicï ne maï spun tradiţiunile a fost în vechime teatrul uneï marï actiunï de rësboiu cu un popor din părţile de medă-di [3]). Aicï se maî vedeau până în dilele nóstre, între comuna Balotescï si Scân-teicscî, bolovanii enormi aï uneï întinse necropole numite de popor «mormintele Jidovilor» séü urieşilor *).

Dar ceea ce ne presintă o deosebită importanţă în studiul acestor cvc-

)* Numit «Coşiu» pe charta institutului geografic militar din Viena. scara 1:75.000, şi «Coşeiu-- în «Expunerea do motive» la convenţiunca de delimitare (1887 p. 121), avêtul ramificaţiuniie «Petra luî Cosei» şi «Poiana Cosei».

[z]) Trompeta Carpaţilor Nr. 785 din 1869.

") Spineanu, Diet, googr. jud. Mehedinţi, p. 166. —Despre «rësboiul cu jidovii», sub care numire aicî se înţeleg vechii Egipteni, mal amintesce şi o tradiţiune poporală din comuna Gârla-mare în colecţiunea nostră.

[4]) Conferesce: Spineanu, ibid. p. 166; şi Fi l i p, Studiu de geografic militară asupra

nimente istorice, este, că tot în acesta regiune, între comuna Balotescî şi Isvorul BârzeT, nu departe de muntele Grădeţ, se află satul şi plaiul numit Curecea, ér în faţa acestuî plaiű o pescere cu o tradiţiune poporală particulară, analogă cu cea de la Kwp'jxccv ávtpov, anume că în acesta pescere de la Curecea a fost un jidov séü uriaş;—închis, orî nu, tradifiunea, pe cât o cunóscem noî, nu spune maî mult [1]).

Putem ast-fel se afirmăm, că după tradiţiunî si legende, cum si după identitatea numirilor topografice, primul episod al a-cestuï mare rësboiu dintre Joc si Typhon, séü aşa numita luptă de la muntele Casiu, s'a petrecut în Oltenia de apus, în sînul munţilor, ce purta în vechime numele de C o ş i u, în apropiere

148. — Pescerea de lângă plaiul C u r c c c a, între comunele Balotcscï şi Isvorul-Bârzeî (jud.. Mehedinţi, România), considerată, de identică cu Kojpixiov *ăv-frjv,* în care după legendele antice Typhon din ţdra Arimilor a închis pe J o e (Osiris). Vederea de pe ţermurele stâng al rîuluî Topolniţa.

de pescerea de la Curecea, unde basa de apărare a lui Typhon a format'o muntele Gra-deţ de la punctul de origine al văii Topolniţa, care domină în-treg şesul Sever in ui ui.

însă Joe, după cum ne spune Apolloclor, scapă repede din pescerea de la Coryciu, şi resboiul gigantic dintre cele doue coaliţiunî de rase, ale

[1]) Acesta pescere se află in faţă de « p l a i u l Curecea» în délül numit «Pótra cu c i ó r e l e» şi care este situat, în partea druptă a riiiluî Topolniţa, între comunele Balotescî şi Isvorul Bârzeî, în apropiere de Scverin. — Etimologia positiva a numire! de KwBimov uvtpov pare a se reduce la cuvuntul *-i-'i^'i.',,* lat. cor a x, corb, cioră. O formă analogă o aflăm la geograful M ci a (lib. I. Í9; Hí. 5), care amintcsce într'un mod vagele o lungă catena numită «m o n s C or n x i c u s », ce se unia cu munţii Rhipaci. — De a* semene? maî aflăm Ia Mc

l a (i. 13) o importantă nutită topografică cu privire la acesta pescere (specus Corycius). Lângă acesta cavernă, ne spune densul, se maî află şi un rîu mare, ce isvoresce din o gură vastă şi care, după ce percurge o mică distanţă, se scufundă şi se perde eras! în pămCnt. Apropo acelaşi fenomen ni-1 presintă astădi rîul

opolmţa, care curge pe lângă pólelc dcluluT, în care se afli pescerea de lângă Cur-ceea. Acest rîQ intră în pâment la cleiul numit Prosec, şi ese erSşI la suprafaţa la gura I'escerel despre mănăstirea Topolniţa.

sudului şi nordului, se începe de nou. De astă dată luptele se dau cu o estremá înverşunare lângă muntele Hem.

Ne aflăm în nisce timpuri, carî trec departe de limitele istoriei, şi o constatare geografică este de lipsă se facem aicî.

Muntele Hem din legendele cele sfinte ale vechimeï, nu este muntele Hem al timpurilor istorice, seu catena Balcanilor de la sudul Dunăreî-de-jos.

La Suida şi la Stephan Byzantinul, corona cea puternică de munţi a Carpaţilor ne apare sub numele de Hem '). Chiar si fântânile geografice, de carï s'a folosit în parte Herodot, mai spuneau, că rîul Atlas séü Oltul isvoria din vîrful muntelui Hem [s]).

La acest munte Hem din nordul Dunăreî-de-jos se încheia ultimul act din drama cea mare preistorica, a cărei amintire s'a éternisât în o formă simbolică în istoria cea sacră a lumeî vechi [3]).

Lăsând acum la o parte învelişul mitic, în care a fost îmbrăcat acest important eveniment al timpurilor ante-troiane, noi putem résuma în urmă-tórele fondul istoric al acestor tradiţiuni.

într'o anticitate preistorică forte depărtată, epocă, care coincide cu începutul dismeinbrărci imperiului celui mare pelasg, doi regi puternici, ambii fiii lui Saturn, născuţi din doue marne diferite, după patria, după naţionalitate şi educaţiune, unul domnind la sud, cu reşedinţa în Egipet, şi altul la nord, cu centrul de putere în Dacia, se luptă pentru dominaţiunea lumeî vechi. Imperiul lui Typhon era de o imensă vastitate. Puterea sa se întindea, după cum scrie Apollodor, de la apus până la resărit, şi acest legendar monarch al preistoriei, voia să domnescă nu numai peste omeni dar si peste ceriu. El aspira la onori divine întocmai după cum le avuse Uran moşul, şi Saturn tatăl seu. Rt-sboiul este lung si de o estremă violenţă. Espediţiunca lui Osiris peste Etiopia, Arabia, şi până în părţile cele cstreme

') Agathyrşiî, după. cum ne spune Herodot (IV. 38), locuiau lângă rîul Maris, adecă în părţile centrale ale Transilvaniei de astădj. Ér după Stephan Byzantinul şi Suida, el locuiau în părţile interiore ale munţilor liera. 'AYafl-upsoi ?9-vo; Èv5otÉj>o> teu A;p.ou. (S t e p h an u s şi Suidas, v. 'A-faS-upso-.).

[s])'Herodoli, lib. IV. c. 49. — Cf. T o mă s eh e k, Die altén Thraker, I. p. 10.

*) După P h e r c c y d e, un vechiii istoric grecesc (sec. V.), Typhon persecutat de Joe s'a retras în. munţii C au ca s, aici însă aprindendu-se munţii, el a fost silit se fugă în I t a l i a (Fragmenta Histor. Grace.

I. 72. Fragmentum 14). — In geografia antică Car-paţiî figureză adcsc-orî sub numele de C a u c a s. O probă în acesta privinţa este in-scripţiunea din epoca lui Traian: Ad Alvtvm flvmen secus mont(is) Caucasi. (Froeh-ner, La Colonne Trajane. Append, nr. 16. (Cf. Jornandes, De reb. get. c. VII).

ale Indici, apoi întorcerea luî peste platoul iranic si trecerea luî peste Heles-pont în Tracia avu de consecinţă stabilirea unei puternice coaliţiunÎ formate din Egiptenî, Grecî, Arabï, Indicnî şi alţi barbárt asiatici pentru înfrângerea dominaţiuneî Pelasgilor de la nord, a Arimilor, şi cucerirea munţilor Riphaei. Acţiunea cea mare de rësboiu a luï Osiris are în vedere Istrul, ér teatrul luptelor principale este pe teritoriul vechii Dacie în apropiere de Porţile-de-fer. Cumpăna victoriei alternează. în primul rësboiu Typhon este învin<?ătoriu ; el prinde pe Joe şeii pe Osiris si-1 închide în pescerea de la Coryciu (Curecea). în al doilea rësboiu, Typhon se radimă si se apără cu o estremă energia pe posiţiunile cele târî de lângă culmile Ccrneî (Hem), în fine cl este învins de puterile aliate ale Egiptenilor, Grecilor, Arabilor şi Indienilor, si silit a se retrage spre Italia, ultima ţeră, undeşî căută refugiul triburile pelasge de lângă Marea negră şi Marea egeă, când destinele sorţii încep a-î persecuta.

Cu înfrângerea luï Typhon se stabilesce supremaţia si influenţa religiosă cgiptenă la Dunărea-de-jos, în Sciţia şi în părţile centrale ale Europeî, ér legendele osirice formate de teologia egiptcnă ne înfăţişeză pe eroul învins, ca părintele întunerecului, ca tipul si incorporaţiunea tuturor relelor morale şi fîsice, ca un bălaur-demon, inimic al deilor şi al ómenilor.

în acesta formă simbolică, s'a stabilit şi s'a propagat apoteosa luî Osiris nu numaî în Egipet şi în Asia, dar şi în Europa, şi ast-fel s'a păstrat până astădî în legendele române.

La acesta cspediţiune a luî Osiris în părţile Daciei, se raportă un important pasagiu din Argonauticele luî Valeriu Flaccu, care pe basa unor fântânï vechî istorice, amintesce de torentele cele marî de popore, ce năvăliau din Egipet, din Arabia şi din India, cà se cucerescă munţii Rhipaei [1]).

«Profetul cel sfânt Varus (Abarisf), scrie dânsul, aduce roiuri de popore din pădurile cele sfinte ale Hyrcanieî (spre a se lupta în contra Argonauţilor). De trei ani el profeţesce Sciticî. că vor veni vitezil Argo-

') Valorii Flacci Argonauticon, VI. 114-119:

Ducit ab Hyrcanis vates sacer agmina
lucis Varus; eum Scythiae jam tcrtia
viderat aetas Magnanimes M y n i a s
Argoaque vela canentcm. Illius et dites
monitis spondentibus I n d i Et

ccntumgeminae Lagco novalia Thebes,
Totaque R h i p a e o Panchaia rapta t r i u m p h o.

nauţî cu corabia numită Argo (ca se răpescă lâna de aur), încredinţaţi în oraculele sale, naţiunile cele avute ale Indiei şi câmpurile cele cultivate ale Tebeî cu o sută de porţi din Egipet si întréga Arabia, năvălesc, ca se cucerescă munţii (ccî avuţi de aur) Rhipaei.

Locul, undea fost înmormêntat Osiris a rëmas celor vechî necunoscut [a]).

Acesta a fost si dorinţa regineî Isis, care luase disposiţiunî, ca în fie-care s se se înmormênteze câte un simulacru de ceră al decedatului sőü soţ. Din care causa, scrie Diodor Şicul, fie-care preot egiptean susţinea, ca la reşedinţa sa se află înmormêntat corpul lui Osiris [2]).

Pe teritoriul Ţerei-românesci esistă însă doue monumente primitive, drept mărturii ale acestor evenimente, doue movile mari, forte vechî, ce portă numele luî Ostrea seu Osiris. Una din aceste movile se află pe teritoriul judeţului Teleorman, lângă comuna Slobodia-Mânclra *[s]),* cr alta în judeţul Dolj, la comuna Comoscenï *).

După tradiţiunî, aceste tumule archaice ale terilor nóstre, ni se presintă numai ca simple movile comemorative.

Osiris, ne spune Diodor Şicul, după ce cutreieră India până în ţinuturile cele nelocuite de omeni, lăsă acolo maî multe semne monumentale în memoria acestei marï espcdiţiuni [s]).

Probabil, că o parte din aceste monumente despre «sosirea» luï Osiris în India, aü fost numai simple movile comemorative, după cum făcuse şi regele Darie al Perşilor, care ajungênd la rîul Artiscus din ţinutul Odrysilor în Tracia, puse pe ostaşii şei se ridice acolo mai multe movile de petrii, °), drept semne posterităţii, că vastul imperiu al Perşilor se întinsese si în Europa.

') IHoQori Siciili I. c. 21.

[a]) Esistă la poporul român încă uncie tradiţiunî cu privire la mórtea şi mormentul acestui distins erou. Ostrea-Novac, ri3 spune o legendă din comuna Şoperlita, a fost în-mormêntat de viu într'un mante, ér după alte legende din comunele Bursucanî, jud. vurluî, ?i Topal, jud. Constanţa, Novac şi Iorgovan erau mari meşteri în aruncarea cu arcul, şi ci s'aü înmormântat de viî, când înlocui armelor eroice att eşit armele cele în-şelătore cu foc, diccnd, că se duc «acu sub pămenU. Tradiţiune în fond identică cu le-gcnda antică despre descinderea luT Hercule şi Dionysus (Osiris) în infern (Plato, Axiochus).

[3]) Vedî pag. îşi.

*) Raportul învet̨. Stănculcscu din comuna Comoscenï, jud. Dolj.

[5]) **Dîodori** Siculi lib. I c 19: IVj/.Xa *Zi* ă),/.a o-r)|i.sîa t^ţ éttUTOü napoosía;

x'^' t-AÎÎVf)V T'ÎJV -/UJpttV.

°) Hcrodotl lib. IV. c. 92.

Insă nu numai în ferile Daciei, dar si dincolo de Dunăre aü esistat ast-fel de monumente comemorative ale espediţiuneî luî Osiris.

In partea de sud-vest a oraşului Filipopole se inaï află şi astădî un sat, ce portă numele de «Ostra Mogila», adecă Movila luî Ostrea seu Osiris.

O altă movilă cu numele acestui legendar monarch se afla la Porta cea vechia a muntelui Hem. De la Filipopole spre Dunăre drumul cel mai scurt si maî practicabil era în anticitate prin pasul dintre Karlovo si Trojan '), şi acesta strimtore a catencî balcanice moi portă si astădî numirea de «Ostra Mogila» [2]), o reminiscenţă importantă despre trecerea pe la acest punct a mareluî cuceritoriu egiptean, care venia asupra Nordului cu colonele sale infinite de africani şi asiatici [3]).

Un promontoriu de la strîmtorile Bosforului de pe teritoriul Bithynieî aü purtat în anticitate numele de 'Oluppouţ àxpa *), probabil, că pe acesta înălţime a fost ridicată o movilă, ori o columnă, în memoria sosireî luî O-siris la cel maî important punct al lumeî vechi, unde drumurile apusului şi resăritului se întâlniau cu ale nordului şi ale suduluî.

Tot asemenea si regele Darie al Perşilor, după cum ne relateză He-rodot, sosind la Bosfor se duse cu corabia la insulele numite Cyaneae, de unde privi frumscţa cea admirabilă a Mărеî negre, apoî întorcându-se în'apoî la podul, ce-1 construise architectul Mandrocle, ridică pe ţcrmuriî Bosforului doue columne de petră albă cu numele tuturor poporelor, pe cari le ducea la rCsboiü în contra Sciţilor [5]).

Movilele de pe teritoriul Tèieï-româncscï si din peninsula balcanică, cari maî portă şi astădî numele de Ostrea, ni se prcsintă ast-fel ca nisce monumente primitive, însă solemne, destinate de a perpetua memoria cspe-diţiunîî şi a gloriei acestuî faimos monarch.

Ele corespund pe deplin la itincrariul acestuî celebru cuceritoriu al lumeî vechi, care din Asia a trecut peste Helespont în Tracia şi a înaintat către isvórcle Istruluî, carii atunci erau considerate la cataracte.

') Jireűelí, Die Heersfrasse von Belgrad nach Constantinopel, p. 156-157. -Kiinitz, Donau-Bulgarien, II. 97.

*) Kanitz, Donau-Bulgarien. III. 171.

*') La capotul de nord al acestuî pas se afla în epoca romană oraşul numit S o s t r a (Tab. Peut.). O simplă variantă oficială a formei poporale Ostrea, Osiris fiind identic cu Sesostris.

[4]) Dionysii Byzantii Anaplus Bospori, in Fragm. Hist, grace. V. p. 188. ') Herodoti lib. IV. c. 85-87.

TIU. BIUSDA CEA URIAŞA DE PLUG A LUÏ NOVAC (OSIRIS) **MONUMENT COMEMORATIV PENTRU INTRODUCEREA AGRICULTURE!.**

Maî esistă în ţerile Daciei un important monument preistoric, a căruî o-. jne după tradifiunile poporale, este strîns legată de faptele, pe carî an-ticitatea le atribuia luî Osiris.

Anume de a lungul Tëreï-romànescï şi peste partea de jos a Moldoveî, se maî cunosc şi astădî urmele unuî şanţ adânc si de o lungime estraor-dinară, care tăia în doue şesul dintre Carpaţî şi Dunăre.

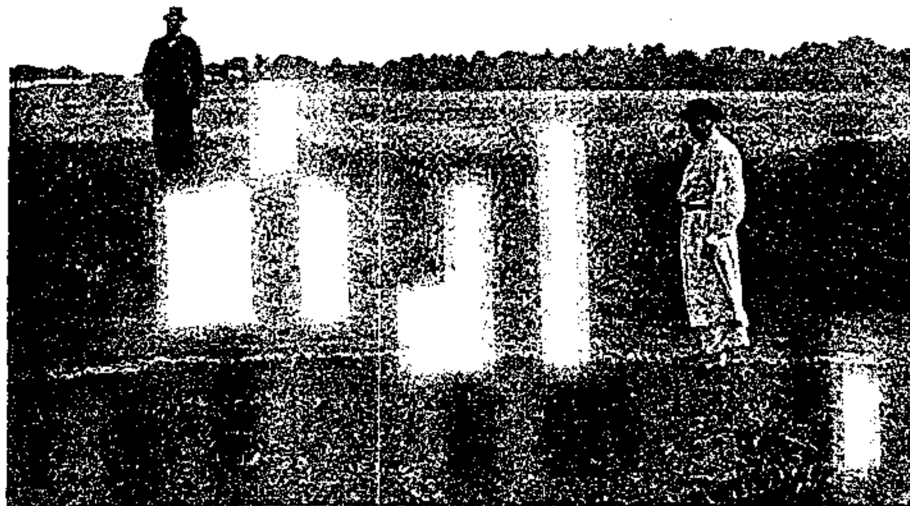
Acest şanţ urieş apare în judeţul Mehedinţi, lângă cotitura cea mare a Dunărei, trece peste judeţele Dolj, RomanaţÎ, Olt şi Argeş, de unde, după cum ne spun tradiţiunilc poporale, se prelungesce pe lângă Tergovişte, Ploiescï si Buzëu până la Măxinenl. Acest şanţ apare de nou în partea de apus a Galaţilor, lângă cătunul Traian, unde ia numele de «Troian», apoî apucând direcţiunea spre nord-ost trece peste Prut, se prelungesce peste Besarabia în doue linii paralele, ér din Besarabia se întinde mal departe către Rusia meridională *).

') După relatările ce le avem, urmele acestei «Brasdc» se maî cunosc în următorele localităţi: In judeţul Mehedinţi pe teritoriul comunelor Hinova, Broscarî, Poroiniţa, Oreviţa, Padina mare şi mică, Corlăţel, Dobra, Gvardiniţa, Bălăcită, Clénov şi Terpediţa, unde se spune, că se află şi masa şi scaunul de pămont al lui Novac. In judeţul D o l j : la comuna Brésta, în suburbca Craioveï numită Belivaca (L a u r i a n u, Magazinu, II. 102), şi la satele Gârlescî (c. Ghercescî). In judeţul RomanaţÎ: la Popânzclescî, Viişora, Dobrun, Pârscovenî, Şoperliţa, Osica-de-sus, VlădulenI, Brâncovenî şi Greci. In jud. Olt: pe la comunele Coteana, Bărcănescî, Moscenî, Tâmpenî şi Ursóia. In judeţul A r g e ş : la comunele UrluienI, Bârlog şi Negraşi. In judeţul D â *m* b o v i ţ a : pe teritoriul comunelor Broscenï, Mortem si Puntea-de-Grecï. De la Puntea-de-Grecî acest şanţ nu se maî póté urmări cu siguranţă sub numele de «Brasdă». Pe «Charta Dacieï Romane» a d-luî To c i l e seu însă continuitatea acestei brasde este notată «ca explorată» şi pela comunele Finta şi Mănescî (jud. Dâmboviţa), cum şi spre apus şi spre resărit de Ploiescï. In partea de apus a Galaţilor acest şanţ începe lângă satul numit «Traian» de unde a-pucând direcţiunea spre N. apoi spre NO. trece pe la Fântânele, prin Odaia luî Ma-nolachi şi se prelungesce până în partea de medă-di a satului Tulucescî. In Besara-

[1] a ni se presintă doue şanţuri seu troiane vechi de păment cu direcţiunea de la a-spre resărit. Unul din aceste şanţuri séü

t r o i a n u l de jos, începe lângă Prut
a au-luî-Isac, de unde urmându-şl cursul spre resărit trece rîul Cahul pe la nord e "ulcănescî, ér rîul lalpug pe la Tabac (spre nord de Bolgrad) şi de aci prelungin-

Tradiţiunile poporale române numesc acest şanţ «Brasda lui Novac» si spun despre ea unnătorele:

149. — Bras'd,.ʼa l u î O s t re a - N o v a c (Osiris), de pe teritoriul comunei Şo-p'uri i ţa (jud. Romanaţî, România) vcdută din partea de la nord spre sud. Figura din dropia avcnd posiţiunc pe şanţul, *or* cea din stânga pe înălţimea Brasclci. In fund câmp de arălurî şi grădini ale satului. După o fotografia din a. 1899.

«Acesta brasdă este trasă peste m i j l o c u l p ă ni én tu l u T. Ea vine tocmai

du-se pe Ia satul Catlabug, trece pe la salul Troianul-vechiű de lângă lacul Chitai, tăia teritoriul comunei Spascaia şi se întinde până la Iacul Cunduc spre sud de comuna Bo-rizsovka. La Troianul vcchiü din plasa Ismail se cunosce, că pămentul este aruncat spre m é d ă • d i. Un ai d o i l e a şanţ, numit şi t r o i a n u I de sus, începe în partea de nord-ost a tcrgului Leova, si urmându-şi cursul pe teritoriul comunelor Sărăcina, lalpu-.zcl, Blagodati-Grădicscî şi Baimaclia trece peste rîul Botna pe din sus de Sălcuţa, apoi prclungindu-sc pe Ia nord de Căuşian: şi pe teritoriul comunei Ursoia, i se perde urma lângă satul Chircăicscî spre sud de Bender, în apropiere de Nistru. Acesta liniă din urmă ne apare la Cantemir ca o prelungire a şanţului, care vine din Tcra-româncscă si se întinde până la Don. Intru adevër, acest troian din partea de sus a Besarabieî, se pare, că a format o-dată una şi aceeaşi liniă cu troianul de lângă Galaţi, fiind-că de la térgu-şorul Lcova (de a lungul Prutului în jos) până la Yadul-iuHsac din fostul judeţ Cahul, se vid de asemenea rămăşiţele de urme ale unui val (Arbore, Basarabia, p. 379). Este de notat, că în apropiere nemijlocită de acesta brasdă, ce se întinde de la Mehedinţi către Nistru, ni se prcsintă doue localităţi cu numele de «Ursuia«, una in judeţul Olt Ş[1] alta în Bcsarabia. La preoţii egipteni, după cum ne spune Helanic, Osiris mai avea Şi numele *"î-s.ţ'.ţ* (Frag. 154).

de unde apune sórele şi se stîrşesce la resăritul scSreluï '). Acesta brasdă e trasă de Novac, împëratul Jidovilor, care a eşit la arat cu un plug mare, forte mare, pe care l'a tarât cu manile sale, on avend înjugaţi doî bivoli negri, orï doï-boï mari negri, séü doi bivoli albi uri-esï, orï doî boT prii (cu o varga albă naturală peste mijloc); că acesta brasdă este trasă chiar prin albia rîuluî Olt, şi că apa acestuî rîu face si acum talazuri în locul unde se împedecă de acest val de păment; că brasdă acesta mare este făcută ca probă pentru arat şi mijloc de hrană; — că e trasă pentru pomenelă, séü ca se remână de pomenire până va fi lumea şi pământul; că Românii au înveţat plugăria de când Novac a tras brasdă acesta mare; si că pămcntul acestei brasde este aruncat spre mcdă-di, în semn că spre ine d ă-di se ne închinăm» [2]).

') Annalile Societate! Academice. Tom. X. *2. p.* 187. Famentül scos din acest şanţ, fiind aruncat în partea despre mcdă-di, dă acestei linii săpate forma uneî brasde late trase de Ia apus spre resărit. — Tot asemenea si la Romani, după un vechia rit agrar, linia de demarcare numită documanus limes se trăgea de la apus spre resărit, Nam decu -manum limitem traxeruiit, sicut Hyginus describit, ab occidente in orien-tem (Lachmanni Gromatici veteres, pag. 108).

[!]) Aceste tradiţiunî poporale avend o deosebită importanţă în ce privescc o-rigineu şi destinaţiunca primitivă a acestei brasde, noî le publicăm aici in extens, după cum ni s'au comunicat de către mveţătoriî sătescî. Ast-fel ni se rclateză din comuna Maldăr, judeţul Olt: «Novac a tras acesta brasdă pe lângă comuna Urluicnîdin jud. Argeş şi pe la comuna Tâmpeai din jud. Olt. Acesta brasdă a tras'o Novac cu un plug, pe care l'a tcrât cu manile sale. Novac şi Iorgovan aü fost tovarăşi. Novac, se dice, că a fost împëratul Jidovilor, (uriaşilor), ómenilor mari» *(înv.* Pr. C. Pâr-vulcscu). — Din comuna Vişina, judeţul V la şea: «La comuna Broscenî din judeţul Dâmboviţa, în délül rîuluî Néjlov. se véd urmele unei brasde maridé plug, lungi şi late. Betrâniî satului spun despre acesta brasdă : A cşit Novac la arătură, cu un plug marc forte mare, tras de *12* bol cu corne mari, cu picidre înalte şi cu putere de urieş . . . A arat în lung şi lat, în cruciş şi curmediş. El avea o fată forte frumosă cu numele Sorin a» (înv. G. Vasilescu). — Din comuna Vêrtop, judeţul Dolj: «Brasda Troianul ui, trasă de Novac, ajutat de un nepot de soră şi un nepot de frate. Acesta brasdă e trasă pe mijlocul pămentuluî de la apus la resărit. Şanţul făcut de acest plug e ca probă pentru arat, mijloc de hrană, ér brasdă aruncată la drépta, însemnă, că la drépta se ne închinăm» (înv. Paul Popescu). — Din comuna Slobozia-M and r a judeţul Teleorman: «Se află brasdă lui Novac. Betrâniî spun, că acesta brasdă a tras'o un vitéz, anume Novac, cu plugul tras de doi bivoli pentru pomeneală. Despre

Novac se mai povestesce, că s'a luptat cu un şorpe gros ca butea de 100 vedre, până când l'a resbit» (înv. M. Mihăilescu). — Din comuna Odobesci, judeţul

Lărgimea şi profundimea acestei brasdc seu şanţ, varicză astădi după diferitele localităţi, pe unde se mat cunosc urmele sale.

INI

r

150. . Profilul Brasdcî)uî Novac de la punctul unde se încrucişezi cu drumul roman, ce merge pe ţermuriî Oltului către Tur'nul-ro.şu (s. V I a d u-Icni, judeţul Romanaţî). După Archacol.-epigr. Mitth. IX Jahrg. p. 212.

151. — Profilul T r o i a n u l u i, seu Brasdcî luî Novac, de pe teritoriul comunei T u l u e es cl, Ja nord de oraşul Galaţi. După A r c h a e o l. - e p i g r.

In unele locun, după cum ne spun rapórtele învăţătorilor sătescî, ea era

Dâmboviţa: «Se povestesce, că ar fi fost o hrasdă trasă de Novac cu un plug cu 2 bol, de la r e s ă r i t s p r e apus, ca se remâie p e n t r u pomenire c â t va fi lumea şi p S m c n t u l» (înv. M, Al. Mândriccl). — Din comuna G a l i c i u i c a, judeţul Dolj : «Românii, se dice, că au înveţat plugăria de când a tras Novac brasda cea maro. Intr'un descântec din judeţul Dolj publicat in revista «Tinerimea română» Voi. II. p. 218:

Se sculă un om mare negru . . Făcu un plug mare negru, A pi s şi M n c v i s, cel doi tauri consccraţi lut Osiris şi cari (Prinse) Doi b o I m a r I n e g r i, Trase o brasda după tradiţiunile egiptene I'au ajutat la aratul pămcntuluT, încă erau de colore negră (Hcrodot, III. 29. —• Plutarch, Is. c. 34). — Din comuna C l é n o v jud. M e h e d i n ţ i : «Acest uriaş (Novac) s'a apucat se tragă o brasda prin buricul pămentulul. A înjugat doi bivoli la plug, o fală i-a mânat, ér el ţinea cornele plugului. A început se tragă brasda de la a p u s la r C-s ă r i t . Pe când sorele era la prâncl el ajunsese cu plugul apropo de Târpeziţa, a-colo a oprit so mănânce, locul acesta se numesce până adi «mesele» (gr. T&ánsC'A masă). Acolo a pus Novac lăutari se-I cânte in délül lui Cinghir (aşa se numia lăuta-nul) şi care déleste spre resărit de Târpeziţa». Ér D i o do r S i c u l (I. 18) scrie: »O-sins era iubitor de petreceri, lui i plăcea m u si c a şi horele. Ast-fel, el a dus cu sine în espediţiune o cetă de m u si c a n ţi, între cari se aflau şi 9 fete maestre în arta de cântat». — In colecţiunea lui Odobescu (Dosare archeologice, jud. Olt. p. 487), încă aflăm următorea tradiţiune : «Şanţul, brasda lui Novac, este făcut cu doi bol pe vremile când cu Jidovii». — Ér A. Treb. Laurianu scrie cu privire Ia acesta brasda legendară: «Unul (dintre ţeranî) 'ml response : Ler împèrat, când a t r e c u t de Ia apus c ă t r e r e s ă r i t a t r a s cu plugul ac e s t a b ras d ă; alţii d. ic, că o ar ' tras cu s u l i ţ a , şi ca se întinde către resărit până la Ierusalim» (Magazinu is-"*> *H,* p. 102). Despre acest «L c r împerat» ni se comunică următorea importantă trudiţiune din comuna Avrămescî, jud. Tutova: «Leruî Domne» era un mare im-

pe la anul 1871 largă de l'/2 stînjinî, ér înălţimea pămentulut scos afară din şanţ aprópe de l stinjin ').

Pe teritoriul comunei Şoperliţa din judeţul Romanaţî, unde noî am esa-.minat în persona la a. 1899 şi forma si dimensiunile acestei brasde, fundul şanţului are o lărgime de 4.25 m., adâncimea sa este de 60 cm., ér înălţimea pamêntuluï scos afară din şanţ de 48 cm. Puţin mai departe spre resărit, la cătunul Vlâdulcnî de lângă comuna Greci, acesta brasdă a fost mesuratn în a. 1885 de archcologul german Schuhhardt. AicÎ adâncimea şanţului era de un metru, ér înălţimea pamêntuluï aruncat pe suprafaţă de 80 cm. [s]).

Principele Dimitrie Cantemir, Domnul Moldovei, sedus mai mult prin numirea de «Troian», ce o portă tóté şanţurile şi valurile vechi ale Moldovei, numescc acesta brasdă «fossa Traj an i i m p eratoris». Acest şanţ, dice densul, după cum m'am convins însu-mï eu ochiï mieï, se începe în Ţera-ungurescă Ia Pctrovaradin în formă- de doue valurï, apoï descinde şi trece în Ţera-românсscă pe la Porţile-de-fer si de aci se prelungesce sub formă de un singur val peste totă Ţera-românescă, trece peste Şiret la satul numit Traian şi peste Botna la satul numit Căusiani (Besarabia), apoi percurge întréga Tartaria şi încetexă la rîul Tanais (Don); în fine, că în timpul seu (pe la anul 1716), acest şanţ era adânc de 12 coţî, de unde dice densul, putem presupune, că spaţiul acestui şanţ, când s'a construit, va fi fost încă o-dată pe atât de lat şi adânc [s]).

Spre a ne pute însă da séma de vechimea cât şi de caracterul ori-

perat de la Resărit, care trecuse multe ţetî şi mări până aici cu oştî nenumărate de multe, dar rele şi ncascultătore, aşa că pe unde au trecut n'aü lăsat de cât isvore de lacrimi, atâta erau de rei cu Românii, dar şi Dumncdeu le-a luat minţile de au fug i t pe unde au putut, până când s'aü strîns unul câte unul, tocmai hăt departe la ţera lui R el i a n» (înv. C. Solomon). La Grccï, în misterii şi în riturile religiose, O-siris figura sub numele de Dionysos (Herodot, II. 144). Ér la Romani, acest Dionysos avea numele de Liber p a t e r (Solem et Lîberum patrem ejusdcm numinis ha-bendum; Dionysus qui est Liber pater. Macrob. Saturn. I. 18). Ast-fel că «Ler împë-ratul», cunoscut la Romani sub numele de «Liber pater», era una şi aceeaşi figură legendară cu Osiris al Egiptenilor.

') Annalele Societatei academice, Tom. X. Sect. Il p. 336. —După Laurianu (Ma-gazinu, H. 102) acest şanţ avea în unele părţi ale Olteniei o lăţime de 8 paşi. — In judeţul Olt, «în multe locuri brasdă lui Novac are o lărgime de peste 2 metri şi o înălţime de 1.50 m.» (Mesandrescu şi Sfinţescu, Diet, geogr. jud. Olt, p. 157).

") Schuchhardt, Wăllc und Chausseen im südlichen und östlichen Dacien, in Archaeol.-epigr. Mi 11 h. Jahrg. IX p. 212.

s) **Cuutemlrli** Dcscriptio Moldáviáé, p. 23: F o s s a Tra j ani im p. o r a t o r i s . . .

ginal al acestei brasde, o deosebită importanţă ne presintă tradiţiunile poporale române. După aceste reminiscenţe istorice păstrate în ţerile vechil Dacie, acest şanţ represintă în dimensiunile sale, <o brasdă uriaşi de plu<r, trasă de un mare împërat al jidovilor (vechilor Egipteni) ca probă pentru arat şi mijloc de hrană, şi ca se fie de pomenire până va fi lumea şi pămentul».

Originea accsteî brasde se reduce ast-fel la timpurile primitive ale civilisa-ţiuneî omenescî, când pentru prima oră, pe şesurile cele întinse, ocupate de triburile pastorale, se introduse agricultura în o formă oficială şi solemnă, cu tóté că începuturile activităţii agricole la poporul pelasg erau mult mai vechî.

In fond acesta tradiţiune poporală este în deplin acord cu relatările vechilor scriitori despre vieţa si faptele luî Osiris, care dorind se faciliteze modul de subsistenţă al genului omenesc, a cutricrat Asia si Europa însoţit de o armată puternică, învcţând peste tot locul pe omeiiî se cultive grâul, orzul şi se planteze viţa de via.

Luî Osiris i se atribuia în anticitate aflarea celeî de ântâiu forme de plug. Despre el se spunea, că a tras cele de ântâiu brasdc, şi că el a fost cel de ântâiu, care a aruncat semînţa cerealelor în sinul încă virgin al pă-mêntulul [a]).

Despre şanţul seu brasda lui Osiris ne fac amintire chiar şi vechile pa-pire depuse în sînul mumielor egiptene.

Osiris, ne spun aceste manuscrise hieroglife, este acela, care «a deschis şanţul din regiunea nordului şi din regiunea sudului»[2]), cuvinte, sub cari în teologia egipteană se înţelegeau tcritoriele cele vaste din părţile de nord şi de sud ale MediteraneÎ.

Haec, ut ipse a&tontYiţ testis sum, duplici aggcre a Petrivaradino in Hungária in-cipit, ad montes Demarkapu, fcrrcam portám, descendit, indc simpüci valló per t o-tam Valachiam ét Moldáviám transit, Hicrasum ad pagum Trajan dictum, Bot-nam ad oppidum Causzcn secat, transactaque tola Tartaria ad Tanaim fiúmén de s in i t. Ipsa ultra 12 cubitos hódié adhuc profunda est. ') **Tlbulli** Elég. lib. I. 7 v. 29.

Primus aratra manu solerti fecit Osiris,
Et teneram ferro sollicitavit humum.
Primus inexpertae commisit scmina terrae . .

'*I* Pierrot, Le livre des morts des anciens Égyptiens. Ch. CXLI1: Osiris, ouvrant la tranchée de la double terre... Osiris,

résidant dans les grains ... O-siris dans la région du Sud ... Osiris dans la région du Nord ... Osiris en sa demeure de la terre du midi. Osiris en sa demeure de la terre du nord.

Din punct de vedere istoric, faptul este positiv, că acesta construcţiune uriaşa de pămenţ a csistat pe teritoriul Daciei si la nordul Măreî negre încă cu mult mai înainte de ce dominaţiunea romană se ar fi întins în a-ccste pSrţî.

Unul din drumurile principale romane, care lega centrul Daciei de Mesia de jos, anume linia Celeiu-Turnul-rosu-Apul, trece pe la cătunul Vlădu-lenî din judeţul Romanaţî de-a curmezişul peste corpul acestei brasdc. Acest important drum militar construit incontestabil încă în timpul împë-ratuluî Traian ne apare ast-fcl posterior brasdeî, pe care o calcă *).

O tradiţiune ante-romană despre brasda lui Osiris din nordul Mărcî negre o aflăm în vechia literatura grcccscă.

încă în timpurile luî Hcrodot esista în peninsula Crimeeï un şanţ vechili, lung si lat, care se întindea de la munţii Tauricî până la lacul Meotic [2]).

La acest şanţ preistoric al Crimeil se reduce tradiţiunea poporală, pe care ne-o comunică Stcplian Byzantinul (sec. VI. d. Chr.), anume, că Osiris a prins în jug, unul seu doï boï, si a arat pămentul acestei peninsule [3]).

In fine, de brasda vechia a Sciţieî, mai fac amintire si oraculele sibiline.

In Sibila cea vechia séü crythreică, scrisă de un evreu din Egipet pe la a. 160 a. Chr., noi aflăm următorclc versuri:

«Şi se vor arăta eras! ómenilor semne forte mari si înfiorătore, fiind-că adâncul rîii T an a is (Don) va părăsi lacul Meotic şi în albia sa cea a-dâncă se va vedé urma brasdei fructifere» [4]).

Aicî Sibila cgtptcnă amintcsce sub forma de profeţia o credinţă vechia

') Annalilc Societatei academice. Tom. X. *2.* 135. 187.

[2]) **Horodoti** lib. IV. c. 3. —H erődöt (IV. c. 12), mai amintcsce tot-o-dată de nisce v a l u r i vechi din Sciţia numite ale «C i m e r i i l o r»: K OL! vâv EÎTI sv t-j -xuíHx-j) K:|L|j.é-*y.'j. -ú^s?..* — Ér intr'un document de la a. 1305 cctim: laccssilur (L'olonia) continue a sex atrocissimis hostibus . . . uno Caffe propinquo ad latus Borysthenis trans fossam résidente (D e n s u ş i a n u , Documente priv. la ist. Românilor. Vol. II. 2. 536).

[3]) **Stepliauus Uyz. v. Ta^ivc!;. —Eustathii** Commcntarii in Dionysii periegcsin, 306: Oi *<jt* ïoôoo'. tl si)vo': ic^ô TOJ T'Jtúoou TOÛ Jiuou, 'fa:!, x'/./.oâvTai, *ü'.v ".<>* ÈV.EÎ tiv V0-:fiv ïsuîavTa Jîoûv àîô^a-. •;•?,•; (Mull er u s, Geographi graeci minores, II. p. 271) [4]) **frieillieb,** Oracula Sibyllina, lib. Ill, v. 337 — 340:

ÏTijj.'y.T'v. ï'sisîTa[1]. «uíht, £v àvôpd'i^o'.c'.
jii-f'.aia KOL; 'fàci M*i<ûi:v),:[i.v/]v Táva'it
^aíVuSívfjt As'.tis[1]., ï.'/.ô5s f/iov paiVbv
ayXaxo; Êa'stai iXxot

poporală, că o brasdă miraculosă trecea prin albia cea adâncă a rîuluî Tanais, tradiţiune, ce ne presintă aceeaşi formă analogă CU Icgen.CH română, că acesta brasdă gigantică a lumcî vechî trece chiar prin albia rîuluî Olt care face si astadï unde marî în locul unde se isbcscc de acest val de pâment.

Când Principele Cantemir ne spune ast-fel în Descrierea MoldoveT, că şanţul cel vechiü si lung, care percurge Ţera-românescă, Moldova şi Be-sarabia, se întindea până la rîul Tanais, densul ne comunică esact o tradiţiune poporală, ce esista în timpurile sale.

Domnia luî Osiris şi a primilor sëï succesori peste regiunile de nord ale Dunărei si Mărcî-negre, ni se presintă, atât după vechile monumente ale teologiei egiptene, cât şi după urmele religiuneï osirice din aceste părţi, ca un fapt positiv istoric. Nu era numaï o simplă ficţiune a preoţilor egipteni.

Cultul luî Osiris ne apare estins peste o mare parte a Europei orientale şi centrale încă în niscc timpuri ante-istorice forte depărtate.

Sciţii, după cum ne spune Herodot, adorau pe Apollo, şeii pe deul soréiul, sub numele de Octosyros'). Atât după nume, cât si după caracterele sale divine, acest Oetosyr-os nu era altul de cât Osiris, «domnul lu-mineî», Osiris, «cel cu coronă albă pe cap, care regula circuitul sorelui», «Osiris, deul soreluî».

De asemenea, ni se presintă urme archaice si adânci ale religiuneï osirice şi în ţinuturile Germanici vechi.

Tacit, marele maestru al istoriei romane, descriind moravurile seminţiilorj germane, ne rclatexă următoriul fapt important:

«O parte din Svevi (seu din Germanii, cari locuiau între Elba şi Vistula), scrie densul, mal sacrifică şi astadï deiteï Isis. Insă, cari sunt evenimentele şi care este originea acestui cult străin, cu nu am putut afla, de cât numai atât, că statua acestei dciţc este figurată în forma unei corăbiore ceea ce ne arată, că acostă religiune a fost adusă de peste marc» *).

Tacit ne spune numaï atât. In tot caşul însă densul ar fi putut se maj adauge, că acolo unde csistă urme evidente de adoraţiunca dciţcî Isis, trebuit se esiste şi un cult al lui Osiris, aceste doue divinităţi fiind nedcsj Partite una de alta.

[1]) **Hiu-odoli** lib. **IV c. 59.**

[a]) Tiicitl Germania, c. 9 : pars Sucvorum et I s i d i sacrificat. Unde

causa et orig< Pcregrino sacro, parura comperi: nisi quod signum ipsum, in modum liburnac figuratum docet advcctam religionem.

Intru adevör, cercetările laborióse şi adânci, ce le-a făcut în secuiul nostru renumitul filolog şi scriitoriu german lacob Grimm asupra divinităţilor si credinţelor germane ante-creştine, au constatat, că într'o vechime forte

bscură popórele germane adorau o divinitate a soreluî, séü a lumineï, sub numele de Ostarâ seu Ostar, cuvent, care în ce privesce originea sa, numaî german nu este.

Serbătorea principală a acestei divinităţi Germanii o celebrau primăvara,

- ea ajunsese atât de populară la tóté seminţiile germane, In cât părinţii Bisericci creştine catolice, pe lângă tot zelul lor apostolic, nu putură se suprime din lista seîbătorilor germane numele pâgânesculuî Ostarâ séü

Ostar ')•

Pascile creştine, cari cad în luna luï Aprilc seu la finele lut Marte, Ger-maniî le mai numesc şi astăclî Oster si Ostern. Şi este de notat, că tot pe la începutul primăvereÎ se celebrau în anticitate serbătorile cele marî ale luï Osiris, căsătoria sa cu Isis, si aflarea corpului acestuï rege divinisât al lumeî vechi, «Domn al Domnilor», «deü al soreluî».

In Grecia, cultul lui Osiris de asemenea ne apare ca o moscenire rë-masă acolo din timpuri forte obscure.

Afară de Apollo, dcul pelasg al lumineï, şi afară de Uran, de Saturn şi de Gaea, una din figurile cele marî ale religiuneî grecescî antc-olimpicc a fost Dionysos, şi acest Dionysos al Grecilor, după cum recunósce însu-şî Herodot, era una şi aceeaşî divinitate cu Osiris [!]).

In insula Creta religiunea dominantă în timpurile anterióre istoriei era a lui Zeót áatÉpicc, care représenta pe Domnul ceriului cu surele si stelele, ér simbolul acestei divinităţi cretcne era un taur [3]), întogma precum la Egipteni Apis era consccrat lui Osiris şi venerat ca imaginea divinităţii soreluî. Originea acestei religiunî cretene, ce era caractcrisată prin numele cel sacru de Zsos cfotap:o;, se reducea ast-fel la cultul lui Osiris, personi-ficaţiunea lumineï după doctrinele egiptene.

*) **Grimm,** Dou'.sche Mythologie, 267: das hciligc fest dér Christen, elessen tag gewöhn lich in den april oder den schluss des merz filllt, trägt in den frühstcn ahd. sprach-dcnkmalern den namen o s t a r â. Dieses O s t a r â, muss gleich dem ags. Eastrc c i n h ö h e r es w c s e n des heidenthums bezeichnct habcn, dessen dicnst so feste wurzel gcschlagcn hatte, dass die bekchrcr den namcn duldeten . . . . Ostarâ . . . mag also g o 11 h e i t des s t r a h l e n d e n morgcns, des aufsteigenden l i c h t s gewesen s e i n .

***)** **Herodoti** lib. **II. c. 144.**
") Preller, Griech. Mylli. II (1854) p. 80.

In Dacia memoria espediţiuniî şi a faptelor luî Osiris s'aű păstrat în tradiţiunî şi legende. Insă un cult particular la populaţiunea pelasgă a Da-cieî, Osiris, regele Egiptenilor, n'a avut. In reminiscenţele istorice ale acestor fërï el nu are nicî rolul Iu! Oetosyros din nordul Măre! negre, nici al lui Ostarâ séü Ostar din religiunea ante-creştină a Germanilor. El este numaîun simplu «împërat al Jidovilor» (séü Egipto-semiţilor), un erou străin, venit din ţerile meridionale, fără atribuţiunî divine şi fára adoraţiune ').

Unul din evenimentele cele mai glorióse ale epoceï preistorice a fost introducerea agriculture!.

La acest mare eveniment în viéfa omenimeï, după cum ne spun tradi-tiunile poporale române, se raportă brasda cea lată, *si* de o lungime es-tra-ordinară, ale cărei urme se mai cunosc şi astădî *pe* şesurile României, ale Rusieî meridionale şi ale Ungariei, o brasda, care după caracterul, ce i se atribue, a fost trasă de Ostrea-Novac ca probă pentru arat, ca mijloc de hrană şi ca se fie de pomenire pentru tóté generatiunile viitóre *).

') Novac sdü Ostrca-Novac, împëratul Jidovilor, care după legende s'a luptat cu balaurul şi a tras brasda cea mare, este o personalitate preistorică, cu totul distinctă de «Novac cel bătrân» sdű *moş Novac» celebrat aşa de mult în cântecele nostre eroice şi care era de origine din «Lătânideceî bëtrân Ï» (Corcea, Balade poporale, p. 81. 90). Despre <botrânul Novac», vom vorbi în capitulele relative Ia primul imperiu pelasg. In unele părţi ale Românieî, cu deosebire în Oltenia, cuvêntul Novac mal are şi înţelesul de «uriaş», séü «vitéz d i n t i m p u r i l e străvechi». In limbile slavice insă «novac» însemndză t i n è r (Cf. II as d cu, Marele Dicţionar, Ii. 2262). Insă originea cuvôntuluï nu este slavă. In limba moderna italiană «n o v el U sou «n o u v e 11» însemnează de asemenea «tine r» seu «născut de curênd» (B a n fi, Vocabolario Milanese-Italiano, v. növeli, giovine. — Peri, Vocabolario Cremoncsc, v. n o u v e 11, recentemente nato). In legendele vechi grecescî S a t u r n mal avea şi e-pitetu! de vîwto.$_{70}$ţ, cel mai t i n ë r (A p o l l o d o r i lib. I. l. 8. — H e s i o d i Theog. v. 132). Tot asemenea ca viii^a-ro: erau consideraţi la Grecï Hercule, Dionysos (Osiris) şi Pan (H e r o d o t, II. 145). Epitetul grecesc de vEiutaîoi; se pare ast-fel a fi numai o traducţiune a unei forme archaice poporale de novac. In onomastica romana numele de Novac ne apare în o formă literară de Novatus (Svctonii Augustus c. 51). De asemenea şi i$_n$ inscripţiuni (C. I. L. III. nr. 569. 2431. — Ibid. II. nr. 134. 777). Constatăm tot-o-dată aici, că Novac din legendele române nu are de a face absolut nimic cu N o e, Deucalionui jidovesc, cu tóté că tradiţiunea ebraică a împrumutat pentru Noe al seu unele atribute din legenda luî Osiris, cum este plantarea viţeî de via.

') In Ungaria ni se presintă de asemenea numerose urme de valuri şi de şanţuri
vechi, a căror origine până astădî a rèmas necunoscută. O parte din aceste construcţiunî
de pămcnt ne apar în documentele Ungariei sub numele de «H ras d ă». Ast-fel într'un '
ocument de !a a. 1086 se aminlesce de un m o n u rn e n t u m l o n g u m..qui '

Insă, esaminând condiţiunile primitive ale societăţii omenescî din aceste tiinpurî, brasda, ce se ntribuc lui Ostrea-Novac şeii luî Osiris, se pare că rnaï avea tot-o-dată şi o destinaţiune socială-economică.

d) vulfo dicitur Buheubrazda (Cod. dipl. Arpadianus cont. I. p. 32). In acelaşi ment de la a. 1036 acesta «Brasdă a l u î Buh e u», care trecea pe la marginile 'ţaţelor laurin, Vcsprim, şi Castrul-dc-fer, ne mai apare şi sub numele latin de ui eus». (Cf. Ibid. XII. pag. 552, a. 1294: a possessione Barázda vocala, que 'd e l i c e t Barázda separat posscssiones Kas et Azynagh). — Alte doue şanţuri preistorice ale Ungariei, pe cari tradiţiunile poporale le consideră de asemenea ca o brasda u r i a ş ă de plug, ne apar pe câmpicle cele fertile şi întinse dintre Dunăre şi Tisa. Una din aceste construcţiunî primitive începe lângă Gödöllő spre NO de Pesta, de unde luând direcţiunea spre resărit trece pe lângă comunele Sz. László, Fcnszani, Tarna-Sz.-Miklós şi se prclungesce pana la K. Köre de lângă Tisa. O a doua liniă paralelă cu cea precedentă s'a constatat pe teritoriul comitatului Heves (Arok-Szállás —Dorm:ind). Ambele aceste şanţuri portă la poporul unguresc numele de Csörsz-seu C szösz-â r ka. După tradiţiunile poporale din Ungaria şanţul numit Csörsz-árka, care trece prin comitatele Borsod şi Heves formeză o brasda de arat, ce a fost trasă cu un plug uriaş (Gyárfás, A lász-Kunok törtenete, I. p. 564). Numele de Csörsz-arka, ce-1 portă aceste doue şanţuri din urmă, a remas până astădi neesplicat în literatura istorică. Tradiţiunile unguresci atribue originea acestor şanţuri unui erou (naţional) numit Csörsz, Curz séű Curzan (Romer, Mouvement archéologique, p. 39 seqq.). Acesta numire însă aparţine incontestabil timpurilor preistorice. Unul din orăşelele cele vechi ale Panoniei, situat cam în locul, unde se află astădî Alba-regală, purta in epoca romană numele de H e re ui i a, probabil că aü esistat şi aici unele resturi vechi de şanţuri, brasde, canale ori drumuri, pe cari tradiţiunea le atribuia lui Hercule. Acelaşi oraş, Hcrculia, ne apare în 11 i n e r a r i u m A n t ó n i á i (Ed. Parthey, p. 124), cu numele de G o r s i o s i v e H c r c u l e, şi cu variantele g o r c i o, g u r s i o, c u r-s i o şi c o r s i o.

Brasda din peninsula B r c t a n i e i. In colţul de nord-vcst al Franciéi, seu în aşi numita peninsula Bretagne (A re m o ri c a în timpul Romanilor), su întinde de Ia SO spie NV o lungă comă de dcluri, ce portă numele enigmatic de S i l l o n de Bretagne, adecă brasda Bretauiei. Probabil, că o-dată a esistat şi aici şi póté că mai esislă şi as-
atJ1 o tradiţiune poporală analogă cu cea din România şi Ungaria, despre o brasda u-
r'aşa. In judeţul Komanaţi pe teritorial comunei Dobrun, brasda, ce se atribue lui Novac,
mCli e trasă pe coma unui del (Annal. Soc. acad. X. 2. 187). Ér în colţul estrem de apus,
acestei peninsule Bretagne se află oraşul şi portul numit Brest.

De asemenea, şi
'tenia (jud. Dolj), un sat, pe lângă care trece brasda lui Novac, portă numele de
a' Este probabil, că originea numireï localităţii Brest din peninsula Bretagne se
^uce la un cuvent archaic pclasg de brasda seu b rest ă (în Transilvania bresdă).
•" notăm tot-o-dată aici, că un golf de lângă oraşul Brest portă numele de Canal
s> Probabil în vechime un port dedicat deifeî Isis, după cum aflâra 'Isitmiv X^v
0 tul de nord-vest al Măreî negre (Anonymi Periplus, § 61), I s i d is portus la

De fapt începuturile agriculture! eraü mult maï vechï de cât timpurile ÎLIÏ Osiris, încă pe Ia finele epoceî quaternare importanţa cerealelor, şi în particular a grâului si a orzului, devenise cunoscută genuluî omenesc. Insă progresul acestui nou ram de activitate a omenimeï a rőmas, în tot cursul epoceî neolitice, încă forte restrîns.

In aceste timpuri primitive ale istoriei, clasa cea mare şi puternică a po-pulaţiuneî, cu deosebire în Europa, o formau triburile pastorale.

La acesta hierarchia socială a timpurilor vcchï, se maï adăugea încă o nouă circumstanţă.

Intregă epoca neolitică se caractérisez^ prin o înmulţire estra-ordinară a populafiuneî, si esista în aceste timpurî o mare neegalitate în averi.

încă Saturn, tatăl lui Osiris, începuse opera cea mare de reformaţiune a vieţeî sociale umane. Sub domnia acestui înţelept monarch cestiunea a-griculturel pentru prima oră a fost considerată ca o afacere de stat.

Saturn ne apare ca introducătoriul şi protectorul politic al în-tregeî activităţi agricole, şi el portă la populaţiunile pelasge titlul de începătoriul unul mod de vieţă maï bun [J]).

Insă, sub Osiris se presintă pentru prima oră în istoria omenimeï cestiunea cea mare agrară a]umiî vechi, necesitatea statului pentru ameliorarea situafiunel cetăţenilor scracî, a proletarilor nepăstori, si lipsiţî de posesiune.

Pe lângă acesta luptă economică, ne maï apare tot-o-dată sub domnia

ţermurir Etiopiei (Plinii lib. V. 34. 5.), comuna numită i ş a I n i ţ a, situată lângă brasda Iui Novac din România, şi V a d u ! -1 u i" • I *s* a c de lângă Troianul seu Brasda Besarabiei. Brasda din Italia. De asemenea a esistat şi în Italia o tradiţiune antică despre o brasda gigantică trasă pe sosurile ceîe fertile aie rîului Pad. Aici insa acesta brasda se atribuia lui Hercule, întogma după cum în unele părîî ale Olteniei brasda lui. hovac maî portă şi numele de «brasda luî Iorgovan» (S pine a n u, Diet, geogr. al jud. Mehedinţi p. 46. 112). Fabulantur Herculem Gcryonis boves ex Hispánia in Graeciam agente hoc loco (iuxfa Patavium ad Geryonis oraculum) arasse ct itaducto s ui c o calidas illas (Aponae) aquas cmersissc (Cluver. Ital. pag. 148 seqq. după Cor-PUS Inscr. lat. I. p. 267).

) **Jlaerobii** Saturn. I. 7: Janus, cum Saturnum classe pervectum cxcepissct hos-P'tio, ét ab eo edoctus peritiam ruris, ferum ilium et rudem ante fruges cognitas victum m melius redegisset, regni cum societate muneravit . . . .

Observări igitur eum
si ... quag; v i t a e m e l i o r i s a u c t o r e m . . . . Iluic deo
(Saturno) inserliones
surcu orum, pomorumque educationes et omnium cujus modi f e r
t i l i u m tribuunt
i pi i n a s.—Ibid. I. 10: quod S a t u r n u s ejusque uxor (Ops) tarn
frugum, quam
ructuum, repertores
credantur.

luï Osiris si lupta de putere, séü pentru dominaţiunea etnică, între cele doue grupe de populaţtunî inimice, între rasele meridionale si Pelasgiï de la nord, anume cei din ţinuturile Europeî.

Posesiunea pamêntuluï în aceste timpurî depărtate preistorice era concentrată mai cu seină în mâna raseî pelasge.

încă de la începutul epoccî neolitice triburile pastorale pelasge trecând peste ape şi munţi se răspândiră cu turmele lor infinite peste tóté ţinuturile Eladeï, ale Asiei de apus, ér în Egipet până în părţile de sus ale Nilului, şi cu posesiunea pamêntuluï crescu tot-o-dată şi puterea lor naţională.

Osiris, ne apare în istoria lumeî vechi ca cel de ântâiu rege egiptean, care deschise luptă în contra situaţiuneî teritoriale a triburilor pastorale pelasge, cari ocupase munţii şi câmpiile până în deserturile Africeî.

După resboiul fericit cu Typhon, Osiris în puterea dreptului de cucerire, smulse din domeniul cel vast al triburilor pastorale teritorii întinse rimase nccultivatc şi le distribui agricultorilor. Putem conchide ast-fel, că destinaţiunea primitivă a brasdeî atribuite luï Osiris a avut tot-o-dată şi un caracter de utilitate publică; ca a servit de a marca într'un mod visibil şi durabil terenele distribuite clasei agricultorilor [J]). Acesta ne esplică, pentru ce acesta brasdă este trasă în diferite regiuni agricole si unc-orî chiar pe comele delurilor [2]).

Aceste sunt principalele evenimente politice şi economice ale epoceï luï Osiris.

Şi resumând, not constatăm aicî, că acesta brasdă, căreia, tóté tradiţiu-nllc vechi şi noue, i atribue un caracter agricol, constitue, atât după vechimea, cât şi după importanţa sa particulară, unul din cele maî memorabile monumente preistorice ale Europeî.

*) Esecutarea materială a acestei uriaşe brascle, ca tóté lucrările cele marî şi grele din timpurile preistorice, s'a făcut incontestabil prin o mulţime enormă de sclavi publicï. In România, pe unele locurî acest şanţ mal portă numele de «Brasdă jidovescă», adecă, esecutată de jidovi (L o c u s t c a n u, Diet, geogr. al jud. Romanaţî, p. 137). Tot ca opera unor s c l a v i era considerat în anticitate şanţul cel lat din peninsula T auri c ă, şi care după uncie tradiţiunî istorice se atribuia Iui Osiris (He r o do t, IV. 3.— Steph. B y *?..,* v. Taupw-ri. — Tab. Peut.: fossa facta per servos Scutarum).

[2]) Acesta lucrare de pămCnt numită «Brasdă Uu Novac» nu a r c de l o c caract e r u l unui val roman, construit în mod regulat şi

fortificat cu castre. De aha parte, după natura terenului, pe unde trece acesta brasdă, ea nu are absolut nicî o importanţă defensivă.

MONUMENTELE MEGALITICE ALE

DACIEI. IX. MENIUUELE, CARACTERUL ŞI

BESTINAŢ1UNEA LOR.

O altă clasă importantă de monumente preistorice, şi care ni se presintă în diferite părţi ale Asieï, Europei si Africeî, o formeză aşa numitele monumente megalitice [1]).

Aceste monumente consistă din petre mari, brute, tăiate orî sculptate în-tr'un mod cu totul primitiv, si cari ne desceptă uimirea, nu prin forma lor estetică, ci prin grandiositatca lor.

Genul cel maî archaic al acestor monumente megalitice consistă din un singur bolovan enorm de petră, împlântat vertical în pămont.

Aceste monolite brute, aşedate ast-fel de manile omuluî preistoric, se numesc în sciinţa archeologică de astădî menhire [4]) séü peulvane [s]).

Formele menhirelor sunt piramidale, cilindrice, adcse-orï eu vîrfurï conice. Ori cu alte cuvinte, menhirele sunt numaî simple columne de petră brută séü obeliscuri primitive.

Despre destinaţiunea, ce au avut'o la început aceste columne grosiere de petră, părerile până astădî sunt încă divisatc.

') De la prcf. m c g a . . . , mare, şi l i t h o s, petră.

>) Etimologia cuvèntuluï menhir după L it t r *é* (Dictionnaire de la langue française), bas-bret. men, pierre, h i r, long. — Tn vechia limbă bretonă, după cum ne spune L e-grand d ' A u s s y, cel de ântfiiu, care a stabilit o clasificaţiune a monumentelor megalitice, obeliscurile brute se numiau a r m c n i r (C a r t a i l h a c, La France préhistorique, p. 169. — R e i n a c h, Terminologie des monuments mégalithiques, p. 6). La Germanï, Ermen-sul, Irmen-sul, Ormen-sulse numia idolul Saxonilor, un sul séü columnă de lemn, nu de tot' înaltă (Grimm, Deutsche Mythologie, p. 106).

[3]) **De** Mortillet, Musée préhistorique, pl. LIX: Les menhirs, qu'on nomme aussi peulvans ou pierres-fiches, sont des pierres brutes dressés et fichées dans le sol de manière à former des espèces d'obélisques. Ces monuments des plus s i m p l e s et des p l u s p r i m i t i f s, varient beaucoup de grandeur . . . depuis 1 mètre jusqu'à 10 ou 12 mètres et au-delà. — In Francia, după cum scrie Cartailhac, cel mai considerabil menhir se află Ia Locmariaker în

departamentul Morbihan, numit «la P i e r r e des fees-> seu « l a grande p i e r r e . » Astădî acest menhir e resturnat ?i frânt în trei bucăţi. Lungimea sa este de 21 metri, ér grosimea de 4 metri (La

Anume unii sunt de părere, că aşa numitele menhire sunt numai un fel , monumente funerare, ce au fost ridicate pe mormintele, orî pe ce-notafele celor decedaţi. AHiî d'n contră, întemeiaţi pe împrejurarea, că la piciórele acestor mo-olite nu s'a descoperit nicî o urmă de inhumaţiune, susţin, că menhircle onstitue numai simple monumente comemorative, ce aii fost destinate într'o vechime depărtată, ca se perpetueze aducerea aminte de un mare eveniment.

In fine, o parte clin archcologiîde astădî le consideră în general, numai ca un simbol transparent al unuî cult religios din epoccle preistorice.

Noi vom precisa aicî destinaţiunea primitivă, ce au avut'o aceste monumente preistorice, nu pe basa fântânilor medievale, după cum s'a urmat în mare parte până astădî, ci esclusiv numai după caracterul religios, ce l'ao avut aceste monolite în timpurile cele mai depărtate ale anticităţiÎ gre-cescî şi romane.

Pe câmpul cel întins al Troieî, după cum ne spune Homer, se afla o movilă mare din timpurile străvechi, unde era înmormêntat divinul bëtrân 11 u, fiul lui Dárdán, c r pe acesta movilă era ridicată o stelă seu columnă funerară de petră [a]).

In rësboiul Troianilor cu GreciT, după curn ne spune tot Homer, vitézül principe Sarpedon, domn peste populaţiunea cea avută pelasgă din Ly-cia, cade în luptă ucis de Patroclu, ér corpul seu din ordinul luï Joe a fost dus în Lycia, ca acolo so-î celebreze funeralele fraţii şi rudele sale, se-î ridice o movilă si pe ea o columnă (crcrjArj), fiind-că acesta este o-nórea morţilor [2]).

încă în timpurile vcsboiuluî troian, aşa dar, columnele de pótra ni se pre-sintă ca monumente de onóre eternă ridicate pe tumulele celor decedaţi [3]).

Pe drumul de Ja Sparta către Arcadia, ne spune Pausania (sec. H. d. Chr.), se maî vedeau încă în timpurile sale ridicate 7 columne seu stâlpi (•/.-.ove;) după stilul cel archaic, séü din petră brută, şi că aceste columne înfăţişau simulacrele celor 7 planete [4]), ale Soreluî, Luneî, ale lui Saturn, Joe, Marte, Mercur si Venus.

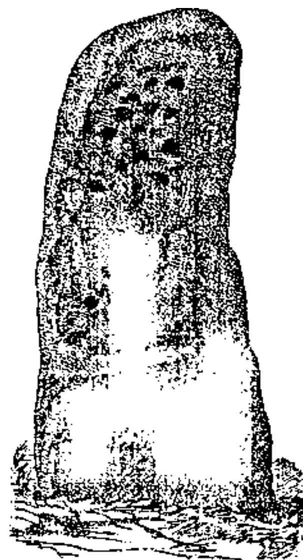
') **Homerl** Ilias, XL v.

371. ') Ibid. XVI v. 457.
674.

[3]) U! i s c, după cum ne spune Odysea (lib. XII. v. 13-14), ridică în insula Acaca Urt
mul peste cenuşa şi armele decedatului Elpcnor, cr de asupra tumulului înaltă o c o-
[1] « m n ă (at-^Xvj).

[4]) Pansauine Dcscriptio Gracciae, lib. III. 20. 9.

In fine, columnele primitive séü de pélra brută ne mai apar în anticí-tatea preistorică şi ca simple monumente comemorative.

Hercule, eroul cel mare al lumeî pclasgc, ridică, după cum ne spun tradiţiunile, lângă Oceanul Gaditan doue columne uriaşe de petră, drept semne pentru memoria eternă a espedi-ţiunii şi a faptelor sale celor marî [1]).

In Italia, la vechile triburi latine, a esistat de asemenea până târdiu usul de a înălţa piramide orî columne enorme de petră pe mormintele celor decedaţî.

«La strămoşii noştri, scrie Serviu, nobilii se înmormântau sub movile înalte ort în sînul munţilor, de unde a luat nascere usul, ca peste corpul celui decedat se se ridice piramide, orî columne enorme de petră [2])>

Ast-fel după usurile morale ale anticităţii, menhirele séü columnele de petră brută aveau diferite destinafiunï.

152 _xjenhirul Saint-Urnei dinPlomcur (dep. Finistère, Franchi).

După Car-l ha c, La Franco préhistorique, p. 323.

Unele ne apar ca monumente primitive o-norifice pe tumulele, orî la mormintele celor decedaţî. Altele aveaíi o destinaţiune rcligiosă mai înaltă. Ele représentai!, în o formă rudimentară, imaginile unor divinităţi archaice şi formau ast-tel obiectul unui cult religios. Altele, în fine, ni se presinlă numai ca simple monumente comemorative cu privire la es-pediţiunî", la fapte ilustre de rësboiu, orî la evenimentele marî politice si religiose. De asemenea aceste columne de petră avi mav avut tot-o-dată si o destinaţiune economică-religiosa. Ele serviau ca «termini» seu petre sfinte, spre a marca limitele teritorielor [3]), proprietăţilor şi a indica direcţiunea drumurilor.

Peste tot menhirele au avut în anticitatea preistorică aceea dest'naţiune

') Diudori Şicul! Jib. *I 24 1;* IV. 18. 2.

2) Servius iu Aen. XI: Apud maiorcs, nobiles aut sub mont-i

bus altis, aut
m ipsis montibus sepeliebantur, unde natura est, ut super cadavera, aut pyramides
fièrent, aut i n gen tes c o l l o c a r e n t u r columna e. — Cf. I s i d o r i H i s p a l
Originum lib. XV. 11. 4.

[3]) Strabouis Geogr. lib. IX. 1. 6,

sacra, pe care a avut'o şi o are crucea în era creştină, ca semn de ado-ratiune, ca monument sépulcral şi ca obiect sfânt de comemoraţiune.

Usul rnenhirclor ca monumente funerare a esistat şi în ţerile Daciei până târdiu în timpurile istorice >).

Tradiţiunile poporale române ne amintesc si astădl de bolovanii séű stenii de petră, ce se puneau lângă morminte drept semne eterne pentru memoria celor decedaţi [7]).

In unele părţi ale României aü maî esistat chiar până în timpurile nóstre cimiten'Î întregi preistorice numite de popor mormintele Uriaşilor[3]), ale

') In documentele istorice medievale ale Ungariei columnele de petră bruta din timpurile vechî portă numele de bal v an (Cod. d i p l . Arpadianus c o n t i n u a t u s, VIII. 174. a. 1267 : vădit ad s t a t u a m lapideam, que dicitur b a l w a n k e w).— In limba vechia slavonă KC.UIUHX (oT-i[/.f), columna), cuvent, a cărui origine se reduce la ro-mânescul bolovan, identic dupl formă şi sens cu terminal archaic din Francia, p e u 1-van (Compareză lat. b o l u s, gr. fkuXo;). -• Despre o columnă enormă funer a r a în stilul archaic, sou menhir, scrie K ovary în «Száz történelmi regek» p. 105: In pădurea numită Rica din Secuime (Transilvania), se vede lângă drumul, ce trece prin acesta pădure un b o l o v a n enorm de petră, înalt de 3 stânjeni, care se numesce « P ó t r a Ricci.» Aicï, spune poporul, că se află înmormontată o regină, a cărcî cetate era pe délül, ce se înălţă de asupra acestei văl.

*) Intr'un bocet de peste Carpaţi, «bradul», care era considerat şi în anticitatca romană ca un simbol funerar, se tunguicsce ast-fcl:

După mine or vint lot patru voinicT, Cu patru haiduci,

Până m'or tăiat,
Că pe min' m'or pune
La un cap de falã,
L a u n s t a n d e p e t r ă . . .

F r â n c u, Românii din nu:nţiî apuicnî, p. 175.

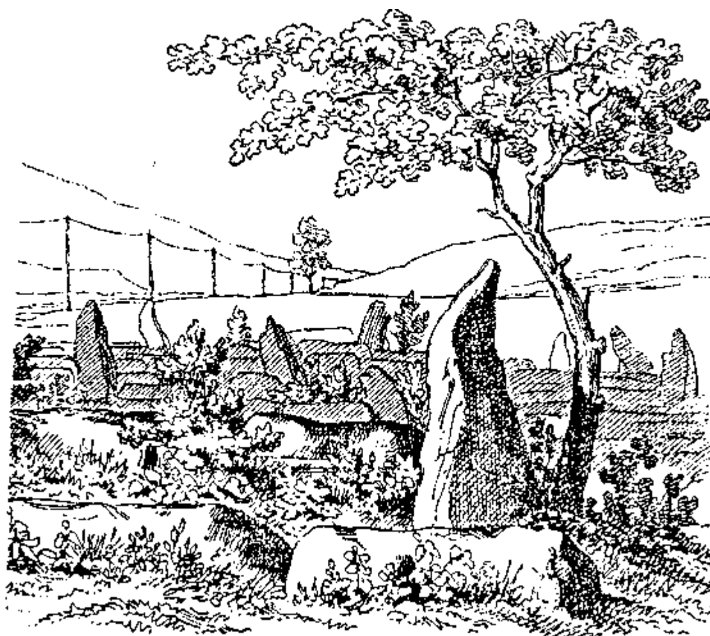
«Petra, ce se pune la capul mortului», se numesce în uncie părţi ale Transilvaniei «zlemăn» (R e t e g a n u l, Colecţiune manuscriptă, Partea III. 2. 265, în biblioteca Academiei Române).

*) Spineauu, Dicţionar gcogr. al jucl. Mehedinţi, p. 166. — Filip, Studiu de geografie militară asupra Olteniei p. 76. — La «m o r m i n t e l e U r i e ş i l o r seu J i d o v i l o r», dintre comuna Balotesci şi satul Schinteiesci din jud Mehedinţi, au esistat, după infor-maţiunile, ce le avem, până in dilcle nóstre, bolovani seu Icspedi enorme împlântate în pământ, ca semne funerare.—Profesorul Teohari Antonescu din Iaşi, într'un raport publicat în B u l e t i n u l O fi c i a l al Ministeriului instrucţiune! publice, nr. 99 din anul

97, scrie, că la comuna S c h e l a din jud. Gorj, pe dclul numit Harabor, se ar afla un monument dolmrnic şi o aliniarc megalitică, întocma ca cele din peninsula Bretanieî.

m visitât acesta comună în vara anului 1900, însă nu am aflat acolo nici o urmă de vre o construcţiunc megalitică. Cimiteriul vechia delallarabor este din contra micro-

Jidovilor, ale Dacilor ori Lăzilor, morminte, ce erau indicate prin h lovanï marï şi nescrişî ').

153. — Mormintele « L a t i n i l o r » şi a!e « J i d o v i l o r » de lângă satul Ba l wan (Bovan) spre nord de Alexinaţî în S e r b i a . După K a n i t z, Rcise in Sud-Serbien,
pag. 33 şi Taf. III. fig. 3.

In Serbia cimiteriele, cari se caracterisează prin vechimea lor cea dcpă tată şi prin bolovanii seu Icspedile enorme de petră, se numesc mormi tele Latinilor ori ale Jidovilor [2]), sub care denumire tradiţiunile pop<

ale ale slavilor meridionali înţeleg doue generatiunï uriaşe de omcnï, carï e distingeau prin mărimea şi puterea lor fisică şi prin construcţiunile lor iele marî şi grele [1]).

Monumentele megalitice numite inenhire sunt de regulă isolate. Câte ,-dată însă ele sunt aşedate în grupe.

Când grupele acestea au formă de cercuri, ele se numesc cromlech-urî[2]), •>r când sunt asedate maî mult, ori mal puţin, în linii drepte, portă numele Je alini ar ï, fr. alignements [3]).

La ce rasă anume aparţin în general monumentele numite megalitice a •emas până astàdï o ccstiune deschisa în sciinţa preistorică.

Mult timp aceste monumente enorme de petră brută, şi în particular dolmenele, aü fost considerate, fără nici o raţiune, ca opere ale C elfilor BOU Druidilor *).

De fapt însă originea monumentelor megalitice se reduce la primele timpuri ale epocel neolitice. Cu deosebire în dolmené se au găsit la diferite

de Alexinaţî, în Serbia, scrie Kanitz (Reise in Sud-Serbicn p. 33) : Auf dem Wege
nach Kraljevo karnen wiran cinem w e i t e n Grabfelde mit rohbehaucnen
Grabsteinen aus Glimmerschiefer voruber . . . Nach diesen Schilderungen der Anwohner enthielten die Graber «l a t i n s k i» und «i i d o v s k i groblje». . . Die Umfassung dieser Grabstätte (des zuerst erüffnotea Grabes) bestand wie die der meisten der ubrigen, aus rohen unbehaucnen Fclsblocken, von welchen je zwei der Lange nach als Schutz-mauern zu beiden Seitcn das Grab umrandctcn, cincr ain Fussende und ein hochauf-gerichtetcr am Kopfe die Grabesform im langlichen Vicrecke abschlosscn. *) Kanitz, Do'.iau-Bulgaricn I. 51; IU. 75.

') Etimologia după L i 11 r é, Dictionnaire: v. cromlck: Bas-breton, kroumlech', de k r o u m m, courbe, et l e c h ' , pierre sacrée.

[5]) In Francia cele maî remarcabile a l i n i ă r î se află la comuna C a r n a c din departamentul Morbihan in provincia Bretania. Aceste aliniaţi consista din trei grupe separate unele de altele prin un anumit spaţiu liber, insă făcând parte din unul şi acelaşi sistem megalitic. Aceste grupe sunt: aliniarea delà Menée, compusă din 11 linii, cart conţin 878 menhire, înalte de 3—4 metri; cea de la K e r mar i o de 10 liniï con-ţincnd 853 menhire, şi in fine, cea de la K e r l e s c a n t de 13 linii conţinend 262 menhire. Direcţiunea acestor liniï este de la rësarit spre apus. Bolovanii sunt aşedaţî în mod regulat la micî intervale uniî de alţii, cr dimensiunile acestor menhire descresc în mod gradat către estremitaţile linielor. Aceste monumente sunt anterióre primelor invasiunî ale Colţilor, ér destinaţiunea lor preistorică a renias până astădî un mister pentru sciinţa. ') Bertrand, Archéologie celtique et gauloise: On ne peut plus hésiter à déclarer

que les. dolmens ne sont pas celtiques, et qu'ils recouvrent les restes d'une population dont l'histoire ne nous parle pas. (După F e r g u s s o n, Les monuments méga-Htiques, p. XXVIII).

ocasiunï o cantitate însemnată de obiecte de pétr poleită, probe incontestabile, că introducerea acestui gen de monumente funerare este àntc-rioră imigraţiunii Celţilor în Europa *).

154. — Vederea uneî părţi din a l i n i a r c a de m e n h i r e d'j la Carnac (dcp. Morbihan în Francia). După Revue encyclopédique, 3895, p. 187.

Tradiţiunile irlandese însă reduc originea monumentelor megalitice la dóue popóre invasionare preistorice. Una din aceste rase, şi anume cea

') Dolmenele. O altă grupă de monumente megalitice portă în archeológia preistorică numele de dolmené (Etimologia după L i 11 r é, gaél, toi, table, m e n, pierre). Dolmenelc sunt monumente funerare şi ele consistă din o lespede séü tablă enormă, de petră aşcdală orisontal pe doî, ori pe maî mulţi bolovani marî, împlântaţi vertical în pământ. Dimensiunile lespcdilor şi ale bolovanilor, ce compun aceste dolmené, sunt de regulă atât de enorme, ér transportarea şi ridicarea lor presintă dificultăţi aşa de mari, m cât adl stăm uimiţi, când le contemplăm, şi ne întrebăm, cum acele popóre primitive au putut dispune de mijlócc mecanice atât de eficace, ca se misce aceste mase gigantice de petră, să Ic aducă adese-orl din depărtare şi Ie urce pe coline ori pe dtSluri, ca se Ie pună la locul, ce li s'a destinat. In interiorul lor, aceste dolmené conţin una ori maî multe camere de petra, în cari se depuneau corpurile, ori urnele cu cenuşă ale celor decedaţi, în numer mai considerabil dolmenele ni se presintă în Francia, m Britania, în Danemarca, în Svedia şi în Germania de nord. De asemenea s'a mal constatat asistenţa acestuî gen de monumente şi în Italia, în părţile de NO ale Caucasuluî, *m* Persia, India, Arabia, în regiunile de nord ale Africeî si în America centrală.

In România singurul dolmen, despre care avem ore-can notiţe archeologice este construcţiunea de bolovani enormi seu pescerea artificială din muntele Lespedea, de a isvorele lalomiţel, despre care ne vorbcsce Cesar Boliac. Reproducem aici în estras propria sa descriere: «Ca se dau o idea archeologilor despre primul aspect al a-"stei numite pescere, le recomand desenul «d o l m a n u l da n e s»

şi cercul de petrii sépulcrale, fig. gg şi fi^ ^ dir] admira))i]ui uvragiu «Omul înainte de istoria» al lui Şir

aï vechia, portă în traclițiunile irlandesc numele de Fri-Bolgl, carï sunt 'nfatisaţî ca omeni de o statură nu de tot înaltă, si cu porul brun séü
închis.
Peste acest popor numit Fri-BolgT, carï au ţinut cât-va timp domnia et-'că si politică peste Irlandia, a năvălit mai târdiu o altă rasă de omenî, numiţii Dănianî, şi carï se caracterisaü prin o statură în general înaltă, avcnd perul blond şi ochiî albaştrii [J]).

Tohn Lubbock....Intru adevCr că aicî se vede cine-va în fata uneî c l ă d i r i de
u r i a ş ; în adevër, că omul a trebuit se fie tare în braţele şi spatele lui, ca se apuce, ca se aşede, ca se construiască asemenea locuinţă pe asemenea locuri . . . Preste petre marî un lespede petroiű formeză un acoperemênt ppxjste doue încăperi, una de 15 picióre lungime şi 8 picióre largul, cu o î n t r ă re şi cu o e ş i re în potriva intrare! de 7 palme, înalte şi largede trei palme; bolovani marî drept praguri şi câte un bolovan ca t r c p t ă de coborit într'una. Intrând înăuntrul acesteia, pe deschidetura de către apus, la clrepta este un bloc de petră în formă p ă t r a t ă , a l t a r negreşit, înălţime de patru palme şi tot atâtea de câte 4 laturile. Prc acest altar numai cenuşă şi cioburi amestecate cu un fel de nisip . , . D'aci numele acestei capişte, Pescerea cu ó l e l e ... Am luat câtc-va din aceste hârburi, tóté v i n e t e şi a l b i t e pe d i n afară (caracteristică d a c ă în olăria, disă cel t ă de anticari) . . . Albuiul de pe a-ccste ólé este negreşit exlialarca leşie! cernise! dintr'insele. Acesta am observat'o în mal multe ocasiunî. Tradiţiunca spune, că sunt bStrânî cari au apucat multe ole întregi, e-raü unele pe t r e I p i c i ó r e şi în mărimi deosebite . . . Ole . . carï aü servit drept
urne......Alături cu acesta sală şi despărţită printr'un zid format dintr'un singur bloc
de petră, este o altă sală mal mică fără altar într'insa şi fără nici o ingrădiro
(Trompeta Carpaţilor nr. 846 clin a. 1870). Intr'un alt articul C. Boliac confirmă de nou caracterul dolmenic al acestei pesccrî artificiale: «Dolman u l, dice densul, care l'am găsit acum un an sub denumirea de Peşterea cu ólele . . . . n u póté fi îndoielă pentru nime, că nu este o capişte d r u i d o - c e 11 ă» (Trompeta Carpaţilor, nr. 939 din 1871).

Despre un a l t monument m e g a l i t i c cu aparenţă de dolmen ni se comunică următorele clin comuna C h i ş c a n î, judeţul Brăila: In munţii Măcinulul se alia trei petre, din carï doue î n fi p t e în păment, ér a treia între ele fără a atinge pământul (înv. I. Nicolescu).

) Henri Martin, De l'origine des monuments mégalithiques, p. 14—15: En Irlande a tradition attribue les grands tumulus à dolmens, partie à un ancien peuple de haute [ta]ille, aux cheveux blonds et aux yeux bleus . . appelé la r a c e de d i e u x de D a-n a n n (Tuatha-de-Danann), et partie à un population p l u s a n c i e n n e encore, de momdre taille et à cheveux b r u n s . . . celui de F i r s - B o l g s, et

qu'il faut bien
garder d'identifier, comme on le fait trop souvent, avec nos Delges de la Gaule, incomparablement plus récents et de type très-différent . . . L e p e u p l e de d i e u x de -anann, qui avaj(. conquit l'Irlande sur les Fir-Bolgs, fut à son tour dépouillé de son ''Pire par les tribus héroïques des S c o 11 s. . . qui seraient, dit-on, venus d'Espagne,

Dănieniî, după tradiţiunile irlandese, continuară de asemenea a face us ca si Fri-Bolgiï, de monumentele megalitice, până când dominaţiunea lor peste Irlandia fu înfrântă de un alt popor invasionar numit S cot î.

Din punct de vedere al etnologiei preistorice, Fri-Bolgiï, cart după tradiţiunile irlandese, aii introdus cel de ântâiu monumentele funerare megalitice în ţerile de apus ale Europei, se par a fi numai un ram emigrat spre apus din poporul cel mare pelasg al Hyperboreil o r, stabiliţi în timpurile preistorice la Dunărea-de-jos, şi cari în monumentele geografiei antice ne apar sub numele de Pi rob ori *). Ţcra Hyperboreilor din nordul DunăreÎ-de-jos era renumită si în epoca lui Pindar pentru monumentele sale cele colosale de petră brută.

Ér a doua rasă preistorică aşa numiţii Dănianî, de cari ne fac amintire tradiţiunile irlandese, se par a fi fost în mişcarea cea mare etnică a lume! vechi numai nisce triburi de Danai (Aavaot). cum numcsce Homer pe Greci [2]), şi cari înaintase spre apus pe căile de migraţiune ale altor triburi pelasge neolitice.

Aceşti Danái, séü Greci, ne apar în timpurile cele primitive ale istoriei europene ca poporul, ce calcă imediat pe urmele Pelasgilor.

Despre imigraţiunea Danailor în ţinuturile pelasge se păstrase până târdiă o tradiţiune în Elada, şi pe care Eschyl ne-o înfăţişezi în poema sa Supplices sub forma, cum Danaos (represcntantul Danailor) persecutat de fratele seu Aegyptos emigreză din Lybia şi vine în imperiul cel vast al lui Pelasg, ca se ceră protccţiune şi loc pentru descălecare.

Chiar şi tipul etnic al Fri-Bolgilor şi Dănienilor din tradiţiunile irlandese corespunde pe deplin la aspectul fisic şi moral al vechilor Pelasgî şi Danai.

Pelasgiî ne apar în vechile monumente ale literaturel grecesc! ca o rasă de omeni cu ua colorit negricios, séü arşi de sore, robust! şi cu un caracter dominatorii!. Pelasg, primul fundatorul al imperiului acestei rase, a fost, după cum ne spune vechiul poet Asiu (c. 700 a. Chr.), născut din pa mént ui cel negru.

De altă parte Grecii cel vechi, seu D an aii, sunt înfăţişat! în tradiţiunile epocel homerice ca ómen! cu o statură înaltă, cu perul blond şi ochi! albaştrii.

et qui étaient des Celtes plus ou moins mêlés d'I'Déres. — Vechiíe traditiuni aie Irlan-dieî mai amintesc tot-o-dată şi de regii din o rasă

numită H c r é m *o n,* ale căror morminte se aflau la C r u a c h a n (F c r g u s s o n, Les monuments mcgalitiqucs, p. 203).

') rtolcmaei Gcogr. lib. III. 10. 8., P i r o b o r i d a v a lângă fi Hicrasus.

') Homeri Ilias, III. 33. 464; IV. 232; VII. 382; XIII. 680.

In fine, semnele si figurile gravate pe diferite monumente megalitice ale anusului şi cari consistă din spirale, din linie serpentine, linie arcuate séü semisferice, discuri, rote ale soreluî şt puncte diseminate, ce imiteză ceriul cu stelele, ne presintă o afinitate remarcabilă cu sistemul de ornamentatiune si cu semnele simbolice ale Pelasgilor orientali.

Aceste caractere mistice, de pe monumentele funerare megalitice ale a-pusuluî, ne întăţisczǎ urmele inspiraţiunilor religiose pclasgc, cultul ceriului, al soreluî şi al stelelor, şi peste tot o credinţă firmă în o vieţă dincolo de mormont, în regiunile lumineî seu ale lumei superiórc ').

Mat observăm tot-o-dată aicT, că formele cele colosale ale acestor monumente, ne spun, că ele aparţin unui popor eroic şi cu o ambiţiune enormă de a transmite posterităţii memoria şt gloria celui decedat.

') Diferite spccimine de g c n u l o r n a m e n t i c e î şi de semnele s i ni b o l i c e, înfăţişate pe monumentele megalitice ale Franciéi, Irlandicî şi Angliei se pot vedé la Fergusson, Monuments mégalitiqucs, pag. 218 scqq., şi la Bertrand, La Gaule avant les Gaulois, p. 153 seqq.

X. TERMINI LIBERI PATBIS.

1. 'YVrec/îooi'o»' *'•d-av^iaT-f} Mag- Calea cea admirabilă a Hyf>erboreilor.*

In istoria monumentelor megalitice ale Daciei, un loc important î-1 o. cupă o lungă seria neîntreruptă de maî multe mii de bolovani, séü lespedi enorme, ce se întindea până în sec. al XVIII-lea din Besarabia prin Rusia meridională către Crimea, şi din care astădî maî csistă încă unele puţine resturi în apropiere de Chişineu.

Inveţatul Domn al Moldovei Dimitrie Cantcmir, scria pe la a. 1716 în acesta privinţă următorele:

«Nu departe de Chişineu, orăşel lângă rîul Bacul, se vede o serie de lespedi forte marî, dispuse în liniă dreptă în aşa mod, ca şi când ele ar fi fost aşedate acolo prin activitatea omului. Insă ceea ce ne împcdică de a crede acesta, este de o parte mărimea acestor lespedi, cr de altă parte lungimea spaţiului, pe care se întind, întru adeveY, unii din bolovanii a-ceştia acoper un spaţiu de 3-4 coţi în lat si în lung, cr seria lor trece peste Nistru şi se întinde până la Crimea. In limba poporului acest şir de petróie portă numele de Clicile BâculuT, şi ţeranil în simplicitatea lor spun, că acesta construcţiune e făcută de şinei, carî se conjurase, ca se închidă cursul rîuluî Bacul[1]).»

Poetul Constantin Stamati, care locuia în Chişineu, într'o notiţă scrisă rusesce despre anticitaţile Besarabieî si publicată pe la a. 1850, ne mal comunică încă următorele date importante cu privire la acesta construcţiune megalitică: «Ca la trei verste maî în jos de Chişineu, scrie densul, se vede un şir în liniă dreptă de lespedi forte mari îngropate până la jumötate în pament, pe cari locuitorii le numesc Cheile rîuluî

') **Cauteniirli** Descriptio Moldáviáé (Ed. 1872) p. 15: Kissnou, ad flumcn Bicul non tnagni moment! urbecula. Haud procul ab ça conspicitur series maximorum lapidum, ita in recta linia dispositorum, ac si humana industria 111 uc essent collocati. At hoc credere impcdit et ipsorum lapidum magnitúdó, et spatii per quod extenduntur, longitude. Continent enim atfqui trium aut quatuor ulnarum spatium in tetragono, eorumque series trans Tyratem Usquc ad Crimeam pcrgit. Vcrnacula lingua kieile Bycului vocant, diabolorurn °pus esse, rustica refert simplicitas, obstruerc amncm IJycul conjuratorum.

Bac. Acest *s'|r* de petre se începe de la Prut, construit în chip de părete, trece prin codriî Căprianeî şi taie în lat întregă Be s ar abia. Locuitorii însă din timp în timp desgropă acele petre, ast-fel că vechiul zid se distruge» ').

Ér căpitanul Zasöuk, în cea rnaî bună descriere statistică-geografică a Besarabieï, pe care o compusese din însărcinarea guvernului rusesc ca oficer de stat-major, ne spune următorele: «De la actualul Chisineü în direcţiune către Prut prin codriî Căprianeî se întindea o-dată un şir de lespedî pe jumëtate îngropate în pâment. Acele lespedî s'aü maî conservat încă în unele locuri, ér despre altele mai povestesc ţeraniî, că le-aü luat rêndurï rêndurï pentru trebuinţele- lor. Nu cred, că cine-va se va apuca a dovedi, că acele petre formau ore-când un zid compact, din dosul căruia vechii locuitori se vor fi apărat în contra invasiuniî răpitorilor ve-cinî. Acele petre mergeau fără întrerupere prin pădurî, prin bălţi şi prin rîpe. După totă probabilitatea, de serviau, ca si şanţurile de pămont, drept semne de hotar». Căpitanul ZaSőuk maî adauge tot-o-dată în notă: «In delimitările posterióre ale unor mosiî mănăstirescl din Besarabia, maî ales ale celor din zona pădurosă a districtelor Chisineü, Orheiű si Iaşi, se men-ţioneză în acte şiruri de petre de lespedî, împlântate în păment şi rëmase din timpuri vechi» *).

In fine, într'o notiţă manuscriptă, patriotul român Alesandru Haşdeu din Besarabia, constată si densul, că a vëdut acele «blocuri de petră înfipte în păment» aprópe de Chisineü pe moşiile Petricanl si Ghidighiş [3]). Din aceste date positive, ce ne aü fost transmise de diferiţi autorî, martori oculari, résulta, că acest monumental şir de lespedî împlântate vertical în păment, nu era alt-ceva de cât ceea ce în sciinţa archeologică preistorică se numesce o aliniare (alignement), însă de o lungime estra-or-dinară si care se întindea din Moldova pe lângă valea Bacului până departe spre resărit. . . către Crimea, cum dice Cantemir.

Insă o constatare este de lipsă se facem aici în ce privesce aspectul şi sistemul technic a acestei construcţiunî megalitice. Acesta gigantică serie de mal multe deci de miî de bolovani nu a avut nici o-dată caracterul unul mur séü construcţiunî de apărare. Nici Principele Cantemir, nici alţii, cari au vëdut, carï au

esaminat şi aü descris acest uimitoriü monument al vc-

') **Hasdcu,** Dicţionarul limbeï istorice şi poporane, Tom. III. v. Bac, p. 2795. ') Ibid. III. p. 2795-6.

chimeï, nu afirmă, că lespcdile séü monolitele, ce compuneau acesta liniă megalitică, ar fi fost ast-fel dispuse şi atât de alipite unele de altele, în cât se formeze un mur compact şi impenetrabil. Principele Cantemir le numesce simplu numai «series maximorum lapidum». Constantin Stamati, «un şir în linie dreptă de lespedî forte marî», ér căpitanul Zascuk, destul de competent spre a cunósce caracterul fortificaţiunilor de apărare, declară forte precis: «nu cred ca cine-va se va apuca a dovedi, că acele petre formau ore când un zid compact; după tóté probabilităţile ele serviaü. . . drept semne de hotar.»

Atât după natura locurilor pe unde trecea, cât şi după direcţiunea sa de la apus spre resărit, acesta lungă înşirare de lespedî brute împlântate în păment prin pustietăţile cele sălbatice ale Sciţieî vcchî, nu era făcută ca se împedece o invnsiune.

Ni se presintă acum cestiunea cea importantă în istoria evenimentelor şi a civilisaţiuniî preistorice europene, care a fost originea şi care a fost destinaţiunea acestei miraculóse lucrări megalitice ?

O amintire forte preţiosă despre acest incomparabil monument al ve-chimeî preistorice o aflăm la Quint Curţiu Ruf, unul din istoricii romani, care trăise, probabil, sub împëratul Vespasian.

Pe basa fântânelor greccscî, din can o mare parte noi astădl nu Ic mat avem, Quint Curţiu Ruf, compusese o lucrare în dcce cărţi «De gestis Alexandri Magni», şi în care densul ne spune, că regele Alcsandru, în-curagiat de succesele sale în Asia, după ce supuse pe Perşi, pe Bactrianî şi alte populaţiunî barbare de lângă Marea Caspică, se hotărî a-şî estinde especliţiunca şi asupra Sciţilor din Europa; anume regele Alesandru era de parare, că până când Macedonenii nu vor supune pe Sciţii din Europa, consideraţi în aceste timpuri ca neînvinşi, până atunci imperiul ma-cedonian în Asia va ave o csistentă numai efemeră. Populaţiunile subjugate ale Asiei, din cari unele începuse a se revolta, vor despreţul pe Macedoneni; ér dacă vor supune si pe Sciţiî din Europa, Macedonenii se vor arăta cu mândria peste tot locul ca neînvinşi. Ast-fcl regele Alesandru sosesce cu trupele sale la Tanais (Don), rîul cel mare, care despărţia în aceste timpuri pe Bactrianî de Sciţiî Europei şi Europa de Asia. După ce regele Alesandru puse aicî fundamentele unui nou oraş, numit «Alexandria» şi făcu totc pregătirile necesare pentru un rősboiű cu Sciţii, dede ordin trupelor sale să trecă în Europa. Sciţii cercară a

i se opune pe cel alalt ţermure al rîuluî Tanais. Insă regele Alesandru si trupele sale, pe lângă totă plóia de săgeţi a Sciţilor şi pe lângă totă impetuositatea cea mare a rîuluî Tanais, trecură

i luntrile la ţormurele european. Scutaşii Macedoneni părăsind luntrile înce-ă îndată lupta cu lăncile în contra cetelor călăreţe ale Sciţilor, ce ocupau x murele, ér cavaleria macedonenă vĕdênd, că Sciţii încep a-şî întorce caiî, runcă asupra lor si le rupse şirurile. Sciţii ne maï putênd susţine atacul ciferărilé de rĕsboiu ale Macedonenilor, lăsară cailor frêncle libere şi în-ră a fugi, ér cavaleria macedonenă din ordinul luî Alesandru i persecută tot restul dilcî şi trecu chiar dincolo de Stâlpiî lui Liber Pater. Acestî Stâlpi aï lui Liber Pater, ne spune Quint Curţiu, «erau nisce monumente, ce consistau din bolovani seu lespedi marî aşedate în şir regulat la micî intervale unele de altele» *).

Avem aşa dar aici un text positiv şi precis din istoria luî Alesandru cel Mare[1] text, care se raportă direct la acesta aliniarc megalitică din Scitia europeană.

Din acest important document istoric, résulta aşa dar, că acesta monumentală însirare de pctroie, al careï capĕt de rosărit ajungea până în apropiere de Don, forma numai una şi aceeaşi construcfiune megalitică cu series maximorum lapidum, care după Cantemir se întindea din Bcsa-rabia prin Rusia meridională către Crimea.

In vechia literatură istorică aşa dar acest grandios monument de la nordul MăreÎ negre, compus din un şir estra-ordinar de lung de monolite brute, împlântate în pămont, purta numele de Termini Liberi Patris.

*) **Q. Curţii llufî** lib. VII. cap. 7: Bactrianos Tanais ab Scythis, quos Europa c o s vocant, dividit : idem A s ia m ct Europa m fi n is i n t e r f l u i t. — Ibid. *c.* 9: I p s c rex cum delectis primus ratem solvit, ct in ripam (Tanais) dirigi jussit: cui S c y t h a e admotos ordines equitum in primo ripae margine opponunt .... Barbari ... ingéniera vim sagittarum ínfűdére ratibus .... Jamque tcrrac rales applica-banlur . . . acies clypcata consurgit . . . equilum dcinde turmac . . . pcrfrcgcre Barbaro-rum aciem . . . Tűm verő non óra, non arma, non clamorcm hostium Barbari tolerare potuerunt; omnesquc effusis habenis capessunt fugam: quos rex quamquam vexationem mvalidi corporis pâti non potcrat, per L XXX tame n s t a d i a i n s e qui persevera v i t. Jamque linquente animo suiş praccepit, ut, donec lucis aliquid superessct, fugientium tcrgis inhaererent ... T r a n s i e r a n t j a m Liberi patris terminos; quorum mon u menta l a p i d e s e r a n t c r e b r i s i n t e r v a l l i s d i s p o s i t i, arborcsquc proccrae, quarum stipites hcdera contexerat. Şed Macedonas ira longius pro-vexit; quippe media fere nocte in castra redierunt, multis interfectis, pluribus captis equosque MDÇCC abcgere. — In anticitatea grecescă, unii autori erau de părere, că

stolele (columnele) seu Termini legendari aï luî Liber Pater se aflau în părţile estrcme •de I n d i e i (Apollodori Bibi. [II. 5. 2.) Acestora le răspunde S t rab o (III. 5. 6), că "i India nime nu a vcdut, nici columnele lui Hercule, nicï ale Iul Dionysiu (Liber Pater).

Ér acest Liber Pater al Romanilor, dup! cum am vëdut şi în capitulul precedent, era una şi aceeaşi personalitate legendară cu Dionysos al Grecilor si cu Osiris al Egiptenilor [J]).

Aceeaşi perfectă identitate între Liber Pater şi Osiris o aflăm în tradiţiunile preistorice ale poporului român. După unele din aceste legende brasda cea uriaşă de plug, care tăia de Ia apus spre resărit câmpiile Românieî, ale Besarabieî şi Rusieî meridionale până la Don, ar fi tras'o împeratul Jidovilor, Ostrea-Novac (Osiris), ér după alte tradiţiunî acesta brasda se atribue Iui Ler îm per at ui (Liber Pater), care venise cu oştî ncnumërat de multe şi rele asupra locuitorilor acestei teri [!]).

însă care a fost destinaţiunea primitivă a acestor faimosc monolite a-şedateîn şir, ce se întindeau de la Prut peste Besarabia şi Rusia meridională către Don, până în apropiere de punctul, unde din Asia se trecea în Europa ?

In anticitatca preistorică columnele de petră brută au m aï avut tot-o-dată şi o destinaţi une de utilitate publică. Ele serviaii în aceste timpuri depărtate spre a indica căletorilor direcţiunea drumurilor prin ţinuturile mai puţin populate si pe unde alte semne de orientare lipsiaü [3]).

!) Herodoti lib. If. c. 144. — Intr'o inscripţi'une romană din Dalmaţia, I s i s şi Se-r a p i s (Osiris), divinităţile universale egiptene, ne apar interpretate în limba latină sub forma de L i b e r a şi L i b e r (C. I. L. III. nr. 2903).

*) In descântecele nóstrc poporale Ler îm p C r â t u l apare ca un erou jăfuitoriu şi detestat (Marian, Descântece, p. 134). Ér în alt descântec:

Ér voî S t r i g *ó*
i e, Voi *M oro i*
e, (Se) vë
duceţi La Ler
împărat,

[ja al v o s t r u
palat,
Acolo se mergeţi,
Acolo se sedetï,
Acolo se periţî....

Ibid. p, 141.

«Ler împeratuU (Osiris) din tradiţiunile poporale române este o simplă figură resboinică, care cutrieră lumea, însă cu totul distinctă de «L e r Domnul», fiul Maiceî sfinte, séü Apollo, din colindele nóstre religiose. Despre originea şi semnificaţiunea ar-chaică a cuvântului «ler> a se vedé capitulele relative la primul imperiu pelasg. — De asemenea mat notăm aici, că Liber Pater al Romanilor într'o inscripţiune descoperita laNarona în Dalmaţia, ne apare şi sub forma de L e i b e r Patrus (C. I. L. III. nr. 1784), numire forte apropiată de cea romậncscă, Ler împăratul.

») Cartailhac, La France préhistorique, p. 315.—Lângă Tan ai s se mal aflau până în epoca romană şi A l t a r e l e consecrate lui Alesandru cel Mare, drept monumente ale espediţiuniî sale în aceste părţi. Aceste altare, 'AXtJávípou PIU^OÍ, eraü, după Ptolemeü (III. 5. 12) din jos de cotiturile rîuluî Tanais. Tot lângă Tanais amintesce şi Orosiu, a l t a r e l e şi s t â l p i i l u i Alesandru cel Mare: Europa incipit ut

í 0£îă întinderea cea vastă a Scitici meridionale a format până târdiu purile istorice, o regiune pastorală, nisce pustietăţi de păşuni, fără • ' fără oraşe, fără sate [J]) şi fára pădurî [2]), pe can retăciau necontenit erate tribun de păstori, transportându-şî pe care dintr'un Ioc în altul :asele şi familielc lor.

N î nu avem nici oraşe, nici câmpuri c ulti va t e, ca se ne temem, r fi cuprinse şi devastate de inimici», rëspunde Idanthyrsus, regele , . .. către Darie, regele Perşilor, când acesta i cerea, ca on se pri- escă lupta, ori s O -Î aducă daruri, părnent şi apă, drept semne de su- lunere

Grecii, după cum ne spune Cur ţ i u, numiau întregă regiunea geografică i Sarmaţieî europene, «solitudinile Sciţilor»"[4]), ér partea dintre gurile Dunărei, Nistru şi Pont, séü ţinuturile BesarabicI de jos, aü purtat în par-:icular numele de «deşertul Geţilor» [s]).

Prin aceste solitudini de la nordul Măreî negre se rătăcise Darie, regele 'ersilor, cu întregă sa armată [6]); se rătăcise chiar şi cetele militante ale Sci-;ilor, cari urmăriau pe Darie [7]).

în aceste timpuri depărtate istorice, singurul drum, care présenta mal puţine dificultăţi pentru comunicafiunca dintre Carpaţî şi ţinuturile de lângă lacul Meotic, era pe valea Bacului clin Besarabia de astădî, si care apoi de la

dixi sub plaga scptentrionis a fiumine Tanai . . . qui (fluvius) praeteriens a r a s ac term i n os Alexandri Ma»ni . . Maeotidas auget paudes (Histöriarum adversus pa-ganos, 1. *2).*

') Herouotl lib. IV. 47.

[a]) Herodoti lib. IV. 61.

") Ibid. lib. IV. 327.

[4]) Quint C u r ţ i u ne infaţişeză pe unul din Sciţii europeni rostind următorele cuvinte către Alcsandru cel Mare: Scytharum s o l i t u di n es Graecis etiam proverbiis audio eludi; at nos déserta et h u ra a n o cui t u vacua, magis quam urbes et opulentos agros sequimur. — A m m i a n M a r c e 11 i n (l. XXII c. 8), încă numesce ţinuturile Scitici : s o l i t u d i n e s v a s t a s nec stivam aliquando nec sementcm expertes. Ér în «D i v i s i o o r b i s t e r r a rum» anterioră sec. IV. d. Chr., cetirn : Dacia. 1-initur ab oriente d e s e r t o

S a r m a t i a e (R i e s e, Geographi latini minores, Paf- 17).

[6]) Straboiiis Gcogr. lib. VII. *3.* 14: Mi-aţi. 5È ţr,r. IIovTix-í),; »a).áttY,; ^ *ixl* "loip-îu "'- lupav xcil 4j Tu,v ["stiîiv *tp-^idn.* «póv.sitai. — Pe Tabula P e u t i n g e r i a n ă re-gmnea cuprins! intre fl. A g a l i n g u s (Cogâlnic din Besarabia) şi H y p a ni s (Bug), este însemnată prin cuvintele : s o r s desertus.

') Herodoli lib. IV. c. 136.

') Ibid. lib. ív. c. 140.

Nistru se prelungia către Don. însă şi acesta linià rëmasc numaï o simplă cale «per deşerta».

Pe aicî se operase în timpurile preistorice invasiunea cea puternica a triburile neolitice în Europa. Pe aici a fost până târdiu linia cea mare de comunicaţiune între resărit şi apus, între Asia tot-de-una lipsită şi între Europa cea opulentă.

«Termini Liberi P a tri s», aceste monumente ale vechime!, ce se întindeau în linià dreptă de la Prut pe lângă Valea Bacului către Tanais, ni se presintă ast-fel din punct de vedere al intereselor publice, ca simple columne itinerare prin deserturile cele sălbatice ale Sciţiel, spre a indica că-letorilor şi comercianţilor linia drumului celui mare dintre Asia si Europa ').

Osiri s, regele Egiptenilor, seu Liber Pater după cumî-1 numiaü Romanii, cucerise de o-dată cu înfrângerea lui Typhon si ţinuturile din nordul Mărеî negre. Lui Osiris i atribuiau tradiţiunile si legendele vechi înfiinţarea acestui uimitoriű şir de bolovani împlântaţi în pămont între Asia şi Carpaţii Daciei.

în vechile litanii ale Egiptenilor, redactate de preoţii din Teba şi din Memphis pentru divinisarea lui Osiris, se amintesce ca o bine-cuvîntare e-ternă, ca una din gloriile cele mari ale acestui monarch, că el a deschis drumurile din regiunea nordului, ér sub «regiunea nordului», geografia timpurilor antice înţelegea prin escelenţă tér a Sciţilor [2]).

Chiar si Herodot ne spune, că stâlpii seu columnele lui Sesostris (acelaşi cu Osiris) mal esistaü şi în timpurile sale în ţinuturile Scitici [8]).

') O importantă notiţă aflăm la PI i ni u, care ne spune, că Macedonenii în a-cestă espediţiune a lor aü umblat pe urmele lui Liber Pater şi ale lui Hercule, ori cu alte cuvinte, pe drumurile şi c ă l ă u z i ţ i de resturile monumentelor acestor eroî. Haec est Macedonia, terrarum imperio potita quondam, haec Asiam, Armc-niam, Ibériám, Albániám . , . Caucasum transgressa . . . p e r v e s t i g i a Liberi P a-t r i s atque Herculis vágata (Hist. Nat. IV. 17. 6). — Romanii încă aveau tradi-ţiunî vechi despre faptele cele mari de resboiu ale lui Liber Pater. Acesta résulta din un pasagiu al luî P l i n i u (Hist. Nat. lib. VII. .1.) relativ la Pompeiü cel Mare. Ve-rum ad decus imperii rom., non solum ad viri unius pertinet victoriam, Pompei Magni titulos omnes triumphosque hoc in loco nuncupari: aequato non modo Alexandri Magni rerum fulgore. şed etiam Herculis prope ac Liberi P a t r i s .

[1]) Pierret, Le livre des morts des anciens Égyptiens. Ch. CXLII:
A, 12 — 13: O s i r i s dans la région du Sud.
Osiris dans la région du Nord . . .

D. 24—25 : Osiris . . . Ouvreur des chemins du sud, mailre de la double terre, Ouvreur des chemins du nord, maître du ciel.

[3]) **Herodoti** lib. II. 103.

Ér poetul Ovid, în cartea a III-a a Fastelor sale, face de asemenea amintire de căile triumfale ale lut Bach séü Liber Pater prin Sciţia [1]).

Acesta monumentală cale de gloria a lui Liber Pater ajunsese a fi le-rrendară în ţinuturile grecescî încă cu mult mai înainte de timpurile luî

fct

Herodot.

Poetul Pindar amintesce în doue ode ale sale de acest admirabil monument din ţcra Hyperboreilor, stabiliţi încă din timpul migraţiuniî neolitice la nordul Dunărei de jos şi al Măreî negre.

în una din aceste ode textul relativ la acesta lungă serie de columne itinerare sună ast-fel:

«Atât dincolo de isvórele Nilului, cât şi îţi tóra Hyperboreilor, esistă o mulţime nenumărată de stâlpi itinerari, din petră tăiată, înalţÎ de câte .100 de picióre şi aşedaţî în şir, drept monumente ale unor fapte glorióse» [2]).

') Ovidii Fast. 111.714. seqq.

Bacche, fave vati, dum tua fosta cano . . .
Sithonas, et Scythicos longum enumerare triumphos.

Ridicarea columnelor séü stâlpilor triumfali a fost în us la Români pana în secuiul al XIV-Iea. Cronicariul polon Strykowski scrie urmâtorele: Regele ungar Carol (Robert) ridicând un rêsboiu năprasnic asupra Domnului muntenesc Basaraha, fu bătut cu desevirşire prin stratagemă de către Munteni şi Moldoveni, ast-fcl în cât cu puţini aï sèï abia-abia putu scăpa cu fuga în Ungaria. Pe locul bătăliei Domnii muntenesc! zidiră o biserică şi ridicară trei stâlpi de petră, precum v C duieuînsu-mïînl574, întorcându-më din Turci a, din colodé terguşorul Gherghiţa, doue dîle de d rum de la oraşul transilvan Sibiu, în munţi. (La II a ş d e u, Archiva istorică, tom. II. p. 7). [2]) Pimlari Isthmia, V. 20 :

jjLUpiui 8'tpY(uv y a), u v

xal ~£pav NsíXoío îta'fuv v.cti № 'l'nîp^pEou^.

Aici cuvontul y.élsufl-oí (sing. xO,su8-oţ), nu este sinonim cu ó3oí, ci are înţelesul de stâlpi itinerarî. Din punct de vedere al origine! şi al formei, xiXsofl-ot este identic cu romanescul «călăuz» seu «călăuză» (lut. dux itineris), cuvent, care în limba romană se aplică atât la persónc cât şi la lucruri, în particular, pentru stâlpii, ce in-dicâ drumurilc. In acest text Pindar ne maî spune, că stâlpii itinerari din ţera Hyperboreilor erau înalţi de cate 100 picióre. Luând de basă pentru acesta mesura piciorul vechiu grecesc sdu olimpic de 0,3082 m. noi vom ave înălţimea acestor columne cu 30,82 metri In Francia, menbirul de la Locmariaker din Morbihan, este lung de 21 metrii.

Ca o parte lespcdile-petroic, ce formau şirul megalitic de lângă rîul Bac, aveau dimensiuni colosale, résulta din comunicările călftoriului rusesc S v i n i i n , care visitase Besa-

Aceşti nenumerată mulţime de stàlpï itinerarï, aşednţî in şir prin ţera Hy-perboreilor, de cari ne vorbesce Pindar, ni se presintă ast-fel ca una şi a-ceeasî aliniare megalitică cu «series maximorum lapidum», de carï ne vorbesce Cantemir, si cu «lapides crebris intervallis dispositi», séü cu «Termini Liberi Patris» de la Quint Curfiu.
în altă odă a sa, poetul Pindar mat glorifică încă o-dată acest estra-ordinar monument din ţera Hyperboreilor. Cuvintele sale sunt următorele:

«Nici dacă veî căletori pe mare, nicî pe uscat, nu veî afla calea cea demnă, de admiraţiune, care duce la locul principal de adunare al Hyperboreilor» *).

Din aceste cuvinte ale lui Pindar résulta aşa dar, că în ţera Hyperboreilor de la nordul Dunării si al Măreî negre, esista încă în timpurile sale o cale monumentală, însă miraculosă prin mulţimea si prin mărimea cea colosală a stâlpilor sèï itinerarï asedaţl în şir.

Originea acestei căi, dice Pindar, se reducea la nisce fapte gloriόse. Era ast-fel, o cale triumfală identică cu «Scythici triumphi» aï luï Liber Pater, de cari amintesce Ovid. Ambii poeţii Pindar şi Ovid, aveau în vedere aceleaşi evenimente de rësboiu, aceleaşi monumente legendare.

Acesta admirabilă cale simtă de la nordul Dunărei de jos si al Mări'Î negre, conducea, după cum ne spune Pindar, la locul comun de adunare al Hyperboreilor. Ea traversa, aşa dar, o mare parte din teritoriul cel vast al acestuî popor.

După cum seim, magnificul templu al luï Apollo Hyperboreul, se afla în insula numită Leu c e séü Albă de lângă gurile Dunărei.

Er în părţile de jos ale Prutului, si în apropiere de acesta metropolă re-ligiosă a Hyperboreilor, mal esista încă în epoca romană un oraş numit

rabia cam pe la a. 1822. După densul, aceste petre aveau o înălţime estraordinară, ele formau pe unele locuri un crescct de munţî (Has d eu, Diet. III. pag. 2796.) **') Pindari** Pythia, X. 29:

. . . . VCÎÜ3Í 3'oUT; ît^ÎOC '.IOV «V EOpO'.C

Pindar aplică aici un fapt real, seu calea cea triumfala a Hyperboreilor, în sens moral.
rm aceste versuri el voesce a dice : calea gloriei eterne şi a fericire! adevărate nu
va găsi cine-va, nicî căletorind pe mare, nicî pe uscat. Hyperboreiî ne apar în legen-
e e vechi ca poporul cel mal j u s t , cel mai f e r i c i t , şi cu o putere de vieţă, ce trecea

Peste limitele betrâneţelor Pone eos montes (i. e. Ripaeos) . . . gens felix (si credimus) quos Hyperboreos appellavere, annoso degit aevo (Plinii lib. IV. 26. 11.).

Piroboridava '), incontestabil aceeaşi capitală, acelaşi centru politic, pe care Pindar î-1 numesce Hyperboreon agon.

Tot în părţile de resărit ale Dacieî, între fluviele Agalingus (acîî Cogâlnic) si Hypanis (Bug), ne apare stabilită, în epoca romană, o populaţiune întinsă numită «Dac(i) Peto poriani» *), numire evident alterată în loc de Daci piroboriani, adecă Hyperboreî.

Restim am:

«Calea cea miraculosă a Hy perbor eilor», de care ne vorbesce Pindar, si pe lângă care erau înşirate o mulţime ncnumorata de stâlpï iti-nerarî, ni se presintă atât pe basa situatiuneï geografice a Hyperboieilor, cât si după caracterul si destinaţiunea acestor monumente ca una şi aceeaşi construcţiune megalitică cu linia cea lungă de pctróie împlântate în pământ, de care face amintire Cantemir şi Ouint Curţiu.

2. *"EÇaurtKÎos,* [c]/çcà *èôoi. Căile sacre ale Sciţilor.*

Herodot, în descrierea Scitici, face amintire de un ţinut (^căpoţ), de la nordul Mărci negre, pe care Sciţii în limba lor î-1 numiaű Exampaeos, cuvent, care în traducere grecescă însemna 'Ipa! *oZd,* adecă Căile sacre.

Ascste locuri, numite Exampce, craii, după Herodot, situate Ia o depărtare de 4 dile navigaţiune pe rîul Hypanis (Bug) în sus, si formau frontiera dintre Sciţiî Agricoli ascdaţi mal la nord, şi între Alazonî cu locuinţele despre sud [3]).

Acesta cale sfîntă, din nordul Mărci negre, se afla aşa dar aprópe pe a-ceeaşî paralelă cu Chişineul de astădî, avcnd direcţiunea de la apus spre resărit, on de la resărit spre apus.

Despre originea şi destinaţiunea acestor căî sfinte ale Sciţilor, Herodot nu ne mai spune nimic.

') Situaţiunca geografică a oraşului Piroboridava după l'tolcmeu (Uf. 10. 6. 8), e următori» : Noviodunum (Isaccea) 54» 40' 46" 30'
Piraboridava 54° 47°

*) Tab. Peut. (Ed. Miller) Scgm. VIIÍ. 3. 4.

[3]) Iferodoti lib. IV. c. 52: "Eor. 5e -íj xs-íjvy] aiÎTY] sv oűfiosst *'1* ^-^ fgc ts apotY,pcuV —xotfiojv *t.'t,'.* 'AXaJiúvíuv oűvojia Se rí] xp-r|vij, xa; íO-sv fee'. Ti)> ^íúpiu, ^xuS'tau (xsv 'Eíajj.-ttatoç, xatà Se t-ljv 'EXX-íjytuv ^Xüiasav

[c]l[>ai óooí. — Ibid. IV. C. 81: "Kai: fiem^u

In anticitatea grecésca se numiaŭ «căî sfinte» drumurile de comunica-ţiune, ce erau stabilite între centrele principale şi între locurile religiose maï importante.

Pe lângă aceste drumuri sfinte se aflau înşirate în vechime diferite sanctuare şi temple ale divinităţilor, columne, statue, mormintele eroilor si ale persónelor de distincţiune, si alte monumente comemorative.

Pe aceste căi se făceau procesiunile solemne ale clerului si ale poporului, pe ele se cântau imnele funebre, peanele de rugăciune, de învingere, de laude si de mulţămire deilor. în fine, pe aceste drumuri de siguranţă publică se transportau darurile particularilor, ale oraşelor si populaţiunilor la sanctuarele deilor.

O ast-fel de caic sfântă (0805 tepa), esista în anticitate între Atena şi oraşul Eleusis, loc celebru pentru misteriele Eleusine şi unde se credea, că era reşedinţa marilor divinităţi Ceres şi Proserpina ').

O altă cale sfîntă era stabilită între Elis, capitala provinciei cu acest nume, şi între Olympia, câmpul cel renumit pentru jocurile Olympice ale Greciei vechi [2]).

Unele din aceste căi sfinte traversaţi provincii întregi.

Cu deosebire la sanctuarele cele celebre din Delphi, care a avut un rol atât de imens în istoria religiosă şi politică a Greciei, conduceau treî căi sfinte. Una din acestea începea în partea de nord, la valea Tempe, trecea peste totă Tesalia, peste Doris şi Locris şi era destinată pentru peregrinii din părţile nordului şi ale Tracici. Altă cale stîntă venia din partea de sud-ost, din Atica. Ea era construită; după cum spun tradiţiu-nile, de Tescu, şi servia pentru trimiterea darurilor la Delphi din partea Atenienilor, a Peloponesilor şi Beoţienilor. în fine, o a treia cale stîntă către Delphi începea de la portul Crissa al Mării cgee, avea o lungime de 80 de stadii, şi era destinată pentru pioşiî călctorî, ce veniau pe marc [s]).

Aceeaşi instituţiune a căilor sfinte o aflăm şi la vechil Egipteni.

Strabo, vorbind de construcţiunea memorabilelor

temple de la Teba, cea cu o sută de porţi, din Egipet, ne face următoria descriere a căilor sfinte de aci:

înaintea templelor, ne spune densul, se află un spaţiu in lăţime de un juger orï mal puţin, însă lung de 3—4 ori pe atâta, şi chiar mal mult. Acest

[1]) Pausauiiie Descripţie Graeciae, I. 36. 37. 38.

“) Ibid. V. c. 25. 7.

[3]) **Pauly,** Real-Encyclopădie, II Bd. (1842) p. 915.

spaţiu se numesce drumul sfînt (Spojioc Espdc), ér de-a-lungul acesteï căi sfinte, pe ambele sale laturii, se află înşirate statue de sfinxî, aşedate la *o* distanţă de câte 10 coţi una de alta, ast-fel, că un şir de aceste statue se flă în partea drcptă, ér altul în partea stângă a drumuluT, că numërul a-cestor sfinxî nu c limitat, ci depinde de la lungimea fie-căreî căî, ér la capotul acestor doue liniï de statue se afla vestibulul templului [1]).

Ac'elasî aspect monumental a trebuit se-1 aibă si Exampeelc seu căile cele sfinte ale Sciţilor.

însă ce fel de monumente religiose puteau ca se orneze aceste căi sfinte din pustietăţile cele întinse de la nordul Mării negre ?

Sciţii, după cum ne spune tot Herodot, nu ridicau divinităţilor sale nici statue, nici altare, nici temple [2]).

Monumentele principale, ce decorau căile cele sfinte ale Sciţilor, nu puteau fi, aşa dar, de cât o serie lungă de tu muie enorme, precum şi stâlpii cel faimoşi al lui Liber Pater, consideraţi de sacri [3]),

Mal esistă însă o importantă probă geografică, că acesta serie de lespedl enorme împlântate în pământ, ce se întindea de la Prut către Crimeea şi Tanais, constituia unul din Exampeele seu din drumurile cele sfinte ale Scitici meridionale.

Apa Bacului, pe lângă care trecea, până în secuiul al XVlII-lea, acesta faimosă liniă de monumente monolite, se varsă în vechiul Tyras, séü în Nistru, în apropiere de satul românesc numit astădî Gura-BâculuI.

La o mică distanţă, spre nord de acest punct, noi aflăm situate astădl doue sate; unul pe malul drept şl altul pe malul stâng al Nistrului, purtând amcndouő una şi aceeaşi numire caracteristică de «Speia» [4]).

Din punct de vedere istoric şi filologic, aceste doue numiri topografice de < Speia» ni se presintă întru tóté ca identice cu terminul scitic de E-xampae-os, ultima silabă formând aici numai un simplu sufis grecesc.

') Strabonis Geogr. lib. XVIII. p. 28.

[a]) Herodoti lib. IV c. 59.

') Herodot (lib. IV. c. 81) face amintire numaî de un sigur obiect sacral, ce se ana depus în E x a m p c e. Acest monument antic era un crater de aramă cu dimensiuni enorme, avcnd o capacitate cam de 600 amfore, ér grosimea laturilor sale era de 6 degete. Originea acestui vas sacru se reducea după. Herodot, la timpurile regelui scit A r i a n t a n, care voind se cunoscâ numcrul Sciţilor din imperiul seu,

dase ordin ca së-ï aducă fie-care câte un vîrf de săgeta. Adunându-se ast-fel o mulţime enormă de ast-fel e virfurî de săgeţi, regele Ariantan a dispus a se face din ele un vas de aramă, care fu consecrat ca monument în E x a m p e u.

[4]) Charta Bcsarabieï publicată de Secţiunea topografică militară ruséscâ în a.

Aceste numiri de «Speia.> ne mat probezătot o-dată, că vechiul Exampaeos al luï Herodot, care forma frontiera dintre Sciţii Agricoli şi Alazonî se întindea spre apus până dincóce de Nistru, in valea Bacului [J]).

Restabilim, aşa dar, următoriul fapt positiv pentru istoria timpurilor ar-chaice ale Daciei.

Şirul cel lung de lespedî enorme împlântate în păment, ce se întindea din Besarabia către Crimea şi Don, represinta într'o vechime depărtată tot atâtea monolite sacre seu stâlpï itinerarï, numifï în literatura istorică ro mană «Termini Liberi Patris», înşiraţi pe lângă drumul cel mare, lipsit de sate şi oraşe, ce trecea prin pustietăţile Sciţieî vechi şi care legă Asia de Europa. Acesta cale sfântă, care începea în Dacia orientală, présenta un aspect grandios, ea ne apare Ia Pindar ca una din minunile lume! preistorice (T-epŞopawv fra'ju.a'c^ 68oc).

Originea eî se reducea la fapte memorabile de rësboiu. Era o cale triumfală, identică cu «Scythici triumphi» al lm Bach séű Liber Pater.

Numirea acesteî căi în limba triburilor scite era Exampae-os, după He-rodot, cuvent de origine pelasg, a cărui formă naţională se vede a fi fost «sâm-biae», adecă sanctae viae [2]).

') Numele rîuluî Bac nu este de la germanul Bach. Originea acestei numiri se reduce la legenda cea vechia despre drumurile l u î fi a c h séű ale lui Liber Pater prin Tracii şi Sciţia. In cântecele eroice poporale ale Românilor se mat face încă şi astăclî amintire despre «Bacul vitézül», «Bacul haiducul" care instituise un serviciu de străji pe lângă drumul cel lung dintre Odriu (Adrianopol) şi Diu (Vidin).

(înălţatul împèrat) Că el, măre, mi-a aliat, De numele

Bacului vitezului,
Ce a pus s t r c j ă drumului
Din délül Odriuluî
Până 'n prejma Uiuhiî . . .

Teocloreseu, Poesii pop. p. 6o5*

' Liber P a t e r seu Osiris avea în tradiţiunile şi legendele antice diferite supra-numirî, dintre cari una dia cele mai cunoscute era Jîax^oţ. In limba vechia slavonă, KMKTS in-semneză taur (rom. bică, taur tênër). In papirele egiptene Osiris portă de asemenea epitetul de «taur» (P i err e t, Le livre des morts, eh. I. 1.). După doctrinele preoţilor egipteni O s i r i s şi A p i s, taurul cel sacru, formau numaî una şi aceeaşi idea. Apis era numai imaginea cea via a luî Osiris, ori cu alte cuvinte Osiris era (J c u ' " t a u r C"c" cundatoriű). Atât de o cam dată în ce privescc istoria şi sensul primitiv al numelui Bacchus. Mai aclăugem aici următoria părere germană: «.Es i st u n s i c h e r o b der Name g r i e c h i s c h e r II c r k u n f t i st» (W is s o w a, Pauly's Real-Encyclopădic, III. v. Dakchos).

[3]) In limba română « s â n t > capelă forma de «s â m» în cuvintele compuse, când prima silabă a părţii a doua se începe cu o îabială, precum în Sâm-Petru, S à m-Medru, S â m - Micori.

XII. SIMULACRELE MEGALITICE A.LE I) ITIN1TAŢI LOB PRIMITIVE TELASG E.

Un alt gen de monumente megalitice ale Dacieï, şi carï ne deschid o vastă perspectivă asupra vieţeî morale preistorice de la nordul Dunăreî de jos sunt simulacrele archaice ale divinităţilor primitive, săpate de regulă în stâncă via pe vîrfurile munţilor, ori pe culmile şi pe cóstele délurilor.

Unele din aceste sculpturi preistorice sunt atât de rudimentare, atât de bătute de aer, de lumină şi de ploi, în câte le ne apar astăclî m aï mult ca nisce simple columne brute, ér altele vĕdute mai ales din depărtare ne presin^ă, mai mult, orï maï puţin, o asemenare cu figura omului.

Principele Cantemir în «Descrierea Moldovei», compusă pe la a. 1716, ne-a lăsat următorele notiţe archeologice despre una din cele mai importante şi mai colosale statue megalitice ale Dacieï.

«Cel maï înalt munte al Moldovei», scrie densul, «este Céhlëul şi dacă acest munte ar fi fost cunoscut poeţilor vechî, el ar fi fost tot atât de celebru ca şi Olimpul, Pindul séü Pelia. Din vîrful seu, care se ridică la o înălţime enormă în forma unuî turn, curge un riusor cu apa forte limpede . . . în mijlocul acestui vîrf se vede o statuă forte vechia, înaltă de 5 stânjeni, reprcsentând o femeia bătrână, încunjurată, dacă nu me înşel, de 20 oî, ér din partea naturală a acestcî figure femeiescï curge un isvor nesecat de apă. întru adevër, este greü de a decide, dacă în acest monument şi-a arătat cum-va natura jocurile sale, ort dacă este format ast-fel de mâna cea abilă a vre-unuï maestru. Statua acesta nu este înfiptă în nici o basă, ci ea formeză una şi aceeaşi masă concretă cu restul stânceî, insă de la pântece si de la spate în sus ea este liberă . . . . Probabil, că acesta statuă a servit o-dată ca idol pentru cultul păgâncsc. . . De altă parte, cât de înalt este muntele acesta, se póté conchide din împrejurarea, că în timpul când ceriul este senin si sórele se înclină spre apus, acest munte se póté vedea întreg si aşa de curat de la oraşul Acherman (Ty-ras, Cetatea-albă), departe de 60 de ore, ca şi când el ar fi în apropiere. Er pe délurile din jur, se vëd

urine de caï, de cânï si de pasërï, imprimate 111 stancî, în numCr aşa de marc, ca şi când ar fi trecut pe acolo o óste imensă de călăreţî» i).

') Cantemirii Dcscriptio Moldáviáé (Edit. 1872) p. 24—25: Montium (Moldáviáé) al-

Tot despre acest munte sfînt *al* vechime! preistorice, scria pe la anul 1859 distinsul literat al Moldovei G. Asaky:

«Corăbierul de pe Marea negră», dice densul, «vede piscul cel înalt al acestui munte de la Capul Mangaliei si până la Cetatea-Al bă. Lo-

tissimus est C z a h l o w, si antiqüorum fabulis notus fuisset, non minus celeber futurus, quam Olympus, P i n d u s aut Pelias . . . Ex cjus cacumine, quod turn's in formam akissime erigitur, rivulus aquae limpidissimac dclabitur. , . In medio i p s i u s s t a t u a c o n s p i c i t u r a n t i q u i s s i m a q u i n q u e u l n i s alta, ve- t u l a m o v i b u s n i f a l l o r X X c i n c t a m referens, e cujus naturali parte, perrenis aquae fons profluit. Difficile certe judicatu, monstravitne lioc in monumento natura suos lusus, an solers artificis manus iţa cfformavciit. Nulii enim basi itnposita est ea statua, şed cum r e l i q u a rupe c o n c r e t a cohaerct, a ventre tamen et dorso libera .. . Probabile est, inservisse cam idolorum gentilium cultui . , . Ceterum ipsius montis al-titudo indc colligi potest, quod sereno coelo . . . Akkermanni, quae urbs LX bőrárum spatio ab eo distat, totus et tam distincte, ac si in propinquo esset positus, queat conspici . . . [n circumjacientibus collibus subinde conspiciuntur equorum, canum alarumque rupibus i m p r e s s a v e s t i g i a, haud aliter ac si ingens equestris exercitus ibi aliquando transiisset.

Legendele poporale române spun, că acest simulacru représenta pe Baba Dochia (Mama cea mare cu epitetul geografic de Aaxia) care urcându-se în diua de l Marte cu oile la munte, a fost apucată de un ger forte marc pe vîrfu! Cehlcului, unde a în-g h i e ţ a t cu oi cu tot, ér din ghieţă s'a prefăcut în petră. (înv. A. Niţescu, din comuna Coptura, jud. Prahova. — Asaky, Nouvelles historiques I. pag. 48—50). — Cu privire ia acesta statuă mai aflăm încă următorcle notiţe la Asaky: La célébrité dont jouissait ce lieu, y fit bâtir un c o u v e n t qui exista jusqu'à l'an 1704; mais le jour de Pâques . . . une avalanche, descendue du haut du Pion (s. Céhlèu), et entraînant avec elle des masses de rochers ensevelit le couvent avec tous ses moines, et donna une nouvelle forme à cet endroit . . . A cette époque le simulacre de Doquie, malgré sa solidité souffrit également une altération sensible: la partie supérieure qui représentait la tête et le buste, s'est écroulée et on la voit gisante à quelque distance; cette masse, composée de petites agglomérations pouvait figurer le visage et les cheveux. Le tronc et les jambes sont d'un rocher massif de basalte, de graviers accumulés entre les jambes y laissent à peine un passage à l'homme, le ruisseau A l b o y prend naissance, ainsi que le dit aussi C a n t e m i r. D'autres pierres agglomérées, représentant des brebis, entourent ça et là le simulacre, et a côté se trouve un autre rocher assez grand, qu'on appelle l ' A i g l e . — După cum scrie F r u n d c s c u (Diet lop. pag. 356), partea despre resărit a Pionului séü CiahlculuT, şi care este cea maî înaltă, se nu-mesce P a n a g h i a séü F c c i ó r a, ér partea despre apus Turnul Butului (seu T u r n u r i l e Budeî seu Bughei. înv. G. Căderea, corn. Buhalniţa). Cuvêntul itava-•fia în limba grecescă are înţelesul de «s f â n t ă», şi

acesta numire ne' reveleză, că simulacrul de pe vîrful Ciahleuluï a avut o-dată un cult public. Intocma ca şi Panaghia, este de origine grecescă şi numirea de Pion, sinonimă cu xuuv, columnă, stâlp.

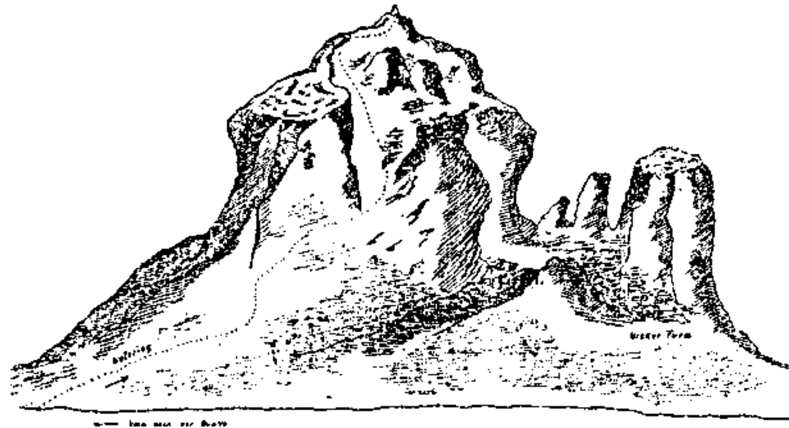
cuitoriul de pe ţermurele Nistrului vede sórele apunênd, după masele acestut munte, cr păstoriul nomad, după **ce** si-a iernat turmele sale pe câmpii Bugcaculuî, se întorce către casă, avênd în vedere vîrful Pionului séü Céhleuluï, întogma precum o corabia se orienteza după lumina farului, ca se intre în port» [1]).

O Asaky, Nouvelles historiques, I. lassy, 1859 p. 36. — Alte simulacre argoli-tice despre cari avem informaţiuni sunt următorele: La obfirşia séü isvórcle ríului Dómneî, în locul numit Valca-rea din judeţul Muscelului, se mal vëd şi astădji niscc fieuri de petru în formă de femei, ér legenda spune, că 9 babe au plecat în luna lui Marte cu caprele la munte, însă. din causa frigului s'aă prefăcut acolo în chipuri de petri (înv. P. Diaconcscu. corn. Bcrivoiescii-ungureni). — In pajiştea de la is-vorul Argeşului se afli o stâncă cu o figura de femeia purtând numele de «Că-prărésa», care a fost împetrit 5. din causa asprimei vèutuluï (Marţian, Analele statistice, 1868, p. 120). — La obtrş ia Gilortuluî din jud. Gorjiü se afla o altă stâncă, ce represintă pe o «Babă» împetrită din causa geruluï (Traditiunï din Oltenia. D.) — Din jos de Mănăstirea Tismaneî pe costa orientală a văleî se alia o figură archaică sculptată în stâncă pe marginea uneî prăpăstii. Ea portă la popor numele de «Mamă» (Traditiunï din jud. Gorjiu, D.). — Pe teritoriul comunelor Balta şi Gornoviţa din jud. Mehedinţi, au esistat până în timpurile din urma fi-gurî săpate în stânci, ce représentai! pe Baba Doehia şi pe fiul sëù Dragomir. Comuna Gornoviţa c situată pe «Dciul Babelor* (Cf. Spineanu, Diet, jud. Mehedinţi p. 10 şi 138). — In apropiere de Vama Buzeuluî în valea numită Urlătore, se află chipul de petră al unei femei numite Baba Dochia, şi de a-colo isvoresce o apă forte limpede (înv. D. Basiiescu, comuna Drajna-de-sus, jud. Prahova). — La comuna Caragelcle, jud. Buzëû, o petră cu forma de om, şi care a fost asvcrlită din munte de o futä de uricş (înv. loneseu, corn. Fundenî). Pe muntele Serba din jud. Sucéva, la locul numit Petrele roşii; se află stânci şi petre, ce aü asemenare cu tipurile de om şi de animale (înv. V. Chiriţescu, corn. Négra Sarului). — In Bucovina, lângă apa Humorului, o stâncă portă numele de «Doehia, Fcciora muntelui», care a fost împetrită (Săineanu, Studii folklorice, pag. 12). Pe munţii de lângă Pétra-Craiului de lângă Zerncscî în Transilvania, o stâncă cu chipul de femeia (Kövâry, Száz tört. rege. p. 84—85 — Kandra. Magyar Mythologia, p. 257). — Pe teritoriul comunei Vaida-Recea din ţera Făgăraşului, o stâncă, ce semëna cu chipul unei babe (înv, E. Crişan, corn. Ş'mca-vechiă). Probabil este aceeaşi ligură, despre care relateză Köváry, — Pe muntele de lângă comuna Cetea m Transilvania, se ridică doue piscuri înalte, cari din depărtare scmenă a fi doi călugări, şi din cari unul se parc a ţine in mână un vas cu apă (înv. I. Bota, corn. Letca). — Despre un alt simulacru de acelaşi gen scrie Miiller, în

Siebcnbiirgische Sagen, p. 168: In den wildcn Gebirgen unserer südlichen Greiue befindet sich . . . das walachische Dorf Kápolna am Mühlbach (satul Copâlna lângă rîul Sebeş). Die Felsen thürmen sich dort am Ufer des Baches . . . e i n unförmlicher Fels (ragt) aus dem schaumenden Gewăsser, wclcher s e l t s a m genug eincm Götzenbild

Acesta statuă primitivă de pe vîrful cel maî înalt al muntelui Céhlèu nu este singurul monument de sculptură megalitică din ţerile Dacieî.

întregă catena Carpaţilor începem! din plaiurile Moldovei si până în părţile de nord-vest ale UngarieT, ne presintă o mulţime ncnumerată de columne brute, ce se înalţă imposante pe vîrfurile maselor de stâncT, şi carî

155.—Vîrful cel mai înalt seu cupola muntelui C éh l eu. Vederea de pe terasa de răsărit '). In partea despre nord «Turnurile». Pupă Jahrbuch d. siebenb. Karpathenvercines. XVÍ Jahrg. p. 10.

ne înfâţişeză din depărtare formele şi atitudinea unor figure omenescï, despre cari poporul în legendele sale ne spune, că représenta chipurile împe-trite ale unor personalităţi mitice.

Pc drumul de la Trebicî către MezericT, scrie literatul Morav Schuller, se vede un bolovan de stâncă cu o formă particulară, ce pare a senina cu o femeia acoperită cu o cârpă pe cap. Locuitorii de acolo numesc acesta figură de petră «Mama betrânâ» séü «Bunica de la Trebicî» (die Altmutter von Trebics), ér legenda ne spune, că acesta statuă megalitică

m i t a n g e s c h l o s s e n c n Armcnund g c b ü c k t e n Nacken ähhlich sieht.— In comitatul U i ho r din Ungaria csislă legenda despre «Baba Do c h ia», care s'a impctrit pe muntele «Găina» din causa unuï ger cu viscol (înv. V. Sala din Vaşcău).— In 13 an a t, pe muntele de lângă A l m a ş, se află doïslalpî de petră, carî după legenda poporală représenta pe o babă şi pe fi u l s e u î m p e t r i ţ î de ger (S eh o 11, Wa-lach Marcher, nr. 6. p. 112 —Î15 şi 330).

') Acest puternic masiv, care prin înălţimea sa dominoză toţî munţii dimprejur, pre-siniă o figură destui de curiosă. El singur apare ca un idol colosal. A se vedé figurile ceramice de la Troia (S c h ! i e m a n n,

Ilios, p. 385-394) şi idolul de la Turdiiş (Hunyadm. Évk. I. Tab. IV. 1).

représenta pe o mătuşă botrână, forte înţeleptă, cu numele de «Alruna»[1]), care locuia în apropiere de acesta stâncă. Ea cunoscea puterea vindecă-toriă a plantelor si însănătoşia cu bună-voinţă pe toţi bolnavii, cari se a-dresau densei. Maî târdiu însă, ea a devenit o femeia rea şi din causa lă-comieî sale pentru bani, a fost împetrită pe vîrful aceleî stâncî *).

Caracterul general al tuturor acestor monumente de sculptură megalitică este că tipurile sunt tăiate în stil gigantic si în forme neregulate, că aceste simulacre au maî ales numaî din depărtare aparenţa unor figuri umane, că peste tot, aceste imagini primitive ni se presintă numai pe vîrfurile munţilor ale delurilor, pe cóstele văilor, pe la isvóre, pe la păsuri şi în apropiere de drumuri, de unde se deschide o vastă perspectivă.

în cele rnaî vechî timpurî, pe cari le cunóscc istoria, nu esistaű nicî în Grecia, nici în Asia mica, statue, can se représente în o formă artistica chipurile divinităţilor.

Pentru sentimentul cel piu, însă dur, din timpurile acele, era de ajuns o simplă figură informă de lemn, orî de petră, care se simboliseze divinitatea.

Autoiiî anticităţiî nc-aü transmis numerose şi prcţiose date despre a-cest gen de monumente primitive, cari în lumea cea archaică serviaii de obiecte ale cultului religios representând anumite divinităţi

Ast-fel o figură femciescă, sculptată în stâncă într'un mod primitiv, ajunsese se fie legendară încă în timpurile ante-homcrice [3]).

Acesta statuă enormă, tăiată în stâncă pe vîrful muntelui Sipyl din Asia mică, reprcsinta pe Niobe, fica lui Tantál, soţia regelui Amphion din Teba Beoţieî, nepóta luî Joe si a titanului Atlas, care susţinea cu capul seu polul ceriului.

Niobe, mândră, că densa era mama fericită a doî-spre-dece copii, şi pe lângă aceea o femeia irumosă, de origine divină, soţia unuî rege avut, si cu teritorii întinse, avuse vanitatea se se considere maï pré sus de cât La-tona, deiţa cea puternică si populară, despre care dicea densa cu dispreţ, că avuse numai doî copiî, pe Apollo şi Diana. Aspirând la onorî divine în locul Latoneî, Niobe invită pe poporul sëu se părăsescă altarele acestei deiţe si se nu-I mai adreseze rugăciuni. Latona indignată de acesta insolenţă a Niobeî, care i-a interdis în regatul sëu onorile si sacrificiele, si-î contesta divinitatea, ceru ajutoriul fiilor soi, al luî Apollo şi Dianeî. Aceştia,

[1]) Divinitate pelasga Larunda, Mama Larilor, în legendele germane Alraun. *) **Sclmllev,** Sagen aus Măhren (Brünn, 1888) p. 164.— O alta stâncă cu figura de femeia numită. cFata împetrită.», se afla in pădurea de la Rakwitz în Moravia (Ibid. p. 167). ') **Hoiuei-l** Ilias. XXIV. C02 aeqq.

ca se rèsbune ofensa adusă mamei lor, uciseră cu săgeţile sale pe toţi copiii Niobeî, ér Niobe fu prefăcută în stâncă si dusă de venturi pe vîrful muntelui Sipyl din Lidia în Asia mică, unde acesta figură de petră versa lacrimi în continuu diua şi nóptea ').

Despre acest monument legendar al vcchiineï preistorice scrie Pausania:

«Eu am vëdut şi am esaminat acesta statuă a Niobeî, după ce ine am suit pe muntele Sipyl. Ea este o stâncă dură cu o margine prăpăstiosă. Când cine-va se află în apropiere de acesta stâncă, ea nu se vede a ave o formă de femeia, orî de fiinţă omencscd, ce plânge, însă dacă cine-va o privesce din depărtare, atunci i se pare, că vede o femeia întristată şi care plânge» [2]).

Acesta statuă colosală a Niobeî de pe muntele Sipyl era aşa dar atât de vechia, în cât cultul ei dispăruse încă pe la începutul epoceî istorice, şi tot ce mai remăsese în timpurile lui Homer, era numai o simplă legendă, despre petrificarca uneî femei arogante şi impie.

Pot pe muntele Sipyl din Lidia şi anume pe stânca, ce se numia Cori in, se afla în epoca greco-romană o statuă primitivă a «Mamcï-marï», séíí a «Mameï dcilor», care, după cum ne spune Pausania, era «cea mai archaică clin tóté simulacrele acestei divinităţi» [3]), aparţinând la a-ceeaşi epocă cu chipul cel vetust al Niobeî de pe un alt vêrf al muntelui Sipyl.

Pe muntele Liban din Siria, după cum scrie Macrobiu, *se* afla o statuă antică acoperită pe cap, avônd o atitudine tristă şi susţi-nendu-şi faţa cu mâna învelită de haină; ér când cine-va o privia din faţă, ea se părea, că varsă lacrimi din ochi. La Asirienî şi la Fenicieni, dice Macrobiu, partea de asupra a pământului, pe care o locuim noi, este personificată prin cleifa Venus, şi că acesta statuă de pe muntele Libanului era un simulacru al Vinereî Fcniciene şi tot-o-dată un simulacru al pământului, simbolisând globul nostru terestru în timpul de ér n ă, când el este

i) Apollodori Iubi. If[. 5. 6. — Ovidi! Mctam. VI. 146 scqq.

!) Pansniiiae lib. I c. 21. 3. Ibid. lib. VIII. c. 2. 7. ~ Se pare în vechime «versa lacrimi- şi statua primitivă de pe Céhleü:

De jalea puiului micü
Plâng petrele)a Ceahlău.

Tocilcscu, Materialul-! folkl. I. ***i. lio6.***

3) Paasaniae lib. m. c. 22 4; V. 13. 4. — Frigieniî credeau, că

divinitatea M a m a-m a r e p e s t e i é r n S d ó r m e, ér vara se deşteptă (? l u t a r q u e, Oeuvres, Tom. XI. 1794- P- 367). Acelaşi fond comun cu legenda romană desore înahetarea «Babelor».

acoperit de norï si lipsit de sore, când isvórele, ce înfăţişezi ochii pămen-tuluî, dimit apă mai multă, şi câmpurile lipsite de cultură ne presintă o faţă tristă »).

In oraşul P ap ho s din insula Cypru se afla un templu archaic si renumit consecrat deiţeî Venus, ér statua accsteï divinităţî, după cum scrie Tacit, nu avea formă umană, ci era numaî o simplă figură conică, maî lata la basă si ascuţită la vîrf, în forma unui stâlp de hotar. Insă ce raţiune avea acesta formă, nu se pote sci [2]).

Locuitorii din oraşul Thespiac în Beoţia, după cum ne spune tot Pau-sania, adorau încă de la începutul religiuncî lor între tóté divinităţile maî mult pe Erős (Cupido), cel maî frumos dintre toţi dciî, ér statua acestei personificări divine era mimat o petră brută (ápYÖc Xcö-o;), însă forte vechia [3]).

Mesiod în Theogonia sa ne spune, că petra, pe care Rhea o pre-sentase lui Saturn, ca s'o înghită, când densa născuse pe Joe, acest nou monarch al lumeî vechî a împlântat'o maî târcliu în păment lângă o-rasul Pytho, ca se fie ín viitoriü un monument de adrniraţiune pentru omeniî muritori [4]).

Pe teritoriul oraşului Sicyon din nordul Pcloponesuluî, după cum scrie Pausania, se afla un simulacru al lui Joe cu epitetul de Milichios şi al Dianeî Patroa. Milichios era în forma uneî piramide, ér Patroa avea figura unei columne *•>}.*

In oraşul Orchomcn din Beoţia cel maî vcchiti templu era al Gra-ţielor, ér statuele lor erau numai nisce simple pietre brute *).

De asemenea lângă oraşul Gyteon din Pclopones, ne spune acelasï autor, că se mai afla încă în timpul seu un simulacru în formă de bolo-

') Macrobii Saturnaliorum lib. I. 21: Simulacrum hujus D e a c (V c n e r i s) in monte Lilian o fingitur căpiţe obnupto, specie trişti, faciem mânu laeva intra amictum sus-tincns, lacrimae visiono conspicientitim manare creduntur. Quae imago, praeterquam quod l u g c n t i s est, ut diximus, Dea e, terrae quoque h i c m a l i s e s t; quo tempore obnupta nubibus, sole viduata stupet, fontcsquc vcluti terrae oculi uberius manant, agrique interim suo cultu vidui mocstam faciem sui monstrant.

J) Taciţi Hist. li. 3: Simulacrum d ea e non effigie hum an a; continuus orbis latiore initio tenuem in ambitum, metae modo, exsurgens.

[3]) Pausiiiiiae lib. IX. 27. 1.

[4]) Heslodl Theog. v.

497.

[6]) Pausaiilae lib. II.

9. 6.

[e]) Pnusfiniiio lib. IX. 38. 1.

van brut, si acesta petră se numia în limba Dorienilor Zeus Cappotas, adecă «Joe, care odihnia» [1]).

Tot Pausania scrie următorele:

La oraşul Pharae din Achaia, lângă statua luî Mercur, sunt cam la vre-o 30 petre împlântate în păment, avcnd o formă tetragonală, pe cari locuitorii din Pharae le adoreză dând fie-căreî petre numele unuï deü, si «că o-dată to fi Grecii aveau ca simulacre numaînisce petre brute, şi cărora le da onor! divine» *-).*

La satul numit Hyett din Beoţia, după cum ne spune tot Pausania, se mai afla în epoca sa un tem Iu vecliiü, dedicat lui Hercule, si o statuă a acestui deu, care nu era o lucrare artistică, ci o simplă petră brută după ritul cel archaic [3]).

Alte petre sfinte dedicate lui Hercule se aflau în I spân i a, despre cart Strabo scrie următorele:

In Promontoriul cel sfânt al Ispaniel, nu esistă nicî un sanctuariü, ori vre-un altar, consecrat lui Hercule, şi nicî altor divinităţi. Tot ce se află acolo sunt numai nisce petre brute ridicate în sus, aşedatc pe unele locuri în grupe de trei, orî patru la un loc, ér omenii fac procesiuni religiose la aceste petre şi după obiceiul rőmas de la strămoşi, depun corone pe ele şi fac libaţtunî acolo [4]).

Pe la anul 549 al Romeî (204 a. Chr.) statul roman se afla în una din cele mai grele situaţiunl. Hanibal, inimicul cel înverşunat al numelui roman, cu trupele sale de mercenari nedisciplinaţî, se afla de 16 ani pe pămentul Italiei de jos, de altă parte o epidemia acută se respândi în întregă armata de operaţiune a consulului P. Liciniu Crassu.

Din ordinul senatului, preoţii consultară cărţile sibyline, în cari• a-flnră unnătoria sentenţn: «Când un inimic străin va fi intrat cu rős-boiü pe pămentul Italie)", el va pute fi învins şi alungat din Italia, dacă se va aduce de la Pessinus în Roma deiţa Mama cea mare» [5]).

Acelaşi acrostich al cărţilor sibyline ni-1 presintă poetul Ovid în urmă-tória formă:

') Ibid. III. 22. i.
[a]) Ibid. VII. 22. 4.
[8]) Ibid. IX. 24. 3.
***}* **Strabonis** Geogr. lib. III. *l.* 4.
[§]) **Wvll** lib. XXIX. c. io.

«Marna lipsesce, Romane, mergï de caută pe Marna, şi când ea va veni primesce-o cu mâne curate» [1]).

Legaţii apărură la ţermuriî Asiei mici cu cinci corăbii marï, avônd câte cinci rêndurï de vesle, ca prin acesta se esprime tot-o-dată si demnitatea poporului roman. EÏ se prcscntară la rcgnlc Atal din Pergam, care-I conduse cu bunăvoinţă la Pessinus, si Ic dede «petra cea sfântă, care diceaü locuitorii de acolo, că era Mama dcilor» *). Legaţii o transportară la Roma.

Acesta petră, ne spune Ar n obi u, nu era de tot mare, avea o formă colţurosă pe la margini, era dură, nepoleită şi représenta un simulacru cu o faţă mal puţin esprimată.

Despre alte simulacre brute considerate ca imagini antice ale divinităţilor scrie Lampridiu : că Heliogabal a voit se ridice din templul Diane! de la Laodicea petrele, ce se numiaü «sfinte» si se. le aducă la Roma [3]).

Fără îndoială, aici e vorba de Laodicea Siriei, séü «de lângă mare», numită în vechime Ramitha '), după numele unul păstoria Ramanthas (Raman athas), o localitate vechia pelasgă, căreia Romanii i-au acordat prerogativele unei colonii cu drept italic.

Esista aşa dar, în religiunea romană, chiar şi în timpul imperiului, o tendinţă puternică de archaism în ce privesce chipul divinităţilor.

O deosebită importanţă pentru istoria simulacrelor m egali t ice din Dacia o are legenda Ariadne I petrificate.

In insula numită Naxos, situată în apropiere de Delos, se afla în anti-citatea greco-romană o stâncă, care în partea el superioră représenta figura unei femeie, în aceeaşi formă tristă, ca şi statua Niobeî de pe muntele Sipyl.

După vechile tradiţiunî, acesta figură de petră, représenta pe frumósa Ariadna, fica regelui Minos din Creta, plângend după eroul Tescu, care o răpise de la casa paîinţescă şi în urmă o părăsise pe acesta insulă solitară, după cum mai târcliu eroul Enea părăsise pe Dido pe ţermurele Africeî.

i) **Ovitlii** Fast. lib. IV. 239.

***) Ltvll** Iii). XXIX c. 11. (Legaţi Romani) Pergamum ad regem vencrunt. **îs** legates comitcr acceptos l'essinuntem in Phrygians deduxit : sacrum que i l s la p i d e m, quam matrem deum e s s e i n c o l a e dicebant, traditit, ac deportare Romám jussit. — A r n o b i u s, VII. 49: l a p i s quidam non magnus ... angcllis prominentibus inaequalis, et quern omnes hodie . . . vidcmus in s i g n o (se. M a t r i s M a g n a e) . . . positum,

indolatum ct asperumet simulacro faciem minus exprcssam simulatione praebentcm.

[a]) Lampridii, Heliogabalus. c. 7: Lapides qui di vi dicuntur **ex** proprio templo Dianáé Laodiceae . . . afféré voluit.

[4]) Stephanos Ryz. v. Aao£ix:ta.

Ariadna, după cum ne spune tradiţiunea greco-romană, se prefăcu aci în petră şi stâncă, mai mult din causa asprimeï ventuluï celui rece şi a frigului, de cât sub influenţa întristării sale sufletesc!, ceea ce ne arată, că fondul legendelor române despre petrifîcarea Babelor în munţi, din causa frigului, este o trad i ţi un e din prime'e timpuri ale umanităţii.

Poetul Ovid ne presintă acesta vechia legendă în următoriul mod: «Era un munte», dice Ariadna, «pe vîrful căruia se aflau numai puţine tufe de arbori, si pe acest munte se ridică o stâncă poleită de valurile cele murmurătorie ale mărel. Eu me urc pe acesta stâncă şi mësur cu privirile mele întinderea cea vastă a mării. De aici, de unde vênturl forte rccï me băteau, eíí vëduï pânzele corăbiei tale umflate de vêntul cel periculos (Boreas), îndată ce le-am vëclut, ori póté am credut, că le ved, mő au cuprins fiori mult mal reci de cât ghieţa si am amorţit . . . Cu vederile îndreptate spre mare şi îngheţată, eü me aşedal pe stâncă, şi întocma ca şi scaunul acel de petră, eu me am prefăcut în petră. Prives-ce-më chiar şi acum, nu cu ochii tel, dar în idea, dacă poţi, cum staü eü pe vîrful acestei stance, de care se bat valurile cele neliniştite ale mării» '). Originea acestui antic simulacru din insula Naxos se reducea la o rasă de omeni din părţile Dunării de jos.

După cum ne spune Diodor Şicul, insula Naxos a fost locuită la început de nisce omeni, pe cari cel vechi i numiaű Traci, imigraţi acolo din imperiul lui Boreas[2]). Insă Tracia preantică cuprindea nu numai părţile orientale ale peninsulei Hcmice, dar si teritoriele cele vaste ale Daciei şi Scitici[3]). In particular imperiul lui Boreas se afla la nordul Dunării de jos [4]), cu centrul în munţii Ripaei séű Carpaţî [5]). Drept conclusiune, resumăm aici:

încă din cele mal negurose timpuri ale preistoriei, esistaü în părţile de resărit ale Europei si ale Asiei de apus un gen de monumente megalitice, nisce simulacre arc h aie e, unele sculptate în stâncă via pe vîrfurile, ori pe costele munţilor şi ale délurilor, ér altele împlântate în pământ ca menhire, seu columne brute, pe lângă temple şi alte locuri sfinte, monumente, caii

') Ovirtii Heroid. X. • ") Diodorl Siculi lib. V. 50. *) Stepli. Byz. v. Sv.uftat, r»voţ opaxtov.

[4]) Diodori Sicnli lib. II. 47. — Cf. mai sus pag. 79.

[5]) Homer! Ilias, XV. v. 171.— Isidori Őrig. XIII. 11. 13; Boreas, qui

ab Hyper-
boreis montibus flat. — Steph. lij-z. v. Tuiaia £po; Tiw^opéüw. —
Insula Naxos
avuse aşa daria început aceeaşi populaţiune, ca şi insula D e l o s,
lângă care se afla.
Vedî mai sus *p. 122.*

după credinţa religiosă a poporului din acele timpurî, representaű anumite divinităţi ').

Multe din aceste simulacre megalitice erau de o vechime extrem de depărtată, în cât se perduse memoria originel şi a cultului lor încă înainte de începuturile istoriei grecescl, ér de altă parte timpul ştersese de pe aceste petre aprópe tóté formele maestrieï omenesc!, cum erau de csemplu statuele Niobel şi Ariadnel, şi tot ce se mal păstrase în tradifiunile óme-nilor era numai o reminiscenţă confusă, o simplă legendă mitică.

') Urme de statue primitive ale Mameî-marî prîn munţi le aflăm şi în părţile de apus ale Europei. In Itinerarium Hierosolymitanum (Ed. Parthcy, 263) se amintesce o staţiune numită «Matron a» în Alpil Gotici, cari astădi separă Italia de Francia. Acest munte numit Matrona, după cum ne spune Ammian Marcellin (XV. 10), forma p i s c u l cel mal î n a l t şi cel mal greu de suit din Alpil Gotici. O altă numire geografică de «Matrona» ni se presintă în Galia ante-romană. Cesar (B. G. I. 1) ne spune, că rîurile M a-t r o n a şi Sequana despărţiau pe Bclgt de Gali. Fără îndoială, că rîul Matrona a fost numit ast-fel după un s i m u l a c r u al Mamel-marî, cea esistat la isvúrele sale, precum ast-fel de statue primitive (Babe) se amintesc în România la isvórele riurilor Ialomiţa, Domnei, Argeşului şi Gilortulul, şi probabil că a csistat o-dată una şi la isvórele rîuluï Hypanis séû Dug din Sciţia (Cf. Herodot, IV. 52: ji-îjTvjp Tniviot)

PRINCIPALELE DIVINITĂŢI PREISTORICE ALE DACIEI.

1. *Keríts, Cents manus, duonus Cents. Ceriul, Caraiman, Ceriul domnul,*

Monumentele megalitice ale Dacieï, carï ne înfăţişczâ în forme atât de primitive imaginile divinităţilor ante-homerice, fac parte din istoria positiva a acestei teri.

Caracterul acestor imagini este sacral de la origine şi până la dispari-ţiunea acestuï cult ante-elenic.

Cea maî archaică religiune, ale cărei urme morale ni se presintă la tóté popórele europene, este adoraţiunea primitivă a Ceriuluï ") şi a Pămon-tuluî [2]), ca elemente generátoré.

Ceriul, pe care Greciî într'o epocă preistorică, alt-cum destul de târdiă, î-1 personificară sub numele de Uranos — si Pământul *séù* Gaea (F^, Fafa), — formeză începuturile cele maî archaice ale religiuneï europene.

Ceriul si Pământul ne apar ca «Principii divinităţilor» ante-olympice [3]). Eïsunt «Deiï cei mari» al lumel dispărute [4]), «Părinţii» celor de ântâiu omeni pe păment [6]), si el sunt invocaţi în locul prim de către cel mal vechi eroi al ginţii pelasge [6]).

Pe «Ceriu» şi pe «Păment» se făceau în anticitatea preistorică jurămintele cele maî severe şi maî religiose [7]).

O **Platouis** Cratylus (Ed. Didót) **I.** 293. -- **Pliiiii** H. N. II. 1: mundum ct hoc quod nomine alio C a e l u m appellare libuit, numen esse credi par est.

') **Platonis** Timaeus, p. 211. — **Clcei'Oiis** De nat. deor. III. 20: Terra ipsa dea est et iţa habctur.

[s]) **Varro,** De lingua latina, lib. V. 57: P r i n c i p e s dei CaelumetTerra.

<) Ibid V. 58: Terra enimct Caclum, ut Samothracum iniţia docent, sunt Dei Ma g n i.

[s]) **Plinii** H. N. lib. XVIII. 21: T e l l u r e quae pare n s appellatur colique di-citur. — **Yarro R.** r. I. **c. l :** Primum, qui omnes fructus agriculturae caelo et terra continent, I o vem (Caelum), et T e 1 1 u r e m. Itaque quod ii p a r e n t e s m ag n i dicuntur.

') **Aeschyli** Prometheus, v. 88—90:

.... Jta(i[1fjTÓp tt fTj

•/.al TOV navÓTfwYjV xóxXov Y|X:.ou v.'Aui. ') La V i r g i l (Aen. XII. 174 scqq.) En e a invocâ in juramêntul sëû Sorele

Homer ne înfaţiseză pe Latona facend următoriul jurăment insulei Dc-los: <Së scie Famentül si Ceriul cel lat şi apa rîuluï Styx, ce curge pe sub păment, eü fac acest jurăment, care este cel maî mare şi cel maî greu înaintea deilor fericiţi, că aicî (în insula Delos) va fi tot-de-una altariul cel adorat şi pădurea cea sfântă a luî Phoeb» ').

Când Romanii pe la anul 253 (499), reînoiră pactul lor de alianţă cu toţî Latinii, acest legământ al lor cuprindea urmntdria formulă: «între Romani si tóté popórele latine se fie pace, până ceriul si pămentul vor sta în locul, în care sunt» [a]).

Religiunea creştină consideră acesta invocare solemnă a «Ceriului» şi a «Pămentuluî», ca o manifestare a credinţelor păgânescÎ, şi ea cercă prin subtilităţi teologice se delăture usul atât de înrădecinat la popor, de a jura pe «Ceriu» si pe «Păment».

«Nu trebue, dice evangelistul Matheiu, so juraţî pe ceriu, fiind-că e tronul lui Dumnedeu, nicî pe păment, fiind-că e scaunul piciórelor sale» [3]).

«Ceriul» şi «Pământul» erau cei de ântâiu Deï consecrafï aï liimeï vechî. Lor, pentru prima oră, li s'att dedicat vîrfurile cele înalte ale munţilor, délurilor si promontórelor, cu deosebire înălţimile, unde se adunau norii si se formau tempestaţile *). în munţi se aflau templele si altarele lor, aici li se aduceau sacrificii, după un rit archaic misterios, aicî se celebrau festi-tivităţile religiose, adunările pentru înţelegerile comune ale diferitelor triburî, st têrgurile lor.

Originea acestei vechi religiunï cosmogenice a Ceriului şi a Pămentuluî era considerată în epoca clasică a Greciei ca barbară (pelasgă).

«După cum vedem», dice Socrate la Plato, «ceî de ântâiu omeni în Grecia (Pelasgit), considerau de deï numaï pe aceia, pe can în timpurile acele i adorau cei maî mulţî dintre barbari, adecă sdrele, luna, pămentul, stelele şi ceriul[6]).»

Er sub numirea de «Barbari», Grecii cei vechî înţelegeau în prima liniă po-pulaţiunile din nordul Greciei, şi numai în a doua liniă pe Asiatici şi pe Africani.

(adecă Ceriul) şi P ă m £ n t u l, ér regele L a t i n ridicând manele către C e r i u jură pe Păment şi pe stele. — De asemanea la S iii u Italic (VIII. 105) Enea către Anna: T e l l u r c m h a n c j u r o.

') Homcri Hymn, in Apoll. v. 84 seqq.

[J]) Dioiiysii Halicarn. lib. *6 c. 95.*
[3]) Evang. Mă t ei u, c. 5—7 v. 34-37.
i) Cf. H e s i o d i Theog. 129.
s) Platoiiis Cratylus (Ed. Didót) I. p. 293.

«De unde-sï trage originea sa fie-care deü», dice Hero d o t, «si dacă ei aű esistat tot-de-una şi ce formă aü, Greciï nu sciü până astădî, când scriu eu aceste »)•*

Ér în alt capitul, Herodot esprimă aceeaşî părere cu contemporanul seu Socrate, ca numele divinităţilor, pe cari Egiptenii spun, că nu le cunosc, Greciï le-aü primit de la Pelasgî [2]).

La Romani, atât în inscriptiunile cele mai vechi, cât şi în monumentele lite-ratureî religiose, Ceriul ne apare sub numirea de Kerus [3]), Cerus m an us[4]) si duonus Cerus [6]), avênd tot-o-dată predicatul de «deus magnus».

In cele mai vechî Carmine Saliari, Cerus man u s este o espresiune identica cu [il-faç Oôpavo; al lui Hesiod [6]).

i) Herodoti lib. II. 53.

») Ibid. lib. II. c. 50 şi 53.

») în mormintele din E t r u r i a şi din La ţ i u se aü aflat adese-orî depuse pahare cu inscripţiuni, dedicate deilor. Un ast-fel de pahar se aü descoperit pe teritoriul Volscilor cu inscripţiunea KERI POCOLOM, si alte doue în alte localităţi cu dedicaţiunea Sae-t u r n i p o c o l o m şi V o I c a n i p o c o l o m (C. I. L. I. nr. 46. 48. 50).

[4]) La Romani, în vechile Carmine Saliari, Ceriul era adorat sub numele de Cerus manus (Festus s. v. Matrem matutam).— Că în vechia limbă latină po porală maî esista pentru numirea de C e r i u şi forma de Caer-us se constată cu deplină siguranţă din adiectivul caeruleus (de colore azură şeii vineţia), cuvônt, pe care poeţii M da drept epitet ceriului. De asemenea aflăm c o c l i caerula templa la Enni u (Cicero, Div. I. 20) séü numai c a e r u l a c o e l i la Ovid (Met. XIV, 814).

[5]) Intr'un fragment din C a r m i n e l e S a l i a r i (Ia Varro, L. L. VII. 26). O mul ţime de cuvinte din vechile Carmine Saliari ajunsese obscure pentru autorii romani, şi Varro se plânge, că semnificafiunea lor primitivă nu se mai cunősce (Ibid, VII. 2). Aceste cuvinte învechite de duonus Cerus din Carminele Saliari Ie maî găsim şi astădî conservate în cântecele poporale române sub forma de « C e r i u l u i şi Domnului».

Păserica Ceriului
î C e r i u l u î şi D o m nu l u î.

Tcodorcscu, Poesit pop. 90.

Cât de archaică este acesta amintire a aCcriuluî şi Domnului» résulta din împrejurarea, că noi astădî nu maî putem sci, ce rol avea în vechia religiune pelasgo-latină •Păserica Ceriului», într'un alt

important text al literaturei nóstre poporale duonus Cerus ne apare sub forma următoriă:

Nu cânt împăratului
Ci cânt numai dorului,

Dorului şi fiului,
Ceriului
pămentuluî . . .,

Marienescu, Colinde, p. 46.

e «dorul» şi «fiul» sunt numai simple personificări identice cu Ceriul şi

') Hesiodi Theog. 176. 208.

Din punct *de vedere* istoric si etimologic epitetul de m anus este acelasî cuvent cu m a gnus [J]).

Urme numerose şi importante de imperiul religiuniï Ceriuluï în înţelesul ante-creştin maï csistà si astadï la poporul roman din ţerile vechii Dacie.

«Ceriul» ca divinitate maï este şi astădî adorat şi invocat în colinde, ' în cântecele bëtrânescï şi în oraţiile solemne ale Românilor, sub numele de «Ceriu», «Ceriul sfânt», «Ceriul cu stelele», «Ceriul Domnul», «Naltul Ceriu» şi «Părinte bun [8])», întocma precum la Latinii vecbî aceeaşi putere cerescă era venerată ca Kerus, Caelus, Cerus manus, duonus Cerus si Parens.

i) Interpretarea cuvintelor obscure de Cerus manus, pe care ne-o dă. F e s t u s, sub forma de creator bonus nu corespunde epitetelor, ce se da cjei'or, n'cî ade-veratuluî înţeles. Autorii romani, neavênd cunoscinţe temeinice de limba rustică şi despre-ţuind din principiu orî-ce investigaţiuni pe terenul acesta, aü (ost ceî mai rel etimblogişti. într'oinscripţiune romană din Africa se amintesce De v s Mân v s, (C. I. L. VIII. nr. 9326), titlu al lui Saturn ca deus ma g nus. — în limba română s'a mai păstrat încă în unele cuvinte sulisul archaic de «man» avênd sensul de «marc». Aşa d. e. hoţoman, lotroman, cotoşman, goloman. Compareză 1. i m m a n i s, enorm de mare.

[a]) Cruce că-şi făcea La ceru se ruga ,

«Dacă maï doresci̇̈, Ca si mai trăescî,

T«odo,.,eu. Poesilpop. p.36. Ccrul **«ă slăvCSCÎ . . .**
Ibid. p. 37.

S'apuca de a ceti
Şi la c e r a
s'umili . . .

Că e fiul c e r i u l u i
Şi e domn
pămentuluî..

Ibîd. pag. 29. **M a r i e n e s c u, Colinde, p. 13.**

Er intr'o colindă din comuna Dăieni, jud.

Constanţa: Numele i-aŭ pus Fiul
Cerului şi al p ă m e n t u l u î . . .
Cu glas mare din p ă m ê n t
Cu glas mare până 'n ceriu Cu lacremi până 'n p ă m ê n t . . .
Fân' la s f î n t u c e r i u strigând . . .

Marian, Descântece, p. ni.

Ia-ţî copilă iertăciune
De la mamă, de la nene,
De la c e r i u l cel cu s t e l e . . .

Marian, Nunta la Români, p. 393,

La Hesiod (Theog. v. 106 seqq.) Oioaviţ
foittísit. Si mi-1 ridicau Sus
la n a l t u l c e r i u La
părinte b u n . . .

T e o d o r e s c u, Pocsiî pop. p. iS.

«Este obiceiul, ca omenii în rugăciunile, ce le fac se (}ică: Dă-mi Domne ajutoriul Ceriului şi al Pămentuluî» (Corn. Grumăzesci, jud. Ncmţ).

De asemenea s'a mal conservat până astădt în tracii ţi unii e poporale române numirea archaică de Cerus mânu s.

Diferiţi munţi şi délurï de pe teritoriul vechil Dacie, carî o-dată au fost consecrafi acestei supreme divinităţi a lui Cerus manus mai portă şl as-tădi numirile de «Caraiman» ') şi «Căliman» [z]).

Ér ín monumentele literature! poporale române, Caraiman ne apare ca Domn al «trăsnetului si al fulgerului», ca judecătoriul cel mare si puternic al lutneî[3]). Preţiose mărturii istorice, că o-dată pe teritoriul Daciei a domnit imperiul unei puternice religiuni uranice.

') Lângă «virful O.ivjluî» clin Bucegiü, juci. Prahova, se ridică un alt pisc înalt de 2496 m. numit Caraiman în faţă cu mantele Babele, uide nuî esistă şi astădî resturile unor vechî altare preistorice. Numirea de Caraiman o mai aflăm şi în alte părţi ale ţereî, reducânda-se la o vechime depărtată: Caraiman, movilă (j. *Buzău);* Caraiman, movilă şi pădure (j. laşT). — Ceta M o ş n e n i l o r numiţi Muscelcnj din corn. Colţi jud. Buzeű, aü de prim moş pe «.Car a i n: a n» (l o r g u l e s c u , Diet, geogr. jud. Buzeű p. 189). Numele vechio poporal însă este C ar ă mă n şi nu Ca-raiman. PC teritoriul Germaniei, munţii, ce odinioră au fost dedicaţi ceriului, portă numirea Himmelberg (Grimm, D, M. 213. 662). Un C a e l i u s mons se amintcsce in epoca romană în Rhaetia (Itin. Antonini Aug. Ed. Parthey p. 116).

') La nord-vest de C é h l € u, pe teritoriul Transilvaniei, se ridică un alt munte înalt numit Căliman. Sub acest munte,un virf mai puţin înalt portă la poporul român numele de «Scaunul Domnului», 6r în limba Secuilor « I s t c n s z e k e » , adecă «scaunul lui Dumnedeu». Chiar şi numele de Céh le û se pare, din punct de vedere al etimologiei, a se reduce la o formă archaică. însă coruptă, de C a e l i u s (mons).— Cu aceeaşi numire: Căliman, dél, jud. Prahova; Piscul Călimanel, jud. Muscel; C ă l i m an é s a, del, jud. Tecuciü; C ă l i m a n e l , munte, jud. Sucéva; C ă l i m ă n e s c î , doue délurï jud. Vâlcea (Marele Diet, geogr. II. 261—262); Călimanel, munte, în Bi-haria (Schmidl, Das Bihargebirge, p. 277.)

Ca divinitate preistorică, Căliman séű Ci Ii m an ne apare şi în descântecele poporale:

Du-te Ia fetele lui Căliman, Că aü noué cuţite ascuţite Şi nouă topóre colţurate . . .

Tocilescu, Revista VII, i. 137.

]ir Maica precistă a dis:
Duccţi-ve înapoi
La fetele lui C i l i m a n . . .

Seziítórea (FăUicent), I p. 57-

') Dar slujba nu mi-i face
Eu trăsnetului şi fulgerului
tc-oi da In Caraiman ăl mare
pe Divan . . .

T o c i l e s c u, Materialurî folkloristice, I. p. 65,

Carmen Sylva în remarcabilele sale *P o v e ş t î a l e Pel e şui uf» (Pclesch-
arc en, p. 83 seqq.) publică o legendă despre muntele Caraiman din Prahova, în
Pe Str5 vechî, scrie densa, când ceriul era mai aprópe de pămont şi mai mult apă.

încă în epoca neolitică credinţa în o divinitate supremă abstractă începe a primi forme reale umane.

Diferiţi monarchï aï aceseï lutnï depărtate, admiraţi pentru bine-facerile lor şi temufî pentru puterea lor estra-ordinară, începură se fie consideraţi ca dci, li se institui un cult public, ér după morte ei fură adoraţi ca o providenţă.

Prima apoteosă în Europa a fost a luî Uran. Poporul grecesc, încă de la începutul rcligiunii sale, a identificat divinitatea Ceriului cu o personalitate politică, care se ilustrase prin înţelepciunea, activitatea şi prin bine-facerile sale prodigióse, numită de eî Uranos '), adecă Munteanul [a]).

Tóté legendele si tradiţiunile vechi ne înfăţişeză pe acest Uranos ca unul din monarchiî cei mari ai lumei preistorice. El este întemeietorii!l marelui imperiu pelasg în Europa şi Africa, cel de ântâiu care a guvernat lumea, şi căruia pentru meritele sale cele rnarï faţă de genul omenesc, preoţii instituiţi de densul i atribuiră calităţi şi onori divine. După Hesiod, Uranos era fiul Gaeei, cr după alte tradiţiunîfiul lui'Qxeavó? [3]), séü al Is t r ului, al rîuluï «celui mai mare» si «sfânt» (Cf. Herod. IV. 50; Dionys. Per. v. 298).

La vechii Latini însă divinitatea cea mare a universului fu personificată mai ântâiu sub propria numire de Caelus [4]).

Acest Caelus, probabil unul şi acelaşi cu Uranos (séü Munteanul) al Grecilor, apare ca părintele lui Dokius, unul din primii ctvilisatori ai lumii vechi, care a înveţat pe omeni so construiască edificii de lut [6]).

în ceprivesce reprcsentareasa iconică, Ceriul era înfăţişat ca un om cu barbă, figurat numai până la jumëtatea corpului; ér pe alte monumente ale artei romane el este représentât cu o pânză întinsă în formă de arc de asupra

de cât uscat, trăia în Carpaţî un uriaş enorm numit C a r a i m a n. EI avea putere *si* creeze fiinţe vii, se învcrdcscă munţii şi câmpurile, se producă, cutremur şi furtuni. El a făcut, ca marea se se retragă de pe câmpiile acestei teri, şi vocea sa resuna ca tunetul. Cei de ântâiu omeni creaţi de Caraiman, aü fost la început buni şi fericiţi, în urmă ei devenиră reî, şi se resculară în contra creatoriului lor. însă Caraiman cutremură pămontul, care-î înghiţi cu tóté animalele şi casele lor. Legenda se parc a fi poporală. «Dies ist d in Geschichte, d i e man sich davon erzählt» sunt cuvintele, ce le premite Carmen S y l v a la începutul acestei naraţiuni.

') Diodori Siculi lib. III. 56.

[a]) Etimologia de la Spo;, ion. oupoţ, munte. — Cf. II e s i o d, Theog. 129: oupîa (tanpa ; Ş" Grimm, D. M. I. 319.

') Mythogr. V a t. I. 204 la Pauly-Wissowa, Rcal-Encycl. v. Caelus, p. 1276.

[4]) Clccronis de natura Deorum, lib. Iu. 17: Qui (Saturnus) si est Deus, patrem quoque ejus, Caeluro esse Deum confitcndum.

[6]) **Plinii** H. N. lib, VII. 57. 4: Dokius Caeli filius, Iutei aedificii inventor.

capuluï '), simbolisând ast-fel spaţiul infinit si necunoscut al lumeï superióre, atribut, care mat târdiu a trecut la Saturn, ca părinte şi domn al universului, ér în urmă la foe.

2. *I'ala. I'rj, Tellus, Terra. Pământul.*

Pe lângă puterea supremă a Ceriului, ca forţă luminosă şi creatoriă, cultul primitiv mai adoră şi puterea productivă telurică !a Pămentuluî sub numele de Fate, Ff), Tellus şi maî târdiu Terra.

Gaea représenta, după concepţiunile teologice antice, divinitatea naturel în forma femenină, ca mamă născătoriă şi educatoriă.

Ca divinitate Gaea avea în cultul public diferite numiri după diferitele dialecte ale triburilor primitive, pastorale si agricole [2]).

Insă titlul seu principal de onóre era Ma, MTJT^P [3]); Mater[4]) şi P ar e n s [6]), ér predicatele sale cele maî vechî craii Ttst|.uj.^£'.pa *), 7ta|j.p.iíjtMp [7]), séü Mama tuturor, ^pwTOfiav'tc[8]), prima profetitoriă, atribute de altmintrelea simple literare, cari în forma lor silită ne prcsintă încercările autorilor vechî de a asimila limbeî greccscî unit termini archaicï pclasgl. Precum divinitatea Gaceî era de origine barbară, tot ast-fel erau şi epitetele ei. Supra-numirile de P a m mitera, Pammitor şi protomantis, aplicate esclusiv la divinitatea Gaeeî, sunt numai simple imitaţiunî ale cuvêntuluï Pâment (în forma lat. pavi-mentum), ce aparţine idiomeî pelasge.

Originea acestei divinităţi, ca principiu şi ca personificaţiune, se reducea nordul Dunărei de jos, acolo unde Homer şi Hcsiod pun genesa dcilor, la vechiul rîu numit 'Qxsavoţ -ÎTS>IO; °) seu Istru, unde se afla insula cea sfântă a Gaeei cu merele de aur [no]).

La punctul, unde munţii Bănatului se scpareză de ar Serbiei, şi Dunărea intră în strîmtorilc cele pcriculóse ale Carpaţilor, din jos de oraşul numit

') Preller.Jordan, Rom. Myth. 3'« Aufl. II. 372.

') Aescliyli Prometheus v. 210: Fai», icoUuv evocator/ [iop§Yj |xi-/.

[3]) Aescliyli Supplices, v. 890: îlă Fă, |i« Fa (Mater Terra, mater Terra).

[4]) Vnrro L. L. V. *64.*

[s]) Cf. pag. i97) nota 5

[6]) Homeri Hymn, in Terrain Matrem, v. 1: F«î«v naji,ur(-i;f,av acíooji'//..

') AeschyJi Prometheus, v. 90: irajijxíjtóp Tî y-îj.

") AeschyJi Eumenides, v. TYJV npiuiójiavtív Faîav. - Cf. Ibid. Supplices, v. 117.

') Hoiuerl Ilias, XIV. v. 201. - Hesiodi Theog. v. 119.

°) l'herechydls Frag. 33.

astădî Moldova, se înalţă din mijlocul acestui rîu o stâncă cu o formă particulară, ér lângă ea se întinde o insulă de o mărime considerabilă. Acesta stâncă si insula au avut un rol forte însemnat în religiunea preistorică, şi ele •mai portă şi astădî numirea de «Baba Caia», adecă Mama betrână Gaia ').

O-dată acesta stâncă din Dunăre â représentât un simulacru primitiv al divinităţii Gaea, căreia i-a fost consecrată si insula din apropiere [2]).

în cultul roman din Dacia, Famentül, Gaea séü Tellus, ca divinitate naţională, mai avea si numirea particulară de «Dacia» [3]) şi «Terra Dacia» *).

Urme numerose de cultul Pămentuluî, ca divinitate, le maî aflăm si as-tădt în credinţele si obiceiurile religiose ale poporului român.

în cele maî grele situaţiunî ale viefeï omenescï ajutoriul se cere de la Ceriu şi de Ia Păment [6]). Blestemele cele mai înfricoşate se fac invocân-du-se Pămentul [6]). El este mama protectória ale fiînteï omenescï din primele momente ale viefeí sale [7]) si până dincolo de mormont [8]).

') La Romani C a i u s şi Caia era acelaşi nume cu Gaius şi Gaia. —Varro (L. L. c. 64) : A n t i q u i s e n i m C quod nune G. — în Spania se amintesce în epoca romană un munte cu numele: Caia iuxta Pyrenaeum (R i es e, Geographi latini minores, p. 36). împăratul August, după cum ne spune Liber c o l o n i a r u m (Grom. vet. 239) consecră tóté vârfurile munţilor, summa montium, divinităţii Mameï-marï, ce représenta pe Gaea.

[2]) Vom reproduce în părţile ultime ale acestui volum figura acestei stânci şi legendele antice ale Gaeei de Ia Dunăre.

») C. I. L. III. nr. 1063.

[4]) Ibid. III. nr. 1351. 996.

[6]) Vedî pag. 200, nota 2.

•) Dragul mamei mei copile! . . Pămentul nu te primiiscă, Ţorna-

Pămentul nu l'a p r i m i t Ţerna-afară l'a svérlit.

Gazeta Transilvaniei, Nr. **151** din 1886.

Cf. larnic-Bàrsean, Doine, p. 258:

Cine calcă jurământul
Nu-I primcsce nici
pământul...

') «De regulă, când vine óra nascereï, culcă pe fiitoria mamă jos, ca pămontul, ca mamă a tuturor, se primcscă mal ântâiu pe noul născut (Rcteganul, Colecţiune manuscrisă. Partea III. p. 9, la Academia română).

[8]) Intr'un bocet din Bănat, Pămentuluî i se dă titlul de părinte, precum avea şi în teologia romană epitetul de p a r e n s.

Păminte, păminte,
De acjî înainte
Se nu te grăbesc!
Se me putredescï ....

Mangiuca, Călindaritt pe a 1882, p. i3ţ.

Rogă-te la cel pâment
Când te-ï duce în mormênt . . .

Burada, Daunele pop. rom. la. iumormîntărl, P. 95*

Imaginea Gaceî, séü a Pamêntuluï, după cum ne spune Suida (v. Ffjç <x-•/•aXj-ia) era înfăţişată prin o femeia ţinend în mână un bucium (TU|ji-avov).

Tot asemenea în descântecele române. Pămcntul personificat ca divinitate ne apare aicî sub numele de «Maica Domnului», avend în mână un bucium de aur, care când resună în cele patru coifuri ale lutnei se adună tóté dinele şi pământul se legănă ').

3. ***Saturn ca*** *Princeps Deorum, Manes$_t$* ***Deus Manus,*** *fi TUQTaooc (Tatăl).*

După încetarea din viefă a lui Ura n, fundatoriul marelui imperiu pelas[1]* din Europa, domnia lume! trecu la Saturn, fiul seu.

întogma ca si Uran, Saturn este unul din regii cel mari aï ginţii pe-lasge.

După ideile teocratice ale acestor timpuri, lui Saturn i se atribuiră aceleaşi title şi onorî divine, pe carï m aï înainte le avuse Urán, ér înainte de Uran, Ceriul în înţelesul cosmogenic.

Dogmele remaseră, ce e drept, accleaşT, însă în cultul public numele lui Uran fu înlocuit cu al luî Saturn.

Era numai succesiunea unuî nou monarch în imperiul lumcî, o simplă schimbare de cap politic şi de preot suprem al cultului, însă nicî de cum o transformaciune a dogmelor religiunil.

Ast-fel, după doctrinele teologice ale acestor timpuri, Saturn era considerat la rendül sőü ca «Princeps dcorum» [2]) ca «începutul tuturor

') Maica Domnului către cel bolnav : Că eij- te-oî învrednici în mâna drcptă
Cu bucium întraurit,
Cu bucium i buciuma
în patru colţuri de lume s'a resuna Tóté clinele s'or aduna . . .

Marian, Descântece, p-102.

Maica Precistă cu b u c i n b u
c i n a Pămentu se
l e g ă n a . . .

To ci l eseu, Mattrialurl folltloristice, I. *i.* p. 1558.

C(ˈ Marianii, Vrăji, p. 108, 126-137 : bucium de aur, trâmbiţă de aur.) **Macrobli** Saturn. I. c. 7: quem (Saturnum) d e o r u m p r i n c i p e m dicitis.

deilor şi al în tregeï p osterit ăfî '), séü după cum se esprimă Dionysiu din Halicarnas, divinitatea luî Saturn cuprindea acum întregă natura universul uî [2]).

Sub domnia luî Saturn omenimea face un progres enorm pe calea civi-lisaţiuneÎ.

Saturn este acela, care, după cum spun tradiţiunile veclii, făcuse pe o-menî se părăsescă vieţa sălbatică, i adună în societate, le dede legî [3]) şi i-a înveţat agricultura [4]). în general, el este înccpătoriul si propagatoriul fericireî omen escï.

Sub imperiul lumesc al lui Saturn a esistat etatea de aur,— paradisul terestru al biblici, — aceî secuii plinî de abundenţă şi de mul-ţăinire, când dotnniaü pe acest părnent justifia şi buna-credinţă, condiţiunî esenţiale pentru fericirea morală şi materială a omenimeî [6]).

Cu deosebire cultul luî Saturn era rëspândit în părţile de nord ale Is-truluî şi în Italia.

Vechia rcligiune a Dacieï, a fost de la început celestă séü uranică, ér mai târdiu aceeaşî religiune ne apare aicî în forme saturnice.

GeţiÎ, după cum ne spune istoricul Mnaseas din Patrae, adorau pe Saturn, pe care î-1 numiau Zamolxis [8]).

Marea nordică ne apare atât în literatura grecescă, cât si în cea romană, numită «Marea luî Saturn» [7]).

') Isldori llispiil. Originum VIII. 11.30: Saturnus o r i g o deorum et t o t i u s p o s t e r i t a t i s a paganis designatur. — Platonis Cratylus (Ed. Didót) I. p. 296:

") Dioiiysli Halle, lib. I. c. 38.

[3]; Virgil» Acn. VIII. 320:
Is (Saturnus) genus indocile, ac dispersum
montibus altis Composait, l e g c s q u c
d é d i t . . . .

[4]) Jfacrobil Saturn I, 7: Hie igitur I a n u s, cum Saturnuin classe pervcctum e.xce-pisset hospitio, ét ab eo cdoctus p e r i t i a m r u r i s ferum i l i u m et rudem a n t e fruges c o g n i t a s v i c t u m in m e l i u s r e d e g i s s e t, regni eum societate muncravit . . . Observări igitur eum (Saturnum) jussit m a i e s t a t e r e l i g i o n ! s, quasi v i t a e m e l i o r i s auctorem. (Cf. Diodori S i c u l i lib. V. 66. 4).

[6]) Hesioui Opera ét Dics. v. 109 seqq. — Ovid» Metam. I. 89. seqq. — Virgilii Eclog. IV. 6: rcdeunt S a t u r n i a régna.

[b]) Piloting Lex: Za|io/.î'.ç . . • Mvot-sla; 8s itapa Few.t t&v Kpovov t'. [j.ac;9-a.; v.at y.aXsi-o»«t /annXtiv (Frag. Hist, grace. Ill p. 103, frag. 23).

') Dionysu Orbis Descriptio v. 32: itóvtov Kpóviov. Plinii H. N. IV. 27. 3: S e p-e n t r i o n a l i s oceanus . . . eum Philemon Marimarusam a

Cimbris vocari, hoc est mortuum mare usquc ad promontorium Rubeas; ultra deinde C r o u i u m.

Peste tot în anticitate, întregii regiunea nord-vcstică era considerată *c;* imperiul religiunii luï Saturn [1]).

în vechia teologia cosmogonică, numele de ondre al lui Saturn era ratT^p [!]) deus parens [3]), adecă tată al deilor, al omenilor, şi al tuturor forţelor na tureî [4]), întocmai după cum aceleaşi predicate le avuse maï înainte Ceriu (Cerus manus).

Pe iângă aceste supra-numirï, Saturn mal avea şi epitetul de TtfsojB'jTrj; [5]) la Romani senex, vetus deus [6]), adecă «betrânul», «moşul», cdcul ce! vcchiu». în unele părţi ale Seif i ei şi ale Dacieî Saturn maï era numii Papae-os *[1]),* cuvent al căruî înţeles originar era tot «moş.»

Tóté aceste predicate ale luï Saturn, teologia antică le interpretă în sensu de deu al maturităţii si al perfecţiunii.

După doctrinele teologiei pelasgc, Saturn représenta în epoca preistoricîj nu numaî personificarea putercï divine a Ceriului, dar era adorat tot-o-data şi ca o divinitate chtonică, ca domnul lumii sutcrane.

în acesta calitate Saturn avea la Romani titlul de onóre

Deus Manus [8]),

') IHodori Slculi V. 66.5. — Ciceroni» De nat. Deor III. 17 — Tliioinpompi Fragm. 293. — Cf. E p h o r i Fragm. 38.

[!]**) PliuJurl** Olymp. II v. 84: ira-cîjp Kjiovoţ. — .Acáeliyll Eurncnides, v. 641: mT.' itpeapÚTYjy Kpávűv. — **Macrobii** Saturn. I. c. 7.

[s]) Cornelia, mama Orachilor, scrie fiului seu: Ubi mortua oro, parentabis mihi et invocabis Deum parentem (Corn. N epos, c. 12).

[4]) In o colindă saturnică românescă, «bëtrânul» seu «moş» Crăciun apare cu nuraele de «Tatăl»:

Tot se ispitiaă Şi se întrebau Carelc-ï mal m a r e :

Tatăl către fiu:
Eu am f o s t mai marc
în vremî de d e m u l t . .

Tată] i grăia, 13 a u l, Colindi, p. 3°.

[5]) Cf. nota 2. —Lucian Saturn. V: *ttot.toţ* xal TT^ÎS^UIT,; ft;oc.
[e]) **Ovidll** Fast. v. 627: Falciferus s e n e x. — Virgilii Aen. VII. 204.
'; « S c i ţ i î > scrie H erődöt (IV. 59) «numesc T a pa c o s, după cum cred eu, pe

si Manes ')> ér sub numele de Mania se înţelegea divinitatea femenină a lutniï celeï-alalte *).

Mânes, în fine, erau spiritele celor decedaţi, ale căror locuinţe erau sub pâment în imperiul luî Saturn [3]).

La început epitetul de Manus, ce se da divinităţii pelasge a lui Saturn, nu avea alt înţeles de cât de «mare», drept atribut al demnităţii şi al puterei sale particulare, ca *acu* suveran.

La Hesiod, Kronos séü Saturn, este numit [j.ayac [4]). în inscripţiunile latine magnus. «Me-fat» si «magnus» erau singurele title maiestatice ale vechime! preistorice.

Pe când Saturn, ca divinitate a lumeï inferiore, purta la Romanî numele de «Manus», la Greci el ne apare în acesta calitate cu epitetul Taptapoţ [6]).

Terminul de Taptapoç ni se presintă în literatura grecescă ca o numire exotică, barbară, întocma precum şi reşedinţa luï Saturn, Kpóvou TUpotc, se afla în afară de orisontul lumii grecesc! [6]).

După înţelesul său primitiv, cuvêntul TapTapcc era identic cu latinul archaic «tata» [7]), gr. Ttarrjp. Labiala TT în dialectul eolic se schimba adesese-orï cu t. Tartaros era ast-fel numaî o simplă formă dialectală nordică a cuvêntuluï TraiTjp, pater séü tata, titlu de onóre si de respect, ce se da în vechime părintelui crcatoriu al deilor si al ómenilor [8]).

') Appulcius, De deo Socr.: titrum (incerlum est) Lar sit an Lara, Mânem deum nuncupant. — La Pelasgii din Asia mică, (Lydieni) se păstrase de asemenea memoria despre un rege străvechiu al lor, numit M a n e s, fio al lui Joe (înţelege pe Urán) si al Gaeei (Dionysii Halicarn. I. 27). Acest Mane însă era unul şi acelaşi cu Saturn, care domnise nu numai în Europa, dar şi peste o parte a Asiei de apus, cum şi tn ţinuturile de nord ale Africeî.

[J]) Macrobii Saturn I. 7: pueri mactarentur Maniac dea e, matri Larum. —Yarvo, L. L. IX. 61.

') Cicero, De Legibus II. 9. O dispoşiţiune din cele XII Tabule: Deorum m a-nium jura, sancto sunlo. Hos leto datos, d i vos habento. — C. I. L. X. nr. 2565: dii inferi Mă n e s.

[4]) Heslodi Theog. 459: }ié-faç Kpivoţ. — C. I. L. VIII. nr. 4468: deus magnus Saturnus.

') PIndari Olymp. II. 77.

'} Hornért Ilias, VIII. v. 479.

') în limba latină poporală (Varr o in Non. 81. 5. — Inscript. Orell. nr. 2513). Pe teritoriul Eladeî esista de asemenea cuvêntul iată, însă de sigur pelasg.

[8]) Intercalarea luî r la mijloc se datoresce tendinţei de asimilare a silabei de ântâiu cu cea din urmă, spre a da acestui titlu de onóre un caracter mai energic şi tot-o-(lală

De asemenea la Galï, Saturn ca divinitate telurică era venerat sub numirea de Teutates *), acelaşi cuvent cu latinul tata, grecescul *tata,* tarta şi litvánul tetis, tetatis.

La Homer si la *He si o à* numirile de Taptapoc [2]) şi Kpovoc [s]), sunt identice. Kr la Valeriu F l ac c, supremul domn al lumii coleï alalte ne apare sub numele de Pater Tartarus[4]), cu tóté că-ambele aceste cuvinte diu punct de vedere istoric si filologic aveau la început una şi aceeaşi origine, una şi aceeaşi scmnifîcaţiune.

în fine, după cum ne spune Suetoniu, în o parte óre-care a Romei Apollo era adorat sub numele de Tortor [B]), o formă evident alterată din ar-chaicul Tartar-us.

Am esaminat aici pe basa vechilor doctrine religiose, originea şi înţelesul primitiv al cuvântului Tartar-os, fiind-câ acesta numire face parte din domeniul preistoric al Dacici.

Diferite vôrfurï de munţi din ţerile române, înccpênd de la Şiret până în Biharja, si clin Biharia până în ţinuturile Moravici, mal portă şi astădî numirile de Tatăl, Tătar, Tatra °). Originea acestor numiri orografice nu

maî misterios. în limba Oscilor deul M a m e r s, séü Martc, încă era numit M arm a *şl* Marmar, M am or si Marmor (C. I. L. I. p. 9 —10). ') Lncniil Phars. I. 444. — Cf. D i o n y s i i H a l i c. J. c. 38. [8]) HomorI Hymn, in Apoll. v. 335:

Titîjveţ TS fl-Eoi, to\ urci ^3-avi va'.s-
aovteç Taptapov a|J.'fl *jiffiv* ..... [a])

Hesiotll Theog. v. 851 :

Jitfjvtc ^'ó^oT'/ptápioi, Kpóvov à|Lt'.ç ÈOVTSÎ.

Mai este de notat, ci Typhon, a! cSruï părinte a fost Saturn, apare la Hesiod (Theog. v. 822} ca fiü al lui T a r t a r o s. «) Valcrlt Flacci Argonaut. IV. 258-260:

Et pater orantcs caesorutn Tartarus
umbras Nube cava tandem ad meritae
spcctacula pugnae Emittit.

[5]J Svctonil Oct. Augustus, c. 70: Tortorcm: quo cognomine is deus (Apollo) quaclam in parte Urbis colcbatur. — Acest Apollo Tortor se parc a fi identic cu 'AitiUuv it«pş,oî al Atenicnilor.

' Ast_f°l de numirï ni se prcsintă urtnâtorcle pe culmile principale ale Carpaţilor : Uru] marc şi Tătarul m ic la isvorcle rîuluî Buzeű, ér rîuleţul, ce isvorisce acest masiv si curge în Transilvania pe la Săcele se numesce în limba unguréscíí rang (cuvent, care presupune o formă archaică de TălranT); Tătarul, munte

-^ dc Porcescî în distr. FflgSrasuluÎ; T ,1 1 ă r c u munte spre S. de Paring şi un alt munte înalt spre NO de I'aring; Tatăl, vcrful muntelui Olanul din jud. Mehe'dinţî

este nicï familiară, nici etnică. Nu avem de a face aicï cu numele personale ale unor vechî proprietari de munţi. Ele sunt numai remăşiţele obscure ale unui cult primitiv, când vêrfurile cele înalte ale Carpaţilor au fost consecrate supreme! divinităţi a universului, numite «Tatăl».

în întregii Italia, după cum ne spune Dionisiu din Halicarnas, înălţimile munţttor şi ale promontorielor aü fost dedicate lui Saturn ').

Tot asemenea şi în ţinuturile Germaniei diferite vêrfurî de munţî mai portă si astădi numirile de Altvater şi Grossvater [2]).

La început terminul de Tartar-os ni se presintă ast-fel în părţile de nord ale teritoriului pclasg, cu deosebire în Dacia, ca un titlu cosmogenic a supremei divinităţÎ.

Mai tardivi însă, după ce Saturn a fost alungat din domnia şi Joc recunoscut de domn absolut al lumii greccscî şi de cap al religiunii, autoritatea cuvéntuluï, Tnrtaros a decădut. Teologia grecescă aplică acesta numire archaică a Pelas-o-jlor nordici esclusiv numai la divinitatea lumii inferióre, pentru munţi [3])

(Convenţiunea de delimitare, p. 256); Tătoia, munte în Bănat lângă frontieră, spre N. de Dobrivir; Cracu Tătar în Bănat spre apus de Cracu Tutîla; Tărtăroiu *séü* T ă r t ă r ó i a în comitatul Bihorului (Tartaroca, ein auffallend zugespitzter grotcsker Berg. S c li m i d l, Das Bihargeb. p. 18) ; T a t a r u k a, T a t u l s k i g r o u şi Ta t ui ska, munţî în distr. Maramureşului spre SO. de corn. Brustura; T a r t a r k a şi altul Tatárka în Bucovina spre N. de Chirli-Baba, *ér* un alt vcrf spre S. de acesta comună se numcsr.e Omul; Tat;ir-havas spre NO. pe Gycrgyó-Ditró în Transilvania; T o t r u s (ung. Tatros), rîu ce curge din Transilvania în Moldova pe la pasul Ghimeş. De sigur, că o-dută şi muntele de unde isvorescc acest rîu a purtat aceeaşi numire. Intru adever în partea de sud a pasului Ghimeş se află verful numit ung. A p a-havas, adecă muntele Tatălui; Pliniu (III. 20. 7) şi Tacit (Hist. III. 9) amintesc un Tartarus fl u v i u s , care curgea din Alpî şi se versa în Pad. în comit. Zips din Ungaria vériül cel mai înalt al Carpaţilor portă numele de Tatra. Acelaşi munte se numia în evul de mijloc Tatur (Anonymus Belae régis nótárius, c. XVIII). Alte doué vîrfurî înalte din comit. Turocz şi Lyplau portă numirile de Fatra (de Ia germ. Vatcr).

') Diouysii Halicar. J. 34. — Un Kpáviov Spot era la Olympia din Pelopones (Paus. VI. 20. 1.-Ptol. III. 14. 15. - P i n c l a r i Olymp. VIII. 17).

[3]) (Jriiuiu, Deutsche Mythologie, I. 153. — în Silesia cel mai înalt munte din catena Sudcţilor încă se numesce A l t v a t e r (W a n e k, Mahren und Schlcsien. 1S95 p. 6. 61). Intr'o vechime maî depărtată terminul de t a t e r, se vede, că a fost aplicat şi la unii munţî consecraţî ai Germaniei, în mitologia germană tatermann însemneză i d o l, s p i r i t demonic, ér un glosator vechiü ne esplică acest

cuvent prin a l p i n u s (Grimm, D. M. I. 470).

[3]) Ta r t a r o s, cu sensul de înălţime, ori munte, ni se presintă şi la autorii vechi. P l a t o numesce Tarlaros l o c u l de l â n g ă nori (Suidas, v. Túptapoí). La II o m e r (II. XIV. 279) şi la H es i o d (Théo?. 851) Titanii sunt numiţi TnoTapirap'.ot. cuvûnt.

si suterane [1]) unde, după legende, Joe închisese pe Saturn şi pe Titani: susfinătoriî s el [s]).

4 ***Saturn*** *adorat în Dacia sue numele de Zâk(ioş-tc seu Zeul-tnoţ*

' *Simulacrul s Su de la Porţile-de-fer.*

Pe lângă titlul onorific de «tatăl», ce-1 avea Saturn în religiunea tim purilor ante-elenc, ca personificarea divinităţii supreme a ceriului si pămen tuluî, unvil din epitetele sale cele mai poporale la tdte triburile pelasge din sudul şi din nordul Istruluï, a fost acela de «moş».

Numit de Latinî Saturnus senex [3]), deus vetus [4]), Deus Majus [D]), (în limba Oscilor cu formă de Maesius şi Moesius °), el ne apare la Pelasgi) Greciei cu epitetul de TcpsoŞUTTj; '), TtoXtoç, la Troianï ça Jupiter avus [8])

care în forma acosta arc înţelesul de Titaniî, ce locuesc sub muntele Tartaros, precum tot la Homer, oraşul Thcba de sub muntele Piacos se numcscc Tire/irXaxÎYj (I). VI. 397).

') Homcri Ilias, VIII. 13. — Ibid. Hymn, in Mere. v. 256. — Hcsiodi Tbeog. v. 740.— Platónig Phaedo, I. p. 88.

') Homcri II. VIII. 479; XIV. 203. 275. — Hcsioili Theog. v. 851. — Stepll.inus Bjz.,

>) Virgilll Aen. VII. v. 180: Saturn u s q u e scnex. — O v i d i i Fast. V. v. 629: I'alcifcro seni. — Lut Saturn i atribuiau tradiţiunile vcchî o etate patriarchalî: Saturnus autcm est appellatus, quod s a t u r e t u r a n n i s (Cicero, N. D, II. 25).

') Virgilll Aen. VII. v. 204.

[8]) Macrobll Saturn. I. 12: Sunt qui hune mensem (Májúm) ad nostros fastos ;a Tusculanis transiissc commémorent: apud quos nune quoque vocatur Deus Május, qui est J u p i t e r. — Ér după Ovid (Fast. V. 72-75) numele luneî Majus însemna « m o ş î »:

Hinc sua majores posuisse vocabula M a j o . . . Et Numitor dixissc potest : Da Romulc. mensem Hune s e n i b u s, nec a v u m sustinuissc ncpos.

Aceeaşi etimologia la V a r r o, L. L. VI. 33 : a m a j o r i b u s

Mains.) restus (De verb. signif.): Maesius lingua Osca mensis M a i u s. Cuvent şi mal apropiat de românescul moş.

') Acscliyli Eumenides, v. 63S :

natíjp np [8]) Virgilll Aen. VII. v. 219-220:

"" J ő v e p r i n c í p i u m generis; Jove Dardana pubes Gauclet avo ..... Eschyl (Frag. 169) ţ)eul cel mare, ale cSruî altare se aflau pe muntele Ida

Frigienii î-1 numiaiï Zeuç (s. -O-soç) 'Auç '), Scitiï ïïairaroç "), ér pe teritoriul Germanici Altvater şi Grossvater [s]); dcnumirï, carï tóté aveau unul şi acelaşi înţeles, de «Moş».

Acest epitet desemna pe Saturn ca- un om muritoriu, ca autorul 'deal al vicţcî lor naţionale, morale şi politice, ca trupina genealogică —

incipium generis — a vechilor dinastii si familii nobilitare pclasge [4]).

Rebele Latin, primind pe ambasadorii luî Enca, Ic adresczä următorele

cuvinte :

«Nu fugiţi de ospitalitatea nostră, nu ignoraţi pe Latini, gin t ea lui Saturn, omeni drepţi, nu prin pedepse, nici prin legî, cart ele bună-voiă, prin inclinaţiunca lor, m aï păstreză şi astăclÎ cu sfinţenia insti-tutiunile strămoşesc! rom ase de la Du m n c d c ui cel bë t r â n (s. moş)»[11]).

Acelaşi titlu de «Dcul-moş» (dens vetus seu avus) î-1 avea Saturn şi

la Dac î.

Istoricul Mnascas din Patrac, care trăise în secuiul al 111-lca a. Chr. ne spune, că Geţii adoreză pe Saturn, pe care eî î-1 numesc Zamolxis [c]).

Tot asemenea scrie Diogene Lacrţiu, că Geţiî numesc pe Saturn Zamolxis [7]). Ér la Hesychiu aflăm: SaX^o^e ó Kpóvoc.

Forma de ZáX|i.oE'.;, ce ni se presintă la Herodot, la Porfiriu, la Hesychiu, precum şi în diferite manuscripte ale lui Plato şi Suidas, este recunos-

purta numele de 7^oc nat^cç, sinonim cu Jupiter avus.

') **Psellos** (p. 109. lioiss.) la Tomaschck, Dió altén Thrakcr, II. 42.

") Herodotl'l. IV. c. 59.

') Gri m m, Deutsche Mythologie, p. 153.

[4]) Troian ii î-şî reduceau originea lor la Deul-moş (Ab Jőve princípium generis; J o v e Dardana pubcs Gaudet avo. Virg. Aen. VII. 219-220). — Va r r o (R. R. III. 1.) numesce pe a g r i c u l t o r i i I t a l i c i singurele remăşiţe din nemul luî Saturn : qui earn (terram) colcrent . . . cos solos reliquos csse ex s t r i p e Saturn i. — La Virgil(Acn. VII. 203) Latinii sunt g e n s Sat urni, adecă descendenţi aï Deuluï bëtrân. — Ér H o r a t i u (Od. I. 12. 50) numesce pe August : Orte Sat u r n o.

[6]) **Virgllil** Acn. VII. v. 202-205:

Ne fugite hospitium, neve ignorate L a t i n o s ,
S a t u r n i gentem, haud vinclo ncc legibus acquam, Sponte sua v ê t e r i s q u e dei se more tcncntem.

Er în alt loc (Acn. VII. 177-188): Saturnus s e n e x «ex ordine a v o r u m». — Este semnificativă întrebuinţarea, ce o face Virgil în versurile de m aï sus de cuvintele «ve-tens dei m o s». După Fcstus: Moş est institutum patrium, id est memoria vetcrum, pertincns maxime ad religioncs cacrimoniasque antiquas.

*) Piloting Lex.: XajioXyç . . . Mva^c *ii* capi *TÍWÍ* tiv KpovovTi(iâsftai xotí xaXeiaS-as Zá|<.oXf tv (Fragm. Hist. Grace. III. p. 153).

') Diogenis Laertii, VIII: ZuinoXîiţ, <L FtTat a-úouas, Kpívov VOM.ÍCOVTÍÍ.

cută în sciinţă, ca cea mai corectă '). Cuvontul însă a rëmas până astâdï fără o csplicaţiune întemeiată pe fapte positive, istorice si etimologice.

După vechile usurî ale religiunil saturnice, numirea de Zalmoxis nu putea *fi.* alt ceva, de cât un simplu epitet hieratic al lui Saturn, un atribut cu acelaşi înfcles de senex, deus vetus, deus avus, *TlocKtxtcc,* 7tfêaJ3uT7jç, Május (séü Maesius), pe caii *Ic* avea Saturn şi la alte triburï pelasge.

Din punct de vedere al etimologiei şi al sensului, cuvêntul Zal-mox-is în limba Dacilor nu însemna alt-ccva decât Zeul-moş. Finalul iç représenta aicï, ca şi în alte caşuri analoge numai un simplu sufis grecesc.

De fapt limba Geţilor şi a Dacilor avea un caracter proto-latin; ea forma numai ram séü un dialect particular rustic al limbeî pelasge, după cum vom ave ocasiune a ne convinge din cercetările istorice în cursul acestei opere.

Autorii grecescî ne-au transmis diferite esplicarï aie cuvêntuluï Zalmoxis.

Unii din aceştia, de si aveau deplină cunoscinţă de sensul adcvcrat al cuvêntuluï Zalmoxis, după cum résulta din scrierile lor, s'aű mărginit însă a ne da numai ore-carï interpretări generale.

Lucian, unul din ceî mai interesanţi scriitori ai vechimii, distins prin spiritul şi erudiţiunea sa, numcsce pe Zalmoxis Ttsapioot 9'Eoî, adecă «d e u părintesc» séü «strămoşesc» [2]). La Hcrodot[3]) Zalmoxis este Saijiwv Im-X&ptoc (deus indigena), ér la Plato un [iocatXsuţ fteóc'). Acesta interpretare a lui Plato î-şî avea însă un fundament positiv. în anticitatea preistorică iun-datorii statelor erau obiectul unuî cult particular respectuos. Regele întc-meiătoriu al statului, sí colunisatoriü al ţinuturilor nelocuite, era considerat ca un proto-părinte comun, ca un Moş [6]) séü Lar [6]) public, pentru tóté gcneraţiunile următorc.

Constatăm aşa dar, că anumiţi autori aï vechimii au interpretat o parte a numelui de Zal-mox-is prin cuvéntul -íkó;, cr restul prin epitetele de ţ, imjrwpioi şi j-iaaiXîùç, mai puţin corcspundëtorie adevCratuluï înţeles, în limba Dacilor, după sens şi formă, ni se presintă ast-fel ca identic cu terminul de «d e iu séü «cleul> în limba română, ér | ioÇ este cuvêntul

') Hcroűoü lib. IV. *c.* %: *'/.ii.t^'.ç* âviJ-puisoc . . . oaí|iuiv . . . Ini/^f.oţ. — **Purpliyr»** De vita Pythagorae. c. 14. — l'auly, Rual-Encyclopadie, v. Zamolxis.

2) luciani Siiinosiiteiisis lib. XXIV. c. 4.

3) HeroUoü lib. IV. c. 94 şi 96.

l'latuiiis Charmides (Ed. Didot, Tom. I. p. 505).

' —".«mo v_uarmiues *(ILÛ.* iJiaot, lom. i. p. *t>(Ji>).*

1 IJupă Manctho dinastia Moşilor (vcxoa:, Manes) a domnit în Egipct 5813 ani. uventul Lar (La re s) esprima la început aceeaşi noţiune cu Manes. In Etruria ra tot-odată: titlu de onore şi de demnitate al regilor, în colindele române

nostru «moş», în limba priscă latină május, ér la Oscî macsius şi moesius. în fine mai csistă la triburile pelasge din Italia şi o formă poporală (ante-romană) de «moss., cu înţelesul de memoria vetcrum.

Cuvêntul archaic de «d e u» seu «deul» î-1 aflăm întrebuinţat, ca un termin naţional, în ţinuturile pelasge ale Tracici şi Mcsieï, şi in timpurile imperiului roman.

Pe o inscripţiune descoperită în Mesia de sus, în apropiere de Scopia, ni se presintă o dedicare adresată lui : DEO ZBELTHIURDO [1]), orï maï corect ZBELTHEURGO, adecă «Deulul Deu-făcătoriu-de-minunl».

în munţii Rhodopulul un veteran ridică la a 76 d. Gir. un altariü lui DEO MHDYZEI (MHDVZEI Desj., MHDIZEI Ren.), unde ultimul cuvent ne presintă numai o formă alterată din Dotnnudzci séű Domnidzei, rom. Dumnedeü, pi. — dei [2]).

Numele de Zal-mox-is atât de misterios în literatura istorică modernă, aparţine ast-l'cl dialectului primitiv pelasg din Dacia. Era nuinaï un simplu titlu de onore şi de respect al supremei divinităţi, aceeaşi espresiunc combinată, ca şi D e ui-in os (Deus avus) în limba română, numai forma, sub care ni s'a transmis de autorii grecesc! este alterată.

Zal-mox-is seu Zeul-moş în cultul Dacilor si al Tracilor [a]), représenta ast-fel aceeaşi divinitate mare a preistoriei, pe care o adorau şi Sciţiî sub numele de Zsoç llaruaroc, Troianiî ca Jupiter avus, şi care pe ţermuril Tibruluï ne apare sub numele de Saturnus senex, deus vetus, Deus Majus *).

«.Lari ü pccurariu» este sinonim cu «B ac i ü picurării!» (Gaz. Trans. Nr. 286 a. 1898). ') C. I. L. Iu. nr. 8191 la T o m a s c h c k, Die altén Thrakor, U. p. 60. ") C, I. L. III. nr. 6120:

D E O • M H D Y Z E I •
M E N S A M C • MINVTIVS •
LAETVS • VETERAN LEG-V1I-C-
P-F-PRO-SE-ET-SVIS
V • S • L • MIMP •
VESl'ASIANO • VII • COS

Forma combinată de Deu-Dumneclcü o maï aflam şi astărjî în colindele române:

I'apt'o Domnu mesc-
întinsc Pângă mese

In scaune cine-mi sede
Şedc Zeü-Dumnezeű . . .

Alex i ci, Texte din Lit. pop. rom. I. p. 141.

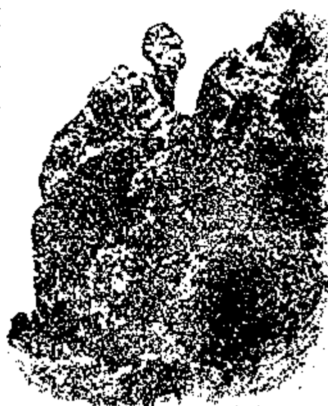
D) La Lucian Zamolxis e considerat de deii al S c i ţ i l o r (lib.

XXIV. 1. şi 4), şi al T h r a c i l o r tot-o-dată (lib. XXIV. 42).

) Aceleaşi t r a d i ţ i u n î i s t o r i c e au esistat în anticitate despre Zal-mox-is ca şi despre Saturn în Grecia şi în Italia. Saturn, spuneau tradiţiunile religiose latine, dispăruse de o-dati din faţa omenilor (Macro b i i Sat. I. 7: Cum . . . . subito Sa-

Ca dcü al ceriului si al înălţimilor Saturn seu Zcul-mo.ş al Dacici, î-sï avea aici altarele, simulacrele si sacrificielc sale anuale prin munţi.

La punctul cel mai important clin catena sudică a Carpaţilor, lângă Porţile-clc-fcr, pe costa ce se numescc .Sfântul-Pctru, căletoriul maî observă şi astădî bustul unei figuri umane, de o mărime uriaşă, tăiat în stâncă, de mâna omului preistoric.

Am verlut si am csaminat însuşi din apropiere în vara anului 1899 acesta rc-prcscntaţiunc umană de pe acest frumos si important promontoriu al DunăriÎ. Din orî-cc parte privită acesta figură., ea ne 5n-făţişeză chipul unui om misterios cu cojocul în spate şi avénd o atitudine ca şi când se ar urca pe dél in sus.

156. — Simulacrul lut 7, a] m o x i s (Zeul-moş) du pe dOlul numit Si". Petru lângă P o r ţ i l e - d c - C e r (K o m â n i a. jud. Mehedinţi, s. Gura-Văii).

Legendele poporale numesc acesta figură megalitică «Moş», şi ne spun tot-o-dată, că maî de mult a csistat aci o grupă de 9 chipuri umane, sculptate în stâncă, numite cu un termin general <;Babe>., clin can S au fost distruse în timpurile mai în urmă, pe când s'aă esccutat lucrările pentru calea naţională, ce trece pe sub pólcle acestui clei către VY:rciorova ').

turnus non comparaisset, excojjitavit. lanus honorum eius augmenta). Saturn este un deus in stătu abscondilo, un latens deus (Virg. Aen. VIII. 321. — Oviclii Fast. I. 236). în particular leogoniile grccescï ne spun, cà Joe, după ce a alungat pe Saturn din vechiul Olymp, l'a închis intr'o vastă sutéra nă, numită «Tartaros», la un loc cu Titani), représentant!! ceî vechï aï rascî pelasge. Tot ast-fcl audise Hcrodot despre Zal-mox-is, că acest om-dcu (ăvOjnuno^-ooi'.jMuv) ar fi dispărut de o-data din faţa Tracilor (Geţilor) si că petrecuse cât-va timp intr'o locuinţă suterană U[1'3]- IV c. 95). Zal-mox-is călcitoresce prin Egipet, cr Saturn ne

apare in totc tradiţmnile istorice domnind tot-o-dală şi peste Egipet şi peste o mare parte a Libyei csiod numesec pe Saturn un . astut». Acelaşi caracter î-1 atribue autorii grecescî şi luî - m o x - js. în)jnt Saturn era onorat în timpurile archaice cu sacrificii umane, vi-rorum victimis (Macrobii Sat. 1. 7), ér Geţii, după cum scrie Hcrodot, trimeteau la ie-care cinci anî pe unul dintre denşii in solia la Z a l - m o x - i s în ceriu, pentru lucrurile, de cari aveau mai marc trebuinţă.

; J-radiţiune culcsă din satul numit G u r a - V ă i i, pe al cărui teritoriu se află acest simulacru.

Acesta figură sculptată în stâncă de lângă Cataractele Dunărei", după numele ce-l portă, după ideile şi după usurile religiose ale vechimii, ne înfăţisează unul clin cele mai importante monumente preistorice ale ţereî, simulacrul lui Saturn, numit în timpurile dace Zalmox-is séű Zeul-mos.

Prin posiţiunea sa la punctul cel maî important al Carpaţilor şi al Du-năreî acest simulacru se pare, că a avut în anticitatc o însemnătate cu totul particulară.

El représenta divinitatea cea mare a ţereî, sub a cărei tutelă specială se afla pasul Porţilor-de-fcr, de unde, în epoca creştină, s'a si dat apoi numele de Sfantul-Petru déluluî, pe care se ridică acest simulacru.

A fost una din instituţiunile religiose ale timpurilor pelasge, ca sanctuarele si simulacrele lui Saturn se domineze la strimtorile munţilor, cari serviaü de porţî naturale ale ţinuturilor.

«După cum ne spun autorii», dice Varró, «pe locul, unde se află muntele Capitol a fost în vechime oraşul numit Saturnia, din care mai esistă trei resturî vechi, un templu al luî Saturn în strîmtorile munţilor, tot acolo o portă numită maî înainte Saturnia, ér astădî P an d an a, si în fine o portă din dosul templului lui Saturn» ').

Lângă Porţile-de-fer ale Carpaţilor au esistat în vechime şi mai esistă şi astădî Cataractele cele periculóse ale Dunărei, acea barieră de stâncî, ce se ridică din adâncimile albiei şi produc o precipitare formidabilă a curentului şi vertejurî violente.

Chipul cel archaic de pe costa déluluï, numit astădî Sfântul-Petru, înfăţişa tot-o-dată în vechime divinitatea protectoră a corăbierilor prin acesta strîmtore, atât de periculosă navigaţiuniî cu vêsle şi cu pânze [2]).

înainte de deiî Olympuluî grecesc, Saturn singur a fost acela, care a domnit peste ceriu, peste pămont si peste ape. El liniscia furtunile, el calma valurile, el apëra pe corăbierî de naufragiî şi de orî-ce alte accidente pe ape.

Etatea acestuî monument, o-dată atât de religios, de la Porţile-de-fer şi

') Varro L. L. V. 42: Hune (C a p i t o l i n m) antea montera Saturniurn appellation prodidcrunt . . . Antiquum oppidum in hoc fuisse S a t u r n i a scribitur. Ejus vestigia etiam nune mancnttria: quod S a t u r n i f a num in faucibus, quod Sat u r n i a porta, ... quam nune vocant P a n d a n a m, quod post aedem Saturni in aedificiorum legibus privatis parietes p o s t i c i muri sunt scripti.

[2]) Un templu consecrat lui Saturn şi altul lui Hercule, după cum

scrie S t r a b o (111. 5. 3 seqq) se aflau în insula Erythia d e l a s t r i m t ó r e a Gaditană. Vom reveni asupra acestei insule, când vom vorbi de monumentele preistorice atribuite lui Hercule.

de la Cataractele Dunării, se reduce, după legendele, de cari vom vorbi mai târdiiï, la timpurile anterióre Argonauţilor.

Fără îndoiclă, că au esistat şi în alte părţî ale Carpaţilor ast-fcl de simulacre primitive, ce representaü pe Zeul-mo.ş, marele protector al Daciei.

Diferite délurï si vêrfurï de inunţî de pe teritoriul terilor nostre, maî portă şi astădî numirile semnificative de «Moş», «Vîrful Moşuluî», «Piscul Moşului», reminiscenţe obscure, că o-dată aceste înălţimi aü fost consecrate cultuluï luï Saturn, acestuï mare représentant al religiuniî şi civilisaţiuniî preistorice.

5. *Saturn ca Zetiç Ăaxitj fi Dokius Caeli filins.*

Saturn ca divinitate supremii a Daciei ne maî apare în anticitatea greco-romană adorat şi ca Zîoc Aaxoj.

Pclasgiî, după cum ne spune Herodot, nu avusese la început nume particulare pentru divinităţile lor, ci eî le numiaü numai simplu rko'jţ, deî [1]).

Aceste numiri de •freoî şi cleus, cari la început se atribuise lui Uran si lui Saturn, ca personificări ale divinităţii ceriuluï şi pamêntuluï, au fost înlocuite maî târdiu în cultul public prin espresiunile de Zsu? şi Jupiter [3]).

De fapt însă, atât ZEU; cu formele sale de Aiç, AEUÇ (colic) şi wSeuţ (beotic) la Greci [3]), cât şi Jupiter (diu'piter, divus pater, deus pater) la Latini *), erau numaï simple apelative [6]).

') **Hcrodoll** lib. **II. c. 52.**

[J]) **Mncrobil** Saturn. I. 10: Philochorus, Saturno et Opi primum in Attica statuisse aram Cecropem, dicit, eosque deos pro J o v e tcrraque coluisse. De asemenea aflăm şi în Italia numele de Jupiter aplicat luï Saturn. O inscripţiune de pe un vas de lut descoperit pe muntele Esquilin conţine dedicarea: Iovei Sat(urno) deivos. (Preller-Jordan, R. M. II. 10).

') Jiicobitz u. Seilcr Hdwb. d. gr. Sprache, v. Z:uţ.

) Varro, L. L. lib. V. *66.

[s]) **Stcphani** Thesaurus 1. graecae, v. Zsú;: nihil aliuj esse Zsur quam 3;o'; et Jupiter quam d c u s. — Cu numele de 7^uc a fost onorat şi A y a m e in n o n (Lykophron. Alex. [v]- 1124) şi Hercule (Aeliani H. A. XVII. 40), ér Enea ca J u p i t e r (Preller-Jordan, R. M. I. 94; n. 321;

Pauly, Real-Encyclopadie, v. Jupiter, p. 594), — Acest us, de a atribui ?' eroilor numele de Jupiter, î-1 relcvează T e r t u l l i a n (adv. Nat. I. 10) prin următorele Uvinte; Varro trgcentos Jovcs (seu Juppiteres dicendum est) sine capitibus inducit.

Atât din punctul de vedere istoric al credinţelor, cât şi al rituluî, Zsu; Awowvafoţ neXaTfixoc din Epir '), Zsoç IléXwpoç '-) seu ʳO|-ioXa>coi din Tesalia şt Beoţia [3]), Zeoc Ilarrxioc al Sciţilor [4]), Jupiter a v us al Troianilor [5]), Jupiter Latiaris adorat pe muntele Alban, nu représentai! pe dcul de a treia formaţiune, pe Joe Helenicul séü al theomachieï, care usurpase tronul lui Saturn, ci pe Deul cel mare al ginţii pelasge, pe divinitatea lumincï si a fenomenelor atmosferice, care reversa bine-facerile sale asupra agriculture! pelasge, şi căreia a fost asimilat Saturn, representantul istoric al culturel paméntuluï, a! prosperităţii si al abundenţei.

Cultul cel mai celebru al marelui «Dea pelasg» după cât î-1 cunoscc istoria până astădi a fost la D o dona din Epir.

însă mult mai celebru şi mai străvechii! a fost cultul «Dcului celui prea bun şi prea mare» al Abilor şi Agavilor din nordul Tracici, a, celor mal drepţî dintre toţi omenii, către cart î-şi întorce Joc privirile sale de la Troia [0]J.

Aceşti Abî şi Agavî, după moravurile lor cele dulci' şi după locuinţele lor din nordul Istruluï, făceau parte din familia cea mare a Hyperb orcilor evlavioşi, la ale căror hecatombe séü prasnice veniaü toţi deiï [7]).

Urme autentice despre cultul cel estins al marii divinităţi din Dacia le aflăm până tardai în epoca istorică.

încă din cele mai obscure timpuri ale preistoriei, diferite tribun pastorale pelasge emigrând de la Dunărea de jos, după ce trecură peste Tracia, peste Helespont si Frigia, se stabiliră în ţinuturile Cappadocieî din Asia mică, pe lângă munţii numiţi Taurus, Anti-Taurus, Amanus, şi în apropiere de is-vórele Eufratului. Aceste colonii de păstorii munteni, coborîţi de pe înălţimile Carpaţilor, mai duseră tot-o-dată cu cî si memoria cea sfântă a divinităţii supreme venerate în patria lor. încă pe la începutul erei creştine, eî adorau în Cappadocia pe Deul cel mare clin nordul Istruluï, numit de el ZE'J? áaxfy, (genetiv dialectal corespundătoriu latinutuî Daciáé) şi acest Zeus Dacie î-şî avea la denşii un. pontificat al seu particular [8]).

ᴶ) **Huincri** Ilias, XVI. v. 233. — Mucrobil Saturn. I. c. 7.

') Itîitonis Siiiopensis Fraym. 4 (Fragm. Hist. Grace. IV. 349). — Puiily, Real-En-cyclopàdie, v. Jupiter, p. 592.

°) Suidas, v. ᶜU(JoX(i:rj; *7^oç.*

*j Hcrodoti lib. IV. c. 59.

[5]) Virg-ilii Acn. VII. v. 219-220.

") Hoincri Ilias, XIII. v. 6.

') Honicrl Ilias, I. v. 423; XIII. v. 106. - l'iiuliiri Pyth. X. v. 33. - Cf. P a u l y, Rcal-Encyciopàdic, v. Acthiopia.

[8]) Strubouis Gcographica (Ed. Didot) liri. XII. 2, 5: *Tv.-i]* S'Eotlv ispm^uv») Aiàç Aaxîf] aÚTTi;. at-.óXovoc S'ïTmin!-.

Era una din credinţele caracteristice ale tuturor triburilor pelasge, că Deul lor naţional ascultă si înţelege maî bine rugăciunile şi necesităţile vieţeî lor.

Afară de cultul archaic al luî Zeus Dacie maî aflăm la Pelasgiî din Cappadocia încă o reminiscenţă rcligiosă din patria lor europeană.

EI mai spuneau, după cum ne relateză Pausania (sec. II. d. Chr;), că . „;nea cea sfântă a Dianeî, venerată aşa de mult în Taurica (Crimea), se afla în posesiunea lor ')•

In fine, *ei* maî adorau pe divinitatea cea mare a Pămentuluî, pe «Mama marc» sub numele de M* [2]).

Pe lângă credinţele si tradiţiunile religiose, idioma lor maî avea de asemenea un caracter forte pronunţat pelasg.

O parte din localităţile ocupate de aceşti Pelasgî nî Cappadocieî, pe cât ne sunt cunoscute din scrierile anticităţiî, purtau numele de: Cerasus, Morthula, Gauraena, Campae, Corna, Corne, Domana, Orsa, Dascusa, Da-gusa [3]), Dacora [4]), Rimnena séü Romnena [5]). Un fluviu este numit Apsorrhus [6]), şi un munte Scordicus [7]).

Romaniî i declarară de amici şi aliafï (soţi), şi le acordară tóté libertăţile, pe cart le ceruse, până chiar şi dreptul de a ave un rege al lor propriu [8]), ér împèratul Claudiü întemeia în Cappadocia o colonia romană în oraşul numit Archelais *[9]).*

Probe forte éloquente despre caracterul lor pelasgo-latin.

însă nu numaî pe teritoriul Cappadocieî ni se presintă urmele primitive ale rcligiuniî, al căreî centru puternic a fost o-dată Carpaţiî Dacicî.

Cultul luî Zeus Dacie a maî fost dominant încă din timpurile cele maî obscure şi în Creta, insula cea marc şi fertilă a Meditcraneî.

Locuitorii cei mai vechi aï acestei insule, după cum ne atestă tradiţiunile, credinţele, cultul si inslituţiunile lor, erau de origine Pelasgî.

După cumne spune Diodor Şicul, ei se numiaii Dactylî, adecă Dactulî,

') Pausaiiiae lib. III. 16. 8.

') Slrabonis Geogr. lib. XII. 2. 3. — Mă desemna în cult pe Magna Mater Deum, pe Gaea seu Rhea (C y b el c). — Cf. S t e p h a n u s B y z., v. ftf^taop*.

") Ptolejiiiiei lib. V c. 6.

[4]) Sozomcni Ilist. cccles. VII 17.

[5]) Stniboni» Gcographica, (Ed. Didót), lib. XII. 1. 4.

[6]) riolcinaci lib. V. 6, — A p ş *61* ă, parau de apă lângă Muntele sec în jud. Mehedinţi. — C[f]- To ci I e s cu, Materialurî folk!., I. 85: La ap s or ă ca sa-sï ïa.

) Jid. V. 6. — S c o r d i s c i, popor din Pannónia superioră. S c a r d u s, munte al icÎ despre Mesia şi Macedonia. Dlodori Slculi lib. XXXI. 19. - Strabonls Geogr. lib. XII. 2. 11.

triburï munlene identice cu Corybantiï *1),* fii luï Saturn *), ale căror arme particulare oraii arcul şi săgeţile [3]), ceî de ântâiu, carî se ocupase în părţile acele cu estragerea metalelor din sînul pămentulul şi cu lucrarea lor.

Până târdiu în epoca istorică locuitorii insulei Creta înfăţişau pe marele lor Zeôç, încunjurat de cele şepte stele ale Urseï mari[4]), o espresiune simbolică hieratică, că eî adorau sub acest nume pe divinitatea supremă a Pelasgilor din nordul Istruluî.

Sub «Ursacea mare» autoriianticităţiîconsiderau că locuesc Geţiî si Sciţii.

Poetul Ovid în tristele sale elegii de la Torni scrie, că densul locuesce într'un ţinut barbar, pe fërmuriï Mării negre, sub constelaţiunea Ursei, uncie sunt Gcţiî şi Sciţii [5]).

Ér la Sfântul Paulin Dacii, sunt aceia, cari locuesc sub constelaţiunca Ursei mari ").

Este una si aceeaşi tradiţiune religiosă, ce domineză în Cappadocia şi în Creta.

Aceste triburi de păstori si lucrători de mine, depărtate de la Carpaţî în timpurile de putere şi cspansiune ale rasei pelasge, mal păstrase drept moştenire cultul si instituţiunile religiunil Iul Zeus Dacie, întocma după cum De len ii şi Del phi e nil venerau cu deosebită sfinţenia pe Apollo Hyperboreul numit şi ApolloDicaeus[7]). Dicia era numai o variantă geografică a numelui Dacia [8]).

') Stmbunîs Geogr. lib. X. 3. 7. seqq.

J) La S t c s i m b r o t u s, contemporan al luï Periclc, D a c t y l i i apar ca (iii luï Zeus, Corybanţii ca descendenţi aï Im Saturn (Frag. Hist. Grace. II p. 57), întocmai precum şi L a t i n i i se numiaă Saturai gens (Virg. Aen. VII. 203).

') Platoiiis Voi. II (Ed. Didót) p. 263. — **Pansanlae lib. I. 23. 4.**

<) **Dnrny,** Mist, de Grecs. I. p. 187.

[4]) **Ovidii** Trist. lib. V. 3 v. 7-8:

Ouem nunc subpositum stellis Cynosuridos
Ursae Juncta tenet crudis Sarmatis ora
G e t i s.

•) în poema dedicată Sfântului Ni c c ta, episcop al Daciei: Ibis Arctoos procul usque Dacos (Colcti, lllyricum sacrum. Tom. VIII. p. 81.)

') Plinii H. N. lib. XXXIV. c. 19. 10: A p o l i i nem c i t h a r o e d u m quiDi-caeus appcllatus est. — Dicaeus era un simplu epitet geografic al lui Apollo, în calitate de cântfireţ cu c o b z a (cithara, xiâ-apa), instrument naţional al Hyperbo-reilor, cu care acompaniaŭ imnele dculuî la festivităţi şi cântau la horele lor de petrecere (Vedi H c c a t a e i A b d c r i t a e fra». 2 şi 4).— Dicaeus are în limba latina o formă grcce'scă, ca şi Amyclaeus, Thymbraeus;

Idacus, Dodonaeus etc., în tot caşul însă nu are de a face nimic cu adiectivul grecesc ííx'/i&c (just), ce nu-1 aflăm ca epitet al lui Apollo, nici la Homer, nici la Hesiod. De altă parte cithara seu cobza, simbolul luï Apollo Dicaeus, nu putea se figureze ca atribut al justiţiei.

") C. I. L. III, p. 169.

Acest Zeúc Aaxírj ne maï apare în vechile traditiunï ale Pelasgilor şi sub numele de Dokius filius Caeli, care, după cum ne spune Gelliu, a fost cel de ântâiu, care a înveţat pe omeni sd construescă edificii de lut [1])'.

După genealogia si după rolul seTi ca civilisatoriu, acest Dokius filius Caeli era identic cu Saturn fiul Ceriului din tcogoniile greccscî. Dokius este un simplu eponim, un genial représentant al raseï pelasge din Dacia, în-tocma după cum Scytlies, fiul luî Joc, care a inventat arcul şi săgeţile [2]), ne indică prin numele şefi, că patria sa originară a fost Scythia.

6. *Saturn onorat în cultul archaic cti numele de "Ofioiog (Omul}.*

Saturn în cultul public si în tradiţiunilc poporale ale vechimii mai avea tot o-dată şi epitetul de "Op.oXoc, o numire, ce ne prcsintă o deosebită importanţă pentru istoria timpurilor primitive ale Dacieî.

în părţile de nord-ost ale Tcsalieî, lângă valea Tempe, un munte înalt, cel mai fertil şi mai avut de isvórc, se numia încă din timpuri imemoriale "OfioXoc, după scriitorii greccscî [3]). De sigur, că pe unul din punctele sale cele maï înalte se aflase o-dată un simulacru al acestui Homol-os.

Insă nu numai în Tesalia, ce forma un teritoriu prin escelenţă pelasg, dar şi în Beoţia, o provincia locuită la început de b-arbarT, după cum se esprimă Strabo, divinitatea cea înaltă a lume! fisicc şi morale era numită Zsuţ 'OuoXwco? [4]), o reminiscenţă, că odată acesta divinitate supremă a triburilor pelasge din Tesalia şi Beoţia a fost adorată pe muntele "0|J.o).oc.

Aceeaşi numire o aflăm în părţile de nord ale Europei. Dcul suprem al seminţiilor germane, Wodnn séü Guôdan, este numit «O m i» în cele mai vechi poeme germane [6]).

') **riinii** H. N. VII. 57. 4: Gellio Dokius Caeli fi l i u s , Iutei aedificii inventor, placet, exemplo sumpto ab hirundinum nidis. *) Ibid. lib. VII. 57. 9.

[3]) **Epliorl** Fragmentum 71: "Ojj.o).o; 3s QittaXiaç Spot, iii "E-fopoţ xal 'Ap:aT03-fj(xo;
[6] ®'n£''î°î, ev oít ístopzí «sol TÍJ; éopTTJ? tmv 'Ojj.oX.(uv (Frag. Hist, grace. I. 256). —
Stcplinnus By>!., v. '0,1.0)^.

[4]) Suidas v. '0|io/.u'>!6ţ Zîiç. — Epitetul de Homoloios al luï Joe a rëmas neînţeles pentru

autorii anticităţiî. Singur Pausania i-1 aduce în legătură cu muntele Homolos din Tesalia.

[s]) **Grlnini,** Deutsche Mythologie, I. 131.—Divinitatea Om i se maï numia în limba germana şi Mann. Tacit (Germ c. 2) scrie: Celebrant carminibus antiquis ... T u i s-tonem dcum, Terra editum, ct filium M a n n u m. La G r i m m (D. M. I. 319) acest

Pe la finele secuiului al V-lea, regina Francilor Clotilda, voind so înduplece pe soţul söü, pe regele Cloclovic I., ca se primescâ religlunca creştină, i adresoză, după cum ne relateză Grigorie de Tours, următorelc cuvinte: «Duinncdciî, pe carî i adoraţî voi, sunt chipurî sculptate în petră, în lemn, ort în metale, ér numele, ce le daţî voî acestor deî, aü fost «omeni», ér nu deî» [1]).

Este un fapt positiv, că sub acostă numire misteriosă de "OpLoJ.o;, şi care représenta o divinitate ante-homerică, literatura vechia grcccscă si romană înţelegea pe Saturn.

Tertullian, cunoscătorul adânc al credinţelor poporale păgâne [s]) şi Mirt uti us Felix, contemporanul sëû [3]), ne spun, cl totï scriitorii anticităţiî, atât ccï greccscï, cât si ccï romanï, numesc pe Saturn, «homo».

Aceleaşi probe ni Ic ofer monumentele epigrafice. Pe o inscripţiune din Numidia se amintesce un Homvllivs Satvrninvs miles legionis 111 Aug.'), pe altă inscripţiunc din Provincia proconsularis găsim pe o femeia numită Ho m v l ia Satvrnina [5]), adecă şi aici numele barbare ele Homvllivs si Homvlia sunt interpretate în limba latină prin Satvrninus şi Satvrnina.

Mân nu s însemneză «homo» şi dőnsul adauge: Mannus ..ist dor erste held, des gottes sohn, und aller mcnschcn vater. Mythografiî şi istoricii germani nu au putut afla pană astădi o esplicaţiunc justificată, etymologică şi istorica, a cuvCntuluî Tui st o. Este afară de orî-ce îndoială, că acest cuvent nu putea ave altă însemnare de cat de «Tatăl», în limba poporală română, care a conservat până astăcjt un adcvërat tcsaur de cuvinte archaice pclasge, Tutu (la Tacit T u i s t o) însemneză Tată. Pclasgii aü format în timpurile ante-istorice un strat etnic forte întins al Germaniei. Aceleaşi divinităţi, «Tu i st o> şi «ii a n n u s», (-«O m i»), seu «T a t ă l» şi < O m u U, împrumutate de la Pelasgî şi adorate de Germani, le mai aflăm şi astădi amintite într'o pocmn archaică poporală română :

De la Tatăl de
sus, în c e r i u
sus. S'a înălţat

Un nor marc,
Din norul marc
S'a făcut un Om mare . . .

C. Cat:in3, înv. Vulea DicncI,
I)f."at.

') du quos colitis . . . sunt enim aut ex lapide aut ex métallo aliquo s c ui p t i, no-mina vcro, qnac eis indidistis, homines fuerunt, non dii (Greg. Tur. 11. 29—31 apud Grimm, D. M. I. 96.)

'*) Tc.rtulliaui Apolog. 10; Saturn u m itaquc, quantum litcrac docent, neque Dio-dorus graecus, aut Thallus, nequc Cassius Scvcrus, aut Cornelius Nepos, nc-que ullus commentator ejusmodi antiquilatum, aliud quam h o m i n c m promulgarunt.

') Minuting Felix in Octavio p. 26: Saturn urn... omnes scriptures vetustatis Graeci Romanique hominem prodiderunt. — Lactautlus, I. 13 : Omnes ergo non tan-turn poetae sed historiarum quoque ac rerum antiquarum scriptores hominem fuisse (Sat urn um) consentiunt.

[4]) C. I. L. VIII. nr. 1875.

') C. I. L. VIII. nr. 1643.

De asemenea se maï păstrase în tradiţiunilc vechi ale Tesalieî o deosebită amintire despre un «Om gigantic» (avSpa <î> 5vo|j.a ^v IláAaipoí), a cărui serbătorc principală erau Saturnalelc [1]). Acesta numire archaică de "OiAoXoî a fost înlocuită mai târdiu prin tcrminul ăvSpoc, în unele părţt ale Greciei şi Asiei mici [2]). înţelesul este acelaşî, însă cu siguranţă nu putem sci, dacă originea cuvêntuluï oEvSpo;, este grecoscă orï pelasgă [3]). Grecii cei vechi mai numiaü icóna unui om àvopiaç, cu deosebire statuele si columnele.

în fine, luna lui Decembrie, care la Romani era întregă consecrată luï Saturn, maï portă si astădî la poporul român numele de Andrea séu Indre a [4]), ori cu alte cuvinte, ea este «luna Omului» séü a «serbătoriî Omuluî». Pe basa acestor date positive noï putem face aicî următoria conclusiune: -Cuvêntul «"Oj-icùoç;» în anticitatca pelasgă ne apare ca o numire generală, ce se da primelor simulacre sculptate în stâncile munţilor, ce représentai! în forme umane divinitatea supremă a religiuniï.

Aceste figuri ale cultului public, precum şi numirea de «Omul», ce li se atribuia, ne mai pun în evidenţă faptul, că religiunca pelasgă a fost cea de an-táiü, care a introdus în Europa imaginile rudimentare ale deilor cu tipuri umane, în anticitatea greco-romană, Saturn era înfăţişat cu o figură pelasgă rustică, ca un betrân cu barbă albă, cu pletele lăsate pe umerî (intonaus avus) acoperit pe cap cu un fel de ştraiu, une orï cu sandale în picidre °), şi gârbovit de greutatea betrâneţelor, în mâna dreptă el avea ca atribut un instrument de tăiat, numit de autorii grcccscî Sps-avcv [G]) seu aprcrj [7]), şi pe care Hesiod o numesce «cotţurată» şi «gigantică». La Romani acesta emblemă caracteristică a vechiului dcü a fost numită falx şi asimilată cu secerea, ca simbol al agriculture! [8]).

') Bntonls Sinopcnsis Fragm. 4.

[2]) An d ros, insula spre SO. de Eubea, numită o-dată Ant-andros. Acesta insulă ma-
avca şi un port numit Gaureleon. — Antandros, oraş pelasg sub muntele Ida,
pe teritoriul vechii Troie. Sensul acestei numit! este: «în faţa Omului». Tot acesta
espllcare o dă şi Mela (I. IS): Antandrum, quasi pro Andro, illi quasi pro viro
accipi volunt, adecă; cî voicsc a înţelege sub numirea de Antandrus «înaintea An-
druluî» séü «înaintea Omului.»

[3]) A n dru în limba română ni se presintă astădî numai ca sufis, d. o.

băiăţandru,
copilandru.

') Marian, Scrbătorilc la Români, I. p. 97.

[6]) Dupi o figurină de bronz din museul de la Louvre. Simulacrele luï Saturn din templele cele vechi ale Romei aveau l e g ă t u r i de l â n ă la picióre, de unde, după'cum scrie M aerob iu (Sat. I. 8.), s'a născut proverbiul: «deos laneos pedes habere».

') Hesiodi Theog. I. 162: jie-fa Bps'navov.

[7]) Ibid. I. 179; κt)>iOpiov *âyxtp.*

***i* 3fnr-rAl.li** Q,f **i** *,. i.* c;;mi,tn>>i-iim »>H,C inHirír, ^<*tt•* i-ni fnlrpm. insipne messis,

Originea acestei rcprcsentărî iconicc a lui Saturn se reduce insă la timpurile preistorice.

Unul din monumentele megalitice, cele mai importante ale Galieï, ne înfStisezä pC Saturn în forma unuï menhir seu stêlp conic, acoperit pe cap si pc frunte cu o haină, cc-î învclcscc tot corpul. Pe faţă i sunt rcpresentate doue astre, sórcle şi luna [J]), fiind-că Saturn, ca divinitate a universului, era venerat tot-o-dată şi ca deü al lumineî[2]). Ér drept atribut distinctiv al putcrcï lumescï, acesta figură din Galia ne înfăţişeză la brâu un topor archaic, séű un ciocan marc. în tradiţiunilc poporale române s'a maï conservat încă până astădî amintirea despre numele de «Omul», cc-1 avea Saturn în rcligiunca vechia, cum şi despre emblema sa rustică.

157. — Simulacrul divinităţii su- numită <:Nu-prcmc représentant.! pe Saturn st':Q O m u l - m a r c, descoperit în sepultura neolitică de la Col-Jorgucs (Francia meridională, dcp. Gard). După F r a i p o n t, Les

Anume ni s'au păstrat sub forma unei legende scurte în versuri resturile din o vechiă teogoniă poporală, merătoria cea marc», şi căreia i se a-tribuc o deosebită putere sfântă, când se rccitczä.

După cuprinsul seu, acostă poemă genealogică era un fel de «Enumeraţio dcorum». Ea conţinea în o ordine succesivă si în trăsuri morale numele, originea şi faptele diferitelor gcncraţiunî divine.

adjccit. — La Ovid (Fast. V. 627) Saturn c numit f a l e i foni s scncx. De asemenea Şi la Martial (XL G).

') Caracterul pelasg seu protolntin al acestei rcprcsentărî umane î-1 constată o colindă poporală română. M a i c a Do m n u l u l spune despre fiul seu :

Că pc f a ţ a fi u l u i
Scrisn-î rada sorcluî,
Şi pe fruntea lui plină
Luna p l i n ă cu lumină.

. .

R c-1 c p :i 11 n l, Colechiuic ms-.t, T. 1. p, 214 (Acnd. rom.)

Kepresentârî analoge şi in Italia: Den romi s cb - i tal i s c h en Darstellungcn, \vorin cr (Sat urn us) . . . auch m i t b e s t i r n t e m Haupt erschcint, liegen astronomisclie Idcen 2u Grundé (P a u l y, R. E. v. Saturnus p. 334).

•**J Mncrnbii** Sat. 1. 22: S a t u r n u s ipse. . quid aliud, nisi s o l intelligcndus est

Tesalienï ça "0|o.oXoî séű ca «VTjp TcéXwpoç. Er ca atribute simbolice ale puterii şi domniei sale lumescî, «Omul mare» numit şi «Dumnedeu» are în tradiţiunile române o «secure mare» [1]), ort un «ciocan» la brâu.

Acest «Om mare» al tradiţiunilor române este coborît de la «Tatăl d i n Ceriu» [2]). El ne apare ca primul fundatorii! al religiuniî. El

i) Securea este o armă primitivă, ca représenta însemnele puterii, sceptrul acestui timp. Fascele romane, emblemă a imperiului şi a puterii, ce se purtau înaintea vechilor rcgî, ér în timpul republice! înaintea consulilor, dictatorilor, pretorilor etc. încă aveau Ia mijloc o secure. De asemenea aveau şi p o n t i fi c i i rom a ni ca inscmne istorice o secure. (P r e 11 e r, R. M. II. p. 135).--Dcul Ram mă n al Asirienilor, o divinitate de origine pelasgă, identic cu J u p i t e r Rum i n us al Latinilor, părintele ploilor şi al schimbărilor atmosferice, încă era înfăţişat stând pe un munte, susţiind cu capul seu ceriul şi având în mână un topor (M a s p e r o, Egypte et Chaldée, p. 662).

[1]) De Ia Tatăl de sus în ceriu sus S'a înălţat în sus Un nor marc, Din norul mare S'a făcut un Om mare Cu o secure mare, Si din Omul mare
S'a facut o pădure mare
Cu un lemn mare,
Şi din lemnul mare
S'a tăiat o aşchia marc
Şi s'a făcut o biserică marc

Pe la noi, scrie G. Catană, acesta rugăciune poporala se mal dice şi «Numerate ria mare» şi se rostesce la patul unui bolnav de morte, dacă recitătoriul se îm-pedccă ori greşcsce, atunci se crede că bolnavul móré, ér dacă o rcciteză fluent, se în-sănătoseză.

Cu 9 altare, cu 9 altarele
. . . .

O. CatanJ, înv. Valea Dienet, (Ba *M).*

Era un Om marc,
S'a dus la pădurea
mare
Cu un topor mare,

Ca să taie lemn
mare Să facă
mănăstire mare Cu
9 uşi cu 9 altare . .
.

(Coin, ir.'ivermi, jud. Dorohoiil.)

Cf. Se va s t os, Povesti, p. 81. — Ş e dă t ó r ca, (Fălticeni) An. I. 177; II. 143. în alte colinde române, acest Om mare este identificat cu D u m n e cl e ű :

Da D u m n e d e ű s'a lăsat
Cu c i o c a n u l pus în brâu . , .

(Corn. Salcea, j. BotoşanT. Coîccţîiinea no.strri.)

Aceste teogoniî archaice pclasgc, se vede, că aü servit ca model si ca isvorc principale pentru poema lui H es i o d. Mă: esistă încă o remarcabilă asemenare. Pe când scopul principal al Teogonici lui Hesiod este învingerea lui Joe asupra luî Saturn şi a Titanilor, în «Numărătorea cea mare» se glorifică la început O in u l mare, apoî partea *a* doua a acestei poeme, sub influenţele cultului creştin, celebreză triumful divin al lui Isus asupra Evreilor.

Cuventul «Om» représenta în anticitate o înaltă putere divină. Profetul D a n i e l (c. *1.* 13) spune, că a vcdut în visiunilc sale pe «fiul de Om», că venia pe n o r i i cer i u l u i si a luat domnia, mărirea şi regatul de la «cel mal vechiu de dile». Chiar şi

construesce cel de ântâiù o b i s e r i c a mare de lemn, cu 3, ori cu 9 altare, cel maî sacru templu al tradiţiunilor pelasge, a căruî istoria a perit, însă care ne apare rnult maî primitiv de cât Mănăstirea-Albă din ostrovul Măreî-negre J).

7. *Saturn ca Zsvç U q i a r o q ui y t aroc evsvona, aï y l o y, o ç. Simulacrul sfu cel colosal de pe muntele Omul în Carpaţl.*

Cel maî însemnat munte din catena meridională a Carpajilor este Bú cégiül.

Acest munte, care se distinge prin înălţimea sa cea maiestosă şi prin estensiunea orisontuluî seu, a avut o-dată o mare celebritate.

El a fost în anticitatea preistorică muntele cel sfânt al triburilor pastorale pelasge, pentru carî şesurile cele întinse de la nordul Istruluî erau tot atât de importante ca şi văile si culmile Carpaţilor "-).

Vêrfurile cele maï înalte ale acestuî munte portă adî numele, unul de Ca-raiman si altul de Omul, si amèndouë aü fost o-dată consecrate divinităţilor supreme ale rasei pelasge, unul luï Cerus manus, ui?aî OOpavoţ s), si altul lui Saturn numit si «Omul».

luï Isus i se da atributul de «fiul Omului» (Matciû, c. 1C, 27—28; 19,28), precum şi Joc avea epitetul de «Horn ol oi o s» sou fiul Omului. — PC teritoriul veche! Dacie, diferite vîrfurl de munţi aü fost consecrate o-datâ divinităţii Omului. Ast-fel de numiri mal aflăm urmat orele : Vîrful Omului, punctul cel mal înalt al muntelui Kucegiű; Omul de petră, munte în jud. Argeş, spre SO. de comuna rurală CânenI; Délül Omului spre NV. de corn. Bala-dc-sus, jud. Mehedinţi; Vîrful Omului în Bucovina spre SV. de Chirli-baba, ér în părţile de N. şi de NV. ale acestei comune se află munţii Tartarka şi Capul; Vîrful Omului, munte pe teritoriul com. BroscenI, jud. Sucéva. Simulacre archaice cu numele de «Omul» se par a fi esistat o dată şi în părţile de sus ale Italiei. Anonimul d i n Ravenna şi geograful G u ido amintesc lângă Alpî în Galia Transpadană localitatea numită «O m u l a» (Ed. Finder, p. 251. 458).

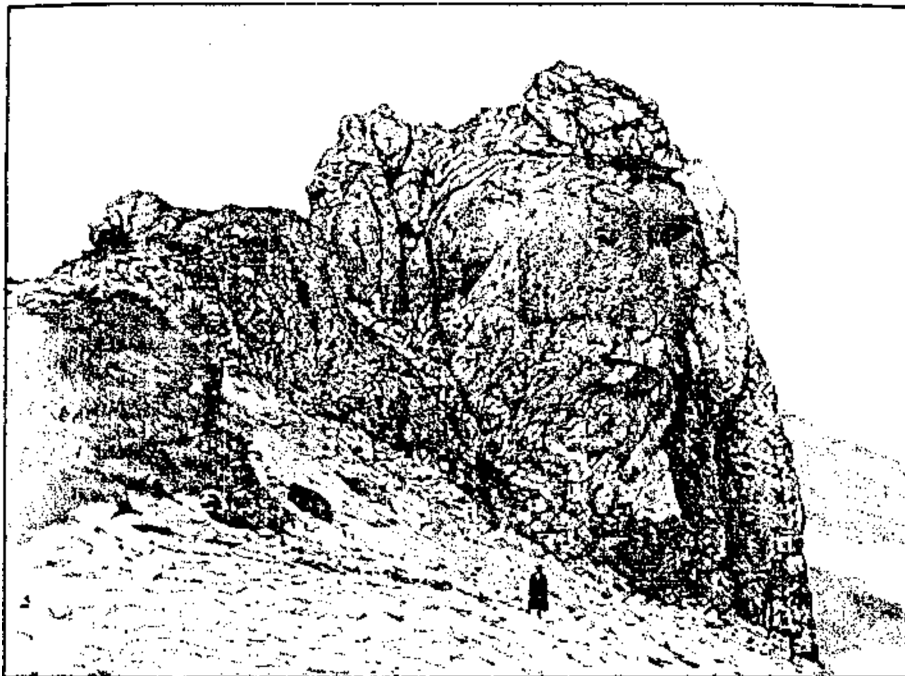
') Am vorbit aici despre Saturn ca divinitate, în cât este de lipsă spre a cunósce caracterul vechilor simulacre ale Daciei. Despre celelalte numiri şi legende ale acestui puternic monarch al timpurilor preistorice, despre patria şi faptele sale politice vom vorbi mal la vale, în istoria imperiului pelasg.

') Este acelaşi munte, pe care Dacii, după cum scrie Strabo (VII.

3. 5), î-1 considerau de sfânt: Spot íspóv . . . Svojj.a S'a&TU Kcu-faiovov. Despre înţelesul numirii, pe care Strabo ne-o di sub forma de Cogaeonon vom vorbi mal târijiu, în acest volum.

[3]) Vedi mal sus pag. 201.

Pe punctul cel maî culminant al muntelui Omul se înalţă o columnă uriaşă, înveluită de regulă în norî ***), ér* pe un alt pisc din apropiere maî esistă şi astădî cel maî important simulacru al lumiî preistorice, o repre-sentaţiune umană sculptată în stâncă, de o mărime întru adevCr formidabilă.

158.— Marele simulacru al lui Saturn ca Zsuţ ap:aîo<; jis-fiCToţ eufooita, *al-ţio-^oc,* sculptat în o stâncă de pe vêrful muntelui «Omul», punctul cel maî înalt de pe arcul sud-ostic al Carpaţilor. După o fotografia de Prof. Em. le Marton din Rennes, din a. 1900.

Acesta figură întru adevër titanică din rnunţiî Daciei vechi, numiţî o-dată aï Hyperborcilor, ne înfăţişeV.S, după tóté caracterele sale, imaginea supremei divinităţi a timpurilor pelasge [2]).

[1]) A se vedé capitulele următore.

[a]) Despre posiţiunea şi constitutiunea geologică a acest ci stânci, scrie d-1 E. le Marton: Elle représente une forme d'escarpements s u r le fl a n c S. du sommet dénommé O m u, qui est le point culminant du massif du B u c c g i u. On peut voir que le rocher . . . est de taille formidable, d'après la figure humaine qui est à une vingtaine de mètres en avant ... Le roc ... se compose de 3 parties, la partie supérieure (partea stâncosă de-asupra frunţii) est le rest d'un énorme bloc calcaire, aussi que la partie inférieur (partea de la gură în jos). Entre les 2 on voit le grès conglomératique, qui forme une bande (fruntea şi obrajii); et si l'on étude de plus près le pied même de l'escarpement on y trouve le môme grès enveloppant le bloc inférieur de calcaire.

După concepçiunile religiose ale Pclasgilor, Deul cel mare al acestei rase era înfăţişat în forme gigantice, cu intenţiune, ca prin dimensiunile cele enorme ale simulacrelor,ső se esprime tot o-dată puterea şi maiestatea acestei divinităţii.

Din acesta causa divinitatea supremă a religiuniî pelasge, deul tunetelor, al fulgerilor şi ploilor, acela, care cutremura părnentul, care fecunda câmpiile, văile şi munţii, mai avea si epitetul de IlaXwpoç Gigantul séü Omul mare *), şi acest Peloros era considerat de Tesalienî ca identic cu Saturn. Serbătorile cele mari ale Saturnalelor la ei purtau numele de «Pel or i a», adică ale «Omului gigant», seu ale «Omului mare».

Marele Deü din Iliada luî Homcr, voind a da celor alaltï Olympien! o idea despre imensitatea puterii sale fisice le adresează următorele cuvinte:

«Ascultaţi-me cu toţiî, deî şi deiţe, ca se vë spun ceea cc-mî dice inima. Peste cuvêntul meu nimcne să nu trecă, nicî deită nici deíí, ci cu toţiî se mo ascultaţi, fiind-că dacă voiu afla, că vre unul din deî, a mers pe sub ascuns, ca sa dee ajutoriü Troianilor, orï Danailor, acela se va întorce bătut şi cu ruşine în Oly mp, ori î-1 voiu prinde şi-1 voiu arunca în Tartarul cel întunecos şi forte depărtat, unde este sub păment o prăpastia forte adâncă, acolo unde-su Porţile de fer şi Pragul de aramă, si atuncî el va cu-nósce, că eu sunt cel m aï puternic dintre toţî deiî. Dacă voiţi însă, dcilor, încercaţi-ve norocul, ca să vë convingeţi cu toţiî. Aduceţî o catena de aur şi legaţi-o de Uran (cu înţelesul de munte), apoi prindeţi toţî dciî si deiţele de ea, şi orï cât veţi cerca, voi nu veţi fi în stare, ca se trageţi din Uran pe câmpia pe Deul dcregătoriul vostru cel maî înalt; însă când me voiu hotărî eű, ca se prind de catena, atuncî de o-dată cu voi voiu trage în sus şi pămentul şi marea, ér catena o voiu lega de verful Olympuluî şi tóté vor rëmâne suspendate în aer, atât sunt eu de superior peste deî şi omeni» [2]).

Aceste cuvinte, pe carî Homcr de sigur le-a estras din cântecele cele vechi ale rapsodilor migratori, se refer de fapt la munţii cei sfinţî de cart vorbim aicî.

Olympul Iliadeï nu este Olympul Tesalieï, ci este Olimpul cel vechiü de lângă 'Qxsavoc 7xoia|io; seu Istru, unde era «Originea deilor» [3]),

') Uatonis Sinopensi-s De Thessalia, frag. 4., in Fragm. Hist, grace.

IV. p. 349. — **Pauly,** Real-Encyclopăclie, v. Jupiter, p. 592.

[!]) Hoiuori Ilias, VI !I. v. 19-27. Că Uran este aici un munte résulta în mod positiv ?' *din* cuvintele: U oopt/vof)ev jisSiov??.

***')* Homeri** Ilias, XIV. v. 199-205.

«la marginile pământului, ce nutria multă lume». Olympul şi Uránul luï Homer sunt munţii ceï sfintï aï teogonieï, Oopsa [xaxpà [1]), acolo unde se afla reşedinţa lui Uran, a Gaeel şi a luï Saturn [2]), unde omenii erau asemenea deilor şi unde aceşti Titani purtau resbele unii cu alţii pentru domnia lumii.

De o-dată cu migraţiunile triburilor pelasge de la CarpaţÎ către părţile meridionale se au estins renumele şi legendele acestui munte sfânt peste tóté ţinuturile Elaclel, ale Asiei mici si până în Egipct.

După cum civilisaţiunea si moravurile cele dulci ale Pclasgilor au avut o influenţă enormă asupra poporului grecesc, tot ast-fel şi credinţele lor. De la Carpaţî aü emigrat spre sud, de-o-dată cu triburile pelasge, religiunea lui Uran şi a Gaeeî, a lui Saturn şi a Rheeî, a Soréiul şi a Lunel, ori cu alte cuvinte întreg sistemul doctrinelor pelasge, cu numele, cu legendele despre originea deilor şi cu formele cultului, aşa după cum se desvoltase în centrul principal şi puternic de la Istrul de jos, pe teritoriul Hyperboreilor celor sfinţi.

Figura cea enorm de colosală din Carpaţiî Daciei şi care ne înfăfiseză o espresiune suverană de demnitate şi o imensitate de putere, nu putea se représente de cât pe deul cel mare naţional al triburilor pelasge, căruia i-aü fost consecrate peste tot locul înălţimile cele mal impunătore ale munţilor.

Despre o figură uriaşă analogă, sculptată în o stâncă de lângă Antiochia, ne relateză scriitoriul grecesc Ion Malala în Cronografia sa următorele:

«Sub domnia lui Antioch Epiphanul, regele Siriei (decedat la anul 164 a. Chr.), domnind o epidemia în Antiochia, si din acesta causa murind o mulţime de omeni, un anumit Lcios, un om, care avea cunoscinţe de mis-teriele religiose, le-a ordonat, ca se sculpteze o stâncă clin muntele, ce domină de asupra oraşului. El a îngrijit apoi, se se sculpteze în acest munte un cap gigantic încins cu o coronă, întors cu faţa către oraş şi spre valea de acolo. Apoi a scris ceva pe cap şi ast-fel a pus capiSt epidemiei, Antiochenil numesc până astădî acest cap Charonion» [3]).

Acest Charonios représenta în realitate pe Zeóc xa,oa;ó? *), adecă «Capul luï Dumnedeü» *(àrà* TOO xápx, Hesych.), după cum era înfăţişată si adorată la Beoţienî divinitatea cea înaltă a ceriului şi a pămentulul.

') **Hcsiodi** Theog. v. 129. — Ibid. v. 113. ") Hornuri llias, VIII. v. 479 scqq.

[3]) loannis Mftlalae Chronographia (B.onnae, 1831) p. 205. — H c r o d o t (II. 106.) încă amintesce de două figuri umane sculptate în stâncile de lângă Ephcs şi Smyrna, în mărime de câte 6 coţî şi l palmă. După cum crede densul, aceste figuri representaű pe S e s o s t r i s (Osiris).

[4]) **Prellcr,** Gr. Myth. I. 77.

considerat până aici acest colos din Carpaţii Daciei esclusiv numai din punctul de vedere al ideilor religiose ale timpurilor preistorice.

Remânc acum se esaminăm acest simulacru din punctul de vedere al caracterelor sale simbolice şi al istoriei sale speciale.

Acesta maiestosă figură — a religiuniî energice pelasgc — ce domineză şi astâdî pe punctul cel mai însemnat al Carpafilor, se distinge prin doue particularităţi remarcabile., particularităţi, ce ne pun în evidenţă, că acest simulacru a fost considerat în anticitatea homerică ca imaginea cea mai sacră şi cea mai vechia a divinităţii supreme.

Una din aceste particularităţi distinctive ale colosului de pe Omul este espresiunea cea lată a feţei.

Homer, în unul din imnele sale, numesce pe Deul suprem al lumii fisice şi morale din timpurile sale : Zfjvcc «picJiov JJÍYWCOV sùpoorca, adecă «Deul cel prea bun, prea mare şi cu faţa lată». Aceste sunt epitetele cele maï vechi, şi maî rituale, sub cari era invocată puternica divinitate a lumii pelasge [1]).

Achile pe câmpul de la Troia adresând o rugăciune către Zeu; (AiuSu-vaîtoc) risXaayf/.oc, î-1 numesce tot-o-dată eupuoTra, -rjXe'îh vauov, adecă Deul pelasg cu faţa lată si care locuiesce departe[2]).

Acest «peu cu faţa lată» a dăruit, după cum ne spune Homer, regelui T ros de la Troia, nisce caii de cea maî escelentă rasă [3]), riumiţî «cai nemuritori» de către unii autori.

!) Autorii anticităţiî aü fost la indoielă, despre sensul adevërat al epitetului s atribuit marelui peu ante-homcric, ér în literatura modernă încă nu aflăm o esplicaţiune satisfăcătoriă. Anume unii autori derivă acest epitet de la oiji (iitoţ) -- tpiuvîj, voce, sunet, traducând pe ZEÚC e&púo-a cu late-sonans. Alţii din contră recunosc, că radicalul lui o T'/ se reduce la *Zfy* (Jmct şi èiTciç) o eh i u, f a ţ ă, însă denşil aü interpretat în mod cu totul necorect acest epitet, unii cu latioculus, la t u m hab en s oculum (Stcphanus, Thcs. 1. gr.) er alţii cu late-vidcns, late-cernens. După ideile teologiei antice insă, sub espresiunea de slpuo-a se înţelegea forma figure! divine, faţa cea lată, estrem de imposantă a lui Joe. Ast-fel la II o m e r Junona adresându-se către Apollo şi lns (II..XV. 146) le dice: «Joe vë ordonă, se veniţi cât maî în grabă pe muntele Ida, ?> după ce veţi veni se priviţi faţa lui Joc» (A-.oţ t'sî; iisa îăfja&s). La Eschyl. (Suppl. v. 1059) Joe arc ,je asemenoa o faţa imensă (c'^'.v î^US-JQV). în fine mal este de notat, C3- Homer întrebuinţeză adiectivul e&pó, aprópe peste tot locul, numai în sans strict material, aşa d. e.: e&puáfo'.oí, eèpaoSsioç, cu strade late; EioujisTujito;, cu fruntea lată; «"fopEeS-poţ, cu albia lată; eipuxopo?, cu

spaţiu lat, etc.

[a]) Homeri Ilias, XVI. v. 233-241.

[3]) Homeri Ilias, V. v. 265-267.

Jn timpurile primitive ale istoriei caiï ceï inaï renumiţi pentru forma, simetria *si* velocitatea lor, erau din nordul Tracieï. Pegasus, calul cel divin cu aripï, a fost după legende născut lângă isvórele (înţelege cataractele) rîuluî Oceanos seu Istru [1]).

Cu deosebire în ce privesce pe Zeuţ eopúona sunt memorabile următorele cuvinte ale luî Homer.

«Thetis (mama luî Achile) plecând des-de-dimineţă se sui pe Uránul mare (UÍY«V o'jpavov) şi pe Olymp şi aci află pe fiul luî Saturn cel cu faţa lată (eupuoTia Kpovc'STjv) şedend la o parte de cel ala!ţi deî pe punctul cel mai culminant al Olympuluî, care are multe verfurî» [2]).

Important text pentru istoria acestor timpuri atât de obscure. Şi aicî |i£T«S Oupavó?, care se afla în nemijlocită apropiere de Olymp, esprimă simplu noţiunea de munte [3]), ér nid de cum spaţiul cel infinit, ce se înalfă de asupra pamêntuluï. Acest |i£façç Oùpavoç, pe care se suie maî ântaiu Thetis, ca să mergă în Olymp [4]), este din punct de vedere al geografiei rapsodice identic cu Caraiman, muntele cel imposant al Daciei consccrat divinităţii luî Cerus manus (Cerul mare) şi care ne apare în legendele romane personificat sub numele de Caraiman, creatoriul «celor de ântaiu omeni», cr în descântecele poporale române, ca Domn al fulgerelor şi al trăsnetelor şi guvernătoriul cel mare al lumii[5]).

') Hcsiodi Tlieog. v. 293. — Tot în emisfcrul nordic au pus ceï vechi şi conste-laţiunea Pegasului.— După cum se scie, Sciţii au fost în anticitate cei maî celebrii călăraşi. — Calul de venat al lui Adrian se numea Borysthenes (Dio Cass. lib, LXIX. 10). Ér rasa cailor din Moldova a fost renumită până în sec. al XVIII-lea pentru făptura, agerimea şi resistenţa lor Ia oboseli (Cantcmirii, Descriptio Moldáviáé, p. 32).

') Homcrl Ilias, I. v. 497-499:

•ijcpif] í'ayéjjY) |*ií-('ív* oûpavôv OüX'jjiKÓv ts'
ÎUflSV S'BÙpuOïtr* KpOviÎYJV ŐTEp TjJltVOV ÍAXcuV
axpOTctfj xop'rfjj jioXuSîtpaîoţ ObXúji.Ko'.o.

Este de notat, că Homer numcsce aici vôrful cel mai înalt al muntelui OJymp, pe care şedea Joe, xopu-f-f), adecă crcscet, cap. Kopu-fv] se numesce la Homcr .şi vîrful muntelui Ida, de unde privia Joc la rSsboiul troian (II. XIV. 157). Tot acccaşî numire o întrebuinţezi Hcsiod pentru punctul cel mai înalt al Olympuluî (Thcog. v. 62).

[3]) Aristotcle (De mundo, c. 6) încă derivă cuvîntul oip'xvo; de la o'poç.

') Atât la Homcr (II. I. 197; V. 750) cât şi la Hesiod Oupavoţ şi "OXujJino': ne apar ca doue înălţimi din una şi aceiaşi catena de munţi, iu lupta cu Titanii, Joe fulgeră în acelaşi timp de pe Uran şi de pe Olymp. Din causa acestor fulgere, scrie Hesiod, s'a aprins jur

împrejur pădurea cea estrcm de imensă (Theog. v. 689-694).— In fine atât la Homer, cât şi la Hesiod, Olympul este un munte din regiunea nordului, acoperit de regulă cu neuă (vufoetţ, ayuvvitfoţ).

[5]) Vedî mai sus pag. 201.

Pe o monetă din timpul lui Antonin Piui, DACIA ca divinitate este înfăţişată ţinend în mâna dreptă o grupă de munţi i), cart fără îndoielă aveau o însemnătate istorică-religiosă, erau munţii cel sfinţi aï D a c i e I, csfyiv Spoc a luî Strabo. Ér poetul P. Papiniu Statiu, oare a trăit mult timp la curtea lui Domiţian, numesce adese orî Dacia simplu ver ti cern şi m on tem [2]).

în Iliada Iui Homer, locuinţele marelui peu sunt pe o înălţime fisică terestră. Numai palatul ha Zs6; se află pe maiestosul *Oly m p,* ér cei alalţl del locuesc pe văile Olympulul [3]) şi pe Uran [4]).

Tot asemenea în teogonia lui H es i o d, Zsoç eùpuoros este cleul al cărui reşedinţă se află pe Olimpul cel sacru al timpurilor Uranice[5]) clin «colţul» cel mal depărtat al păm en tulul[8]), séű din «fera négra» '), de lângă Oceanul (séü Istrul) cel cu vuitori adânci [8]). Zeuç eùpuorae este deul dreptăţii[9]), el împărfesce bunătăţile sale celor oneşti şi drepţi, dă prosperitate oraşelor, abundenţă pămentulul, ghindă stejarilor, sporescc albinele, binc-cuventeză turmele de ol, face ca femeile se nască copil asemenea părinţilor sol şi omenii se se bucure în petreceri de lucrurile câştigate prin munca lor, el resbună nedreptăţile şi arde cu fulgerile sale pe cei insolenţi şi făcători de rele [10]).

O altă particularitate cu totul espresivă, ce ne-o presintă tipul cel archaic al marelui Deu din Dacia, aparţine simbolismului antic.

Pe fruntea cea calmă şi plină de inteligenţă a acestui deu se ved ur-

') Eckhol, Doctrina numorum, Voi. VII. 5.

[2]) P. P. Staţii Opera quae extant (I.ipsiac, 1857). In Equus maximus Domitiani

........tu tardum in focclera Montera
Longo Mărie domas . . . .

Cf. Ibid. p. 247 : Dicit M o n t e m D a c o r u m, eo vocabulo t o t a m g c n t e m tle-signans. — Eckhd, Doctrina numorum. VI. 428: Statius Daciám saepe vocat v e r t i c c m vel m o n t c m. ') Homed llias, XI. 77.

[4]) Homerl llias, I. 195; VIII. 365; XX. 299; XXI. 267. — Odyss. IV. 378. 439.— Adu nările deilor însă se fac pe Olymp, când Joe i convocă anume pentru acest scop. (Hiad. VIII. 3; XX. 4. — Odyss. I. 27. — Hcsiodi Thcog. v. 391).

[5]) Hcsioui Scut. Here. v. 203: à-j-vàç "CU^itoţ. — Ibid. Theog. v. 514. 884.

') Hcsiodi Theog. v. 119.

') Ibid., v. 69.

") Homerl llias, XIV, v. 201. — Hesioili Theog. v. 133. 695 şi 841. ") Hesioili Opera et Dies, v. 229 seqri., 281.

"> Ibid. Theog. v. 514.

nnturale ori artificiale, ce représenta o spargere a capului în partea ă a craniului.

Semne simbolice analoge erau înfăţişate şi pe imaginea cea sacră a divinităţii supreme din teogoniele ante-homerice. După vechile legende pelasgo-elene Minerva (de la rădăcina men, mens, minte) a fost născută din capul luî Toe. Poetul Pindar ne-a transmis acesta legenda sub formă, ca Vulcan a spart cu securea de aramă capul luî Joe (Zeut), din care apoï a esit Miner va cu vociferări atât de enorme, în cât s'a înspăimentat ceriul si pă-môntul '), seu după cum se csprimă Homer, părnentul a rësunat si pontul s'a turburat de undele cele purpurii*).

în cele de ântâiu timpuri ale istoriei, credinţele religiose erau confundate în simbolism, st tóté imaginile sacre ale anticităţiî se caracterisaű prin o varietate infinită de atribute simbolice.

Ne întrebăm acum. Se reduce ore originea acestei legende alegorice despre nascerea Minerveî din capul luî Zeuj la acesta figură atât de archaică, atât de adorată şi atât de unică în genul seu?

Noi credem, că da! Homer pune în părţile de nord ale Tracieî, la Istru, la 'QxEctvoţ TOTOjJioc, originea tuturor deilor cunoscuţi şi adoraţi în ţinuturile grecescî.

Simulacrul lui Zsoç sOpooTra de la Porta cea mare a Carpaţilor ne presintă încă un important simbol caracteristic.

Lângă umerul drept al Deuluî ni se înfăţişeză în forme forte regulate si bine conservate figura unui scut gigantic.

Acest scut este unul din atributele cele m aï principale si mai archaice ale divinităţii supreme din timpurile eroice.

In cele maî vechi monumente ale literature! grecescî, Deul cel mare al lumiî pelasge are epitetul de afyV/oc, adecă «cel ce ţine egida», seu scutul'[3]).

Iliada lui Homer ne descrie acest scut ca forte preţios, pe care timpurile nu-I pot îmbetrâni, şi care nu va peri nici o-dată. De el erau suspendaţi o sută de ciucuri de aur împletiţi forte frumos, avénd fie-care ciucur o

*) **Piudurl** OJymp. VII. v. 35-38:

ávíjf[5] 'Aipaíatou te/va'.O'.v
/o,),XîXaT(i> **ni),ev.tt itaTëpo; 'Aftavtuía** v.ofrfàv **xţtt'** tiupav
ivopoúaaia' **àXaXatev** 6ití[>[jiáTií fioâ.
Ouj>«vit S'E"fp',tE V1V V.ai **IVirjl** (lalYjp.

[a]) Homcrl Hymn, in Minervám.

[a]) Hoiuerl Ilias, II. v. 375; V. v. 714, 733. — *île*siodi Theog. v. 11, 13, 25, 735, 920; Opéra et Dics, v. 483.-Ibid. Fragm. 124.

valóre de câte 100 de bol '). Jur împrejur, acest scut al puternicului ţ)eu era încunjurat cu o frică religioşi. Pe el erau representate «Certa», «Bravura», «Tumultul cel îngroclitoriu de resboiu», şi capul Gorgoneï, a monstrului celuî sinistru şi teribil [2]).

Acest scut a fost fabricat şi dăruit luï Joe de Vulcan [3]). însă după cum résulta din alt loc al Iliadeï, scutul mareluï Zeuj era de petră séü de stâncă [4]), st la acesta particularitate se pare, că se refer cuvintele lui Homer, că timpurile nu-1 pot îmbetrâni, şi că el nu va peri nicî o-dată.

Acesta era scutul cel miraculos, care inspira, de o parte curagiul de luptă, de altă parte o teróre marţială, si da învingere tuturor acelora, în a căror tabëra se afla.

După vechile tradiţiunî, Joe a apărut maî ântâiu cu acest scut în luptele, ce le avuse cu Titaniî şi cu Giganţii.

în memorabilul rösboiü ce-1 purtară Acheiî (Grecii) cu Troianiï, Joe trimise pe Apollo în ajutoriul Troianilor, i împrumută acest scut, spunêndu-ï së-1 scuture pe teatrul de resboiu şi va face pe Acheï se se retragă înspăimântaţi la corăbii [5]).

Minerva, în înţelegere cu Juna, încă luă acest scut, însă fără scirea luï Joe, si alergând cu el în tabëra Grecilor i îndemnă la resboiu în contra Troianilor [6]).

Egida lui Joe, după cum résulta din Homer, se purta pe umert [7]), şi tot ast-fel ne apare figurată ca atribut al mareluï simulacru din Carpaţiî Dacieî.

Până târdiu în timpurile istorice, credinţele religiose erau strîns legate de anumite simulacre legendare, cărora poporul în imaginaţiunea sa le atribuia *o* putere supra-naturală.

Când Homer şi Hesiod ne descriu figura cea maiestosă a lui Zeúc etjpúoTra, a'T'OX05 etc-> denşiî nu aveau în vedere o putere divină abstractă, ci o imagine sensibilă, un simulacru consecrat prin o vechia religiune ; întocma după cum şi Achile adresa rugăciunile sale luï Joe de la Dodona.

Minerva, ne spune Homer, s'a născut din capul luï Zsoţ afyio^oc [8]), si aceste

') Homeri llias, II. v. 446 seqq.

*') Ibid. V. 738 scqq.

') Ibid. XV. v. 308,

) Ibid. XVII. v. 593-594: at-fiîa |i</.p|j.af.E-rjv. Ca substantiv |iaf)|j.apţic la Homer n'are de cât simplul înţeles petră, stâncă, *or* maî târdiu sub acest cuvent se înţelegea numaî specia cea călcărosă, dură şi lucitoriă, marmorul.

[5]) Homeri llias, XV. v. 229.

•) Ibid. II. v. 447.

') Ibid. V. v. 738.

") Homeri Hymn, in Minerv. — Ibid. Iliad. I. 202. — Hosiodi Theog. v. 930. 924,

cuvinte ale sale se refer incontestabil la principalul simulacru al religiuniî ante-elcne, la figura cea sacră atât de espresivă, din tóté punctele de vedere, a luî *Zsuc, cd'iioyjx;* de pe Olympul cel vechiu al teogonieî, acoperit de regulă de nouă, de la nordul Istruluî de jos.

Aceeasî tradiţiune o aflăitr şi în teologia romană.

După importantele cstrase, ce ni le-a transmis Cicero din biblia cea sacră a păgânătăţiî romane, Minerva, deiţa, pe care o adora lumea pelasgo-gre-cescă, a fost născută din Joe şi din Coryphe, fica Oceanului [1]).

'öxeavói TiOTafiiç, părintele tuturor divinităţilor ante-elene în teogoniile antice, este Istrul «cel sfânt», pe care cei vechi i-1 considerau tot-o-dată de «cel mai mare rîu* al lumii; ér Coryphe, la Homer este vîrful cel mai înalt al Olympuluï vechiű [2]), seu după Pindar însuşi capul lui Joe, din care a eşit Minerva [3]).

Constatăm aşa dar, că atât după legende, cum si după caracterele, ce ni le presintă importantul simulacru, ce-1 reproducem inaï sus, deiţa Minerva s'a născut pe teritoriul cel sfânt al religiuniî vechî, din nordul Tracieî, în regiunea Istruluî, din capul luï ZSDÇ alyio/oc.

Sciinţa era atributul Minerveî, si tradifiunile pun nasccrea acesteî deiţc în Carpaţiî Dacici, o împrejurare, pe care o confirmă şi legenda lui Pro-metheu, despre care vom vorbi mai târdiu.

Egida marelui Zs6? de la nordul Istruluî a avut tot-o-dată un rol estrem de important în vicţa de sjat a Pelasgilor. Ea ne apare ca paladiul esis-tenţeî şi independenţei politice a acesteî naţiuni, în memorabilul rësboiu în-templat pe ţermuriî Helespontuluî acest scut ne apare, acum în rendurile Tro-ianilor, acum în tabcra Acheilor, după cum unele divinităţî protegiaü imperiul luî Priam, ér altele coaliţiunea Acheilor.

Memoria unul scut sfânt al marelui Deű se păstrase până în timpurile lui N urn a si la triburile pelasge, ce emigrase în Italia.

Regele Nurna, cel de ântâiu organisatoriü al cultului public la Romani, dona din motive tradiţionale, pe caii astădî nu le maî putem de ajuns cunósce, ca noul stat întemeiat pe ţermuriî Tibruluî se aibă un scut protector al mareluî Deü.

') Cicero, De nat. Deor. lib. III. 23: quarta Minerva Jove nata et Coryphe Oceáni fi]; a

[1]) Homeri I]ias, l. v. 499.
') Pindari Olymp. VJI.
36.

Densul, după cum ne spun legendele, urmând consiliele soţiei sale Egcria, rugă pe Deul cel a tot puternic, pe sae vus Jupiter *), pe Domnul tunetelor si al fulgerelor, se descindă din înalta sa locuinţă la Roma, şi aci se-I descopere, prin ce fel de rituri şi ceremonii, Romanii vor puté ín viitoriü se împace mânia divină.

Marele Deü naţional ascultă rugăciunea si se coborî din înălţimea sa la Roma, în pădurea cea sfântă de lângă Aventin. Vîrfurile acestui munte se cutremurară si pămentul se scufundă sub greutatea Deuluî.

Aicî marea divinitate a Pelasgilor făcu cunoscut luï Numa sacrificiile rituale, prin cari poporul seu va pute, în caşuri de trebuinţă, se abată ori se împace mania divină, şi tot-o-dată i promise, că în diua următoriă i va da un semn evident pentru siguranţa statului roman. Ér a doua di, când sorelc apăru pe orisont în totă splendorea sa, şi pe când Numa stând în fruntea poporului seu ridicase manile în sus adresând rugăciuni divinităţii supreme, ca se-I trimită darul promis, se vĕdu de o-dată, cum ceriul se deschide si un scut legănat uşor de aer cade în jos. Numa ridică scutul si aduse sacrificii de mulţămire Deuluî. Apoi aducăndu-şî aminte, că sortea imperiului roman este legată de acest scut, pe care î-1 numi an cil e, el dispuse a se face maî multe scuturi asemenea, pentru ca omenii rëï şi inimici se nu potă răpi scutul cel divin, ér pada acestor lucruri sfinte o încredinţa colegiului de preoţi, numiţi Sălii [2]).

După cum résulta din acesta tradiţiune religiosă noul stat pelasg simţise o ncaperată trebuinţă de a se pune sub scutur protector al marii divinităţi naţionale, si Numa, un bărbat erudit în tóté sciinţele divine si umane [3]), sciu se procure pentru poporul seu o ast-fel de garanţia sfântă, dată de însuşi deul cel puternic al ginţii pclasge.

Din punct de vedere istoric originea acestei credinţe se reduce la ţinuturile de lângă Istrul de jos *).

In Latini cele mal antice tradiţiunî religiósese păstrase la locuitorii din Aricia.

Acest trib pelasg al Aricinilor, celebru prin religiositatca sa [D]), înainte de a

') La V. Maxim (I. 3. 2) : S a b a z i u s J u p i t c r ; Macrobiu (Sat. I. 18) S e b a z i u s; alte forme S a b a d i u s, S e b a d i u s, grec. Sa£áÍ: (>í. La Siliu Italic (VIII. 424) S a b u s. în Pannónia: Sa vus august us (C. I. L. III. 3896. 4009).

') Ovidii Fast. III. v. 275 scqq. - Dionysii Halic. lib. II. c. 71.

") Livii lib. I. c. 18.

[4]) A n c i l c l e romane, aveau după Varro (L. L. VII. 43), forma s c u t u r i l o r trace, ér pe o monetă. de bronz a împëratuluï Antoniu Piui, figura unuî disc oval.

[s]) După cum ne spune St r a b o (V. 3. 12) originea templului Dianeî din Aricia se reducea la D i a n a T a u r i c ă, şi că întru adevër csistaű acolo, instituţiunî religiose

trece în Italia î-şi avuse locuinţele sale lângă lacul Meotic ») si în urmă pe teritoriul Daciei în apropiere *de* gurile Dunării, unde rămăşiţele sale etnice ne mai apar în timpurile istorice sub numele de Arrechi [2]),

Nimfa Egeria, care după cum ne spun tradiţiunile, a fost soţia si inspi-ratoria luï Nu ma în tdtă opera sa de organisare religiosă, era de origine din Aricia. în particular legendele i atribue densei idea pentru invitarea marelui Deű pelasg la Roma şi misteriut cu scutul cel protector.

O reminiscenţă religiosă din patria cea vechia a triburilor pelasge de la Dunărea de jos.

După Hcrodot) Zalmoxis, Deul cel marc al Geţilor, maî era numit de unii şi Gebelcizis [3]).

Forma, sub care ni se presintă acesta numire, este afară de orï-ce în-doielă alterată. Herodot nu cunoscea bine dialectul nordic al Pelasgilor, după cum acesta se constată din diferite cuvinte scite, pe can ni le-a transmis în mod eronat.

Imaginile cele maî vechi ale divinităţii supreme représentai! de regulă numai figura capuluï.

în unele ţinuturi ale Greciei marele Zeóc era adorat si sub numele de xE'faXrj, cap [4]). La Beoţicnî el maï avea epitetul de xapató? de la xápa, cap [6]). în Italia Jupiter Latiaris mat era numit şi Latiale caput [6]). Ér în Roma când se făceau lectisternele, séü prasnicele cele man, se aşedau pe pulvi-naria şi pe lectos imaginile deilor numite capita deorum [7]), adecă chipurile sfinte, ce représentait numaï capetele séü busturile deilor.

De asemenea şi la Troianî, imaginea luï Jupiter fulgurator seu Jupiter

[1]) între populaţiunilc de lângă lacul Meotic S t r a b o (XI. 2. 11) amintesce pe 'Ap (codd. 'Apptx*;). — La Pi in i u (VI. 7. 1): Arrechi.

O Braţul séü gura de nord a Dunării ne apare la Apolloniu Rhodiu sub numele de Ap-^xoţ, ér in unele codice ale luï Ptolemeiu sub forma de Tvapiámov (Ed. Didót, I. P- 460) întocmai după cum teritoriul A r im i l or portă la Virgiliu (Aen. IX. 716) numele de I n a r i m e. în amêndouë caşurile iniţialul <Jn» este numaï o simplă prepo-siţmne a dialectului pelasgo-gctic de la Dunărea de jos.

[3]) **Herodoli** hb. XC1V: oi *te* «ÎITÔ.V -riv aî>iiv Toùtov (ZaX|xo5;v)

VO^ÍÍOUGI *Ttftltitw.*

[4]) **I'auly,** Real-Encyclopădie, v. J u p i t e r, p. 596. — **Prellcr,** Gr. Myth. I. 99.

[5]) **Preller** Gr. Myth. I. p. 77.

') **Lucani** Phars. I. 535-536 :

..........etArctois rapiens de partibus ignem,
Pcrcussit I, a ţ i a le caput

') Preller-Jordau R. M. I. 149.

avus, era înfăţişat;! num aï prin figura capuluï, după cum ne atestă specimenul de terra-cottă descoperit de Schliemann în săpăturile de la Troia *).

Gebeleizis este numaî o numire secundară a lut Zalmoxis, şi incontestabil un cuvent compus. Partea din urmă corespunde la ZTJ;, ZI? — Zsuţ si forte probabil, că Gebeleizis esprimă numaï una şi aceeaşi idea cu *y.e-f*«Xrj-Z'.ţ = x!cp«Xrj-A:; seu xeţxxA^-Aioc, adecă «Cap ul-luî-Deu» după cum era înfăţişat prin simulacrul cel enorm de pe arcul sud-ostic al Carpafilor.

Figura cea titanică a lui Zcoc sipiatoç {laftaroç söpöona, at7Íox°C, de pe muntele Omul nu era o personificare abstractă a divinităţii. Acest simulacru représenta de fapt chipul unei celebre personalităţi preistorice, a luï Saturn, Deul şi Domnul ideal, al populaţiunilor de rasă pelasgă.

După Caclus séü Uran, Saturn a fost divinitatea cea mare adorată pe teritoriul Daciei până în timpul, când armele romane introduseră aici reli-giunea oficială a imperiului.

Vechimea acestui monument se reduce la timpurile cele mari de dcs-voltare etnică şi politică a Pelasgilor, atunci când destinele încă nu începuse se persecute pe Pclasgiî orientali, si când o parte însemnată din triburile latine încă nu emigrase în Italia.

Prin mărimea sa cea colosală, acest simulacru ne esprimă tot-o-dată, cât de fericite, cât de gloriose erau timpurile acelea, şi cât de vastă era puterea lu-mescă a aceluia, a cărui figură s'a éternisât prin stânca de pe muntele Omul.

8. *Figura Inî Zsvg Aav.ii] (iişiuvoc {isyiaroç, fi a lui Jupiter din Otricoli.*

Esistă o asemenare surprindc'toriă între simulacrul lui Zsôç uay.t'rj (Fig. 158) si între bustul lui Joe din Vatican descoperit la Otricoli (Fig. 159).

încă din timpurile republice!, Romanii începură se imiteze formele ar-chaice pelasge în representarea iconică a divinităţilor sale.

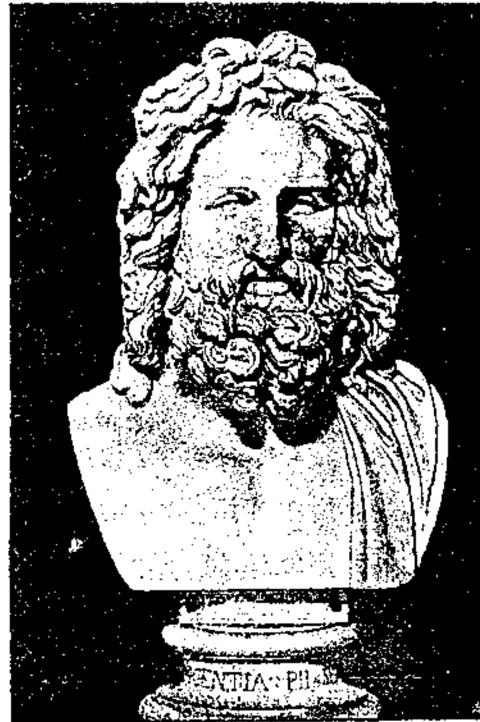
Cele maî frumóse statue ale lui Saturn, Hercule, Apollo şi Dianeï (lănci), ce ornau templele cele mari ale Italici şi ale provincielor cucerite, ne înfăţişeză intru tóté, caracterele stilului archaic pelasg.

In general esista la Romani principiul, de a considera şi

adora ca sfinte numaî chipurile consecrate prin tradiţiunî şi legende vechi naţionale. Probă în acesta privinţă ne sunt figurile Larilor si ale Penaţilor si simulacrul cel brut al .Mamei mari de la Pessinus.

*) **Sclillemann,** Ilios p. 806.

Care era însă tipul primitiv al lui Joe Romanul, numit în teologia latină Jupiter Optimus Maxi m u s, şi care era originea imaginilor sale, nici un autor nu ne pote spune ').

Cel mai vechiü simulacru al lui Joe la Romam se numia Ju-piter Lapis [2]). Pe acest Joe-de-petră se făceau jurămintele cele mai înfricoşate, şi se consecraü tractatele internaţionale de pace şi de alianţă, însă, ce formă si ce mărime a avut acest simulacru al timpurilor prisce-latine, noi cu siguranţă nu putem sci.

Un fapt însă este pe deplin stabilit, că Joe Grecanicul (Ze6ç 'EXÀavioç s. IJaysXXTjvtoc), se distingea prin caractere cu totul speciale de Joc al Pe- lasci l or.

Jr><). — Ju pi t er ,1 i n O t r i c o l i. Bust de marmure aflat la Otricoli "). astădî conservat

T7 . . , , în Sala rotonda din Vatican. După D u r u y,
Momcr vorbind de mnrele ,,. . , r. •., ~,,„ Hist. d. Grecs. U. p. 383.

Défi a! timpurilor Troianc se

esprimă ast-fel: «Fiul lui Saturn (Joe) dise şi făcu un semn de aprobare cu ') PI i n i u ne spune numai atât, că imaginea luî J o e d i n C a p i t o l consacrată de Tarquiniu cel bëtrân a fost de a r g i l ă, făcută de un aşa numit V u l c a séü V u l g a dm Vcii (H. N. lib. XXXV. 157: et Vu] cam Veiis accitum. cui locaret Tarquinius Priscus l o v i s e ff i g i e m in C a p i t o l i o d i c a n d a m; fi e t i l e m eum fuisse. Textul după P r ei le r. R. M. I. 1SS1. p. 218. — La Ni s ar d: Turianumque a Fre-geliis accitum etc.)

M deliii îs[1]. A. I. 21: I ove m l a p i d e m, quod sanctissimum iusiurandum est ha-paratus ego iurare sum (Cf. Cicero, Fam. VII.
• 12). Acel care depunea juramcntul in mana o p e t r ă si dupa

v. Lapidem). Aceiaşi rit se maî observa şi astadl în unele părţi român. «Ţeraniî când fac vre-un jurament séü ïegàmênt iaû ín mână o petra etc. (înv. A. Marinescu, eoni. Gălăşescî, jud. A)-?eş. — înv. C. Popescu, corn. jud. Romanaţî). ^ i-ste vechiul oraş O t r i c u l u m din U m b ! ia lângS Tibru, unde se maî veci şi

ce pronunţ,'; formula sacramentala o arunca: Si ens a"°> turn mc Di es pi t e r, salva urbe arcequc bonis ejiciat. uti ego hun c l a-e rn (Fes t us s. porul "n bat,

sprâncenele sale cele negre, ér pletele sale arginţi î, ce cădeau în jos de pe capul nemuritorii! se mişcară si Olympul cel mare se cutremură> *). Acesta era figura divinităţii supreme adorate de Pelasgî. Greciî din contra până în timpurile luî Phidias înfăţişau pe Joe din Olympia, cu un tip mnî mult oriental, tuns pe cap, ,_cu perul inelat pe frunte, cu barba tăiată pe fălcî şi ascuţită înainte *). Romanii însă urmară tradiţiunile archaice latine. EI adoptară pentru suprema lor divinitate o figură pe-lasgă barbară, representând pe Joe cu perul abundent, maî mult neîngrijit, cu pletele lăsate pe umeri, cu barba stufosă, cu o îmbrăcăminte simplă, st cu pieptul de jumëtate desvelit [8]).

Esaminând cu totă atenţiunea caracterul general al formelor şi esprc-siunea diferitelor detaliurî, ce ni le presintă aceste doue monumente, se pare, că figura cea barbară rustică a lui Joc din Otricoli a fost rcpresentată după tipul cel colosal al lui Zeuç «ptatoç |-uyi<noç sûpuona din Carpaţiî Daciei, séü din ţera Hyperboreilor celor sfinţi şi fericiţi, încă din timpul lui Numa, tradiţiunile romane erau strîns legate de Dcul pelasg de lângă Istru [4]).

') **Homcrt** Ilias I. v. 528-530.

*) A se vedé reproducerile de la Duru y, Hist. d. Grecs. I, p. 358. 794. — Cf. Pau-sania, lib. V. 22. 1; 24. 6 : Ztiç oí>x *fyutv* fívssa.

**)* Fig. 159. — Acelaşi tip ni-1 presintă J u p i t e r toni t r u a l is de pe columna luî Traian (F r o h n e r, I. pi. 49) şi o statuetă de bronz descoperită în Ungaria şi conservată în Museul britanic (Duruy, Hist, des Grecs, If. 637. Cf. A r n o b i u s, VI. 25.—La J u-venal (Sat. XII. 86 —87) încă se accentuează individualitatea naţională a luî J u p i t e r Romanul :

Hie n o s t r u m placabo Jovem, Laribusque
p a t e r n i s Thura dabo . . .

*) încă în anticitatca preistorică imaginile şi obiectele cele maî sacre se considerau a fi cele din regiunile Dunării de jos şi ale Mării negre. Oreste şi Pyladc răpesc din Crimea chipul cel sfânt cădut din ceriu al Dianeî Tauricc si-I duc la Atena (Eur. Iph. T. 79), orî după cum spune Pausania (III. 16. 7) la Sparta. — Ér după altă tra-diţiune Oreste duse maî antâiu imaginea cea sfântă a Diancî Taurice la A r i c i a în Italia (P a u l y, Real-Encyclopădie, V. Bând p. 972) — H e r c u l e, trimis de Eurysthcu, regele Myceneî, vine la H y p e r b o r e Î, ca se răpescă merele c e l e s fi n t e de a u r (Apoll. Bibi. II. 5. 11. 13). — Tot Hercule, din însărcinarea Iu) Eurysthcu, vine in ţera I s t r i e i, ca se ceră de la Diana c c r b ó i c a cu c o r n e l e de aur, pe care î-o consecrase nimfa Taygeta, fica lui Atlas (Pindar, Olymp. III. 27). — A r g o n a u ţ i i se asociează, ca se răposcă l â n a cea s f â n t ă de aur consecrată cjeuluï Marte.— Consulul M. L i c i n i u Lucull ridică la anul Romei 682 din o insulă a Mâreî negre una din cele maî archaice figuri ale luî Apollo, o statuă colosală de 30 coţî (13 m. 86 cm.), care apoï fu ascdată în

Capitoliu, de unde s'a şi numit A p o l l o Capit o l i n u s.

Jupiter Opt i mus Maximus era deul naţional al Dacieî. Acesta o constată chiar monumentele epigrafice ale administraţiunil romane.

încă în timpul M Hadrian, curênd după cucerirea Daciei, o parte însemnată din populaţiunea provinciei a fost ridicată şi transferată departe în Britannia lângă v a l l u m Hadriani, unde se formă din ea o trupă auxiliară sub numele de Co h ors I A e li a Da c o rum şi care este amintită aici până în secuiul al V-lea. Din cele 23 de inscriptiunï votive aie acestor ostasî Daci [1]), 21 sunt adresate lui Jupiter Optimus Maximus, una lui Marte şi alte doue lui Marte asociat cu Cocidius (cascus deus.-— vêtus deus). Jupiter Optimus Maximus era aşa dar o divinitate părintcscă forte poporală a Dacilor.

Ca tip şi ca ideal al maiestăţii divine figura cea consccrată a lui ZE-'J? s'jpuoTta, după cum ni-o înfăţişeză stânca de pe vîrful muntelui Omul, se caractérisera prin un per abundent, ce descinde pe umerî în formă ele plete lungî autoritare, cr de-asupra frunţii, perul se ridică în sus întocmai ca şi coma unui leu.

Aceeaşî disposiţiune particulară a perului ne-o presintă şi bustul din Otricoli.

Maî esistă încă o analogia forte caracteristică între aceste doue simulacre.

Bustul lui Joc din Otricoli ne înfăţişeză în tóté trăsurile fisiononiieî sale, nu tipul italo-latin, ci o figură nordică barbară, un tip etnic, nobil, însă sever, din părţile Dunării de jos, după cum i-1 vedem csprimat şi pe monetelc cele vechi ale Dacici [2]).

In cult, Jupiter Optimus Maximus al Latinilor, era una si aceeaşT divinitate cu Zs'iţ aşicTo;: JISYÎCTOÇ sùpôorca, Deul cel mare al raseî pclasgc [3]), căruia i adrcsează Homer imnul seu [4]), ér Achilc rugăciunile sale de pe cumpul Troieï[5]),

Clnar şi epitetul de Latis.ris, cu formele sale de Latius, Latioris [6]), ce-1 avea Jupiter Optimus Maximus, se pare a corespunde mai mult la sufo

') C. I. L. Voi. VII, n r. 806-827. 886. 975.

) A se vedé lipul regelui Dac de pe moneta reprodusă la pag. 127; cr kt G o o s s in Archlv des Vereines f. siebcnb. Ldkde. N. F. XII r. Ta f. XIV. fig. 1. 2.

') Cicero De nat. deor. lib. Ii. 25 : Şed ipse J u p i t e r . . . a máj oribus n o s t r i s [1] m u s, m a x i rn u s ; ct quidem ante o p t i m u s, id est beneficcntissimus (ap-Pdlatus est).

') Homerl Hymn. i„ jovem.

'ura antică modul de scriere a variat şi forte probabil şi pronundarea.

Şi dacă peste tot acest epitet de Latiaris, Latíus sóü Latioris are un caracter etnografic, el desemna nu pe Jupiter al Latinilor din limitele cele ânguste de la Tibrul de jos, ci pe Jupiter al Proto-Latinilor, stabiliţi în regiunile orientale ale Europeî înainte de emigrarea lor parţială în Italia.

Din punct de vedere archéologie, Joe din OtricoH ni se presintă ast-fcl, numai ca o simplă imitaţiune a figureî celei archaice a lui Zeôç sùpooîia, ori cu alte cuvinte Jupiter din Otricoli este d cui cel topic al Daciei i).

Un caş analog ne prcsiniă statua titanului Atlas din rnuseul de la Neapolc, care a fost modelată după columna cea colosală, ce se înalţă pe muntele Buccgiu, în apropiere de simulacrul cel imposant al lui Zso? sipuoita. Despre acesta columnă- atât de celebră în lumea preistorică vom vorbi în capitulele unnătore.

9. *Rhea,* cPsa, *'Psi],* 'Pite.

Pe când Saturn, în religiunea ajite-homerică, era considerat ca personificarea fiinţei supreme a ceriului, Rhca, soţia sa, représenta în o formă maî nouă, divinitatea părnentuluî, care a născut totc, pe Gaca, Te 11 us séü Terra.

Titlclc sale de o n ó re pe teritoriul vcchcî Elade eraü: McyáXr] M7;irjp TWV

eóc[4]), Mă [5]) si fl-ea

La t i ar i s la Liviu (XXI. 63); L a t i a l i s la Suctoniu (Calig. 22) ; La t iu s pe o in-scripţiunc la Hcnzen nr. 7415 (Pisaurum) şi Latioris într'un manuscript (Lact. Epit. 23; la l'reller-Jordan, R. M. I. 210).

') Archeologul francos E. David, care a studiat şi descris bustul lui Joc din Vatican, a constatat la acesta figură o ncregularitate artistică remarcabilă. O liniă profundă ori-sontală, dice dCnsuI, scpareză. în două părţi fruntea, ceea ce produce o eminentă cspre-sivă a păiţiî superiore a craniului, înveţatul archeolog este do părere, că artistul a voit se represinte în partea superioră a frunţii g e s t a ţ i u n e a Minerveî (Larousse, Gr. Diet. univ. v. Jupiter). Bustul lui Joe din OtricoH se pare ast-fcl modelat după un simulacru-tip, ce înfăţişa tot-o-dată pe fruntea Deuluî urmele concepţiuniÎ Minerveî.

[2]) **Diodorl** Siculi lib. III. 55. 9.

') Ibid. lib. V. 49. 2. — GoRliIcr, De Matris magnae apud Romanos cultu. Misniac, 1886 p. 69.

<) Cf. Pau s an i a, lib. I. 31. 4.

[5]) Steplianng Ilyz. v.

[8]) C. I. G. 6012c.

]^r la Romani Rhea, în cultul public, era numită: Magna deum Mater '), Deum Mater [2]), Terra Mater [3]), Ops (seu Opis) şi Maja *), acesta numire din urmă (întocmai ca şi [tE-fá^Yj i-iVJTTjp, magna deum mater) avend sensul de m os ă seu bunică.

Numele de Rhea în vechia limbă pclasgă era numai un simplu apelativ, avênd înţelesul de ^regină» [6]). în forma masculină, cuvântul «Kaiu» cu înţelesul de «împerat», s'a m aï păstrat în unele cântece eroice române °). Acelaşi cuvônt sub forma clc Ra (rege) i-1 aflăm în terminologia hieratică a Egiptenilor, moştenită de la vechiï Pelasgï, cari se stabilise în epoca neolitică pe şesurile Nilului ').

în legendele grecesc! numele de Rhea este une ori înlocuit, ori maï bine dis interpretat, cu tcrminul de Basilea [8]), ér în cultul oficial roman prin apelativul de «regina» °).

Rhea, numită la Romani şi Opis, ér la Sciţit-pelasgÎ Apia [10]), era în

') **Lucretii** R. N. II. **v.** 591. — Sub acesta, numire ca ne apare adorată şi în D a c i a la A p ui u m (C. I. L. 111. nr. 1100, 1101, 1102); ér pe locul, unde se înălţa astăcjî turnul de la S e v e r i n se afla o-dată un p o r t i c dedicat divinităţii Mater deum mag n a (C. I. L. III. nr. 1582).

[2]) **Ovidii** Metam. X. 103-104; 686. — Livll lib. XXIX. c. 10.

[3]) Macrobii Sat. I. c. 12: Affirmant quidam . . . hanc Majám cui mensc Majo res divina celcbratur, t e r r a m esse . . . sicut et Mater magna in sacris vocatur.

[4]) MacroMi Sat. I. 10: deam Opem Saturni conjugem credtderunt. — P a u l i p. 187: Opis dicta est conjux Saturni per quam voluerunt t e r r a m significarc.— **Ovidii** Fast. VI. v. 285. — C. I. L. VIII, nr. 2670.

[6]) Ops Regina. C. I. L. VIII. nr. 2670. •) într'un Descântec:

Se ve luaţî se ve duceţi
La fata lut Rai ü împerat . . .

Teo d o r e s c ti, Pocsil pop., p. 362.

') R a, regele (leilor şi al omcnilor, domnul ceriului şi al pămuntuluî, adorat în Theba Egipetuluî.

[8]) Diodori Slcnll lib. 111. c. 57: rivés^/i SVnwv (luï Urán şi Gaea) Y.OÍ ô-u-.'a-lpaç, <')/ eiV'tl 4 u O T'>.ţ ItpSÍ^UtáTClt ~rj|') "MV CtXXcuV ÈTÎ'.'f aVS3TC/.TaÇ, TTjV Tî V. '/.). O U JA É V Yj V IlaO'.Xï'.aV sav . . . TOIJIÍUV os TT,v JXÈV Iïa-i'Xs:av, r.titfu'MVrp r>U3'/.v . . . |iţ-ţ'j.î.i|'i ii.-r^ípv. -ţioz-'lOpïUiTYjva:.— După numirea grixescă de Bas i l ea şi numirea pelasgii de Rea, tra-[dl]îmnca culesă de Diodor a format doue personalităţi. Basilea şi Rea, aű fost considerate [de Suro]", dintre cari cea de ântâiu fiind maï bătrână a primit numele de Muma mare.

[9]) C. I. L. vin. nr. 2670: Saturno domino et Opi r e " i n a e. — Macrolni Sat. I. 12:

c, 1 r>

" UI ' ^Jicunt hanc Deam (Opem) potentiam liabere Junonis, ideoque s e e p t r u m r e S a l e in sinistra mânu ci additura. '") **Hei-odoli** lib.]V. 59: *WM^W.* ***K*** ïv.uî'.sù . . . P-îj . . . \|*r.i«.*

general considerată ca deiţa agriculture! '), a viticuhureî. ca íntemeiatória oraşelor şi a cetăţilor *-).*

Cu deosebire însă Rhea era venerată ca «Mama munţilor», ca domnind peste codrii, peste văi şi peste isvórc, ca divinitatea protectoră a păstorilor, a turmelor, Mrftrjp ápet'o, Mater montium [s]), şi stăpână peste animalele sël-batice, Mater fcrarum ').

în acesta calitate, Mamet mari seu RliceT i era ii cu deosebire consecrate înălţimile munţilor [5]), isvórele, rîurile [6]) si pcscerile [7]).

Simulacrele ei primitive csistau pe piscurile munţilor încă dm timpurile, ce trec peste totă memoria.

Figura cea legendară a Niobcî de pe muntele Sipyl, chipul împetrit al AriadncI din insula Naxos, imaginea cea tristă şi acoperită pe cap de pe muntele Libanului, represéntai! în realitate numai simulacrele străvechi ale divinităţi! Mamei mari[8]).

Cultul Mamei mart séü al Rheeî a fost în anticitatea preistorică cu deosebire în mare onore pe muntele Ida de lângă Troia, de unde ea se şi numia Mater Iclaea [9]) séű Mrjirjp íSaca [10]). Tóté estremităţile acestui munte aii fost în anticitate consecrate divinităţii Mamei mari.

Frigicniî şi Troianil, cari locuiau lângă muntele Ida, venerau, după cum ne

») Mncrobil Sat. **I.** c. 10: quod Saturnus cjusquo u x or (Ops) tam frugutn. quam fructuuin, repcrtorcs essc crcdantur, itaque omni jam foctu agrorum coacto, ab hominibus hos deos coif, quasi vitae cultioris auctorcs, quos etiam nonnullis c o el u m ac t e r r a m esse persuasum est.

'-') In acesta calitate Rhea avea numele de Mater t u r r i t a (Virgil i i *Acn.* VI. v. 785.— O vi d ii Fast. IV. v. 219). — Ér Varró (la Augustin, Civ. D. VI, 24) interprétera acest atribut al Rhcci ast-fcl: quod tympanum habcat siynificari orbem terrac. quod t u r r c m in c ă p i ţ e o p p i d a; quod s e d e n s fingalur, circa earn cum omnia moventur, ipsarn non movcri. —Cf. I. u c r e 11 i R. N. li. v. 607.

') modori Siculi lib. III. 58.

[4]) T.iKTolii R. N. lib. II. v. 590 seqq.

Principio, tellus habet in se corpora prima . . . .
Quare magna Deum Mater, matcrquc fcrarum
Kt n o ş t r i g c n e t r i x haec dicta est corporis una.

[6]) Liber C o l o n i a r u m I, (Lachmanni Grom. vet.), p. 239 : summa mont i u m iure templi I d ea e ab Augusto sunt concessa.

') Pansaniae lib. VIII. 44 *3.*

') Ibid. lib. X. 32. 4. — Preller, Gr. Myth. I. (1854) p. 404.

") Preller, Gr. Myth. I, 409. 423; II, 269.

*) Cicero, De legibus lib. II. c. 9. — Livii lib. XXIX c. ?0. — Lncre1.ll lib. II. v. 612. [10]) Sti-abonla Geogr. lib. X. 3 12. -- IMonyxil Huile.

lib. U. 19.

spune Strabo, cu deosebire pe Rhea, căreia i făceau orgii, şi pe care o numi; Mama marc, ér după diferitele localităţi, unde se aflau sanctuarele sale, purta numele de Idaea, Dindymene, Pessinuntica si Cybele *).

Ca divinitate a munţilor şi a agriculture!, Rhea séü Mama mare, a fc una din cele mai adorate şi populare figuri în religiunea triburilor pelasj imigrate în Italia. In particular Rhea era considerată ca <-Mama» S(«Născătoria poporului latin».

Cărţile sibyline, a căror origine se reducea la cele maï vechi timpuri a statului roman, conţineau o tradiţiune archaică cu privire la simulacrul c sfânt şi făcătoriu de minuni al Rheei séü al Mamei marî, care ajunsese d cea maï obscură anticitate în proprietatea Frigienilor, întocmai după cu, imaginea Dianeî din peninsula Taurică se afla în posesiunea Pelasgilor dj Cappadocia, după cum spuneau denşii.

«Mama», scrie Ovid în Fastele sale, a iubit muntele Dindym, munte, Cybele, frumosul munte Ida cu isvorele sale si cetatea cea avută Troici. Când Enca a strămutat Troia pe câmpia Italiei, puţin a lipsit, < deiţa se nu urmeze şi densa corăbiile, ce transportau de acolo lucrurile ce sfinte. Mai târdiu însă, când Roma ajunse la putere, şi-şî ridică capul pes lumea subjugată, preoţii consultând oraculcle cărţilor sibyune, el ceti acolo, după cum se spune, acest vers: «Mama lipsesce, te invit Romane *i* cauţi pe Mama, şi când va veni se o primesci cu mâni curate». Insă părin consens! ai Romei nu sciură cum se interpreteze acest oracul misterio Ce fel de mamă le lipsesce, şi unde so o caute, ei nu sciaü. Tradiţiune se perduse. Spre acest scop senatul decise a se consulta oraculul lui Apoi din Delphi şi de acolo li se respunse se aducă pe Mama, care se afla f muntele Ida. Romanii trimit o legaţiune în Asia mică, ca se le aducă sim' lacrul cel celebru al Marnei mari de pe muntele Ida, şi când regele Atal predă chipul cel vetust al deifei, densul i adresă următorele cuvinte: «Pleci tu vei fi şi de aci înainte a nostră. Frigia este legănul eroilor Romani» [2]).

In părţile din nordul Istruliu şi ale Mărei negre, cultul divinităţii teluric séü al Mamei mari, a fost preponderant încă din cele maï depărtate timpu ante-istorice [3]).

') Strabonis Geogr. lib. X. *3. 12.*

[2]) **Ovidii** Fast. IV. v. *259.* — Tot-o-dată, după cum ne spune Macrobiu (Sat. I. Rhea séű Ops maï avea la poporul roman şi

numele de Maja adecă M os â séü n i c a. — CC. L u c r e t i i R. N. lib. II. v. 598-9.

') La S c i ţ i ca Apia, la S v e v î ca H e r t h a, şi la A c s t y i de lângă. Marc svevică (baltica) ca M a t c r d c u m (Taciţi Germ. c. 40. 45). — în părţile de norc

Cu deosebire pe teritoriul Daciei, Rhea seu Cybele asimilata cu Gaea t fost o divinitate de prima ordine.

Sanctuarele şi templele acestei deiţe purtau în anticitatea greco-romană iurnele de Mrjtpyov, lat. M a trou m >), adecă loc sfânt, dedicat cultului eligios al marii divinităţi, numită Mama deilor.

Acesta numire de HîjîpŞv seu Matroum, ce era considerată de archaică ncă în timpurile lui Pausania [2]), ni se presintă pe teritoriul de odinioră al Dacieî sub o formă poporală forte vechia de Mo t r u, si originea acestuî ermin în tërile nostre, este incontestabil anteriorii dominaţiuniî romane.

Motru este şi astădi numele unuî însemnat r î u din părţile de npus ale

lomânicî.

Motru este numele unei mănăstiri situate lângă acest riü ín jud. Górj.

O altă mănăstire aşedată ca o cetăţuiă pe colină de la confluenţa iuluï Motru cu Jiul, si care s'a bucurat în timpurile istoriei române de o numită celebritate, se numesce si astădî Motru séü Gura-Motrului [3]).

în fine un munte din regiunea superioră a acestuî rîu şi alte doue dclurl in părţile sale inferióre portă de asemenea numele de Motru.

Urme istorice preţiose, că o-dată în acesta vale frumosă şi fertilă a lotrului aü esistat diferite Matrourî, un cult religios înfloritorul al divini-iţiî bine-făcătore pelasge, Mama deilor, personificaţiunea pământului *).

Acolo unde astădî se înalţă pe nisce ruine vechi turnul de la Scverin î construise în timpul dominaţiuniî romane un portic pentru comercianţi

calëtorï, dedicat Mameî mari [6]), o probă, că lângă acesta colonadă a sistat în timpurile romane o piaţă comercială şi un templu renumit, con-îcrate mariî divinităţi a păstoriei si agriculture!.

Aceleaşi urme de temple şi sanctuare vechî dedicate Mameî deilor, ni se

it ale G a l i e î ni se presintă de asemenea importante urme archeologice despre cultul :esteï divinităţi încă din o epocă forte depărtată, în cavernele sépulcrale de lângă riul a r ne (în epoca romană Mă t r o n a) din Francia, se au descoperit diferite baso-rc-:fun n e o l i t i c e representând o divinitate femenină (C a r t a i l h a c, France préhist.

12-243). Aceste tipuri, sculptate în acelaş gen ca figura 157 de mal sus, ne înfăţişdză contestabil simulacrul Mameî m a r î, după cum

ne indică şi numele rîuluî. ') l'llnil H. N. lib. XVI. 50. 2. *) Pansaniae lib. V. 20. 9. *) Frniiu cgCUj Dicţionariu top. al României, v. Motru.

. a U a Peutingeriană în acesta regiune este însemnată staţiunea Amutria

_ ' utria, formă plurală de la Mutrium— Matrium, ca Dianium şi

') C 1 U m P<3 aceea?'tabulă ° staţiune din Rhactia portă numele de Matrcum. • *• L- III. nr. 1582.

presintă şi în regiunea cea admirabilă a Oltului, atât în pădurile sale de bradl, cât si pe luncile sale cele nesfârşite. Aici aceste sanctuare purtau la popula-tiunea pastorală si rustică numele, unele de M o t r u şi altele de M am u [1]).

Dintre tóté aceste locuri sfinte însă templul cel mai important al Mameï deilor se vede a fi fost acela clc la Gura-MotruluÎ[2]). Istoria vechia a acestcï mănăstiri a perit, însă resturile palatelor de aici şi construirea acestei, mănăstiri după usurile archaicc, pe vêrfurile uneî coline ca o fortăreţă [3]), ne spun, că o-dată sanctuariul de la Gura-Motruluï, a avut un mare renume si un cult espansiv, întocma ca şi magnificul templu al lui Apollo de la gurile Dunării.

Pe teritoriul vechii Eladc, cultul divinităţii Pamêntuluï a avut tot de una caracterul uneî religiunî străine importate acolo din ţinuturile barbare [4]).

Suida ne-a conservat o preţiosă notiţă istorică despre începutul cultului Mamei mân în Atica şi în particular la Atena.

«Un om ore care>, scrie densul, «numit Metragurtes (MrjTpayùpr/jî), căletorind în Atica nu iniţiat acolo femeile in cultul Mamei deilor, după cum spun aceşti locuitori. Pe acesta Atcnicnií î-1 precipitară într'o adâncime si-1 uciscră. Dar curênd după aceea urmă o epidemia şi oraculuL i dojeni, ca se reconcilieze sufletul celui decedat. Atunci eï construira pe locul, unde aü ucis pe Metragurtes o casă de svat (seu curia) şi împrcjmuind'o, o consecrară Mameï deilor, ér lui Metragurtes i ridicară o statuă si a-dâncimea o umplură cu păment. Acest M a trou a fost întrebuinţat apoi pentru depunerea si conservarea legilor [6]).

') t'ruiKjescu, Dicţionuriu top. al României: Pi ci or ui -Mo t r ui u î, munte în j ud. Vâlcea; Mă m u mănăstire cu 40 călugăriţe în jud. Vâlcea, M am u schit în jud. RomanaţÎ.

'•} PC teritoriul comunei F i l i a ş î, din vecinătate cu mănăstirea Gura-Motrului aflăm de asemenea vestigii importante despre cultul antic al Rhceï. M o t r u este aici numele unui dél, cr alte doue locuri sunt numite Siliştea de la Mănescî şi Siliştea de la M an ó i c a. (M. Diet, geogr). Mane era titlul de onore al lui Saturn, ér Manésa nise prcsintă ca o numire poporală a divinităţii Mameï mari. Diferite înălţimi din CarpaţÎ portă acest nume.

') M a r e l e D i c ţ i o n a r G e o g r. al R o m â n i e i , Voi. III. p. 668 : G u r a - M o -t r u l u î , mănăstire frumosă în jud. Mehedinţi . . . situată la póla déluluï la împreunarea nului Motru cu rîul Jiul, într'o posiţie pitorescă. împrejurul acestei mănăstiri se află r u i n e l e unor v o c h i ş i f r u m ó s e p a l a t e . . . în acesta mănăstire, care este mcunjurată de un z i d ca o c e t a t e şi cu porţi de fer, se închiseseră boeriî k'reci la 1821 de frica lut Tudor Vladimircscu. — Columna

lui Traian (Froener P'- 130) ne înfăţişez pe teritoriul Dacici, *m* părţile Olteniei de astădi, un templu circular al Mamcî mari, unde se m aï observaşi doi preoţi ai deiţcî, sacerdos tunicis mulie-bribus (Ct. poema Iui Cyprian la Goehlcr, p. 21).

') Plutoni» Cratylus (Kd. Did^T o 293. - Ibid. Timaeus II 211

[5]) **SuMas, v. M-^a-;:;r~ 'V i * :**

Acesta era după tradiţiunilc grecesc!, originea Matrouluï si a cultului Mamei deilor la Atenienl.

Numele de Metragurtes nu este personal, ci o numire etnică, după localitatea, de unde era originar acest propagatoriù séü preot al Mameï mari ').

Acesta formă de Metragurtes presupune o localitate cu numele de Mrçtpa-yupa, după cum Grecii cel vechi formau numirile etnice de Gabalites de la Gabala şi Abderites de la Abdera [2]).

însă o localitate cu numele de Mrjipa-yupsc nici pe teritoriul Greciei, nici al Asieï micï nu a esistat. Ea aparţine unei regiuni barbare şi în particular pelasge-, după cum ne-o atestă prima parte a cuvêntuluï.

întocma după cum cultul lui Apollo se a estins către Delphi, către Delos şi Troia prin păstorii din nordul Istrulul, prin profeţii şi descântătorii acestui deű solar, tot ast-fel şi religiunea Mamei marï a fost importată în Grecia prin, preoţii ambulanţi din ţinuturile barbare, în particular de la Hiperboreiî cel evlavios!, ce trimiteau darurile lor în spice de grâu către părţile meridionale.

Diferite amintiri, ce ni s'aü păstrat în tradiţiunile poporale (în legende, colinde, descântece) din religiunea Mamei deilor, precum şi numerose urme de cultul şi de simulacrele aceste! divinităţi prin Carpaţiî Dacic!, ne spun, că religiunea Mamei mar!, a Gael, RheeI, séü a Pămentuluî personificat, a fost. o-dată religiunea principală a acestei teri.

Pe monumentele antice divinitatea Pămentuluî séü Mama deilor era de regulă reprcscntată şedend, ori pe tron, ca o matronă séü dornnitoriă (regină, Rhea); ér une oii ea era înfăţişată şedend pe un car tras de lei.

Pe cap ea portă un *T,ÎAO-* seu modius, de pe care descinde un vel séü o propodă, ale cărei capete acopere amendoî umeri!. In general deifa ne apare în acelaşi costum caracteristic, ce-1 portă şi astădî femeile române din judeţul Romanaţl. Vestmintele el ei aü ornate cu petre scumpe şi cu diferite metale [3]), şi acesta ne revocă în memoria, luxul şi costumul Aga-thyrşilor celor avuţi, numiţi şi *-/^uzo-fípo'..*

') Unul din D a c t y l î, vechiî preoţi aï Mamcï mari, purta numele de Scythes (Paul y, Real-Encyclopâdie, v. Idaei Dactyli. p. 55). — C e c r o p s, cel de ântâiu rege al Aticeî, despre care spune Macrobiu (Sat. I. 10J, ca a consecrat acolo un altariü lui Saturn şi Rheeî. a fost după cum vom vedé mal târdiiî, unul din eroiî rasei pelasge de la Istru.

') Stephanus Byz. *v.'Afapv.*

³) Albftricus de deorum imagine c. 12: cui (Cybelae) antiqui philosophi tăiem ima-[>mcm dcpinxcrunt. erat enitn v i r g o femina in c u r r u sedcns l a p i d i b u s preţios i s ct mctallorum diversorum v a r i e t a t e vestita Gochlcr, p. 35).

Celebra statuă, pe care Phidias, cel mai ilustru sculptor al Greciei, o lucrase pentru Matroul din Atena, représenta pe Mama deilor şedend pe tron, ţinând în mână un timpan (bucium seu surlă) ér în partea de jos a tronului erau fi-suraţi nisce lei [1]), ca emblemă a forţil şi a nuter'iî, şi în particular ca un atribut, ce i se cuvenia ca domnă peste tóté animalele pă-mêntuluï.

160.—Rhea (Cybele), Mama deilor[4]). După Duruv.Hist. d. Grecs.

Rheeï seu Mameï mart i era consecrat si bradul (pinus), un arbore, pe care noï M maî vedem si astădî figurând ca un ornament viii pe lângă intrările şi altarele bisericilor din România, simbol primitiv sfânt al unei reli-giunî dispărute pastorale-montane [s]).

Simulacrele primitive ale Mamei marî, ce aü esistat o-dată şi în parte mai esistă si astădî în Carpaţiî terilor nóstre, portă, în general, numele de Babe (sing. Babă).

Originea acestei numiri este forte vechia.

Sensul primitiv al cuvântului «babă» în limba română este «bunică» séü «mamă mare» [3]).

Acest termin esistă si in limba poporală latină întocina ca şi t a t ă şi papă (moş).

') I'ausaiiiae lib. I. 3. 5. — ArriauL Periplus, IX. 1.

") Scaunul (tronul), c a r u l şi b u c i u m u l , do aur, ale Rhccî sunt amintite şi astădî în descântecele poporale române.

Nu te tângui,
Că eu te-oiu învrednici.
In mâna dreptă
Cu b u c i u m î n t r ' a u r i t ,
în patru cormirî de lume s'a rësuna
Tóté dinele s'or aduna . . .

. . . Muica Domnului
Din porta ceriului . . . .
Pe scară de argint
S'a scoborît
în scaun de aur o şecjut, Mândru a cuvântat:

în mâna dreptă că mi-a pus,
Şi Maica Domnului .
. . Bucium de
Trâmbiţa de aur înmâna stângă m i-a pus . . .
M a r i :i n u YrăjT, p. 120-137.

Maica Domnului le a întâlnit
Şi din c a r u l cî de a u r ast-fel Ic-a grăit . . .
T e o d o r e s c u, Pocs'î pop., p. 391.

[3]) **Hasdeii,** Marele Dicţionar, v. Babă. *)* Statuetă de marmure descoperită la l'i r e ű *în n.* 1855, chiar în ruinele templului

"La Flaut găsim tóté aceste espresiunï sub forma de B ah a e, Tata e, P ap a e '), un vocativ, în care dittongul final reprcsintă incontestabil pe românescul *ă.*

Acelaşi cuvent ni *se* presintâ şi în nomenclatura geografică antică.

în Frigia şeii în Pisidia o localitate purta numele de Baba, după cu-véntul etnic Ba^Yjvoî, ce ni s'a transmis prin inscripţium; un Baba-nom on se afla în Pont spre apus de Amasia; Baba séíí Babáé era numele unui oraş.din Mauritania Tingitană, care în timpul împăratului August căpetă drepturile de colonia romană; si în fine Baby l e (Ba^oXrj) o localitate de pe teritoriul Odrysilor în Tracia [2]).

în limba italiană acest cuvent ne apare în forma masculină de «babbo», în dialectul sardines «bábu», cu înţelesul de «tată» [3]); în limba grecă modernă paŞa [4]), cr la Slavii clin peninsula balcanică «baba» însemneză «bunică» [5]).

Acesta numire, sinonimă de altmintrelea cu ţie^a/.?] [i^Tr/p. avea un caracter religios naţional.

întocma după cum Saturn, venerat ca părintele clcilor şi trupina genealogică a triburilor pelasge, era numit «Moşul» (avus, sencx, iţpea[î')Trjc) tot ast-fel şi Rliea, divinitatea supremă femcnină, era considerată ca Mama marc comună a (leilor şi a genului uman °).

Mamei (leilor şi aslădî conservată in museul de la Louvre. Deiţa *c* înfăţişată şedend pe un t r o n cu s p a t e î n a l t , purtând pe cap drept scufa un p o l o s séű m o d i u s, ér un capot al propúdeí adus peste umir descinde până jos.

') Stichus, V. 7. 3.

[3]) Pauly-Wlssowa Real-Encyclopădie, v. Baba. — P l i n i u (XIV. 8. 9) mai amintescc o localitate B a b i a în Italia de jos.

") Laurliiim şi Massimu, Glosariü, v. Babă. — în judeţul Vâlcea, corn. Băbenî, babu este un titlu de respect, pe care nepoţii i-1 dau u n c h i u l u i .

«) Cihac, Diet, d'étym. daco-roum.

[5]) Krauss, Sitté und Brauch d. Sud-Slaven, p. 5.

*) După cum înălţimile cele mai maiestose ale Carpaţilor au fost o-dată consecrate divinităţii supreme a c e r i u l u i , lui Saturn, sub numele de Tatăl, Tatra, Tartar (Tartaros), M a n e a, Moşul, P o p ă u (Papaeus), tot ast-fel un număr forte considerabil de culmi, pescerî şi piramide naturale ale Carpaţilor au fost dedicate o-dată cultului Mamei marî ca Terra Mater şi Dea montium, sub numele de T a t ó i ă, Matra, Mamă, T artă r ó ia, M ane s ă şi Păpuşă, formă femcnină de la Papaeus, mac. r. pap şi pap a u ş. Compareză numele personale de Olympos şi Olympusa (Apollód. II. 7. 8), Thoon şi T ho osa (Iliad. V. 152. — Odyss. I. 71).— Mama mare ca divinitate a pămentulut a mai fost adotată în ţerile nóstre

şi sub numirea archaică de P o p i n a. In jud. Brăilei şi al Buzăului o parte din movilele funerare, situate pe văi

În legendele grecesc!, ce ni le comunică Diodor, Rhea maï era numită si T:p3a(3'!>'W"*J [1]).

Ca titlu de respect numirea de «babe» se atribuise în anticitate si altor divinităţi naţionale pelasge.

La Homer Juna maï are si epitetul de Tïpéa^a (= bëtrâna), însă cu înţelesul de «venerată» [2]).

Sfântul Augustin *3)* amintesce de «baba Vinerea» a păgânilor (aviam Venerem). Ér pe o inscripţiune din Croaţia cetim o dedicare adresată DIBVS MAIORIBVS, unde epitetul de «majores», este numai o interpretare oficială a numirii poporale de «babe» séu «m ose» *).

10. *Rhea séü Mama mare adorată sub numele de Dacia, Terra Dacia si Dacia Augusta.*

Pe monumentele istorice ale cpoceî romane Rhea séü Mama mare ne apare în formă oficială ca o vechia divinitate etnică a Daciei.

La început ea a fost adorată aici întocma ca si în alte ţinuturi pelasge sub numele de Rhea.

şi pe locuri şese, portă la poporul român numele generic de p o p i n ă. In dialectul modern grecesc din insula Thasos rcumva însemneză «bunică> seu «.babă» după sensul anticat. Acesta numire a fost aplicată apoî la tumulele funerare după statuele divinităţii Pămenluluî seu ale Mamcî mari, ce se ridicau ca un semn religios pe mormintele persónelor de distincţiune (H o m e r i Epigr. III) Originea numirii este archaică. In cultul vechia al triburilor latine şi etrusce maï aflăm încă urme de adorarea uneî divinităţi babe (vidua) numită J u n a Populonia, după caracterul seu primitiv identică cu Mama mare (M a c r o b i i Sat. III. 11. — Preller-Jordan, R. M. I. 279). La Virgil (Acn. X. 1'2) ea ne apare sub numele de Populonia mate r, ér pe o inscripţiune din Dacia este amintită ca o deiţă naţională suverană cu numele de Juno Regina P o p u l o n i a Dea patria.

') **Diodorl** Siculi lib. III, c. 57. — Epitetul de it«Xa;« (antiqua) î-1 uvea şi I s i s, fica Rheei (Ibid. I. U. 4).

[2]) Homed Ilias, V. v. 721; VII. v. 383.

*) Augustiiii De Civ. Dei. III. 2.

**)* C. I. L. III. nr. 3939. — în B r i t a n i a unde î-şî aveau castrele sale stative diferite trupe compuse din Daci, Sarmaţî, Traci, Pannonién! şi Dai maţ T, aflăm o inscripţiune dedicată DIBVS V1T1RIBVS, adecă Babelor, (C. I. L. VII. nr. 767), ivimtăţî identice cu Dcae Majores din inscripţiunea Pannoniéi supcrióre. —Cf. Ara m(atribus) v e t e r i b u s (C. I. L. II. Hispánia, nr. 2128).

Chiar şi astădi mnî esistă în părţile muntóse ale Daciei vechî unele sate numite Rêa[1]) si Rêienï[2]), numirï ce ne atestă, că o-dată înălţimile din apropierea acestor sntc aü fost consecrate Rheeï, divinităţii supreme telurice a lumii pelasge. Mai târdiu însă, Rliea ne apare venerată în nordul Dunării de jos sub numele de Aax:'a, Dacia si Terra Dacia, ca *o* divinitate naţională, ca personificarea pămentuluî acestei teri.

După concepţiunile primitive pelasge, Rhea séü Mama mare, considerată ca o divinitate naţională bine-făcătoriă si protectoriă, a avut la diferitele triburi pelasge diferite epitete geografice, după oraşele, după ţinuturile si munfiî, pe unde se aflau sanctuarele oii simulacrele sale mai renumite.

în Frigia ca era adorată sub numele de ö-eá í'pufc'a seu Phrygia Mater :l), er pe teritoriul Troieï era venerată Mater Iliaca [4]).

De asemenea ea maï avea epitetul de HXax'.avïj |J.^ir;p după oraşul pelasg IM ac i a de lângă Helespont în Mysia [B]), şi Ilsaatvouvtia după oraşul cel mare Pessinus din Frigia °).

Sub numele de «Dacia», Rhea şeii Mama mare ne apare adorată la nordul Istruluï de jos in timpurile dominaţiuniî romane. Pe una din in-scripţiunile romane descoperită la Deva, ea este amintită ca divinitate sub numele de TERRA DACIA, ér locul ei de onóre este imediat după Jupiter O p t i m u s M a x i m u s şi înainte de Genius P o p u l i Romani '),

Despre cultul Mamei mari sub numele de «Dacia» mai esistă încă o importantă inscripţiunc din timpul lui M. Antonin Piui.

In diua de 4 Aprile tribunul legiunii a XIII-a géminé, ir.augurcză la Apulum (Alba-Julia) un altariü orî sanctuariü dedicat religiuniî naţionale a Dacieî.

') Rea, sat în valea Haţegului, pe teritoriul vechii Sarmizcgetuse romane.

'') Cu numele de R ê i e n ï cuiioscem t r e ï sate, tóté situate în părţile muntóse, u n u l în jud. Mehedinţi, cătun al comunii Ponorele, a l t u l în Bănat spre SO. dc Caransebeş şi al t r e i l e a în Biharia lângă Crişul-ncgru spre apus de muntele Tărtaroia.

'} Arnobii lib. II. 73. — C. I. L. II. nr. 179. — S t r a b o n i s lib. X. 3. 12: «lyjyiav

ftîiv jlâ',‘a)>YjV.

[4]) Prudent, c. Symm. I. 629, la G o e h l e r, De Matris magnac cultu, p. 31. [s]) l'iuisanlac lib. V. 13. 4. ') Strabouis lib. X. 3. 13.

') C. I L. III. nr. 1351:

l • O • M

T E R R A E - D A C

ET • GEN1O • P •

R

,••„ , **E T • C O MM E R Ci**

Aici, în fruntea divinităţilor apare Jupiter Optimus Maximus, apoî se amintesc în comun Dii et deae immortales şi în fine DACIA [1]).

întrebă inscripţiunea acesta se refere la cultul particular al divinităţilor adorate în Dacia.

Jupiter Optimus Maximus din acesta inscripţiunc este Zsoç Sptaioç [ú-victoî al Daciei. Ér epitetul de «immortales» este un titlu caracteristic al divinităţilor homerice séü pelasgc orientale.

Că acesta divinitate numită «Dacia» şi «Terra Dacia» représenta în cultul public pe Rhea seu pe Magna Mater, se mai constată din împrc-j jurarea, că sanctuariul din Alba, dedicat luï Jupiter Optimus Maximus şi deiţei Dacia, a fost consecrat de tribunul legiunii a XIII-a géminé în diua de 4 Aprile, care după Fastele Juliáné[3]) corespunde cu prima di a sărbătorilor celor mari ale Mamei dcilor, re ţineau şepte dile cu rugăciuni, cu procesiuni şi jocuri.

^

în ce privesce reprcsentarea iconică a Mamei mari numită «Dacia» séü «Terra Dacia», ea ne apare pe o monetă a împëratuluï Traian din consulatul al Vl-lea, (a. 112 d. Chr.) figurată cu căciula naţională Dacă pe cap. Scaunul seu este pe o stâncă, în mâna dreptă ea ţine spice de grâu [3]), ér în stânga un sceptru imperial decorat în vêrf cu figura uncî aquile [4]). Lângă ea stau doi copii, din cari unul i ofere spice de grâu, altul un strugure,

') C. I. L. III. nr. 1063:

l O M
ÉT CETERIS DUS
T) EABVSQ_VE IM
MORTALIBVS ET DA
; '•• CIAE
PRO SAl.VTE DO
MINI N M AVR
ANTONI
,. y , -, Ni PI! FEI.ICIS AVG N
>, . C AVR SIGILL1VS TRIB
LEG • X"1 • G • ANTONINI
AN/EPRIDNONAPRiL
• i,. L^ÏTO II ET CERIAL/E p. C. 215-
COS

atribute ale Mameï mari, ca deiţă a agriculture! şi viticulture!, şi carî tot-o-dată ne indică şi fertilitatea pamêntuluï Daciei [1]).

Este forte importantă acesta monetă. încă în timpul îinpëratuluï Traian noï vedem divinitatea DACIA representată în forma oficială cu onorî politice si cu atribute telurice, tronând pe Carpaţî cu sceptrul imperial în mână ca Terra Mater [2]), ca o divinitate protectoriă a acestei teri şi ca «Mamă» a locuitorilor, carî sub forma de doi pruncî (Dacia superior et inferior) i aduc primiţiclc din recoltele lor. Este forte probabil, că în ultimul mare resboiü dintre Romani şi DacT, la asaltul Sarmizegetuscï, divinitatea DACIA a fost evocată.

Diferite consecrărl de monumente publice, în onórea acestei divinităţi, înfăţişările ei pe monetele imperiului într'o atitudine imposantă şi cu atribute suverane telurice, ni se presintă numai ca o confirmare oficială despre împlinirea unul vot solemn, când acesta divinitate a fost evocată.

După un rit vechio religios, Romanii în rësboiele, ce le purtau cu po-pórele inimice, înainte de a face asaltul principal asupra capitalelor si cetăţilor acestora, evocau prin o anumită ceremonia religiosă pe divinităţile protectóre ale cetăţii şi poporului inimic cu următdria formulă consecrată: «Dacă c deü, dacă e deiţă, sub a cărui tutelă se află cetatea şi poporul (urmeză numele gentil după localitatea respectivă), cu deosebire însă pe tine, care al primit sub a ta tutelă cetatea si poporul acesta, vë rog, v£ ador si vë cer ertare, că voi se părăsiţi poporul şi cetatea acesta (numirea topică), se lăsaţi locurile, templele, ceremoniile religiose şi cetatea lor şi se plecaţi de la el, se escitafl în spiritele lor frică, terore şi uiluire (oblivionem), ér după ce i veţi fi părăsit şi lăsat fără ajutoriti, se veniţi la Roma, la mine si la al iniei ; locurile, templele, ceremoniile religiose si cetatea nostră se vo fie mal plăcute şi se ve mulţămoscă mal mult, ca se seim şi s C înţelegem, că voi sunteţi conducătorii mei, al poporului roman şi al ostaşilor mei [3]), si dacă veţi face ast-fel, eu fac vot, că voiü ridica temple şi voiu decreta jocuri publice în onórea vóstra».

După acesta rugăciune, se imolaü victimele, apoi dictatorul seu împăratul recita o nouă formulă, prin care blestema tóté oraşele şi oştirile inimice închciând

după cum din erorc a presupus Eckhel (VI. 428). însemnele legiunilor aveau alla formă Şi altă disposiţiune a emblemelor. O probă în aceslă privinţă ne sunt chiar speciminele de pe Columna lui Traian.

') **Eckhel,** Doctrina numorum. Voi. VI. p. 428. — **Uolinc,** Buciumul. An. I. (1862-3),p 112.113.

') **M.icrobii** Sat I. 12: Sunt, qui dicunt, hanc Dcam (O p e m) potentiam habere Ju-noms;ideoque s c e p t r u m r e g a l e in s i n i s t r a mânu ei adtlitum. Cf. Proller-J or d a n, R.M.I. 399.

l **JnacrobH** Sat. Uf. 9: mihi . que . populo . que . romano . militibus . que . mois . prae-situs.

cu următorele cuvinte: «Ast-fel te rog pe tine Tellus Mater» si atunci a-tinge apămentul cu mâna, şi pe tine «Jupiter» ridicând manile către ceriu».

După cum ne spune Macrobiu, în Analele cele vechî ale Romei se făcea amintire despre mai multe oraşe şi oştiri inimice ale Galilor, Hispanilor, Africanilor, Maurilor si ale altor ginţi, în contra cărora s'aü întrebuinţat aceste formule de evocare si de blestem ').

Legenda pe acesta monetă este în jurul figure!: DACIA AVGVST. De desupt : PROVINCIA S. C. Pe alte esemplare: DACIA AVGVSTA ori AVGVSTI [2]). Forma si lecţiunea corectă însă este AVGVSTA [3]). Nu numai Saturn şi Rhea ca Mater deum *), dar si alte divinităţi de o ordine infcrioră si peregrine, cum craii Bedaius, Bclestis, Belinus, *Iria, Norcia, Savus etc. :'), aveau epitetul de Augustus si Augusta, termin sinonim în limba re-ligiosă cu optimus maximus, optima maxima, sanctissimus, — a °).

Pe reversul unei monete bătute în Dacia în timpul împëratuluï Filip Arabul divinitatea DACIA, protectoră provinciei, (Fig. 161) este representată acoperită pe cap cu o căciulă naţională Dacă. în mâna dreptă deiţa ţine sabia recurbată Dacă, ca simbol al puterii sale de rësboiu [7]). De aceeaşi parte a figureî se observă un vexil militar împlântat în pătnent cu numőrul V al legiunii macedonice, jos o aquilă cu o verigă (corona?) în plisc privind către figura deiţeî, probabil un atribut al seu caracteristic ca divinitate supremă montană si ca Mater fera-

161.—Divinitatea ac ia»).

*) Macrobii Sat. III. 9.

[2]j Koclescri, Aurăria Romano-Dacica, p. 13. — (irlselinl, Gcschichte d. Tcmesw. Banals, II. Tab. VI.

[3]) De acesta părere se vede a fi şi M o mm sen. C. I. L. III. p. 160.

') C. I. L. III. nr. 1796.— Ibid. Vol. VIII. nr. 2230. 1776.

'-l C. I. L. III. nr. 55S1. 5572. 4773. 4774. 3032. 4806. 3896.

[6]J Faptul, că divinitatea peregrină a «Daciei» ne apare recunoscută în mod oficial de abia în a. 112, se, esplică prin împrejurarea, că organisarea particulară, civilă, rcligiosă Şi militară a provinciei s'a putut începe de abia la a. 110 (C. I. L. III. nr. 1443), *ér* de aită parte, după cum scrie Tertulian (Apolog. 5): vetus erat decretum ne quis d eu s ab imperatore consccraretur nisi a s e n a t u probatus.

*) Ca divinitate resboinică era considerată Mama mare şi la Pelasgiî din Cap-Pad o c i a (Strabo, XII. 2. 3). De asemenea la Troian!. Enea în lupta sa cu Turnus (Virgil, Aen. X. 252) adresează Mamei mari următorea rugăciune : Alma parens Idaea doom, cui Dindyma cordi, Turrigeraeque urbes, bijugique ad frena leones; T u m i h i nune pugnae p r i n c e p s . . .

rum *); în mâna stângă un alt vexil militar cu nr. XIII al legiunii géminé, jos un leu păşind, atributul clasic indispensabil al Mamet deilor. De desupt anul II, al ereî Dace, care corespunde la a. Romcî 1001 *séü* 248 al ereî creştine [2]).

Acesta monctă este şi *măi* espresivă. Ea ne înfăţişezi" pe divinitatea naţională a Dacici ca protectóra celor doue legiunï romane, ast-fel după cum se făceau voturile solemne prin formula de evocare.

Cultul Mamei mari sub numele de «Dacia» în nordul Istruluî de jos nu era o creafiune a administraţiunil romane. El era mult mat vechio.

Nu aflam în epigráfia romană nici un esemplu pentru personificarea ca divinitate şi cultul religios al provincielor, d. e. al Panonieî, Dalmaţiei, Mcsieî, Tracieî, Greciei si nici chiar a Italiei.

în fine mal adaugcm, că pe reversul uneî moncte, probabil din timpul lui Domiţian, divinitatea este representată cu tipul unei femeî întristate, sedênd lângă un trofeu, si cu inscripţiunea AAKIA [s]).

După cum Saturn în legendele vechi era numit D o k i u s C a e l i f i l i u s [4]), tot ast-fel sora si soţia sa, Rhea, ne apare adorată în cultul public al Provinciei sub numele de áaxía, Dacia, Terra D ac i a şi Daci a Augusta. Ea era una din cele mai importante divinităţi topice ale Europei orientale.

11. *Rhea séü Mama marc cu. numele de Dochia. şi Dochiaiia*
î ii legendele române.

Rhea séü Mama mare adorată de triburile pelasge din nordul Dunării de jos sub numele de A?.-/.ta şi «Dacia», ne apare în legendele şi în cântecele poporale române numită «Dochia» şi «D o eh i ana».

In particular în legendele române ca este considerată ca o femeia bătrână, numită «Baba Do eh i a», care eşind pe la începutul primăvcreî prea de timpuriu cu oile la munte, a fost îngheţată şi apoî prefăcută în sten de

') Cf, Lucretii II. v. 605: Adjunxcrc feras etc. — Eckhcl crede, că aquila şi leul de pe monetelc Daciei représentai! emblemele legiunilor V m. şi XIII g. O erore-Aicî aquila şi leul sunt figurate jos, pe pământ la piciórele deiţel, dar nu pe însemnele militare ale legiunilor.

[s]) Eckhel, Doctrina numorum veterum, If. p. 5.
[3]) Ibid. II. p. 4. — Mi11heilungen der k. k. Central-Commission, f.
Erforschung d. Baudenkmuler, VII. p. 165.
[4]) A se vedé m aï sus p. 217.

petră pe vêrfuurile orï pe cóstclc munţilor, pe unde se aflau, orï se maï află si astădî simulacrele sale vetuste.

Aprópc tóté aceste imagini primitive femcnine, sculptate prin stâncile p-n-paţilor sunt considerate de popor, că représenta pe <-B a b a D o c *h* i a» [1]).

O deosebită celebritate a avut până în secuiul al XYIII-lca figura cea colosală a Babei Dochia din Carpaţit Moldovei [2]).

Acest simulacru, după cum résulta din descrierea Principelui Cantcmir, se afla pe turnul cel înalt de lângă vîrful cel maicstos al muntelui Céhlí ü.

Chiar şi astădî munţii, ce despărţesc ţcra Moldovei de tóra Ardeiului sunt numiţi de popor Munţii Céhlëuluï orï Munţii D ochi el, fiind-că după cum spune o tradiţiune «D o c h i a ş é d e în Cehie u» [3]).

Cele de ântâiu dile ale lune! lui Marte (de l—12) sunt numite la poporul român «d i l e l c B a b c I D o c h i e» ori «d i l e l c Babelor» [4]). O probă evidentă, că în vechia religiune a triburilor pclasge de la Istru, serbătorile cele mari ale divinităţii pămentuluî, se celebrau în primele dilc ale luneî lui Marté, ér nu pe la începutul lunci lui Aprile, întocma după cum la Romani Matronalele séü Saturnalele femcnine erau sărbătorite în calendele lui Marte [r']).

Legendele române despre îngheţarea şi petrificarca în munţi a Babei Dochie sunt în fond identice, şi se reduc la aceeaşi epocă, cu legendele despre statuele Niobel, Ariadne! [6]), şi a Vinerii din muntele Libanului, cari tóté représentait de fapt, numai niscc simulacre archaice ale Mamei mari.

Sub o formă diferită şi avend un caracter mal puţin mitic, ni se prcsintfl figura Dochiel seu a Mamei mari din Dacia în colindele române.

In aceste cântece poporale semi-religiose, ea este celebrată şi astădî sub numele ele «D o c hi a n a», şi înfăţişată ca o virgină forte frumosă, ce nu îmbetrânescc [7]). Averea el părintcscă consistă din turme de ol, circdí de bol,

') Rëspunsurï l a C e s t i o n a r i u l i s t o r i c . Colecţiunea nostră. — Hasdeu, Dicţionarul 1. ist. şi pop. HI. 2279. - M a r i a n u, Serbătorile la Români, II, p. 94 scqq. *"•)* **Caiitemirii** Descriptio Moldáviáé (Ed. 1872) p. 24-25.

') Respunsurï l a C e s t i o n a r i u l i s t o r i c din com. Călu^ăreni, jud. Ni'mţu. [4]) **Marlanu,** Ornitologia, I. p. 2796. — A l b i n a C a r p a ţ i l o r, IV. 11.) Tcslns, 242: Mart i as calcndas matronac celcbrabant. ') **Preller,** Gr. Myth. I (1854) p. 269, 423. ') Coconita Dochiana către părinţii sCi:

Că de ioc nu îmbătrânesc Şi mi

Până 'n dalba primăvară
Când fiorile-s mai în pară
. .

Sbierrx, Colinde, p. **il-la.**

ln cor"«na Dăieni, jud. Constanţa, nise comunică: « D o c h i e n I se dice la nisce

„_ -----7- —a..................~ ^~,. 4.,*,^, ^v-jiLun *vin* se o cera, insa ca reiusa a
se márita «până în dalba primăvară, când florile sunt mai in para.»

Aceleaşi reminiscenţe se păstrase despre Rhea seu Cybele şi ia popu-laţiunile pelasge din Asia mică.

După tradiţiunile neo-frigiene Rhea séü Cybele, a fost o virgină de o frumseţă estra-ordinară, şi care dintr'un exces de virtute morală nu a voit se se mărite [1]). în picturile vechi ea era representară şedend în car, îmbrăcată în haine frumose, pe cari străluciaii petrele scumpe şi metalele [2]).

în aceste colinde române ea ne apare sub numele de «N i n a D o c li i a n ă». Ea are vii cu struguri şi este fiica lui « B ă d i ţ a Migdale» [3]).

în religiunea poporului roman Magna Mater mai era adorată şi sub numele de «Dea Migale», un cuvent, pe care autorii i-1 deriva de la jxsyaXv], epitet al Mamei mari [4]).

în fine, în colindele numite «Urările cu plugul», prin cari se celebrezi cu atâta frumuseţă bunătăţile agriculture!, Rhea, deiţa fertilităţii pămentulul, ne apare sub numele de «Dochiana c e a f rum ó s ă», ca o «mândră jupânesă» cu braţe dalbe», aven d tot-o-dată si titlul onorific de «Mamă» [5]),

Mocani, numiţî M o r o i e n î, cari vin cu oile de crneză în bălţile din prejma comuneT Däienî. (înv. Gr. I o n ă ş e s c u).

i) **Diodori Sîculi lib. III. 58.**

") Alberlcus, De deorum imagine, c. *12.* A se vede nota 3 du Ia

") Bădiţa M i g d a l e
Trei fetiţe are Pe
una o chiemă Iléna
B r ă i l e n ă, Dar
h o l d e l e ei în
2edar se coc . . . Pe
a doua o chiémü
G r é c a

în zidar fetară . . .
Pe a treia o chiemă
N i n a D o c h i a n a,
Dar s t r u g u r i l e
eî In zëdar se coc,
Că vin păsărele De
iau strugurele Şi se
duc cu ele ! . . .

In o altă variantă (Bârseanu, Cincî-decî de colinde, p. 31) Ardeiul apare personificat prin o «dalbă B r a ş o v e n e ă», al cărei simbol sunt s p i c e l e de grâu. «Romànca de ţară> are turme de oi fetate, ir «Nalta M o l d o v é n *c* ă.» vii cu struguri. La aceste t r e î Dacie surori din legende, *ir* nu la Daciele administrative (Malvensis, A p u l e n s i s şi P o r o l i s s e n s i s) se refere inscripţiunea votivă din Alba Julia: DACIIS TRIBVS ET GESIO LEG X»i G. (C. I. L. III. nr.

D u n g u r é n a, Dar
o i l e cï
Etă mândra jupânesă
Dochiana cea

Sbiera, Colinde, p,

Ninsorea se
aşternea . . . Apoi
mama plămădia Şi
lăsa până dospia,

In acesta colindă agricolă română cspresiunea de b r a t e - d a l b e

frumosă . . . Sufleca ea
mâneci albe Şi-arata
b r a ţ e l e dalbe Şi
cernia, mări cernea,

Apoï colaci îrwertia
. . ,

Aleceandri, Poesii pop., p. 390.

Nu esistă nict un contrast în aceste doue gcnurï de tradiţiunî poporale, cu privire la Baba Dochia cea împetrită şi la Dochiana cea frumosă.

în colindele romane se celebréxa tinereţea, frumseţea cstni-ordinnră şi castitatea Mamcï man, ér legendele se refer la a doua parte a vieteï sale, în particular la apoteosa sa ').

12. *Deciana fi Caloian, Cybele si Attis. Sibylla Erythreă. seu Dacică.*

Dochia séű Dochiana ne maî apare în tradiţiunilc poporului român si ca Mama cea întristată, care-şi caută în tóté părţile pe fiul seu iubit, numit «Caloian» (Scăloian, Călian), care se rătăcise prin o pădure şi ne maî putcndu-se íníórce, a perit acolo.

Anume mai esistă şi astădî la poporul român o importantă datină religiosă din cultul Mamei mari.

Când primăvara e s e c e t ă mare, fetele române fac o păpuşă mare de lut galben în formă de om, pe care o împodobesc cu panglici, cu cârpe colorate şi cu flori, ér pe cap i pun drept căciulă o cojă de ou roşu. Pe alte locuri î-1 îmbracă în straie ţerănescî, cu opincî şi cu căciulă [2]). Acesta păpuşă, spun densele, represénta pe tênërul Caloian; ér Marţi, în sCptămâna a treia după Pascï, fetele aşedă acesta figură de lut într'un cosciug, o fată repre-sintă pe popa, alta pe dascălul, o bocesc, o plâng, unele chiar cu lacremî, invocându-o în bocetele lor cu cuvintele: «Caloiane, trup de Deciană» [3]), adecă copil al D e ci anei, seu «S ca Io i c ne Scăloian, trupuşor de

distinctivă a Mamei mari. care cerne, plămădesce etc. Homer ín compüatiunea Iliadeï a aplicat acest epitet fără nici un sens !a Juna, numind'o),sov,ii>/.svoţ,

') D o c h i a seu Dochiana din legendele şi din colindele poporale române nu are de a face absolut nimic cu aşa numita martiră creştină, E u d o c i a, care nu a avut m ţtrile aceste nicî cult, nici legende. Părinţii bisericel, spre a da un caracter creştin sărbătorii poporale păgâne din 1-a Marte, numită Dochia la Istru, şi póté chiar in unele părţi ale Asiei mici, aü consecrat acesta di unei m a r t i r e presupuse din Liban, cu numele de Eu d o ci a. Este interesantă chiar şi istoria legendară a acestei Eu-°cie. Compuitoril Martyrologiuluî înfâţişeză pe împeratul Trai an, cuceritoriul Daciei, ca un persecutor al E **u d o c i e I.** —

Martyrologium románam Gregorii XIII: K a--[1] e n d i s Marţii. Hcliopali (Fenicia Libanului) sanctae E u d o c i a e Martyris, quae in

lone Trajan i . . . . percussa gladio martyrii coronam accepit. -) Noua Revistă Română, 1900. II. p. 94.

comunicările din comunele Ciora-Doicescî (Brăila), şi Seimenii marî (Constanţa).

Di ci an» '). Apoï acest cortegiu de tenere vestale duce şi înmormenteză păpuşa *(on* papuseK;) într·un loc aprope de apă, ér după înmormêntare i fac pomană. A treia di după acesta ceremonia, fetele se duc erăşT la monnentul hu Caloian, i-1 dcsgropă, i-1 bocesc de noii, i-1 pun într'un cosciug de papură, i aprind luminării şi-Î dau drumul pe Dunăre, ori pe altă apă [a]).

In unele locurî iau parte la procesiunea acesta numaî fetele. In alte părţi, băieţi şi fete împărţiţi în grupe, după numeral mahalalelor (triburilor) din sat.

ApoT, după ce se termină şi acesta ceremonia, se face o masă mare, o

>) Noua Revistă Română, 1900. II. p. 95.— Marian, Serbătorile, III. p. 302, corn. Grind (Ialomiţa): «C al o i e n e, I a n, t r u p de D i c i a n ». [!]) Din aceste bocete reproducem aicî următorelc:

S c a l o i e n e
lene, Trup de D e c
i e n e, Te cată m ă-
1 a Prin pădurea
rară Cu inima
amară; Te cată mă-
ia Prin pădurea
desă Cu inima
friptă arsă.

[Alte variante maî conţin şi aceste versuri: Şi ea te plânge Cu lacremî de

Cărăruia de pe dél
Bătută de Caloian;
Cărăruia de pe vale
Bătută de fată
mare.J Descuie
portiţele Se curgă
ploiţelf, Deschide
uşiţele Se curgă
grăunţele. Caloiene
lene, Undc-î da cu
sapa SC curgă ca
apa . . .

C a ! o i e n e, Ic n *c,*
du-tc 'n cer si cere
st deschidă porţile,
se slobodă ploile,
se curgă ca gârlele
dilelc şi nopţile,
ca se cresoă g ran el
sânge.

Te odor es cu, PcesiT pop., p. air.

lani, lani, Caliani !
Ia ceriului tortile Şi
deschide porţile Şi
porncsce ploile,
Curgă ca şuvoiele
Umple-se păraclc
Printre tute văile,
Umple-se fântânele Se
resară g r â n e l e,
Flori le, verde ţ i l e,
Se croscă fén aţei c .
. .

M a r i a n , Descântece, p. 399.

In alte localităţi se fac doue păpuşi, una de sex bărbătesc, ce représenta pe «Tatăl soréiul» şi aha de sex femeiesc înfăţişând pe «Mama ploeî». Ambele sunt numite Scaloienï (comunele Gàrla-mare şi Dâlma, jud. Mehedinţi, şi corn. Bârzeiu, jud. Gorj). Er in comuna Selmeniî-mari din jud. Constanţa se fac trei păpuşi numite ScaloienT, Şi cari représenta pe un bărbat, o femeia şi un copil. — Păpuşa de sex femeiesc este numită în bocete: « S c a l o i a n a lâna, trup de Dcciană» (corn. Parachioî,

nouă pomană, numită «pomana C a l o i a n u l u î» '). Tinerii tocmesc lăutari si după pomană se începe o horă mare, care ţine până sera *'•').*

După tradiţiunile poporale, acesta este diua, în care a murit micul copil Caloian. Ea se serbeză de regulă în Joia a treia după Pascî. în acea di, numită «Caloian» seu «S c al o i an» nime nu lucreză. Originea acestei credinţe si datine religiose de la Dunărea de jos se reduce la vechile timpuri pelasge. Era o mare serbătore poporală de la începutul primăvereî pentru prosperarea vegetaţiunil si a culturel agricole.

Ea Romani acesta festivitate purta numele de Cai an u s [3]). Ea începea la 28 Martie (INITIVM CAIANI) şi se termina în idele lui Maiü, când Vestalele în présenta preoţilor şi a magistraţilor aruncau de pe Pons Sublicius în Tibru 24 păpuşi séü simulacre de trestia [4]), pe cari însă le nurniau Argaci, adecă figuri de lut.

Aceleaşi legende şi aceeaşi datină religiosă mal esistaű în anticitatea romana şi la populaţiunile de origine pelasgă ale Asiei mici.

PC când în nordul Dunării de jos, C a l o i a n este fiul resfăţat al «D e -ci anei» séü al Mamei mari, în legendele Frigiene, el ne apare ca un tenor păstoriu estra-ordinar de frumos, numit At t i s, de a cărui iubire se înflăcărase Mama mare, numită la denşiî Cybele.

Acest Attis a fost, după legendele din Asia mică, fiul unul Frigian cu numele C a l a u s [6]), ér pe mama sa o chiemase Nana °). Attis fiul lui Calaus, la Frigienî, este identic cu tînërul Caloian din legendele şi usurile religiose

j. Constanţa), orî «Caloiană lâna, cap de ţ u ţ u i a n ă=> (corn. Cartai, j. Constanţa). T u t u l a t i, ne spune Varro (VII. 44) se nurniau în Roma aceia, cari în timpul sacri-ficielor se acoperiaù pe cap cu o căciulă ori scufă ţuguiată. T u t u l a t i . . . qui in sacris in capitibus haberc soient ut mctam; id tutulus appellatur).

') l e n e Scaloiene,
Tinerel te-am
îngropat, De
pomană, ca ţi-am

Se dea Domnul ca un sfânt
Apă multă se ne ude
Se se facă póme multe
. . .

T e u d o r e s c u , Pocsit pop., p. aia.

*) După datele primite la C e s t i o n a r i u l n o s t r u i s t o r i c .

[3]) C. I. L. I. p. 390.

[4]) Festus p. 17. — Varro, L- L- VII. 48. — **Ovlrtil** Fast. III. 791 ; V. 625. — Festus le numesce «s c i r p e a s e ff i g i e s -. La Varro: Argaei fiunt e scirpeis. Cu «t r u p d e t r e s t i a » este numită figura Caloianuluî într'un bocet din corn. Ciora-Doicescî. (Colecţiunea nóstra).

[s]) I'ausauiae lib. VII. 17. 9. "Ainjc *te* oct;; -r, v, oiSev oii-; TS T, v *ù-.i^titov* et aùwv AXXà 'EfjiYjaiavaxti |i*v T<J> ia sXî-fsîa fpa-Jayn *r.fKo:t||i.iva iztiv* tuC uîoî tî 'V

) Nana, fica regelui Sangarius din Frigia la A r n o b i u adv. G. IX. *5.* 4,

ale poporului român, ér numele mameï sale de Nana ne apare în colindele române sub forma de Nina Do eh i a n a *).

După cum Attis este fiul Im Calaus în legendele neo-frigiene tot ast-fel si Mama mare séü Cybele ne apare în inscripţiunile grecescî cu epitetul de KoiXavr; *•'),* adecă Caloiana.

Tradiţiunea este aceeaşi. Deosebirea *e* numai, că pe când legenda română şi-a păstrat caracterul seu primitiv, religios-moral, în tradiţiunile Asiei mici, influenţate de spiritul erotic grecesc, tênërul Attis, fiul lui Calaus, ne apare ca favoritul Cybcleî seu al Mamei mari.

De asemenea a csistat şi în Asia mică, până în epoca română, usul de a celebra înmormântarea lui Attis, fiul lui Calaus, când pămentul suferia de secetă. în acesta privinţă Diodor Şicul scrie :

•iîn Frigia întemplându-se o-dată se cadă o epidemia asupra omenilor, ér de altă parte suferind si pămentul de secetă, omenii consultară ora-culul asupra mijlócelor cum so depărteze de la denşiî aceste calamităţi, ér oraculul le respunse, că se în m o r m ént e zc corpul l u i A t t i s şi se venereze pe Cybele ca d i v i n i t a t e . De ore-cc însă din causa vechimii, din corpul lui Attis nu mai mnăsese nimic, Frigieniî aii făcut imaginea tenorului, pe care apoi plângênd'o o înmormentară îndeplinind si onorile funebre potrivite cu sortea sa, şi acesta datină denşiî o practică cu constanţă până în dilele nóstre» [3]).

Important document pentru originea cultului Cybcleî séü al Mameï mari în Asia mică.

După cum scrie Diodor, oraculul ordonase Frigienilor si înmormânteze corpul lui Attis şi se adoreze pe Mama mare, séü pe Cybele, ca se fie npCraţî de epidemii şi secetă. Orî cu alte cuvinte, cultul Cybeleï, a fost importat pe teritoriul Asiei mici din alte ţinuturi pclasge, în particular din regiunea Dunării de jos, legată cu Asia mică prin o mulţime de relaţiunî etnice, economice si religiose.

în fine mai esista în anticitatea greco-rornană, încă o altă tradiţiune, care punea patria Cybeleï la Hyperborcï, séü în nordul Istruluï de jos.

După acesta tradiţiune, a căreî origine se reduce tot la populaţiunile pelasge ale Asieï micï, Apollo, aprins de iubire către frumósn Cybele, vaga-bundase cu densa rle la Nysa până la Hypcrboreî [4]).

') A se vedé pag. 258.

[1]) C. I. G. 3886. D. 270 (G o e h l e r, p. 69).
[3]) **IHodorï Sieiili,** III. **59. 7.**
') Ibid. Ill 59. *6.*

Care era însă originea numelui de Cybele, a rëmas până astădî o enigma
istorică.

Strabo în Geografia sa ne spune, că Mama deilor a fost numită ast-fel după muntele Cybele din Frigia, pe care era adorată »).

însă cu totul alta este originea acestei numirî !).

încă din cele mai depărtate timpuri G a ea, séű Mama deilor, considerată ca o deită bine-făcătoriă, a fost venerata si ca divinitate profetică[8]).

La umbra pădurilor şi sub acoperementul stâncilor, preoţii si preotesele Mamei mari practicau în aceste timpuri estrem de religiose, arta divinaţiunil si sciinţele primitive medicale *).

în descântecele poporale române Mama deilor ne mai apare şi astădî sub numele de «-.Maica Domnului», ca protectora vieţii şi sănătăţii, care aduce ajutono si mângâiere bolnqyilor

Numele de Cyb e Te, atât după formă, cât şi după sens, este identic cu ter-minul de Sibylla, un cuvent archaic pelasg, ce însemneză «profetitoriă» [5]).

Acest termin s'a maï păstrat încă până astădî ca o numire obscură topografică în unele regiuni muntóse ale Carpaţilor. O vechia reminiscenţă despre sanctuarele Mamei deilor, unde se consultau o-dată oraculele sale.

în părţile de nord ale Transilvaniei între vechiul district al Maramureşului şi al Năsăudulul, cel mal înalt munte portă şi astădî numele de Ţibleş [6]j.

O altă înălţime din apropiere este numită C ăl im an (Kerus manus) şi 'tot în acesta regiune, unde ni se presintă diferite urme de mănăstiri vechî dispărute, se află si «Vêrful Sibilel» şi «Valea Sibila» [7]). Un alt munte

') Strabonis Geogr XII. 5. 3.

') Dnrcmbcrgr, Dictionnaire des antiquités. I. p. 1679: Mais ces monts Cybele . . . n ont peut-être jamais existé que dans l'imagination de ceux, qui les premiers ont voulu expliquer le nom de Cybele.

') Heslofll Theog. v. 463. — Un oracul al Gaeeï a esistat din cele mal depărtate tim-purï la Delphi (Paus. V. 14. 10). — Cicero, Divin. I. 36. 79 : Terrae vis Pythiarn Delphis incitabat, naturae Sibyllam. Aeschyl (Eum. 2.) numescc pe Gaea rpu)tó|icívti; cu înţelesul de prima pro f e t i t ó r i l

) Heim, Incantamenta magica. Lipsiae, 1892, p. 504:
Carmen sic dicas: Dea sancta T e 11 u s, rerum naturae parens, Quae cuncta gêneras et régénéras sub diu . . . II e r b a s quascunque generat maiestas tua Salutis causa tribuis cunctis gentibus . . . [s]) Acesta résulta şi

din epitetul Mamei mân de SiruX-qv}].
> °e asemenea alte doue verfuri de munţî dintre comitatul Bistriţa-Năseud şi judeţul Emt se numesc Ţibleşul mare şi Ţibleşul mic. ') Specialkarte d. oesterr.-ung. Monarchie, l : 75.000, f. 15. XXX. XXXI.

de pe teritoriul României, în judeţul Gorj, portă de asemenea numele de «Sibille» ') în fine o comună de pe valea Oltuluî în apropiere de mănăstirea Cozia este numită «Jîblea» (= Şiblea) şi unde se maî vöd şi astădî romă-siţcle unei vechi cetăţi şi mai multe movile [2]).

Numele de Sibylla, după cum constată şi Suida este latin [3]). De fapt însă proto-latin.

în anticitatea preistorică, când arta divinafiuniï a avut în vieţa publică şi privată, un rol atât de înseninat, au esistat mai multe Sibylle celebre şi ele au rëmas cunoscute timpurilor clasice după numele diferitelor ţinuturi, de unde-şl trăgeau originea lor.

Insă nici una din aceste femei profeţitorie nu a fost originară din ţinuturile grecescî. Sibyllele erau inspirate de un sentiment adânc religios mistic, şi acest caracter i lipsia spiritului grecesc.

După cum ne spune Pausania, cele de ântâiu Sibylle au fost la Delphi[4]), la templul şi la oracolul cel renumit, întemeiate acolo în sinul stâncilor de păstorii Hyperboreî ") din nordul Istrului de jos.

Aici î-şî practicase arta sa divinatoriă Sibylla numită Erythreă (Roşi a na). Ea trăise, după cum spun unii, înainte de rösboiul cel mare între Europa şi Asia şi profeţise căderea Troici °), ér după alţii a fost postc-rioră acestei epoce. Tradiţiunile maî spuneau despre acesta Sibylla, că ea avuse o vicţă legendară, trăise dece etăţi de omeni, nu mal puţin ca o mia de ani, ér după alţii 120 ani ').

După cum ne spune Suida, acesta Sibylla a fost născută în satul M a r-missos de lângă oraşul Gergittion (la Strabo Gergitha), localităţi, ce se aflau pe teritoriul o-dată supus dominaţiunii Troiene [8]).

Despre Sibylla Erythreă, după cum scrie Pausania, maî făceau amintire şi unele imne în onórea lui Apollo [9]).

In unele din aceste imne ea se numesce acum sora, acum nevasta, acum fica, .adecă preotesa lui Apollo, al marelui deü al luminii pelasge.

') Fruixlescn, Dictionaru topograficii, p. 436. -') Lnhovari, Diet, gsogr. jud. Argeş, p. 98. [n]) Suiilas, v. îijiu),),'/. <) Piiiisaniae lib. X. 12. 1. [s]) Ibid. lib. X. 5. 7.

[5]) Apollodorus Erytltrucus Iu Lactantiu, Institt. I. 6.— Suliim*, v. Î{^'A).«.— **Frludlicb,** Oracula Sibyllina, p. 69.

') PhlegontiH Tralliani frag. 29, în Fragm. Hist. gr. III. p. 610.

") Suidas v. I'p'jXXa.
[9]) Pansaniae lib. X. 12. 2.

I alt imn însă densa ne face cunoscută originea sa prin următorele versuri:

Tettül dufâ P au s aii i a : *Traducerea dupâ Dindorfius:*

&VYJTOÜ tî fl-eăţ ts, Inter utrumque sequor medium divasque

E; f.;ʲ .

hominesque,

/ *„-n-* a()-aváT7]í, B«tf«íií *îi* x'ijto-fáyoio, Nympha immortali sata, cetophago ge-

nitore.

Ida meac matri patria est, mihi patria

rubra

ii ísp-í]. !toTa|xiţ т' Marpcssus, matri quac sacra, ain-

nisquc A idoncus.

Sibyllele, carî da oraculele sale în momentele unor inspiraţiunî seu cstase divine, nu scriau nici o-dată sentinţele lor. Erau anumiţi scriitori din co-le<mil preoţilor de la sanctuarele respective, cari făceau însemnări de cu-vintele, ce le rostia Sibylla în timpul furiei sale profetice, şi despre cari densa după aceea nu-şî mai aducea aminte.

Fragmentul, ce ni-1 presintă Pausania din imnul Sibylleï Erythrée, este, din punct de vedere al sensului alterat, în mod evident, în primele sale versuri, numai o simplă traducere grecescă din vechia limbă pelasgă. Sibyllele preisto-rice de la Delphi nu aü pronunciat nici o-dată oraculele lor în limba grecescă. Acest fragment însă ne presintă un deosebit interes istoric în ce privescc patria si naţionalitatea Sibylleï Erythrée.

Diferiţi autori al vechimii aü considerat pe Sibylla Erythreică ca originară de la muntele Ida lângă T roi a. însă in tocă literatura geografică a vechimii nu aflăm un singur document autentic, care să confirme, că satele Erythrae, Marmessos şi rîul Áidoneus aű esistat pe teritoriul vechiului Ilion. Cu totul alta era patria acestei glorióse Sibylle.

Intréga catena Carpaţilor a fost o-dată, după cum am vedut, un domeniu sacru al marilor divinităţi pelasge.

Cu deosebire în regiunea Carpaţilor dintre Transilvania şi Ungaria, în munţii cei avuţi de aur al Arimaspilor şi Agathyrşilor, noi aflăm urmele uneï prospe-"taţî materiale şi ale uneï civilisatiunï morale forte înaintate în timpurile ante-istorice.

ni se presintă patria Sibylleï Erythrée, după tóté datele geografice, pe^ cari ni le-au transmis autorii vechimii.

n partea de nord a oraşului Hălmagiu, ce constitue punctul central al di-
strictului Zarand, se mal află şi astădl satul numit M arm e s ci. (M arm i sso s
a Suida, Mermessos la Ştefan Byzantinul, şi Marpessos la Pausania)-
n apropiere nemijlocită de acest sat începe si se întinde pe lângă Crişul-
tgˈU ° umosă catena de munţi, numită «Mama», seu Mo
m a pe charta a u uî major austriac, iwfcijp teprj la Pausania.

Tot în aceeasï regiune, în partea dreptă a Crisuluï-negru, se află închis între délurï si munţî un însemnat sat românesc numit Roşia[1]), ér în partea de răsărit a acestei comune curge spre nord şi se varsă în Crişul repede rîul numit I a d seu al laduluï, Ai do ne us la Pausania [2]).

Avem ast-fel în fragmentul de la Pausania patru date principale geografice cu privire la patria Sibyllcï Erythrée, şi tóté aceste ni se presintă pe teritoriul Pelasgilor de nord, în ţinuturile renumite o-dată pentru minele sale de aur, si unde treï rîurï însemnate portă şi astădî numele de Criş (Xpuoeioţ).

Originea Sibylleï Erythrée din ţinuturile de la nordul Istruluï se maï confirmă şi prin o altă serie importantă de date geografice.

Din fericire Suida în lexiconul seu istoric-literar a estras din diferiţi autorï aï vechimiï câte-va preţiose notiţe despre individualitatea istorică şi patria acestei ilustre Sibylle.

După cum ne spune densul, acesta genială femeia, care ocupă un loc atât de însemnat în istoria lumii vecin, a fost născută pe teritoriul Roşie-nilor numit Batti [8]), maï târdiu însă s'a întemeiat acolo un oraş, care s'a numit Erythrae (Roşia).

Este forte importantă acesta notiţă. Chiar şi astădî un dél, ce se află imediat lângă acesta comună maï portă numele de «Botiascu», ér alte două înălţimi din partea superioră a rîuluî Iad portă numele de Boţea şi Bodea *).

Sibylla Erythreică, ne mai spune Suida, a fost numită de uniî Sardana, Gergithia, Libussa, Lcucana, Samia, Rhodia si Sicelana, numiri date după ţinuturi si localităţi din aceeaşi regiune, unde ni se presintă şi numirile de Mărmescî, Mama, Roşia, Iad şi Boţi.

Sardana corespunde la Zarandana după numele districtului Zar an d, în care se află satul Mărmescî. Ger gi t h i a corespunde la Gurguiata, un vêrf de déi în partea de sud-vest a comuneï Rêienï. Libyssa se reduce la satul Lăpuşa [5]), Leucana la valea Leuca dintre munţii Curcubeţa

[1]) Specialkarte, foia 18. 20. XXVII. — In a. 1858 comuna Roşia avea 990 locuitori.

[2]) Rîul I a d isvoresce din muntele Vêrful Poieneï, şi se întrebuinţezi pentru trans
portarea plutelor, când apa sa e mare. Forma grecescă de 'A'iîiuveu; derivă de la
'AioYjţ sau "Ac5r,t;, lumea inferioră, i a d . 'A'iîuivsuţ era şi un epitet al lui Pluto.

[3]) **Suidas** v. îcJ'j'i.Xv., 'AzoXXtuVoţ x al Aţijiiaţ xaTà îÈ T'.va-
'Ap'.sTOvtpatoU'; xal **TSáXijt'**
("i Se âXXcit *Kf.vo.foi/ou . . .* 'Kfíüa'pa'.a, rc/.pa ti isyiHjVa'. èv y^iuoiiu TCÛV 'Kf-
uS-fiiv 5 nposfj-
•,'0f,tusio Ba-to:, (var. -Baf/c) vûv os auto ţi y^üjpítjv Ko).ia3'ev
irpoaaY[0]f«úov:a'. 'Epuftpai' T;VÈÇ
or aEiTTjv ïtxîXrjV fiW.ot ïapSavYjV «).),o; I'ssYiS-iav ă>,Xot î; **'Pooíav**
díXXt/i **os** AifuooaV
âM.ot As'JXavf|V aXXoi Sajxiav looţaaav.

[4]) D. Boţi (Specialkarte, f. 18. XXVII). Petra Boghi (19. XXVII).

[5]) Vechea S i b y l l a de la Mermessos (Mărmescî) era cunoscută şi în ţinuturile pe-

si Zânooa, Samia lăsatele Şoim orï Şoimuş; Rhodia la minele de aur din Zarand numite Ruda, Sicelana la localitatea Sicula.

Tot în acesta regiune, spre resărit de isvorele rîuluî Iad, pe costa munteluî Britea, se află locul păduros numit S i vi a [1]), o numire, pe care n'o maï în-tempinătn în alte părţi, si care corespunde în mod evident la forma greco-latină de Sibylla séű Sibulla.

întreg ţinutul acesta, în care noï aflăm grupate la un loc tóté datele geo-

Scara l : 1.600.000.

162. — Patria S i b y 11 c ï Erythrée (s. Roşiene).

grafice ale vechimii cu privire la patria Sibylleï Erythrée, a avut o-dată relaţiunt importante comerciale şi religiose cu ţerile de la sud.

Sibylla Rosiană séü Erythreă a primit diferite numiri geografice după

lasjje ale Asiei micî sub numele de Larapousa, Sa r bis şi Taraxandra (Suida, ^v- -'-iu/Au). Esistă o asemĕnare surprindătoriă între numele Sibylleï de Sarbis şi nu-^mele sa^tuîuî Sârbescî, situat în apropiere de muntele Moma. O alta comunii spre ^sud-ost de Mărmescî este numită Sârb. ') Butcanu, Stana de vale (Gherla, 1887), p. 61.

diferite locuri, unde petrecuse maî mult timp în lunga si ncliniscita sa vieţă de femeia inspirată.

Când Suida ne spune cu ore carî prccauţiunî, că satul Marmiss-os si Ger"îttion se află între limitele teritoriului, peste care domnise o-dată Troianii, în fond aceste date ale sale se refer la timpul marelui imperiu troian, despre care amintesce si Herodot : că o-dată Troianiî trecând peste Bosphor 5n Europa aü supus pe toţî Tracii întindèndu-sï dorninaţiunea lor până la Marea Ionică [J]).

Mai române acum se csaminăm aicî şi datele, ce se refer la genealogia Sibylleï Erythrée.

După cum ne spune traducerea grecescă, pe care ne-o comunică Pausania, tatăl SibylleÎ Erythrée a fost •/.YjiocfaYOî. adecă mâncătorul de chiţi, séü de monştrii marini.

Incontestabil, că aici sensul primitiv al acestor cuvinte a fost alterat.

Singură acesta imperfecţiune, justifică pe deplin, că imnul Sibylleï Erythrée a fost tradus de un scriitoriü ignorant din o limbă poporală proto-latină.

De sigur că textul original esprimă cu totul altă idea, şi anume, că tatăl Sibylleï a fost un om, care se hrănia cu «pane», cu «chită- în dialectul poporal al Românilor din Transilvania şi Ungaria. Prin aceste cuvinte Sibylla î-1 desemna ca un agricultor, după cum în anticitate clasele cele mân sociale se compuneau din cultivatori de pāment si din păstori.

Un alt autor grecesc *-),* care după cum se vede avuse înaintea sa acelaşi text archaic al imnului, numesce pe tatăl Sibylleï Aristo-crates (un mare mâncă-toriü, de la áptoráü) si xpatoj). Sunt aceleaşi cuvinte, însă o altă interpretare.

După cum spun alţii, continuă Suida, tatăl Sibylleï Erythrée s'a numit Cri n a go r a s. Avem érasï o numire personală topică. Un munte înalt de lângă rîul Iad portă şi astădî numele de Cernagura *[3]}.*

La Pausania mama Sibylleï Erythrée este numită Idoger.es, la Suida Hydale si Hydole. Este acelaşi cuvent în forme grecesci diferite. In partea de apus a comunei Roşia, pe valea cea frumosă a Holoduluï se află satul numit astădî Ho diş (Hoghi.ş), ér un dél însemnat de lângă Roşia portă numele de «Dâmpu Hodişanuluî» [4]). Când fragmentul comunicat de Pausania ne spune, că mama Sibylleï. Erythrée a fost Ido genă, este cert, că noî avem aicî o formă coruptă din Hodisiană, seu Hodigenă.

Originea geografică a Sibylleï Erythrée este ast-fcl pe deplin stabilită.

Pe basa acestor date geografice şi genealogice, cum si pe basa marii

») **Hcrodoti** lib. VIII. 20.

") Suidas, V. £;,3uX>.'/.

') Specialkarte, f. 18. XXVII.

miscărî etnice si religiose pornite de la nord spre sud în aceste timpurî pelasge, noi putem constata aicï ça un adevër absolut istoric, că Sibylla Erythrcă, cea mai wloriosă din câte au purtat numele de Sibylla, a fost originară din comuna Roşia, a petrecut m aï mult timp în satul Marmescî, de lângă muntele Mama seu Moma [1]), şi prin cătunele de pe valea Iadului, localităţi situate în comitatele Zarand-B ihor. Ea a fost fica unuï cultivatoriü de păment, cr mama sa era de origine Hodisiană.

Revenim acum Ia fragmentul grecesc din imnul Sibyllcï, pe care-1 putem traduce ast-fel :

> Ko mi-su născută între omenî şi între deiţc,
> *Sunt o* fcrnei.'i ncmuritoriă »), tata! micû se hrània cu pane
> (era agricultor), După mamă cu sunt H o d i s i a n S ţsi
> patria mea este Roşia, Marmescî, loc sfânt al M a m e î
> (mari), si riul I a d u l u i .

Aceste versuri maî conţin încă o particularitate cu totul caracteristică.

Sibylla se numesce aicï cu totă convingerea religiosă o «femeia nemuritori ă». Acesta nu era num aï o simplă credinţă individuală n Sibylleï. Densa esprirnă aici unul din principiele fundamentale ale religiuniî pclasgc de la Dunărea de jos.

Geţii erau aceia, carî, după cum ne.spunc Herodot, se considerau de nemuritori [3]).

Sibylleï Erythrée i se atribuia în anticitate o colccţiunc celebră de pre-diccrî, cunoscută în totă Grecia, şi a căror redacfiune primitivă se reducea Ia timpurile antc-homcrice.

Afară de oracule, după cum ne spune Suida, ça a maï scris despre palpitări (tremurări) si diferite cântece [4]). Krîn alt !oc acelaşi autor ne spune, pe basa altor fântâni biografice, că Sibylla I'.rytlircă a scris în versuri eroice treï carţî despre Divinaţiunc si pe acelea le-a dus în Roma în timpul consulilor, séü după cum spun uniî în timpurile !uî Tarquiniu, în speranţă, că va pute ave un mare câştig cu ele. Când însă a vëdut, că e despreţuită, a ars doue din cărţile, ce Ic adusese, şi aï una a mai retnas, pe care Romanii aü cumpeîat'o cu un marc preţ [s]).

') Probabil ca la Marmescî a csistat un sanctuariû renumit al Mameï marï. > -a l a u s a n i a forma de v>j>rfr(; âfl-avătî)?, ca genetiv, nu are înţeles, şi este în evi-[1] a contradiccre cu versul al treilea. — La Hyperborcî femeile, după cum ne [s]Pune Di odor Şicul (III. 60) erau numite vu|iifw.. — Cf. Apollód. B i b i . *U. 5. 11*

") **Hcrodoti** lib, IV. 93.
') Guidas, v. îi.ţ,,),),,,.
') Snidn» „ *-u* .- _ _ _ . . ..
_ .

Ér Dionysiu din Halicarnas mai adauge [1]), că regele Tarquiniu, uimit de resoluţiunea acestei femeï, a consultat pe augurî asupra cărţilor rëmase ne-arse, (după densul Sibylla adusese la Roma 9 cărţî din cari 6 le arsese). Auguriî esaminând restul cărţilor declarară lut Tarquiniu, că din anumite semne clenşiî au ajuns la convingerea, că acele cărţî au fost trimise de divinitate, şi s'a făcut forte reu, că nu s'aü cumperat tóté. Eï sfâtuiră pe Tarquiniu so plătescă femeieî întreg preţul, cc-1 cere. Acesta femeia apoî, după ce a predat cărţile rimase nearse, i-a sfătuit se le păstreze cu sfinţenia, a plecat şi nu s'a mai vëdut [2]).

Aceste cărţi ale Sibylleî, după cum résulta din tradiţiunl şi din respectul, ce le-aű arătat tot-de-una Romanii, se caractérisai! prin o mare religiositate. Ele erau conforme cu principiele tradiţionale ale teologiei vechî pelasge şi au avut o influenţă imensă asupra vieţeî de stat a poporulut roman [8]).

Sibylla Erythreă a fost ast-fel-considerată de identică cu Sibylla numită Cumană *).

Un fapt însă î-1 confirmă tóté isvórele istorice, că Sibylla, care a dus la Roma cărţile revelaţiunii divine ale Pelasgiior, nu era din Italia [s]).

a fost 'IfpoşiXoi. O formă grecisată. Sibylla Erythreă nu a fost originară din ţinuturile Eladeî. Unul din numele personale femenine cele mai usitate la ţeraniî români din Transilvania şi Ungaria este şi astădî Ráfira ') Dion.vsu llalic. lib. IV. 62.

[2]) în ce limbă erau scrise aceste cărţî nici un autor nu ne spune. Faptul, că Romani! instituise anume un colegiu de preoţi pentru conservarea şi consultarea acestor cărţi, denotă, că se cereau cunoscinţe speciale pentru interpretarea lor. (Livii lib. X. 8: Deccmviros sacris faciundis, carminum Sibyllae ac fatorum populi hujus interprctes) — Cf. Plaut. Pseud. 1. 1. 23 : Has (litcras) . . . nisi Sibylla legcrit, Interpretări alium potesse ncminera.

[3]) După cum scrie Pliniu (XIII. 27) cartea a treia a SibylleT, cumpărată de regele Tarquiniu Superb, a ars dimpreună cu Capitoliul în timpurile lut Salla. — După acest desastru, Romanii căutară în tóté părţile imperiului patria Sibylleî Erythrée, în speranţă, că vor mai găsi un esemplariü din oraculele eî. Insă tóté cercetările au remas fără résultat. Cărţile sibylline postcrióre erau numai o simplă

compilaţiune din diferite oracule, mare parte neautentice, scrise în limba grecescă. Ele nu mai representaû doctrinele vechî pelasge. — Taciţi Ann. VI. 12 : Quod a majoribus quoque decretum erai, post c.xustum sociali bcllo Capitolium, quaesitis S a m o, 11 i o, E r y t h r i s, per A f r i c a m etiam ac S i c i l i a m et i t a l i c a s c o l o n i a s, carminibus Sibyllae (una seu plures fuere), datoque saccrdotibus negotio, qaantum humana ope potuissent, vera discernere.

[4]) Cf. Marc. Cap. II. 8 7: (Sibylla) quae Erythhris progenita etiam Cumis est vaticinata.

[s"]) **Llvii** lib. T. 7: ante Sibvllae in Italiam adventum. — Dionysiu (IV. 62) o numesce

în vechile tradiţiunî, Sibylla Erythrcă mat era numită A m alt li e a şi Albunea.

Ambele aceste numiri au un caracter evident geografic. Ele se raportă]a patria, *seu* cu alte cuvinte la ţinuturile, de unde era originară acesta legendară Sibylla.

Amalthea ') este numai o simplă formă etnică grecescă, după numele oraşului Ilălmagiu [!]), punctul central al comitatului Zarand, lângă care se află satul Mărmescî. Amalthea Marpesia, cum o numesce Tibull [8]), desemna ast-fel pe Sibylla Erythreă de la Mărmesciî de lângă Hălmagiii.

O a doua numire, sub care era cunoscută Sibylla Erythrcă în ţinuturile de lângă Roma era Albunea *).

Pe teritoriul Italieï însă nu a csistat nicî o localitate (oraş şeii sat), la care am pute reduce cu siguranţă originea acestei numiri [5]). Sivylla cunoscută în istoria romană era numai o peregrină în Italia.

Numele de Albunea, ce i s'a dat acestei femcî sfinte, ce venise în Italia din alte ţinuturi, derivă incontestabil de la localitatea avută în mine de aur a Daciei, numită în epoca romană Alb u r nus major [6]), şi din care făcea parte comuna «Roşia» de astădî, vicus Pirustarum în limba oficială romană.

Se făcuse şi în Italia o confusiunc cu patria Sibylleï Erythrée scfí Roşiene.

') După scholiastul Iui Plato în Phacd. p. 315, la Stephanus, Thesaurus 1. gr. v. 'A|i//),thia.— Lactivntii De falsa religione, c. 6: Scptimam Cumanam nomine Amal-theam . . . quae ab aliis H e r o p h ii e nominatur.

") Litera O- corespundea în dialectul doric şi eolic la sunetul i şi *vî.* [a]) Tihnii i Eleg. II. 5. 6T-68:

Quidquid Amalthea, quidquid M a r p e s i a
dixit, H e r o p h i l e Phoebo grataque
quod monuit . . .

[4]) Ladantii De falsa religione c. 6: Decimam ^Sibyllam) Tiburtcm nomine Albuncam, quae Tiburi colitur, ut dea, juxta ripas amnis Anienis, cujus in gurgite s i m u l a c r u m ejus inventum esse dicitu r, tenons in mânu librum. — Cf. Virgilii Acn. VII. v. 34, — Diferite numiri geografice, ce s'aü atribuit unei şi aceleiaşi Sibylle, aü avut de consecinţă, că autorii posteriori grccî şi romani aű multiplicat în mod arbitrar numerul lor. Actísta s'a întâmplat cu deosebire cu tipul Sibylleï Erythrée ; care a fost numită Frigiană séü de la Ida, Cumaná, Libycă, Dclphică, Siculă,

Amalthea, Marpesia,
Albunea etc.

[5]) Uniï au voit a deriva numele de A l b u n e a de la A quae A l b u l a e de pe
Şesul Lat iul ui, însă sanctuariul dedicat Sibylleï Albunea se afla în m u n ţ i i ceî mai
1 " a l ţ ï de la Tibur. (Cf. P a u l y - W i s s o w a, R. E. v. Aquae Albulae : Die Beziehung
Cr Albunca auf die Afquae] A[lbulae] ist s c h r u n w a r s c h e i n l i c h etc.) ') C. I. !.. ln. p. 213_

Unele fântânî istorice o numesc Am al t h e a M arpe s ia, adecă clin Mărmesciî de la Hălmagiu, cum se numesce şi densa de la «Măr-rnescî» în fragmentul, ce ni-1 comunică Pausania. Kr în alte tradiţium ca este numită Albunea (Alburnea), adecă de la Alburnus seu Roşia de de lângă Abrud.

Numele acestei nobile şi măiestre Sibylle a strălucit în timpurile preistorice nu numai la Delphi şi în Laţiu, dar şi în ţinuturile pclasge ale Germaniei vccliî.

Tacit ne spune, că în Germania într'o vechime depărtată (ol i m) a fost venerata, ca o divinitate, o femeia profetitoriă numită Aurinia[1]). Wackcr-nagcl rectifică Albruna [2]). Aurinia ori Albruna (= Albuma) este una si aceeaşi Sibylla sfântă din ţinuturile avute de aur ale DacieT, ce a fost adorată ca divinitate şi la Tibur sub numele de Albunea [3]).

în fine mai esista despre Sibylla Erythreă încă o vechia tradiţiune romană. Enea plecând de la Troia spre a-sï căuta o nouă patria în lumea cea mare pelasgă, a consultat, după usurile religiose ale acestor timpuri, oraculul pelasg de la Dodona, de asemenea densul a consultat şi pe Sibylla Erythreă, că în ce parte a lumiî se se stabilescă cu Troianiî emigraţi, şi că Sibylla Erythreă a fost aceea, care i-a sfătuit se mergă în ţerile de apus *).

Er după o altă tradiţiune Enea plecând de la Troia a venit maî ântâiii în Tracia, la un popor «barbar» numit Crusaei [5]), seu în formă romanică Cruşenî. Aceştia l'au primit cu totă ospitalitatea. Enea a römas la dénsiï o ernă întrcgă si apoi a plecat spre Italia.

') Taciţi Germania, c. 8 : Şed ct o l i m A u r i n i a m et complures alias veneraţi sunt, non adulatione, nec tanquam facerent dcas.

") Panly-Wissown, R. E. v. Albruna.

[3]) O leminiscenţă despre acesta renumită <.maică b c t r A n ă» cum şi despre învC-ţaturile cî, o aflăm în următorele versuri poporale, ce ni se comunică chiar din ţinuturile CrişuluÎ.

Nu lucra Dumineca,
Vinerea şi Mercurca,
Că te bale (sfânta) lună;
Se căutăm m a i c a b C t

Cu c a r t e a l b ă s u b s u
(5 r ă ; Ea c c ă l u g ă r i c
i ú r ă Şi se tot ru»a din
carte Pentru a omului
pecatc.

V. S u l a, înv., Viisciiii în Bihor.

Cu tâîmăniţa în mână

Simulacrul descoperit în albia riuluî Anio, înfăţişa, după cum scrie I.actantiu, pe Sibylla Albunea cu o carte în mână. Este important, că şi în versurile recitative de maî sus, unul din atributele «maieî bètrône» este o « c a r t e a l b ă subsuora». — La Virgil (Aen. Vi. 321) Sibylla este numită: longaeva sacerdos; la Siliu (XIII. 404): gravida arcanis anus.

[4]) **Dlonysii Httlic. lib. I. c. 55.**

[s]) 'bid. **lib. i. c. 47.** 49.

întâmpinăm în aceste tradifiunî despre emigraţiunea Troianilor spre apus

coincidenţă curiosă, şi numele Sibylleï Erythrée, care era originară în ţinuturile Cricurilor şi numele unuî popor din Tracia barbară, forte ospital, numit Cruşenî.

Acesta Sibylla de la Roşia ni se presintă în istoria acestor timpuri de-nărtate ca o profetitoriă ambulantă în serviciul Mamei mari[J]) si a puternicului Deü pelasg [z]) Inspirată de un mare entusiasm religios, ca căletoresce din o teră în alta, î-şî schimbă locuinţa de la un sanctuariù la altul, punendu-şî talentul, arta si vederile spiritului seu în serviciul preoţilor de la oraculele respective. Ea a fost o peregrină la Delphi, la Delos şi la Dodona, o peregrina pe ţermurii Asiei micï şi în Laţiu, admirată şi respectată peste tot locul pentru înţelepciunea, sciinţa sa universală şi vieţa sa cea sfântă [8]).

Sibylla Erythreă nu a fost singura représentants a oraculclor nordice în ţinuturile meridionale.

în vechime era cunoscută o grupă întrogă de profeţi septentrionali, după cum au fost păstorii Hyperborei, cari au întemeiat oraculul din Delphi[4]), după cum a fost Abaris Hyperboreul, care a scris un volum întreg de oracule, cunoscute sub numele de «Scythice», ^prjqio! Sxuikx.oc[6]), după cum aü fost întemciătorii anonimi aï oracululuï lui Ápoló din Dclos. în fine la aceeaşi categoria de femei sfinte din ţinuturile- hypcrboree aparţine Latona şi Ilithyia, adorate ca divinităţi, şi virginile Arge şi Opis, celebrate în cântările religiose ale Delienilor şi lonienilor [6]).

Sibylla Erythreă atât după datele sale biografice, cum şi după princi-piele sale cele severe religiose, neînfluenţate de spiritul grecesc, este o re-presentantă ilustră a înţelepciunii şi religiuniî Hyperborcilor séü Pclasgilor din nordul Istrului [7]).

') Cf. O v id i i Fast. IV. v. 239-240.

') Cărţile Sibylleî se conservau cu marc grijă pe Capitoliu, în o ladă de petră, depusă în o boltă suterană de sub templul lui Jupiter optimus maximus.

») P l i n i u (H. N. VII. 33) vorbind de acesta Sibylla spune, că în ca a fost ceva d i v i n şi un feliü de comuniune sfântă cu puterile cerescî: D i vi n i ta s, *ct* quacdam caelitum socictas nobilissima, ex fcminis in S i b y l l a fuit. — **Lactnntll** De ira
Uei, cap 22: Sibyllas multas fuisse, plurimi et maximi auctores tradiderunt...
Hi omnes praccipuam, et n o b i l e m praetcr caeteras Erythracam fuisse commémorant.

[H]) **I'ausanlac lib. X. 5. 7.**

[5]) Sultlas, v. -ᵛA,Wi.

[6]) **Hurodoti** lib. IV. 35.

') în diferite manuscripte româncsci din secuiul al XVlI-lea şi XVIIMea. cari şi ele SUnt numai simple copiî seu traduceri de pe alte manuscripte maî vccliî, se face amintire

NIC. n»M«,„...

«Omeniï din Elada me numesc o femeia din altă fera» dice densa în oraculele sale. •

c acesta Sibylla sub numele de «S a vila». Ea este femeia cea maî înţcleptă a

.. vcçj1î< Pentru generositatea. nobleţă şi calităţile spiritului seu ea ajunge împerătesă.

i| tantiu încă o numesce cea mai distinsă şi cea maî nobilă din tóté Sibyllelc). Cu bire însă ea ne apare ca o femeia avută în aur şi în petrii scumpe. Ea călă-si în Palestina, şi încredinţată în superioritatea spiritului seu, ea pune la rcare înţelepciunea luî Solomon. Patria eî este după unul din aceste manuscripte t é r a «Ugorescu», adecă u n g u r c s c ă. Ast-fcl intr'un manuscript de la a. 1760 se spune despre acesta Sibylla: «că era do la marginea pămentuluî, unde este aurul cel scump, ce se chiemă sufir», că «S a v i l a e r a înţelept ă, atâta, cât şi a l ţ Î îmneraţî de pre marginea pămentuluî t r i m e t e a de l u a sfat şi învotătură de la densa . . . şi dărui bisericii S i o n u l u î multe odore scumpe si vesminte şi aur şi p i e t r i ï scumpe, şi se duse ín tóra eï iarăşi cu cinste mare». (Ga st er, Literatura, p. 326; Chrestomatie, II. p. 71-72). — în acest manuscript patria Sibylleî se caracteriseză ca -forte avută de metale şi petre preţiose. în acesta privinţă sunt importante cuvintele luî A m m i a n OCX1I. S) : Agathyrsi, apud quos a d a m a n t i s est copia lapidis. — Agathyrsiî, la H e r o d o t (IV. 104), mal sunt numiţi şi xpuco<pofx)t. — Ér Fridvalszky în Mineralogia M. Principatus Transilvaniae, p. 174 scrie: Ad fines Transilvaniae cumprimis in Martnat ia vulgatissimi sunt ada-mantes quorum aliqui orientalibus non sunt inferiores, Bohemicis vero duriores omnino. — în tradiţiunile ebree acesta divină «Savilă> este numită cregina de Saba» (Cart. reg. I. 10). Tot despre acesta Sibylla se vorbesce într'o Biblia românescă manuscrisă. din sec. al XVII-lea. Reproducem din acest manuscript estrasul publicat de G a s t e r în Literatura pop. rom., p. 338: «Ea ajunge împerătesă, într'o nôpte vëdboiariï eî dinte r a «U gores cu» nouă sorî, ce se ridică pe cer, fie care avend o formă şi o lumină deosebită. Savila le tăl-măcesce acest vis, dicând că acei nouă sori însemneză nouă popóre, ce vor stăpâni lumea».— Cărţile vechî Sibylline ale Romanilor, după cum résulta din Tit Liviu, conţineau csplicărî şi profeţii pentru întâmplări estra-ordinare, pentru prodigii, caşuri de pestilentă, schimbări violente în atmosferă, pentru ierni grele, secetă, fulgere, tunete, cutremure, etc., (lib. III. 10; IV. 21; V. 13; VII. 6, 27; XXI. 62; XXIV. 10. 44; XXV. 7; XXVI. 23; XXVII. 4; XXXVI. 37). Cu deosebire fulgerele şi tunetele, după vechile ideî pelasge, erau considerate ca o manifestare a voinţeî divine, încă din cele maî depărtate timpuri esista la populaţiunile pelasge o doctrină forte desvollată despre fulgere şi tunete, doctrină întemeiată pe o lungă observaţiunc a fenomenelor şi evenimentelor, întreg sistemul acestei sciinţe, cu privire la evenimentele viitóre, era espus in anumite cărţi sfinte numite i b r i fulgu. r a l e s séü t o n i t r u a l e s, şi pe cari Romanii le împrumutase de la Pelasgiï nordici seu Tursenî (Etrusc!). Ast-fel de cărţî, manuscrise şi tipărite, au esistat [a] poporul român până în seculele trecute sub numele de cărţî pentru cutremure, şi

r om o v n ic c, séû cărţî pentru tunete. Ele sunt redactate în acelaşi stil ca şi cărţile yllme şi întemeiate pe principii astronomice, întocma ca şi vechile cărţi ale Roma-

(imprumutate după cum se spune de la Etruscî) cărţile românesc! fac deosebire mtre fu!gcrele de di şi cele de nopte. Originea acestor cărţî se reduce Ia o epocă forte

lEPOl BQMOI **ALTARELE CYCLOPICE DE PE MUNTELE CABAIMAK.**

Consecrăm acest capitul unor antiquissime altare de pe muntele Caraiman.

între valea Prahovei si valea lalomiţei, în dosul muntelui Caraiman, pe culmea ce duce către vôrful «Omului», séü către figura lui Zeu; «17:0x05 se întinde o frumosă pajişte, cr în mijlocul acestei poicnî se ridică o grupă însemnată de stânci isolate cu forme neobicînuite, şi cari ne prcsintă un aspect misterios.

depărtată. Ele derivă de sub imperiul rcligiunii antc-crestine, când divinaţiunea era încorporată la cultul public. Vom cita aici câtc-va csemple din aceste cărţi romfuicscî relative la fulgere şi cutremure. După Shorn i cui Academiei române din 1799: Zodia Leului: De va t u n a în numerul leului, în omeni va fi morte şi în grâne stricăciune . . . Şi în l a t u r a despre apus va fi durere între omeni . . . Iar de va tuna seu va fulgera într'amiedă-di va fi p l ó i c multă şi va fi fomcte ; v ă i l e şi p ă r ă i l e se vor umplea de a p ă . . . La Râm va fi bine şi rod pămontului va fi într'aceea l ă t u r e . . . Iar de va fi cutremur, atunci mulţi împăraţi se vor turbura, şi boo.riî vor peri în resbdic . . . şi va fi frică mare în la t u rea despre apus, Şi rod va fi peste tot pămentul, şi într'acel loc unde se va cutremura pămcntul,. iarna va fi grea; şi se va scula un om mare ore cine, forte puternic . . . Iar de va f u l g e r a seu tuna n ó p t e a . . . isvórelc şi păraiele se vor usca». Este de notat că în acest fragment se vorbcsce de Râm, nu ca de capitala cea ilustră a unui marc imperiu de la apus până la resărit, ci numai simplu ca de un oraş naţional mai însemnat din părţile de apus, ér L a t i u l parc a fi numit aici l ă t u r e . Sub domnia piosului N u m a, după cum spuneau vechile Anale ale pontificilor romani, se întcmplase fulgerele cele prodigióse, cari înspăimântase pe poporul Romei, in cât regele se vedu silit după instrucţiunile, ce i Ic dase soţia sa Egcria, se se adreseze divinităţii, cum ar pute se evite urmările de-sastróse ale acestor prodigii. Ovidiu, care s'a folosit în descrierea Fastelor romane de vechile cărţi religiose ale pontificilor, de călindarele şi tractatele lor astronomice, ne mfaţişeză (Fast. III. 285 seqq) acest prodigiü prin următorele cuvinte:

Ecce Dcûm genitor rutilas per nubila f I am ni as
Spargit et c ff u s i s aethera siccat a q u i s . . .
Rcx pa vet, et vulgi pcctora t e r r o r habét.

Esistă o marc asemonare între cuvintele lui Ovidiu şi între textul din Gromovnicu! romanesc: «ploie multă», «văile şi păraiele se vor umple de apă» . . . -ifnca mare în urea despre apus». As.t-fel redactarea primitivă a cărţilor romancscî (grcccscî şi slave) Despre tunete, fulgere şi cutremure, se reduce incontestabil la niscc timpuri forte dc-F[1] ţaţe. în particular trebue se amintim aici, că aşa numitele cărţi etrusce, Lib ri Et ruse i, erau de origine hypcrboreă. Caracterul dominant al H y p c r b o r c i I o r era de a cunosce

viitoriul. Ei erai poporul cel sfânt al lumii vechi, la prasniccle lor ve-

Aicï se maï vëd şi astădl resturile gigantice ale unuï loc sfânt preistoric, unde sanctuarele şi altarele, unde statucle divinităţilor, atributele lor şi scaunele destinate poporului craii formate din masele naturale ale stâncilor. Aicï fic-care bucată de stâncă se pare, că a représentât o-dată o anumită figură, fiind-că natura nu putea so clce acestor petre forme atât de nc-obicînuite legilor sale.

Timpul însă a distrus aprópe tóté formele primitive ale acestor miste-rióse figuri, însă cu tóté aceste, resturile lor par a ne spune, că mâna omuluî a contribuit necondiţionat la formele aceste atât de curióse, că o-dată aicï a fost un loc sfânt (tsţievoc) consecrat religiuniî preistorice, un loc de adunare comună pentru vechile triburî pastorale si agricole.

La poporul român, aceste steniurî enigmatice portă numele de «Babe» [J]), o numire tradiţională, ce ne atestă, că o parte óre-care din aceste monumente primitive astădî desfigurate, au représentât o-dată simulacrele unor divinităţi montane numite în teologia romană din timpul imperiului Deae majores, Dcae veteres. Şi întru adevër una din aceste figuri informe, contemplată cu totă atenţiunea, se pare a ne spune, că ea a înfăţişat o-dată simulacrul gigantic al uneî divinităţi femenine.

Singurele figuri, ce ne au rëmas până astădl în formele lói aprópe primitive din acest templu miraculos al vechimii, sunt treî altare de dimensiuni gigantice, grupate tóté la un loc în forma unui triunghiü *-).*

Fie-care altariü c format din o singură bucată de stâncă si tóté trcï ne presintă aceeaşi formă caracteristica a altarelor din epoca mycenă.

Aceste altare nu au nici inscripţiunl, nici baso-reliefurî, si chiar dacă vor fi avut vre-o-dată ceva semne hieratice, timpul cel depărtat le-a nimicit.

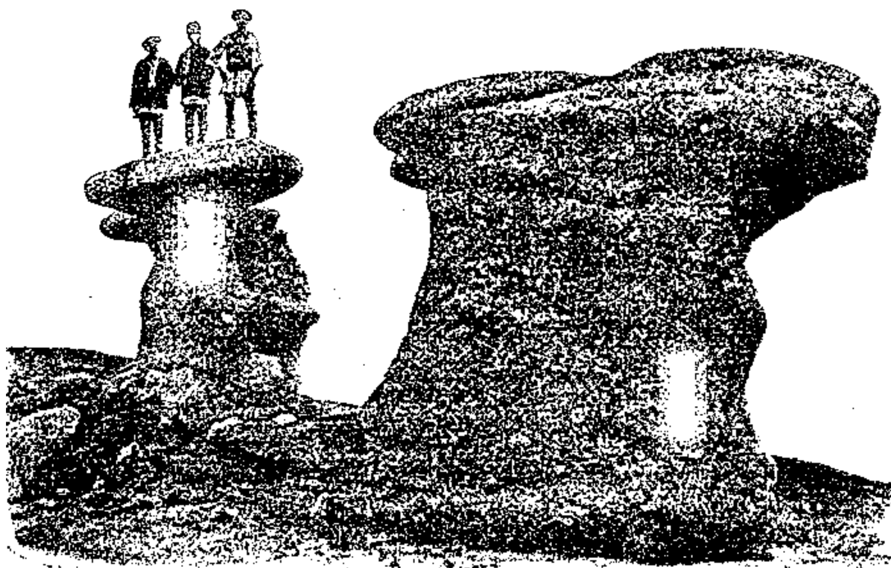
niaû toţi deiï, cî fundară cele de ântâiu oraculc în Elada, în Asia mică şi în Libya, eï représentai! vocea divină în anticitate. Cât de vechia a fost la poporul român usul acestor cărţi de fulgere, de tunete şi cutremure, se constată din fragmentul unuï Gra-movnic publicat de Cipariu în «Organulu Luminare Î» de la 1847, p. 130, şi care manuscript, după formele vorbirii şi după forma sa din afară, cum ne spune acest ilustru înveţat, aparţine la cele de ântâiu timpuri ale literature! române, cosve cu Cazania din 13raşov şi cu Biblia de la Orestiă (1568-1582).

') înălţimea acestui punct de asupra nivelului mării este de 2148 m.

[s]) Aceste altare nu pot fi considerate din nicî un punct de vedere ca o consecinţă a uneî simple e r o s i u n Î. Formele lor, mai mult ori

maï puţin r e g u l a t e , cu deosebire însă asemCnarea lor unele cu altele, ne indică într'un mod destul de clar, ca aceste figuri nu sunt opera uneî acţiuni disolvante a apeî şi cu alât maï puţin a gheţarilor din epoca pliocenă séü quaternară. Ast-fel de altare tăiate în stâncă a aflat Pausania în timpul Antoninilor în Atica şi în Pelopones (Descripţie Graeciae, I. 32. *1* > H. 31. 3;32. 7).— Cf. Altarsteine und Fclsaltare Ia Pauly-Wissowa, R. E. I. p. 1669.

Spaţiu', ce-1 ocupă aceste trei altare, are o lungime de 11 m. înălţimea Itariuluï celui mare (ara maxima) este de 3,50 m., a altariuluî despre DUS de 3,50 m., a celui de răsărit de 3,10 m. Diametrul piedestalului la altariul marc este de 3,80 m., al altariuluî al doilea, despre apus, de 2,30 m. si al altariuluî despre resărit de 2,20 m. Partea supcrioră séü masa de sacrificii la doue din aceste altare, Ia cel de ântâiu şi al treilea, arc formă pătrată, ér la altariul al cloilca rotundă, mai mult eliptică.

163. — Altarele cyclopice de pe muntele Caraiman (România). Vederea din partea de NO. După o fotografia din a. 1899.

In anticitatea preistorică altarele destinate divinităţilor se aflau pe aceleaşi înălţimi, ce le erau consecrate.

Lângă aceste altare, acoperite numai de bolta cea înaltă a ceriulirî, séü de crengile stejarilor şi ale fagilor, se celebra actul fundamental al cultului, rugăciunile si sacrificiele. La piciórele acestor altare se făceau jurămintele ACo o maî solemne, aci î-şî căutau refugiul cel persecutaţi, aci era locul de t unire pentru afacerile comune ale triburilor, aci se celebrau festivităţile lor cele marl.

verful cel maî înalt al muntelui Ida, numit Gargaron, după cum ne Unc Horner, se afla un loc sfânt si un altariü (TEJIEYO; ^04165 te) consccrat m Cruţaţi a timpurilor troianc ') lui Zsú; natpwoc séü Jupiter avus [1]).

««**meri** IiiaSi

Fragm. nr. 169.

Pe teritoriul Atticeï, după cum scrie Philochor, Cecrops a fost cel de ântâiu, care a dedicat un altariü lui Saturn şi Rheeî [1]).

Locuitorii din Arcadia, emigraţi acolo încă în timpurile neolitice din părţile de nord ale Dunării de jos, adorau divinitatea lor supremă pe vèrful muntelui Lycaeu, unde se afla ridicat un tumul de pământ, drept altariü luï Zsuç A'jzacoç, ér înaintea altariuluî în partea despre resărit se înălţau doue columne, pe cari erau asedate doue aquile aurite [2]).

Insă cel mai celebru altariü consecrat marelui Zeoţ se afla la Olympia din Pelopones, ridicat după cum spuneau tradiţiunile de Hercule, orï de alţi eroi m aï posteriori cu 2 vecuri. Acest altariü, după cum î-1 descrie Pausania, era format din cenuşă şi din resturile arse ale victimelor, în timpul seu acest altariü avea Ja basă o periferia de 125 picióre (38,53 m.) şi era înalt de 22 picióre (6,78 m.). Hostiele se aduceau până la piciorul altariuluî şi aci se tăiau, ér şoldurile se ardeau pe verful altariuluî. De lângă piciorul altariuluî se ridicau de amêndouë laturile până la partea superioră doue rêndurï de trepte formate din cenuşa victimelor [3]). Femeiele şi fetele se puteau apropia numai până la piciorul altariuluî, însă numaî bărbaţilor le era permis a se urca până în vêrf [4]).

In Italia cel maî vechiű altariü a fost dedicat luï Saturn. Regele lanus, scrie, Macrobiu, voind se înalţe şi mai mult numele şi onorile luï Saturn, care dispăruse, a dispus se i se ridice un altariü, se i se aducă sacrificii si se fie venerat ca un deü [5]).

Mai esista în Latiu încă un alt altariü preistoric renumit, consecrat lui Hercule, în mijlocul unei păduri si care purta numele de Ara maxima, de sigur pentru dimensiunile sale cele enorme °j.

Tóté aceste altare preistorice, de cari amintesc autorii anticităţiî, ni se prcsintă în ţinuturile ocupate o-dată de Pelasgî. Şi întru adevër originea lor era pelasgă.

*) Miicrobii Sat. I. 10. Philochorus, Satur n o et Opi priraum in Attica statuisse a r a in Cccropem dicit, eosque dcos pro Jove Tcrraque coluissc.

[2]) Piiiisanhic lib. VIII. 38. 6.

»J Ibid. lib. V. 13. 8.

•") Aceleaşi ideî religiose le mat aflăm şi astăcli la poporul român: < l'" e in e i a n'arc voia se intre în a l t a r i ü » . (Şezătoarea, Fălticeni, 111. 32).

[5]) Miicrobii Sat. 1. 7: (lanus) aram deinde cum sacris tanquam dco (Saturno), condidit. — Ér D i o n y s i u din Halicarnas (I. 34. 38;

Vi. 1) scrie, că alfariul luT Saturn a fost consecrat de Hercule şi se afla pe costa muntelui Capitoliu.

«) VirgiHl Acn. VIII. 271:

Flanc aram luco statuit, quae m a x u m a semper

Flirp.fiir nnliis

Ni se presintă acum importanta cestiune istorică, cari eraţi divinităţile, "rora Ic au fost consecrate altarele cele grandiose de pe muntele Caraiman.

Reuniunea preistorică a Daciei, înţelegem aceea din timpurile urano-
turnice, era formată pentru necesităţile triburilor pastorale si agricole.

Varro, unul din cei maî erudiţi şi mai activï scriitorT romani, ne face cunoscut numele divinităţilor, pe carî le adorau agricultorii latinî.

în tractatul seu de Re rustica, densul face următorea invocaţiune: fiind-că D-cleiî ajută pe cel ce lucreză, eű voiü invoca maî ântâiu pe cei 12 clei «consentes», însă nu pe cei din oraşe, ci me voiű adresa la aceia, cart conduc maî cu seină pe agricultori, ast-fel voiu invoca în locul ântâiu Ceriul şi Famentül, pe Jupiter (Saturn) si Tellus, de Ia carî provin tóté fructele agriculture! şi carî se şi numesc Părinţi mari (Parentes magni), ér în locul al doilea voiü invoca Sórele şi Luna, al căror curs î-1 obser-vez ă agricultorii şi când semenă şi când culeg [J]).

Acelaşi autor în tractatul seu despre Limba latină ne mal spune, că altarele, ce le consecraseîn Roma regele Tatiu, de origine Sabin, au fost dedicate divinităţilor Ops, Flora, lui Vedius, Jupiter, Saturn, Sorcluï, Luneï, etc.[2]).

în vechia religiune pelasgă Ops, ca deiţa fertilităţii pământului şi Flora, deiţa fecundităţii, erau apropo identice, precum erau identici Vedius, Jupiter si Saturn. Sub diferite numiri sacre aceste divinităţi représentai! Famentül si Ceriul.

Sciţii, după cum scrie Herodot, onorau dintre toţî dciî mai mult pe Vesta, apoi pe Zeu; (Saturn) şi pe Gaea, eredetid, că Famentül este soţia lui Zs'jç, cr după aceştia eî adorau pe Apollo si Vinerea ceréscă, pe Hercule şi pe Marte [s]). în teologia antică Vesta (Myrój, [c].EciTÍa) era considerată ca una şi aceeaşi divinitate cu Gaea seu Rhea. Ea représenta pă-méntul ca tron al deilor Olympic!, ca vatră comună şi stabilă a universului.

In fine, maî amintim aicî, că regele Filip Iii, al Macedoniei (decedat 178 a. Chr.) în espediţiunca, ce o întreprinse asupra Denthclcţilor [4]), ridică,

) * -irro, R. R.]. ţ; prius invocabo .... Deos, qui maximo agricolarum duccs [bunt] [Pr]»»mm qui omnes fructus a"riculturac coelo et terra continent, lovem et
Til ft
[c] urem. Itaquc q[uo]d ii parentes magni dicuntur . . . Secundo

S o le m et [11] [a] ni, quorum tempóra observantur, cum quaedam seruntur et conduntur. *i* [arr] o, !.. L. V. 74: Et arae . . . quae Tati régis voto sünt Romáé clcdicatae, [nam ut An]'wles dicunt, vovit O p i, F l o r a e, V e d i o, J o v i S a t u r n o q u e, S o l i, [a c] etc. — Din punct de vedere istoric şi etimologic V e d i o v i s séü V c j o v i s Présenta [pe] v e t u s d e u s. «V î j» în Transilvania înscmneză bëtrân, mos. ')
Hoi-odoti lib. IV. 59.

°P°r lângă frontiera M es i el (Ptol. 111. 11).

după cum scrie Liviu, pe vcrful muntelui Hem doue altnre, unul consecrat luî Zeu; si altul Soreluî «).

Pe basa acestor documente istorice noî putem presupune cu totă probabilitatea, că altariul cel mare de pe muntele Caraiman a fost consecrat supremelor divinităţÎ ale timpurilor pelasge, Ceriului si Pămentuluî, séü lui Saturn, ca Zsoj apiatoc [téftatoç, domn al universului, si Rheeï, ce représenta pe Mama mare a deilor, pe Gaea séü Famentül.

Pe aceeaşi culme a muntelui Bucegiü se află si simulacrul cel fără rival în lumea pelasgă, al lui Saturn, si care a trebuit incontestabil se aibă si un altariü în apropierea sa.

Al doilea altariü de pe muntele Caraiman, a cărui parte superioră este rotundă, a fost fără îndoielă consecrat Soreluî si L un e î (lui Apollo si Dianci), celor mai adorate divinităţi în religiunea pelasgă, după Păment si Ceriu.

Locul de onóre al lui Apollo după ideile antice religiose era la drépta lui Zeoc [2]), si acesta posiţiune o are altariul al doilea faţă de Ara maxima a lui Saturn.

în ce privesce destinaţiunea altariulul al treilea, esplicaţiunca o aflăm în istoria religiosă a poporului Dac.

Marté séü Gradivus pater era una din divinităţile naţionale cele mai venerate la Geţi şi la Scythî [3]). Tot ast-fcl si la triburile italice Marte era adorat ca deü al rësboiului si al agriculture! tot-o-dată *). Ér ca divinitate fcmenină, cea mal apropiată de Marte a fost în tradiţiunile latine Anna[6]). Acestei divinităţi, numite Anna, i erau consecrate idele lui Marte, şi ca représenta începutul primăvereî, identică cu Flora a Romanilor si cu Vinerea ccrescă a Scythilor.

Pe aceeaşi culme a muntelui Buccgiu, în partea sa meridională, mal esistă încă o altă grupă de trei altare preistorice, formate de asemenea din stâncile naturale ale pămentuluî [6]).

») L'rvSi lib. XL. 22 : Tertio dcmum die ad v e r t i c c m (Hcmi montis) pervcntutn . .. Duabus aris ibi J o v i ct S o l i sacratis. >) Prcller Gr. Myth. I. (1854) p. 172.

[3]) Yivgllii Aen. III. 35 : G r a d i v u m q u c p a t r e m, G c t i c i s qui pracsidct arvis.—
Valorii Flacci Argon. V. 619 : Ecce autem G c t i c i s vcniens Gradivus ab antris.—
Hcrodoti lib, IV. c. 59. 62.

[4]) Catonis De re rustica, c. 141.

[5]) Feriac A n n a e P e r e n n a e. C. I. L. I, p. 388.— Cf. O v i d i i, Fast. lib. lit. v. 653.

«) Numeral de t r e i altare, după cura résulta din diferite date istorice,

se basa pe un anumit principiu religios, însă pe care astădi nu-1 maî putem precisa. Trei altare

Chiar dacă simulacrul cel grandios al lui ΖΕÙÇ eùpuorojc, nu ar m aï esista f
astădi pe muntele Bucegiü, totuşî aceste altare ar pute singure se ne spună că o-dată aceste înălţimi ale Carpaţilor aü fost consecrate ca reşedinţă unor divinităţi principale pelasge.

Caracterul general al acestor altare este teogonic. Ele aparţin unor principii religiose mult maï severe, mult mai archaice, de cum ni le presintă epoca luî Homer.

întocma după cum simulacrul luï Zîuc eupiiorca, este tăiat din stâncă via pe vêrful muntelui Omul, tot ast-fel şi altarele divinităţilor adorate pe muntele Caraiman sunt formate din stâncile naturale eşitc din sînul pămentuluî. Gaca, seu pămentul, era, după vechile doctrine pelasge, mama comună a dcilor şi a ómenilor.

Fără îndoieli, că pe Olympul cel vechiu al tcogonicî aü csistat şi altarele divinităţilor, carî î-şî aveau aci reşedinţa lor principală terestră [1]).

Unul din aceste altare divine î-sî avuse în timpurile antc-elene o deosebită celebritate religioşii şi istorică.

El era altariul cel sfânt, lângă care însuşi deiî îndcpliniau anumite acte religiose şi unde în caşuri estra-ordinare eî depuneau jurământul de fidelitate uniî faţă de alţii.

Acesta era altariul principal, consecrat divinităţii Pămentuluî şi a Ceriului, fiind-că după cum ne spune Iliada, Odyssea şi imnul lui Apollo, jurământul cel mare pentru deî era «pe Păment, pe Ceriu şi pe apa rîuluï Styx» [2]).

După rësboiul cel mare cu Titanii, figura acestui altariü a fost eternisată prin o conste laţiune pe ceriu, numită la Thco il'Uirjpcov, Ia Proclus \k>-|uaT-/j£(.ov, la Eratostliene vi/ciap (cuvent de sigur corupt), ér în literatura latină Ara si Altare.

Despre acest memorabil altariü al cleilor, scrie gramaticul Hygin :

«După cum se spune, pe acest altariü aü făcut maï ântâiu deiî c erein o ni ele lor religiose şi conjuraţi unea lor, când se hotărîră se înccpă rësboiul cel greu cu Titaniî. Acest altariü î-1 făcuse Cyclop i î. Apoi omenii urmând eseinplul dcilor aü introdus şi eî obiceiul, când voiau se întreprindă ceva, ca se facă sacrificii maï înainte de a se apuca de lucru» [3]).

'; Hesiodi Thcog. v. 117. 124.

") Homcri Ilias, XV. v. 36. — Odyss. V. v. 184. — Hymn, in Apoll. v. 84.

') Hyginl Poeticon Astronomicon, lib. II. v. Ara : In hac primum

existiraantur díj

sacra ct conjurationem fecisse cum Titanas oppujnare conarentur : ea

n asemenea scrie Eratosthenc cel mai distins între înveţaţiî alexandrini'.
<Lâncîi acest altariü se aü legat dcií cu j urăm ont uniï iată de alţii, d loe a plecat la rësboiu în contra luî Saturn, ér după ce câştigară .« r- crerea, conform votuluî, cc-1 făcuse, puseră acest altariu pe ceriu .„„ v xaî «üli ev tÇ> oùpxvcT) etc jivr^iocuvov). De acest altariü se folosesc . -j jₐ óspetele (séű băuturile lor comune, a'j(j,7toaoa) şi lângă acest altariu, sacrifică când fac societăţi si festivităţi; atuncï eï ating altariul cu mâna credênd, că acesta este un semn de bună credinţă. Acest altariü are doue stele în partea sa de asupra şi alte doue la basă. Peste tot are patru stele» [1]).

La poetul Marc Mân ii i u acesta constelaţiune portă numele de tempi u m mundi, ara victrix şi ara maxima.

«După Centaur, scrie densul, este «Templul lumii» şi aici se vede strălucind «Altariul», ce a fost victorios, după îndeplinirea ceremo-nielor religiose, atunci când Famentül înfuriat ridică asupra Ceriului cu armele pe Giganţii cei enormi, creaţi din crepăturile mamei lor, gene-raţiuni cu feţe diferite şi cu corpuri de diferite naturi. Atunci chiar şi deiï căutară alţi deï mai superiori. Se îndoia chiar Joe şi se temea, dacă este în stare se facă, ceea ce putea se facă. El vëdu Pămentul ridicându-se şi credu, că întregă natura s'a rësturnat cu fundul în sus, munţi grămădiţi ridicându-sc mereu peste alţi munţi, în cât si stelele fugiau de aceste mase enorme, ce se apropiau de ele, Joe nu mai vëduse ast-fel de asaltări ostile, si nici nu scia dacă mai csistă ore cari puteri divine mai superióre de cât ale sale. Atunci Joe formă acest altariü din stele, care si acuma strălucesce ca altariul cel mai mare . . . La piciorelc acestui altariu cădură sacrificaţi Giganţii, şi Joc luă fulgerul cel violent ca armă în mâna dreptă numai după ce se constitui însuşi ca preot înaintea deilor» [2]).

Altariul cel sfânt al deilor, de care ne vorbesce Hygin şi Eratosthenc, c'i era făcut de Cyclopï, că deiï depusese lângă acel altariü jurămentul lor cei mare, şi care se afla ast-fel pe Olympul cel vechiu seu

uranic, este
Şi acelaş cu altariul cel mare de pe muntele Caraiman, consecrat după
cum am vëdut, divinităţii Ceriului şi a Pământului [3]).
°ctul roman Papiniu S t a t i n amintesce adese-ori de muntele cel sfânt aci ei şi laudă pe împëratul Domiţian, că alungase pe Daci de pe

a u t c m P
ut y ° P a s fc c is s e. Ab ca consvetudinc homines dicuntur instituisso sibi,
j, -, m rcra efficcre cogitarent, prius sacrificarent, quam agere cocpisscnt.

[2]) Ma?-^'16"^ Catasterismi' Ed- Schaubach, 1795 c. 39.

[s]) In* TI Astr0n∘micon> lib. I. v. 413 seqq.; V. v. 340 seqq.

acest m *archaicăromânăs'aimî păstrat până astădî amintirea despre
orabil altariu sff, „m n c n ,>-, „ r,. ,1 „ n,^r3. în finn «s m.-rf nSsfrat si tradi-

crescetul acestui munte, unde eï se juraseră împreună, si că în fine Domiţian prin indulgenţa sa le-a dăruit crăşi acest munte >).

Un alt poet contemporan, renumitul Marţial[2]) numesce triumful lui Domiţian asupra Dacilor «triumf asupra Hyperboreilor» (Hyperboreus tri-umphus), ér în alt loc «triumf asupra Giganţilor» (Gigantcus triumphus).

în fine acelaşi Marţial în altă epigramă a sa celebrcză ast-fel învingerile hă Domiţian:

«De treï ori a trecut peste cornele cele perfide (braţele legendare) ale Istruluï sarmatic; de treï on sï-a scăldat calul sëu asudat în ncua Geţilor; şi tot-dc-una modest el a refusât triumfurile, ce le-a meritat, si nu aduse cu sine de cât numele, că a învins lumea Hyperboreilor» [3]).

După aceste învingeri ale sale asupra Dacilor, Domiţian dede în Roma un festin magnific tuturor claselor sociale, patricienilor, cavalerilor, si poporului. Cu acesta ocasiune, după cum scrie Marţial, Roma întrcgă a gustat din ambrosia divină[4]). Domiţian, care numai după lupte lungi si grele cucerise muntele cel sfânt al Dacici [6]), luase, după cum se vede, de la triburile pastorale ale acestui munte şi adusese la Roma şi mâncarea naţională a vechilor divinităţi Olympice, numită în tradiţiunile greccscî «âji^poaia».

Ast-fel muntele cel sfânt, pe care Dnciï se jurase împreună înainte de a începe rësboiul lor cu Romaniî, ne apare atât la Staţiu cât si la Marţial ca muntele cel faimos din ţera Hyperboreilor [6]), unde cleiî se legase cu jurăment

---

ţiunca despre ospeţele seu beuturile comune, cum Ic numesce Eratosthcnc, ce Ic făceau urieşiî lângă acest altariü, şi care se utla pe muntele numit «Ccriu> de lângă Braşov :

Sus la munţi la ceriu gurca
(urca) La mijloc de fagi şedea
La masa mare de
petră Beau Novaci T, nu

Frâ" cu, Moţii, p, I9'j.

în alte balade publicate de Tocilcscu (Matcrialurï folkl. I.107. 108. 1238) aceiaşi munţî, identici cu Carajman-Omul de astădi, ne apar sub numirea de Ce r id (SI, Ccrdél şi munţii Sterii Délulu î (gr. s-c-fjVr, columnă, cu deosebire de pótra). Vom reveni asupra acestor balade, când vom vorbi despre tradiţiunile române cu privire la Saturn. Homer încă amintescc de ospeţele şi bëuturile comune, ce Ic făceau clciî pe Olymp şi pe Uran (Iliad. I. 601; IV. 3; XXIV. 97 scqq.)

J) Staţii Thebaid. I v. 19-20: bis adactum legibus Istrum Et conjurato deiccto [s]vcrticc Dacos. — Ibid. Sylvae III. 3. v. 169: suum Dacis donat dementia montem.

"j Martialis Epigr. lib. VIII. 78. — Ibid. Epigr. VIU. 50.

[3]) Ibid. Epigr. Hb. IX. 102: Victor Hypcrboreo nőmén ab orbe tulit.

[4]) Ibid. Epigr. VIII. 50:

Vescitur omnis eques tecum populusque
patresquc, Et capit ambrosias cum duce
Roma d a p e s.

') S t a ţ i i Sylvae, I. v. 80 —81 : tu tardum in foedera m o n t e m Longo Marte domas.— A ™ ,,„H,I i„„„,,,î.., „„u,,* H^ V A TTrerhil desnre lupta luî Troian împăratul cu

" altariul cél mare, se lupte uniţi în contra Titanilor, şi, unde vechil Giganfî asaltară pe deiï Olympicï.

O ainintire obscură despre altarele cele sfinte, *Ispol* pwjiot, ale marilor divinităţi olympicc, o aflăm în scrierile luî Hesiod ').

Acelaşi autor ne maî spune, cape Olympul — cel acoperit cu ncuă — delà mar-• 'le pămentuluî, se afla si un loc de adunare, ayopr] [2]), a deilor şi a ómcnilor.

Aceste a^orc ale vechilor timpuri pelasge erau de regulă decorate cu stale si CU altarele divinităţilor, cu scaune de petră si porticc pentru popor, încuniurate adese ori cu blocuri enorme de petră, ele serviaü cu locuri de "ntrunire pentru deliberările comune ale triburilor, pentru festivităţile lor mai importante, pentru festine, jocuri publice şi têrgurï.

Acelaşi aspect al unei agore preistorice, însă în o formă primitivă, gigantică, ni-1 presintă şi locul de pe terasa cea frumusă a muntelui'Caraiman, decorat şi astădî cu resturile unor statue desfigurate, numite Babe, si cu altare de sacrificii[3]).

încheiam :

După însemnătatea geografică, ce a avut'o în istoria migraţiuniî pelasge, colţul sud-ostic al Carpaţilor, cu deosebire însă după cultul cel estins al luî Zs'jc al'/ioxoc, al cărui monument principal se află aci, aceste mese enorme de petră de pe muntele Caraiman, ni se presintă întru tóté ca altarele cele sfinte ale vechii teogonie [4]).

>) **Ifesiodi** Opera ct Dies, v. 136. — Ibid. Theog. v. 557.

[2]) **Hosiodi** Scut. Here. v. 204. — Lângă altariul luî Saturn din Roma, încă se nfla, după cum scrie Macrobiu (Sat. I. 8), un loc de sfătuire al bëtrânilor. Habet (aedes Satunii) aram, et ante s e n a c u l u m . . . lllic . . . c ă p i ţ e a p e r t o rcs divina fit : quia primo a P c l u s g i s , post ab Hercule iţa earn a principio factitatam putant.

[3]) Tot cu privire la aceste a l t a r e scrie Cesar B o l i a c : «De doue on am venit aci de la S i n a i a peste muntele Furnica către Ialomiţa, pe unde am întâmpinat t r e î mese marî de p e t r ă în diferite distanţe, cărora n'am putut ghici altă desti-naţmne, de cât că. au servit ca altare de sacrificii» (Trompeta Carpaţilor, nr, 846). De şi cuvintele sale «treî mese mari de petră la diferite distanţe» nu sunt destul de clare, ele însă se refer seu la altarele de lângă Vorful Dorului, seu la acele din dosul muntelui Caraiman.

') Un alt altariű preistoric t ă i a t in stâncă se parc a fi fost

«Masa» aşa numită Ul Tra>an» (Troian) pe malul stâng al Oltului Ia strîmtorea Carpaţilor din sus de

Una 'Wea. Despre care scrie Boliac: «în sus de C o z i a, la petra, ce se dice masa

raian, şi care este neconrestat un a i t a r dac; de care se întômpini forte des

păţi __ numaî de Ia Sinaia peste munte până la Pcsceră se pot numèra treï

Asemenea • It yëdut în douë

mure» (Trompeta Carpaţilor, nr. 939 din 1871, p. 2). Noi am

y r j sŭ^ţ, ^urnita «Masa luT Traiari, însă forma primitivii a vechiului aitariu astadî

» Póté disting,

XIV. KIQN OYPANOY. COLUMNA CERITJLUÏ DE *VK* MUNTELE ATLAS IUN ŢEIIA HYl'KRBOKEILOR.

1. *Posiţinnea geografică- a muntelui Atlas după legendele eroice.*

Lângă simulacrul lui ZEUÇ ar/icy_GC clc pe vêrful cel mai înalt al muntelui Buccgiu (2508 m.), între judeţul Prahova şi comitatul Braşovului, se ridică o columnă gigantică de stâncă, ce dominoză întreg colţul de sud-ost al Car-paţilor, cr lângă acesta columnă, alte doue vêrfurï de stânci, eşite din sînul pământului în formă de monolite puternice, î-şî înalţă în aer capetele lor.

întocma ca şi figura luî ZEÚÍ aqccr/o?, acesta columnă a avut în anticitatea preistorică o celebritate particulară religiosă la tóté triburile pelasgc, ce emigrase de la Carpaţî către Elada, către Asia mică şi Egipet.

Ea a fost considerată în legendele meridionale ca columna cea miraculosă n6ntuluî) care susţinea bolta cea înstelată a ceriuluT, seu polul nordic al universului.

Noi vom esamina mai ântâiii aici vechile tradiţiunî elene cu privire la posiţiunea geografică a acestei columne, vom cspunc apoî legendele şi rolul însemnat, ce l'a avut acesta columnă în credinţele religiose antc-homericc *).

După vechile tradiţiunî geografice grcccscî, acesta columnă legendară a ceriului se afla în părţile estreme, seu de nord, ale lumii cunoscute, pe muntele cel înalt şi vast din ţera Hyperboreilor numit Atlas.

Acest Atlas este una din figurile cele marî ale timpurilor saturnice.

După cum spuneau vechile fântâni istorice, de carï s'a folosit Diodor Şicul, Atlas a fost frate cu Saturn şi ambii fiii luî Uran şi aï Gaeeï. In particular titanul Atlas a fost un rege puternic si avut, care a domnit peste poporul A lianţilor *-), ce* făceau parte din familia cea mare a Hyperboreilor.

Despre acest Atlas se mai spunea, că el avuse turme de oî admirabil de elegante, de o colore roşietică-auriă [3]). Er poetul Ovicliu ne înfăţişeză pe acest rege-păstoriu din timpurile tcogonieî cu următorcle cuvinte : «Miî de turme

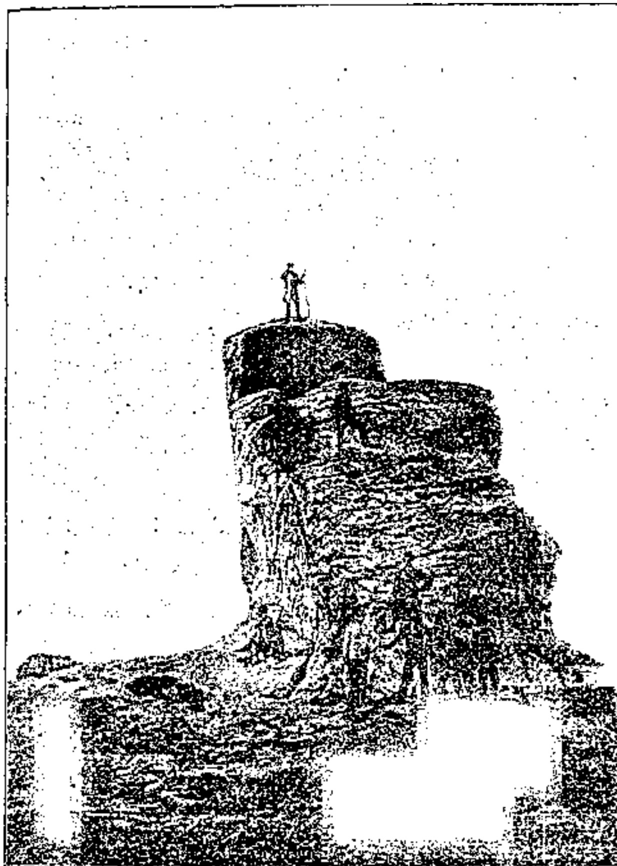
') Din punct do vedere geologic, ce!c trcî columne do pe verful muntelui <-Omul» sunt formate dintr'un conglomerat fi n c u u r

ţ o s, care trece într'o veritabili g r c s i A. Elementele acestui conglomerat sunt legate printr'un ciment de cilcar. După etatea sa, acest conglomerat aparţine epoceî ccnomane.

[2]) Diodori Sic.ili lib. Iii. 57. 60.

') Ibid. lib. IV. 27.

de vite retăcesc pe câmpiele sale. Ţcra sa nu e strimtorată din nici narte de hotarele vecinilor. Pe arborii sëï frundele cresc strălucind *în* aur,
•• murile arborilor sunt de *nur* si tût de aur sunf şi pómele, ce le acopers- '). Ace«t Atlas, ' ca frate al luî Saturn, luase parte la resboiul Titanilor în
ontra HiT Joc, din care causa, după învingerea desëvôrsitâ a acestui nou

165. — Columna Ceriului (v.imv c/'Jv/.y>u} de pe vechiul Atlas din ţera I lypcrboreilor, astâdî Vcrful Omului pe colţul sud-ostic **al** Carpatilor. Vederea diri partea de ONO. Dupâ o futografiă din a. 1899.

monarch, cl n fost condemnat la una din cele mnî grele munci, pe cari le cunósce istoria legendară a vechimii, se susţină ceriul cu capul si cu manile sale neobosite [2]).

Gramatical Apollodor din Ateun, care trăise pe la n. 145 a. Gir., rc-r^ctase o importantă scriere despre tradifiunilc şi legendele timpurilor eroice, .' Pe can densul le estrăsese din poeţii cyclicT, din vechii logografî şi istorici.

[1]) Ovidii Met. lib. IV. v. 634 seqq.

Hps!o()|

în acesta lucrare a sa, *de* mare valóre pentre istoria timpurilor ante-ho-merice, noi aflăm următorele date geografice cu privire la regiunea, peste care domnise o-dată titanul Atlas.

Eurys teu, regele Myceneï, ne spune Apollodor, ceruse de la Hercule, ca so-ï îndeplinescă si a un-spre-decea lucrare, anume so-i aducă merele de aur de la Hesperide. Aceste mere însă, scrie Apollodor, nu erau în Libya (seu în ţinuturile Africeï) după cum spun unii, ci la muntele Atlas din ţera Hyperboreilor [1]). Joe, cu ocasiunca nunţiî sale, dăruise aceste mere Junoneï, şi ele erau pădite aci de un balaur nemuritoriü, cu una sută de capete, pe care-1 născuse Echidna cu Typhon, şi acest balaur se folosia de multe şi diferite feliurï de vocï. Hercule căletorind peste Libya ajunse până la Marea esternă, ér de acolo trecu cu corabia pe continentul din faţă, se duse Ja muntele Caucas, unde ucise cu săgeţile sale pe vulturul, ce-1 născuse Echidna cu Typhon si care r.iupïa ficatul lui Promctheu. Ast-fel densul liberă pe Prometheü din catenele sale, care acum în loc de catene luă corona de olivă. Când veni însă Hercule în ţera Hyperboreilor la Atlas, Prometheü î-1 sfătui, se nu mergă densul în persona după mere, ci se trimită pe Atlas [2]), ca se i le aducă, ér el (Hercule) se susţină în locul lui Atlas cu umerii sëï polul ceriului [3]). Hercule ascultă luă polul ceriului pe umeriï sëï în locul luï Atlas, ér Atlas se duse la gradinele Hesperidelor, luă de acolo trei mere şi se întorsc la Hercule [4]). însă acum Atlas nu mai voia se iee pe umeriï sëï polul ceriului, dicénd, că va merge singur la Eurystheu, ca së-ï ducă merele, ér Hercule se remână aci

') ApoIIodorl Bibi. lib. II. 5. 11: Tauta (y.puaîa (x^Xa) *Zk* YJV, oî>y, ut ttvEţ stnov, tv AiSú-jj, àXV Ént toù "AO.avtoţ *ív* 'TisEppopÉcKç. — Despre g r ă d i n a Hesperidelor vom vorbi maî târdiu în acest volum.

*) Scriitorii grecescî perduse încă de timpuriu cunoscinţa csactă despre posiţiunea geografică a muntelui Atlas. Din acesta causa uniî î-1 localisară în Mauritania din Africa, alţii în I t a l i a şi în fine uniî în Arcadia din Pelopones. însă nu a esistat în nicî o parte a lumii vechi vre un alt munte cu numele Atlas, de cât numai cel din ţe>a Hyperboreilor. La populaţiunile indigene ale Africeï de nord-vesf, .numele de Atlas a fost cu deseverşire necunoscut. Acostă numire s'a dat catenei muntóse de acolo numaî în scrierile literare grecescî. Cf. P l i n i u (V. 1. 13) şi S t r a b o (XVI. 3.2).

") La Apollodor (II. 5. 11): tiv itolov. — Cicero, De nat. deor. II. 41: Extremusque adeo duplici de cardine vertex Dicitur esse p o l u s.

[4]) Acesta scenă e representată pe o metopă de la templul lui Joc din Olympia. Atlas vine Ia Hercule, care ţine ceriul în locul seu, şi-i

presintă merele luate de la Hesperide (Dur u y, Hist. d. Gr. I. 85) Atlas *e* înfăţişat aicî cu perul buclat, după obiceiul pastoral al Hyperboreilor (védi Fig. 139), ér pe cap el arc un apex seu şapcă în acelaşi gen ca şi regele Dac de pe moneta Fig. 146.

si se susţină şi mal departe ceriul în locul sëu. Hercule la început promise că va face aşa după cum i dise Atlas, însă în urmă folosindu-se de o viclenia, ce-1 învëfase Prometheu, el puse erăşî ceriul pe umerii luï Atlas Anume Hercule rugă după sfatul luï Prometheu, pe Atlas, ca se susţină ceriul numaî pentru câte-va momente, până-şt va pune o perină pe cap. Atlas, în urma acesteî rugărî, puse merele jos şi luă erăşî ceriul asupra sa. însă Hercule ridică merele de jos şi plecă maî departe.

Acesta este tradiţiunea cea mai vechia şi tot-o-dată cea maî acreditată despre patria gigantului Altas, un rege din ţera Hypcrboreilor celor evlaviosî.

Hyperboreiî, locuitorii uneî ţorî forte fertile şi fericite, un popor pastoral si agricol, omenî pîinî de virtuţî, religioşi şi drepţî, contemporani cu deiî Olympuluî, şi cari se considerau născuţî din rasa cea gloriosă a titanilor [J]), constituiau o întinsă populaţiune pelasgă din nordul Istruluî şi al măriî negre [2]).

Maî târdiu însă Atlas, acest puternic domnitoriü peste poporul Atlanţilor, a fost străformat în un munte imens, susţinând şi maî departe cu crescetul sëu polul nordic sou. osia ceriului.

Legenda este următoria :

Per s e u, eroul mitic din Argos, fiul luï Joe si al nimfei Danae, este trimis de regele Polydecte din insula Seriphos, ca së-ï aducă capul Gorgone! Medusa, care avea putere magică se împetrescă pe muritori. Perseű sosesce la isvórele rîuluî Oceanos (cataractele Istruluî), unde se aflau cele trei Gorgone legendare [3]), tăia capul Medusel, î-1 pune în traistă şi plecă înapoi, în drumul sëu, Perseu se abate pe la regele Atlas din ţera Hyperboreilor, căruia i cere ospitalitate pentru o nópte. Atlas însă adu-cându-şî aminte de un vechiű oracul, că o-dată un fiu al lui Joe i va răpi pómele sale de aur, i respunse brusc : se plece îndată mal departe, fiind-că alt-cum nu-1 va scăpa de mânia sa nicî vitejiele sale mincinóse, nicî tatăl şeii Joe. Atunci Perseu scdse din traistă capul cel urît al Méduse! si de o-dată Atlas — pe cât era de mare — fu prefăcut în un munte, capul sëu deveni crescetul unul pisc înalt *), ér corpul sëu o catena imensă [6]).

') Scholiastul luï Pindar la Olymp. III. 28: tout Titeppopsouç τοῦ Titavixoû fÉvouc 'íspÉvcxóc ipíjciv eïvai (B o e c k h i u s, Pindari opera, II. 96).

[J]) A se vedé mai sus pag. 85. Dupá Pindar (Olymp. III. 14-17) Hyperboreiî locuiau lângă isvórele (séü cataractele) Istruluî.

[s]) **Apollodori** Bibi. II. 4. 2. 8. — **Hesiodl** Theog. **v.** 274. 281. -

Preller, Gr. Myth. II. (1854) p. 44

[4]) **Ovldll** Métám. lib. IV. 627 seqq. - P i n d a r (Pyth. X. 50) încă amintesce de c ă l ê-t0 5 ria l u i Perseu la Hyperboreî.

) O legendă analogă esistă şi la poporul român: că figura de pe muntele «Omul»

Idea fundamentală în legendele luï Atlas este, că acest rege-păstoriu al lutniï vechî susţinea cu capul şi cu manele sale polul, séü estremitatea nordică a osieî, în jurul căreia se învêrtesce sfera ceresçă.

Tot în regiunile de nord ale Europeî ne apare muntele Atlas în Teogonia luï Hesiod !), şi în Eneida luï Virgil, amêndouë aceste opere fiind scrise pe basa datelor geografice ale literature! sacre.

Mercuriü, ne spune acest autor din urmă, trimis de Joe în Africa cu ordin către Enea, ca se plece fără întârdiere în Italia, el sboră peste tĕrï si mărî cu ajutoriul aripelor de la călţuniÎ sëï. «în acesta căletoriă a sa prin aer, Mercuriü vede căciula şi cóstele cele prăpăstiose ale luï Atlas cel dur, care susţine ceriul cu crescetul seu. Capul seu e încoronat de bradï, şi încins tot-dc-una de nori negri î, bătut de vênturï şi de ploî. Umeriï sëï sunt acoperiţi cu troiane de neuă, ér din faţa bëtrânuluï se precipiteză rîurî de apă, şi barba sa cea înfiorătoriă e plină de ghieţă» *).

Am vorbit până aicî despre Atlas ca una din personalităţile cele marî ale timpurilor preistorice, ca despre un rege puternic, avut de turme şi avut de aur, din ţera Hyperboreilor; am. vorbit în fine despre Atlas, ca un munte însemnat din aceeaşi regiune, şi care représenta după nume si după legende pe vechiul titan.

represintă pe un p ă s t o r i u, pe care D-<Jeu pedepsindu-1 pentru impietatea sa, l'a prefăcut in o s t â n c ă p u t e r n i c ă (M ü 11 e r, Siebenbürgische Sagen, p. 174), ») Heslodl Theog. v. 518. 736. — Ovidtl Met. IV. 130-131 . . . . u l t i m a t e l l u s Rege sub hoc, et p o n t u s erat . . . . >) **Tirgilil** Aen. IV. v. 246 seqq.:

. . . . Jamque (Mercurius) volans apicem ct latéra ardua cernit
Atlantis duri, coelum qui vertice füleit;
Atlantis, cinctum adsidue cui nubibus atris
Piniferum c a p u t et vcnto pulsatur et imbri ;
N i x humoros infusa t e g i t ; turn flumina mcnto
Praecipitant senis, et glacie rigeţ horrida barba.

în altă poemă a sa (Georg. III. 349 seqq.) Virgiliu mai amintesce lângă Istru de catena cea p r e l u n g i t ă a muntelui R h o d o p e, (CarpaţI), care se întorce înapoi în jurul o s i e î c e n t r a l e a ceriului.

. . . . qua S c y t h i a e gentes, Maeotiaque unda,
Ţurbidus et torquens flaventis His t o r arenas,
Quaque r e d i t medium Rhodope porrecta sub axera,
Illic clausa tenent stabulis armenta..

Sf. Paulin în poema sa, dedicată episcopului N i c e t a din Dacia la a. 398 d. Chr., consideră de asemenea pe Daci, că locuiau sub polul

nordic: Ibis A re t o os procul usque Dacos.

În anticitatea grecescă însă, numirea de Atlas a mai avut încă un deosebit sens geografic.

La Herodot Atlas este numele unul rîu însemnat, care curge din înălţimile Hemuluî vechiü (Carpaţi) şi se varsă în Istrul de jos !), identic cu Alutus fluvius al Romanilor[2]), şi cu rîul Olt de astădî (germ. Alt).

Acelas înţeles archaic, ca munte si ca rîu tot-o-dată, l'a avut în seculele trecute şi-1 are încă astădî numele Olt la poporul român.

Importanta catena a Carpaţilor meridional!, can o-dată aü servit de asii si de putere pentru triburile pastorale pelasge, — începând din ţera Bârseî (Burzenland) şi până la isvórele Motruluî, — mai portă şi astăclî numele de munţii Oltului [3]) şi munţii Oltenilor [4]).

*) **Herodoti** lib. IV. 49: 'Ex *oi* To5 AIIJ.OU tüiv xopufiiuv -cosit ăXXoi [xs-faXoi . . . eapaX-Xouoi ÊÇ a&Tov (tov "IcTpov), "Atlctç xal A3pa; x al TiJJiatc. — G o o s s, Studien zur Gco-graphie d. Trajanischen Daciens, p. 10: In Atlas erkennen wir die griechische Form dér Aluta. — La Dio Cassiu, Carpaţiî sud-osticl sunt de asemenea numiţi Hem (lib. LXVII. 6).

s) Numele de Àlutus (gr. vAt/>aç) ni se présenta ca un vechiű cuvönt pelasg, al căruî sens primitiv a fost fără îndoielă «aur spëlat» şi locul, unde se spală aurul (lat. all u o, a spëla, vorbind în particular despre ape). De aici şi legenda, că în regatul Iul Atlas şi frunzele de pe arbori erau de aur. în timpurile luï P l i n i u maï esista la spëlatorii de aur din Dalmaţia, terminul de a l u t a t i u m, cu înţelesul de aurul, ce se găscsce pe suprafaţa pămentuluî: Cum iţa inventum est (aurum) in summo cespitc a l u t a t i u m vocant, si et aurosa tellus subest (H. N. XXXIII. 21. 2.) — Spëlarca aurului din nisipurile Oltului a fost în us în Ţera-românescă până cu puţin înainte de a. 1848 — Tu n uşii, 1st. politică şi geografică a Ţereî românescî. Trad. Sión, p. 37: «Aurul se exploateză din nisipul nurilor 011, Topolog, Argeşul şi Dâmboviţa, de către ţiganii domncscï numiţi R u darî>. — S u l z e r, Geschichte d. transalp. Daciens I. 152-153 : Zur Zeit dér österreichischcn Rcgicrung im Krajowaer Banale licferte die von Stcinville er-richte Goldwaschergesellschaft aus dem Alt f l us se gefischtes Gold, welches viei höher, r e i n e r und schöner aïs das siebenbürgische war.

3) In poesiele poporale din Bănat «Vér ful O l t u l u i» este muntele cel mal înalt despre Transilvania:

Peste vér f ui O l t u l u i
Suflă vêntul codrului . . .
Ilodoş, Pocsiî pop. din BSnat,
p. 127.

La M a r i e n e s c u, Colinde, p. 133 : Sus la m u n ţ i i O 11 u l u i . . . In Transilvania m u n ţ i i Făgăraşului sunt numiţi şi munţii O l t u l u i . — In R°mânia mal întâmpinăm pe lângă rîul Oltului încă următorele numirt: Ol t, dél sPre NV. de Drăgăsanî. Olt, dél spre apus de com. Fiscàlia (jud. Vâlcea). Olt, dél ^teritoriul corn. Gemena (jud. Dolj).

' ᴵᵃᵀᵉ°dorescu, Poesil pop., p. 557:

Prin şesul Motrenilor
Sub munţii Oltenilor . .
.

în fine istoria legendară a luî Atlas, ne mai presintă şi un caracter archéologie.

După vechile tradiţiunî elene, vêrful cel maï înalt al muntelui Atlas înfăţişa figura împetrită a acestuî puternic représentant al raseï titanice.

«Pe cât a fost Atlas de mare», scrie Ovidiu, «el a fost prefăcut într'un munte. Barba si pletele sale deveniră acum păduri, umerii şi manele sale nisce culmî întinse; ceea ce maî înainte a fost capul acum este crcscetul muntelui celuî maî înalt; ósele sale se prefăcură în stâncî; şi apoï crescând în tóté părţile el a căpetat o estensiune imensă» [J]).

Tot asemenea amintesce si Virgil de capul cel încoronat cu bradî si încins de norî al luî Atlas, de umeriî s el acoperiţi cu troiane de neuă, de faţa cea mare a betrânuluî, din care se precipiteză rîurî de apă si de barba sa înfiorătoriă si plină de ghieţă.

Acesta figură colosală împetrită, pe care ne-o descriu cu atâta realitate legendele luî Atlas, maî esistă si astădî lângă columna, ce se înalţă pe vêrful muntelui Omul. Este simulacrul cel grandios al luî Zsac aty'°X[0!]M format din un pisc întreg de munte.

La aceeaşî figură se raporta cuvintele poetului roman Statiu, când vorbesce de Jupiter nubilus de pe osiele Hyperboreilor *).

Ne aflăm cu legendele luî Atlas în periodul al doilea al preistoriei, când vechile tradiţiunî despre locurile cele sfinte din nordul Istruluî se perdusc în ţinuturile meridionale, când simulacrul cel miraculos al luî Saturn, ca Zeu? eüpúoroc, afy'oxoç, de pe munţii Oltului, a fost considerat ca figura cea împetrită a titanului Atlas. Este acelaşi monument al timpurilor ante-homerice, însă cu nume şt cu legende diferite [8]).

Ni se presintă acum ultima cestiune geografică din istoria legendelor gigantului Atlas anume: care este originea numeluî de «Columna Ccriuluî», ce l'a avut piramida cea colosală de pe vêrful muntelui «Omul».

') Oridil Metam. IV. v. 656 seqq.

Quantus erat, mons factus Atlas: Jam barba comaeque In silvas abeunt; juga sunt humcrique, manusque; Quod caput ante fűit, summocstin monte cacumen; Ossa lapis finnt : tűm partes auctus in omnes
Crevit in immensum...

') Stalll Thebaid. lib. XII. v. 650: Qualis Hyperboreos ubi nubilus inslitit axes Jupiter. — Martial încă numesce triumful luî

Doraiţian asupra Dacilor Hyperbûreus triumphus.

[a]) Acesta lipsă de cunoscinţe geografice cu privire la ţinuturile din nordul Istruluî, o constată Herodot (V. 9) prin următorele cuvinte: «Spre nord de T h r a c i a, cefei de omenî locuesc nimene nu póté spune cu siguranţă. Atâta însă se pare, că.

d fi ÎQt-rn f»ct«* un nXm£nf Hfçprf «i infini!-».

La Aeschyl acest măiestos monument al lumiï pelasge, portă numele de oùpavoo T£ xac y.frovoç ï), adecă «columna ceriuluï şi a pamêntuluï».

Ér Homer în Odyssea sa face numai amintire despre «columnele cele lungî», xiovaç (xaxpac, de pe muntele Atlas, carî despărţesc ceriul de p am én t» [2]), însă fără de a ne spune numĕrul acestor columne.

La Hesiod însă Atlas susţine ceriul cu capul si cu manele sale neobosite, şi acest autor mal adauge tot-o-dată, că pe columna din mijloc a fost ferecat în lanţuri astutul Prometheu [3]).

Esistau aşa dar, după vechile legende ale teogoniel, trei columne de petră seu stâncă, pe muntele Atlas, dintre carï una, cea mal înaltă şi maî puternică, era considerată de columnă principală.

Treî columne cu forme particulare, ce au représentât o-dată anumite simbole sfinte, se maï vĕd şi astădî pe vêrful cel maî înalt al muntelui Omul, dominând de asupra figurcî luî ZEÚÍ e&pûona séü 051710x05 [4]).

Fără îndoielă că la început numele de «Columna Ceriului» a fost numai o simplă espresiune a geografiei sacre.

Ea desemna nu o columnă imaginară, miraculosă, care susţinea bolta cea înstelată a ceriului, ci o columnă reală, însă grandiosă, de pe muntele cel mal sfânt al vechimii, numit în literatura grecescă oôpavdç, (Jiéfac oöpavóc, astădî Caraiman (Cerus manus) o columnă, ce a fost consecrată divinităţii supreme a ceriului.

După tradiţiunî şi după datele positive archeologice, pe carî le avem, primele monumente religiose, pe cari omenimea le ridicase în onórea divinităţilor ceresc! au fost numai simple columne de lemn ori de petră.

Ast-fel columnele cele gigantice ale lui Hercule o-dată atât de faimóse în lumea vechia, aü fost, după cum ne spune scholiastul lui Dionysiu Pe-riegetul, consecrate maï ântâiu lui Saturn, adecă dculul, care représenta pe marea divinitate a ceriului celui imens [6]).

') Acschyli Prometheus v. 349. — Cf. Heroűotí lib. IV. c. 184 : TOÙTOV (Atlantem) xíova .TOO oipavoü Xétotni . . . slvai. — VirgilLl Aen. VI. 797: c o c l i fer A t l a s Axera humero torquct stellis ardentibus aptum.

') Odyss. I. v. 53-54.

') Hesioui Theog. v. 521-522 :

S'aXüxtonéSvjr.

J Din punct de vedere al formaţiunii orografice piscul numit Omul a fost şi maî es » Şi ast&dî considerat numai ca unul din vêrfurile muntelui Caraiman. Cf. F r u n-Je5Scu, Diet, top., p. VI.

') Fragm. Hist. gr> (Edi DidQq m 640_ 16_

Ér Pausania în Descrierea Grecieï amintesce, că pe drumul de la Sparta către Arcadia se aflaü sépte columne (w'oveç lircà) ridicate după ritul cel vechiü (xaaà Tpórcov TÖV ap/afov) şi despre carî se spunea, că representaü simulacrele celor 7 planete [1]).

încă în secuiul al doilea înainte de era creştină, gramaticul Apollodor din Athena stabilise pe basa unor texte maî vechî, că măiestosul munte Atlas, care susţinea polul nordic al ceriului, se afla, nu în Libya séü în Africa de nord-vest, ci în ţera Hyperboreilor, o populaţiune întinsă pelasgă din nordul Tracieî séű al Istruluî de jos.

Acelaşi adevër M confirmă astădi numirile şi descrierile geografice, precum si monumentele, de cari ne fac amintire legendele luî Atlas.

După tóté aceste diferite indicaţiunî geografice ale vechimiî, muntele cel imens Atlas, muntele pastoral al Hyperboreilor, corespunde la catena meridională a Carpaţilor, cunoscută în istoria română sub numele de munţiî Oltului [2]). în particular punctul culminant al vechiului Atlas (vertex, summo in monte cacumen) ni se presintă intru tóté ca identic cu vêrful cel măiestos, numit Omul, din masivul Bucegiu [3]), acel masiv pe care se află şi simulacrul luî Zsuc alytV/oc, unde sunt altarele cyclopice, şi unde se înalţă cele treî columne de petră, despre ale căror legende vom vorbi în capitulele următore.

') Pausaniae lib. III. 20. 9.

[s]) După cum în anticitate devenise legendare turmele cele nenumărate ale titanului Atlas cu lâna lor cea auria, tot ast-fel aü fost renumită până în dilele nóstre rasa oilor cu lână fină, s c u r t ă şi c r e t ă din munţiî Făgăraşului şi aï Bârseï. Despre oile din munţii Făgăraşului scrie F r i d v a l s z k y (Mineralogia M. Pr. Transil-vaniae, 1767 p. 6): Lâna his densa et crispa, et quo crispa magis, tanto carior, chariorque ... — Tot cu privire la turmele şi cirezile cele man, ce împoporau o-dală acesta grupă de munţi, scrie Bab e ş, «Din plaiul Peleşului» p. 58-63. «Din timpurile preistorice, pe piscurile munţilor şi în vôrfurile cele maî înalte ale Carpaţilor, se aduceau la păşune nenumărate turme de o î, herghelii de caî şi cire dl de vite .... Erau mocani, cari posedau herghelii de sute şi chiar de miï de cai, alţii aveau turme de câte 10-20.000 oi ... Rasele de oî predominante la noi sunt ţ u r c a n a şeii bârsana şi t i g a i a . . . Ôia t i g a i a se ţine de grupul oilor cu l â n ă c r e t ă şi meruntă; ér după colore tigaia este albă, ncgră, roşcată sau fumuria şi seină». Colindele din Dobrogea încă fac amintire de oile mocănesdf : mióre cu l â n i ţ a gălbioră; cu l â n i ţ a poleită; cu l â n i ţ a d e m ă t a s ă (Colecţiunea nostră).

') Piscurile Omului sunt şi astădi de regulă a c o p e r i t e de nori şi de n e-gurî, întocmai după cum se spunea despre vechiul Atlas; ér sub adăpostul stâncelor sale néua s t ă vecinie ascunsă (T

urc u, EscursiunÎ, p. 20. — Marele Dicţionar geogr. IV. p. 585). în legendele vechi, Atlas a fost considerat de cel mai înalt munte al lumii cunoscute. Ast-fcl la O v i d i u (Met. VI. 115) este numit: M a x i m u s Atlas . .. aetherium qui fért cervicibus axem. La Virgil (Aen. IV. 482): m a x i m u s Atlas Axem

2. *Prometheu încatenat pe Columna. Ceriului din Dacia.*

Pe columna principală de pe muntele Atlas, acelaşi munte şi aceeasî columnă, ce domineză întreg colţul sud-ostic al Carpaţilor, a fost, după vechile legende ale teogonieï, încatenat Promet h e u, geniul cel maî superior al lumiî pelasge.

Legenda luî Prometheu ne înfăţişeză una din cele maî sublime imagint ale civilisaţiuniî născânde a poporului pelasg.

După ce Joe învinse pe bëtrânul Saturn si luă densul în locul seü tóté onorile divine şi politice, o gravă neînţelegere, după cum ne spun aceste legende, se produse între omeniî muritori şi între noul autocrat.

Representantul lumiî nemulţămite era înţeleptul t i t a n Prometheu.

în una din tragediele cele maî frumóse ale luî Aeschyl, Prometheu, părintele civilisaţiuniî şi amicul omenimiî, inculpă pe Joe ast-iel : că densul îndată, ce s'a urcat pe tronul părintesc, ca se domnescă peste deî si omenî, a împărţit tóté bunătăţile numai deilor, ér de miseriî muritorii nu a ţinut nicî o socotelă, maî mult Joe a voit se stingă întreg genul şi se creeze un alt gen, şi la acest plan al lui Joe s'a opus numaî singur el, Prometheu ')

Joe era puternic prin domnia sa de fapt peste deî şi peste omenî, însă Prometheu era puternic prin înţelepciunea sa, superior prin forţa cugetărilor sale, ér elementul pe care se întemeia densul, era omenimea. De aici o jelosiă enormă şi certă în consiliul deilor între Prometheu si Joe.

Prima causa a discordiei între aceşti doi deî, a fost, după cum ne spune Hesiod, următoria:

Pe când deiî şi omeniî ţinuse o adunare comună la M e con e «) spre a se înţelege despre onorile şi detorinţele fie-căreî părţi, Prometheu aduse un bou mare pentru sacrificiu şi propuse, ca se-1 împărţescă. Apoî densul

h u m e r o torquet. Tot ast-fel se credea în secuiul al XVIII-Iea, că munţii Clăbucet, Petra Craiului şi Bucegiü, constitue înălţimile principale ale Carpaţilor Daciei (Fridvalszky» Mineralogia M. Principatus Transilvanîae. 1767, p. 11).

***) Aoscliyli** Prometheus vinctus, v. 228 seqq.

') Mfjmov») s. Moxiivf), localitate obscură. Ea a fost considerată de unii autori grecesc! ca identică cu S y c i o n s. S i c y o n din Pelopones (Strabo, VII. 6. 25). De ore-ce »nsă evenimentele teogonieï şi in particular scena cea tragică a lui Prometheu, se petrec

n nordul Istruluî, seu în Scythia, ast-fel tot în aceste părţi este de a se căuta şi vechia localitate M e c o n e. Notăm aici, că doue sate din Transilvania, situate în apropiere de muntele «Omul», mal portă şi astăzi numele de Moeciü.

tăiând victima făcu doue părţî. în o parte el puse totă carnea cu intestinele cele bune si grăsimea, pe cari le acoperi cu burduful bouluî. Ér în altă parte el puse numai ósele, pe cari le acoperi cu multă şiretenia cu o grăsime alba lucitoriă. Prin acesta Prometheu voia se înşele pe Joe, ça se alegă pentru de! partea cea maî slabă. Cu tóté, că Joe observase îndată înşelăciunea, însă fiind-că şi aşa nu avea planuri bune faţă cu omenii de atunci, el alese cu intenţiune partea cea maï rea, ca ast-fel se aibă motiv de res-bunare asupra muritorilor. Din acest timp, dice Hesiod, se introduse usul, ca omenii se ardă pe altarele deilor numai ósele. Acum Joe adânc supërat, că deil au fost scurtaţi în onorile lor, denegă ómenilor usul focului *}. Insă Prometheu avênd porniri titanice, fură din focul cel nestins al lui Joe câte-va scântei, pe cari le aduse şi le dărui muritorilor [s]). Acum pasul cel mare pentru civilisaţiunea genului uman era făcut. Omenii începură a se bucura de be-neficiele focului, ale acestui element divin. Cele întâmplate nu se mal puteau face nefăcute.

Ér Joe vëdênd acum din depărtare, cum flăcările focului ard pe vetrele muritorilor se aprinse de mânia, si fiind-că nu voia, ca prin acest dar, rivalul seu Prometheu se câştige înaintea muritorilor o consideraţiune mal înaltă de cum o aveau însuşi deiï, se hotărî se-1 pedepsescă pentru acesta faptă îndrăsneţă a sa.

Ast-fel dede ordin lui Vulcan se-1 ferece pe stâncile cele înalte si solitare ale muntelui Atlas de la marginea pămentulul seu din ţera Scythilor.

«Atl as», scrie Hesiod, «susţine la marginile
pămentulul cu capul si

') Ibid. Theog. 535 seqq. — Cf. Opera et Dies v. 47 seqq.

[a]) O completare a acestei legende o aflăm Ia Hygin (Poeticon astronomicon. II. 6). După cum ne spune densul, ceî vechï avênd obiceiul se facă sacrificii deilor cu ceremonii forte mari, ardeau în flăcările focului hostiele întregî, şi fiind-că din causa chel-tuelilor preamări cei seraci nu puteau face sacrificii, Prometheu, care se distingea prin o escelenţă miraculosă a geniului seu, obţinu de la Joe favórea, ca se fie permis muritorilor se ardă numai o parte din carnea victimelor, ér restul se-1 întrebuinţeze pentru usul lor personal. Joe învoindu-se, Prometheu imolă doi tauri, depuse intestinele pe altariu, apoi adunând la un loc resturile cărnii de la améndouë victimele, le acoperi cu pielea unui taur, ér la mijloc puse la un loc tóté ósele, pe cari le acoperi cu cea-1-altă piele de bou. Apoi propuse lui Joe se alegă una ori cea-1-altă parte, care se fie arsă. Joe, care de şi era cleu, nu prevedea tóté, crccjênd, că fie-care parte représenta resturile unui taur, alese ósele în partea

sa. în urmă însă deul vĕdênd, că a fost înşelat, luă focul de la muritori (mortalibus eripuit ignem), ast-fel ca ei se nu aibă nicî un folos de carnea victimelor neputend-o ferbe. însă Prometheu tot-de-una jnvenţios cugetă, ca se restitue ómenilor focul, ce li s'a răpit din causa sa, şi ast-fel se apropia de locul, unde era depus focul luî Joe, luă câte-va scântei, le puse în lăuntrul

cu manile sale neobosite, ceriul cel vast, fiind constrîns la acesta din o dură necesitate. Acesta sorte i-a destinat'o înţeleptul Joe, care a legat si a ferecat pe columna din mijloc cu catene gróse, indisolubile, pe astutul Prometheu. Ér asupra luî a trimis un vultur cu aripe marî, care i ciupïa în continuu ficatul, ce nu se gata nici o-dată, fiind-că peste nópte, ficatul seu crescea erăşî la loc, în tóté părţile, pe unde-1 ciupise în timpul dilel paserea cu aripele cele late. Pe acesta pasere a ucis'o Hercule, vitézül fiu al Alcmeneî, al deiţel cu picioruşele frumóse, si ast-fel eliberă pe Prometheu din suferinţele sale» [1]).

Din punct de vedere istoric legendele luî Prometheu ne presintă un deosebit interes pentru originile civilisaţiuniî europene în nordul Istruluîdejos,şi pentru progresele acesteicivilisafiunîspre ţerile meridionale.

După Hesiod, Prometheu a fost frate cu Atlas şi ambiï fil aï titanului I ap et, care dimpreună cu Saturn se aflau la marginile lumii cunoscute ").

Ér după cum ne spune istoricul Herodor, care a trăit înainte de Herodot, Prometheu a fost un rege din Scythia [3]). Sub acesta numire geografică, — de Scythia, — la autorii vechi al Grecilor, când e vorba de evenimentele mari istorice, religiose ori politice, de regulă se înţelegeau ţinuturile din partea de nord a Istrulul şi de la colţul de nord-vest al mării negre.

Chiar şi la Herodot, Scythia vechia se întindea pe lângă Istrul de jos, până în regiunile Oltului de astădî.

După legende, Prometheu, figura cea mal genială a lumii preistorice, a dăruit ómenilor nu numai beneficiul focului, dar şi o mulţime de alte bunătăţi, pe cari Aeschyl le enumera ast-fel :

«Omenii», dice Prometheu, «erau la început cu mintea de copil, şi eü i-am făcut înţelepţi si cu putere de judecată. La început, lucrurile, pe cari ei le vedeau, le vedeau în zëdar, şi cele ce le audiaü nu le audiaű. Timp îndelungat el confundau tóté lucrurile uncie cu altele, întocma precum se confundă fantomele unor visuri. Omenii aceştia, urmeză Prometheu, nu cunosceaü nici modul, cum se construescă case de cărămidă, espuse la lumina soréiul; el

') Heslodi Theog. v. 517 scqq.

[2]) Ibid. Theog. v. 509-510. — Cf. Horn éri Ilias, VIII, v. 479. — După Hesiod (Theog. v. 507) mama lui Atlas şi a luî Prometheu a fost o ficâ a O c e a n u l u î (a vechiului Istru) numită C I y m e n e.

*) Herodori fragm. 23: 'HpoStupoc Cévoc *mf* TÜÍV 8sa|uuv TOÛ aî»™v EXU&ÙV f3aa-.Ua «p-qoi. (în Fragm. Hist. gr. II. p. .34). — Pe trei

basoreliefuri antice, OUe din Palatul Mattéi, şi unul din villa Medicis, Prometheu apare îmbrăcat ca un rege barbar, şi cu o mantia largă pe densul.

nu sciaü nicï *se* lucreze lemnul, ci locuiau în suterane, ca furnicile cele agile, ascunşi în sînul cel întunecos al pescerilor ; eî nu aveau nicï un semn sigur nici pentru începutul erneï, nicï al primavereï, nicï pentru vară, când se coc fructele, ci trăiau, fără nicï un fel de cunoscinţe, până când eű i-am înveţat se cunoscă resăritul stelelor si apunerea lor, lucru ce e maî greu de ţinut în minte; eü am inventat sciinţele cele maî folositore, sistemul numerilor, eü am aflat modul de a combina literele, şi cum se pot ţine în memoria lucrurile, acesta este mama sciinţelor. Eu cel de ântaiu am prins vitele în jug, ca se fie întrebuinţate la transporturi . . . si tot eü, ér nu altul, am aflat corăbiile cu pânza spre a pute naviga pe mare . . . . Maî mult, când cine-va cădea morbos, el nu maî avea nicï un léc, şi nicï un mijloc de traiü, şi omenii muriaü din lipsa remedielor, până când *eu* cel de ântaiu i-am înveţat modul de a compune medicamentele folositore sănătăţii, prin carî se se apere în contra tuturor morburilor; eű i-am înveţat diferite modurî de profeţia . . . . In fine cine ar pute dice ore, că a aflat maî înainte de mine lucrurile folositore ómenilor, ce sunt ascunse sub păment, arama, ferul, argintul şi aurul, si resumând tóté aceste în puţine cuvinte : se şeii, că tóté artele, omeniî muritori le-au înveţat de la Prometheü» ').

In legendele antice Protnetheu ne maî apare tot-o-dată şi ca creatoriul unuî nou gen uman. Prometţieu, ne spune Apollodor, formă din apă şi din păment pe omenï şi le dărui focul, ce-1 furase de la Joe, şi pe care-1 aduse ascuns în planta numită ferula [8]).
O versiune maî completă a acesteî legende o aflăm la poetul CI au dia n : După cum spun legendele, dice densul, doî fraţî gemeni, fii luî lapetî formară din una si aceeaşi materia pe ceî de ântaiu strămoşî aï genulu, nostru uman, dar cu succese diferite. La omeniï, pe carî i crease Prometheü cu multă grijă, densul le puse în lut maî mult spirit divin, şi aceştia, fiind formaţi de un meşter maî bun, cunosceaű cu mult maî înainte lucrurile, ce aveau se se întâmple, si ast-fel ei întâmpinau pregătiţi evenimentele, ce puteau se le aducă vre un reü. Al doilea autor însă al genuluî uman, pe care poeţiî grecescî î-1 numesc cu tot dreptul Epimetheü (s. cu mintea din urmă) fiind un meşter mai rëu, alesese un lut de o calitate mai inferioră, şi nu inspiră ómenilor formaţi de densul nicï o esenţă

O Aescliyli Prometheus vinctus, v. 443 seqq.

*) Apollodori Bibi. I. 7. 1. — Cf. Ovidii Met. I. 81 — Stcphan Byzantinul (v. "Jy.ov.ov) scrie: că în timpul luï Deucalion, când a fost diluviul, perind toţi omenii, şi pămentul devenind erăşf. uscat, Joe a dat ordin lui Prometheu şi Minerve î, ca se formeze idoli din lut, şi apoT chiemând tóté vênturile le-a dat suflet şi i-a făcut vil.

divină. Aceştia întoctna ca şi dobitocele nu sciu se evite periculele, eî nu prevăd lucrurile, ce au se se întêmple, ér după ce sufer vre-o nefericire, atunci încep a se tângui şi deplâng lucrurile, cart s'aü întêmplat» ').

Care este adevëratul sens istoric al acesteî legende despre creaţiunea omuluî din apă şi din păment, este astădî imposibil de a maî afla.

Originea acesteî credinţe se reduce la timpurï forte vechï.

Este aceeaşî legendă, care a emigrat de la nord spre sud, care a trecut de la Carpaţî în Elada si din Elada în Egipet, si care mal târdiu a fost introduse de profetul Moise în cărţile cele sfinte ale Ebrcilor.

Timpurile luï Prometheu sunt cu mult maï vechï de cât eliberarea poporului Judaic din sclavia Egiptenilor ; în particular legenda nordică despre creaţiunea omuluî din apă şi pământ este mult maî archaică de cât redacţiunea definitivă a cărţilor luï Moise.

în fine, maî avem încă un monument de o estremă importanţa archeo-logică, care ne atestă, că încatenarea luï Prometheu pe columna principală a muntelui Atlas se referă la stîlpul cel gigantic, ce domincză întreg colţul de sud-ost al Carpaţilor.

Lângă acesta maiestosă columnă de pe vêrful muntelui Omul î-sî ridică în aer capetele lor, după cum am amintit maî sus, alte doue bucăţî de stâncî, in formă de doue monolite archaice, si carî aü avut o-dată anumite destinaţiunî religiose.

Una din aceste petre misterióse ne înfăţiseză o sculptură megalitică, ce représenta capul, gâtul, pieptul si o parte din aripele unuï vultur gigantic întors cu faţa spre columna principală.

Acesta monumentală figură este vulturul acel mitologic, căruia legendele anticităţiî i atribuise rolul de torturătoriu al luï Prometheu.

Acestui vultur divin, pe care puternicul Joe M trimise asupra luï Prometheu, i se consecrase încă din cea maî obscură anticitate o constelaţiune în emisferul nordic, numită la autoriî grecescï áétoc, ér în literatura romană a q u i l a *), aquila Promethei, tortor Promethei [8]).

Posiţiunea acesteî constelaţiunî este lângă altă grupă de stele, ce portă numele luï Prometheu sévi Ingeniculus «)•

') Cluudlaiins in Eutropium. II. v. 470 scqq. ') Cicero, De

nat. deor. II. 44. — Coluiiiella, R. R. II. 43. ' **«puls,**
Origine de tous les cultes. Tome VI, 467-8 si Atlas, pl 9.
13.

"g* constelaţiunea vulturului se află şi grupa de stele numită Serpentariü. După autori aï vechimii Serpentariul représenta peCarnubutas, regele Geţilor.

Pe muntele Lycaeu din Arcadia, de unde se vedea întreg Peloponesul, se afla, după cum ne spune Pausania, un grandios altariü de pământ în forma unuî tumul, dedicat luî Zsóc Aúxatoí, ér în partea de resărit a acestuî altariü se înălţau doue columne (xtovsc), pe can se aflau doue aquilc, însă forte vechi.

Dintre tóté speciele de vulturî, ce domineză astădî pe piscurile cele mai înalte ale Carpaţilor, specia cea maî frumosă şi tot-o-dată maî remarcabilă prin caracterul seu violent este vulturul dis auriii, numit altmintrelea si céh le u (caelius), adecă vulturul ceriului[1]).

Este acelaşi vultur, care în religiunea vechia era consecrat divinităţii supreme a lui Zsuç, este aquila Olympuluî celut vechio (Olympus aetherius) numită în literatura poetica a anticitatiï y_puoateTOç (àé-roç), aquila fulva, fulvus Jovis ales [2]), Jovis ales de plaga aetheria [3]), ér la Cicero : Nuntia fulva Jovis, miranda visa figura [4]).

Despre acest vultur, numit céhlëu, mai esistă şi astădî la poporul român o credinţă forte înrudită cu legenda lui Promethcu, că acesta pasere violentă vine nóptea la păstorii vitelor de prin munţî şi de pe câmpiî, le înfige clonţul seu de fer în piele şi prin acesta le causéza marï dureri [D]).

După teogonia luî Hesiod, Prometheu sufere încatenat pe columna cea fairndsă a muntelui Atlas.

La Apollodor, muntele Atlas este în ţera Hyperboreilor.

Er Pindar ne spune, că Hyperboreiî erau poporul, ce locuia lângă is-vórele (cataractele) Istruluî [fl]).

In fine în Dacia sunt stâncile luî Prometheu, şi muntele cel fabulos (al Atlasului) ne spune şi maî clar poetul latin Marţial.

In una din cele mal frumóse epigrame ale sale, dedicată unui ostaş roman, ce pleca în Dacia, densul se esprimă astfel :

«Marceline, ostaşiule, tu plecî acum, ca se icï pe umerii tëï ceriul de nord al Hyperboreilor şi astrele poluluî Getic, carî de abia se

*) In formă femenină c i l i h ó i e şi c i l i ó i e (M a r i a n u, Ornitologia, I. p. 176). Acest vultur este numit, în Transilvania sori i ţ ă. O deosebită scmnificaţiiine are şi acesta numire. Eratosthene (Catasterismi, c. 30) spune, că acest vultur este singurul dintre paseri, care sborà către sore, fără se-1 îirpedece radele. — V u l t u r i i d i n Buce g i ü sunt renumiţi pentru mărimea şi audacia lor (B a b e ş, Din plaiul Pelesuluî, p. 72).

[a]) **Vlrgilii** Aen. **XII. v. 247.**

[3]) Ibid. Aen. L v. 394.
[4]) **CIceronis** De **Leg. I. 1. 2.**
[5]) **Marianu,** Ornitologia, I. p. 193.
[s]) **Pindari** Olymp. III. v. 14. 17.

mişcă. Etă şi stâncele luï Prometheu. Etă şi muntele acela faimos în legende, în curênd tu le vel vedé tóté aceste din apropiere cu ochiï tel proprii. Când tu veî contempla aceste stânci, în care resună durerile imense ale bëtrânuluï, vel dice: Da, el a fost încă mal dur de cât aceste petre dure, si la aceste cuvinte tu vel pute încă se mal adaugi: că acela, care a fost în stare se sufere ast-fel de chinuri a putut întru adevër se formeze şi genul uman> [a]).

3. *Prometheu pironit pe muntele Caucas dia Dacia.*

încatenarea şi chinuirea lui Prometheu a format în anticitate obiectul unul numër însemnat de poeme, descrieri şi csplicărî.

împrejurarea, că acesta memorabilă scenă din istoria civilisaţiunil ante-elene s'a petrecut pe teritoriul Daciei, ne impune aici tot-o-dată sarcina, ca se analisăm din punct de vedere geografic si a doua legendă despre suferinţele lui Prometheu.

La diferiţi autori greccscl, însă posteriori epoceï luï Hesiod, Prometheu a fost ţintuit cu cuie pe muntele Caucas din Scythia.

Ast-fel gramaticul Apollodor scrie:

«Prometheu formând omeni din apă şi din pâment, a furat foc, pe sub ascuns, de la Joe şi l'a adus în planta numită ferula. Dar Joe simţind acesta a dat ordin lui Vulcan, ca se-I bată corpul cu cuie pe muntele Caucas. Acest munte este în Scythia, unde Prometheu a rëmas pironit timp de mal mulţi ani» [!]).

Avem aşa dar aici o nouă cestiune din geografia anticităţil, şi anume : care este Caucasul, de care ne vorbesce legenda a doua a lui Prometheu?

Acest Caucas al Scythieî, pe care a fost încatenat, orï a fost pironit

') Martialis Epigr. lib. IX. 46:

Miles hyperboreos tnodo, Marcelline, Triones
Et Getici tuleris sidera pigra poli;
Ecce Proraetheae rupe s, et fabula m on t i s,
Quam prope sunt oculis nune adeunda tuis.
Videris immensis quum conclamata querellis
S a.x a seni s, dices: Durior iile fuit.

Et licet hoc addas : Potuit qui talia ferre,
Humánum merito fínxerat

ille genus ') **Apolloűori** Bibi. lib. I.
7. 1.

Prometheu, representantul civilisatiuniï preistorice, a rëmas un misteriü geografic chiar si pentru ceï mai distinsï autorï aï vechimii.

Caucasul din legendele lui Prometheu, nu era de loc identic cu Caucasul albano-iberic, séü cu catena, ce se întinde între marea negră si marea caspică.

Unul din ceï maï distinşi înveţaţî aï seculuiuï al XII-lea, episcopul E u-stathiu din Thessalonica, în Comentariele, ce le scrisese asupra Perie-gesei M Dionysiu ne spune următorele :

«însă Caucasul acela, pe care după legende a fost crucificat Prometheu, nu figureză pe tabulele geografice, aşa afirmă autoriï ceï vechï» [J]).

Avem aşa dar aicî o constatare forte preţiosă, făcută pe basa vechilor legende si fântâni geografice, că Caucasul lui Prometheu, nu era Caucasul din Asia, séü din partea de resărit a mării negre.

în acesta privinţă epoca dominaţiuniî romane în părţile de resărit ale Europei ne aduce o deplină lumină.

îndată ce suveranitatea lumii trecu în manele Romanilor, cunoscinţele geografice începură a face un progres imens. Fic-arc espediţiune romană era tot-o-dată şi o recunoscere geografică.

Cu deosebire, îndată ce legiunile romane ajunseră la Istru, regiunea de sud-ost a Carpaţilor ne apare în diferite monumente istorice şi geografice sub numele de «C au c a s».

Cel de ântâiu general roman, care ajunse la Dunăre, a fost Marc Liviu Drus în aniî 642 şi 643 R. [2])

în scurt timp după aceea, fostul consul Piso, urmând aceeaşi politică firmă, de a pedepsi, de a sdruncina pe barbarï şi de a face recunoscerî militare în ţinuturile lor, străbătu, după cum ne spune istoricul Florus, munţi[1] Rhodopuluî şi muntiï Caucasuluï[3]).

în resumatul istoric al lui Florus, sub numele de R h o do pe este a se înţelege întreg sistemul cel complicat de munţi aï Tracieï vechi, dimpreună cu Hemul seu Balcanul de astădî, după cum cu 70—80 anî mal târdiu poetul Virgil numia Rhodope nu numai munţii Tracieï dar şi muntiï Scythieï din nordul Istruluî [4]).

Er sub numele de C au c as la Florus figureză, fără îndoielă, un munte de pe teritoriul Scythieï vecin, séü catena meridională a Carpaţilor Dacieï.

***)** **Eustatliii** Commentarii in Dionysium, v. 663 : Tôv Se toioutov

Kouxaaov, Trspl *ov* nai & too ÏÏpo|j.v]Bi<u; TtXawcai ftvaoxoXomojiot, ol itaXa'.ol (xvj èTxsiaftat «past Ty rrjç it6piT|fi]asuii itivaxi.

*) Florus lib. III. c. 5. — Mommsen, Röro. Gesch. II. 173.

") **Florus** lib. III. 5: Piso Rhodopen Caucasumque penelravit.

[4]) **Tirgilii** Georg. III. v. 351.

Acesta o confirmă o remarcabilă inscripfiune romană din timpul împë-ratulul Traian, unde grupa Carpaţilor de lângă Olt portă numele de Caucas.

Matronis | Aufanib(us) j C(aius) | Jul(ius) Mansuejtus M(iles) l(egionis) I. M(inerviae) | p(iae) f(idelis) v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito) fu(it) | a d Alutum flumen secus | mont(em) Caucasi ').

este textul acesteï inscripţiunî de mare valóre pentru geografia Dacieî în timpurile ante-romane.

Sub numele de Caucas ne mai apar Carpaţiî Dacieî şi în diferite alte descrieri istorice şi geografice.

în secuiul al V-lea d. Chr., geograful roman Juliu Honoriu compusese, pe basa unor fântâne maï vechï, un mic tractat de cosmografia, si în care densul face amintire de doue catene de munţi cu numele de Caucas, una pe teritoriul Europeî în apropiere de muntele Hem, şi care corespunde la Carpaţiî de sud-ost aï Dacieî, si alta pe teritoriul Asieî în partea de resărit a mariî negre [2]).

O altă preţiosă constatare geografică o aflăm la Jornande, istoricul Geţilor, care probabil a fost născut în Mesia.

Caucasul, scrie densul, începe de la Marea Indică, el trece apoî în Syria, unde formând un unghiu rotund se întorce spre nord, se prelungesce peste ţinuturile Scythieî, se scoboră până în Pont, apoî adunându-şî înălţimile sale atinge şi cursurile Istruluî, acolo unde rîul se desparte şi curge în doue direcţiuni *).

în fine sub numele de Caucas ne apar Carpaţiî şi în cea maï vechia cronică rusescă. atribuită călugărului Nestor, născut pe la a. 1056 d. Chr.

') în museul de la Köln. Hcnzon. nr. 5939. — Froehner, La Colonne Trajane, I. p. 28, nr, 16.

') lulli Hoiiorii Cosmographia (Excerpta) 28: Montes quos habct oceanus septentrionali s. Hyperborei Ripaei mons | Hypanis mons | Caucasus ex alia parte mons | Ha e m us mons | Taurus mons [item Caucasus mons | Amanus mons (Riese, Geogr. lat. min. p. 41).— Honoriu amintesce aici lângă Caucasul din Europa şi muntele Hypanis. Notăm, că un munte de lângă Olt spre sud-ost de comuna Sâmbotenî, portă astădî numele de «Vér f ui Up ana ş». (Charta României meridionale, 1864. Scara l : 57.600, f. 35. — General-Karte von Central-Europa, l : 300.000, f. N. 10).

') Jornandis De reb. Get. c. VII: Caucasus ab Indico mari surgens .... Mox in Syriam curvato angulo reflexus ... in Boream revertens, Scythias terras . . . pervagatur: atque ibidem opinatissima flumina in Caspium mare profundens . . . ad Pontúm usque descendit: consertisque collibus, Histri quoque fluenta

contingit, quo amnis scissus dehiscens.

«în partea de nord a Pontului», scrie densul, <se aflâ Dunărea, Nistru si munţii Caucas séü munţii unguresci> [1]).

Caucasul luî Prometheu, séü Caucasul cel legendar al Scythieï, este ast-fel din punct de vedere al geografiei preistorice, unul şi acelaşi cu catena meridională a Carpaţilor numită la Apollodor Atlas din ţâra Hyperboreilor, ér în inscripţiunea de la Köln Caucasus ad Alutum flumen [8]).

4. *Prometheu încatenat pe stâncile muntelui Pharanx (Parâng) din Dacia.*

După Eschyl, renumitul poet tragic al Greciei, născut în secuiul al VI-lea a. Chr., Prometheu, geniul cel mal puternic al timpurilor pelasge, a fost încatenat în Scythia, în ţ ér a ferului[8]), pe teritoriul cel depărtat al lumii vechi *), într'o regiune muntosă nestrăbătută, pe nisce stânci, cari în poema sa portă numele de cpápay^a, <ţ>apa77oc şi cpapsqfi [6]), forme flexionare de la nominativul cpápayC, munte séü stâncă cu derîmăturî şi prăpăstii adânci.

Din întrebuinţarea constantă, ce o face Eschyl în tragedia sa de ter-rninul Pharang-, spre a desemna stâncile si muntele, pe cari a fost crucificat Prometheu, résulta, că avem în caşul de faţă nu un cuvent generic, ci o numire particulară topică,

în apropiere de acest munte, numit Pharang-, pe care după legenda lui Eschyl se esecutase supliciul luî Prometheu, curgea după cum ne spune acelaşi autor, rîul cel mare si divin al lumii vechi numit Oceanos po-tamos séü Istrul din timpurile istorice [6]).

în ce privecce insă în particular situaţiunea geografică a acestui Pharang-, o deosebită importanţă ne presintă itinerariul, ce-1 prescrie Prometheu nimfei Io.

') Schloxor, HetiTopt, Russische Annalen. II. (Göttingen, 1802) c. II, pag. 22: Do Pont'skago moria na polunoscznyia strany, Dunaj, Dniestr, i Kaukasijskyja gory rekse Ugor'skyja.

*) Hasdeu, Istoria critică, p. 285. «Este dar un fapt înregistrat în şepte fântâne irecu-sabile, pe lângă cari Ovidiu e a opta şi Strabone o se fie a noua, cura-că Carpaţiî, începând din timpii cei mai depărtaţi şi până în evul mediu se chiămau Caucas».

[3]) Aeschyli Prometheus vinctus, v. 2 : SxuS~r(v eţ oljtov. — Cf. ibid. v. 301.

[4]) Cf. Herodot lib. V. 9.

[5]) AesclijH Prometheus, v. 15. 142. 618. 1015.

*) Ibid. v. 284-285.

Tênëra preotésa Io, fica regeluï Inach din Argos, persecutată de Juna, fiind-că era iubită de Joe, vine pe Pharang- la Prometheu eel restignit, care tot-o-data era şt primul profet al timpurilor sale, ca së-ï descopere, câte suferinţe si câte rëtacirï va maï ave densa so îndure din causa persecutării puternicei deiţe-regine.

Prometheu indică feciórel persecutate următoriul itinerariu :

«Maï ântâiii», dice densul către Io, «apucând de aicî drumul spre r ë s ă r i t veî trece peste câmpiî nearate şi veî ajunge la Scythiî păstorî (nomadl), omenï superbi, armaţi cu săgeţî, ce bat departe, şi cari î-.şî petrec vieţa lor în care bine ferecate acoperite cu cobere. Eu însă te consiliez se nu te apropiï de eï, ci se te abaţî către stâncile cele bătute de valuri ale mării şi se-ţî continuî drumul pe uscat, în partea stângă locuiesc C h a-lybil, faurii de fer, de cari se te păzescî, sunt omenï violenţi si nu primesc bucuros pe străini; de aci vel ajunge apoi la rîul cel violent (o(3pioT}]v 7rotau.ov) numit ast-fel cu drept cuvent, pe care însă se nu-1 treci, fiind-că e periculos, până nu vel ajunge la C au c a s, muntele cel maï înalt, unde se adună torenţiî, ce se scurg de pe vêrfurile acestui munte, şi de unde apoi rîul duce violenţa lor în jos. De aci apoi trecând peste vêrfurile muntelui, ce se apropia de stele, 'AaTpofEÍtovaí xopucpàç, se apuci drumul spre mediă-şi şi veî ajunge la mulţimea Am a zonelor, ce urësc pe bărbaţi . . . Ele î-ţî vor arăta calea cu totă buna-voinţă, apoî veî ajunge la istmul Cimmeric, de lângă gurile cele strimte ale l a c u l u î M e o t i c. După ce veî părăsi acest istm, luându-ţî curagiü în suflet, va trebui se treci peste gurile lacului Meotic, şi-ţî va remâne o faimă neperitoriă în lume pentru trecerea acesta, în urma acestui eveniment strimtorile lacului Meotic se vor numi B o s p o r, apoî lăsând în urma ta pămentul Europei vel trece în continentul Asieî> [J]).

Résulta din acesta nouă legendă, ce ne-o comunică Eschyl, că stâncile, pe cari a fost ferecat marele erou al civilisaţiuniî ante-homerice, se aflau în partea de apus a mării negre, pe teritoriul Scythieî muntóse, lângă vechiul Oceanos potamos.

De asemenea résulta din acesta legendă a lui Eschyl, că tragica scenă a luî Prometheu se petrecuse pe una si aceeaşi catena de munţi, care la Hesiod e numită Atlas şi la Apollodor C a u c a s.

O singură deosebire esistă numai, că la Eschyl Golgotha

preistorică este o altă grupă de munţî, Parângul, masivul cel grandios din partea de apus [a] Oltului, celebru prin selbăticia stâncilor sale şi prin văile sale cele solitare.

') **Aeschyll** Prometheus, v. 707 seqq.

în legendele luï Eschyl Scythiï păstorï, omeni superbï şi bine armaţi, sunt faimoşii păstorî Hyperboreï, carï cutricrase o-dată lumea întregă si cari dominau munţii şi câmpiile cele nearate din părţile de nord
ale Istruluï.
în apropiere de muntele Pharang- sunt renumiţii Chalybî '), faurî de fer, din timpurile preistorice. După formă şi după înţeles, acest cuvent este de oricine pelasgă, sinonim cu germanul Hüttenarbeiter, lucrători în usinelc de metale. Semnificafiunea originală însă a cuvêntuluï XaXuSsç a fost fără îndoială una si aceeaşi cu românescul C o l i b a ş î, locuitori în colibe [2]j. Până astădî o localitate de sub pólele muntelui Parâng mai portă numele de Baia-de-fer, însă fără se cunóscem timpul când începuse, când înflorise si încetase industria siderugică de aci. Tot ce mal cunóscem astădî, sunt, după cum spun descrierile nóstre geografice, urmele aprópe dispărute ale unei fabrici vechi [s]).
Munţii Parângului au fost o-dată renumiţi pentru avutiele lor metalice.
Regiunea Carpaţilor a fost în timpurile preistorice, ţera cea clasică a
minelor, şi este un fapt forte remarcabil din punct de vedere istoric, că la
Eschyl, partea de apus a mării negre, adecă aceea pe lângă care curgea rîul
Oceanos potamos, purta numele de «Mama ferulul> *).
între muntele Pharang- şi marea ncgră, legenda lui Eschyl mal face amintire de un rîu însemnat, ce curge din munţi însă celebru pentru violenţa cursului seu [5]).
Dintre tótc rîurile Carpaţilor, ce se versa în Dunărea de jos, rîul cel mal periculos în tradiţiunilc române este Oltul. El este rîul cel «turbat», rîu «blestemat», cu vêrtejurï violente. Când ploiă la munte, el vine umflat, turburat, mâniat, cu sânge amestecat, aducând plăghiî şi butuci, trupuri de haiduci şi căpestre de cal murgi [c],i. în Olt, spun legendele poporale, trebue pe fie-carc di, se se înece cel puţin un om, şi când trece vre-o di fără ca

') Aesehyli Prometheus v. 715. — în altă tragedia a sa (Septem ad versus Thebas, v. 729) Eschyl spune, că Chalybii erau emigraţi din Scythia în părţile meridionale: XaXupoţ, Sxufl-iiv ăTTOtxoc. — Ér Suidas: XaXupsc. sdvoç SxuS-iaç, sv#jv ó alakot TÍXTSta'..

*) Diferite sate de pe teritoriul României din judeţele Mehedinţi. Gorj, Muscel, Dâm-boviţa şi Rdmnicul-sărat, portă numele de Colibasl.

*) Marele Diet. Geogr. Rom., v. Baia-de-fer.

[4]) **Aeschyli** Prometheus v. 301-302: ţ4)v oi$Y]pofj.-ijTopct . . . atav.

[6]) **Aeschyli** Prometheus v. 717.

') Alecsandrl, Poesiî pop., p. 159 şi Doinele XLIX. LIV. — **Teodorescn,** Poesiî pop. P- 0. 323. — **Mândreacn,** Literatura, p. 119. — Şezătoarea (Fălticeni) An. V. 93.

rîul së-sï primésca jertfa sa, atunci el începe se urle şi trebue se se pă-descă cine-va, ca se intre în el, fiind-că cere cap de om [1]).

Până în timpurile domniei principelui Bibescu, după cum scrie Margot, se credea cu neputinţă de a se stabili un pod peste acest rîu chiar şi la Slatina *).

Lângă rîul cel violent ne mal apare în geografia luî Eschyl şi muntele numit C a u c a s *), însă nu Caucasul din Asia, ci Caucasul din partea de apus a mării negre. Este acelaşi munte, despre care ne vorbesce şi inscripţiunea romană din Brambach: Ad Alutum flumen secus montem Caucasi *).

După Caucas, punctul cel maî însemnat din partea de apus a mării negre este în geografia luî Eschyl, muntele ale cărui vêrfurï se apropia de stele [6]). Este vechiul Atlas al Hyperboreilor, despre care ne spune Virgil, că portă pe umerii şei osia anume făcută, ca se susţină stelele cele înflăcărate [6]).

«Ér după ce vel trece peste vêrfurile muntelui, ce se apropia de stele, dice Prometheu către nimfa Io, se apuci drumul spre medă-di si vel ajunge la mulţimea Amazonelor>.

Aceste Amazone aparţineau ţinuturilor barbare. Homer amintesce despre ele numai ca de o vechia tradiţiune.

Patria lor originară a fost Se y t hi a, şi în particular Scythia de lângă Dunărea de jos.

După tradiţiunile, ce le culesese istoricul roman Trog Pompeiü, Ama-zónele se lăudau, că erau «ficelé deuluï Marte» (după cum tot la Marte, deul pelasg, î-şl reduceau originea lor şi Romani:), si în fine, că ele «erau din nemul Scythilor» ').

La Virgil Amazónele portă de asemenea epitetul geografic de Threiciae [8]), ér după Hecateu •), ele vorbiau limba tracă, adecă getică [10]).

') Şezătoarea, An. III. p. 101. ') Margot, O viatorie. Bucurescî, 1859, p. *56. *)* Aeschyli Prometheus, v. 719. ') A se vedé maî sus p. 305. ») Aeschyli Prometheus, p. 721. ') Viralii Aen. IV. v. 482.

') Justin! lib. II. c. 4: genitas se Marte praedicabant,.. Genus se Scytharum esse. ") Vlrgilit Aen. XI. v. 659-660. ') Hecatuel Fragm. 352.

[10]) DupâValeriu Flacc (Argon. IV. 602) strămoşul Amazónelor era Gradivus pater (Marte) cjeu! naţional al Geţilor: Inclyta Amazonidum, magnoque exorta Gradivo . . (Cf. ibid. V. 619. — Virg. Aen. III. 35).

Afară de Marte, divinitatea geto-thracă, Amazónele adorau în particular pe deiţa Diana, a căreî reşedinţa principală după Pindar se afla în Istria [a]), lângă gurile Dunării.

Pe vechile monumente ale arteï grecescï, reliefuri, statue şi picturî de vase, ele sunt armate cu scuturi, cu arcuri şi cu securea de resboiu (bi-pennis). Pe cap ele portă coif séü o căciulă în genul dac [a]).

în fine fisionomia lor încă ne presintă un caracter

naţional pelasg.

Pharang-ul lui Prometheu, ne apare ast-fel ca un munte din părţile de apus ale Oltului. După nume, după situaţiunc şi descrierile sale, ci corespunde întru tóté la muntele Parâng de astădî [3]).

5. *Columna Ceriului din Carpaţl ca emblemă sacră a acropolei din Mycena.*

Columna Ceriului de pe colţul sud-ostic al Carpaţilor, caresî ascunde si astădî vêrful seu în non, a avut în cele mai depărtate timpurî ale pre-istorieî, si în parte maî are şi astădî, forma unei piramide trunchiate în patru unghiuri.

Fie-care faţă a acesteî columne représenta ast-fel forma unuî trapez, şi fie-care faţă a fost o-dată decorată cu anumite figuri, din cari unele se mai cunosc şi astădî de abia, şi despre carî vom vorbi în capitulele aceste.

Dimensiunile acesteî columne, după cum le-am mesurât noï înşi-ne în a. 1900, când am urcat vêrful Bucegiuluï spre a studia din punct de vedere istoric acest important monument al lumiï vechï, sunt:

înălţimea 9.99. m.

lăţimea la basă a laturilor maî lungi 10.72 m. *).

Acesta columnă a fost considerată în timpurile ante-homerice ca cel maî sacru simbol religios al întrcgcî lumî pelasge. Ea era representată în aceeaşî

') Pindari Olymp. III, v. 27.

*) Jahn, Uber die Ephesischen Amazonenstatuen (în Berichte d. sâchs. Gesellschaft d. Wissenschaften. Phil.-Hist. CI. 1.1850. Taf. I-VI.)

') Muntele Parâng se caracterisează cu deosebire prin prăpăstii enorme, derîmăturî de stanei şi valuri formate din bolovani gigantici. Sub vêrful numit Cârja (2520 m.) se ndică dm aceste ruine de stânci doue spicurî, ca niscc columne informe, înalte de câte 10 m. 'schyl

(Prom. v. 142) încă amintcsce de nisce colţuri de stânci (oxoueXot) de pe muntele Pharanx.

[4]) Laturele de SO. şi de NV. fiind mai late, ér cele de SV. şi de NO. mal ânguste.

formă pe monumentele religiose ale Eladeî şi ale EgipeluluT, în arta statuară a Romanilor, cum si pe diferite specimene de pictură ceramică din epoca grecescă şi etruscă.

Cea maî vechia reproducere a acesteî columne o aflăm pe muriî cyclo-picî, ce încunjurau o-dată acropola atât de celebră a Myceneî din Pelopones.

Partea meridională a Eladeî, numită Pelopones, a fost o-dată o ţeră prin escelenţă pelasgă. Numele seu cel mal vechiü a fost Pelasgia ').

Una din provinciele cele maî însemnate ale Peloponesuluï a fost în vechime Argos, un şes vast, ce se întindea în partea de resărit a acesteî peninsule, între munfiï Arcadieî şi marea egeă.

După legende şi după tradiţiunî, locuitorii cel maî vechï aï Argosuluï aü fost Pelasgiï [1]).

Si fiind-că şesurile acesteî provincie erau în timpurile vechi mlăstinose şi aduceau pufin folos economiei de ol, Pelasgiï stabiliţi aici se ocupau în deosebi cu ţinerea şi crescerea erghelielor de cal.

Homer numesce Argosul, ţinutul «unde se cresc cal» [3]).

La început esistaŭ în Argos doue state, şi doue oraşe principale, ca reşedinţe regale, Argos şi Mycena[4]). Mal târdiu insă Mycena, sub domnia Pel'opidilor, ridicându-se la o putere şi desvoltare mal mare, egemoniă peste Argos şi întreg Peloponesul ajunse în manele sale. Ér în timpurile rësboiulu! Troian, în Mycena era rege Agamemnon si puterea sa se întindea peste totă Grecia [6]).

Homer numesce Mycena «oraş frumos edificat > *), «oraş cu strade late» [7]),

') **Strabonis** Geogr. lib. V. 2. 4 : Kai ríjv HeXonivvtjiov îfc IIîXaoYÎav tpfjalv 'Etpopoc

[1]) Strabonig Geogr. lib. V. 2. 4 : Alax-fiXot î' ix too tttpl Muvrjvnţ 'Apfouj tp-qolv ev 'Ixinoiv 9j Aavatai ti fivoî aí>tuy (τιίν IIsXasŢuiv).

') Homeri Iliad. II. 287: arc' "ApTsoc íitno^ótoio. — Ibid. III. v. 75 şi XV. v. 30: "Apfoţ k ímrópotov. — Odyss. III. v. 263. — Pelasgiï, a căror avuţia consista de regulă în turme şi ciredi întinse, erau tot-o-dată renumiţi pentru ergheliile lor cele mari de cal frumoşi. Homer numesce pe Troiani «înblânditorî de cai» (U. III. v. 131 et pass.) Ér în evul de mijloc Românii din peninsula balcanică sunt amintiţi adese ori ca păstori de iepe». (Hasdeu, Archiva, III. 119. 121). în fine despre mo-camî de lângă Braşov scrie Bab e ş (Din plaiul Pcleşuluî p. 60):. «Erau mocani cari Posedau herghelii de sute şi chiar de mii de caî».

[4]) Strabonis Geogr. lib. II. c. 6. 10.

'I Pausanlae lib. VIII. 33. 2. — Homer numesce pe Agamemnon

nótává Xaív, P^toriul popórelor (Odyss. IV. 532.)

; **ttomerl** llias, II. v. 569: Morava; . . .
eötíjievov ') "ias, IV. y. 52: s&puafixa MUX-
ÎJVYJ.

«Mycena avută de aur» '), şi acelaşî epitet de «avutï în aur» se atribuie si locuitorilor sëï.

Acropola Myceneï se afla situată pe o stâncă înaltă, ce avea forma unuï triunghiü neregulat [2]).

Acesta citadelă era încunjurata cu murî cyclopicî [s]), din cari astadï maï subsista încă unele resturi înalte de 10.50 m., gróse 4.80 m. *).

Ér în partea de sud-vest a citadelei se afla oraşul de jos al Myceneï, încunjurat de asemenea cu muri de maï puţină însemnătate, însă pe vatra acestui oraş se mai află si astădî un numer óre-care de edificii construite în stil cyclopic [6]).

Puterea construcţiunilor de aicï ne arată, că o-dată Mycena s'a bucurat de o populaţiunc imensă, disciplinată şi opulentă.

La Euripide, Mycena este numită «operaCyclopilor»[6]), «cetatea Cy-clopilor» '), «Mycena cyclopică» [8]), «murï cyclopicï de petră» [9]).

El numesce Peloponesul: «Pelasgia patria mea» [10]), si amintesce «de femeile iubite din Mycena, cari ocupă locul cel de ântâiu pe scaunele P e-lasgilor din Argos» ").

Primele stabilimente ale Pelasgilor în Mycena se reduc la epoca neolitică.

Cultura materială şi morală a acestor Pelasgî, în epoca neolitică, ne pre-sintă din tóté punctele de vedere acelaşî caracter etnic, aceeaşî evoluţiune pe calea cea mare a industriei şi a artelor, ca şi civilisaţiunea Pelasgilor din nordul Tracieî, cu deosebire din Dacia.

Instrumentele lor de petră '*), daltele şi săgeţile de luptă [I3]), descoperite sub

*) Ilias, VII. v. 180 şi XI. v. 46 : paoiX-ija rcoXuxpuseno Mox-!]Vf]i;. — Odyss. III. v. 305. ') Schliemann, Mycènes, p. 80. ') Pausaniae lib. II. 16. 5. seqq. *) Schliemann, Mycènes, p. 81.

[6]) Schliemann, Mycènes, p. 92. 94. Dintre aceste cea mai monumentală construcţiune cyclopică suterană este aşa numitul «Tesaur al luî A t re u». •) Euripidis Iphigenia in Au!, v. 1500-1501: KuxXuiitíuw itóvov x[e]?"[JV]-') Euripidis Here. Fur. v. 15: KuxXourceiav itóXiv. *J Euripidis Iphig. Aul. v. 265: MuK-íjvac • • • tôt KuxXcuTÛat.

[9]) Euripidis Electra, v. 1159: KuxXoiima r o&pávia tei/s' — Ibid. Troades, p. 1088: tet^[6]* Xa'c'va Kov.XtÚTc:' oepávta. ") Euripidis Iph. Aul. v. 1498-99:

"Iui fS (iăup
ut MuxYjvaíaí
t*

[u]) Euripidis Orestes v. 1246-1247.

") Schliemann, Mycènes, p. 144. 181.— Perrot, Grèce

primitive, p. 119. 127. ") Ibid. Mycènes, p. 144. 354, — Perrot, Grèce primitive, p. 116.

de lut[3]), ne presintă aceleaşi tipurï, şi aceeaşi concepţiune nordică a industriel si a arteï, ca şi fabricatele aflate pe teritoriul Daciei [4]).

O singură deosebire esistă numaî: technica vaselor de lut din Mycena si din Tirynt, ne apare inferioră celeî din Dacia.

Peste tot, Pelasgiî timpurilor cyclopice din Mycena aparţin după industria si după arta lor la aceeaşi familia, la aceeaşi civilisaţiune ca şi Pelasgiî din regiunile Carpaţilor [5]).

în timpurile rësboiuluï Troian, orî cu alte cuvinte în epoca preistorică a metalelor, o civilisaţiune cu totul particulară începe si înfloresce în ţinuturile, ce constitue basinul oriental al Mediteraneî, o stare de cultură, care, după originea si desvoltarea sa, e cu totul deosebită de civilisaţiunea Asyricî, Egi-petuluî şi chiar a Greciei post-homerice.

Monumentele acestei civilisation! le găsim cu deosebire representate în ruinele Myceneï, a oraşului celui avut de aur ; şi acesta nouă faşă în istoria progresului omenimil, ce remăsese necunoscută până în timpurile nóstre, a primit numele de civilisaţiunea mycenică.

Statul, scrie Perrot, al cărui capitală a fost Mycena, se pare a fi fost cel maï puternic, ce s'a constituit în Grecia continentală în cele de ântâiu *4*—5 secule anterióre învasiunil dorice Acesta o atestă epopea prin rangul, ce se dă lui Agamemnon, regelui din Mycena, acelui Agamemnon, pe care-1 pune în fruntea alianţei principilor, ce se înarmeză în contra Troici. Ruinele incintei şi ale edificielor din Mycena sunt cele mal importante din câte se atribue epocel eroice în Elada. în nici un loc sepăturile făcute în ruine nu aü scos la lumină atâtea avuţii din acesta epocă depărtată, si nu ne-a dat o idea atât de frumosă despre desvoltarea artei si industriei ca la Mycena. Din tóté descoperirile, câte se aü făcut de 30 de ani încoce, descoperiri, ce ne pun în vedere o lume de mult uitată şi mult mal vechia de cât Grecia lui Homer, nu aü fost nici unele, carl so aibă atâta resunet ca descoperirile făcute la acropola Myceneï. Aceste descoperiri ne aü oferit mijlócele spre a pute defini acesta civilisaţiune, spre a o distinge de civilisaţiunea Egipetulul şi a Asiei, din care nu derivă, si de civilisaţiunea propriu disă grecesc ă, pentru care formeză numai o prefaţă . . . Fără se uităm

') Ibid. Mycènes, p. 107. 243.
'} Ibid. Mycènes, p. 127. 130. 167. 191. 192.
') Ibid. Mycènes, p. 61. 137. - Tocilescu, Dacia, p. 877.

*) A se vedé maï sus pag. 47-49.

') Divinităţile cele mari ale locuitorilor din Argos erau ca şi ale Dacilor: Jupiter Opt im u s Maximus (Livii l. XXXIV. 24) séű Zsút nat-íjp şi Apollo (Iliad. II. 371. iv. 288). — în ce privesce tipul fisic al aristocraţiei din Mycena, judecând după

reservele, de carï trebuc se ne încunjurăm, noi ne vum
|.w~,^____,
dacă vom pute determina cu maï multă precisiune, de cum s'a făcut până astădi, caracterele principale ale acesteî stări de cultură, pe care noî continuăm se o numim: «civilisaţiune mycenică» [1]).

Originea naţională a Pelasgilor din Pelopones şi în particular a celor din Mycena, se reduce la ţinuturile din nordul Istruluï, nu numaï după ocupa-ţiunile si caracterul civilisaţiunii lor, dar şi după tradiţiunile lor istorice si credinţele lor religiose.

între Argos, între Mycena si între ţerile din nordul Istruluï, au esistat din cele maï vechi timpuri raporturi continue familiare si religiose.

P e la s g, regele cel legendar din Argos, a fost născut, după cum scrie poetul Asiu, care a trăit pe la a. 700 a. Chr., «pe muntiï ceï cu comele înalte din Famentül negru» [2]).

P el op s, întemeiătoriul dinastieï Myceneï, este un nepot al luî Atlas, al titanului din ţera Hyperboreilor [3]).

Eurysteu, regele Myceneï, trimite pe Hercule, marele erou al timpurilor vechï, së-ï aducă merele cele sfinte de aur din ţera Hyperboreilor *).

Tot din însărcinarea luï Eurysteu, a regeluï Myceneï, Hercule vine în Istria după cerbóica cea sfântă cu cornele de aur [6]).

Putem presupune, că tot în părţile aceste trimise Eurysteu pe Hercule, ça së-ï a-ducă de la Hip p oly t a, regina Amazonelor.brâul «ântâietăţiî», ce i-1 dase Marte.

Acest puternic rege al Myceneï, se considera ast-fel, probabil pe basa uneï vechï genealogie, că avea ore-carî drepturi la anumite lucruri sfinte din nordul Dunăriî de jos.

Ores te, fiul luî Agamemnon, persecutat de Furii, fiind-că ucisese pe mama sa Clytemnestra, vine se se purifice, ca së-sï recâştige sănătatea, lângă altariul cel sfânt din Scythia [6]).

masccle de aur, ce au fost descoperite în mormintele acropolei (Schliemann, Mycènes p. 300. 301. 371 şi 418), ea ne apare ca o rasă puternică, şi seriosă, dotată cu o mare inteligenţă, cu un spirit întreprindêtoriu şi dominant; este un tip, care în trăsurile sale ca-racteristice se deoscbesce cu totul de figurele grecescï din timpurile istorice.

') Perrot, Grèce primitive, p. 133-134. — Reinach, L'origine des Aryens, p. 113: La population primitive de la Grèce, comme celle

d'Italie, était pélasgique.

[2]) Pausaniae lib. VIII. 1. 4.

[3]) H) gini fab. 83.

*) A se vcdé maï sus pag. 288. ' 1

[5]) IMuclart Olymp. III.

v. 27. «) Lucani Phars.

VU. v. 776:

Haud alias nondum S cy tin ça purgatus in ara
Eumenidum vidit vultus Pelopeus Orestes.

.... '--•• 1:l-----«• A* TTnrii a fusit în

Mace-

Tînëra preotésa Io, persecutată de casta preoţilor din Argos, se refugiază în munţiî din nordul Istruluï, de aici trece la Amazone, apoi Ia Pclasgiî din Scythia, apoi la ceî din Asia şi de aci Ia conaţionalii sëï din Egipet [1]).

Menelau, fostul rege din Sparta, frate maî mic al luî Agamemnon, se retrage la betrâneţele sale în locurile cele sfinte părintesc! din nordul Istruluï.

«Sortea ta», dice Proteu către Menelau, «nu este ca se morî în Argos, unde
se pasc caiï, ci deiï nemuritori te vor trimite în câmpul Elysiuluï la mar
ginile pămentuluî. unde omenii duc o vieţă forte uşoră, unde nu
e nici neuă, nicï ernă, nicî ploiă multă, si unde Oceanul (Istrul) trimite tot-de-una zefirii sëï ceï blândï, ça se reînsufleţescă pe omenî» [2]).

în fine Elena, frumósa eroină a timpurilor troiane, după mórtea luî Menelau, ne apare retrasă lângă templul din insula Leuce de la gurile Du-năriî, măritată după Achile, cum spun legendele *[s]).*

O gravură de pe o oglindă etruscă din Cabinetul Francieî (Cătai, nr. 3124) ne înfaţişeză pe Elena (Elinai) îmbrăcată într'un costum avut pelasg, se-dênd pe tron şi întindênd mâna luî Agamemnon (Achmenrum), pe care-1 primesce în regatul seu din insula Leuce. între aceste dóue persóne este figurat Menelau (Menle) ca un om tînër, ţinend în mâna dreptă o fială, ér în stânga o lance *).

Locurile din partea de nord a Istruluï, din ţera Hyperboreilor celor piî şi fericiţi, erau considerate în tradiţiunile Pelasgilor din Pelopones ca primele locuri ale istoriei lor sfinte, ca ţera de reşedinţa a divinităţilor sale protec-tóre, admirată tot-o-dată pentru bunătăţile sale.

Un interes deosebit însă pentru originea Pelasgilor din Argos şi pentru originea civilisaţiuniî mycene, ne présenta emblema religiosă, ce decoreză muriï cyclopicï aï Myceneï.

donia şi a murit în Arcadia, în localitatea numită după dânsul Or és t ion, séű în formă femenină OrestisşiOrestias (Frag. Hist, grace. IV. 510.10.— Strabo, XIII. 1. 3). Este de notat, că sub numele de «Arcadia» figuréză adese-orï la autorii antici un teritoriu din nordul Dunării de jos. Acesta confusiune geografică o aflăm şi în legendele lui Atlas, care după unii era un munte din Arcadia (Apollód. Jlí. 10. 1; Dionys. Hal. I. 61). Probabil, că legenda despre mőrtea lui Oreste ín Orestion din Arcadia, se referia la început la oraşul Orestiă din Ardei (Transilvania). Enea plecând de la Troia vine din Ţracia m Arcadia (Dionys. I. 49), de sigur că nu în Arcadia din Pelopones, aliată cu

cei alalţî principi aï Eladeï în contra Troianilor.

i) A se vedé mai sus p. 307.

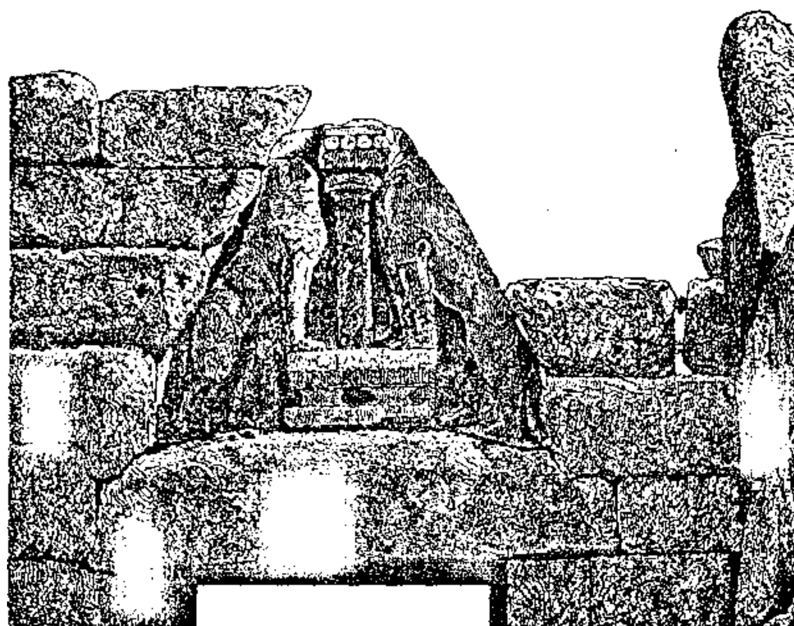
i) tíomeri Odyss. IV. 561 seqq

») Tausauiae üt,. JIL lg 12 13

') Reproducere la Duruy, Hist. d. Gr. I. p. 152.

De asupra porţii principale a acropolei din Mycena se află încadrată în murii sëï cydopicï o lespede enormă de basalt, în forma unul trapez, înaltă de 3 m., lată de 3.60 m. şi avênd o grosime de 0.60 m. [1]).

Este un fel de baso-relief, ce represintă la mijloc, în partea inferioră, trei altare, doue în faţă si unul în fund, însă de la acest din urmă numai o parte a piedestalului e visibilă [s]). De pe altariul cel mare din fund se ridică în sus o columnă în stil doric. Ér de ambele laturi este figurat câte un leu cu faţa în afară, rcdimându-se cu piciórele dinainte pe Icspcdile, ce sunt aşedate pe mesele altarelor [3]).

167. — Emblema Myccneï. Baso-relieful, ce decora porta principală a acropolei. După Duruy, Hist. d. Grecs. I. p. 59.

Ne aflăm ast-fel in faţa unui monument de sculptură religiose anterior epoceî lui Homer,

încă din timpurile eruditului Creuzer, diferiţi archeologî aű cercat se interpreteze sensul obscur al acestei monumentale opere de sculptură, însă,

') Schlieniaiin, Mycènes, p. 87.

*) Schliemann ocupat maî mult cu cercetările de cât cu studiele archeologice a credut, că pe baso-relieful Myccnci e représentât numaï un singur al t ar iu (Mycènes, p. 87).

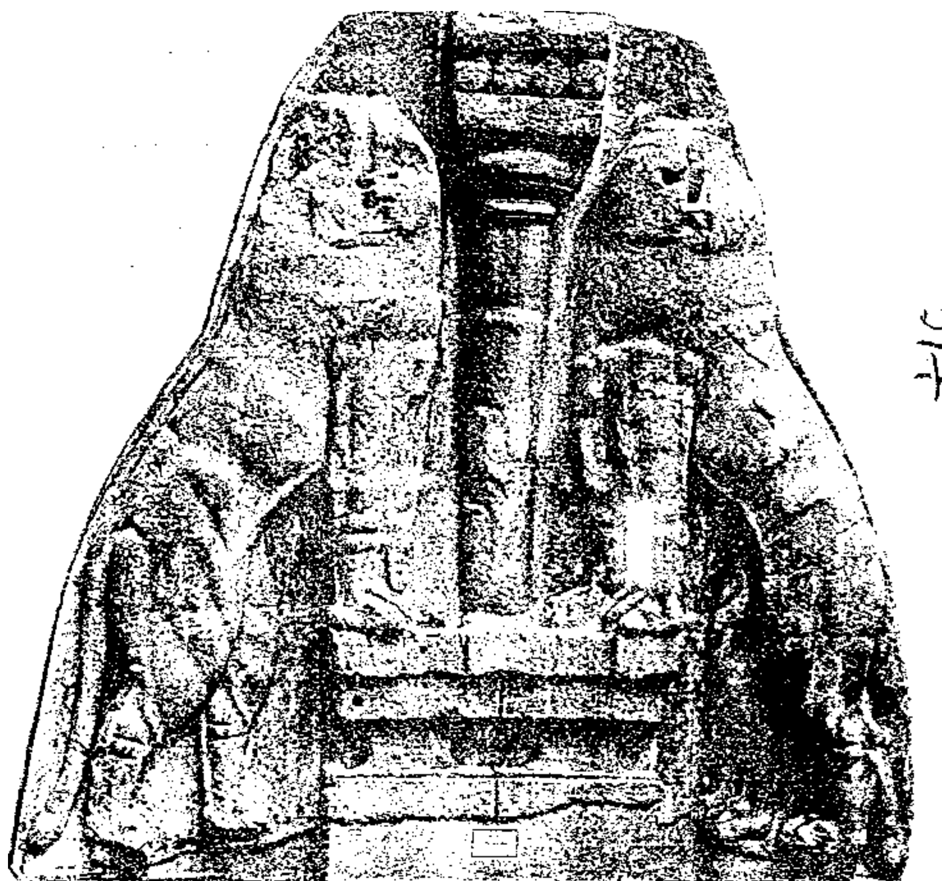
s) Prin aceste treî lespedi artistul a voit tot-o-dată se indice şi numĕrul altarelor,

carî şi aici se véd dispuse în forma a n unui triunghiü l l, după cum sunt tăiate în stânci

si altarele cyclopice (p. 277).

1 un résultat satisfiícatoriü, întemeiat pe date positive, şi care se corespundă cel puţin în parte idceï originale, până astădi nu s'a putut ajunge.

«Se consideră în general», scrie Schliemann, <că acesta figură are un sens simbolic. Dar care este acest sens ? Asupra acestuï punct se aü lăcut diferite conjecturi. Uniî cred, că columna face alusiune la cultul, cu care

168. — Emblema Myceneî. După forma versată din museul de la Berlin. După Perrot et Chipiez, Grèce primitive. Pl. XIV.

Perşii adorau sórele. Alţii vëd în acesta columnă un simbol al focului sacru, Ş[1] m fine uniî sunt de părere, că ea représenta pe Apollo Agyieus, pădi-tonul Porţilor. Eü împărtăşesc opiniunea acesta din urmă» i).

errot, un alt distins archeolog modern, mărturisesce, că dificultăţile încep e vorba se interpreteze anumite detaiurî ale acestei embleme, în fine

MyceneS) p 87

densul este de părere, că acesta columnă este numaî o figurare în miniatură a palatului regilor Myceneî, ale căruî mase le suportă, a aceluî palat, care o-dată încorona vêrful stânceï, pe care era clădită acropola Myceneî [J]).

Simple suposiţiunî, în favorul cărora nu se pot aduce nicî texte, nicî vre-un specimen óre-care analog de archeológia.

Emblema cea sacră de pe murii cyclopicï aï Myceneï, représenta ceva exotic pe pămentul Eladeî, acesta o recunosc în general tofï archeologiî, cari s'aű ocupat studiul civilisaţiuniî ante-homerice.

169.— Columna principală de pe Vêrful Omului (CarpaţÎ). Vederea din partea de SO. După o fotografia din a. 1900,

Primul punct, ce ni se presintă, când voim se interpretăm sensul narativ al acestui relief monumental, este : pentru ce artistul din Mycena a figurat acesta lespede în forma unuî trapez, si acest punct a scăpat din vedere tuturor archeologilor critici.

Artistul din Mycena a dat acestei lespede aspectul unei piramide trunchiate, séü figura unuî trapez, nu pentru că i-ar *fi* lipsit petra, dar fiind-că era o necesitate hieratică imperiosă.

Intcnţiunea sa nu era de a executa *o* operă originală séű de imaginaţiune, ci de a reproduce în mod pe cât se pote maï fidel formele uneî figurî sacre reale.

Chiar şi proporfiunile relativ enorme, ce le-a dat artistul lespediî şi figurilor reprezentate pe ea, arată, că el imita un model.

Cine a contemplat din apropiere, séü a vëdut chiar şi numaï din depărtare, figura cea grandidsă a columnei, ce

se înalţă pe vêrful muntelui

') Terrot, Grèce primitive, p. 800-801. 875.

170.— Columna Ceriului de pe Vêrful Omului în Carpaţî. Faţa de SSV., pe care *se* maî pot cunösce
încă urmele aprópe dispărute ale unuï baso-relief, ce représenta o columnă dorică, de asupra profilul unui
----------------rar\ uman m r.ipto. Tn ^ţSnrrajjiiiila luî Promctheu. După o fotografia din a. 1899.

Omul, rëmâne surprins de asemănarea cea mare, ce esistă între formele esterióre ale acestei columne si între lespedea-trapez, ce decoreză murii cyclopicï aï Myceneî.

Chiar şi proporţiunea dimensiunilor este aprópe aceeasï : basa maï lungă de cât înălţimea.

Pe relieful cel gigantic al Myceneî, principalele figuri sacre sunt columna şi altarele.

Esaminând cu totă atenţiunea partea meridională a columne! de pe muntele Omul, vom ajunge, fără multă greutate, la convingerea, că o-dată mâna omului a esprimat pe acesta columnă anumite cugetări ale sale, că acesta faţă a co-lumneî a fost o-dată decorată cu anumite figurî simbolice ale vechiï religiunï.

Ochiî noştri maï ântâiu sunt atraşî de doue liniï aprópe paralele, carl începând de la basa, din faţa pamêntuluï, se prelungesc în sus, ér de asupra acestor paralele se observă doue liniï orisontale în forma unei table (abacus), ast-fel că putem presupune, că acest baso-relief aprópe dispărut de pe columna Carpaţilor, a représentât o-dată forma uneî columne gigante dorice.

Alte urme vetuste se presintă în partea stângă a columnei.

Jos figura unuï altariü în acelaşi stil ca şi altarele de pe lespedea mycenă, ér de asupra câte-va puncte negre, şi sub aceste puncte nisce liniï curbe, ce se ridică în sus, avênd aparenţa uneï figurï, ce a représentât o-dată un cap de om séü de animal, cu privirea în afară.

Am vorbit până aicï de asemënarea, ce esistă între aceste doue monumente, atât din punct de vedere al linielor, ce formeză conturul esterior, cât si din punct de vedere al figurilor.

Rëmâne acum se cunoscem, cum interpretau ceï vechî acesta emblemă, cyclopică a Myceneî.

Euripide, care s'a ocupat în special cu legendele si cu etnografia preistorică a Argosuluî, numesce acropola Myceneî: TEi^ea Xa'iva KuxXtbra' oupávia, adecă: murî de petră cyclopicï cerescï ^j ér în alt loc KuxXwmá *-t* oupcevwc t£t'x£a) murï cyclopicï şi cerescï [2]).

Tot acest autor maï numesce Mycenă si KuxXummv •ftupiXa;, altarele Cyclop ii or [3]).

Aceste espresiunî figurate de murï cerescï si altare cyclopice, ce le întrebuinţeze Euripide spre a desemna Mycenă, sunt incontestabil

---

>) Euripidis Troades, v.

1038. [1]) Ibid. Electra, v.
1138. *) Ibid. Iphig. Aul. v.
152.

urnái o alusiunc la emblema, ce caractérisa murii pelasgicï aï acropole! [1]).

Avem ast-fel un text positiv de la unul din cel maï competenţi autori cu
Vire la tradiţiunile Myceneï, text prin care se constată, că lespedea-trapez,
e făcea parte din murii sëï gigantici, nu représenta pe Apollo Agyieus,
.v focul sacru al Perşilor, nicî palatul Atridilor, ci columna uranică
seu columna Ceriuluî, de pe vechiul Atlas din ţera Hyperboreilor, că ea maï
resintă tot-o-dată şi altarele cyclopice ale deilor olympicï, carï de
fapt se aflau pe acelaşi munte nu departe de figura luï ZEÙÇ

Ori cu alte cuvinte, aceia, carï au construit murii cyclopicï aï Myceneï au voit prin acesta emblemă se représente tot-o-dată lucrurile cele maï sfinte strămoşesc! din patria vechia a dinastiei si a locuitorilor Myceneï, columna ceriului şi altarele cyclopice.

171. — Intaliu representând columna ceriului, altarele cyclopice şi grifonii hy-perboreî. Mărime îndoită. My-cena.

în prima liniă relieful Myceneï représenta un simbol religios. Murii oraşelor şi aï citadelelor pelasge au fost tot-de-una consideraţi de sacri.

Caracterul religios al acesteî embleme î- 1 confirmă diferite specimene glyptice din e-poca mycenă.

Una din aceste petre gravate, descoperită în unul din cele mai vechï morminte ale Myceneï, ne înfăţişeză la mijloc o columnă, ér dinaintea sa doue altare, unul maï mare şi altul maï mic, însă cu o variantă forte caracteristică.

In locul celor doi leî, aici sunt figuraţi doi grifoni, legaţi cu fire de aur de columna consecrată ceriului şi redimaţî cu piciorele dinainte pe altariul cel mare din fund.

Patria grifonilor era după legendele vechï în ţera Hyperboreilor. Eî pădiau aurul Arimaspilor, si Apollo Hyperboreul căletoria în ţerile de sud, la sër-ătorile sale

cele marî, încălecat pe un grifon, ceea-ce desemna, că patria mamă trimitea şi daruri în aur sanctuarelor din Elada.

supra columnei representate pe relieful Myceneï se maï observă un specimen
uru citadelelor preistoric e, format din doue lespedi şi patru trunchiuri
ersae (Cf. Perrot et Chipiez, Grèce primitive, p. 479. — Froehner, La
^ rajane, PI. 147.149). Artistul a voit prin acesta composiţiune se esprime, că susţi-
, « n or acroPoleï din Mycena este încredinţată columnei celeî sacre a ceriului. Se vedé mai sus p. 80.
Nlc- OHM,,,,-

DupaEuripidestanca.ee se înălţa pe vechiul Olymp întrecerii!
şi între păment, era legată jur împrejur cu catene de aur. O espresiune
alegorică. Ea desemna munţii cei avuţi de aur, ce încunjurau acesta columnă.
Pe alte doue petre gravate, ce aii fost descoperite, una în Creta şi alta
în Mycena, columna de la mijloc a dispărut.

Unul din aceste specimine ne înfăţişeză doue altare, unul maî mare si altul mai mic, ér de asupra acestor altare o stea cu 12 rade, simbol al consecrăriî, prin care artistul a voit se esprime, că aici sunt representate altarele cyclopice ale deilor olympicï, altare, ce aü fost puse între constelaţiunÎ. Pe acesta petră gravată capetele leilor, întocma ca şi ale grifonilor, sunt întorse înapoï. Este o înfăţişare forţată, esecutată ast-fel de sigur numai spre a pune în evidenţă forma mistică de trapez, con-secrată prin o vechia tradiţiune şi care représenta columna ceriului[2]).

172. — Petră gravată în stil mycenic repre- sentând altarele cyclopice.Creta[1]).

- . ,„,. ^y ,. rij • y

Pe cea-1-altă petră gravată artistul a représentât numai un singur altariü mare. Este ara maxima a teo-gonieî, aceea, lângă care deiî olympicï făcuse conju-raţiunea lor în rësboiul cel greu cu Titanii. Ér de ambele laturi ale acestui altariü e figurat câte un leu, amândoi însă avênd un singur cap.

170 _ petră ravată Mycena ").

Studiul archéologie al acestui important monument din Carpaţî ne impune sarcina se deschidem aici o parentesă.

De asupra celor doue linii aprópe paralele, ce le vedem marcate atât de espresiv pe acesta columnă, se mal pot distinge şi astădî urmele aprópe dispărute, ce représenta un

enorm cap uman în profil. Figura privesce spre stânga, ér de lângă cap descind trei şuviţe lungi de per sucit după usul archaic. Este o fisionomiă forte curiosă. Partea superioră a profilului are o proeminenţă remarcabilă asupra părţii inferióre.

Este acelaşi tip caracteristic, ce ni se presintă şi pe unele picturi de vase descoperite în casele cyclopice ale Myceneî [4]).

') Perrot et Chipiez, Grèce primitive. Pl. XVI. il.

") Columnele funerare din Mycena aveau de asemenea forma de trapez. Pe una din aceste stele funerare este figurată la mijloc o columnă, şi de ambele sale laturi catenele de aur ale stâncel de pe Olimp în forma unor funii gróse, îndoite în zigzaguri undulante. (A se vedé figura de la Schliemann, Mycènes, p. 160).

») Ferrot et Chipiez, Ibid. PI. XVI. 20.

[4]) Schllemanii, Mycönes, p. 211. 217. — Perrot, Grèce primitive, p. 935. — **Duruy,**

Acesta figură umană, care maî decoreză şi astădî columna de pe Carpaţî, era cunoscută si antici tăţiî grecescî.

Diferite specimine de pictură ceramică ne înfăţişeză stâlpul cel legendariü l ceriului în forma uneî columne ionice séü dorice, ér lângă acesta columnă o figură umană în profil, avênd întru tóté acelaşi tip caracteristic ca si cel de pe monumentul Dacieî.

Una din aceste picturi représenta supliciul lui Prometheu pe muntele

174. — Supliciulluî Atlas şi al lui Prometheu. Scena susţinută de columna cea gigantică a univer-, ţ, , sulul. Pictură de vas după Gerhard, Auserles. Vasenbilder. Taf. LXXXVI.

Atlas. Aici eroul înţelepciunii omenesc! este legat cu manele şi picióreIe de o columnă dorică. Vulturul cel torturatoriü i sfăşiă cu aviditate pieptul, înaintea lui Prometheu stă Atlas, susţinend cu umerii sëï şi cu genunchii îndoiţi greutatea cea imensă a ceriului sub forma unul bolovan enorm, în stânga e mtăţişat un serpe mare, ce se ridică, iritat, în vêrful codii, ca se musce pe Atlas. De sigur artistul a voit se représente pe balaurul din grădina Hespe-elor, care, după legende, pădia merele de aur, ce le luase Atlas [1]).

Fisionomia u Prometheu şi pletele sale cele lungi ne presintă aici o curiosă asemënare cu Pu uman, ale cărui urme se mal observă si astădî pe columna din Bucegiü. vêrful acesteï columne, de care este legat Prometheu, amicul omenimiî, se vedé mal sus p. 288. . . . .

vedem figurată o pasere de natură blândă, maî mică de cât vulturul. Este phoe-nix-ul celor vechï, orï altă pasere simbolică a ceriului, ce o vedem representată adese-orî în picturale antice, atât pe vêrful uneï columne, cât şi pe alte scene ale deilor olympicî [1]). în colindele romane se maî face si astădî amintire de o pasere, ce locuesce în raiü, admirată de Dumnedeü şi ângerî pentru cântecele sale cele dulcî melodióse [!]). în tot caşul acesta pasere mitică, superioră tuturor specielor sale, figurată în atitudine, ca şi când ar cânta, ne indică, că Pro-metheu este legat de columna ceriuM.

întrega scenă acesta, ce ne înfâţişeză supliciul cel doî titani celebri, este susţinută la basa de o altă columnă maî puternică. Prin acest nou motiv artistul a voit so esprime, că figura lui Atlas, ce susţine pe umeriï sëK greutatea ceriuluî şi figura luï Prometheu încatenat, erau representate pe co-lumna cea gigantică a lumiî.

O altă interpretare a figureî umane de pe columna din Dacia o aflăm pe un calice descoperit în Etruria în săpăturile de la Camposcala [8]).

Decoraţiunea de pe acest calice antic ne înfăţişeză nascerea Minerveî din capul lui Joe, esecutată de un artist din Italia după un model grecesc. Aicî marele Zeuţ e înfăţişat în profil sedând pe un tron (scaun cu spate), în dosul seu e representată o columnă ionică. Deul e încins pe cap cu o coronă de lauri şi patru plete sucite descind pe umeriï sel. Fisionomia sa ne presintă acelaşi tip, ca şi profilul archaic de pe monumentul Carpaţilor.

Acesta columnă figurată de pe vêrful Omuluï, a fost aşa dar forte bine cunoscută artiştilor din anticitatea greco-romană. Ea era considerată ca cel maî sacru monument al lumiï vechï, simbol al tronului divin, model tradiţional al picture! hieratice.

Un simbol însă remăsese enigmatic. Figura cea titanică, ale cărei urme slabe maî cunosc şi astădî pe columna din Carpaţî, ne apare încă în timpurile istorice ale Greciei atât de ştersă, în cât unii o considerau, că înfăţiseză pe Prometheu încatenat, alţiî pe Zeuc, suveranul Olympuluî.

Revenim acum la emblema séü inscripţiunea cea figurată de pe muriî cyclopicï aï Myceneï.

Pe lângă simbolismul seu religios, acesta emblemă mal avea tot-o-dată şi caracterul unei tradiţiunî naţionale. Ea atesta originea dinastiei si a triburilor, ce întemeiase o-dată puternica capitală a Argosulul.

') Lenormant, Élite d. mon. cëramograph. I. pi. XXIX A., XXIX B; LXV A; LXXI.

') Teodorescn, Poesiî pop. p. 89.

') Lenormant, Élite des monuments céramographiquea I. pl. LXIII.

Oraşul Myceneî, după acest monument al timpurilor cyclopice, ne apare o colonia întemeiată de locuitorii din nordul IstruluT, de păstorii pelasgî, ce trecuse de la CarpaţI către ţerile meridionale [1]).

în ce privesce condiţiunile, sub carî se formau şi se guvernau vechile colonii ale Eladeî, scrie Curtius:

Aceste colonii duceau peste tot locul patria cu densele. Ele luau focul din vatra oraşului părintesc. De aci luau şi imaginile deilor rasei sale. Aceste colonii erau însoţite de preoţi si de profeţi descendenţi din vechile familii. Divinităţile protectóre ale metropolei erau invitate se iee parte la acesta nouă stabilire, si acest! colonişti erau tot-de-una inspiraţi de dorinţa se represinte în noua lor patria tóté după modelul oraşului natal, acropolă, templu, pieţe şi strade. Adese ori colonia lua numele orasulul-mame, ori numele unul sat, ce-I aparţinea [!]).

Ast-fel oraşul Myceneî, după cum ne esprimă într'un mod figurat acesta emblemă, ne apare, în timpul intemeiăriî murilor sol cyclopicî, ca subordinat din punct de vedere religios cultului din Dacia.

Administraţiunea religiosă şi politică însă, în aceste timpuri, era concentrată în aceleaşi mâne. Marii preoţi erau tot-o-dată şi regii popórelor. Putem ast-fel presupune, că Mycena în timpurile ante-homerice nu numai că era supusă hiérarchie! religiose din nordul Dunării, dar că era tot-o-dată subordinată în anumite cestiunî politice la decisiunea patriel-mame.

în rësboiul cel mare cu Troianil, Mycena a avut rolul principal şi decisiv.

Pelasgiî din Elada şi din Tracia, aliaţi cu Pelasgiî din nordul Istrulu![s]), se luptase cu Pelasgiî din Asia mică pentru imperiul mărilor, ce despărţiau Europa de Asia. Troia a fost distrusă. Cetăţenii şei parte duşi în captivitate şi parte mare siliţi se emigreze.

Insă istoria, acesta divinitate resbunătoriă a nedreptăţilor pe lume, a réservât Myceneî aceeaşi tristă sorte.

«în Olympiada a 78-a» (468 a. Chr.), după cum scrie Diodor Şicul, «un resboiü erupse între locuitorii din Argos şi între Mycena. Causa era urmă-tória. Locuitori! din Mycena, mândrii pentru gloria cea vechia a patriei lor,

') Atlas ne apare în vechile tradiţiunî ca strămoşul mai multor dinastii şi familii celebre din ţinuturile pelasge meridionale, nu numaî din Pelopones (Mycena, Corinth, [s]Parta, Elis, Arcadia) dar şi în alte ţinuturi ale Eladeî, Asiei mici, Italiei şi Africeî. Electra,

Una din ficelé sale, este mama lui Dárdán, patriarchul Troianilor. O altă fică a luï
asi Calypso, este mama luï A u s o n şi a lui L a t i n u s ; şi în fine fica sa Pasiphae
Se mama luï A m m o n, a regelui păstoriu din Libya şi Egipet. (Cf. Pauly-Wissowa,
R. E. v. Atlas, p.
2122.
irtius, Histoire grecque, trad, par Bouché-Leclercq. I. 575. A se vedé mai la vale capitulele relative la rësboiul troian.

nu voiaŭ se recunosc! egemonia Argienilor, după cum făcuse cele-1-alte oraşe din provincia Argolideî, ci eî se guvernau după legile si instituţiunile lor proprii, ne avênd nimic comun cu obştea Argienilor. Mycenieniï maï erau în certă cu Argienit şi pentru templul Junoneî, cum si pentru cere-moniele religiose de la acel templu, şi maï pretindeau tot-o-dată, că lor le aparţine direcţiunea si administraţiunea jocurilor Nemeice. Afară de aceea, Argieniï-mai aveau şi un alt resentiment asupra Myceneî, din causa, că Arsienil luase hotărîrea, so nu trimetă nici un ajutoriu Spartanilor la Thermo-
o
pyle, de cât numai sub condiţiune, ca se le cedeze o parte din comandamentul suprem, însă Mycenieniï singuri din toţî locuitorii Argolideî trimiseră trupe în ajutoriul Spartanilor, în fine Argieniï se temeau, ca nu cum-va crescând puterea Mycenienilor şi încuragiaţl de gloria lor cea cea vechia, se le con-testeze egemonia. Din aceste cause Argieniï avênd invidia asupra Myceneî, şi fiind-că de mult doriaŭ se distrugă acest oraş, eî credură, că acum e timpul bine-venit, mal ales vĕdênd, că Spartanii, din causa situaţiuniî lor grele, nu le puteau da nici un ajutoriu. Ast-fel adunară o óste numerosă, din Argos, cât si din alte oraşe aliate, si o trimiseră asupra Myceneî. Locuitorii Myceneî fiind învinşi se retraseră în lăuntrul murilor sëï, unde fură asediaţi. Cât-va timp el susţinură asediul cu energia, dar în urmă fiind slăbiţi, şi fiind-că Spartanii nu le puteau trimite nici un ajutoriu din causa rcsbóielor ce le aveaŭ, si a calamităţilor, de cari suferise în urma unor cutremure de pă-mênt, ast-fel Mycena, ne putênd căpeta ajutoriu din nicî o parte, din lipsa ostaşilor, fu luată cu asalt. Cetăţenii fură duşi în captivitate si Mycena asemenată cu pămentul. Acest oraş, care în timpurile vechî se bucurase de o mare prosperitate, care a născut omeni iluştrii si a îndeplinit fapte glorióse, a fost ast-fel distrus şi lipsit de locuitori până în dilele nóstre» [1]).

Ér Pausania [2]) scrie :

După ce Persiî au fost alungaţi din Grecia, Mycena si Tirynthul [3]) fură distruse de Argienî, şi fiind-că Argieniï nu puteau se cucerescă Mycena, din causa murilor sëï, cari erau forte puternicî, construiţi, după cum se spune, de Cyclopl, ca si murii Tirynthuluî, locuitorii Myceneî fură învinşi prin fóme şi siliţi se părăsescă oraşul si cetatea. Unii se retraseră la Cleonae (între

') Diodori Siculi lib. *XI.* 65.

») Pausaniae lib. V. 23. 3; VII. 25. 6.

•) Tirynthul (Tipovţ), un vechiű oraş pelasg nu departe de Argos în Argolida. «Argienii», scrie Pausania (II. 25. 8), «isgoniră şi pe locuitorii din Tirynth . . . . Din tóté ruinele sale maï subsista numaï singur muriï cetăţii,cari sunt opera Cyclop i lor, construiţi din petre netăiate, fie-care petră fiind aşa de marc, în cât nu se póté mişca — *—*'•-*"^inHAnri i-Viînr done animale în jug.

Corinth şi Argos), alţiî fugiră la Cerynia în Arcadia şi aprópe jumëtate se retraseră în Macedonia.

Căderea şi distrugerea Myceneï se întêmplase în timpul pe când trăia poetul Euripide. La acesta sorte a Myceneï face densul alusiune în una din frumósele sale tragedii [1]).

Electra, fica regelui Agamemnon, care după întorcerea sa de la Troia fu ucis de soţia sa Clytemnestra şi de adulterul eî Egisth, se lamenteză ast-fel:

«O ţeră a Pelasgilor (u> IMotayía), eü încep se te lamentez, şi cu unghiele mele cele albe î-mï sgâriï faţa sângerândă, si-ml bat capul, care ţi se cuvine ţie, frumosă regină a lumiï celeï alalte. Se lamenteze împreună cu mine ţera Cyclopilor (?<2 KuxXtlmta), se-şî despletescă cosiţele sale şi se deplângă nefericirea caseï Atreilor. Acesta lamentare li se cuvine pentru stingerea familiei, care a comandat o-dată armatele Grecieï. A perit, a perit întreg genul descendenţilor M Pelops, s'a stins gloria, ce a încoronat capul acestei case a fericirii. Ea a sucumbat din causa invidiei deilor, si din causa sentinţei ostile şi ucigătorie, ce a cuprins comunitatea Argosuluî. O ! rasă deplorabilă a muritorilor, condemnată la suferinţe, poţi vedé cum sortea aduce pe neasceptate asupra nostră, nefericiri peste nefericiri .... O! dacă a-şl putea se me duc la stânca aceea, ce se înalţă între ceriu şi între păment, la bucata aceea de păment din Olympul cel legat jur împrejur cu catene de aur şi plângênd se strig de acolo pe bëtrânul părinte Tantál, care a născut pe strămoşii némuluï meü» [2]).

[1]) **Euripidis** Orestes, v. 947 seqq. [2]) Ibid. Orestes, v. 969-977:

Ot táv oùpavoû

a.u>pr,|j.aoi Tcéipav
)(puaéa'.ç cpEpojxsvav

îv sv &p-i|Voto'.v
avafioaoojiai YÉpovti jtaTpl
TcmaXu)' őt' êttxsv ÍTEXS

Oly m pul lui Euripide este Olympul de lângă Oceanos potamos, părintele deilor (Horn. 11. XIV. v. 201. 246. Hes. Theog. v. 119), Olympul Atlantiacus al luï Calpurniu (IV. 83) seu din ţera Hyperboreilor de la Istru, unde dupa Ovidiu, după Pliniu şi Mela se aflaù cardines mundi, stâlpii seu ţîţînile universului. — (Mdii Pont. II. 10. 45: W quidem extremi quum şira sub cardine mundi. — Plinii H. N. IV. 26. 11: one eos (Ripeos) montes . . . gens felix (si

credimus) quos Hyperboreos appella-vere' annoso degit aevo ... Ibi creduntur esse c a rd i n e s mundi (Cf. M e I a. III. 5.) H o-

Acesta stâncă de pe vechiul Olymp, de la marginile lumiî, identică cu columna din Carpaţî, a avut aşa dar un rol imens în tradiţiunile şi în credinţele Pelasgilor din Argos. Ea a fost simbolul cel sfânt al patrieî, de unde î-şî trăgea originea sa dinastia Myceneî, şi acest simbol era figurat pe muriï sëï cyclopicî, era représentât pe stelele funerare ale aristocraţiei mycene si pe petrele gravate, ce serviau de sigile si de amulete [1]).

mer încă face amintire de píov O&XújArcoto seu de stânca, ce forma vêrful Olympuluï (II. VIII. 25).

[1]) Originea dinastiei mycene de lângă munţii Bucegiuluï se mai confirmă şi prin vechia filiaţiune a familielor. Esistă o identitate de nume familiare între vechiul Argos şi între regiunea Carpaţilor de sud-ost. Ca représentant! aï familielor vechi pe-lasge din Argos ne apar: Per s eu (Ihf/sîuţ, éuiç) întemeiătoriul Myceneî (Paus. II. 15. 4), ér un fiu al seu purta numele de Sthenelos; Pelops (ÏÏÉXotjj) cel maî mare erou al Eladeî, adorat şi de Hercule ca un semi-deü (Paus. V. 13. 1. 2) ; domnia sa se întinsese peste întreg Peloponesul, de unde s'a dat acestei peninsule numele de rhAorcóvvfjaoc; Atreu ('Atpsuţ), un fiu al lui Pelops, rege al Myceneî; Tantál (TavcaXoc) amic şi co-mesan al deilor din Olymp, tatăl lui Pelops; fost rege în Sipylos (Apoll. II. 5. 6), însă de sigur nu în Sipylos din Frigia; căsătorit cu una din ficelé luï Atlas (Dione seu Ta-gyete); un fiu al lui Tantál portă numele de Dasculos (Aaoxo),oţ); I n ac h ("Iva^o;) un fiu al rîului Oceanos (al Istrului preistoric), rege mitic în Argos; Proetos (ïïpoîtot), rege în Argos, sub a cărui domnia Tirynthul a fost încins cu murî cyclopicî (Paus. II. 16. 5). în comunele române de sub pólele muntelui Bucegiü în Transilvania, mai esistaű după actele oficiale de la începutul secuiului trecut, şi póté mai esistă şi astădi, următorele vechi familii : Perşoiu, Piesa, Andreiü, Inescu, Preotésa, Turia, Stanciu, Stăniloiu şi Tătar. Numele de Tătar ne apare forte vechiu în părţile din nordul Istrului. Istoricul Herodor, care a trăit înainte de Herodot, amintesce de un Scyth cu numele de Teutaros, care înveţase pe Hercule arta de a trage cu arcul (Frag. 5.) După cum vedem, esistă o asemenare remarcabilă între numele vechilor persone princiare din Argos şi între numele unor familii române de lângă Bucegiu, şi acesta asemenare capetă o valőre istorică, când avem în vedere, Că originea Pelasgilor din Argos se reduce, după monumente şi după tradiţiuni, în nordul Istruluî la aceeaşi grupă de munţi. Numele de Pelops se pare însă a corespunde maî mult la forma de Pelescu ori de P el e ş. în fine în ce privesce numele de Atreu, forma sa originară a fost de sigur Andrei u, după cum acelaşi nume ne apare la poporul român şi în forma de Andreiü şi în forma de U d r e a (în judeţele Prahova, Dâmboviţa şi Argeş esistă trei sate numite U d r e s c i). Andreiü a fost una din familiele celebre pelasge, cari se stabilise în Elada. Ast-fel Pausania ne spune (IX. 34. 6), că un anumit Andreiü ('AvSpeyc) a fost întemeiătoriul Orchomenuluî, oraş pelasg din Beoţia, care în timpurile preistorice ajunsese la aceeaşi stare de prosperitate ca şi Mycena. — în ce privesce numele de M y c e n a seă M u c e n a (gr. Muxfjvcu şi sing. Mux-^vr]) Pausania scrie (II..

16. 41, că oraşul s'a numit ast-fel după M y c e n e, fica regelui Inach, ér după poeţii cyclici Mycena, fka lui Inach, era o nepotă a Oceanului séü Istruluî (H o m e r i Carmina. Ed. Firmin-Didot p. 601. 3). în comitatul Făgăraşului, care se întinde până sub pólele muntelui Bucegiö, esistă numele familiar dfi

6. *Columna Ceriului din Carpaţl ca simbol al trinităţii egiptene.*

Colonisarea şi domnia Pelasgilor în Africa de nord, începe în timpuri estrem de depărtate.

Cu deosebire Egipetul se caractetisează prin o civilisaţiune neolitică eu-ropenă, civilisaţiune, al căreî caracter este pclasg *).

Despre coloniele pelasge din Africa amintesce si H erődöt.

în părţile de apus ale rîuluî Triton, séü în provincia numita «Africa» în timpul Romanilor, esista o populaţiune agricolă, numită Maxyes, cari, după cum spuneau denşiî, se trăgeau din nemul Troianilor *).

Carthagena însaşî a fost la început pelasgă, maî târdiu însă acest oraş ajunse în stăpânirea uneî colonie comerciale Tyriane [3]). însă populaţiunea de pe teritoriul supus Carthagenel nu era feniciană. Ea rëmase pelasgă, după cum acesta se cunósce din progresul cel mare, ce-1 făcu civilisaţiunea română în acesta parte, precum şi din particularităţile limbeî latine poporale, ce se desvoltă aici.

Alte triburî africane aveau moravuri si tradiţiunl europene.

Getuliî, cel maî numeros popor din Libya [4]), care începea de la ţermuriî oceanului atlantic si se întindea spre sud de Mauritania, de Numidia şi Cyrenaica, ne apar atât după nume, cât şi după tradiţiunile şi caracterul lor etnic, ca o populaţiune emigrată acolo din părţile de sud-ost ale Europeî.

Despre denşiî scrie episcopul Isidor din Sevilla: «Getuliî, se spune, că aű fost Geţî, cari plecând din locurile lor în nurner forte mare cu corăbiile, aü ocupat Syrtele din Libya, şi fiind-că venise din teritoriul Geţilor, eî aű fost numiţi G e t u l i » [6]).

M ucia, ér în j. Prahova un sat portă numele de M o c e s c î, în Râmnicul-Sărat alte doue sate MucescI şi unul M u c h e n i în j. Brăilei.

') Morgan, Recherches sur les origines de l'Egypte. L'âge de la pierre et les métaux. Paris, 1896-1897. ') Herodoti lib. IV. c. 191. ') Silii Italici Punica (Ed. Nisard), lib. XV. p. 444:

Urbs colitur, Teucro quondam fundata vetusto, Nomine Carthago; Tyrius tenet incola muros.

[4]) Mclac lib. I. c. 4: naţio frequens multiplexque G a e tuli. — Eustathii

i« Dionysium, v. 215: TattooXot r#vo; neftotov A'.guxóv.

[5]) Isldorl Origines, lib. IX. 1. 118: Getuli Getae dicuntur fuisse, qui ingenti

me a locis suis navibus conscendentes, loca Syrtium in Libya occupaverunt,

ui v *c** «••

* Vj-etis venerunt, derivato nomine Getuii cognominati sunt.

Alte triburi pastorale, carî plecase de la Carpaţl şi Dunărea de jos, se stabilise în Etiopia încă în timpuri forte depărtate.

P lin i u cel betrân amintesce în părţile de sus ale Nilului, în Etiopia, de un trib cu numele de Dochi, ér lângă aceştia se afla o altă populaţiune cu moravuri şi credinţe pelasge, numită la autorii grecesc! Mă c robii [1]), adecă cel ce aveau o vieţă îndelungată, în Europa sub acesta numire erau cunoscuţi Hyperboreil, cari, după cum se spunea, trăiau mal mult şi mal fericiţi de cât ori care alt popor din lume [8]).

între regii etiopieni unii portă până târdiu numele de Ram h â i, Le tem, Rém a şi Ar m ah [3]), numiri, a căror origine se reduce la timpurile ante-romane.

Un deosebit rol însă l'au avut în civilisaţiunea Africeï Pelasgiï din E g i p e t.

A m mo n, a fost unul din cel mal vechi regi al Libyel si Egipetulul.

Acest Ammon a fost, după cum ne spun tradiţiunilc, un mare păstoriu, un «om avut de ol» [4]), nepot al lui Atlas din ţera Hyperboreilor [6]), a acelui Atlas, care ne apare tot-o-dată ca strămoşul mal multor dinastii şi familii celebre din Elada, de là Troia şi din Laţiu.

în textele cele sacre ale Egiptenilor, Ammon mal portă numele de Altaika[6]), o formă derivată de la Alutus, gr. "AiXac, şi care corespunde la numirea etnică românescă de «Oltean», adecă originar de la Olt.

El mal este numit Remrem [7]), adecă Râmlén, Arim séü Ariman, şi Har-makhis séü Armakhis [8]), ce ne presintă numai o formă egiptenă a cu-vêntuluï etnic grecesc 'Apiu-aoroios şi 'ApifiaoroSţ, care la rendül seü era numai o simplă variantă a numirii de 'Apc|iaroc şi 'Apifiçafoç. Suida încă amintesce, că 'Apijiavtoc era deul Egiptenilor [9]J.

O Plinii lîb. VI. 35. 12: Ex adverso in Africae parte Macrobii . . . Ultra eos Dochi.

') Melae lib. III. 5: Hyperborei . . . d i u t i u s quam ulii mortalium . . . v i vu n t.

[3]) **Drouin,** Les listes royales Éthiopiennes (Paris, 1882) p. 50-53.

***) Tertnlliani** De pallio. 3: Ammon . . . o v i u m dives.

[5]) După unele tradiţiunî vechî, mama lui A m m o n a fost P a s i p h a e, fica Iul Atlas (Plutarchi Agis, c. 9.)

**)* Pierret, Le livre d. morts, Ch. CLXV 1-3: O Ammon! O Ammon !.. Al-taika-Sataika est ton nom.

') Ibid. Ch. LXXV. 1. 2: j'arrive aux confins de la t e r r e . . . je prends route vers les pylônes sacrés . . . je foule la demeure du d i e u Remrem.

*) **Pierret,** Le Panthéon égyptien, p. 95: Ammon-Ra-Harmakhis dieu grand (Lepsius, Denkm. III. 125 d.).

[9]) **Sttidas, v. ᵛAp'.|xa:** 'Apijiav.o

Ţheba cel maï vechiŭ şi cel maï mare oraş al Egipetuluî si peste tot al lumiî întregi, centrul uneî prosperităţi fără părechiă în istoria, scaunul străvechiu al dinastiei egiptene si metropola cultului luî Ammon, portă un nume pelasg.

Acestî Thebanî după cum scrie Diodor, spuneau, că eï sunt ceî mal vechi dintre toţi omenii muritori[a]); ér unul din simbólele lor religiose era paserea prin escelenţă a munţilor în al f î, vulturul (aquila, arric).

Ceî mai vechi regi aï Egipetuluî, de cari aminteau archivele cele sacre ale templelor, au fost Vulcan, fiul luî Vulcan, Saturn, (Osiris şi Isis, fiii luï Saturn), Typhon, Marte, Hercule si Apollo [2]), personalităţile cele mari ale istoriei pelasge din Europa şi al căror nume nu era nici grecesc, nici egiptean.

Saturn, după cum scrie Polemon, domnise peste Libya şi Sicilia si colonisase şi ţinuturile acestea [s]). Ér Diodor Şicul ne spune, că Saturn, fratele lui Atlas, domnise peste Sicilia, peste Libya, peste Italia şi întinsese imperiul seu peste tóté ţinuturile din occident, stabilind peste tot locul gar-nisóne prin cetăţi şi prin locurile întărite *).

încă în epoca neolitică numerose triburî de Pelasgî plecând cu turmele lor cele marî de la Carpaţî către Elada şi Asia mică, ér din Asia mică în-tindendu-se încet pe lângă cóstele Libanului în jos, trecură dimpreună cu alte triburî din Elada si din insule pe şesurile cele întinse ale Nilului.

Popor disciplinat, religios, laborios şi rësboinic tot-o-dată, Pelasgiî păstori si agricoli ori unde se stabiliaŭ în aceste timpuri depărtate, ei erau stăpâni. De o-dată cu eï duceau şi instituţiunile lor naţionale, o religiune strămoşesca formată, divinităţile şi preoţii rasei lor. Acolo î-sî formau şi centrele lor politice.

Insă ţera cea sfântă în religiunea pelasgă egiptenâ rernase cea de la marginile pămentuluî, de la Oceanos potamos séü Istru.

In acesta parte a lumii era pentru vechiî Pelasgî din Egipet «regiunea divină», monumentele lor cele vechi religiose, imaginile deilor sëï protectori, fera strămoşilor adoraţî ca del.

Aici erau munţiî lor ceî sfinţi.

Aici erau columnele ceriului.

Aici după credinţele vechi egiptene era regiunea divină a grâului [6]),

') Diodori Siculi lib. I. 50. 1. - Ibid. I. 87. 9.

[a]) Manethonis Sebennytae Fragmenta in M ü 11 e r u s Fragmenta Hist, grace. Tom. II. P- 526-531.

') Polemonis Uiensis Fragm. 102 in Fragm. Hist. gr. III. 148. 6[4)] **poduri** Siculi lib. III. 61.

ierret. Le livre d. morts. Ch. CXI. 5: la r é g i o n rl i u i r, P *A* •> h i < s ;•»„ "-'"ne

locul abundenţei, unde grâul crescea înalt de 7 coţî, paiul de 4 şi spicul de 3 coţî.

Aici era locul renasceriî, ţera eternităţii séü a vieteî eterne, pe care *Hyperboren,* ér maï târdiu Geţii şi Daciî, o predicau cu atâta convingere religiosă.

Aid emigrau sufletele celor decedaţi în Egipet spre a continua o vieţă nouă si fericită *), întocma după cum tot aicï veniaü după morte sufletele eroilor Pelasgï din Etada.

Aicï era rîul cel mare divin, numit Nun, «părintele deilor>[2]), care curgea de la apus spre resărit, identic cu Oceanos potamos séü Istrul preistoric.

întocma ca şi în legendele pelasge ale Greciei sórele resăria din rîul cel mare divin Nun (Oceanos) si apunea tot în el [3]).

în cursul dilel discul soreluî circula pe rîul Nun în barca sa divina *), ér nóptea el dispărea în strimtorile munţilor numite Da i t, în umbrele cele sumbre ale nopţii [6]).

Cu barca soreluî treceau peste rîul Nun în acesta ţeră divină [6]), sufletele credincioşilor osiricî, după cum ne spun papirele, ca se lucreze pămentul, se are, se semene si se secere [7]).

Trecând peste rîul Nun, sufletele egiptene se présentai! maï întâiu înaintea judecăţii deilor[8]), în locul numit «regiunea adevëruluï» [9]),unde se afla şi o incintă de fer, numită Rosta si Rostau [10]).

») rierret, Le livre d. morts. Ch. LV. 1. Je suis Shou. J'attire les souffles devant les mânes des confins du ciel aux c o n fi n s de la terre. — Ch. LXXV 1. 2 : J'apparais à la porte, j'arrive aux confins de la terre.

J) Pierret, Le livre d. morts. Ch. XVII. 3-4: le Noun, père des dieux. — în Nun a fost înnecat balaurul cel legendariü, Apap (Typhon), inimicul lui Osiris. Ibid. Ch. XXXIX. 1: Apap. Tu es submergé dans le bassin du Noun.

[3]) Tierret, Le livre. Ch. XV. 18: Adoration à toi qui t'es l e v é dans le Noun, qui
as illuminé la double terre. — Ibid. 19: Grand i l l u m i n a t e u r s o r t i du Noun.

[4]) Muspcro, Egypte et Chaldée, p. 18.

*) Ibid. p. 19: Du soir au matin, il disparait dans les gorges du Dait.

[6]) Pierret, Le livre. Ch. I. 18.19: Je traverse le Noun . . . j'avance dans la barque; mon âme n'est pas éloignée de son seigneur. — Ch. LXVII. 2: et j'arrive au naos de la barque du soleil.

') Pierr«t, Le livre d. morts. Ch. LXXV. 1: j'arrive aux confins d e l à terre.— Ch, I. 10: je reçois l'office de labourer la t e r r e . — Ch. XII. 1. 2: Je t'invoque Ra . . . Fais que je laboure la terre. — Ch. CIX. 13: J'y suis fort, j'y suis muni d'incantations

favorables pour y peiner, pour y labourer, pour y moissoner, pour y ensemencer. — Ch. CXX. 2: Je me présente pour labourer la terre.

[9]) Pierret, Le livre. Ch. VI; XII; XVII. 95; LXIX. 5; LXXII; CXXV.

[8]) Ibid. Ch. CXXV 12-13, 31: terre de vérité . . . région de la vérité.

"•l P;crr»t T P livrp ri rrmrïo- Ph TWIT. 1: Ta TOUtC CSt VCrS RO-St3. — Ch.

Ér după ce decedaţii egipteni erau cercetaţi, purificaţi şi inima lor ţinea equilibriul cumpenei, ei treceau în regiunea divină inferioră (sub-montană), pe care papirele egiptene o numesc locul renascerii[8]), ţera eternităţii [8]).

Acesta regiune era locuită de spiritele şi de omenii numiţi Manî (strămoşi) înalţi de câte 8 coţi *), ér în partea de resărit se aflau spiritele şi omenii numiţi Harmakhis [6]).

Aceste credinţe egiptene se basaü pe o vechia doctrină pelasgă. Era instituţiunea misterielor celor mari, ale Hyperboreilo r, pentru purificarea şi espiarea crimelor făcute în vieţă, misterii, al căror scop era propagarea credinţei în vieţa după morte şi necesitatea de a ispăşi pëcatele prin penitenţă.

Pelasgii aü fost creatorii şi organisatorii celor de ântâiù misterie, cunoscute în anticitate.

Lor le aparţine înfiinţarea misterielor din Samothracia, din Creta şi Eleusis. Aceste misterie se basaü pe cultul divinităţilor sub-pămentene (chtonice, inferióre), şi în numele acestor divinităţi se făcea purificarea. Ele se celebrau de regulă nóptea şi prin suterane spre a mişca şi mai mult imaginaţiunea celor iniţiaţi.

Despre instituţiunea misterielor celor mari Hyperboree din nordul Istruluï amintesce şi Plato.

Virginile Opis şi Hecaerge, trimise de Hyperboreî cu daruri la Delos, dusese acolo şi doue table de aramă, cari conţineau o descriere amenunţită a acestei instituţiuni, în cari table se spunea, că sufletele' celor decedaţi se duc mai ântâiu într'o locuinţă suterană, unde *se* află palatul lui Pluto. Intrarea, care conducea la acest palat este închisă cu un rosteiù de fer. Deschidendu-se porta, sufletele merg mai ântâiu înaintea judecătorilor Minos şi Rhadamanth în «Câmpul Adeverului». Aici judecătorii cerceteză cu de amenuntul vieţa fie-cărui decedat, şi aflând că el în vieţă a fost condus de un geniu bun, atunci i conferesc locuinţă în regiunea

CXIX. 2: Je constitue mon nom dans Ro-sta. — Ch. CXXVI. 4-5: Entre et sors dans Ko-sta . . . nous dissipons toutes les impuretés que tu a conservées. — Ch. CXXX. 9: H . . . traverse l'enceinte de fer. — Rosteiu în limba română însemneză gratii, seu vergele de fer ori de lemn, îngrădite la fereşti, uşi, etc.

') Ibid. Ch. VI. XV. 15. 21.

') Ibid. Ch. LVIII. 2: lieu de r e n a i s s a n c e. — Ibid. Ch. XVII. 79; şi p. 332.

') Ibid. Ch. XV. 7: Je parviens à la terre d'éternité.

[4]) Ibid. Ch. XV. 15; LV. 1. CIX. 4-6; CXLIX. 4-5. 18 şi p. 332.

') Ibid. Ch. CIX. 4-6; CXLIX 4-5; CXLI. 2.

celor piî, unde pămentul produce tot felul de fructe şi câmpul e plin de flori, unde nu este nicï érna aspră nici căldură escesivă, ci un aer temperat, încăldit de radele cele dulcï aie soreluï, şi unde sufletele petrec apoi în • ospeţe şi jocuri, în discuţiunî filosofice, si asistă la representaţiunî teatrale si audiţiunî de musică; în fine că tot aci aü fost iniţiaţi în aceste misterie Hercule şi Dionysos séü Osiris [1]). .

Din catena de munţi ce se întindea în nordul rîuluî Nun diferite înălţimi aveau, după credinţele egiptene, o deosebită însemnătate religiosă.

Unul din aceste piscuri era «Muntele vieţiî» [2]), care purta şi numele de Mânu [s]). El se afla în partea de apus a rîuluî Nun şi tot în acesta parte se afla şi porta numită Ser (Fer), pe unde trecea sera discul soreluï eu barca sa, ca în diua următoriă se revină de noii pe orisont *).

Aici în muntele Mânu se culca Damna Ceriului Nut, aci se culca si Ra-Harmakhis unindu-se cu mama sa Nut [6]).

Un alt vêrf de munte se afla în partea de resărit a rîuluî Nun. Aci erau stâlpii ceriului °).

După vechile credinţe egiptene, ceriul era susţinut de patru columne, ori maï bine dis de patru stâlpi de arbori bifurcaţi[7]). Acestï stâlpï isolaţi aű forma de Y Şi se ved adese ori reuniţi pentru a susţine ceriul ast-fel: Y Y Y Y Toţi aceşti stâlpi se aflau la nord, în regiunea divină, aşedaţî pe un singur pisc ori pe patru, însă legaţi unul cu altul prin o catena neîntreruptă de munţi [8]).

Pe lângă acesta catena de munţi, pe care se redima ceriul, curgea rîul cel mare numit Nun, identic cu Oceanos potamos al Grecilor.

între «Muntele de resărit> si între rîul Nun se afla teritoriul numit în

») Platoiils Axiochus (Ed. Didót, tom. 11, p. 561-562).

[2]) Pierret, Le livre des morts, Ch. XV. 36: en adorant Ra-Harmakhis lorsqu'il se couche dans la montagne de vie. — Ibid. Ch. XV. 16.

*) Maspcro, Egypte et Chaldée, p. 18. 90. — Pierret, La livre d. morts. Ch. XV. 44.

[4]) Ibid. Ch. XVII. 21 : Pour arriver à l'horizon, je passe par la porte Ser.

s) Ibid. Ch. XV. 16.

") Pierret, Le livre d. morts: Ch. CIX 1.3: Je connais cette montagne de l'Est du ciel, dont le sud est vers les bassin des oies Khar . . . ou Shou soulève les piliers du ciel.

') Maspero, Egypte et Chaldée, p. 16-Í7.

[8]) După legendele poporului român, ceriul e ridicat pe unul, pe trcï orï pe patru stâlpï. O colindă din comuna Ciora-Doicesci (jud. Brăila) conţine următorele versuri:

De când Domnul s'a născut
Şi pămentul l'a făcut
Şi cerul l'a ridicat
în patru stâlpi de argint . . .

papirele egiptene Khar, Kér, Kherau, Cher, şi acest ţinut era locuit de spiritele şi de omenii numiţi Harrrrakhis [1]).

Columnele ceriului după cele mai vechi dogme egiptene erau susţinute de marele deu Ammon-Ra.

Acest Ammon-Ra avea după tradiţiunile şi doctrinele egiptene doue i mp éri e, el domnia peste doue regiuni séű lumi. în Egipet reşedinţa sa principală era la Theba, însă reşedinţa sa divină, unde era adorat de deî, se afla în partea de nord a rîuluî Nun în Paur. El este suveranul ceriului şi domn al pământului, părintele deilor si autor al omenilor, stăpân al apelor şi al munţilor. El este producătoriul animalelor, autorul păşunelor, ce nutresc animalele şi al plantelor nutritive pentru omeni[2]). El susţine cu braţele sale ceriul. El a ridicat ceriul în sus şi a împins pămentul în jos [3]).

Numele de Amm ön séű Ham m on cu aspiraţiune, din limba egiptenă nu se pote esplica [4]). Cuvêntul aparţine fără îndoielă limbe! pelasge. El corespunde la numele divinităţii archaice numite în limba grecescă "OjioXoc [B]), si amendóue aceste variante de Ammon şi de "OjioAot se reduc la formele originare pelasge de Homo şi Omul ").

') Pierrot, Le livre. Ch. 1,18; XVII, 89; CXXXVÍ, 1.—Grebaut, Hymne à Ammon-Ra. p. 8.

») Grebaut, Hymne à Ammon-Ra (Paris, 1873) p. 4; I. — Adoration d'Amm on- R a . . . chef de tous les dieux . . . Ammon-Ra! seigneur du trône de deux régions, résidant dans Thèbes . . . souverain du ciel et prince de la terre . . . père des dieux. Auteur des hommes... producteur des plantes nutritives, auteur des herbes qui nourrissent les bestiaux. . . Les dieux sont en extase devant ses beautés, lui faisant des adorations dans Paour . . . (Ils lui disent:) Maître ... qui fait croître les produits de la terre . . . ô père des dieux, qui soulèves le ciel et refoules la terre! . . . III. — Auteur des pâturages . . . . seigneur des trônes des deux mondes. — în ce privesce sensul geografic al cuvintelor de «doue regiuni» sëu «regiunea de sud şi regiunea de nord» din papirele egiptene vom reproduce aici următorele cuvinte ale luî Varr o (R. r. I. 2): Eratosthene a făcut doue părţi din globul pământului, avênd în vedere mal mult caracterul lor natural, una, care se întinde spre medă-di şi alta spre medă-nopte. Fără îndoielă, că regiunea de nord este mal sănătosă şi fiind mai sănătosă este tot-o-dată si mal fertilă.

') Pierret, Le Panthéon égyptien, p. 96. (Pap. magique Harris. IV): Dieu . . . levant le bras et portant haut Atef (ceriul).

[4]) Pauly-Wlssowa, R. E. v. Ammon, p. 1854: Die Etymologic des Namens Amûn (Ammon) ist unbekannt.

[6]) A se vedé mal sus pag. 221.—După legendele române, ângerul-titan Andreiü, sinonim cu Omul (a se vedé pag. 223), susţine pământul cu capul sëu. De asemenea: Der Omo-Phorus ist untén und er ist és,

dér die Érdé auf den Schultern trăgt (Flügel, Mani, Leipzig. 1862, p. 8. 89. 221, la Hasdeu, Diet. 1. rom. II. p. 1185).

") Ammon, după cum scrie Pausania (IV. 23. 10), a fost un păstoriu, care construise

Acelasï rol ca susţinătoriu al columnelor ceriuluï, s'a atribuit mal târdiu deuluî numit Ş u, un fiu al luî Ammon. Duoă genealogia şi după sens, deul Ş u, care simbolisa sórele ce rësare, una si aceaşî divinitate cu ZeiSţ al Grecilor, cu D eus al Latinilor şi cu Deu al Românilor.

Su ne spun papirele egiptene, susţine stâlpii ceriuluï. El a des-ărtit ceriul de pâment, a ridicat ceriul de asupra pamêntuluï si l'a stabilit cu cele doue mânï ale sale [1]).

Pămentul personificat prin Seb, Si b u (seu Saturn), si ceriul prin Nut, Nuît (séű Rhea), aü fost, după cum ne spune teogonia egiptenă, numaî o perechiă de amanţî perduţî în Nun, apa cea întunecosă, şi carï se ţineau îmbrăţişaţi, deiţa de asupra deuluî. însă diua creaţiuniî sosi. Noul deü Şu se furişă între ceî doi de! si prindênd pe Nut cu amendóue manile sale o ridică de asupra capuluî seu. Pe când corpul înstelat al deiţeî se lungia în spaţiu, capul la apus, cópsele la résárit, piciórele şi manile eî cădeau de o parte şi de alta pe păment. Erau ceî patru stâlpi aï firmamentului, însă sub altă formă. Conservarea fie-căruî stâlp era încredinţată la anumite divinităţi populare egiptene. Osiris seu Horus simbolisat la stâlpul meridional. Set la cel de nord, Toth la cel de apus, ér Sapdi, autorul luminii zodiacale, la cel de resărit. Sibu cercă se se lupte în contra lui Şu şi picturile egiptene ni-1 arată în posiţiunea unuî om, ce se desceptă, şi care se întorce de jumëtate spre patul seu spre a se scula, însă în momentul acesta creatoriul î-1 lovi cu imobilitatea şi Sibu rernase ca petrificat în posiţiunea, în care se afla [!]). (A se vedé figurele de la pag. 338).

Imaginea, sub care vechia teologia egiptenă simbolisa stêlpul principal, séü de resărit al ceriului, era numai o copia fidelă de pe faţa de nord a columnei, ce esistă şi astădî pe vêrful Omului.

După cum regiunea divină seu a deilor în tradiţiunile şi credinţele egiptene era în părţile de nord ale lumii, dincóce de rîul Nun séű de Istru, tot ast-fel de aici adoptase teologia egiptenă si simbolul religios al creaţiuniî, repre-

---

un templu. Este aceeaşi tradiţiune, pe care o aflăm şi în «Numerătoria cea mare» a poporului român despre «Omul mare», care a făcut o biserică mare. (A se vedé mal sus p. 225).

*) Pierrot, Le Panthéon égyptien, p. 20-21: Shou a «séparé le ciel de la terre, il a élevé le ciel pour des millions d'années au dessus du sol, il a soulevé le ciel et l'a établi de ses deux mains» (Denlkm. III. 234). — Idem, Livre d. morts. Ch. CIX. !• 3. Je

connais cette montagne de l'Est du ciel dont le sud est vers le bassin des oies Khar . . . ou Shou soulève les piliers du ciel.

') Maspero, Egypte et Chaldée, p. 128-129.

sentat prin columna cea gigantică a ceriuluï de pe Carpaţî, întocma după cum făcuse şi Pelasgiî din Mycena.

Aceleaşi forme esterióre le are faţa de nord-vest a columnei din Carpaţî şi aceleaşi contururi ni le presintă simbolul trinităţii egiptene. Mai mult încă. Esistă o identitate absolută între simbolul egiptean şi între columna din Carpaţî, când esaminăm figurile, ce le vedem înfăţişate pe aceste doue monumente archaice.

în partea de asupra a columnei de pe verful Omului se mal cunosc si astădi conturele unui corp de femeia, în formă nudă, cu spatele în sus, cu faţa în jos, cu capul la apus şi cu cópscle la rosărit, o figură în acelaşi stil, după cum ne înfâţişeză simbolul epiptcn pe Nut, dómna ceriului.

Mal aflăm aicî aceleaşi particularităţi în linia, ce formeză conturul superior, ér linia inferioră marcheză si formele pieptului de femeia.

în fine pe aceeaşi faţă a columnei, la mijloc în partea stângă, se mal pot cunósce si astădl, însă cu mare greutate, urmele aprópe dispărute din bustul divinităţii Ch n u m, cu atributul capului de berbece.

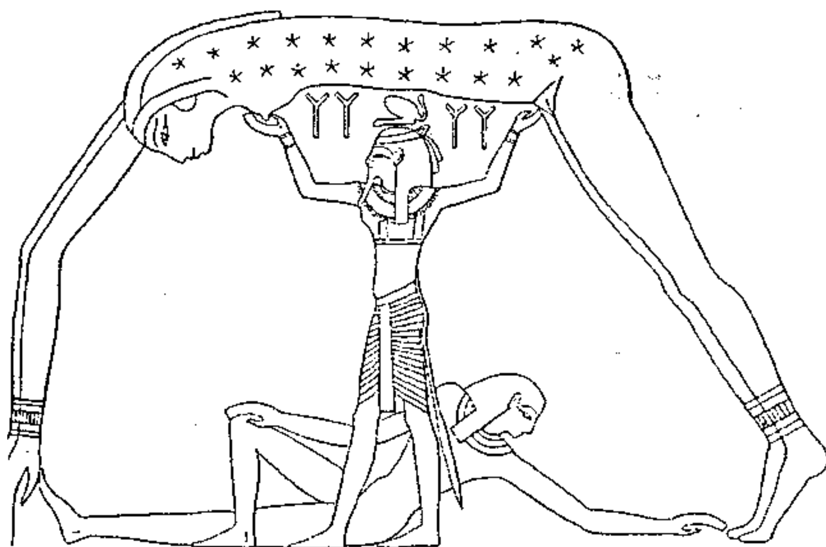
Ce figuri vor fi fost încă representate pe acesta faţă a columnei din Carpaţî nu putem sci.

Acesta lăture a columnei de pe vêrful Omului, pe care teologia egiptenă o adoptase ca simbol al regiunii divine si al vieţel eterne, a suferit în partea sa inferioră o regretabilă deteriorare.

Societatea din Transilvania numită «Karpathenverein» a construit aici în anii din urmă o căsuţă de adăpostire pentru turişti, întrebuinţând ca părete partea inferioră a acestei columne. Dacă societatea din Transilvania ar fi lăsat cel puţin stânca neatăcată. însă aceşti omeni, mare parte diletanţi, nesciind, ori uitând, că vêrfurile munţilor aü fost o-dată locurile cele mal sfinte ale omenimn, că în munţi se află şi astădî nenumărate resturi de monumente importante preistorice, ci au ras cu ciocanele întregă partea inferioră a acestei lăture începând de la coperiş în jos. Ast-fel s'aŭ distrus pentru tot-de-una puţinele urme de baso-reliefurl, ce vor mal fi esistat pe acesta parte a columnei, urme, pe cari le cruţase până în dilele nostre, în timp de atâtea mii de ani, şi vênturile şi ploile şi gheţurile şi păstorii munţilor. Pare că esistă un spirit reü, care persecută tóté monumentele mari istorice ale omenimiî.

Simbolul trinităţii egiptene, ne spune aşa dar, că o ernigraţiune puternică se operase în timpuri forte

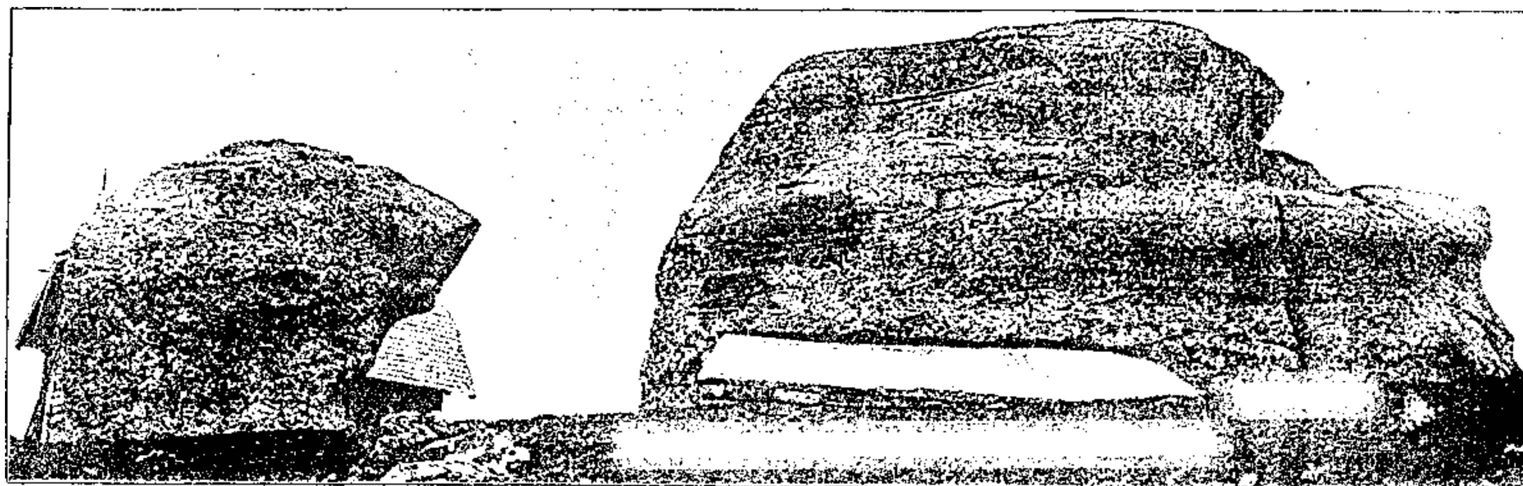
depărtate de la Carpaţî peste Elada, peste insulele mării egec şi peste Asia occidentală către şesurile Nilului.

— Columna Ceriului ca simbol r e l i g i o s pe cu t iei e raumielor i p t e n e. în partea de asupra, divinitatea femenină a ceriului N u t (Rhea), ale ei mini şi picióre ating de o parte şi de alta suprafaţa pămentulut. Jos, S i b u turn) simbolisând pămentul. La mijloc, deul Ş u separând ceriul de pSmcnt. De bele sale laturi se vëd figuraţi ceî patru stâlpi ai universului. După Pierret, Le Panthéon égyptien, p. 22.

176.—Columna C e r i u l u i fi g u r a t ă în s t i l u l h i e r a t i c eg i] De ambele laturi se vëd simbolisate divinităţile, ce îngrijesc pentru eoni columnei. La mijloc, deul Ş u susţine cu manile sale pe Nut, divinitatea şi este adorat de doue suflete egiptene transformate în figura deului C h t capul de berbece, mai tâ.rdiu identificat cu A mm on. Picturi pe un din Boutehamon, în museul de la Turin. M a s p e r o, Egypte et Chaldée

177.— Columna Ceriului de pe vêrful Omului (Carpaţi). Faţa de NV. adoptată în teologia egiptenă ca simbol al regiunii divine.— în partea superioră se mai pot distinge conturele, ce representau pe Nut, divinitatea femenină a ceriului, din simbolul egiptén (A se vedé figurile de la p. 338). Jos, partea superioră a camerei de adăpost, ce a fost construită de Societatea carpatină din Transilvania, în drépta, columna a doua de pe Vêrful Omului, séű stânca sculptată, ce représenta Aquila ceriului séű Aquila lui Prometheu, în dosul căreia se vede o parte din casa de adăpost construită de Eforia spitalelor române. După o fotografia din a. 1900.

Acelaşi fapt istoric ni-1 pun în vedere şi papirele din cuticle mumielor.

Pelasgiï domnise peste Egipet în timpurile primitive ale istoriei [1]), precum ." domnise peste Elada şi peste părţile de apus ale Asieî.

Se întêmplase însă cu Pelasgiï din Egipet aceeaşi fatalitate, ca si cu Pelasgiï din Elada.

Peste vechiul strat pelasg, care făcuse din sesurile palustre ale Egipetuluî o teră agricolă, care a pus acolo cele de ântâiu fundamente ale civilisa-tiuniî, se ridică maî târdiu la domnia un nou element, o altă rasă de omenî, adusî acolo probabil din regiunile superióre ale Niluluï. Era populaţiunea faraonică, care în timpul, pe când ea se stabilise în Egipet, nu a fost nicï pastorală, şi putem dice, nicï agricolă.

Forte probabil, că aceşti Semiţî ante-istorici, aü fost adusï în Egipet de Pelasgî ca sclavi, pentru lucrările lor cele marî de irigaţiunî, desecări, pentru canalele, ce brăsdeză întreg Egipetul, pentru munca câmpului, pentru deschideri de drumuri şi clădirile lor cyclopice.

Aceste semne de sclavia se vëd esprimatc chiar şi în rugăciunile, ce le adrcsoză sufletele mumielor egiptene către divinităţile lor supreme, ce re-sideză în nordul Istrului.

Aceşti Egipteni faraonici considerau, că cei de ântâiu locuitori de pe sesurile Nilului aü fost d e ii, carî în timpurile preistorice domnise peste Egipet [!]), că patria si reşedinţa principală a acestor deî era în nordul Istruluï (Nun).

Către aceştî <5menï-deï, cari o-dată domnise peste regiunile de sud şi de nord (Africa şi Europa) adresczä mumiele egiptene rugăciunile lor, ca se le permită si pe ceea-laltă lume se lucreze pământul, se are, se semene, so secere, se inundeze rîurile peste locurile lipsite de apă, so transporte năsip de la apus spre resărit[3]), si eî sunt numiţi în rugăciunile lor osirice Ro-bi, adecă sclavi «).

[1]) Maspcro, Egypte et Chaldée, p. 47: L'Égyptien du type le plus noble était grand, élancé, avec quelque chose de fier et d'impérieux dans le port de la tête et dans le maintien. Il avait les épaules larges et pleines, les pectoraux saillants et vigoureux.

*) Ilomcr încă numesce pe Pelasgï «divini», adecă can î-sï trăgeau originea din deï. llias, *X.* v. 429: Ati^eţ *'•« Kauxwvîţ Siói ^ üeUrfot. — Odyss. XIX. v. 177.

') Pierrot, Le livre d. morts. Ch. VI. 1: Osiris N. est jugé digne de faire dans la divine région inférieure tous les travaux qui s'y font.— Ch. VI. 3: Jugez-moi digne, pour chaque journée qui s'accomplit ici,

de fertiliser les champs, d'inonder les ruisseaux, de transporter le sable de l'ouest à l'est. — Ch. XII. 2: Je t'invoque Ra . . . Fais que je laboure la terre.—Ch. CXX. 2: je me présente pour labourer la terre. J 1 ierret, Ibid. Ch. C1V. 2. 3 : pour approvisionner l'essence des dieux grands qu'a-«nène(nt) R_{O}-bi.

Aceşti Egipteni, descendenţi aï lui Sem si Cham, se considerau fericiţi se lucreze ca sclavi pentru deil lor, chiar şi în vieţa destinată repausului etern.

Era o religiune severă, cu un caracter politic si social, formată de casta preoţescă a Pelasgilor stăpânitorî, spre a ţine în supunere o rasă de omeni destinată unei servituti perpetue.

Cu ajungerea la domnia a rasei africane, istoria vechia a Egipetuluï se transformeză.

Noua familia adoptase sub imperiul pelasg elementele unei vechi civili-saţiunî înaintate, adoptase instituţiunile politice, sociale şi principiele religiose ale stăpânitorilor sëï, pe cari însă le modificase în marc parte şi le îmbrăcase în forme potrivite cu caracterul sou african.

Pentru acest nou clement în istoria Egipetuluï, regiunea geografică a nordului, domeniul cel vechili al rasei pelasge, rëmase o regiune mitologică. Ér Columna de pe Carpnţî, simbolisa pentru acestï Egipteni osiricî, teritoriul paradisului terestru [1]).

') Mulţimea cea mare do sclavi a fost o proprietate periculosă pentru Pclasgî şi în alte ţinuturi. După cum scrie Herodot (lib. VI. 83) oraşul Argos, în urma rêsboiulul, ce-1 avuse cu Cleomene regele Spartei (519-490), remânând lipsit de omeni capabili de arme, sclavii lor le conduceau şi administrau tóté afacerile private şi publice. Crescând însă mari copii celor periţî în rësboiù, sclavii fură alungaţi din Argos. Isgoniţl de aci, cî se retraseră la Tirynt, pe care-1 ocupară cu resboiu. Mal târdiu însă veni Ia sclavi un profet cu numele Cleander, care i sfătui se se ridice de nou cu armele asupra domnilor sëï. Se începu apoi resbelul, care a ţinut maî mult timp până in urmă Argicnil cu mare greutate i învinseră. — Sclavii din Scythia cercară de asemenea se iee locul stăpânilor şei pelasgi. După cum scrie Herodot (IV. 1-3) Scythiî din Europa persecutând pe Cim-merî, făcură o irupţiune în Asia şi ocupară imperiul Mediei, pe care-1 ţinură 28 de ani. După acest lung interval Scythiî întorcându-se erăşî în patria lor le eşi înainte o armată a sclavilor sëï, care li se opuse. După maî multe lupte fără succes, Scythiî aruncară lăncile şi arcurile şi luând in mână sbicele, de cari aveau respect sclavii lor, i aduseră ast-fel crăşl la supunere şi ascultare.

7. *Titanul Atlas strămoş al Ausonilor. Columna Ceriului din Carpaţî ca simbol al vieţeî **eterne** în religiunea etruscă.*

în tradiţiunile italice, titanul Atlas, regele Hyperboreilor, ne maî apare si ca strămoş al Aus o nilor, în particular al Latinilor şi al Romanilor.

Eustathiu, archiepiscopul Thessaloniceî, scria, în secuiul al Xll-lea, pe basa unor fântânï mal vechï:

«După cum spun uniî, Au s o n, de la care î-sï trag numele lor A us o n ii, a fost cel de ântâiu, care a domnit în Roma, si acest Auson a fost fiul luî Atlas si al Calypseî, după cum ne spune autorul scrierii despre numele ginţilor», adecă Stephan Byzantinul ').

La H e s i o d Auson (Nauaivooç) este de asemenea un fiu al Calypseî[8]), care însă după Homer a fost fi c a, ér nu soţia, titanului Atlas [s]).

Au s o ni î formase în anticitatea preistorică populaţiunea prepondcrantă a It aii e ï. EÏ sunt caracterisaţî de autorii vechï, ca o rasă puternică si resboinică. Cu deosebire în literatura poetică numele deAusones se aplica la toţi locuitorii Italieï, «Ausonia» desemna Italia întregă [4]) şi cuvêntul «Auson» era sinonim cu latin, italian, roman[6]).

O parte din populaţiunea Daciei ne apare sub numele de Ausonî până în secuiul al V-lea al ereî creştine.

Istoricul byzantin P r is c u, trimis de împëratul Teodosiu cel tînër în legaţiune la reşedinţa luî Atila, care se afla pe şesurile Ungariei de astădî dincóce de Tisa, numesce «Ausonî» pe supuşiî acestui rege barbar, carî locuiau în regiunea, unde se afla palatul seu, carî vorbiaü o limbă romană rustică şi trăiau aci mestecaţi cu Huniî şi cu Goţii [6]).

O parte din Românii de la Sat-mar se maî numesc şi astădî Oşenî[7]). Un

') Eustathii Commentarii in Dionysium, v. 78. — Este de notat, că Romul, regele legendar al Romanilor, maî avea şi numele de Altei lus (Festus, p. 7), ér familia I u l i i conumele de A 11 i n u s (Pauly-Wissowa, R. E. v. Altinus).

[a]) Hesiodi Theog. v. 1017.

') Honieri Odyss. I. v. 50. — După H e s i o d însă (Theog. 359) Calypso, este o ncă a rîuluî divin O c e a n o s. în realitate aceeaşi patria.

*) Virgilii Aen. IV. 349: Aus on i a Teucros considere terra.

*) (Mdii Pontica, lib. II. 2. 72 : Promovet A u s o n i u m filius imperiu m.—YirgHH Aen. XII. 834: sermonem Ausonii p a t r i u m moresque tenebunt.

[6]) **Prlsci** Excerpta de legationibus (Ed. Bonnae, 1829) p. 190. 206.

') Ambasadorii luî Teodosiu, după ce trecură dincőce de Dunăre, au trebuit se calíto-

chineziat românesc din Maramureş portă încă în secuiul al XIV-lea numele de Ozon[1]); în fine o comună importantă din téra Bârseï este numită şi astădî Uz o n; tóté trei numiri etnice, a căror formă originală a fost de sigur Oson î, Ozon î, Uzonî.

O tradiţiune analogă maî esista în anticitate şi despre originea Latinilor.

După cum scrie Dionysiu din Halicarna.[1]?, Lat in u s, regele eponim al Latinilor, a fost un fiu al lui Hercule şi al uneï fecióre hyperboree [2]). Ér după altă tradiţiune regele Latinus a fost frate cu Auson si ambii fiii Calypseï [3]), aï ficeï luï Atlas ')•

în fine mai esista în Italia şi o altă tradiţiune, care aducea în legătură începuturile Romei cu descălecarea acolo a unuî trib pelasg venit de la muntele Atlas.

Evandru, careîntemeiase lângă Tibru un oraş numit Pallantium, din care *s'a,* desvoltat maî târdiu Roma, ne apare după vechile genealogii, ca un strănepot al lui Atlas [ö]); ér patria luï Evandru a fost după aceeaşi tradiţiune, Arcadia, în care locuise şi domnise Atlas; prin urmare nu Arcadia din Pelopones [6]).

reşcă maî mult de opt d i l c spre nord, trecând peste câmpii întinse, peste maî multe rîurî şi locuri mlăştinose, spre a ajunge la reşedinţa luï Aţii a, care se afla într'o localitate, pe care Priscu o numesce s a t f o r t e mare, IJ.ÉY'-G''') XUJJJIT], ér Jornande v i c u m, ad in s t a r c i v i t a t i s amplissimae (De Get. orig. c. 34). Dupa cum résulta din descrierea ce ne-o présenta Priscu, acesta reşedinţă, nu era în Banat, în apropiere de trupele romane, ce apărau linia Dunăriî, ci în părţile superióre ale Ungariei de astădî, la S a t - m a r. în acesta regiune aü trebuit se se afle aşa dar locuitorii, ce vorbiaü o limbă romană rustică şi pe carî Priscu i numesce A u s o n i. întru adevër o parte din comitatul Sat-maruluî se maî numesce şi astădî ţ e r a Oaşuluî, ér locuitorii români de aicî se numesc O ş e n î (Comunicarea d. T i t u B u d u, vicariü în Maramureş). Tacit în Descrierea Germaniei (cap. 43) încă amintesce de un trib însemnat, ce locuia în dosul Marcornanilor şi al Quadilor, unii pe câmpii, alţii prin păduri, pe văi şi pe vêrfurî de munţi şi cari purtau numele de O s i. Ei erau tributari aï Quadilor şi ai Sarmaţilor şi vorbiaü limba p a n n o n i c ă séű dialetul vechiü pelasg de la Dunărea de mijloc. A u-s o n i ï luï Priscu, Oseniï de astăcU, sunt ast-fel numaî o parte din vechiul trib pelasg de lângă Carpaţiî de nord, numit la Tacit O s i. Un alt ram din acesta populaţiune se afla după Tacit (cap. 28) în Pannónia superióra, de dincolo Dunăre; şi întru adevăr Itmerariul împ. Antonin (Ed. Parthey, 263) amintesce între Acinquum (Buda) şi între Sabana (Stein am Anger) o localitate numită O s o n i b u s (nőm. pl. Osones).

') Knrz, Magazin. II. 30. 6. 1361: Keneziatum possessionis Olachalis Ozon vocatae.

'} Dionysii Halicarn. lib. I. c. 43: Aaiîvov 8'Ex wot oitspf^igoc *-/.1^ff,.*

') Apollód. Epit. VII. 24.

) Calypso (KaXo'j-i'n) este forma grecescă a unuî nume barbar, în comunele române situate lângă muntele Bucegiü în Transilvania, maî esista şi astădî familicle C o l e ş séű Şa. ErColeşanî este numele vechiu al satuluî Corbu din j. Râmnicul-sărat.

') "Viranii Aen. VIII. 134-140.

Hallc. 1. c. 31-33. 61. - Cf. maî sus pae. 315 nota.

Acest Evandru, după cum spuneau tradiţiunile istorice, transportase în Italia maî multe divinităţi pastorale '), întemeiase acolo temple, introdusese sërbatorï, legï şi diferite industrii utile [2]).

Evandru si soţiî sëï descălecase aşa dar în Italia din o ţeră, care se bucura de o vechia organisaţiune religiosă si politică, peste tot de o civi-lisaţiune înaintată.

După vechile genealogii etnice teritoriul titanului Atlas din ţera Hyper-boreilor ne apare ca patria originară a mai multor triburî şi a multor familii princiare însemnate din Elada, din Asia mică, din Africa si Italia.

Atlas, scrie Diodor Şicul, a avut mai multe fice, can căsătorindu-se cu ceï mai distinşi eroi şi chiar cu deî, aü avut fu, carî pentru virtuţile lor s'aü numit eroï si deï, si aü fost tot-o-dată autorii maî multor ginţi [8]).

Pe un fragment de vas descoperitîn Apulia, Atlas, domnul ţereî fericite a Hyperboreilor, întemeiătoriul maî multor dinastiî pelasge meridionale, acel Atlas, în al cărui regat nu numai fructele, dar şi ramurclc arborilor, erau de aur, este înfăţişat sedând pe tron în deplin ornat regal *).

Fără îndoielă, acesta imagine avea un caracter genealogic. Artistul a voit se représente aicî pe unul din strămoşii ceï mai gloiioşî aï vre-uneï familie ausonice din Apulia.

în ce privesce representarea mitologică a titanului Atlas, el este înfăţişat pe un vas din Apulia susţinând ceriul figurat în forma unui glob [5]). Tot asemenea ne apare Atlas si pe o oglindă etruscă de la Vulci [9]).

Idea de a représenta ceriul seu universul în forma unuî glob este forte vechia.

După Plato, Hypcrboreiî aü fost ceï de ântâiu, carî aü considerat universul ca o sferă, în centrul căreia se afla pămentul [7]).

Ér după Diodor Şicul, regele Atlas, al cărui imperiu se afla lângă Oceanos (potamos), avuse cunoscinţe forte esacte de astrologia, şi el a fost cel de ântâiu, care a privit universul ca un glob, din care causa se dicea, că întreg firmamentul se radimă pe Atlas [8]).

') Ovidii Fast. II. v. 279: Transtulit Evander silveslria numina secum.

[2]) UYÜ Hist. lib. I. c. 5.

[3]) Miodori Siculi lib. Ill, c. 60.

«) Boscher, Lexikon dér gr. u. rom. Mythologie. I. p. 710.

[B]) Ibid. I. p. 710.

[e]) Dareniberg, Diet. d. ant. v. Atlas.

') rintonis Axiochus (Ed. Didót. tom. II. p. 561).

") Diodori Sicnli lib. IV. 27. 5. — Plinit Hist. Nat. lib. II. 2: Formam eius (mundi) in s p c c i e m o r b i s absoluţi globatam esse. — Id. lib. II. 6. *3:* S ph a eram ipsam ante multo Atlas. — Id. VII. 57. 12: A s t r o l o g i a m A t l a s (invenit).

Cea maî celebră statuă a artcï romane, ce înfăţişa pe titanul Atlas cu globul în spate, este aceea din museul de la Neapole, desemnată în comun sub numele de Farnese.

Aici Atlas ne apare sdrobit de greutatea sarcineï sale. El se radimă cu genunchiul drept pe un colţ de stâncă. Capul sëu e apësat şi torturat sub glob, de sub care cu faţa obosită el privesce încă cursul constclaţiunilor ').

Statua titanului Atlas din musëul de la Neapole nu era o operă originală, séű de imaginaţiune, a artistului italian.

Sub aceeaşî formă era simbolisat în arta egiptcnă şi deul Ş u, care susţinea pe cap ceriul în forma uneî semisfere concave, redimându-sc cu genunchele drept pe pământ [2]).

O altă figură analogă a lui Atlas este reprodusă în magnifica ediţiune a EneideT, publicată de ducesa Devonshire. Aici puternicul titan susţine în spate cu amendóue manele columna ceriului în forma unei piramide trunchiate, redimându-se cu genunchele stâng pe pământ [!]).

Ceea ce-î dă însă statueî din Neapole o deosebită valore istorică, ceea ce o distinge de alte representărî analoge, este, că acesta operă de sculptură e modelată după un tip original, după piramida de lângă Istrul de jos, ce a fost considerată din cea maï depărtată vechime, ca stânca titanului Atlas, pe care se radimă ceriul, ca polul nordic al ceriului, ca osia Hyperboreilor, cardines mundi [4]).

Columna din Carpaţî era un simbol sacru, era cel mai celebru monument religios al lumii pelasge.

') La vechile imagini religiose, ce représentai! o divinitate cu ceriul pe cap, par a se reduce următorele versuri dintr'un descântec român:

Şi-î puse (Maica Domnului) în uraereî doî lucefereî,

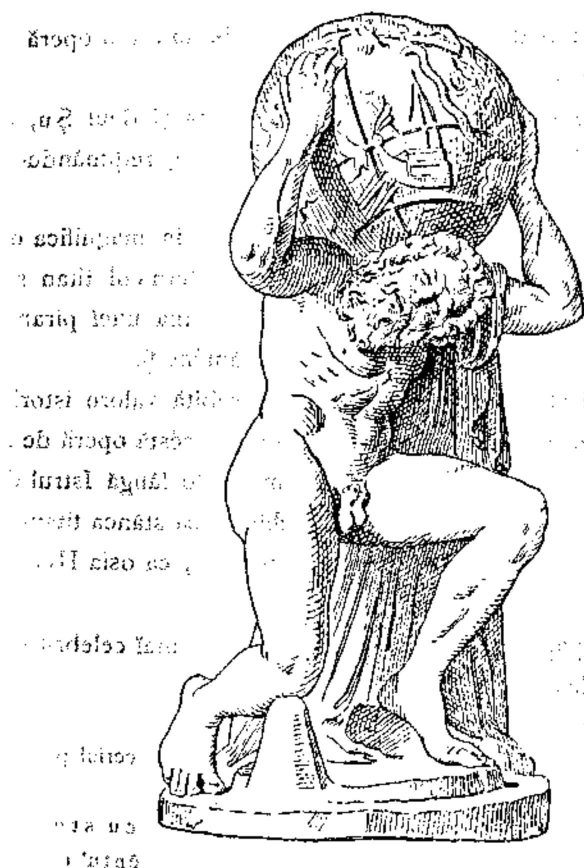
î n c i p c e r u '   c u s t e l i l i,
La picére pămentu' cu florili . .

La O v i d i u (Met. IV. 661): et omne Cum tot s i d e r i b u s coclum requiet in illo (h. *e.* Atlante). [a]) Maspero, Egypte et Chaldée, p. 127.

[3]) Durny, Hist. d. Rom. II. p. 264. — Este însă. greşită ideea, că acesta figura ar représenta pc Sisyph.

[4]) **Pliiiii** H. N. IV. 26. 11. Pone eos montes (Ripaeos) . . . g e n s f e l i x (si credimus) quosHyperborcos appella vere, a n n o s o degit a e v o, fabulosis celebrata m i-raculis. Ibi creduntur esse cardines mundi, extrcmique siderum ambitus . . . . Regio aprica feliei temperie, omni afflatu noxio carens . . . discordia ignota et aegritudo omnis. — Id. lib. II. c. 64: et (caelum) c a r d i n i su o, hoc est terrae, undique incumbit. — Macrobii Somnium Scipionis, II. 7 : regiones, quas praeterfluunt T a n a i s et Ister, omniaque super Scythiam loca, quorum incolas vetustas Hyperboreos v o c a v i t.

Pe când feţele de sud şi de sud-vest ale columneî din Carpaţî au servit maî
uit de subiecte pentru picturele ceramografice, pe când teologia egiptenă
doptase ca simbol al trinităţii faţa de nord-vcst a acestuî stâlp al lumiî,
artistul roman a figurat pe titanul Atlas susţinend sfera universului după
faţa de resărit a acestei piramide legendare.

178. — Titanul Atlas susţinând sfera universului. Statuă antică de marmure în museul de la Neapole. După Berthelot, La Grande Encyclopédie, Tome IV. p. 459.

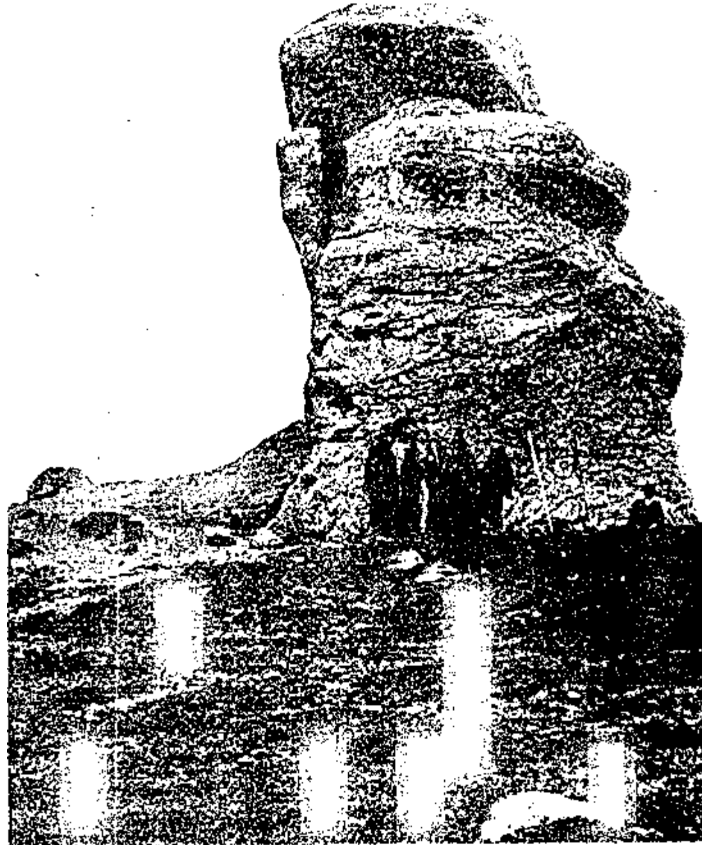
Esistă o identitate, putem dice absolută, între conturele estcrióre ale acestor doue monumente, până la cel mic detaiu. Se m aï cunosc pe columna din -arpaţi chiar si urmele, ce par, că aü figurat o-dată braţele ridicate în sus spre a susţine în spate forma globului, ce représenta bolta ceriului.

Probabil, că acesta statuă atât de memorabilă a fost lucrată în timpul impëratuluï Domiţian, atunci când armatele

romane avură se susţină o luptă ungă şi grea pentru a cuceri muntele cel sfânt al Dacilor, numiţi Giganţi şi Hyperboreî, când legendele luî Atlas devenină érasï populare

în Italia, când ceî maî distinşi poeţî aï acestei epoce, Statiu şi Marţial, se ocupară cu osia ceriului din ţcra Hypcrborcilor şi cu suferinţele lui Pro-metheu pe acesta stâncă [1]).

«Tu plecî acum Marcellinc ostaşule», dice Marţial, «ca se iei pe umeriî tei ceriul de nord al Hyperboreilor si astrele poluluî getic, cari de abia se mişcă. Etă! şi stânca lut Prometheu, etă! şi muntele cel faimos în legende» etc. [2]).

179. — Columna Ceriului de pe Vorful Omului (Carpaţî). Faţa de NO. representând în conturele sale esterióre tipul originala! statueî titanului Atlas din museul de la Neapole. A se vedé Fig. 178. După o fotografia din a. 1900.

Afară de tradiţiunile istorice şi afară de legendele mitologice cu privire la titanul Atlas, mai esista în Italia şi o credinţă religiosă archaică cu privire Ia columna ceriului din Carpaţî.

Etrusciï erau consideraţi în epoca romană ca representanţiî vechilor

') A se vedé mai sus pag, 283. ') Cf. mai sus pag. 302.

doctrine teologice pelasge. Ef aveau o preoţime instruită si o literatură avută • rituale, pentru carï poporul roman arăta un deosebit respect.

Una din cele mai vecM necropole ale Etrurieî se afla în munţii de la Axia (astădî Castel d'Asso) de pe teritoriul vechiului oraş Tarquinii, locul natal al luîTarquiniu cel bëtrân, si metropola celor 12 oraşe confederate ale Etrurieî. Locuitorii din Tarquinii aü fost, după cum ne spune Hierocle originari din ţinuturile Hyperboreilor [J]), de la accî Hyper-boreî, unde grifonii le pădiau tesaurele cele marî de aur.

Camerele sepulchrale în necropola de la Axia sunt săpate în stâncă via, ér pe frontalul, ce decoreză aceste sepulturi se află figurat de mai multe ori următoriul simbol religios (Fig. 180).

Acest semn mystic, pe care archeológia preistorică până astădî nu l'a putut esplica, représenta în partea sa inferioră columna ceriului în forma ' unei piramide trunchiate (trapez), ér de asupra acesteî columne se află figurat ceriul în aceeaşî formă ca şi pe monumentele hieroglifice ale Egipetuluî, prin o liniă orisontală cu doue torte la marginî, în forma ' v

Acest simbol religios al vieţeî vitóre si al regiunii divine, ne spune aşadar, că vechia religiune etruscă, era una şi aceeaşî CU religiunea Pe- las gilor de la IstrU> dm Al'SOS Egipet [8]); în particular acest simbol

180.— Columna Ceriul uî, figurată ca simbol religios pe mormintele din necropola de la Axia (astădî Castel d'Asso) in vechia Etruriă. DupâD u ruy, Hist. d. Rom.Tom.I. (1879), p.LXXVH.

esprima aceeaşi credinţă religiosă, că sufletele celor

decedaţi se duc la reşedinţa deilor (de la Oceanos potamos), unde era Olimpul Atlantiac, în ţera Hyperboreilor celor j us ti şi lung trăitori, unde ceriul se redima pe păment, unde era judeţul suprem, unde era locul fericirii, regiunea celor piî.

') StepliamiS Byz., v. Topxuvia: Tapxuvaloi, e*voç 'ÏKsppopÉuw, etc.

*) Disciplina etruscă i-şi luase începuturile sale în nisce ţinuturi muntóse afară de Italia. Ast-fel Pliniu vorbind de paserile, ce serviaü de auguriü ne spune (lib. X. c. 17): că în disciplina etruscă se aflau depinse m aï multe genurî de paseri, Pe carï nimeni nu le a v ë cj u t. — în ce privesce vechile locuinţe ale E t r u-s c ' l o r, este importantă tradiţiunea, ce ne-o comunică Pliniu (III. 81.), că oraşul Pisa m Etr«na a fost întemeiat de P e l o p s séü de T e u t a n i. După cum vom vedé "iái la vale locuinţele vechilor Teutanî, seu Titani, erau lângă Istru.

8. *Columna Ceriului din Carpaţî ca simbol al nemuririi*

la Pelasgiî din Sicilia.

Columna Ceriului din Carpaţî o aflăm representată pe doue monumente antice ale Sicilieî. Unul este o pictură ceramică şi altul o stelă funerară.

Vom vorbi aici despre amendóue aceste reliquie de mare importanţă pentru istoria columnei ceriului din vechia ţeră a Hyperboreilor.

Decoraţiunea de pe vasul din Sicilia arc un caracter mitologic. Ea ne înfăţişezi la mijloc un stâlp enorm de stâncă, ale căruî forme sunt întru tóté identice cu faţa de VNV. a columnei de pe Verful Omului. De asupra acestei stând, ce o vedem figurată pe vasul sicilian, este aşedat un crater enorm acoperit, avénd o formă aprópe sferică '). în partea dreptă a acestei stânci e figurat un bëtrân eu barbă albă, îmbrăcat cu o mantia şi ţinend în mâna stângă măciuca de mesager. Este deul Hermes (Mercuriü), care duce pe Prometheu, ca se fie încatenat pe columna ceriului. Lângă Hermes se vede titanul Prometheu, ostenit si sdrobit sufletesce, şedend pe o petră. El ţine în mâna stângă un obiect, ce semëna cu tuloul uneï plante (ferula) de jumëtate despicat. Hermes întinde mâna dreptă peste capul luï Prometheu şi pronunţă o formulă sacră, în semn de protestare Proinetheu î-şî acopere capul cu mâna dreptă. în partea stângă a acestei stânci se vede o femeia îmbrăcată cu o tunică talară şi cu un hemi-diploidion. Este deiţa Themis, personificarea ordinii legale. Cu mâna dreptă densa face un semn imperativ către faurul Vulcan arătându-Î stânca, ér cu mâna stângă atinge curelele, can pun în mişcare foii faurăriel. Prin acesta deiţa Themis comunică lui Vulcan ordinul lui Joe, ça se ferece şi se pironescă pe acesta stâncă pe astutul Prometheu [2]). Faurul Vulcan înţelegând ordinul se întorce spre a pleca la faurăria sa, făcend cu mâna stângă un semn de supunere si imediată esecutare [3]).

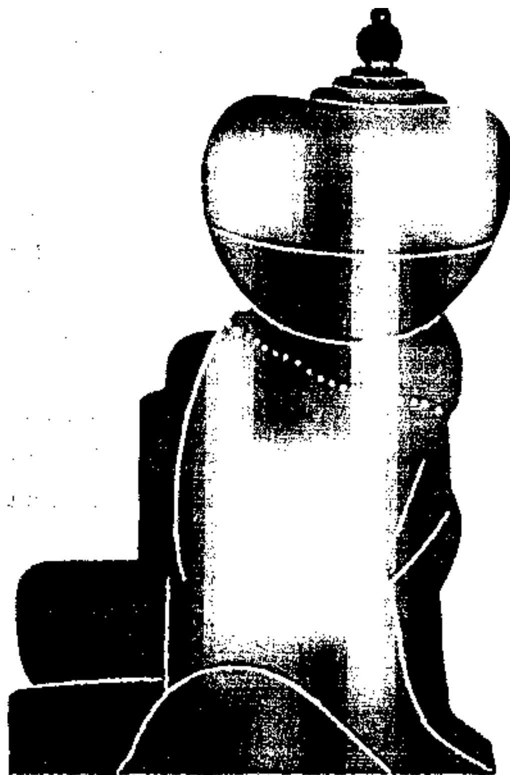
[1]) Despre acest c r a t e r vom vorbi mai la vale într'un capitul special relativ la monumentele metalurgiei şi aurăriei preistorice.

*) După Es eh y l (From. v. 12) gigantul Cratos (Puterea) însoţit de sora sa B ia (Violenţa), personalităţi simbolice ale teogoniel, conduc pe Prometheu la locul de supliciu, şi Cratos comunică lui Vulcan ordinul lui Joe.

[3]) Unii aü credut, că acesta scenă représenta un subiect din misteriele Icmnice. L e-n o r mă n t vede în acesta pictura pe Vulcan în

mijlocul Cyclopilor lângă muntele Etna. Esplicaţiunî neadmisibile lipsite de un sens mitologic ori religios. Nu esistă nici un

Artistul a mai voit tot-o-datăső esprime, că acesta scenă se petrece pe vêrful unuî munte inalt din regiunea nordului. Spre acest scop el a tras o linie undulantă cu puncte albe până la jumătatea figurilor si care desemnează înălţimea troianilor de néua, ce acoperiaŭ culmea acestui munte.

j-fi.i • 181.— Stânca, pe care a fost crucificat titanul Prometheu, identică după con- • : turele sale cu stânca, ce formczâ columna principală de pe Vêrfu l Omuluî (Fig. 182). '•''••• De asupra pe vêrful acestei stânci se vede a- . . sedat un crater enorm acoperit. — Pictură cu figuri negre pe un vas sicilian. După Lc-normant, Élite d. monuments céramogra-phiques. Tome I. PI. LI.

Din punct de vedere istoric importanţa, ce o are decoraţiunea de pe vasul sicilian este, că stanca figurată aici ne presintă întru tóté aspectul feţei de VNV. al columnei ceriului din Carpaţî.

Acesta pictură însă ne mai pune tot-o-dată în lumină încă una din cestiu-nile cele marî, dar obscure, ale geografici sacre din epoca pelasgă.

cyclop în acesta composiţiune, nicî stâncă figurată nu presintă forma conică a vulcanului Etna. — O stâncă analogă, pe care şede Joe, se vede representată în o pictură de vas din Apulia (Lenormant, Élite

des monuments céramographiques, I. pi. XXIII).

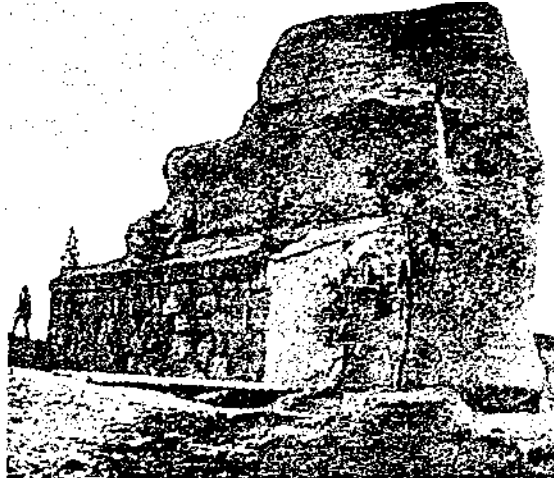
După Homer faurăria luî Vulcan se afla pe vechiul Olymp [1]).

Thetis, mama luî Achile, se adreseză cu următorele cuvinte către surorile sale:

«Eu me duc pe Olympul cel mare, la Vulcan, artistul ilustru, ca so facă fiului mieii arme frumóse lucitóre» [1]).

Pe vasul din Sicilia faurăria luî Vulcan este indicată în apropiere de stânca, la care este dus Prometheu, şi acesta stâncă, o repetăm aicî încă o-dată, ne înfăţişeză întru tóte profilul de VNV. al columnei din Carpaţî.

Avem aşa dar aici un important document din anticitatea italo-grecă, un document, prin care se constată cu certitudine absolută, că Olympul p re i s t o r i c séű al teogonieî, Olympul de la marginile pămentuluî

É

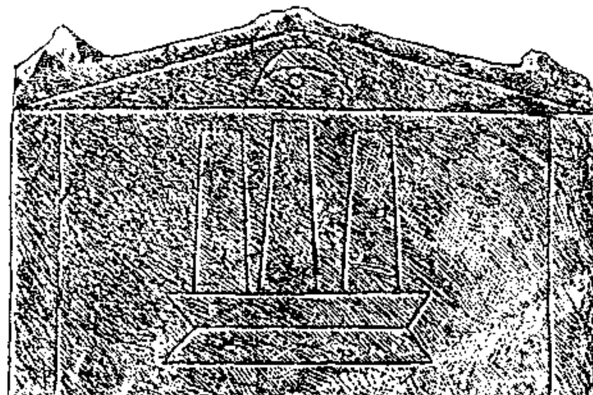
182.—Column a Ceriului din Carpaţî, faţa de VNV., identică după conturele sale cu stânca luî Prometheu, représentais în pictura de pe vasul sicilian (Fig. 181). Jos: camera de adăpost construită de Societatea carpatină din Transilvania »J.

după Hesiod, era muntele acela, pe care se aflau columnele cele legendare ale ceriului, Atlas din téra Hyperboreilor, Olympus atlantiacus Ia Calpurniu [2]), astădî verful Omuluîdc pe muntele Bucegiü lângă Istrul de jos, unde, afară de columne, ni se maï présenta încă o altă clasă de monumente celebre în istoria teogonieî, figura luî Zsuţ aty'oxoç şi altarele cyclopice. Pe acest vêrf măiestos al Carpaţilor, după cum am amintit maï sus, se

') **Homeri** Ilias, XVIII. v. 140 seqq. [s]) **Calpurnii IV. v. 83.**

[3]) După Dr. Ed. Myss, Wegweiser für Ausfliige in die Berge und Gebirge dér Um-gebung von Kronstadt. Kronstadt, Gabony, 1898.

A .v g j astadï treï columne gigantice. Fic-care din aceste columne arepre-t în anticitatc o deosebită figură, fie-care a avut un anumit sens simbolic. A este trei columne, monumente importante consecrate divinităţii prin-- -le a Ceriului încă în timpurile anterióre Troieï, Myceneï, Tiryntuluî şi Thebeï din Egipet, au avut un rol însemnat şi în credinţele religiose ale Pelasgilor din Si c i i i a.

183. — Cele t r e ï columne a l e C e r i u l u i ca simbol religios pe o s t e l ă funerară din Lilybeu în Sicilia. DupăPerrot ct C h i p i e z, Phénicie — Cypre, p. 309.

Pe o stelă funerară descoperită nu de mult pe teritoriul vechiului oraş Lilybeu din Sicilia vedem reprcscntate în partea superioră trei columne, cea din mijloc mai înaltă, cele de margini m aï mici, ér de asupra acestor columne un triunghiü şi un simbol sideral.

Oraşul Lilybeu, după cum ne spune Diodor Şicul, a fost întemeiat de Carthagineni, cari după resbelul cu Dionysiu, tiranul Siracusel, strămutase aci resturile locuitorilor din Motya, un oraş, care se bucurase de o mare prosperitate !).

Aceste trei columne figurate în partea superioră a stelei din Lilybeu, représenta cele trei columne ale ceriului din teogonia lui Hesiod [2]), numite, de autorii romani cardines mundi, pe cari se redima ceriul din ţera Hy-perboreilor [s]), sunt cele trei columne de pe «Vêrful Omului», al căror aspect în grupă, ni-1 présenta Fig. 184.

') IMotlori Slculi lib. XXII. 10. 4. - Pe ruinele Lilybeuluî se află astădî oraşul Marsala.

[!]) Hesioui Theog. v. *522.*

[8]) Plinii H. N. lib. IV. 26. 11: Ibi (apud Hyperboreos) crcduntur esse cardines mundi.— Id. lib. II. c. 64: Namque in illo (caclo) cava in se convexitas vergit, et c a r d i n i s u o, hoc est, terrae, undique incumbit.

Pelasgtf din Sicilia aveau, după cum vedem, întogtna ca şi Pelasgiî din Grecia si din Italia, o credinţă în o supraveţuire în altă regiune terestră deosebită, însă fericită.

Este doctrina Hyperboreilor.

Este aceeaşi credinţă, pe care o esprimau tabulele trimise de dênsiï la Delos, că sufletele celor decedaţi se duc la judecata supremă într'un loc

184. — Cele trei Columne ale Ceriului de pe Vârful Omului (CarpaţT) vedute în grupă. După o fotografia de L. Adler (Braşov).

anumit din ţera lor, de unde apoi aceia, cari aü fost condusï în vieţă de un geniu bun, trec în regiunea celor piî i).

') Platonis Opera (Ed. Didót) Tom. II. p. 561.

Acesta credinţă ne-o csprimă şi Hesiod sub forma, că sufletele eroilor căduţî în rësboiele de la Theba şi de la Troia aü fost duse în insulele cele fericite de la marginile pămentuluT, de lângă Oceanul cel cu vultorî adânci[1]). Una din aceste insule fericite, după cum seim, era Leuce de la gurcle Dunării *). Aici ne înfâţişeză legendele şi picturele vechî pe Achile, pe Ajax, pe Telamon, Patroclu, Antiloch, pe Menelaii, Helena si Agamemnon, ducând o vieţă fericită şi eternă [8]).

Pelasgiî din Sicilia, numiţi Sicanî şi SicuII, ne apar în tradiţiunile gre-cescî si romane ca ceï maï vechi locuitori aï Italiei. EI locuise mal ântâiu în Umbria si în jurul Ariminiulul[4]). însă în urma invasiunil Umbrilor el fură siliţi së-sï schimbe locuinţele lor şi trăiră mal mult timp în Latiu [6]). De aci împinşi de alte triburi pelasge, el se strămutară cu locuinţele lor în Italia de jos, în Brutiu şi în Lucania "), de unde în urma nouelor curente, ce veniaü din părţile de sus ale Italiei, el trecură peste mare în Sicilia [7]), care se numi ast-fel după numele lor (mal ântâiu Sicania, apoi Sicilia).

Imigraţiunea acestor Pelasgî în Sicilia se operase aşa dar pe drumul continental al Italiei, de la Alpi spre sud. EI veniaü însă de la centrul cel mare al lumii pelasge, de la Carpaţî, de unde în urma unei imense aglomerări de triburi, şi póté în urma unor evenimente politice, el se separară si plecară cu turmele lor înainte.

Acesta o probeză simbolul lor naţional şi religios, columnele ceriului din Carpaţî. Pelasgiî din tóté părţile aü avut un deosebit cult pentru patria lor originară de lângă Istru.

Un vechiü oraş de pe ţermurele de nord al Siciliel purta în epoca romană numele de Agathyrson [8]), care desemna, că locuitorii de acolo erau din nemül, séü din ţera, Agathyrsilor. EI păstrară până târdiu un spirit de independenţă. Nu rccunosceaü nici legile nici autoritatea altora. Liviu i nu-mesce străinî şi aventurări, adunaţi din tóté părţile lumiî; omeni demni de morte, carî trăiau din răpiri şi tâlhării, în cât consulul M. Valeriu Laevin se vëdu silit la a. 210 a. Chr. se ridice 4000 locuitori din Agathyrson şi së-î transporte în

[4]) Heslodl Opera et Dies, v. 161 seqq.

') Plinii lib. IV. 27. 1: eadem Leuce et Macaron (a Fericiţilor) appellata.

**) Pausauiae lib. III. 19. 11-13.

[4]) Plinii H. N. lib. III. 19. 1.

') Ibid. lib. III. 9. 4.

*) Ibid. lib. III. io. 1.

') Dionyslt Halic. lib. I. 22.
") La Stephan Byzantinul şi la Suida : A g a t h y r s a.— La Strabo (Ed. Didót, lib. VI. 2. !•)
gathyrson. — în epoca romanS maï purta şi numele de Agathyrnum.

Italia *). Un orăşel întărit cu numele de Aegithar sus esista şi lângă Lilybeu *).

Lângă faimosul Agathyrson de pe {ërmurele de nord al Sicilieï se maï afla "ă un ait oraş pelasg înfloritorii! numit pe monetele sale AXovuvoi *), o numire ce ne presintă o curiosă asemënare cu forma de Alutani, rom. OltenÎ.

Ér pe tërmurele de sud aie Sicilieï se întemeiase încă din timpuri depărtate preistorice un oraş numit Cauconia[4]), probabil, că primiï sëï locuitori au fost numaî un fragment din tribul Dac, ce portă la Ptolemeiü numele de Caucoenses.

în fine maï esista o tradiţiune preistorică despre o emigraţiune de la Istrul de jos în acesta insulă a mediteraneî.

Titanul Typhon, învins de Joe, fuge după cum ne spun autorii grecescl, în Sicilia ").

9. *Colutnna Ceriului din Carpoţl pe monumentele funerare ale Carthageneî.*

Aceeaşi doctrină religiosă despre nemurirea şi migraţiunea sufletelor în o altă regiune terestră mal fericită o aveau şi vechil locuitori al Carthageneî.

Oraşul Carthageneî înainte de a ajunge în manele Fenicienilor a fost o colonia pelasgă [7]).

Numele cel vechia al citadelei era Byrsa, maï corect însă Byrsan [8]).

') **LÍYÜ** Rer. Rom. lib. XXVI. c. 40.

') Ptolemaei lib. III. 4. 3.

*) British Mus. Sicily, 30. — De asemenea si pe inscripÇiunï: tûiv 'AXoyriviuv, in tit. nr. 5608. Boeckh.

<) Ptolomael (Ed. Didot) lib. III. 4. 5. — Tot în partea meridională a Sicilieï, maï în apropiere de Lilybeu, un rîuleţ portă la Ptolemeiü numele de Isbur(os). Este unul şi acelaşi cuvent cu românescul i s v o r.

[6]) Ibid. lib. IU. g. 3.

[6]) ApollodorI Bibi. lib. I. 6. 3.

') Silii Italici Punica (Ed. Nisard) lib. XV. p. 444:

Urbs colitur, Teucro quondam fundata vetust o, Nomine Carthago; Tyrius tenet incola muros.

*) In forma de Búpaav, ca acusativ, ne apare acesta numire la Strabo, şi în o form» analogă de B y r s a m ni se presintâ acest nume Ia Virgiliű şi la Liviu. încă începând dm timpurile luî Eschyl,

cel vechi cercau se reproducă în scrierile lor numirile personale Şi geografice ale Barbarilor ast-fel, ca să corespundă de o parte formei originale, ér

Acesta numire aparţine idiome! pelasge de la Istrul de jos. ' .,

B ars a séü Bîrsa este numele unuï rîîi însemnat în istoria poporului român. El isvoresce din munţii de lângă Bucegiü, traverseză o mare parte din şesul cel întins al Braşovului, care după acest rîti portă numele de ţera Bârsei; cr locuitorii acestuT ţinut sunt numiţi Bârsanî.

Chiar şi numele Carthageneî aparţine după forma sa grupeî etnice pe-las^e de lângă Dunărea de jos.

Treî sate de pe teritoriul Românieï portă si astădi numele de Cârtojani seu Car tog ia n î (în j. Vlasca) ; ér un oraş de pe şesurile UngarieÎ, din părţile dincócc de Tisa, este numit K ar d szag.

Nicï una din aceste localităţi nu este situată lângă un rîu órc-care navigabil, şi ast-fel nu avem nici un motiv de a presupune, că ele ar fi fost vre o-dată colonii comerciale fundate de Carthagincni.

Carthagcna însă, Byrsa séü Byrsan, nu era numai un punct pelasg isolât pe continentul Africeî de nord.

Populaţiunea cea întinsă a LibyeT o formau dintr'o vechime forte depărtată Gctuliï, ale căror locuinţe, după vechii geografi, erau între Mauritania, Numidía, Cyrenaica şi între marginile de nord ale deşertului celuT mare. Ei era ii imigraţi acolo din ţinuturile Geţilor. Aşa spuneau despre dânşii tradiţiunile *i).*

Columna ceriului ca simbol al vicţci viitóre o aflăm representată şi pe monumentele funerare ale Carthageneî din timpul dominaţiunii punice.

Unul din aceste vechi monumente este o stelă funerară descoperită în ruinele oraşului distrus de Romani. Ea ne înfăţişeză în partea superioră o columnă în forma unei piramide trunchiate [2]). La mijloc este figurat Pro-rnetheu ţinend lângă pcpt figura de lut a omului creat de densul[3]); ér de

ele altă parte legilor gramaticale ale limbeî, în care scriau.— Strnbouls lib. XVII. *3.* 14: v.aià |AS3T|V îs r'i]v ~o),;v •!] ícv.f/íno),'.;, v|v cxá/.ouv I'i'ijiiav, — Ylrgllii Acn. I. v. 366-367: novae C a r t h a g i n i s arce m, Mercatique solum, facti de nomine lîyrsam.— Livii lib. XXXIV. c. 62: Quicquid B y r s a m sedem suam excesserint, vi atque injuria partum habere.

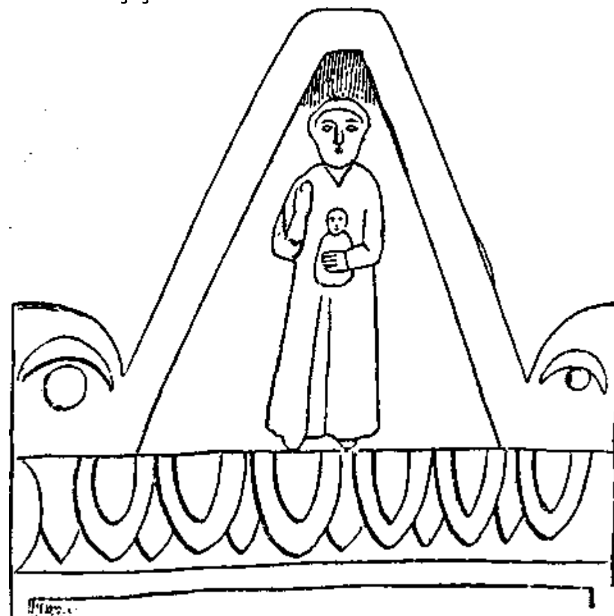
') Isidori Hispalensis Originum lib. IX. 2. 118: Getuli Getae dicuntur fuisse, qui ingenti agmine a locis suiş navibus conscendentes, loca Syrtium in Libya occupa-verunt, et quia ex Getis venerunt, derivato nomine Getuli cognominati sunt.

[2]) Alte stele asemenea a se vcdé la Perrot et Chipiez, Phénicic— Cypre, p. 458. 460.

') Pe treï baso-reliefurî antice, doue din palatul Mattéi şi unul din villa Medicis, P r o-m e t li e u ne apare îmbrăcat ca regii barbari cu o m a n t i a largă. Kr pe un sarcofag antic din museul de pe Capitol, ce ne înfăţişeză legenda creaţiuniî omului prin Pro-metheu, acesta ţ i n e în b r a ţ e l e s a l e pe omul, ce-1 f ormé z ă.

rnbele laturi aie coiumnei, ia arepta şi ia stânga, e représentât m smui pc-i$_{a}$s<r de la Carpatï sórele, ce rësare, şi sórele, ce apune [J]).

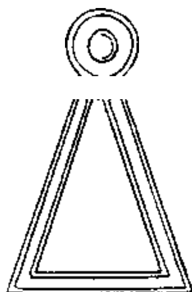
Acest simbol religios de pe stelele funerare ale Carthageneî înfăţişa ceva real.

185. — Stelă funerară din Carthagenă represcntând în partea superiori Columna C e r i u l u i în forma uneĭ piramide trunchiate.— După Perrot et Chipiez, Histoire de l'art. Tome III. p. 53.

Cu deosebire, acesta piramidă trunchiată ne presintă în formele sale o asemenare forte caracteristică cu figura columnei principale din Carpaţi si cu emblema MyceneT.

O altă stelă funerară din Carthagenă ne înfăţiseză

emblema regiunii divine sub forma următoriă:

186. — S t e l ă f u n e r a r ă din Carthagenă >).

[y]em aici înaintea nostră un vechiü simbol religios şi nici de cum o gură umană sculptată în mod rudimentar.

[e] ngura uneï columne pelasge, a uneî piramide trunchiate, pe care

> **Hampel,** A bronzkor emlékei Magyarhonban. I (1886) p. LXXlV. LXXXVI1I. ' [Perrot] et **Chipiez,** Histoire de l'art, Tome III. p. 79. — Conf. ibid. p. 52.

se radimă ceriul, simbolisat prin o liniă orisontală **cu** torte la marginî, in-togma ca şi pe monumentele funerare ale Egipetuluî şi pe cele de la Axia. Deosebirea este numaî, că pe simbolul Carthageneî tortele ceriuluî sunt ridicate în sus, înfăţişând ast-fel bolta universului ca o barcă divină *), şi pe care e figurat discul soreluî ca dux et moderator luminum [B]).

Principiul imortalităţiî domineză în religiunea Hyperboreilor de la Istru, în religiunea Pelasgilor din Grecia, din Egipet, din Etruria, Sicilia, Cartha-gena [s]), şi putem dice şi a triburilor pelasge din Asia mică *).

Regiunea divină, unde migreză sufletele celor decedaţi spre a se purifica şi transforma de nou, este regiunea cea misteriosă a Hyperboreilor de la Carpaţl, ér ca simbol al imortalităţiî tuturor Pelasgilor este una şi aceeaşi columnă a ceriuluî de lângă Istru, de pe înălţimile, ce purtau în teologia romană numele de: Cardines mundi.

Doue columne grandiose marchézà originile poporului român. Una este Columna Ceriuluî de pe arcul sud-ostic al Carpaţilor si altă Columna din forul luî Traian. Din aceste doue monumente celebre ale vechimii, cea mal gloriosă este fără îndoială columna, ce domineză şi astădî pe Carpaţi, simbol maicstos al unităţii naţionale şi religiose a tuturor Pelasgilor.

') A se vedé barca soreluî figurată in picturele şi desemnele egiptene Ia Mas-pero, Egypte et Chaldëe, p. 161.196. 197; 139 (Khopri), ér barca lu n ei la p. 93. Variante analoge a l e simbolisării ceriuluî se vëd representate pe stâncile de la lasili-Kaia (Cappadocia) şi pe monumentul de la Eflatunbunar (Lycaonia) (Per rot et Chipiez, Hist, de l'art. T. IV. 639, 645, 731).

[2]) Globul ca simbol al universului î-1 aflăm figurat şi pe columnele funerare ale Etrurieî. După cum scria Varro (la PI i n i u lib. XXXVI. 19. 7) pe Mausoleul Iul P o r-senna din jos de oraşul Clusium erau aşedate cinci piramide, 4 la colţuri si una în mijloc fie-care avênd de asupra câte un g l o b de aramă. Columna ceriuluî, după cum am vèdut maî sus, era representată şi pe mormintele etrusce de la Axia, ceea-ce ne indică, că aceste triburi înainte de imigrarea lor în Italia, locuise în regiunea Carpaţilor de lângă Dunărea de jos. Chiar şi numele de Porsenna se vede a fi numai o formă coruptă, la autorii vechi, în loc de Bârsan, B u r s a n séű Borsán, adecă originar din ţera Bârseî, un teritoriu, care în regestele Ponticilor romani din a. 1211 şi 1222 portă numele de t e r r a B o r z a, Bursa, Burza, Bursza (Densuşianu, Documente privitóre la istoria Românilor. Voi. I. pag. 57. 74. 76.)

[5]) Vechii Cartagineni, după cum ne spune Diodor Şicul (IV. 66. 5;

XIV. 77. 5.) adorau pe Saturn, şi făceau sacrificii divinităţilor sale după ritul grecesc, adecă al Pelasgilor din părţile orientale ale Europei. Maî notăm aicî, că Hannibal, după cum ni-1 înfăţişeză Siliu Italic (I. 118) jóra pe Marte, ca pe un deü naţional (hanc mentem juro noştri per numina Marti s.)

[4]) Columna c e r i u l u î in forma unui stâlp puţin conic, de asupra cu un căpătâiu

10. *Legenda. Iul Prometheu in cântecele eroice române.*

Prima variantă.

Dacă Prometheu rivalul prin înţelepciune al lut Joe, a fost un erou din părţile Daciei, dacă scena cea tragică, care a mişcat aşa de mult antici-tatea, s'a petrecut întru adevër în ţerile aceste, atunci a trebuit fără în-doielă, ca acest esemplu de chinuire şi de răbdare supra-omenescă, ér în urmă de învingere, se aibă un rësunet viu în părţile aceste, a trebuit ca tradifiunile despre suferinţele acestui amic nevinovat al omenimil se se păstreze mult timp în memoria generaţiunilor de lângă Carp a {î şi Istru.

Legenda Iui Prometheu era cunoscută în anticitatea grecescă în mai multe variante, cari tóté conţineau diferite episode consecrate istoriei acestui mare geniu al timpurilor pelasge.

Una din aceste variante este representată prin poemele lui Hcsiod.

Titanul Prometheu, după cum ne spune acest autor, scurtase pe de! în drepturile şi în onorile, ce eî credeau, că li se cuvin la sacrificiele ómenilor.

La adunarea comună delà Mecone, unde se întruniră deiî şi omenii, ca *se* discute şi stabilescă drepturile şi datorinfele fie-căreî părţî, Prometheu ne apare ca un rex sacrificulus, ca marele preot al ceremoniclor religiose. El alege, el aduce şi tăia taurii de sacrificiu. El împărţesce carnea victimelor între del şi între omeni, însă el sciu se facă părţile aşa de bine, în cât deiî se aleseră cu ósele, ér omenii cu carnea si cu intestinele cele bune de mâncat [J]).

Deiî se credură înşelaţi prin acesta împărţire nepotrivită a victimelor.

In mânia sa Joe retrase ómenilor usul focului, ca el se nu potă fcrbc mâncările lor. însă Prometheu, tot-de-una invenţios, înşelă pe Joe a doua °ră, răpind câfe-va scântei din focul ceresc. Acum întregă mânia lui Joe se deslănţui asupra lui Prometheu şi a creaturelor sale. Titanul, amic al

quasi-doric, susţinută de câte un leu la arabele laturi, o vedem figurată şi pe un mor-[ment să]pat în stâncă, ce face parte din necropola preistorică de la Ayazinn în vechia
< r i g i ă . (Perrot et Chipiez, Histoire de l'art. Tome V. p. 111. — O sculptură [re] 'S'osa de pe stâncile de la lasili-Kaia ne înfăţişeză

cele treî columne ale ceriului în
orma unei edicule, ér din columna de la mijloc se vede ridicându-se
deul Mithra (Perrot Ct Ch'Piez, Hist, de l'arts. IV. p. 639).

') HesiodI Theog. v. 521 seqq. — Id. Dies et Opera, v. 50 seqq.

ornenimiï, fu legat pe columna din mijloc a ceriului, ér asupra ómenilor Joe trimise tóté relele şi miseriele lumescî (ascunse în cutia Pandorei).

A doua legendă despre încatenarea luï Prometheu ne este transmisă de istoricul grecesc Herodor din Heraclea, care trăise înainte de Herodot.

Acest Herodor compusese doue opere însemnate, una despre faptele luï Hercule şi a doua despre espediţiunea Argonauţilor.

Ca fântâni, afară de scrierile logografilor, Herodor maî folosise şi cântecele epice vechi, cart însă s'aü perdut.

După tradifiunea, ce o aflăm la Herodor, Prometheu fusese un rege din Scythia [1]). în timpul domniei sale se întêmplase, că rîul numit Aetos [2]) se revërsase şi acoperise cu apă câmpurile. Fiind însă că Prometheu nu putea se dee supuşilor sëï cele trebuinciose pentru traiu, aceştia î-1 puseră în ca-tene, însă venind Hercule, abătu rîul în mare şi liberă pe Prometheu din catenele sale.

Améndóue aceste legende vechî, una a luï Hesiod şi alta a luï Herodor, le maî aflăm şi astădî reprcsentate într'un anumit cyclu de cântece eroice române.

în varianta română Prometheu, eroul preistoric al suferinţelor, portă numele de Bad i u, Badea şi Badu. Ba5K>c avr]p în vechia limbă grcccscă avea doue înţelesurî: de om înţelept şi de om avut.

Curţile eroului român eraii peste Prut lângă drumul cel lung, — calea vechia, care trecea prin pustiurile cele întinse ale Scythieî către Asia [3]).

') Herodori Heraclcensis Fragm. *23* in Frag. Hist. Graec. (Ed. Didót) II. p. 34: siva; -j-àp aôtàv (üpofríjfl-éa) Sxu9-ü>v jJar.Xéa œYjol. — A t l a s şi Promet h cu au fost după Hesiod (Theog. v. 507 seqq.) fiï aï luï I a p e t şi aï Clymeneï, ficeï Oceanului (s. Istruluï). Tôt la Hesiod (Theog. v. 543) Prometheu este numit «cel mal i-l u s t r u d i n t r e régi».

[!]) Sub numele de 'A.TÓ: am pute presupune, că este a se înţelege rîul numit astă-dî Oituz din Moldova, care isvoresce în Transilvania şi se versa în Trotuş. Insă şesul Moldovei, pe unde trece rîul Oîtuz este prea mic, pentru ca esundărilc sale se potă ave de consecinţă o calamitate publică atât de însemnată. Maî mult e de crcdut, că numele acestui rîu din Scythia a fost alterat spre a i se da o semnidcaţiune grecescă cu raport la legenda luï Prometheu ('ast&ţ, aquilă), şi că forma originară a numelui, ce l'a avut acest rîu în vechile legende grecesc! a fost "AXio;, adecă Oltul, în colindele şi in cântecele poporale române Oltul este riul, care când se revarsă acopere câmpiele cu apă pe un spaţiu întins; el este rîul, ale căruî isvóre, după ideile poetice ale poporului, ar trebui secate. (T o c i l e s c u, Materialuri folkloristice. I. 387. — F r â n c u, Moţiî p. 231. — B i b i c e s

c u, Poesiî pop. din Transilvania, p. 237. —Alexicî, Texte, I. 136).

') După alte fragmente curţile domnescï aie luï Badea se aflau în Bucures (T o c i l eseu, Materialurî, I. 511. 512).

După cum în legenda lui Hesiod, Prometheu ne apare ca un mare preot
crificatoriu, care aduce şi tăia victimele, tot ast-fel se spune despre eroul
mân că el era măcelariu al Turcilor [J]), şi haham al Ovreilor (care tăia carnea după ritul Judaic), si că el avea lângă sine cincl-decî de măcelari, tot agale (boier!) si Turci marî. Asupra sa se ridică şepte sute Brăilenî, opt mii Ca-rabinenî din Bugeac, cari ne apar tot-o-dată şi ca tovarăşi aï eroului.

Causa nemulţămiril lor nu o cunóscem.

Acest! locuitori din părţile de jos ale Dunării prind pe erou si-1 legă cot la cot, nu pe vêrful unul munte, ci de stâlpul hornului "), la dugórea focului, unde-î greu voinicului [3]), până când în fine vine Marcul Vitézül, frăţiorul Bă-diulul, si-1 libereză. Marcul Vitézül représenta în cântecele eroice române pe Marte, vechiul deü pelasg al resbóielor şi al luptelor*), despre care spuneau Getiï, că se născuse la donşil[6]).

Plecarea lui Marcul Vitézül, ca se libereze pe eroul şi pe fratele seu Badiu cel legat, are în cântecele poporale române un caracter forte archaic si întru adevër epic.

Bădulesă cere ajutoriul luî Marcul Vitézül în contra Turcilor.

Ér Marcul după ce-I respunde:

Fă, 'nainte că te-
ajung. — Puse séua
pe-un cal murg Şi
când s'a încălecat
Pămentul s'a
cutremurat,

') în cântecele betrânesci (eroice) ale poporalul român, cari dupa conţinutul lor se refer la epoce, la evenimente şi personalităţi obscure, se face adesc-orî amintire de luptele cu Turcii şi cu Frânei). Aceşti Turci din vechile cântece eroice române nu sunt Osmaniî, ale căror invasiunï la Dunăre încep numai in secuiul al XlV-lea, ci sunt, după cum vom vedé maï târdiu Turcii preistorici, Troianiî, numiţi la autorii greci şi romani Teuxpol, Teucri, fie după vechiul lor rege Teucer, fie după numele unui trib emigrat acolo din T r aci a. Ér sub numele de Frânei (sing. şi Frâng la Tocilescu, Mater. I. 80) sunt a se înţelege Frigienii (Opu-feţ, Phryges).

') Athenieniî numiavi Promethees (icpojififtsec) pe fabricanţii de ólé, de cuptóre şi de orî-ce obiecte lucrate din argilă.

[J]) Badea în cântecele române este tot-o-dată şi un om avut de aur. însa Turcii despreţuesc aurul sou şi-I chinuesc tot mai mult.

Este forte importantă acesta circumstanţă. Horaţiu încă amintesce (Odae, lib. II. 18. 35), că Prometheu aruncat de Joe m infern, nu a putut pe lângă tot aurul seu, se înduplece pe Charon, ca se-1 readucă cu barca pe ţermurele lumii.

*) A se vedé maï Ia vale capitulele relative la Marcul Vitézül.

') Joi-nandls De reb. Get. c. 5 : Adeo ergo fűére lăudaţi G e t a e, ut dudum M a r-m - - . apud eos f u i s s e d i c a n t exortum.

Noriï s'aü împrăsciat,
Apa în Prut s'a turburat,
Şi Turcii cându-1 vedea
Din gură aşa dicea:
Cine-mï este acel nebun f
Séü i nebun, seu turbat,
Séu i de femeï stricat.
— Nicï nu-î nebun,
Nicï nu-î turbat,
Nicï nu-ï de femeï stricat;
Ci-ï un negustorii! bogat,
Şi-a vêndut ciredile
Şi-sî cam bea dobêndile ... *).

Tot ast-iel ne apare figura luï Marte şi în poema luîValeriu Flacc, când plecă în contra Argonauţilor : ,

«Etă, că vine din munţiî Geţilor grozavul Marte, ridicând în urma sa un nor imens de pulvere peste câmpurile Scythieî» *).

După cum spuneau legendele grecescï, Hercule liberase pe Prometheu, după ce luase ciredile cele numerose de la faimosul Geryon şi le predase luï Eurystheu, regelui din Mycena [3]).

Tot ast-fel Bâdulesă, spre a nu descoperi Turcilor numele cel îngrozi-toriü al lui Marcu Vitézül, le spune numaî, că e un negustoria bogat, care si-a vêndut ciredile si acum bea dobêndile [4]).

') Comunicat de înv. V. Alexă din com. Vutcanï, j. Fălciu, în colecţiunea noştri. [2]) Valcrll Flacci Argon. V. 619-620:

Ecce autem G e t i c i s venions Gradivus ab a n t r i s
Ingentemque trahens Arctoa per aequora nubem.

Cf. Homeri llias, V, v. 864 seqq. ») Apollodori Bibi. lib. II. 5. 12. [4]) Reproducem aicî părţile mal esenţiale din cyclul eroic despre Badiu:

1. Departe, vere departe, Departe, nu prea departe, Peste Prut, la drumul lung, Aprópe de miï de mil (?) De curţile Badiuluï, Turcii că mi se ducea, Marï la numër că era Şepte sute B r ăi l e n î, Opt mii de Carabinenî, Carabinenî din Bugeac,

II. — ei de cine-mî întreba ? tot de Badiul cârciumarul, tot de Badiul măcelarul: cârciumarul Francilor măcelarul Turcilor, s pa t i iul (var. chisagiul, hahamul) [Ovreilor . . . el 4iua cârciumăresce . . . ér nóptea măcelăresce, cu cincï-c}ecï de măcelari, *ti\|t* nn.ilp si Turci mari.

Eroul B ad i u din cântecele poporale române, măcelariul Turcilor, spatiiul Ovreilor, pe care Brăileniî si Carabinenil M legă lângă f o c, de stâlpul co-

III.-

Dadiul tot măcelăresce,
găbenet că dobendesce,
cu bănet se
'mbogăţesce mulţi
duşmani agonisesce..
—Turcii, mire, că umbla .
. .
până etă se 'ntcmpla,
că la casă-î nimeria . .
. pe Bădulesă găsia
. . . şi la densa se
ducea, şi la densa
înainta, temenéle că-î
făcea . . . şi din gură

şî-o întreba:
Bădulesă, mult frumosă . .
. cu stătu de jupănesă . . .
cu ochi mari de puîcă-alesă,
unde este Badiul teu, de e
'n târg, la carne grasă,
di-ï se viïa iute acasă, de e
dus Badiul la vie, trimete
ca-'n pas se vie, c'avem sfat
de sfătuit, ş'avem vorbe de
vorbit ! . . . că ni-î Badiul
ca un frate : la negoţ
negustorim şi cu el
măcelărim, gălbenet

groentele, ce le reproducem aici, sunt estrase: I şi V din balada, ce ni s'a comu-mcat de înv- V. A lex ă, corn. Vulcani, j. Fălciu, în

agonisim, cu bănet i-1 bogăţim . . . — Turcilor, agalelor, cinstiţi caimacanilor . . . de-1 cătaţi cu răutate nu v'ar face sfântul parte . . . de-1 cătaţi pentru vr'un bine, aflaţi lucrul de la mine: nu e 'n târg la carne grasă, ca se vie Badiu acasă, nu e dus Badiu la vie ca de-acolo 'n pas se vie . . . - Dar Badu mi s'a culcat Şi el când mi s'a culcat,

Pe sabie s'a jurât, Că pe el cin' l'o scula Frumos capul i-o tăia . . . . Şi el, măre, s'a culcat Cu paloşu pus pe piept Şi-mî e frică se-1 descept!

V. — Aşa Turcii c'audia . , . Peste Badu că intra . . . Frumuşel că mi-1 lega Sfârc cu manile 'ndèrèt, Cu frânghie de metasă, Care e 'npletită 'n şesă . . . Şi bine mi-1 priponia, Tot de stâlpul coşului (var. Tot de lemnul coşului) în bătaia fumului, în dogorea focului, Unde-i păs voinicului ! . . .

V. — Şi Badiu aşa 4'cea : Surioră Bădulesă . . . Ia coviliţa ca crăiţă, Cofele ca florile, Şi ia lungul uliţii La scursurile gârleî, La curţile Marcului, Marcului Vitézului, Frăţiorul Badiulul.
— Bădulesă aşa făcea
Şi la Marcu c'ajungea . . .
— Marcule Vitézule,
Tu bei' şi te veselesci
Şi de Badiu nu gândescï, Că Turcii mi-1 chinuesc La piciorul hornului, în duhorea focului, Unde-i grea vornicului.

—

Marcu asa-î djcea: (Urmeză versurile de mai sus, p. 361-362).

suluï, este una şi aceeaşi personalitate preistorică cu Prometheu, care la adunarea din Mecone, figureză ca un măcelariu ritual al deilor şi al óme-nilor, este una şi aceeaşî personalitate cu Prometheu, regele din Scythia, asupra căruia se ridicară şi-1 puseră în catene supuşii sëï.

11. *Legenda Iul Prometheu în cântecele eroice române.*

A doua variantă.

Titanul Prometheu voind se uşureze sortea nefericiţilor omenî, înşelase, după cum ne spune Hesiod, a doua oră înţelepciunea lui Joe, răpind câte-va scânteï din focul ceresc, pe carî le ascunse în tubul plantei numite ferula, le aduse pe păment şi ast-fel aprinse de nou focul pe vetrele muritorilor.

Acesta a fost a doua causa, pentru care Prometheu î-sî atrase asupra sa ura şi mânia luï Joe, a nouluï monarch al lumii, care dede ordin luï Vulcan, së-1 ferece pe columna din mijloc a ceriuluî, şi apoî trimise asupra luï pe vulturul cel gigantic născut din Typhon şi Echidna, care së-ï di-strugă ficştul, sediul patimelor rele *), séü, după alte variante, së-ï devoreze inima, originea înţelepciunii şi a energiei [!]).

Despre suferinţele luï Prometheu maî esista în anticitate încă o a doua legendă forte respândită în popor, după care acest bine-lăcătoriu al umanităţii a fost mai ântâiu închis într'o pescere de pe vêrful muntelui Caucas [!]), orî de pe Pharang, de unde după un timp îndelungat el a fost scos erăşî la lumină, ferecat pe columna ceriuluî, seu pe un alt colţ de stâncă, când apoî Joe trimise asupra luï aquila cea flămândă, ca së-ï sfâşie corpul şi së-ï devoreze ficatul, «în mijlocul Caucasuluî», scrie Diodor Şicul, ceste o stâncă, ort mal

dorescu, Poesil pop., p. 538-540; — III şi IV de la Tocilescu, MaterialurI folklo-ristice, Partea I. p. 1245-1246 şi 72. — Alte variante a se vedé Ia Alecsandri, Poesil pop., p. 125. — Negoescu, Balade, p. 63.— Şezătoarea (Fălticeni) An. V. p. 61.— AlexicÎ, Texte, I. 28.

') Hesiodi Theog. v. 520 seqq.

[J]) **Hygini** Fabularum lib. CXLIV; Ob hanc rem Mercurius Jovis iussu . . . aquillam apposuit. quae cor eius exesset, quantum die ederat

tantum nocte crescebat, hanc aquillam post triginta annos Hercules interfecit, eumque liberavit. — **Fulgentll** Mythol. II. 9: Jecur vero Prometheum vulturi praebentem quod nos cor dicimus, quia in corde aliquanti philosophorum dixerunt **esse** sapientiam.

') Diodori Slcull lib. XVII. 83. 1. — **Strabonts** lib. XV. 1. 8. - **Cf.** ibid. lib. XI. 5. 5.

bine dis o bucată de stâncă (TOTpot), cu o circumferinţă de 10 stadiî si înaltă de 4 stadii *), şi aici locuitorii din vecinătate arată spelunca (ainfjXaiov) lui prometheu, cuibul vulturului si urmele lanţurilor şi ale cătuşelor, cu care a fost ferecat.

Ér în poema lui Eschyl, Mercuriu adresează lui Prometheu următorele cuvinte :

«Mal ântâiu părintele deilor va sfârîma cu tunetele şi cu focul fulgerelor sale acest colţ al Pharangulul şi corpul tiu î-1 va ascunde într'un sîn de petră, ér după un interval lung de timp tu vel eşi eras! la lumină si atunci cânele cel cu aripi al lui Joe, aquila cea setosă de sânge, va sfâşia cu avi-ditate bucăţi din corpul tëu si se va nutri cu ficatul teu cel negru» [2]).

Acesta a doua variantă despre suferinţele lui Prometheu, care mal ântâiu a fost aruncat într'o pescere, ori într'un sîn adânc de petră, si în urmă torturat de vulturul cel crâncen al lui Joe, o aflăm de asemenea repre-sentată în poesia eroică română.

în acesta seria de cântece epice, eroul român portă numele de Corbea vitézül, Corbea nevinovatul, de Badea, Mârza etc. [3])

El a fost, după cum ne spun textele poporale, «fecioraş de Domn», unul din boeril cel mari, un bărbat «isteţ», un om cu o voce titanică, care «când vorbia, munţii se cutremurau».

Eroul român este închis si ferecat într'o «pescere afurisită, umedă si otrăvită, adâncă de- 9 stânjinî în păment», seu într'o «temniţă de petră în păment adânc săpată». Aici el zace «restignit cu faţa în sus, cu manile în câtuşi si cu piciórele în butuci», séü după alte variante «în cătuşî de oţel şi în lanţuri de fer, pecetluit la pept cu 5 litre de argint».

Căuşele închisorii sale sunt doue. De o parte aspiraţiunile sale la domnia, «fiind-că el a poftit şi a purtat sabia împerătescă, cuca împăratului şi caftanul Domnului», seu fiind-că «poftesce caftan de împerăţiă».

') Mesura de lungime. Un stadiu 180 metri.

[z]) Aesehyli, Prometheus vinctus, v. 1016 seqq.

[3]) Variantele consultate: Teodorescn, Poesiî pop., p. 517-536. — Tocllescu, MaterialurT folkloristice. Voi. I. 147. 149. 179. 1225. — Tocllescu, Revista pentru istoria, An. II, Voi. III. 399; vil. 2. 423. — Densnşlanu **Ar.,** Revistă critică literară, An. III., p. 60.— Blbtcescu, Poesiî pop. din Transilvania, p. 329. — Cătana, Balade poporale, p. 17. — Negoescu, Poesiî pop., Balade, p. 201. — **Pomplliu,** Balade, p. 36. — Bugnariu, Musa Someşiană, Balade, p. 82. 87. — **Bnrada,** O căletorie in

Dobrogea, p. 151. — **Mariann,** Balade române (1869) p. 38-43. — Idem, Poesiî pop. I. (1873), p. 116. - **Daul,** Colinul, P- 30. — Corcea, Balade pop., 87. — Colecţiunea nostră inedită.

Tot ca un rival al luï Joe pentru domnia lumii ne apare titanul Pro-metheu şi în legenda lui Hesiod [a]).

A doua causa, pentru care eroul român sufere în pescerea sa, este o simbolisare forte caracteristică a răpiriî focului.

Ştefan Vodă, Domnul ţereî, inculpă pe eroul român, că-î furase un cal nebun, roşu sglobiu, roşu ca focul, şi atât de roşu, în cât sórele se închidea, un cal care se hrănia numai cu jăratec aprins, care scotea scântei pe nări, care când bătea vontul de vară, şi adia vêntul de seră, el se înviora, în urma sa petrele scăpărau şi brasdă roşia reversaü; era un cal năsdrăvan, un cal cu aripi ; care când fugea, cu norii se amesteca, ér când necheza munţii se cutremurau, copaci mari se resturnau.

Pe acest cal, care se nutria numai cu jăratec aprins, eroul român î-1 a-scunsese într'un grajdiü de petră adânc de 7 stânjinî sub pàment.

Este aceeaşi idea, pe care o aflăm şi la autorii antici, că Prometheu răpind focul ceresc de la Joe, î-1 ascunsese în tubul plantei numită ferula, însă o altă figură.

Asupra lui Prometheu, Joe, părintele deilor şi al ómenilor, trimise vulturul cel sinistru, ca se-1 tortureze, în tradiţiunile române însă eroul aste chinuit la început, nu de un vultur, ci de o şerpoică infernală, care cu coda î-1 încolăcia, ér când se întindea inima-î cuprindea, o năpârcă urîciosă, care i-a pulat în sînu-I, acolo puii şi-I cresce, care din carne, ori din coste, î-1 ciupesce şi puii şi-I adapă cu sângele eroului.

După legendele antice, Prometheu susţine torturile sale în timp de 30 ani, şi tot aceeaşi lungă durată de ani o aflăm şi în legenda română.

Eroul român este chinuit în pescerea sa cea otrăvită, séű în temniţa cea de petră de sub pàment, în timp de 27 ani şi jumètate [2]), ér după alte variante el sufere 32 de ani »).

După acest lung interval de timp, de când eroul român stă închis, chinuit, uitat de totă lumea, şi în care timp, după cum ne spune densul, numai corbii i aduceau hrana, se presintă la Domnul ţereî mama eroului, o veduvă betrână, o «babă slabă şi înfocată, dar la minte înţeleptă», şi-1 rogă <cu foc», ca se-I libereze din închisore pe fiul seu. însă nemilosul Domn i respunde cu figuri ironice, că va erta pe fiul densei «sus pe malul

») He&iodl Theog. v. 534.

') Teodorescu, Poesiï pop., p. 532: de nouă ani (şi) jumőtate, de trei ori tot câte nouă

') Biblcescu, Poesiî pop., p. 330.

'mî fac doue <Jecî şi ş ép t e de când în temniţă zace . . .

Oltului cu treï lemne a codrului, că pe fiul eï l'a logodit cu o iată din Slatina, cu jupânésa Carpina din pădurea Cocala ort Cocana '), numaî clin topor cioplită şi din bardă bărduită, că i-a găsit si nănaşî doi cloncanï suri (urieşî) de sus, cart din carne-ï se vor sătura si din sângele lui se vor adapă, seu că va trimite asupra luî un vultur sur, ca se-1 chinuescă [8]).

Patria eroului român este ţera Moldovei, ér după alte variante el este un Muntean, on un voinic de peste Olt.

Pescerea orî temniţa de petră, în care densul este închis, e sus pe apa Nistrului, ér după alte variante pe malul Dunării, în câmpul Bărăganului pe drumul Rusalimuluî, seu el este închis în temniţa luî Opriş, în temniţa luî Sanfius, orî în temniţa din Zărlat de peste Carpaţî.

în textele poporale române ca şi în legendele grecescî, eroul ne apare ca omul cel maî chinuit pe lume, aruncat de Ştefan Vodă, orî de împë-ratul din Tarigrad, într'o pescere otrăvită de 9 stânjeni sub păment, unde şerpii ceî veninoşi î-1 strîng cu códele lor şi-î sug sângele, unde ci zace ca un mare pecătos, nevinovat, nejudecat, si de totă lumea uitat [s]).

Chinurile sale sunt atât de gróznice, în cât «el strigă aşa de tare, de se aude peste mare, însă nime nu-1 aude, numaî dulce maica sa> *).

Aceleaşi versuri caracteristice ale suferinţelor luî Prometheu, deşi astă-dî alterate în formă, aü esistat şi în vechile cântece epice de la Dunăre. Noîle aflăm reproduse şi în poema luî Apolloniu Rhodiu despre Argonauţi, care ne spune, că vaetele lui Prometheu, ferecat şi torturat pe Caucas, resunaü si cutrieraü aerul aşa departe, în cât le audiră şi Argonauţii de pe marea negră [6]).

*) Pădurile séù munţii numiţi Slatina şi Cocana, ne apar aici ca reminiscenţe din vechile legende, după cari Prometheu a fost încatenat pe Atlas, orî pe Caucas. •) în alt loc:

Vulturii ce sboră 'n vént.
cu penele zugrăvite, cu

cu picióre gălbiore
. . . el pe mine s'or

cu sânge s'or adapă
. . .
Teodor esc ti, p. 520.-

boturi de p i e t r e
scumpe f(grifonii)
De o parte ventu-'l
bate, De una
sorele-'l arde,

lăsa, cu carnea-mî
s'or sătura,
Ér de-asupra prin
prejur Sb(5ră-un puiü
de vultur sur.

[s]) In alte texte poporale eroul ne mal apare şi sub numele de Badea ca în prima variantă română:

Totă lumea slobodă, Numaî Badea la închisore	Cu şepte perechi de fere, Ferele s'aü ruginit . . .

(tnv. D. Ştefănescu, corn. Grind, j. Ialomiţa).

[4]) Cătană, Balade pop., p. 17.

1. „J u * ____ i:u TT

Păditoriul temniţei erouluî român este un aşa numit ceuş Vâlcea [1]).

O prcţiosă reminiscenţă din nisce timpuri forte depărtate.

Vâlcea din textele poporale române este celebrul faur Vulcan, căruia tradiţiunile vechî i atribuise tristul rol se ferece şi se pironescă pe geniul cel maî profund al vechimii, pe cel mal mare bine-fâcătoriu al omenimiî.

în fine după lungi şi grele suferinţe eroul român triumfeză peste puterea şi mânia severului Domn. El scapă clin închisore, séü din pescerea cea adâncă, prin isteţimea sa, şi ajunge în urmă Domn în ţeră [2]), ori Domn mare pe tronul Ţărigradulul [3]).

După cum vedem tradiţiunea română ne presintâ acelaşi episod din luptele vechilor titani, aceeaşi acţiune eroică, aceeaşi desvoltare a evenimentelor ca şi legenda lui Eschyl şi a lui Diodor.

Cu deosebire elementul focului, ca o putere misteriosă şi bine-făcătoriă, este amintit şi simbolisat adese-orî în acest cyclu de cântece române.

Calul erouluî, un cal nesdrăvan, este roşu ca focul, atât de roşu, în cât se întunecă şi söreié; el se hrănesce numai cu jăratec aprins, pe urmele sale petrele scapără şi o brasdă roşia de foc se întinde. Mama sa este o babă slabă şi înfocată, dar Ia minte înţeleptă. Ea rogă cu «cu foc» pe Domnul tëreï, së-ï libereze din închisore pe fiul sëu, «ça la vreme de slăbiciune se-I aducă d'un tăciune, së-ï aţîţe un foc în vatră» [4]).

încă un resunet neperdut despre nisce fapte, pe cari adî nu le mal înţelegem, dar cari aü lăsat urme adânci în spiritul poporului: că Prometheu adusese nefericiţilor omeni scânteile focului ceresc, ascunse în tuleul plantei numite ferula.

In fine unele cântece române mal celebreză triumful erouluî şi prin urmă-tórelc cuvinte: ca suB polele codrului se vede o zare de foc, unde Corbea se încăldesce [6]).

Prometheu a fost una din cele maî populare figuri din timpurile eroice ale omenimiî. Tot ast-fel ne apare el si în cântecele române. Ele ne es-

') Tocilcseu Materialurî folkl. I. p. 152. — Dupa Homer (II. XVIII. 397; Hymn, in Apoll. 317). Vulcan a fost şchiop din nascere. Lui ceuş Vâlcea i tocă piciórele, séű î-1 lasă numai cu un picior, eroul român.

') TocIIescii, Revista, An. II. voi. III.
p. 400. J) Idem, Revista, Voi. VII. 2.
424. 4) Tocllescn, Materialurî folkl. I.
192.

«) Marianii, Poesil pop., Tom. I. (1873), p. 116. — La Teodorescn, p. 535: de pe cal descăleca un foc mare c'a prindea . . .

'mă sentimentele de durere ale poporuluî pentru nefericirea nemeritată a unuî erou şi bucuria pentru învingerea luî.

Sunt nisce accente vechi, ce resună din aceste cântece tradiţionale.

însă legenda română despre Prometheu a ajuns la noï numai fragmentară.

Din marele tesaur de cântece epice, ce a resunat o-dată la nordul IstruluT, în ţinuturile aşa numite ale Hyperboreilor, a ajuns la noï numaï o mică parte.

Un erou cu numele de Co r b ea era cunoscut şi anticităţiî homerice.

Vechiul poet cyclic Les c lies amintesce în «Iliada cea mică» despre un erou legendar pelasg numit Coroeb(os), care luase parte la resboiul troian, ca aliat al luî Priam.

Aceeaşî legendă o aflăm şi la Virgil.

Când Enea povestesce regineï Dido luptele desperate, întâmplate în nóptea cea fatală, când Troia a cădut în manile Grecilor, densul se esprimă ast-fe) :

«Inspirat de del, eu me arunc în mijlocul armelor si al flăcărilor, peste tot locul unde me chiamă trista Erinnys, furia luptelor şi strigătele, ce se înălţau la ceriu, în acelaşî timp sosiră şi aliaţii noştri Rhipeus şi Epytus, omul cel mal bëtrân în arme. La lumina luneî se string lângă mine Hypanis, Dymas şi tînërul Coroebus, fiul lui Mygdon. EI venise la Troia tocmai în dilele aceste fatale, aprins de o iubire nebună pentru Cassandra, şi ca ginere el aducea acum ajutoriű luî Priam şi Frigienilor, nefericitul, care nu audise profeţiele mireseî sale inspirate de divinitate» ').

O vechia pictură de pe muriï de la Delphi înfăţişa, după cum ne spune Pausania, distrugerea Troieî şi plecarea flotei grecesc! către casă. între cel căduţl în luptă se vedea aci şi tînërul Co r o eb (os), ér peste el Priam, Axion şi Agenor [2]).

Numele eroilor Rhipeus şi Hypanis, carï alergase, după cum ne spune Virgil, ca aliaţi al luî Priam la Troia, ne apar numai ca simple numiri personale geografice. Rhipaei erau munţii Hyperboreilor séü Carpaţil de astâdl. Virgil mai numcsce pe Rhipeus, j ustissimus un us [8]), un epitet caracteristic al Hyperboreilor şi al Geţilor <). Ér Hypanis este după Strabo numele rîuluî Nistru.

De aceeaşi origine hyperboreă se vede a fi şi eroul Coroebos.

Esista aşa dar în anticitatea homerică o seria de cântece

epice despre

') Virgilil Aen. II. v. 341.
") Pansaniae lib. X. 27. 1: *Kofotfo; ó* MuT8óvoc.
') Virgilii Aen. II. 426.
[4]) Melae lib. in. 5. _ Herodoti lib. IV. 93.

un eroü faimos pelasg, numit Coroebos, fără însă ca inythografiï grecescï ső potă presupune, că acest erou de lângă munţiî Rhipaei era una şi aceeaşÎ personalitate legendară cu figura cea marc a luî Prometheu din Scythia ').

12. *Prometheu ca $eà$ nvQyôqoç, Mithras genitor luminiş,*

Deus Arimanius.

Prometheu a fost adorat ca deü încă din timpuri preistorice forte depărtate [2]).

Vechia teologia pelasgă sciuse se eterniseze, prin dogme şi prin misteriî, meritele si suferinţele cele legendare ale acestui Christ al lumiî vechi.

Urme despre cultul luî Prometheu, ca deü, le aflăm si pe teritoriul vecheî

Elade.

La Sophocle, titanul Prometheu ne apare sub numele de ftîoî supçofioç, deul aducătoriu al foculuî [3]).

Ér Pausania scrie :

«în Academia din Athena se află un altariü consecrat lui Prometheu.

i) Prometheu şi diluviul luî Deucalion, în vechile tradiţiunî grecescï Prometheu maî era adus în legătură şi cu diluviul, ce acoperise intr'o epocă depărtată întreg pămentul Greciei. Este aşa numitul diluviû al luî Deucalion. Joe, după cum scrie Apollodor, (I. 7. 2.) hotărînd se stingă, întreg genul de aramă al ómenilor, Prometheu înveţă pe fiul séü Deucalion (care părăsind Caucasul ajunsese rege în Thcsalia), ca se construiescă o arcă, în care se-şl pună tóté lucrurile necesare pentru traiü. îndată după aceea Joe slo-bodind din ceriu torcnţî de ploiă, acoperi cu apă partea cea maî mare a Greciei, în cât au perit tot! omenii, afară de aceia, carî fugise pe munţiî ceî mai înalţi din apropiere. Urmele acestei legende Promelheice le maî aflăm şi astădî la poporul român. «Despre un jidov (urieş, titan), se povestesce, că dând Dumnedeü potop, ca se-î prăpădescă, el a pus un picior pe un munte, şi alt picior pe un alt munte, de o parte şi de alta a Oltului, dar punendu-se pasările ceriului pe el, a cădut în apa Oltuluî. Acolo Oltul face şi acum un talaz mare, formând o brasdă de a curmedişul apel, ca şi cum ar trece peste un gard. Omenii numesc locul acesta «.unde a cădut urieşul» şi care se afla în judeţul Vâlcea din sus de Râmnic» (înv. V. Marienescu, corn. IbănescI, j. Olt). După o altă variantă în fond identică cu cea precedentă: «Urieşiî au périt de când cu potopul. Atunci eî de frica înecului s'aü suit pe verfurile munţilor, ér paserile ceriului, cari

umpluse vesduhul cu mulţimea lor, ne avênd unde a se odihni, se aü pus pe uriesî, şi cum ele erau flămânde i-aü tot ciugulit de carne, până ce i-au isprăvit» (înv. D. Ba s il es c u, corn. Drajna de sus, jud. Prahova).

[a]) La Eschyl (Prom. v. 92) Prometheu se numesce însuşi «un deü» persecutat de cjeï. *) Soplioclls Oed. Col. v. 55-56: 6 nup'fopoţ $siţ Tuàv

Pe acest altáriŭ (la serbătoria deuluï) omeniï aprind făcliele lor şi apoî cu ele aprinse cutrieră oraşul. Dacă în acesta cursă de emulaţiune se stinge cuî-va făclia, el cedeză victoria următoriuluî seu» [1]).

însă forte rëspândit ne apare cultul luî Prometheu sub numele de Mithras, Mithras genitor luminiş, deus invictus Mithras, în ţinuturile vechî pclasge de lângă Istru, cari în timpurile dominaţiuniî romane ne sunt cunoscute sub numele de Dacia, Pannónia şi Noric [2]).

Originea si istoria cultului lui Mitlira în părţile aceste a rëmas însă o enigmă până în dilele nóstre.

Pe monumentele figurate din epoca romană, deul Mithra este înfăţişat ca un lênër de o frumusefă estra-ordinară sacrificând un taur într'o pescere. Pe aceste table de sacrificiu, deul ne apare îmbrăcat în costumul naţional dac, cu o cămeşă cevaşî cam lungă, încins peste mijloc şi avênd pe umeri o mantia fiuşturândă, ce-Î ajunge până din jos de genunchi. Pe cap deul portă căciula naţională dacă, cu vcrful ţuguiat, rotundit şi plecat înainte, ér pe umerî i descind nisce plete lungi după datina pelasgă, orî un per frumos buclat[3]). Cu mâna stângă el prinde viguros taurul de un corn, orî de bot, ridicându-î capul în sus; cu genunchele stâng i apasă spatele, i-1 încovoia şi supune la pâment, ér eu mâna dreptă i înfige pumnalul în gât, îndreptându-şî în acelaşî timp ochii cătră ceriu [4]).

') Pausaniae lib. I. 30. 2.

*) Corpus Inscriptionum întinarăm, Voi. III. Illyricura.— Cf. ibid. p. 1164, v. Mithras.— Arcliacologisch-epigrapliisclic Mitthcilnugcii, II. 33; VI. 98.101; *Vil.* 200-225: Mithraeen und andero Denkmălcr aus Dacien. — Fabri, De Mithrae Dei Sous invicti apud Romanes cultu. Elberfeldae, 1883. — Lajard, Introduction à l'étude du culte public et des mystères de Mithra. Paris, 1847. — Lajard, Recherches sur le culte public . . . de Mithra. Paris, 1867. — Tocilescu, Monumente epigrafice şi sculpturale aie museuluï naţional din Bucurcsd, I. p. 83-88. — Kuzsluszky, Az Aquincumi Mithracum, in Arch. Értesítő. *V.* F. VIII (1888) p. 385-392. — Bojiilcic, Denkmălcr des Mithras-Cultus in Kroatien (in Kroa-tische Revue, I. p. 139-152). — Királyi, Dacia Provincia Augusti. II. 134-151.

[3]) In diferite descrieri archeologice publicate asupra monumentelor mithriace din Dacia, Pannónia, Noric, Italia şi Gallia, se amintesce adese orî în mod cu totul superficial de pilcul frigian (phrygia tiara, die phrygische Miitze) a deuluï şi despre costumul seu semi-asiatic (asiatische Tracht in ihrer griechischen Stilisierung). însă pilcul seu căciula dacă, cum ne apare pe monumentele figurate din epoca lui Traian, se deo-

sebesce prin o formă cu totul caracteristică de pileul frigian şi de tiara Perşilor.

ochii la cer
îndrepta, 'a
Dumnedeŭ se

[4]) Tot ast-fel ne înfăţişeză cântecele eroice române pe Cor b ea în temniţă:

Dumnedeŭ că se
'ndura, Dumnedeŭ
l'învrednicia şi putere
că i da . . . .

Teodorele u, Facsil pop., p. 519*

Lângă deü sunt figuraţi de o parte şi de alta doî tinerî adolescenţi îmbrăcaţi în acelaşi costum naţional dac ; unul ţinend în mâna o făclia cu capëtul aprins în sus, ér cel alalt cu capëtul aprins în jos. Probabil aceşti Cautopaţî representaü sórele, ce răsare, si sorclc, ce apune, ori pe Phosphoros şi Hespcros.

Atât deul cât si tinerii figuraţi pe aceste baso-reliefurî ne presintă nisce tipuri eroice, nobile şi dulci pelasge. Nimic asiatic, nici în espresiunea figu-relor, nici în costumele lor.

Pe lângă figurele deuluî şi ale Cautopaţilor mal vedem representate pe aceste monumente mithriace diferite alte scene caracteristice din vieţa deulul, diferite imagini topografice, atribute si semne simbolice, dintre cari unele sunt amintite în legendele vechi ale lui Prometheu, altele în legendele române.

Din aceste accesorii şi ornamente simbolice noi vom aminti aici pe cele mal remarcabile pentru originea şi istoria cultului lui Mithra.

Pe un baso-relief din Roma, deul Mithra este înfăţişat suflând din gură, ca so aprindă focul pe un altariü, ér de amondoue părţile densul este încun-jurat de şerpi, dintre cari unul se ridică în sus, ca së-1 musce de coste *).

Pe un alt baso-relief din Ostia se vëd figurate de asupra pesceril, în care sacrifică Mithra, sesă altare, situate pe o culme întinsă şi pădurosă [2]). Avem aici o indicaţiune topografică, că scena sacrificiului se petrece lângă altarele cyclopice seu lângă altarele teogoniel [3]).

O deosebită importanţă însă ne presintă un alt baso-relief, ce a fost descoperit în ruinele mithrculuï de la Sarmizegetusa. Aici sunt figurate doue grupe de altare lângă capul deulul, una în drépta si alta în stânga. Fie-care grupă este compusă din câte trei altare [4]). Primul altariu fiind mal mare, cele-lalte gradat mal mici. Sunt cele doue grupe de altare cyclopice, despre cari am vorbit mal sus.

O altă sculptură analogă se află în museul Báttyani din Alba-Iulia. Aici de asupra pcscerilse vëd figurate ş ép te altare, si lângă fie-care altariü câte un stâlp de lemn acoperit cu o căciulă dacă [6]). Avem eras! o figurare simbolică, ca cele septe altare se aflau pe culmea unul munte dac [e]).

') Lajard, pi. LXXI.

[J]) Lajard, pi. LXXIX. *2.* Lângă capul deuluî constelaţiunea boreală allrseî marî. ") A se vedé mai sus p. 277.

*} Arch.-epigr. Mitth. VII. p. 207. — Şesă altare aü fost descoperite şi în sanctuariul deuluî Mithra de la Deutsch-Altenburg

(C. I. L. III. 4414). [6]) Lajard, pl. LXXIX. 1.) In Transilvania tablele, ce représenta sacrificiul lui Mithra, au adese ori forma unul

O altă indicaţiune geografică despre locul unde se petrec scenele cele memorabile din vieţa luï Mithra se vede esprimată prin figura mitologică a unei importante divinităţi fluviale. Aicï deul rîuluï ne apare întins pe pă-mênt *), cu o barbă lungă şi fluidă, care la mijloc se despică în doue părţî[!]).

Este, fără îndoielă, representarea Istruluï, a rîuluï celuï mare şi divin, despre care spuneau vechile tradiţiunî geografice, că lângă munţii Dacieî el se despărţesce în doue ramuri [3]).

Tablele cele sacre ale deuluî Mithra, aveau, după cum vedem, şi un caracter topografic. Pe lângă pescerea de sacrificiu ele mal represcntau, prin figuri şi prin monumente, pămentul cel sfânt, pe care se petrecuse acţiunile luï Mithra.

Pe monumentele figurate din epoca romană deul Mithra este înfăţişat cu diferite atribute.

Unele din aceste atribute amintiaü devotaţilor diferite episode din vieţa deuluî, ér altele simbolisaü virtuţile ori calităţile sale particulare.

Din tóté aceste embleme, corbul este unul din simbólele cele maî caracteristice şi mai tradiţionale, ce ni le presintă monumentele mithriace.

Pe una din aceste sculpturi se vede figurat un corb, ce intră în pescere prin o gaură séü spărtură a stânceî •).

Acelasî corb este înfăţişat pe un alt monument mithriac într'o atitudine cu totul domestică. Intrând în pescere prin gaura seu spărtura stânceî, el plecă capul si strigă pe Mithra, ce sacrifică taurul[6]). Este o solia, pe care o îndeplinesce acest corb.

Pe un alt monument mithraic din villa Torlonia se vede lângă bustul soreluï un cal eu aripï [6]), despre care fac amintire şi cântecele poporale române '). Patria cailor cu aripi era după legendele vechî Scythia, în particular ţinuturile de lângă Istru [8]).

stâlp conic obtus (Arch.-epigr. Mltth. VII. Taf. VII). Este o simbolisare a Columnei principale a ceriului, pe care a fost incatenat Prometheu.

') lajard, pi. LXXVIII.

") Arch.-epigr. Mitth. II. p. 119.

') Jornandis De Get. orig. c. 7: Caucasus . . . Histri quoque fluenta contingit, quo amnis scissus dehiscens.

[4]) lajard, pi. LXXV.

[5]) Lnjard, pi.
LXXXVII.

") Lajard, pi. LXXXII.

') Densiisîanu Ar., Revista critică-litcrară, III. 63.

[8]) Plinii I. X. 70. 1: Pegas os equino căpiţe volucres ... in Scythia. — Cf. **Heslodi** Theog. v. 282-283.

Alte figurine înfăţiseză pe deul Mithra cu câte o cheia în fic-care mână '). Sunt «cheile raiului», despre cari amintesc şi colindele mithriace române. Mithra ne apare pe aceste monumente ca deul claviger, el are rolul luî lanus, care deschide şi închide ceriul, norii, pămentul şi marea [8]).

O statuă de marmure descoperită la Ostia ne înfăţiseză pe deul Mithra ca íhö; Tiupcpopci?) ţinend în mâna stângă tuleul unei plante, ce fumegă [8]). Este váf/íhjc, séü ferula, în care Prometheu a adus ómenilor scânteile focului ceresc [4]).

în epoca romană, mistcriele Iui Mithra aveau şepte grade de iniţiare, numite: Corax, Gryphus, Miles, Leo, Perses, II e l i o d romu s şi în fine Pater patratus, care constituia capul hiérarchie! mithriace [5]).

Se pare însă, că la început aceste numiri formase numai simple epitete poporale ale deuluî Mithra.

Corax, seu corbul, ne apare figurat nprópe pe tóté basoreliefurile mithriace. în cântecele poporale române, eroul, ce représenta pe Prometheu în pescere ori în temniţă, portă de regulă numele C orb e a. Corbii după legendele române aduc, în temnifă orî în pescere, hrană acestui martir poporal[6]), ér după alte variante un corb vine la feréstra eroului închis (numit Gruia), trimis de tatăl acestuia, ca sd-1 caute în totă lumea ').

i) Lajaril, pi. LXXf.

») Ovidli Fast. I. v. 116 scqq.

3) Lnjard, pi. LXX.

**)* Pe unele baso-rcliefurl, cu deosebire pe cele din Dacia, pcscerea deuluî Mithra este incunjurată cu o coronă de lauri, ori de olivă. Este simbolul învingerii, séü liberării luî din catene, despre care amintesce şi Apollodor (II. 5. 11. 12).— între acce-soriele figurate lângă pescerea Iul Mithra se mal vede şi o barcă cu un om eşind din undele apelor (Lajard, pi. XCIV). Se pare a fi arca luî Deucalion, ce a fost con-struiiă după consiliul lui Prometheu.

[s]) în epistola 107 către Laeta, Hieronym face amintire cu următorcle cuvinte despre sanctuariul lui Mithra din Roma, ce a fost distrus in anul 376 orî 377: ante paucos annos propinquus vester Gracchus . . . quum pracfecturam gereret urbanam, nonne specum Mithrae et omnia portentosa simulacra, quibus Corax, Gryphus, Miles, Léo, Perses, Helios Dromo (Heliodromus), Pater initiantur, subvertit, fregit.excussit? —Aici enigmaticul IIelios Dromo grccisat (Hcliodromus) este numai o o simplă forma coruptă din invocaţiunca «Ilion şi-a nost Domn» (A se vedé mai sus p. 111, n. 2).

[6]) líuraűa, O călătorie în Dobrogea, p. 153.

') l'râncu, Românii din munţii apuseni, p. 209:

Porni córba croncănind

Tot în pente
ferecată; în feros t
ă că se puse Şi

Şi din aripi fâlfăind
Pan'Ia temniţa de petră,

Este corbul cel legendar al lui Novac bĕtrânul, «de când era Gruia mic, scia se

Al doilea grad de iniţiare în misteriele luï Mithra portă numele de Gryphus, adecă grifon.

Vulturiï mithologicï, numitï grifoni, simbolisau, după cum seim, ţera Hy-rboreilor. pc s(;oiеiе) ce le îmbrăcaţi cei iniţiaţi în misteriele lut Mithra, după cum ne spune Apuleiu, maî erau figuraţi şi grifonii, fiind numiţi espres: gryphes hyperborei ')•

Se parc însă că numirea de Gryphus este numai o formă alterată latină, si că ideea originală a fost la început cu totul alta.

în diferite cântece române eroul, ce représenta pe Prometheu cel înca-tenat, maî portă numele de Gruia, lat. grus 2).

Este o probabilitate istorică, că Gryphus întocmai ca şi Co r a x, era numai o simpiă formă latinisată a unei numirî, sub care figura erou! Mithra în tradiţiunile poporale.

Al cincilea grad din misteriele luï Mithra, după cum scrie Hieronym, era numit Perse s.

Sub numele de Perses, Mithra ne apare si la Porphyriu [3]). Ér poetul Statiu, amintesce de pescerea luï Mithra sub formádé «Persei antri» *).

Originea acestei numirî a rëmas până astădî obscură.

Cuvêntul «Perses», după forma, în care ni se presintă, nu are de loc caracterul uneî numiri etnice.

In legendele poporale române eroul sufere «în temniţa lui Op ris» [5]). Este aceeaşi suterană, pe care poetul Statiu o numesce «Persci antri». Este acelasï cuvent, identic din punct de vedere al legendelor cu forma literară latină de «Pers es».

vorbescă un pic». La Alexicî (Texte, I. p. 19) aceleaşi versuri despre solia corbului sunt de o frumuscţă întru aclever clasică:

Corb din aripi fâlfăia
Când era a şeptea teri Ostenit era se moră, Se puse se croncănescă, Gruia
Şi din gură foc ţipa;
Şcptc teri ci o sburat
Şi de Gruia nu o dat, ') Appnleji Metam. XI. Ed. Gamier, I. p. 394. ') Corcea, Balade poporale, p. 88:

La cea petră muschiată
La **ţ4p&** lui Corbea, Tot era dosul către mar® Si cu faţa către sdre
. . . La Gruia ce-ml tot
Unde bate gârla 'n petră.

Multă ţcră-î adunată,
Ca pe Gruia *se* i-1
védd Unde,
Domne, i-1 lega?

Cf' C ă t a n ă, Balade poporale, p. 133.

or **l'liyrlus,** De antro Nympharum, 16; la Fabri, De Mithrae dei cultu, *p.* 32. ') Stat» Thebaid. I. 719-720.

în teologia Pelasgilor *de* la Dunăre, Prometheu cel divinisât portă numele de Mithra (Miftpac). Este erăşi o simplă numire epică din regiunile Istruluî.

In diferite cântece tradiţionale române eroul cel chinuit, însă nevinovat, Prometheu al anticitatiï, este celebrat sub numele de Mar z a[1]), seu Mîrza *). Este una si aceeaşi numire cu forma grecescă de Míítyac, cele doue consonante de la mijloc fiind dislocate. MHtyac în loc de Mip&a? == Míjiaac. în dialectul doric litera i> avea şi sunetul de a [3]).

Prometheu, ca deul Mithra, maï avea în anticitate diferite epitete. El mai era numit «deus invictus», deul vitéz. Avuse aşa dar după legende ore-carî lupte grele, din carî reuşise învingătoriu.

în inscripfiunile romane din Pannónia el maï are epitetul de «p a tri u s» «), adecă era un deíi vechiu naţional, al triburilor pelasge de la Dunăre.

O deosebită însemnătate istorică însă o are epitetul seu de Arimanius.

Pe doue inscriptiunï din Aquincum (Buda) Mithra este numit DEVS ARIMANIVS [6]) adecă deŭ din naţiunea Ari m ii o r (Arimanilor) séü Râm-lenilor celor vechî[6]).

Tot ca DEVS ARIMANIVS ne apare Mithra pe o inscripţiune din Roma [7]), si este important, că acesta numire i se dă aicï de către însuşi Pater patrum, de către marele cap al religiunil mithriace din tot imperiul. Fără îndoielă că acesta glorificare a luî Mithra ca Arimanius maï avea şi caracterul unei propagande religiose. Inscripţiunile cu Deus Arimanius din Roma şi din Aquincum puneau în vedere poporului roman şi coloniclor din Pannónia, că acesta este deul strămoşesc al Arimilor seu al vechilor Râmlenî.

Şi întru adevër deul Mithra avea tradiţiunî puternice naţionale în Pannónia, în Dalmaţia şi în Dacia.

împăraţii romani din casele numite «Jovii* şi «Herculii» considerau pe

') Bibicescu, Poesiî poporale din Transilvania, p. 329:

Strigă, Domne, cine strigă,
Strigă Mar z a din temniţă *)

Şi-aşa strigă de cu
iale. Când s ó rele

Cătnna, Balade poporale, p. 17-18: Strigă, Domne, cine-mî
strigă, Mîrza 'n temniţă că-mî
strigă,

Şi-aşa strigă el de
tare, De s'aude

•) în documentele istorice Mursa (Marsa) este numele unei familie nobile române din ţera Făgăraşului. An. 1518: honestae Dominae Stanka, filiae Mursac, Relictae quondam Theodori Popae. (Densuşianu,

Monumente pentru istoria Tëreï Făgăraşului, p. 74).

[4]) C. I. L. III, nr. 4802.

') C. I. L. III, nr. 3414, 3415.

') A se vede maï sus p. 139.

') C. I. L. VI, nr. 47.

307 d. Chr. pe Mithra ca un deü strămoşesc, ca patron al domnieî séü al imperiului lor, f au t or imperii sui ')•

Din familia «Jovii» făceau parte în timpul acesta: Diocletian, născut • Dalmaţia; Galeriu, născut la Sardica în Dacia Aurcliană şi a cărui mamă era emigrată din Dacia vechia [2]); Maximin Daia séű Daza, originar din Dacia vechia [3]), Liciniu, tatăl, născut în Dacia Aureliană *) si Liciniu, fiul.

Ér la familia «Herculii» aparţineau Maximian, betrânul, născut la Sirimiu şi fiul sou adoptiv Constanţiu Chior, al cărui tată era din Dacia de peste Dunăre [6]), în fine Constantin (cel Mare), fiul lui Constanţiu Chior.

Ca un deü naţional, ca protector al imperiului şi al poporului roman, ne apare Mithra pe o inscripţiune din Apulum, unde i se face o dedicaţiune : pro salute imperii populique Romani et ordinis coloniae Apuli[6]).

Despre originea, caracterul si estcnsiunca cultului lui Mithra în provinciele romane, cel vechi aveau idei cu totul confuse. EI nu aveau nici o cunoscinţă, că regiunile aşa numite barbare de lângă Istru formase dintr'o vechime forte depărtată, pămentul cel sfânt al religiunil lui Mithra.

După Lactantiu Placid din secuiul al VI-lea d. Chr., ca se nu mai amintim aici de Plutarch, religiunca lui Mithra era originară din Persia, de unde ea trecuse în Frigia, ér din Frigia la Romani [7]).

în Frigia însă, si peste tot pe teritoriul Asiei mici, noi aflăm numai forte puţine monumente consecrate dculuï Mithra, dar si aceste numaî în spiritul tradiţiunilor hyperboree [8]).

«) C. I. L. III, nr. 4413.

») Lactnulll De mort. pers. c. 9: mater cius Transdanubiana infestantibus Carpis in Daciám novam transjccto amne confugerat. — Entropii lib. IX. c. 22: Maximianus Galerius in Dacia haud longe a Sardica natus.

") Lactantil, De mort. pers. c. 18: Daiam adolescentcm, qucndam semibarbarum, qucra recens jusserat (Maximianus) Maxinum vocari de suo nomine. — Zosimus, II. c. 8. — Honoras, c. XII.

[4]) Entropii lib. X. c. 4: Licinius imperator est factus, Dacia oriundus.

[5]) Trobclil Pollîonis Divus Claudius, c. 13.

') C. 1. L. III, nr. 1114.

') Lactantlus l'l.icidits in Operele Iui P. Pa pini u S t at iu (v. 717-720, I. Thcbaid.) Ed. Parisiis, 1618.

) Cultul deuluî Mithra a fost introdus în Persia dimpreună cu alte credinţe Pulasgc încă din timpul, când Scylhii ocupase Media. La Perşi insă rcligiunea lui Mithra

apare cu totul heterodoxa. Ea se deosebia prin o mulţime de precepte, teoretice
Şi practlce. de religiunea ortodoxă a lui Mithra de pe teritoriele pclasgc. După cărţile tco-
gice ale Perşilor, Mithra era o divinitate, subordinată, cu totul distinctă de Ahriman.
am urmă fiind considerat ca principiul reuluî, ca demon al tenebrelor. Ér după

Numërul cel mare de inscriptiuni mithriace, în afară de Italia, ni se pre-sintă în Dacia, în Pannónia, în Noric şi în Britannia lângă valul luî Hadrian, unde aü fost espatriaţî o mare mulţime de Dacî, sub numele de Cohors I Aelia Dacorum J).

Istoria cuHuluï luï Mithra aparţine de la originea sa raseî si teritoriului pelasg de lângă Istru. Aici mai resună şi astădî cântecele tradiţionale despre suferinţele luî Prornetheu ca erou, si imnele religiose ale lui Mithra ca deü s).

13. *Prornetheu (Mithra) ca* #£<5g *èv. rtérçaç, invictus de petra natus,*

în colindele roinane.

în anticitatea greco-romană maî esista o legendă formată de teologia pelasgă de la Dunăre, care se ocupa cu nascerea deuluî Mithra (Prometheu) din stâncă, numit în sens dogmatic Ö-EÖC ix îţeif/aî [3]) invictus de petra natus [4]).

Hcrodot (I. 131) la Perşi Mit^a era o divinitate femenină. Peste tot ideile zoro-astrice despre natura şi posiţiunea deu'luî Mithra în hierarchia divină erau cu totul confuse.

') Sanctuarele consecrate deuluî Mithra se aflau în suterane. Un ast-fel de templu suleran al lui Mithra a fost descoperit in a. 1837 la comuna Slăvenî, pe malul drept al Oltului, în j. Romanaţî (Annalile Soc. acad. T. XI. Sect. 2. p. 210-215. 250-256). Un alt sanctuarul al deuluî Mithra construit de asemenea sub pământ s'aű descoperit în a. 1881 in partea de sud a comunei G rad i se e (in ruinele Sarmizcgetuseï romane) cu o mulţime de monumente mithriace, inscripţiunî, reliefuri, altare, statue şi columne (Arch.-epigr. Mitth. VI. 99. 101; VII. 202-225). Probabil că un Mithreű a esistat şi la Apulum, unde s'aü aflat maî multe baso-reliefurî şi inscripţiunî dedicate deuluî Mithra *(C.* I. L. III. n-rii 1114 scqq.). Tot la regiunea Carpaţilor aparţine Mithreul descoperit Ia Aquincum, Buda-vechiă (Kuzsinszky, Az Aquincumi Mithracum, in Arch. Értesítő. U. F. VIII. 385-392) şi un altul la Deutsch-Altenburg pe teritoriul vechiului Carnuntum.

*) Lui Mithra ca deü al focului, i era consecrată în vechime sărbătorea, pe care poporul român o mai numesce şi astă-dî Sâm-Medru, Sâm-Miedru (în calendariul creştinesc Sf. Dumitru, 26 Oct.). în sera ajunului de Sâm-Miedru se mai fac şi asta-di pe unele locuri focuri, la cari se adună băieţii şi strigă: Haï! la focul lui Sâm-Miedru». (lonneanu, Superstiţii, p. 56). La poporul latin încă se celebra în diua de V Id. Oct, (11 Oct.) o vechia serbitoriă naţională rustică numită «Meditrinalia». Varo şi Fcstus fără de a mai cerceta caracterul istoric al serbătorii, deriva acesta numire de Ia mederi, a vindeca. De fapt îrtsă Meditrinalia, după nume şi după luna în care se celebrau, ne apare ca una şi aceeaşi festivitate religiosă cu

serbătoria numită la poporul român Sâm-Medru.

[3]) **Flrmicus,** De err. prof. rel. c. 20: de i d ol at r ar u m lapide, de quo dicunt o-si?

Ev. jtET(/aţ.

[4]) **Commodianus,** Ed. Migne, Patr. curs. ser. prim. lat. V. 210-211.

Diferite statue şi baso-reliefurï din epoca romană ne înfăţişezi pe Mithra ca un tînër cu plete lungî, ort cu un per buclat, gol orî îmbrăcat într'un fel de costum daco-frigian, ridicându-se séü eşind la lumină dintr'un stâlp de petră, ér în jurul stâlpului se vede figurat un şerpe încolăcit >).

în fond eşirea la lumină a lui Prometheu, seu Milhra, dintr'un stâlp de petră, se refere la aceeaşi legendă antică, pe care ne-o comunica Eschyl.

Mercuriu trimis de Joe la Prometheu cel încatenat pe Phnrang, i adreseză următorele cuvinte :

«Mai ântâiu părintele deilor va sfărîma cu tunetele şi cu focul fulgerelor sale acest colţ al Pharanguluï si va ascunde corpul teu într'un sîn de petră, ér după un interval lung de timp tu vei eşi erăşî la lumină si atuncî cânele cel cu aripï, al luï Joe, aquila cea setosă de sânge, va sfâşia cu aviditate bucăţi din corpul teu şi se va nutri cu ficatul teu cel negru» [2]).

După ce doctrina despre nascerea deuluî Mithra dintr'un stâlp de petră a fost stabilită ca o veritate religiosâ absolută, teologia pelasgă atribui un caracter divin şi stâlpului (puterii creatóre) din care s'a născut deul. «Petra genetrix» [3]) şi «Petra genetrix domini» [4]), sunt amintite ca divinităţi pe doue inscripfiunï din Pannónia superióra [6]).

Acest cult al luï Prometheu, seu Mithra, eşit orî născut dintr'un stâlp de petră, se maî celebrczä şi astă-dî în colindele române.

In unul din aceste imne religiose se spune, că Dumncdeíí a fost închis într'un stâlp de petră, ce se afla pe o înălţime, în partea de jos a cheieî raiului, orî esprimându-ne cu alte cuvinte, într'un stâlp de petră din regiunea, pe care vechia teologia romană o numia Cardin es mundi.

') O statuă, ce représenta nascerea deuluî Mithra din petră, a fost descoperită la Sarmizege,tusa, şi este reprodusă în Arch.-cpigr. Mitth. VU. p. 224. şi la Királyi, Dacia, II. p. 343. — Alte doue monumente, ce înfăţişau pe foot *if- nitp-tţ,* aü fost descoperite la Apulum. Unul din aceste mutilat este reprodus la Henc. Beytráge z. dacischen Gcschichte, Fig. 13.

[2]J **Aeschyli** Prometheus vinctus, v. 1016 scqq.

3) C. I. L. III, nr. 4424: Petráé Genetrici | P(ublius) Ae(lius) Nigri|nus Sarced(os) | v(otum) s(olvit).

[4]j C. I. L. III, nr. 4543.

[s]) La divinitatea Petra genetrix se refer următorclc versuri din o colinda română de peste Carpaţî:

La o petră neslovată,
Leru-î Domne,
Şede Maica

Ca se nască fi u din petră,
Fiu din petră şi-o născut .
. .

Reteganul, Colecţ. raanuscr. P. I, 337 (Acad. rom.)

Aceste versurî maî au şi un caracter iconografic. Titanul Atlas încă susţine înge-lunchiat sfera universului (p. 346).

Textul acestei colinde române, care după conţinutul seu ne apare forte archaică, este următoriul :

Sus la cheia raiuluî
Bună cetă mi-e adunată
Tot de Sfinţî de aceia sfinţî
Şi-mî citiaű, proorociaü '),
Şi-mî citiaű de Dumnedeü
Si pe Dumnedeü nu-1 sciü.
— Ér Ion Sânt-Ion . . .
Din gură aşa grăia . . .
Voi citiţi, proorociţi,
Şi-mî citiţi de Dumnedeü
Şi pe Dumnedeü nu-1 sciţî,
Ér eü viu şi bine-1 sciü
Jos la cheia raiuluî
In stâlp-chetră mi-e
'ncheiat.
i — D'unde Sfiinţiî c'audia,
EI săltară şi sburară,
Sus maï sus se ridicară,
Cu noriî s'amestecară,
Jos maï jos că se lăsa,
Pe stâlp de chetră cădea;
Când acolo c'ajungea
Cărţi pe braţe că-şî lua,
Şi citia, proorocia,
i - De trei dile şi trei
nopţî,
Stâlp de chetră în patru crepă
Eta Dumnedeü că scapă[8]).

După cum vedem, textul acesteî colinde, se ocupă cu închiderea deuluî Mithra într'un stâlp de petră şi cu eliberarea luî prin puterea misteriosă a vechilor rugăciuni séü formule sacre [s]).

O altă varianta ne înfâţişeză pe \teèç è% Ttétpaç în sensul legendelor poste-rióre, ca un Dumnedeü născut din petră.

O cetă de Sfinţi merunţî
Leruluî Domne, Domn din
ceriu, întreba de Dumnedeü
întrebară, nu-1 aflară,

*) Adecă consultau cărţile de oracule. După cum résulta din acesta colindă, al cărei fond este epic-teogonic, triburile pelasge de lângă Dunărea de jos încă-şî aveau cărţile lor cele sfinte de profeţii. Maï notăm, că Abaris, renumitul preot şi profet al luî Apollo, încă scrisese, după cum ne spune Suida, o carte de oracule în limba Scythă.

[J]) Comunicată de înveţătoriul T. Popescu din comuna Raşova, j. Constanţa.

') Rasa latină a avut tot-dfi-una o mare credinţă în puterea

miraculosă a rugăciunilor si a formulelor vechï (Cf. Pliniu, II. 54; XXVIII. 3). Ér Virgil se esprimă ast-fel: Car-

Dar Ilié[1]) bine-1 scie . . . Şi-mî grăiră şi mi-1 spuse . . . Vedeţi voi cea stană de petră, De departe së-mï cădeţi Dc-aprope să vë rugaţi, Petra în patru s'o faceţi, Dumnedeű de-acolo nasce, Dac'o nasce-1 veţi cunósce, în aripióre se-I luaţi, Sus mal sus se-1 ridicaţi, Sus mal sus la lighion Că-acolo-I sfântu Ion . . . *)

14. *Legenda Iul Prometheu în istoria.*

Numele de Ilfiopjfte'ic, sub care ne apare în legendele grecesc! acest vechiű représentant al civilisatiunii pelasge, era numai un simplu epitet caracteristic al calităţilor sufletului seu [s]).

Cuvôntul «Prometheu» în forma sa originară nu avea alt înţeles de cât de: cel ântâiu la minte, om mintos, înţelept, cu sufletul adânc *).

întocma după cum patria lui Prometeü era în regiunile din nordul Thracieî, în Scythia de apus, tot ast-fel şi epitetul de Prometheu, ce s'a dat acestui eroii al înţelepciunii, nu era o creaţiune grecescă.

Originea cuvêntuluï este pelasgă nordică, în tradiţiunile române s'a mal păstrat până astădî acest termin sub formádé <Preminte», însă aplicat la o personalitate biblică: «Preminte Solomon», adecă Solomon cel prea înţelept [6]).

Ast-fel forma grecescă de *Ilpoprfauc* (lat, Providus) ne apare nu numai ca o modificare a cuvêntuluï primitiv pelasg de «Preminte», avênd însă, ca tóté împrumutările făcute din altă limbă, un sens cevasï maï depărtat de cât cel primordial [6]).

') Este deul Helios (Sol), al cărui ochiu etern le vede tóté. Videt hic Deus (Sol) omnia primus (Ovid. Met. IV. 170. Cf. Hornén Hymn, in Cer. v. 62). Sub numele de .«Ilion» este invocată divinitatea Soréiul în o colindă română din Transilvania (Gaz. Trafts. nr. 281. 1899).

[!]) Comunicată de înv. Băiculescu, corn. Bălţaţî, j. Râmnicul-sărat.

[3]) La Eschyl (Prom. vinct. v. 85) divinitatea Kpáto? adresează luî Prometheu urmă-
Wrele cuvinte: «Cu nume fals te numesc deiî Prometheu».

[4]) **Teodorescu** şi **Gorovel,** O samă de cuvinte din munţii Sucevei (Şezătoarea, III- 86):
Priminti, cel ântâiu la minte, mintos, înţelept.

') Şezătoarea (Fălticeni) **An.** III. 84. 110; V. 4. 49.

Legendele lui Prometheu, aceste tradiţiunî religiose, istorice şi poetice, ne presintă un deosebit interes pentru ţerile de la Carpaţî şi Dunăre. Ele ne aduc o rada de lumină asupra unei epoce pline de fapte şi de evenimente marî, însă lipsită de istoria.

După tradiţiunile anticităţiî, Promctheu este rcpresentantul întregcî start de cultură din epoca de petră şi de la începutul epoccï metalelor.

EI este omul de cea maî adâncă gândire şi fericită combinaţiune.

Prometheu înveţă pe oinenï se construiască locuinţe la lumina soreluî. El pune forţa animalelor în serviciul omuluî. El face din elementul divin al foculuï agentul cel maî puternic al civilisaţiuniî omenescî. El află modul de a pute învinge obstaculele apelor, dând curs corăbielor cu pânză pe suprafaţa cea întinsă a mărilor. El introduce cunoscinţa şi usul metalelor. El pune mâna pe o mulţime de secrete ale natúréi. El află puterile oculte ale plantelor spre a combate relele, ce atacă organismul omuluî[1]). El a cercat prin arta divinaţiuniî se potă cunosce tainele viitoruluî şi hotărîrile destinuluT. Maî mult. Prometheu a căutat so pună mâna chiar şi pe spiritul omuluî. El a creat tipurï noue de omenî din păment şi din apă, şi a cercat se le dee chiar vieţă, ceea ce, după cum spuneau cărţile cele sfinte ale teologiei pelasge, i-a şi succes[2]). Ast-fel că legenda ebraică, după care Jehova, a format pe om din păment, că i-a dat suflet şi înţelepciune, ne apare numaî ca o copia de pe o legendă mult maî vechia a creaţiuniî omuluî prin Prometheu.

Ceea-ce presintă însă o valóre positiva pentru sciinţă este, că dupa tóté aceste legende sacre, ce formeză cyclul Prometeic, începuturile desceptăriî genului uman, întregă starea de cultură, anterioră timpurilor troiane şi timpurilor faraonice, se atribuc unuî ilustru représentant din ţerile de nord ale Thracieî.

Aicî la Carpaţî şi Ia Dunărea de jos ne apare patria acestuî geniu titanic, martir tot-o-dată al sciinţei şi al cugetărilor sale adâncî. Aici după tóté fragmentele, ce aü maî rcmas până astădî, din Biblia cea mare a păgânătăţiî ante-istorice, nise presintă legănul străvechiu al civilisaţiuniî omenescî înainte de timpurile asiriene si egiptene.

vedătoriu» (providus) şi numaî în a doua liniă ele maî aveau şi noţiunea de «om înţelept». — **Fulgentius,** Myth. II. 9: Enimvero Prometheum, quasi ítfotjiTiíhsav, quod nos latine providentiam

dicimus, ex de: providentia et Minerva, quasi cocleşti sa-pientia hominem factura (Frag. Hist, graec. 2. 292. fr. 92).

[1]) Aescliyli Prometheus vinctus, v. 447 seqq.

’) **Apollodorl** Bibl. I. 7. 1.

15. *Titanul Atlas in cântecele eroice române.*

în anticitatea ante-homerică esista o legendă eroică, în care titanul Atlas,
acest nepot al luî Oceanos potamos (Istruluî), şi rege din ţera Hypcrbo-
reilor [1]*),* era înfăţişat ca un urieş al apelor, si în particular al mărilor.
Din acesta legendă pelasgă s'a păstrat la Homer numaï un mic fragment,
în care se spune, că titanul Atlas cunoscea tóté adâncimile mărilor [2]).

La următorii lui Homer însă nu aflăm nimic maï mult în acesta privinţă. O probă, că legenda despre Atlas, ca un urieş al apelor, nu era originară din ţinuturile meridionale.

Din fericire însă pentru studiul tradiţiunilor ante-homerice s'a păstrat până astădî la poporul român o mulţime de cântece eroice, al căror fond se reduce la o anticitate forte depărtată.

O parte din aceste cântece tradiţionale române ne presintă în maï multe variante legenda homerică despre Atlas, ca urieş al Dunăriî si al mariï [3]). în acest cyclu de cântece betrâncscî faimosul titan Atlas portă numele de Tanislav ori Stanislav.

După origine, eroul este din părţile Moldovei, orî ale OltuluT, ér scena se petrece pe podmolul Dunăriî de jos, în ţinuturile lalomiţeî şi ale Brăileî. După textele poporale, ce le cunóscem până astădî, conţinutul accsteî legende este următoriul:

Turcii Dârstorenî, GiurgiuvenÎ şi Brăilenî, Turci păgâni şi zurbagii, plecă pe Dunăre se prindă pe Stanislav vitézül, «om, ce cică e vătav», care-I «mare la statură si grozav la căutătură», pe care «Dunărea l'a crescut şi lat în spate l'a făcut». Sosind la întorsăturile gârleï, la podmolul Dunăriî, eî întâlnesc nisce «fete Craiovese, mândre ca nisce crăiese>, ori eï vëd nisce fete selinence, brăilence şi neveste ialomiţence înălbind pândele la apă, întindendu-le şi încruşindu-le pe câmpuri la sore, întrebate dacă au vëdut pe Tanislav vitézül, feciorul Mătuşe î, puiü de şcrpe al Dunăriî, ele respund, că mama lui Tanislav se află maî în jos pe podmolul

') După Hesiod (Theog. v. 507) C l y m e n a (adecă «V e s t i t a. de frumosă) fica Ocea-nuluï, a fost mama luî A t l a s şi a luî P r o m e t h e

u.

") Hoinerl, Odyss. I. v. 52—53.

[3]> Colecţiunî consultate : **Teodorescu,** Poesiî pop. pag. 558-577. **— Tocllescu,** Materialurî folkl. I. 80. 84. —Ciltana, Balade, p. 22. — Kegoescu, Balade, p. 74. —Şezătoarea, An. V. p, 85. — Colecţiunea nostră inedită. — în alte variante eroul ne apare sub numele de Volcan séû Vulcan (Teodorescu, p. 550; Alecsaridri, Poesiî pop. p. 134).

Dunării, unde se adună gârlele de î-şî varsă apele. Ea spală armele şi hainele luî Tanislav de sângele turcesc. Aceştî Turcî plecând apoî pe Dunăre în 'os prind pe Mătuşa, mama luî Tanislav, o legă, si o chinuesc, ca să le soună unde este fiul densei, înspăimântată bëtrâna le rëspunde, că maï în jos Dunăre, la o salcie plecată cu ramurile până în apă şi pe malurî resfirată se află caicul luî Tanislav, priponit cu lănţuşul de argint, ér în caic dórme Tanislav cu paloşul gol pe piept, cum e Tanislav dcscept. Plecând maï la vale Turciî găsesc pe Tanislav culcat în caicul *seu,* scris cu slove de argint, si cu paloşul gol pe piept, cum e Tanislav descept. Când eî vöd însă porul luï Tanislav flusturând în vént, o groză şi fiorî recî i cuprind. Eï nu maï cuteză a se apropia de Tanislav, ci fug şi se terese ca bróscele prin tóté li-vedile. Atunci se presintă înaintea Turcilor sluga luï Tanislav, un fecior de grec pripăşit, si le propune, ca să le vîndă legat pe stăpânul seu. Plătit de Turcî, el legă pe Tanislav, care încă dormia, cu 12 stréngurï de metasă, ca parii de fen de gróse. Ér după ce Tanislav este legat, un turc maï mic, orb de un ochiü şi şchiop de un picior, svătuesce pe tovarăşii sëï, ca so maï lége de gâtul luï Tanislav pétra moreï din. fera Moldovei si apoï ső-l arunce în Dunăre, fiind-că «Dunărea l'a crescut şi lat în spate l'a făcut, Dunărea so-1 prăpădescă şi vieţa së-ï sfârşescă» [1]). Turciî aduc îndată pétra moreï din ţera Moldoveï, pe care o legă luï Tanislav după cap, ort între spete, şi apoî restornă caicul în Dunăre, «unde-î apa maï afundă, de nu se maï vede undă, ci cât ochiul î-mî zăria tot mare lată vedea, mare lată şi pustia şi nicî o făptură via, nici luntre, nicï corabia». Tanislav încă dórme când ajunge pe fundul Dunăriî şi treî dile el stă în apă cu gura în năsip. După treî dile eroul se desceptă şi simţindu-se legat cu petră după cap, «la Dumnedeü se gândia, la Dumnedeü se ruga şi Dumnedeü l'împuteria» ; el pune manile pe petră, petra pe pept o aşedă, în picióre se proptesce, petra în sus ci o ridică *), apa în lături se retrage şi de malurî se isbesce, apoî la faţa apeî ese şi voinicesce el înotă, că-cî «Dunărea î-1 cufiósce, ea pe el şi el pe ea». Când etă se întemplă, că «o fetiţă rumeioră, cu cofiţa gălbioră» sosind cu cofele la Dunăre vede pe Tanislav înotând şi greu suflând de ostenelă. Inspăi-

') La Romani esista şi în timpul imperiului pedépsa tradiţională, de a precipita pe ceî culpabili în rîu, legaţi cu petre de gât (Sue t o n i i Octavius Augustus, c. 67).

') Aceeaşi imagine şi apropo cu aceleaşi cuvinte o aflăm şi în O d y s s e a luî Homer (XI, 595). «Şi am veijut», dice Ulysse, «pe S i s y p h

trudindu-sc cu muncile sale cele grele, prindénd şi ridicând cu amêndouë manele petra cea gigantică; el adecă, se proptia cu manele şi cu piciórele, şi împingea bolovanul cel enorm în sus către vorful înălţimii». Avem aşa dar aici încă o probă, că Iliada ţi Odyssea luî Homer represintă de fapt numai o compilaţiune de diferite episode estrase din vechile cântece epice poporale.

nnântată ea trântesce cofele de pământ şi alergând repede acasă spune tatălui seu, că Tanislav se înecă şi să-1 lase va fi pëcat. Ér tatăl sëu i rë-spunde : cum póté să se înece, când înotă ca un pesce, Dunărea în pi-ciòre o trece şi se luptă în ea cât dece. Apoï acest bëtrân eu suflet bun, luând în mână vêsla de argint alergă la Dunăre, alege un caic de aramă si vëdônd pe Tanislav, cum se opintea şi petra de treï stânjinï în sus de asupra sa o ridica, el intră numai de cât în Dunăre, tăia sforile, petra se scufundă, apa în doue se desface, valurile se clătesc şi treï césurï borboro-sesc. Acum Tanislav, liberat de greutate, apuca singur în mână vcsla cai-culuï şi când o înfige în undele Dunării, caicul saltă peste mal, restornă pe Tanislav, şi-1 întinde lung pe erbă.

Ér după altă variantă, Tanislav, după ce se desceptă în fundul apel, sim-ţindu-se legat, ferecat si cu petra după cap, de o-dată se opintea, în faţa apeî eşia, voinicesce înota, şi la ţermure esia, de treï stânjinï pe uscat, tot cu petra după cap.

Aceste sunt părţile principale din legenda română despre Tanislav vitézül, fiul Mătuseî, figura cea maî titanică din câte ni-le presintă cântecele eroice române, gigantul, care dorme treï dile pe fundul Dunării, pe care Dunărea l'a crescut, lat în spate l'a făcut, pe care Dunărea-1 cunosce, ea pe el şi el pe ea [J]).

Admirabilă rapsodia superioră în eloquenţă şi în imagini orî-căruî alt episod epic din Homer.

După cum vedem, personalitatea crouluî român Tanislav séü Stanislav este identică cu figura titanului Atlas, care după Odysseă cunosce tóté adâncimile mărilor.

O imagine forte caracteristică ne presintă legenda română, când ea ne spune, că Turcii i legase luî Tanislav vitézül o petră după cap, si tot cu petra după cap el ese pe uscat. Avem aicî o importantă reminiscenţă ante-istorică despre simulacrele titanului Atlas, figurat cu un glob de petră, séü cu sfera universului, după cap *).

Numele de Tanislav seu Stanislav [3]), sub care ne apare faimosul titan

') Seu după altă varianta publicată la Teodorescu. (Poesiî pop. 552):

El cunosce Dunărea
Până 'n vale la Slina
(Sulina) Şi malurile
turcesc! Şi schelele

El înotă ca un pesce şi
ca plutele plutescc
. . . . de stă omul si-1

privesce şede 'n loc şi
se crucesce . .

") A se vedé maî sus fig. 178, p. 346.) Stanislav este numele unei vechi familie hoerescî din ţera Făgăraşului (Densu-?'anu' M°numente pentru ist. ţerel Făgăraşului, p. 151). Ér dincóce de Carpatí aflăm

Atlas în cântecele epice române, aparţine de asemenea timpurilor ante-1 merice. Unul din eroiî Dardanî, care se luptă la Troia în contra Greci-i r portă în Iliada lui Homer numele de Sthenelaos >). în tradiţiunile . torjce ale Romanilor eroul Tanislav era cunoscus sub numele de T an us, si despre densul se spunea, ca a fost un rege al Scythilor de lângă munţiî Riphaei, adecă tot de lângă Carpaţî !).

16, *Cyclul epic despre Adas, Medusa ţi Perseu în tradiţiunea română.*

în cântecele eroice române despre titanul Atlas maï aflăm şi elementele principale ale vecheî legende despre Perseu, Medusa şi Atlas.

După cum ne spun tradiţiunile grecescî, Perseu renumitul erou din Argos, un fiu al luï Joe si al nimfeï Danáé, a fost trimis de regele Polydectes din insula Seriphos, ca să-Î aducă capul MéduseÏ, a uneî din Gorgónele, ce locuiau în părţile de nord ale faimosului rîu Oceanos [3]).

Perseu, după ce tăia capul Meduseî, pe care o aflase dormind, se abate şi pe la Atlas, regele din ţera Hyperboreilor [4]), i spune că densul este un fiu al luï Joe, i vorbesce de vitejiile sale miraculóse şi-î cere ospitalitate pentru o nópte. Insă Atlas aducându-sî aminte de sentinţa unuî vechiü orala a. 1247 pe un Szeneslaus, ca Woiauoda-Olatorum (Densuşianu, Documente privitóre la Istoria Românilor, I, 251).

') Homeri II. XVI. v. 586.

•) Isidori Hispal. Originum lib. XIII. 20. 24: Tanus rex fuit Scytharum, primus a quo Tanais fertur fluvius nuncupatus, qui ex Kiphaeis veniens silvis dirimit Európám ab Asia . . . atque in Pontúm fluens. Avem în acest pasagiu al lui Isidor o simplă con-fusiune între tiumele cel vechiü al Dunării, Danusis la Stephan Byzantinul (v. Aavtoji'.c) şi rîul cel mare numit de autorii grecescî Tanais, care se varsă în lacul Meotic. însă Tanais. séü Donul de astă-dî, este un rîu de stepe si isvOrcle sale nu se află în munţi. După Eschyl (Frag. 73) Istrul este rîul, care curge din ţinuturile Hyperboreilor şi din munţiî Rhipaei. Tot asemenea şi la Apoloniu Rhodiu (IV. 287) isvórele Istruluî se află în munţii Rhipaei. în fine mal notăm aici, că Dunărea figura sub numele de Istru numai de la cataracte în jos (Strabo, VII. 3. 13). Numele de Tanais a fost aplicat la Istru chiar şi în legenda Argonauţilor. După cum ne spune scholiastul luï Apolloniu Rhodiu (IV. 282) Argonauţii din Pontul euxin au intrat în rîul Tanais, şi

în urmă transportând corabia pe uscat au eşit în marea cea mare.

') Hosiodi, Theog. v. 274 seqq.

') Poetul Pindar (Pyth. X. 50) încî amintesce de căletoria lui Perseu la Hyper-boréi.

cul clin Parnas, carc-ï dicca: Atlas! va veni o-dată timpul, când arboriî tOÎ vor fi despoiaţi de aurul lor şi acesta gloria e rcservată pentru un fiu al Toe denegă lui Perseu ospitalitatea, pe care o cerea. Perseu însă insistând asupra cererii sale, Atlas î-1 invită se plece imediat mal departe, fiind-că alt-cum nu-1 va scăpa din manele sale nici gloria faptelor sale mincinóse, nicî chiar însuşî Joe. La aceste cuvinte, Perseu, care nu se putea mesura în puteri cu titanul Atlas, scóse din traistă capul Meduseî, ce avea proprietatea magică se împetrescă pe cel, cari i vedeau faţa, şi ast-fcl prefăcu de-o-dată pe Atlas într'un munte imens, capul titanului deveni vêrful unul pisc înalt, ér óselc sale se transformară în petre. Acesta a fost voinţa deilor, scrie Ovidiu, şi acum ceriul cu tóté stelele sale se radimă pe Atlas [1]).

187. — Medusa. În tradiţiunile române Mătuşa, mama eroului Stanislav. Sculptura antică în museul Ludovisi din Roma. După

Numele celor trei Gorgone, ce locuiau pe ţer-murelc de nord al rîuluî celebru, Oceanos, era dupăHesiodjStheno, Euryale şi Medusa[2]).

Despre Medusa mal spunea o variantă, că ea a fost fica unui aşa numit S the n el os, considerat ca rege al Myceneî *).

în tradiţiunea română însă Mătuşa este mama luî Stanislav[6]). Turciî, cari vin asupra lui Stanislav, prind mal ântâiu pe Mătuşa, o legă, o chinuesc, şi unul dintre el, ceuşul, séü căpitanul, acestei glóte de Turci, voesce să-î taie capul [6]). Ér luï Stanislav ori Tanislav, ce représenta aici pe titanul Atlas, Turciî i legă o petră după cap.

Tradiţiunea este aceeaşi. Insă o deosebire esistă in formă. Elada fiind maî depărtată de teatrul evenimentelor,

legenda grecescă s'a alterat; ea a luat caracterul uncî simple povestiri fabulósc, pe când varianta română a păstrat caracterul seu fundamental istoric şi prin urmare o formă maî originală.

') Ovidil. Metam. IV. 637 seqq. ") Hesiodi Theog. v. 276.

') După cea maî mare partea mitologilor, Medusa a fost o fată de o frumuscţă ea-traordinară (Ovidii Metam. IV. v. 791; Procles Carthaginiensis, Frag. l in Frag. ist. grace. IV. 483). Ea avea un per magnific, ce strălucia ca aurul, însă Minerva iri-[a] a de frumuseţea e?, i schimbă perul în vipere, cari se impleteciaű în jurul capului. [4]) Apollódon Bibi. lib. II. 4. 5.

Ncgoescu, Balade (1896) p. 75. De asemenea in cântecul bătrânesc, ce ni-s'a code înv. G. Teodorescu din corn. Mănescî, j. Dâmboviţa.

Tradifiunea română despre Tanislav vitézül, Tanislav vătavul şi vestitul, «cel mare la statură şi grozav la căutătură» si despre mama sa Mătuşa, contribue ast-fel a stabili, că titanul Atlas al mitologiei grecesd, acest re-présentant al vecheï generatiunï pelasge, a fost unul din eroiî legendari de]a Carpaţî şi Dunăre [1]).

') Medusa (Mătuşa), una şi aceeaşi cu Clyraena (^Vestita» de frumosă), a fost Ia început o personalitate cu totul distinctă de Gorgöna cea legendară. După cum scrie PI i n iu (VI. 36. 3. 4) Gorganele erau nisce femei sălbatice peróse. Ér după Diodor Şicul (III. 54. 55) Gorgónele erau un popor de femeï, ce se aflau în rësboiu continua eu Amazónele. Legenda vechii Gorgone, séü a Gorgóneí celeî teribile, o aflăm şi în cântecele eroice române. Ea este o «fată solbatecă», ce locuesce în «câmpia Nistrului» la «marginea mărilor». Ea are o figură cu totul sinistră, când cinc-va o vede, fiori de morte î-1 cuprind. Eroul cel maï rësboinic al tradiţiunilor române, Novac cel bëtrân plecă, ca se taie capul acestei fete slëbatice, pe care o află adormită, cum aflase Perseu pe Medusa. Novac o desceptă, se luptă cu densa, i tăia capul, pe care-l pune în suliţă şi-1 duce acasă, ca semn de învingere (Catană, Balade, p. 108).

XV. ZTHAH BOPEIOI. - COLUMNA **BOREALĂ** LÂNGĂ **ISTRUL DE JOS.**

în poema geografică, ce în comun se atribue lut Scymnus din Chio, se face amintire despre o columnă colosală, ce se înălţa pe culmea unuï munte de lângă Istrul de jos, şi care purta numele de SiîjXrj Şapiior, Columna boreală.

Textul acestui important pasagiu pentru geografia preistorică a Daciei vechi, este următoriul:

«în părţile cele mai estreme ale Celtilor esistă o Columnă, ce se nu-mesce boreală. Ea este forte înaltă şi culmea munţilor, pe care se află, *se* întinde către marea cea plină de valurî. în apropiere de acesta columnă locuiesc cel maî depărtaţi dintre Cel ţi, şi cari se estind numaî până aci. Mai locuiesc în vecinătatea acesteï Columne si Eneţiî, precum şi Istrieniî de jos, carï de aicï se întind în lăuntru spre Adrian» *).

în timpurile din urmă diferiţi autorî aü cercat se stabilescă posiţiunea geografică a acesteï columne, unii lângă strimtórea de la Gibraltar, alţiî în Alpf, în Pireneï, orî pe colţul estrem al peninsulei numite Bretagne ").

însă tóté aceste localisărî presintă dificultăţi enorme, geografice şi etnografice, pentru părţile de apus ale Europei.

Orï cât de misterióse ne apar astădî monumentele cele primitive şi colosale din timpurile ante-homerice, ele însă sunt vestigiî importante ale civi-lisaţiunii uneî lumi dispărute, şi noî nu vom pute evita nicî o-dată sarcina, ce ne-o impune istoria, de a studia pe cele ce mai subsista astădî, de a

') Ànonyml vulgo Scymnl Chil Orbis Descriptio, in Geographi graeci minores. Ed. Didót. Vol. I. v. 188-195:

TOÚTÍUV (TÍÜV **KeXtcüv) 2= xsítat** Xs-
fojiévv] Tít GT'Í]),Y| fióps'.oc' fjTi 5' ú'jirjXvj
r.ávu

O'.y.OOO; t-fjÇ OTYjXfjÇ *ïï* TOÙÇ è^ÙÇ TÍIÍO
KeXtwv 3ío'. X'fjYOuotv OVTÎÇ *ïaya'.o'.*
ᵛËV5to: T5 v.al TŰV ÈVTÔÇ e:; TC/V 'ASiíav (Cod. Paris. ' "loTpcuv xaí)"í]x6vTcoV Xéyousi ?' 'y. tiv "Istpov ócf/yrjv XajjL^áve'.y TOO Cuvintele "JoTpijuv v.a3-v)xóvT(uv însemnezi textual: «Istrieniî, carï se întind în jos», er forma genetivuluî este condiţionată de eo^ato:.

') A se vedé: Müllerus, Geographi graeci minores, I. p. 202-203. — Bertrand, La Gaule avant les Gaulois, p. 299-300.

fixa posiţiunca celor enigmatice şi de a pune în lumină caracterul şi în seninătatea lor primitivă.

în vechia literatură geografică, faimosul monument al lumii preistorice despre care ne vorbesce Scymnus, purta numele de «Columna boreală» Ea se afla aşa dar situată în acele părţÎ ale continentului european, pe cari vechia geografia le considera ca regiune a nordului.

Ephor, unul din istoricii grecescî, care cercase se aducă o lumină asupra timpurilor ante-homerice, résuma ast-fel ideile celor vechi, despre divisiunile geografice şi etnografice ale pămentuluî.

«Regiunea orientală o locuiesc Indienii, cea meridională Ethiopiï, cea occidentală o ţin Celţiî, ér regiunea boreală o ocupă Scythiï. De altmintrelea, nu tóté părţile aceste sunt egale în mărime unele cu altele, fiind-că regiunile, ce le ocupă Scythiï şi Ethiopiï, sunt mai întinse, ér ale Indienilor si ale Celţilor mai micî» [1]*).*

Columna boreală se afla aşa dar în regiunea geografică a S c y t h ii o r, însă în părţile de apus ale acestora, în apropiere de Celţî, după cum scrie Scymnus.

Despre situaţiunea acestei gigantice Columne a lumii vecin mai aflăm încă o indicaţiune importantă geografică la Scymnus.

După cum ne spune acest autor, culmea de munţî (#xpa), pe care se înălţa Columna boreală se întindea înainte spre marea cea plină de valurî, seu către marea cea furtunosă. O singură mare furtunosă prin escelenţă, era cunoscută de Grecii cei vechi si acesta era llovtoç a^ecvoç, marea inhospitală séü marea negră de astădî. Acelaşî TlovtOf; figureză la Hesiod sub numele de marea cea furtunosă séü mâniosă [2]), ér la Herodot sub numele de jSopr/ftj öáXaaaa, adecă marea boreală[3]). Résulta aşa dar, că aşa numita Columnă boreală se afla pe una din înălţimile munţilor, ce se întindeau în partea de apus a Pontului cuxin, numit de altmintrelea şi marea boreală.

Române se esaminăm acum datele etnografice, ce ni le presintă Scymnus cu privire la posiţiunea geografică a acestui important monument preistoric.

După Scymnus, trei popóre cunoscute în istoria etnografică a lumii vechi, se aflau stabilite în vecinătatea Columnei boreale.

Ceî de ântâiu, pe carî i amintesce autorul acestei geografie, erau Cel f i'

') Ephori Fragm. 38, in Fragmenta Hist, grace. I. p. 243. —De asemenea

şi la Scymnus regiunea geografică a nordului aparţine Scythilor, v. 174: iepe? [kopâv Sxu8-'/:. ") Hesiodi Thcog. v. 131-137. [3]) Herodoti lib. IV. c. 37.

estremi, séű Celtiï ceï mai depărtaţi de trupina lor, şi carï, dice densul, se estindeaü numai până aci.

După Diodor Şicul, Celţiî erau respândiţî în vechime, în grupe rrtaî mult, orï maï puţin, considerabile, până lângă Scythia '); ér după Stephan Byzantinul, Agathyrsiif, seu Tursenii ceï avuţi de aur, ce locuiau lângă rîul Maris (Mureş din Transilvania), erau consideraţi ca un popor celt [2])

O a doua grupă etnică, ce locuia în apropiere de Columna boreală, portă la Scymnus numele de ᶜKvstot.

Despre aceşti En e ţi mai aflăm la Scymnus încă o importantă notiţă geografică: cï erau vecini cu T h racii numiţi Istrienî [8]).

De asemenea ne spune Scylax, că Enefiî erau stabiliţi lângă Istru şi lângă îs t r ie nï [4]). După Herodot Eneţiî locuiau dincóce de Istru, în nordul Thracieî şi erau vecini cu Sigynniî[5]), ér la Eustathiu, Enefiî erau vecini cu Tribalii[0]), ce locuiau lângă rîul Oescus (Isker) din Mesia de jos.

Avem aşa dar aicï o certitudine absolută istorică, că Eneţiî, de carï ne vor-besce Scymnus în textul de maï sus, erau un popor de lângă Istrul de jos [7]).

Numele etnic al Eneţilor preistorici, ('Evetoi, 'Evstoi, Veneti), au lăsat încă până astădî amintiri neşterse în topografia română, în părţile de apus ale României de astădî, unele sate mai portă şi acum numele de «Vineţî> [8]).

') Diouori Siculi lib. V. c. *32.*

[2]) Stephanas Byz., v. Tpaujol, niX'.s KsXtuiv, sfKo;, *rj'Aţ oi* "EXXfjvs; 'AfaO-opaoo; ôvo-p.á£oua'..

[3]; Scymiii Orbis Descriptio, v. 391: 'Evsrouv *fyovw.* Opôtxsç ᵛi-Tfo: XEYÓJJ.SVOI.

[4]) Scylacis Periplus, c. 20.

[5]) **H'erodoli** lib. V. 9. — Cf. Apollonii Rhodii lib. IV. 320.

f; Eustathii ad Horn. II. v. 852: ÈO-VOÇ Kapa Tp'.páXXoCc 'EvsToí.

') Homer (II. U. 852) face amintire de Eneţiî .din Paphlagonia, ca aliaţi aï Tro-ianilor. De origine troiană erau consideraţi şi Veneţii din Italia,.o mică grupă separată din tribul cel mare al Eneţilor (Venetos Trojana stirpe ortos, auctor est Cato. Plinii 1. III. 23. 3). Aceleaşi ideî le aflăm şi la Strabo (XII. 3. 8). Eneţiî din Paphla-gonia, scrie densul, după distrugerea Troici se respândiră prin Tracia şi retăcind aü ajuns până la Veneţia (Cf. Scymnus, v. 889 seqq.). însă cu totul altmintrelea ni se presintă în istoria, curentul migraţiunilor dintre Europa şi Asia mică. Este un fapt positiv, că tute triburile pelasge, ce le aflăm stabilite în Asia mică, cum erau Brygiï, Bithyniï, Mysiî, Troianii, Lelegiï, Cauconiï etc. imigrase acolo din peninsula Hemului Şi din părţile Dunării de jos. Se pare ast-fel, că şi Eneţiî din Paphlagonia, ce locuiau lângă ţermuriî mării negre în strînsă vecinătate cu aşa numiţii Caucones, erau numai un

fragment din grupa cea mare a Eneţilor de lângă Istru.

[s]) Venăta sat, Tismana, jud. Górj; Vonata cătun, Roşiuţa, jud. Mehedinţi; Vineţi sat, Ceptura-de-jos, jud. Olt; Vineţi sat, Mirccsd, jud. Olt; Vineţii-de-jos şi de-sus, sate, Spineniî de sus, jud. Olt; Vineţesci sat, Oltenesci, jud. Fălci'u, după cum se

în fine un al treilea popor, ce locuia in apropiere de Columna boreală erau aşa numiţii "lurpoi.

Sub numele de "latból ne apar aici amintiţi locuitorii din părţile de jos ale Istruluî, şi nu sunt de a se confunda cu 'larptavo! >), locuitorii oraşului celui avut şi puternic numit "latpoc, 'la-tyía, 'lasf/Eîj, situat lângă gura cea vechia a Istruluî [2]).

Acestî «îstri», după cum ne spune Scymnus, făceau parte din familia cea mare si importantă în istoria a Thracilor [3]), şi eî se întindeau «în lăiintru» (evfroî) spre Adrian [4]). Formau aşa dar o grupă etnică considerabilă, omogenă si omoglotă cu locuitorii din regiunea, pe care Scymnus o numesce Adrian.

Espresiunea geografică de «în lăuntru», ce o aflăm la Scymnus, desemna după sensul natural al cuvintelor un teritoriu maî depărtat de regiunea ceea deschisă a apelor mari, un teritoriu închis de tóté părţile cu munţi înalţi, în. forma unei incinte.

J ornând e, istoricul Geţilor şi al Goţilor, aplică de asemenea acelaşi

vede emigraţi din Oltenia; Vonata, sar, Marginesc!, jud. Ialomiţa; Venala, moşia, Mălăiescî, jud. Prahova; Vineţia, doue sate, ţera Făgăraşului.

>) îffcmnonîs Fragm. 21, in Fragmenta Historicorum graecorum (Ed. Didót), Vol. III, p. 537. — **Herodoti** lib. **IV. c. 78.**

') Herodoti lib. II. 33. -- Arriani Periplus Ponti cuxini, c. 35: 'latpi'/ no).-.;.— Anonymi Periplus Ponţi euxini, c. 69 : ito/.it; "laipoç. — La Pliniu (IV. 18. 5) şi Mela (II. 2) Istropolis.

s) Scymul Cilii v. 391 'Ev=t<uv s^ovtai oj/âv.o; "laTpoi î.eYOjievoi.—La Mela sub numele de Istriei se înţelege întregă populaţiunea de la Dunărea de jos începând de lângă fluviul Tyras seu Nistru. (Axiaces proximus intra Callipidas Axiacasque descendit. Hős ab Istricis Tyra separat, surgit in Neuris. Melae. De situ Orbis, lib. II. c. 1).— Aceiaşi ''Impôt séû Istriei figurează la Trog Pompeiü şi sub numele general de îs tri an i (Justini lib. X. 2: Erat eo tempore rex Scytharum Athcas, qui, cum bello Istrianorum premeretur, auxilium a Philippo per Apollonienses petit, in successionem eum regni Scythiae adoptaturus. Qaum interim Istrianorum rex decedens, et metu belii, ct auxiliorum necessitate Scythas solvit.

[4]) în Periegcsa lui Scymnus ni se prcsintă de trei ori numirea geografică de 'A5fic/.v (ca acusativ\ Tot ast-fel şi la Theopomp (Frag. 143). Esista aşa dar o raţiune sciinţifică, ce ne pune în evidenţă, că adevărata numire a teritoriului din cestiunc nu era nicî de cum 'Aop'.aţ, ci o formă óre-care apropiată de modul de esprimare grecesc ' Adrian, ori Andrian după cum spune o variantă. Autorii grecî şi romani aü cercat adese-orî, şi esemple avem numerose, ca se asimileze diferite numiri personale şi geografice ale barbarilor cu formele gramaticale ale limbeï, in care scriau, în nici un caş însă, sub terminul geografic de Adrian séű Andrian, pe care Scymnus i-1 aduce

in legătură cu Istru şi cu Columna boreală, nu se pot înţelege ţinuturile din părţile de nord-ost ale mării adriatice, precum nicî oraşul Adria de pe şesurile rîuluî Padus (Po) în Italia.

termin de «intorsus» (în lăuntru) pentru regiunea interioră a Dacieï, pentru Ardeiul de astădî ').

Gestiunea geografică devine ast-fel şi maï clară. Regiunea, pe care Scymnus o numesce «în îăuntru» [!]), Adrian orif Andrian, şi care se afla într'o continuitate etnică cu Istrieniî de jos, nu putea se fie alta de cât regiunea centrala a Dacieî Traiane, ad coronae speciem arduis Alpibus munita, seu Ardeiul de astădî [3]).

Scymnus însă nu -este singurul autor al anticităţiî, la care zona cea mun-tosâ din nordul Istruluî de jos figureză sub numele de Adrian.

Sub aceeaşi numire geografică, de 'ASf/tav şi de 'ASpc'aç, ne apare acest complex de munfi, de văî, de délurï, la Theopomp [4]), la Eratosthcnc [5]), în istoria lui' Alesandru cel Mare [a]) şi chiar la Herodot ').

Se presintă acum cestiunea principală istorică, anume se seim, ce însemnătate a avut în credinţele celor vechï aşa numita Columnă boreală.

După ideile cosmografice ale Hypcrboreilor, universul (xoajioc, mundus) era considerat ca o sferă concavă în centrul căreia se afla pământul [8]). Firmamentul cu tóté stelele sale se învêrtia necontenit în jurul pămentuluî.

') Jornandis De Getarum origine, c. 5: Iritrorsus iui (Danubio) Dacia est, ad coronae speciem arduis Alpibus munita.

[a]) Acesta espresiune mai este şi asta-dí în us la poporul român. Cei cari călitoresc din România ca se mergă în Ardei, spun că se duc «în lăuntru».

[3]) Hypcrboreiî, după cum seim, locuiau în părţile de nord ale Istruluî de jos, ale Pontului eux i n şi dincolo de munţii R i pa e i seu de Carpaţii meridionali, în cele mai vechi fântâne geografice însă în loc de Ripaei figura numele de Adria ('Aîpioiç). «Ceí de ântâiu, cari aü descris regiunile pamôntuluï, ne spune Strabo (XI. 6. 2), numiaü Sauromatï şi Arimaspi pe Hypcrboreiï, ce locuiau de asupra Pontului euxin, a Istruluî şi a Adri eï». Este evident, că şi aicî, sub numele de Adrias nu se înţelege teritoriul de lângă marea Adriatică. Nime nu amintcsce de Arimaspî şi Sauromatï în părţile acele. — Un suburbiü al Filipopoleï era numit pe la a. 227 d. Chr. vicus Ardilenus (C. I. L. VI. nr. 2799). Forte probabil, că locuitorii acestui vicus au fost emigraţi orî strămutaţi acolo din părţile de nord ale Istruluî, din Ardei.

') în pasagiul Iui Scymnus relativ la Columna boreală se mai spune în ultimul vers: [4]Dc aici (din ţinuturile Istrienilor) se începe, după cum se dice, cursul Istruluî». Insă sub aceste cuvinte nu sunt nici de cum de a se înţelege isvórele (lî-r^i). ci cataractele Istruluî. După Strabo (VII. 3. 13) Dunărea se numia I s t r u numai de la cataracte în jos.

') Tlieopompi Fragm. 143 in Fragm. Hist, grace. I. p. 303.

*) Strabonis lib. VII. 5. 9.
') Strnbonls lib. VII. 3. 8.
[7]) Herodotl lib. V. 9.
[e]) IMatonts Axiochus, Ed. Didot. Vol. II. p. 561.

Osia (axis) în jurul căreia se învertia ceriul, seu universul, se considera, că trece prin centrul pămentuluî. Aveau aşa dar aceeaşi osia comună, ceriul si pămentul [J]).

Părţile estreme ale osieî dintre pāment şi ceriü se numiaü Cardines mundi (ţîţînele lumiî), cele de nord Septentrio seu axis borcus, cele de sud Meri dics [8]). Ele atingeau de o parte si de alta suprafaţa globuluî terestru, şi représentai! ast-fel anumite puncte ale geografiei celeste şi terestre.

După ideile astronomice şi geografice ale anticităţiî clasice, polul nordic, numit si axis boreus séü cardines mundi, în jurul căruia se învertia sfera universului, atingea pămentul lângă Istrul de jos pe teritoriul Hy-perboreilor [3]), *seu* al Geţilor, în particular pe munţiî Rhipaei.

Poetul Ovidiu esilat la Torni, se plânge în una din elegiele sale, că densul trebuc se-şî pctrecă vieţa sub axis boreus, pe pămentul din stânga Pontului euxin [4]), ér în altă scrisóre, adresată amicului séü Macer din Roma, Ovidiu ne spune, că densul se află chiar sub Cardinele lumiî, si că adeseori în idea vorbesce cu amicul seu sub osia boreală (axis gelidus) în ţera Geţilor [5]).

') Strabonis Geogr. lib. II. c. 5. 2.

[2]) **YHruvii** De architectura, lib. IX. l (4): Id (coelum) volvitur continenter circum terram atque mare per axis cardines extremos. Namque in his locis naturális potestas iţa architectata est collocavitque cardines tanquam centra, unum a terra et amari in summo mundo ac post ipsas Stellas septentrionum, alterum ... sub terra in meri-dianis partibus. — **Isidori** Originum, III. 32. 1. 2: Sphaerae motus duobus axibus involvitur, quorum unus est septentrionaljs, qui nunquam occidit, appellaturque Boreus; alter Australis, qui nunquam videtur et Austronotius dicitur. Hiş duobus polis moved sphaeram cocli dicunt. — Ibid. III. 36: Poli . . . Horum altér est sep-tentrionalis ... appellaturque Boreus; alter Australis. — Ibid. III. 37. Cardines coeli extremae partes sunt axis. Et dictae cardines eo, quod per eos vcrtitur coelum.— Ibid. XIII. 1.8: Cardines autem mundi duo, Septentrio et Meridies, in ipsis enim volvitur coelum.

***) Plinii** H. N. IV. 26. 11: Pone eos montes (Ripaeos) . . . gens felix (si credimus) quos Hyperboreos appellavere, fabulosis celebrata miraculis. Ibi crcduntur esse cardines mundi, extremique siderum ambitus.

[4]) Ovidii Trist. lib. IV. 8. 41-42.:

Vita procul patria peragenda sub axe
Boreo, Qua maris Euxini terra
sinistra jacet.

[5]) **Ovidii** Pontica, lib. II. 10. 45-50:

Ipsc quidem extremi quum sim sub cardine
mundi . . . Te tamen intueor, quo solo, pectore,

possum, Et tecum gelido saepe sub axe loquor . . . Inque G e t a s media visus ab urbe venis.

La Marţial acelaşi punct geografic şi astronomic este numit G e ti eus pólus '), la Statin Hyperborei axes [2]), la Virgiliu Hyperboreus septen-trio [3]). Acelaşi Virgiliu ne maî spune, că polul nordic se află în Scythia, pe munţii Rhipaei, de unde se ridică în sus în forma unul pisc de stâncă *).

După cum vedem din textele, ce le-am reprodus aicî, termini! astronomici şi geografici de axis boreus, Getir.us polus, Hyperborei axes, cardines muridi (apud Hyperboreos), craii csprcsiunî identice, şi ele indicaţi, că în regiunea Istruluï de jos se află acel punct însemnat geografic, în jurul căruia cei vechi credeau, că se învêrtesce sfera ccrescă.

AceeaşÎ idea geografică ni se prcsintă şi sub altă formă la autorii anti-cităţiî.

După gramaticul Apollodor din Athena, titanul Atlas din ţera Hyper-boreilor susţine polul universului [5]). La Virgiliu: Gigantul Atlas învêrtesce pe umeriï sëï osia cea înstelată a ceriului[6]). Er la Ovidiu: Atlas încă se muncesce, el de abia susţine pe umerii sëï osia cea albă şi strălucitoriă a ceriului ').

Acesta osia septentrională a universului, numită şi polus Geticus, ce o susţinea titanul Atlas pe umerii sol, era ast-fel identică cu Columna ce-ruluî de pe muntele Atlas, xicuv oùpavoû la Eschyl[8]), séü după cum se esprimă Homer, cu «columnele cele lungi, ce le suportă Atlas si cari ţin ceriul în jurul pămentuluî» [9]).

') Martialis Epigr. lib. IX. 46:

Miles hyperborcos modo, Marcellinc, Triones,
Et Getici tuleris sidcra pigra

poli. [a]) **Staţii** Thebaid. lib. XII. v. 650-651:

Qualis Hyperboreos ubi nubilus institit axes
Jupiter . . .

[3]) **Virgrilli** Georg. III. v. 381. ') Virgr Iii Georg. I. v. 240-241:

Mundus ut ad Scythiam Rhipcasquc arduus arccs
Consurgit...
Hie vertex nobis semper sublimis.

Sub numele de «vertex, este amintită osia sc"u polul ceresc şi la Pliniu (II. 13.15; 64. 1). [5]) Apollodorl Bib!, lib. II. 5. 11. 13: "AiUvto? TÔV itóUv.

) **Virgjlii** Acn. IV. v. 482: maxumus Atlas Axcm humcro torquet stellis arden-tibus aptum.

) **Ovidli** Métám. lib. II. v. 297: Atlas en ipse laborat; Vixque suis

humeris can-sustinet axem

Aeschyll Prom. vinct.
v. 349. Odyss. I.
v. 53-54.

Am reprodus şi am examinat aici principalele texte cu privire la caracterul geografic al Columnei boreale.

Din tóté aceste date, fragmentare si risipite la autorii anticităp'Î, un a-dcver important istoric ne apare în lumină, că după ideile geografice ale timpurilor ante-homerice Columna numiţii StîjXrj pif/eco- de lângă Istrul de jos era unul si acelasï monument sacru tradiţional cu Columna cea mare a tcogonieî, séü v.íwv oipavoo, de pe arcul sud-oslic al Carpaţilor.

XVI. HPAKAEOS STHAAI. — COLUMNELE LUI HERCULE.

1. *Vechile* ***tradiţiunl despre Columnele la î*** *Hercule.*

în anticitatea greco-romană se păstrase o reminiscenţă despre doue monumente celebre ale lumii preistorice numite **'HpaxXsoc** ar^Xat séü Columnele luï Hercule, şi cari se aflau lângă o strimtore de munţî în părţile de apus ale Oceanului homeric.

Despre originea si destinaţiunea acestor columne circulau în anticitate doue versiuni.

Dupa unele din aceste tradiţiunî, faimósele columne ale lui Hercule eraü simple monumente comemorative, «laborum Herculis metae».

Hercule, după cum ne spune Plin iu, ajunsese până în locurile aceste, şi fiind-că aici munţiî din amendóue părţile erau împreunaţi, dûnsul a tăiat catena, a deschis strimtórea şi a lăsat se curgă în lăuntru marea, care era eschisă. în memoria acestei espediţiunl şi a faptelor sale neperitóre, indigenii au dat numele de Columnele luï Hercule la cel doi munţî, ce forméza strimtórea de aci [1]).

După o altă tradiţiune, tot asemenea de vechia, representată prin poetul Pindar, Columnele lui Hercule eraü numai simplii termini, seu metc ale navigaţiuniî pe Ocean şi ale căletorieî pe uscat.

Hercule, scrie Pindar, a pus aceste columne ca nisce mărturii celebre pentru terminul estrem al navigaţiuniî, fiind-că el a supus monştrii marini (spre a face marea navigabilă), el a scrutat vadurile apelor curgătore până la capëtul drumului şi a însemnat tot-o-dată (prin mete) Şi pămentul; ér dincolo de aceste columne nici cei înţelepţi, nici cel imprudenţi, nu mal pot străbate [2]).

) **Plinii** H. N. III. Proem. : Proximis autem faucibus utrinque impositi montes coer-cent claustra: Abila Africac, Európáé Calpe, laborum Herculis metae. Quam ab eausam indigenae columnas ejus clei vocant, creduntque perfossas exclusa antea ad-m'sisse maria, et rerum naturae mutasse faciem. — **Mcl.io** lib. I. c. 5: Deinde est mons Pfacaltus, ei quem ex adverso Hispánia attollit, objectus: hune Abylam, illum Calpen ocant, Columnas Herculis utrumque. Addit fáma nomini fabulám, Herculem ipsum

C Os °'im perpetuo jugo diremisse colles, atque iţa exclusum antea mole montium ceanum, ad quae nune inundat, admissum.-Cf. **Diodorl Sic. 1. IV.** 18. **4.-Strnl>ouis L 111. 5.**

') PiudaH Nem. III. v. 19-20; IV. v. 69-70. - Olymp. III. v. 46-48.—

Pyth. III. v. 22.-[Isthm] HI. v. 30.

Aicï era aşa dar terminul estrem al navigaţiuniî pe vechiul Ocean, fiind-că după cum scrie Scylax, lângă columnele lui Hercule se întindea de la un ţermure la altul o fâşiă de stâncî, dintre carï unele erau isbite de valurî, ér altele ascunse sub suprafaţa apeî [1]).

Situaţiunea geografică a acestor columne, după cum résulta din scntcn--ţicle oraculclor şi din unele descrieri topografice mai autentice, a fost în primele timpurî ale istoriei forte bine cunoscută.

Mai târdiu însă, când navigaţiunea pe apele cele marï a trecut din manele Pelasgilor sub imperiul Fenicienilor, când Oceanul homeric a fost confundat cu marea estcrnă séü cu Oceanul iberic, adevărata posiţiune a Columnelor lui Hercule a devenit enigmatică pentru lumea grcccscă din părţile meridionale. Acesta obscuritate geografică a făcut apoî pe o mare parte din autorii grecescî se presupună, că Columnele lui Hercule se aflau, nu lângă Oceanul pelasgic, séü al teogonieî, ci lângă Oceanul iberic, care de altmintrelea numaî forte târdiu a început se fie cunoscut lumii comerciale din părţile de resărit ale Mediteraneî.

Ast-fel se introduse în literatura grecescă credinţa generală, că Columnele cele miraculóse ale lui Hercule trebuiau se se afle la strimtórca Mediteraneî dintre Spania şi Mauritania, şi fiind-că în aceste părţi nu esistaü, nici tradiţiunî, nici monumente privitóre la Hercule, numele de Columne a fost aplicat (în contra tuturor usurilor vechi) la cele dóue promontóre ale Europei şi Africeî, cel din partea de nord fiind numit Calpe, ér cel de sud Abila.

Acesta transposiţiune a Columnelor luï Hercule de la Oceanul homeric la Oceanul iberic aduse apoi o confusiune enormă în geografia, în etnografia şi istoria timpurilor antc-hcrodoticc.

Munţi şi rîurî, insule şi lacurî, popóre şi oraşe, legende şi evenimente istorice, fură dislocate din părţile de resârit ale Eurupeî, şi aruncate pe tablele geografice ale estremuluî occident [2]).

Din secule în secule erorile se multiplicară, şi ficţiunea unor compilatori şi poeţî, despre; Columnele luï Hercule la strimtorile Mediteraneî, capetă un caracter geografic.

[4]) Scylacis Periplus, §. 112.

[s]) O probă cuciosà în acesta privinţă ne ofere Cosmographia luï luliu Honoriu. Dapă acest tractat de geografia scolastică, compilat în sec. V-VI, fără ordine, fără critică, dar care résuma în mare parte teoriele unor autori maî vechi, munţii Hem şi Rhodope, provincia Moesia, Sarmaţii, Bastarnii şi Carpi î erau consideraţi ca făcând

parte din regiunea Oceanului occidental. Montes quos habeat oceanus occidentalis mons Pyrenaeus . . . . mnns Haemus. mons Rhodooe . . . . Provincias quas

2 *Tyríenil cautâ Columnele Iul Hercule lângă, strimtőrea Mediteraneï, Romanii lângă Marea de nord.*

TyrieniT, celebrii représentant^ aï comerciuluï fenician, căutară, după cum ne spune Strabo, în treï rêndurï Columnele luï Hercule lângă strim-torile de apus ale Mediteraneï, tot-de-una însă fără un résultat positiv.

Locuitorii din Gades, după cum ne spune acest autor, povestiaű, că Tyrieniî voind se întemeieze o colonia, áü consultat mai ântâiu oraculul, după cum erau usurile religiose ale vechimii, ér oraculul le rëspunse ca dênsiï se fundeze colonia lor lângă Columnele luï Hercule. Omenit, pe cari i trimise Tyrieniî, ca se visiteze locurile aceste, sosiră la Calpe, séü la strimtorea de apus a Mediteraneï. în credinţă, că în aceste părţî estreme este capëtul pămentuluî şi al espediţiunilor luï Hercule, eï cugetară, că tot acolo vor trebui se fie şi columnele, de cari le vorbia oraculul. Făcură ast-fel .un serviciu religios, însă .resultatul sacrificiului fiindu-le nefavorabil, eï se în-torseră înapoi acasă. După un timp őre-care, Tyrieniî trimiseră de nou pe alţî omenî, la locul, ce le indicase oraculul. Aceştia trecură dincolo de strimtóre până la depărtare de 1500 ele stadiî şi ajunseră la o insulă, ce era consecrată luï Hercule, în credinţă, că aici trebue se fie Columnele luï Hercule, eï făcură un sacrificiu deuluï, însă victimele nu le au fost favorabile nicî de astă dată şi ast-fel se întorseră acasă, în fine Tyrieniî maî trimis.eră şi a treia <5ră o altă grupă de omeni. Aceştia se stabiliră în insula numită Gadëira (Gades), unde întemeiară un templu în partea de resărit, ér oraşul în partea de apus a insulei. Din acesta causa, dice Strabo, uniï cred, că părţile estreme ale strimtoriî ar fi aşa numitele Columne ale luï Hercule, alţiî din contră consideră, drept Columne ale luï Hercule, muntiï Calpe si Abila, orï nisce insule maï micï din apropierea acestor munţi.

Insă Artemidor din Ephes, un investigatorii! renumit geografic, care navigase pe lângă ţermuriî măriî mediterane şi în o parte a Oceanului estera,

eat occanus occidentalis. Hispánia provincia, Baetica provincia . . . . Moesia
ovmcia Noricura provincia . . . . Quae oppida in provinciis suiş habcat oceanus
entalis. Calpis oppidum, Corduba oppidum . . . . Naissos oppidum, Vimina-

°Ppidum, Peuce oppidum, Singidunum oppidum, Sirmium oppidum. . . Gentes

' entalls occani. Tolosates gens, Novempopuli gens, Narbonenses gens . . .

1 gens, Sarmatae gens, Basternae gens, Carpi gens (lulli Honorii Cos-

2raPhia, Ia Riese, Geographi latini minores, p. 34-41).

ne spune, că nu esistă la strimtórea Mediteranel r.icT un munte cu numele Abila. Ér Strabo maî adauge din partea sa, că nicî insulele, nici munţii de aicî nu aü aspectul unor columne, şi că ast-fel aü motive raţionale aceia, cart susţin, că aşa numitele Columne ale luï Hercule sunt de a se căuta în altă parte *).

Romanii cucerise părţile meridionale ale Iberieî încă înainte de distrugerea Carthageneî (146 a. Chr.), însă nicî unul din generalii romani, carî străbătuse cu legiunile Italiei până lângă Oceanul de apus, nicî unul din comandanţii flotelor, carî trecuse prin strimtorile Mediteraneî[1]), nu sî-au atribuit gloria, că ar fi descoperit Columnele cele sacre ale lui Hercule şi că ar fi trecut cu aquila imperiului roman dincolo de termini! estremî aï lumii vechî.

Din contră la poporul roman era o tradiţiune generală, că legendarele columne ale luï Hercule se afla lângă un alt Ocean, ér lauriï pentru aflarea lor si pentru estensiunea imperiului roman până la aceste marginî ale pămen-tuluï a voit së-ï câştige Drus Germanicul.

«Noi», scrie Tacit, «am cercat se străbatem si Oceanul din partea de nord, fiind după cum se vorbesce maî esistă şi astădî acolo columnele luï Hercule, fie că Hercule a fost si pe acolo, fie că noï suntem obicïnuitï se atribuim glorieï luï tóté lucrurile miraculóse, orï unde se află ele pe suprafaţa pamêntuluï. în acesta privinţă nicî nu a lipsit cu-ragiul lui Drus Germanicul, însă Oceanul i s'a opus, ca se-1 potă cu-nósce şi se afle columnele luï Hercule. De atunci nime nu a maî cercat se caute aceste columne. De altmintrelea este mult maî religios şi maî respectuos se credem în actele deilor, de cât se le cunóscem» [8]).

Ast-fel miraculósele Columne ale lui Hercule, căutate de Tyrienî şi de Artemidor la strimtórea Mediteraneî, c r la Drus Germanicul în Oceanul de nord, au rëmas o enigmă geografică în tot decursul anticitāţiî greco-romane şi până în dilclc nostrc.

') Strabonis Geogr. lib..III. 5. 5.

i) Cf. Plini u (V. 1. 8), Fior (II. 7), si Orosiu VI. 21.

[a]) Taciţi Germania, c. 34. Ipsum quin ctiam Oceanum illa tentavimus : et superesse adhuc Herculis columnas fama vulgavit: sive adiiţ Hercules, seu quidquid ubique magnificum est in claritatem eius referre consuevimus. Nec defuit audentia Druso Germanico, şed obstitit oceanus in se simul atquc in Herculem inquiri.

3 *Columnele lut Hercule lângă Oceanos potamos se'ü Istru.*

Columnele luï Hercule au fost în anticitatea preistorică o realitate geografică. Acesta era părerea generală a vechilor geografi şi istorici.

însă un fapt positiv résulta din tóté aceste tradiţiunî, că aşa numitele Columne ale luï Hercule nu se aflau lângă Oceanul iberic, care până în secuiul al VH-lea era necunoscut Fenicienilor si Grecilor, nicî lângă marea de nord seu baltică, care abia numai din epoca M Cesar începuse se fie cunoscută lumii vechî, — ci ele se aflau lângă Oceanul archaic din nordul Thracieî, rîul cel mare al teogoniel *), acolo unde se petrec cele mâl remarcabile acţiuni ale eroului pelasg Hercule, în ţera cea fericită a Hyperboreilor, avuţi de aur, avuţi de turme, de ciredî miraculóse şi de recolte fabulóse, — ţeră, către care era îndreptată încă din cele mal vechi timpuri navigaţiunea comercială a Pelasgilor meridionali, a Egiptenilor, a Fenicienilor şi a Grecilor.

Vom résuma aici principalele fântâne geografice cu privire la Columnele lui Hercule de lângă Oceanos potamos séü Istru.

După Pindar, unul din cel mal iluştrii poeţi aï Greciei, Columnele luï Hercule se aflau în regiunea cea depărtată şi legendară a Hyperboreilor celor pil şi fericiţi.

în una din cele maî frumóse ode ale sale, Pindar ne vorbesce de călătoria luï Hercule la isvórele (séű la cataractele) Istrului din ţera Hyperboreilor, de la carî densul ceruse un oleastru (oliv sëlbatic), ca se-1 planteze lângă templul lui Joe din Olympia, şi care oleastru se acopere cu umbră altarele cele sfinte ale divinităţilor şi se fie de încoronare pentru bărbaţii virtuoşi[!]).

In aceeaşî odă, Pindar maî amintesce şi de calëtoria lui Hercule în ţera îs t r ian ă, la Diana, călereţa cea măiestră, şi de Columnele lui Hercule, [c]^un termin estrem al faptelor virtuose [s]).

'n fine în alte ode ale sale, Pindar ne mal spune, că Hercule pusese aceste olumne ca nisce mărturii celebre pentru părţile estreme ale navigaţiunil; ?'> că. ultimele puncte ale căletoriel pe apă şi pe uscat erau în regiunea [Hv]Perboreilor <).

'> A se vedé mai sus pag. 91 seqq ,

[Plndarl] Olymp. III. v. 11-19. Pindarl Olymp.

m. v. 26. 45. - Isthm. III. 30. '«•lari

Nem. m. v. 19-25. - Pyth. X. v. 29-30.

1 D«NSu»iAKU «H

După noţiunile geografice, ce le vedem aşa dar esprimate la Pindar, Columnele luï Hercule, aceste mete estreme ale navigaţiuniî şi ale faptelor virtuose, se aflau pe teritoriul Hyperboreilor [1]), la poporul cel just, sfânt *), înţelept [s]) şi îndelung trăitoriu, de lângă Istru séü Dunărea de jos.

La Herodot aflăm de asemenea doue indicatiunï importante despre situaţiunea geografică a Columnelor lui Hercule.

După cum ne spune acest autor, Grecii de lângă Pontul euxin aveau cunoscinţe positive despre Columnele luï Hercule, carï se aflau, după dênsiï, în afară de Pontul euxin, lângă rîul cel maré numit Oceanos *).

Ér în alt loc, Herodot ne vorbesce despre Columnele luï Hercule ca fiind situate în regiunea geografică a Istru luï.

«Istrul», scrie densul, «î-sî începe cursul seu din ţinuturile Celţilor şi curge prin mijlocul Europeî, pe care o tăia în doue părţî. CelţiÎ însă locuesc dincolo de Columnele luï Hercule, şi se mărginesc cu Cynesiî, carï sunt cel mai estrem popor în părţile de apus ale Europeî. Ér Istrul se varsă în mare lângă Istria, oraş, ce este locuit de o colonia milesiană *)».

Dacă aşa dar Columnele lui Hercule se ar fi aflat în părţile meridionale ale Iberieî, între Africa şi Europa, atunci nicî Grecii de lângă Pontul euxin nu puteau se aibă în aceste timpurî cunoscinţe autentice despre ele, nicï Herodot nu putea scrie, că dincolo de Columnele luï Hercule locuesc CelţiÎ, şi în fine, că dincolo de Celţî se află Cynesiî, poporul cel maî estrem al Europeî în părţile de apus.

După fântânele geografice ale luï Herodot, Columnele luï Hercule se aflaü aşa dar, nu lângă marea iberică, ci în o regiune continentală a Europeî, lângă Istru, în părţile de resărit ale Celţilor, séü între CelţÎ şi între Scythï, fiind-că după cum scrie Diodor Şicul, CelţiÎ erau respândiţî în grupe, maî mult orî maî puţin considerabile, până lângă Scythia [6]).

') Cf. Boeckhius,PindariOpera,II. 2.140: qui (Hyperborei)abillis columnis propeabsunt. ') **Pindari** Pyth. X. v. 42.

[3]) Orlgenes c. Cels. I. 16.

[4]) **Herodoti** lib. IV. 8: 'RXX-rjvtuv ÎV o; Tiv Ilóvtov O'XÍOVTSC üiSs (XÉY°'>3'.)' '
EXaúvovT'/. xàç rYjpuóveu) poûç àitixlcfl-at ét YYJV Ta'Stfjv èoûoav ÊpY|[iY|V, vjvTiva vûv
vÉ|i.ovt<«. IVipUûvîa Se olxéatv ECU» too tlóviou, v.atoixYjjj-Évov T 4] v
'EXXrjVEÇ XÉfotm "

vfjGov rrjv nptjç *Trfîtlpot.-*.* TOÎai s4<u 'HpaxXéuw atfjXéiuv *sr.i tû>* iixeavû).

[s]) **Herodoti** !ib. II. **c. 33:** "fctfio:; ts fàp notajj.it ccp^á^jvot ex KeXTâiv xal IIup-í)vT|t itó-X;ot fest j).Éaf)v a)rlC(uv T»]V E5p(únY]v. OÍ Se KsXtoi e'oi *itu>* 'IlpaxXÉO)V aiYjXéiov, &(ioupsouot 6î KuvTjO'.oiat, oï ïa/_c/.Tot Kpôt SucjxÉtuv oîxrooG'. tiùv èv fj E&piÙTfj xaTotxT||iévtuv. ó "Ictpoç èç 3-aXaoaav iTjV toû Eiiîsivou novtO'J etc.

M Diodorl Siculi lib. III. 32. 1.

Un alt autor remarcabil din secuiul al IV-lea d. Chr., poetul roman A vi e n, născut la Volsiniu în Etruria, fost proconsul al Africeî şi al Achaieï, résuma ast-fel ideile geografice şi astronomice ale celor vechï cu privire la Columnele luï Hercule:

«în părţile estreme ale pământului (cunoscut) se înălţa până la ceriu Columnele (luï Hercule) cu o formă lungăreţă. Aicî este locul numit Gadir, aicï se ridică superbul Atlas cel stâncos, aicî se rotesce ceriul în jurul uneî cardinî dure, aicî osia pămentuluî şi a universului este încinsă jur împrejur cu nori [J])».

Cardinele lumiî de pe muntele Atlas, numite şi axis boreus, axis hyperboreus, polus Geticus, se aflau, după cum am vëdut în capi-tulul precedent, în părţile de apus ale măriî negre, pe teritoriul Dacieî romane [s]). Columnele luï Hercule aparţineau aşa dar după vechile teoriî astronomice şi geografice regiuniî boreale.

Acesta era şi tradiţiunea Romanilor, însă o tradiţiune dificilă de înţeles pentru timpurile luï Drus Germanicul. El cercă se afle Columnele luï Hercule lângă marea de nord [8]).

în fine, la triburile pelasge din Asia mică se păstrase până în timpurile luï Pausania o reminiscenţă istorică despre Geryon, regele cel avut de ciredî admirabile, care locuia lângă Oceanos potamos, sóü lângă Columnele luï Hercule.

«Lydieniï», scrie Pausania, «povestesc, că Geryon, fiul luï Chrysaor, locuia lângă torentul numit Oceanos potamos, şi acolo într'o ruptură de munte se află şi scaunul luï *)».

Este aşa dar un fapt positiv, confirmat prin legende, prin tradiţiunî şi descrieri geografice, că faimósele Columne ale lui Hercule se aflau lângă rîul cel mare din nordul Thracieî, numit Oceanos potamos, seu Istru în epocele posterióre.

') **Rnft Avleni** Descripţie orbis terrae. v. 98-104:

.......................oraque terrae
Ultima proceras subducit in astra columnas. Hie modus est orbis, Gadir locus, hie tűmet A t l a s arduus, hic d u r o torquetur c a r d i n e coelum, hie circumfusis vestitur nubibus axis. ') A se vedé mai sus pag. 395.

') A se vedé mai sus p. 400.

t ' Pail8anlae lib. I. 35. 7: A&tixa fc XÖY°í ijXftev **it** TOÙÇ noXXoiţ r^puovou TOO Xpo-, etvc" *V-iv* tiv vexpóv, elvat Se xal TÔV *p6voV xal fap ^púvo; avSpó; iottv ívtip r i>î /.ctfúiSei npopoXíj' nal)(sí|j.appóv TS itoia| xiv 'ÍJiteavov IxáXouv.

4. *Insula Erythia seü Rutává lângă Columnele Iul Hercule.*

în apropiere de Columnele luï Hercule se afla situată, după cum spun vechii geografi, insula, pe care Greciî o numiau Erythia (Roşia s. Ruşava), si în care regele urieş, numit în legendele grecescî Ger y o n, î-şî ţinea la păşune ciredile sale cele minunate de boî şi vacî, cu frunţile late si cu piciórele flexibile [1]).

între cele 12 lucrări, pe care regele Eurystheu din Mycena le impusese luï Hercule, se amintesce şi aceea, ca së-ï aducă ciredile cele faimosc ale luï Geryon din insula Erythia.

Hercule, ne spune Apollodor, după ce sosesce lângă O c e a n o s, unde se afla insula Erythia, pune în munţi doue columne, una în faţa alteia, drept monumente ale căletorieî sale, apoî ucide pe boariul Eurythion şi pe cânele acestuia numit Orthros, ia ciredile luï Geryon si plecă. Geryon însă aflând despre acesta răpire, alerga după Hercule şi-1 ajunge la rîul numit Anth em unta. Se începe lupta. Hercule trage cu săgeta asupra luï Geryon si-1 aşterne la pământ, apoî trece cu ciredile în Abderia şi de aci în ţinutul L y g ie ni Io r. Aci i esiră înainte eroiî Alebion şi Dercunos (Dercynos), carî voiau së-ï iee ciredile. însă Hercule i ucide şi pe aceştia, apoî î-şî continuă drumul peste Tyrrhenia [2]).

Acesta insulă, numită Erythia, în care regele Geryon î-şî ţinea ciredile sale cele magnifice, nu se afla în Oceanul estern, după cum presupuneau din erőre geografii grecescî din timpurile din urmă ale anticităţiî, ci ea se afla situată în apropiere de Pontul euxin în părţile de apus ale rîuluî numit Oceanos potamos seu Istru.

«Grecii, carî locuiesc lângă Pontul euxin», scrie Herodot, «povestesc, că Hercule aducând ciredile de vite, ce le luase de la Geryon, a venit în ţera acesta, care atunci era pustia şi pe care acum o stăpânesc Scythiî. Ér Geryon l o c u i a în afară de Pontul euxin, în insula, pe care Greciî o numesc Erythia (Roşia, Ruşava), situată lângă Gadira (Gedeira) în afară de Columnele luï Hercule, în Ocean» [s]).

După cum résulta din acesta povestire, Greciî de lângă marea negră aveau tradiţiunî istorice despre luarea ciredilor luî Geryon, eî aveau cunoscinţe

'j I.ivil lib. I. c. 7: boves mira spec ie. — **Hesiodl** Theog. v. 290-291. '; **Apollodori** Dibl. lib. II. 5. 10. *) **Herodotl** lib. **IV. c. 8.**

ograiîce p$_{OS}$jtîve despre locul, unde se aflau Columnele lui Hercule, despre •nsula numită Erythia, situată în afară de Pontul euxin, lângă aceleaşi Columne.

Numele de «Erythia» sub care ne apare în vechia literatură geografică insula lui Geryon, ni se presintă numaï ca o simplă traducere grecescă a uneî numirî indigene. Acesta constatare o face însuşi Herodot prin cuvintele: «Grecii o numesc Erythia».

Un alt autor al vechimii, celebrul H e c a t e u d i n Milet, care trăise în timpurile lui Darie Hystaspe, si navigase pe lângă ţermuril Spaniei şi aï Italiei, declară de asemenea pe basa cunoscinţelor sale, că insula numită Erythia nu se afla la strimtórea iberică. «Geryon acela», scrie densul, «asupra căruia regele Eurystheu a fost trimis pe Hercule, ca se-I iee ciredile si se le #ducă la Mycena, nu are de a face nimic cu regiunea Iberilor, nici nu a fost, trimis Hercule la vre o insulă óre-care, Erythia, în afară de marea cea mare (Mediterană), ci la Geryon de pe continent, care era rege peste regiunea de lângă Ambracia si Amphiloch» [J]).

în fine poema orphică despre Argonauţi ne spune, că insula Erythia se afla la strimtórea munţilor Caucas [s]). Ér sub numele de «Caucâs», figureză, după cum seim, Carpaţiî Daciei, nu huma! în legendele lui Typhon, ale lui Prometheu şi ale Argonauţilor, dar şi pe o inscripţiune latină din timpul împăratului Traian, în istoria Geţilor a lui Jornande si în fine chiar si la cronicariul rusesc Nestor.

Insula Erythia aşa dar, care era numai o simplă ficţiune geografică Ia strimtórea de apus a Mediteranel, despre care aveau însă cunoscinţe positive Grecii comercianţi stabiliţi lângă Pontul euxin, si care era situată la strimtorile munţilor Caucas, în rîul cel mare de la nordul Thraciel (Oceanos potamos), nu putea se fie alta, de cât insula de asupra cataractelor Istrulul, de lângă oraşul, numit în limba română poporală R uşa v a, ér în formă oficială Orşova.

') **Hccataci** Fragm. 349 in Fragm. Hist, grace. (Ed. Didót) I. p. 27 : oî>? èv *t:* icpoo4jxs:v
T"S TŰ T(í1V 'IpTjpiuv, 'Exataíoc ó Xo'foîcowç Xé-fei, o55è int v-rjaóv tiva 'Epoftetav ££iu ír,;
[liŢaX-rj; $a).áa3Y)<; otaXtjvai 'HpaxXéa' àXXà ţvjţ Yjite'.poo TYjţ «pl 'Afifípaxíav TS xai 'A|i'f.-
•°X^{OU}' psía'.Xsa YSvEoS-al r-rjpuoyfjv, xctl ex rîjţ -íjTtítpou TaÚTTit axE\ásctt 'IlpaxXc'a làç poô{. —
Artemidor încă denégà esistenţa insulueî Erythia la strimtórea Mediterarftí. Strabo
de asemenea nu o cunósce (Geogr. III. 2. 11; 5. 4). — în fine aceeaşi

constatare au fâcut'o
oncii şi geografiT timpurilor maï noue: Les annotateurs de Mêla ont été fort ernbar-
ass s pour trouver l'emplacement de cette île (d'Erythic): aussi Mariana, dans son
°'re d Espagne, s'est-il cru autorisé à avancer, sans preuves suffisantes, qu'elle avait
ngloutie par la mer, et qu'il n'en reste plus aucun vestige (Pomponius Mêla,
*uvres complètes. Ed. Didot, p. 652).

P&el Argonautica, v. 1048: Kauxaoiov rcaoà TCOÜV*. 8tà OTSCVYIC 'Epuíhíat.

O indicaţiune forte preţiosă despre numele, sub care figura insula Erythia la indigenii de lângă Istru, o aflăm în genealogia luî Geryon.

în legendele grecescî, tatăl luî Geryon este numit Xpoaawp, adecă cel cu sabia de aur'). Lăsând afară aspiraţiunea aspră X, acest cuvent ni se presintă sub forma de R u s a o r. Avem aşa dar aicî un nume personal topografic după localitatea numită şi astă-dî R u ş a v a.

încă din cele maî depărtate titnpurî ale istoriei pelasge părţile de jos ale Istruluï eraű renumite pentru turmele, ciredile şi ergheliele cele estra-ordinar de frumóse ale locuitorilor şei.

Miî de turme şi tot atâtea miï de ciredî, spuneau vechile legende, că retăciau prin păşunile cele întinse ale titanului Atlas, rege din ţera Hyper-boreilor [2]).

De asemenea scrie Theopomp, că în regiunea Peonilor, ce constituiau un popor estins prin Macedonia şi Tracia, se aflau boiï ceï admiraţi de Grecï[8]), ale căror corne de o mărime estra-ordinară se -ferecau cu aur şi cu argint spre a se întrebuinţa la banchetele solemne şi spre a servi ca ornamente preţiose.

în fine Daciî de pe ţermurii Dunării erau renumiţî în secuiul al IV-lea d. Chr., până în Italia, pentru avuţiile lor cele imense de boî [4]).

în timpurile cele vechï (séü în epoca pelasgă), scrie Pausania, ambiţiunea principală a ómenilor, în ce privesce averea, era, ca se aibă ciredï magnifice de boî şi herghelii de caî, şi faima mersese departe despre rasa cea nobilă de boî, a luî Geryon [s]*)*.

') Hesiodi Theog. v. 281-283.

') Orldil Metam. lib. IV. v. 633-634.

') Theopompi Fragm. 43 in Frag. Hist, grace. I. 285.

[4]) Pau 1 in u s episcopul din Nola (a. 353-431 d. Chr.) în poema către Ni ce t a episcopul Dacieî:

Et G e t h a e currunt, et uterque Dacus
Qui coíit terrae medio vel iile
D i v i t i s multo bove pilleatus
Accola ripa e.

Avuţiele de turme, de ciredï şi erghelil, se maî celebreze, şi astă-<Jî în colindele şi în cântecele bctrânescî ale poporului român:

Şi ciobanii amêndoï, Ci red a cu vacî cu boî Şi văcarii amêndoï, Herghelia cea de caî Şi cu densa doi local . . .

MI cer turma cea de oî Ce am vet}ut la Oprişanul,

N'am vëcjut nicï la Sultanul, Mii şi sute de mióre Es în vară fetătore . . . Doue, trei, cinci mii de epe Tot alese şi sirepe . . .

Alecsandri, Pocsil pop., p. 201*202,

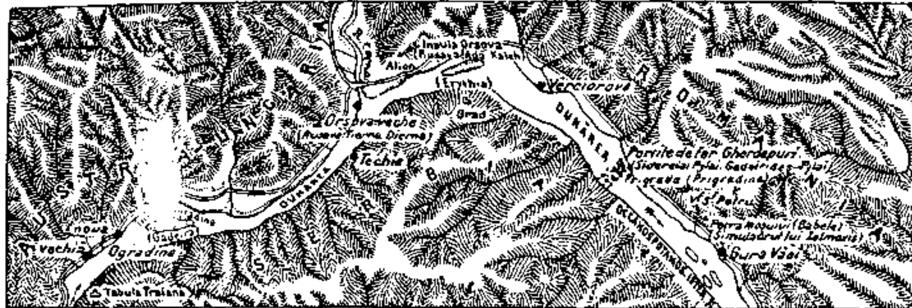
[5]) **Pansanlae** lib. **IV. 3$. 3.** **V**

ii ^

Legenda despre espediţiunea luï Hercule asupra luî Geryon avea un fundament istoric.

în cântecele eroice române maî resună şt astă-dî amintirea despre Grccii̇̈, ce trecuse dincóce de Dunăre şi răpise ciredï de boï magnifici (surî, gi-ganticï) din munţii, ce despart România de Transilvania [1]).

în fine un alt cântec tradiţional român amintesce despre un vechiü erou, luptătorii cu busduganul (Hercule), care luase din ţinuturile de lângă Dunăre cincï miï de boï şi-î dusese la un rege (cadiu, khediv) din părţile meridionale [2]).

188. — Strimt órea Dunării de la Porţile-de-fer. Fretum Herculeum. Cu insulele Ruşava (Erythia) şi Ogradena (Gadeira). Scara l : 200.000.

Legenda luï Geryon avuse în anticitatea greco-romană o estensiune mult maî mare, de cum ne-o presintă episodul din acţiunile luï Hercule.

Geryon este unul din eroiï ceï marï aï epopeeï pelasge de la Dunăre.

In cântecele epice romane el figurează sub numele de Gruia, Gruian şi lorguţă[8]). El maî este numit Pană Rus ia n a, Român Grue Grozo-vanul[4]) şi R o s c o v a n [B]), epitete topografice după numele insulei si al oraşului «Ruşava>.

') Daul, Colindi, p. 59:

Că, dio, veste le-o venit Maî din jos

Şi din ţ ér a Oltului, C'o intrat Grecii la munţi Şi-o strîns boi de cei maî surî . • • !; Tocilescu, Revista pentru istorie. Voi. VII. p. 419: Acela-î rudă cu noi Ne-a adus c i n c î mii de b o i . . . . ercule şi Eurystheu încă erau înrudiţi, ambii strănepoţi aï lui Perseu.

) La Teodorescu (Poesiï Pop. 615): Gruia Pazavan Gruian; i\ if>uovY); la Apol-or (II. 5. 10. l); r-fjpuoveui la Hesiod (Theog. v. 287. 982); Geryon, Geryoneus, Geryones la Varro (L. L. IX. 90). ') Alccsandri, Poesiï pop. p. 77. ') Colecţiunea noştri— Şezâtoarea (Fălticeni) An. II. p. 34.

Gruia este «fecior de Domn», un t voinic ardelenesc» *), orï «din munţiî «de Ardei» [2]). El vine adese-orî la Dunăre, unde se plimbă pe luciul apeî în caic mândru gătit cu postav verde înflorit» *).

în ce privesce figura eroului, el este de o frumuseţă epică, «de treî palme lat în frunte, lat în spate, nice nalt şi nice gros, cum e omul maî frumos, şi lumea de el se teme» [4]).

Insă autorii grecesc! au esagerat într'un mod fantastic calităţile sale fisice, înfaţişându-1 ca un tip monstruos, cu treî capete [5]), cu treî pepturî [6]), ort cu treî corpurî [7]).

Ast-fel din o frumosă poemă eroică a timpurilor pelasge, denşiî aü creat numaî o confusiune din cele maî bizare imaginaţiunî, după cum tot în mod nenatural eï au représentât pe Giganţî, pe Cyclopî, pe Centimanî, pe Typhon şi pe alţî eroî nordicî.

După tradiţiunile române, eroul Gruia maî avea şi o soră cu numele de R u s a n d a [8]). Originea acesteî numirî se reduce incontestabil la insula Erythia séü Ruşava.

Rusanda este de asemenea o vechia figură epică. Ea era cunoscută şi legendelor grecescî sub numirea corespondentă de Erythia[9]). Deosebirea este numai, că în tradiţiunile grecescî Erythia (séü Rusanda) este fica, ér nu sora, lui Geryon.

') Frâncu, Românii din Munţiî apuseni, p. 207.

«) Tocilescu, Materialurî folkl. I. 106. — După poetul grecesc Stesichor din Sicilial (a. 630-550 a. Chr.), care compusese o poemă epică sub titlul de «G e r y o ni s», erou. Geryon a fost născut pe continentul din partea opusă a insulei Erythia (Strabo, III. 2. 11).

') Corcea, Balade, p. 86-87. — Tocilescu, Materialurî folkl. I. 106.

«) Cătanâ, Balade poporale, p. 129-130. — Marienescu, Balade, I. 80. — în Theogonia luî Hesiod epitetul de «lat în frunte» este aplicat la boiî luî Geryon. încă o probă, cât de alterată este compilaţiunea Theogonieî faţă de rapsodiele vechî poporale.

') Hesiodi Theog. v. 287.

[e]) Lucretii R. N., V. v. 28i tripectora tergemini vis Geryonai.

') Apollodori Bibi. II. 5. 10. 1. — Pausanine lib. V. 19. 1. — Cu privire la fabula despre Geryon cel cu treî corpuri, scrie Trog Pompeiu (Justini lib. XLIV. 4): Porro Gery-onem ipsum non triplicis na.turae ut fabulis proditur, fuisse fertur; sed très fratres tantae concordiae extitisse, ut uno animo omnes regi viderentur. — Tot ast-fel ne spune şi tradiţiunea română, că Gruia maî avea doi fraţî (Negoescu, Balade, p. 208).

[8]) Biblcescn, Poesiî pop. din Transilvania, p. 290. 310. — Marienescu, Balade, I. p. 69.

[8]) Pansauiae lib. X. 17. 5. — Stoplianus Byznntiuus, v. 'Epú&s-.a. — De la insula Erythia (Ruşava) derivă şi numele boarului Eurytion. în o formă alterată ne apare şi numele cânelui Orthros, care pădia ciredile lui Geryon, spre a i se da ast-fel o semni-ficaţiune grecescă

(opd-foc, ortul dileï, revërsatul diorilor). Cânii cei mari ai păstorilor români portă adese ort numele de «Ursu>.

T e^cndelc grcccscï despre lupta luï Hercule eu Geryon maï făceau încă
mintire despre doï eroï distinşi aï vechimii, unul cu numele de Ale b io n
• altul Dercunos, din ţinuturile Ligyenilor, ambiï fiiï luï Neptun.
n na genealogia, Alebion şi Dercunos erau ast-fel de lângă apele mari, peste
rl domnia Neptun, ce avea epitetele particulare de •ftaXdwr.os şi 7rovto|iîSb)v.
EÏ întîmpinase cu resboiu pe Hercule, ca së-ï iee ciredilc, probabil ca aliaţî
naturali aï luï Geryon ').

Despre eroul Dercunos ni s'aü păstrat până astă-dî în tradiţiunile române mai multe reminiscenţe, în vechilele cântece poporale el figureză sub numele de Drăgan, séü Drăgan din Bărăgan[1]), nepotul luï moş Stan *3).*

i| Ligyeniî (AÎYuîî) din legenda lui Geryon nu sunt de a se confunda cu Liguriî, numiţi de autorii grecesc! tot AÎ-TUÎÇ, pe cari i aflăm mal târdju stabiliţi lângă ţermurele meridional al Galiel şi în ţinuturile vecine ale Italiei. Fără îndoielă, că din punct de vedere etnografic aceste grupe formau una şi aceeaşi seminţia. Aristotele în una din scrierile sale (Theologumena) vorbia despre Ligyrei din Thracia (Macrobiu, Sat. I. 18). Ér Hesiod în Fragm. 132 amintcscc de Ligyi (Aîfusţ) ca un popor stabilit lângă Scy-thii ippomolgî. Teritoriul Ligyenilor (la Apollodor A-.yú-r]) din legendele despre Hercule şi Dercunos se pare a fi fost în partea de jos a Istrulul. După tradiţiunile, ce le aveau Grecii de lângă Pontul euxin (Herodot, IV. 8), Hercule întorcându-se cu ci-redile lui Geryon la Mycena a trecut prin Scythia, adecă prin părţile de apus ale mării negre, în fine după cum ne spune Eschyl (fragm. 76), locul, unde a avut Hercule se se lupte cu oştea «cea întrepidă» a Ligyenilor, era plin de smârcuri şi lipsit de petre. Un episod analog ni se presintă în cântecele tradiţionale române despre Drăgan, şi aicî locul cel mlăştinos ne apare lângă Dâmboviţă (Tocilescu, Materialurî folkl. I. 65-66).

*) Teodorescu, Poesil pop., p. 688. — Tocilcsca, Materialurî folkl. I. 65. — Ncgocscu, Balade, p. 176. Un cântec vechio despre eroul «Drăgan din Bărăgan» a fost aplicat la postelnicul Drăgan, ce gonesce şi face se pribegescă din ţeră pe Radu-Vodă de la Afumaţi (Mari en eseu, Balade II. 98; Tocile s cu, Materialurî I. 1234; Alexicî, Texte I. 23).

**)* Acest «moş Stan» este unul din eroii cel mai vechî al cântecelor poporale române. El ne apare identic cu Stanislav, «cel mare la statură şi grozav la căutătură, pe care Dunărea l'a crescut, pe care Dunărea-1 cunósce, ea pe el şi el pe ea» (p. 384-385). în fine el mai este celebrat şi ca un mare măiestru în prinderea şi domesticirea cailor (Teodorescu Poesiî pop. 688; Negoescu, Balade 176;

Tocilescu, Materialurî folckl. I. 125). Tipul epic al luî «moş Stan» ne presintă întru tóté caracterele speciale ale luï

°seidon (Neplun), deul meridional al apelor, care mai avea şi epitetul de tăpoa&tv}];

;de la o8isve>i, putere fisică) şi de utir.oc, fiind-că era considerat ca cel de ântâiu, care

o usese usul cailor. Despre Poseidon maî spuneau tradiţiunile grecesc! intogma ca

ecele române despre Stanislav, «dass er fesste Masscn aus dcm Schoossc des

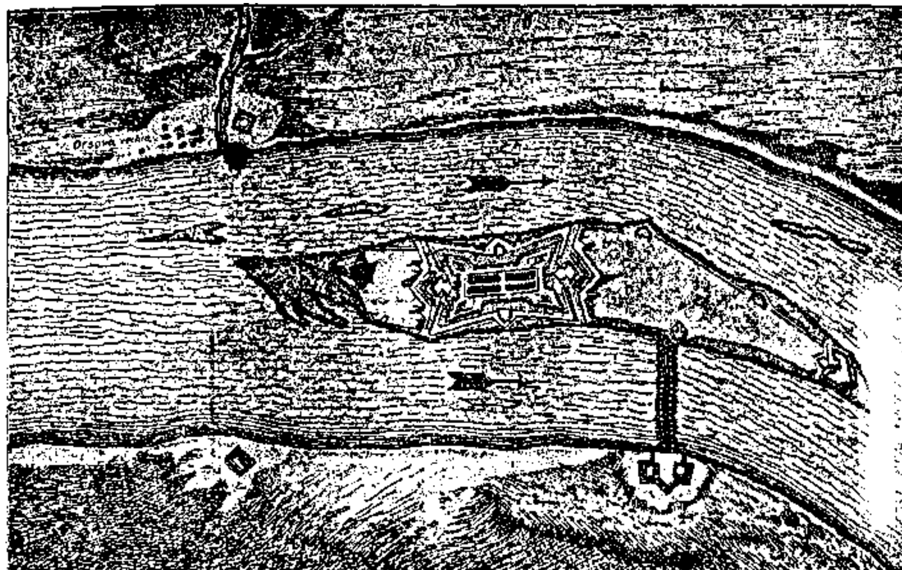
eeres hervorsteigen liess (Preller, G. M. I. 1854. 364). în reminiscenţele poporale ro-[1] el este numaî un simplu «moş-erou», o personalitate cu un caracter pur

,

ter' C> -P<î oând ın Ie2endele Eladel el este o figură mitologică (împrumutată ast-fel din m ' deP^rtate), o divinitate, ce domineză Pontul (KovtojisSiuv) şi fluviele, căile cele

COmerrillIn" c! Ho mVr r/»cr\/>i-f,,1 ci nnnrJln Ho rarî c/, liiirnra în ţinuturile

Maï avem chiar un fragment, în care sunt amintifï la un loc Iorgovan (Hercule), Drăgan şi lorguţă Roşcovan (Geryon), acestï ilustriï représentant! aï vechilor resbóie, ale căror nume resunase o-dată departe în lumea pelasgă *).

189. —Insula Rusa va (vechia Erythiă) din albia Dunării din sus de Porţile-de-fer. După o gravură din sec. XVIII. Uree h i ă, 1st. Rom. Tom. III.

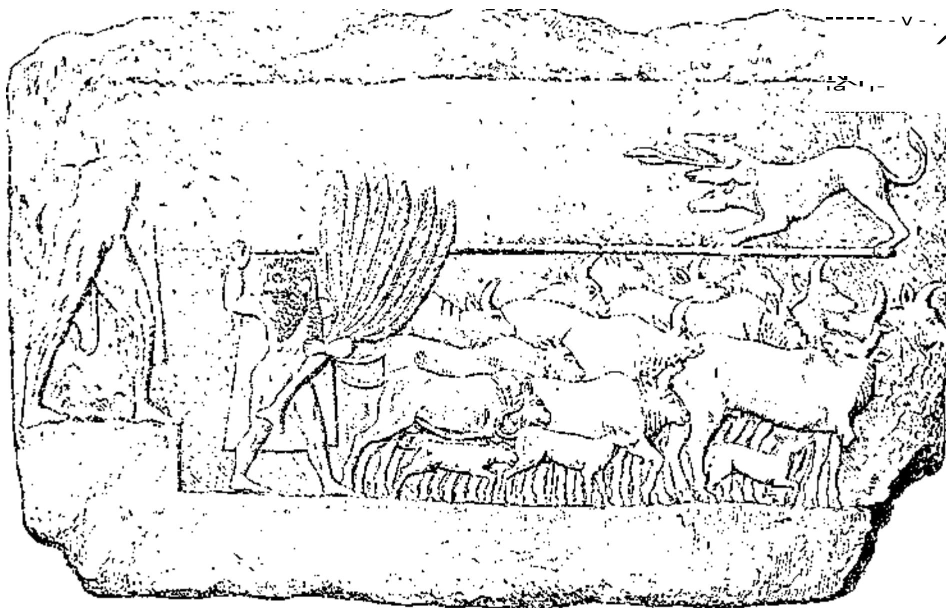
Despre Dercunos séü Drăgan esistaü tradiţiunî istorice şi la Pelasgiî din părţile de apus ale Europeî.

grecescî acest puternic regent al apelor mari. în Italia Poseidon era onorat sub numele de Neptunus. Care era însă originea acestei numiri, deşi forma este vechia latină, autorii romani nu ne pot spune. Varro (L. L. V. *12)* cercă se derive acesta numire la nuptus, î n v e l i r e , de unde n u p t i a e (nuntă). O etimologia greşită, fiind-că literaţii romani negligiase în general studiul tradiţiunilor poporale, în ce privesce însă originea numelui de Neptunus, şi istoria vechia a acestei divinităţi a apelor, aşa de mult a-dorată în Grecia şi în insulele ionice, ne presintă o deosebită importanţă împrejurarea, că in cântecele tradiţionale române despre «Dragan> si «mos-Stan» ne apare mtr'un mod constant epitetul de «Nepotul», ce constitue ast-fel o parte a numelor. Acum «Drágán din Bărăgan» este «nepotul lui moş Stan», acum «nea Stan din Bărăgan» este «nepotul Iui moş Drăgan». Avem aşa dar înaintea nostră elementele unei vechi tradiţiunî istorice, anteriore migraţiuniî triburilor latine spre Italia.

') Cântecul luî Iorgovan, ce ni s'a comunicat de înv. N. Corciova, corn. Docani, jiul. Tutova:

Frundă verde odolean Ici în vale, colo 'n dél, La rateşul de sub mal

Bea Iorgovan cu Drăgan Şi lorguţă Roşcovan . , ,

190.—Baso-relief descoperit Ia Athienau în Cypru represcntând a decea lucrare a luï Hercule, sëü răpirea ciredüor lut Geryon din insuja Erythia, astă-di Ruşava (După Cec cal d i, Monuments antiques de Cypre, pl. V.) în stânga e înfăţişat Hercule în momentul descinderii sale la capĕtul din jos al insulei, purtând pe spate pielea leului nemeic, a cărui codă i depinde între picióre. Partea superioră a corpului şi capul sunt şterse. Braţul drept, care în parte se maî vede, este îndoit. Eroul trage cu arcul asupra cânelui vigilant Orthros, cu treî capete, ce-1 amenință. Eurytion, boariul lui Geryon, se grăbesce se mâne circdile de boi, vacî şi viţel către capĕtul de sus al insulei, ca se trecă cu ele în not pe partea din apropiere a continentului. Cu mâna stângă el stringe lângă piept o l east r ui (xóttvot), arborele cel sfânt al insulei, pe care-1 smulsese şi luase cu sine, ca se nu-1 răpescă Hercule, ér cu mâna dreptă el face un semn de amenințare către Hercule, părend a-î esprima, că rĕsplata pentru acesta fără-de-lege are së-i urmeze. Dincolo şi dincóce de făşia acestei insule, artistul ne înfăţişeză doue s e c ţ i u n i aprópe lucii, ce represintă apele cele calme ale Dunării, în fund la marginea albiei se ved figuraţi în contururi munţii din apropiere, ce ne presintă aceleaşi forme, ca şi înălţimile de pe ţermurele meridional al Dunării din dreptul insulrî Ruşava (A se vedé Fig. 191).

Vederea actuală a insulei Ruşava. Vechia Erythia. în fund aceeaşÎ grupă de munţi, ÇÇ o vedem representată şi pe b^so-relieful din Cypru (Fig. 190).

La Virgiliu, Dercennus este unul din regiï cel vechï aï Latiuluï, anterior luï Latinus. Movila sub care era inmormêntat densul forma o colină enormă acoperită cu stejarî umbroşî [J]).

La autoriî grecescî numele eroului Drăgan (Dercunos) se alterase. O formă mal corectă însă o aflăm la poetul A vi e n. Densul amintesce de Ligi e n Î şi de urmaşiî Drăganilor (Draganes pi.), ale căror locuinţe se aflau în regiunea cea abundentă de neuă, séü în părţile Scythieï *). Aceste reminiscenţe, ce le aflăm în poemele luï Virgiliu şi Avien despre un vechiű rege seu erou cu numele de Dercennus seu Draganes, ne atestă, că evenimentele legendare, ce forméza cyclul lui Hercule-Geryon-Dercunos, se reduc la o epocă, când migraţiunea triburilor pelasge de la Carpaţî spre ţinuturile de apus încă nu se încheiase.

Am espus aici legendele şi tradiţiunile geografice ale celor vechï eu privire la insula Erythia de lângă Columnele luï Hercule.

Despre identitatea acestei insule, Erythia, cu insula Ruşava de la strimtorile Dunării, dincolo de Porţile-de-fer, maî avem încă un preţios document archéologie.

Pe un baso-relief, descoperit în insula Cypru, şi care decorase o-dată piedestalul unei statue colosale a lui Hercule, se vede representată scena răpirii ciredilor lui Geryon din insula Erythia.

Acest monument, pe care-1 reproducem mal sus (Fig. 190), presintà o importanţă escepţională pentru identitatea insulei Erythia cu insula de astă-dî a Ruşaveî.

Artistul din Cypru ne înfâfişeză în acesta sculptură nu numaï forma cea lungăreţă a insulei, după cum o descriau cel vechi '), dar el mal pune tot-o-dată sub ochii spectatorului şi imaginea terenului din partea opusă a insuleî.

In fund se vede representată prin contururi întregă grupa de munţî ce completeză aspectul natural al insuleî Erythia. Esistă o asemenare surprin-detoriă cu perspectiva reală, ce ne-o presintă şi astă-dî colinele şi munţii din apropierea acestei insule (Fig. 191).

') Virgilii Aen. XI. 849-851.

[J]) Avieni Ora maritraa, v. 196-198:

..........pernix Ligus
Draganumquc proles sub nivoso maxime
Soptentrione colocaverant larem.

Aici «nivosus Septentrio» corespunde Ia «Scythia nivosa» (Ovid. Her. XII. 29).

") Plinü H. N. IV. s. 36: altera insula est longa . . . Vocatur ab Ephoro (fr. 40) et Philistide Erythia, a Tiraaeo et Sileno Aphrodisias. — Aici Aphrodisias se pare a fi

Ast-fel problema geografică a faimoseî insule Erythia, o problemă atât de dificilă pentru ceï vechï, ni se presintă astă-dî în o deplină lumină.

Insula Erythia, situată în vechiul Oceanos potamos de la nordul Thracieî, ne apare, după tradiţiunî, după descrierile geografice cele maî demne de credinţă, cum şi după imaginea chorografică, ce ne-o presintă baso-relieful din Cypru, ca una şi aceeasî cu insula Rusa v a seu a Rusaveï de la strimtorilc cele fáimóse ale Dunării, din sus de Porţile-de-fer.

5. *Insula Erythia séü Ruşava de lângă Columnele Iul Hercule numita κκqv'ιι ţi Cerne.*

Insula Erythia séü Ruşava de lângă Columnele luï Hercule ne maî apare în anticitatc şi sub numele de Kapu] si Cerne.

Mult timp geografii grecesc! aü fost de părere, că acesta insulă, Kepvirj séü KépVTjç, situată în vechiul Ocean, ev t« (oxsayS '), se ar afla la strimtorile de apus ale Mediteraneî, acolo unde denşiî credeau, că aü trebuit se esiste o-dată şi Columnele luï Hercule [1]).

însă după cum în părţile de apus ale Mediteraneî, la strimtórea numită astă-dî Gibraltar, nu s'aü aflat nicï Columnele lui Hercule, nici insula Erythia, tot ast-fel se constatase, că n'a esistat acolo nicï o insulă cu numele de Cerne. In acesta privinţă Strabo scrie următorele: insula Cerne, pe care Era-thosthene o amintesce lângă Columnele Iul Hercule, nu esistă nicăirî [3]).

Er Pliniu cel bëtrân credea ce e drept în esistenţa acestei insule, însă posiţiunea ei i era enigmatică. Densul cercă maî ântaiu se o localiseze în faţa sînuluî perşi *c,* dar se vëdu silit se declare, că nu se cunósce nici mărimea, nici depărtarea ei de continent. Apoi întemeiându-sc pe

numai o transformaţiune grecescă a numirii indigene de «Grădisce». Este forte probabil, ca insula Ruşaveî, care domineză strimtórea Dunării a avut şi în timpurile vechi un fel de «grădisce» seu fortificaţiune primitivă. Ca simple forme grecisate ne apar şi numele localităţilor Ambracia şi Amphilochos, ce sunt amintite la Hecateu, ca supuse do-minaţiuniî lui Geryon. Amphilochos pare a corespunde la numirea de Câmpul-ltfng, astă-dî numai un simplu loc în munţii în partea de nord-ost al Ruşaveî.

') **Eustnthll** Commentarii in Dionysium, ad. v. 218: Taui-^v îi TYJV Kspvfjv oi JJ.ÈV vvjaov <p'/ctv ev ţi ujxEavio.

[s]) **Hanuonis Carthagiiiicnsis** Periplus, c. 8. — Scj-lacis Periplus, 5. 112. — **Diouysil** Orbis Descriptio, v. 219. — **Palaephatl** încred, c. 33. — Cf. Geographi graeci minores, V°l- L Ed. Didót, pag. 6-7.

') **Straltoilis** Geogr. lib. I. 3. 2.

mărturia luï Ephor, densul amintesce de nisce columne, ce se aflau lângă acesta insulă [1]). Erau Columnele cele legendare ale luï Hercule.

[1]) **Plinii** H. N. lib. VI. c. 36. 1: Contra sinum Persicura Cerne norainatur insula adversa A e t h i o p i a e, cujus neque magnitúdó, neque intervallum a continente constat, Aethiopes tantum populos habere p r o d i t u r. Ephorus auctor est, a Rubro mari navigantes in earn non posse propter ardores ultra quasdam columnas (ita appellantur parvae insulae) provehi. — După Pliniu, cum şi după alţi autori aî anticităţiT, insula Cerne era locuită de Ethiopî. însă ce fel de Ethiopî? O cestiune geografică, asupra căreia s'a scris forte mult. încă Homer amintesce de doue grupe etnice d e Ethiopî. Uniî din aceştia locuiau la resărit, ér alţii lângă Oceanos potamos, acolo, unde apunea sórelc după credinţele celor vechi. Ethiopiî aceşti din urmă maî sunt numiţi şi éonepíot, occidentali, séű din ţinuturile hesperice (Strabo, II. 5. 15), ea^axoi ăpSptuv, ceï maï estremî din lumea cunoscută Grecilor, afiújiovoi séü virtuoşi, şi íspoí seu sfinţi. Ethiopiî occidentali, séü de lângă Oceanos potamos, sunt omenii favoriţi aï 4eilor. După Stephan Byzantinul (v. AtS-io^), eî aü fost ceï de ântâiu, cari au adorat pe deî, ceï de ântâiu, cari s'aü folosit de legî ; ér începătorii civilisaţiunii lor au fost Mithra şi Phlegyas. Joe cu toţi d_e" iau parte la banchetele lor solemne, când ei aduc sacrificii de sute (hecatombe) de taurî şi de mieï (Odyss. I. 23. — Iliad. I. 428; XXIII. 205). La poetul Pindar, Ethiopiî aceşti din urmă figureză sub numele de Hyperboreî (Pyth. X. 30 seqq.), ér la Dionysiu Periegetul sub numele de Mă c r obi i, adecă omenii cei îndelung trăitori. Hesiod (Fragm. 132) pune pe Ethiopî în ordine geografică cu Ligyii şi cu Scythii ippomolgi (Aífríoitac, Atfuat ts i8è Snuftac initvjjAoXfouţ). După Eschyl (Prom. vinct. 808. 809) eî locuiau lângă Arimaspii cei avuţî de aur, ér după Dionysiu Periegetul în văile cele frumóse ale Cerneï, icapà téjutsa KepvYjţ (v. 218 seqq.), séü lângă Erythia de lângă muntele Atlas (Ibid. v. 558-560. — Avienus, v. 738 seqq.). — După Scylax eî erau ceï maï frumoşi şi ceï maï înalţi din toţî omenii cunoscuţi. Eî purtau haine cu diferite colori, barbă şi per lung, iciufwvocopot nai nofxijta'., erau călăreţi deprinşi, arcaşi şi luptători cu pilul. Comercianţii fenicieni le importau sticle şi vase de pământ, cari se vindeau la sărbătorile libaţiunilor (Moşilor). Ei se nutriaü cu carne şi lapte, produceau vin mult, pe care-1 esportaü de la denşii Fenicienii, însă textele autorilor vechî cu privire la Ethiopii de lângă Oceanos potamos, în urma confusiuniî geografice, ce se făcuse cu Ethiopii din părţile Africeî, sunt pline de neesactităţl şi interpolări. De unde derivă însă numele de Ethiopî, ce a fost aplicat la locuitorii de lângă insula Cerne, séü de lângă cataractele Istruluî, în starea de astă-(}î a cunoscin-ţelor vechi geografice şi etnografice, este greü a ne pronunţa. Atât însă este cert, că Grecii sub numele de Ethiopî, înţelegeau în general pe omenii arşî de sore, şi denşiî aplicară acesta numire nu numai la o parte din Pelasgiî, ce locuiau în nordul Istruluî, dar şi la Pelasgiî din insula Samothrace, şi la cei din Lesbos (Pauly, R. E. I. [1839] v. Aethiopia). în vechile descrieri geografice Ethiopii de lângă Columnele luï Hercule eraü înfăţişaţi ca un popor avut de aur (Mela, III. 9. —

Herodot, III*. 145. IV. 196). în acesta privinţă merită se amintim aici, că o parte din Românii de peste Carpaţî, anume aceia, cari se ocupă cu lucrarea minelor de aur, sunt numiţi în mod satiric Topi. Se pare a fi numaï un rësunet din vechia numire grecescă de AÎÎKorceţ. Ca forme grecescî ne apar şi numele de C r i ş (xpuoetoc, ^puooppoaţ), ce-1 portă treï rîurî principale

în fine în alt loc al istoriei sale naturale, Pliniu consideră insula Cerne, ca situată în apropiere de Africa, însă într'un «Ocean» nedeterminat [J]).

în acesta stare de confusiune a vechilor păreri geografice cu privire la situaţiunea insuleî Cerne, o lumină importantă ne aduce literatura orphică.

în poema epică intitulată «Argon au tic a», ce se atribue luî Orpheu, şi al cărei fond geografic se reduce la timpuri forte depărtate, se face a-mintire de insula numită Tepviç, situată în rîul cel mare O c e a n o s [!]) de la strimtorile munţilor Riphaei, din sus de stâncile cele periculóse pentru navigaţiune [s]).

După forma numeluî şi după posiţiunea sa geografică, insula Ierni s din Argonauticele luî Orpheu, este una şi aceeaşi cu KépvTj séü Cerne a luî Eratosthene, ér acesta ne apare întru tóté identică cu insula cea făimosă a luî Geryon, Erythia séü Ruşava *).

După vechile descrieri geografice, Erythia, intogma ca şi Cerne, este cea de ântâiu insulă de lângă Columnele luî Hercule, situată în strimtórea munţilor, dincolo de făşia cea periculosă de stâncï, ce *se* întindea prin albia apeï de la un tërmure la altul.

Numele insuleî Cerne derivă incontestabil de la oraşul din apropiere. Pe teritoriul Ruşaveî séü al Orşoveî-vechî, acolo unde faimosul rîu Cerna î-şî varsă apele sale cele furióse în Dunăre, se afla situat în epoca romană oraşul numit Tierna, Tsierna, Afepvo, Zépvijç [6]).

') PUnii H. N. X. 9. 2: In insula Africae Cerne in Oceano etc.

') Aceia, cari au considerat insula Ierni s ca identică cu Hibernia (Irlandia) au avut în vedere numai simpla asemănare de nume, dar nici de cum situaţiunea geografică, după cum ne-o înfăţişeză poema orphică.

') Orphel Argonautica, Ed. Schneider. lenae, 1803, v. 1166. 1181. Cf. Ibid. v. 1123: 'Ev piv fàp 'Pinaiov Spoc xal KaXntoc *ab-f^v*

*) După Diodor Şicul (III. 54. 4) insula Cerne se afla lângă muntele Atlas în apropiere de Amazone, prin urmare tot în regiuuea nordică. Ér după Palaephat (încred. [c]- 33) Phorcys, tatăl Gorgónclor, al Hesperidelor şi al balaurului, ce pădia merele [de aur] de lângâ muntele Atlas, era originar din insula Cerne.

') Pe tabula Peutingeriană Tierna. La Ulpian (lib. I. De censibus): In Dacia (cod. [lc]>a) Zernensium colonia a divo Traiano deducta. La Ptolemeu (III.

8. 10) Aîepva.
e o mscripţiune de la Mihadie (C. I. L. III. 1568) statio Tsiernensis.
în fine Stephan
yzantinul amintesce, pe basa unuï autor necunoscut, de ©epvr)
itoXiţ ©p?*^?, seu din
racia cea vechia, etnografică, care se întindea şi Ia nordul Dunării de
jos. Este de
no at, că in dialectele grecescl litera 8 represintă adese-orl oe Z (ast-
fel ©u^paioi şi

La Herodot insula Cerne figureză sub numele de Kopauvcç (Cyraunis). Ea era situată lângă Columnele luï Hercule. Se afla în posesiunea comercianţilor Carthagenienl. Era lungă de 200 de stadii şi ângustă, plină cu oliv! si viţe de via *). Avea aşa dar aceeaşi formă, pe care o presintă şi astă-dl insula Ruşaveî [2]).

în anticitate rîul Cerna avuse o celebritate particulară, după cum o mal are si astă-dî în legendele române.

Culmea cea puternică a Carpaţilor, care se precipiteză de la nord-ost spre Dunăre si scparează basinul României de al Ungariei, purta în vechia literatură geografică numele de Kspaiivw, Ceraunia [3]); fără îndoielă numită ast-fel după Cerna, rîul principal al acestei grupe de munţi.

La aceşti munţi Ceraunia, cari făceau navigaţiunea atât de dificilă în părţile de sus ale Istrulul, se raportă următorele versuri scrise de poetul O vi di u in Torni:

«Dacă aşi mal pute se trec în liniă drept ă cu pânzele mele dincolo de munţii Ceraunia, atunci aşi pute fi dojenit, ca se evit stâncile cele sëlbatece. însă astă-dî eű sunt un om, care a suferit naufragiu, şt ce-ml

Zu|i^poi꜒.oî). Oraşul *&t^vf* al Thracieî vechi, despre care nu avem nici o notiţă, că ar fi fost situat în părţile meridionale, corespunde ast-fel la Tierna seu AUpva, Zernensium colonia, Zernis in Not. Orient. (1. 109.) Zernes al luï Procopiu (De aedif. IV. 6).

') Herodoti lib. IV. c. 195. 196. — Conferesce Comentariul din Geographi graeci minores (Ed. Didót) I. p. 7: Fáma quaedam de Cerne ins. et de Carthaginiensibus in hac regioné aurum mérce commutantibus jam in Herodoti notitiam pervenerat. — In ce privesce valórea fonetică a litereï K din formele grecesc! Kspvvj, Kúpauvic amintim aicï următoriul esemplu. După cum ne spune Herodot (IX. 20) Grecii nurniau Makistios pe un general al luï Xerxe, al cărui nume însă era Masistios.

[2]) După Corneliu Nepos (Pliniu, VI. 36) insula Cerne nu avea maî mult de 2000 de paşi (2958.52 m.) în circuit. Ér după Draghicescu lungimea actuală a insulei Ada-Kaleh, séü a Ruşaveî, este cam de 1800 de paşi, şi lăţimea cam de 400 paşi (Dunărea de la gura Tiseî până la mare, p. 53).

[s]) Eustathii Comm. în Dion. v. 389: Eîo't 5£ xat itpii apv.tiv too gopsíou Kauxásoo OJ>YJ Kspaúvia. — Despre Caucasul de lângă Istru a se vedé mal sus pag. 304.— Aceşti munţi Ceraunia séű C e r a u n i i, pe cari vechii geografi i caracteriseză prin un «cursus brevissimus undi s» şi ca «montes opaci» (Virg. Acn. III. 506-508), aü maî fost localisât! lângă ţermurii Epiruluî şi la capul de sus al mării roşie, o confusiune între sînul vechiului Oceanos, séü al Istruluï, de lângă insula Erythia şi între marea e r y t h r e a. în fine o alusiune la cele doue columne de lângă munţii Ceraunia o aflăm la Eustathiu (Comment, in Dionys. v. 339): TÍJ; 'D.).upix-îjt; y/tpa; jcfpaţ /»! -

S-jX^'/w xoXûyai, ta Kspauv.a 8pf).

mai póté folosi mie, care înot în mijlocul valurilor, se mal cunosc acum drumul, pe unde ar fi trebuit se trec cu barca mea» *).

6. *Insulele numite Faôsiça (Gadira) de lângă Columnele luï Hercule.*

în apropiere de Columnele luï Hercule, vechiï geografi maï făceau a-mintire de doue insule numite FaSetpa, Gadira *), amendóue situate în interiorul acestei strimtorî *).

Una din aceste insule era considerată ca terminul estrem al navigaţiunil pe vechiul Oceanos, de unde maï departe vasele comerciale nu puteau străbate «).

După informaţiunile, ce le luase Herodot de la Grecii din Scythia, acesta insulă estremă numită Gadira se afla în rîul cel mare numit Oceanos, dincolo de Columnele luï Hercule, în apropiere de insula Ery thia [6]) ; ori cu alte cuvinte, insula Gadira era cunoscută şi comercianţilor de lângă Marea negră. Ea se afla aşa dar situată în părţile de nord-vest ale Thraciel.

Din punct de vedere al geografiei actuale, vechia insulă Gadira co-

*) Ovldii Pont. lib. II. 6. v. 9-12.

Quum poteram recto transire Ceraunia vel o, Ut fera vitarem saxa, moncndus eram. Nune mihi naufragio quid prodest discere facto, Quatn mea debuerit currere c y m b a viam f

CI a u di a n. în poema sa De beli o Getico (v. 237 seqq.) încă atnintesce de Porţile-de-fer, ce se deschideau G e ţ i l o r (Ferrataeque Getis ultra se pandere portáé), de s t â n c i l e c e l e inhospitale de Ja Cerna (inhospita Cyrni saxa, Şi de strimtórea ce c l o c o t i a în spume (freto spumante) séű «Cazane», cum Ie numesce poporul, însă situaţiunea acestor locuri dificile pentru comunicaţiunea europeană, devenind obscură în timpurile din urmă ale clasicităţii, numele de *C y* r n u s, séü C y r n o s, a fost aplicat la Corsica.

[1]) Scylacls Periplus, §. 1: VYJOOI . . . . Súo, act ővop-a TáSsipa.

—Ibid. § 111. ') Dionysit Orbis Descripţia, v. 450.

) Pindari Nem. IV. 69. — S ol i nus o numesce extremum noti orbis termi num (la Stephanus Hyzantinus, Ed. 1688: v. Gadira). — Pliniu (V. 17. 2): Gadibus extra °rbem conditis.— La Eustathius (Commentarii in Dionysium, v. 451):

[6]) **Herodoti** lib. IV. C. 8 : ??tu tou Ilovtou . . . 'Epu&etav v-îjaov, t-)) v np toîot t£<u 'HpaxXIuiv OTYiXicuv ini tqi 'üxsovü.

respundea la insula numită adï Ogradina din clisura Dunării, şi care. este situată la o depărtare de 9 1/2 chilometri din sus de insula Ruşaveî.

Originea şi forma numelui « Ogradina» aparţine lexiconului proto-latin, seu vechil limbe pelasge [1]). în apropiere de Syracusa, după cum ne spune Stephan Byzantinul, se afla insula numită 'A/paSivvj (Achradine). Este aceeaşi numire, pe care o are astă-dî insula Ogradina de lângă Porţiie-de-fer.

Mai în sus de insula Gadira, spuneau vechile tradiţiunl geografice, nu se putea naviga. Aici păreţi! stâncilor erau atât de apropiaţi unii de alţii, în cât după o notiţă, ce ne-o transmite Pliniu, un singur arbore putea se împedece cu ramurile sale trecerea mal departe a vaselor de navigat[2]).

Tot ast-fel ni se presintă şi astă-dî făimosa strimtóre a Dunării din sus de insula Ogradina. Aici munţii de o parte si de alta se înalţă în forma unor păreţi aprópe verticali. Aici albia fluviului este estrem de ângustă (113 metri), ér partea navigabilă de abia are o lărgime de patru metri [3]). Era ast-fel o esactitate geografică notiţa, pe care ne-o comunică Pliniu, că din sus de insula Gadira, ramurile unul singur arbore puteau se împedice trecerea mal departe a vaselor plutitóre.

Mal târdiu însă, când adevërata posiţiune a Columnelor lui Hercule devenise obscură, insula Gadira, întocma ca şi insula Erythia séü Ruşava, în-tocma ca şi Columnele lui Hercule, a fost dislocată şi transferată în părţile de sud-vest ale Europei. Şi fiind-că în interiorul strimtoril dintre Europa

[1]) în limba română: Ograda, septum, hortus, loc închis cu gard.

[2]) Plinii H. N. lib. IX. 3. l : In Ga di t ano Oceano arbor in tantum vastis dispansa ramis, ut ex ea causa fretum numquam intrasse credatur. — Acesta tradiţiune geografică nu se putea aplica la strimtórea Gibraltaruluî, care la punctul seu cel mal ângust după cum scrie Strabo (II. 5. 19) era lată de circa 70 stadie, séű 12 chilom. 390 m., luând de basă stadiul attic de 177 m., ori de 14 chilom, 700 m., dacă vom presupune, că Strabo a avut în vedere stadiul ionic de 210 m.

[3]) Kiox, Géographie militaire. IV. Autriche-Hongrie, p. 116: Le fleuve (Danube) sort du bassin hongrois et descend dans le bassin roumain par une étroite et longue brèche, qui commence à Bazias et se termine en aval d'Orsova. Ce senties Portes de fer, que l'on distingue en Portes supérieures et Portes inférieures . . . Les Portes de fer supérieures commencent en aval de Goloubatz. Le fleuve, qui s'étalait sur une largeur de 2 à 3 kilomètres, se rétrécit jusqu'à 113 mètres, bordé par des murailles de 600 mètres de hauteur. La profondeur est 60 mètres en

certains endroits; dans d'autres, au contraire, des rochers à fleur d'eau encombrent son lit, produisent des rapides dangereux et gênent la navigation; les canaux navigables n'ont pas plus de 4 mètres d'eau à l'iétiage. Des bateaux à vapeur de construction spéciale peuvent seuls remonter le courant. — Keclns, Nouv. Géogr. univ., Tome XII, P- 316: les canaux navigables ont à peine 4 mètres de largeur dans cette

si Africa, nu esista nicï o insulă similară, vechia Gadira a fost localirfată în apele cele deschise ale Oceanului estern, lângă Hispánia Baetica, la o depărtare de 25.000 paşî romanî (aprópe 37 chilometri) în afară de strimţorea Gibraltarului[1]).

Situatiunea Gadireî însă în Oceanul estern era numaî o simplă ficţiune. Ea nu corespundea din nicï un punct de vedere cu vechile tradiţiunÎ geografice.

A doua insulă, pe care geografii grecescî o numiaii Gadira, era considerată ca identică cu Erythia, insula cea renumită pentru vegetaţiunea sa exuberantă.

Erythia, scrie Apollodor, este o insulă, care astă-dî se numesce Gadira, în acesta insulă locuia Geryon, fiul lui Chrysaor [2]).

însă după poema geografică a M Avien, nu insula Erythia, ci un loc din apropiere, şi o fortăreţă situată pe vêrful unuï munte, ce domina strimţorea, purta numele de Gadir[3]).

') Plinii H. N. lib. IV. 36: In ipso verő căpiţe Baeticae ab ostio freti passuum XXV mill. Gadis.— Ér după Strabo(III. 1. 8) acesta insulă era depărtată de promontoriul de la gura strimtoriî cu 750—800 stadii, séü 157 J/i — *168* chilometri. ") Apollodori Bibi. lib. II; 5. 10. 1. — Ér Pris cian (v. 462-463) scrie: Est igitur ponto tellus circumflua prima Cui nomen Gadis. Statuas haec Herculis inter . . . .
LaStephan Byzantinul Faîeipa este o insulă ângustă şi lungăreţăcao fâşia, ast-fel identică cu Erythia séű insula Rusa vei. Tot ast-fel la Eustathiu (in Dion. 64). Sub numele de Gadira (Gadis) apare Erythia şi la alţi autori ai anticităţii (Strabo, III. 2. 11; 5. 4).
') **Rufl** Festl Arieni Descripţie orbis terrae, v. 98-102: In zephyrum tellus extenditur, oraque terae ultima proceras subducit in astra c o l u m n a s. Hie modus est orbis, Gadir locus, hie tűmet Atlas arduus, hic dur o torquetur cardine caelum, hic circumfusis vestitur nubibus axis. Idem v. 610:

Gadir prima fretum solida supereminet arce
attollitque caput geminis inserta columnis.
Haec Cotinusa prius fuerat sub nomine p ri se o.

Cea de ântâiu insulă de lângă Columnele lui Hercule (Erythia séű ins. Rus a vel) a fost, după cum ne spune Avien în versurile de mai sus (Pliniu, Dionysiu Pe-[rie]getul şi Priscian) numită în timpurile mai vechi Cotinusa, adecă insula oli-vilor selbateci, de la xotcvoc, oleastru. De asemenea scrie Pindar (Ol. III. 13-14), c Hercule câlëtorind la Hyperboreï, a luat de là fântânele cele umbróse ale Istruluï p u de Ia cataracte, de unde fluviul curgea sub acest nume) un oliv selba tec (Cf. «wsama, V. 7. 7.), pe care l'a adus şi l'a plantat lângă templul lui Joe din Olympia, ca

Acest <locus» şi «arx Gadir> corespunde din punct de vedere al geografiei actuale la promontoriul meridional din faţa insuleï Ruşava, care portă şi astă-dî numele de Grad, şi unde se găsesc urmele uneï vechï fortificaţiunî[1]).

Cuvêntul «grad» cu sensul de fortificaţiune (xetyot), nu este de origine slavonă. El aparţine idiomeï pelasge de la Dunăre *). în literatura clasică latină archaicul grad us maï avea încă sensul militar de «posiţiune tare, ocupată de combatanţi» [s]).

se umbrescă cu ramurile sale altarele deilor şi se fie pentru încoronarea ómenilor, ce se vor distinge prin faptele lor virtuose. Oleastrul era aşa dar la Hyperborcï un arbore sfânt. De aceea vedem pe boariul luî Geryon, că luase cu sine şi strîngea lângă piept un oleastru, când Hercule venise se prădeze insula Erythia. Părerea generală este, că olivul a fost importat din Asia în Grecia, Africa, Italia şi Ispania prin poporele, ce au emigrat din părţile Orientului în ţinuturile acestea (Cf. Mommsen, Rom. Gesch. I. 187). însă, după cele mal vechi tradiţiunî, olivul se afla în stare selbatecă pe ţermurele de nord al Istruluî încă pe la începutul istoriei omenesc!, după cum se mai află şi astă-(Jî în mare abundenţiă viţa de via selbatecă. Reminiscenţa măslinilor (olivilor, olea), smochinilor (ficus) şi a arborilor de lămâie (citrus), plante, ce aű stat o-dată în strinsă legătură cu instituţiunile religiose, maï resună şi astă-dî în poesia poporală a tuturor Românilor, din Transilvania, Ungaria, Tera-românescă şi Moldova.

Suflă vêntul şi-o clătină Din vêrf

Peste dél, peste colină
Este-o crengă de
măslină

lainik şi Bârsanu, Doine din Ardei, p. 253.

Ct. Marian, Descântece p. 301-302. — Acelaşi autor, Nunta la Români, p. 60.

în particular despre clima de la Mihadie, din regiunea Porţilor-de-fer, se esprimă ast-fel D-rul Popovicî: Că clima de aici este mal moderată, dovedesce întregul tip al vegetaţiuniî; aici în jurul acestor băl se a fi ă plante Tauru-Caucasice, precum şi multe de Istria şi câte unele dintre florile, ce cresc în partea de apus a Franciéi şi în partea de resărit a Apeninilor şi a Pireneilor. Aerul de aicea este mal mole şi mal lin de cât in alte părţi ale Bănatului şi ale României.... Aici via stă liber espusă tuturor furtunelor de iernă şi totuşi pe la jumătatea lui August produce struguri frumoşi şi copţi. Smochinul stă aici totă ierna desvelit, espus frigului, fără să aibă cea mal puţină scădere în vegetaţiunea sa (Băile lui Hercule, Pesta, 1872. p. 65-68).

[1].) Usul de aîntemeia fortificaţiunî pentru apărarea căilor de navigaţiune pe anumite puncte mal importante a esistat şi în anticitatca preistorică. După cum ne spune St rab o în Geograficele sale (XVII. 1. 18) Milesieniî ocupând gura Nilului numită

Bolbitinon, aü construit acolo o fortificaţiune cu valuri şi şanţuri, TO MtT-fjoiiuv T£ÏXO;, adecă Grădiscea Milesienilor.

[2]) în nomenclatura topică română s'a păstrat mal mult forma de «Grădisce», adecă locul unde a fost construită o vechia fortificaţiune. Dar mal aflăm şi grad (Bel-grad séü Alba lulia), de asemenea Grădeţ, ruinele unei importante cetăţi preistorice din jud. Mehedinţi.

***) Livii** lib. VI. 32: hostes gradu demoti. — Clceionls Off. lib. I. c. 23: tumul-

7. *Columnele lui Hercule numite livrai (Gherdapurl).*

Columnele luï Hercule portă la poetul Pindar numele de IlóXai FaSetpíSec '), adecă «Porţile Gadira».

încă din cele maî depărtate timpuri, făimosa strimtóre, pe unde Dunărea, rîul cel urieş al lumiï vechï, străbate din basinul Ungariei în basinul Ro-mânieï, a avut o deosebită importanţă comercială, politică şi militară.

în Iliada luï Homer, acesta vestită portă a Europeï este cunoscută sub numele de atS^pecat TioXat, adecă Porţile-de-f e r, şi cari se aflau în ţera Ar im ii o r, acolo unde a fost aruncat într'o pescere adâncă Typhon, legendarul balaur al theogonieï*); ér la poetul Claudian ele figureză sub numele de Ferratae portáé ale Geţilor[3]).

De aicî înainte comunicaţiunea pe vechiul Oceanos potamos, séü Istru, ne apare estrem de dificilă pentru vasele de comerciu ale ţinuturilor meridionale.

Lângă Columnele luï Hercule, spuneau ceï vechï, se afla o fâşia lungă şi lată de stâncî colţurate (?p(i.a, epjiata jisyaXa), unele visibile, ér altele ascunse sub suprafaţa apeï, si cari se întindeau de-a curmezişul prin vechiul Oceanos de la un ţermure la altul *).

Aceste stâncî atât de periculóse navigaţiuniî până în dilele nóstre, şi pe carî poetul Ovidiu le numesce fera s axa de lângă munţiî Ce r a uni a (séü aï Cerneï[6]) mai purtau în anticitate si numele de Kara^a/Toa.

Suida"), pe basa unuï autor necunoscut, le descrie ast-fel: «Cataractele sunt stâncî *(ne-tpai)* în fluviul Istruluï, ce se ridică ca un munte sub suprafaţa apeï. Aicï Istrul, precipitându-se cu repediune asupra acestor stâncî,

tuantem de g rad u dejici. — Coruelll Nepotts Themistocles, c. 5: Interim (Xerxes) ab eodem (Themistocle) gradu depulsus est. -- La vechiul termin de grad seu gradua este a se reduce şi epitetul de Gradi vus alluï Marte, ca deü al castrelor, citadelelor Şi al tuturor fortificaţiunilor. Conferesce la Si li us 11 al i eus (IV. 222): Gradivicolam celso de colle Tudertem.

') Pindari Frag. 155 după Strabo, lib. III. 5. 5-6.

•) Homcri Ilias, VIII v. 15. — Cf. Ibid. II. v. 783. — Heslodi Theog. v. 820 seqq.

') In poema despre resbelul în contra Geţilor, v. 237.

[4]) Scylacis Periplus, §. 112.

[5]) OYidli Pont. II. *6.* 10.

*) Snlias, v. Kata^iantat. — Cf. Strabonis Geogr. VII, 3. 13.

este isbit înapoï eu un sgomot enorm, apoï valurile trecênd peste ele cu un vuiet asurditoriű forméza vêrtejurï repedi, fluxurï şi refluxuri, întocma ca nisce carybde, ast-fel că fluviul în locurile aceste nu se deosibesce mult de strimtórea Sicilieî».

Lângă acesta barieră înfricoşată de stânci, ce forma locul cel mai periculos al Istrulul, se afla pe fërmurele de nord aşa numita P ó rtă-de-fer, aiSrpetat TroXai la Homer, uuXoa FaSecpiSeţ la Pindar, o strimtă potecă pentru căletoriî pe uscat, de sigur închisă o-dată cu o Portă de fer.

Care era însă originea numirii de IlóXai

După usul limbeî române obstaculele naturale, de stâncî şi petre maî mari, ce se întind de-a curmezişul prin albia unuï rîu de la un mal la altul, si unde apa în cursul seu isbindu-se de ele formeză o liniă de talazuri, portă numele de «gard»[1]).

Tot ast-fel interpretau şi vechil geografi numele locului Gad ir, séü ráSeíp[a]> de lângă Columnele lui Hercule.

După autorii romani, Gadir în limba punică însemna «s epe s», adecă «gard»[3]). Acesta numire însă, care la autorii grecesc! ne apare sub forma de FaSeipo; (la Eratosthene xa TaSeipa, la Steph. Byz. ilj FaSsipo) nu aparţinea idiomeî feniciene din Libya [s]). Vechia populaţiune a Africeï de nord, supusă în mare parte Carthagenel, era de origine pelasgă. G e tulii, locuitorii ceî maî numeroşi aï Libye!, emigrase acolo, după cum spuneau tra-difiunile, din regiunea Geţilor europeni*).

Cuvêntul Gadir după forma şi după sensul sëu de «sepes», ce i-1 dau textele latine, nu este de cât o reproducere alterată a terminuluî poporal pelasg de gard, pi. garduri. De aici numirea grecescă (în formă plurală) •ta FaSeipa, de aici numele de IlúXat FaSeipíSec, seu Porta de lângă gardul de stânci, ce tăia de-a curmezişul albia vechiului Oceanos.

Aceeaşi interpretare a numelui Taoetpa, însă sub o altă formă, o aflăm şi la vechii autori grecesc!.

') Conferesce maî sus. pag. 370, nota 1.

[a]) Plinii H. N. lib. IV. 36: Poeni Gadir (appellant), iţa Punica lingua se p em sig-nificante. — Arieni Descripţiei orbis, v. 614-615:

Poenus quippe locum Gadir vocat undique
septum aggere praeducto.

'J Claudius lulius séü lolaus, care scrisese o istorii a Fenicienilor (<Î>oiviiu*a) cercase a deriva din limba feniciană cuventul TaSsipa, însă densul nu a aflat pentru etimologia acesta nicï un cuvent mai apropiat de cât faSov, care însemna «mic» (Etym. M- P- 219, 32 v.

raî«pa).

[4]) Isidori ni, ív

Hercule, ne spune Suida după un autor necunoscut, a aruncat petre enorme în gura Oceanului, ca se împedece intrarea bestielor seu monştrilor *). El făcuse aşa dar după legende un gard de petre de-a curmezişul prin albia fluviului Oceanos. Ér Apollodor scrie, că deiţa Junona trimefend o strechiă asupra ciredilor luate de la Geryon, ele se împrăsciară prin munţii Tbracieï. Hercule însă atribuind acesta" calamitate rîuluî Strymon (Istruluî), i umplu albia sa cu petre, si-1 prefăcu ast-fel dintr'un rîu navigabil în un rîu nenavigabil[2]).

•192. — Cataractele Dunării din jos de Rusava (Orşova) lângă Porţile-de-f er, între
Gura-Văicî şi Vêrciorova (România). Desemn după o fotografia, publicat de Reel us,
în Nouvelle Géographie universelle, III. p. 319.

Numele de raSetptâscj róXai al comercianţilor şi navigatorilor grcccscl de-, venise o-dată forte poporal în regiunea Porţilor-de-fer. Locuitorii din Serbia mai numesc şi as-tă-dî cataractele séü gardul de stânci de lângă Porţile-de-fer Gherdapuri, o simplă formă alterată din vechia numire comercială iaSsipíSec itúXat.

*) Suidas, v. "Ep[j.a.

[2]) **Apollodori** Bibi. lib. II. 5. 10. 12. — La E s eh y l (Supplices v. 254-255) Strymon (Istrul) şj Algos (probabil Oltul) ne apar ca doue rîurî celebre ale marelui imperiu Pelasg. — Mal este de notat, că strechea, de care face aici amintire Apollodor în [1c]gătură cu insula Erythia şi cu riul Strymon, este numai o reminiscenţă a tradi-t'unilor grecessî despre muscele Columbace de lângă I st r u.

8. *Columna Iul Hercule numită Calpe lângă Porţile-de-fer.*

Tyriènii, ne spune Strabo, aű fost ceî de ântâiu, cari căutase Columnele luï Hercule spre a întemeia acolo o colonia comercială.

întru adevër celebra metropolă a FenicieT, avea în mare parte a-şî mul-ţămi opulenţia şi prosperitatea sa, comerciuluï celuï viu cu regiunea Columnelor luï Hercule, avută de aur şi de alte metale, avută de turme, de ciredî magnifice, de cereale si vin.

în templul cel mare al lui Hercule din Tyr erau representate cele doue Columne ale faimosului erou pelasg.

Una din aceste columne, după cum ne spune Herodot, era de smaragd (séü de o culóre frumosă diafană, verde orî albastră). Ea représenta ast-fel navigaţiunea comercială pe apele cele marî, în particular pé divinul Oceanos potamos, părintele tuturor apelor. Ér a doua columnă din metropola Tyruluî era de aur *). Ea înfăţişa aşa dar ceea-1-altă Columnă a luï Hercule de lângă bëtrânul Oceanos, unde, după cum ne spune Herodot, tóté mărfurile feniciene se plăteau în aur[2]).

193. — O monetă romană a Metropolei Tyruluî représentant! cele doue Columne ale luï Hercule, cu inscripţiunea Col-(onia) Tyro Metr(opolis). De desupt o conchilă, în care suna magistrul corăbiei

Cele doue Columne ale luï Hercule maï formau tot o-dată si emblema politică si comercială a Tyrienilor.

Pe o monetă din. epoca romană figurează ca însemne ale metropolei Tyruluî cele doue Columne ale luï Hercule.

Pe acesta monetă, una din Columnele luï Hercule este înfăţişată lângă un vas cu o materia inflamată, séü lângă un far, ceea ce ne indică, că prima Columnă a luï Hercule era situată pe malul uneî ape navigabile, lângă Oceanos potamos. Acesta era columna, pe care Tyrièniï o reproduceau în smaragd, séü în colore azuria.

După vechii geogralï, una din Columnele luï Hercule si în particular aceea, care se afla pe ţermurele de nord al strimtoriî, purta numele de KaXîn], Calpe [s]). în vechia limbă grecescă cuvêntul KaXîrî] şi xdXucc însemna vas de

[1]; Herodoti lib. II. c. 44.

') Herodoti lib. IV. c. 196.

[3]) Strabonls Geogr. lib. 11. 1.8. — Plinii lib. III. Proem.

Avlcnus v. 478. —

apă, urceor si urnă, după cum tot lângă un vas este indicată Columna Calpe şi pe moneta TyruluT.

KaXîuţ, după poema epică, ce se atribue luï Orpheu, era una din înălţimile de la strimtórea munţilor Rhipaei[1]), vechia numire a Carpaţilor, pe lângă carî curgea rîul Oceanos.

După vechile descrieri geografice acesta Columnă numită Calpe se afla pe culmea unuî munte, din jos de insula Erythia (Cerne séü Ruşava), lângă fâşia de stânci, ce se întindeau prin vechiul Oceanos, şi lângă un promentoriü, ce fusese consecrat într'o vechime depărtată luï Saturn [a]). Ea se afla aşa dar în apropiere de cataractele DunăriT, séü lângă Porfile-de-fer. Aicï maï esistă şi astă-dî o comună românescă, ce portă numele deVêrciorova; aicï esistă în evul de mijloc o fortăreţă importantă strategică numită în documentele Unga-rieî Vrchov (= Urciow [8]), numirî, cart ne presintă o formă forte apropiată de semnificaţiunea originală a cuvêntuluï grecesc xaXiîT) si xaXmţ, lat. urceus, rom. urceor [4]). Aicï în fine pe malul stâng al Dunării se înalţă un frumos promontoriu pe vêrful căruia religiunea creştină a aşedat «Crucea Sfântului Petru», unde se maï cunósce încă forma unuî scaun tăiat în petră (este scaunul lui Geryon, cum î-1 numesce Pausania [5]), şi unde mal esistă si astă-dî simulacrul cel archaic al luï Saturn (Zalmoxis) tăiat în stâncă via [8]). Acesta

Priscianus v. 335. — Charax Perganienus fragm. 16 in Frag. Hist, graec. III. p. 649). >) Orphei Argonautica (Ed. Schneider. Jenáé, 1803) v. 1123-1124: 'Ev [ièv Y"î "Píitamv Spot xal KaXncoç aè^-îjv ávtoXía; eTpTOuaiv........

După Trog Pompeiù (Justini, lib. II. c. 2) Rhipaei eraü munţii de apus aï Scythieï. La Avien (Descr. Orbis v. 455-6) Riphaei sunt în partea de nord a Istruluî, tot acolo şi Agathyrsi. Ér la Valeriu Flace (Argon. v. 603-4) lângă Rhipaei sunt amintiţi Geţii.

') Orphoi Argonautica, v. 1167. — Scylacis Periplus, §. 112. — Dlonysii Orbis Descrip-tio, v. 451. — Bufi Avienl Descriptio orbis. v. 111. 739—740. — Prisciaui Pcricgcsis, v. 334. 462. — Promontoriu consecrat luï Saturn după Avien, Ora maritima, v. 215. Cf. Strabo, III. 5. 3.

') Fejér, Cod. dipl. V. 3. 157. 1283.— Ibid. X. 2. 444. 1396. — De asupra Vêrcio-roveî se mai cunosc şi astă-dî ruinele unei vechî forrificaiiunî, numite Cetatea Oreva», situată pe vêrful unul munte de formă piramidală, forte greu de suit, şi care predomineză valea Dunării (Spine a n u, Diet, geogr., v. Oreava. — Tocii eseu, Revista P-istoria, I. 1. 165).

) Arieni Ora maritima, 348: Calpe .... in Graecia species cavi teretisque usu nun-cupatur urcei. —Schol. in Juvenal Sat. XIV. 279: Calpe urnae similis mons.

') Descriptio Graeciae, lib. I. *8S. 5.*

) A se vedé mai sus p. 403.

este promontoriul cel sfânt (íepöv àxpwnjptov), de care amintesce Scylax în Periplul mărilor şi Orpheu în poema Argonauţilor.

în anticitatea grecescă se atribuiau luï Hercule marï merite pentru facilitarea navigaţiuniî pe diferite ape curgetóre.

Cu deosebire Hercule ne apare ca una din divinităţile, ce veghia asupra navigaţiuniî pe Istru.

După cum scrie Trog Pompeiü : Filip II, regele Macedoniei, trimise o legaţiune la Athea, regele Scythilor, din nordul Dunării de jos, prin care i făcea cunoscut, că pe când se afla densul ocupat cu asediarea ByzanţuM, făcuse vot, ca se ridice la gurile Istruluî o statuă de aramă luï Hercule, probabil pentru succesul favorabil al transporturilor de victuale de la Dunăre, însă Athea tëmêndu-se, că sub acest pretext de religiune, regele Filip pote se ascundă ore-car! planuri ostile, ceru, ca se-I trimetă densului statua, promiţendu-I, că va îngriji nu numai, ca acest monument se fie a-sedat, dar se remână şi în viitoriu neviolat[1]).

Ér istoricul grecesc Arrian din Nicodemia ne spune următorele: Alesandru cel Mare trecând peste Istrul de jos, după ce bătu pe Geţi şi distruse oraşul lor cel mare din apropiere, făcu un sacrificiu pe fërmurele Istruluî lui Joe Soter (mâtuitoriul), luï Hercule şi chiar Istruluî, «fiind-că i se arătase favorabili în trecerea acesta» '-').

în fine împëratul Traian plecând cu resbel asupra Dacilor, Fraţiî Arvali făcură în diua de 25 Martie a. 101 un vot solemn de sacrificii şi luï Hercules Victor, pentru ca împëratul se se întorcă, sănetos, fericit si victorios din locurile şi provinciele, la cari se va duce pe uscat si pe mare [8]).

Posiţiunea Columnelor luï Hercule în apropiere de cataractele Dunării seu de Porţile-de-fer o maî confirmă şi o vechia tradiţiune poporală.

După cum ne spune Pliniu, indigenii de lângă Columnele luï Hercule povestiaű, că o-dată în aceste locuri munţiî din amendóue părţile erau împreunaţi prin o catena neîntreruptă, şi că Hercule tăiând apoî jugul acestor înălţimi a lăsat se curgă oceanul, séü marea, care era eschisă şi în modul acesta el a schimbat faţa naturel<).

') Justin! Historiarum Philippicarum ex Trogo Pompeio, lib. IX. c. 2.

') Arriani De expeditione Alexandri, lib. I. c. 4.

') Henzen, Acta fratrum arvalium, p. CXLII. — în fine maî notăm aicî, ca tipul luï Hercule ne apare adese orî figurând pe tnonetele oraşelor comerciale din apropierea Dunării, Tyras, Calatls şi Torni.

*) Plinii H. N. III. Proem.: Proximis autem faucibus utrinque impositi montes coercent claustra: Abila Africae, Európáé Calpe, laborum Herculis metae. Quam ob causam

Câmpia Pannonică, după cum seim, a fost până târdiu în epoca neolitică, acoperită de o mare de apă dulce, care se întindea de la Alpil orientali până lângă Carpaţiî Transilvaniei, şi al căreia nivel era mult maï ridicat de cât al mării negre. Carpaţiî şi Balcanii se aflau în aceste timpuri în o legătură directă unii cu alţii, şi el despărţiau marea cea dulce seu albă de marea negră.

Locuitorii romanî de lângă Porţile-de-fer mal povestesc si astă-dî, că o-dată munţii din partea de medă-nopte şi de medă-di a strimtoriî formau o liniă orografică neîntreruptă, şi că Dunărea în aceste timpuri î-şl avea cursul seu prin Serbia pe la Milanovaţ şi se întorcea pe valea Timoculul în albia sa de astă-dî [1]). O altă tradiţiune din Bănat ne mal spune, că împëratul Adrian (séü după altă variantă Troian), aü tăiat stâncile de la Ruşava, şi aü făcut ca apa, ce acoperia şesuiîle Banatului, se se scurgă în Marea negră [2]).

indigenae columnas ejus dei vocant, creduntque perfossas exclusa antea admisisse maria et rerum naturae mutasse faciem. — Melae lib. I. 5: hune Abilam, illum Calpen vocant, columnas Herculis utrumque. Addit fama nominis fabulám, Herculem ipsum junctos olim perpetuo jugo diremisse colles, atque iţa exclusum antea mole montium Oceanum, ad quae hune inundat, immissum. — Cf. Diodori Siculi lib. IV. 18. 4.— Pausania (VIII. 14. 3) încâ amintesce de un vechiű canal (şanţ) în Arcadia, lung de 50 stadii, ce a fost făcut, după cum se spunea, de Hercule pentru derivarea rîuluî Olbios.

') Tradiţiune poporală culesă în satul Gura-Văii de lângă Porţile-de-fer.

s) Ast-fel Lukas Iliő scrie (Mittheilungen der k. k Central-Commision zur Erfor-schung und Erhaltung der Baudenkmâler. X Bând p. XXXIV): Die National-Ueberlie-ferung sagt: Kaiser Adrian (wahrsche'inlich nicht Hadrian) habé bei Résévé (Orşova) die Felsen durchbrochen und das Wasser (aïs die B an a t ér Ebene das weisse oder süsse Mcer ausmachte) in das schwarze Meer ausgelassen. — O alta tradiţiune din comuna Maidan în Bănat: «Am audit din bëtrânï, că pămfintul, carc-1 locuim noî ar fi fost o mare de apă şi numai Ia munţi au locuit nisce omeni sëlbatecî, pe cari i-aü bătut strămoşii noştri şi ne-aii aşedat pe noî aici. împëratul nostru Troian a slobod.it apa de aici la Babacaia (Aur. lâna şi Sofr. Liuba). — Este de notat, că în legendele poporale ale Slavilor meridionali şi chiar ale poporului român, Hercule figureză adese ori sub numele de <Troian>. Ast-fel într'o colindă română, ce ni se

comunică de înv. I. Simionescu (corn. Ciora-Radu-Vodă, j. Brăila) cetim următorele versuri:

bun cal
hărănesce bun

Că Troian voinicul ş'un vénet şoimel;
Joi de diminetă
la venat, că-mî esă . . . .

Aici «Troian voinicul», după cum vom vedé maï târdiu şi din alte legende române, este una şi aceeaşi personalitate preistorică cu lovan Iorgovan seu Hercule. Corapa-ʳeză şj variantele din capitulul următoriă XVII. — Un Hercule cu epitetul de ISaîo? (de l_a muntele Ida, séü Troian) era cunoscut şi anticităţiî (Pausania, V. 8. 1. VIII. 3l- 3). — După Iliada lui Homer (XIV. 250) Hercule mai avuse şi un rësboiû eu Troia.

întru adevër strîmtorea numita Oisură a Dunării ne presintă şi astă-dî în diferite părţi ale sale aspectul, nu al uneï erosiunî naturale, ci al uneî tăieri de munţi seu. opere grandiose a omului preistoric *).

în nici un caş însă, vechia tradiţiune despre tăiarea munţilor de lângă Columnele lui Hercule nu se póté aplica la strimtórea Gibraltaruluî, dintre Europa şi Africa. Aici lărgimea canalului chiar şi la punctul seu cel mal ângust este de 13 chilometri, ast-fel că acest mare bosfor dintre Europa şi Africa, nu. póté fi considerat ca o lucrare de demolare a geniului şi a manilor omenesc!.

9. ***A doua*** *Columnă a Iul Hercule numită Abyla (s. Abila)*

în munţii de apus al României.

Pe moneta romană a metropolei Tyruluï se mal vede representată şi a doua Columnă a lui Hercule (Fig. i93).

Pe când prima Columnă e înfăţişată pe acesta moneta lângă un far, adecă lângă o apă navigabilă, posiţiunea Columnei a doua e indicată tn mod forte clar prin un frumos arbore de munte ; este un stejariü, specia caracteristică a Europei centrale. Ast-fel Columna a doua a lui Hercule se afla cevaşi mal depărtată de Oceanos potamos, în interiorul uneï păduri seculare.

După H erődöt Columna a doua a lui Hercule din templul cel magnific de la Tyr era de aur [2]j, Prin acesta representare simbolică Tyrienil voiau se esprime, că una din Columnele lui Hercule, séü de la emporiul cel mare al prosperităţii lor comerciale, se afla situată în ore cari munţi celebrii pentru avuţiele lor de aur.

') Tradiţiunile poporale române, cu deosebire cele din Oltenia, maî amintesc de diferite tăieri de munţi făcute de Jidovii preistorici, confundaţi adese ori cu urieşil, pentru derivarea rîurilor şi scurgerea lacurilor maî mari. Urme de acest gen de lucrări se află în jud. Mehedinţi de asupra comunei Isvernea, pentru derivarea Cernel pe valea Coşustel, după cum se spune; la comuna Valea-Boerescă pentru împreunarea Topolniţeî cu Cos uş t ea; in judeţul Gorj pe muntele Piesa la Petra-scobită pentru aducerea Jiului din Transilvania; la comuna Timişanî pentru derivarea rîuluî Tis-mana în Dunăre (în Jilţul mare?). O altă tradiţiune din comuna Vcrtop (j. Dolj) ne spune, că aceiaşi Jidovî cercase se taie un munte, ca se abată apa Oltului şi s'o reverse asupra Românilor, ca se-I prăpădescă.

') Herodoti lib. II. c. 44.

După vechile tradiţiunî geografice Columna a doua a luï Hercule purta numele de Abylâ, Abila, Abyle séü Abile[1]).

Este un cuvent de rădăcină pelasgă, séű proto-latină, ce nu avea alt înţeles de cât Albula [2]) seu Alba [3]) în limba latină, românesce Alba, pi. Albe şi Albele; ér în dialectul români-istrian aba, pi. abe şi abele[4]). O espresiune forte usitată în nomenclatura topografică română sub forma de Petra-albă, Petrele-albe, séü Albele[6]).

După ce vechile noţiuni geografice despre adevërata situaţiune a Columnelor luï Hercule se perduse şi amintire despre ele se păstrase numaî în cărţile cele sfinte ale unor timpuri depărtate; după ce vechiul Oceanos po-tamos a fost confundat cu Oceanul estern, ér Libya de la Istru cu Libya din Africa [6])3 autorii grecesc! transferară pe tërmuriï Mauritanie! şi Columna lui Hercule numită Abyla şi muntele, pe care se afla acesta columnă, numit de uniï Abylix, ér de Pliniu promontorium Album.

însă celebrul geograf Artemidor din Ephes (pe la a. 104 a. Chr.), care visitase tërmuriï Africeï, Spanieï şi Italieï, ne spune, că nu a esistat pe teritoriul Libyeî în apropiere de strimtórea Mediteraneï nicï un munte cu numele de Abilyx [7]), séü promontorium Album, cum î-1 numesce Pliniu [8]).

De altă parte Charax Pergamenül şi Dionysiu Periegetul ne

») Abyla (Melae lib. I. 5. — Avieni Descr. Orb. v. 111. — Plinii lib. III. Proem, în ediţiunile maî vechi).— Abila, variante la Pliniu şi la Mela. — 'A[3ú).Y) ot-ijXf] la Ptole-meiu (IV. 1) şi în Comentariele lui Eustathiu la Dionysiu Periegetul (Geogr. gr. min. II. p. 228). — 'ApiXf) în codicil cel mal bunï aï luï Strabo. — 'AXú^vj Ia Charax Pergamenus, fragm. 16. — 'AX^Y| cu u scris de asupra la Dionysiu Periegetul.

') Albula era numele vechiű a rîuluî Tibru, a cărui apă. tot-de-una turbure are o colore albă-gălbuiă (Livii lib. I. 3. — Plinii lib. III. 5. — Virgilii Aen. VIII. 330).

*) După cum ne spune Pliniu (III. Proem.) înălţimea, pe care se afla columna numită Abyla se numia promontorium Album.

*) Malorcscu, Itinerar în Istria, p. 83.

*) Petra-albă, cătun în jud. Mehedinţi. — Petra-albă, dél în plaiul Cloşanî. — Petrcle-albe, o parte din culmea Olanului, de sub vérful Tatălui. — Petrele-albe, munte în j. BuzÖü. — Albele, munte în j. Nemţu. Diferite alte înălţimi cu aceste numiri a se vedé în Marele Dicţionariu geogr. al României şi în Convenţiunea de delimitare. Ed. Bucurescî, 1887, p. 99. 107. 119 şi 253.

°) La Apollodor (Bibi. II. 5. 11. 11; 5. 10. 9) AI£UY) şi AITUY). — Despre Ligyi de lângă Istru a se vedé mai sus pag. 409. — Liber generationis (la R i es e, Geogr. lat. ﬄin. p. 162) încă presintă o variantă dei lib i es în loc de li gyes. — De asemenea amin-tesce L i vi

u (V. 35) de un trib pelasg (liguric) din Italia de sus sub numele deLibui.

'; Strnbonig Geogr. III. 5. 5.

[8]) Plinii H. N. III. Proem.

spun cevaşi maï mult. După denşiî columna numită Abyla nu se afla în Africa, ci pe teritoriul Europei[1]).

Acesta Columnă a luï Hercule, Abyla seu Abula trebuia se se afle aşa dar în aceeaşi regiune a vechiului Oceanos potamos, în apropiere de strimtorile cele legendare ale acestuî fluviu, de unde maï departe căletoria pe apă şi pe uscat era împreunată cu dificultăţi atât de enorme.

Una din liniele principale de comunicaţiune, care în epoca preistorică unia regiunea Porţilor-de-fer cu părţile interiore ale Dacieî (Transilvania), trecea din valea Jiuluî pe valea Ti s m an e î, de unde urmându-si cursul seu pe plaiuri, séű pe culmea délurilor şi a munţilor, ajungea la Vêrful Oslea si Délul-negru, ér de-aici scoboria la Câmpui-luï-Nég în valea Jiului din Transilvania.

Acest drum public, comercial şi militar, care lega cele mal importante teri ale Dacieî, cu direcţiunea către centrele cele marî politice şi industriale, Sarmizegetusa, Apulum şi Alburnum, este astă-di cu totul distrus şi în mare parte acoperit cu arbori seculari. El mai servesce numai de comunicaţiune păstorilor şi turmelor sale, a căror patria, dintr'o vechime depărtată a fost Oslea şi Retezatul.

Un alt ram al acestei linie preistorice de comunicaţiune trecea de la Tis-mana peste Baia-de-aramă, de aci la Isvernea, la Cireş şi descindea la Vêrciorova séü Porţile-de-fer.

în tradiţiunile poporale române acest vechiu drum de munte, deschis în unele locuri prin mijlocul stâncilor, portă numele de «drumul lui Iorgovan» [2]), seu al lui Hercule, si una din cele mai importante urme ale a-cestui drum este maiestosul Pod tăiat în stâncă via de la comuna Ponóre, între Baia-de-aramă şi Isvernea, vechiü monument al lucrărilor şi al timpurilor, pe cari tradiţiunile le atribue lui Hercule [8]).

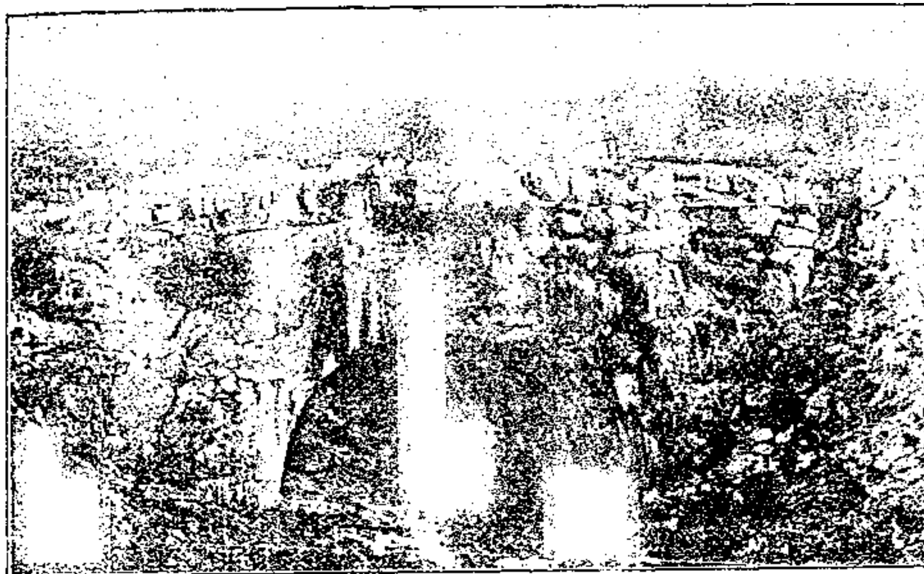
') Schol. ad Dionys. Perie g. 641, de columnis Herculis : "Ovajia *bk* rj |i&v Ei-pWTtaia xarà jUᵥ gapgapouţ KaXity], y.aTa Se "EXXf)vac 'AXu^Y] . . . i'uc Xóp*£ íatopsc (in Frag. Hist, grace. III. p. 640). — D ion y si i Orb. Descr. v. 334-336. Pemoneta romană a metropolei Tyrului, Columnele lui Hercule sunt representate avênd aceeaşi basă comună fâră a fi separate prin albia, orî cursul vre unei ape, ceea ce ne arată, că arnen-dóue aceste columne principale ale lui Hercule se aflau pe aceeaşi parte a continentului.

[2]) Splneunu, Dicţionar geogr. al judeţului Mehedinţi, p. 159: «Iorgovan: drum roman, cunoscut sub acest nume în judeţul Mehedinţi, în plaiul Cloşanî şi plasa Dumbrava». — Autorul acestuî Dicţionar geografic consideră aşa numitul drum al lui Iorgovan,
ca roman, o erőre, de altmintrelea forte scusabilă în starea actuală a

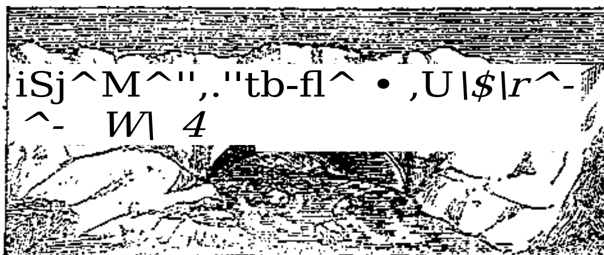
cunoscinţelor preistorice.

' Acest pod se caracteriseză prin acelaşi arc frumos circular, ce-1 aflăm şi la

Lângă linia principală a acestui drum Herculan, la o distanţă de 4 ore de asupra Tismaneî (séü la o depărtare de 78 chilometri de Ia cataractele Dunării) se maî póté vedé şi astă-dî o columnă gigantică de petră tăiată (gresia cal-cară cu mică) şi care la lumina soreluî présenta o albeţă strălucitore [J]). Este

194.— Pod archaic (pelasgic) tăiat în stânca via, calcară, lung de 30 m., larg de 3 m., înalt 12 m., la corn. Ponóre, jud. Mehedinţi, pe drumul dintre Baia-de-aramă şi Isvernea. După o fotografia din a. 1899.

195. — Acelaşî pod după schiţa publicată de Căpitanul N. Filip (Studiu de geografie militară asupra Olteniei, 1886 p. 116).

un monument obscur, cunoscut numaï păstorilor şi locuitorilor din apropiere, Şi pe care tradiţiunile poporale î-1 aduc in legătură cu faptele luï Hercule.

vechile construcţiunî romane, cum sunt d. e. Cloaca maxima, Porta citadelei din Valeria şi Porta de la Volaterra (Duruy, Hist. d. Rom. I (Ed. 1877) p. 127, 237 ?i XXXIX.

') Este remarcabil, că Hurodot (II. 44) încă spune despre columna de smaragd din tem-Plu luï Hercule de la Tvr. că strălucia nóntea într'un

mrwl acimirahil.

Astă-dî acesta columnă monolită, ce a fost destinată o-dată se eterniseze memoria unei mari lucrări a imperiului pelasg, este cădută jos, după cum au cădut la pământ nenumărate menhire din ţerile de apus ale Europei şi obeliscuri ale oraşelor egiptene.

Din causa greutatiï sale enorme, acesta columnă archaică s'a rupt în treî bucăţi, însă fragmentele eî cele masive au rëmas până astă-dî nedislocate.

Am visitât în doue rêndurï acesta monumentală petră, în aniî 1899 şi 1900.

Este o măiestosă columnă de petră tăiată în formă conică, de o grosime considerabilă, cu feţele recurbate către basa, întocma ca şi columnele din Malta, ce aü fost consecrate luï Hercule de către Abdosir si Osirsamar pe la începutul secuiului al doilea înainte de era creştină [1]).

Lungimea séü înălţimea acestei columne este 4.90 m., ér diametrul de la basa de 2.3.1 m.

Nid un ornament, nicî o figură, nicï o inscripţiune pe părţile columnei, ce sunt la lumina dileî, dacă nu cum-va timpul le-a făcut se disparä. Ér laturea, pe care acesta columnă este cădută la pământ, a rëmas necsaminată, neavênd la disposiţiune mijlócele, spre a pute mişca din loc acest colos de petră. Tóté aceste cercetări şi studiî trebuind se le facem numaî nostro Marte. Acesta columnă misteriosă din munţii Tismaneï, nicï în ce privesce figura sa, nicï în ce privesce arta cu care este tăiată, séü lucrată, nu presintă caracterele epocelor istorice. Din contra ea ne înfâţişeză în tőte formele şi în tóté dimensiunile sale tipul columnelor feniciene ale luï Hercule. Cu deosebire acesta columnă se caracteriseză prin dimensiunile cele e-norme ale grosimii sale.

Aceleaşi proporţiuni de înălţime şi grosime le aveau şi vechile imitaţiuni ale Columnelor luï Hercule.

Pliniu cel bëtrân ne comunică o importantă notiţă estrasă din scrierile filosofului grecesc Theophrast (sec. IV a. Chr.), după care columna cea de smaragd a luï Hercule din templul de la Tyr se distingea prin amplitudinea, séü circumferenţa sa considerabilă [a]).

') Aceste columne avênd partea de jos arondată în formă ovală, erau aşcdate pe o o basă circulară concavă, după cum se vede din csemplarul, ce a fost reprodus de Perrot şi Chipiez (Phénicie-Cypre,

p. 79).

") Plinii lib. XXXVIÍ. 19. 2. Se (Theophrasto) autem scribente, esse in Tyro Her-cuns templo stelen ám pl ám e smaragdo, nisi potius pseudosmaragdus sit. — în templul Vinerii din Paphus în Cypru încă se afla o columnă conică, lată Ia basă şi sub-ţnndu-se către vêrf (Taciţi Hist II. 3: continuas orbis latiore initio tenuem in ambitum, metae modo, exsurgens).

196.— Columna comemorativă, numită «Petra-tăiată a luî Iorgovan» (Hercule), lângă drumul de munte, ce trece de la Tismana pes Carpaţî în Transilvania. Astă-dî că4uti şi frântă în treî buc&ţî. După o fotografia din a. 1900.

Acelaşî tip ni-1 presintă şi Columnele luï Hercule, de pe maneta romană a Tyruluï. Aicî înălţimea ambelor columne este numai cu puţin maî mare de cât diametrul îndoit al basei.

în fine vom maî aminti aicï de pseudo-columnele luï Hercule, ce se aflaü în templul de la Gades (Cadix) în Hispánia, simple imitaţiunî ale columnelor originale. După cum ne spune Strabo, aceste columne erau înalte numai de 8 coţî [J]), adecă cam de 5.09 m. [2]). Aveau aşa dar aceeaşi înălţime, pe care o are şi columna din munţii Tismaneî, a cărei lungime după mesurarea nostră este de 4.90 m.

Poporul român numesce columnă cea archaică din plaiul Tismaneî «Petra tăiată», şi reduce istoria eî la timpurile eroice ale luï Hercule.

Tradiţiunea este urmatória : lovan Iorgovan (Hercule al vechimiï) plecând se se lupte cu balaurul cel gigantic, care se afla încolăcit pe lângă vêrful muntelui Oslea, şî-a cercat maî ântâiu paloşul în petra acesta. Legenda română consideră ast-fel rupturile naturale ale acesteî columne ca tăiaturi făcute de paloşul luï Iorgovan.

Fără îndoielă, că numirea de Petra-tăiată avuse Ia început cu totul altă semnificaţiune. Era o petră, pe care mâna omuluî o tăiase, spre a i se da o formă anumită.

Ni se presintă acum a doua cestiune de interes istoric : care a fost în vechime destinaţiunea acesteî columne monumentale din munţiî de apus aï României f

După vechile tradiţiunî păstrate de autorii grecescî, Columnele luï Hercule erau mete séű terminï, nu numaï pentru navigaţiunea pe rîul Oceanos, dar si pentru căletoria pe uscat[3]), — laborum Herculis metae.

încă în epoca pelasgă se începuse marea operă de desvoltare a activităţii economice; un sistem întins de drumurî, care se lege Europa cu Asia apusană. Una din liniele principale ale acestor căî publice continentale trecea pe Ia nordul Măriî-negre prin pustiurile cele pastorale ale Scythieï, un alt ram prin Thracia către Helespont, şi în fine al treilea drum se întindea de la Carpaţî către apus pe lângă valea Dunării, avênd probabil o linià laterală peste Alpî în Italia.

') Strabonis Geogr. III. lib. 5 şi 6.

[a]) Lungimea cotuluî grecesc (rci^uc) a fost forte variată (Cf. Herodot, II. 149; I. 178). Luând însă de basă cotul moldovenesc,

séü al comercianţilor de lângă Marea-negră, cu 0.637 m., înălţimea pseudocolumnclor lui Hercule de la Gades era aproximativ de 5.096 m.

Aceste linii preistorice de comunicaţiune purtau în tradiţiunile poporale numele de drumurile luï Hercule ').

Tit Li vi u ne spune în istoria sa romană, că după legendele mitologice ésista prin «Alpï» un vechiu drum, a căruî coristrucţiune se atribuia luï Hercule.

O altă tradiţiune o aflăm la Diodor Şicul. Hercule, scrie densul, după ce luase ciredile luï Geryon, voind se trecă din ţinuturile celtice peste Alpï în Italia, a deschis şi aşternut cu petre drumurile cele rele şi grele, ca se potă trece pe acolo cu trupele şi cu tdte bagajiele, ce se aflau pe carele sale de transport; şi fiind-că barbariî din ţinuturile aceste i atacase şi'jă-fuise trupele în strimtorile munţilor, Hercule a pedepsit cu morte pe căpeteniile acestor făcători de rele, şi a făcut ca drumul acesta se fie sigur pentru posteritate [2]). Aceeaşi tradiţiune o repetă Siliu Italic cu următorele cuvinte: Cel de ântâiu a fost HercMle din Tirynth, care a trecut peste aceste colţuri neaccesibile (ale Alpilor). Deiî de sus l'au vëdut urmându-şÎ calea sa prin norî, frângând prăpăstiele munţilor şi cu puterî estra-ordinare deschidênd prin stâncile neatinse, un drum necunoscut seculelor ante-rióre [8]).

în fine Ammian Marcellin ne spune, că cea de ântâiu cale prin Alpï a fost construită de Hercule, când acest erou a mers, ca se nimicescă pe Geryon [4]).

După cum vedem, tradiţiunile preistorice, pe carî ni le-aű păstrat autoriî grecescï, vorbiaü în particular despre un drum prin Alpï şi pe care H aduceau în legătură cu espediţiunea lui Hercule asupra luï Geryon. Sub numele de Alpes, gr. ʸAX^sit, de la albuş (albï, séü acoperiţi cu neuă), cei vechi înţelegeau orî-ce sistem de munţî înalţi şi întinşi.

Este posibil, că Hercule se fi deschis un drum *si* prin Alpiî centrali aï

*) Livii lib. V. c. 34: Alpes inde oppositae erant .... nulla dum via (quod quidem continens memoria sit, nisi de Hercule, fabulis credere libet).

') Diodorl Siculi lib. IV. 19. 3. — în scrierea, pe care uniî o atribue luï Aristotele, sub titlul de ITepl &ao|j.*3Îov ámousjxátiuv, §, 85, se amintesce de asemenea, că din Italia conducea în Celtica, în Liguria şi Iberia un drum, care se numia al lui Hercule (Gen t h e, Ober den etruskischen Handel nach dem Norden, p. 8). ') Silii Italici lib, III. v. 513 seqq:

Primus inexpertas adiit Tirynthius arces
(Alpium): Scindentem nubes,
frangentemque ardua montis Spectarunt

Superi, longisque ab origine seclis
Intemerata grad u magna vi saxa
domantem.

[4]) Ammiani lib. XV. 1. 10: Primam (viam) Thebaeus Hercules ad Gery-nem exstinquendum ut relatum est . . . prope maritimas composuit alpes.

Europeï, deşi Liviü ne spune forte precis, că în acesta privinţă nu esistă nicî o tradiţiune poporală; că despre drumul luï Hercule prin Alpi vorbiaü numaî legendele mitologice — nulla dum via, quod quidein continens memoria sit, nisi . . . fabulis credere libet.

însă faimosul drum al luï Hercule, construit când luase ciredile luï Ge-ryon din insula Erythia, este acel din Alpiî Transilvaniei, cari pe Tabula Peutingeriană figurcză sub numele de Alpes Bastarnice, ér în documentele medievale ale Ungarieï Alpes Ultrasilvanae [J]).

De asemenea maî vorbiaü tradiţiunile anticităţiî şi despre un drum construit de Hercule lângă lacul Avem, în acelaşî timp când prădase insula Erythia [2]). Este aceeaşî liniă de comunicaţiune, ce duce de la Tismana peste Baia-de-aramă la Isvernea, o localitate forte celebră în tradiţiunile vechimiî, după cum vom ave ocasiune a ne convinge mai târdiu, şi pe care drum se află podul cel monumental pelasgic săpat cu multă artă în stânca nativă [s]).

Despre drumurile construite o-dată de Iorgovan, séü Hercule, în ţerile aceste maî amintesc şi astă-dî cântecele nóstre poporale *).

') Densuşlanu, Documente, Voi. I. p. 250-251 a. 1247: terratn de Zeurino cum al-pibus ad ipsam pertinentibus.— Ibid. p. 251: a fluvio Olth etAlpibus ultrasilvanis totam Cumaniam. — în aceleaşi documente de peste Carpaţî, Tera-românescă ne apare sub numele de Terra transalpina, ér Domnii romani sunt numiţi Wayvodae Transalpini (Densuşianu, Documente, I. 2. p. 92-93. a. 1365. — Ibid. p. 359 a. 1395; p..472. 476, a. 1411).

') Diodori Slcnli lib. IV. 22.

"j Acest pod susţinea comunicaţiunea peste canalul, ce se vede deschis acolo, şi care după cum spun tradiţiunile poporale, servia pentru scurgerea lacului, ce aco-peria într'o epocă depărtată suprafaţa basinuluî din apropiere. Tot pentru scopul acesta a fost perforat şi délül, ce se află la capul canalului. Diodor Şicul (IV. 18. 6) încă amin-tesce o tradiţiune, după care câmpurile numite Tempe din Tesalia (ia •KaXoujj.eva Tejiiţf] TÍJC jcsíiáSo; Xe"?0":) fiind acoperite cu apă stagnantă, Hercule perforând délül a derivat şi scurs acest lac în rîul Peneu. Se pare a fi numai una şi aceeaşi tradiţiune, pe care autorii grecesci aü localisat'o în Tesalia. Té[j.itía şi Te[j.itf] ca apelativ în limba gre-cescă însemna ori-ce vale frumosă.

*) Ast-fcl un cântec eroic românesc despre lovan Iorgovan conţine următorele versuri:

Câ-ci un proclet
ser pe Chiar în
drum î-mi şede,
Drumul
închidea! Ior
ga ce făcea . . . .
(El) aşa grăia:

Proclet se găsesc,
Proclet se ucid,
Drumul se
deschid, Lumea m'a
vorbi Şi m'a pomeni
. . . .

EU Se me pornesc, j Burada, O călStorie tu Dobrogea, p. i4s.

O amintire despre aceste drumuri vechi ale lui Iorgovan, o aflăm şi în Doinele

în fine mal adăugem aicï câte-va cuvinte cu privire la Columna Abyla.

După cum ne spune Herodot columna a doua din templul luï Hercule de la era din aurul cel maî curat [a]). O simplă simbolisare a regiunii, unde se afla de fapt a doua columnă a luï Hercule. Acesta columnă nu avea aşa dar nicî un raport cu navigaţiunea, ci numaï cu munţii, séü căile continentale, după cum tot ast-fel era representată şi pe moneta romană a Tyruluî.

După tradiţiunile poporale române regiunea Carpafilor din partea de nord aPorţilor-de-fer purta o-dată numele de Munţil-de-aur[8]). Chiar şi astă-dî vêrful de sud-vest al Retezatului este cunoscut sub numele de S l at a, adecă Muntele-de-aur [3]).

Ast-fel acesta columnă monumentală de lângă drumul lui Iorgovan, ce trece peste culmea Carpaţilor în Transilvania, ne apare, atât după tradifiunî, cât si după tipul seu, ca una şi aceeaşi cu Columna a doua a lui Hercule, numită Abyla seu Petra-albă <).

române:

Taie lunca de din vale
Şi rëchita din cărare,
Ca se se deschidă, c a l e
Se trecă I o r g u călare.

Tu sè-mî taï aşchia mare
S'o puî punte peste mare,
Se trecă I o r g u călare.

Tocilescu, Matcrialurt folkl. I. p. 375.

Şezatorea, (Fălticeni) I. p. 13.

Aceste versuri din urmă sunt satirice. Insă ele se esplică prin notiţa lui Diodor Şicul (IV. 19. 4), că Barbarii din ţinuturile alpilor, pe unde î-şî construise Hercule drumul seu, i atacase şi jăfuise trupele în strimtorile munţilor; Hercule însă prinse şi pedepsi cu morte pe căpeteniele acestora. Un alt fragment ironic, însă în formă alterată, ni se comunică de la Vaşcau (comitatul Bihor):

Constantine Iorgovan, Busdugan, săgeţi ne
dă . . . Se-ţi păzim armadia . . . ')

Herodoti lib. **II. c. 44.**

'} «Că lovan a venit din partea de la resărit, ca se caute o fată din Munţii de aur» (înv. D. Petrescu, corn. Sâmburesci, j. Olt.) — A se vedé şi capitulul următoriu despre legenda Hercule şi Echidna.

') Special-Karte d. oesterr.-ung. Monarchie, l : 75.000, Zone 24, Col. XXVII.

) Columna lui Hercule numită Cynegetice. Despre numĕrul Columnelor
ui Hercule esistaü în anticitate diferite păreri. După cum scrie Hesychiu, unii vor-
iau de doue, alţii de trei, de una, ori de patru columne ale lui Hercule. S c y l a x în
erjplul marilor (§ l) încă se esprimă ast-fel: «Voiû începe de la Columnele luî
ʳcule în Europa şi voiü continua până la Columnele lui Hercule, ce sunt in
y a». Résulta aşa dar din aceste cuvinte, că în literatura geografică mai vechia se
'* "*tru adevêr de maî multe columne ale lui Hercule. Unul din istoricii grecescî,
* "*ʳgamenul, **care** truse în timpurile lui Hadrian şi ale Antoninilor, consi-

10. ***Argonauţii*** *întorcându-se în Elada pe Oceanos potamos (s. Istru) trec pe lângă Columnele luï Hercule.*

După Odyssea luï Homer, espediţiunea eroilor Argonauţi se întorce în Thesalia pe rîul cel mare, Oceanos potamos, si renumita lor corabia, Argo, trece pentru prima oră cu deplin succes pe lângă stâncile cele periculóse din albia acestui rîu.

«De primejdia acestor stânci», scrie Homer, «nu a scăpat nicî o corabia omenescă din câte se au încercat se trecă pe aicî. Tablele lor s'au sfărîmat şi valurile apeî cu vârtejurile lor cele violente le aü înghiţit dimpreună cu corpurile ómenilor. Numaî o singură corabia de mare s'a străcurat pe aicï, Argo, cea mai ilustră dintre tóté, când s'a întors de la Aeta, si ea de sigur ar fi fost isbită de petrele cele mari (jirfaXac rcotl rcéTpaç), însă deiţa Junona a ajutat'o ca să trecă, fiind-că iubia pe lason» *).

Aceste stâncï atât funeste navigaţiuniî din aşa numitul Oceanos potamos erau cataractele Istruluï.

deră columna numită. Calpe ca identică cu Alybe (s. Abyle), ér despre columna a doua densul ne spune, că Grecii o numiaü Kov'írrttix'í) şi Barbarii "Ajîsvva (xata |Uv "EXVr]-vaç KovfjY6"'*'')) x*-a 8e pappapouc "Afitvva. Frag. Hist, grace. III. 640). în vechia limbă grecescă cuventul xuvriY^ însemna a vena; xuvTj-föc, venătoriu şi xuvefetix-}) venătore. Avem aşa dar aicî erăşî o numire geografică alterată, spre a i se da o semnificaţiune grecescă. Posiţiunea acestei columne, numită Cynegetice era după Charax în Libya. Insă de sigur, că vechile isvóre vorbiaü nu de Libya africană, ci de Libya de lângă Istru (Conf. pag. 409 nota 1), ale cărcî frontiere astă-di nu le mal putem cunósce. Este însă de lipsă să amintim aicî un fapt important, cala comuna numită Câmpul-luî-Neg din valea Jiului în Transilvania, unde cobora drumul cel de munte al luï Iorgovan, o parte de hotar portă şi astădî numele de <Petra luî Iorgovan». Se pare aşa dar, că Kovvj-fetwf), ce desemna una din cele treî, ori patru, Columne ale luî Hercule este numai o formă coruptă din numirea topografică Câmpul-luî-Neg. în fine în ce prîvesce numirea de vA£ewa, séü după o variantă "AjSivva, acesta este numai o simplă traducere posterioră a cuventuluî grecesc Kovfrietix-i). însă Charax a întrebuinţat pentru substantivul grecesc Kov^eti*-)], venătore, infinitivul poporal: a vena, (""A pEwa séü XA fitvva). Locuitorii barbari de lângă Columnele luï Hercule, din a căror limbă a luat Charax, ori predecesorii şei, cuventul "A pevva, cu înţelesul de xovsf ÉUJ, erau aşa dar un popor de origine proto-latină séü pelasgă. Se vorbia aşa dar încă în timpurile luî Hadrian lângă Istru cu aceleaşi forme gramaticale, cu cari se mal vorbesce astâ-dl. însă forte probabil, că acesta notiţă a lui Charax derivă din timpuri anteriore cuceririi Daciei. [a]) **Homeri** Odyss. v. 66-72.

însă eroii Argonauţi continuându-şî navigaţiunea pe rîul Oceanos în sus, ajung cu corabia lor cea sfântă şi la Columnele luï Hercule de la strîmtorea munţilor Rhipaei.

După poema epică, ce se atribue luï Orpheu, Argonauţii întorcându-se cu lâna de aur în Elada, trec maî ântâiu cu corabia lor pe lângă Scythiî ar ca s î şi pe lângă pastorii Hypeboreï, apoï eï intră în valea cea lată a munţilor Rhipaei, ajung la strîmtorea acestor munţî, unde se afla înălţimea numită Cal p i s, de aci cuprinşî de frică şi de fiorï estreme, eï trec pe lângă vultorile şi stâncile, ce se aflau în apropiere de insula Iernis (Cerne), apoï ajung la gura rîuluî Ternesos şi se abat în port lângă ţer-murele, pe care se aflau Columnele luï Hercule [a]).

Ternesos de lângă Columnele luï Hercule, de care ne face aicï amintire poema orphică, este în fond una şi aceeaşi numire geografică, ce ne apare şi în epoca romană, sub forma de Tierna, statio Tsiernensis, Dierna, Zernes, Zernensium colonia, un oraş important o-dată pe teritoriul Orşoveî de astă-dî [a]j. Esistă însă o singură deosebire, în ce privesce

') **Orphei** Argon. v. 1242—1243 :

S'.airp-fjaaovtsţ àvà atojia
Tepvrçooïo ot-fjXaioi 8'
èxsXoajXsv **'HpaxXvjOC.**

După poetul Pindar (Pyth. IV v. 251) Argonauţii trec din apele Oceanului în pontul roşu (ív T' iLxsavou ittXaftaat (iifev *OVTU> T' spoâ-p<j)). Sub aceşti numire însă, de pontul r04;u, este a se înţelege cotul séü sinul cel ht al Dunării de lângă insula Ruşavel (Erythia), ér nu Marea-roşiă dintre Arabia şi Egipet. Pindar luase cuvintele de itov-co; epuS-poţ din o vechia colecţiune de cântece eroice poporale, în carî «vadul Ruşaveî» (Popoviciu, Băile luï Hercule, p. 41) se numia «podul Rusaveî», după cum sub acesta numire ne maî apare şi astă-dî Intr'un cântec tradiţional românesc :

lovan
Iorgovan, Braţ
de busdugan,

Şi se prepurta
La vadul Dunării,
La podul Ruşaveî...

Citană, Balade pop. p. 49.

Herodot încă amintesce de o vechia tradiţiune, ce i-o comunicase preoţii egipteni, că regele Sesostris plecând cu o flotă compusă din corăbîi lungi, a supus pe locuitorii de lângă 'Epuftpa S-aXaaaa, de unde mal departe nu a putut naviga din causa strimtorilor (&7ti Ppayeujy). Acest Sesostris este unul şi acelaşi cu Osiris, marele rege al Egiptenilor, care străbătuse cu oştirile sale până la isvórele (cataractele) I st nilul (Diodor I. 27. 5), Poema orphică încă amintesce de strimtórea Erythia (v. 1048) de lângă munţii Caucas, séü Cârpaţî. — Pe când la Homer şi în poema orphică, Istrul, pe care se întorc

rgonauţu în Elada, figureză sub numele de ixsavóc itatásét şi àxaVxpooç ÙIXB«VOÇ, acelaşi Istru a APQllodor (I. 9. 24. 4) ne apare sub numele de E r i d a n, ér la Diodor Şicul de T a n a i s
anuvius al Romanilor (A se vedé mal sus pag. 117 nota 3, şi pag. 386 nota 2). *J* A se vedé mal sus pag. 416, nota 5.

aplicaţiunea acestei numirï. Sub numele de oto^a Tepv/jaoto aicî sunt a se înţelege numaî gurile rîuluï Cerna, care se versa în Dunăre lângă Orşova.

Cu legenda despre cucerirea lâneî de aur se ocupase în timpurile din urma ale anticităţil încă doî poeţi celebri, Apolloniu Rhodiu (sec. III a. Chr.) şi Valeriu Flacc.

Amêndoï acestï autorï se distingeau prin erudiţiunea lor mitică şi geografică şi amêndoï recunosceau, că rîul cel mare al geografiei ante-home-rice, Oceanos potamos, şi care se versa în Pontul euxin, nu era altul de cât Istru.

Eroii Argonauţi, după Apolloniu Rhodiu, se întorc în Elada cu lâna de aur pe apele Istrulul, numit ʸlarpoto (iéyaç 'pooç şi xépaç 'Qxsavofo [1]). EI trec mal ântâiu pe lângă păstorii ceï sëlbatecï (rcot[iavec oE^pauXot), pe lângă Thracil mestecaţi cu Scythî, si pe lângă Sigyniî [8]), cari locuiau după Herodot în părţile de nord ale Istrulul de jos.

Tot prin gurile cele vaste ale Istrulul se întorc Argonauţii în patria lor si după poema epică a lui Valeriu Flacc [3]).

Ast-fel Columnele lui Hercule, pe cari poema orphică le pune la strîm-tórea munţilor Rhipaei şi lângă rîul numit Ternesos, se aflau în apropiere de catataractele Istrulul, lângă Cerna.

O importantă notiţă despre Columnele lui Hercule o mal aflăm şi la gramaticul roman Servius Maurus Honoratus din secuiul al IV d. Chr., un literat cu cunoscinţe estraordinare antiçare, istorice şi mitologice.

în comentariele, ce le scrisese Serviu asupra Enéide! lui Virgil, densul ne spune următorele : «După cum cetim, Columnele lui Hercule se află si în regiunea Pontului şi în Hispánia» *).

Serviu, după cum vedem, mal adause aici cuvintele «si în Hispánia», fiind-că acesta ficţiune devenise consecrată în curs de mal multe secule pe tabulele geografice grecesc!, cu tóté că Romanii, cari cucerise Iberia'şi Africa de nord, nu aflase acolo nici o urmă, nici o tradiţiune, despre Columnele lui Hercule.

[1]) **Apollonii Rhodil** Argon. lib. IV. v. 302. 282. ') **Apollonii Rhodil** Argon, lib IV. v. 316 seqq. ») **Valeril Flaccl** Argon. VIII. v. 189-191:

. ...sequemur
Ipsius amnis (Istri) iter, donec nos
flumine certo Perferat, inque aliud

reddat mare.

*) **Servius** în Virgilii Maronis opera (Ed. Venetiis, 1544 p. 455 verso): Nam Colum-nas Herculis leyimus et in Ponto et in Hispánia.

11. *Emforiele Tartessos (s. Tertessus) fi Cempsi lângă Columnele luï Hercule.*

ín apropiere de Columnele lui Hercule, vechil geogralï şi istorici mal amintiaű pe basa unor tradiţiunî anterióre, de doue emporiï, séü tôrgurï, tnsetrraate din punct de vedere industrial şi comercial, unul cu numele T a r-tessos, seu Tertessus, şi altul Cempsi *).

Aceste doue emporiï tradiţionale întogma ca si Columnele lui Hercule, ca si insulele de lângă aceste Columne, aü fost transportate în timpurile din urmă ale anticităţiî pe teritoriul Hispanici, în apropiere de strîmtorea Gi-braltaruluî. De fapt însă de la Pyreneî şi până la ţermuril meridionali al Iberici nu a esistat nici o localitate cu aceste numiri.

în lipsă de orî-ce urme positive istorice şi de orî-ce tradiţiunî locale, unii din autorii grecesc! presupuneau, că vechiul Tartessos se ar fi aflat în delta riulul numit Baetis *). Alţii însă din contră susţineau că Tartessul preistoric ar fi fost identic cu oraşul numit în epoca romană Car te i a (astă-dl San-Roque) de lângă strîmtorile Mediteranel *).

însă uri Tartessos pe teritoriul Carteiel era numai o simplă ficţiune a autorilor grecesc!, căreia administraţiunea publică romană si geografii ro-nianî nu-î atribuiau nicî o credinţă. Ast-fel Pliniü cel bëtrân ne spune, că numai Greci! nurniau Cartela Tartessos *). Ér geograful Mela, care era născut lângă Carteia, încă nu póté să ne spună nimic cu siguranţă în acesta privinţă, ci se mulţumesce numai se reproducă părerile altora, însă cu un fel de îndoielă din partea sa. «Carteia», dice dînsul, «care după cum socotesc unii, a fost Tartessos» ").

Tartessos avuse un rol însemnat în istoria civilisaţiunil. El fusese unul din emporiele cele mal celebre ale lumii vechi. Cu deosebire el ajunsese

') Rttfl Arieni Descr. orb. v. 478-480 :

.........tumet illic ardua Calpe . . . .
Tartessusque super sustollitur, indeque
Cempsi gens agit.

') Strabonlg Geogr. III. 2. 11. *) Strabonis Geogr. III 2. 4.

[4]) PHnil H. N. III. 3. 2: Carteia Tartessos a Graecis dicta. .

) *elae Kb. III. 6: Carteia, ut quidam putant, aliquando

Tartessos. —Cicero [0] epistolă a sa către Atticus (VII. 3) numesce in mod ironic pe senatorul Cornelius i care era originar din Ispania delà Gades, Tartessium istum.

la o importanţă imensă pentru comerciul Fenicienilor [1]). Ţinutul seu era estrem de avut în mine de argint, de aur, de aramă, de cositoriu, şi plumb [2]).

O interesantă notiţă despre tesaurele sale cele mari metalice o aflăm la Herodot. «Nisce comercianţi din insula Samos», scrie densul, «aruncaţi de vênturï în navigafiunea lor si retăcind, ajunseră până la Tartessos dincolo de Columnele Iul Hercule, ca şi când i-ar fi dus în părţile acele sortea lor cea bună. In timpurele acele, acest emporiü era încă întreg. De acolo el se întorseră cu cel maî mare câştig, ce l'au făcut Grecii vre o-dată, după cum seim până astă-dî. Apoi Samieniî separară a decea parte din câştigul lor, în valóre de 6 talenţî, din care dispuseră a se face un crater de aramă, după modelul celui Argos, şi în jurul căruia se ridicau în sus nisce capete de grifoni [s]). El apoi dedicară acest crater în templul Junonel, unde-1 aşedară pe treï colosé de aramă, înalte de câte 7 coţi şi îngenunchiate> [4]).

După cum résulta din tóté aceste notiţe istorice si geografice, vechiul emporiü Tartessos, celebru pentru avuţiele sale metalice, a fos.t un oraş de proprietari si de lucrători de mine.

în Carpaţiî Transilvaniei, cu deosebire în regiunea munţilor metaliferi, noi mal întîmpinăm şi astă-dî o mulţime de înălţimi pădurose, ce portă numele enigmatic de Certes. Este un cuvent de origine pelasgă, fiind-că-1 aflăm în ţinuturile cele mal vechi ale Pelasgilor europeni; un cuvent însă, al cărui sens primitiv astă-dî cu siguranţă nu-1 mal putem cunósce.

In timpurile dominaţiuniî romane, un oraş din Pannónia inferióra, situat în apropiere de Dunăre, purta numele de C e r t i s [5]), C e r t i s i a [6]), Kaptissa [7]). Ér în Transilvania o localitate cu numele de Certes este până în dilele -nóstre renumită pentru minele sale de aur si de argint.

*) In istoria Fenicienilor numele Tartessos ne apare sub forma de Tarşiş.

[3]) Producţiunile metalifere ale Tartesuluî erau după profeţii Ieremia (10. 9), şi
Ezechiel (27. 12) argint ciocănit, fer, cositoriu şi plumb; după Scymnus (v. 165-166)
staniu, aur şi aramă forte multă. După Stephan Byzantinul (v. TapMjoooc şi "Jpuí-Xa)
argint, staniu şi aur. Ér ţinuturile Eladeî esportaü de aicï aramă (Herodot, IV. 152.
Pausania, VI 19. 2).

') Aceşti grifoni (fpójisc), simbol al ţerei Hyperboreilor, indicau în mod forte clar provenienţa metalului. Isidorl Orig. XII. 2. 7: Gryphes . . . . h o c genus ferarum in Hyperboreis nascitur m on t i b u s.

[4]) Herodotl lib. IV. 152.

") Tab. Peut. (Ed. Miller) Segm. VI. 2.

") Ravonnatis Cosmographia (Ed. Finder et Parthey; p. 216.

'; Ptolemaei lib. II. 15. 4.

Faimosul Tartessos, orï maï corect Tertessus, după cum ne apare el în ediţiunile cele maï vechï ale luï Priscian, aparţinea aşa dar după numele seu la regiunea Carpaţilor, unde civilisaţiunea metalurgică luase o desvoltare încă din cels mai depărtate timpurf. Numirea sa indigenă se vede a fi fost cu siguranţă Certes.

în ce privesce posiţiunea sa geografică, <prea fericitul» Tartessos, cum î-1 numesce Scymnus, se afla situat din sus de promontoriul Calpe [a]), însă maï depărtat de tërmuriï rîuluï Oceanos seu Istru [a]).

Poetul epic Siliu Italic ne presintă următorea iconă a regiunii, în care se afla oraşul Tartessos.

«Tot ast-fel părintele Oceanos cu apa sa cea mâniosă bate promontoriul Calpe ale luï Hercule, tot ast-fel vêrtejurile sale cu undele lor ce urlă, se precipitéza cu violenţă în cavităţile, ce se deschid în sînul acestui munte, stâncile din albia rîuluï gem, ér undele sale se bat si resfrâng de cóstele cele stâncose cu un sgomot aşa de enorm, în cât l'aude şi Tartessus, separat de ţermurî prin ţinuturi întinse [s]).

După tóté fântânele istorice şi geografice, Tartessos, oraşul ómenilor celor avuţî, se afla în apropiere de Cerna.

în părţile de sud-vest ale Mihadiel, în apropiere de linia cea mare de comunicaţiune a Daciei, Dierna—Tibiscum, o grupă însemnată de munţi portă numele de Cer t eg *). în aceeaşi regiune, cam la jumëtatea drumului între Mihadiă şi Orşova, pe valea cea frumosă a Cernel, noî întîmpinăm astădî un sat însemnat românesc, al căruî nume este Topleţî. Este o numire, ce ni se presintă adese ori în ţinuturile metalifere din Carpaţî. Doue sate din Transilvania, însemnate din punct de vedere al industriei metalurgice, ne apar sub numele de Topliţa, unul cu mine de aur şi de argint, altul

') Prisciani v. 335 337 :
. . . Calpen quae summám sustinet un a m
Herculis e statuis; quam supra dives et alta
Tartessus, Cempsique sedent . . . CI. Avieni
Descr. Orb. v. 478-481. [2]) Poetul Stesichor la
Strabo, lib. III. *2.* 11. *) Silii Italici Pun. lib. V. v.
395 seqq. :
Ceu pater Oceanus quum saeva Tethye Calpen
Herculeum ferit, atque exesa in viscera mentis
Contortum pelagus latrantibus ingerit undis,
Dantgemitum scopuli; fractasque in rupibus undas
Audit Tartessos latis distermina terris. *) Special-

Karte d. oesterr.-ung. Monarchie. 1: 75.000. Z. *26.* C. XXVI.

cu mine de fer [1]). Tot în apropiere de Topletï mat aflăm încă alte doue înălţimî numite «Rudina» si «Rudina-mare». Un al treilea dél cu numele de «Rudina» se află de asupra Orşoveî. Sunt nisce vechï numirï topografice, ce ne pun în evidenţă faptul, că o-dată în acesta regiune aü esistat lucrări întinse de mine [s]).

în părţile de jos ale Cerne! tradiţiunile poporale române despre Hercule sunt cu deosebire localisate pe teritoriul satului Topleţî.

După cum ne spune gramaticul Apollodor din Athena, Hercule, răpind ciredile lui Geryon din insula Erythia, a trecut cu ele la Tartessos [3]). In aceste timpuri aşa dar, localitatea cea mal importantă din apropiere de Erythia séu de insula Ruşaveî era Tartessos.

încă din o vechime forte depărtată a esistat lângă satul Topleţî un vad principal de trecere peste rîul cel sëlbatec si periculos Cerna.

Aicï pe ambele malurï aie rîuluï căletoriul póté observa nisce podişuri naturale din stânci, din cari unele se întind aprópe până în mijlocul albiei, ér pe aceste stânci se maî pot cunósce până astă-dî diferite forme săpate, ce ne presintă o asemenare uimitore cu urmele de om, de caï, de boï, de viţeî şi de cânï. Am esaminat în doue rêndurï aceste vechï şi curióse vestigii de la Topleţî, şi tot de una convicţiunea nostră a fost, că e forte greu a decide, dacă ele sunt formate de natură, de mâna omului, ori dacă ele sunt întru adevër mărturii ale unor timpuri geologice depărtate. Tradiţiunile poporale ne spun, că pe aici a trecut Iorgovan cu calul seu *). Fără în-doielă, ca acesta tradiţiune despre urmele lui Hercule, aie calului seu (si póté ale ciredilor luï Geryon) imprimate în stâncile de la Topleţî î-sî are sorgintea sa în cultul cel vechiü al acestui erou lângă Cerna. Hercule, ne spune istoricul luï Alesandru cel Mare, Arrian din Nicomedia, era adorat în Tartessos [6]).

Maî aflăm la satul Topleţî de lângă Cerna încă o altă importantă tradi-

') Fridwaldszky, Minero-logia (Claudiopolî, 1767) p. 83. — **Blelz,** Handbuch d. Landes-kunde Siebenbürgens (1857) p. 274.

') Diferite localităţi metalifere din Transilvania şi Ungaria portă astâ-di numele Ruda, Rudina şi Rodna. în vechia limbă latină rudus, seu raudus şi rodus, însemna o bucată de mineral de aramă şi peste tot aramă nelucrată (Varr o, L L. V. 34. - Fes t us, v. Rodus). Probabil, că în limba lucrătorilor de mine rudus séü rodus se aplica pentru tóté frustele de metal. De aici în limba română Rudari

(Băiaşi), culegători de aur din năsipul rîurilor.

') Apollodorl Bibi. II 5. 10. 8.

[4]) **Popoviclu,** Băile luï Hercule (Pesta, 1872) p. 40. , [5]) **Arrianl** De expeditione Alexandri, lib. II. 16. 4.

,g poporală, ce se pare a fi numaï un rest din legenda vechiului

Tartessos.

în timpul, pe când luxul şi tot genul de plăcerî făcuse o violentă irupţiune *n sînul societăţii romane, unul din termini! cel mal aleşi, ce caractérisai! făimosele cine ale aristocraţiei de la Tibru, era «muraena Tartessia> [1]), seu mréna de Tartes. O espresiune mal mult legendară de cât geografică, în aceste timpuri de decadenţă a moravurilor vechi latine, însemnătatea industrială şi comercială a Tartessului dispăruse de mult, ér posiţiunea sa geografică devenise obscură.

Un fapt însă destul de instructiv résulta din acesta tradiţiune romană, că mrenele cele luxóse de Tartessus î-şi avuse o-dată legendele lor particulare, că ele erau socotite ca cele mal superiore în genul lor.

întru adevër pe o medalia autonomă, ce portă numele de TARTES [z]), însă a căreî provenienţă nu o cunóscem, ne apare, ca un fel de emblemă a acestui vestit oraş, un spic si un pesce, de sigur o muraena Tartessia, simbol espresiv al unei vechi legende.

După tradiţiunile poporului român, şi cu deosebire după cele de Ia To-pleţî, mrenele cele legendare ale timpurilor eroice se aflau în rîul Cerna, lován Iorgovan urmărind balaurul cel urieş, aude lângă Topleţî glasul cel melodios al unei fete ce cânta. Răpit de frumuseţea acestei cântări şi uitându-şî de balaurul, pe care-1 persecuta, el se adreseză Cernel cu ru-garea, să-şî înceteze urletul, promiţendu-I, că-I va da o mrenă de aramă, o mrenă argintia, în fine o mrenă auria[3]). Acesta mrenă de aur, după cum ne spune poporul, se mai găsesce si astă-dl în apele Cerneî. Pescarii adcse-orî o prind, însă el o lasă erăşî liberă în Cerna, temêndu-se de mânia acestei furióse ape *).

') Anil **Gellii** N. A. lib. VII. c. 17. — De Tapvrçaia [j.upatva amintia si poetul comic Aristophane, născut pe la a. 444 a. Chr, (Suidas, v. Taprf]oooţ).

') Mioanct, Description d. médailles antiques, I p. 26. — Tartesul avuse o însemnătate nu numaï industrială dar şi politică. Ast-fel Herodot (I. 163) ne amintesce despre un rege al Tartesienilor, de pe la mijlocul sec. VI a. Chr., al căruï nume era Argan-thonius (Sate cu numele de Argintoia, Argintoienî şi Argitoieni esistă în j. Dolj şi Romanaţi, ér lângă Tartessos se afla Muntele-de-argint. Cf. p. 446). Acest rege, celebru Pentru avuţia sa cstra-ordinară, a stat pe tron 80 am. El trăise peste tot 120 am şi se afla în relaţiunî forte amicale cu Phocieniî din Elada, pe al căror teritoriu, după cum [sc']m, se afla oraculul şi templul de la Delphi, întemeiate de Hyperboreiï de la

Istru.

') PopoYicln, Băile luï Hercule, p. 36-37. — Spineana, Diet, geogr. Mehedinţi, p. 161.—

«•ienescn, Balade, II p. 13. — Alexicl, Texte, I. p. 110.

[4]) **Popoviciu,** Băile lui Hercule, p. 40.— Mrenele de aramă, de argint şi de aur, ce [a]Par în legendele Cerneî, simbolisaü tot o-dată şi avuţiele metalice ale acestei regiunf.

în fine lângă satul Topleţî se mai vĕd şi astă-dl resturile unui vechia apeduct, 11 arcurî magnifice, pe carî însă archeologiï le consideră de romane.

Vechiul oraş Tartessos s'a aflat fára îndoielă în apropiere de cataractele Dunării *). în timpurile M Hercule Iberia n'a avut nicï o importanţă industrială si comercială pentru civilisaţiunea de la Pont şi din părţile de resărit ale Mediteraneî *_).

') Se pare, că o-dată numele de Certes se maï aucîia în cântecele poporale române despre lovan Iorgovan. Ast-fel într'o variantă, ce ni se comunică din jud. Teleorman, Iorgovan adresându-se Cerneî i d.ice :

Certă-ţî urletul,
Moie-ţî talaziî,
Arată-ţî vadu.

Ér Cerna :
Urletu-şî certa . . ,
Vadul şî-arăta . . .

După cum vedem, întîmpinăm aici introduse într'un mod cu totul anormal cuvintele <Certă-ţI» în loc de forma originală «încéta-tï». Un cas analog î-1 aflăm într'un cântec eroic despre Gruia, unde epitetul seu geografic de «Rusavanul», a devenit un calificativ al tipului seu fisic: «e cam negru roscoban», (Şezătoarea, II. 34).

[8]) Alte date geografice cu privire la posiţiunea celebrului oraş Tartessos maï avem următorele. După Stephan Byzantinul oraşul (rcóX;;) Tartessos se afla situat lângă rîul, ce purta aceeaşi numire şi care curgea din Muntele-de-argint (àitè toù '.Apfupoû ipouţ). Acelaşi munte în Argonauticele luî Apolloniu Rhodiu (IV. 323-324) ne apare sub numele de Anguron ("Affoopov opoc), şi a căruî posiţiune era lângă strimto-rile Istruluï. Tap-csoooî itoTafieţ după poetul Stesichor (a. 630—550 a Chr.), care se ocupase în special cu legendele luî Geryon, curgea cam în faţa insulei Erythia (Ruşava), şi avea nisce isvóre imense, ce eşiau din o pescere, care se afla în Muntele numit Rădăcinî-de-argint (o^eSov àvr.rcépaç xXetvâç '.Rpud'ïiaç Tctprrpooû noTa|j.oû napà *Ku.fàt* aitsípovai; àp-ppopîCouç év xeuö-|j.ii>vt nétpat. La Strabo, III. 2.. 11). Acest Tartessos potamos atât după gurile sale, ce erau cam în faţă de insula Ruşaveî (Erythia), cum şi după isvórele sale, ce-1 desemneză în mod aşa de clar, era unul şi acelaşi cu Cerna. Rîul «Cerna», ne spune Marele Dicţionar geografic al României, «isvoresce în formă de bolboros dintr'o pescere din póla muntelui G ard oman». Acest Gârdoman se pare a fi una şi aceeaşi numire cu "Ap-fupov Spot; er Rădăci ni l e, de carî amintesce Stesichor ne indică muntele numit astă-di Radoceaş (vecin cu Gârdomanul) şi din care curge un alt isvor al Cerneî. In nicï un cas însă oraşul Tartessos nu se află situat pe ţCrmurile Istruluï séa pe teritoriul Orşoveî astă-di. Itinerariul la Tartessos, după cum ni-1 presintă Scymnus în Descrierea sa geografică (v. 145-166), era următoriul: După promontoriul (cel sfânt), pe lângă care aveau să trecă vasele comerciale (astă-di Vf. St. Petru de lângă cataracte) urma insula Erythia (Ruşava); în vecinătatea acestei insule se afla legendarul oraşGa-dira (adî «Grad» de pe teritoriul serbesc, séü vechia «Grădisce» a Orşoveî). Apoî la o depărtare de doue ori aşa de mare, ca de la promontoriu până la Erythia, urma «prea fericitul târg» şi oraş Tartessos. Acesta îndoită distanţă corespunde

pe deplin la locul de pe valea Cerneî, unde se află astă-d.î satul Topleţî. Este însă de lipsă se notăm aicî, că lungimea acestor distanţe, pe care o aflăm la Scymnus calculată şi în (jile de navi-

Dacă însă până astă-dî noi nu cunóscem încă adevëratele ruine ale acestuï oraş, atât de fecund în industria sa metalurgică, este destul să amintim aici că nicî din zidurile splendidului Tyr, a capitalei Fenicienilor, nu s'au descoperit nimic până în dilele nóstre >), aşa că s'au împlinit cuvintele profetului : «Omeniî te vor căuta şi tu nu veî fi mai mult» [2]).

A doua piaţă importantă de lângă Columnele luï Hercule pentru co-merciul cu metale, era în timpurile preistorice Cern p si.

După Dionysiu Periegetul, după Avien şi Priscian, tribul, ce purta numele de Cem p s i, î şî avea locuinţele sale din sus de Tartessus, pe nisce coline maî micî [3]), la pólele munţilor celor ars Î, pe cari Grecii în limba lor i numiau Iloprjvaca #p7], Pyrrhene [4]).

gaţiunc, este cu totul neesactă, probabil o interpolare posterioră. O altă importantă notiţă geografică, cu privire la Tartessos o aflăm la Avien (Or. mar. v. 462). După cum ne spune densul, hotarele Tartessuluî se întindeau până la oraşul Herna (Hic [ad Theo-dorum] terminus stetit Tartessiorum. Hic Herna ci vitas). O numire, ce corespunde la Kepvfj. Tierna, Dierna, astă-dî Orşova, în vechile descrieri geografice maî aflăm amintite şi câte-va triburi, ce locuiau în apropiere de Tartessos. Ast-fel erau după istoricul Herodor, care trăise înainte de Herodot, aşa numiţii Elbysinii (Şleph. Byz. v. "Jfîepiai), Ia Philist El b es t i, forte probabil locuitorii de pe valea rîuluî Apă-Albă (s. Bela-reca), care se varsă in Cerna, din sus de Topleţî. Un alt trib erau Măştieni (la Avien, Or. mar. 416: Massieni), fără îndoielă Moşteni, o clasă pastorală şi agricolă cu tradiţiunî forte vechi, pe carî i maî găsim şi astă-dî nu numaî lângă Cerna, dar şi în alte părţî ale României, constituind diferite cete şi cătune, în fine un alt trib de lângă Tartessos portă la Herodor numele de Rhodanos, de sigur un sat de baia?!, de pe valea Ccrneî, orî a Apeî-Albe, unde diferite déluri şi vâî maî au şi astă-clî numele de Rudină şi Rud ari ă.

') Hengstenberg, De rebus Tyriorum, p. 92. **—Perrot** et Chipiez, Phénicie-Cypre, p. 323.

•) Ezechiel, c. 26. 21.

[3]) Prlsciaui Periegesis, v. 335-337:

. . . . quam (Cal p en) supra dives et alta
Tartessus, Cempsique sedent qui collibus
irais Pyrrhencs, caelum quae tangit
vertice summo.

Cf. Dlonysii Orb. Descr. v. 338. — Avienl Descr. orb. v. 480-481.

*) Cu privire la originea numirii" de Pyreneî, Diodor Şicul (V. 35. 2) scrie: Şi fiind-că munţiî aceştia erau acoperiţi cu păduri întinse şi întunecose din causa mulţimii celei enorme a arborilor sëî, se întêmplase în timpurile vechi, după cum se spune, că păstorii punênd foc a ars întregă regiunea acesta muntosă. Focul continuând cu violenţă

mal multe Cile a ars tot, ce se afla pe suprafaţa pământului, din care causa aceşti munţi aü fost numiţi Hupfjvau», adecă arşi. Tot o-dată începu atuncî se apară la suprafaţă o mare cantitate de argint, care topindu-se forma în unele părţî rîurî de argint curat, însă °cuitoriî de aici necunoscând usul acestui metal, Fenicienii îndată ce aflară, cumpërau

Acestï Pyreneï aï timpurilor preistorice, a căror posiţiune se afla lângă Columnele luï Hercule, nu erau identicï cu Pyreneiï, ce despărţiau Galia de Iberia, si carî ne apar sub acesta numire numaî în timpurile maT târdie ale anticităţil.

Chiar şi astă-dî una din înălţimile principale, ce formeză culmea cea muntosă a Mihadieî, portă numele de Arsana »).

Lângă acest munte, Arsana, care prin numirea sa maî păstreză încă memoria uneî vechî ardert, esista la a. 1535 un însemnat sat românesc, Ca-nicia-de-sus si Canicia-de-jos (astă-dî simplu Canicia).

în apropiere de acest sat Canicia se afla o-dată stabilit tribul, pe care ceï vechï M numiau Cempsi *).

Cea de ântâiu probă în acesta privinţă o aflăm la Strabo. După cum ne spune acest autor, una din grupele etnice, ce se aflau stabilite lângă Pyreneiï din tradiţiunile grecescî, séü lângă Cempsi, purta numele de Conisci »). Aceşti Conisci aï geografieï preistorice eraü locuitorii cel vechï aï satuluï de astă-dî Canicia. în o formă grecisată, eï ne maï apar şi sub numele de Cynetes[4]) şi Cunetes [6]).

însă cea maî importantă mărturia despre locuinţele tribului Cempsi în apropiere de strimtorile Dunăriî o aflăm la istoricul byzantin Pro c op i u (sec. VI).

în lista diferitelor cetăţî şi fortificaţiunî, pe carï le întemeiase orï le reparase împëratul Justinian, Procopiu amintesce lângă strimtorile Dunăriî următorele castele: Cantabazates (var. Cantabraza), Smornes, Camps e s,

argintul de la dênsiï în schimbul unor mărfurî de puţin preţ, pe care apoi transportându-1 în Grecia, în Asia şi la tóté popórele, eï câştigară avuţii imense.

') Un alt munte cu numele de Arsana séü Arsa nu l ne apare din sus de satul T o p l e ţ î.

') Pe teritoriul Caniceî maï afiăin încă o interesantă numire topografică, Délül H a m ţ i (Special-Karte d. oesterr.-ung. Monarchie, l : 75.000, Z. 25. C. XXVII).

[3]) Strabonis Geogr. lib. III. 12. 5. — Cu privire la aceşti Conisci se esprimă ast-fel Müllerus in Geographi graeci minores, II. p. 123: Ex Straboniana geographia Cempsorum vicinos dixeris Coniscos, nisi fortasse Conisci cum ipsis Cempsis componendi sunt. — De altmintrelea în vechile isvóre geografice se făcea amintire şi de un trib cu numele de Căra p s ia n i. Pe aceştia Strabo (VII. 1. 3) neputêndu-ï localisa în Iberia i-a aruncat pe ţermurile Oceanului septentrional.

[4]) AYieui Or. mar. (200): inde Cempsis adjacent populi Cynetum.

") Justin! lib XLIV. c. 4. Saltus vero Tartesiorum .... incoluere Cunetes.— °' ma' vechiù rege al acestor C u ne t i (autonomi) se numia Gargoris, după cum ne spune Trog Pompeiu.

Tanatas (Tunată? Taliataí), Zernes (Tierna) şi Ducepraton J). Avem aşa dar aicï un Campses nu départe de Zernes séü Orşova de astă-dî. Din punct de vedere geografic una şi aceeaşî localitate cu vechiul Ce mp s i de lângă Columnele M Hercule.

Ce e drept, că la istoricul Procopiu castelul Campses este amintit în şirul fortificaţiunilor de pe ţermurele meridional al Dunării, însă în epoca luï Justinian ambele malurï aï Dunării constituiau din punct de vedere militar şi politic una şi aceeaşî «Ripa> *); de altă parte Procopiu a confundat forte adese orî situaţiunea geografică a castelelor, despre cari vorbesce, după cum el făcuse chiar şi cu Zernes (s. Orşova) în textul, ce l'am citat maï sus *).

•) **Procopil** De aed. 4. 6. p. 2881: MSTÙ Nifiaţ Si tppoúpiot KavripafátYic xal •cs xal Kajlát]? xal Tavátac *«• Zépvfjç xa; AooxsTtpatov, (probabil: Du pa -petră, vêrf de dé! de asupra Orşoveî lângă «Rudin a»).

') în Novella a Xl-a Justinian se esprimă ast-fel către Ca tell i an, archiepiscopul prime] Justiniane: Cum igitur in praesenti, Deo auctore iţa nostra respublica aucta est, ut utraque ripa Danubii jam nostris civitatibus frequentaretur, et tam Viminacium, quam Re ci d u a, et Literata, quae trans Danubium sunt, nostrae iterura ditioni subiectae sunt, etc.

») Un al treilea oraş din regiunea Columnelor luï Hercule ne apare la Hecateu din Milet sub numele de Calathe, la Ephor Calathusa (Steph. Byz. v. KaXaS-r,). Era una şi aceeaşî localitate cu C Iad o va de astă-dî, punct însemnat comercial de pe ţermurele meridional al Dunării, în faţă de satul românesc Schela C l a d o v e î, ce este spre apus de Turnul-Severinuluî. Avien (Or. mar. v. 421) face numai amintire de sinus Calacticus, adăugând tot o-dată, că până aci se întindeau hotarele (politice) ale Tartesienilor (di-vites Tartessios, qui porriguntur in Calacticum sinum).

HPAKAHEIHS EIAQAON. —UN SIMULACRU PREISTORIC AL LUÏ HERCULE ÎN ALBIA KlULUÏ CERNA.

Faima despre căletoriele si faptele luï Hercule în părţile de nord aie Istruluï mal trăesce şi asta-dï în legendele poporului român.

Poetul Pindâr în odele sale face amintire despre căletoriele luï Hercule la Hyperboreï ^.despre persecutarea ccrboiceï cu cornele de aur până în tera numită Istria de lângă Pontul euxin. Gramaticul Apollodor aminT tesce de asemenea despre venirea luï Hercule la muntele Atlas din ţera Hyperboreilor, unde el liberează pe Prometheu din catenele sale. Hercule ia parte la espediţiunea Argonauţilor [2]) pentru a duce în ţerile meridionale un vechiü paladiü al păstorilor pelasgï, lâna de aur din pădurea cea sfântă a luï Marte. Herodot ne comunică tradiţiunea, după care Hercule apare ca protopărintele Agathyrsilor, Scythilor şi Gelonilor, şi amintesce de urma sa cea gigantică, lungă de doi coţi, imprimată în o stâncă de pe ţermurele rîuluî Tyras (Nistru).

în colindele poporale române acest ilustru erou al timpurilor preistorice, este celebrat ca junele, care se luptă cu leul (Nemeic); în baladele românesc cântă învingerea si tăiarea balaurului celuî gigantic al lumii, luptele sale cu Marté (Marcociü = Mavors), relaţiunile sale de amor cu Echidna, (Şer-póica), căletoria sa în părţile meridionale ale Dunării de jos pentru căutarea hergheliei de cal a regelui Diomede din Thracia (Dobrisanul [8]), persecutarea cea straşnică a cerboiceï cu cornele de aur (a ciutei gălbiore) prin munţii Jiuluî şi al Oltului. Peste tot în cântecele poporale române, el este eroul căletoriu [4]), după cum tot ast-fel î-1 înfăţişeză şi tradiţiunile grccescî.

Numele, sub care Hercule, acest nemuritoriü erou al lumii pelasge, figureză în cântecele şi legendele poporului român este lovan Iorgovan [5]), braţ de

') **Plndari** Olymp. III. 14. 27.

[J]) **Orphei** Argon. v. 118.

[s]) Cântec eroic din comuna Gârla-mare, j. Mehedinţi. Colecţiunea nostrâ.

[4]) **Tocilescu,** Materialurî folkl. I. 34. 274. 1298.

) Hercule sub numele de lovan era cunoscut şi anticităţiî clasice, însă. autorii grecescï şi latini au preferat se întrebuinţeze o simplă formă tradusă in locul unei forme poporale tradiţionale. După teogonia pclasgo-grecescă Hercule era fiul luî Joe. Ast-fel b Homer

(II. XIV. 250) şi la Hesiod (Theog. v. 316) Hercule este numit numaî simplu A'ôç uteţ, adecă «fiul lui Joe», fără a i se mal adauge şi numele particular de 'HpaxXíjí, cu tóté că Joe avuse după legende o mulţime infinită de fii. Tot ast-fel şi la Virgil

busdugan, mândru falnic căpitan, lován cel tare şi mare ; el este eroul, care a cutrierat lumea în lung şi în lat, şi care a învins tóté halele *seu* monştrii din lume [1]).

Cu deosebire memoria faptelor lui Hercule este localisată în Oltenia si în părţile vecine ale Bănatului, unde el ne apare în epoca romană ca deul tutelar al regiunii Cerneî, adorat ca Hercules invictus, Hercules sanctus, Hercules salutiferus [2]), si unde se aű descoperit un numër însemnat de statue aie sale.

Aicî în mijlocul Cerneî, ne spun tradiţiunilc poporale române, a esistat o-dată un chip colosal al lui Hercule, un vechiü monument, pe care cântecele nóstre eroice î-1 aduc în legătură cu legenda uneî frumose feciore, ce locuia într'o pescere din munfiî Cerneî.

Vom reproduce maî ântâiu tradiţiunea antică despre relaţiunile de amor ale luï Hercule cu nimfa Echidna, ce locuia în o regiune muntosă numită «P ă dur ó s a» (Hylea) de lângă Scythia.

Grecii, cart locuiesc lângă Pontul euxin, scrie Herodot, povestesc următo-rele despre originea Scythilor. Hercule întorcându-se cu ciredile, ce le luase

(Aen. VIII. 301), Hercule este numit numai simplu l o v i s proles. O vechia inscripţiune din teritoriul Pelignilor (Abruzzo) este dedicată lui Here l o I o vi o, şi alta în Roma, din timpul imperiului, luï Herculi lovio (Preller-Jordan, R. M. I. 1881 p. 187). Tóté aceste diferite date grecesd şi romane ne arată, că în tradiţiunile poporale Hercule se numia Io va n. Al doilea nume poporal al luï Hercule în legendele române este lorgu, I or ga şi Iorgovan, o numire, ce corespunde Ia forma grecescă de Pewpyic, adecă arătoriul. Pe unele monete ale împeratuluî Commod din a. 192, Hercule e înfăţişat tră-gând brasda Romei cu un plug cu 2 boî (Eckhel, Doctr. num. VII. 131. — Taciţi Ann. 1. XI[. 24). De asemenea esista în Italia o tradiţiune despre Hercule, că el cel de ântâiu, a împărţit agriî ostaşilor, carî se luptase în espediţiunile sale (Dionys. I. 22). Er în legendele române «Brasda» cea mare a luï Novac maî este numită şi «Brasda l u ï Iorgovan» (Spineanu, Diet, geogr. Mehedinţi, 161). în ce privesce însă numirea de Iorgovan, acesta nu este de cât o formă compusă din lorgu si Iova n, o repetare finală a numelui precedent, forte usitată de altmintrelea în colindele şi cântecele eroice române, ca: Novac Baba-Novac, Ion Sânt-Ion, I l i e Sânt-Ilie, spre a se da ast-fel o strălucire maî eroică, maï religiosă persónelor, cărora vechimea le-a acordat o deosebită celebritate, în evul de mijloc părinţiî bisericii aü cercat se maî creeze şi un Hercule creştin; pe S f. George, care se se lupte cu balaurul, însă hagiologiî critici aü PUS la îndoielă, nu numaî patria Sfântului, dar şi csistenţa sa. în Martirologiul roman nu se aminlesce nimic despre acesta luptă. Peste tot lui Sf. George începe a i se atribui luptă cu balaurul numaî din secuiul al XlV-lea încoce (A se vede: Acta Sanctorum Hungáriáé.

Tyrnaviae, 1743, U. 231. — Farlati Illyricum sacrum, I. 649. 681).

') Densuşianu Ar., Revista crit.-lit. An. V. p. 7.6.

[a]) C. I. L. III, nr. 1566. 1569. 1570. 1571. 1573. 1573-a.

de la Geryon, a venit si în téra acesta, pe care acum o locuiesc Scythiï, si care atunci era pustia, însă ajungându-1 o vreme grea si un ger, el se acoperi cu pelea leului şi adormi, în acest timp epele de la carul seu, pe carï le slobodise, ca se pască, dispărură, ca si când ar fi fost un destin divin [1]). Hercule desceptându-se începu se-sî caute epele, şi cutrierând tóté ţinuturile din giur, sosi în urmă în o regiune, al căreî nume era Pădurosa (Hylea). Aci locuia într'o pescere nimfa Echidna (Vipera, Şerpoica), care avea o natură mixtă. De la brâu în sus era femeia, ér de la brâu în jos serpoică, şi ea domnia peste Scythia întréga. Hercule vëdênd'o a rëmas uimit, apoï a întrebat'o dacă nu cum-va i-a vëdut epele sale retăcite. Ea i rëspunse, că epele sunt la densa şi i le va restitui, dacă mai ântâiu se vor culca amêndoï. Hercule petrecu apoï maï mult timp la Echidna si avu cu densa treï fii, pe Agathyrsos [2]), pe Gelonos si pe Scythes [s]). In urmă Echidna restituindu-ï epele, Hercule plecă maï départe. Ceï treï fiï aï luï Hercule şi aï Echidneï, au fost, după tradiţiunea, ce ne-o comunică Herodot, întemeiatoriï dinastielor regale, a Agathyrşilor (din Transilvania de asta-dï) a Gelonilor (din părţile Podolieï) si a Scythilor din nordul Măriî-negre.

Herodot crede, că regiunea numită Hylea séü Pădurosa, patria nimfeî Echidna, se afla în apropiere de rîul Borysthene (Nipru) în Scythia.

însă după tradiţiunile anterióre epoceï luï Herodot, reşedinţa Echidneï, a acestei femei legendare, nu se afla în ţinuturile Scythieî din nordul Măriî-negre, ci în ţinutul Ar i milo r de la nordul Istruluî.

«Echidna cea divină si cu inimă neînfrântă», scrie Hesiod, «era de ju-mëtate nimfă cu ochi negrii şi gene frumóse, ér de jumëtate un şerpe gigantic. Deiï i destinaseră ca locuinţă o pescere celebră sub o stânca din o vale încunjurată de munţî, departe de deiî nemuritorii şi de omenii mu-ritorî. Aicî în ţinutul Arim i l or se retrăsese sub pâment misera Echidna, nimfă nemuritore, si nesupusă bëtrâneteï în totă vieţa sa» [4]).

Vechia legendă despre întâlnirea luï Hercule cu Echidna s'a maï păstrat în parte până astă-dî în cântecele eroice ale poporului român.

') Un rcsunet din vechia tradiţiune, pe care o amintesce aid Herodot, î-1 mai aflăm în urmatoriul fragment din ţinutul Sucevei:

Pe maluî parcului
Pasce murgul
lorguluî

Murgul pasce şi
nechază lorgu
dorme şi viseză.

Şezătoarea (FSltieeiit) An. I. p. 12.

[a]) După alte tradiţiunî vechî, Echidna a fost fica luï Agathyrsos I şi mamă a luï Agathyrsos II (Roscher, Lexicon à. gr. u. rom. Myth. I. 1214). [3]) Herodotl lib. IV. 8. 9. «) **Hesiodl** Theog. v. 295 seqq.

Conţinutul acesteî tradiţiunî este următoriul [J]) :

Iorgovan, un vitéz mare din părţile de resărit, vine so vcneze cerbi şi căpriore în munţii Cărunţi (aï Cerneï), ori după alte variante în munţii Vergiï, orï Covergii, Şovergiî, (Snrmaţieî?), seu se caute o fată frumosă din Munţil-de-aur. Sosind la Cerna, Iorgovan plecă căjare într'o Joi de dimineţă pe malul apeî în sus, armat cu arc şi săgeţî şi având cu sine şoimî de la Bogaz (de la gurile Dunării) şi ogari din Provaz, ér înaintea sa mergea luând séma căţeua sa cea istcţă numită Yija. In aceste timpuri însă Cerna era un rîu mare, sőlbatec şi cu apă negră. Talazurile sale erau înalte ca mănăstirile şi ea curgea cu un urlet înfiorătorii!. Cerna rëpu-sese pe toţi voinicii (eroiî vechi), câţî s'aü dus pe rîu în sus. lor- 197. — Hercule, tip pel a sg, după idealul govan negăsind nici un vad, pe artiştilor romani din periodul din urmă al anti-

citâţii. Statuetă de marmoră albă, înaltă

unde sa potă trece pe cel alalt de 0.28 m, aflata în a. 1876 la Alba-Regală,

mal al apel, se adresează Cerne! vechia Hcrculia din Pannónia inferioră. Eroul

_„ „ „ „, . tine în mâna stângă merele luate de la Hcspe-

cu rugarea, se-şi moie talazele, ;idc> er mâna dre fa ptă 0 racjima un puternic

se-şî încete urletul, së-ï arate rnaiu (măciucă). De pe braţul stâng i atârnă în

vadul, se nu-1 repuņă si întru Jos Pelea cea mare a leuluî Nemeic! După Arch.-Epigr. Mittheilungen aus Oester-

adever së-ï spună, pe unde reich. Jhg. m. p. 125.

póté trece, fiind-că densul a

Purces şi a venit, după cum a fost ursit, ca se găsescă aci şi se iee cu

sine o fată solbatecă mândră şi voinică. La rugarea luï, Cerna i re-

i Ca fân t an e am întrebuinţat următrjrele colecţiunî: Alccsandri, Poesiî poporale; Teodorescu, Poesiî populare; Tocilescu, MateriaÎurî folkloristice (I. 1. 2.); Den-SuŞianu Ar., Revista critică-literarâ (An. V); Alexici, Texte (I); Catană, Balade; Urada, O călătorie în Dobrogea; Şezătoarea (Fălticeni); în fine Colecţiunea ineditl

spunde : se mcrgă pe rîu în sus până se va osteni, până la treï paltineï — la délül rotat, la malul săpat — acolo trecând pe cel alalt ţermure, densul va se nimcrcscă la o stană de petră cu muşchiul de o şchiopă, unde este dusă, si unde e ascunsă fata selbatecă, mândră şi voinică. Iorgovan pornesce după cum l' înveţă Cerna, şi urcând pe vale în sus ajunge la treï paltineï, apoi trecând vadul sosesce în urmă la stana de petră, cu muşchiul de o şchiopă, în sus ridicată '). Aci sub acesta stâncă, la umbra adâncă, plângea ascunsă frumósa fecioră, cu faţa ca luna, cu per aurit, pe umert leit, cu un graiü frumos şi glas mângâios [2]). Iorgovan îndată, ce o vede, i spune, că dragostea eï l'a pedepsit amar pe acest păment, că el a cutrierat lumea în lung şi în lat, şi n'a aflat pe alta, care se semene cu densa, şi pe care s'o iee de soţia. Ea însă i respunde, că Iorgovan se-şî aducă bine aminte, că o-dată aü slujit amêndoï în casă la o mândră crăiesă [8]), că el a sărutat'o şi a însărcinat'o ; însă de fala luï, de rëul mameï şi de ruşinea taiciî, ea s'a pedepsit, s'a pustelnicit, s'a pribegit şi aci a venit pe o vale adânca sub lespedî de petră, de vent nebătută, de nimenî vedută[4]) şi unde s'a selbătecit. Şi fiind-că tênëra fecioră nu voia se esă din pescere, Iorgovan, perdêndu-sï minţile [6]), asmuţă asupra acesteî nefericite fete, soimiï, ogariï şi îndemnă pe Vija [6]), se sape sub petră, ca s'o scotă la lumina dileî. La voinţa stăpânului, şoimiî şi cânîî se reped numaî de cât în pescere, încep se sgârie faţa cea albă, nebătută de vent şi nevedută de om, a fecioreî pribegite.

') Acesta este pescerea a sa numită Gaura Fetei situată pe linia frontierei dintre România şi Bănat în partea de nord-vest a comunei CostescI din judeţul Mehedinţi. Am visitât acesta pescere în anul 1899 însoţiţi de preotul şi primarul comunei Costescî. Poiana paltinilor (în cântecele lui Iorgovan, La treï paltineï) se află din jos de acesta pescere, în partea despre Cerna.

[2]) în altă variantă română acesta fecioră apare ca o nimfă frumos cântătore. Ast-fel cetim in Dicţionarul geografic al judeţului Mehedinţi, de Spineanu (p. 161) următorele: «Aid (la Gaura Feteî) Iorgovan atras de cântecul unei dine s'a oprit puţin spre a o asculta. Dar fiind-că apa Cerneî urla prea tare, Iorgovan a dis către apa Cernei următorele cuvinte: încetă Ccrnă, încetă, s'aud glas de fată>, etc.

[3]) Legendele grecesci încă făceau amintire, că Hercule fusese în serviciul unei regine numite Omphale din Lydia (Apollodori Bibi. II. 6. 3).

[4]) La H e si o d (Theog. v. 302): «departe de deiî nemuritori şi de

omenii muritori».

[6]) După tradiţiunile grecesci Hercule, persecutat de deiţa Junona, ajunsese de doue ori în stare de furia (Apollodori Bibi. II. 4. 12; 6. 2)

») O statuă antică, ce a fost descoperită în anul 1736 la Băile de la Mihadiă încă ne înfăţişeză pe Hercule avênd lângă sine un câne puternic, care-şi îndrepteză cu atenţiune privirile sale asupra eroului, gata în tot momentul se esecute ordinele sale. Se află reprodusă la Pop o vi c i u, Băile lui Hercule, Tab. III.

în zëdar ea plânge şi rog.1 pe Iorgovan se-şî chieme şoimii şi ogariî, caiT o pişcă, o sgâriă, şi copilaşul i plânge, însă Iorgovan înfuriàndu-se şi maï mult

198. —Pescerca numită «Gaura Fetei» situată în apropiere de riul Cerna, (spre N V. de com. Costescï, j. Mehedinţi), identică, după vechile tradiţiunî get grafice, şi după legendele române, cuPescerea nimfei Echidna. După o fotografia din a. 1899.

voiesce acum se o repună cu totul. Atunci fata pribegită şi pustelnicită în suferinţele şi desperarea ei blestemă ast-fel pe Iorgovan:

lovane, Io van e,
Dare-ar Dumnedeü, Tu
că mi-î pleca, Prin
Cerna mi-ï da, Cerna-
I apă rea. Dare-ar
Dumnedeü La
mijloc de Cerna

Cal se poticnésca,
Pe tin' te trântésca
Şi se mi te facï
Steniuleţ de piotră
Cu muschiu de-o şchiopă,
Căluşelul tëu
Rendurică negră,
Pe Cerna së-mï umble,
Şi sera se tragă,
Pe tine së-mï
dormă.
Blăstemul de
fată
E ca şi ăl de tată,
Te ajunge
îndată. El că
mi-şî pleca
Prin Cerna că da,
Calul poticnia,
Pe el mi-1 trântia,
Precum ea dicea;
Si el se făcea
Steniuleţ de petră
Cu muşchiul de-o şchiopă, .
Căluşelul luï
Rendurică negră,
Pe Cerna umbla,
Şi sera trăgea,
Pe el se culca,
Precum ea dicea [1]).

Acesta este tradiţiunea română despre «misera si nefericita> Echidna, cum o numesce Hesiod, şi care în alte fragmente ale poesieï nóstre poporale ne maî apare şi sub numele de «Serpoică», acelaşî cuvent eu grecescul Echidna [s]).

---

*) Cântec eroic popular comunicat de înv. G. Vlădescu, din com. Vrata, j. Mehedinţi. După ce Iorgovan s'a înecat, ne spune o altă variantă, tênëra fecioră a fost măritată «c'un ficior de craiü tot de peste plaiu» (Teodorescu, p. 419). Este tradiţiunea de la Herodot, care face din Echidna pe mama luï Agathyrsos.

[a]) La Alecsandri (Poesiî pop. p. 313) aflăm următoriul fragment:

C ă prior a codrului
Du-më 'n valea
Oltului, Dar, oiu
Pe şerpoica cea de fată,
Care amar m'a înşelat
Şi în codri m'a băgat . . . .

Alte urme despre originea mitului grecesc, ce ne înfăţişeză pe acesta nimfă ca o semi-şerpoică, le aflăm în o baladă despre Iorgovan:

Cosicicira
eî Doî
De guri încleştaţi
Pe spate lăsaţi

. . . .

Revista crit.-lit. 1897, p. 24.

Din punct de vedere istoric acesta figură împetrită a luï Hercule nu putea se fie de cât o statuă primitivă, săpată în stâncă via *), ce în epoca preistorică a fost dedicată acestuî mare erou, al căruî cult era o-dată atât de puternic în părţile Cerneî şi unde astă-dî maï esistă atâtea legende despre densul.

în ţinuturile pelasge, Hercule, ca erou naţional, avea simulacre încă din timpurile cele maï depărtate.

După cum ne spune Pliniu, cea maï vechia statuă în Italia, a fost a luï Hercule din Forum Boarium, consecrată de Evandru [1]). Ér Pausania scrie, că în satul numit Hyett din Beoţia, locuit de Pelasgî, esistă o statuă primitivă a luï Hercule şi care de fapt nu era alt-ceva de cât un bolovan inform după obiceiurile bĕtrânescï, Xi&oç apfdç xatà tô àpy_oûbv [3]).

Legenda română despre statua cea colosală a lui Hercule din Valea Cerneî este tot o-dată si legenda apoteoseî acestuî erou.

Despre ultimele evenimente din vieţa luï Hercule, nici Homer, nicï Hesiod, nu amintesc nimic. Insă, după naraţiunile post-homerice culese de Apollodor, adevĕrata causa a morţiî luï Hercule a fost trecerea peste un rîu periculos de munte, în fond este aceeaşî tradiţiune, pe care ne-o înfăţişeză şi legendele române.

Hercule, scrie Apollodor, sosi cu frumósa Deianira, fica luï Oeneu, la rîul Even, o apă selbatecă. Hercule trecu de a dreptul prin rîu fără frică, ér pe Deianira o încredinţa centaurului Nessus, care pentru sentimentele sale de dreptate obţinuse de la deî privilegiul, se trecă pe căletorî peste acesta apă fugătore, firesce pe lângă o remuneraţiune órc-care. In timpul acestei trecerî, Nessus admirând frumseţele Deianireï, cercă se o silescă, însă când ajunse pe cel alalt mal, Hercule trase cu arcul asupră-î şi-î străpunse pieptul cu săgeta, în ultimele sale momente Nessus, ca se-şl resbune asupra luï Hercule, înveţă pe Deianira se pregătescă cu sângele înveninat din rana sa o alifia de dragoste pentru Hercule. După un timp óre-care, Hercule avênd se facă un sacrificiu luï Joe pe promontoriul Cenaeon din Eubea, Deianira, ca se-I câştige şi maï mult iubirea, i trimise pentru acesta ceremonia o cămeşă solemnă unsă cu alifia, ce o învoţase Nessus *).

') Tote variantele române localiseză acesta metamorfosă a lui Hercule în mijlocul rîuluï Cerna.

') Plinii H. N. lib. XXXIV c. 16.

') Pausaniae Descr. Gr. IX. 24. 3.

*) Numele centaurului N e s s o s este de asemenea o formă alterată grecescS. Intr'un fragment, ce ni se comunică din corn. Parachiol, j. Constanţa, despre mergerea luï Iorgovan pe valea Cerneî în sus, se amintesce de un «Niţă, fëtul luï Mimiţă>.

Se întâmplă însă, că în timpul sacrificiului, Hercule apropiându-se de foc, cămeşa se încăldi şi veninul de hydra, cu care a fost infectat sângele luï Nessus, pëtrunse în corpul eroului [1]). Hercule vddênd acum, că nu maî póté scăpa cu vieţă, î-şî construi singur, în mijlocul durerilor sale, un rog pe muntele Oeta, se aşedă pe acest pat de lemne si începu se róge pe trecători se se îndure de densul şi so-î pună foc. însă nimenî nu cuteză. Un singur păstoriu cu numele Poias, care-şi căuta turmele sale retăcite [2]), cuprins de milă pentru suferinţele eroului, i făcu acest ultim serviciu, ér Hercule drept mulţămită i dărui arcul şeii [3]).

în fine maî aflăm la Herodot încă o altă tradiţiune, după care rîul D y ras, din Thessalia, la vestea, că Hercule arde viu, cşi din albia sa şi alergă repede, către locul de suferinţă al eroului, ca së-ï salveze vieţa cu apele sale, së-ï stingă rogul [4]).

Amôndoue aceste legende antice, aduc aşa dar sfârşitul vieţcî lui Hercule în legătură cu un rîu ore óre-care repede curgetoriű.

Esaminând fondul acestor naraţiuni cu privire la ultimele momente ale eroului, tradiţiunca română ne apare ca fântână originală a mitului grecesc, anume că rîul Cerna este acela, care a causât inórtca marelui eroü pelasg.

Nimfa Deianira, cu care voiesce Hercule se trecă peste un rîu sël-batec, nu este alt-ceva de cât D ierna [5]), numele cel vechiü al Cern e i; ér numirea de Even (Küyjvof), pe care autoriï grecescï o dau nulul, peste

') Legendara cămeşă a l u î Hercule mai este şi astă-di amintită în unele fragmente ale poesieî nóstre poporale, însă sub o formă maî puţin mitică, ca o «cămişă mândră flore, spoiala de fată mare, şi uscată cu foc de Ia inimioră» (Şezătoarea, Fălticeni, I. 13; III. 153).

[3]) Ovidiu (Metam. IX. 233) numescc pe acest păstoriu «Poeante saturn», adecă născut din Pocas. Numele de Poias, este fără îndoiolă un simplu epitet topic, în cântecele poporale române ceî maî distinşi ciobani sunt de la Poicnarî, seu Poiana din Transilvania (Pojana, eines dcr grossten rumänischen Dorfer mit 4030 Einwohnern, die be-dcutende Viehwirthschaft treiben. B i el z, Handbuch der Landeskunde Sicbenburgens. 1857 p. 405).

Vin nouă ciobani De la Poienari, Tot prima-primarî, Cu căciuli de urs,

Că nu sunt supuşT, Nalte şi moţate Pornite pe spate, Cată (a) strinătate . . .

Tocii s se u, MaterialurI folkl. I. p. 3.

[3]) Apollodori Bibi. II. 7. 6. 5. — Ibid. II. 7. 7. 14. , [4]) Herodoti lib. VII. 198.

[5]) Ptolemaol Geogr. III. 8. 4: Aispva. — Pe Tabula Peutingeriană Tier na; ér pe o inscripţiune de la Mihadiă (C. I. L. III. nr. 1568) Static Tsiernensis.

trece eroul, este numele poporal al lui Hercule din nordul Jstruluî, Ivan [J]) seu I o va n [!]).

Vieta sa ca păstoriu [s]), agricultoriu şi luptătoriu cu arcul seu săgeta *), cu husduganul [6]), măciuca [e]), sabia séü paloşul, cu suliţa, cu şoimiî şi câniT; căle-toriele sale prin lume, mal mult pe uscat de cât pe mare ; un eroii care utrierâ munţii după leï, porcï sëlbatecï, cerbï, fete, bălaurî; epitetele sale de Râmlean [7]), Român [8]), Mocan [9]) şi Craiovean, ce i se dau în legendele române; tradiţiunile, cari î-1 pun ca protopărintele Agathyrşilor,
o
Gelonilor, Scythilor, şi Latinilor [10]); forţele sale corporale, tipul seu fisic, cultul seu particular în ţinutul Cerneî, — tóté aceste ne presintă pe un erou pelasg din nordul Istruluï de jos [n]).

') Tocilescn, Materialuri folkl. I. 34. — De asemenea şi în colecţiunea nostră, j. Teleorman.

[J]) Maî esistă încă o tradiţiune română, care pune de asemenea sfirşitul vieţei lui Iorgovan, séü Hercule, în ţerile aceste. «Iorgovan întorcându-se de la urmărirea balaurului ajunge la malul drept al O! te tulul. De aci voind se sară cu calul pe cel alalt mal a cădut şi a murit, fiind-că se sleise şi puterile calului de atâta gonă» (înv. D. Dogariu, corn. Câncnî, j. Gorjj. După altă legendă din com. Drăgoescî, j. Gorj, Iorgovan a cădut la pescerea de la Polovragî lângă Olteţ, când a voit se sară cu calul seu dintr'un dél în altul.

») După'legendele grecescl, Hercule până Ia etatea de 18 am a fost păst or i ű (Pauly, R. E. v. Hercules, p. 1159. 1160.— Apollodori Bibi. II. 4. 9).

[4]) Hercule, după cum spuneau ceî vechî, a înveţat arta de a trage cu arcul de la un păstoriu scyth, cu numele de Teutarus (Frag. Hist, graec. II, p. 29, frag. *5.* 6).

[6]) în cântecele eroice române, arma principală'a Iui Hercule este busduganul, de unde şi epitetul seu de «Bra ţ-dc-busdugan». Eroul Achilc încă avea busdugan, pe care însă Homer î-1 numesce «sceptru străpuns cu c u i e de aur» (axr(~Tpov XP[U]~ osioiţ YjXoioi rtEitappvov. Ilias, I. 245-246).

') Poetul epic Pi sân dru din Rhodos, care trăise, după unii înainte de Hesiod, după alţii in Olympiada a XXXlII-a (648—645 a. Chr.) şi scrisese o poemă despre faptele lui Hercule, au fost cel de ântâiu, ne spune Suida (v. Ilsisavîpoc), care atribuise lui Hercule măciuca, ponaXov.

[7]) «Ficior de Râmlean» (Alecsandri, p. 14. — Teodorescu, p. 420), adecă din naţiunea Râmilor seu Arâmilor. Un Hercoles Romanillianus era adorat şi în Roma (Fabretti Corpus Inscript. ital. p. 584).

') Ca «Român vitéz» la Alexicî (Texte, I. 105) şi în Colecţiunea

ndstră (BălescI, J- Dolj). Ca «viţă de Rumân» într'un fragment de Ia Vaşcău (Bihor).
) In numerose variante ale cântecelor nóstre eroice, Iorgovan apare ca «Ficior de °îocan, mocan năsdrăvan» etc., ér după o tradiţiune din corn. Găliciuica, j. Dolj, e' mal purta şi chică înodată. lt*i* Dionysii Halic. lib. I.e. 43. ' Es'stă însă unele tradiţiuni poporale, cari ne spun, că Iorgovan era «fiu de îraperat

Herodot în căletoriele sale prin iigipet şi Fenicia, cercase cu deosebire a se informa despre originea tradiţiunilor şi a culteluï lui Hercule, însă, după cum ne spune densul, nu a putut se afle, nicï de la Egiptenï, nicï de la Fenicieni, care a fost adevërata patria a luï Hercule, de cât numaî atât, că cultul acestui erou era forte vechiu [J]).

Poetul Homer în Odyssea sa consacră memoriei lui Hercule câte-va cuvinte, carî sunt de o valóre nepreţuită pentru însemnătatea, ce o avuse într'o vechime forte depărtată monumentul cel legendar din valea Cerneî.

Ast-fel densul amintesce de un curios simulacru a luï Hercule, de o figură reală, însă fără vicfă a eroului, pe care o numesce Şbjv 'HpaxXTjeojv, sfCíüXov, idolul puterii lui Hercule [2]).

Acesta formă fără de suflet a lui Hercule, şi care nu era o statuă cioplită de mâna omenescă, se afla după Homer în părţile estreme ale rîuluî Oceanos potamos (s. Istru), acolo, unde la Plato ne apare patria Hyperborcilor celor pil [s]), şi unde după cum ne spune Hesiod, Joe aruncase în o pescere adâncă pe balaurul cel gigantic al lumii vechi [4]).

Este aşa dar fără îndoielă, că idolul puterii lui Hercule, de care ne vor-besce Homer, acesta statuă primitivă de lângă Oceanos potamos (s. Istru) era unul şi acelaşi simulacru tradiţional cu figura cea împetrită a eroului de pe valea Cerneî, de care amintesc cântecele nóstre eroice [6]).

de la scăpătat» (Cătană, Balade, p. 56), séü că «venise din p ă r ţ i l e de resărit> (SâmburescI j. Olt), orî «de peste Dunăre» (corn. lonesd, j. Dolj), însă tóté aceste tradiţiunî diferite române (precum şi grecescî, feniciene, egiptene) î-şî aveau sorgintea lor in împrejurarea, că Iorgovan séü Hercule a fost un eroü călătoriű.

>) Herodoti lib. II. 43. 44.

') Ilonieri Odyss. XI. 601. — Conf. Hesiodi Theog. 950.

') Platonis Axiochus (Ed. Didot, Vol. II. p. 561).

[4]j Hesiodi Theog. v. 820-868.

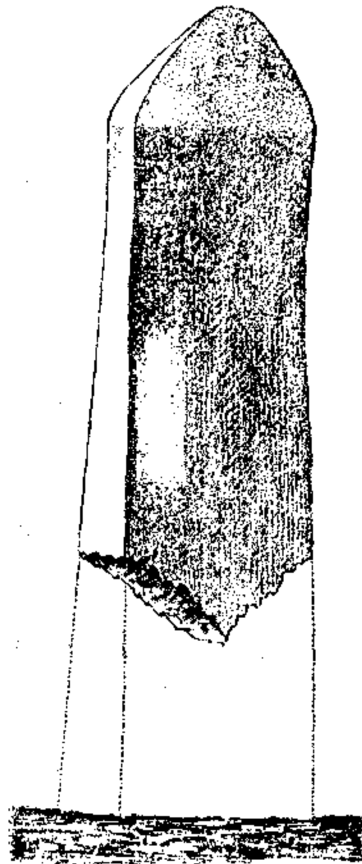
*) Este de notat, că soldaţii romani, cari lucrau la spargeri de stânci, adorau pe un Hercules Saxanus (Preller-Jordan, Rom. Myth. I. [1881] p. 1873), o numire, ce din punct de vedere religios şi tradiţional, nu putea se aibă alt înţeles decât de «Hercule cel prefăcut in stâncă».

între Jiu şi Olt, în partea de nord-vest a României, sub pólele Carpaţilor, se întinde şesul cel admirabil al comunelor Polovragî şi Baia-dc-fer.

Este o regiune, care în timpuri depărtate î-şi avuse o istoria a sa particulară; unde noi întâmpinăm adi numerose urme ale unei civilisaţiuni preistorice, începênd de la cele de ântâiu silinţe ale omului de a eşi din starea de barbaria, de la olăria archaică şi fabricată cu mâna, până la instrumentele cele fru-móse de petră poleită şi în fine până la estragerea ferului din sînul pămentuluî si prelucrarea acestui metal.

însă, o importanţă deosebită archeo-logică o prcsintă colina din stânga rîului Olteţu, ce domincză mănăstirea şi comuna Polovragilor ').

Pe culmea de resărit a acestei coline, pe o poenă aplanată de mâna omulu^ ni se înfăţişeză o întinsă necropolă preistorică, de unde am adunat noi înşi-ne numerose fragmente de olăria neolitică, scóse la suprafaţă de căutătorii de comori, dimpreună cu diferite resturi de oseminte omenesci.

199. _ Obeliscul de granit (colore albă-cenuşiă), ce a fost ridicat pe colina, ce domineză şesul Polovragilor.

Er în partea de apus a acestei vechi necropole, se ridică punctul culminant al colinei, o posiţiune fortificată de o Parte de natură, cu păreţi prăpăstioşi de stânci, ér de altă parte încinsă de mâna omului cu valuri vechi de păment.

Pe vêrful acestui pisc înalt, de unde *se* deschide un aspect magnific peste Şesul Polovragilor, se mai póté vedé şi astă-di fragmentul unuî monument

[1]) Conferesce Buletinul oficial al Ministeriuluî instrucţiunii publice. An. p. 1121.

archaic, unic în genul sëu între monumentele preistorice ale EuropeT, ce le cunóscem până astă-dî.

Este o columnă monolită de granit, tăiată în patru feţe şi terminată la vêrf prin o mică piramidă; un obelisc în o formă puţin phallică, ce a fost înfipt în o basă de lespedî tăiate şi îngropate în păment. Tóté feţele acestui important monument sunt frumos poleite, însă fără nici o inscripţiune *).

După calitatea petreî din care este tăiat, după arta cu care este lucrat si după posiţiunea maiestosă, pe care a fost aşedat, acest obelisc se vede că a fost ridicat pe tumulul unul vechiü şi avut domnitoriü din acesta regiune, séű că a fost destinat se eterniseze memoria unut însemnat eveniment.

Astă-dî acest obelisc este rupt si scos din basă de către căutătoriî de tesaure.

înălţimea părţii superióre, ce o reproducem aicï este de 1.09 m., lăţimea de jos a feţelor principale de 0.45 m., ér fragmentul al doilea, séü partea inferioră a acestuî monolit, este perdut.

Vechimea acestui monument, ce formeză un specimen unic între monumentele de petră tăiată şi poleită ale Europei, se reduce la timpurt forte depărtate.

Cu tóté că granitul din care este tăiat acest obelisc, presintă o mare duritate, însă dungile sale pe unele locuri sunt tocite, rose de ploî şi de gheţuri.

în Egipet, cele mal vechi obeliscuri, ce s'aü aflat aşedate lângă camerele funerare ale regilor, încă n'aü înălţime mal mare de cât de l până la 4 metri.

Obeliscul de la Polovragî însă aparţine în tot caşul epocel preistorice a metalelor.

în apropiere de acesta importantă staţiune preistorică a Polovragilor se află situată comuna numită Baia-de-fer, o localitate, care după cum ne spune însuşi numele seu avuse o-dată o însemnată industria siderugică.

în istoria ţorilor române începâ d din secuiul al XIII-lea încocc nu aflăm nici o amintire de fabricaţiunea ferului şi oţelului în părţile aceste "). Aű perit

') După Pliniu (lib. XXXVI. 14. 1) obeliscurile egiptene erau consecrate Soréiul (Solis numini sacratos); ele erau o imagine a racjelor soreluî şi tot acelaşi sens î-1 avea numele lor în vechia limbă egiptenă.

*) Sub numele Baia-de-fer, ne apare acesta localitate şi într'un document de la Constantin Brâncoveanul din a. 1693. (Ha s de u, Dicţionarul limbeî istorice şi poporane a Românilor, v. Baia, p. 2346).

chiar *si* tradiţiunile, ér urmele vechilor stabilimente de abia se mal pot cunósce astă-dî pe unele locurî [1]),

Insă, când a început înţerile de lângă Carpaţî epoca aşa numită a ferului ?

în Egipet acest metal ne apare cunoscut încă în timpurile dinastielor V şi VI, seu cu 4200—4650 anî înainte de era nostră. însă pe şesurile Nilului ferul era importat. Cea maî vechia populaţiune a Egipetuluî, după cum seim, era compusă din triburi pastorale şi agricole, ce emigrase o-dată de la Carpaţî spre ţinuturile meridionale.

De altă parte, după vechile tradiţiunî grecescT, ceî de ântâiu lucrători de fer ne apar în ţinuturile de apus ale Scytfiieî, orî cu alte cuvinte în părţile României şi ale Transilvaniei de astă-dî.

Homer amintesce lângă Oceanos potamos séü Istru de aşa numitele Porţî-de-fer, aiS/jpeiai -oXat [2]), ca de un vechili şi celebru monument al lumii ante-elene.

Ér Eschyl în poema sa dramatică despre încatenarea lui Prometheu ne spune, că între muntele aşa numit Pharaax (Parâng) şi între «Rîul cel turbat» (Oltul) locuiau «Chalybiî, fauriî de fer»'), cel mal remarcabili metalurgï al lumii vechî [4]).

în aceeaşi poemă a sa, Eschyl ne maî repeteză vechia tradiţiune grecescă, după care regiunea cea muntosă a Scythieï de apus, unde a fost crucificat Prometheu, era numită «ţera mama-feruluî», aiSyjpopittup *oda.* [6]).

Vedem ast-fel, că ţinuturile de lângă Marea egeă şi cele de lângă Marea mediterană localisase originea industriei ferului în regiunea cea muntosă a Scythieï de apus, în Ţera-românescă şi în Transilvania de astă-dî.

La acesta epocă a renumiţilor Chalybî, séü a lucrătorilor de fer şi de aramă din Scythia de apus, se reduce etatea obeliscului, pe care-1 reproducem mal sus [6]).

') Yaslllu-Msturel, Dicţionarul geogr. Gorj, p. 28.

[2]) Homeri Ilias, VIII. v. 15.

[s]) Aeschjli Prometheus vinctus, v. 714-715: otS-íjpotéxiovec XaXupeţ.

[4]) Scholiastul luî Apolloniu Rhodiu (Arg. II. 375) ne spune, că Chalybiî î-şî reduceau originea lor la Marte, adecă la deul naţional al Geţilor.

[e]) Aescliyli Prora, vinct. v. 301.

[e]) Carpaţiî Daciei forraeză o regiune archeologică de o estremă importanţă pentru timpurile antc-istoricc. Afara de simulacrele şi altarele primitive ale divinităţilor, săpate în stânci, afară de columnele votive şi comemorative de pe vârfurile piscurilor, maî esistă în Carpaţi încă o mulţime infinită de alte sculpturi megalitice, representând unele «Scaunele> divinităţilor, unele urmele unor eroi seu urieşi, altele figurî şi urme de animale (cu

deosebire chipul <CaluluI alb», consecrat Soreluî), re-măşiţc de sub imperiul reügiunií urano-saturnice. De asemenea regiunea Carparţilor se maï caractérisera prin o mulţime estra-oidinára de pcscerî şi caverne, ce ne prcsinlă

XIX. CONSTKUCŢIUNILE PELASGE ÎN **DACIA.** ORIGINILE ARCHITECTUREÍ CYCLOPICE.

O altă clasă de monumente preistorice sunt construcţiunile cele gigantice, ce aü fost întrebuinţate pentru încunjurarea acropolelor şî oraşelor maî vechi şi pe cart autorii grecescî le numesc cyclopice séü pelasge.

Cele mai vechï clădiri de acest gen sunt formate din bolovani poligonali de stâncă, mai mult orî mai puţin în stare brută, aşedaţî unii peste alţiî, fără ciment, fără o ordine aparentă şi fără nicî o legătură.

Alte construcţiuuî de acest gen ne apar în o formă maî regulată. Cu tóté că murii sunt formaţî din bolovani colosali, însă petrele aceste presintă ore-carî urme de lucrare omenescă. Aceste monumente însă aparţin uneî e-poce maï târdie.

Resturi din aceste construcţiunî particulare, ce au maï résistât până astă-dî timpurilor şi omenilor, se maî află încă pe teritoriul Eladeî la Mycena *), Tirynth [2]), Orchomen [8]), la acropola Atheneî '), în diferite oraşe ale Cretei, de asemenea în Asia mică la Troia [5]) şi în numër considerabil în oraşele cele maî vechi din Laţiu, din Etruria şi de pe teritoriul Sabinilor [6]).

Ele sunt aceleaşi în Grecia, în Asia mică şi în Italia. Tóté ne arată aceeaşi destinaţiune, aceleaşi influenţe, şi orî-unde ni se presintă remăşiţele acestui gen de construcţiunî. istoria ne arată, că locurile acele au fost din cea mal obscură vechime în posesiunea triburilor pelasge. Ele aparţin aşa dar, fără îndoielă civilisaţiuniî acestui popor.

în partea din afară nisce admirabile portaié circulare orî colibate, lucrate de mâna omuluî, resturi ale epoceî, când aceste pescerî serviaü de capele pentru ceremoniile cul-tuluî, orî ca reşedinţe ale oraculelor.

') Enripidls Iphig. in Aul. v. 265: Mux^vat ... TO« Kuy.Xuiuac.— Schlierannn, Mycènes, Paris, 1879. p. 81-82.

') Pansaniac lib. IT. 25. 8: Ti ie teî/oţ (a Thiryntbului) KuxXaitmy *plv* eattv Epyov.— Schllcmann, Tirynthe. Paris 1885. — Perrot et Chipiez, Grèce primitive, p. 258 seqq.— Durny, Hist. d. Grecs. Nouv. Ed. Tome I. 1887, p. 66.

[a]) Perrot et Chipiez, Grèce primitive, p. 434 seqq.

[4]) Pansaniae lib. I. 28. 3. - Strabonis lib. V. 2. 4; IX. 2. 3. — Boetticher, Die Akro-polis von Athen. Berlin, 1888, p. 60.

') Schllcmann, Ilios. Paris 1885, p. 237.

[e]) Duroy, Hist. d. Romains.Nouv. Ed. Tome I (1879), p. XXXIX. —

L'Anthropologie Tome X. 1899. Paris p. 342.

Pelasgiï ne apar peste tot locul, la Mycena, la Tirynth, la Orchomen, la Athena, în Creta, în Samothracia *), la Troia şi în Italia ca constructori de opere cyclopice.

în vechia literatură grecescă însă originea acestor construcţiunî gigantice se atribuia uneî clase de omenî numiţî Cyclopï.

Sub numele de Cyclopï în timpurile primitive ale Eladeî se înţelegea un anumit popor istoric, cu obiceiuri particulare, barbare.

Cele maî vechî notiţe cu privire la patria şi caracterul etnic al Cyclppilor le aflăm la Homer.

Cyclopiï aü fost după poetul ionic un popor prin escelenţă pastoral. EI locuiau pe munţii ceî înalţi din nordul Thracieii, se distingeau prin statura lor cea înaltă, gigantică, aveau turme numerose de oî şi de capre; ţera lor era estraordinar de fertilă întru tóté, şi eî nu făceau nici o întrebuinţare de agricultură, nici de navigaţiune.

Pentru clarificarea situaţiuniî vom estrage aici următorele din descrierea, ce ne-o face Homer, în cartea IX a Odysseeî, despre ţera şi modul de vieţă al Cyclopilor [2]).

După ce Troia, puternicul oraş al Pelasgilor de pe tërmuriï Asieï micï a fost cucerit, jăfuit şi distrus de Acheï, Ulysse cu soţiî sëï plecă cu 12 co-răbiî încărcate de o pradă enormă spre a se întorce în patria, în insulele Ithaca, Cephallenia, Zacynt, etc. însă vonturile i aruncă la cóstele meridionale ale Thracieî, lângă Ciconî. Eroii retăciţî atacă capitala Ciconilor, numită Ismaros, o prădeză, le maî răpesc câte-va femeî şi în fine, după ce perdură mal mulţi omenî, în lupta ce o avură cu Ciconiï, eï calëtoresc rnaï departe. Acum însă i cuprinde véntul nordului Boreas, care i aruncă în marea, pe care Homer o numesce în continu TTOVTOÇ. După ce dênsiï rëtacesc mai multe dile încoce şi încolo, «ajung lângă fera superbilor Cyclopî> (KüxXÚTrcov èç yafov ÓTrep'fiáXwv), carî, dice Ulysse, «încredinţându-se în bună-natea deilor nemuritorî, trăiesc fără nicî o grijă, fiind-că eï nici nu sădesc cu manele lor vre-o plantă şi nicî nu ară, ci pămentul le produce aci tóté de sine, fără semcnţă şi fără arătură, grâu, orz şi viţe încărcate cu struguri mar î, pe cari singur numaî plóia ceriului ie face se crescă. Eî nu aű nicî legî, nicî adunări poporale, ci locuiesc prin spelunci (colibe) împrăsciaţî pe vârfurile munţilor celor înalţî,

') O parte a murilor pelasgî din insula Samothracia (Sajxoţ 6pv)'.xiY] Ia Homer, Threicia Samus la Virgil) se póté vedé la C

onze, Reise auf den Inseln des Thra-kischen Meeres. Taf. XIV şi p. 57.

[2]) **Homcri** Odyss. IX. v. 39 seqq.

vaíoüat xáprjva. In faţă de portul, pe unde *se* póté întră despre mare în ţera Cyclopilor, se află situată o insulă mică şi păduros ă, care nu e nicî aprope, nicî departe, ér în insula acesta se află o mulţime mare de capre selbatece, pe cari nimic nu le turbură aci, nicî umbletul ómenilor, nicî venătoril, ce cutrieră cu atâtea greutăţi codrii şi vêrfurile cele înalte ale munţilor. Nici nu este cineva, care se îngrijescă aci de ele. Nimeni nu ară în acesta insulă, ci ea stă vecinie nearată, nesemenată si lipsită de omeni, singur numai caprele pasc şi bălăesc pe aci. De altmintrelea insula acesta, continuă Ulysse, nu e cu totul neproductivă. Pe lângă ţer-muril mării albe (áXöc noXiofo rcap' o'-/ftaţ) se întind păşuni umede şi mol si cresc viţe de via, cari nu per nicî o-dată. Acesta insulă mal are şi un port natural forte favorabil, în care se póté abate cine-va fără se aibă trebuinţă se arunce ancorele, ori se prindă corăbiile cu otgóne de ţermurî. Corăbieril rëmân aci atât, cât le place şi până când încep se sufle erăşî vênturile cele favorabile pentru navigaţiune. La insula acesta am sosit noî cu corăbiile nóstre, si întru adevër, că un deű óre-care ne-a condus aci într'o nópte întunecosă, când eram încunjuraţî de o ceţă desă în cât nu puteam se mal vedem nimic înaintea nostră. A doua di, îndată ce s'a făcut dimi-neţa, noi am eşit din corăbii, ne-am preumblat prin insulă, pe care am ad-mirat'o, apoi împărţindu-ne în trei cete am venat maî multe capre selbatece... Aicî noi ne aflăm în faţă de ţera Cyclopilor, cari eraű aprópe, de unde vedeam ridicându-se în sus fumul, audiam strigările lor, bălăitul oilor şi al caprelor. Apoi a doua di, îndată ce s'a făcut dimineţă, eu am chiemat pe toţi prietenii mei la adunare, şi le-am dis, că o parte din eî se remână aci, ér eű cu corabia mea şi cu soţii mei me voiü duce, ca se vëd, ce fel de omeni locuesc în ţera aceea, dacă eî sunt violenţi şi solbatecî, orî dacă sunt iubitori de străini şi cu frică de del. Dicênd aceste, noî ne suirăm pe corabia, so.ţiî mei desfăcură otgónele şi plecarăm veslând prin marea oea albă. Când am sosit însă în ţinutul acela, care era aprópe, am observat nu departe de ţermurele mării o speluncă înaltă (arcéoç ótprjXtív) acoperită cu crengî de dafin (colibă). Aci era locul, unde odihniaű turme mari de oî si de capre, ér jur împrejur era construită pentru ol şi pentru capre o târlă înaltă (auXv) D^XTJ) încunjurată cu petrii lungi împlântate în pământ, cu brad! si cu stejari. Aici locuia uriaşul, care era cel mal puternic între toţi Cyclopil şi asemenea unul deü (Od. I. 70). El î-şî păscea singur turmele sale departe de cel alalţî. Era un

monstru înfiorătorii! şi nici nu scmona cu omcniî, ce se nutresc cu pane. Se părea, că este -in pisc înalt de munte cu crescetul acoperit de păduri». Ulysse şi cu soţii seî intrară în stâna Cyclopuluî, P^e

când acesta se afia dus cu turmele sale la păşune, şi eî remaseră încântaţi de escelenta economia pastorală a acestui cyclop. Aicï tóté se aflau în cea maï bună ordine, jur împrejur coşuri cu caş, staule pline cu miel si cu iedî, însă separau, cei mai mari la un loc, în altă parte cei mijlocii, si erăşî deosebiţi cel fetaţl mal în urmă. Tóté vasele erau pline cu zer; găleţile şi scafele, lucrate din lemn, gata pentru muls. Deşi neinvitaţî, eroii se pregătiră se iee prândul în stâna Cyclopuluî. Ei aprinseră focul, sacrificară deilor, se înţelege din mieii cel mal graşi al Cyclopuluî, apoi începură se iee şi se mănânce din caşul, pe care-1 admirase aşa de mult. «Când se făcu seră, Cyclopul se întorse cu turmele sale de la păşune, aducând tot o-dată în spate, o sarcină mare de lemne uscate, ca së-sï gătescă cina. Ajungând înaintea colibei, el trânti sarcina la pămunt cu mare sgomot. Apoi el mână în târla sa cea largă (în strungă) tóté oile şi caprele cele grase, ca se le mulgă !), lăsând afară numaî berbecii şi ţapii; închise intrarea de la târlă cu un bolovan enorm, forte înalt, pe care nu l'ar fi putut mişca din loc nicî 22 de care, cu câte 4 rote [2]); apoi şedend, el începu se mulgă oile şi caprele aşa după cum se cade, punênd la fie-care se sugă mielul orî iedul. Terminând cu mulsul, Cyclopul închiegă laptele, ér după ce laptele se strînse, î-1 scóse din vase şi-1 puse în străcurătorî ţesute, în urmă, după ce făcu tóté aceste, Cyclopul aprinse focul si vëdênd pe străinii îndesuiţi în fundul târlei, i întrebă, dacă el sunt neguţători, ori retăcesc încoce şi încolo pe mare, ca nisce tâlhari criminali, cari fac reutăţî ómenilor de alt nem>. Audind glasul cel apësat al Cyclopuluî, cutremurul i cuprinse pe eroi. Insă Ulysse luându-şî inima în dinţi i spuse Cyclopuluî, «că denşiî sunt Achel retăciţî de la Troia; căletoresc spre casă, dar vêntul i-a aruncat în alte părţi, că el sunt omeni

*) Homer întrebuinţeză cuvintele de a&X-ij, oiceos şi ăvTpov, fără o distincţiune clară, atât pentru târlă, cât şi pentru strungă, colibă şi comarnicul Cyclopuluî. Atât însă résulta din descrierea Odysseeî (IX. v. 237 seqq.), că spelunca cea largă (s5pu oits'oc), în care Cyclopul î-şî mulgea sóra oile sale, fără se aibă altă lumină de cât a ceriului, nu era o pescere.

") Târla Cyclopuluî de la gurile Dunării formată din bolovani' înalţi, din bratjî şi stejari, şi pe care sera o închidea cu un alt bolovan enorm, încă este un fel de construcţiune cyclopică. Un staul întru adevër cyclopic l'am vëdut noi înşi-ne pe colina de resărit, ce domineză comuna Polovragilor, în apropiere de obeliscul, pe care 1'au descris maî sus la pag. 461. Acest staul este săpat de mâna omului în stânci naturale. Are aprópe forma unuîparalelogram.

Este lung de 18.10 m. şi lat de 12.10 m. Pă-reţiî sëï sunt destul deînalţî, verticali şi fracturaţi.Poporul î-1 numesce «oborul j idovilor», adecă al urieşilor. Intrarea, care tot-o-dată servia şi pentru eşire, fiind maî largă, s'a pus la mijloc un bolovan enorm spre a o separa în doue părţî, ast-fel că staulul séü oborul cyclopic de la Polovragî era întrebuinţat tot-o-dată şi ca strungă.

din oştea cea fâimosă a lui Agamemnon, a bărbatului celui maî glorios astă-dî pe păment, care a distrus un oraş aşa mare, şi a nimicit atâtea popóre; că el aű venit la densul, ca se le facă daruri, după cum este obiceiul, când vin străini la cine-va, si în fine Ulysse ameninţă pe Cyclop cu mânia şi cu rësbunarea deilor», dacă el ar refusa cum-va se le facă daruri. Audind aceste, situatiunea deveni clară înaintea Cyclopuluî, care nu cunoscea de cât doue clase de străinî, neguţători si tâlhari criminali, ce cutrieră mările şi fac rőutate ómenilor de alt nem ; ast-fel el tracta pe aceşti ospeţî pretenţioşi ca piraţi, ér nu ca eroî retăciţî. Cunóscem în fine scenele fabulóse, ce se petrccură la stâna Ciclopului. Ulysse şi câţi-va din omeniï şei nu putură se scape din târla cea încunjurată cu bolovani înalţi a Cyclopuluî de cât ascunşi sub lâna berbecilor mal mari.

Acesta este descrierea, ce o aflăm în Odyssea lui Hotner despre «poporul cel superb si fără de lege» al Cyclopilor, şi despre ţera lor cea fericită, care producea fructe fără arătură [1]*}.*

[J]) O alt ă tradiţiune despre Ciclopi o aflăm la Hesiod (Theog. 139seqq.). La densul Cyclopiî sunt titani, fiu luî Uran şi al Gaeei (acesta numire din urmă fiind numaî o simplă personificare geografică despre care vom vorbi mai târdiu). întocma ca şi Homer, Hesiod numesce pe Cyclop! «cu inima superbă» şi tot-o-dată ne mă: spune, că eî dederă lui Joe tunetul şi-î fabricară fulgerele. Autorii posteriori desvoltară şi ruai departe acesta tradiţiune a lui Hesiod şi făcură din Cyclopi pe lucrătorii lui Vulcan, cari fabricau arme pentru deî şi pentru eroî. Cu acest înţeles, Cyclopiî luî Hesiod fură identificaţi cu Chalybiî. Acesta confusiune între primii lucrători de metale si între Cyclopiî păstori se pote esplica prin împrejurarea, că unii şi alţii erau din aceeaşi regiune, din ţera numită Ku-nX'oijtujv *fo.M,* că locuinţele şi ale unora şi ale altora erau pe munţi, şi în fine că în timpurile vechi lucrătorii de metale erau maî mult în dependenţa triburilor pastorale pelasge, forte avute şi rësboinice. Etimologia cuventuluî Cyclops este până astă-dî necunoscută. După Hesiod (Theog. v. 144) Cyclopiî se numiau ast-fel, fiind-că aveau un ochiü rotund în frunte, adecă de la xoxXoç şi *&ty.* O simplă interpretare mitologică, însă cu totul alta a trebuit se fie originea acestui cuvent. Se-ar paré maî mult, că numirea grecescă de Cyclops este a se reduce la cuvêntul barbar (pclasg) cucullus, rom. căciulă, ce caracteriseză in particular pe păstorii din Carpaţî şi de la Dunăre. Ast-fel de esemplu scrie Reclus (Nouv. Geographic univ. I. 1875, p. 259): et même le berger valaque, avec sa haute cachoula (căciula) ou bonnet de poil de mouton, la large ceinture de cuir qui lui sert de poche, la peau de mouton jetée sur une épaule, et ses caleçons qui rappellent la braie des Daces sculptés sur la colonne de Trajan, impose par la noblesse de son attitude, în limba latină rustică esista un vechiü cuvent cu o formă cam analogă, cocles, pe care-1 aflăm în

versurile lui Enniu (239—169 a. Chr.), unde donsul amintesce de «d.ece Cocliţi, carî săpau în munţii cei maï înalţi Rhipaei» (Varro, L. L. Vil. 71: Apud Ennium Decern Coclites, ques montibus summis Rhipaeis odere). însă autorii posteriori, représentât! prin Varro, carî de altmintrelea aveau cu-

Din punct de vedere geografic, Ulysse învălmăşit de vêntul nordului, Boreas, retăcesce în apele Măriî-negre, pe care Odyssca o numesce în re-peţite rândurï Tróvtoc [1]). Insula caprelor celor selbatece, unde furtuna aruncă pe Ulysse şi pe sofiî şei într'o nópte plină de ceţă, şi care se afla în părţile Pontului, ce se nurniau Marea-alb,ă [2]), este insula, care maî târdiu *ne* apare sub numele de Le u ce, séü i n s u l a lui Achile, pe care tot ast-fel ne-o înfăţişeză şi Arrian din Nicomedia, ca o insulă lipsită de omenî şi locuită numai de capre selbatece [3]).

în faţa acestei insule se afla, după descrierea Odysseeï, ţera păstorilor cy-clopî. Este regiunea cea clasică a timpurilor vechï pelasge, de la CarpaţÎ şi Dunăre, caracterisată prin văl fertile şi plăcute, prin şesurî vaste şi frumóse.

Cyclopiî lui Homer, óment de o constituţiune vigurosă, ale căror locuinţe se aflau pe verfurile «munţilor celor înalţi», sunt triburile pastorale de pe culmile cele măiestose ale Carpaţilor, carî până în dilele nóstre şi-au păstrat încă în mare parte caracterul lor primitiv pelasg. O jumëtate de an o petrec cu turmele lor cele numerose pe alpiî Transilvaniei, ér altă jumëtate lângă bălţile Dunării şi pe malurile Măriî-negre [4]).

Delta Dunării a fost până în timpurile nóstre o regiune căutată şi locuită

noscinţe forte slabe de limba latină poporală, asimilară acest cuvent eu grecescul Cyclops. Spre a opera acesta transiţiune, măiestrul etimologist Varro identifică mai ântâiu pe cocles cu ocles (rom. ocheş), apoî încă un pas şi ajunse la giganţii cu un ochiű (Cocles ut ocles dictus, qui unutn haberet oculum, Varro, L. L. VII. 71. Cf. Isidori Hisp. Orig. lib. X. 163). însă în timpul luî Pliniu cel botrân (H. N. XI. 55. 3) cocles nu maî avea înţelesul, ce î-1 atribue Varro, şi este sigur, că nu-1 avuse nicï o-dată. Faptul positiv este, că la Enniu cuvântul Cocli t es are înţelesul de omenî (seu personificări mitologice) «carî săpau», şi ast-fel vechiul latin cocles corespunde la românescul de astă-dî cioclu (fossor).

>) Strabo (Geogr. lib. I. *2.* 10) constată de asemenea, că la Greci sub numele de itov-co; se înţelegea prin escelenţă Pontul euxin.

J) Sinul de nord-vest al Măriî-negre s'a numit din cea maî depărtată vechime marea albă (Reicherstorf, Moldáviáé Chorographia, la Ilarianu, Tcsaur, III. 135: qui quidem fiuvius [Nester] in Mare album prope arcem Nester Fejérwar munitissimam continuo suo cursu influit).

3) **Arriani** Periplus Ponţi euxini, c. 21. *2:* 'II Se vi] o o ç (AeuxYj) àv9-ptuîtcov |ièv tp~í]jxv] estîv, vé^ETcr.'. Se ctîçiv où itoX).«!t. — Conferesce mai sus p. 70 seqq.

[4]) Caracterul de mândri (superbi, venusti) şi voinici (valentes, corpore magni) i-l au păstorii români şi în vechile nóstre colinde:

Turme multe şi bărbate
Venite tot de departe
Tocmai de Ia medă-nopte (de Ia CarpaţÎ);
Ciobani mândri şi voinici,
Care nu sunt de aici,
Ci veniţi din lumea mare
Pe gorgane (délurî, munţi) şi pe vale...

numaï de păstorii ar del e n ï. Apollónia Rhodiu în Argonauticele sale amin-tesce de asemenea lângă gurile Istruluï de păstorii ceï sëlbatecï, Ttotfiévsç afpauXot, *), carï sunt ast-fel identicï eu Cyclopiï de pe ţormurele Pontuluï, despre carï ne vorbesce Odyssea.

Téra Cyclopilor poseda, după Homer, o putere de rodire escepţională. Aicî pămentul, fără se mai aştepte grija lucrătorilor, producea de sine grâu, orz şi viţe încărcate cu struguri, fecundat numaï de ploile **cele** mâniose ale ceriuluï. Este acceasï regiune, care devenise legendară şi în anticitatea clasică pentru fertilitatea sa cea estra-ordinară; este pămentul cel bine-cuvêntat al Hy-pcrboreilor din nordul Istruluï, şi pe care Hecateü Abderita î-1 descrie ast-fel:

«Famentül aceste ï tërï este forte bun, şi fertil î n t r u tóté, ér clima are o temperatură escelentă, din care causa fructele se produc aicï de doue orï pe an» [2]).

Ér geograful Mêla ne vorbesce despre regiunea Hyperboreilor, ca si Homer despre ţera Cyclopilor. El o numesce un «p am en t, care produce recoltele de sine» [3]), fára se maî fie arat şi semenat.

Pămentul Tëreï-românescï şi al Moldoveï s'a bucurat până în dilele nóstre de renumele unei regiunî protegiate de ceriu, în ce privesce puterea sa de producţiune şi abundenţa recoltelor sale.

în a. 1599 Michaiü Vitézül, marele Domn al Tënï românescï, aflându-se pe câmpul de la Şelimbru, declară nunţiului apostolic Malaspina, «că densul n'a intrat în Transilvania pentru pofta de domnia, orï ça se verse sângele creştinilor, fiind-că densul putea se trăescă în deplină siguranţă si fericit pe pămentul seu, în Ţera-românescă, unde dacă ară cine-va o singură dată şi împrăsciă semenţa, cresce grâul» *).

Ér cu cincï-decï de anî maî târdiu (1648), călugărul minorit Marcus Bandinus, archiepiscopul Marcianopoleî, sub a cărui administraţiune se aflau şi bisericele catolice din Moldova, descrie ast-fel calităţile cele escelente ale aceste ï tërï: «Cât de mare este bunătatea pămentuluî Moldovenesc

') Apollodori Argon. IV. 317.

[a]) Hecatael Abderitae De Hyperboreis, fragm. *2* (ex Diodori Siculi lib. II. c. 47).

") Melae De situ Orbis, lib. III. c. 5: Hyperborei super Aquilonem Rhipaeosque montes sub ipso siderum cardine jacent... Terra angusta, aprica per *ac* fertilis.

•) Egli (Michèle) mi replico, che non per libidine di dominare, ne per sete che havesse di sparger il sangue Christiano (avveniva in Transilvania) .... e che a lui bastava di poter viver sicuro nella sua provincia di Valacchia, nella quale con una sola arătura spargendosi il semé, nasceva il formento (Scrisórea nunciuluî Malaspina către cardinalul Sân Georgio din 14 Nov. 1599. Hurmuzaki, Documente, III-P- 511).

nu va pute se o créda uşor cine-va, până nu vede cu ochiï. A i c î p ă-mêntul se ară numaï o singură dată, chiar dacă n'a mal fost cultivat *nici* când şi chiar dacă e plin cu mărăcini, îndată ce agricultorul a spintecat cu plugul faţa pămentuM şi *a* semënat grâu, ori alte sëmènfe, el culege vesel un seceriş îmbelşugat Ba încă se întemplă une-orf, că un pă-inent arat o singură dată se sémëna de doue ori şi produce rôde abundente . . . . Chiar şi viile, dacă le sapă cine-va mimat o singură dată într'un an întreg şi legă viţele încărcate de struguri, este o muncă prea de ajuns . . . . Turmele de oî sunt aşa de numerose, în cât sunt câţî-va boieri, dintre carî unul singur are câte 24 miï proprii ale sale, ér oile sunt aşa de mari, încât străinii privindu-le din depărtare, cred, că sunt boi séü vaci; singur numaï coda uneï oî moldovene are o greutate cât o jumetate de <5ie nemţescă» [J]).

După cum vedem, fera cea fáimósa a Cyclopilor, aceea unde singur numaï ceriul făcea se germineze şi crescă recoltele, ni se presintă ca una şi aceeaşi regiune cu pământul cel atât de fecund al Tëreï-românescï şi Moldovei..

Despre posiţiunea geografică a ţerel Cyclopilor mal avem încă un important document ante-istoric.

După cum ne vorbesce Homer în alt loc al Odysseeî sale, în vecinătate cu pămentul Cyclopilor se afla fera numită Hyper ea (Tîrspsta) de la *bnép,* şi «?«, adecă «Tera-de-dincolo» [2]), o vechia espresiune geografică, pe care o mal întrebuinfeză şi astă-dl poporul din Tcra-românescă şi Moldova, când vorbesce despre Ardei seu Transilvania.

Din cele espuse până aici résulta aşa dar, că construcţiunile, pe carî autoriï grecesc! le numiaü cyclopice, aparţin în ce privesce originea acestui

') Marci **Bandiul** VJsitatio generális (Ediţiunea Academiei române, Bucurescî 1895), p. 135: quanta verő sit bonitas Moldavie! soli, nisi quis oculis conspiciat, non facile sibi persvadebit. Hic semel aratur terra, etiam si nunquam culta, herbisque inutilibus oppleta, modo findatur aratro, sive triticum, sive aliud quodcunque semen terrae concredatur copiosam laetus agricola messem trahere solet. Quinimo non semel accidit, ut semel arata telius bis semina recipiat, et fructus copiose producat . . . Adeo numerosae oves, ut nonnulli sint ***ex*** Baronibus, quorum unus vi-ginti quatuor millia suarum ovium recensét. O vos verő tam grandes, ut Advenae remotius intuendo boves aut vaccas esse putent. Sola cauda ovis

Moldavicae medietatem ovis Germanicae ponderat. — Ér G. Reicherstorffer, care cunoscea fcirte bine Moldova, caracteriseză acesta regiune în broşura sa Moldáviáé Chorogra-phia publicată la a. 1541 (Ilarianu, Tesaur, III, 152) prin versurile următore:

Sponte sua multos geminata messe racemes,
Laetaque non cultus munera
reddit ager. ') **Homeri** Odyss. VI. v. 4.

sistem de fortificaţiune, populaţiunilor pastorale de la nordul Istruluî de jos.

îiitru adevër cel maî archaic gen de construcţiunl cyclopice, atât din punct de vedere technic, cum si strategic, î-1 aflăm la triburile pastorale ale Carpaţilor.

în apropiere de Sarmizegetusa, capitala Dacilor, Columna luï Traian ne înfătisesză pe o culme înaltă şi prăpăstiosă, în sînul unor munţi greu de străbătut, o construcţiune cyclopică de o enormă estensiune [J]).

Muriî acestei cetăţÎ ne presintă treî sisteme de construcţiune, fie-care sistem din o epocă diferită [2]).

Partea principală a acestei periferii murale este construită din petre poligonale, maî mult orî maî puţin brute şi aşezate unele lângă altele fără o linie orisontală aparentă. Aceştia sunt muriï primitivï aï acesteï mari acropole; incontestabil anteriori murilor cyclopicî de la Mycena şi de la Tirynth s).

O a doua parte din murii acropolei Dace este construită din petre tăiate în formă cubică şi asedate în liniî regulate. Aceste petre, având în vedere proportiunile lor faţă de înălţimea Porţii principale, ne apar de aceeaşî mărime ca si petrele cubice din muriï Myceneï. Chiar şi Porta acro-poleî Dace ne presintă acelaşi stil ca şi Porta de la Mycena.

în fine ultima parte a circumferenţeî murale este formată din petre tăiate în

') Froelmer, La Colonne Trajane, PI. 146-149.

3) Murii acropolelor de la Mycena, Troia şi Athena încă presintaü diferite sisteme de construcţiune.

') După cum vedem din specimenul, ce-1 publicăm la pag. 475, muriï vechii acropole Dace erau formaţi din câte dóue séü treî straturi de petre neregulate şi câte un rond de trunchiuri gróse de arbori asedate în liniî transversale. Acesta combinaţiune de petre şi de lemne în construcţiunile cyclopice seu pelasge, era o procedare technică forte vechia, în acesta privinţă Perrot şi Chipiez (Grèce primitive, p. 479) scriu următorele: Enfin, et ceci est un des caractères originaux de la construction mycénienne, le bois n'y était pas seulement apposé ou superposé à la muraille . . . il y pénétrait, il s'y mêlait intimement. A Troie et à Tirynthe, lorsque l'on a examiné ce qui reste du mur . . . on y a remarqué des vides qui sont aujourd'hui remplis des cendres et des débris carbonisés; on a reconnu que ces vides représentaient des poutres h ori son-tales. Insă muriï primitivi aï Myceneï întocma ca şi ceï de la acropola Dacilor eraü formaţi din petre şi trunchiuri transversale ér nu orisontale, după cum acesta se constată din petra cea monumentală de la porta Myceneï (Fig. 168 p. 317), care ne în-făţişeză un specimen din vechii muri ai acestei cetăţi, susţinuţi în mod

simbolic de Columna ceriului, în fine maî vedem lângă murii acropolei Dace si o galeria de lemn acoperită, cum a esistat la Tirynth şi la Athena, ér pe cresta murilor o serie de creneluri, a căror origine de altmintrelea se reduce la primele începuturi ale fortificaţiuniî (Perrot et Chipiez, Grèce primitive, p. 663-664).

formă parelelopedică, şi acesta porfiune aparfine fără îndoielă unor timpuri preistorice mal târdie.

planul acestei cetăţi preistorice, aï căreî murî ne înfâţişeză ăst fel trei epoce de architectură, ocupa jumotate din spirala Columnei. Fără îndoielă că in-tenţiunea artistului Apollodor din Damasc a fost se înfăţişeze lumiî romane o iconă cât se póté mai fidelă a acestei puternice fortificaţiunl cyclopice. Din nefericire Commentariele lui Traian despre greutăţile cele enorme ale rësboiuluï cu Dacii s'au perdut, însă noî aflam despre acesta formidabilă cetate a Daciei o notiţă forte importantă în estrasele, ce ne-aù rëmas din istoria luï Dió Cassiu. «Traian>, ne spune acest autor, «î-sî dede totă silinţa, ca se ajungă pe înălţimile, de unde se apărau Dacii, el luă o colină după alta cu perderî imense, ... şi ocupă munfiï lor cei încunjuraţi cu ziduri, unde află armele, maşineie de rësboiu, captivii şi însemnele, ce le luase eï de la Fuscus» *), în a. 86 d. Chr. [1]). Acestea se petrec în cursul primului rësboiu eu Daciï.

Esista aşa dar în Dacia o grupă întinsă de fortificaţiunî particulare pe vârfurile unor munţi stâncos!, şi carî constituiau punctul cel maî deficit pentru cucerirea acesteî ten.

Cetatea cea uriaşă de pe Columna lui Traian, représenta aşa dar tipul caracteristic al munţilor fortificaţi aï Dacieï, una din posiţiunile sale strategice, cele mai puternice.

Acesta vastă fortificaţiune a Dacilor, ne presintă în partea sa maî archaică (Fig. 203, p. 475) acelaşi sistem de construcţiune, din bolovani poligonali, pe care-1 aflăm şi la construcţiunile cele mal vechi cyclopice ale Troici, la o parte din zidurile Myceneî şi la acropola Athene! [8]).

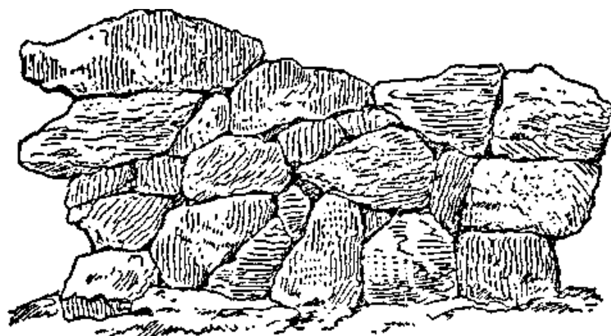
Prin posiţiunea sa enorm de dificilă, prin întinderea sa estraordinar de mare, cum şi prin stilul seu architectonic, ea este o adevărată construcţiune de giganţi, după cum tot «Giganfî> [4]) numesce Marţial pe Daci, când vorbesce despre rësboiul lui Domiţian.

[1]) **Dion** Cassius, Histoire romaine. (Ed. Gros et Boissée), Tome IX, lib. LXVIII c. 8-9: *ll | *, l* u <•* *ı* paiaveţ ip-rj TE eyueteixiojieva ^«fc.

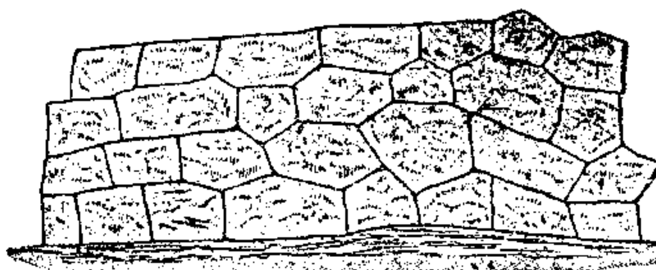
) Corncliu Fuse, prefect al cohortelor pretoriane, fusese însărcinat de imp. Do-
m>ţian cu comanda generală a trupelor în resboiul al doilea cu Daciï (Sue t on ii
• FI- Domitianus, c. 6. — Jornandis De Getarum origine, c. 13. — E u tropi i
"U. 23: a Dacis Oppius Sabinus consularis, et Cornelius Fuscus prae-

ectus praetorio, cum majnis exercitibus
occisi sunt).

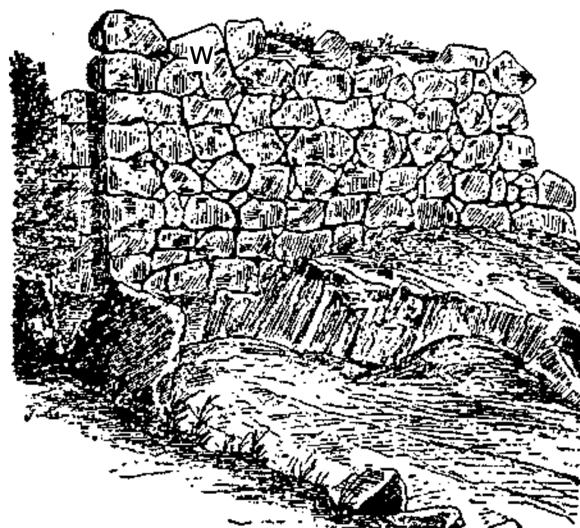
') Schliemann, Mycènes, p. 81. — Boetticher, Die Akropolis von Athen, 1888, p 60. M Martialis Epigr. VIII. 50.

200. —Fragment din murii primitivi ai acropolei de la Bali-dag în Troada, presupusă de uniï a fi Pergamul MPriam. După SchJiemann, Ilios, p. 239. —P err o t et Chipiez, La Grèce primitive, p. 236.

201. — O parte din muriî acropolei de la Mycena, forma din petre poligonale de mărime neegală şi ajustate cu deosebit artă, Alt-cum o simplă imitaţiune a stilului primitiv. Dup Se h li e m an n, Mycènes, fig. 18..

202. —O parte din murii aşa numiţi cyclopicï aï citadelei de la Tirynth în Argolis. După Schlie-mann, Tirynthe, fig. 135.

203 — O parte din murii poligonali, cyclopicï, aï uneï vaste acropole Dace, construită pe o culme înaltă, stâncosă şi prăpăstiosă. Din jos pe o colină maî mică se vede figura împeratuluî Traian, încunjurat de statul seu major. Este momentul suprem al luptei, împeratul plin de îngrijire, ţine pe mâna stângă gladiul şi dirigeză operaţiunile de asalt, în faţa sa un principe maï têněr (Hadrian) pare a-ï inspira curagiű. După Froehner,

La Colonne Trajane, PI. 147.

Ruinele acesteï superbe cetăţi preistorice maï esistă în parte si astă-dî şi ele formeză una din cele maï curióse anticităţî ale Transilvaniei *).

în partea meridională a acesteï tërï, pe masivul cel înalt şi vast al Car-paţilor, ce se întinde între Turnul-roşu, Sibiu, Miercurea, Sebeş, Orëstie, Haţeg şi Vulcan, acolo unde pe chartele geografice noî nu vedem de cât pădurî şi munţî nestrăbătuţi, cutrieraţî şi astă-dî numaï de pastoriï românï, se află cea mai importantă ruină de cetate a Transilvaniei. Este o intinsă acropolă în mijlocul unei pădurî urieşe de fagi, construită pe cresta unuï dél înalt, numit Grădisce, a căruî lungime este de 3 ore, si a căruî lăţime, unde poéna se lărgesce maî mult, este de l oră. în partea de sud şi de nord, acesta înălţime este apărată prin pâreţî de stâncî prăpăstioşi de o adâncime înfiorătore. De ambele părţî curg doue ape de munte, Rîul-alb la sud şi Valea albă la nord. Ér jur împrejur o altă seria de înălţimi fortificate, şi văi strimte, estrem de. dificile nu numaï în timp de resboiu dar şi în timp de pace. Forma acestei cetăţT, pe care poporul român o numesce «Grădiscea de la Muncel», este circulară şi ea are o periferia de 1.200 paşi séű 560 stânjinî (1062.031 m.), ér după alte date 1280-1290 paşî (1141.68 m.).

După cum vedem, aria acropolei de la Muncel este cu mult maî vastă de cât a acropolelor de la Troia, de la Tirynth, de la Athena şi chiar de cât a Myceneï, a căreî periferia este numaï de 925 metri [s]).

Masele zidurilor acesteï cetăţî formeză astă-dî numaï grămedî enorme de ruine. Aceşti muri, după cum ne spun archeologiî Ackner şi Neigebaur, erau construiţi din petre frumos tăiate în formă cubică seu paralelopipedă, şi aşe-date unele peste altele fără nici un ciment[s]). în unele locurï maï subsistai! încă aceste ziduri, pe la a. 1838, în înălţime de un stânjin şi maî bine în vechia lor posiţiune şi construcţiune. însă trebue să constatăm aici, că nu

') Arch i v des Vereines fur siebenb. Landeskunde, I (1844) 2. p. 17—33. — Ibid. N. F. Bând XIV, p. *108* —112. — Neigfibaur, Dacien aus den Ueberresten des klassischen Al-terlhums, p. 96-104. — Ackner, Die rom. Alterthümer und deutschen Burgen Sieben-Iwgens, 1857, p. 11-12. - uooss, Chronik d, arch. Funde Siebenbürgens, 1876, p. 39-40.

[z]) Perrot et Chipiez, Grèce primitive, p. 309: .De toutes les acropoles dont les enceintes datent de cet âge reculé, celle de Mycènes est donc la plus spacieuse.

[3]) Cel dot archeologï aï Transilvaniei, Ackner şi Neigebaur, carï visitase pe la a. 1838 şi 1847 ruinele acesteï Grădisce, au avut după

cum vedem maî multă atenţiune [a] [a]«ea parte din muriî fortăreţe?, ce era formată din petre tăiate cubice şi para-'elopipedice. Lucrul este esplicabil. în ochiï dênsilor acest mod de construcţiune înfăţişa o stare maï înaintată de civilisaţiune materială şi morală, şi credeau ast-fel, că acesta parte a constructiuniï presintă un interes maî înalt istoric.

întréga fortificaţiunea acesta era formată din petre tăiate. O parte din muriî acestei acropole a fost construită din bolovanï brutï de stâncă, după cum acesta se constată din ruinele, ce s'aü aflat în interiorul si esteriorul acestei cetăţi *). Esistaü aşa dar la cetatea de la Grădisce treï genurï de constructiune întocma ca şi la murii acropolei Dace. Ele erau ast-fel identice nu numai după posiţiunea geografică, după tăria lor strategică dar şi după modul lor de constructiune *).

Porta principală a acropolei de la Grădisce se afla în partea de medă-di. Aicï se mai vedea pe la a. 1838 o deschide'tură în zid, pe care poporul român o numia «La Portă», ér în apropiere de acesta intrare se aflau cădute jos doue columne de porfir syenitic, avênd o formă cilindrică. Ele craii lungî de 4' (1.264 m.), ér grosimea lor avea un diametru de 2 */,' (0.79 m.). Alte doue porţi par a fi fost, una în partea de resărit si alta în partea de apus. în afară de periferia cetăţii, însă în apropiere de zidurï, se maï vedeau în partea de sud, resturile unuï templu antic de o formă rotundă cu un diametru de 15 stânjeni (28.447 m.). Mal subsistaű aici şi basele de porfir, pe cari aü fost aşcdate columnele templului, însă aceste columne pe la a. 1838 erau dispărute, ori póté acoperite de ruine. Ér la o depărtare de 100 paşi de ruinele templului se mal vedeau doue altare frumóse, însă forte simple, fără inscription!, unul de porfir syenitic si altul de marmoră albă. Se mal cunosceaü aici resturile unul vechiü apeduct, format din tuburi de lut ars, îmbrăcate pe din afară cu petre tăiate şi scobite; de asemenea şi remăşiţele unul circ (agora?) în afară de muri, ce fusese încunjurat cu un zid gros de 2 V/ (0.79 m.) format din petre tăiate, avend o periferia de 115 paşi (101.777 m.) şi o lăţime de 90' (28.447 m.). In fine s'aù mai aflat aici urmele unul stabiliment balnear, ce o-dată fusese pavat cu mosaic; precum şi basinul unul lac artificial, pe lângă ale cărui margini se vedeau împrăsciate petre mari tăiate.

') Archív d. Vereines für siebenbürgische Landeskundc, I. 2. (1844), p. 19: Dér Schutt inner dcr Burg und ausser derselben besteht aus einer mit Urfels-bruchstücken, Mortel, ganzen und zerbrochenen Backsteinen, Mauer- und Hohl-ziegeln, Fragmentcn von Urnen, irdenen Geschirren und Wasserröhrcn vermischten Érdé.

*) Froehner (La Colonne Trajane, p. 21 nr. 90) face o confusiune între Grădiscea de la Muncel şi Grădiscea de la Haţeg (Várhelyi şi acesta este causa, pentru care densul crede, că

cetatea cea betrână de pe Columna lui Traian ar fi însuşi Sarmizegetusa, capitala Dacilor, însă Sarmizegetusa romană era construită pe şes, şi în Jurul satuluï numit astă-di Grădisce (între Haţeg şi Porţile-de-fer ale Ardeiului) nu se află nicl o înălţime cu ruine dace ori romane. Acropola de pe Columna lui Traian este

HUtt.

Ca monumente de artă se-aü descoperit în ruinele acestei acropole, un relief, ce représenta un cap cu barbă, acoperit cu coif, ér de asupra capului o roşă, o sabia Dacă, arc şi săgeţi. Un al doilea relief înfăţişa un bărbat ţinend în mâna stângă o lance şi călcând pe un om mal mic, ambele aceste figurt neîmbrăcate. S'a mal descoperit aici un basin oval de porfir forte frumos lucrat, lat de 3' (0.948 m.) şi lung de 4^{1}/»' (1.422 m.). Săpături sistematice însă aici nu s'aü făcut, si ast-fel suntem încă departe de a cunosce întreg materialul sculptural al acestei civilisaţiunî. Aceşti munţi aü mal avut şi o epocă neolitică. Se-au aflat la Grădiscea de la Muncel doue securï de serpentin şi un ciocan de amfibol. Au mai esistat în acesta regiune şi o industria siderugică ante-romană. Lângă délül numit Sub-Cununî se-aü descoperit urmele uneï topitorî de fer, s'aü mal aflat în ruinele cetăţii de la Muncel o nicovală de fer de formă cubică, cu o greutate de 88 pfundî (49.280 chi-logr.) şi avênd patru colţuri prelungite, ca se potă fi aşedată pe ele. Ea avea aşa dar acelaşi tip cum este figurată pe monumentele sculpurale antice şi nicovala lui Vulcan. Ér un dél în apropiere de «Grădisce» maî portă şi astă-dî numele de «Ruda», un cuvent, ce în vechia limbă poporală din Dacia desemna locul, de unde se estrăgeau metalele [1]).

Acest oraş dispărut avuse aşa dar o vieţă de prosperitate fecundă în curs de o lungă serie de secule, şi probabil că acesta betrână şi puternică cetate a fost mama mal multor fortăreţe pastorale pelasge din ţinuturile meridionale.

Vieţa acropolei de la Grădisce înceteză de o-dată cu cucerirea Dacieî. Columna din forul luî Traian ne înfăţiseză trista iconă, cum soldaţii romani după asaltul lor desperat, încep se demoleze, din ordinul şi sub ochii îm-përatuluï, murii acestei superbe şi glorióse cetăţi, ce a fost stâlpul cel mal puternic de apărare al Dacieî. Probă că ea n'a mal fost reconstruită, este, că în ruinele sale nu s'au descoperit nici un obiect de artă romană [a]).

Acropola de la Muncel nu era însă singurul munte fortificat din acest vast masiv al Carpaţilor.

în partea de nord a acestei măiestose acropole se mal vëd şi astă-dî

un munte fortificat şi Dio (lib. LXVIII, c. 8. 9) face anume deosebire între <£*pa, 8fQ Iviem^icfilva şi între paotXeia Dacilor.

*) La Grădiscea de la Muncel se-aü maî descoperit pe la începutul secuiului trecut (1800—1806) cam la o mia monete de aur cu inscripţiunea KOSflN, ér în apropiere, lângă culmea

Anicşuluî, un alt nurner însemnat de monete de aur cu inscripţiunea regelui Lysimach din Macedonia.

) Monetele romane, ce se-aű aflat aici, încă nu trec maî departe de timpul luî Traian fără predicatul de D ac i cu s (Gooss, Chronik, p. 40).

'nele uneï alte cetăţi antice, ce portă numele de Feţele-albe, amendóue narate una de alta numaî prin o prăpastia adâncă. O a treia fortificafiune formată din bolovani bruţi de stâncă (Bruchsteine) a fost, după cum ne relateză archeologil Ackner şi Neigebaur, nu departe laPetra-roşiă, unde au Descoperit de asemenea resturile unuî apeduct antic şi petre tăiate risipite, în fine ruinele altor cetăţî din aceeaşi regiune şi înfiinţate după celeasî principii strategice se maï vëd pe înălţimile de la Ciata, Luncanî, Ocolisul-mic şi carî tóté portă numele de Gr ă dis c e.

Vechimea acropolei de la Muncel şi a fortificaţiunilor dimprejur a inspirat un adevërat respect archeologilor de peste Carpafl.

în acesta privinţă scrie Ackner: «Eü am visitât regiunea acesta, cu deosebire masivul Carpaţilor dintre Valea Jiului, valea Mureşului, Sibiu şi Haţeg, în repeţite rêndurï, dar mal în urmă însoţit de cavalerul Neigebaur, însă am trebuit se ne convingem îndată, că încep end de la Vêrtope (séü din partea de nord-vest a Gradisceï Munceluluï) şi până la Maleia (lângă Petroşani), cu deosebire diferitele ruine de cetăţî şi de oraşe, ce au fost construite aici pe piscuri înalte şi ascunse prin păduri nestrăbătute, precum şi cele mal multe obiecte antice descoperite aici ne presintă un caracter cu totul deosebit, de cum î-1 aü anticităţile romane de pe locurile plane ori din alte părţi ale Transilvaniei. Aici se-aü aflat mal multe rnonete grecesc! cu deosebire de aur, mal multe fortăreţe cu o formă circulară, construite pe culmi şi pe piscuri înalte de munţi greu de urcat, ér cărămidile, ce se află în aceste ruine, sunt seu mal mari de cât cele romane, ori sunt de altă formă, în fine resturile vechilor construcţiunî, ce mal subsista astă-dl ne presintă în orî-ce privinţă un tip cu totul deosebit» *).

Acestea sunt faimoşii «munţi fortificaţi» séű «încinşi cu ziduri» al Dacilor (5p7] avrsteixia|ilva), a căror cucerire enorm de grea aduse o gloria imensă espediţiunil lui Traian.

*) Ackner, Die römischen Alterthümer . . . in Siebenbürgen (Wien, 1857). p. 12: Da ic dicse Gegend . . . . mit dem Ritter

Neigebauer besucht habe, so rnussten wir uns ad uberzeugen, dass von Virtosz oder Vurtope bis Meleja, namentlich die inbitten auf den hohen Bergkuppen imUrwalde verborgenen Schloss- und rumé», und die meisten daselbst gefundenen Gegenstânde aus dér altén Zeit men ganz anderen Charakter habenals die im Flachlande und auch sonst enbürgen vorkommenden römischen Alterthümer. Hier sind mehgnechische und besonders Goldmünzen gefunden worden, mehrere Festungen

en schwer ersteiglichen Bergrücken und
Bergkuppen von abge-
•utjcjetel* R
^ ^auart, die Ziegel entweder viel grosser oder von
anderer Form;

vorhandennen Übcrreste dér altén Bauwerke habén in jeder Hinsicht einen

în acest vast complex de fortificaţiunî muntose posiţiunea strategică cea maî importantă era Grădiscea de la Muticei. Pentru ca acest centru principal de apărare se potă fi espus unuï asalt, inimicul avea se lupte cu o seria de alte înălţimi fortificate si tot cu atâtea pericule se străbată prin o mulţime nenumerată de văi strimte si înfundate.

Acelaşi sistem de apărare î-1 aveau si triburile pastorale ale Thracieî, carî, după limbă, după obiceiuri şi rasă, constituiau una şi aceeaşi naţiune cu Geţii şi cu Dacii din nordul Istrului.

în anul 26 d. Chr. «sub consulatul lui Lentul Getulicul si al lui Calvisiu», scrie Tacit, «se acordară ornamente de triumf lui Poppaeu, care supusese triburile, ce locuiau munţii cel înalţi al Thracieî . . . . Anume se lăţise faima între locuitorii aceştia, că Romanii voiesc së-ï împrăsciă prin teri depărtate şi së-ï amestece cu alte naţionalităţi . . . . Eî însă declarară, că dacă Romanii voiesc se le impună jugul sclaviei ca la nisce învinşi, atunci el aü fer şi tinerime de ajuns, cu inimi gata, şi pentru libertate şi pentru morte. Tot o-dată el arătară fortăreţele lor ridicate pe stânci, unde î-şî retrăsese părinţii si familiele lor, si ne ameninţau cu un rësboiu de munte teribil şi sângeros> [1]). Căpeteniele acestor Thracî munteni, purtau după Tacit numele de Dinis, Turesis şi Tarsa, numiri pelasge

După cum vedem caracterul munţilor fortificaţi al Daciei, şi în particular al acropolei de la Muncel, era, că aceste incinte de apërare, prin înălţimea si posiţiunea lor cea tare, eraü aprópe inespugnabile, dificile nu numai la asalt, dar dificultăţile de apropiere erau mari chiar si în timp de pace. Ele ne apar ca fortificaţiunile unei grupe sedentare de păstori, adăpostiţi în dosul Parângului, departe de starea de barbaria, ajunşi pe un grad înaintat de civilisaţiune si constituiţi aci în o vieţă urbană plină de prosperitate. Nicăirî pe teritoriul Eladel şi al Troiel nu ni se presintă un sistem de apőrare în o formă atât de vastă si puternică ca în Dacia [2]). Incintele murale ale

ganz anderen Typus. — Conf. Neigebaur, Dacien, p. 97 seqq. — Gooss, Chronik dcr archâologischen Funde Siebcnburgens, p. 39.

<•) Taciţi Annal. lib. IV. c. 46-50.

[s]) Nu numai masivul cel puternic de la Parâng, dar întreg ă linia Carpaţilor este plină de fortificaţiunî ridicate pe vârfurile stâncilor (apoi reparate şi folosite în diferite epoce), şi pe carî poporul român le numesce cetăţile urieşilor. O vechia fortificaţiune de lângă comuna numită Tălmaciŭ în Transilvania, unde Oltul începe se taie linia Carpaţilor, a fost construită, după cum ne spun tradiţiunile

locale, de către uriesï (Millier, Siebenb. Sagen, p. 7), ér gigantul, ce locuia în acesta cetate, se numia Tur sân (Torre-schöng). Cu privire la acesta numire notăm aicî, că în petiţiunea Scaunelor Sălisce şi Tălmaciu înaintată în a. 1871 ministrului ung. de interne V. Thot, ne apare într'un act

Tirynthuluï, ale Troici şi Atheneï eraŭ aşedate pe înălţimi mediocre *) şi ele ni se presintă din punctul de vedere strategic defensiv numaî ca o copia slabă a munţilor fortificaţî din Dacia.

Resumăm :

Originea construcţiunilor de aperare, pe carî autorii grecescï le numesc cvclopice, a acelor fortificaţiunl murale, ce încoronau cóstele stâncose ale daturilor şi munţilor [!]), se reduce atât după nume, după principiele de aperare, cum si după sistemul de construcţiune la yaca KuxXwrauv, séŭ la regiunea păstorilor pelasgl din nordul Istruluí de jos »).

• de la l[g23] (P[a]S' [29]) [un martore] din comuna Cacova cu numele de Jacob T urs. Un caracter cyclopic se pare a-I ave şi cetatea aşa numită, Zidina Dachilor, construită pe vêrful unui pisc înalt (Gradeţ) din j. Mehedinţi, despre care scrie Bol Ii ac: «Cu mari greutăţi am putut urca şi nici o altă cetate Dacă până aci, cu aşa întindere şi tăria, pe o aşa înălţime n'am întâmpinat . . . Aci petra este ruptă din munţii vecini şi aruncată pre acest pisc cu forţă de titan, apoi aşe dată prin gramă-dire şi încleştată printr'un ciment ca şi petra (Esc. arch, din 1869, p. 60-61). Epoca neolitică o aflăm representată şi Ia Zidina Dachilor. în împrejurimile acestei cetăţi s'aü aflat un topor séŭ târnăcop de serpentin (Fig. 14, p. 35) şi un ciocan-topor găurit forte elegant (Fig. 28, p, 37. A se vedé şi Tromp. Carp., Nr. 1010 din 1872, p. 3).

.*) Terrot et Chipiez, La Grèce primitive, p. 660: les acropoles de Troie, de Ti-rynthe et d'Athènes, n'ont.au regard de la plaine, qu'une très faible élévation.— Singur numai acropola Myceneî avea o importanţă strategică. Ea era strimtorată între munţi şi murii eî încoronau mal mult seu mal puţin cóstele abrupte (P err o t et Chipiez, Grèce primitive, p. 661).

') Studiele făcute asupra murilor de la Mycena şi Tirynth aü constatat, că adevăratul caracter al construcţiunilor numite cyclopice nu consistă în mărimea bolovanilor. Petrele poligonale din murii Myceneî nu aü de loc proporţiunî colosale. Tot ast-fel şi petrele din murii de la Tirynth încă nu erau aşa de masive cum le descrie Pausania. Ér TroianiI la început construise cu materiale mici (A se vedé Schliemann, Tirynthe, p. 166 scqq.— Perrot et Chipiez, Grèce primitive, p. 474).

') După Aristotele, Cyclopiî (adecă păstorii cel violenţi homerici) au fost cel de ântâiu, carï au construit turnuri, séŭ fortificaţiunl de apărare pe înălţimi. Plinii H. N. VII. S7: Turres, ut Aristoteles, Cyclopes (se. primi aedificarunt).

MONUMENTELE PREISTORICE ALE ARTEI TOREUTICE IN DACIA.

XX. ORIGINILE METALURGIEI.

în anticitatea grecescă esistaü doue traditiunï principale despre începutul industriei minelor şi amendóue aceste traditiunï reduceau originea meta-lurgieî la ţerile din nordul IstrXiluI de jos.

După. tradiţiunea pelasgă, şi care este cea mal vechia, divinul Prometheu a fost cel de ântâiu, care a cunoscut valórea metalelor, a aurului, argintului, aramei, feruluî, şi el cel de ântâiu a inventat arta de a pune aceste elemente în serviciul omuluî.

«Cine póté spune, că ar fi aflat mat înainte de mine, arama, ferul, argintul şi aurul, aceste lucruri folositóre ascunse în sînul pămentuluî? Sciu bine, că nime nu va pute susţine acesta, dacă nu cum-va ar voi se se laude într'un mod cutezătoriu» [1]). Ast-fel se esprimă Prometheu în tradiţiunile, ce le culesese vechiul poet tragic Eschyl. Şi acest Prometheu este representantul primeï civilisatiunï europene, ér patria sa după tóté legendele meridionale ne apare în nordul IstruM de jos, în ţerile vecheî Dacie (A se vedé maï sus p. 295 seqq.).

O a doua tradiţiune o aflăm la Hesiod. După cum ne spune acest autor în Theogonia sa, cel de ântâiu lucrători de mine şi de metale aü fost Cyclop i î, fiii lui Uran şi aï Gaeei. La început Cyclopiï lui Hesiod locuiau în interiorul pământului, în resbelul cu Titanii el fabricară fulgerele lui Joe şi-î dederă tunetul [2]); EI aveau aşa dar ore-carl cunoscinţe înaintate de chimia pyrotechnică, cunoscinţe, cari mal târdiu s'au perdut. Cyclopiï lui Hesiod erau maeştrii în diferite lucrări de artă [s]). Oraşele resunaü departe de sunetul ciocanelor sale «). Patria acestor Cyclopî, séü titani de a doua ordine, se afla în nordul orisontului grecesc, dincóce de rîul cel mare şi celebru, numit Oceanos potamos (Istru), acolo unde era originea tuturor deilor. Maï târdiu Cyclopiï luï Hesiod, aceşti săpători şi lucrători de metale,

---

') Aeschyli Prometheus vinctus, v. 500-504. ') Heslodi Theog. v. 141. 504.

[3]) Hesiodi Theog. v. 146.

[4]) Talerii Placci Argon. IV. 286 seqq.

despre carï maï spuneau legendele, că aveaü un ochiű rotund în frunte [J]), aű fost confundaţi cu Arimaspiï (Arimasciï), un popor istoric, ce forma un ram din naţiunea cea mare a Hyperboreilor. Arimaspiï locuiau lângă munţiî R hip a ei [2]), de lângă Istru [s]), ce formau în timpurile maï târdie frontiera de apus a Scythieî [4]) şi pe can Stephan Byzantinul i numesce «munţiî Hyperboreilor» [8]). Poetul epic Aristea, care trăise, după cum ne spun uniï autorî, înainte de Homer, caracterisează ast-fel pe poporul cel legendar şi vitéz al Arimaspilor: «resboinicî nenumeraţî şi voinicî, avuţi de herghelii de caî, avuţi de ol si vite, cu plete stufóse, cel mal puternici din toţi omenii, avênd fîe-care în fruntea cea frumosă câte un ochiű» [6]). O alusiune mitologică la podóbele de aur şi de petre scumpe, ce le purtau Arimaspii în pletele lor, cu deosebire de asupra frunţii ').

Ţera, în care se aflau locuinţele Arimaspilor avuse în anticitatea preistorică o celebritate estra-ordinară pentru avuţiele sale imense de aur. Aici, după cum spuneau legendele grecesc!, aurul î-1 scoteau din cunicule (ocne) grifonii (YP'JÎTEC), ér Arimaspii se aflau în resboiü continuu cu aceste paseri mitologice, de la cari sciaü cum se fure aurul [8]).

[J]) Unii autori sunt de părere, că sub acest ochiű mitologic este de a se înţelege lampa, ce o aveau legată pe frunte aceia, cari lucrau în suteranele întunecose. Conf. Diodor Şicul, lib. Ill, 12.

•) Dainastis Sigeusis fragm. l în Fragm. Hist, grace. Ii. 65.— După geograful Mela (lib. Ii, c. 1) munţiî Rhipaei aparţineau Europei, în apropriere se aflä o regiune forte fertilă (regio ditis admodum soli), apoi urmau Scythii si Arimaspii.

•) După Apolloniu Rhodiu (Argon. IV. 287) isvórele cele murmurătore ale Istruluî (cataractele) se aflau în munţiî Rhipaei.

[4]) Justini Hist. Philipp. lib. II. c. 2. ') Stepliani Byz., v. TiicaEa, Spot Ticeppopéuw.

') Aceste sunt versurile, ce ni le aü conservat Tzetzes din poema lui Aristea numită Ar i mă s p ea. Vorbesc Issedoniî:

Yjjuv 5" avS'pcuitoi îîo'.v xaiKjtîp&EV
2[ioupo[r]. rcpôç fïopÉu), itoXXoi TS xal
ès&Xol xápta [la^fjiai, *ÎL'fveiol* îititotoi,
noXuppvjvec, noXu^ôutai — — y_aifjo'.
Xaa'.oi, KGCVTUW aii^apuitatoc àvSpùiv
ètfraX|iiv 8' sv' cxaato; *ïyei* ^apitvit
jietántü).

După Tomaschek, Sitzungsberichte d. kais. Acad. d. Wiss. CXVI BdT p, 758. ') A se vedé mal la vale capitulul despre tesaurul de Ia Petrósa. — Cf. Isidori O[r]'g. 1. XIX. 30. 3: Athenienses enim cyclades (xuxXoţ, circulariù) aureas gerebant partim in vertice, nonnulli in fronté.

[9]) Plinii H. N. VII. 2. 1: Arimaspi, quos ut diximus uno oculo in

fronté medio insignes: quibus assidue bcilum esse circum metalla cum grypis. — Grifonii erau [0] specie de animale fabulóse ale anticităţiî. Eî au însă o istoria reală, fiind-că formau o

în anticitatea grecésca se maï păstrase <5re-carï amintiri istorice despre 'nuturile, unde luase maï ântâiu nascere industria metalelor.

Ast-fel după cea maï vechia tradiţiune aurul, aurum, xpu°°îi a fost descoperit de S o l (Sore), fiul Oceanuluî »), séü al Istruluî.

Ér arta de a topi şi versa arama (aes, aeramen, x*^oc), o inventase, după cum ne spune o altă tradiţiune culesă de Aristotele, Lydus (Lud) din Scythia [a]), adecă din regiunea cea muntosă şi fericită a Scythieî europene, séű din Carpaţî, fiind-că, după cum ne scrie Herodot, Scythiî din nordul Măriî-negre nu făceau întrebuinţare de aramă [s]).

Lucrarea minelor de aramă în ţerile Dacieï se reduce la timpuri preistorice forte depărtate. Aici se-aü descoperit si se găsesc în continuu adevărate tesaure, de obiecte, de arme si instrumente economice, lucrate din aramă pură, maï multe ca în orî-ce altă ţeră a Europeî *). Aici industria acestui metal era indigenă. Arama era unul din metalele prin escelenţă ale Dacieï. Aicï a esistat o epocă preistorică, numită din punct de vedere

credinţă stabilă a lucrătorilor din minele de aur. După cum audise naturalistul A el i an (Hist. anim. IV. 27) grifonii aveau un corp ca de leu, ghiare puternice, pene negre pe spate, pe pept roşie, ér aripele albe. După Ctesias, ei aveau pe spate pene vinete, cap de vultur şi ochî fulgerătorî. Grifonii î-şî făceau cuiburile lor pe munţî, de unde era imposibil de a le lua. Ei pădiau aurul, î-1 săpau singuri, şi-şî făceau din aur cuiburile lor (Seeburg, Die Sage von den Greifen bei den Alten, p. 20). După îs i d or -din Sevilla (Őrig. XII. 2.17) grifonii se născeau în munţiî Hyperboreilor (adecă Rhi-paei s. Carpaţî). în tradiţiunile de astă-cjî ale poporului român, vechiul grifon apare sub numele de găină. «Vidreniî» din muntiï de apus at Transilvaniei, scrie Frânge u şt C andrea (Moţiî, p. 67) «spun, că în timpul când şi în munţiî Biharcî se lucrau băile, o găină de aur eşia din băî spre a se aşe<Ja în vêrful muntelui pe cuibul seu, în care erau ouăle sale de aur. Vidreniî atraşi de frumseţa ne mal pomenită a găineî s'aű încercat s'o prindă, ea însă a fugit în jurul minelor de aur de la Roşia (lângă Abrud). De atunci ne maï putêndu-se găsi aur în băile din acest ţinut al Bihăriî, Moţiî aü încetat de a le mal lucra, fiind-că găina din poveste era Vâlva băilor (fiinţa divină, care supraveghieză şi distribue aurul. Ibid. p. 40) şi ea a dus aurul cu sine în părţile unde a sburat». De aici numele de «Găina», ce-1 are unul din muntiï ceï maï înalţi aï Bihăfiî. — O altă tradiţiune din Transilvania vorbesce de o co-moră de la satul Volcan lângă Sighişora, şi care e păcjită de o cloşcă (găină), ce şede pe puî (Müller, Siebenb. Sagen. p. 67).

[4]) Plinii lib. VII. 57. 6: Auri me t ail a et conflaturam . . . ut alii (putant) Sol Óceáni filius (invenit).

») Plinii lib. VII. 57. 6: Aes conflare et temperare, Aristoteles

Lydum Scythen monstrase, ... aerariam fabricam alii Chalybas, alii Cyclopas.

[3]) Herodotl lib. IV. c. 71.

*) Pulszky, Die Kupferzeit in Ungarn (B. Pest, 1884, p. 10):

Ingwald Unstedt

archéologie, de aramă, pe care n'aű avut'o nicï tërile méridionale, nicï cele *de* nord, nicï cele din apusul Europei.

De altă parte, ferul (ferrum, atSïjfWç) este unul din metalele căruia anti-citatea grecescă i atribuise o origine) scythică. Ceï de ântâiu lucrători, cunoscuţi al ferului, aü fost, după tradiţiunile vechî grecesc!, Chalybiî[1]) Unul din centrele lor cele mal însemnate de fabricaţiune, se afla, după cum ne spune Eschyl, între muntele Pharanx (Parâng) din nordul Istruluî şi între «rîul cel violent si greu de trecut» [2]), Oltul din tradiţiunile poporale române.

Aceşti Chalybi măiestrii renumiţi în fabricarea ferului, erau consideraţi în părţile meridionale, în Grecia, în insulele Măriî-egee şi în Asia mică, ca emigraţi şi stabiliţi acolo din ţinuturile Scythieî *). La poetul Eschyl, regiunea cea muntosă a Scythieî, aceea unde a suferit divinul Prometheu, portă numele de «Ţera mama-ferulul» *). Ér după Stephan Byzantinul

spricht sich in seinem Werkc über das Bronzealter in Un gar n uber die Kupferfrage folgendermassen aus: «Was die allgemeine Aufmerksamkeit auf das Bronzealter in Ungarn richtete, war dér merkwürdige Umstand, dass hier (înţelege Ungaria şi Transilvania) Gegenstănde aus reinera Kupfer in grösserer Menge gefunden werden, al s in j edem anderenLandeEuropa's. — Ibid. p. 92: Kupfergegenstânde kommen sporadisch in ganz Europa vor, in Frankreich, Italien, Dcutschland und dem skandinavischen Norden, ebenso wie in Irland und in den Pfahlbauten der Alpenseen; diese sind aber . . . . in so geringer Zahl, dass in allén dicsen Lândern von eintr be-sonderer Kupferzeit kaum gesprochen werden kann. Hingegen kommen in Ungarn Kupfer-gegenstânde in solcher Mcnge vor . . . . von Pressburg und Kroatien bis nach Maros-Vasarhcly (Transilvania) überall . . . dass wir daher vollberechtigt sind fur Ungarn (înţelege: und Sicbcnbürgen) ein besonderes Kupferzeitalter aufzustellen, dessen Grenze nach Norden und Osten die Gebirgskette der Karpathcn bestimmt. — «în Dacia», scrie Bolliac (Tromp. Carp, Nr. 1255 din 1876), «a esistat acesta epocă
a arămii.......judecând de pre diferitele obiecte, pe cari le posed eü din timpii
preistorici».

') **Amminrii** 1. XXII. 8: Chalybes, per quos erutum et domitum est primum ferrum.

') **Aeschyli** Prorn. vinct. v. 714-715: *ol* «S-qpoTExiovet . . . XaXufct.

') **Aeschyli** Septem. adv. Thebas, v. 729: XaXugoţ Ixuftûv ănoixoc. — Am arëtat maî sus (p. 308) că numele de Chalybî, pe care Grecii i-1 dă fabricanţilor de fer din părţile Scythieî, derivă de la cuvêntul vechia pelasg «colibă» (cabane), unde se reduce şi terminal metalurgic german de «Hutte» (Anlage zur Erzeugung oder Verarbeitung eines

Mctalls). Despre sensul, ce l'a avut în Ţera-românescă cuvênlul «colibă», încă pe Ia mijlocul secuiului trecut, reproducem aicî următorele cuvinte ale lui Moltke (Campagnes des Russes, I. [1854] p. 34): Aujourd'hui encore ces villages (din Ţera românescă) n'ont ni jardins, ni arbres . . . . les habitations appellees k ol ibis étant pour la plus part creusées dans le sol, et couvertes seulement de branchages.

[4]) **Aeschyli** Prom, vinct. v. 301: ríj v oiS^pofi-íjtopa . . . et alav. — Cf. Ibid. Prom. 2.

ferul avuse în anticitatea grecescă atributul calificativ de scythic [1]).

Primele începuturi ale istoriei argintului (argentum, apfopoç) se reduc de asemenea la ţinuturile cele metalifere ale Scythieï.

După tradiţiunile culese de Hyginus, cel de ântâiu, care aflase importanţa metalică a argintului a fost Indus (Sindus), un rege din Scythia, ér Erichtoniű, fiul lui Vulcan, a fost cel de ântâiu, care a dus de aicî argintul la Athena *).

Alte tradiţiunî atribuiau descoperirea acestui preţios metal, unuï incendiu estra-ordinar întemplat în munţii cei clasici Rhipaei [8]). Aici pădurile cele uriese si betrâne aprindendu-se şi focul luând estensiuni imense, argintul din straturile superióre ale pămentuluî se topise si eşind la suprafaţă începuse a curge în formă de adevërate rîuri. Acesta tradiţiune o aflăm reprodusă şi la poetul didactic Lucreţiu, care reduce începutul cunoscinţei tuturor metalelor la «Munţii cei marï» (Montes magni, Oopsa [laxpa '[a] Hesiod), o numire, sub care în timpurile ante-herodotice se înţelegeau cu deosebire la Rhipaei séü Carpaţii.

«în résumât», dice Lucreţiu, «arama, aurul, ferul, masele de argint şi plumbul cel greii, aü fost descoperite în Munţii cei mari, unde flăcările focului distrusese pădurile cele imense, fie, că ele s'aü aprins de fulgerele ceriului, fie, că omenii purtând resboiü prin păduri unii cu alţii aü pus foc la inimic ca se-i inspire tcrore, fie, că ei atraşi de bunătatea pămontului voiau se-şi deschidă poenï noue pentru cultivare şi se prefacă locurile de păşune în câmpurî arate, în fine, ori-care va fi fost causa, flăcările fo-

---

') Steplianus Byz. v. Sxúftai: Sxú8-f]t, ó o;?-rjpoç. — Eschyl (Septem c. Thebas v. *816* — 817) amintesce de fer scythic bătut cu maiul, a-fup-rp.átíp Sxó8-j; oiï'fjpiu. — Alte tradiţiunî atribue descoperirea şi lucrarea feruluî şi peste tot a metalelor unor vechi colegii semi-religióse, ce purtau numele de Dactyli, Cureţi, Corybanţî şi Cabirî. Originea tuturor acestor societăţi se reduse la părţile din nordul Istruluî de jos. După scholiastul lui Apolloniu Rhodiu, Dactyliî erau de origine barbară séü scythă. Unul din Dactylî şi portă numele de Scythes (Pauly, R. E. Idaei Dactyli, p. 55). Ca lucrători maeştrii de metale se mal amintesc şi Telchinii. Numele acestora însemna după. unii «topitorU, ér alçï autori M derivă de la *yaktoi* (Schrader, Sprachvergleichung, 236). Un resunet de numele metalurgilor Telchinî i-1 aflăm in Telki-bánya din com. Aba-uj şi in localitatea numită Telcî nu departe de Rodna-vechiă in Transilvania. O altă localitate din Zarand, unde esistă urme de lucrări vechi de mine, portă şi astă-dî numele de Cureţi, incontestabil un cuvent de aceeaşi origine cu

vechia numire Koupîjţeţ.

[1]) **Hygini** Fab. 274: Indus rex in Scythia argentum primus invenit, quod Ericbtonius Athenas primum attulit.

[s]) Ast-fel gramaticul grecesc Athenaeus (lib. VI) scrie: Kai ta -es náXai |*iïv* 'Piitaîa •xaXoűji eva *Zçii],* sift Gatepov [V]0i.{3ia itpooafOpEuS-Evter, vûv Se "AÀTtia a(no|i.aTu)Ç 6Xr; è[i.i:p-r[a-apropo SiEppu-n (Fraem. Hist. Grace. Ed. Didót. III. 273).

culuï au consumat cu trosnituri înfiorătore codrii cel înalţi până in rădăcini, şi focul a copt până în adâncime pămentul, ér vinele sale topindu-se, aü început se curgă pe suprafaţă rîurî de argint, de aur, de plumb si de aramă, can adunându-se în cavităţile pămentuluî se-aü închiegat. Ér maï târdiu omenii vëdênd aceste mase sleite strălucind pe suprafaţa pămentuluî, atras! de colórea lor cea frumosă şi vëdênd, că aceste metale luase aceeaşi figură ca si cavităţile în carî se adunase, atunci lor le veni idea, că topind aceste metale în foc se potă forma din ele orl-ce vor voi> *[1]).*

Aceste sunt principalele tradiţiunî ale lumiî grecescî despre regiunile, unde valórea economică a metalelor a început se fie mal ântâiu cunoscută.

Tot în părţile de nord ale Istruluï de jos ne apar în timpurile preistorice *si* centrele cele marî de fabricafiune a metalelor, cum aü fost Alybe, Temesa, Tartesos, si Chalcis séü Baiă-de-aramă.

în Iliadă, poetul Homer face amintire de minele cele renumite însă depărtate de la Alybe, din ţinutul Halizonilor, unde după cum dice densul s'a născut argintul [2]).

Halizonil luî Homer, popor pelasg, aliaţii lui Priam, numiţi la Herodot Alazoni [8]), locuiau pe ambele ţermurl ale nulul Hypanis (Bug în guvernă-mêntul de adî Cherson). Eî se întindeau însă până în regiunea Carpaţilor de sus aï Transilvaniei [4]). Un centru însemnat al lor se pare a fi fost oraşul, ce portă numele de H a li t z, lângă Nistru, în aceste părţi de resărit ale Carpaţilor, sunt a se căuta celebrele mine de argint, Alybe, ale lui Homer.

Cuvêntul Alybe nu este grecesc, el aparţine idiomcî pelasge vorbite în părţile de nord ale Istrulul. Forma originală a acesteî numiri a fost în tot caşul Albile séü Albiile.

In evul de mijloc cele maï productive mine de argint din zona Carpaţilor se aflau la Rodna-vechiă în părţile de nord-ost ale Transilvaniei [8]).

Tot în acesta regiune a Carpaţilor de resărit, tradiţiunile poporale din secuiul al XVIII-lea amintiau de un munte întreg de argint, de unde

') lucretii De rer. nat. V. v. 1240 seqq. [a]) Homeri Ilias, II. v. 857. ') Herodoti lib. IV. 17. 52.
[4]) La Valeria Place (Argon. VI. v. 100—104) A Ia z on i i apar ca vecini cu

Ba(s)ternii
Şi portă scuturi alb-lucitore (a l b e n t e s parmas), alusiune la minele lor de argint, Alybe.

[5]) La Magister Rogerius (Carm. mis. A. 1241): diuitem Rodanam inter magnós montes positam . . . . régis argent! fodinam, in qua morabatur innumera populi multitude. — Ér în relaţiunea oficială «De Proventibus regiis iu Transilvania».

• 1552 : Sunt FodinaeArgenti omnium testimonio excelentes apud Possessionem R°dna (En gel, Allg. Welthistorie, XLIX Th. 3. Bd., p. 7).

se puteau culege cantităţî enorme de cele maî avute stufe de aur si de argint; reminiscenţe ale unei epoce depărtate. Acest miraculos munte de argint al Carpaţilor se afla, după istoricul Sulzer, în partea de apus a judeţului Nemţu, la frontiera dintre Moldova si Transilvania '). In actele internaţionale pentru delimitarea frontierei dintre Moldova si Transilvania din a. 1791, acesta importantă culme metaliferă a Carpaţilor ne apare sub numele de Alb ie l e [2]), ér de către poporul român ease numesce astă-dl Albia, Albele [3]), maî corect Albiele (1597 m. *). în apropiere nemijlocită de acesta culme, ce portă în general numele de Albiele, se află pe teritoriul Moldovei muntele numit «Piciorul Argintăriei» si «Păreul Argintăriei» [5]); ér în partea de sud-vest, séü pe teritoriul Transilvaniei, o al ta înălţime cu numele de asemenea caracteristic «Petra Argintăriei», din care isvoresce si curge spre medă-di un alt rîuleţde munte numit «Păreul Argintăriei» [6]). în fine la apus si la nord de acesta grupă întinsă formată din munţii Albiele, Piciorul Argintăriei, Petra Argintăriei si Păreiele Argintăriei, se află înălţimile, ce portă numele de Arşiţa (dóue), Délül Arsurilor, «Petra arsă» în Transilvania, si Arşiţa Şiragului în Moldova, numiri ce ne indică, că o-dată nisce flăcări vaste si puternice consumase codrii cel bëtrânl, ce aco-periau aceşti munţi.

La acest important munte al Daciei vechi se raportă următoriul text al în-veţatulul gramatic Athenaeu din sec. II d. Chr.: că în muntele ce purta în vechime numele de R h ipa e a, mal târdiu Olbia, ér acum Al p i a, pădurile aprindendu-se din întâmplare, aü curs rîurî de argint [7]).

Acesta făimosă regiune de argint, unică în tradiţiunile poporale, compusă din munţii Albiele, Piciorul Argintăriei, Petra Argintăriei si Păreiele Argintăriei,

[1]) Sulzer, Geschichte d. transalpinischen Daciens, I (1881) p. 143: Sobald mcin Léser und ich Baja verlassen, und unsern Weg in den Gebirgen hintcr dér Festung Niemts hinunter fortsetzen: sogleich werden ihm die dort herumwohnenden Bauern, sowohl W ala eh en aïs Un g ar n, vicies von einctn ganz silbcrnen Berge in die Ohren zischen, den sie, wo mir recht, auf ungarisch Alscho-Felschö (rom. Arsu), das ist, das Obere-Untere ncnnen; sie werden ihm ganz Icise crzählen, dass man dort die reichsten Gold- und Süberstufen auf dem Dache mit Metzen sammlc.

') Espunere de motive la Con venţiunea de delimitare, Bucurcscï, 1887, p. 246. 267.

") Marele Dicţionar geografic al României. Voi. I. p. 36.

[4]) Acest masiv se compune din vârfurile Albia şi Albiuţa.
[s]) Charta Moldovei (Instit. geogr. al armatei) S. l : 50.000, şi minuta őrig. inedită.
«) Specialkartc d. oesterr. ung. Monarchie. (1:75.000), ióia Z. 17., C. XXXIII.
*) Fragm. Hist, graec. III. (Ed. Didót) p. 273: Kai ta te r.áXca jiiv Tinaîo xaXoú-

este incontestabil identică cu minele cele celebre de la Alybe, unde, după cum ne spune Homer, se născuse argintul, ort cu alte cuvinte, unde argintul esise din sînul pămentuluî la suprafaţă. Cu privire la Alybe maî adăugem aicî încă o circumstanţă geografică, în partea meridională a acestuî vast masiv de munţi argentiferï curge rîul numit Bi strici oră, ce se versa în Bistriţa Moldovei, o numire, care de asemenea o vedem reflectată în numele, ce-1 dă Homer erouluï de la Alybe, Epistrophos.

Tërile Daciei se caracteriseză până în epoca romană prin o mare abundenţă de argint, ér de altă parte Scythii din nordul Măriî-negre, după cum ne spune Herodot, nu făceau nici o întrebuinţare de argint, lucru natural fiind-că şesurile Sarmaţieî europene aü fost tot-de-una lipsite de mine [1]).

O a doua pieţă însemnată pentru avuţiele sale metalice a fost în timpurile ante-helene la T e mesa (TefiáoTj).

în Odyssea luï Homer, deiţa Minerva se esprimă ast-fel către Telemach fiul lui Ulysse: «Am fost cu corabia peste Marea negră la Temesa după aramă, însă aduc fer lucitoriu» [8]), adecă oţel.

Avem aici o indicaţiune geografică forte preţiosă. Drumul comercianţilor grecesc!, cari navigaü la Temesa, ca se cumpere aramă si fer, era peste Marea-negră seu Pontul euxin.

O a doua notiţă importantă despre situaţiunea Temeseï o aflăm la poetul Ovidiu. După densul itinerariul celor ce navigaü la Temesa, trecea prin strimtórea cea abruptă şi dificilă navigaţiunil, numită o-dată Ceraunia (munţii de la Cerna), şi pe lângă un oraş barbar astă-dt necunoscut numit R o m e c h i u m [8]). Avem aici doue numiri topografice, pe cari poetul Ovidiű le estrăsese din vechile descrieri geografice, fără ca densul, în timpurile sale se-şî potă da bine séma de adevărata situaţiune a Temeseï homerice. Fără îndoielă, că acesta făimosă picta de metale a timpurilor preistorice,

') Bol l i ac, intemeiătoriul archéologie! preistorice române, încă rcmâne surprins de cantităţile cele mari de argint, ce le posedau Dacii. «De unde», dice dfinsul, «scoteau Dacii atâta argint pentru atâta numerariu şi cum de numerariul lor nu era nici aur, nicî aramă . . . . De unde vine acesta, că monetele cele mai vechie ale Daciei sunt de billon, argint, aramă şi puţin aur, de multe ori şi plumb? Cu cât înainteză remâne argintul forte lămurit şi se găsesc mulţime de monete Dace, drachme, d'drachme şi tetradrachme mai ales i mi t a ţi u ni, dară l o causât e» (Tromp. Carp. Nr. 846). — Despre minele de argint şi de aur de la oraşul Baia

din Moldova a se vedé Cogălniceano, Album istoric, p. 54.

[2]) **Homeri** Odyss. I. 187.

') **Ovidil** Met. XV. 520. —Despre posiţiunea geografică a munţilor şi a strimtorii numită Ceraunia a se vede mai sus p. 416.

de unde ţinuturile meridionale cumpërau arama trebuinciosă pentru edifi-ciele şi obiectele destinate cultului divin, se afla în regiunea cea abundentă de metale din nordul Istrului de jos, acolo unde erau concentrate cele maî principale şi cele maî productive mine ale lumii vechî *). Diferite localităţi de lângă pólele Carpaţilor (în Ungaria şi Transilvania) aü purtat unele în timpurile trecute si altele mal portă si astă-dî numele de Timiş (Temes). Din aceste vom aminti aici singur doue: Timiş óra, cetate vechia şi vestită, oraşul cel maï principal si maî comercial al Bănatului, situat spre medă-di de rîul Timiş, care în documentele mal vechi ale Ungariei figurezâ sub numele de castrum Temes [2]), şi un sat românesc astă-dî dispărut din districtul Mihadicî, care pe la a. 1408 purta numele de Temes [3]).

Un al treilea emporiu al timpurilor preistorice renumit pentru avuţiele sale minerale a fost la Tartesos (Certes), lângă Columnele lui Hercule, în apropiere de Cerna, isvorul cel imens de prosperitate comercială a Tyrienilor ').

în fine Stephan Byzantinul mal amintesce în regiunile Scythieî de o localitate cu numele Chalcis (XaXxîç), adecă Baiă-de-aramă [6]).

Numele de Chalcis î-1 avuse în nisce timpuri depărtate ale anticităţiî diferite localităţi, în particular acest nume se atribuise unul oraş important, unde după anumite tradiţiunî se lucrase maî ântâiu arama. După tóté probabilităţile, acest celebru oraş, numit în formă grecescă Chalcis, unde se în-cepuse maî ântâiu industria minelor de aramă se afla în regiunea cea abundentă de metale a Scythieî, fiind-că după vechile tradiţiunî Lydus (Lud, nume pelasg) din Scythia descoperise mal ântâiu arta de a topi şi versa arama [e]). Originea arămii era în tot caşul scythică, după cum acesta o constată şi

') Uniî aü crcdut, că Tem és a (Tep-Éovj) lui Homer ar fi fost identică cu oraşul din Italia de jos numit în epoca romană Tempsa şi Temsa (Plinii lib. XIV. 8; III. 10- *2.*— Livii lib. XXXIV. 44). însă nici numele, nici posiţiunea geografică nu corespunde tradiţiunilor homerice, şi nici nu s'au constatat până astă-dî pe teritoriul acestui oraş din Bruţiu vre o urmă órc-care de lucrări archaice de mine.

[a]) Fejér Cod. dipl. III. 1. 124. 1212: castrum Temes. — Pcsty, Várispánságok, P- 500-502: castrum Tymys, şi castrum de T y m e s. — Obiecte preistorice de aramă pe teritoriul Bănatului, după cât cunóscem, se-aű găsit in comitatul Timişorel şi Ia S ege d in (Pulszky, Kupferzeit, p. 19. 22); vase şi mal multe table mari de aramă la Maidan lângă Oraviţa (Liuba şi lâna, Topografia s. Maidan, p.

56).

[s]) Pesty, A Szőr. Bánság. II. 543.

[4]) A se vedé mai sus pag. 441.

[§]) Stephanas Byz., v. XaXx'.ţ.

[6]) A se vedé maî sus pag. 484, nota 2.

epoca aşa numită a aramiï, ce caractérisez! Carpatiï Dacieï '). în particular oraşul Chalcis din Scythia, de care face amintire Stephan Byzantinul, nu putea să fie altul, de cât aşa numita Baiă-de-aramă din părţile de apus ale României, unde administraţiunea austriacă constatase încă pe la a. 1719, că aceste mine lucrate încă din timpurile cele vechi erau aprdpe sleite [!]j, unde pe tóté colinele şi pe tóté văile dimprejur se mal pot cunósce si astă-dî nenumőrate urme de ocne séü escavărî după sistemul archaic, unde am vëdut noî înşi-ne în anii 1892, 1899 si 1900 irugele unor vetuste apeducte săpate în stânci şi deposite grandiose de sgură topită, acoperite pe unele locuri cu un strat aluvial de pâment de un metru şi maî bine.

Este un fapt positiv, că industria minelor, acesta creaţiune a geniului şi a culturel pelasge, avuse în timpurile ante-elene o imensă desvoltare în ţcrile Dacieï. Este singura regiune de pe continentul Europei, unde după tóté datele geografice şi archeologice, după tóté condiţiunile geologice, a esistat o puternică civilisaţiune metalurgică, o civilisafiune, care prin produsele si fabricatele sale metalice a dominat în timpurile cele sacre pelasge, nu numai ţerile meridionale, dar şi cele de apus, de nord şi în parte de resărit [3]).

') Uniî autori, intre aceştia Pliniu (IV. 21. 3) şi Stephan Byzantinul aü fost de părere, că betrânul oraş Chalcis, unde s'a descoperit maî ântâiu arama, ar fi fost aşa numitul Chalcis din insula Eubea în Marea egeă. Nu numaî că nu avem nici o notiţă positiva despre lucrarea arămii în Eubea, dar acesta insulă după părerile unora, nici nu conţine straturi metalice (S c h rad e r, Sprachvergleichung u. Urgeschichte, p. 284).

') Instrucţiunile date în timpul ocupaţiuniî austriace (1719) cu privire la Baia-de- , aramă din jud. Mehedinţi cuprind următorele: Weillcn das zu Baia di aram e befin-dcntc Bergwcrkh von Alters hero zimlih ausgehaucn, vorhin aber, wie auch anjetzo, nicht von dem Landesfursten, sondera denen Inwohnern des Markts Baia di arame auch umbliegenden Dorffleuthen culţivirt worden . . . hat es bei diesen alien eben auch sein Verbleiben. (Wen z e l, Magyarorsz, Bányászatának kritikai története, p. 243). - Archidiaconul Paul deAleppü, care a căletorit prin Moldova şi Ţera-ro-mânescă între a. 1650-1660, scrie despre aceste mine următorele: «înŢera-românescă se afla o frumosă baia de aramă, din care metalul se estrage din puţuri forte adânci m forma unei petre negre şi apoi se manufacturera eu multă artă» (Hasdeu, Arch. ist. Tom. I. P. 2. p. 105).— Ér I. lonescu, (Agricultura jud. Mehedinţi, p. 49) scrie: «Multe minerale s'aű scos din aceste hrube (cunicule) judecând dupre sgure, dupre
resuflătorile şi frămentăturile de păment, ce se véd pe aici
Spurci e şi irugele

(săpate ni petră) ocnele şi drumurile sunt semne positive, că aici s'aû scos şi topit mine multe. Minele însă sunt vechî» etc. Pe teritoriul judeţelor Mehedinţi şi Gqrj găsesc in numër considerabil diferite obiecte şi instrumente de aramă, ceea ce pro-că în timpurile preistorice a esistat în acesta regiune un centru, unde se estrăgea Ş' fabrica acest metal.

') h a. 1580 un anumit Basilius Transalpensis în o petiţiune adresată sul-

A'cï noï aflăm peste tot locul urme infinit de numerose de lucrări ar-chaice de mine: spëlarï de aur, băî părăsite, topitorî de metale, câmpuri H seură, table de aramă, bucăţî informe de plumb si de aur topit si diferite instrumente necesare industriei metalurgice [1]*).*

în timpurile homerice teritoriul Elad el a fost cu totul lipsit de mine. Grecii ceï vechï nu se ocupau cu estragerea metalelor din păment. Avem numaî esemple, că eî se ocupau cu schimbarea lor *}.

în Sarmaţia europenă nu aű esistat mine nici de aramă nicï de argint, precum nicï de aur, orî de fer.

Tot ast-fel şi în Germania. «Dacă deiï ceï bunï», scrie Tacit, «orî deiî ceï nefavorabili le-au dcnegat Germanilor aurul si argintul nu pot. spune,

tanuluï descrie ast-fel avuţiele metalice ale Transilvaniei: esseregnum quoddam sub imperio Seren'8 Vral! Transyluaniam nuncupatum, regnum sane inaestimabile, in quo quotcunque genera metallorum in mundo sunt, omnium fodinae in-ueniuntur, fodina auri et argcnti, ferri et cupri, stanni et plumbi, calybis et viui ar-genti, sulphuris et salis . . . et omnibus ad vitám humanam necessarys aburdantis-simum, cuiusque vtilitatem et fertilitatem lingua humana efTari et enumerare nequit (Hurmuzaki, Documente 111, p. 57—58). — Treï rîurï înseninate, ce isvorësc din Car-paţil de apus aï Transilvaniei portă numele de Criş ()(póoe'.o;), un altul Aries, cores-pun4êtoriu cu latinul Aureus, ér Oltul (Alutus), care descinde din Carpaţiîde resărit este după numele seu de asemenea un rîu de aur. Numele rîuluî Ar ies î-1 aflăm încă pe la a. 1075 tradus cu latinescul A urcuş (Fejér, Cod. dipl. I. 437). Căderea luî *u* după *A* nu este un fenomen isolât, în limba latină vulgară încă se dicea Arelius în loc de Aurelius şi agustus în loc de augustus, ér rom. Agustin în loc de Augustin, în limba albanesă cuvêntul aur încă s'a prefăcut în ar. A rie ş ui parc a fi acelaşi rîu, care la Hcrodot (IV. 49) figuréza sub numele de Auras. Cuvântul Alutum ca termin metalurgic însemna în timpurile vechi aur spelat, de Ia alluo. După Pliniu (XXXIV. 47) minele de aur din Lusitania şi Gallaecia se nurniau, alutia vulg. al u t a; ér aurul ce »e afla în stratul superior al pământului alutatium (ibid. XXXIII. 21).

*) Cântecele tradiţionale românesc! maî amintesc de epoca, când, pe lângă turme şi ciredi de vite, omenii avuţî maî posedau şi morî de aur şi morî de argint:

şi-şî avea Tudor ş'avea
nouă mori în rîurel
de macină aurel
nouă mori pa su
pāment dă macină la
argint. . .

Şezătoarea (Fălticeni), An. III, p. 212.

Că-mi dă taica mie
(zestre) Bunătăţi o
mie, Noue mori în
vent, Noue in
pământ Macină

Negoescu, Balade, p. 195.

') în acesta privinţă înveţatul italian E. Saglio încă se esprimă ast-fel (Diet, des antiquitees gr. et rom. v. Caelatura p. 784, nota 51): Nulle part il n'est question dans es poèmes d'Homère de l'exploitation des mines (pe teritoriul Eladci): les métaux les Grecs possèdent leur sont venus par le commerce ou par la rapine.

dar nicï nu pot afirma, că nu ar fi în Germania vre-o venă de aur séü de argint, că-cî cine a esplorat pămentul acesta. Fer încă este puţin la eî, după cum se póté judeca din armele lor» [1]).

în Galia obiectele de metal aŭ fost în general importate prin comerciu, nu însă prin comerciul maritim, ci pe drumul cel mare continental al mi-graţiunilor etnice preistorice [a]). Ér Britaniï după cum ne spune luliu Cesar se folosiaü de aramă importată [3]).

Din contră triburile pelasge de la Carpaţt aŭ fost din cele mal depărtate timpuri ale civilisaţiuniî europene făimose nu numai pentru avuţiele lor în turme, ciredî, ergheliî, nu numaî pentru câmpiele lor prodigios de mănose, dar şi pentru opulenţa lor metalică.

Aici erau Arimaspii cel legendari, de pe ale căror plete străluciau podóbele de aur şi de petre scumpe [4]).

De aid căletoria deul Apollo spre ţinuturile meridionale încălecat pe un grifon, simbol al avuţielor de aur [5]).

Aici erau Agathyrsiî cel luxos! cu costumele lor încărcate de aur [6]).

Chiar şi în timpurile lui Domiţian şi Traian avuţiele metalice ale Daciei avuse un renume estra-ordinar.

') Tacit! Germania c. 5: Argentum et aurum propitii an irati dii negaverint, dubito. Nec tamen affirmavcrira nullám Germaniae venam argentum aurumve gignere: quis enim scrutatus est. — în alt loc Tacit (Germ. 45) vorbind despre poporul Aesty-ilor de lângă Marea baltică, dice despre dânşii: Rarus ferri, frequcns fustiura usus.

') Bertrand, La Gaule avant les Gaulois, p. *6:* La métallurgie n'a point pris naissance dans nos contrées. — Ibid. p. 195—196: une époque existe, où les métaux, le bronze et l'or (exceptionellement l'argent et le fer) font leur apparition chez nous, apportés par le commerce. Ér în alt loc (p. 204): La grande civili sation n'a donc pénétré par mer ni en Gaule, ni en Espagne ....Le grand mouvement, qui a transformé le pays est venu par voie de terre, continuation du mouvement, auquel nous avions dû l'introduction dans le pays des monuments méga-litiqucs. — Mai adăugem in fine aici, că după Diodor Şicul (V. 27. i) în Galia nu au esistat mine de argint.

[s]) Oacsarls B. G. V. 12: (Britanni) acre utuntur importato.— Despre

Africa, archeo-logul Morgan se esprimă ast-fel: que ce n'est pas en Afrique qu'il faut rechercher le foyer du fer (Congr. int. ant. et arch. préh. Paris, 1889, p. 286). Ér despre India scrie Pliniu: India neque aes neque plumbum habét (H. N. XXXIV. 48. 3).

[4]) Lucául Phars. III. 278-279: auroque ligatas Substringens, Arimaspe, comas.

[6]) A se vedé mal sus pag. 80.

') Herodoti lib. IV. c. 104.—Până la finele secuiului al XVI Boiaril român» erau încă adeveraţî chrysophorî. Veranţiu, fost locotenent regal al Ungariei (f 1573) scrie despre Moldova ast-fel: Boi ar ii . . . se împodobesc cu inele multe, cu haine de tase, aurite . . . apoi cu c a t e n e de gât şi cu alte asemenea ornamente, cari tóté

Regele Decebal, după cum ne spune Dio Cassiu, î-şl ascunse tesaurele sale cele făimose de aur, argint şi diferite lucruri preţiose sub albia rîuluî Sargetia, ce curgea pe lângă capitala sa. Traian însă cu ajutoriul luî Bicile, unul din amicii intimï aï lui Decebal, descoperi secretul şi ridică aceste imense avuţiî[x]).

Columna luî Traian ne înfaţişeză de asemenea câte-va scene caracteristice, cum soldaţii romanî, după înfrângerea puterii Dacilor, aduc înaintea împë-ratuluî Traian nisce cal robuştî de munte încărcaţi cu vase preţiose de aur si de argint.

Despre prada cea imensă în aur şi argint, ce o ridicase împëratul Traian din Dacia, aflăm o importantă notiţa la istoricul Ion Laurentiu Lydus din secuiul al VMea.

împëratul Justinian, ne spune acest autor, grâbindu-se să facă ceva fo-lositoriü pentru stat, se hotărî să înfiinţeze demnitatea de prefect al Scy-thiel; anume fiind el un om înţelept şi studiind cele scrise, aflase, că regiunea Scythieï a fost în timpurile vechi fericită, nu numai pentru avuţiile sale, dar şi pentru omenii şei cel vitézi, şi că tot ast-fel se află ea acum precum fusese o-dată. Acesta regiune o subjugase mal Antâiu înaltul principe Traian, când Decebal a fost rege al Geţilor, de la cari densul a luat ca prada de resboiü 5.000.000 libre de aur (5.071.400.000 fr.) si 10.000.000 libre de argint (897.354.684 fr. [s]), afară de pahare si de vase, ce erau mai pe sus de ori ce preţ, şi afară de turme, de arme şi mal mult ca 500.000 omeni, bărbaţii cel mal rësboinicï dimpreună cu armele lor, după cum acesta a afirmat'o Crito, care a fost de faţă în acest resboiu. Ast-fel Justinian nevoind să fie mal inferior de cât Traian în nici o privinţă, se hotărî să ţină sub puterea sa şi părţile medă-nopte, cari o-dată se desfăcuse de jugul Romanilor [4]).

se lasă în jos de la umërul stâng peste pept sub braţul drept până la cópse (De situ Transsylv. Mold. Transalp. la llarianu, Tesaur, III, p. 131). Er în poesia nostră populară aflăm următorele amintiri :

La coşarul derîmat
Stă boierul reclimat
Numai aur îmbrăcat.

ce te porţi aşa gătit
numa'n aur şi argint
din crescet până 'n păment?

Teodorescu, Poesil pop., p. 326.

*) **Dion** Cassias, Hist. rom. (Ed. Gros et Baissée) lib. LXVIII, c. 14.

*) Avend în vedere pondul libreï romane cu 327,1873 grame şi proporţiunea dintre argint şi aur in timpul lui Domiţian cu 11,303 : 1.

') **lydl** De Magistr. II. c. 8: *1|v (-fúítttv) Kputoţ* îXùjv oùv AsxepaXm TÛ> TSTÛIV •îj-f'*!⁸*" }Uvu> Tpafovóc 6 jtoXùç HEv^axooiaç jiuptáSac xPua'ou XtTpffiv, SntXaoíac *íí ap-fúpov* ex

aveu xa- OXEU(IIV .j gO xal

împëratul Traian ridicase aşa dar din Dacia, afară de sumele enorme în monete şi în diferite mase de aur şi de argint, încă şi o mulţime prodigiosă de vase preţiose. Valórea lor, dice Crito, era necalculabilă. Şi fără îndo-iclă,- că aceste obiecte de aur, de argint si de petre scumpe, lucrate în stilul Hypcrboreilor séü Arimaspilor, aveau în acesta epocă de opulenţă şi de lux a Romanilor, un preţ ne maî pomenit [1]).

în fine, dacă pe lângă prada, ce *a.* fost ridicată pentru erariul statului, vom ave în vedere şi jafurile imense comise de tribunï, de centurioni şi soldaţî, cari toţi devenise omeni avuţi în urma acestui resboiű, si dacă vom socoti, ca intregă naţiunea Dacă a fost spoliată de averile sale, atunci vom pute dice, că prada de resboiu ridicată din Dacia în metale preţiose s'a urcat la cel puţin la 10 bilióne (miliarde) de franci.

Ce valóre representaü aceste sume în epoca lui Traian, ne putem face o idea din cele ce ne spune Pliniu, că până în timpurile sale tesaurul public al statului roman, ce se conserva în templul lui Saturn, nicf o-dată nu a fost mal mare de 1.620.829 libre de aur *), ori cu alte cuvinte, visteria metalică a imperiului roman, după atâtea resbóie fericite şi după atâtea imposite asupra terilor subjugate, nu făcea nici chiar a treia parte din prada de aur şi de argint, ce se luase de la Daci.

Prada lui Traian din Dacia întrece prin avuţia şi magnificenţă tot ce vëduse până aci poporul roman. Era triumful cel mal mare al Romei, nu numai asupra puterii si vitejiei unul popor temut[s]), dar şi asupra avuţiilor de aur şi de argint ale unei teri «fericite», avuţii acumulate aici în curs de atâtea secule şi mii de ani.

Din aceste spolie prodigióse construi împăratul Traian aria seu Forul seu cel vast *), decorat cu diferite statue si figuri de Daci, for, pe care se afla arcul sëu de triumf, ce représenta diferite scene din resboiul Dacic, Basilica Ulpia, Columna lui Traian, cele doue Bibliotece Ulpia, si un templu al împëratuluï, o construcţiune, pe care Marcellin o numesce unică în

') Homer (Iliad. XXIV, 234) încă amintesce de un pahar magnific de aur al 'uï Priam, ce-1 primise ca dar de la Thracï, când fusese în legaţiune la el. — La ceî vechî sub numele de Thracï se înţelegea întreg poporul Geţilor din partea de sud şi de nord a Dunării de jos, dimpreună cu S c y t h i i (Steph. B y z. v. Ixúftat, ffl-voţ Qpaxiov. — Cf. H e r o d o t, IV. 93 ; VII. 20.)

') l'Unit H. N. lib. XXXIII, c. 17.

[3]) Cf. LucaniPhars. II, 54: Hinc Dacus premat, inde Getes. — Ibid. VIII. 423.

*) După cum scrie Gellius (Noct. Attic. XIII. 24) pe lângă estremităţile Forului lui Traian maî erau aşedate diferite simulacre şi însemne militare aurite, avênd de desupt inscripţ'tunea: Ex manubiis, adecă din sumele provenite din vèndarea prădiî.

univers şi demnă chiar de admiraţiunea deilor, care întrecea ort-ce descrip-tiune, si pe care nicî un muritoriu nu va maî fi în stare să o reproducă [1]).

Dar ceea ce presintă o caracteristică particulară al avuţieî acesteï tërï în obiecte preţiose de artă, este, că pe lângă tóté spoliările Romanilor şi ale Barbarilor, pămentul Dacieî este si astădî o fântână nesecată de aurarii şi argintării preistorice, ast-fel că tesaurele lui Priam, ale dinastielor din My-cena si din Orchomen, ne apar ce e drept ca visterii preţiose familiare, însă în tot caşul modeste faţă de comorile imense, ce s'aü descoperit până astă-dl pe teritoriul Transilvaniei, Ungariei si al terilor române, din cari însă nici a decea parte nu aű fost colectate st conservate cu îngrijire.

Civilisaţiunea metalurgică, care deschide o nouă eră de prosperitate în istoria omenimil, începe, după cum vedem, în nordul Dunării de jos, pe teritoriul Dacieî.

Aici se aflau în timpurile preistorice centrele cele mari de producţiunl metalifere. Aici ne apare prima faşă a fabricaţiunil obiectelor de metal, a armelor, instrumentelor şi ornamentelor, o industria care face din ce în ce progrese tot mal însemnate [4]). De aici aceste fabricate, cu deosebire cele de aramă, de bronz şi de fer iau o estensiune prodigiosă. Transportate cu migraţiunile preistorice, si rëspândite prin comerciü în tóté părţile Europei, în Asia şi Africa de nord, ele ne presintă prin formele, prin semnele simbolice si une ori prin inscripţiunile lor, una si aceeaşi origine [8]), unul si acelaşi tip caracteristic al industriei metalice de la Carpaţl [4]).

>) Amminni lib. XVI. c. 10.

*) Pnlszky, Magyarország Archaeologiája, I. p. 141: Unstcdt Ingwald ily szép szavakban fejezi ki lelkesedését a magyarországi őskori emlékekről (Études sur l'âge de bronze de la Hongrie. Christiania, 1880, p. 40 scqq.): Az ország, mely a Kár-pátoktól délre terjed, ügy jelentkezik előttem mint a régészeti csodák országa, oly nagy a formák gasdagsága, melyek itt megleptek, oly nyomatékos azon eredmények súlya, melyekkel itt találkoztam, midőn Európa prachistorikus civilisatiójának történelmét tanulmányoztam.

[3]) Bertrand, La Gaule avant les Gaulois, p. 222: Un fait important sur lequel on ne saurait trop insister, est l'air de parenté de tous ces bronzes en Europe, la certitude qu'à l'origine des rapports commerciaux reliaient entre eux les pays aussi éloignés . . . Les découvertes faites dans ces différents pays démontrent, sans doute possibille, que les bronzes primitifs, danois, lacustres, gaulois, italiens, avaient une origine commune.

[4]). Distinsul archeolog Mon teli us din Svedia constată de asemenea, că obiectele preistorice de aramă pură aflate pe teritoriul Scandinavici au fost importate acolo din regiunea Austro-UngarieÎ (Correspondenzblatt d. deutsch. Gesellsch. f. Anthropologie u. Urgeschichte, Jhg. 1894 p. 128-129). — Cf. Pulszky, Magyarország Archaeolo-

«:^:» T /n,.,;

XXI. TABLELE E SC HATÓ L O G I CE ALE II Y P E RB O B El L OR.

între cele maî principale monumente ale metalurgiei preistorice din părţile de nord ale Dunării de jos se amintesc Tablele de aramă ale Hy-perboreilor, trimise prin virginele Opis şi Hecaerge ca dar la templul lui Apollo din insula Delos.

Despre aceste Table So crate vorbesce ast-fel la Plato: «Etă şi o altă naraţiune, pe care mi-a comunicat'o magul Gobryas. După cum î-mï spunea densul, în timpul când Xerxe trecuse cu armata sa în Europa (an. 480 a. Chr.), moşul seu, care purta acelaşi nume (de Gobryas) a fost însărcinat ca se apere insula Delps, unde se născuse cel doi del (Apollo şi Diana). Aici densul a luat cunoscinţă de conţinutul unor table de aramă, pe cari le adusese (virginele) Opis şi Hecaerge de la Hyperboreî »): că sufletul omului, după ce părăsesce corpul, se duce într'un loc necunoscut, în o locuinţă suterană, unde se află reşedinţa regală a lui Pluto şi care nu e mal mică de cât palatul lui Joe. Porta, care ser-vesce de intrare la drumul, ce duce la reşedinţa lui Pluto, e închisă cu 200 lacăte si chiel ; ér după ce se deschide acesta portă, sufletul ajunge la rîul Acheron, apoi la rîul Cocyt, şi după ce trece peste aceste rîurï, el trebue se fie dus la M in o s şi la Rh a dam an t h. Aici judecătorii ţin şedinţă şi întrebă pe fie-care din cel cari vin, că ce vieţă aü dus şi cu ce fel de lucrări s'aű ocupat până era în corp. înaintea acestor judecători este peste putinţă se potă minţi cine-va. Apoi aceia, cari aü fost conduşi de un geniu bun până când aü trăit, capetă locuinţă în regiunea celor pil, unde anutimpurile produc cu abundenţă tot feliül de fructe, unde curg isvóre cu apă limpede, unde câmpurile sunt acoperite cu tot feliül de flori de pri-măveră, unde el asistă la conversant filosofice, la representaţiunî teatrale de ale poeţilor, concerte de musică, ospeţe cu cântece şi musică, unde sunt mese întinse cu bucate pregătite de sine, petreceri inocente şi o vieţă plăcută. Aici nu e nici iernă aspră, nici călduri marï, ci o climă temperată, îndulcită de radele cele blânde ale soréiul. Aceia cari aű fost iniţiaţi (în aceste misterie) aü un loc mal de frunte şi el îndeplinesc aici ceremoniele

') Platonis Axiochus: I£2. K! Se xoi e-rspov poúXtt WŢOV, 5v l(J.oi %Ye:Xe Purpur);, ícvíjp *íifá* T-ÎJV toü EípCou Stúfiaoiv tóv itánitov aötou xal ofxtúvujiov, itejxtffrs'vta *tlf* v, ŐKOJÍ tT)pYjoeií TYJV víjoov, év "g öt Súo a-sol

Eyévovto, ex TIVÓÜV ^aXxéuv SéXiiov, *&t v* exőjUaav *£Jitc{ te xal 'ExaépYvj, txp.ejj.a9"f]xÉva'. etc.

religiose. Se spune, că aicï aü fost iniţiaţi Hercule şi Bach (Osiris *) înainte de ce el ar fi descins în infern. Ér aceia, carî aii petrecut vieţa lor în fapte rele sunt duşi de Furiî prin Tartar la Ereb şi Chaos, în regiunea celor i m p i î, unde ficelé M D a na u s cercă necontenit se umple vasul cel fără de fund, unde se vede Tantál, ce sufere de sete, unde vulturii (séü şerpiî) sfâşia ficatul luî T it y u s, unde Sisyp se trudesce în zëdar se urce pe un munte un bolovan enorm de petră, ér după ce ajunge la capët, el trebue se începi de nou munca sa cea grea; unde monştrii ling jur împrejur corpurile făcătorilor de rele; unde divinităţile pedepselor i ard cu făclii aprinse si unde el sufere tot feliül de suplicii eterne. Aceste mi le-a comunicat Gobryas».

După cum vedem, aceste table de aramă, a căror formă era triunghiulară, SeXtct *), conţineau doctrina teologică a Hyperboreilor despre destinele omului după morte [3]).

Acesta doctrină se întemeia, după cum vedem, pe principiul vieţcl eterne a sufletului, pe un judeţ suprem, pe o resplată dincolo de morment, a faptelor bune şi a faptelor rele; ideî anterióre vechiului si nouluï Testament, pe carî Hyperboreiî, séü Pelasgiï din nordul Istruluï, le rëspândise departe în totă lumea antică, si carî ast-fel devenise basa fundamentală a religiunil poporale din Elada, din Egipet, din părţile de apus ale Asiei şi mal târdiu din imperiul roman.

Aceste celebre table cpigrafice ne presintă tot-o-dată şi o iconă despre forma, cum erau organisate mistericle cele mari ale Hyperboreilor, misteril, carî se celebrau într'o locuinţă suterană, unde erau înfăţişate curţile lui Pluto, judeţul din urmă în frunte cu marii legislatori Minos si Rhadamanth *), regiunea celor pil, séü locurile fericirii eterne, şi Tartarul cu tóté ororile sale.

Pclasgil şi cu deosebire HyperboreiI, aü fost singurul popor al vechimii,

[1]) Diodori Siculi lib. I. 11. 3: Tûv 8è nap'"EXX-rjot itaW.ûiv (j-uS-oXó-ftuv r.vèç tiv "Oaipiv A'.&vusov npo<:ovo|i.á(GQoi.— Egiptenii, dice Herodot (11.42) spun, că. Osiris este Bach.

*} SiXioţ, *ai,* tablă de scris, fiind-că în vechime aceste table aveau forma unuï A (?EVta).

') După poetul Ovidiu (Met. XV. 809-810) in palatul Parcelor încă se aflau nisce table imense de arami şi de fer, pe carî erau scrise destinele neschimbăciosc ale omului.

*) Minos şi Rhadamanth apar după legendele vechi ca fiii lui Joe. Despre Minos, se spunea, că a fost un rege just, remarcabil prin inteligenţa sa, un simbol al legisla-ţiuniî anterióre civilisatiunii

grecescl. El domnise după. vechile tradiţiunî peste Creta peste insulele din Marea cgeă şi peste litoralul Asieï. Invidiând pe fratele seu Rhadamanth pentru gloria sentimentelor de dreptate, î-1 Irimise în părţile est reme ale imperiului seu (el? tai; eayat;a; TYJC x.u*pac. Diodor, V. 84. 2). După morte amêndoï au fost constituiţi ca judecători în imperiul celei alalte lumi.

carï au escelat prin sciinţa de a organisa misteriele şi oraculele, mijlóce forte puternice pentru propagarea credinţei în o vieţă viitóre şi tot-o-dată o şcolă de filosofiă morală şi religiosă.

Cele mal vechî sunt misteriele Hyperboreilor din nordul Istruluï, carï după cum ne spun Tablele trimise la Delos aü esistat încă în timpurile lui Hercule şi Osiris, iniţiaţi şi denşil în aceste misterie, şi ast-fel transformaţi în fideli devotaţi al acestei religiunî. Şi întru adevőr, că paradisul şi infernul osiric, după cum vom vedé mal târdiu, sunt localisate tot în acesta regiune a Hyperboreilor de la Istru.

Templul Iul Apollo din Delos, întocma ca şi templul şi oraculul de la Delphi aü fost întemeiate de Hyperboreiî din nordul Istruluï[1]). De aicï plecă Lat on a cea persecutată şi nasce în insula Delos pe Apollo şi pe Diana.

Din aceste timpuri depărtate Hyperboreiî se află în relaţiunî continue religiose cu sanctuarele din Delos, o insulă, locuită de triburi pelasge emigrate de la CarpaţI.

în fie-care an Hyperboreiî, acest popoi avut şi pios, trimit la sanctuarele din Delos daruri învëluite în spice de grâu. La început Hyperboreiî, după cum ne spune Herodot, trimiteau aceste daruri cu doue virgine, însoţite pentru siguranţă de cinci fruntaşi Hyperboreî [s]). în cea de ântâiu misiune sacră la Delos aü fost virginele Opis şi Hecaerge *), cari aü dus daruri pre-ţiose Ilitycî, ce dase ajutoriű Latonel la nascerea celor doi de! *).

După Socrate tot aceste doue virgine, Opis si Hecaerge, au dus la Delos şi tablele lege! despre judeţul din urmă. O notiţă forte importantă despre vechimea acestor table monumentale. Etatea lor se reducea ast-fel la timpurile Latonel, seu la cele de ântâiu timpuri ale întemeiăril sanctuarelor din Delos.

Aceste table eschatologice ale Hyperboreilor, cari aü avut o influenţă imensă asupra religiunii din Delos şi din insulele Măril-egee au fost ast-fel fabricate şi scrise în ferile din nordul Istruluï, în Dacia.

Textul lor, a fost de sigur redactat în limba cea sacră a Pelasgilor, după cum tot în acesta limbă aű fost scrise la început tóté cărţile cele sfinte de pe teritoriul Ebdeî, după cum vom vedé maï târdiu [6]).

') Despre întemeierea templului din Delos a se vedé mal sus p. 81 şi 122.

") Herodotl lib. IV. c. 33.

') Herodoti lib. IV. c. 35.

[4]) Darul făcut Ilithyei pentru ajutoriul, ce-1 dase Latoneï, a fost

după tradiţiunile vechr un lanţ magnific împletit din fire de aur (Preller, Gr. Myth. I, p. 154).

') Se pare, că locuitorii din părţile de nord ale Istruluï, urmând obiceiul strămoşesc, continuări de a trimite daruri la Delos cu 2 virgine până apropo în timpul, când oraşul

XXII. XAAKEIOS KIQN.—COLUMNA CEA ÎNALTĂ DE ARAMĂ DIN REGIUNEA MUNŢILOR ATLAS (OLT).

Un al doilea monument important al metalurgiei din părţile de nord ale Istrulul a fost în timpurile preistorice o columnă înaltă de aramă ridicată sub culmile munţilor Atlas.

Despre acesta columnă scrie Dionysiu Periegctul (sec. III —IV d. Chr.) pe basa unor fântâne geografice maï vechï.

«Lângă Oceanul esperic, în apropiere de Ga d ira cea din părţile estreme, sub culmea munţilor Atlas, ce se întind departe, stau ca termine columnele luï Hercule, un mare miracul. Tôt aicï se ridică la ceriu o Columnă înaltă de aramă acoperită cu norî deşi» ').

După cum seim, Atlas, muntele cel faimos din legendele vechimii, se afla în téra H y perboreilor [2]). El représenta eu deosebire catena meridională a Carpaţilor, pe care rîul Olt, numit Atlas la Herodot [3]), o tăia şi separeză în doue grupe însemnate. Ér Columnele lui Hercule *) şi Gadira [6]), punctele cele estrerne, până unde se putea naviga pe lângă Atlas, în timpurilt; preistorice, se aflau în părţile de apus ale celebrului Occanos potamos, séü Istru, numit forte adese orî numai simplu Ocean o s [6]).

şi templele de act aü fost jăfuite şi distruse de Menophan, un general al lut Mithridate, în a. 87 a. Chr. A se vedé cele doue table de marmură din sec. II. a. Chr. reproduse la Tocilescu, Monumente epigrafice (I. 436 seqq.) cu privire la virginilc Martina şi He-raclea. Virgil (Aen, IV.146) încă amintesce pe picti Agathyrsi Ia sCrbătorile din Delos. ') Dionysli Orb. Descr. v. 63—68:

................*c/.-ţ'¹* eoîîî'poo 'Sixjavoto'
: , Evft'x ie x-jtt ofíjXou îcîfil Tsp(icí3'.v 'ITpaxXíjoc
ectăo'.y, |*ii'f'i* 9'aû|J.'ï, Ttap' Eo^aiocuvTa Paîsipa,
jiaxpôv uita itpfjùJva nûXuaitepÉiuv 'AtXávTiuv,
•*ţjj.* Te xal xaXxeioţ *î oiipcuviv t8pa(ie xt(uv,
•íjXípaTOC, HUXIVQÎGI X'AuttTÎ[iSVOţ VstfEEOOtV.

') Apollodorl Bibi. II. 5. 11. *2:* J ni TOŰ 'AtXavtot *ív* Titîppoptoiç. — După Diodor Şicul (V. 21. 32J lângă vechiul Oceanos, care nu este de cât Istru, se afla şi munţii Hercynicî (Tî> 'Epxovtov opoţ).

') Herodoti lib. IV. 49. — Cf. Gooss, Studien z. Géographie u. Geschichte d. Traj. Daciens, p. 10: Im Atlas crkenncn wir die griechische Forrader Aluta.

[4]) A se vedé mai sus pag. 397 scqq.

') A se vedé maï sus pag. 417 seqq.

*) A se vedé maï sus pag. 91 scqq.

Acesta columnă de aramă se afla aşa dar în regiunea de apus a României de astă-dî în apropiere de Porţile-de-fer.

Despre acesta columnă nu seim nimic maî mult. Nu seim la ce divinitate era consecrată, dacă ea a. fost versată din o singură masă de metal, ori compusă din maî multe table, dacă avea vre-o inscripţiune [J]), ori era decorată cu figuri simbolice religiose.

în tot caşul acesta columnă ne apare ca un colos al metalurgiei Hy-perboreilor, fiind-că munţii Atlas, erau prin escelenţă munţii Pclasgilor de nord, numiţi Hyperboreî.

Asedată în apropiere de cataractele Istrulul, ca se pare a fi fost opera lucrătorilor metalurgî de la Baia-de-aramă [8]), un monument din epoca de înflorire a acestor mine, destinat se eterniseze memoria celor de ântâiu începuturi ale fabricaţiunil aramei în aceste părţi.

Un esemplu analog ni-1 oferă în istoria insulei R h o do s. In timpurile cele mal vechi acesta insulă a fost locuită de faimoşii lucrători de metale numiţi Tel c hi ni, cari după cum ne spun autorii grecesc! fabricau aici fer şi aramă [3]).

Numele de Rhodos, ce-1 avea acesta insulă pelasgă [4]), precum şi numele grecesc al altei insule din apropiere, Chalcia [6]), ne spun de asemenea, că în timpurile vechi esistase aici o industria metalurgică înfloritoriă. La a. 300—285 a. Chr., aceşti metalurgî ridică lângă portul insulei Rhodos un adevërat colos metalic, o statuă de aramă, ce représenta pe Helios (Sórele), înaltă de 70 de coţi şi care cu tot dreotul a fost considerată ca una din cele septe minuni ale lumii antice [c]).

Columna cea de aramă de lângă muntele Atlas avuse de asemenea dimensiuni considerabile, acesta o confirmă şi împrejurarea, că ea devenise celebră în lumea antică şi căpetase o însemnătate geografică °).

') Istoria faptelor împëratuluï August încă a fost scrisă pe doue columne de aramă (in duobus ahenis pilis, quae sunt Romac positae). C. I. L. III. Monumentum An-cyranum, p. 774 şi 788.

*) A se vedé maî sus pag. 490.

') Strnlxmis Geogr. lib. XIV. 2. 7.

[4]) In limba latina raudus şi rodus, bucată de metal, în particular de aramă, în jud. Mehedinţi (România) petra din care s'a scos arama se dice rudă (Hasdcu, Dicţionar, v. Aramă, p. 1451).

') Plinii H. N. lib. XVII. 3. *6.*

") riiuii lib. XXXIV. 18.3: Ante omnes autem in admiratione fuit Solis colossus Rftodi, quern fecerat Chares Lindius .... Septuaginta cubitorum altitudinis ""t • . . Maiores sunt digiti, quam plcraeque statuae. — După epitetul caracteristic de

XXIII. CBATEKUL CEL ENOltM 1)E PE COLUMNA CERIULUI

ÎN C A UP A Ţ Î.

Un vas antic descoperit în Sicilia ne înfăţişeză ca decoraţiune stâlpul cel faimos de stâncă de care avea să fie legat Promethcu. Este Columna ceriului din Carpaţî, pe vcrful căreia se vede figurat un crater enorm (Fig. 181, pag. 350).

Acest crater *) dedicat si asedat pe cea mai religiosă columnă a raseî pe-lasge, a trebuit se aibă o deosebită însemnătate istorică.

O amintire despre un crater colosal de aramă din părţile Scythieî o aflăm Ia Herodot.

După cum ne spune densul, un rege al Scythilor, cu numele Ariantan *), voind se cunoscă numërul supuşilor sëï a dat ordin, ca fie-care Scyth so-Î aducă câte un vêrf de săgeta, ameninţând cu morte pe ceî ce nu vor asculta. Adunându-se ast-fel o mulţime imensă de vcrfurî de săgeţî, si Ariantan voind se Inse un monument pentru posteritate, a îngrijit se se facă din aceste vêrfurï de săgeţi un crater de aramă, pe care l'a dedicat în Exampaeu, seu în căile cele sfinte. Acest crater, după cum ne spune Herodot, avea o capacitate de 600 amfore (15,880 litre) şi o grosime de 6 degete [s]).

însă, în care epocă a trăit regele Ariantan şi peste can Scythï anume ? Herodot nu ne spune. Tot ce ne comunică densul pare a ave numaî caracterul uneï simple tradiţiunî orale, culese de la Grecii din Olbia.

Despre originea acestui crater aflăm însă la Herodot următorele cuvinte memorabile: Touto (•/aXv.r/tby) wv £Xefov oi *Ixr^&rjioi* «r' àpSiuv "/evéoftai, «acest crater, după cum spun indigenii a fost făcut arc' apSt'wv». După ce premite aceste cuvinte, Herodot povestesce apoi tradiţiunea cu vêrfurile de săgeţî. In limba grecescă apS:.c însemneză, ce e drept, vêrf de săgeta.

-i]\'.fi'j.~,oţ, ce-1 are, la Dionysiu, columna de aramă do lângă muntele Atlas, se-ar pare, că acest monument a fost de asemenea consecrat Sorclirî (Helios). Anume după uniî etimologia cuvântului -rjXipMToc, s'ar reduce la YjXioţ sore si fîacivw a trece peste, adecă luminată de sorc.

*) La cei vechi vasele de o capacitate mai mare (de lut, orï de metal), ce erau destinate pentru temple, ori pentru locurile sfinte, de si aveau forme diferite, portă însă de regulă numele de y.paríjp, y.paiYjpsţ.-

') Hcrodot ne transmite acest nume numaî în formă de acusativ

grecesc.
[a]) **Hcrodoti** lib. **IV. c. 81.**

Se pare însă, că Ia început cuvintele arc' apSiwv din tradiţiunea luî Hcrodot avuse numai o semnificaţiunc topografică, anume, că acest crater era făcut de locuitorii din Ardia [1]) séü Adria (Ardei), *ât?* 'ApSiaiwv, o numire pe care apoî Grecii din Olbia o confundase cu arc' a_to5íuv, séü vôrfurï de sage{ï. Chiar şi numele regelui Ariantan se pare a fi numaî o formă coruptă.

în tot caşul, faptul ne apare positiv: pe Columna ceriului din Carpaţî se afla aşedat în timpurile ante-herodotice un crater enorm de metal, fie că acest crater este cel amintit de Hcrodot, fie că a fost un altul.

Craterele avuse *la.* poporul pclasg o deosebită însemnătate religiosă. Ele formau darurile cele maï prefiose ale regilor şi ale principilor, pentru temple şt pentru căile sfinte [2]*).* De regulă ele erau aşcdate pe columne, orî piedestale, si conţineau apa sfântă lustrală.

Unul din sanctuarele cele maï vechi şi mai însemnate ale Pelasgilor meridionali era la Dodona în Epir, unde se afla templul şi oraculul cel renumit al lui Joe Pelasgicul. Aici se afla de asemenea un crater misterios aşedat pe o columnă. După cum ne spune Polemon Periegetul, un literat din şcola alesandrină, şi care trăise în sec. II. a. Chr., la Dodona se aflau ddue columne paralele şi aprópe una de alta. Pe una se afla aşedat un crater de aramă asemenea unuî lebes (vas de metal cu margini arondate). Ér pe altă columnă era aşeclat un prunc, ce ţinea în mână un sbiciü. în partea dreptă a acestui prunc se afla columna cu vasul. Când sufla vêntul, sforile de aramă ale sbiciulul, cari erau flexibile întogma ca cele naturale, se mişcau şi ele băteau fără întrerurnpere vasul până când înceta vêntul [s]).

[J]) St rab o amintcsce dup! fântânele vechi de o regiune geografică muntosă numită 'Ap5!a (lib. VII. 5. *2),* pe care însă densul o confundă cu o parte a Dalmaţiei. De asemenea după cum ne spune Strabo *(XL* 6. 2) vechii autori mai vorbiaă de Sarmatiî, de Arimaspil séü Hyperboreiî, ce locuiau de asupra Istrului şi a Adriéi, o regiune, care în tot caşul nu putea se fie lângă marea adriatică, unde nu se aflau nici Sarmaţî, nici Arimaspî.

***) Hcrodoli lib. I. *c.* 14.** 25. 51. 70.

') Steplianus Byz., v. AUJÏW.

XXIV. ZTHAH XPYSH M E r A ÁH. — COL UM N A ÇEA MARE DE AUll CONSECBATĂ LUÏ URÁN, SATURN ŞI JOE.

1 *Evhemer despre Columna de aur dedicată Iul Uran^ etc.*

Un alt monument de o importanţă capitală istorică, ce a esistat în timpurile vechî pe teritoriul locuit de Daci, a fost Columna cea mare de aur, ridicată în onórea lui Uran, Saturn şi Joe, despre care ne vorbesce istoricul Evhemer din Mesena, bărbat de o vastă erudiţiune, care după Pliniu a trăit în epoca după Herodot *), ér după alţiî pe la a. 316 a. Chr.

Acest Evhemcr, un discipul al scolcî filosofice Cyrenaice, scrisese o istoria sacră (£spa avcqpapi) pe basa documentelor si inscripţiunilor, ce le culesese în diferite căletoriî ale sale.

în literatura antică cartea luî Evhemer se bucurase de o mare vedă, şi după cum ne spune Varro, poetul Enniu făcuse o traducere de pe ea [!]). Din nefericire însă din acesta importantă istoria sacră a lui Evhemer nu ne-a rernas de cât puţine estrase, dar şi aceste transformate şi interpolate de ceî ce s'aü folosit de ele, fie, că nu cunosceaü regiunile, de cari vorbia Evhemer, fie că nu erau de ajuns familiarisaţî cu numirile geografice obscure, ce le întrebuinţa acest filosof.

In acesta scriere a sa, Evhemer vorbia de o columnă de aur dedicată luî Uran, luî Saturn, Joe, Apollo şi Dianeï, în o regiune numită de densul «Arabia de la Ocean», seu «Arabia fericită», si locuită de Doi, de Scythî, Oceaniţî şi Pancheï (Peucinî).

Vom reproduce maî ântâiu aici o parte din pasagele luî Evhemer, ast-fel după cum le aflăm estrase si intercalate în istoria luî Diodor Şicul[8]). «în acesta regiune» — autorul ne vorbesce de Arabia de la Ocean — «se află maî multe sate şi oraşe însemnate, din carî o parte sunt aşedate pe valurî mart de păment (spre a fi apërate de esundarî), ér altele pe coline, orî pe câmpii. Oraşele cele mal mari aü palate magnifice, o mare mulţime de locuitori şi abundanţă de averi, întreg ţinutul acesta (Hâsa 7] x^P[01]) [e] P^[in de]

') **Plinii** H. N. lib. XXXVI.

17. 2. ') **Varro,** De agricultura, I. 43. ') **Dlodori Siculi** lib. V. c. 41—46.

turme numerose de diferite genurï. El produce o recoltă copios ă, dar tot-o-dată este abundant în locuri de păşune pentru turme de oî si ciredî de vite. Ţinutul acesta este traversat de o mulţime de rîurî, cari umedesc în un mod favorabil suprafaţa pamêntuluï şi contribue ast-fel la o deplină desvoltare a fructelor. Acesta este causa, pentru care acesta parte a Arabi e î, care prin bunătatea sa întrece cele-1-alte părţî, se numcsce Fericită (suSaij-iuv), o numire, ce i corespunde întru adevër. La estre-mităţile acestui ţinut, din partea de jos a Oceanului, se află mal multe insule, din cari trei anume merită o descriere istorică. Cea de an t ái ü se numesce insula sfântă C-tspa) şi în care nu e permis de a înmormenta pe ceî decedaţi. Altă insulă (a doua) e depărtată de cea de ântâiu numai cu 7 stadie (l chilom. 470 m.), şi în acesta se transportă şi înmormenteză cel

decedaţi........Afară de aceste (doue insule) mal esistă

încă o insulă

mare (a treia) depărtată la 30 stadie (6 chilom. 300 m.) de cea precedentă . . . Ea este situată în partea de resărit a Oceanului (eîç TÔ rcp&ç e'co |iépoç TOO 'Qy.íavoö xsifisvTj) şi are o lungime de mal multe stadie. De pe promontoriul, ce se întinde spre resărit se dice, că se vede regiunea Indică ('IvSixTJ) ca şi cum ar fi înveluită în ceţă din causa depărtării sale celei mari. In Panchea (acesta este numele insulei celei mari şi al regiunii din apropiere) se află mal multe lucruri demne, ca se fie memorate în o descriere istorică. Locuitorii din Panchea parte sunt autochtom (a'jró/frovsc) şi aceştia se numesc Panchel, parte sunt veniţi acolo, anume Óceáni ţi, Indieni, Cretenî şi Scythl. în Panchea se afla un oraş celebru numit Panara si care în privinţa prosperităţii sale întrece pe tóté cele-1-alte oraşe. Locuitorii de aicî se numesc rugătorii lui Joe Trifyliu (TOO At&ç TOD Tpc-yuXíoü) şi sunt singurii din totă populaţiunea Pancheei, cari trăesc după legile lor («UTOVO-XO:) şi fără se aibă vre un rege (ajSaaiXeorot) . . . . Pe o câmpie deschisă, la o depărtare cam de 60 stadii (12 chilom. 600 m.) de acest oraş se află templul lui Joc Trifyliu şi care se bucură de o mare

veneraţiune pentru anticitatea şi construcţiunea sa cea

magnifică..

Acest sanctuariü e construit din petră albă, are o lungime de doue pietre (70 m.) şi o lăţime potrivită cu lungimea sa. El este aşedat pe columne înalte şi masive decorate cu sculpturi esecutate de maeştrii celebrii. Aci se află şi

statuelc cele memorabile ale deilor, sculptate cu cea mal mare artă
Ş[1] admirabile prin colosele lor. De la templu se întinde un drum
[a]Şternut cu petre avênd o lungime de 4 stadie (840 m.) şi o lăţime de
[Un] pletru (35 m.). Pe ambele margini ale acestui drum sunt asedate vase
[m]arî de aramă (xaXxeîa (isfaXa) pe base pătrate .... Dincolo de

âmpul acesta se afla un munte înalt consacrat deilor şi care se nu-mesce Scaunul luî Uran şi Olympul Trifyliu (Oùpavoo Si'fpoc *v.tx.1* Tp'.tfóXwí "OXi>u.7TOc). Anume se spune, că Uran cel botrân, în timpul când ţinuse densul imperiul lumiî, petrecea cu plăcere în locurile aceste si că din vérful cel m aï înalt al acestui munte densul observa ceriul si stelele. Maï târdiu însă acest munte a primit numele de Olympul Trifyliu, fiind-că locuitorii erau compuşi din trei ginţi, anume din Pancheî, Óceáni ţi şi D o î, carî mal târdiu au fost cspulsaţî de aici de Ammon. Anume se spune că acest Ammon, nu numai că a alungat de aici pe poporul acesta, dar ' a si distrus cu totul si asemënat cu pământul oraşele lor D o ia şi Aste- ' rusa. în fie-care an preoţii fac pe muntele acesta o festivitate ore-care cu multă sfinţenia . . . . Se mal află în acesta insulă trei oraşe mari însemnate anume Hyracia, Dalis şi Oceanis. întregă regiunea acesta (Tr,v *ék* y_úpav oXfjv) produce fructe în abundenţă. Cu deosebire se face aicî vin mult de tóté felurile. Bărbaţii sunt resboinicî şi se folosesc în lupta de care, după obiceiul cel vechiu. Introgă organisarea lor socială se compune din trei părţi. Clasa cea de ântâiu este a preoţilor (iepef;) şi tot de clasa acesta se ţin şi meseriaşii. Clasa a doua e compusă din agricultori (-/ecopfol), ér în clasa a treia sunt ostaşii (otpauwtat) ; de acesta clasă se ţin şi păstorii (vojistţ). Conducătorii tuturor sunt preoţii. Aceştia desbat judecăţile asupra controverselor, ce se ivesc şi au putere peste tóté lucrurile, ce se petrec în popor. Agricultorii lucreză pământul, însă fructele le adună şi pun în comun. Er când se împărţescc recolta, acela care a lucrat pământul mal bine capetă partea cea mare (după judecata preoţilor) . . . . De asemenea şi păstorii dau în comun cu tot devotamentul victimele si cele-1-alte lucruri destinate pentru usul public . . . . în general nu e permis nimerul se aibă ceva ca proprietate particulară, afară numai de casa şi de grădină. Preoţii primesc tot ce fată dobitocele, tóté productele, si dânşii distribue apoï fie-cărul, ce i se cuvine după drept . . . . Ca îmbrăcăminte locuitorii întrebuinţeză vestminte mol, fiind-că oile lor se disting prin o lână de calitate fină. Atât bărbaţii, cât şi femeile, portă ornamente de aur. Anume î-şî pun lanţuri împletite în jurul gutuiul si brăţare la mâni Ostaşii primesc Icfă pentru serviciile ordinare, ce le fac; el sunt împărţiţi în cete, apără patria, o întăresc cu castre şi propugnacule . . . Preoţii îndeplinesc serviciul religios pentru de! mal mult cu imne şi encomil, lăudând prin versuri faptele sevârşite de el

şi binc-facerile lor pentru omeni. Nemul lor după cum povestesc ei, se trage din Creta, de unde au fost aduşi de Joe în Panchca pe când acosta trăia între omeni şi ţinea domnia pământului. Ca o proba

despre acesta el aduc modul lor de vorbire, arătând, că în limba lor sunt multe cuvinte rëmase de la Cretenî. Buna-voinţă si ospitalitatea, ce o aü faţă de aceştia, spun că le-a rëmas de la strămoşi, şi acesta tradiţiune s'a propagat din generaţiune în generaţiune la urmasï. Ei maï arată chiar şi inscripţiuni (avaypa'f ac), după cum spun redactate chiar de Joe, în timpul când acesta trăia cu muritorii şi pusese fundamentul templului de acolo. Se mai află în ţinutul acesta (x^pa) mine abundente de aur, de argint, de aramă, de staiiiü şi de fer, însă din aceste nu *e* permis de a se esporta nimic afară din insulă . . . . Se mal află în templul acela o mare mulţime de daruri sfinte de aur şi de argint consecrate în onórea deilor şi cari se conservă adunate în grămedi din o vechime depărtată . . . . Patul séü Scaunul deuluî (^ xXt'vî; TOO deoö) este lung de 6 coţi, lat de 4 coţi; el este întreg de aur şi fie-care parte a sa e lucrată cu multă artă. Lângă pat se află asedată masa deuluî, tot ast-fel de magnifică şi sumptuosă ca şi cele-1-alte aparate. La mijlocul patului se află asedată o columnă enormă de aur, scrisă cu litere, pe carî Egiptenii le numesc sacre. Cu aceste litere sunt descrise faptele luî U r a n şi ale lui Joe, şi la acesta inscripţiune Mercur a adaus şi descrierea faptelor Dianeï şi ale luî Apolló» [1]).

[1]) **Dlfldorl** Siculi lib. V. c. 46. 7: K-/.ta 5s JJ.ÉSTJV frjv xX!vr]v eoríjv.? crrjXfj Ypam/.aTa fjfoustt Ta *T.f/.ţ'* A!TÜH:TÍO!Í Upà xcţXoujuva, Si' <Lv yj-av oi itpo..|£iţ Oôpavoû TS xal Aloc àvafEfp!X[j,[J.Év<,i'., v.aï UE-;à xautoit C/.Í 'ApTtjx'.8oç xal ArcóXXcüVOí ú'f' 'Epjioo itpoţava-•fSYpa|i|xlvas. — în alt loc D i od o r Şicul résuma de noü descrierea lui Evhemer despre Arabia fericită, despre insula Panchea şi Columna lut Uran cu următorele cuvinte: «Cei vechi», dice Diodor, «au lăsat urmaşilor sëi doue concepţiunî diferite despre dei, anume, că unii sunt eterni, cari nu vor peri nici o-dată, cum sunt söreié, luna şi ccle-1-alte a s t r e ale ceriului, de asemenea v e n t u r i l e şi altele de natura acesta, de ore-ce fie-care din acestea are o origine şi durată eternă. Ér alţi del, ne spun denşii, sunt pămentenl, carî au câştigat cult şi onorî divine pentru bine-facerile aduse őmenilor, cum sunt Hercule, Bach, Aristeu şi alţii asemenea acestora . . . . Anume Evhemer, amicul regelui Cassandru (din Macedonia), care avuse se îndeplinescă în interesul acestui rege, ore-carï legatiunï srsë facă calëtoriï depărtate, spune, că imbarcându-se din Arabia fericită a navigat mal multe dile pe Ocean, şi în fine a sosit Ia nisce insule încunjurate de ape mari, din curî una este mal însemnată şi care se numcsce Panchea. Acolo densul a vëdut pe locuitorii numiţi P a n c h c î, cari csceloză prin pietatea lor şi venereză pe de! cu pregătiri şi sacrificii magnifice precum şi cu cele mal alese daruri de aur şi de argint. Acesta insulă esle sfântă (Upà) deilor şi are mai multe

lucruri demne de admirat, atât pentru vechimea lor cât şi pentru escelenţa artei, lucruri pe carî noi le-am descris '" particular în cartea nostră precedentă. Anume se află în acesta insulă un d é l înalt, [6]«" Pe vêrful seu templul lui Joe T r if y li u, construit de el însuşi pe când trăia între omeni şi ţinea imperiul lumii pămontescl. în acel templu se vede o columnă de aur,

Aceste sunt datele principale geografice şi etnografice, ce ne-au rëmas j]a Evhemer cu privire la «Arabia fericită» de lângă Oceanos şi la regiunea orï insula numită Panchea.

Istoria sacră a lui Evhemer avuse în anticitate mulţi adversari din causa tendinţelor, ce le urmăria acest filosof cyrenaic, care voia se esplice mitologia prin istoria si cu deosebire voia se probeze, că o parte din deil cei mari al religiunil vechi au fost simpli muritori, cari pentru meritele şi puterea lor câştigase onor! divine.

Acest! antagonist! aï sistemului, ce-1 introdusese Evhemer în istoria sfântă a vechimii, declarară de mincinosă întregă descrierea, ce o făcuse densul despre regiunea numită Panchea, despre poporul cel fericit şi model de pietate, ce locuia în aceste estremităţî ale lumii vechi '). Motivele lor aveau ore cari aparenţe convingătore. Ca probă, aceşti adversari al doctrinelor cyrenaice aduceau împrejurarea, că în Oceanul arabic, acolo unde căutau dênsiï acest pământ fericit al lui Evhemer, nu aü esistat nici poporele, nici oraşele, nici instituţiunile, nici insulele, de cari vorbia acest filosof ateist, care în definitiv nu voia nici mal mult, nici mal puţin, de cât se rëstorne vechia religiune grecescă.

Noi vom esamina aici acesta importantă relatare a lai Evhemer, din punct de vedere istoric şi geografic,- spre a ne pute da séma de asistenţa şi si-tuaţiunea adcverată a acestei memorabile regiuni.

care conţine o descriere sumară cu litere Pancescï a faptelor ilustre severşite de Ura n, de Saturn şi de J o e ('Ev toutw tu ispi» 3TY|Vfjv eîvat ^pusijv, èv ˙J totç Ypájxjiaacv usapxîtv Y£YfcW^v5tÇ T^» Te O&pavoû xal Kpovoû xa'l A;cc îtpaţî'.ţ tüt). Densul (Evhemer) mai adauge, că Urán a domnit cel de ântâiu dintre toţî, fiind un bărbat cu înalte sentimente de dreptate, cu o bună-voim! forte mare şi forte instruit în ce privcsce cursul stelelor. El cel de ântâiu a adorat divinităţile ce-rescî cu victime şi din acesta causa a fost numit Oopaviţ, Ceriu» (D i o d. Sic. Ed. Didót, lib. VI. c U). — Punênd faţă în faţă aceste doue estrase făcute de Diodor unul în cartea a V şi altul în cartea a VI a istoriei sale, avem înaintea nostră o mică imagine despre confusiunea, ce s'a introdus în textul original al luî Evhemer chiar şi numai din partea lui Diodor Şicul, în primul estras insula Sfântă este diferită de Panchea, în al doilea ele sunt identice, în primul estras columna lui Uran era scrisă cu litere, pe cari Egiptenii le nurniau sacre, in al doilea cu litere naţionale Pan-cescï. în cartea a V-a Diodor spune, că templul lui Joe Trifyliu se afla pe o câmpia, ér în cartea a Vl-a pe un dé l, confundând ast-fel magnificul sanctuariü cu muntele dedicat deilor seu cu Olympul Trifyliu.

') Polybit lib. XXXIV. *5.* 9. — Strabonis lib. II. 4. 2. — **Plutarque,**

D'Isis et d'Osiris.
Cităm traducţiunea francesă din 1784, Tome XI, p. 309: qui seroit ouvrir de grandes portes à la tourbe des mescrcants atheistes et donner manifeste ouverture et

2. *Patria luî Urán în regiunea, munţilor Atlas. Arabia fericită a luî Evhemer lângă rîul Oceanos (s. Isiru),*

După cum ne spune Evhemer, bëtrânul rege Uran, pe când densul ţinea imperiul lumiî, petrecea adese-orî în regiunea numită Pan eh ea, ce forma o parte din Arabia fericită.

Care era însă patria luî Uran? Este prima ccstiune, ce ni se prcsintă aici spre a ne pute orienta asupra situaţiuniî geografice a Arabici fericite.

După cum ne spune Diodor, locuitorii de lângă muntele Atlas (Oltului), stăpânitoriî «tërii fericite» (/copa £o5ai|uov), carî escelau prin pietatea lor deosebită ş'i prin ospitalitatea lor faţă cu toţi veciniT, se glorificau, ca deiî lumii vechi s'aü născut la denşiî.

Anume ei spuneau, că cel de ântâiu rege al lor a fost Uran [1]), adecă Ceriul în înţelesul posterior al cuvântului, în realitate însă «Muntean» [2]), că acest Uran a adunat mai ântâiu în societate-pe omenii reslăţiţî şi i-a făcut se constitue comune; că el le-a dat legî şi i-a oprit so trăiască în fără-dc-legî, ori după modul ferelor sèlbatece; el i-a înveţat so cultive fructele bune şi se le conserve; că el a supus cea mai mare parte a lumiî, cu deosebire ţinuturile despre apus şi nord; că el devotându-se cu un zel particular în a observa cursul stelelor, ajunsese se potă predice multe, ce se puteau întâmpla în univers, că el a stabilit legile anului după cursul soreluî şi le-a adus la cunoscinţa dmenilor; densul a împărţit anul în luni după cursul luneî şi după anumite ore . . . . Numele lui apoï a fost aplicat la ceriu, nu numai din causa, că el cunoscuse adânc resăritul si apusul stelelor şi alte fenomene ccrescî, dar tot-o-dată pentru a face cunoscute lumii meritele sale».

Domnia Iui Uran în părţile de nord ale Istruluî ne apare nu numai în tradiţiunea Hypcrboreilor de lângă muntele Atlas, pe care ne-o comunică

grande licence aux impostures et tromperies de Evemerus le Messenien, lequel . . .
a respandu par le monde universel toute impiété, transmuant et changeant tous
ceulx que nous estimons dieux, en noms d'admiraulx, grands capitains, et de roys . . .

') DiodoH Siculi lib. III. 56: 'AtXaviioi tout napa tc/v 'Qxeavbv ïoitoot xatiy.ouvtsç **xal**

oûai *Si* itpûiTov naf/' aôtoîç O&paviv (B *) Numele (jculuï Uran (Oupavoţ) derivă de la &ùpoî (in formă ionică) **munte.**

Diodor, dar ea formeză tot-o-dată fundamentul celor maï vechï legende pelasse cuprinse în poemele luî Homer si Hesiod. Originea tuturor deilor, ne spune Homer, era la Occanos potamos ').

Arabia cea fericită a luî Evhemer, traversată de o mulţime de rîurî, o tara, ce se caractérisa prin recoltele sale abundente, avută de turme, de mine de aur, de argint, de aramă şi de staniű, cu omeniï sëï ceï piï şi cu organisarea sa cea patriarchală, este una si aceeaşî cu x&P[a] euSaijtwv, séü cu regiunea cea fericită a locuitorilor de lângă muntele Atlas, unde era patria şi reşedinţa lui Uran, primul întcmeiătoriu al mareluî imperiu pelasg.

Ca o regiune geografică, Arabia de la Istru, séü de la Pontul eux in, o întempinăm adese ori amintită la autorii anticităţil.

încă în cele maï vcchï legende grecescï Istrul, "lorpoç, ne apare ca un fiu al Egipetuluî si al Arabieî [2]). Esista aşa dar o Arabia lângă Istru încă în timpurile mitologice.

De altă parte la poetul Eschyl, mulţimea cea belicosă de lângă muntele Caucas, unde suferise Prometheu, si pe unde curgea rîul Oceanos, este numită «flórea marţială a Arabieî» [3]).

Tot ast-fel poetul latin PI au t, care trăise în secuiul al Ill-lea a. Chr. amintesce de o Arabia lângă Pontul euxin, o ţeră, dice densul, unde cresce în abundenţă absintul şeii pelinul [4]). Arabia Pontică a luî Plaut se întindea de la muntele Hem pe lângă ţormuriî măriî negre în sus până către apele rîuluî Borysthene séü Nipru, o regiune despre crre poetul Ovidiu scrie: că-1 înfiora, câmpurile ei cele deşerte acoperite numaî cu absintul cel trist, seceriş amar, demn de pamôntul, ce l'a produs [5]). Acceaşî Arabia europeană a luî Plaut o maï aflăm si în secuiul al XVlI-lea tot ast-fel descrisă de archidiaconul Paul din Alepp. «în Moldova» dice densul, «în Ţera-românescă şi până la Moscova, spaţiul câmpiilor dintre tóté erburile e acoperit maï ales cu absint» [6]).

') Homeri Ilias, XIV. v. 201.

") Apollotlori Bibi. lib. II. 1. 5. 4.

[5]**) Acscliyli** Prora, vinct. v. 420: 'Apafiiac T'ipsiov <£v8-oç.

[4]) IM im ti Coraoediae, Trinumus, Actul al Ill-lea: Syc. Omnium primum in Pontúm aduceţi ad Arabiara terrain sumus. Charm. Eho, An etiam in Ponto Arabiast. Sv. Est: non illa ubi tus gignitur. Set ubi apsinthuim fit ac cunila gallinacea.

[6]) Ovidli Ep. cx Ponto. III. 1. 23-24 :

Tristia per vacuos horrent absint h ia campos

Conveniensquc SUQ messis amara loco. [e]) Hnsdcu
Arch. ist. I. 2. 79.

Afara de genealogia mitologică a Istruluî, fiu al Arabieî, şi afară de notiţele geografice, ce ni le-a transmis Eschyl şi Flaut, noi mai aflăm unele amintiri obscure despre Arabia din părţile de nord-vest ale măriî-negre şi la alţî autorî.

La geograful Ptolemeu litoralul Măriî-ncgre începând de la braţul de nord al Dunării până la gurile rîulul Borysthene şi mărginit la apus cu rîul Hierasus séű Şiret, era locuit de o populaţiune, ce purta numele de Arpii !). Ér la Ammian Marcellin acelasî ţinut ne apare sub numele de Arabia [!]).

în fine eruditul archeolog Bessonov din Rusia mai scrie următorele : «Tot ce se numesce din vechime, însă într'o epocă deja istorică Kara-VI a chü în înţelesul cel mai larg al cuvêntuluï, portă în pocsia poporală a Bulgarilor numele de Arab, cr poesia. poporală a Şerbilor este şi mai es-plicită». D. Bessonov citex.ă mai multe legende serbe şi bulgare, prin cari î-sî întăresce aserţiunea. Bună oră. într'o balada, faimosul crăişor Marcu, eroul favorit al eposului bulgaro-sêrb, şi inimic înverşunat al marelui Mircea, este descris răpind de la A rab î tóté oraşele până la Pont [3]).

La tóté aceste fântânî geografice vechï despre Arabia de lângă Istru, noi vom adauge aici încă o împrejurare caracteristică, că în evul de mijloc in-semnele eraldice ale Tëreï-românescï erau trei capete negre, ér ale Mol-doveï doue capete negre, adecă arabe *).

După cum vedem, numele de Arabia era aplicat Ia regiunea dintre Car-paţî, Istru şi Pontul *euxln* încă din timpuri forte obscure. Partea principală a acestei Arabic pontice ori oceanice (istrice), şi anume aceea de lângă muntele Atlas ne apare la Evhemer ca Arabia fericită (Vj £ü5aí[.uüv '.ApajBía). Conumele de «fericită» i se atribuise accstcî regiunï favorisate de ceriu încă din timpuri forte depărtate [5]). La acesta numire face alusiune Pliniu când scrie: gens felix, si crcdimus, quos Hyperboreos appellavere [6]), şi tot de acest titlu consccrat prin tradiţiuni vechi î-şî adusese aminte împeratul Aurelian, când bătuse monctele cu inscripţiunea DACIA FELIX [7]).

') Ptolemnei Geogr. lib. III. c. 10. §. 7.

[2]) Aminiani lib. XXXI c. 3: Athanaricus Thcrwingorum dux . . . . castris denique prope Danasti (Nistru) margincs . . . metatis, Mundcriciium ducem limitis postea per Arabiam . . . misit hostium (Hunnorutn) speculaturos advcnturn.

') Hastlcu, 1st. crit. Voi. I (Ed. *2.)* p. <38.

} La Ilomcr Hypcrboreiî ccî piî de lângă Occanos apar sub numele de Ethiopl

as, I. 22. —Cf. Aeschyli Prom. vinct. v. 808).

') Odyss. IV. 563 seqq. IX. v. 109 scqq. — Acsclijll Chocph. v. 373—374: jiefáX-fjc

"«X'lí -/.a! àre^o.-.Éou (itíísva.

°) Plinii lib. IV. 26. 11.

') Eckhcl, Doctr. numni. VII. 4SI.

Avem de a mulţămi numaï confusiunil, ce o făcuse autoriï grecescl din epoca de decadenţă a geografiei, că numele de «Arabia fericită> a fost atribuit unei părţi a Arabieî asiatice. Dar însuşi Pliniu cel bëtrân constată, că acest conume era fals [1]). Arabia asiatică, acoperită de deserturi vaste, cu o climă ardetóre, cu munfî stâncoşî şi sterpi, cu un păment puţin productiv chiar pe lângă mare, lipsită chiar şi de păşuni, unde nu esistă nicï un rîu, care so aibă un curs continuu de apă, de cât numai când plouă, lipsită de metale nobile, si peste tot regiunea cea mal sëraca a Asieî afară de Iranul oriental, o ţeră, pe care nicï Romanii nu avură ambiţiunea se o cuccrescă, şi care încă până astă-dî este în mare parte un păment necunoscut, nu a putut nici o-dată so capete numele de Arabia «fericită».

3. *Insula numita. Panchea (Fence) in istoria sacră a luî Evhemer.*

Lângă regiunea, pe care Evhemer o numescc «Arabia fericită> densul mai face amintire de un teritoriu cu oraşe însemnate, cu munţî şi câmpii întinse numit Panchea (ITay/aia) şi care se afla în partea de r os ari t a apei O c c a n o s.

Textul luî Evhemer cu privire la acesta parte a Arabieî fericite nu este destul de clar. Panchea figureză la densul acum ca '/wfxx, seu ca regiune continentală, acum ca VYJOOC, séü insulă. O probă că Panchea luî Evhemer forma de fapt numaï o continuitate geografică a Arabici fericite, şi nu se afla situată în apele cele deschise ale măriî mari.

Ceî vechi, cu tóté că avuse înainte întreg textul acestui istoric-filosof, însă nu erau nicï dênsiï pe deplin orientaţi în ce privesce caracterul geografic a accstcî regiunî.

La Polybiu, Panchea luî Evhemer este numita regiune [!]), la Strabo fera ?), ér la Diodor Şicul ea ne apare ca *y&>ca.* şi ca VTJOO;. în tot caşul Panchea luî Evhemer este o insulă, însă nu maritimă.

Delta Dunării ne apare în literatura geografică grecescă, încă începênd

') l'linli lib. XII. c. 41: ct tamcn Felix appellatur Arabia, falsa et ingrata cognominis.

***) Polybii** Hist. lib. XXXIV. 5. 9: 'O (Eu-^upoi MesTfjvtoţ) jilvtot ft «'.ţ .|±;«v

") **Strabonis** Geogr. lib. II. c. 4. 2: x^P»'' t' "aîX"""*. — Ibid. lib. VII. 3. 6: *™P*

din secuiul al Ill-lea a. Chr., sub numele de Peuce (lïe'JXTj), o numire, pe care Eratosthene o derivă de la specia de arborî ÎTEU/YJ (brad), ce crescea "n acesta insulă *). în realitate însă ïïeuxr] era numai o formă grecisată a uneî numiri indigene.

în poema epică despre Argonauţi, ce se atribue lui Orpheu, se amintesce lângă gurile rîuluî Oceanos séű ale Istrulul de locuitorii aşa numiţî P ac ti !), si cari nu erau alţii de cât PancheiT lui Evhemer.

Diferite numiri topografice similare ni se presintă până în dilele nóstre în părţile de jos ale Dunării. Din aceste vom aminti aici următorele: Pan-galia, unul dia oraşele cele mal însemnate ale Dobrogeî în evul de mijloc, situat spre sud de Constanţa pe ruinele vechiului Calatis [3]); Pan ga, vale spre nord de comuna Dăienî; Pan c es cl, têrg în judeţul Roman; alte trei comune numite Pănccscl în judeţele Putna, Bacău, Roman; Pa n ci u, o comună urbană în judeţul Roman; P ane ea, dél în judeţul Prahova.

Putem aşa dar stabili cu o deplină convingere istorică, că numirea de Peuce, pe care geografii grecesc! din timpurile din urmă ale anticităţil o atribuise insulei formate de braţele Dunării, este una şi aceeaşi numire geografică cu Panchea luî Evhemer. Insă filosoful Cyrenaic estinde acesta numire şi la o parte însemnată din Scythia mică, séü Dobrogea ').

Se mal presintă aici încă o circumstanţă geografică, pe care nu putem trece cu vederea. După cum scrie Evhemer, regiunea, séü insula, numită Panchea, se afla situată în apropiere de altă insulă mal mică, considerată însă de sfântă, şi care nu póté fi alta de cât insula Le u ce, căreia până în timpurile din urmă ale anticităţil i r>c atribuise epitetul de sacră [5]), divină si luminosă [6]).

') **Stephanns,** Thesaurus gr. L. v. Hióx-r]. Nomen insulac ab arboris nomine derivat Eratosth. ap. schol. Apoll. Rh. : 2ia ta K&XXàç s/siv íreűv.at. — Cf. Scymnus, v. 785-790. ') **Orplicl** Argonaulica (Ed. Schneider, 1803) v. 1070-1073:

> **3la TUOIJLatOC xi'V 'Affût . . .**
> evO-a v.al evO^a jj^oTirtv &~rivea '-f-
> oXa 'ApxTeituv TS 'j'jvoc AsXííuv t*
> afspctiyuiv.

") Jirecftk, Gesch. d. Bulg. 1876, p. 400. — In un portulan manuscris din a. 1351 in Biblioteca Laurcnciană din Florcnţia: Pangnlla.

) Intr'o vechime forte depărtată gura principală a Dunării se afla mult maî spre

sua. AsMcl Herodot (fi. 34), care după cum se vede avuse înaintea

sa nisce fântâni
geografice mult maî vechî, no spune, că Istrul se versa in
mare in faţă de oraşul
'lopc al Asiei mici. — Cf. Aristotele, Meteor, d. I. 13; si De generat,
anim. V1H. 28.

'} Scylacls Periplus c. 68: Asux-q, Upà toù 'A^XXitu;;.

'} A se vedé mai sus p 97.

Regiunea, ori insula, Panchca, siluată în apropiere de marc, între Scyţî si Geţi, ne apare încă din timpurile luî Evhemer ca un colţ fericit de păment, unde interesele economice si interesele comerciale făceau so se întâlnescă si stabi-lescă diferite grupe de locuitori din ţinuturile vecine şi din insulele măriî egcc.

Populaţiunea Pancheeî, ne spune Evhemer, afară de locuitorii autochtonï cari se numiaii Pancheï, se mal compunea din următorele triburi, ce imigrase mal tardiü acolo, anume Scythî, OceaniţÎ (seu locuitori din părţile superiore ale Oceanului, Istrulul), Cretenî, Indieni şi în fme Doi.

Acest! Doi, despre cari ne spune Evhemer, că locuise o-dată în numër considerabil în Panchea, de unde el aü fost apoi espulsaţî, nu sunt de cât Dai! lui Strabo [J]), un nume, sub care ccî vechi înţelegeau pe Daci, séü triburile pastorale de la CarpaţI. Tot ale lor au fost după cum résulta din Evhemer oraşele D o ia şi Da l is, din cari cel de ântâiu se pare a fi identic cu D a us d ava al lui Ptolemeu, situat între braţele Dunării[2]), ér al doilea a fost probabil comuna cea însemnată de păstori, numită astă-dî Dăienî în Dobrogea.

în ce privesce pe Crctenil imigraţi în Panchea, el nu sunt de cât premergătorii preistorici al coîonielor comerciale Milesiene de la Dunărea de jos. însuşi Miletul, acest oraş înfloritoriu şi puternic de pe formuriî Asiei mici, a fost la început numai o colonia Cretcnă.

în fine Evhemer în descrierea Pancheeî mal face amintire de o grupă de locuitori imigraţi, pe cari densul i numesce In d i. După Apolloniu Rhodiu, pe câmpul cel vast şi deşert, ce se întindea de la gurile Istrulul în sus, locuiau în timpurile mal vechi aşa numiţii Sindi[3]). Indi lui Evhemer imigraţi în insula Panchea şi Siridi luî Apolloniu Rhodiu din sus de gurile Dunării ne apar ca unul si acelaşi popor de rasă pelasgă. După cum ne spune Pliniu, rîul cel mare al Asiei, Indus, era numit de locuitorii indigeni Si n d u s [4]). De aici se esplică pentru ce geografii vechi identificau numirea de Sindi cu Indi. Despre locuitorii numiţi Indi de la Istru mal avem şi o tra-

') **Stral)01lis** lib. VII. 3. 12: Aaxoiic . . . o'rlc olpii Aaooţ xaXeîoS-a; te naXaiov a'f' ou **xal** •napa to:ţ 'Attixoî; ircsroX'.ns ta t ui v oîv.stuiv avocata Feicti x<xl Aaoc.

*) **Ptolciuaci** Gcogr. III. 10. 6: Mrt<x;u S; T&Û no-</.|j.Ou *r.i|e>.ţ* «ÎSf AcioucSitua vy' *I*[1]-[*1*]' *•{<*";* Tipicxa vs' |iî' -f".

") Apolloiiii Rhodii lib. IV. v. 322. — După istoricul Timonax câmpul S i n d i l o r (tiv lívtojv iîî3ioy) sc întindea până Ia punctul, unde

Istrul se despărţia in doue albn sau până la cataracte, după cum vom vedé mal tardiü (Fragm. Hist, grace. IV. 522. !)•— O altă grupă de Sindi locuia după Scylax (§. 72) lângă lacul Meotic: Mstà Sè.M«t^ai ïîvïoi fa-voţ. La aceştia se refere pasagiul Im Evhemer, unde scrie, că dupl cum se spune, din Panchea se póté vedé Indica ('Ivîix-îj), ca şi învëluita în ccţă.

') **Plinii** lib. VI. 23. 1: Indus incolis Sindus appellatur.

geografică, în o vechia baladă sérbéscà teritoriul actual al Ţereî-românescî portă numele de India[1]).

Ca centre mal însemnate ale populaţiuniî din Panchea, afară de Doia si Dalis, Evhemer maî amintesce oraşele Hyracia, Occanis şi Panara.

Hyracia pare a fi vechiul oraş încunjurat cu murï Heraclea, ce esistase o-dată în apropiere de gurile Istruluï, care însă în timpurile Ini Pliniu era dispărut[2]). Ér Oceanis este probabil vechiul Axium séü Axiopolis, de pe ţermurele drept al Dunării, lângă Raşova de astă-dî. în fond Occanis si Axium era una şi aceeaşi numire.

în ce privesce organisaţiunea politică si socială a locuitorilor din Panchea, ea ne presintă întru tóté caracterele instituţiunilor tradiţionale ale Myper-boreilor şi Dacilor.

în totc oraşele Pancheeî, după cum ne spune Evhemcr, clasa ort casta dominantă o formau preoţii. Eî erau nu numai miniştrii altarelor, dar tot-o-dată şi cârmuitoriî poporului. Pe lângă funcţiunile sacerdotale, preoţiî din Panchea maî concentiase în manile lor tóté puterile politice şi juridice.

Aceeaşi formă de guvernare a aflăm şi la Hyperboreî. După cum ne spune Hecateu, descendenţii regelui Boreas aveau nu numai domnia politică peste insula cea sfântă a Hyperboreilor, dar erau tot-o-dată şi administratorii templului celui mare al lui Apollo [3]). Aceleaşi instituţiunî naţionale teocratice le aveau şi Dacii[4]).

în fine comuniunea de averi, ce o aflăm la triburile agricole şi pastorale din Panchea, are între Iote caracterul vechilor instituţiunî pelasgo-gete.

') Hnsdeu, Etymologictim magnum Romániáé. Tom. IV. Introducere, p. CXXXV.

*) Plinii lib. IV, 18. 5: Jamquc Thracia altcro latere a Pontico littore incipiens, ubi Ister amnis immergitur, vel pulcherrimas in eo parte urbes habet . . . . Hera-cleam habuit, et Bizonen terrae hiatu raptam.— Acesta Heracleă paru a fi fost situată lângă braţul de sud al Istruluï, numit astă-dî al Sf. George, ér la Ptolemeu (III. 10.2) Inariacion stoma, unde regele Filip II al Macedoniei voise se ridice o statuă lui Hercule (Justini lib. IX. 2: vovisse se [Philippum] statuam Herculi, ad quam in ostio Istri ponendam se venire). Confcrcsce şi notiţa lui Arrian despre sacrificiul, ce-) face Ale-sandru cel Mare lângă Delta Dunării lui Joe Sotcros, lui Hercule şi Istruluï (De exp.

<-'x. I. 4. 5) _ Maţ cstc *de* notat aicî, că una din gurile Nilului încă era consccrată luî

orcu!e şi purta numele de stoma Heracleoticon (Taciţi Ann. II. 60. — Strabo, .II. 1. 35.- Diodor, I. 3. 37).

_' 0<lori Siculi lib. II. 47: RasiXîueiv *ii* f?)<; itoXsujc taur/jţ x*i tou tsjiévouç Jjcáp'xíiv

tut? Strubonis lib- VII. 3. 11; XVÍ. 2. 39. - Jornandis De Get. orig. c. 5. - O consti-U''Une ana'os;ă o aflăm şi la triburile pelasge ale Cappadociei (Strabo, XII. 2. 3).

Ne sunt cunoscute următorele versuri ale lui Horaţiu: Maî bine trăesce poporul cel rigid al Geţilor, ale căror moşii nehotărnicite produc recolte pentru toţî. Aici nime nu cultivă pămentul mal mult de un an; ér după, ce unul şi-a îndeplinit munca sa, până când el se odihnesce, vine altul si-1 înlocuiesce cu asemenea îndatorire [1]). Ér Criton, care trăise în timpul lui Traian si scrisese o istoria a Geţilor, ne spune într'un fragment al sëu, ce a römas la Suida, că o parte din Gefl aveau să îndeplinescă lucrările de agricultură, iar cel ce urmau pe rege în resboiű, adecă militarii, îngrijiau de castele [!]).

Originea comuniunii de averi la poporul pelasg se reducea la timpurile cele fericite ale lui Saturn.

în acesta privinţă scrie Trog Pompeiu : că Saturn a fost un rege cu sentimente de dreptate aşa de înalte, în cât în timpul, când domnise densul, nime nu a servit unul altuia, şi nici nu a avut cine-va vre-o avere particulară, ci tóté eraü comune şi neîmpărţite, ca un singur patrimoniu al tuturor [8]).

4. *Olympul Triphyliu din insula Pancheeî.*

în insula Panchea, după cum ne spune Evhemer, se afla un munte con-secrat deilor, care mal ântâiu se numise Scaunul lui Ura n, érmaïtârdiu Olympul Triphyliu.

Acest munte sfânt al Pancheeî purta după Evhcmer conumelc de TpiyuXcoc, fiind-că locuitorii acestei memorabile insule se compuneau din trei ginţi, Tpt'c şi yoXfy trib. O etimologia viciosă. Triphylul din insula Panchea nu putea se fie de cât un Trimonţiu séu Tpc'f uXXov, de la tpic şi <p6XXov, foia, în caşul de faţă vér f séü pisc, după cum în timpurile Iul Pliniu un munte al

[1]) **Horatil** Od. lib. IH. 24:
Campcstrcs melius Scythae . . . Vivunt et
rifţidi Gctac; I m m c t a t a quibus j u g e r a
libéras Frugcs et Ccrcrcm ferunt . . . . ')
Snidns, v. DoumV-î.

») Justin! Hist, ex Trogo Pompeio, lib. XLIII, l: rcx Sa turnus tantae justitiae traditur, üt ncque scrvierit sub illő quisquam, ncque quicquam privatac rei ha-ouerit: séd omnia communia et indivisa omnibus fuerint, vcluti unum cunctis patrimonium esset.

anieï se numia Trifolium[1]) si după cum im munte cu numirea de u se află în judeţul Prahova (România) spre nord-vest de cătunul Scurtescî[a]).

încă din cea maî obscură anticitate, credinţele poporale atribuise o putere mistică numeruluî combinat de treî. Trinitatea este o vechia dogmă eligiosă, pe care o aflăm esprimată în mod simbolic în formele rituale şi diferite monumente ale epoceî pelasge. Marele deü din Panchea se numise Tpi'fúXioc, séü mai corect TptcpuXXto?, nu după numërul ginţilor din Panchea, ci după cele trei înălţimi ale muntelui sfânt, întocmai, după cum la Grecî Joe avea conumele de 'OX6|XKtoc, la Troianî Id acuş şi la Romanï Capitolinus, după munţii, ce erau consecraţî maiestăţii divine ca o reşedinţa demnă pe păment.

O reminiscenţă religiosă despre Olympul Triphylliu din părţile de jos ale Istruluî, o aflăm si astă-dî în tradiţiunilc locuitorilor românî din Dobrogca. Colindele române din acesta parte a Dunării de jos celebrează cu deosebită pietate pe Maica Domnului, care luând în braţe pe fiul de curênd născut, plecă se urce cel treî munţi sfinţi, vechia reşedinţă a divinităţilor ante-creştine din acesta regiune.

Reproducem aicî un specimen din aceste colinde particulare ale Dobrogeî: Ér Maica sfântă Măria Fiu la braţe că-şî lua, Cărăruia si-o lua, Cărăruia la triî munţî, Urcă-şî munte, urcă-sî doi, Când fuse la munte de triî Puse jos se s'odihnescă, Coconaş se-şî prcmenescă . . . [s]).

De asemenea mai aflăm si astă-dî în aceste părţî ale Istruluî de jos unele resturi importante din vechiul cult al luî Zsúc Tpt'fúXXto?. Tradiţiunile poporale de pe teritoriul Dobrogeî, cum şi din unele părţî ale judeţelor vecine, Brăila şi Covurluî, atribue o deosebită importanţă religiosă unuî sfânt cu numele de Tri f séű Triful, ale cărui caractere însă sunt cU totul ante-creştmc. Acest sfânt Trif séü Triful este după credinţele poporale române divinitatea, care dă rod pămentuluî. El fructifică ţcrinele séü câmpurile de ') Plinii H. N. lib. XIV. 8. 9,

) Un oraş cu numele de Tpicooî.ov este amintit la Ptolemeu (III. 8) în Dacia, în re-Riunea de sus a Prutului

' Comunicată de înv. I. Negrcscu, com. ParachioT, jud. Constanţa. O variantă la B u-[a] (O cSletoriă in Dobrogea, p. 51—53), ér alte variante din acelaşi judeţ în colcc-ţiunea nostru inedită,

arătură, grădinile, pomiï, viile; le apără de distrugerea gadinilor si a ferelor sëlbatece; el este mai mare peste turme şi vite, favoriseză producţiunea li-vedilor, peste tot el este protectorul întregeî economii rurale şi pastorale [1]). Cultul lui Trif seu Triful întrece după cum vedem pe al tuturor celor-alaltt sfinţi creştini. El este un fel de conducătorii! al naturel. El m aï are si astă-dl o parte din atributele divinităţii supreme, a Iul Zsoç eùpûorox, care după Hesiod, face pămentul se producă cele trebuincióse pentru traiul ómenilor, face se crescă în munte ghinda pe stejari, înmulţesce albinele, face ca oile se fie încărcate cu lâna, si câmpurile se producă recolte abundente [2]). Atât după nume, cum şi după caracterele cultului seű, Trif séű Triful este identic cu marea divinitate, pe care Evhemer o numesce ZÊIJÎ

în fine în alte colinde române, cari se ocupă cu lucrările şi bine-facerile agriculture!, s'a mai conservat o importantă reminiscenţă despre un stâlp misterios de aur, unde se adunau şi trierau recoltele de pe câmpurile arate:

Apoî carele pornia
La s talpul d e aur
Cu aria de argint,
Ca şi care nu mal sunt;
Grâul pe ariă-1 întindea . . . [3])

Séü în altă variantă :

S'o dus la stâlpul de aur,
La aria de argint,
Unde boieri nu mai sunt . . . [4])

Este afară de orî-ce îndoială, că acest stâlp de aur, de care fac amintire colindele agrare române, nu era o ficţiune poetică, ci o columnă reală istorică de o însemnătate particulară, ridicată în timpurile preistorice lângă un templu óre-care. Agricultorii din Panchea, ne spune Evhemer, lucreză pămentul, ér fructele le aduc si pun în comun, pe cari apoi preoţii le împărţesc între agricultori după meritele şi activitatea fie-cărul. însă dacă acest stâlp de aur al tradiţiunilor române este identic cu columna de aur, de care ne vorbesce Evhemer, nu putem sci. Noi ne mărginim a constata aici numai

*) După respunsurile primite la Ce s t io n ar iul nostru is t ori c diu comunele Gârliciu, Gârdănescî, Oltina, Seimenil-mari, j. Constanţa, şi Gârla-mare, j. Mehedinţi.

[2]) Hesiodi Opera et Dies, v. 230 seqq.

[3]) Mândrescu, Literaturi şi obiceiuri poporane, p. 220.

[4]) Rcteganul, Colecţiune inedită. Partea I. Datinele Crăciunului, p. 435, în **Biblioteca**
Academiei române,

faptul, că în ţerilc române mal esistă şi astă-dî reminiscenţa unul celebru stâlp de aur al timpurilor archaice, cântat în colindele plugarilor ').

Inscripţiunea de pe columna cea memorabilă de aur, de lângă rîul Ocea-nos séü Istru, consacrată, marilor divinităţi pelasge, lui Uran, Saturn, Joc, Apollo şi Dianeî, conţinea, după Evhemer, o descriere sumară a evenimentelor marî politice si religiose, ce se petrecuse în timpurile acestei dinastii divinisate. Cu alte cuvinte acesta inscripţiune cuprindea istoria întemeiăriî marelui imperiu pelasg, despre care vom vorbi maî târdiu; monument de o estremă importanţă pentru civilisaţiunea vechia europenă, şi care forte probabil a dispărut pentru tot-de-una.

i) în colindele romane, în cari se cântă magnificenţa Mănăstirii albe, clin insula de lângă gurile Dunării, se mal face amintire, în unele de un «jeţ de aur scris», în care şede Dumnedeö, ér în altele de «jeţuri de aur scrise», in cari şed Bunul Dum-nedeű şi Moş Crăciun, în Babilon, după cum ne spune Herodot (I. 183) încă se afla un mare simulacru de aur, ce représenta pe Joe sedând. Lângă deu se afla aşedată o masă mare de aur, un scăunel pentru picióre şi un tron, tot de aur.

XXV. XPYSEA MHAA — MERELE DE AUK ALE GAEÉI.

După vechile traditiunï greccscï a un-spre-dccea lucrare, pe care regele Eurystheu din Mycena o impusese lui Hercule a fost së-ï aducă merele de aur, y_poasa [XT/Xa, din grădina d oilor, ce se afla lângă muntele Atlas din ţera Hyperboreilor.

Despre originea tradiţională a acestor mere istoricul Phcrecyde din sec. V a. Chr. scrie următorele: că la căsătoria lui Joe eu Junona, Gaea, séü Terra, adusese ca dar nisce mere de aur cu ramuri, pe cari deiţa Junona admirându-le forte mult a dat ordin să le planteze în grădina de i lor[1]), numită şi grădina Hesperidelor [2]), de lângă muntele Atlas, în ţera Ilyperboreilor, şi fiind-că fetele lui Atlas culegeau în conţinu merele acestea pe furiş, deiţa Junona puse un balaur gigantic, ca păditoriu al gradinei.

Hercule, după ce primesce de la Eurystcu însărcinarea, ca së-ï aducă merele de aur de lângă muntele Atlas, plecă din Argos, căletoresce peste Macedonia, Illyria, si vine în ţera Hyperboreilor, unde liberează mal ântâiu pe Prometheu din catenelc sale. în semn de mulţumire Prometheu sfătuesce pe Hercule, ca se nu mergă în persona după mere, ci se róge pe Atlas, ca se i le aducă. Hercule plecă la Atlas, i enarează însărcinarea, ce o primise de la Eurysteu si-1 rogă se-I aducă cele trei mere de la Mesperide. Atlas i îndeplinesce dorinţa, ér Hercule ia merele şi le duce la Eurystheu [3]).

Acum însă începe o nouă faşă în istoria răpirii acestor mere de aur.

Regele Eurystheu, se convinge în fine, că s'a sëvêrsit un act de impietate cu răpirea acestor mere şi le dăruesce luï Hercule. Acesta la rendül seü avênd aceleaşi scrupule nu voiesce se ţină merele pentru sine', ci le dă Mi-nervel, care le aduce înapoi la locul de unde au fost luate, fiind-că era un sacrilegiu, dice Apollodor, că acele mere se fie duse în altă parte.

După alte traditiunï Hercule plecă din Argos cu oştire numerdsă ca se potă lua de la Hyperborel aceste daruri preţiose şi sfinte.

Era o espediţiune formală de resboiü, a-cpatsía *), întocma precum a fost

') **Phcrecydis** lib. I. frag. 33 a: e?; tiv TÙV 8-îuiv

XÎJÎTOV, Sc Y,v rapa TU) "AtXavu. — Cf. ibid, fragm. 33 in Fragmenta Hist, grace. I. p. 78—79.

') Despre Hesperidele de lângă nul Occanos, ori de lângă Atlas şi Rhipaei, vom vorbi maï]a vale, într'un capitul special.

') Apollodori Bibi. U. 5. 11. — A se vedé maï sus la pag. 453 figura luï Hercule ţinond merele luate de la Hesperide.

4) Sti-abonis Geogr. lib. III. 2. 14.

espediţiunea pentru luarea ciredilor Iul Geryon şi a Argonauţilor pentru răpirea şi transportarea în Thesalia a lâneï de aur.

Acesta este pe scurt istoria legendară a merelor de aur din ţera Hy-perboreilor.

După cum ne spune Pherecyde, aceste făimose mere de aur, ce se păstrau într'un loc sfânt de lângă muntele Atlas, constituiau un dar nupţial, ce-1 făcuse Gaea la căsătoria nepoţilor sëï, Joe cu Junona. Avem aicï un act caracteristic din vechile ceremonii ale căsătoriei pelasge.

Datina de a se da mireseî la încredinţare unul seu doue mere s'a mal păstrat până în diua de astă^dl la poporul român, cu deosebire în ţinuturile de peste CarpaţT.

în acesta privinţă părintele FI. Marian din Bucovina scrie următorele: «în alte părţî ale Transilvaniei, si anume despre Maramureş, peţitorii (adecă omenii de încredere ai tînëruluT, care voiesce a se căsători) după ce maï ântâiii iau pe departe pe părinţii feteî şi cunosc din vorbele acestora, că ar voi^so-şî mărite fata, unul scote de sub suman o ploscă de rachiu, ér cel alalt un măr si le pun pe masă. Plosca e ca tóté ploscele, însă mărul se deosibesce mult de alte mere. în el sunt băgaţî de regulă vreo doï, treï, taleri, vr'o câţî-va puişori (banî merunţî de argint) şi cel puţin un galbin . . . şi fie-care ban trebue se fie nou. La vederea acestora toţt ceî din casă se conving pe deplin, că ospeţiî aceştia sunt peţitori. Toţî o sciu, că mărul e semnul încredinţării . . . . în aceste părţi încredinţarea se face printr'un măr. Peţitorii dau fetei în mână un măr înzestrat cu bani[1])».

Se prcsintă acum cestiunea, dacă aceste mere, cărora vechimea le mal atribuia şi o putere fcrmecătoria, aü fost întru adevër de aur, adecă obiecte preţiose consecrate deilor, ori dacă ele aü fost numai simple fructe naturale.

Chiar şi istoria răpirii acestor trei mere, trimiterea unei espediţiunî, in frunte cu cel mal celebru erou al vechimii; ca se le potă lua; ducerea lor în părţile meridionale ale Greciei şi în fine aducerea lor erăşî înapoi, ne pun în evidenţă faptul, că aceste mere nu erau nisce fructe naturale, supuse stri-

') Mariand, Nunta la Românî, p. 104.— în Bucovina acesta ceremonia se face cu doue mere:

Constantine Bălucele ! Legă calul de zebrele Şi-I dă fên eu floricele,

Şi-I adapă în covăţele,
Şi ia 'n mână doue mere
Vin' la mama şi me cere.

Mărianfi. Nunta la **Români, p. 152.**

In alte părţi ale Transilvaniei sub decursul ospcţuluî maï face nunul încă o cinste 'mei sale, predându-î adecă un măr mare şi chindisit cu crucerl (Ibid. p. 753).

căciuniî, ci obiecte preţiose de artă cu tradiţiunî vechi şi cu o însemnătate religiosă particulară ").

în cântecele tradiţionale române se maï face şi astă-dî amintire de obiceiul, ce era introdus la familiele princiare de a se da miresei orî mi-reluî ca semn de încredinţare un măr întru adevër de aur [2]).

Tot de aur aii fost ast-fel şi merele, pe carï le dăruise Gaea Junoneî în aceste timpuri vechï ale fericirii pelasge, numite alt-cum şi vécul de aur.

Memoria acestor mere de aur, ca dar făcut din partea uneî divinităţi, s'a maï păstrat încă până astă-dî în tradiţiunile române.

Ast-fel într'o colindă poporală română, Hercule figureză sub numele de Troian, după cum tot ast-fcl figureză şi în alte tradiţiunî de la CarpaţÎ şi Balcani [3]). Acest Herculc-Troian după ce se închină, dimineţa la iconă, Dum-nedeü i aruncă în polă doue mere de aur, întocma cum Jupiter Elicius, în urma rugăciunilor lui Numa, face së-ï cadă din ceriu scutul cel memorabil, de care era legată sortea imperiului roman.

») Tradiţiunea despre cele d du e orî trei mere de aur din ţera Hyperboreilor nu este identică cu legenda despre arborele mitologic, ce producea mere de aur; o con-(usiune, care de altmintrelea se făcuse şi în anticitatea clasică.

[J]) Marîcncscu, Balade II, p. 71—72:

Dară socrul mare
vine Cu triî fete ca
şi dine Şi la mire
se uita Şi din graiü
i cuvênta:
— «Numai una e
miresă
Pentru Răducan alisă,
Dacă vrea s'o
dobendesră.
Trebuie să si-o
cunoscă».!
— Răducan în griji se

Măr de aur 'mî scotea
Şi pe masă M punea;
P'urmă sabia trăgea,
Către fete aşa dicea:
— «Care e din voî miresă
Se ic mărul de pe masă,
Dară care nu mi fină
Se-şî ia-séma dea sa
mână; Şi mirusa mâna
întinde, Mărul be pe
masă-1 prinde.

— Toţî privia se minuna,
Se trăescă le striga,
De ospeţ se apuca
Multe due s'ospèta . . . Din

contra obiceiul, ca fetele se dee mere de aur celui ales, î-1 aflăm amintit în următoriul cântec tradiţional:

Ştefan Vodă ce-mï făcea ? Fetele că le 'mbrăca, Tore la un port era, Mere de aur le da

Şi el că Ic 'nveţa:
— Care voué vi s'o părea
Mer i ş őr e le veţi da . . .

Toc ii eseu, Mater, folkl. I. 180.

De asemenea maï aflăm într'o colindă, ce ni **s'a** comunicat din corn. Grind, j. Ialomiţa, .îi refrenul: Mer de aur junilor. °) A se vedé maï sus p. 427.

Dar mai an s'a sculat
Bădica Troian, Pe
ochï negri s'a spSlat,
La iconă s'o închinat,
Dumnedeü că i-ajutat,
Doue mere de
aur în polă i-a
aruncat . . . ')

Séü în altă variantă:

Bucuraţi-ve boierï mari,
Cum s'a bucurat Troian imperat,
Când cele treî mere de aur
în polă la Sfântul George le-a aruncat
. . . [2])

După acesta variantă din urmă Troian primesce de la Dumnedeü merele de aur, pe carï densul le dăruiesce apoï Sfântului George. După cum vedem, sub numele de Sfântul George, ca protector al agricultureî (Feupfoc), fi-gurează în acesta colindă Eurystheu, celebrul rege al Myceneî.

în fine, în alte variante acelaşi Eurystheu ne apare sub numele de Irod, şi el dăruesce merele de aur plugarilor :

Dar când a înserat
Pe la Irod împërat am umblat,
: -' El în odae ne-a chemat
Şi mâna în busnariű a băgat, • Şi a
scos doue mere de aur
înfundate, Pe de o parte ne-a făcut
şi nouă dreptate Ca se umblăm cu
plugul pan' la morte . . . [8])

Că aceste mere legendare de aur au fost o-dată obiecte consecrate în un templu óre-care, probabil al lui Apollo (Helios, Phoebus, Sórele) din téra Hyperboreilor, mal résulta din următorca colindă.

Maica Domnului (Latona pelasgă) dice către fiul seü :

Taci copile, nu mal
plânge, Că marna ţie ţt-
a da Doue mere
într'aurele, Ca *se* te
tot joci cu ele . . . [4])

') Comunicată de înv. G. Năstăsescu din corn. Puiescî, j. Tutova. ') Comunicată de înv. G. Urechiă din corn. Buda, j. Tecuciű.

') Comunicată de înv. Pr. I. Ştefănescu, corn. Ilavârna, j. Dorohoiu. — în altă variantă Primită din. corn. Rădcnî, j. Botoşani:

Ér Irod împërat s'a bucurat, Plugăraşiî a numărat Doue mere de aur le-a aruncat. . . [4])Bârseann, Cincï-decï de colinde, p. 7.— Gazeta Transilvaniei, Nr. 268 din 1-895.-

Faima despre merele de aur din ţerile Daciei străbătuse departe în epoca preistorică, nu numaî până la Mycena din Pelopones, dar încă până la Pe-lasgiï de Ia Marea baltică.

La Li t vani, popor vechia pelasg, se mal cânta încă din prima jumătate a secuiului trecut, şi póté că se maî cântă şi astă-dî următorea doină poporală :

Astă-cJÎ noî bem alus (olavină),
Er mâne piecăm de aici
Si mergem în Ţera-ungurescă,
Acolo rîurile sunt de vin,
Acolo-s merele de aur
Şi pădurile-s grădini *).

După cum ni se comunică din com. Hăngulescî (j. Râmnicul-sărat) uncie colinde poporale din ţinutul de acolo sunt adresate «Mărului, mcrişor de aur», cuvinte, sub cari este a se înţelege, nu pomul, ci ţin obiect consecrat de aur, în forma unuT măr. — în alte colinde religiose române se maî amintesce, cum Iuda biruind a intrat în raid şi a luat luna, sorele, crucea şi bulzul, söű mărul, de aur, al junilor (IMrseanu, Colinde p. 11. 3). *) Ehesa, Dainos, odcr Lilthauischc Volkslieder, Berlin, 1843, p. 57:

Heute trinkcn wir Alus;
Morgen zich'n wir wandernd In das Land dcr Ungarn (I Wcngerujû Zémç);

Wo die Strömc Wein sind, Wo die goldnen Acpfel (Aukso Oboláczei;,

XXVI. XPYZEION KQAS.-LANA DE AUR CONSEORATA « E U L U Î MARTE ÎN REGIUNEA MUNTÓSA NUMITĂ COLCHIS (C OLT i).

1. *Legenda grecescă despre Phrixus şi Helle. Argonauţii plecă spre Colchis.*

Legenda Argonauţilor se reduce la o vechime forte depărtată, însuşî Homer amintesce de acesta espediţiunc ca de un eveniment archaic.

De legenda Argonauţilor sunt legate o mulţime de cestiunî istorice, etnice si geografice cu privire la ţerile din partea de jos a Istruluî. Cu deosebire se face amintire în legenda Argonauţilor de o stare de cultură forte înaintată a populaţiuniî de la Istru (Oceanos potamos), si de o serie de monumente forte remarcabile din- punct de vedere al artcT, al religiuniï şi al moravurilor.

Conţinutul acestei legende este următoriul:

Athamas, un rege vechiü pelasg din Theba BeoţieT, ţinuse mat ântâiu în căsătoria pe Ino, fica lui Cadm. însă după un timp óre-care densul repu-diеză pe Ino din ordinul oraculuî, apoî ia în căsătoria pe Nephele si are cu densa un fiu cu numele Phrixus şi o fică cu numele Helle. însă Nephele móré, ér Ino, care ajunge de nou soţia luî Athamas si la putere în casa densului, începe se persecute pe copiii Ncpheleî. în aceste timpuri o secetă si fornetc marc întemplându-se în Beoţia, Ino sfătuesce pe Athamas se consulte oraculul din Delphi. Pe de altă parte însă, Ino lucreză pe sub mână ca oraculul se dee respunsul, pe care-1 doria densa, şi anume că acesta calamitate, ce bântuie Beoţia, nu va înceta de cât numaî atunci, când regele Athamas va sacrifica pe unul din copiii seî. Athamas, după ce primesce respunsul oraculuî, chiemă de la câmp pe fiiul sëu Phrixus, ér pentru formă i dice se aducă tot-o-dată si berbecele cel maî frumos din turmă. Acest berbece însă, după darul unei divinităţi, începe se vorbescă si descopere luî Phrixus şi surorcî sale tolc planurile insidiosc ale mameî lor ma-[Sc]ere, şi apoi îndemnă pe copii se încalece pe densul, ca se le scape vieţa din pericul.

După altă variantă a acestei vechi legende, regele Athamas silit de lucră-

ot"iî câmpurilor, cari suferiaü din causa acestei secete, duce pe Phrixus la
altar'u, însă Nephele trimite un berbece cu lâna de aur, ce-1 primise ca
"ar de la Mercuriu, ca so-I transporte copiii prin aer, peste păment şi mare,

până în ţinutul numit Colchis. Hclle cade în marc la strimtórea dintre Europa şi Asia, care în urma acestei nefericiri primcscc numele de Hellespont, ér Phrixus ajunge în ţinutul Colchilor. Aicî densul în semn de mulţămire pentru scăparea sa, sacrifică berbecele luï Joe Phyxios, ér pelea o dăruiesce regelui Ai e t e, din ţera numită Aia, care apoî o ţintuesce în Colchis pe un stejariü din pădurea consecrată deuluï Marte şi unde era pădită de un balaur neadormit ').

Acesta este pe scurt tradiţiunea legendară, grecescă, despre originea lâneï séu pelceleï de aur din ţinutul Colchilor.

în timpurile aceste domnia peste lolcus din partea de sud-ost a Thcsalieï regele P e li as, care usurpase corona acestui mic ţinut înlăturând pe fratele seu vitreg Eson. Ca se scape însă si de fiul acestuia lason, Pelias î-1 trimite, ca së-ï aducă lâna cea sfântă de aur din pădurea cea umbrosă a deuluï Marte din Colchis.

lason se adresează către cei maî celebri eroi aï epoceï sale, ca së-1 în-soţescă în acesta căletoriă. După vechile legende luară parte la acesta espe-diţiunc: Hercule, Castor si Pollux fiiï luï Joe, Thcseu fiul lui Egeu, Anceu fiul luï Lycurg, Leit fiul luï Alector, Orpheu marele cântăreţ, Zete si Calais fiiï luï Boreas din regiunea Geţilor [2]) şi în fine alţi eroï tinerï din lolcus, din Orchomen şi Pylos.

ToţÎ aceşti eroi doritori de gloria, 54 la numër, numiţi de altmintrelea şi Minyî[3]), se îmbarcă pe corabia numită Ar g o, ce o construise spre acest scop lason cu ajutoriul Atheneî, şi în care deiţa pusese o bucată din stejariul cel profetic al Pelasgilor de la Dodona.

înainte de plecare eroiî argonauţi depun cu toţii jurămentul de credinţă si supunere faţă de lason. în acest jurăment eï invocă maï ântâiu divinitatea vechiului Oceanos séü Lstruluï, a Pontuluï si aie apcï ccleï cstreme Thetys, apoî pe Proteu şi Triton, divinităţi de o ordine secundara de lângă acelaşî Ocean homeric [4]).

') Apollodori Bibi. I. cap. 9. — Apollonil Rhodil Argonauticon. Ed. Didót. 1878. — Orpliei Argonautica, Ed. Schneider, Jenáé, 1803. -- IModori Siculi lib. IV. c. 40 seqq: — riiilostepimni Cyrcnacl fragra. 37 in Fragmenta Hist, grace. Vol. III (Ed. Didót), p. 34.

[2]) Silii It.ilici Punica, lib. VIII. v. 501—5.02.

Calais, Boreae qucm rapta per
auras Orithyia vago G e t i c i s
nutrivit in antris.

) Ccï maï mulţî Argonauţi î-şl reduceau originea lor la M i n y a s, un vechiű şi avut rege, care întemeiase oraşul Orc h omenos din

Beoţia, si a cărui mamă a fost Callirrhoe, fica Oceanului (Islrului).

[4]) Orphei Argonautica, v. 333.

2. *Regiunea muntosă numită Colchis lângă Istrul de jos.*

Evenimentul din timpurile eroice cunoscut sub numele de espediţiunea Argonauţilor pentru cucerirea lâneî de aur avuse în lumea antică un mare resunet.

în fond acesta legendă se referia la o ţeră miraculosă, superiorii în civi-lisaţiune ţinuturilor meridionale. Locuitorii regiunii, peste care domnia faimosul rege Aiete, se bucurau de o escelentă bună-stare economică, pastorală si agricolă, precum si de avuţii enorme metalice [J]).

Avuţielc de aur ale regelui Aiete, ce domnia peste Colchis, aü fost fa-bulóse în totă anticitatea.

Pliniu amintesce de camerele de aur ale acestui rege, de grindile, de columnele si stâlpii de argint aï palatului soţi *}. în camerele sale de aur, dice Mimnermus, erau închise radele soreluï [a]).

Ér Argonauţii, după cum ne spune poema orphică, sosind la capitala lui Aiete, retraseră uimiţî, când vodură pe acest rege preumblându-se pe malul rîuluî într'un car de aur, pe care densul strălucia întocmai ca un sore, ca-cï hainele sale reversau numai lumină ').

Vom esamina mal ântâiu legenda argonautică din punct de vedere al tradiţiunilor geografice, pentru ca se putem pătrunde în secretele istorice ale acestiţî eveniment legendar.

încă în anticitatea grecescă se observase, că cele mat vechî date geografice despre espediţiunea Argonauţilor nu corespundeau la părţile de resărit ale Măril-negre, séü la ţinuturile de lângă Caucasul-asiatic.

După vechile legende, mama regelui Aiete era fica marelui fluviu Ocean os, seu alstrulul. însuşi regele Aiete ia în cusătoria pe Idyia o fică a Oceanului[6]); ér splendida sa reşedinţă se afla tot lângă rîul Oceanos seu Istru [6]).

Phrixus, după cum ne spune Hesiod, fugind de persecuţiunile mameî sale mascere vine în Scythia [7]j; ér nici de cum în Colchis din părţile meridionale a Caucasulul asiatic, care de fapt nu aparţinea nici Scythieî europene, nici Scythieî asiatice.

') Stmbonis Geogr. lib. I. 2. 39.
') Plinii II. N. lib. XXXIII. 15.
") Strnbonis Gcogr. lib. I. 2. 40.
[4]) Orphei Argonautică, v. 811 seqq.
[5]) Hcsiodi Theog. v. 956 seqq. — Apollodori Bibi. I. 9.
23. 6.

') Homerl Odyss. X. 137. — Strabonis Geogr. I. 2. 10.
') Hcsiodl Fragm. LIX.

în poema epică a luî Valeriu Flacc teatrul evenimentelor celor maî însemnate din legenda argonautică este Scythia europeană. Aiete este un rege al Scythieî [1]), regatul sëu se afla sub Ursa cea mare, ort cu alte cuvinte în aceeaşi parte din regiunea nordului [z]), pe care vechile geografii o atribuiau Geţilor.

în templul cel magnific al Soréiul, ce forma cu deosebire splendórea capitalei luî Aiete, Argonauţii vëd statua robustului Atlas, de aï caruï genunchi se frângcau undele Oceanului, ér pe porţile de aramă ale acestui templu era reprcsentată învingerea, ce o reportase Geţii asupra regelui egiptean Sesostris [3]). Capitala regelui Aiete se afla aşa dar în ţera poporului celui *vitéz* al Geţilor, de lângă Istru.

Regiunea geografică, peste care domnia regele Aiete, portă la autorii vechi numele de .A Ta, adecă «Ţeră» [4]). însuşi numele regelui AÎTJTTJC este numai o formă ..derivată din ATa [b]), cu înţelesul de «Ţeran> [6]). Acesta

1) Valorii Flacei Arg. *1.2:* Scythici . . . Phasidis oraş.— Ibid. L v. 43—44:
ferus Aeetes Se y t h i am Phasinque rigentem Qui colit. — I b i d. v. 345: s c y t h i c u s
r e x _ i b i d. v. 503. — I b i d. VIU. 185: ingens S c y t h i c i ruit cxitus I s t r i.

2) Talerii FIncci Arg. Hb. V. v. 318: Soligenam A ce tem media regnare sub A r c t o.

3) Talerii Fl.icci Argon. lib. V. v. 408 seqq. :

. . . . ăst illi propcre monstrata capessunt
Limina...
............................stat fcrreus A t l a s
Ocean o, gcnibusquc tumcns infringitur unda
. . . . Ad geminas fcrt ora fores, cunabula
gentis C o l c h i d o s hic ortusque tuens: ut
prima S e s o s t r i s I n t u l e r a t rex b e l l a
G e t i s ; . . . .

4) Panly-TVlssowa, R. E. v. Aia. — Steplianns Byz., v. 4>ac:ţ: <I>aa:ţ rcóU; rTjc Aţa?.

5) Stephanas Byz,, v. Ala.

6) Cuvântul de «aian», pi. «aienï», cu înţelesul de pamêntenï, autochtonï, ni se maî presintă. şi astă-di în pocsicle eroice române din Dobrogea:

Er aeniî Chiustcngii Şi
boerii Dobrogii ....
Haraciü mare că-mi
dedea .... — Da

Carte mândă că
scria: Dc-î găsi oî
aencscî SX le
scrii împerătescî.

Bur aci a, O călCtoric în Dobrogea, **p. 120-125.**

In alia baladă, la Ruradă p. 127 :

Cărucer m'oiű face
Şi pe drum oiü trece
Cu mărfuri acnescî,
Aenescî şi domne.scî.

Cuvêntu! »aians introdus probabil de coloniile comerciale Milesiene, a trecut şi în limba turcescă. însă perdendu-şt înţelesul primitiv şi avênd numaï semnificaţiunea de

Aia séü «Ţera» renumită pentru avuţiele sale fabulóse este ţinta espediţiuniÎ Argonauţilor[1]).

însă unde era C o I c h i s ?

în tradiţiunile argonautice Colchis ne apare numaï ca o regiune muntosă din regatul cel întins al luî Aiete, numit în particular Aia, séü Ţeră, şi în general Scythia [2]).

După poetul Ovidiu, poporul cel marţial al Colchilor locuia în partea de nord a Dunării de jos. Numaï acest fluviu mare, ne spune densul, separă regiunea oraşului Tomis de regiunea Colchilor, unde o-dată venise eroul cel legendar lason, ca se răpescă lâna de aur. «Aruncat în mijlocul unor populatiunî ostile, scrie Ovidiü din esiliul seu, eu sufer aicî cele mai estreme chinuri şi nicï nu este vre un esilat maî departe de patria sa de cum sunt eu. Numaï eu singur sunt trimis la gurile Istruluï celuï cu şepte braţe, unde polul de ghiaţă al nordului se radimă pe umeriï meî. Apele Istruluï de abia maî pot se formeze o barieră între mine şi între lasigï, Colchï, órdele Méteréé si Geţî» [3]).

«notabil». Că acest termin csistase pe teritoricil Dobrogeî încă înainte de invasiunea turcescă, avem o probă la geograful Ptolemeu, care amintesce spre sud de gurile Dunării, séü de insula Peuce, pe aşa numiţii Oîffjvoio! (III. 10. 4), unde ave'm o formă greco-latină a cuventuluî românesc păstrat în Dobrogea de Aienî (A'.-f|tEţ).

*) în legendele posteriore despre Argonauţi, teritoriul, unde se afla reşedinţa Aicte, maî portă şi numele de Cytaea, adecă Cutaea (Kuw.î<: -(aia. Apoli. Rh. IV. 511); Cytaea terra (.Val. Flac. VI. 693); Cytaeis (Kuiaiiţ. Steph. Byz. v. KUT«). Acseaşi populaţiune este amintită la Ptolcmcni (III, 8) sub numele de Kot-íjvoio!, avênd locuinţele sale pe teritoriul Daciei, în părţile din jos ale Şiretului. Pe o inscripţiune romană (C. I. L. VI. nr. 2831) ne maî apar şt Cives Cotini ex provincia Moesia superiore, în loc de inferiore, căreia i se atribuise în timpurile din urmă ale imperiului şi părţile de rcsărit ale Daciei. Mommsen suplinesce : Chiar şi astă-dî mai întimpinăm în Moldova conumele de Cotin (Şezătoarea, Fălticeni, An. II. p. 14). — Se maî presintă în regiunile Buzoului şi Şiretului încă o numire topografică analogă cu forma vechia de Kuţotic. Ast-fel aflăm în apropiere de Colţi, pe teritoriul comunei Păltineni,""un munte însemnat avond numirea de Cat i a ş. Tot acolo un përâu Că t i aş şi un sat Cătiaş, cătun al comunei Chiosd, situat spre S. V. de comuna Colţi; ér pc teritoriul com. Filescî lângă gura Şiretului avem balta Cătuşa, în fine Cătieşcni este numele unei cete de moşneni din com. Păltincnî.

[1]) După poema orphică (v. 821—824,1006—1012) Aiete avea domnia peste ţera Cytea, Kutvjîîa *•f'j.1'j.v,* şi peste ţinutul Colchilor, K'JX/uw ^ùipov. Numai ca un simplu ţinut din regiunea Aia ne apare Colchis şi la Stephan Byzantinul (v. <l>actţ).

") Ovidii Trist. lib. II. 1. v. 191—192:

lazygcs, et Colchi, Mctereaque turba,

Getaeque Danubii mcdiis vix prohibentur aquis.

Tot ast-fel, în părţile de apus ale Mării-negre, seu între munţii Riphaei şi

Ér în alt loc acelaşi poet latin se esprimă ast-fel: «Consideră, că în părţile aceste venise o-dată fiul lui Eson, si cu ce laude mari î-1 încărcase posteritatea, cu tóté că greutăţile luï au fost mult maî uşore si maï micï de cât ale nóstre»[1]).

în fine în altă poemă a sa, Ovidiu ne înfaţişeză pe Medea rostind urmă-tórele cuvinte către lason: «ér tatăl meii (Aiete) domnesce peste întregă regiunea din partea stângă a Pontului până în Scythia cea acoperită de neuă» [s]).

Colchil poetului Ovidiu, cari locuiau lângă un alt trib resboinic numit de densul Me t e re a turba, erau ast-fel identici cu faimoşii Col c hi din legendele argonautice.

Originea si înţelesul numirii topice de Colchis aü remas până astă-dl neesplicate.

în regiunile superióre ale Carpaţilor, locuite o-dată de triburi pastorale pelasge, noi întîmpinăm forte adese ori numirea orografică de Colţi, un cuvent a cărui semnificaţiune este: vêrfurï de stânci ascuţite şi proeminente.

Acelaşi înţeles î-1 avuse în timpurile preistorice şi numirea grecescă de Colchis, ce ne apare în legenda Argonauţilor[8]).

Ceraunii (Cerneî), ne apare posiţiunea geografică a Colchilor la Mela (I. 19) şi la Pliniu (VI. 11. 1). însă faţă de confusiunea enormă geografică, ce o făcuse autorii gre-cescï delà Herodot ïncoce, nicï Pliniu, nici Meta, nu mat sciaü cu siguranţă, în ce parte a Măriî-negre se aflau Riphaei şi Ceraunii. ') Ovlilil Ep. ex Ponto. I. 4. v. 23—26.

Adspice, in has partes quod venerit Acsone natus,
Quam laudcm a sera posteritate ierat. At labor illius
nostro leviorque minorque. ») **Oviuii** Heroid. XII. v. 27.

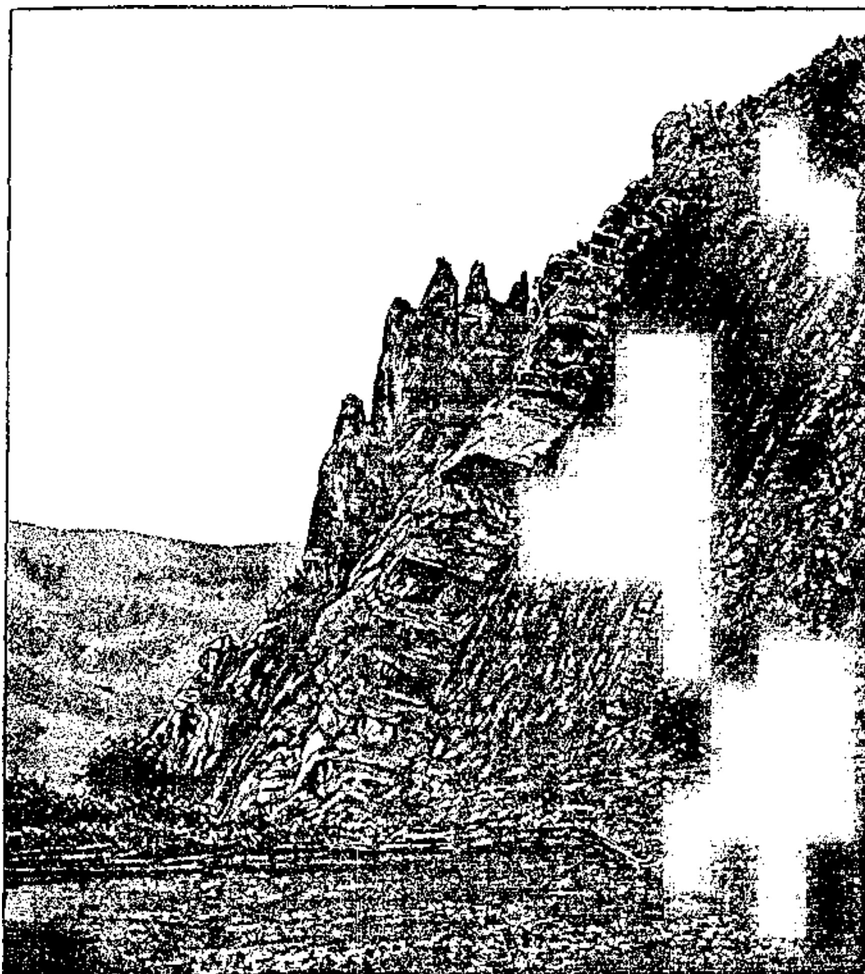
........Scythia tenus iile (pater meus Aeetes) nivosa
Omnc tenet Ponti qua plaga laeva jacet.

La Ovidiu, ca şi la cel alalţî geografi grecesc!, partea stângă a Pontului euxin era cea de apus. (Trist. I. 8. v. 39. —I. 11. v. 31.).

[3]) Limba grecescă ne avênd sunetele pelasge, sou barbare, de i şl n, le esprima forte adese ori prin litera *y.* Ast-fel autorii grccescî scriau KoXylç, un cuvent, care în limba română se pronunţă astă-dî Colţî şi care de sigur tot ast-fel se pronunţase de inJigeni ?i m vechime. Un alt esemplu analog î-1 aflăm la istoricul Nicolae Damascenul din timpul împăratului August. Pe lungă legaţii, pe cari i trimesese regele Por (Pandion) vn India, ca se încheie un tractat de alianţă cu Romanii, se afla, după cum ne spune

autor, ţi un Indian, care ajungând la Athena şi acum urîndu-i-se se maï trăiescă,
se desbracă in pelea golă, se unse. apoi se urcă pe rog şi se arse, *6r* pe mor-
m " sêe a fost pusă următorea inscripţiune în limba grcciscă: «Sărmanul Ţegan, In-
m Bargosa (Zapjiavo; x.^f*'" 'I'^iţ «nô Bap-for»);), care urmând obiceiul strămoşesc

După Apolloniu Rhodiu, eruditul poet alexandrin, poporul cei resboinic **al** Colchilor locuia pe colţurile, av.óníXoi, munteluï Caucas '). Inlîmpinărn

204. — C o l ţ i i (cv-o-sXoi), stânci enorme cu forme piramidale în comuna Colţi (Ko)./_oi, Colchi) din jud. Buzêû în România. După o fotografia din a. 1900. A se vedé pag. 532.

aicî acelaşi Caucas, celebru în legendele şi tradiţiunile vechimii. Este Cau-caşul de lângă Istru, séü din părţile de nord ale Thracieî.

al Indienilor s'a trecut singur la Dumncdei» (S t rab o, Ed. Didót, lib. XV. 1. 74 fine. Cf. 'bid. p. 1034). După cum résulta din textul satiric al acestei inscripţiunî cuvêntul Ţegan OI"Í C e g,in (xvf'-ív) nu este un nume propriu personal, ci un cuvent etnic, identic în formă şi în înţeles cu numirea de Ţîgan. ') **Apollonii** liliodii lib. III. v. 1275-6.

O deosebită importanţă economică si strategică o avuse în timpurile vechî zona cea muntosă a judeţului Buzeü, în apropiere de gurile Dunării şi de oraşele comerciale ale Scythieï micï (Dobrogeï). Pe valea rîuluï Buzëu, care tăia în doue arcul de sud-ost al Carpaţilor se afla vechia liniă de comunicaţiune între Marea-negră si între părţile interiore ale Transilvaniei, ale acestei corone făîmose de munţi, avută de turme, de cereale, de vinuri escelente şi metale.

în acesta regiune a BuzeuluT, acoperită de păduri seculare, cu păşuni escelente fenaţe şi islasurl întinse, cu stânci prăpăstiose, piscuri înalte şi ascuţite, se află situată o comună însemnată românescă, ce portă numele de Colţi, avênd o populaţiune de 2080 locuitori şt 4 biserici. Legănul acestei comune i-1 formeză satul aşa numit Colţi, aşedat la picioreîe unor stânci sëlbatece cu formele de colţî (fig. 204) şi can de fapt portă acesta numire[1]). Un alt cătun al acestei comune Colţi portă numele de Măţcrca, ér în partea de sud a comunei Colţi se află muntele numit de asemenea Măţerea acoperit numai cu puţină pădure[2]).

Aceste doue sate, Colţî şi Măţerea, din plaiul Buzëuluï, sunt «Colchi, Metereaque turba» aï luï Ovidiu, tribun pastorale, cari trecând cu turmele lor pe teritoriul Scythieï micï, inspirau o-dată atâta teróre poetului obicinuit să trăiască numai în vieţa cea moleşită a Romei imperiale, departe de populaţiunile cele severe şi belicóse ale munţilor.

Phasis. — Pe lângă teritoriul Colchilor, după cum ne spun legendele an-ticităţil, curgea rîul cel repede numit Phasis şi care avea o deosebită importanţă economică şi comercială. Lângă Phasis, ne spune Suida, se producea rasa cea frumosă de cai [8]), admirată de Greci. Lângă Phasis se stabilise încă din timpuri forte depărtate anumite colonii comerciale ioniene (Milesiene).

După cum am avut ocasiunea a ne convinge mai adese ori, o mulţime infinită de numiri topografice, de cursuri de apă, triburi, comune şi oraşe de pe teritoriul Barbarilor, aü fost alterate în literatura geografică grecescă, unele modificate numai în formă, ér altele schimbate cu totul, vechil geografi, istorici şi poeţi, întrebuinţând în locul numirilor originale numai simple

') Teritoriul comunei Colţî ne apare locuit şi în epoca neolitică. Lângă stâncile de !a fig. 204 ţeraniî găsesc adese orï aschiî de silex şi hârburi cu cenuşă. Un monument, ce aparţine *de* asemenea timpurilor primitive, se află în cătunul Alunis pen-dente de

comuna Colţî. Este o bisericuţă săpată din întregul în o stâncă de petră. După tradiţiunea poporală, acest vechiü sanctuariü a fost sSpat în stâncă de către un pëcurariu (cioban).

J) lorgulescu, Diet, geogr. jud. Buzeü, p. 317.

') Snidas, v. «Kaiavou

traducţiunî grecescT, ceea ce a causât si va causa şi în seculele viitóre dificultăţi enorme sciinţeî istorice.

Acelaşi cas ni se presintă şi cu numirea rîuluî Phasis în geografia Argonauţilor. Phrixus sosind în Colchis, ne spun legendele vechi, sacrifică berbecele cel miraculos luï Zeuc <l? 6^ioc (Phyxios, Phuxios *), adecă lui «Joe protectorul fuge!», cum ne esplică autorii grecescî acest epitet; ér pelea Phrixus o dăruesce regelui Aiete, care o ţintuesce în templul, seu în pădurea consecrată deulul Marte.

Acest epitet, ori conume, de Phuxios, ce se atribuia lui Joe, ne apare pentru prima oră în legenda Argonauţilor. El este fără Îndoiélâ un epitet local al marii divinităţi, pe care o adorau Colchiî, o numire după altarele, séü templul, unde Phrixus sacrificase berbecele. De fapt, originea cuvéntuluï Phuxios se reduce, atât după formă cât şi după circumstanţiele geografice, la aceeaşî numire topică indigenă, ce în literatura grecescă ni se presintă sub forma de Phasis, fiind-că, după cum ne spun vechii geografi maï csista si un oraş cu numele Phasis, situat la punctul, unde rîul Phasis eşia din strimtorilc munţilor, oraş întemeiat de Milesienî [2]). Grecii ccî vechi schimbau forte adese ori sunetul [5 cu *'f,* cu deosebire în cuvintele Pelasgilor din. părţile de nord ale Eladeî. Ast-fel cî diceaü «I'pirfe; în loc de Bpt'ys; [3]), Philippos în loc de Bilippos, Phalacros în loc de Balacros, Pherenice în loc de Berenice, după cum de fapt pronunţau Macedonenii. Ei mai diceau <I>i>a!.Gc în loc de B'Jaioç la luna séü timpul, în care era usul de a se consulta oracul hyperboreu de la Delphi[4]).

Numele adcverat al rîuluî Phasis, atât după situaţiunea geografică a teritoriului Colchis, după posiţiunea oraşului Phasis, cum şi după epitetul local de Phuxios, ce se atribuia marelui deu de la Colchis, nu putea se fie în limba grecescă de cât Buxios, ori mal corect B uzi o s, adecă Buzë ul de astă-dî, rîul cel important, ce trece din o ţcră în alta prin arcul de sud-ost al Carpaţilor.

Acesta identitate între rîul Phasis si Buzeü se mal confirmă şi prin poema argonautică a lui Apolloniu Rhodiu, care amintesce ca popor vecin cu Colchiî, séü lângă Phasis, pe BoCvjpîc (Buzeres [6]), la Pliniu şi Mêla Eux e ri [fi]), o numire fără îndoielă formată după numele rîuluî Buzëu. Se mai confirmă

') Apollódon Bibi. lib. I. 9. 1. *6.*
') Melac lib. I. c. 19. — Stephaiius Byz., v. <I>as;c;. — După Scylax (Peripl. 81.) Pliasis era un oraş grecesc. ') Hcrodoti lib.

VIL 73.

[4]) Plutavqno, Oeuvres. (Ed. 1784) Tome XIII. Demandes gr. p. 105. [s]) Apollouii Rliodii lib. II. v. 396. 1244. [6]) Plinii lib. VI. 11. — Melae lib. I. 107. La Paul y-Wissowa, R. E. v. Buxcri.

si pria împrejurarea, că riu! Phasis în regiunile sale superióre, avea numele de Boas[1]), şi în fine, că oraşul Phasis se afla situat la punctul unde rîul Phasis eşia din strimtorilc munţilor [2]), adecă acolo unde noî avem astă-dî oraşul Buzău.

Sa r an g e s. — Faimosul Phasis din geografia Argonauţilor maî avea si un afluent important, care purta numele de S a ranges[3]). Amêndoue aceste rîurï ne apar apropo de aceeaşi mărime, cu deosebire, că Phasis era repede [4]), lat si cu vuitori [5]), ér Saranges domol.

Rîul Saranges din poema orphică ne apare la Pliniu sub numele de S uri us[6]), de fapt unul şi acelaşi cu Şiretul de astă-dî, al cărui curs se împreună cu Buzëul lângă comuna Măxinenî, pe câmpia cea vastă de lângă Dunărea de jos.

Aceeaşi fisionomiă, pe care o avuse în vechime Phasis şi Saranges, ne o presintă astă-dî Buzëul şi Şiretul. Panta, pe care curge rîul Buze ü, ne spune Dicţionarul Societăţii geografice române, fiind forte înclinată, face ca tíuzeul să fie unul din rîurile cele maî repedt ale ţereî[7]). Albia sa fiind acoperită cu bolovani mari face dificilă trecerea prin vad. Lărgimea albieï sale atinge 300 si 400 metri[8]). Ér despre Şiret, ne spune colonelul lannescu în Geografia sa militară: Fundul rîuluî Şiret nisipos în partea - superioră, devine nămolos în partea inferioră a cursului seu. înclinarea albiei este mică, din care causa cursul rîuluî este domol [9]).

Maî este de remarcat, că în judeţul BuzcuIuî noi maî întîmpinăm şi astă-dî o comună, ce portă numele de Ş ar în ga [lu]). O probă destul de evidentă, că în nomenclatura geografică din ţinuturile aceste, Saranges era o formă usitată.

') Procopil Bell. Pers. II. 29. — Ibid. Bell. Goth. IV. 2. — Leqiunea corectă se parc a fi Bosa nu Doas, după cum Ungurii din Transilvania numesc şi astă-dî Bodza cursul superior al acestui rîu.

[a]) Plinii lib. VI. 4. 4: (Oppidum ábuit) in faucibus Phasin.

') Or|)hoi Arg. v. 1052.

[4]) Ovidii Met. lib. VII. v. 6.

[5]) Apollonii Hhodii lib. II. v. 400—401. 1261. — Euslatlili Cornm. in Dionys. v. 689.

[e]) Plinii lib. VI. 4. 5; II. 106. 5.-Rîul numit de Pliniu Surius şi care se vărsa în Phasis la punctul, de unde corăbiile mari nu puteau merge maî departe în sus, corespunde ast-fel numai la Şiret şi nu este in nici un cas de a se confunda cu Siriu, un alt afluent al Buzouluî in munţî şi în apropiere de isvórcle acestuia.

') Marele Diet, geogr. al României. Voi. II p. 130.
[8]) lannescu, Geografia militară, I (1889), p. 126.
") IttUiiescn, ibid. p.
162. [to]) lorculcscu,
Diet. p. 477.

Lângă Saranges, acest afluent considerabil al rîuluï Phasis, ne spune poema orphică, se afla stabilită şi o grupă de Sin di[1]). Este aceeaşî po-pulaţiune numită si la Apolloniu Rhodiu Sindi, care î-şî avea locuinţele sale din sus de gurile Dunării[5]).

în fine încă o circumstanţă hidrografică. După Hecateu şi Pindar^ rîul Phasis (împreunat cu Saranges) nu se versa de a dreptul în mare (sic TÏJV ftaXaaoav), ci în fluviul cel admirabil şi gingantic al lumiî vechi, Oceanos[3]), seu Istru. Tot în Dunăre se varsă şi apele Buzëuluï unite cu ale Şiretului. Este însă de remarcat, că Şiretul cel domol, îndată de la confluenţa sa cu Buzëul cel repede, î-şl schimbă direcţiunea sud-ostică şi curge de aci înainte spre resărit pe albia naturală a Buzeuluî. Acesta este causa, că în anticitate Phasis, séü Buzëul de astă-di, a fost considerat ca rîu principal, ér Saranges, séü Şiretul, numaî ca un afluent al seu [4]).

') Orpliei Arg. v. 1046.

>) Apollonii Rhodii lib. IV. v. 322.

") Hecataei fragm. 187. 339 în Frag. Hist, grace. I. p. 13. 26, — **Pindari** Pyth. IV. 211. 251. — La Hcsiod (Thcog. v. 340) Phasis este un fiu al fluviului Oceanos.

[4]) Alte date geografice cu privire la regiunea vechilor Colchî. După Apolloniu Rhodiu rîul Phasis isvoria departe din munţii Amarantilor (II. v. 399 — 400: 'Ajiapav/cuv t-r^iiu-ev t£ cpsuiv) Amaranţi luî Apolloniu Rhodiu sunt un popor, un trib Numele lor ni s'a conservat până astă-dî sub forma de Mărunţiş, comună situată în sinul Carpaţilor pe ambele maluri ale rîului Buzeü. După Eratosthene însă, rîul Phasis isvoria din munţii aşa numiţi Mo se i (Pliniu, VI. 4. 4: Phasis . . . Oritur in Mo schi s. La Strabo, XI. 14. 1: M&o'x/.y.a op-/]. La Mela, I. 19: Mo schi ci), în părţile superióre ale jud. Buzèu, lângă frontiera Transilvaniei, o grupă însemnată de munţi portă şi astă-dî numirile de M uşa m a r e, M u ş a m i c ă şi M u ş i c a. Pe lângă aceşti munţii curge unul din afluenţii rîuluï Buzèu, numit Basca mică (lorgulcscu, Diet, geogr. Buzeu, p. 343—344). După cum ne spune Scylax (c. 82) dincolo de poporul Colchilor î-şî avea locuinţele sale tribul numit Buzeres, la Pliniu şi Mela Buxeri. Ei locuiau după Strabo (XII. 3. 18) pe muntele cel stâncos Ixu8Î3f]ţ, ale căruiramificaţiuni se împreunau cu munţii numiţi Moschica, situaţi de asupra Colchilor. Scudises din Geografia lui Strabo, după nume şi posiţiune, se vede a fi unul şi acelaşi cu muntele cel vast din sus de Cheile Buzeuluî, numit Spcdiş. Dincolo de Buzeres locuia, după cum ne spune tot Scylax (c. 83), un alt trib numit 'Exr/siptci; (Ekechiries). Avem aici o formă etnică după numele unei localităţi, întru adevCr din sus de muntele Spediş, în partea stângă a rîului Buzâu, apropo de frontiera Transilvaniei, se află muntele numit astă-di Tehereu (Charta României meridionale, 1856, scara: 57,600, foia 72). Un alt munte din apropiere şi care face parte din masivul Tătarului ne apare pe Charta specială a Statului major austriac cu numele de Chic h e r e u. Locuitorii numiţi de Scylax Ekechiries

sunt aşa dar grupele pastorale de pe munţii Tehereu ori C h i cher e u, c!in părţile supcriore ale riuluî Buzeu. în poema lui Valeriu Flacc despre Argonauţi (VI. 130. 155) se mai face amintire de triburile colchicc Cessa;»; si Coastcs.

3. *Capitala şi reşedinţa, regelui Aiite (Dia, Dioscurias, Sevastopolis, astă-dî Tirighina).*

Capitala şi reşedinţa regelui Aiete, se afla după cele mai csacte fântâne istorice, situată la gurile rîuîul Phasis[1]), al căruî afluent important era Saranges.

Poema orphică ne descrie ast-fel splendórea acestuî memorabil xiras: «Din aintea palatului şi a rîuluî celuî încântătoriu se ridică împreşmuirea neaccesibilă a cetăţii, înaltă de 9 stânjeni, apărată de turnuri şi mase puternice de petre tăiate frumos, şi încunjurată cu 7 muri circulari. Trei porţi uriese de aramă se află în zidurile cetăţii, ér murul, ce trece pe deasupra lor, e încoronat cu crénelé aurite. De asupra pe grinda porţilor se

---

Aceştia se par a fi vechii locuitori din comunele numite astă-dî T is au şi **Chios d,** situate în părţile muntose ale Buzëuluî. Rîul Phasis coborîndu-se din munţii Amarantilor, ne spune Apolloniu Rhodiu, trecea prin câmpul C i re e u (n:2iov Kipxacov. II. 400—401). Este o numire, ce ni se presintă adese-orî în regiunea, unde rîul Buzeă ese din strimtorile munţilor. O «p o én ă C ar c e a» se află pe teritoriul comunei Viperescî de lângă rîul Buzëuluî. « C h i r c u l é s c a » este numele uneî moşii de pe teritoriul comunei Similésca situată pe malul drept al Buzeului. O altă moşia «C h i r cu l 6 s c a» în apropiere de cea de ântâiu se află pe teritoriul comunei Costcscî. Tot în aceste părţi amintesce istoricul Kotino de un rîu numit C â re e a, ce isvoria din plaiul Slăniculuî şi se varsă în BuzeQ (lorgulescu, Diet, geogr. Buzeu, 179. 162. 564). Pliniu (VI. 4. 5) şi Stephan Byzantinul (v. Al?.) amintesc încă de doue afluente ale rîuluî Phasis, unul cu numele de. Hippos şi altul C y a n e o *s,* şi carï par a fi identice cu Valea Calului (probabil o albia vechia a Slăniculuî) şi Căinau, ce amăndoue se varsă in Buzeu. în apropiere de oraşul Phasis şi de rîul IVfjviţ (Cyaneos). Scylax (§. 81) mai noteză încă doue ape curgătore, Aspo^iuţ jvOT7.jj.it şi Xopso; noTajii;, ce par a corespunde la păreicle de asta-dî Rusa veţi şi Urs ő e, de pe teritoriul satelor cu aceleaşi numiri. Stephan Byzantinul maî face amintire de o localitate, din regiunea Colchilor, numită TUTJV:;. Este fără îndoială aceeaşi comună, care ne apare astă-dî sub numele de To hani în partea de sud-vest a jud. Buzeu. La acesta localitate se pot aplica cuvintele lui Arrian (Peripl. 6), că Tyana m CaPpadocia (?) a fost o-dată numită T h o a n a. O altă localitate din ţinutul Colchilor avea după Stephan Byzantinul numele de Havjvic. în regiunea Carpaţilor numirea topică e Poieni este forte usitată. Un cătun al comunei C o l ţ i mai portă şi astă-dî numele oienă, avênd 35 case. Regiunea de jos a rîuluî Phasis ne apare la autorii vechî plină 6 m a?tinî ?' 'acurî fluviale, întocma după cum este şi astă-dî câmpia Buzeuluî. Apolloniu °^ >u ace amintire de unul din aceste lacuri prin cuvintele: <I>áo;5oc SÍC/.IJ.ÍVTIV 'Ajjux-(• 1220). Pară îndoielă, că fântânele geografice, de cari se folosise Apolloniu, nau Ia cel rnaî considerabil lac de lângă termurii rîuluî

Phasis, séü Buzeu, un lac, mai portă şi m timpurile nússtre numirea de « B a l t a Amară». - **Pollonii Rhodiî** Argon. lib. II v. 402-40Ï. 1267. — **Orplifti** Argon. v. 763-764.

află aşedată statua divinităţii, pe care Colchil o adoreză sub numele de Diana (Artemis). Ea este deiţa Porţilor, călărcţa cea sgomotosă, aţintită cu privirile în depărtare şi revorsând o lumină tremurătore întocma ca o văpaia de foc» [J]). Când lason sosesce cu soţiî şei la gurile rîuluï Phasis, Aiete cu ficelé sale, Chalciope, vëduva decedatului Phrixus si cu Medea încă nemă-ritată, eşise Ia preumblare pe câmpul de lângă rîu «într'un car de aur, pe care Aiete strălucia întocma ca un sore, că-cl aurul de pe hainele sale reversa numai lumină; pe cap el purta o coronă de rade strălucitorc, sceptrul seu lucea întocma ca un fulger, ér de ambele sale laturi şedeau ficelé sale».[2]).

Despre cetatea si palatul cel magnific al lui Aiete mal aflăm încă urmă-tórele notiţe la Apolloniu Rhodiu[3]):

lason, însoţit de copiii lui Phrixus *si* de doï eroi al trupei sale, intră în oraşul şi în palatul lui Aiete. «EI se opresc mai ântâiu în vestibul şi lason admiră aici murii lui Aiete, porţile cele largi, columnele, ce se înălţau pe lângă păreţii de petră aï palatului decorat în partea superioră cu triglife de aramă (capete de grindï). Apoï el trec în tăcere peste prag, de lângă care se ridicau în sus viţe de via cu foî verclî si pline de flori, ér de sub viţe curgeau în continuii patru fântâni săpate si construite de Vulcan, una de lapte, alta de vin, a treia de mir frumos mirositorii! si a patra de apă. Din partea de apus a acestei fântâni din urmă curgea apă caldă, în care se scăldau figurele Pleiadelor, ér din partea de resărit curgea din o stâncă apa rece ca ghiaţa. Ast-fel de lucruri divine, sciuse se esecute măiestrul Vulcan în palatul regelui Aiete» [4]).

In fine, în oraşul lui Aiete, ne spune Valeriu Flacc, se aflau şi altarele

') **Orphci** Argon. v. 896.

*) Orphei Argon. v. 798 seqq.

") Apollonii Rhortil lib. III. v. 210 seqq.

*) în diferite colinde religiose române, ce le avem din părţile de jos ale Dunării, cu deosebire din judeţele Buzeü, Brăila şi Constanţa, se mai celebreză şi astă-djf magnificenţa unor «curţi», unor «domnii», unor «înalte împerăţiî», în cari erau făcute «treî rîui-r, trei parcuri», unul de vin, altul de mir, şi al treilea de apă limpe-g'oră; în acest din urmă se scaldă şi băiează Bunul Dumncdeu

Colo'n vale Ia B uz eu
Este un mândru f

(Tcodorescu, Poesii P°P. p. 33. - Alte variante din judeţele- Brăila şi Constanţa în colecţiunca nóstra inedită).

n o colindă românescă din Bucovina acesta baia legendară este localisată lângă Buzeü :

Şi se scaldă
Dumnedeű,
Dumnedeü cu fiul
seu...

Mariano, Sărbătorile Iii Kutnâul. I. SI.

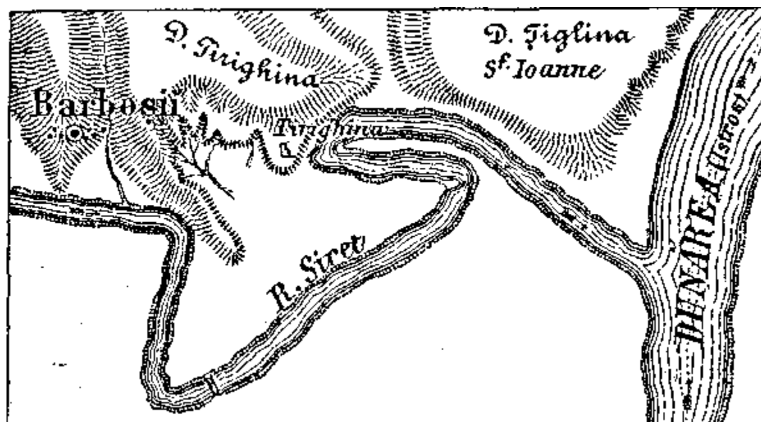
n fine maî esistă şi un cântec nupţial despre unele curţi sumptuosc, construite în

Soreluï, cr templul acesta era atât de str&Iiicîtoriu, atât de inundat de lamina, în cât se putea crederea este însusî palatul Soreluï[1]).

Acesta era aspectul miraculos al capitalei lui Aiete, domn peste regiunea oi№ftă «Aia», séü «Ţeră» şi peste fàusterîfe eife №«aiœs afe **Colcfeilor.**

Ne putem a.cum întreba, în ce parte a vechiului Oceanos potassases, séü a Istruluï, se afla situată acesta magnifică capitală, ale căreî k)rtifica|Î№RÎ, palate si temple, prin modul lor de construcţiune si splendórea lor fabulosă, uimise lumea eroică, o reşedinţă a unui rege atât de glorios, de avut si luxos» în cât el căpetase ilustrul titlu de «fiu al Soreluï».

Făimosa capitală a regelui Aiete se afla, după cum am amintit maî sus, situată pe înălţimile, unde cele doue rîurï memorabile, Phasis unit cu Saranges» (adecă Buzëul împreunat cu Şiretul) se versaü în Oceanos potamos séű Istru.

D. Tirighina
D. Tiglina
Sf. Ioanne
Barbosii
Tirighina
R. Siret
DUNAREA
(Istros)

V.

0

.

205. — Charta împrejurimilor Tirighineî. După Charta
României meridionale din a. 1856, scara 1:57,600.
Col. XIIL Ser. 2.

Intr'adever pe fermurele stâng al Şiretului aprdpe de punctul, unde apele sale se unesc cu ale Dunării, se aflau încă până în dilele nóstre ruinele uneî vechi şi puternice cetăţi, ce maî portă şi astă-dî numele de Tirighina,

în a. 1836 si 1837 profesorul Seulescul din laşî, unul dintre ceî maî erudiţi bărbaţi români aï epoceï sale, studiase cu deosebit interes aceste ruine antice

acelaşi gen ca şi palatul regelui Aie te, numit şi «Fiul Só relui»:

Unde şede nunul mare
Par'că sorcle
rësare . . .

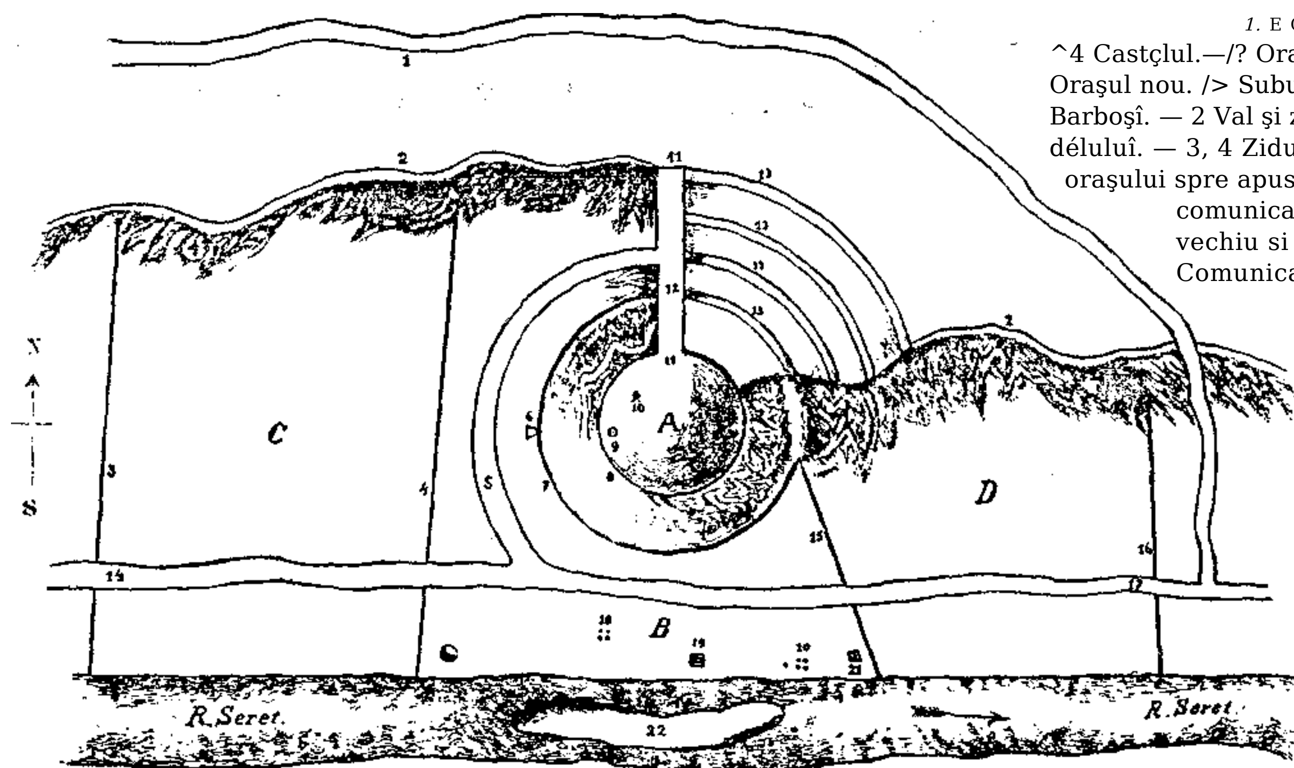
De la porta nunului
Pan' la párta finuluî
Merge un rîu de lapte

Talerii
dulce.

ci Argon Jib. V. v. 4(M,

De la porta finuluî
Fân' la porta nunului
Curge rîu de vin roşu . . .

Marianii, Nunta LA RomâM, p. 753.

1. E C E >' D A

^4 Castçlul.—/? Oraşul vechiû. — C Oraşul nou. /> Suburgul. — l Drumul spre Barboşî. — 2 Val şi z întăritoriu culmii déluluî. — 3, 4 Zidurile de apăra ale oraşului spre apus.— 5 Drumul de comunicaţiui intre oraşul vechiu si castel.— 6 Comunicafiune s terană între oraş şi castel. — 7 Zidul c apărare al movilei, pe care se află c steiul. — 8 Zidul de apărare al castel; lui. — 9 Puţul de comunicaţiune cu dr mul suteran. — 10 Cat; combele. — 11 Porţile c, steiului. — 12 Drumul t intrare în fortăreţă. — l Valurile, séü şanţurile, api rătore. — 14 Drumul spi Brăila. — 15, 16 Ziduri! de apărare ale oraşului spi resărit. — 17 Drumul spi Galaţi. — 18 Templul C; belei. — 19 Postament unui monument roman. • 20 Ruinele unui templu (C pido). — 21 Baia cu ţevie de plumb. — 22 Insula.

206. — Planul general al citadelei şi oraşului Tirighina (Dia, Dioscurias, Dinogetia, Diogetia, Diogenia), vechia capitală a regelui Aiete. Dupâ săpăturile făcute în a. 1836 şi 1837 de Prof.G. Seulescul (Descrierea istorico-geograficà

a cetăţci . . . Ghertina. Tab. 1).

de la gura Şiretului şi densului avem de a-I mulţumi preţiosele date, ce le avem astă-dl despre resturile architectonice ale acestei cetăţi atât de gloriόse >). Spre medă-di de Galaţi, scrie densul, la o depărtare de o jumëtate de mil de acest oraş, se aflǎ ruinele situate pe ţermurele stâng al Şiretului, aprόpe de gura, unde acest rîu se varsă în Dunăre. Aceste ruine portă in dilele nόstre numele de Ţiglina, séü Triclina (maî corect însă Tiri-ghina). Acest oraş prin posiţiunea sa cea favorabilă şi prin lucrările de fortificaţiune, ce-1 încunjurnu, se pare, că a fost capitala acestei provincie. Abia numai în secuiul al XVIII-lea aü început a se ataca ruinele acestui oraş spre a se construi cu materialele de aci fortificaţiunile delà Brăila şi unele biserici din Galaţi; tot asemenea se aü folosit omenii si în dilele nόstre, ca se estragă din aceste ruine petrele trebuinciόse pentru a pava stradele şi calea naţională a acestui oraş din urmă. Lucrări de construcţiune esecutate într'un gen cu totul particular încunjurau acest vechiü oraş. După temeliele descoperite cu ocasiunea ultimelor săpături, vechia Tirighină se compunea dintr'o cetăţuiă si oraş, ce se împărţia în oraşul vechiü situat sub castel si în oraşul nou, alăturea cu cel vecliiu, în partea de apus. Cetăţuiă se află pe o movilă (fig. 206, A), a cărei înălţime, după cum se afla surpată pe la a. 1837 era cam de 40 stânjeni, ér padina formată de ruinele cetăţii presintă o esten-siune cnm de 35 stânjeni în diametru. Pόlele ca şi zarea acestei movile aü fost încunjurate si întărite cu zid. Movila, pe care se afla cetăţuiă, este esită spre amédï ça un promontoriu către şesul Şiretului si împreunată cu podişul vecin prin un istm închis între doue ziduri paralele. Pe culmea podişului din partea dreptă şi din partea stângă a istmului (fig. 206, 2) se vedeau de asemenea temelii de ziduri şi valuri, în partea de medă-nopte, pe unde apropiarea era mal îndemânatică, cetăţuiă Tirighinel era încunjurată cu 4 valuri scmi-cerculare (fig. 206, 13). De lângă valul ccrcular al doilea se întindea în partea de risărit, pe coboriş în jos, un zid drept până în apa Şiretului (fig. 206, 15). Un al doilea mur asemenea celui de ântâiu începea în partea de apus clin sprâncéna déluluï prclungindu-se şi acesta până în rîpa Şiretului (flg. 206, 4). Ér la o depărtare cam de 100 stânjeni se aflau construite alte doue ziduri în direcţiunea celor precedente, unul la resărit si altul la apus, întindendu-se de la culmea déluluï până în ţermurele Şi-retului (fig. 206, 3. 16), ast-fel, că oraşul remânea închis si apărat spre

') Senlescul, Descrierea istorico-geografkă a cetăţii... Ghertina. (Iaşi) 1837. — Asaky, Nouvelles historiques de la Moldo-Roumanie, I Partie, lassy, 1859, p. 23. — Seulescul era însă de părere, că aceste ruine ar représenta vechiul oraş al Daciei romane numit Ca p ut Bubali (Caput Bovis). O crore de altmintrelea scusabila pentru timpurile sale.

méza-nópte, spre resărit şi apus de înălţimea délurilor, a castelului şi de fortificaţiunile pe uscat, ér în partea de medă-di se află încins cu apa Şiretului, care aici în mărimea sa cea maî cumplită face un scmi-cerc şi o insulă (fig. 206, 22) dinaintea Tirighineî. în interiorul castelului, ale caruï temelii până la a. 1837 încă nu se sfârîmase, s'a descoperit, după cum ne spune Seulescul, o criptă suterană alcătuită din catacombe (fig. 206, 10). Forma acestei cripte era pătrată, cu laturele de câte 2 stânjinî, în care din lipsa spaţiului mormintele erau clădite rêndurï, unele peste altele, cum sunt celulele faguruluî. însă pe la a. 1837 bolţile catacombelor erau surpate si tóté remăşiţele împrăsciate. Baso-rèliefurî, urne, lămpi şi alte ornamente preţiose, aflate în catacombe, probeză, că persónele ale căror resturi fusese depuse aicî aparţineau claselor mai înalte ale societăţii, în partea de apus a oraşului vechiu se maî vedeau încă pe la a. 1836 temeliele unuî templu (fig. 206, 18), pe ale cărui ruine zăceau împrăsciate trunchiuri de columne şi diferite bucăţi de capiteluri, de ordine ionică şi corintică. Se aü maî descoperit aci o mică columnă de marmură porfiriă, o statuetă de aramă a Cybeleî ţinend în mâna stângă cornul abundenţei, si mal multe lespedl dreptunghiulare de marmoră (12 X 24 cm.) cu reliefuri, ce représentai! diferite scene din resbóiele, ce le avuse acest oraş. Probabil, că aceste table servise o-dată spre a decora păreţi! templului. Lustrul, măiestritatea si mărimea acestor clasice bucăţi, continuă Seulescul, dovedesc magnificenţa templului, ce înfăţişa ore când maiestatea unei divinităţi.

Alte notiţe, cu privire la construcţiunile şi opulenţa acesteî cetăţi dispărute, ne comunică înveţătoriul G. A. Murgeanu din comuna Filescî, pe al cărei teritoriu se află aceste ruine. După cum scrie densul : «în jurul cetăţii Tirighina se află un şanţ adânc, avênd aceeaşi formă ca şi şanţul numit Troian. Cetatea are conturnul rotund si ocupă capul unul dél. Bëlrânil, de la cari am luat aceste informaţiunî, aü săpat înşişi de beilic (din ordinul autorităţii) găsind aici bani vechi, petre cu inscripţiunî şi alte odore, cari le-au luat Ruşii şi în parte Părcălabia Galaţilor. La cetatea Tirighina poporul betrân i-ar fi dis Cetatea urieşilor».

Am espus aici principalele resultate ale cercetărilor scrióse făcute de profesorul Seulescul la Tirighina în anii 1836—1837. Ele ne presintă o va-Jóre reală nepreţuită pentru sciinţa istorică, cu atât mal mult, că aspectul terenului de aici astă-dî s'a schimbat cu desăvârşire,

resturile acestor interesante fortificaţiunî aü dispărut de pe suprafaţa pământului, chiar şi rîul Şiretului sî-a schimbat aici cursul seu.

Prin descrierea sinceră si fidelă, ce o face Seulescul, se constată în mod

j .t JP dar, că vechia cetate de lângă gurile Şiretului, încunjurată cu g murî de diferite sisteme, représenta metropola o-dată fericită a regeluî Aiete de lângă gurile rîuluî Phasis, încinsă, după cum ne spune poema orphică, cu 7 rêndurï de murî circulari.

O deosebită considerare în studiul acestor ruine o merită împrejurarea, că vechile tradiţiuni din poema orphică, despre avuţiele imense ale regeluî Aiete, maî resună şi astă-dî în naraţiunile locuitorilor de lângă Tirighina. «Am audit de la maî mulţî locuitori betrâni, ne scrie înveţătoriul G. A. Murgeanu din comuna Filescî, că în partea de resărit a cetăţiî Tirighina, în faţă de gara Bărbosî, se află un beciü cu porţî straşnice, că în lăuntrul acestuî beciü ar fi statue de aur, înfăţişând pe împëratul sedcnd în trăsură şi cai de aur» ').

Române acum a ne da séma despre numele vechiü al acestuî important oraş de la confluenţa Şiretului cu Dunărea.

în tradiţiunile poporale române ruinele oraşului şi ale cetăţii de lângă gurile Siretuluî portă numele de Tirighina (la Seulescul Terighina) şi Gherghina *). Adeverata si singura esplicaţiune a acestor numiri archaice o aflăm numaî în legenda Argonauţilor.

După diferitele versiuni argonautice, aşa cum le aflăm la Pindar, la Apolloniu Rhodiu [3]) şi la gramaticul Apollodor, lasou sosind la rîul Phasis trage corabia în port si se duce la regele Aiete, ca se-î espună însărcinarea, ce o primise de la Pelias, cerând lâna de aur. Aiete promite luî lason a i-o da, dacă densul va fi în stare se îndeplinescă anumite lucrări, ce i le va impune. Ast-fel mal întâiu regele Aiete aduse un plug de oţel, fabricat de Vulcan, si doi tauri renumiţi pentru selbătăcia şi mărimea lor, ce-i primise ca dar de la Vulcan. Aceşti taurî aveau unghicle de aramă şi suflau foc pe nărî. Aiete i prinse maî ântâiu singur în jug si trase câte-va brasde drepte, înalte de un stânjin pe suprafaţa pămentuluî (o alusiune Ia brasda cea uriaşă dintre Şerbesci si Tulucesci, ce acopere spre apus si spre medă-nópte cetatea Tirighinii, şi care se consideră ca o prelungire a brasdeî luî Novac din Ţera-romanescă). Apoî Aiete rostesce următorelc cuvinte: când conducătoriul corăbiei va face acesta, atunci póté lua cu densul lâna cea de aur, care nici o-dată nu se strică. lason, ajutat în secret de farmecele Medeeî, supune taurii în jug şi ară 4 iugere din câmpul numit al lui Marte

') Din Răspunsurile la Cestionariul nostru istoric.

[1]) **Cnntemlril** Dcscr. Mold. Ed. 1877, p. 13. - **Seulescul,** Descrierea istorico-geogra-cS a Gherlineî p. 2. 4. [s]) **riudnri** Pyth. IV. - **Apolloclorl** Bibi lib. I, 9. 20.

'Apijïov). Acum regele Aiete impune luï lason o noua lucrare, se semene peste brasdele arate dinţi de balaur, din aceia, pe cari i semerîase Cadm *la* Theba. Med ea însă aprinsă de iubire către lason, care i promisese, că o va lua şi duce ca soţia în Thesalia, i descopere erouluî, că din dinţii de balaur, ce-i va semëna peste brasde, vor resări din pământ ó m en Ï urieşl înarmatï, carï vor cerca se-I atace, însă densul se arunce petre între omenii aceştia, carï apoï vor începe a se bate între sine, si atuncï densul so atace pe fie-care in parte, până i va ucide pe tofî. Lucrurile după legende se şi petrec ast-fel '). Aceşti uriesî esiţî din sînul pămentuluî, pe câmpul de lângă capitala lui Aiete, sunt numiţi în legenda argonautică rvjYEvésç [2]), ér la autorii latini Te rrigenae[3]), adecă omeni născuţt din pă-mênt. Numirea de Tirighina séü Terighina, ce o mal portă şi astă-dî cetatea ruinată de lângă gurile Şiretului, este ast-fel numai o formă archaică poporală a cuvintulul pelasgo-latin Terrigena *). în fine încă o circumstanţă, în tradifiunile poporale române Tirighina se mai numesce şi «Cetatea urie-şilor», si tot cu epitetul de cetate a urieşilor, Titavïç [5]). ne apare capitala lui Aiete şi la Apolloniu Rhodiu.

Putem ast-fel stabili cu o deplină convingere istorică, că făimosa capitală şi reşedinţă a lui Aiete se afla situată pe malul stâng al Şiretului, acolo unde până la a. 1837 se mal cunosceaü împrejmuirile oraşului şi ale cetăţii Tirighina, dispărută din istoria şi despoiată de monumentele şi de splen-dórea sa.

') O legendă analogă o aflăm în cântecul tradiţional român despre Bad i u (Prometheu):

Turcii scrum că se făcea . . . scrum pe vônturî se ducea , , . pe cam p urî se semëna, în cârduri ci răsăria, Turci la loc d'aicî până'n Ia n i na (Epir), din lanina 'n Ţarigrad şi d'acolo Ja Bagdad, că Bad iul î-a scmenat şi pămentnl î-a înviat . . .

Tcodorcscu, Pocsiï pop. p. 549,

J) Apollonii Rliodii Argon. lib. III. v. 799. 1333. 1342. 1355.

») Oritlil Met. lib. VII. v. 141: Terrigenae pereunt per mutua vulnera fratres. — Ibid. Herold. VI. v. 35: Terrigenas populos civili marté pcremtos.

[4]) Prof. Vaillant (La Românie. III. 1844. 456) încă derivă numele Tirighina de la terrigena, însă fără a cunósce istoria legendară a acestei capitale de la Dunărea de jos. Pliniu amintcsce lângă Phasis de un oraş celebru însă dispărut Tyndarida (Tyndaris), ér la Arrian, care a localisât în mod frivol intregă geografia Colchilor în Asia, acelaşî oraş este numit Tyndaridae. Herodot (IV. 145; IX. 73) are doue tradiţiunî despre T y n d a r i d a e. După una, el aü fost aliaţî cu Argonauţii. După alta, eî au năvălit cu óste mare în Attica, ca se ceră în apoï pe Helena, nesciind în care parte a fost dusă.

') ApolMnii Rhodii lib. IV. v. 131.

A esta cetate-regină de la gurile Şiretului prin posiţiunea sa favorabilă
fortificafiunile sale puternice între Delta Dunării şi Carpaţî. dominase
. ta întreg Pontul occidental, de la Hem şi până în părţile superióre
l Moldovei de astă-dî[1]). Capitala unuï stat puternic riveran, ea a fost in
'mourile eroice cheia mare! mişcărî comerciale pe Dunăre; ea avuse chiar
. j rep turi de suveranitate asupra Pontului euxin.

Eruditul poet alexandrin, Apolloniu Rhodiu, amintesce de stâlpii cel rechî din oraşul lui Aiete, pe cart se aflau descrise drumurile şi limitele •nărilor si ale terilor pentru instruirea celor ce vor voi so căletorescă în orî-ce Dărtl*) Acesta preponderanţă particulară a cetăţii Tirighina asupra naviga-•iunil pe Pontul euxin o mal confirmă şi monumentele numismatice.

Pe o monetă de bronz, ce a fost descoperită în timpurile lui Seulescul n ruinele acestei cetăţi, se vede pe avers figurată o femeia călăreţă apă-rându-se cu sabia recurbată (naţională Dacă) în contra unul erou, ce o persecută. Este lupta urieï Amazone eu Hercule. Lângă capul femeieï ne apare litera A,, er în Jur inscripţiunea :

MIITPO. nONTOY TOY EYKS

MTjtpÓ(zoX'.c) IIÓVTOU TOD ElV/.o(sÎVOO.)

Din fericire, spre a ne pute da séma de valórea istorică a acestei monete s'a mal descoperit în derîmăturile acestei cetăţi încă un al doilea csemplar de bronz, cu calificaţiunea de Metropolă a Pontului euxin. Acesta a doua monetă ne înfăţiseză pe avers bustul uriuï împërat roman cu inscripţiunea:

AYÏKMAYPSE. AAESAN.

Aùt(oxpatu)p) K(aïoafj) MCápnoc) AûpÇrjXioç) Se(Sfjpoî)'AXiiav(5poç) [Estîaatoç]. Ér pe revers, figura uncï divinităţi femenine, ţinând în mâna stângă cornul abundenţei, si în drépta o pateră. Este Cybele, seu Dea Mater[3]). Sub piciórele deiţel ne apare litera A,, ér în jur inscripţiunea: MIITPO. nONTOY TOII EYS TOÛ Eù

') Ovidll Heroid. XII. v. 27-28:

. . . . Scythia tenus iile (pater meus Aeetes) **nívósa**
Omne tenet Ponti qu;i plaga laeva jacct. ')

Apollonii Rhodi! Argon. lib. IV. v. 277 seqq.

') O mscripţiune descoperită la Filesci (în Moldova, dar nu Füzesd

în Transilvania) conţine dedicaţiunea: TERRaE MATRI (C. I L. III. nr, 1559). lason, ne maî spune Apol-lomu Rodiu (U. 1273), înȷatâ cc soscsce]ângî capitala luî Aietc, face libaţiunî in rea dlvinitSţiî Gaea (Terra), a deiior indigeni şi a sufletelor eroilor decedaţi.

se vedé figurile acestor doue monete reproduse la Seulescul în Descrierea Ghertineî. Tab. 3.

Diferite oraşe autonome ale anticitaţiî, cu deosebire din provinciele Asicï mici şi ale Syrieî, purtau numele, orî titlul, de Metropolis, unele fiind-că se aflau sub tutela particulară a divinităţii Cybele, a Mamei deilor, altele fiind-că erau cetăţi-mame ale colonielor, ort capitale ale provincielor.

Demnitatea de MHTPOII. ÏÏONTOY ne apare maî ântâiu pe monetele împeratuluî Traian, însă fără altă indicaţiune locală. Maî târdiu acest titlu de Metropola a Pontuluï şi-1 atribuiră oraşele Amasia şi Ncooaesarca din Asia mică, precum şi Tomis din Mesia [1]). Nu trebue însă se perdem din vedere, că nicî unul din aceste oraşe, nicï Tomis, nicï Amasia, nici Neocaesarea, nu se numesc Metropole ale Pontului euxin, ci simplu numaî metropole ale Pontuluï, adecă ale litoralului seu Provinciei de lângă Marea negră (Pontica terra [2]).

Cu totul altă semnificaţiune o avea titlul de metropolă a Pontuluï euxin şi pe care î-1 aflăm esclusiv numai pe monumentele descoperite la Tirighina. AicÎ avem un titlu de suveranitate maritimă. Aiete ne apare ca cel maî puternic rege al Scythieî vechî. El era în stare, după cum ni-1 descrie Apolloniu Rhodiu, se se ridice cu rësboiu şi asupra Grecieî. Renumcle seu străbătuse departe în apus până la marea adriatică. De altă parte, Pontul euxin este adese-orî numit de autorii anticităţiî Scythicus Pontus,Scythicum şi Sarmaticum mare [3]), adecă supus suveranităţii regilor Scythieî.

însă cum se csplică litera isolată ,&, pe aceste monete descoperite în ruinele Tirighineî. Ea este fără îndoială litera iniţială din numele oraşului autonom ori suveran, care bătuse aceste monete.

Gloriósa capitală a luî Aiete ne apare la geografii anticităţiî sub numele de Dia [4]), Dioscuri as [6]), Scbastopolis, adecă asj3aar/] TtcXcc, oraşul venerabil,

O Eckliel, Doctr. num. Pars I, Voi. li. p. 344.

[8]) Pe o inscripţiune romană din a. 161—168 d. Chr. Tomis no apare ca Ci vit as pontica Tomitanorum (C. I. L. III, nr. 753).

') Talerii Flacci Argon. I. v. 331 : scythicum pontúm polumque raetuens. Ibid. II. v. 576.— Staţii Thebaid. XI. v. 436-437: ScythaPontus. — Ovidii Ex Ponto. lib. IV. 10. 39: Sarmaticum mare.

*) Stephamis Kyz., v. Aia, noXiţ . . . SxuiKaç its pi TU> «PaciSt. — Dia era o vechia divinitate pelasgă, deiţa protectoră a câmpurilor, identică cu Rhea (Cybele) séù Mama deilor. La Romani cultuj ei era administrat de colegiul Fraţilor arvalî. în literatura grecescă ea ne

apare sub numele de A-r) w (Apoll. Rh, III. 413; IV. 896), însă era considerată ca identică cu Demeter (Ceres). Templul principal din oraşul pustiit de la gurile Şiretului era dedicat Cybeleî, adeci D i ei.

[6]) Stcplianus Bjz., v. Aiooxoupiaţ. — Plinii lib. VI. S. 1: urbe Colchorum Dioscuri a d e. -Cf. Ibid. VI. 4. 6.

sfânt séu august. Acest oraş ruinat de Lingă gurile Şiretului mat esista şi în epoca romană, însă despre numele sëu adevërat avem numaî simple variante. La Ptolemeu ne apare ca Dinogetia, Diogetia, Dinogenia, Djogenia '); în itinerarul luî Antonin Diniguttia [l]), in Notitia Orientis Dirigothia [s]); la Ravennas Dinogessia «).

Putem presupune aşa dar, că litera *fi,* de pe monetele descoperite la Tirighina cu inscripţiunile de nrçTpdnoXt; Hóvaou TOÛ Eoijeívoo, ne indică numele vechiü al acestuî oraş, Dia, prefăcut de geografiï grccescï în Dioscurias, ér în epoca romană în Dinogetia, Dinogenia, Diniguttia, Dirigothia [5]).

în fine mai avem încă un important monument numismatic cu privire la capitala regeluî Aiete. Este o monctă autonomă aflată în ţorile române şi probabil în părţile Tirighineî.

i) Ptolemaei Geogr. (Ed. Didót) I p. 458.
«) Itinerarium Antouini Aug. (Ed. Parthey et Finder) p. 105.
») Notitia Orientis (Ed. Boecking) p. 79.
[4]) llavcnnatis Cosmographia (Ed. Finder et Parthey) p. 178.
') într'un cântec eroic românesc maî aflăm şi astă-cjî un resunet despre sosirea la gurile Şiretului a uncî micî corăbii, cu intenţiunÎ ostile. Se pare a fi numai un fragment modificat din o vechia poemă poporală despre Argonauţi. Chiar şi numërul trupei de 50 enicerî

La gura Şiretul ui
Pin postul sân Petrului,
Ean, mări, că s'a ivit
Un caic lung poleit (aurit),
Cu postav verde 'nvclit.
Dar în el cine-mî era?
Era Suliman Aga

Cu cincï-decï de
Enicerî, Care portă 'n
brâu '.angerî. EI venia
încet, încet, De la
Dunărea 'n Şiret,
Vadurile străbătând
Malurile cercetând . . .
Aleciandri, Pocsil pop. p. 134.

O altă baladă poporală română amintesce de curţile marï bezadescï (princiare) din părţile de jos ale Moldovei, de la

Jos în ţera Moldovei
La întorsătura gârlei
La curţi mari, curţi românesc!,
La curţile bezedcscî,
La curtea lui Tudurcl
Multă jale-I şi oftare . . .

Pal-spre-dece mori de vent
Şi nouă pe sub păment,
Care macină argint . . .
Trei sute de moşi ore
Şi pe atâtea sat i ş or e . . .
Si cinci mii de iepuşore

Notăm aici, că în legendele argonautice ne apar renumiţi caii de lângă rîul Phasis şi '" P[art]icular caii lui Aiete, ce-I dăruise Söreié.

Şi Tudur averi avea . . .
Avea turme, avea voinici . . .
Avea ciredi şi glotaşî,
Avea lăd.1 de gălbinaşi,

Pe sub pole rotogóle . . .
Curţi de petră întărite
Cu podele poleite (aurite) . . .
Mariano, Poesil pop. Tom. I, p. 30.

Cesar Bolliac, distinsul archeolog si numismat român, publicase în Nr.939 al «Trompetei Carpaţilor» din a. 1871, o serie de monete Dace, din carî una de argint (fig. 43) ne presintă un deosebit interes istoric.

Pe avers, acesta monetă ne înfăţişeză bustul unei divinităţi fcmenine, pe Cybele *seu* Dea Mater, o figură, ce ca tip presintă o marc asemănare cu statueta Cybeleî descoperită de Sëulescul în ruinele TirighineÎ. Ér pe reversul moneteî se vede figurat un leu, atributul particular al deiţeî Cybele. De asupra leului inscripţiunea mai mult de jumëtate stersă:

...... PAXI

Er sub picióreIe leului: AIHT

în tot caşul acesta monetă nu este din timpul legendarului rege Aiete. Ea însă se raportă la capitala şi la teritoriul peste care domnise o dată Aietc.

Primul şir conţine fără îndoielă numele particular al oraşului şi al doilea al poporului sou confederaţiunil. Noï vom restitui şi ceti acesta inscripţiune ast-fel :

adecă: Dioscurias, oraşul venerabil al Ai e ni I or.

4. *Lâna de aur ^^n paladin al triburilor pelasge pastorale si agricole.*

lason cu ajutorul Medceï, a celebreï fermecătore, învinge si balaurul cel teribil din pădurea consecrată deuluï Marte şi răpesce lâna de aur.

Acesta lână avea după legende o origine divină [1]). Ea avea o deosebită importanţă religiosă, economică si politică, pentru vechile triburî pelasge de la Carpaţî şi pentru triburile, ce se stabilise pe pământul Eladeî.

După cum ne spune Pindar, oraculul pelasg din Castalia lângă Delphi ordonase lui Pelias se pregătescă o espediţiune, ca se aducă înapoi lâna de aur a berbeceluT, cu care fugise Phrixus [2]). Ér Valeriu Flacc ne înfăţişeză pe Pelias adresând următorele cuvinte lui lason : «Tu, care aï energia şi curagiul bărbătesc, plecă scumpul meu, şi adă înapoi pentru cupola templului grecesc pielea cu lâna oieî nephelee [5]>. în fine după un alt oracul, regele Aiete avea

să-şî picrdă domnia, când i se va fura lâna de aur [4]).

') Mcnecratis Tj-ril fragm. in Fragm. Hist, grace. II. p. 344.

') Pinűari Pyth. IV. v. 164.

') Yalerií Flacci Argon. I. 55 seqq.

[4]) I'liulyOVlssowa, Real-Encyclopüdie, v. Aictes. — Diodori Slcnli lib. IV. 47. 6.

După cum vedem, diferite destine, de bună stare economică[1]) şi politică erau legate de posesiunea acestei lâne de aur.

Ne aflăm aicî în faţa unei cestiunï enigmatice istorice, dacă acesta lână dedicată deuluï Marte în pădurile Colchilor era numai o simplă pelcea naturală de berbece [2]), ort un obiect consecrat de metal şi ast-fel nesupus stricăciunii.

Aurul în cultul si în sacrificiele pelas-ge a fost tot de una materialul cel mai preţios.

Gaeea, marea divinitate a poporului pelasg, presintă la nunta lui Joe eu Tunona merele tradiţionale în aur.

Vulcan divinul măiestru al anticităţiî dăruesce lut Joe, părintelui deilor si al omenilor, o viţă cu fol şi cu struguri de aur, lucrată cu multă artă de densul [!]). Croesus renumitul rege al Lydie! dăruesce templului din Ephes bol de aur *).

Paladiul protector al Scythilor agricoli a fost, după cum ne spune He-rodot, un plug, o secure cu doue tăişuri si o fială de aur, obiecte, ce că-duse din ceriu [6]).

Din acest gen de obiecte preţiose de artă, cu origine divină, făcea parte si lâna de aur dedicată deuluï Marte în ţera cea avută a regelui Aietc.

Poetul Pindar numesce acesta lână de aur a Colchilor a-fârcov otpwuvatv, adecă nesupusă stricăţiunil, ncperitóre °). După Valeriu Flacc ea a fost un monument, din metalul, séü aurul, cel mal pur [7]). Lr după altă tradiţiune, ce o aflăm la poetul Ovidiu, nu numai lâna, dar şi berbecele a fost de aur [8]). Şi întru adever, valórea nepreţuită a acestei lâne o aflăm esprimată în forma alegorica prin cuvintele, că era pădită de un balaur neadormit, întocmai ca si făimosele mere de aur ale Gaeeî.

*) Marte (Mavors al poeţilor latini, Ares la Grecï) cărui i era consecrată lâna de aur, a fost în timpurile vechi divinitatea protectóre a păstoriei şi agriculture!.

[J]) în cultul vechi ú pelasg lâna, ori pielea de oie cu lână, au avut tot de «na un rol însemnat (Cf. Pausania, VIII. 43.11.— Polemonis lliensis frag. 88 în Fragm. Hist, grace. III. 144. — Servius in Aen. IV. 374). — La poporul român mal esistă şi astl-dï usul religios, ca Ia pomana, ce se face după înmormântarea celui decedat, sa se dée preotului o piele de óié sóü de berbece (Marianü, înmormântarea, p. 363).

[s]) Homed llias parva, ed. Didót, fr. 3. p. 595.

*) Herodoli lib. I. 92.

[l]) Hcrodotl lib. IV. c. 5.

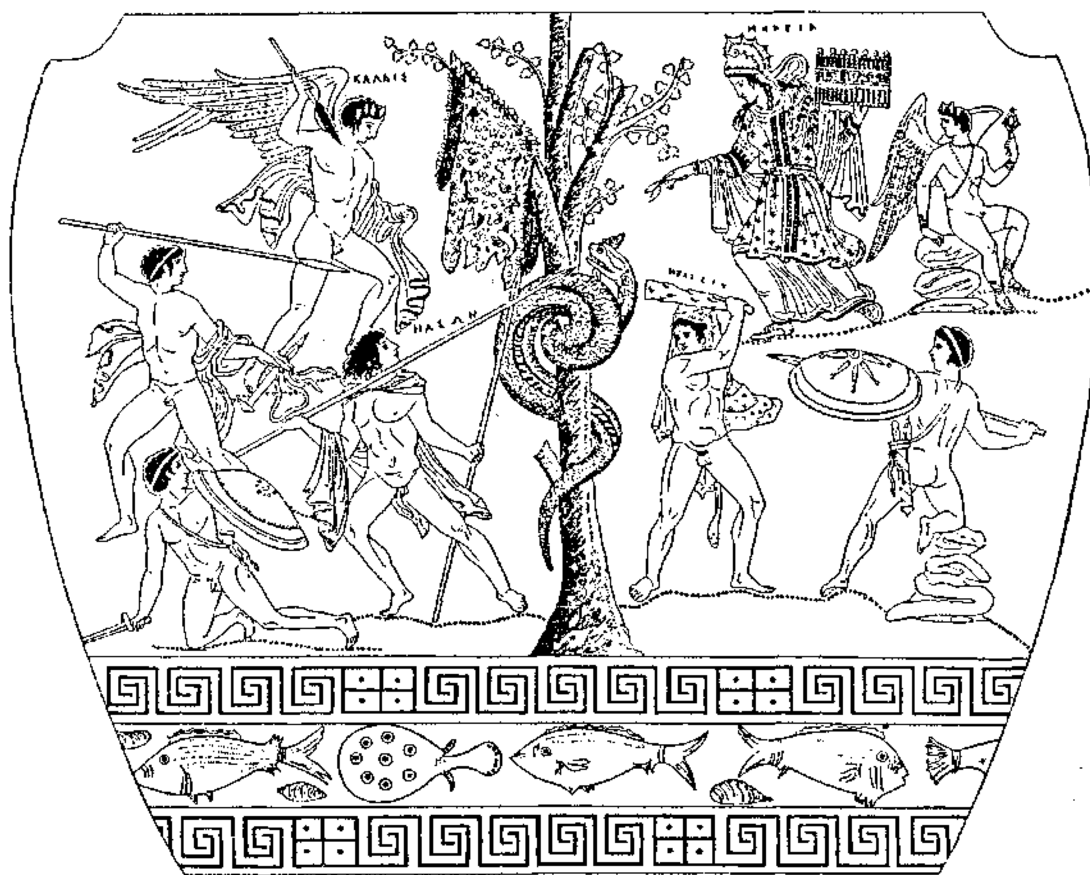
') Piudavl pyth. IV. 23.

') Talerii Placci Argon, lib. V. v. 231: ardenţi quercum

complexa.métallo.

[e]) Ovidli Heroid. XII. 202. 203. Medea către lason:

Aureus ille aries villo spectabilis aureo Dos mea.

207. — Lupta Eroilor Argonauţi cu balaurul din Colchis (Colţi) ajutaţi de Medea. (A se vedé p. 550, nota 1).

în fine nu trebue să perdem din vedere importanţa estraordinară a acestei lâne : celebrul oracul pelasg de la Delphi ordonă aducerea acestei lâne şi pentru esecutarea acestei sentinţe se aliează tóté dinastiele pelasge de pe teritoriul Eladeî[!]).

Espediţiunea Argonauţilor în Colchis pentru aducerea lânel de aur face parte din seria cea legendară de misiuni si acţiuni pentru luarea obiectelor sacre din ţerile de la nordul Istrului de jos, cum a fost însărcinarea dată lui Hercule de Eurysteu, ca să iee merele de aur de la Hyperboreiï de lângă Atlas; se aducă din «ţera Istriană», séű din «Istria», cerbóica cu cornele de aur, pe care nimfa Taygeta o dedicase Diane! *), si se iee

') Lupta Argonauţilor cu balaurul Colchic pentru lâna de aur (A se vedé pictura de vas de la pag. 549 după Monum. delP Instit. archeol., V. tav. XII).— în mijlocul scenei e înfăţişat un arbore înalt şi puternic de stejariu. Pe unul din ramurele sale, in partea stângă, e suspendată lâna de aur. Balaurul, păditoriul lâneï, vë4end pe Argonauţi se incolăcesce furios pe lângă trupina arborelui, în partea stângă lason (HASON) avênd în fie-care mână câte o lance, atacă balaurul. El pare însă obosit de luptă, înfiorat şi desperat, în partea drept ă Hercule (HPA.LIV), avênd o atitudine dispusă pentru retragere, ridică maiul, ca se lovescă balaurul. Pe marginele sceneî, în partea de jos, se vëd încă alţî trcî Argonauţi, unul isbit la păment, ér doï cercă se maî lupte din depărtare, însă cu puţin curagiű. Lupta se pare apropo perdută pentru eroii Argonauţi, în acest moment critic se vede în secţiunea superioră Med e a (MII A EI A) într'un splendid costum istrian, alergând repede pe culmea déluluï în jos în ajutoriu! Argonauţilor, în mâna stângă ca ţine caseta cu farmecele, ér cu mâna dreptă aruncă doue foi descântate asupra balaurului, ca se-1 adormi în drépta şi în stânga MedeeI sunt eroii G e ţî, fiii lui B or e a s, purtând aripe în spate (pennas genitoris. Ovid. Met. VI. 713). Calais (K A A AÏS) plin de resoluţiune şi cu o privire firmă aruncă asupra balaurului arma cea înfricoşată naţionala, pilul cu fer lat. în dosul MedeeI se vede Zetes, fratele lui Calais, ţinond în mâna stângă o oglindă magică (simbolul luncî ; Suidas, v. OîTiaXvj -fuvTj) şi avund privirile aţintite asupra vrăgitorii. în partea inferioră este înfăţişat un rîu mare şi lin curgătoriu (Oceanos potamos) cu ornamente de pescî fiuviatili şi marini.

') Figura berbeceluï lui Phrixus a fost pusă pe ceriu între constelaţiunile,
sub cari se fac semînăturile (Eratosthenis c. 19. — Hygini Fab. 138. — Idem, Poet.
astron. 11.20. —Manilii Astron. III. v. 302; IV. v. 515; V. v. 33. — Columellae R. R.
!'t>. X. v. 155).— După Du pu is (Origine de tous les cultes, VI. 271) berbecele lui
nrixus numit la autorii latini: aries, princeps zodiaci, ductor exercitus zo-

laci' dux i re g's, princeps signorum, ovis aurea, Jupiter libycus, es e faimosul miel al religiuniî creştine şi sub numele de «mielul Pascilor» în re-l'giunea Jidovilor. Mai adăugem, că după Columella (XI. c. 2) în 16 ale Calendelor lui Aprilie (17 Martie) sórele intră în constelaţiunea berbeceluï. Cf. Isidori Hisp, lib. III. 24: io mense, qui est 'anni princípium, solem in co sign o (ari«tis) cursum suum agere (Gentiles) dicunt.

') Pniuarl Olymp. III. 27 seqq. — Sehol. Pindari, Olymp. III. 52: *B*^| *SMV* Sa i-íice (tíjv

de la Hippolyta, regina Amazónelor, brâul cel preţios (Cwotijp), ce i-1 dăruise deul Marte, ca simbol al ântâietăţil[1]).

5. *Argonauţii răpind lâna de aur se întorc spre Elada. Cele doue cursuri preistorice ale Isiruluî, unul spre Adria (Adrian), altul spre Pontul euxin.*

lason râpesce lâna de aur, ia cu densul şi pe Medea, fica luî Aiete, apoî îmbarcându-se cu soţii sëï pe corabia Argo plecă spre Elada.

Despre întorcerea Argonauţilor spre părţile meridionale ale peninsulei, esistaü în anticitate maî multe versiuni.

Cea maî vechia tradiţiune este, că eroiî Argonauţi se intőre cu corabia lor Argo, navigând spre apus, pe apele frumosului rîu Oceanos [2]). EI căle-toresc pe valea munţilor Rhipaei, trec pe lângă stâncile cele periculose ale fluviului Oceanos (cataracte), apoi prin strimtorea munţilor Rhipaei[3]), şi prin Pontul erythreu (Podul Ruşaveî [4]); ér din Oceanos, Argonauţii transportă pe umerî renumita lor corabia în timp de 12 due treccnd peste délurï pustii până când ajung în apele mării interne (mediterane).

După a doua versiune, pe care o aflăm la Apolloniu Rhodiu si la Valeriu Flacc, Argonauţii se întorc cu corabia lor către Elada pe apele Istruluî în sus.

Este una si aceeaşi tradiţiune, numai cu numiri geografice maî moder-nisate. Oceanos potamos din timpurile ante-homerice şi Istrul din timpurile istorice, erau unul şi acelaşi fluviu gigantic al lunreí vechi. Apele .şi văile sale servise ca drum spre apus pentru triburile pelasge încă în epoca neolitică, anterioră Argonauţilor [6]).

In legenda despre întorcerea Argonauţilor pe Istru în sus ni se presintă

sXaţov) xal ypoooxtpiuy àtti 'loTpcaç' 6 *fàp* 6'f|Of)ÍSa Tpá'}ac TOiaÚTf]V a&ffjV).éftt x«l ITííaavSpoc 6 Ka|j.e'.píf>!; x'xl «tipsv-u^t (He siód i Carraina. Ed. Didót. p. 7).

*) Apollodori Bibi. lib. II. 5. 9.

') Pliidnri Pyth. IV.—Sehol. A p ol Ionii Rho di i la IV. v. 259: <IIo:ó8o; 8i xaî IlivSapoc . . . xaî 'Avttjxajro; ív Auo'j) 8ia too ííxeavoij (ffjsív EÍ-S-elv afitoiţ élt Atpú^v xţxî pcíóTájaviac ţ4]v 'Apfio, t'.ţ ti •tj| teupov ireX'/Yoc ^sves^at.

') Orphel Argon. v. 1079. 1123.

') Findari Pyth. IV. 251.— La Orphen (Arg. 1048): Sià OTÎ:VYJC

'Epofoia?.

[6]) După o altă versiune, pe care o aflăm la Timacu (în Diodor Sic. IV. 56) Ar-gonauţiî ar fi navigat pe fluviul Tan ai s in sus. Tanais, este aicï numaï o altă numire, sub care figureză I s t r u l în geografia vechia. — A se vedé maî sus p. 386 nota 2.

doue cestiunï importante geografice, despre carï s'a scris mult, dar carï aü rëmas obscure până în diua de asta-dï.

Istrul, ne spune acostă versiune din urmă, avea doue ramurï, séü braţe; d'n carï unul se vărsa în Pontul euxin, ér altul curgea spre interiorul Adrieï, si fiind-că regele Aiete aflând de răpirea ficcï sale, ocupase îndată

rile pontului, lason aducându-şî aminte de învăţaturile preoţilor din Theba Ernpetuluî[1]), că fluviul Istruluï se compune din doue braţe, din cart unul curge spre apus, densul a trecut cu corabia Argo din Pontul euxin dea-dreptul în Marea adriatică. Avem aicî o simplă fabulă poetică.

Acesta ficţiune despre împreunarea Pontului euxin cu Marea adriatică prin mijlocirea Istruluï î-sï luase originea sa dintr'o simplă neînţelegere a vechilor fântâne geografice. Vom reproduce aicî cele maï autentice texte.

Istrul, ne spune geograful Scymnus, divisându-se în doue albiï, un ram al sëu curge spre interiorul Adrieï, etc TÔV 'ASpíav [s]), Aceleaşi idei geografice le vedem esprimate şi la istoricul Theopomp din sec. IV a. Chr.[s]), la geograful Hipparch din sec. II a. Chr. *) şi la scholiastul luî Apolloniu Rhodiu [6]), că una din gurile, orï unul din cursurile Istruluï, se vărsa spre Adria, EÍ? TÖV 'ASptav.

Tóté aceste texte au una şi aceeaşi origine. Nicî unul din geografii şi literaţii amintiţi maï sus nu vorbesc despre 'ASptatixov ítáXayoc, séü de Marea adriatică, ci numaî despre o regiune enigmatică, nedefinită maï de aprópe, .ele TÔV 'A8p£av, tot-de-una cu forma semnificativă de acusativ [6]).

însă în ce parte a lumiï vechï se afla situată acesta regiune, maritimă ori continentală, pe care autorii grecesc! o numesc în mod constant numaï 'ASpiav, tot-de-una cu un fel de nesiguranţă şi precauţiune geografică ?

Vom cerca mai ântâiu se cunoscem în ce parte a vechiului continent european, fluviul cel mare, Dunărea, se despărţia în doue ramurï.

Istrul, ne spune Apolloniu Rhodiu, îndată ce intră pe hotarele Thracilor

') Apollonii Rhodii Arg. IV. v. 260. 282 seqq.

[a]) Scyiuni Orb. Descr. v. 776: xál Suai *U* nepioxiCojuvoţ (o[v]IaTpoţ) xai elţ tiv 'ABpiav peî. [J]) Strabonis lib. VII. *5.* 9: «pijai îe *b* 0sonojj.noc; . . . x ai TŐ TÖV "Icstpov évï TIÙV STO-(iáTtov el ţ TÖV 'A 8 p ta v èj^aXXîtv. *) Hipparch la Strabo lib. I. 2. 15.

[5]) Sehol. Apollonii Rhodii, IV. p. 321: Katà Se ti tiv SívSiuv mSíov axí{et«« ó totajUít lotpoc, v.al TÍ [xèv a&toü ^,EO|).« élt TÖV 'ASpíav, TŐ Sí élt TÖV

EíSís'.vov KÓVTOV slo-
páXXst (Frag. Hist. Grace. IV. p. 522). — Diodori Siculi lib. IV. 56: Tootooţ
fap & xfovot
"H sfçev ùiîoXagovtaç, TÖV èv TÙ> üóvTtp nXsíooi OTÓ|j.aaiv tîepîOfo|jiev(;v
"lotpov xal toy el; TÖV
A piav exjíáXXovitx TTJV púatv sye'.v ani ţâiv «ÍITUV TÓniuv.

[6]) A se vedé maï sus pag. 392 nota 4 şi pag. 355 nota 8.

si ale Scythilor se diviséza în doue braţe, din cari unul se varsă în marea Ionică [J]). Mai clar ne vorbesce Jornande istoricul Geţilor şi al Goţilor. Muntele Caucas, scrie densul, începe de la Marea Indică, se prelungesce către Syria, ér din Syria întorcându-se spre medă-nopte cobora Ia Pontul euxin, trece peste Scythia, unde se numesce Taurus, şi atinge apoi şi cursul Istruluî la punctul, unde rîul acesta se despărţesce în doue ramuri *[î])*.

Résulta aşa dar din aceste date precise, ce le aflăm la Apolloniu Rhodiu şi Jornande, că regiunea geografică, unde Istrul se despărţia în doue cursurt de apă, se afla la strimtorile Carpaţilor lângă cataracte, si întru adevër, că aici se începeau în timpurile vechî hotarele geografice, de o parte ale T hra-cieî, de altă parte ale Scythieî vechi.

Chiar si braţul al doilea al Dunăriî, care «se arunca în lăuntru (ori în afară) spre Adrian» portă la geografii grecescl numele de Istru.

Ast-fel Hipparch scrie: «Esistă un rîu, ce portă acelaşi nume cu Istru, şt care se aruncă în afară spre Adrian [3])». Ér Strabo se esprimă ast-fel : «Unii cred, că un rîu óre-care Istru, luându-sî începutul seu din Istru l cel mare, curge în afară spre Adrian*)».

Acest braţ mitologic al Istruluî, care curgea prin regiunea numită Adria, séü Adrian, se întorcea iarăşi, după un circuit óre-care, în albia fluviului principal. «Dunărea, ne spune Cosmografia lui Julití Honoriu, «isvoresce din Alpî si urmându-sî cursul seu înainte se desparte în doue, apoi ambele aceste cursuri se împreună din nou formând un singur fluviu [6])».

Este aşa dar evident: în vechile texte ale geografiei Istruluî, ce se ocupau numai cu litoralul şi cu afluenţii acestui mare fluviu comercial, nu putea fi vorba de Marea adriatică, seu de sinul Ionic, ci de o regiune óre-care muntosă, numită Adria, séű Adrian, a căreî posiţiune geografică se afla în nemijlocită apropiere *de* hotarele Thraciel şi ale Scythieî.

Intru adevër din unul şi acelaşi masiv vast, séü nod orografic, unde catena

') Apollonii Rhodii Arg. IV. v. 285.

[2]) Joruaudis De Get. orig. c. 8: Caucasus ab Indico mari surgens . . . ad Pontú m usque descendit : consertisque collibus, Histri quoque fluenta contingit, quo amnis scissus dehiscens.

[3]) **Hipparcll** la Strabo (I. 3. 15): eîvai tiva DJKOVU|LOV uïj "ioTpw TroTajiov ixpaXXovra EÏÇ

tôv 'ASpiay.

[4]) Straboiils lib. I. 2. 39: oi *K* xai rcoTajiiv "loipov Ex too [(E-faXoo "laxpou fijv

[a]?/,V êy.ovra sxfioXXesv eîî tiv 'A o p ia v (paoí.

[5]) Jnlii **Ifouorii'** Cosmographia (in Riese, Geographi latini minores, p. 38J: Fluvius

Danuvius nascitur ex Alpibus. procédons geminatur, hoc est, officiuntur duo, [qui

mtra se includunt Pynnoniorum civitatesj. redeunt ad unum qui fucrant t'acti duo, et

Carpaţilor atinge Istrul, î-sï ia începutul seu, un rîu însemnat al Ardéluluï (Transilvaniei) numit St r ei ü (g. Streli, m. Sztrigy), de fapt numai o formă diminutivă din îs te r[1]). El isvoresce în apropiere de basinul celor doue Jiurï ale Transilvaniei. De la comuna Petros cursul seu ia direcţiunea spre interiorul Ardeiului, traverseză ţera Haţegului, se versa în Mureş, cu Mureşul în Tisa şi apoi cu Tisa împreună în Dunăre.

Acesta este rîul cel enigmatic, numit de geografii grecesc! al doilea Istru, ce «se arunca în lâuntru (ori în afară) spre Adrian» séü Ardei, si despre care se mal spunea, că se întorcea erăşî în Istrul cel mare.

Realitatea geografica este aşa dar evidentă. Regiunea cea muntosă din nordul Istrulul de jos, séü Ardeiul, figureză în tradiţiunile argonautice sub numele de Adrian, în tocmai după cum tot cu acesta numire constantă de «Adrian» ni se presintă Ardeiul si în geografia lui Scymnus [!]) si în istoria despre rcsbelul lui Alesandru cel Mare cu Geţiî [s]).

Acesta confusiune geografică despre cele doue braţe ale Dunării, unul cu direcţiunea spre Adrian si altul spre Pontul euxin, s'a putut forma numai pe basa unei vechi charte topografice a preoţilor din Theba Egipetulul, o chartă pe care S trei ui, séü Istrul cel mic din Ardei, era înfăţişat, din erore, numaî ca o simplă ramificaţiune a Istrulul celui mare.

6. *O mulţime enormă de locuitori din Regatul Iul Aiete persecuta pe A r g on a u ţi până la. Adriatic ă. El rëmân şi se stabilesc în Istria.*

Originea şi limba Românilor Islrienl.

După tradiţiunile, ce le aflăm la autorii greccscl si romani, vechil locuitori al Istriei erau de origine din regatul lui Aiete. EI se stabilise acolo în timpurile Argonauţilor.

«Gintea Istri enilor», scrie Trog Pompeiü, «L-şî trage originea sa de la Col c hi I, pe cari i trimisese regele Aiete, ca se persecute pe Argonauţi şi pe răpitorii ficel sale. Aceşti Colchi trecură din Pont în apele Istrulul

per non parva solus procurrcns cfficitur in oblongam rutunditatem, quae rutunditas oppidum Peuce includit.

[1]) Ca şi costeiű (1. castellum), albeiű, ncgreiü (1. nigellus din

niger).

*) A se vede maî sus p. 389 nota 1.

") Strnbonîs lib. VII. 3. 8 : *yi|A* 8£ ntoXtfiatoc ó Aá-j-ou xata taútfjv fíjv stpatsíav ou|i.|u;at TŰ) 'AXE^ávSpcu KîXtoiç tout tupi táv 'ASp'.av ipiXiaţ x*l ÇEVÎCÇ /ápiv.

apoï luând urmele Argonauţilor, eï înaintară pe albia rîuluî Sava până aprópe de isvórcle sale, ér din Sava î-sï transportară corăbiele lor peste culmile munţilor până la tormuriï Măriî adriatice, aflând că tot ast-fel făcuse maî înainte şi Argonauţii din causa corăbiei lor celei marî. Insă aceştî Colchî ne maï putênd se găsescă pe Argonauţi, si fie, că le era frică de mânia regeluï Aiete, dacă se vor întorce înapoi fără résultat, fie, că li se urîse de o călotoriă atât de lungă şi dificilă, el se asedară lângă Aquileia şi aü fost numiţi I s t r i după numele rîuluî, pe care navigase de la mare încoce» [1]).

Aceeaşi tradiţiune preistorică despre vechia populaţiune a Istrieî o aflăm reprodusă şi la cronicariul Isidor din Sevilla (sec. VI—VII). «Gin te a Istrien i l o r», scrie densul, «î-şi trage originea sa de la Colchiï, carï au fost trimes! se persecute pe Argonauţi. EI, după ce esiră din Pont, intrară în apele Istrulul şi după numele rîuluî, pe care venise de la mare încoce, aü fost numiţi I s t r i» [3]).

In acesta tradiţiune, aşa după cum ne-o comunică aceşti doi autori latini, întîmpinărn doue erori principale.

Trog Pompeiü şi Isidor din Sevilla, maï eraü întru cât-va de părere, că vechile locuinţe ale Colchilor din regatul lui Aiete se-ar fi aflat în părţile de resărit ale Mării negre. Aceste erau întru adever ideile geografice cele maï rëspândite în timpurile din urmă ale anticităţil, cu privive la Colchiï din legenda argonautică. O necsactitate, pentru care nu putem face responsabili nici pe Trog Pompeiu, nici pe Isidor din Sevilla, caii nu se ocupase în special cu partea istorică a acestei legende.

O a doua erőre, ce ni se presintă în tradiţiunca lui Trog Pompeiü, este, că Colchiï stabiliţi lângă sînul mării Adriatice sear fi numit I s t r i după fluviul Istrulul, pe care navigase după ce eşise din Pont. Avem aici o simplă ipotcsă lipsita de orî-cc valorc scientifică şi care de sigur, că nu mulţimea nici pe înveţatul Trog Pompeiu.

[1]) **Justlnl** Hist. Philipp. ex Trogo Pompcio, lib. XXXII c. *3:* Istrorum gentem fama est originem a Colchis ducere, missis ab Aeeta rege ad Argonautas, rap-toresquc filiae perscquendos: qui ut a Ponto intraverunt Istrum, alveo Savi fhiminis penitus invecti, vestigia Argonautarum insequentes, naves suas humeris per juga montium usque ad littus Adriatic! maris transtulerunt; cognito, quod Argonautae idem propter magnitudinem navis priores fecissent: quos ut avectos Colchi non rcperiunt, sive metu régis, sive taedio longae navigationis, juxtaAquileiamconsedercjIstriqueexvocabulo amnis, quo a mari concesserant, appcuati. — Cf. Apollodori Bibi. lib. I. 9, 24. 25.

') Isidorl Origines, lib. IX. c. *83:* Strörum gens originem a Colchis ducit, qui rmssi ad Argonautas persequendos ut a ponto recesserunt intraverunt Istrum fluvium, a vocabulo amnis, quo a mari recesserunt appellati sunt.

Numele de I s tri ne apare, încă din o epocă forte depărtată, ca un apelativ etnografic general pentru tóté triburile pelasge, ce locuiau pe câmpiele, văile si în regiunile cele muntóse ale Istruluî de jos.

în vechile genealogii ale popórelor preistorice se formase chiar un părinte mitologic, sub numele de Is t ros[1]), pentru Istrieniî din părţile de jos ale Dunăriî. Thraciî si Geţiî de la Dunărea de jos sunt numiţî în poema geografică a lui Scymnus, Istri[2]); la Trog Pompeiü eî ne apar ca Istriani [3]J. în fine la Mela sub numele de I s t r i e i figurează locuitorii din părţile de jos ale Dunăriî până lângă rîul Tyra seu Nistru *).

Trupele, ce le trimise regele Aiete cu vasele plutitóre, ca se persecute pe Argonauţi, aű fost, după cum ne spune Apolloniu Rhodiu, într'un numőr atât de enorm, în cât de mulţimea lor cea mare resunaű tóté apele [6]).

Aceşti locuitori din regiunea cea muntósa a Colchilor, orï maï bine dis din regatul lui Aiete, ne maï putônd se aducă înapoi pe Medea, remaseră lângă Adriatică. O parte din eî se stabili în peninsula Istriei si în cele doue insule vecine numite în antititate Apsoros [e]), astă-dî Cherso şi Ossero [7]), ér alţiî în insula cea fecundă şi plăcută a Pheacilor, astă-dî Veglia [8]), şi în insula din apropiere numită Ar b e [9]). în fine o altă parte însemnată

') Apollodori Bibi, lib. II. 1. 5. 4.

») Scymui Orb. Descr. v. 391: 0păxsţ "hrpot Xs-fo|xevot. — Cf. maï sus p. 389.

') Justin! lib, IX. 2: Istrianorum rex.

[4]) atelae De situ Orbis, lib. II. c. 1.

[6]) Apollonii Rhodii lib. IV. v. 236—241. 1001.

«) Ptoleniíiei Geogr. lib. II. 16. 8. — Orphoi Argon, v. 1033: 'A^opr.Seç. — Pllnlu (UI. 140): insHlae Absortium. — Stephanus U)'/.: 'A^upuïeç.

') Hyginl Fab. XXIII: Colchi qui cum Absyrto vénérant, timentes Aeetain illic remanserunt, oppidumque condiderunt, quod Absyrti nomine Absorin appellaverunt. După vechile tradiţiunî Apsyrtos a fost fiul regelui Aiete din nimfa Asterodea. Este un nume familiar, în regiunea muntosă a judeţului Buzeü mai esistă şi astă-dî în comunele Mănesci şi Sârulescî doue cete şi doue cătune de moşnenî, numite Apostarî. La aceste tribun se reduce fără îndoielă numele locuitorilor stabiliţi în insulele A p-sor t i d e s.

[8]) In Odyssea Iui Homer insula Pheacilor este numită £x[£]P'[v]) (Scheria). La Apolloniu Rhodiu (IV. v. 984-990) ea portă numele de Apeirávf) (Secere), Arjou; Spur, (Secerea Dicî, Cybeleî), Koopijtcç *y&ùiv* (Curetum terra), în

inscripţiunile romane insula
Veglia este numită Curictac, la Strabo Ceryctice şi Cyrictice. Lucan (IV. 406)
amintesce de populaţiunea acestei insule sub numele de; belaci gente Curetum. Ér
la Cesar (B. C. III. io) ea ne apare sub numele de Corcyr.a.

[9]) La Apolloniu Rhodiu ca figurezâ sub numele de AYJGÛÎ âprcvj; o confundă însă cu
insula Pheacilor (Veglia). în C. I. L. III. nr. 2931 este numită A r b a.

din trupele cele numerose ale regelui Aicte î-şî alese locuinfe pe ţermuriî Illyrieî, uniî pe teritoriul ocupat de Ncstii [1]), lângă gurile rîuluî Naro, astă-dî Narenta, alţii întemeiară oraşele Oricum lângă golful Avloneî [2]) si Cholchinium şeii Ol chin i u m, astă-dî Dulcigno în regiunea Monte-negruluî [3]).

în ce privesce vechimea acestor Istrienî de lângă Marea adriatică, faptul este positiv, că ei ne apar stabiliţi în acesta regiune încă din timpuri forte obscure.

Cea de ântâiu amintire geografică despre denşiî o aflăm la istoricul He-cateu din Milet născut pe la a. 549 a. Chr. *).

Maî esistă însă o tradiţiune importantă despre vechimea lor în părţile aceste la istoricul Timaeu din Sicilia (sec. IV a. Chr.).

După căderea Troieî, ne spune acest autor, eroul Diomede (cel maî brav după Achile şi Aiax) întorcându-se la Argos, a scăpat numaî cu mare greutate, ca se nu fie ucis de soţia sa. Atuncî el se înl.orse spre Italia si avu se lupte în părţile aceste cu balaurul Colchic, care devasta insula Pheacilor [6]).

După istoricul Timaeu aşa dar, migrafiunea şi descălecarea Istrienilor în părţile de sus ale Adriaticeï aparţinea timpurilor anterióre resboiuluï troian.

Din acesta tradiţiune, care de altmintrelea face parte din ciclul eroilor homericï, mai résulta tot-o-dată, că balaurul cel legendar, care pădia merele de aur de la muntele Atlas în ţcra Hyperboreilor, balaurul, cu care avură se lupte Argonauţii pentru răpirea lâneï de aur, balaurul, care urmărise pe Argonauţi până la Adriatică, si în contra căruia avu se lupte Diomede, ca erou mercenar în insula Pheacilor, a fost balaurul cel glorios, cu o falca în sus, cu alta în jos, de la Istru, stégül de rősboiű al triburilor Dace, în contra căruia trimiseră si Romanii atâtea espcdiţiunî mari dincóce de Dunăre.

Afară de traditiunï si afară de numirea etnografică de I s tri, ce s'a dat acestor triburi pelasge de la Adriatică, noi maî aflăm încă unele urme im-

') Apollóiul Rhodii lib. IV. v. 1215.

[2]) Apollonii Rhodii Argon. IV, 1214.— P l i n i i lib. III. *26.* 4: Oppidum Oricum a Colchis conditum.

[3]) Plinii lib. III. 26. 3: Olchinium, quod antea Colchinium dictum est, a Col

chis conditum.

*) Stephanus Byz. v. "Jotpot.

[s]) Thnaei fragm. 13 in Fragm. Hist, grace. (Ed. Didót) I. p. 195: *riv Ko|%i*bv* Spa-o-'Ta Xuj.a

ortante despre originea accsteî populaţiunî şi în topografia istorică a Istrieî.

O vechia localitate din părţile de rosărit ale Istrieî, séü din regiunile Albonei portă la Pliniu numele de Alutae[1]). Un alt oraş pe ţerrnurele Adriaticeî, nu departe de Aquileia, era numit în epoca romană Altinum [a]). Sunt doue apelative etnice pentru cele de ântâiu triburï, carï aü întemeiat aceste localităţi. Etimologia acestor numiri se reduce fără îndoiclă la Aluta séü Alutus fluvius din Dacia.

O altă grupă stabilită în părţile de resărit ale peninsulei portă la Pliniu numele de M en t o res [8]), adecă Munteni [4]). Aici, în silaba din urmă avem un rotacism *(r* în loc de *n),* ér cea laltă parte a cuvêntuluî este o formă coruptă de autorii grecescï [5]). însuşi Pliniu, atât de ilustru prin cunoscinţele sale cele vaste, se plânge, că-i este ruşine, că densul trebue so se folosescă în descrierea Italiei cu datele grecescï [6]).

Afară de triburile numite la Pliniu Mentores în interiorul Istrieî, navi-gatoriul si geograful grecesc Scylax, care trăise în timpurile lui Dariu Hy-staspe mai amintesce în golful Adriaticeî si insulele Mentorides *[7]),* adecă Muntenesc!.

Originea numirii etnografice de Mentores se reduce Ia Istrul de jos. în poema geografică a lui Scymnus din sec. I a. Chr. figureză sub numele de Mentores o populaţiune, ale cărei locuinţe se aflau de asupra «T h racilor numiţi Istri» [8]). Aici fára îndoiélâ e vorba de locuitorii din «Muntenia» geografică de la Istru (Ţera muntenescă, Valachia montana, Transalpina, Multany la autorii poloni [8]).

') Plinii lib. III. 25. — Un sat cu numele de Al t i ni se află astă-di în Istria' spre nord-vest de valea Montoneî (Special-Karte, f. Z. 24. C. IX).

") Maî notăm aicî o curiosă conexiune. Altinum era aşedat lângă fluviul numit in vechime Si li s, astă-^î Sil şi Sille. Aceeaşi numire, orï mai bine dis aceeaşi etimologia istorică, o are J i u l (germ. S c h i l l, ung. S i l i, Zsil), rîul principal din regiunea centrală a Olteniei de la Istru. Se pare, că triburile de Olteni aşcdate la Altinum, aü dus şi localisât lângă Adriaticâ şi numele riuluî J i u.

") Plinii lib. III. 25. 1.

[4]) O formă analogă de mu n t ari o aflăm la Românii din munţii apuseni ai Transilvaniei. Muntarî, sunt cei însărcinaţi cu pădirea vitelor la munte (Frân cu, Românii din munţii apuseni, p. 25).

•) Ptolemeu (III. 14. 35) amintesce de muntele Mi n t h e (MívS-f) í? oc) ín Pelopones.

') Plinii lib. III. 20. 8: Pudet a G r a e c i s Italiae rationcm mutuari.

') Scylacis Periplus, §. 21.

*> ScymnI Orb. Descr. v. 394.

Muntenij în Dacia ne apare şi la Strabo (VII. 3. 1). Ţera Geţilor, scrie dönsul,.

lermmuL gcograiic de Munteni devenise în anticitate un apelativ etnic pentru diferite triburi pelasge, Ligurî [1]) şi IstrienT, ce emigrase în timpurï depărtate de la CarpaţT şi se stabilise în regiunile de sus ale peninsulei italice, în inscripţiunile romane mal aflăm şi conumele familiare de Montanus în Montona, Montanus şi Mo n t ani a în Aquileia, Muntana în Verona *), Montana în Senia în faţa insulei Veglia, Montanus în lader (Zara), Muntana în Salona [3]). Sunt apelative geografice ereditare, aplicate unor tri-burî séü familiï emigrate. Ele ne indică, că originea primitivă a acestor familiî a fost într'o regiune numită Montania, adecă Muntenia. Alăturea de Montanus si Montana noi maî aflăm pe teritoriul Istriei şi în regiunea vecină conumele geografice de Mess i us în Piquentum, un alt Mes s iu s pe teritoriul Veneţilor, un Messius, Dacco şi D e ci a în Aquileia şi o femeia supranumită Dacia în Verona [4]). Mai notăm aici, că un vechiu oraş Istriei, situat în apropiere de Pinguente, portă astă-dl numele de Montona. în fine, Slavii din peninsula Istriei numesc până în dilele nóstre Bre s ani, adecă Munteni, pe locuitorii din districtul Capodistria şi pe cel din comunele vecine ale districtului Pinguente [6]). O numire, pentru care literaţii Istriei nu pot so afle nici o esplicaţiune, nici în configuraţiunea terenului, nici în tradiţiunile locale.

O a treia numire geografică din regiunea Istriei, a cărei origine se reduce la Istrul de jos este Tcrgeste, cu variantele sale de Tregeste şi Tre-gesten[6]), séü Triestul de astă-dî. Tregeste a fost în epoca romană unul din oraşele maritime cele mai importante ale Istriei, o mare piaţă de deposite pentru importul, ce se facea din regiunile barbarilor şi exportul către ţinuturile meridionale.

Care era însă originea istorică a numelui de Tergeste, nici un autor nu ne póté spune.

care la început e ângustă, întindondu-se pe lângă Istru cuprinde în partea sa meridională şi o parte ore care a munţilor (JJ.ÉP&C tt tmv ôp<ùv), apoï începe a se deschide spre medă-nopte.

') **Plinii** lib. III. 24. 3: Vagicnni Ligures, et qui Montani vocantur. — Ciceronis Agr. II. 35: Ligures, montani, duri atquc agrestes. — în o inscripţiune din regiunea Milanuluî M o n t u n a t e s v i c a n i (C. f. L. V. n r. 5604). — Cf. L i v i u (XXVIII. 46) şi Tacit (Hist. II. 12).

") C. I. L. Voi. V. nr. 423. 1241. 1307. 3808.

s) C. I. L. Voi. III. nr. 3017. 2927. 2624.

[4]) C. I. L. Voi. V. nr. 449. 210. 1298. 1645. 1252. 3647.

[5]) Bc-Franceschi, Sulle varie popolazioni dell' Istria (în diariul «L'Istria» a. 1852,

P- 225). — Numele de B e r c h i n i şi M o n t a n a r i se mal atribue si locuitorilor din districtul Castelnuovo (L'Istria. 1851, p. 80; 1852, p. 231).

') **Ravennatis** Cosmographia. Ed. Finder, p. 255. 257.

Geografii Strabo si Ptolemeu amintesc în părţile de rCsant ale JJaciel o grupă etnică însemnată cu numele de Tyregetae (cu variantele de Tyri-getae, Tyragetac, Tyrangitae, Tyrangotae [J]). Locuinţele acestor Tyregeţî se aflau după Strabo maî depărtate de mare, èv *TTQ* ^.Eao^aia, însă în apropiere de gurile Istruluî, lângă Peucinî, Britolagî [2]) şi Harpi séü Carpî.

Apelativul de Tyregetae, după cum o probeză terminaţiunea geografică de TTJC şi făt, este o formă grecescă şi care corespunde Ia forma latină de Tyregenae. O probă decisivă în acesta privinţă o avem în numele oraşului de la gurile Şiretului, care ne apare sub formele de Dinogetia si Dinogenia, Diogctia şi Diogenia[8]). Ast-fel, că după nume şi după posiţiunea lor geografică, Tyregeţiî (s. Tyrangoţiî) lui Strabo şi aï lui Ptolemeu, erau locuitorii de lângă gurile Şiretului, al căror centru politic a fost Dinogetia, numită în manuscriptele vcchî şi Dirigothia, séü Tirighina, o-dată capitala cea opulentă şi puternică a regelui Aictc [4]).

Oraşul numit Tergeste, séü Tregeste, al Istricï ne apare ast-fel întemeiat de anumite tribun de Tyregeţî, ce emigrase în timpurile preistorice de la Dunărea de jos.

O inscripţiune romană din Pannónia infcrioră amintesce de un Domatius Tcrgitio (Tergitius) negociator[6]) adecă un comerciant din Tergitia, séü Tergeste. Un Trygetus libertus [6]) ne apare pe o inscripţiune de la Milan. Un alt Trygetus este amintit pe o inscripţiune din Dyrrachium [7]), oraş situat îrrtre Olchinium si Oricum, în regiunea, unde după Apolloniu Rhodiu si după Pliniu se stabilise o parte din Colchiî, ce emigrase în timpurile Argonauţilor.

In fine noï mai aflăm pe teritoriul Istriei vechi o localitate ce portă numirea, în formă grecescă de Peucetiae[8]), ér în formă latină de Paucinum şi Pucinum[9]). Peuce era, după cum seim, numele insuleî celei mari din delta Dunării, ér Peucinî se numiau locuitorii acestei insule.

Gestiunea istorică, ce ne ocupă în caşul de faţă, devine ast-fel clară.

O Slrnljonis Gcogr. (Ed. Didót) lib. II. 5. 12; III. 4. 17; VII. 4. 17. — **Ptolemaci** Gcogr. (Ed. Didót) lib. III. 10. 7.

') Britolagiï locuiau «deasupra gurilor Dunării», probabil lângă lacul Brateş.

[a]) Ptolemnci Geogr. Ed. Didót. Vol. I. p. 458.

[4]) Nurnclc Tyregeţilor nu derivă de la rîul Tyra (Nistru), şi nicï nu eraü stabiliţi acolo.

') C. I. L. Voi. III. nr. 4251.

[6]) C. I. L. Voi. V. nr. 5891.
') **C. I.** L. Voi. III. nr. 619.
[8]) **Plinii** lib. III. **25. 1.**
•J Ptolemaei Geogr. (Ed. Didót) lib. III. 1. 24.

Vechiî locuitori aï Istriei eraü originali de la Dunărea de jos nu numai după tradiţiunl, şi după numele lor geografic de Istri, dar şi după topografia istorică a acestei peninsule [1]).

în ce privesce naţionalitatea séü filiaţiunea etnică a acestor Istrienï de la Adriatică, ci ne apar încă în timpul republice! romane ca un ram al familiei latine, însă al familiei latine estra-italice.

în anul 221 a. Chr. Romanii cuceriră peninsula Istriei şi cea de ântâiu grijă a lor a fost so consolideze în părţile aceste autoritatea statului roman si so asigure calea cea mare de comunicaţiune pe uscat între Italia, Illyria si Pannónia. Pentru acest scop, senatul roman întemeia în a. 182 lângă golful Triestulu! oraşul Aquilcia cu fortificaţium puternice, care însă după numele seu de 'A-x.'jXr/a (Achillea) se vede, că esistase şi mai înainte ca un port comercial al Adriaticel.

însă acum se ivi în sînul senatului roman o cestiune importantă politică: dacă e mal bine se trimită la Aquileia o colonia latină, orî o colonia romană, în fine părinţii consens! se hotărîră pentru o colonia laţi na [2]). în cursul timpului Romanii mal acordară apoi «drepturile poporului latin» locuitorilor din Alutae si Flanat.es în Istria [3]), precum şi oraşelor Fertinates si Curictae din Veglia [4]).

Faptele în sine sunt destul de éloquente. Populaţiunca indigenă pe care Romanii o aflase stabilită în regiunea Aquileieî, în Istria şi în insula Curictae, astă-dî Veglia, era, în ce privesce religiunea, instituţiunile sale naţionale şi simpatiele politice, mai aprópe de păstorii latini de cât de elementele heterogéné însă latinisate ale Romei.

Vechile oraşe ale Istriei, cu tóté că nu erau întemeiate de Romani, portă

') Mal notăm aici urraătorele: Buzcrcs şi Sapircs, după cum seim, formau doue tribun însemnate din regatul lui A i o t e. Un sat numit Buz ari şi un cătun Puzzeri se află în distr. CapodistrieI(Special-Orts-Repertorium d. oesterr.-illyr. Kustenlandes, 1894, p. 75. 80). Ér Anonimul din Ravena amintesce in Istria oraşul Siparis, la Guido Sapara.

*) **TitI Livii** lib. XXXIX. c. 55: lllud agitabant, uti colonia A q u i l c i a deduceretur; nee satis constabat, utrum Latinam, an c i v i u m r o m a n o r um, deduci placcret. Postremo l a t i n a m p o t i u s c o l o n i a m deduccndam Patres censucrunt.

[3]) Fia n a ţ i I séù locuitorii din Flanona adorau pe deul vechia latin I anus (C. I. L. III. w. 3030).

[4]) **Plinii** lib. III. 25.— Alte oraşe din I s t r i a căpetară prerogativele c e t ă ţ e n i e i romane. Oppida I s t r i a e civium rom. Aegida, Parentium,

colonia P o l a . • •
quondam a C o l c h i s c o n d i t a (Pliniu, III. 23. 2). De asemenea şi colonia Tergeste
(Pliniu, III. 22. 2). Bcneiîciele cetăţeniei romane au maî fost acordate oraşelor «întemeiate
de Colchî» în Dalmaţia, C o l c h i n i u m s. Olchinium (Pliniu, III. 26. 3) şi Oricum.

însă aprópe tóté nume l a t i n e : Parcntium, Capris, Albona, Ruginum (Ru-vigno, Ruigno), Ningurn, Piranum, Flanona, Pola, Alutae, Silvum (Silvium) Arsia etc.

în ce privescc numele vechia naţional al locuitorilor indigeni din Istria, acesta se parc a fi fost Râmi cu diferitele sate variante de Râm n î, R cm I, R i m î, R u m î, R â m l e n î, Armâni, A r i m a n î.

Ast-fel noi întcmpinăm în inscripţiunile romane din regiunile aceste urmă-tórcle conume personale: Romulus în Montona'), Romulus Bizegoni f. în Aquileia [2]), Romulus si Rom ui i an us în Concordia spre apus de Aquileia lângă rîul Romatinus[3]), Rominus pe teritoriul Mediolanuluî [4]), Remus în Vicetia şi Trident[5]), Remniius, Re m m i a în Patavium, Vicetia şi Verona [c]), Remmia în Arbc [7]), R h orne în Salona [8]) Rum no, Rum ia fica lui Tatuca Vervex, si Roma în Noric [IJ]), Armonia în Pola [10]) şi Ar-minu [n]) în Brixia [12]).

>) C. I. L. voi. V. nr. 423.
>) C. I. L. voi. V. nr. 1045.
») C. I. L. voi. V. nr. 8669. 8662.
«) C. I. L. voi. V. nr. 5662.
5) C. 1. L. voi. V. nr. 3180. 5033.
») C. I. L. voi. V. nr. 2837. 8110, 285. 320. 321. 3701.
') C. I. L. voi. III. nr. 3125.
s) C. Î. L. voi. III. nr. 2083.
9) C. I. L. vol. 111. nr. 4966. 5350. 5667.
10) C. I. L. voi. V. nr. 41. — Armonia este un nume familiar etnic întocma ca şi H i s t r i a mater, Hi s ter liberlus (C. I. L. voi. V. nr. 243. 1444).
11) C. I. L voi. V. n r. 4844. — Numele de Arimanni şi Asemăn n i î-I aflăm întrebuinţat pentru populaţiunca vechia romanică din Italia superiori până în s<>c. XII. Privii. Henr. II. reg. Germ. ann. 1014: Cunctos Aremannos in civitate Mantuae (Du Cange, Gloss, med. latin. v. Herrimanni).
") Teritoriul cel vast al Veneţilor cu oraşele Aquileia, Concordia, Patavium, Vicetia, Verona şi cu ţinuturile alpine ale Carnilor, forma în epoca romană, dimpreună cu Istria, una si aceeaşi regiune etnografică, ér în evul de mijloc una şi aceeaşî provincia e c l e s i a s t i că. Farlnhis, Illyrici sacri Tom. I. (1751) p. 128-129: m ar i ti m am Vene t i a c partém, quae suberat Patriarchae Gradensi, o!im dcnominatam fuisse I s t r i a m supra mare. Nec verő dubium est quin I s t r i a etiam Aquilejam, cum universa Carnia, Venetiamque omnem comprchenderct; id quod vetustissima monumenla declarant etc. . . . Immo Hundius ex antiquis Chartophylaciis Veronám nominat alpcstrem I s t r i a e urbem . . . . Ferdinandus Ughcllus tom. V. Ital. sac. de Patriarch. Aquil. Tridentum etiam Istriae attribútum fuisse existimat.—Despre numele I s t r i e i estins şi la Dalmaţia, Farlatus (I. 329) se csprimă ast-

fcl: Hoc tamen interest, quod in aliquibus Catalogis I s t r i a supra marc in ipsani Dalmatian! Il-

Un vechili ora.ş clin părţile aceste, probabil în Istria, care însă dispăruse în timpurile Romanilor, portă !a Pliniu numele de Iramine [1]). De sigur, că forma vechia naţională a acestei numiri a fost Arimini, însă o localitate diferită de Ariminium din Umbria. Un sat de lângă Pola purta pe la a. 990 d. Chr. numele de R u m i a n u m [2]); alte diferite cătune de pe teritoriul Istriei ne apar astă-dî sub numele de Rim (Roma), Rimnjak, Rumaţî, Romeo [8]).

Sunt numiri, cari după cum vom vedé mai târdiu, nu derivă nici de la Roma, care cucerise cu armele ţinuturile aceste, nicï de la vechiul trib Ramnes de lângă Tibru, ci de la un apelativ archaic al raseî pelasge, ale căreî centre puternice aü fost Ari mi delà Istru [4]) şi Áramáéi (séü Aramani în forma latină) de la nordul Mării negre [5]).

La acesta vechia populnţiune pelasgă a Istriei se vede, că a aparţinut si grupa de locuitori, care începând de pe la finele sec. XVII-lea ne apare în literatura etnografică si linguistică sub numele de Românii Istrienî.

Numeral acestor Români a fost o-dată forte însemnat, nu numaî în peninsula Istriei, dar şi în regiunile vecine. Nu csistă un district în părţile Istriei, în care noi se nu întempinăm, aprópe la tot pasul, numiri românescî de locuri, de délurï, de munţi şi de văl, ori urme de limbă românescă în dialectele Slavilor de acolo, în fine tradiţiunl, că o-dată acesta populaţiunc rustică pelasgă a fost respândită peste întréga Istria. Astă-dî acest ram vechili al trupineï române de la Istru este aprópe dispărut. Pe la a. 1887 când noi am căletorit o parte însemnată a Istriei, mal vorbiaü româncsce toţi locuitorii din satele Bor d o, Ş uş ne vi ţa, Gradine, Letal, Villanova, J e i a n î (Zejane), şi numai o parte din locuitorii de la Senovic si Posert [6]).

Când au emigrat aceşti Români din patria lor cea vechia de la Istrul de jos, ori cu alte cuvinte, când s'aű stabilit aceşti Români lângă Adriatică, nu aflăm nici o amintire istorică, nici în cronicele Terilor românescî, nici în do-

lyricam .... jus suum ac nomen protendat ... In ea quippe Notitia, cujus confectio ad Pontificatum Caelcstini terţii refeitur, una cum Gradensi Patriarchatu, duo Ar eh i e-piscopatus Dalmaţiei, Jiidrensis et Spalatensis, in I s t r i a supra mare positi este Uicuntur.

') Dinii H. N. lib. III. 23. 4.

') Codice diplomatico Istriano. Tom. 1. an. 990.

[3]) Special-Orts-Repcrtorium d. oestcrr.-illyr. Küstenlandes, 1894, p. 89. 9Cr. 92. 97.

*) Hesiodi Theog. v. 304. — Homcri Ilias, II. v. 783. — Cf. mai sus

pag. 139.

[5]) Dinii Hb. VI. 19. 1: Ultra sunt Scytharum populi . . . illos . . . antiqui Ara-
maeos (appellavcre).

[6]) Pe la a. 169S se mal vorbia românesce în satele Opchiena (Opcina). Tribi-
cluano (Tribiciano) şi G r o p a d a de lângă T r i e st (Irenco, Hist, di Trieste, p. 334).

cuincntele Transilvaniei, Ungarieï, Croaţiei, Istriei, Veneţiei, nici în actele patriarchatuluî din Aquileia.

Opiniunile, ce le avem până astă-dî despre originea geografică si despre *vechimea* acestor Românî dm Istria —- emigrafî, după unii în sec. al XIV-lea, ér după alţiî în secuiul al X-lea al ereî nóstre [1]) — sunt absolut lipsite de orl-ce fundament real. Ele nu se baseză nicî pe cercetări istorice, nicï pe studiul individualităţii etnice a acestui popor la faţa locului. Din contra, până unde putem străbate înapoi cu făclia documentelor istorice, noî în-tempinăm în continuu urme de esistenţa acestcî naţionalităţi vlachc pe teritoriul Istrieî şi în insulele vecine.

încă în timpurile republice! romane esista în părţile de sus ale Italiei, cum si în insula Veglia, o vechia popuîaţiune bl ac ă.

Pe arcul de triumf de la Susa (Segur.ium), ridicat în onórca împëratuluï August la a. 8 a. Chr., se amintesce o grupă însemnată de locuitori din Alpiî Cotticî, ce purtau numele de B e l a c i [2]). Este fără îndoielă una şi aceeaşi numire etnografica cu forma de Blaci, ce ne apare si în cursul evuluî de mijloc în diferite regiuni, în cari o-dată locuise naţiunea cea mare şi puternică a Pelasgilor.

Acelaşi cuvent de «bellaci», însă cu un sens etnografic şi etimologic tot-o-dată, î-1 aflăm întrebuinţat de poetul epic Lucan spre a caractérisa populaţiunea cea resboinică din insula Cure ţi l or séü Veglia: Illic (Antonius) bellaci confisus gente Curetum, Quos alit Adriatico tellus circumflua ponto . . . . [3]).

Prin acest epitet de beli ax, séü în formă aplicată de bellaci gente Curetum, poetul Lucan voiesce se csprime, că populaţiunea indigenă din insula Veglia era din nemul aşa numit al Bel a ci l o r, séü că erau eî înşişi Belacî, séü Blacï «).

*) După M i k l o s i c h din Major V l a c h i a, o regiune de lângă frontierele Bosniei şi Corbavieï (Wanderung d. Rum. p. 6). După Hasdeu din P a n n ó n i a (Diet. 1. ist. III. p. XXX), ér literatul istrian K a n d l e r consideră pe Românii din Istria ca urmaşi aï c o l o n i e l o r m i l i t a r e romane (L'Istria, An. I. n r. 11. 12. An. VII. 18. 19. 20).

') C. I. L. voi. V. nr. 7231.

[a]) Lncant Phars. lib. IV. v. 406 — 407.

[4]) O popuîaţiune b l a c ă seu română a csistat si în insula A r b e vecină cu Veglia. î

in o scnsore cu data din A r b c, 10 luglio 1852, subsemnată D. Spiridone Murvar, şi anexată Ja S t a t ú t u m Arbensis C i v i t a t i s din BibJjoteca Academiei de Ja Agram (nr. II, d. 4.) citim următorele: Se vi sono traccie

in quest' Isola délia P o p o l a z i o n e   V a l a c c a o Rumena,ciôsi potrà déduire dal l i n g u a g g i o, comme anche dal v e s t i t o si di Maschi che di Feminine. Mai aflăm în « S t a t ú t u m   A r b e n s i s Civit a t i s » din a. 1331—1336 şi unele disposHiunî, prin can se interdice femeilor de pe teri-

Numele naţional al locuitorilor românî din regiunile Triestulul şi din Val-darsa, a fost, după cum ne asigură literaţii Istrienî, până pe la finele sccu-luluî al XVII-lea R u m e rî (Rumârî) şi R â m l e n Î[J]). Astă-dî însă aü dispărut si numirile aceste. S'a maï conservat însă apelativul de R u m ă r numaï ça un simplu conume familiar.

Tcrminul de Romarius (Româr) începe să ne apară în părţile de sus ale Italiei încă din secuiul al IX-lea încoce. O diplomă imperială din a. 895 amintesce de satul numit Romariascum ca proprietate a mănăstirii Bobbio din provincia Pavieî[!]). Ér în actele sinodului de la Campostella în Campania (a. 1114) se face amintire de «Mercatores Romarii et peregrini> '). Fără îndoială, că ace.ştî Mercatores Romarii erau din părţile de sus ale Adriaticeï, unde se aflau concentrate liniile cele marî comerciale ale Europei centrale *).

în alt document de la a. 1102 locuitorii din părţile de resărit ale Istrieî sunt numiţi Latini[s]). In timpurile aceste sub numele de Latinï se înţelegea în ţinuturile Istrieî şi Dalmaţiei o populaţiune deosebită de Slavi, şi care vorbia o limbă latină rustică. Latinii PresbyteruluîDiocleas sunt Vlachî[6]). Slaviî din Istria numesc până în dilele nóstre Latini pe foştii Vlachî din

toriul oraşului: p r o m o r t u o b o c c a r e . . . . e t . . . . ad p l a n g c n d u m s u p r a monumentum mortuorum; plângeri funebre caracteristice ale poporului român.

[J]) Ireneo dclla Croce, História délia citta di Trieste. Veneţia, 1698, p. 334: I noştri Chichi (locuitorii de pe Carsul Istriei) addimandansi nel proprio linguaggio R u m e r i. — Antonio Coraz în Ciadul L ' I s t r i a din 1846, p. 7: Nella Va l d ar sa . . . . . . abita un popolo, che se stesso altravolta R i m g l i a n i (Romani) chiamava, *e* che oggi adot-tando ii nome, che gli estranei gli danno, si dice Vlahi. La lingua che páriává e che ancora paria famigliarmente non è slava, non l'italiana, ma un l a t i n o r u s t i c o co-munque frammisto a voci slave . . . . e che essi (Cicci) dicevansi R u m e r i (Rumeni).

') H i s t ó r i á é p á t r i á é monument a. Chartarum t. I. col. 81 D, 82 A (la J u-b a i n v î 11 e, Les premiers habitants de l'Europe, II. p. 62).

*) Du Cange, Glossarium med. et inf. latinitalis, v. Romarius: Synodus Campostell. ann. 1114 can. 23: Mercatores Romarii et peregrini non pignorentur.

*) Forma de R u m ă r u l în loc de Românul o aflăm şi în regiunile de la Carpaţi, într'un document al Moldovei din a. 1489 (Hasdeu, Arch. ist. 1.1.155). Mal notăm aici, că un oraş din părţile de nord-ost ale Daciei portă la Anonimul din Ravenna numele de Er-roerium (Ed. Finder, p. 178). De sigur, că forma poporală indigenă a fost Armârî.

[5]) Codice diplomatico Istriano, I. an. 1102. Cornițele Wodalrico dăruiesce wsericeï din Aquileia moşiele sale din Istria: castrum Pinquent, . . . castrum Ba-n ' ° l. • . et castrum Letai. . . et villa ubi dicitur cortalba inter latinos, castrum veneris, villám cucul i, ét villám mimilliani . . . et villám petre albe.

") Presbyter Diocleas, Regn. Slav. c. 5: totam Provinciám Latinorum, qui illő tempore Romani vocabantur, modo vero Mauro-Vlachi, hoc est Nigri Latini

njgnano si pe cei din Văile [1]), cr literaţii Istriei aii considerat tot-de-una dialectul Românilor de la Adriatică ca o limbă latină rustică [2]). în fine pe lângă forma de Rumâr (Romanics) ni se mai presintă în documentele Alboneï de la a 1170, 1341, 1363 [3]), si conumele de Rumin, Rumen, cr în documentele insulei Vcglia Rom anus (a. 1248 *;, numirî ce sunt caracteristice pentru populaţiunca română séü blacă din părţile de resărit ale Europei meridionale. Din cele cspuse până aicï résulta aşa dar, că vechia populaţiune a Istriei era de oricine estra-italică, că ea aparţinea la trupina cea puternică şi estinsă a Pelas«ilor orientali, la naţionalitatea Arimilor de la Istru[0]); în fine, că Românii aşa numiţi Istrienî sunt a se considera clin punct de vedere istoric numai ca descendenţi din vechile triburi, ce în timpuri depărtate emigrase de la Carpaţî si cucerise Istria cu insulele vecine.

Limba naţională a acestor Români de la Adriatică este si astă-dl în formele sale fundamentale mult mal archaică de cât cele mai vechi texte, ce le cu-noscern până asta-dï din cărţile bisericesc! române.

în particular dialectul Românilor din Istria, se caractérisera prin rotacismul consonantei *n* între doue vocale. Esistenţa acestui fenomen pe teritoriul Istriei, al Aquileeî si al Veneţiei, o putem urmări până departe in timpurile romane, în actele sinodului de la Campostclla (a. 1114 d. Chr.) se face amintire, după cum arn vödut, de Mcrcatores Rom arii din regiunile superióre ale Adriaticel. Cu doue secule mai înainte, la a. 895, aflăm satul numit Ro-maria,scum ca proprietate a mănăstirii Bobbio. O insulă din golful Adria-

vocantur. — Ibid. c. 9: Igitur omnes congregati, tam latina, quam et sclavonica lingua qui loquehantur.

[1]) Biondelli, Studii linguistic!, Milano, 1856, p. 57-59: Rcliquie d'una colonia va-la ce a sembrano ancora nell' Istria i 4080 abitanti di Dignano, non che i 1130 di Văile, i quali dagli Slavi che li circondano sono chiamati Latini.

[8]) Kaudler în L'Istria (A. 18-18, p. 226): lingua romanica o valacca, la quale non è altra che la lingua romana rustica. — liloiidclli, Studii linguistic!, Milano 1856, p. 57- 59: in alcune valletc, distinte nel linguaggio dell' isola (Veglia) col nome di Poglizze . . . serbano tuttuvia l'incerta tradizione, che un tempo gli avi loro par-lassero un latino ser m on c. — Appunti storico-etnografici sul! isola di Veglia. Trieste, 1882, p. 12: I Veglia n i parlavano fino allo scorso secolo un dialetto ladino *o* rom anei o.

') Codice dipl. Istria n o, Voi. I. An. 1275. 1363. — L'Archeografo Trie-stino, N. S. voi. I. p. 6. An. 1341.

[4]) Handler, Inscrizione romana del secolo IV. in Veglia. Trieste, 1862, p. 23.

[6]) A mai csistat în Istria şi numirea etnica de Armâni. Unul din satele Istriei, în care o-dată se vorbia românesce, portă şi astă-dî numele de Armâni (Burada, p. 63. — Orts-Rcpertorium, 1894, p. 140) Ér un cătun şi munte de lângă Portóié este numit A r m a g n a.

ticeï ne apare în Cosmographia Iul Ravennas (sec. VII d. Chr.) sub numele de Tenaria şi Teraria *1).* O grupă din vechii locuitori al Istrieï (probabil Mon t an ar i de astă-dî) ne apar în fântânele geografice grecescî şi romane sub numele de Ment ores, unde *r* din ultima silabă represintă de sigur pe un « primitiv.

încă în epoca romană esista o dispoşiţiune particulară a limbeî latine din Istria şi din regiunile vecine pentru întrebuinţarea literei *r.*

în cele mai bune manuscripte ale geografiei Iui Ptolemeiü şi Mela, numele oraşului Tergeste ne apare sub formele de Tergestron şi Tergrestum cu intercalarea unui *r* inutil [2]). în inscripţiunile romane ale Vcroneî găsim cuvintele cereberrimus în loc de celeberrimus [3]) şi h a us t rum în loc de haustum *), unde erăşî avem un esemplu de influenţa spiritului dialectal.

Acest dialect, în care litera *r* substitue forte adese ori pe *n,* a fost o-dată forte respândit în părţile Moldovei şi în regiunea superioră a Transilvaniei. O probă în acesta privinţă ne sunt vechile monumente de limbă: Faptele Apostolilor de la Voroneţî, Psaltirea S--heiană,- Psaltirea de la Voroneţî şi fragmentele de la Măhacî.

Originea acestui fenomen limbistic aparţine epocel ante-romane. încă înainte de cucerirea Daciei dialectul pelasg (înţelegem daco-get) de la Dunărea de jos se caracteriseză prin o întrebuinţare multiplă a sunetului *r.* Litera *r* este care dă asprime cuvintelor, şi désa el întrebuinţare face ca o limbă se fie dură.

La acostă particularitate a limbeî vorbite în regiunile de nord ale Istrulul se refer cuvintele lui Ovidiu, când numesce limba Geţilor: vox fera, vox ferina, barbara verb a, murmur in ore[5]); când el înţrebuinţezâ pentru caracterisarea poporului Get espresiunile de: rigidos Getas, duros Getas, diros Getas, ferox Getes, feros Getas, trux Getes, fera gens, turba Getarum, barbara turba °J, séű când combinezăla adresa

') lliirciiiiulis Anonymi Cosmo^raphia. Ed. Finder, p. 408. ") rtolemael Gcogr. lib. III. 1. 23 (Ed. Didot, p. 336).

[3]) C. I. L. vol. V. nr. 3332. — Un vechia oraş din V c g l i a uparc în codicil lui Pto-Icmeu (II. 16. 8. Ed. Didot) sub numele de F u l fi n i o n şi Furfinion.

[4]) C. I. L. voi. V. nr. 3683.

*} Ovitlii Trist. V. 7. 17; V. 12. 55. — I b i d. Ex Ponto, IV. 13. 20. 36. — în acesta privinţă mai.sunt remarcabile următorele versuri ale Iul Ovidiu:

Sarmatico cogor plurima more loqui (Trist. v. 7. 56). Omnia barbariae loca sunt, vocisquc ferinae, Omnia sunt Getici plena timoré soni (Trist. v. 12. 55—56).

') Oviilii Trist. lib. V. 1. 46; III. 10. 5; IV. 6. 47; III. 3. 48. — Ibid. Ex Ponto, lib. I. 5- 12; 1. 2. 82; II. 1. 66; IV. 15. 40; I. 7. 12; II. 2. 38.

ccstor Români în peninsula Istricï si în insulele vecine, în fine ocupaţiunile lor pastorale, carî i făceau se ducă maî mult o vieţă restrînsă de triburi ').

i) Din Gramatica dialectului istro-româu. Reproducem aici câte-va forme din latica limbeî istro-române, ast-fel după cum le-am studiat şi cules noî înşi-nc în Istria la a. 1887.

De ci i » a ţ iu n e a J-a.

Fără artiail: Sing. n. a. feta (fată); g. d. fete. PI u r. n. g. d. a. fete.

Cu articul: Sing. n. fêta; g. a fcte-leï *s.* a lu fêta, de fêta; d. fcte-leï *s.* lu feta, Iu fete; v. fet'o! Plur. n. fete-le; *g.* a fete-lor *s.* de fete-lc; d. fete-lor *s.* Iu fete, Iu fete-le, Iu fete-lor; v. fete-lor!

D e c l i n a ţ i u n e. a a II- a.

Genul masculin. *Fără articul:* Sing. n. g. d. a. filiű. Plur. n. g. d. a. filî.

Cit articul: S i n g. n. a. filiu (cu *u* întreg fără *1);* g. a filiu-luî, *s.* de filiu, a Iu filiu; d. filiu-luT *s.* Iu filiu; v. filiu-le. Plur. n. fili-i ; g. a fili-lor *s.* de fili-i, d. fili-lor *s.* Iu fili-i ; v. fili-lor !

Genul neutru: cap, pi. capete, ér capure, când se vorbesce de vite.

Declin aţi u n ea a III- a.

Genul masculin. *Fără articul:* Sing. n. g. d. a. şarpe. Plur. n. g. d. a. şarpî *s.* şerpî.

Cu articul: Sing. n. a. şarpe-le; g. a şarpe-luî *s.* de şarpe-le; d. şarpe-lui *s.* Iu şarpe. Plur. n. şarpi-i *s.* scrpi-i; g. a şarpi-lor *s.* de şarpi-i, Iu şarpi; d. şarpi-lor *s.* Iu şarpi-i.

în monumentele, ce ne au rëmas despre limba români vorbită în insula Veglia, arlăm şi forma: nume-lu în loc de nume-le.

Verbe auxiliare.

A m.—Preş. ind.: Sing. io am, tu aî, ie a *s.* au, av. Plur. nolam, voî aţi, ieli (eale) au J. av.

Preş. opt.: Sing, io raşî *s.* reşî, tu raşî *s.* re.şî, raî, ic ra *s.* ré. Plur. noi ram *s.* rem, voî raţî .r. reţî, ielï ra *s.* ré.

Voï- — Preş. ind.: Sing. io voï, tu verï, ie va. Plur. noî 'rem, vol vretï, ielï vor.

S Cím.—Près, ind.: Sing. io sum *s.* eseu, tu escï, sti, -stï, -sí; ie ie, iaste, i, -I. Plur. noi smo j-, esmo, voi ste, iclî seu *s.* î-su (nu esistă forma sunt).

Imperfectul şi *Perfectul simplu* lipsesc.

Perfectul compus: am fost .r. fost-am.

Futurul I: voî fi j-, fi-voî. *Futurul U:* voï fi fost.

Preş. conj.: Sing. neca fiu io, fii tu, fie ie. Plur. neca fim noi, ficţî voî, fie ieli.

Preş. opt.: Sing, se raşî fi, raî fi, ra fi, ram fi, raţî fi, ra fi.

l erf. II opt.: Sing. se fusera io, fuserï tu, fusera ie. Plur. se fuseram noî, fuseraţî voî, fusera ielï.

In limba română din Istria esistă patru clase de verbe, seu 4 conjugaţiunî, cu infinitivele ln à, é, e şi î întocma ca şi în limba româna de la Carpaţî. Spre a nu ne estinde insă cu formele gramaticei prea departe, ne mărginim aicî numai la câte-va esemple

£>tn C an j u găti u n e a I-a.

Ind. Prés.: Sing. lucru, lucri, lucre *s.* lucra. Plur. lucram, lucraţî, lucru *s.* lucra.
Imperf.: Sing, lucraiam, lucraiaî, lucraia. Plur. lucraiam, lucraiaţî, lucraia.
Perfectul simplu lipsesce la tóté conjugaţiunile.
Perjechtl compus : am lucrat *s.* lucrat-am. Mal usitată forma a doua.

Limba Romanilor din Istria maî are tot-o-dată şi o importanţă capitală spre a ne pute da séma de archaismul si locul, ce se cuvine limbeî române în genealogia limbelor romanice. Ea este un monument antic, între grupele latine ale apusului şi între trunchiul cel vcchiü al rasei pelasge de la Istru [a]).

Din li mba Românilor de la Istria noï nu avcm până astă-dî de cât un mic numër de cuvinte isolate si forte puţine texte, dar şi aceste rëu audite şi rëu transcrise [2]).

Ca se putem însă apreţia si maî bine caracterele istorice ale acesteï limbe, noï reproducem aicï următorcle specimine comparative din «Parabola fiului perdut», texte, pe cari le-am cules noï înşine din graiul viu al poporului în trei localităţi ale Istriei.

Prea-perfeclul simplu în sem lipsesce. *Prea-perfectul compus:* am fost lucrat.

Futiind I: voi lucra *s.* lucra-voî. *Ftilurtil Iff:* voï fi fost lucrat.

Imperativ: Sing, lucra tu, lucre j-, lucra ie. P Iu r. lucraţii voi, lucre ieli.

Preş. canj.: che io lucru; in cele-lalte ca Presentelc indicativ.

Preş. opt.: Sing, io raşl lucra, tu ras! lucra, ie ra lucra, noï ram lucra, voî raţi lucra, ielî ra lucra. Esistă şi forma: io raşl vré lucra.

Gcrundiu: lucrandu şi lucrându. *Infinitivul* în r e lipsesce la tóté conjugaţiunile

Pronumele personale: Sing. n. io, tu, ie, ea; g. — — a luï, liei; d. mie, me, mi, mî, -m, ţie, ti, a lui, lui, lieî, li, lî, î; a. me, mire, te, tire, ie, Iu, se, sire, ea, o (vo).
PI u r. n. noi, voï, ielï, cale ; g. a lor ; d. noue, a noï, ne, ni, nï; voue, a voî, ve, vi;
lor, le, li, 1Ï ; a. noï, ne, voî, ve, iell, eale, i, le, se.

Pronumele posesive: Sing. m. meu, teu, seu *(s.* mov, tcv, sev ; a tncvo, a tcvo fără substantiv); f. me, té *s.* ta, se *s.* sa; nostru, vostru, nostra, vóstra. P lu r. m. melï, telï, seli; f. mêle, tele, selc ; g. d. melóra *s.* meloré, selûra i. seloré; noştri, voştri, nostre, vóstre.

Nu me r a l e. Card, ur, doï, treï, patru, cinci, şase (">. sósé), şapte *(s.* şopte), opt *(s.* osan), nuc *fs.* devet), dece *(s.* deset). Ord.: cela m'ancele, doilc, treile, patrule, cinciié, şasele, etc.

') Studiele făcute până astă-dî cu privire la ctimologiele cuvintelor românesc! sunt în mare parte lipsite de valóre scientific!. Vom aminti aici un escmplu. Doue cătune de pe teritoritoriul Istriei, aparţinend la com. Antignana şi Văile, portă numele de Ciobani şi Ciubani, ér în comuna românescă Bêrdo esistă şi familia numită Ciubón (Cioban). Insă după părerile unor literaţi, carî se aű ocupat cu originea cuvintelor românesc!, ter-minul de c i o b a n (berger) ar fi de Origine turcescă (C i h a c, Diet. II. p. 565). Se ar pute presupune ast-fel, că Românii din Istria ar fi descălecat acolo după invasiunea Turcilor în Europa, însă cuventu! cioban aparţine timpurilor archaice aie limbe! române. El a emigrat de la Carpaţî spre Italia încă cu maî multe sute de ani înainte de era creştină. Pliniu amintesce de caşul

ciobănesc, făcut maî cu scmă din lapte de oî, ce venia în Roma de la Liguriî din Italia de sus. Coebanum (c a s e u m) hic e Liguria mittit ovium maxime lactîs (IX. 97. 1).

[a]) Maiovescu (L), Itinerar în Istria. las!, 1874. — Miklosich, Ueber die Wanderungen dér Rumunen (Dcnkschr. Akad. d. Wiss.-Band. XXX). De acclaşî autor: Istro- und macedo-rumunische Spachdenkmaler (Ibid. Band. XXXII). — Wclgaiid, Istrisches (Erstes Jahresbericht d. Instituts f. rum. Sprache, Leipzig, p. 122 scqq.)

P A R A B O L A

(di

n TRADUCERE ÎN DIALECTUL ROMÂNILOR DIN ISTRIA

După graiul românesc din Bêrdo.

11. Si djs'a. Un *(s.* ur) om avut-a doî filî.

12. Şi cj's'a cela mai tirëru de ielï lu ciace: Ciacio, da-mî porţionu de tot a tev *(s.* paretu de té ave; de té imanie), ce mie mere *(s.* ce mie cade). Şi spartit-a lor a sa ave.

13. Si nu după ciuda ') dile poverit-a cela mai tirëru filiu tot a sev, şi mess-a în at loc largo *(s.* în aţă provincia largo), şi colé *(s.* colo) spendit-a tot a sev, viiundu grumbo în pecaţi ").

14. Şi după cea ce a consumeit, făcut-s'a mare Come în cela loc, şi ie îns pocî-nit-a păţi.

15. Şi mess-a, şi s'a pus con un de celï ce în cela loc staie *(s.* con ur din cetate de cela loc); si l'a trimis în se vila che ra pasce porcii *(s.* neca pasce porcii).

16. Şi ie jelit-a sev foie ave plir de mechine, ce porcii muncaia *(s.* şi ie jelit-a satura-sc de mechine etc.) şi nici ur nu-lî [a]) daia.

î 7. Cân a pac *) în sire verit dis-a : Câçï tejaţî *(s.* câte slughe) în casa Iu ciace meu a-bundescu pâre, io pac anclmoru de fome *(s.* poghinescu [5] de fome, *s.* de home).

18. Scula-me-voï şi voi mere la meu ciace *f-f.* la ciace meu), şi voi dice a luî: ciace, pecat-am «) în cer şi în tire *f-* la tire, întru tire);

După graiul românesc din Şuşnevila.

11. Şi dis'a. Ur om avut doi filî *(s.* doi filî avut).

12. Şi cela mai tireru dis-a luî ciace: Ciacio, da-m me parat ce mere, şi ie res-partit *(s.* rèspartit-a) lu selï filï.

13. După zalic cjile cela tirëru filiù ') tôt a sev pohităit, şi mess-a largo în Ioc şi tot a sev poidit-a cia *>. şi jivit-a cu curbele.

14. Când a tot poidit, mare fome fost-a în cela loc.

15. Şi mess-a, şi s'a legat cu ur om din cela loc *(s.* slujit-s'a cu ur om), şi trimes-l'a porchele pasce.

16. Şi ie jelit-a cu mechinc satura sev tar-buch *(s.* folelc "), ce porciî muncat *(s.* av muncat), şi nici ur nu li-a dat.

17. Atunce resmislit-a şi dis-a: Câţi tejaţî a Iu mev ciace aru ciuda pâre, io crep de fome.

18. Scula-me-voî şi voî mere *(s.* voî i) catr'a mev ciace, si voî dice a luî: Ciacio, io am zagreşit contra de cer ş: tru'n tire (j-, de tire);

[3] E R D U T

». XV).

INE CU TEXTUL ROMÂNESC DE LA A. 1561 — 1562.

După graiul românise din Jeia?iî ('/>ejane [1]).

11. Şi av >) dis. Ur ora av avut doi fiii.

12. Şi cela maï tirèru av dis a Iu cioia:

Da-mí cióio, co ie a me parte de pri-mojenie *(s.* ce ie a mev), şi cela av raspartit [a]*)* a lor parte.

După Evangeliariul românesc tipărit de Diaconul Co rest în a.

11. Dise . . . Unii omü avea doï feciori •

12. şi disc celu maï tînëru părintelui- Pă-

rinte, dă-mî ce mi se cade partea deîn avuţie • şi înpărţi lor avuţia •

13. După «larva «) dile a sberit cela tireru adună totű celü
filiű tot, şi mers-au în departe dejelă«),
şi anei a rastreşit totă a sa primojenie,
jivit-a po sterţarit cu curbele [6]).

13. şi nu după multe dile • feciorii micü • se duse întru o parte departe • şi acolo risipi avuţia luî • viin cu curvcle •

14. După ce av tot zapravit, fost-a mare foamete tare în-
fóme ') pre cea dejelă, şi ie a pocînit
stradaî.

14. resipi alü lui totü • fu foamete tare în traceea parte • şi acesta începu a flă-mâncji •

15. Si mcrs-a, şi ie s'a legat cu ur om din ce lăcuia în-
eca dejelă, şi ie trimes-1'a a sale în la satulű
polîe [8]) porchele °) pasce.

15. şi merse lipi-sc de unulu ce lăcuia întraceea parte • şi tremese elü la satulű luî se pască porcii •

16. Si ie au jelit [10]), che sev naponi ") fo-
lele cu posiî [12]), claie ce porchele av
muncat [13]), aii [1(]) nici ur nu lî-av dat.

16. şi jeluia se-şî sature maţele lui de rădăcinile ce mânca porcii • şi nemică nu déde lui •

17. După ce s'a promislit dis-aă: câţi a mev
cióie are tejaţî, carii aru ciuda pâre, io
de fóme moru.

17. intru el merse • dise • câţi năcmnicî la tataia mieü mănâncă pâine • eu pieri de foame •

S. Io me voî scula şi voi i [15]) la mev cióie,
r'ice: Cióie, io am greşit sub

18. scula-më-voiu de me void duce către părintele mieu • şi dice-voiù lui • părinte • fjreşil la ceri şi naintea ta •

*

*) În tute trei comunele, Berdo, şusu^.; :ia şi Jeiant, esistă o oscilaţiune intre a v ţi aű chiar şi m graiul aceleiaşt persóne. 3) v. Îo raspartez. *) puţine. [6]) ţeră.

'; numele salului JeianI derivă fără îndoielii de la numit Şeii, forte respândit în epoca romană pe •~* -îl Adriaticel. Con urnele de Seiu s, ort in inscripţiunile latine de 4**1"*' ' etc. Per- ceriu,

s) curvele. ') Forma fornete nu esisti. •) câmp. ») ura porc ă, o scrófa. «>) dorit.») împle. «) terije. ") t"

Jeiaal nu au forma imperfectului, care de «Itmintrele» esistă în Bcrclo. "J însă. [i5]} Infinitivul istrian al verbiiluí ire (a merge); io vot i, tu veri i, fectul insS este format cu mers. ")